ئوبۇلھەسەن ئابدۇللامۇقەففا

كەلئۇدە دىيانە

(ئاساسىي ئىمامىيە)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مولا مۇھەممەد تومۇرنىڭ 1717 - يىلىدىكى تەرجىمىسىنىڭ كوچۇرمىسىگە ئاساسەن ئىشلەندى.

根据喀什人毛拉·穆罕麦得·铁木尔于1717年译本的手抄本刊布的。

نەشرگە تەييارلىغۇچى: نىمەتۇللا ئوبەيدۇللا

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئىمىن تۇرسۇن

كەلىمە ۋە دېمىنە

مولا مۇھەممەت تومۇر نۇسخىسى

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى

(ئۈرۈمچى شەھەر ئازادلىق كوچا №306)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى

شىنجاڭ شىنخۇا ياسما زاۋۇدىدا بېسىلدى

فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32

باسما تاۋىقى: 28.375 قىستۇرما ۋاراقى: 2

1984 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى

1985 - يىل 1 - ئاي 1 - بېسىلىشى

كىتاپ نومۇرى: M10098.755

تىراژى: 1 — 17,400

باھاسى: (قاتتىق مۇقاۋىلىق) 3.60 يۈەن

(ناددى مۇقاۋىلىق) 2.65 يۈەن

تەھرىردىن

بۇ كىتابنى قەدىمقى زامان ھىندۇ بىرەھمەنلىرىنىڭ رەھبىرى، پەيلاسوپ بىدپاي ھىندىستان پادىشاسى دابىشلىمغا ئاتاپ يازغان، رىۋايەتتە ئېيتىلىشچە، ماكىدونلۇق ئىسكەندەر ھىندىستانىنى ئىشغال قىلىپ، ئۇز يېقىنلىرىدىن بىرىنى ھوكۇمدار قىلىپ تەينىلەيدۇ. ئىسكەندەر قوشۇنى ھىندىستاندىن يۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن، ھىندۇ خەلقى ياتلارنىڭ ھوكۇمرانلىغىغا قارشى چىقىپ، ئىسكەندەر قويغان پادىشانى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ ۋە ئۇرنىغا بالدۇرقى ھىندۇ پادىشاسىنىڭ ئەۋلادىدىن بولغان دابىشلىمنى پادىشا قىلىپ تىكلەيدۇ.

دابىشلىم تەختكە ئولتۇرۇپ، ئۇزۇن ئوتمەي، ئەل ئامانلىق تېپىپ، پادىشالىق مۇستەھكەملىنىدۇ. دابىشلىم خوشنا ئەللەرگە يۇرۇش قىلىپ، غالىپ كېلىۋەرگەندىن كېيىن، بارا-بارا كورەكلەپ، ئەترايىدىكىلەرگە تەھلىكە سېلىشقا باشلايدۇ. دابىشلىم زىمىنىنىڭ كەڭلىگى، مەملىكىتىنىڭ بايلىغى ۋە ئاھالىسىنىڭ كوپلىگىنى ھىمات قىلىپ، زوراۋان بولۇۋالىدۇ؛ ئۇز خەلقى ئۇستىدە زۇلۇم قامچىسىنى ئويناتىپ. ئالۋاڭ-ياساقنى كوپەيتىپ، ئىستىبداتلىغىنى ھەددىدىن ئاشۇرىدۇ. ئوزى راھەت-پاراغەت ئىچىدە، ئەيش-ئىشرەت بىلەن كەيپ-ساپا سۇرۇشتە مىسلىسز دەرىجىگە يېتىدۇ. پادىشانىڭ بۇ قىلمىشلىرى توغرىسىدا ھىچقانداق كىشى نەسىھەتكە ئېغىز ئاچالمايدۇ.

پادىشالىقتا بىرەھمەنلەرنىڭ پېشۋاسى، پازىل ھەكىم (پەيلاسوپ) بىدپاي پادىشا دابىشلىمنىڭ بۇ ئەھۋالىنى كورۇپ، ناھەيتى ئىچى پۇشىدىكەن. بۇ ھەقتە، ھەممە شاگىرتلىرىنى يىغىپ،

ئۇلارغا ۋەز - نەسىھەت قىلدىكەن. ئاخىر بىر كۈنى، بىدپاي پا-دىشانىڭ ئوردىسىغا بېرىپ، دابىشلىمغا كورۇنۇش قىلىپتۇ. دابىش-لىمغا ھىكمەتلىك سوزلەر بىلەن نەسىھەت قىلسىمۇ كار قىلمايتۇ. دابىشلىم ئۇنى زىندانغا تاشلاپتۇ. كېيىنكى كۈنلەردە دابىشلىمنىڭ سەلتەنىتى خاراپلىققا يۈز تۇتۇپ، ھالى ئېغىرلىشىشقا باشلايتۇ. شۇ چاغدا، دابىشلىمنىڭ ئېسىگە چۈشۈپ، بىدپايىنى زىندانىدىن چىقىرىپ، كوپ يالۋۇرۇش بىلەن ئوزىگە باش ۋەزىر قىلىپتۇ. بىد-پاي ھەشەمەتكە، ئەيش - ئىشرەتكە بېرىلمەي دابىشلىمنى يولغا باش-لاش ئۈچۈن، سىياسەتنامىلەر تۈزۈپتۇ. پادىشا دابىشلىم بىدپايىنىڭ ئەمرى - مەرۇپ ۋەز - نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئادالەت يولىنى تۇتۇپتۇ ۋە پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەل ئا-سايىشلىق تېپىپتۇ.

بىدپاي خەلق ئارىسىدا كەڭ تارقالغان مەسەل - تەمسالالار، چوچەك - رىۋايەتلەرنى ھايۋاناتنىڭ سوھبىتى ئارقىلىق بېرىپ، ئا-دەمزاتقا جاھاندارچىلىقنىڭ يولىنى كورسەتمەكچى بولىدۇ. ھەر كۈنى تالىپلىرىغا سوزلەپ بېرىدۇ. تالىپلىرىدىن ئىككى كىشى رەت-لەپ چىقىدۇ. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ قەدىمقى ھىندۇ ئەدەبىي تە-لى ــ سانسكرىت تىلىدا «بەش نامە» دەپ ئاتالغان مەسەل - چوچەكلەر توپلىمى بولۇپ، تەخمىنەن مىلادى 4 - ئەسىردە كىتاپ شەكلىگە كىرگەن. لېكىن بۇ كىتاپتىكى بىرمۇنچە مەسەل-چوچەكلەر مىلاددىن 6 ئەسىر ئىلگىرى پۈتۈلگەن «ئىزوف مەسەل-لىرى» (قەدىمقى گىرېك مەسەللىرى) دىمۇ بارلىقى مەلۇم. ئا-سىلارنىڭ پىكرىچە، بۇ مەسەللەرنىڭ چىقىقان ماكانى يۇنان ئە-مەس، ھىندىستان ئىكەن. دىمەك، «بەش نامە» دىكى ئەڭ قە-دىمقى چوچەكلەر مىلاددىن 6 ئەسىر ئىلگىرى خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن.

ئىران پادىشالىرىدىن خىسراۋ نوشىرۋاننىڭ بۇيرۇغى بويىچە، تەۋپ بەرزۇيە ھىندىستاندىن ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن بۇ كە-

تاپنی قولغا چۈشۈرۈپ، پەھلەۋی تىلی (قەدىمقی پارىس تىلى) غا تەرجىمە قىلدۇ. تەخمىنەن 570 - يىلى پەھلەۋی تىلىدىن سۈريە تىلىغا تەرجىمە قىلىندۇ. يەنە 180 يىلدىن كېيىن، يەنى 750 - يىلى، ئەبۇ جەفەر مەنسۇر (ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئەلی ئىبنى ئاب دۇللا ئىبنى ئاببباس) نىڭ بۇيرۇغى بويىچە، ئۇبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى ئەلی مۇقەففا پەھلەۋی تىلىدىن ئەرەپ تىلىغا تەرجىمە قىلدۇ، تەرجىمە قىلىش جەريانىدا بىرمۇنچە مەزمۇنلارنى قوشدۇ. مۇقەففا تەرجىمىسىنى نەقۇل تەرجىمە دېگىلى بولمايدۇ. مەھمۇد غەزنەۋی ئەۋلادىدىن ئەبۇل مۇزەففەر (ئەبۇل مەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە، مۇقەففانىڭ ئەرەپچە نۇسخىسىدىن نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئەبۇلمەئانى پارسچىغا قايتا تەرجىمە قىلغان. سۇلتان ھۇسەيننىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيلى) نىڭ ئىلتىماسى بويىچە، مەۋلانا ھۇسەين (ۋائىزۇل كاشىفى) قايتىدىن چۈشىنىكلىك قىلىپ ئىشلەپ چىقىدۇ ۋە «ئەنۋاری سۇھەيلى» دەپ نام قويىدۇ.

ھىجری 1130 - يىلى (ميلادی 1717 - يىلى) قەشقەر ھېكىم بېگى ئىمام مۇھەممەدنىڭ تەۋسىيسى بويىچە، مولا مۇھەممەد تومۇر بۇ كىتابنى پارس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلدۇ ۋە «ئاساری ئىمامىيە» دەپ قوشۇمچە ماۋزۇ قويىدۇ. مولا مۇھەممەد تومۇرمۇ ناھايىتى پاساھەتلىك تىل بىلەن ئىجادىي تەرجىمە قىلىپ، كىتابقا يېڭى لىباس كىيگۈزىدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، بۇ كىتابتىكى مەسەل ۋە چوچەكلەر قۇلدارلىق ۋە فېئوداللىق جەمىيەتلىرىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن. ئەسلىدە بۇنى ئىجات قىلغۇچى ئاساسىي جەھەتتىن قۇلدارلىق ۋە فېئودالىلىق جەمىيەتلىرىدىكى ئېزىلگەن خەلق ئاممىسى.

مەزمۇن جەھەتتىن، بۇ مەسەل - چوچەكلەرنىڭ باش قەھرىمانلىرى كوپىنچە ئۇچارقانات ۋە ھايۋاناتلاردىن ئىبارەت. لېكىن ئۇلارنىڭ پېكىر - تۇيغۇلىرى ئىنسانىنىڭ پېكىر - تۇيغۇلىرى، تىلىمۇ ئىنسانىنىڭ تىلى،

بۇ ئۇچارقانات ۋە هايۋاناتلار ئەملىيەتتە ئىنسانلارنىڭ تىمسالىرىدۇر.

قەدىمقى گرېك «ئىزوپ مەسەللىرى» دېگەن ئوخشاش، بۇ كىتاپتىكى هەر بىر مەسەلىنىڭ ئېتىكىلىق تەپسىرى ۋە ئەخلاقىي - تەربىيەۋى ئەهمىيىتى بار. لېكىن بۇ مەسەللەرنى تۇرلۇك كىشىلەر، تۇرلۇك مەزھەپلەر هەر خىل مەقسەتلەر ئۈچۈن پايدىلانغان. نەتىجىدە بىرمۇنچە مەسەللەر هەر خىل ئىپادىلەر بىلەن ئۇزگىرىپ كەتكەن.

مەسەل - چوچەكلەر ئاددى - ئىخچام بولۇپ، كىشىلىك تەجرىبىلىرىنىڭ يەكۈنلىرى ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ جەۋهىرىدۇر. لېكىن زامان ۋە شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى بىلەن، بۇ مەسەللەردە پاسسىپ، هەتتا سەلبى نەرسىلەرمۇ يوق ئەمەس. بۇلاردىن ئالاهىدە كوزگە چېلىقىدىغىنى تەقدىرپەرەسلىك، پۇلغا هېرىسلىك، ئاياللارنى هەم ئەمگەكنى كەمسىتىش ۋە هوكۇمرانلارنى مەدهىيىلەشكە ئوخشاش شاكالىلاردۇر. شۇڭا، بۇ مەسەللەردىن تەنقىدىي پايدىلىنىش كېرەك.

بۇ كىتاپنى يولداش نېمەتۇللا ئۇبەيدۇللا بۇنىڭدىن يۈز يىل ئىلگىرى يازغانىدە مولىلا نىيازئاخۇن كوچۇرگەن قولىيازما ئاساسىدا نەشرگە تەييارلىدى.

1983 - يىل 6 - ئاي

مۇندەرىجە

مولا مۇھەممەد تومۇر يازغان سوز بېشى 1

مۇقەددىمە ..... (14—90)

ئادىل پادىشا بىلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھېكايىسى (14)، دابىشلىم پادىشا ۋە بىدپاي ھەكىم ھېكايىسى (34)، ئىككى كەپتەرنىڭ ھېكايىسى (50)، سا بىلەن قارچۇغا بالىسىنىڭ ھېكايىسى (64)، ھىرىس مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى (68)، شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھېكايىسى (73)، يولۋاس بالىسىنىڭ ھېكايىسى (80).

بىرىنچى باب. راست سوزلۈك بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سوزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىگى توغرىسىدا ..... (91—257)

سوددىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھېكايىسى (92)، ئاكا-ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى (95)، ھەركەتنى تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى (102)، بىغەم چاشقانىنىڭ ھېكايىسى (105)، دوراما‌چى مايمۇنىنىڭ ھېكايىسى (113)، ئىككى دوستنىڭ ھېكايىسى (117)، ئالدانغان تۆلكىنىڭ ھېكايىسى (134)، زاھىتنىڭ ھېكايىسى (142)، قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇيىنىڭ ھېكايىسى (150)، شاھى ئالدىلىنىڭ ھېكايىسى (155)، قاغا بىلەن ئىلانىنىڭ ھېكايىسى (157)، تۆلكە بىلەن توشقان ۋە بورىنىڭ ھېكايىسى (163)، شىر بىلەن توشقاننىڭ ھېكايىسى (168)، ئۇچ بېلىقنىڭ ھېكايىسى (176)، تاشپاقا بىلەن چايانىڭ ھېكايىسى (181)، قارچۇغا بىلەن توخۇنىڭ ھېكا-

يىسى (197)، دىخان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھېكايىسى (202)، ئوۋچى بىلەن تۈلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھېكايىسى (208)، توگە بىلەن قاغا ۋە بورە ھەم چىلىبورنىڭ ھېكايىسى (211)، بىر جۈپ تەيتۈرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھېكايىسى (219)، تاشپاقا بىلەن ئوردەكلەرنىڭ ھېكايىسى (220)، مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھېكايىسى (233)، ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھېكايىسى (235)، پاقا بىلەن ئىلان ۋە دولۇنىڭ ھېكايىسى (238)، باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ ھېكايىسى (246)، سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستنىڭ ھېكايىسى (252).

ئىككىنچى باب. يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋەتنىڭ شۇملۇغى توغرىسىدا ..... (258—344)

ھېرىسخور تۈلكىنىڭ ھېكايىسى (261)، پادىشا بىلەن چۈلۈۋىردارنىڭ ھېكايىسى (274)، تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھېكايىسى (281)، قارغۇ يولۇچىنىڭ ھېكايىسى (287)، شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى (291)، ئالدىراڭخۇ خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى (303)، ئۇچ ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى (309)، نادان تۈرىپنىڭ ھېكايىسى (321)، ساھىپخان بىلەن باخشىنىڭ ھېكايىسى (334)

ئۈچىنچى باب. دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر بىرىگە يارەدەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا ..... (345 — 411)

قاغا بىلەن چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھېكايىسى (347)، كەكلىك بىلەن قارچۇغىنىڭ ھېكايىسى (358)، توگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھېكايىسى (366)، زاھىت بىلەن مېھمانىنىڭ ھېكايىسى (378)، سېخى ئەر بىلەن بېخىل خوتۇنىنىڭ ھېكايىسى (380)، ئوۋچى بىلەن بورنىڭ ھېكايىسى

يىسى (381)، ئاچكوز مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى (397).

توتىنچى باب. دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكىرلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇش كېرەكلىكى توغرىسىدا .... (412 — 507)

ھۇقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ ھىكايىسى (413)، كەشمىر پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى (425)، قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھىكايىسى (433)، توشقان بىلەن پىللارنىڭ ھىكايىسى (435)، كەكلىك، چىل ۋە مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى (444)، زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھىكايىسى (454)، سودا-گەر بىلەن خوتۇننىڭ ھىكايىسى (461)، شەيتان، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھىكايىسى (463)، ئاخماق ياغاچچىنىڭ ھىكايىسى (467) ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھىكايىسى (473)، ئوزۇنسىلگە ئايلانغان چاشقانىنىڭ ھىكايىسى (487)، ئىلان بىلەن پاقىنىڭ ھىكايىسى (496)، قۇش-قاچ بىلەن ئىلاننىڭ ھىكايىسى (500).

بەشىنچى باب غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت-نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىغى توغرىسىدا ..... (508 — 551)

تاشپاقا بىلەن مايمۇنىنىڭ ھىكايىسى (509)، كەشمىر پادىشاسى بىلەن مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھىكايىسى (517)، شىر، تۈلكە ۋە ئىشەكلەرنىڭ ھىكايىسى (540).

ئالتىنچى باب. ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىغى تېزلىكنىڭ زىيىنى توغرىسىدا .....(552 — 573)

ئالدىراڭغۇ زاھىتنىڭ ھىكايىسى (554)، خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھىكايىسى (562)، پادىشا بىلەن قارچۇغىنىڭ ھىكايىسى (568).

يەتتىنچى باب. تەدبىر ۋە ھىلە-مىكىر بىلەن دۇش كەلگەندە سۆيقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا ..... (574 — 611)

چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى (577)، دېخان بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھىكايىسى (586)، چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھىكايىسى (604).

سەككىزىنچى باپ. ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سوزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىگى توغرىسىدا ..... (612 — 646)

ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزە ھىكايىسى (614)، دانا دىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھىكايىسى (619)، كەمپىر بىلەن قىزنىڭ ھىكايىسى (624)، پادىشا بىلەن سازەندىنىڭ ھىكايىسى (628)، تۆشۈپ بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھىكايىسى (630)، تۈركىستانلىق پادىشانىڭ ھىكايىسى (632)، زاھىت بىلەن بورىنىڭ ھىكايىسى (639) ئەرەپ بىلەن ناۋاينىڭ ھىكايىسى (642).

توققۇزىنچى باپ. ئەپۇ قىلىش پادىشالارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىگى توغرىسىدا ..... (647 — 706)

شىر بىلەن چىلبۇرىنىڭ ھىكايىسى (653)، ھالۋاپۇروش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى (661)، باغدات پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى (673)، زاھىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھىكايىسى (684)، پادىشا بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھىكايىسى (697).

ئونىنچى باپ. ھەركىمنىڭ ئۆز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىقى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى توغرىسىدا ..... (707 — 729)

زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاق ھىكايىسى (709)، زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھىكايىسى (720)، مايمۇن بىلەن توڭگۇزنىڭ

هکایەسی (725).
ئون بەرنجی باب. هەر کەشی ئوز ئېهتیياجیدین ئارتۇقنی تەلەپ قىلسا زيان تارتىدىغانلىغى ۋە بۇرۇنقى ئىشىدىنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىغى توغرد. سىدا ..... (730 — 755)
زاهىت بىلەن مۇساپىرنىڭ هكايىسى (733)، مۇساپىرمېهمانىنىڭ هكايىسى (734)، ئەخمەق ئۇقانىڭ هكايىسى (738)، چاساقال ئادەمنىڭ هكايىسى (740)، ئوۋچى بىلەن تالىپلار هكايىسى (745)، دوراچى قاغىنىڭ هكايىسى (751).
ئون ئىككىنچى باب. يۇۋاش بولۇش، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كورۇشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا ..... (756 — 819)
هىندىستان شاهى بىلەن مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ هكايىسى (761) سۇلايمان بىلەن بۇتسمارنىڭ هكايىسى (772) يەمەن پادىشاسىنىڭ هكايىسى (799)، ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ هكايىسى (808).
ئون ئۇچىنچى باب. ئىككى يۇزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سوزلىرىدىن پەرهەز قىلىش كېرەكلىگى توغرىسىدا .....(820 — 858).
هەلەپ پادىشاسى ۋە زەرگەر بىلەن سەياهەتنىڭ هكايىسى(824)، پارس شاهزادىسىنىڭ هكايىسى (830).
ئون تۆتىنچى باب. زامان هادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا ... (859 — 898)
رۇم شاهزادىسىنىڭ هكايىسى (861)، ئەندەلۇسلىق دىخاننىڭ هكايىسى (869)، مويسېپتىنىڭ هكايىسى (891)

مولا مۇھەممەد تومۇر يازغان سۆزبېشى

.....ھىكمەت سوزلىرى ئوزئارا باغلىنىش قائىدىسى بويىچە تۈزۈلگەن كىتاپلاردىن ۋە نەسىھەت سىياقىنى بېرىپ يېزىش ئۇسۇلىدا پۈتۈلگەن رىسالىلەردىن بىرى «كەلىلە-دىمنە» كىتاۋىدۇر، بۇ كىتابنى ھىند ئالىملىرى ئوزىگە خاس ئۇسۇل بىلەن رەتلەپ، ھىكمەت بىلەن يۇغۇرۇپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت، ھىكمەت ۋە چاخچاقلارنى قوشۇپ يېزىپ چىققان. دانالارنىڭ ئۇنىڭ ھەقىقىتىدىن لەززەت تېپىش نىيىتىدە مۇتالىئە قىلىشى ۋە نادانلارنىڭ ئۇنىڭ ئەپسانىسىدىن بەھرە ئېلىش مەقسىدىدە ئوقۇشى ئۈچۈن، يەنى كىشىلەرنىڭ تەلىم ئېلىشىغا ئاسان بولۇشىنى ۋە تەبىئىتى ھەم مەيلىنى نەزەردە تۇتۇپ، سوز سوردىنى ئەپسانە تەرىقىسىدە سىزىپ چىققان ۋە ۋەھشى ھايۋانلار، چارپايلار ھەم قۇشلار تىلىدىن تۇرلۈك ھىكايە-رىۋايەتلەرنى بايان قىلىپ، ئۇلارنىڭ زىمىنىغا رەڭمۇ-رەڭ پاي-دىلىق ھىكمەتلەر ۋە نەسىھەتلەر دۇرلىرىنى چاچقان.

قىسقىسى، بۇ كىتاپ سىر-ئەسرار دەرەخلىرى كىشىلەرنىڭ نەپسى-ئىشتىھالىرىنى قوزغايدىغان گۈل-چىچەكلەرنىڭ تۈسلىرى بىلەن بىزەلگەن ۋە گۈلزارلىرىنىڭ ئەتراپى ھىچقانداق كوز كورۇپ باقمىغان ۋە ھىچقانداق قۇلاق ئاڭلاپ باقمىغان گۈزەل گۈللەرنىڭ بۇيلىرى بىلەن خۇشپۇراققا كىرگەن ھىكمەت بېغىدۇر.

ھەر بىر نۇكتىسى مىسالى بىر باغ،
روشەنلىگى ھەم تۇندىكى چىراغ.

زىننەتتە گەپ - سوزلىرى گۈلستان، مەنسى ئۇنىڭدا ئابى ھايۋان ①.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ھەقىقەت مەنسىلىرىنىڭ بۇلىغى تاكى پەيدا بولغانغىچە تارتىپ مۇشۇ زامانغىچە ھەر خىل تىل بىلەن، ئىرادەت مەجلىسىنىڭ مەنا تەلەپكارلىرىغا ۋە سائادەت چىگىشلىرىنى يەشكۈچى دانالارغا پايدا - مەنپەئەت يەتكۈزۈپ كەلگەن، تووۋندىكى بىيىتلارنىڭ مەزمۇنى شۇ كىتاپنىڭ تۈپ - تۈز قامىتىگە مۇناسىپ كېلىدىغان لىباستۇر:

سورىتى بويىتۇ ئۇلۇغلۇق كىيىمىنىڭ زىننىتى،
دولەت - ئىقبال ئۈزۈگىگە كوز بولۇپتۇ مەنسى.
رەڭمۇ - رەڭ شەھرلىرى ھوسنىدە دىلنى تارتقۇچى،
چىن نەقشىدەك باشتىن - ئاياق ئۈز ئىكەن تىل تىزمىسى.
سوزلىرىدىن خۇددى چاقماقتەك چىقۇر ئەقىل نۇرى،
بىلىم ئەھلى كوڭلىدىن چىققان ئىلىم خەزىنىسى.

بۇ كىتاپنى ھەكىم روشەن راي دەپ ئاتالغان بىدپاي بىرەھمەن ھىندىستان مەملىكەتلىرىنىڭ بەزىسىگە پادىشا بولغان دابشىلىم ھىندى نامىغا ھىندۇ تىلىدا تەسنىپ قىلغان ئىدى. سوزىمىزنى باشلاشتىن بۇرۇن، بۇ كىتاپنىڭ تۈرلۈك سىياقلاردا يېزىلغانلىغىنى بايان قىلىمىز.

ھەكىم بىدپاي سوز بىناسىنىڭ ھۇلىنى شۇنداق ۋەز - نەسىھەتنىڭ ئۇستىگە قويغان ئىدىكى، ئۇ نەسىھەت پادىشالارنىڭ پۇقرالارغا تۇتقان سىياسىتىدە ئەدل بىساتىنى يېيىش، سىپاھلار ۋە تاۋابئاتلارنى تەربىيەت قىلىش ۋە مەملىكەت دۇشمەنلىرىنى يوق ئېتىش جەھەتلىرىدە كارغا كېلەتتى. دابشىلىم بۇ كىتاپنى مەقسەتـ

① ئابى ھايۋان ـــ ئابى ھايات.

لىرىنىڭ قىبلىسى ۋە تەلەپلىرىنىڭ مەدەتى قىلىپ، مۇشكۈلىلەرنى ھەل قىلىش ئىشىكلىرىنى مۇشۇ كىتابنىڭ مۇتالىئە ئاچقۇچى بىلەن ئاچاتتى. ئۇنىڭ زامانىدا، بۇ قىممەت باھا جاۋاھىر، خۇددى ئەلا گوھەر سەدەپ خىلۋەتخانىسىدا يوشۇرۇنغاندەك، ھەممە كىشىنىڭ كوزىدىن پىنھان ئىدى ۋە خۇددى بەدەخشان ياقۇتى مىكلارچە جىگەر قېنىنى سەرپ قىلىمغانلارغا كان ئىچىدىن يۇز كورسەتمىگەندەك، ئاشكارا بولمايتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن قالغان ھەرقانداق ئەۋلات ئۇنىڭ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغاندىمۇ ئۇ كىتابنى ئاشۇ تەرىقىدە مەخپى ساقلىدى. لېكىن ئۇ كىتابنى شۇنچە پىنھان تۇتقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ پەزىلەتلىرىنىڭ شوھرەت شامىلى جاھان ئەتراپىنى خۇددى گۇلىستان ئوپچورىسىدەك خۇشپۇراق قىلا توشقۇزدى ۋە ياخشى سۇپەتلىرىنىڭ داڭقى مەنا ئىپارىدىن بۇي ئالغۇچىلارنىڭ دىمىغىنى خۇشبۇي قىلدى.

ھۇنەر ئىپاردۇر ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتسا ئۇمۇ،
كېلۇر ھامان دىماققا ھىدى بىلەن خەۋرى.
ئاي بىلەن كۇن يۇزىنى توسۇپ بولماس ھىچقاچان،
كوز قارچۇغى ئىچىدە پاش بولۇر نۇر ئەسرى.

نوشىرۋان زامانىغا كەلگەندە: "ھىندىستان پادىشاسىنىڭ خەزىنىسىدە بىر كىتاپ بار ئىكەن، ئۇ ۋەھشىلەر، ئۇچارقاناتلار ۋە زۇۋانسىز ھايۋاناتلار تىلى بىلەن بايان قىلىنىدىكەن، ھەر بىر ئالەمپانسا پادىشالار ۋە جاھان ھوكۇمدارلىرىنىڭ سەلتەنەت قائىدىسىنى چىڭ تۇتۇشتا سىياسەت ۋە تەدبىر ئىشلىتىشلىرىگە لازىم بولىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا يېزىلىپتۇ، دانىشمەنلەر ئۇ كىتابنى ھەر بىر ۋەزىنەسىھەتنىڭ سەرمايىسى ۋە ھەر بىر مەنپەئەتنىڭ ۋاستىسى بىلىدىكەن" دىگەن خەۋەر پاش بولۇپ قالدى. نوشىرۋان ئەدل ئېكىنزارىنىڭ كوچەتلىرى ئۇنىڭ

ئىھسانى يامغۇرددىن كوكەرگەن، ئىنساپ چىمەنىنىڭ گۈلزارى ئۇنىڭ شەپقەت شەبنىمىدە سۇغىرىلغان پادىشا ئىدىكى:

ئادالەت نۇرى بىرلە ئۇز ئېلىنى ئەيلىگەن روشەن،
زۇلۇمنى ئەل بېشىدىن ئەيمەي كەلمەسكە كەتكۈزگەن.

شۇ كىتابنى مۇتالىئە قىلىشقا مايىل بولدى ۋە كوپ رەغبەتلەندى. پارىس تىلىدىكى ئۇلۇغى، پەزىلەتتە كامىل، ئەدەبىتە چىرايلىق يازىلغان بەرزۇيە تىلىدىكى نوشىروۋانىنىڭ رۇخسىتى بىلەن ھىندىستانغا بارىدى ۋە بىرنەچچە ۋاقىت ئۇ يەردە تۇرۇپ، ئۇ كىتابنىڭ نۇسخىسىنى ياخشى ھالىلەر بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنى ھىند تىلىدىن پەھلىۋى تىلىغا ئورۇدى. چۈنكى ئۇ زامانىدا ئىران پادىشالىرى ئاشۇ تىل بىلەن سۆزلەشەتتى. ئۇ كىتابنىڭ پەھلىۋى نۇسخىسىنى نوشىروۋانىنىڭ قېشىغا كەلتۈردى. بەرزۇيە بۇ خىزمىتى تۈپەيلىدىن نوشىروۋانىنىڭ ھۇزۇرىدا يۇقۇرى مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجە تاپتى. ئەدلى ئىھسان ئىشلىرىدا، پادىشالىق ۋە پۇقرالارنى تۈتۈش قائىدىلىرىدە، نوشىروۋان سەلتەنەت بىناسىنى ئۇ كىتابنىڭ مۇتالىئەسى ئاساسىغا قويدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئەجەم پادىشالىرىمۇ ئۇ نۇسخىنى مەخپى تۇتماقنى ئوزىگە ئادەت قىلىشتى. تاكى ئابباسى خەلىپىلىرىدىن ئەبۇ جەفەر مەنسۇر (بۇ كىشى مۇھەممەد ئىبنى ئەلى ئىبنى ئابدۇللا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇئەنھۇنىڭ ئوغلى ئىدى) زامانىغا كەلگەندە، ئۇ بۇ كىتابنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ، بىر كورمەككە مەيلى - رىغبىتى ئاشتى. ئۇ نۇرغۇن ھالىلەر بىلەن پەھلىۋى نۇسخىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئەسىر پازىللىرىنىڭ كاملى بولغان ئىمام ئوبۇلھەسەن ئابدۇللا ئىبنى مۇقەففاغا بۇيرۇپ، كىتابنىڭ ھەممىسىنى پەھلىۋى لۇغىتىدىن ئەرەبى تىلىغا ئورۇتتى. ئەبۇجەفەر ئۇنىڭ دائىم مۇتالىئە قىلىپ، خەلىپىلىك ئەھكامىنىڭ ئەدلى ۋە

شەپقەت بىناسىنى شۇ كىتاپنىڭ نەسىھەت ھەم ۋەسىيەتلىرى ئۈس-
تىگە قويىدى. ئۇندىن كېيىن، ئوبۇلھەسەن نەسىر ئىبنى ئەھمەد
سامانىنىڭ بۇيرۇغى بويىچە، زامان پازىللىرىدىن بىرى ئۇ نۇس-
خىنى ئەرەپ تىلىدىن پارىسچىغا يوتكىدى. پارىسچە بولغاندىن
كېيىن ئوبۇلھەسەن نەسرنىڭ ئەمرى بىلەن، شائىر رۇدەكى ئۇنى نەزمە
رىشتىسىگە تارتتى. ئۇندىن كېيىن، سۇلتان مەھمۇد غەزنەۋى
ئەۋلادىدىن ئەبۇلمۇزەپپەر (ئەبۇلمەنسۇر) بەھرام شاھ سۇلتان
مەسئۇدنىڭ ئىلتىماسى بويىچە پاساھەتلىكلەرنىڭ پاساھەتلىكرەكى
ۋە بەدىئى تىلدا يىتۈكلەرنىڭ ئالدىنقىسى بولغان ئەبۇلمەئانى
نەسرۇللا ئىبنى مۇھەممەد ئىبنى ئابدۇلھەمىد ئوبۇلھەسەن ئاب-
دۇللا ئىبنى مۇقەففا نۇسخىسىدىن پارىسچىغا قايتا تەرجىمە قىل-
دى. ئۇنى ئۇ زامانداشى «كىتابى كەلىلە دىمنە» دەپ ئاتايتتى. ئۇ
شىرىن سوزلۇك بۇزرۇكئۇمىد ئىسىملىك تەرجىمىسى لەتاپەتتە
جاندەك شىرىن، گۈزەللىكتە مارجاندەك رەڭدار ۋە كۆڭۈلگە
ياقىدىغان لەۋزى لەبلىرى شېكەرلەرنىڭ نازۇ كەرەشمىلىرىدەك
ھالاۋەت بېخىشلىغۇچى، جاننى يايرىتىدىغان مەنىلىرى خۇددى
گۈزەللەرنىڭ زۇلپىدەك كۆڭۈلنى بەنت قىلغۇچى ئىدى.

سوزلىرى گويا ئىدى زۇلپى نىگار،
جانۇ دىل تاپقاي ئىدى ئۇندا قارار.
مەنىسى تۇتقان ئورۇن گەپ - سوزىدە،
ئابى ھايات قاراڭغۇلۇق ئىچىدە.

ئۇنىڭ خەتلىرىنىڭ قارىلىغىنى كوز سەھىپىسىنىڭ ئېقىغا
تارتسا بولىدىغان جاۋاھىر سۈرمىسى، ئۇنىڭ ۋاراقلىرىنىڭ
ئاقلىغىنى كوزقارىسى بىلەن كوتەرسە مۇۋاپىق كېلىدىغان شادى-
مانلىق سوھبىتىنىڭ نەمۇنىسى دىسە بولاتتى.

راڤا بولغاي نەققاش قەلىمى چەكسە ئەگەر،
نۇسخىسىنىڭ قارىسىنى هور كوزىنىڭ ئېقىغا.

قىسقىسى، يېزىق-ئىنشا بارگاهىنىڭ ئەمەلدارلىرى ئۇ كەتاپنىڭ ئىبارىلىرى ۋە پاساهىتىنىڭ خوپلۇغىنى، هەر بىر سوزنى ئوز ئورنىدا ئىشلىتىش جەهەتتىكى مەرغۇپلۇغىنى هەممىسى بىر ئېغىزدىن تەرىپلىشەتتى. بارچە كىشىنىڭ تەبىئىتىگە مەقبۇل بولغان سوز ياخشى سوزدۇر.

ئەمما ئاجايىپ لۇغەتلەرنى كەلتۈرگەنلىگى، ئوزگىچە لەۋزە بىلەن سوز ياسىغانلىغى، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئوخشىتىش ۋە تەمسىللەر بىلەن مۇبالىغە قىلىۋەتكەنلىگى، چۈشىنىكسىز ئىبارىلەر ۋە سوزلەر بىلەن گەپنىڭ ئۇزۇرۇپ كەتكەنلىگى سەۋىۋىدىن ئاڭلىغۇچىلارنىڭ خاتىرى لەززەت ئالالمايتتى ۋە ئوقۇغۇچىنىڭ تەبىئىتىمۇ قىسىنىڭ مۇقەددىمىسىنى خاتىمىسىگە ئۇلاشتۇرۇپ، سوزنىڭ ئاخىرىنى چىقىرىشنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالمايتتى. شۇ سەۋەپتىن ئوقۇغۇچى ۋە ئاڭلىغۇچىلارغا مالاللىق دوچ كېلەتتى. خۇسۇسەن بۇ لەتايەتنى نىشان قىلغان زامانىنىڭ كىتاپخۇمارلىرىنىڭ تەبىئىتى شۇ قەدەر لەتايەتلىك ۋە نازۇك ئىدىكى، ئۇلار كىتاپنىڭ مەنىسىنى لەۋزە ۋە ئىبارەتلىرىنىڭ تېگىنى ئويلاپ ئولتۇرمايلا چۈشىنىشنى خالايتتى. ۋاهالەنكى بۇ كىتاپنى بەزى چۈشىنىكسىز سوزلەر ۋە غەيرى مەشهۇر ئىبارىلەرنىڭ مەنىسىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، لۇغەت ۋە تەپسىر كىتابلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلەتتى. شۇڭا شۇ قەدەر نازاكەتلىك ۋە ناپاسەتلىك كىتاپ خار ۋە بى ئەتىۋار بولۇپ، ئەلنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قېلىپ. خالايىق ئۇنىڭ پايدىلىرىدىن مەهرۇم بولۇپ قېلىشقا باشلىدى. شۇ سەۋەپتىن شۇ زامانىنىڭ سۇلتانى ۋە ئۇ دەۋرانىنىڭ خاقانى، مەملىكەت ئەهلىگە ۋە پۇقرالارغا ئەمنىلىك ۋە ئامانلىق بېساتنى ئاچقۇچى، مىسكىن ۋە مۇهتاجلارغا ئەدلى ۋە ئىهسان جاۋاهىرىنى

چاچقۇچى، پادىشالىق ئاسمىنىنىڭ نۇرلۇق ئايىتىۋى ۋە ئىشارايەت بۇرچىنىڭ سائادەت نىشان يۇلتۇزى، سەلتەنەتكە ئابروي ۋە مەملىكەتكە زىبۇ-زىننەت بولغان، شەرىئەت ۋە مىللەتنىڭ مادارى ھەزرىتى سۇلتان ھۈسەيىننىڭ پەلەك نىشان ئوردىسىنىڭ يەر-قىن زاتلىرىدىن بىرى، ساپ كۆڭۈللۈك، ئوز زاتىدا دانىشمەنلىك ۋە كامالەتنى جەم قىلغان، قۇياشتەك پارلاق ئەقىل-پاراسىتى ئەۋزەللىك مۇقەددىمىسىدىن نۇر چېچىپ چىققان، پادىشاغا ھەر قانچە يېقىن بولغىنى بىلەنمۇ "ھايات ئالدامچىلىق مېلىدىن ئىبارەتتۇر" دېگەن نەسىھەتىنى يادىدىن چىقارماي غورۇر غۇبارىنى ھەممەت ئىتىگىگە قوندۇرمىغان:

دۇنيانىڭ پايانى بەش كۇنلۇك خىيال،
نادانلار دېگەيلەر ئۇنى مۇلكۇ مال.

مال-مۇلكى قانچە كوپ بولغىنى بىلەنمۇ، شۇنچىۋالا مال-مۇلۇكنىڭ مۇھەببىتىنى كوڭلىگە قىلچە يېقىن كەلتۈرمىگەن، بەلكى:

دولىتىڭ قەددىگە پاكلىقنىڭ لىباسى يارىشار،
ياخشىلىق خالى بىلەن قۇدرەت يۈزى زىننەت تاپار،

دېگەن سائادەت كەلتۈرگۈچى سوزنىڭ مەزمۇنىنى ئەھۋال نەزدە-رىدە تۇتۇپ، زەئىپلەر ۋە مەھرۇملەرنى مەقسەت ۋە تەلەپلىرىگە يەتكۈزۈش بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاخىرەتنىڭ زاپىسى دەپ بىلەدىغان:

چەرخنىڭ مېھرۇ ۋاپاسى نەچچە كۇن ئەپسۇن ئىرۇر،
بىل غەنىمەت دوستلارغا ياخشىلىقنىڭ پۇرسىتىن،

دېگەن تەزكىرىنى يادىدا تۇتۇپ، ھېچقاچان ئوزىنى غاپىللىقتا

تۇتمايدىغان ئەمىر شەيخ ئەھمەد (مەشھۇر ئىسمى ئەمىر سۇھەيـ لى) "سۇھـەيـلى يـەمەنـى"① دىـگەن يۇلتۇزدىنمۇ يـورۇق ۋە مېھرۇ - ۋاپا چاچىدىغان ئاپتاپتىنمۇ پارلاق بۇ زات —

سەن سۇھەيلى كورۇنۇپ كوزگە، قايان چاچساڭ نۇرۇڭ،
ھەر كىشىگە يورۇغۇڭ دولەت نىشانى بولغۇسى.

بۇ كىتاپنىڭ پۈتۈن خالايىقىقا ئومۇملىشىشىنى كوزلەپ، بەدىئى تىل چوققىسىنىڭ تاجى ۋە پاساھـەت مەجمۇئەسىنىڭ چىراغى

پەزلىنىڭ مۇلكىگە شاھ مەنانىڭ ئاسمانىغا ماھ،
جامىئۇل تەپسىرى قۇرئان ئاتى مەۋلانا ھۇسەيىن.

مەشھۇر لەقەبى "ۋائىزۇلـكاشىفى" غا: "مەزكۇر كىتابقا روشەن ئىبارىلەر ۋە ئېنىق ئىستىئارىلەر بىلەن يېڭى لىباس كىيدۇرگەي، چۈشىنىكسىز ۋە غەيرى مەشھۇر لەۋزىلەر ئېچىدە مەستۇرە بولۇپ تۇرغان مەنا مەھبۇبلىرىنى يوشۇرۇنلـۇق پەردىسىدىن چىقىرىپ، ئايانلىق مەرتىۋىسىدە جالـۇە بەردۇرگەي، تاكى ھەر بىر كورگۇچىنىڭ كـوزى ئۇ نازىنىنلار جامالىدىن بەھرە ئالغاي ۋە ھەر بىر دانانىڭ كۆڭلى ئۇ پەردە ئىچىدىكىلەرنىڭ ۋىسالىدىن ئارام تاپقاي" دەپ ئىلتىماس قىلدى.

دىدى: مۇنداق ماڭا بەر نۇكتەدانى②،
كى ئەي سوز باغىنىڭ سەن باغبانى.

---

① سۇھەيلى يەمەنى — بىر يۇلتۇز نامى، يەمەنـدە ئوچۇقراق كورۇنىدۇ.

② نۇكتەدان — مەنىسى چوققۇر ۋە چىرايلىق سوزلەر.

جاهان باغدا گەر تاپسائلا پۇرسەت،
تىكىپ قوي مەئىنلەردىن سەن كوچەت.

ئۇنىڭ مۇڭسىدىن كىمكى يىگەي،
ئۇنى يىگەن كىشىگە بۇنى دىگەي:
بۇ باغنىڭ ئىچىدە خوش-خوش مۇڭدۇر باق،
لەتاپەتتە بىرىدىن بىرى خوپراق.

دىن ئالىمى ۋە ھەققانىيەتتىن دەرس بەرگۈچى ئۇ زات مەزكۇر بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ ئىلتىماسىنى ئورۇنلىماقچى بولۇدى، شۇنىڭ بىلەن سۇھەيلى نۇرى ھىكمەت ئاسمىنىدىن يۇز كورسەتتى. ئۇ بۇ ياخشى ئىشقا چوڭ رىغبەت بىلەن كىرىشىپ، غايىپ ئالەمنىڭ تىل قەلىمىدىن قەلەم تىلغا جارى بولغان بارلىق سوزلەرنى ياخشىلاپ يازدى ۋە ئۇ تەرجىمىسىگە «ئەنۇارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويدى. چۇنكى ھىكمەت ۋە ئەقىل سۇھەيلى يۇلتۇزىنىڭ ئەسىرىدىن بولىدۇ، ئىلىم ئۇنىڭ نۇرىدىن تەربىيەت تاپىدۇ.

تارىخنىڭ بىر مىڭ بىر يۇز ئوتتۇزىنچى يىلى زامان ئەمىرلىرىنىڭ يول باشچىسى ۋە دەۋران ھاكىملىرىنىڭ پىشۋاسى، شەرىئەتنىڭ دوستى ۋە پەزىلەتنىڭ رەھبىرى، ھىكمەت مەنبىرىنىڭ تەلەپكارى، دانىشمەن لەقەملىك، ماختاشقا لايىق خىسلەتلىك، كامالەتكە يەتكەن زات مۇھەممەد ئىمامبەگ كەمىنە قابىلىيەتسىز دولا مۇھەممەد تومۇرگە ئىلتىپات قىلىپ «ئەنۇارى سۇھەيلى» نى پارىس لۇغىتىدىن تۇركى تىلغا تەرجىمە قىلىشقا بۇيرۇدى، چۇنكى ئۇ: "قەشقەر زېمىنى خەلقىنىڭ تىلى تۇركى تىل بولغاچقا خەلق بۇ كىتابنىڭ مەنىسىدىن يەھرە ئالسۇن ۋە بارلىق ئامۇخاسقا بۇ كىتابنىڭ مەنپەئەتى تەگسۇن" دەپ ھىممەت قىلغان ئىدى.

مەنپەئەتنى خاس تۆتماق پەسكەشلەرنىڭ رەسمىدۇر،
ئالى ھىممەت مەرت كىشى پۈتكۈل خەلقنى كوزلىگەي.

گەرچە بىلىمم ئاز، ئوزەم قابىلىيەتسىز، تېنىم ئاجىز بولسىمۇ، ئۇ ئەمىر بۇيرۇغانلىغى ئۈچۈن، بۇ ئۇلۇغ ئىشنى باشلاشنى ئوزەگە لازىم تاپتىم ۋە ئوز جۇغۇمدىن چوڭ بولغان ئىشنى باشلىغانلىغىم ئۈچۈن زامان موتەۋەرلىرى ۋە دەۋران زېرەكلىرىنىڭ تەنقىدىگە ئوقىغا ئوزەمنى نىشان قىلىدىم. "ھەر كىشى سوز تەسنىپ قىلسا مالامەت ئوقىغا نىشان بولىدۇ" دىگەن سوزدىن قورقۇپ، بۇ ئىشنىڭ قىزىقلىغىدىن ھەرقانچە كوڭۈل سويۇتقان بولسامۇ، "بىر كىمسىنىڭ بۇيرۇغان ئىشىغا ئوزرە كورسىتىش ناچار ئىشتۇر" دىگەن سوزنىڭ جۇرئىتى بىلەن "ھەر كىشىنىڭ ئىنساۋى بولسا كىشىگە تەنە ۋە مالامەت قىلىشتىن ئوزىنى تارتىدۇ" دىگەن سوزنى ئۇنتۇغا قارشى قالقان قىلىپ تۇتتۇم.

بۇ ئىشىمدىن ماڭا باردۇر خىجالەت،
ئۇستىلەپ قىلما يەنە سەن مالامەت.
راۋا بولماس سەن كەبى ئازادىگە،
تەنە قىلماق مەن كەبى بىچارىگە.
بىلىملىكلەر كوزىدۇر ئەيىپتىن پاك،
بىلىمسىزلەر ئەگەر ئەيىپ ئەتسە نى باك①.
كىشى كوزى قىلۇر بولسا ئىنسانىنى ھۇنەر،
ئەگەر شىشە بولسىمۇ كورەر بىلىپ گوھەر.

رەھمەتلىك جەننىتى مۇسەننىپ (ھۇسەيىن ۋائىز ۋلكاشىفى) ئوزى تەرجىمە قىلغان پارسچە كىتابقا ئەمرى سۇھەيلى سەۋەبچى بولغانلىغى ئۈچۈن «ئەنۋارى سۇھەيلى» دەپ ئىسىم قويغانـ

① باك ــ قورقۇنچ، خەۋپ.

لىغنى دوراپ، بۇ تۈركى مەجمۇئەنىڭ تەرجىمە قىلىنىشىغا مۇ-
ھەممەد ئىمامىيەگ سەۋەپچى بولغانلىغى ئۈچۈن مەنمۇ «ئاساری
ئىمامىيە» دەپ ئىسىم قويدۇم.

ئۇ كىشىگە ئوخشىمىغىم بولسىمۇ گەرچە قىيىن،
قۇدرىتىمنىڭ يېتىشىچە ئوخشىتىپ باقتىم، لېكىن.
ھەددى يوقتۇر زەررىنىڭ تەڭلەشكىلى قۇياش بىلەن،
بىپايان ئاسمان يۈزىدە چەرخ ئۇرۇپ يۈرگەن بىلەن.

بۇ كىتابنىڭ ئەسلى ئىسمى «كىتابى كەلىلە دېمنە» دەپ
ئاتىلاتتى. بۇ كىتابتا ھىكمەت ئىلمى بايان قىلىنغان. بۇ ھىكمەت
ئىلمى ئىنسانغا ھاياتنىڭ قائىدە-يوسۇنى ۋە قىلىدىغان ئىشلارنىڭ
چارە-تەدبىرلىرىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ھىكمەت ئىككى قىسىم بولىدۇ،
ئۇنىڭ بىرىنچىسى ھەر بىر كىشىگە ئالاھىدە زورۇر بولغان ھىكمەت
بولۇپ، ئۇ پاكلىق ئەخلاقى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭدا كىشىنىڭ
خۇي-پەيلىدىكى پاكلىقنى بايان قىلىدۇ. ئىككىنچىسى جامائەت
بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئىشلىرىدا لازىم بولىدىغان ھىكمەت بولۇپ،
بۇمۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بۇنىڭ بىرى مەھەللىدارچىلىق، خوش-
نىدارچىلىقتا ياكى ئويدە ئۇچرايدىغان ھەر خىل مۇئامىلىلەردە
لازىم بولىدۇ؛ شۇڭا بۇ مەنزىل تەدبىرى دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە
بىرى بولسا شەھەر-ۋىلايەتلەردە ۋە ئىقلىم-مەملىكەتلەردە
لازىم بولىدىغان ھىكمەت بولۇپ، سىياسەت دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ
كىتاپ يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان ئۈچ خىل ھىكمەت ئىلمىنىڭ
كېيىنكى ئىككىسىنىڭ بەزى پايدىلىرىنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ. لېكىن
پاكلىق ئەخلاقىغا تەئەللۇق سوزلەر بۇ كىتابتا كورسىتىلمىگەن.
گەرچە بۇنىڭغا ئالاقىدار مىسالاردىن كىرگۈزۈشنىڭ يولى كەلگەن
بولسىمۇ، رەھمىتى مۇسەننىپ بىدپاي ھەكىمنىڭ سوزىدىن باشقا
ئارتۇقچە مىسالارنى كەلتۈرۈشنى خالىمىغان، بەلكى ھەكىم يازغان

باپلاردىن باشتىكى ئىككى باپنى ــ ئەسلى سوزگە ئالاقىسى يوق ۋە ئارتۇقچە پايدىسىمۇ يوق بولغاچقا ــ چىقىرىۋېتىپ قالغان ئون تـوت باپنى روشەن ـ ئېنىق سوزلەر ۋە ئاسان تەلەپپۇز بىلەن تەرجىمە قىلغان، ھىكايىلىرىنى ئەسلى كىتاۋىدىكى بويىچە راي ۋە بىرەھىمەننىڭ سوئال ـ جاۋاۋى تەرىقىسىدە يېزىپ چىققان. ھەر بىر باپتىن ئىلگىرى ئەسلى ھىكايىدىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان سوز بېشى ئورنىدىكى بايانلارنى قوشۇپ قويۇشنى لازىم تاپقان، ھەمدە سوزىگە زىننەت ئۈچۈن، شۇ جايغا لايىق كېلىدىغان ئايەتلەرنى كىرگۈزگەن ۋە سوز جەۋھەرلىرىنى شېئىرگوھەرلىرى بىلەن زىننەتلىگەن.

يازار ھەركىمكى ئۇ بولسا ئەقىللىق،
ئەسەر نەزمىسىگە شېئرنى يېقىملىق.
ئوقۇپ تاپقاي كىشى كۆڭلى ھالاۋەت،
بولۇپ تەن تاپقىندەك ئىستىراھەت.

ۋە يەنە، تېخىمۇ چىرايلىق كورۇنۇشى ئۈچۈن، بىر دەستە گۈلنى بىر چىغىرتماقتا باغلىغاندەك، خاتىرىگە كەلگەن ئاجايىپ ھىكايىلەر ۋە يارامليق ماقال ـ تەمسىللەرنى دەل ئوزىگە مۇناسىپ كېلىدىغان ئارىسىغا قىستۇرغان. ئۇ ئون توت باپنىڭ مۇندەرىجىسى تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى باپ. راست سوزلۈك بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سوزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

ئىككىنچى باپ. يامانلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىقى ۋە ئاقىۋەتسىزنىڭ شۇملۇغى توغرىسىدا؛

ئۈچىنچى باپ. دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ياردەم بېرىشىنىڭ پايدىسى توغرىسىدا؛

تۆتىنچى باپ. دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ

هىلە ـ مىكىرلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

بەشىنچى باپ. نادانلىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق بىلەن تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت ـ نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىغى توغرىسىدا؛

ئالتىنچى باپ. ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىغى تېزلىكنىڭ زىيىنى توغرىسىدا؛

يەتتىنچى باپ. تەدبىر ۋە ھىلە ـ مىكىر بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

سەككىزىنچى باپ. ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سوزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

توققۇزىنچى باپ. ئەپۇ قىلىش پادىشالارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىكەنلىگى توغرىسىدا؛

ئونىنچى باپ. ھەركىمنىڭ ئوز قىلمىشىغا يارىشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىغى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى توغرىسىدا؛

ئون بىرىنچى باپ. ھەر كىشى ئوز ئېھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلسا زىيان تارتىدىغانلىغى ۋە بۇرۇنقى ئىشەنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىغى توغرىسىدا؛

ئون ئىككىنچى باپ. يۇۋاش بولۇش، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كورۇشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا؛

ئون ئۈچىنچى باپ. ئىككى يۇزلىمچىلەر ۋە خىيانەتكارلارنىڭ سوزلىرىدىن پەرھىز قىلىش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

ئون تۆتىنچى باپ. زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازايى قەدەرگە قويۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا؛

يۇقۇرقى باپلارنى بايان قىلىشتىن ئاۋال بۇ ھىكايىلەرنىڭ مۇقەددىمە قىسمى بايان قىلىنىدۇ.

مەنسەر بازىرىنىڭ جەۋھەرپۇرۇشى ۋە سوز سەرراپخانىسى- نىڭ ھىكمەتشۇناسى، غارايىپ ھىكايىلەرنىڭ چىرايىنى ئاچقۇچى ۋە ئاجايىپ رىۋايەتلەرنىڭ رەسسامى، خەۋەرلەر مۇقەددىمىسىنىڭ يۇزىنى بۇ تەرىقىدە ئېچىپ، ئەسەر سوز بېشىنىڭ جامالىغا شۇڭ- داق زىيۇ- زىننەتلەرنى بېرىدۇ.

ئادىل پادىشا ھەلەن دانىشمەن ۋەزىرنىڭ ھىكايىسى

قەدىمقى زاماندا چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاھى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇق ۋە كۆچلۈكلۈگىنىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە مەشھۇر ئىدى. ئۇنىڭ شانۇ- شەۋكىتىنىڭ ئاۋازى شەرقتىن غەرپ- كىچە تارالغان بولۇپ، بارلىق داڭلىق پادىشالارمۇ ئىتائەت ھال- قىسىنى جان قۇلىغا سېلىپ، ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنۇشاتتى.

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە،
شان - شەۋكەتتە ئىسكەندەرۇ دارا كۆچتە - قۇدرەتتە.
تۇتاتتى ئوت ھەلەن سۇنى بىرگە گويياكى تۇققاندەك،
ئۇنىڭ ئەدلى ھەلەن خەلقى ياشاپ ئەيشۇ پاراغەتتە.

ئۇنىڭ پاراۋان دولەت بىساتلىرىدا، ھەممىسە ئالەمگە تونۇلغان مەشھۇر ئەمەرلەر ۋە ياخشى تەدبىرلىك ۋەزىرلەر خىزمەتكارلىق كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلاپ ئولتۇرۇشاتتى. بويىي ئاسمانغا تا- قاشقان تەختىنىڭ ئەتراپىدا پازىل بۇزرۇكۋار زاتلار ۋە نەسەبەت- چى ھوكۇمالار دائىم ھەۋەس كۆرسىسى ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ھىكمەت- لەرنى بايان قىلىشاتتى. ئۇنىڭ خەزىنىسى ھەددى - ھىسابسىز جا- ۋاھىر ۋە ئالتۇن - كۆمۈش ھەلەن تولغان. مۇكەممەل قوراللانغان

لەشكەرلىرى باتۇرلۇقتا يېتىشكەن، غەيرەت - شىجائىتى سېخىلىغىغا قېرىنداش ۋە سەلتەنىتى سىياسەتكە ھەمنەپەس بولغان بىر پادىشا ئىدى.

نەشتەر ئۇرۇپ دۇشمەنلەرنىڭ جانلىرىغا،
سايە سېلىپ بىچارىلەر باشلىرىغا.
قانخورلارغا قەھرى قىلسا كارامىتى،
ئاجىزلارغا چارە بولغان مەرھىمىتى.

بۇ پادىشانىڭ ئىسمى ھۇمايۇن پال ئىدى. ئۇنىڭ ئادالەت بىلەن يۇرت سورىشى نەتىجىسىدە، پۇقرالىرى بەخت - سائادەت ۋە خوشال - خوراملىق ئىچىدە كۇن كەچۈرۇشەتتى. ئاجىزلار ۋە كەمبەغەللەرمۇ غەم - قايغۇسىز ئوتەتتى. دەرۋەقە، پادىشانىڭ ئەدلى پۇقرالارنىڭ تەبىئىتىگە كۇچ كورسەتمىسە پىتىنخورلار زۇلۇم - نىڭ يارىمى بىلەن ئامۇخاسنىڭ روزگار ئويىدىن تۇتۇن چەقىرىدۇ. ئەگەر پادىشانىڭ ئىنساپ شامى دەرتمەنلەرنىڭ قارائغۇ كۇلبىسىگە نۇر چۇشۇرمىسە، زالىملارنىڭ زۇلمىتى مەملىكەت ئىچىنى يامانلارنىڭ كوڭلىدەك قارا ۋە قارائغۇ قىلىدۇ.

ئەدلۇ ئىنساپ بىلەن يۇرت سورىسا خاقان،
خاراپ بولغان يۇرتمۇ بولۇر پاراۋان.
ئەگەر شاھ ئەدلىدىن قىلسا پۇشايمان،
زۇلمىدىن مەملىكەت بولغۇسى ۋەيران.

بۇ پادىشانىڭ خەلقپەرۋەر بىر ۋەزىرى بار بولۇپ، ئۇ ئىنتايىن دانا تەدبىرلىرى بىلەن خۇددى قارائغۇ كېچىنى يورۇتقان شامغا ئوخشايىتتى. ئۇ باش قاتۇرۇپ پىكىر يۇرگۇزۇش بىلەن مىڭ خىل چىگىشلەرنى يېشۇبتەتتى. ئۇنىڭ ھىكمىتى پىتنە دەرياسىغا چۇشۇپ قالغان ئىزتىراپ كېمىسىنى ھالاكەت گىرداۋىغا ئۇردۇرماي، ئامان - ئېسەن قوتۇلدۇرۇپ چىقالايىتتى ۋە ئۇنىڭ سەياسىتىنىڭ ھەيۋىتى زۇلۇم تىكىنىنى يىلتىز - تومۇرىدىن قومۇرۇپ تاشلايىتتى.

ئەگەر تەدبىرىنى ئىشلەتسە بىرەەم،
بىرەتتى يۇز تۈمەن لەشكەرگە بەرھەم.
قەلەم بىرلە تۈتۈپ پۈقرالىرىنى،
ئېچىپ بىر خەت بىلەن بىر يېڭى ئالەم.

ئۇنىڭ تەدبىرلىرى مۇۋاپىق بولغانلىغى ئۈچۈن، مەملىكەت ئىشلىرى ھەمىشە روناق تېپىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىسمى خوجەسـ تەراي ئىدى، پادىشا ھۇمايۇن پال ھەرقانـداق ئىشنى ئۇنىڭ مەسلىھەتسىز قىلمايتتى ۋە ئۇنىڭدىن تەدبىر سورىماي تۇرۇپ، ھېچقانداق مۇھىم ئىشلارنى باشلمايتتى. پادىشا ئۇنىڭدىن ئىجازەتسىز جەڭ كەمىرىنى باغلمايتتى ۋە ئۇنىڭدىن ئىشارەتسىز ئەيش ـ ئىشرەت بەزمىدە ئولتۇرمايتتى. ھەر بىر داڭلىق پادىشا مەملىكەتنىڭ بىرەر چوڭ ئىشلىرىنى قىلىشتا كامىل دانىشمەن كىشىلەرنىڭ كېڭىشى بىلەن قىلىشى لازىم. ھەرقانداق يۇرت ئىشىنى بېجىرىشتە، ئاقىل ۋەزىرلەرنىڭ مەسلىھەت ۋە تەدبىرلىرىنى ئاڭلىشى، ئەگەر پۇقرالىرىدىن بىرەر كەمچىلىك سادىر بولسا، ئۇنى كەڭچىلىك بىلەن بىر تەرەپ قىلىپ، بۇ ئامانەت ئالەمنىڭ سەرمايىسى بولغان ئادەملەرنىڭ ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشى لازىم.

ئىش كېڭەش بىلەن تاپقۇسى نىجات،
ئۇ سىز يېشىلمەس ھېچبىر مۇشكىلات.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھۇمايۇن پال شىكارغا چىقتى. خوجەسـ تەرايمۇ خۇددى بەخت ـ دولەتتەك ئۇنىڭ ئېتىنىڭ ئۈزەڭگىسىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ ماڭغان ئىدى. دالا شىكارگاھىغا پادىشانىڭ مۇبارەك قەدىمىنىڭ يەتكەنلىگىنى كورگەن ئاسمان "ۋاھەسرىتا! پەلەكتىكى ئاينى ئۈزۈپ ئۈزەمنىڭ توھپەم سۈپىتىدە پادىشاغا تۇتالىسامچۇ كاشكى" دەپ يەرنىڭ ئارزۇسىنى يەيتتى. شىكار ئۈچۈن ئېلىپ چىققان قۇشلار ۋە باشقا جانۋارلار ھەممىسى يەنىدىن قۇتۇلۇپ ئۇۋ قىلىش ئۈچۈن ھەركەتكە كەلگەندە دالىدىكى قارا كوزلۇك كىيىكلەر قولغا چۈشۈپ قالماسلىق ئۈچۈن توت

تەرەپكە تەڭ قاراپ پۇتۇن ئەزايى - بەدىنىنى كوزگە ئايلاندۇرۇغان ئىدى. ئوۋ ئىتلىرى شىرەڭ چاڭگال سېلىپ، توشقان توتۇش ئۈچۈن مىڭ تۈرلۈك ھۈنەرلىرىنى كورسىتەتتى. لاچىنلار كىشىلەر قولىدىن خۇددى ئوق ئېتىلغاندەك ئاسمانغا چىقىپ ھەر تەرەپكە ھەملە قىلاتتى. قارچۇغا تىرناق نەشتىرى بىلەن قىرغاۋۇللارنىڭ كوز تومۇرىدىن قان ئالاتتى. ئەجەل بۈركوتى كىيىكلەرنىڭ بېشىغا خۇددى ئەزرائىلدەڭ تىكىلىپ، بىچارە كىيىك ۋە تۈلكىلەرنىڭ جانلىرىنى ئۈزۈلدۈرەتتى. ئىشقىلىپ، ھەر بىر شىكار جانۋارى ئوز ھالىغا مۇناسىپ كەلگۈدەك دەرىجىدە ئوۋ قىلىشاتتى.

ئۈچۈپ قۇشلار ئىگىز، كورسەتتى ھۈنەر،
قىلىپ تىرناقنى قان توككۈچى خەنجەر.
ئېچىپ قارچۇغا چاڭگال ئۈچتى ئەپلىك،
نە تۇتى قالدى ئورنىدا نە كەكلىك.
ئۇزاتقاچ ھەر تەرەپتىن تۇتقىلى قول،
كىيىكلەر قاچقىلى تاپالمىدى يول.
توشقانلار جېنىغا ئىتلار ياقتى ئوت،
بورىلەرمۇ قاچتى بولۇپ كوزى توت.
يەر سەھىنىسى لەشكەرلەر بىرلە تولدى،
بايقۇان جانۋارلىرىغا تەس بولدى.

دالا يۈزى ھەر خىل ئوۋ ھايۋانلىرىدىن ۋە ئاسمان سەھنىسى قۇشلاردىن خالى بولغاندا، پادىشا ئوۋنى توختىتىپ، قوشۇنغا قايتىشقا ئىجازەت بەردى ۋە ئوزى ۋەزىر بىلەن بىللە ئوردىغا قايتماقچى بولدى. لېكىن شۇ ۋاقىتتا ھاۋا شۇنداق ئىسسىپ كەتكەن ئىدىكى، ئاسمان سەھنىسىدە تومۇرچىنىڭ ئوچىغدەك ئىسسىق لاۋۇلدايتتى. ساۋۇتلار ئىسسىق تەسىردە مۇمدەك يۇمشاپ كەتكەن ئىدى.

تونۇرغا ئوخشاش قىزدى ئالەم،
يالقۇنتاغ كەبى كويدى تاغلار ھەم.

ئوتقا ئايلانغان ئىدى ھەر بىر كان،
كويمەكتە ئىدى پىروزە ئاسمان.
بوستان تەرەپكە قاچتى پەررەندە،
كىردى توشۇككە ھەممە چەررەندە.

ھۇمايۇن پال خوجەستەرايغا شۇنداق دىدى:

ــ بۇنداق ئىسسىق ھاۋادا يۇرۇۋېرىش ھىكمەتتىن ئەمەس. چىدىرنىڭ سايىسىدە ئولتۇرساقمۇ بەربىر سالقىنلىيالمايمىز. چۈنكى يەر يۈزى ئىسسىق توپان بىلەن تولدى، ھاۋامۇ ھارارەتكە تەسلىم بولدى. قانداق قىلىپ بولسىمۇ بىر چارە قىلغىن، بىردەم سايىدە ئولتۇرۇپ راھەتلىنەيلى ـ دە، ئاپتاپ ئوزىنىڭ مەغرىپ ئويىگە كىرگەندە، بىزمۇ ئوز مەنزىلىمىزگە يانايلى.

خوجەستەراي دۇئاغا تىل ئاچتى:

ــ بەندىلەرگە سىزنىڭ سەلتەنىتىڭىز ئىلتىپات سايىسىنى ساپتۇ. ئۇلارغا بۇ ئاپتاپ ئىسسىقلىغىدىن قىلچە زەرەر يەتمەيدۇ.

ئوتپېكىزىنىڭ سايىسى بولسا پاناھ بىزگە بۇدەم،
يىمگەيمىز بۇ ھارارەت ئىسسىغىدىن قىلچە غەم.

چۈنكى سىز خۇدانىڭ سايىسىسىز. پۈتۈن خەلق سىزنىڭ بۇ ئالى سۇپىتىڭىزنىڭ شاراپىتىدىن راھەتلىنىپ ياشاۋاتىدۇ. لېكىن بۇنداق ئىسسىق ھارارەتلىك ھاۋادا كىشىگە ھەر تۈرلۈك كېسەل ۋە تەپ پەيدا بولىدۇ. شۇڭا بۇنداق ھاۋادىن پەرھىز قىلماق ۋاجىپتۇر. سىزنىڭ سالامەت بولۇشىڭىز پۈتۈن ئەلنىڭ سالامەتلىگىدۇر. مەن بۇ يېقىن ئەتراپتا خۇددى مەرت يىگىتلەر ھىممەتىدەك، ئالى ۋە دانىشمەنلەرنىڭ مەرتىۋىسىدەك ئىگىز بىر تاغنى كورگەن ئىدىم. شۇ يەرگە بېرىپ سايىدە ئولتۇرۇپ، بىر پەس ئارام ئېلىۋالساق بولارمىكىن؟

ئۇلار بىر ئاز يول يۈرۈپ، تاققا يېتىپ بېرىپ، قارىسا بۇ تاغ باشتىن ـ ئاياق يېشىل كوك ئوتلاردىن لىباس يېيىنغان، ساپ كوكىرىگىدىن مىڭلاپ بۇلاق قايناپ

چىققان، خۇشبۇي گۈل ۋە رەيھانلار پەلەك يۇلتۇزىدەك كوپ بولۇپ، پۈتۈن ئەترابقا يېيىلغان، بۇلاقلاردىن ئېقىپ چىققان ئېرىقلار خۇددى جەننەت ئېرىقلىرىدەك ھەر تەرەپكە ئېقىشىۋاتقان بىر جاي ئىكەن. ئۇلار سۇ بويىدا بىر پەس ئارام ئېلىپ ئولتۇراقچى بولدى.

سۇ بويىدا ئولتۇرۇپ ئوتكەن ئۇمۇرگە سال نەزەر،
بىرگە بۇ ئوتكۈچى دۇنيادىن ئىشارەت كورستەر.

ھۇمايۇن پال خوجەستەراينىڭ مەسلىھەتى بىلەن، ئارغىماقتىن چۈشۈپ، ئۇنىڭ ھەمراھىغدا بىردەم مېڭىپ، ئۇ جايىنى سائادەتمەنلەر ئۈچۈن قەدەم جايغا ئايلاندۇرۇپ قويدى. پادىشا ئايلىنىپ يۇرۇپ بىر تاغنى كوردى. بۇ تاغ ھەممەت بېشىنى ئاسماندىن ئوتكۈزۈپ، ئالەمنى قىزدۇرغان قۇياشقا يېقىن غىلاپلىق قىلىچىنى تەڭلەپ تۇراتتى. خۇددى چىدام پۈتىنى مۇمكىنچىلىك ئىتتىگى ئىچىگە مەھكەم تىققان قېرى كىشىلەردەك تەمكىن تۇرۇپ، قارىلىق بېشى بىلەن ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپ تۇرغان بۇ تاغ يىغلاڭغۇ كوزلىردىن ياش سەللىرىنى ھەر تەرەپكە راۋان ئاققۇزۇپ تۇراتتى. پادىشا تاغ ئۈستىگە چىقىپ، ئىتتىگىنى بېلىگە قىستۇرۇپ خۇددى بۇلۇتتەك ھەر تەرەپنى سەيلە قىلدى. ئۇنىڭ بىر تۈزلەڭلىكىكە كوزى چۈشتى. بۇ تۈزلەڭلىك ئارزۇ مەيدانىدەك كەڭرى ۋە ئۈمىد دالىسىدەك بىپايان ئىدى. ئوت - چوپلىرى ۋە گۈللىرىنىڭ يېشىللىغى بىلەن خۇددى پەلەك گۈلشىنىگە، ئابى ھاۋاسى بىلەن خۇددى جەننەت باغلىرىغا ئوخشايتتى. خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلپى - چېچى ئۇلارنىڭ يۈزىنى چورىدەپ تۇرغاندەك، بۇ تاغدىمۇ گۈلنىڭ ئەترابىنى بىنەپشە ئوراپ تۇرغان، خۇددى جانان يۈزىگە خال ياراشقاندەك، سۇنبۇل گۈلگە ياندىشىپ، گۈل چېھرىسىگە زىننەت بەرگەن، مەجنۇنتال ئەتلەس كىيىپ، سەرۋى بىلەن پىستە دەرىخى ھەربىرگە ئورالغان، تاڭ شامىلىنىڭ تىلى گۈلزار پۈرىغىنىڭ سىرى - ئەسرارىنى جاھاننىڭ توت تەرىپىگە يېيىۋەتكەن ئىدى. بۇلبۇل گۈللەرنىڭ رەڭگى ۋە پۈرىغىنىڭ ھىكايىسىنى

پۇتۇن ئالەمگە قاپىيلىك ئىبارىلەر بىلەن سوزلەيتتى.

دىلغا باپ، يېقىملىق ئابى ھاۋاسى،
مەنزىلى مۇبارەك، كەڭرى سەيناسى.
ئېرىقلار بويىدا گۈللەر ئۇنۇشكەن،
كى يامغۇر سۈيىدە يۇزلەر يۇيۇشقان.
دەرەخلەر ئۇچىنى پەلەككە تارتقان،
گۈزەللىكتە بىرىدىن بىرى ئارتقان.
بەسى قۇشلار قىلىپ شاخ ئۈزرە ئاۋاز،
بولۇپ سازىدا بىر - بىرىگە دەمساز.
گۈزەللىك باغچىسى ھەر سەرۇى زىبا،
يۇز تۇمەن گۈزەللىك بەرگىدە پەيدا.

بۇ دەرەخزارلىق ئوتتۇرىسىدا بىر كول بار بولۇپ، سۈيى خۇددى ئابى ھايات بۇلىغىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە جەننەت سۇلىرىدەك ساپ ھەم سۈزۈك ئىدى.

سىماپتەك يېلتقلار ئويناشىپ يۈرگەن،
يېڭى ئاي ئاسماندا سەيرى قىلغاندەك.

ۋەزىرلىك بۇيرۇغى بويىچە مۇلازىملار پادىشا ئۇچۇن ئارام ئالغۇدەك جاي تەييارلىدى. ھۇمايۇن پال پاراغەت تەختىدە ئولتۇرۇپ ئارام ئالدى. مۇلازىملار ئېرىق بويىدىكى دەرەخ - لەر تۇۋىدە ئولتۇرۇپ ھاردۇق ئېلىشتى. ئۇ دوزاقتا ئوخشاش دەشت - تىن قۇتۇلۇپ، بۇ جەننەتكە ئوخشاش ئارامگاھ مەنزىلىگە ئۇلاشقانلار پەيتتى غەنىمەت بىلىپ، كوڭۈل تىلى بىلەن بۇ بىيىتنى ئوقۇشاتتى:

شۈكرى لىللا، كەتتى بىزدىن مېھنەتۇ رەنجى ئەلەم،
مەنزىل ئەتمەككە نېسىپ بولدى گۈلىستان باغ ئېرەم.

هۇمايۇن پال ۋە خوجەستەراي ئات ۋە پىلدىن چۈشۈپ پىيادە بولۇپ، پەرزىندەك ھەر تەرەپكە يۈرىدىغان ئالەمنىڭ پاسىد خىياللىرىدىن يېنىپ، دۇنيا - تەئەللۇقاتىنىڭ ماتىلىرىدىن① رۇخنى ② ئۇرۇپ، خۇددى شاھ ۋە پەرزىندەك بىر بىسات تەختىسىدە ئولتۇرۇپ، ئاللاتائالانىڭ بۇ تاغ ئورمىنىدىكى ئاجايىپ سەنئەتلىرىنى ۋە غارايىپ ھۇنەرلىرىنى قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە تاماشا قىلىپ: "ھەيھات! تەقدىر ئىلاھىنىڭ نەققاشى تاغنىڭ تېشىدىن پۈتكەن لەۋھەگە قۇدرەت قەلىمى بىلەن ھەر تۈرلۈك زىبا نەقىشلەرنى سىزىپتۇ. سۇنئى ئىلاھنىڭ باھارى لۇتپى مەۋسۇمى بىلەن تاش باغرىدىن رەڭگا - رەڭ گىياللارنى چىقىرىپتۇ" دەپ كورگەن ئاجايىپ - غارايىپ سۇنئى ئىلاھنىڭ شۇكرانىسىنى ئوقۇيتتى. ئۇلار گايى گۇل ۋاراقلىرىدىن بۇ بىيىتنى ئوقۇپ مەكرارلايتتى:

بۇلبۇل گۇل ھوسنىگە ئوقۇر مەدھىيە،
زەۋق بىلەن ئوزىنى ئۇرۇپ تىكەنگە.

گايىدا گۇلىستان بەتلىرىدىن بۇ نەقشنى تاماشا قىلاتتى:

گاھى مىنەر ئات قىلىپ گۇل بەرگىنى ئۇچقۇر سابا،
گاھى سابا پۇتىنى باغلاپ قويار سۇ زەنجىرى.

شۇ ئەسنادا ھۇمايۇن پالىنىڭ بىر دەرەخكە ئەزىرى چۈشتى. بۇ دەرەخ غايەت قېرىلىغىدىن يوپۇرماقلىرى توكۇلۇپ، خۇددى غازاڭ توككۈچى بورانغا ئۇچرىغان شاختەك شۇمشەيگەن، قېرىپ كەتكەنلىكىدىن ماڭالمايدىغان بوۋايلاردەك مۇكچەيگەن، ھادىسىلەر ئوتۇنچىسىنىڭ پالتىسى ئۇنى كېسىشكە تەييارلانغان ۋە روزىغار ياغاچچىسىنىڭ ھەرىسى ئۇنىڭئەزالىرىنى پارە - پارە قىلىش ئۈچۈن چىشلىرىنى بىلىگەن بىر دەرەخ ئىدى.

① ماتـــ يېڭىلىش؛ ② رۇخ - شاخمات ئۇرۇغى، پىل.

ياش چاغدا دەرەخ خۇددى گۈزەل قىزدەك تۇرار باغدا،
رەھىم قىلماي كېسەر باغۋەن دەرەخنى قېرىغان چاغدا.

ئۇ دەرەخنىڭ ئىچى دەرۋىشلەرنىڭ كوكسىدەك كاۋاك بولغانلىقتىن، بىر توپ ھەسەل ھەرىسى ھەسەل يىغىش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىچىنى جاي قىلىۋالغان ئىدى. پادىشا ھەرىلەرنىڭ غەۋغاسىنى كورۇپ ۋەزىردىن:

— بۇنداق تېز ئۇچىدىغان جانۋارلارنىڭ بۇ دەرەخنىڭ ئەتراپىغا يىغىلىۋېلىشىنىڭ سەۋەۋى نىمە؟ بۇ بېلى باغلاقلىقلىرى كىشىنىڭ پەرمانى بىلەن بۇنداق يۇقۇرى - تۆۋەن ئۇچۇشۇپ تەرەددۇت قىلىشىپ يۈرىدۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ئەي بەختلىك پادىشا! بۇلار پايدىسى كوپ، لېكىن زىيىنى ئاز بولغان بىر گۈرۇھ. يارىتىلىشتىنلا لاتاپەت ۋە پاكلىقلىرىدىن ئاللاتائالانىڭ ئىنايىتى بىلەن تائەت - ئىبادەت كەمىرىنى بېلىگە مەھكەم باغلىغان ھالدا تەرەددۇت قىلىشىپ يۈرىدۇ. بۇلارنىڭ بىر پادىشاسى بار. ئىسمىنى يەئسۇپ دەپ ئاتىشىدۇ. ئۇنىڭ تەن قۇرۇلۇشى بۇلاردىن چوڭراق. ئۇنىڭ ھەيۋىتى ۋە غەزىۋىدىن قورقۇپ، ھەممىسى ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنۇشىدۇ. ئۇ مۇمدىن ياسالغان توت بۇرجەكلىك تەخت ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ۋەزىرى، ئىشىك ئاغىسى، ياساۋۇللىرى، پاسىبانلىرى، نائىپلىرى ۋە خىزمەتكارلىرى بار. ئۇلارنىڭ پەم - پاراسەت ۋە زېرەكلىگى شۇ دەرىجىدىكى، ئۇلار ھەر بىرى ئۇزى ئۈچۈن مۇمدىن ئالتە بۇرجەكلىك ئوي ياسىشىۋالغان. ئۇ ئويلەرنىڭ ئەتراپلىرى بىر بىرى بىلەن باپ-باراۋەر ۋە بىرى ئىگىز، بىرى پەس ئەمەس. ھەرقانداق كامىل ئۇستىلارمۇ تاناپ، چۆپگەز ۋە شەيتان ئىشلەتمەي ئۇلاردەك چىرايلىق ئىمارەتلەرنى بىنا قىلالمىغان بولاتتى. ئۇلارنىڭ رەسىم - قائىدىسى شۇكى، ئويلىرى ياسلىپ پۈتكەن چاغدا، ھەممىسى پادىشانىڭ ئالدىغا يىغىلىدۇ. پادىشا: "ھەي تاۋابىئاتلىرىم! ئەمدى تاغ ۋە ئورمانلىقنىڭ ئەتراپىغا تارقىشىپ ئوتلاڭلار. شۇداق پاكىز بولۇڭلاركى، لاتاپەتلىك ئاغزىڭلارنى كاساپەتكە يېقىن

كەلتۈرمەكلار، پاك جىسىملارنى نجاسەت بىلەن بۇلغىماڭلار" دەپ قاتتىق تاپىلاپ، ئۇلاردىن ۋەدە ئالىدۇ. ئۇلار شۇ ۋەدىسى بىلەن بىرىپ خۇشبۇي گۈل ۋە پاكىز چىچەكلەرگە قونۇپ، ئۇنىڭدىن ئىشتىھاسىغا لايىق يەپ قايتىدۇ ـ دە، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتى بىلەن يىگەن ئوزۇقلىرى قوسىغىنىڭ ئىچىدە قىسقىنا ۋاقىت ئىچىدە شۇنداق پاكىز ۋە مەزىلىك بىر شەرۋەتكە ئايلىنىدۇ، ئۇ شەرۋەتنى ھىلىقى ياسىغان ئويىگە كىرىپ، ئاغزىدىن قۇسۇپ جۇغلايىدۇ. ھېكمىتى ئىلاھى دوريخانىسىدا ياسالغان بۇ نەرسە خالايىقلارنىڭ تۇرلۇك ئىللەتلىرىگە داۋا بولىدىغان ھەسەل دىگەن شىپالىق دورىنىڭ دەل ئوزىدۇر. ھەرقاچان ئۇلار ئوتـ لاقتىن يېنىپ پادىشا دەرگاھىغا قايتىپ كەلسە، ياساۋۇللار ئۇ ـ لارنى پۇراپ باقىدۇ. ئەگەر ۋەدىسىدە تۇرۇپ، پاك نەرسىلەرگە ئولتۇرۇپ، خۇشبۇي چىچەكلەردىن يىگەن بولسا، ئۇنى ئالتە بۇرجەكلىك ئويىگە كىرىشكە رۇخسەت قىلىدۇ.

ۋەدىگە ۋاپا قىلماق ئۇچۇن ماڭا بەرگىن قول،
قىلمىغىن خىلاپ ئەسلا، ئوز ۋەدەڭدە مەھكەم بول.

ئەگەر ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماي ناپاك ۋە بەدبۇي نەرسىلەرـ نى يىگەن بولسا، ياساۋۇللار يول بەرمەي، ئەكسىچە ئۇلارنى ئىككى پارە قىلىپ تاشلايىدۇ. ئەگەر ياساۋۇللار بىپەرۋالىق قىلىپ، مۇبادا ئۇ بەدبۇي پۇراق ئويىگە كىرگەن بولسا، پادىشا ۋە ۋەزىر خەۋەر تاپىدۇ ـ دە، ئالدى بىلەن ئوز خىزمىتىنى ياخشى قىلمىغان ياساۋۇلنى، ئاندىن كېيىن ۋەدىسىنى بۇزغان بىئەدەپ ھەرنى ئولتۇرۇپ، باشقىلارنىڭ بوندىن كېيىن ئۇنداق بىپەرۋالىق قىلماسـ لىقلىرى ئۇچۇن ئىبرەت قىلىدۇ. ئەگەر بىرەر يات ھەرە ئۇ ئويىگە كىرمەكچى بولسا، ياساۋۇللار ئوي ئىشىگىدىن كىرىشنى مەنئى قىلىدۇ. ئەگەر يانغىلى ئونىمسا ئولتۇرىدۇ. خەۋەرلەردە پادىشا جەمشىت ياساۋۇل، پاسىبان، مەھرەم، نائىپلارنى تەيىنلەشنى

ۆه تەختته ئولتۇرۇش قاتارلىق پادىشالىق ئىشلىرىنى ھەسەل ھەـ رىسىدىن ئۇگەنگەن ۆه بىرىپ ـ بىرىپ كامالەتكە يەتكەن دىيىلىدۇـ دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى خوجەستەراي.

ھۈمايۇن پال خوجەستەرايدىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، ھەرىلەرنىڭ ئىمارەتلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى ۆه تەرتىپ ـ قائىدىلىرىنى كورمەكچى بولدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ، ھەرىلەرنىڭ بارگاھلىرىنى، ئۇلارنىڭ بېرىش ـ كېلىشلىرىنى ۆه پادىشاسىغا مۇلايىملىق بىلەن خىزمەت قىلىشلىرىنى بىر پەس تاماشا قىلىدى. ھەرىلەر بولسا ئاللاتائالانىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنۇپ، خۇددى سۇلايمان پادىشاغا ئوخشاش ھاۋا ئېتىغا مىنىپ، پاكىز گۈلىلەرنىڭ شىرىسى بىلەن ئوزۇقلىنىپ، پاكىز ئويلەرنى ياسىشۇالغان بولۇپ، ھىچقايسىسى بىر بىرىنىڭ پايدا ـ زىيىنى بىلەن كارى يوق ئىدى ۆه بىر بىرىگە ئازار بېرىشمەيتتى.

ھەممىسى كەمبەغەل لېكىن دولەتمەن،
ئۇلۇغدۇر، كۆچلۈكتۇر كىچىكلىك بىلەن.

ـــ ھەي خوجەستەراي، ـــ دىدى پادىشا، ـــ بۇلارنىڭ نەشـ تەرلىـ ى تۇرۇپ، بىر بىرىگە ئازار بېرىشمەيدىكەن، بەلكى نەشتەرلىرىدىن شىرىن ـ شەرۇەت چىقىرىدىكەن. گەرچە كورۇنۇشىدە ھەيۋەت بولسىمۇ ناھايىتى مۇلايىملىق قىلىشىدىكەن. ئادەم پەرزەنتـ لىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇلارنىڭ ئەكسىچە بىر بىرىگە زىيان يەتكۈزىدىغان، بىر بىرىنى يوقتىشقا ھەركەت قىلىدىغان ئىشلار بار. بۇ ھال ئەجەپلىنەرلىك ئەمەسمۇ؟

كورۈڭ، بۇ ئاجايىپ جاھاننىڭ ئىشى،
خاتىرجەم ئەمەستۇر كىشىدىن كىشى.

ـــ ئەي، ئالەم پاناھ شاھ! ـــ دەپ چۈشەندۈرۈش بەردى ۆەزىر، ـــ كورۇپ تۇرۇپسىزكى، بۇ جانۋارلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل تەبىئەت ۆه مىجەزدە يارىتىلغان. ئادەم پەرزەنتلىرى بولسا بىر بىرىگە

زىت ۋە خىلاپ كېلىدىغان مەجەزدە يارىتىلغان. شۇ سەۋەپتىن ئىنسانىنىڭ روھى ۋە جىسمىغا لاتاپەت بىلەن كاساپەت، تۇر بىلەن زۇلۇمەت ئارىلاشقان بولىدۇ. ئالەمدە بار بولغان ئىسىللىق ۋە پەسلىككە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلەرمۇ ئىنسان قەلبىنىڭ قاچىسىدىن مەلۇم ئورۇن ئالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەركىمدە بىر ئالاھىدە مەجەز پەيدا بولغان. ئىنسانغا پەرىشتىلەر ئەقلىدىن بەھرە بەرگەن، شەيتان نەپسىدىن ھەسسە قوشقان. شۇڭا ھەر كىم ئەقىل بىلەن بىر ئىش قىلسا يۇقۇرى مەرتىۋە ۋە ئۇلۇغ دەرىجىلەرگە كوتىرىلىدۇ. ئەگەر نەپسىنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنسا، ھايۋاندىن بەتتەر پەس ئورۇنغا چۈشۈپ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خار-زارلىقتا قالىدۇ. كىشىلەرنىڭ كوپچىلىگى نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ، يامان خۇلۇق ۋە يارىماس ئىشلارغا قەدەم قويىدۇ - دە، ھىرىس ۋە ھەسەت، زۇلۇم ۋە رىيا، غەيۋەت ۋە توھمەتكە ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشىدۇ.

ئوزىدىن بىخەۋەر بىرنەچچە نادان،
يامانلار ئەيىۋىنى ھۇنەر قىلىشقان.
ئاخىرى بۇرنىغا كىرگەندە تۇتۇن،
ياندۇرغان چىراغى ئوچكۇسى پۈتۈن.

— بۇ سوزلەرنى ياخشى ئېيتتىڭ. پەرقلەرنى چۈشەندۇرۇپ بەردىڭ، — ددى پادىشا، — مېنىڭ پىكرىمچە، ھەر بىر ئادەم باشقىلارغا ئارىلاشماي بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرسا، باشقىلار بىلەن سوھبەتلەشمىسە، ئوزىنىڭ پاكلىغىنى ساقلاپ، باشقىلار بىلەن ئارىلىشىشتىن كېلىپ چىقىدىغان يۇقۇرقىدەك ھەر خىل يامان سۈپەتلەردىن خالاس تاپالىشى مۇمكىن. ئىلاجى بار، بىر بۇلۇڭدا ياتىرجەم ئوتكەن ياخشى. مەن "كىشىنىڭ ھۇزۇرى يالغۇزلۇقتا، پاراغىتى خىلۋەتتە" دەپ ئاڭلىغان ئىدىم. بۇگۇن ماڭا كوپ كىشىلەرنىڭ سوھبىتى زەھەرلىك ئىلاننىڭ زەھىرىدىنمۇ يامانراق زىيانلىق ئىكەنلىگى بىلىنىۋاتىدۇ. ھەركىم ۋە دانىشمەنلەرنىڭ

كوپىنچىسى ياكى بىر غار ئىچىدە، يا بىر قۇدۇق ئاستىدا تۇرمۇش كەچۈرگەنلىگىنىڭ سەۋەبى شۇ ئىكەن - دە!

قۇدۇق ئاستىغا كىرەر ئاقىل كىشى،
ياخشى بولۇر ئۇ يەردە كۆڭۈل ئىشى.
ياخشىراق قۇدۇقنىڭ قارا‌ڭغۇلىغى،
تاپسا ئەلدىن بىر نەپەس ئاسايىشى.

بەزى كامىل دەرۋىشلەر ئۆزىدىن ئۆزى قاچىدۇ. ئۆزىگە ئۆزى مالال كېلىۋاتسا باشقىلارنىڭ ئىشى بىلەن نىمە پەرۋايى بار.

خىلۋەت ئىستەرمەن، پەلەك گەر چىقىرىپ قاتتىق بوران،
يەر يۈزىن سورۇسا ماڭسا قونمىغاي بىر زەررە چاڭ.

— ھەزرىتى پادىشاھى ئالەمنىڭ بايان قىلغانلىرىنىڭ ھەممىسى راست، — دىدى خوجەستەراي، — ھەقىقەتەنمۇ كىشىلەرنىڭ سوھبىتى كۆڭۈلنى پاراكەندە قىلىدىغان ۋە تەشۋىش پەيدا قىلىدىغان بىر سەۋەپ. خىلۋەت بولسا زاھىر بىلەن باتىننىڭ بىرلىشىشىگە پايدىلىق.

بىلەمسەن قانچىلاپ ئوتۇپ ئاي - يىللار،
كېلەلمەس زاھىتلار بۇ ئوتتۇرىغا.
گۈلنى كور، يىغلۇر غۇنچە چېغىدا،
ياپرىقى توكۈلەر ئەگەر ئېچىلسا.

ئەمما بەزى ئۇلۇغلار ۋە دانىشمەنلەر ئۇچۇن "تەبئىتىگە مۇۋاپىق كەلگۈدەك غەرەزسىز بىر ھەقىقى دوست تېپىلسا، تەنھا - لىقتىن سوھبەت ئەلا" دىگەن گەپمۇ بار. ئەگەر شەپقەتلىك رەپىق بولمىسا، يالغۇزلۇق ياخشىراق. بۇ خۇددى جۇۋا يازدا ئەمەس، قىشتا كېرەك بولغىنىدەك بىر ئىش. ئەقىللىق ۋە زېرەك كىشى ئەقىل ئۆگىنىدۇ، چوڭلارنىڭ بەزمىسىگە لايىق بولۇپ يېتىشىدۇ.

ساۋاپ تېپىپ بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ سائادىتىگە ئۇلىشىدۇ.
قايتۇرما تەلەپ ئىلكىنى سوھبەت ئىتىگىدىن،
خىلۋەتتە ئەگەر كوپ ئولتۇرساڭ جىننى بولۇرسەن.

"دۇنيادىن ۋە ئادەمىلەردىن قېچىش ياخشى ئادەت ئەمەس" دىگەن ھىكمەتلىك سوزدىن مەلۇم بولىدۇكى، سوھبەتنىڭ پايدىسى خىلۋەتنىڭ مەنپەئەتىدىن كوپرەك. ئاللاتائالا ئوز قۇدرىتى بىلەن ئىنسانلارنى بىر بىرىگە مۇھتاج ۋە بىر بىرىگە لازىم قىلىپ يا-راتقان تۇرسا، كىشىلەرگە خىلۋەت تەنھالىق قانداق راۋا بولسۇن؟ ئادەمزاتنىڭ تەبىئىتى تەبىئەت مەدەنىلىرىدىن بەرپا بولغانلىغى ئۇچۇن بىر بىرىگە قوشۇلماققا مايىل كېلىدۇ ۋە بىر بىرىدىن يارەم تىلەشكە ئېھتىياجى چۇشىدۇ. مەسىلەن، ئەگەر بىركىشى تائام پىشۇرماقچى بولسا، يا بىر كىيىم كىيىمەكچى بولسا ئاۋال قازان ياساش ۋە كەتمەن سوقۇش كېرەك بولىدۇ. شۇڭا لاي ئېتىپ بىر قاچا ياساپ، ئۇنىڭدا سۇ ئېلىپ، كەكە سوقۇپ ئۇنىڭ بىلەن ئوتۇن كېسىپ، ھەر ئىشنى ئوز تەرتىۋى بىلەن قىلىش لازىم بولىدۇ. قازان ۋە كەكە سوقۇشقا بولىقا، سەندەل، كۇررەك ۋە كومۇر كېتىدۇ. ئاددىي كۇررەك ياساش ئۇچۇنمۇ تېرە ئەيلەش كېرەك. تاققا بېرىپ كومۇر كويدۇرۇپ ئەپكېلىشكە تاغار توقۇش كېرەك. تاغار توقۇش ئۇچۇن يۇڭ تېپىپ، ئۇنى ئېشىش كېرەك، يۇڭ تېپىش ئۇچۇن قوي ياكى توگە بېقىش كېرەك. قىسقىسى، ئەنە شۇنداق نۇرغۇن ئاۋارە بولۇش كېرەك. ئاشۇنداقلا بولسا ھەر قانداق ئادەم بىر كىمىنىڭ ياردىمىسز پۇتۇن ئومرى ئىچىدە بىرەر قېتىم ئاش پىشۇرۇپ يا يىيەلەيدۇ، يا يىيەلمەيدۇ. ھەتتا بەزى ئىشلارنى قىلالمايدۇ. شۇڭا زورۇرىيەت يۇزىسىدىن بىر كىم قازان ياسايدۇ. بىرى كەكە سوقىدۇ. بىرى كومۇر كويدۇرىدۇ. ئالاھەزەل قىياس، ھەر كىم بىر ئىشقا مەشغۇل بولۇپ، ئوز ئېھتىياجىدىن ئارتۇغىنى باشقىلارغا بېرىپ، بىر ئىقلىمنىڭ ئادەملىرى بىر بىرىگە قوشۇلۇپ ھايات كەچۇرگەچكە، ھەرقانداق ئىش ئاسانلىق بىلەن ھەل

بولىدۇ. ئادەملەر بىر بىرىگە زوروۇر. يالغۇزلۇق بىلەن ھېچ ئىشنى پۈتكۈزگىلى بولمايدۇ. مانا بۇلار ئادەملەرنىڭ بىر بىرىگە ئېھتىياجى چۈشىدىغانلىغىنى، بىرلەشمىسە ھېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىشقا بولمايدىغانلىغىنى ئىسپاتلايدۇ. شۇڭا تەنھا ئولتۇرۇش مۇمكىن بولمايدۇ ۋە تەنھا ئولتۇرۇشنىڭ ئىمكانىيىتىمۇ يوق. خۇددى جامائەت ــ رەھمەت دېگەنگە ئوخشاش.

تۇت جەمىيەت ئىتىگىنى، ئىشلىگىن،
يالغۇزلۇقتا ھېچ ئىش ئەسلا پۈتمىگەي.

ــ ھىكمەتلەرنىڭ خۇلاسىسى ۋە ئەقىللەرنىڭ مېغىزىنى بايان قىلدىڭ. لېكىن بىر پىكىر كوگلۇمگە كېلىۋاتىدۇكى، ئادەملەر بىر بىرىگە مۇھتاج بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇشلىرىدىن ئىختىلاپ پەيدا بولىدۇ. چۈنكى بەزىسى بەزىسىدىن كۈچلۈك بولغاچقا باشقىلارنى يېڭىشنى خالايدۇ. بەزىلىرىنىڭ كۈچى ۋە پۇلى بولغاچقا ئۇلار باشقىلارنى ئوز خىزمىتىگە سېلىشنى، باشقىلارنىڭ ھەممە مال ـ مۇلۇكلىرىنى ئوز قولىغا كىرگۈزۈۋېلىشنى خالايدۇ. مانا شۇنداق ئىشلار جىدەلگە سەۋەپ بولۇپ، ئاخىرى ئۇرۇش پەيدا بولىدۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دىدى پادىشا.

ئۇرۇش ئانداق سالۇر ئوتلار جاھانغا،
ئۇ ئوتتىن كويگۈسى بۇ بارچە ئالەم.

ــ ئەي، ئالەم پاناھ شاھىم! ــ دىدى ۋەزىر ئۇنىڭغا، ــ بۇ ئۇرۇشنى توختىتىش ئۈچۈن شۇنداق بىر تەدبىر بېكىتىلگەن، يەنى ھەر بىر ئادەم ئوز ھەققىگە قانائەت قىلىپ، باشقىلارنىڭ مال ـ مۇلكىدىن تاما قىلماسلىغى لازىم، كىشىلەرگە زۇلۇم سالماسلىغى ۋە تەئەددى قىلماسلىغى لازىم، مانا بۇ تەدبىر سىياسەت

دەپ ئاتىلىدۇ. سىياسەتنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى بولسا ئادىللىقتۇر. ئادىللىق — ئۇلۇغ مەرتىۋىگە يېتىشنىڭ ۋاستىسى. سىياسەتنى بېجىرىشتە بولسا ئوتتۇراھال دەرىجىدە يول تۇتۇش كېرەك. شۇڭا مۇنداق دېيىلگەن ئىبارە بار:

ئىككى تەرەپ ئورتىسىنى ھەرقاچان قىل ئىختىيار،
يەر ۋە ئاسمان ئورتىسىدا بولدى قۇياش ئاشكار.

— سەن ئېيتقان بۇ ئوتتۇراھال دەرىجىنى قانداق بىلگىلى بولىدۇ! — دەپ سورىدى پادىشا.

— بۇنى كامالەتكە يەتكەن پەيغەمبەرلەرنىڭ سوزلىرىدىن بىلگىلى بولىدۇ، — دىدى ۋەزىر، — ئۇلارنى دىن ئۇلىمالىرى رەسۇل (ئەلچى) دەپ ئاتايدۇ. ھوكۈمالار بولسا نامۇسۇل ئەكسىچە دەپ ئاتايدۇ. ئۇ پەيغەمبەرلەر قانداق ئىش ياخشى ئىش بولغان بولسا شۇنى قىلىشنى بۇيرۇغان، ھەرقانداق يامان ئىشنى قىلىشنى مەنئى قىلغان. ئۇلارنىڭ سوزلىرى ھايات ئۈچۈن مەسلىھەت ۋە ئادەملەر ئۈچۈن مەنپەئەت بېرىدۇ. قاچانكى ئاللاتائالانىڭ ئەمرى بىلەن، شەرىئەت تىكلىگەن ئۇ پەيغەمبەر ئاخىرەت ئۈيىگە سەپەر قىلسا، دىن ۋە شەرىئەتنىڭ بۇزۇلماي ئوز تەرتىۋى بىلەن تۇرۇشى ئۈچۈن چىڭ تۇتۇلىدىغان بىر سىياسەت كېرەك. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ توغرا ئىشلارنى بىلمەي نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ، ھالاكەتكە ئۈچرىماسلىقى ئۈچۈن ئادىل ۋە قاتتىق قول پادىشا كېرەك. ئەمىر ۋە نەھى (بۇيرۇش ۋە توسۇش) قائىدىلىرىنى شەرىئەت دېيىلىدۇ. پادىشا شەرىئەتنىڭ بۇ قائىدىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ سىياسەت كورسىتىدۇ. نەتىجىدە دىنىڭ بېشى تاجى بىلەن ئىگىز بولىدۇ ۋە دولەت لىباسى دىن ئالتۇنلىرى بىلەن زىننەتلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئېيتىش مۇمكىنكى، دىن بىلەن پادىشالىق قوشكېزەكتۇر.

ئەقىل ئالمىدە شاھۇ پەيغەمبەر،
بىر ئۈزۈك كوزىدىكى ئىككى گەۋھەر.

بۇ مەنىدىن قارىغاندا يەنە ئېيتىش مۇمكىنكى:

شاھلىق بولۇر دىن شەرىئەت بىلەن ئېزىز،
شەرىئەتمۇ شاھلىق بىلەن بېشى ئىگىز.

ــ ئۇنداق بولسا، پەيغەمبەرلەر ئالەمدىن ئوتكەندىن كېيىن پادىشالارغا لازىم بولىدىغان بۇ سىياسەت قائىدىسىنى پادىشا بىلمىسە، ئادالەت يولىنى، مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ۋە تەرەققى قىلدۇرۇش يوللىرىنى قانداق بىلەلەيدۇ؟ ــ دەپ سورىدى ھۇمايۇن پال.

ــ ئەگەر پادىشا ئۇنداق قائىدىلەرنى بىلمىسە، پادىشالىغى ئەبىدى بولماي قىسقا ۋاقىتتا زاۋال تېپىپ، شاھلىقتىن گادايلىق كوچىسىغا كىرگۈسىدۇر، ــ دەپ بايان قىلدى خوجەستەراي،ــ

ئەدلى بىرلە ئىشلار تېپىپ ئىنتىزام،
پادىشالىق ئەبىدى قىلغاي داۋام.

ئادىللىقتىن باشقا يەنە دولەت باشقۇرۇش قائىدىسىنى بىلىش كېرەك. قول ئاستىدىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەرقايسىسىغا ئۇزىگە لايىق مۇئامىلە قىلىپ، تۇھپىسىگە قاراپ بەزىسىنىڭ مەنسەپىنى ئوستۇرۇپ، بەزىسىنى چۈشۈرۈپ، ئۇلاردىن ئۆزىنى ئاسراش كېرەك. پادىشانىڭ مۇلازىملىرى، ئۆزىنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، پادىشاغا كويۇنۇش كەمىنى بەللىرىگە مەھكەم باغلاپ، پادىشانىڭ ياخشى نام چىقىرىشى ئۈچۈن ھەركەت قىلىشى كېرەك. ھازىرقى مۇلازىملارنىڭ كوپچىلىگى ئوز مەنپەئەتلىرى

ئۇچۇن هىله ـ مىكىر ئىشلىتىپ، ئۆزلىرىنى ياخشى كورسىتىش ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلىشىدۇ ۋە خوشامەت سوزلەرنى ئېيتىشىدۇ.

مەنسەپ ئۇچۇن لاپ ئۇرار ئۇلار، بەس،
دۇنيا ئۇچۇن چوت سوقۇر ئۇلار، بەس.

ئۇلارنىڭ ئەقىلسىزلىكى كۆچىي تاماغا يېتىدۇ. ئۇلار پادىشانىڭ هۆزۈرىدا ۋەزىپىسى كوپەرەك بولغان باشقىلارغا هەسەت قىلىدۇ، بىر كىم بىلەن ئاداۋەتتى بولسا، ئەگەر هوددىسىدىن چىقالمىسا كۆڭلىگە سىلىپ قويۇپ، بولمىغان گەپلەرنى ئەرز قىلىپ پادىشا ـ نىڭ غەزىۋىنى قوزغايدۇ. ئەگەر پادىشا ئېهتىيات قىلماي يامان غەرەزلىك سوزلەرنى ئاڭلىسىمۇ تەپتىش قىلمىسا ۋە هەقىقەتنى ئېنىقلىمىسا، ئىشلارغا زىيان ۋە دەخلى يېتىپ مەملىكەت بۇزۇلۇشى مۇمكىن.

غەرەزلىكلەر هەر سوز دىسە سالما قۇلاق،
كوڭلىدەۋر ئاداۋەتتىن سىپىق پۇراق.
بىر نەپەستە قىلغۇسى ئالەمنى ۋەيران،
قىلار بارچە كىشىنىڭ كوڭلىن پەرىشان.

ئەمما پادىشا دانالىق بىلەن چوڭ ـ كىچىك ئىشلارنىڭ هەممىسىنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈپ تەپتىش قىلسا، راستلىقنىڭ روشەنلىگى، يالغانچىلىقنىڭ قاراڭغۇلۇغىدىن غالىپ كەلسە، هەم بۇ دۇنيادا پادىشالىغنىڭ ئاساسى زىيادىن خالى بولىدۇ، هەم ئاخىرەتتىن ـ دوزاختىن قۇتۇلۇپ يۇقۇرى دەرىجىلەرگە يېتەلەيدۇ.

كىمكى بۇ دۇنيادا ئەدلى قىلسا گەر،
ئاخىرەتنىڭ ئويىنى ئاۋات ئېتەر.

يۈرت سورأشنىڭ شەرتى ئېرۇر ئادالەت،
ئازارى يوق ئەلدە بولۇر پاراغەت.

ئەگەر ھەر بىر ئەقسىلىق پادىشا دولەت ئىشلىرىنى ھىكمەت يولىغا سېلىپ، ھوكۇمالارنىڭ پەندى ـ نەسىھەتلىرىنى قۇلاقتا تۇتۇپ، ئەمەل قىلسىمۇ، مەملىكەت ئاۋات ۋە پۇقرالىرى شادمان بولىدۇ. راي ئەزەم دابىشلىم ھىندى پادىشالىغىنى يۈرگۈزۈشتە بىدپاي ھەكىمنىڭ سوزلىرىنى ئاساس قىلغان ئىدى ۋە پادىشالارغا لازىم بولغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭدىن ئوگىنىپ، ئۇنىڭ سوزلىرىگە ئەمەل قىلغان ئىدى، نەتىجىدە ئۇزۇن ۋاقىتلارغىچە خاتاسىز پادىشالىق قىلىپ، شاتلىق بىلەن ئومۇر كوچۈرۈپ، بۇ پانى دۇنيادىن ماماتلىق سارىيىغا سەپەر قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ياخشى نامى ھايات سەھىپىلىرىدە ھېلىغىچە ساقلانماقتا.

ئويلىسام دۇنيادا ئىنسانلار ئارا،
ياخشىلاردىن قالغۇسىدۇر ياخشى نام.

ھۈمايۇن پال دابشىلىم شاھ ۋە بىدپاي ھەكىمنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ خۇددى سەھەردە تاڭ شامىلىنىڭ يەلپۈشى بىلەن ئېچىلغان غۇنچىدەك تەبەسسۇم قىلىپ، خوشاللىغىنى ئىزھار قىلدى ۋە كۆلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دىدى:

ــ ھەي خوجەستەراي، بۇ ئىككىيلەنىڭ قىسسىسىنى ئاڭلاش سەۋداسى كوڭلۈمگە چۈشكىنىگە ئۇزۇن ۋاقىتلار بولدى. ئۇلارنى خىيالەن بولسىمۇ كورۇش ئارزۇسى قەلبىمدە ئورۇن ئالغان ئىدى. ھەرقانچە كوپ ئويلىغان بولساممۇ، ئۇلارنىڭ ئەسلى ھالىتىنى كوز ئالدىمغا كەلتۈرەلمىدىم.

ھىچكىمەرسە ئۇ پەرى پەيكەر سوراغىن بەرمىدى،
يا ماڭا يوقتۇر خەۋەر يا ئۇ نىشان كورسەتمىدى.

مەن ئۇلارنىڭ ئىسمىنى كىمنىڭ ئاغزىدىن چىقسا، ئۇنىڭغا يېپىشىۋالسام، ئۇلارنىڭ ھىكايىلىرىنى سورىسام، دەپ ھەمىشە قولاق سېلىپ يۈرەتتىم.

قولاق سالدىم تاۋۇشقا، خۇش خەۋەر يېتىشكەيمۇ؟
يولغا تىكتىم كوزۇمنى ھۇسىن نۇرى چۈشكەيمۇ؟

خۇدايىتائالاغا شۈكرىلەرنى بىجا كەلتۈرىمەنكى، ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن ۋەزىرىمنىڭ خەۋەردار ئىكەنلىگىنى بىلدىم.

ئارزۇ - ئارمانغا يەتتى قارا كوڭلۈم ئاقىۋەت،
ئىزلىگەن بولسام نىمەرسە، شۇنى تاپتىم ئاقىۋەت.

ھەر نىمە قىلساڭمۇ تېزرەك راي ۋە بىراھمان ھىكايە-لىرىنى ماڭا سوزلەپ بېرىپ، مېنى ئۇ سوزلەردىن بەھرىمەن قىلغىن. سېنىڭ سوزلەپ بېرىشىڭدىن، ساڭا ئوز ھەققىڭنى ئادا قىلغاڭ-لىغىڭ ئۈچۈن پايدا ۋە ماڭا ئۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ نەسىھەت ۋە ئىبرەت ئالغانلىغىمدىن مەنپەئەت يېتەر دەپ ئۇمىت قىلىمەن. بەس! قانداق بىر سوزنى ئېيتىش بىلەن ئاللاتائالانىڭ نېمەتلىرىگە شۈكرىلەر بىجا قىلمىسا ۋە ئاڭلاش بىلەن ئامۇخاسقا پايدا-مەنپەئەت يەتسە، بۇ سوز ناھايىتى مۇبارەك سوز بولغان بولىدۇ.

ئەقىللىق كىشىنىڭ سوزلىرى گويا،
ھىكمەتلەر ئويىنىڭ ئاچقۇچى بولغاي.
ئېچىپ ئۇ خەزىنىنى ئالتۇن - كۈمۈش چاچ،
ئۇنىڭ كىم جەۋھىرى نەسىھەت بولغاي.
شۇنداق قىل نەسىھەت، ئاڭلىسا شاھلار،
پۇقرالغا كەڭچىلىك، ياخشىلىق قىلغاي.

دابىشلىم پادىشا ۋە بىدپاي ھەكىم ھىكايىسى

ۋەزىر ساپ كۆڭلىدىن بايان تىلىنى چىقىرىپ، پاساھەتلىك سوزلەر بىلەن شۇنداق دىدى:

ــ ئەي، مۇبارەك شاھلارنىڭ شاھى، كوكتە مۇشتەرى① ياخشىلىق نۇرىنى دىدارىڭ نۇرىدىن ئالغۇسى. مېنىڭ سوز شېكەرىستانىنىڭ تۇتىلىرى ۋە سۇخەن بوستانىنىڭ بۇلبۇللىرىدىن ئاڭلىشىمچە، ھىندى مەملىكىتىنىڭ چوڭ بىر شەھرىدە بىر پادىشا بار ئىكەن، پۇتۇن جاھاندىكى خەلقىپەرۋەر شاھلار ئۇنىڭ ئادالەت نەقشىدىن ھۇسنى جامال تاپقان، پادىشالىق تەختى ئۇنىڭ پەرمان زىننىتى بىلەن جابدۇلغان، جەۋھەر ــ زۇلۇم كىرلىرىنى جاھان ئەينىگىدىن يۇيۇۋەتكەن ۋە ئادالەت چېھرىسىنى ئىنسان ئەينىگىدە ھەممىگە كورسەتكەن بىر بەختلىك پادىشا ئىكەن.

ئادالەت نۇرى بىرلە مەملىكەتنى قىلدى نۇرانە،
ئادالەتتە بولۇر روشەن جاھانىنەمايى ئايىنە.

بۇ پادىشانىڭ ئىسمى راي دابىشلىم ئىكەن. بۇنىڭ ھىندى تىلىدىكى مەنىسى چوڭ پادىشا دىگەن بولىدۇ. بۇ پادىشا ئۇزۇنىڭ چوڭلۇغىدىن ھەممەت كەمەنىنى پەلەكنىڭ كۇنگىرىسىگە تاشلايدىكەن. ھەرقانداق چوڭ كىشىلەرگىمۇ سلىمقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلدىكەن. ئۇنىڭ لەشكىرىدە ئون مىڭ پىل ۋە نۇرغۇن كۇچلۇك پەھلىۋان ئەسكەرلىرى بار ئىكەن، خەزىنىسى ھەددى ــ ھىساپسىز بولۇپ، پۇتۇن جاھاندىكى شاھلارنىڭ خەزىنىسىدىنمۇ كوپ ئىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرتلار ئاۋات، خەلقى باي ئىكەن. ئۇ

① مۇشتەرى ــ يۇپىتىر يۇلتۇزى.

ئۇزى شۇنچە چوڭ بولسىمۇ، ئاجىز بىچارىلەرنىڭ ھالىغا يېتىدىكەن ۋە ئۇلار دات ئېيتىپ كەلسە، ئۇزى تەھقىقلەيدىكەن.

پۇقرالاردىن ئالما رىئايەت قولىن،
رىئايەتكە تاپشۇر يۇقىرالىق يولىن.

ئۇ پۇتۇن مەملىكەتنى سىياسەت بىلەن چىڭ تۇتۇپ باشقۇرىدىكەن. ئۇزى بولسا ئەيش - ئىشرەت بىلەن بەزمىلەر قىلىپ، ھاياتنىڭ ئەبدى بولمىغان نازۇ - نېمەتلىرىدىن كۆڭلى خالىغىنىچە پايدىلىنىدىكەن. ئۇنىڭ خىزمىتىدە ھەمىشە ھىكمەتشۇناس خادىملار ۋە پازىل ھەكىملەر ئولتۇرۇپ، قىزىق لەتىپىلەرنى ۋە ياخشى ئىشلارنىڭ تەزىپىنى سوزلەپ، ئۇنىڭ بەزمىسىنى قىزىتىپ بېرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ئىززەت تەختىدە ئولتۇرۇپ، شاھانە بەزمىدىن بىرنى ياساپتۇ.

تۇزۇپ بەزم رەسمىنى ئۇ پادىشاھ،
ئاچار ئىدى ئىشرەت ئىشىگىنى گاھ.

بەزمىدە ئالدى بىلەن سازەندىلەرنىڭ ناخشا ۋە نەغمە - ناۋالىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھىكايىلىرىنى ئاڭلىماقچى بولۇپ ئۇلارنىڭ ھىكمەت داستانىغا قۇلاق سالىتۇ. ئۇ ھەكىملەرنىڭ ھەر خىل ھىكمەتلەرنى بايان قىلىپ، ئۇنىڭ قۇلىغىغا لايىق كېلىدىغان پەندى - نەسىھەت گوھەرلىرىنى تاقاشنى خالىغان ئىكەن، نەتىجىدە ھەكىملەرنىڭ ھەر بىرى بىردىن ياخشى سۆزىنى ۋە ياخشى خىسلەتنى تەرىپ قىلىشىپتۇ. خەيرى ساخاۋەت توغرىسىدا سوز بولغاندا ھەممەيلەن بىردەكلا مۇنداق دەيىشىپتۇ: ساۋاپلىق ئىشلارنىڭ ئىچىدە ھەممە ئىشتىن ساخاۋەت ۋە خەيرى ئېھسان ياخشى. «مۇئەللىمى ئەۋۋەل» دىگەن كىتابتا

نەقىل كەلتۈرۈلۈشىچە: ئاللاتائالانىڭ سۆيەتلىرىدىن ئەۋزەلىرەگى "مەرھەمەت قىلغۇچى" ۋە "ئىھسان قىلغۇچى" دېگەن سۆيەتلەر- دۇر. چۈنكى ئاللاتائالا بارلىق مەخلۇقاتقا تەڭ مەرھەمەت قىلغان، ھەزرىتى يەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "خەيرى ساخاۋەت شۇنداق بىر دەرەخكى، ئۇ جەننەتتە ئۇنگەن ۋە كەۋسەر لېۋىدە ئوسۇپ كامال- لەتكە يەتكەن" دەپ بىشارەت بەرگەن.

سېخىلىق تەۋپىق يولىنىڭ ئاچقۇسى،
قىيامەتتە ساڭا چۈشكەي سايىسى.
سېخىلىق يولىنى تۇتقايسەن ھامان،
راۋان خەزىنىدىن ئىزلىسەڭ نىشان.
بەرمەي تۇرۇپ تاپمىغىڭ بولماس راۋان،
بۇ ھەقىقەتكە ئەقىل قىلماس گۇمان.

راي بۇ سوزنى ئاڭلاپ، كوڭلىدە سېخىلىق دەريا- سى جۇش ئۇرۇپتۇ- دە، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ، خەزىنە ئىشىك- لىرىنى ئاچتۇرۇپ، ئامۇخاستا مەرھەمەت قىلىپ، مۇساپىر- مۇجاپىرلارغا نەرسە-كېرەكلەرنى بېرىپ خۇرسەن قىلىپتۇ؛ ئومۇمغا ئاتە- غان بۇيۇملاردىن چوڭ- كىچىك ھەممەيلەن بەھرىمەن بولۇشۇپتۇ.

ئىھسان يامغۇرى ياغدۇرۇپ بۇلۇت،
ھاجەت قاراسىن يۈيدى زامانىدىن.

ھەمىمەيلەن نۇر چېچىپ تۇرغان قۇياشتەك پارقىراق ئالتۇنلارغا ئىگە بولۇپ، كوڭۈل ئېچىپ خوشال ئومۇر ئوتكۈزۈشكە مەشغۇل بولۇشۇپتۇ. ئاستا- ئاستا كەچ كىرىپ كۈن ئوزىنىڭ زەررىسىنى قاناتلىرىنى يېغىپ، مەغرىپ سارىيىغا كىرىپ ئورۇن ئالغاندا، كېچە قاغىلىرى قارا پەرلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە يېيىپتۇ.

كۈن مەغرىپ پەردىسىگە بولدى نىھان،
كېچە قاراڭغۇسىدا قالدى جاھان.
قۇياش ئۆزىنى يوشۇردى خىلۋەتكە،
پەلەك چۈشتى يۇلتۇز بىلەن سوھبەتكە.

پادىشا بېشىنى راھەت ياستۇغىغا قويغاندا، ئۇيقۇ لەشكەرلەرى مىڭگە قەلئەسىگە قاراپ چېپىپىتۇ. پادىشا بىر چۈش كورۇپتۇ، چۈشىدە: ياخشى نىيىتى چىرايىدىن بىلىنىپ تۇرغان، كارامەت ئىگىسى ئىكەنلىگى پىشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر نۇرانە قېرى كىشى كېلىپ رايىغا سالام بەرگەندىكىمىش ۋە "بۇگۈن سەن خۇدا يولىدا نۇرغۇن نەرسىلەرنى سەدىقە قىلدىڭ. ئەمدى تاڭ ئاتقاندا، مۇبارەك پۇتۇكنى دولەت ئۇزەكىگىسىگە قويۇپ، ئورىنىڭ شەرق تەرىپىگە قاراپ يۇرگىن. ئۇ يەردە ساڭا بىر قىممەت باھالىق خەزىنە ساقلاپ قويۇلغان؛ ئۇ خەزىنىنى تاپقىنىڭ ئۈچۈن ماختىمىش پۇتىنى پەرقىدان① بېشىغا قويىساڭمۇ ۋە ئىپتىخار بېشىنى ئاسمانلارغا ئىگىز تۇتساڭمۇ ئەرزىيدۇ دىگەندىكىمىش. راي بۇ بىشارەتتىن خەۋەر تېپىپ، ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ ۋە تەرەت ئېلىپ ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. كېچە خەزىنىدارى ئوز قوۇدىرىتى بىلەن پەلەك خەزىنىسىنى ئېچىپ، پۇتۇن ئالەمگە زەر چاچقاندا، پادىشا ئات كەلتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ. يول باشلىغۇچىلار بىر شالدەك تېز يۇگۇرۇك ئاتقا تىللا يۈگەن سېلىپ، گۇھەرلەر بىلەن جابدۇلغان ئىگەرنى توقۇپ كەلتۇرۇپتۇ. پادىشا ياخشى سائەتتە ئاتقا مىنىپ مەشرىق تەرەپكە قاراپ يولغا چۈشۈپتۇ.

دولەت ئىقبال ماڭدى ئاتىڭ تىزگىنىنى چىڭ تۇتۇپ،
شان زەپەر ماڭدى ئۇنىڭغا قوشكېزەك ھەمرا بولۇپ.

---

① يۇلتۇز ئىسمى. راۋايەتتە ئېيتىلىشىچە بۇ يۇلتۇز ئون مىڭ يىلدا بىر قېتىم كورۇنىدىكەن.

ئاۋات مەنزىرىلەر بىلەن بېزەلگەن سەھرالارغا ئاتلىنىپ چىققان پادىشا ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىپ، مەقسەت قىلىنغان ئىشتىن خەۋەر ئېلىپ كېتىۋاتقاندا، خۇددى سېخىلارنىڭ ھەممىتىدەك بېشى ئېگىز ۋە ئادىل پادىشالارنىڭ دولىتىدەك ئەبىدى بولغان بىر تاققا نەزىرى چۈشۈپتۇ. ئۇ تاغنىڭ ئىتىگىدە بىر قاراڭغۇ غار بار ئىكەن. غارنىڭ ئاغزىدا بولسا خالايىقنىڭ ئاۋارىگەرچىلىگىدىن قېچىپ خىلۋەتتە ماكان تۇتقان، قەلبى روشەن بىر كىشى ئولتۇرغان ئىكەن.

تاپمىسمۇ ھېچ بىرەر ئىشتىن خەۋەر،
ھېچ نىمەرسە قىلمىغان ئادا زەرەر.

پادىشانىڭ ئۇ كىشىگە نەزىرى چۈشۈشى بىلەنلا ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلىشىشنى كۆڭلى تارتىپتۇ. پادىشانىڭ كۆڭلىگە كەلگەننى پەملەپ قالغان ئۇ مەرت دەرۋىشمۇ پادىشانى قېشىغا چىللاپتۇ ۋە ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ:

بەردى تەڭرىم ساڭا ئالەمنىڭ شاھىنشاھلىغىنى،
ئەل خەلقىنى ئاسرىماقلىق مەنزىلىنى كۆزلىگىن.

ــ ئەي، پادىشا! گەرچە ئالتۇنلار بىلەن جابدۇلغان قەسىرەدە تۇرۇپ ئادەتتىكىدەك نازۇ نېمەتلەرنىڭ غەملىك كۆلىسىدە مۇبارەك نەزەرلىرىگە ياخشى كورۇنمىسىمۇ ۋە گوھەرلەر بىلەن جابدۇلغان تەختتە ئولتۇرۇپ ئادەتتىكىدەك ئۇچۇن بۇ جاپاكەشلەرنىڭ تار سۇپىسى سىلىنىڭ ئولتۇرۇشلىرىغا ئەرزىمەسمۇ، رەسىم ـ قائىدىلەردە "پادىشالار مەرھەمەتلىك نەزەرلىرىنى پەقىرلەردىن ئايماي، بىر چەتتە قالغانلارنىمۇ ئەركىلىتىپ قويسۇن. بۇ ئىش ئۇلارنىڭ ئىخلاسىنى ئاشۇرىدۇ" دىگەن گەپ بار.

پەقەرلەرگە نەزەر سالماق ئۇلۇغلۇقنى زىياد ئەتكەي،
ھەشەمەتلىك سۇلايمانمۇ چۈمۈلىگە نەزەر سالغان.

دابىشلىم دەرۋىشنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئاتتىن چۈشۈپ، ئۇ مۇبارەك نەپەس دەرۋىشنىڭ نەپسىدىن ھىممەت تىلەپتۇ.

دەرۋىشنىڭ ھىممىتى ھەرا بولسا گەر،
ئوزگىلەر قالغۇسى سىردىن بىخەۋەر.
كىمدۇ كىم مەندىن بولسا خەۋەردار،
ساھىبى نەزەردىن كوپ ھىممەت تاپار.

ئاندىن كېيىن پادىشا ئولتۇرۇپتۇ. دەرۋىش ئوزرە سوراپ بولۇپ مۇنداق دەپتۇ:

ــ كەلمىگەي ھەرگىز گادايىنىڭ ئىلكىدىن،
سەن كەبى سۇلتاننى مېھمان ئەيلىمەك.

ئەمما مەزەنىڭ ئورنىدا بىر توھپەم بار، شۇنى پادىشاغا تارتۇق قىلماقچىمەن. ئۇ بولسىمۇ ماڭا ئاتامدىن مىراس تەككەن بىر خەزىنەنامە. ئۇنىڭ مەزمۇنى: "بۇ غارنىڭ بىر بۇلۇڭىدا ناھايىتى كوپ خەزىنە بار، ئالتۇن - كۈمۈش ۋە جاۋاھىرلار كومۇلگەن" دىگەندىن ئىبارەت. مەن قانائەت خەزىنىسىنى تاپقانلىغىم بىلەن خۇرسەنمەن. شۇڭا بۇ خەزىنىنى تاپقان بولسامۇ، ئۇنى ئېلىشقا ھەپسىلە قىلمىدىم. تىرىكچىلىك ئۈچۈن تەۋەككۇل بازىرىدا قانائەت خەزىنىسىدىن ياخشىراق ۋە راۋاجلىقراق ھىچ نەرسە يوق. شۇڭا مەن بۇ قانائەتتىن ۋاز كەچمەيمەن:

كورمىگەي ھىچ مەنپەئەت ھەر كىم قانائەت قىلمىسا،
تاپمىغاي دۇنيا ۋە دولەت كىم قانائەت قىلمىسا.

ئەگەر پادىشا جاناپلىرى ئىلتىپات نۇرىنى چاچسا، مۇلازىملارنى بۇيرۇغاي، ئۇلار ئۇ يەرنى كولاپ، چىققان بايلىقنى خەزىنىگە ئا- پارغاي، ئوزىگە لايىق ۋە لازىملىق ئورۇنغا سەرپ قىلغايلا.

دابىشلىم بۇ سوزنى ئاڭلاپ كېچىسى كورگەن چۈشىنى ئۇ دەرۋىشكە بايان قىپتۇ. دەرۋىش ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ئەرزىمەس نەرسىلەرنىڭ پادىشانىڭ ئالى ھىممىتى ئالـ دىدا ھېچقانچە قەدرى - قىممىتى يوق بولسىمۇ، ئوزلىرىگە تۇتتۇم. بۇ غايىپتىن ھاۋالە بولغان خەزىنە بولغاچقا قوبۇل قىلىپ ئالماق لىرى لازىم. غايىپتىن كەلگەن نەرسىنى ئەيىپ ئەتمىگەيلا.

راي كولاشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. بىر توپ ئادەم كېلىپ بىر- دەم كولاپ كومۇلگەن خەزىنىنى تېپىپتۇ ۋە تېپىلغان نەرسىلەرنى پادىشانىڭ نەزىرىدىن ئوتكۈزۈش ئۈچۈن كەلتۈرۈشۈپتۇ. پادىـشا قارىسا ناھايىتى نۇرغۇن شاھانە ئالتۇن، گوھەر ئۇزۇكلەر- دىن تاشقىرى، سىرتى ئالتۇن ۋە گوھەرلەر بىلەن بېزەلگەن، ياقۇت ۋە تىللا توشقۇزۇلغان ساندۇقلار بار ئىكەن. پادىشا ئاچـ تۇرۇپ كورۇپتۇ. ساناقلار ئارىسىدا يەنە رۇم قۇلۇپى بىلەن قۇـ لۇپلانغان بىر ساندۇقمۇ بار ئىكەن. ئۇ پولات قۇلۇپ شۇ دەرىـ جىدە مۇستەھكەم ئىكەنكى، ھېچبىر ئاچقۇچ تېخى ئۇنىڭ گىرەلىرى- نى ئاچالمىغان ۋە ھېچبىر قېيىن مۇشكىلاتلارنى ھەل قىلغۇچى تېخى بۇنىڭ بەنتلىرىنى ئاجرىتىشنى ھەل قىلالمىغان بىر قۇلۇپ ئىكەن. قانچە ئاختۇرۇپمۇ ياكى ئاچقۇچتىن خەۋەر ياكى ئې- چىلىشىدىن ئەسەر تاپالماپتۇ. راي ئۇ ساندۇقنى ئېچىشقا بەكمۇ قـ زىتىپ قالغان ئىكەن، شۇڭا ئۇ "بۇ ساندۇقتا نېمە بار ئىكەن؟ ھەرقاچان ئەڭ قىممەتباھا گوھەرلەر مۇشۇ ساندۇقتا قويۇلغان بولۇشى مۇمكىن، ئۇنداق بولمىسا بۇنداق ئېھتىيات قىلىشنىڭ سە- ۋەبىنى نېمە؟" دەپ مۇلاھىزە قىپتۇ - دە، ساندۇقنى ئېچىشقا بۇيـ رۇق بېرىپتۇ. بىلىگى كۈچلۈك تومۇرچىلەر ئوز ھۈنەرلىرىنى كورسـ تىپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ. قارىسا ساندۇقنىڭ ئې-

چەدىن خۇددى ئاسماندىكى يۇلتۇلاردەك جاۋاھىرلاردىن كوز قويۇلغان بىر تىللا ساندۇقچە چىقىپتۇ. ئۇ ساندۇقچىنىڭ ئىچىدىن يەنە ناھايىتى چوڭ رايلىق بىر قۇتا چىقىپتۇ. شاھ ئۇ قۇتىنى ئەپكەلدۇرۇپ ئوزى مۇبارەك قولى بىلەن ئاغزىنى ئېچىپتۇ. قۇتىنىڭ ئىچىدە ناھايىتى نېپىز بىر پارچە ئاق قەغەزگە سۇرياني ① يېزىغى بىلەن خەت يېزىلغان ئىكەن.

ــ بۇ نىمە دېگەن خەتتۇر؟ ــ دەپ تەئەججۇپلىنىپتۇ دابىشلىم شاھ.

ئوپچوردە تۇرغانلاردىن بىرى "بۇ خەزىنە ئىگىسىنىڭ ئىسمى بولۇشى مۇمكىن" دەپتۇ. بىرى ئۇنداق، بىرى بۇنداق دەپ، تۇرغان دولەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدە گەپ كوپىيىپتۇ، لېكىن ھەچقايسىسى بىر قارارغا كېلىشەلمەپتۇ.

ــ بۇ خەتنى ئوقۇمىغىچە بۇ شۇبھە كوتىرىلمەيدۇ، ــ دەپتۇ دابىشلىم ۋە خەتنى ئوقۇيدىغان ئادەملەرنى ئىزلەشكە بۇيرۇق بەرىپتۇ. تۇرغانلاردىن ھىچكىم بۇ خەتنى ئوقۇيالمايدىكەن، ئۇلار تەرەپ ـ تەرەپكە چېچىشىپ، سۇرياني يېزىغىنى ئوقۇيدىغان كىشىنى ئىزلەپ يۇرۇپ ئاخىرى بىر ھەكىمنى تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ.

بۇ ھەكىم سۇرياني يېزىغىنى ئوقۇيالايدىكەن ھەم يازالايدىكەن. ئۇندىن باشقا ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىلىملەرگىمۇ ماھارىتى بار ئىكەن. ھەكىم پادىشانىڭ ھوزۇرىغا كېلىپ، تازىم بىلەن ھورمەت بىلدۇرۇپ بۇيرۇق كۇتۇپ تۇرۇپتۇ:

ــ ھەكىم جاناپلىرىنى ئاۋارە قىلىشىمنىڭ سەۋەۋى شۇكى، بۇ مەكتۇپنىڭ سوزلىرىنى بايان قىلىپ، ھەقسىز ھالىنى ئوز ئەينى بىلەن چۈشەندۇرۇپ بەرسىڭىز، ــ دەپتۇ دابىشلىم شاھ.

ھەكىم ئۇ خەتنى قولىغا ئېلىپ، سوزلىرىنى ھەرپمۇ ـ ھەرپ نەزىرىدىن ئوتكۈزۈپ، كوپ ئويلاپ ۋە تەپەككۇر قىلىپ "بۇ خەت كوپ پايدا ۋە مەنپەئەت بېرىدىغان، ھەقىقەتنىڭ خەزىنە نامىسى

① سۇرياني يېزىغى ــ كونا سۇرىيە يېزىغى.

ئىكەن" دەپتۇ ۋە مەزمۇننى ئوقۇپ بېرىپتۇ.

مەكتۇپتە شۇنداق دېيىلگەن ئىكەن:

"مەنكى ھۇشەك پادىشاھدۇرمەنكى، بۇ خەزىنىنى دابىشلىم پادىشا ئۈچۈن ئامانەت قويغاندۇرمەن. ئاللاتائالانىڭ ئىلھامى بىلەن بۇ خەزىنە ئۇنىڭغا نىسىپ بولغاي. يەنە بۇ ۋەسىيەتنامىنى دۇررى گوھەرلەرنىڭ ئارىسىغا قويۇپ قويدۇم. خەزىنىنى قوبۇل ئالغان چاغدا بۇ ۋەسىيەتلەرنى مۇتالىئە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزگەيكى، زەر ۋە گوھەرلەرگە ھېرىس بولماق ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس، چۈنكى بايلىق دېگەن ئامانەت ئەرسىدۇر. ھەر كۈنى بىراۋنىڭ قولىغا ئوتەر ۋە ھەچكىمگە ۋاپا قىلماس.

قىلما ئارزۇ ئۇشبۇ دۇنيا سوھبىتىنى زادىلا،
ھېچ كىشىگە ھېچقاچان ئۇ ئەيلىمەس ئەسلا ۋاپا.
ئالدىنىپ بۇ كور ياڭاق دەۋرانغا بولما كۆڭلى توق،
شاكىلى ئىچىدە ئۇنىڭ زەررە ۋاپانىڭ مېغزى يوق.

پادىشالارنىڭ ئوز ئىشلىرىغا دەستۇر قىلىشى ئۈچۈن بۇنىڭدىن ياخشىراق ۋەسىيەتنامە يوقتۇر. بەس، ھۇشيار پادىشالار بۇ ۋەسىيەتلەرگە قاراپ ئىش قىلغاي. ئەگەر بىرەر پادىشا بۇ بايان قىلىنمىغان ئون توت قائىدىنى نەزەرىگە ئىلمايمىغان بولسا، ئۇنىڭ دولىتىنىڭ قىسقا بولۇشى ۋە سەلتەنىتىنىڭ ئاساسى مۇستەھكەم بولماسلىغى مۇقەررەردۇر.

بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئەگەر پادىشا ئوز مۇلازىملىرىدىن بىرەرسىنى ئوزىگە يېقىن تۇتۇپ، بېشىنى ئۇستۇن قىلغان بولسا، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭ توغرىسىدا قىلغان سوزلىرىنى قوبۇل قىلمىغاي. چۈنكى ھەر كىم پادىشاغا يېقىن بولسا، باشقىلار ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشىدۇ. پادىشانىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنچىسى مۇستەھكەم ئىكەنلىگىنى كورسە، ھىلە بىلەن ئۇلارنىڭ دولىتىنى بۇزماق

ئوچۇن، كويۇنگەن قىياپەتتە تۇرۇپ، غەرەزلىك سوزلەرنى ئېيتىشىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن مەقسىدى پادىشانىڭ ئۇنىڭغا بولغان دوستلۇغىنى ئوزگەرتىپ ئوز مەقسىدىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت.

ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى، راست سوزلۈك بولغاي ۋە، گەپ توشۇغۇچىلارنى مەجلىسكە يېقىن يولاتمىغاي. چۈنكى ئۇلار پىتنە-خوردۇر ۋە ئۇرۇش چىقارغۇچىدۇر. ئۇلارنىڭ ئاقىۋىتى يامانىدۇر. شۇڭا بۇ سۇپەتلىك كىشىنى كورسە، ئۇلار پىتنە چىقىرىپ ئالەمنى دۇتقا تولدۇرۇشتىن بۇرۇنراق شەھشەر سۇيى بىلەن پىتنە ئوتىنى ئوچۇرگەي.

ئەل ـ خالايىقنى ئەگەر كويدۇرسە ئوت،
يوق ئوچۇرمەكتىن بولەك چارە ئاڭا.

ئۈچىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دولەت ئەركانلىرى ۋە ئەمىرلىرى بىلەن مۇڭاپىق ۋە ياخشى مۇئامىلە قىلىپ، بىر دىل، بىر نىيەتلىك سادىق دوستلارنىڭ ئىتتىپاقى ۋە ياردىمى بىلەن ئىش پۈتتۈرگەي، چۈنكى ئىتتىپاق بولسا پۈتۈن جاھاننى ئالغىلى بولۇر.

تۆتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دۇشمەنلەرنىڭ يۇمشاق ۋە شىرىن سوزلىرىگە مەغرۇر بولمىغاي. دۇشمەن ھەرقانچە خۇرسەن قىلسىمۇ ۋە كوڭۈل ئىزلىسىمۇ ئېھتىيات يۇزىسىدىن ئۇنىڭغا ئىشەنمىگەي.

قاچقىن، دۇشمەن مېھرىنى قىلسا يېقىن،
خۇددى ئوتتىن قاچقاندەك قۇرۇق ئوتۇن.

بەشىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھەرقاچان مۇرات ـ مەقسەت گوھىرى قولغا كىرسە، ئۇنى ياخشى ئاسرىغاي، غەپلەت بىلەن زاۋا قىلۇەتمىگەي. چۈنكى ئىككىنچى مەرتىۋە قولغا كەلتۈرگىلى بولـ

ماس. هەرقانچە پۇشايمان قىلسا پايدا بەرمەس ۋە ئېتىلغان ئوق قايتماس.

ئالتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھېچقانداق ئىشقا يەكىنلىك ۋە ئالدىراڭغۇلۇق قىلمىغاي، بەلكى ئويلاپ ۋە ئالدىرىماي ئىش قىلغاي. چۈنكى ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ زەردىسى كوپتۇر ۋە پايدىسى يوقتۇر.

يەتتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھېچقانداق ئىشتا تەدبىر تىزگىنىنى قولدىن بەرمىگەي. ئەگەر دۇشمەنلىرى ئىتتىپاق تۇزۇپ قەست قىلسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى بىلەن دوستلىشىپ شۇنىڭ سەۋەبىدىن باشقىلاردىن قۇتۇلماق مۇمكىن بولسا، ئۇنىڭ بىلەن دوست بولۇشقا قەدەم قويغاي، چۈنكى ئۇرۇش پىرىپتىمگەرلىكتۇر.

رەقىبنىڭ مىكرى دامىدىن خالاس بول ئىشلىتىپ ھىلە،
تومۇرنىڭ بەنتىنى ئاچقاي تومۇر ئەسۋاپ بىلەن ھەر كىم.

سەككىزىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئاداۋەتخورلاردىن ھەزەر ئەيلىگەي، ئۇلارنىڭ تىلى يۇمشاقلىغىغا ئالدانمىغاي. چۈنكى ئۇلار قەلب سەھىنىسىگە ئاداۋەت دەرىخىنى تىككەندۇر، ئۇنىڭ مىۋىسى زەھەر ۋە ئازاردىن بولەك ھېچنەرسە بولماس.

گەر ئاداۋەت ھەر كىشىنىڭ كوڭلىدە ئالسا ئورۇن،
پەيتى كەلسە تىل بىلەن قەست قىلغۇسىدۇر يوشۇرۇن.
گەرچە كورمەككە ساڭا ئۇ سوزلىسىمۇ ياخشى سوز،
كوڭلىدە لېكىن ھەمىشە تىككۈسى جانىڭغا كوز.

تۆققۇزىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئەپۇ قىلىش پەزىلىتىنى ئادەت قىلغاي، مۇلازىملارنىڭ ئاز - تولا گۇناھى ئۈچۈن غەزەپ قىلمىغاي. چۈنكى چوڭلار ھەمىشە كىچىكلەرنىڭ ئەھۋال سەھىپىلىرىدىكى خاتانىڭ خېتىنى ئەپۇنىڭ سۈيى بىلەن يۇيار ۋە شەپقەت قولى

بىلەن مەرھەمەت ئىتىگىدە ئۇلارنىڭ بىئەدەپلىكلىرىنى يايار.

بولدى ئادەم دەۋرىدىن شۇ كەمگىچە بىر رەسىم بۇ،
گەر كىچىكلەردىن گۇنا يۇز بەرسە چوڭلاردىن ئەپۇ.

ئونىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئوزىگە ياماناتلىق كەلمىسۇن دىسە، ھىچكىشىگە ياماناتلىق كوزلىمىگەي، بەلكى ياخشىلىق يامغۇرىنى يۇ-تۇن ئالەم ئەھلىگە يانغۇرغاي. چۇنكى ياخشىلىق باغىدا مۇرات دەرىخى مىۋە بېرەر ۋە ھەر كىم ياخشىلىق قىلسا ئوزىگە قىلۇر.

سەن كورۇرسەن ياخشىلىق، گەر ياخشىلىق قىلساڭ ھۇنەر،
گەر ياماناتلىق ئەيلىسەڭ كورگۇڭ ياماناتلىقتىن بەتەر.
بىخەۋەرسەن ياخشى ئىش بىرلە يامان ئىشتىن بۇگۇن،
تاڭلا تاپقايسەن جىمى ياخشى ياماناتلىقتىن خەۋەر

ئون بىرىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ھەر ئىش ئوز ھالىغا مۇنا-سىپ بولمىسا ئۇنى قىلمىغاي، ھەر كىشى ناموناسىپ ئىشقا قەدەم قويۇپ ئوز ئىشىنى تاشلىسا ئۇ قولغا كەلمەس، بەلكى قولدىن كېتەر.

ئۇگىنەي دەپ قاغا ماڭماقلىقتا كەكلىك ئىشىنى،
ھەم بىلەلمەي ئۇنى، ئۇنتۇدى ئوز مېڭىشىنى.

ئون ئىككىنچى ۋەسىيەت شۇكى، يۇۋاش ۋە ئېغىر - بېسىق بولغاي، چۇنكى يۇۋاشنىڭ كوڭلى يۇمشاق بولۇر. كوڭلى يۇمشاق كىشىلەر خۇداغا يېقىن بولۇر.

يۇۋاش تەبى قىلىچتىنمۇ تېزراقتۇر،
لەشكەردىنمۇ بەلكى يەڭگۇچىراقتۇر.

ئون ئۇچىنچى ۋەسىيەت شۇكى، ئوزىگە ئىشەنچلىك ۋە كارغا ياراملىق مۇلازىملارنى ساقلىغاي ۋە خىيانەتكار كىشىلەردىن يىراق بولغاي. چۇنكى مۇلازىملار ئىشەنچە سۇپىتىگە مۇيەسسەر بولغان بولسا، پادىشانىڭ سىر - ئەسرارى ياخشى ساقلانغاي ۋە خالايىق ئۇلاردىن زەرەر كورمەس. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ئۇلار-نىڭ كوڭلى خىيانەتنىڭ قاراڭغۇلۇغى بىلەن قارا بولغان بولسا ۋە سوزلىرى پادىشا قېشىدا ئېتىۋار تاپسا، كوپلىگەن بىگۇنا كىشىلەر ئۇلارنىڭ سەۋىبىدىن ئولۇمگە دۇچار بولۇر ۋە بۇ ئىشتىن يامان نەتىجە ھاسىل بولۇر.

مۇلازىملار بولسا سادىق ۋە پىداكار،
ۋىلايەتنىڭ بارچە ئىشى روناق تاپار.
ئەگەر ئۇلار قەدەم قويسا خىيانەتكە،
پادىشالار ئۇچرىغۇسى ھالاكەتكە.

ئون توتىنچى ۋەسىيەت شۇكى، دەۋرانىنىڭ يوتكەلمەكلىگىدىن ۋە زامانىنىڭ مېھنىتىدىن مالالىق غۇبارىنى هەممىتىنىڭ ئىتىگىگە يۇقتۇزمىغاي. چۇنكى زېھرەك كىشىلەر ھەمىشە بالا بەندىگە باغلاقلىقتۇر. غاپىل ئادەملەر داۋاملىق نازۇ - نېمەت ۋە راھەت بىلەن كۈن ئوتكۈزەر.

شىر زەنجىرده باغلاقلىقتۇر، تۈلكە يۇرگەي بوش بىكار،
ئەيش - ئىشرەت بىرله سەھرا قويىندا ئەيلەپ شىكار.
زېھرەك ئادەم ئوز ئويىده غەم بىلەن مەشغۇل لېكىن،
يۇرەر غاپىل سەيرى ئەيلەپ نەگە بارسا ئىختىيار.

شۇنى بىلمەك كېرەكىكى، ھەق تائالانىڭ لۇتپى يار بەرمىسە، مۇرات ئۇقمى ساتادەت نىشانىسىغا تەگمەس. تەقدىر

ئەراده قولدا شمسا، هىچقانداق پەزىلەت ۋە ھۈنەر پايدا بەرمەس.

ئەگەر مەدەت بەرمىسە قازايۇ - قەدەر،
بەخت بەرمەس ھىچ كىشىگە ئىلمۇ ھۈنەر.

بۇ زىكرى قىلىنغان ئون توت ۋەسىيەتنىڭ ھەر بىرىگە مۇقەررەر قىلىنغان موتىۋەر ھىكايىلەر باردۇر ۋە ئەگەر راي ئول ھىكايەلەرنى تەپسىلى رەۋىشتە روشەن بىلەي دىسە، ئادەم ئەلەيھىسسالام نىڭ قەدەمگاھى بولغان سەراندىپ تېغى تامان بارغايىكەم، بۇ گىرەلەر ئۇندا يېشىلگۈسدۇر ۋە تەلەپ گۈلى ئول ئالى باغدا يۈز كورسەتكۈسدۇر. ئول مەقسەتنىڭ ھاسىل بولمىغدا، مەدەت قىلغۇچى ئاللاتائالادۇر."

ھەكىم خەتنى ئوز ئەينى بويىچە ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن، دابىشلىم ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ ئۇنى ھورمەتلەپتۇ ۋە ئۇ خەتنى تازىم بىلەن سويۇپ تۇرۇپ سەلتەنەت بىلىگىگە باغلۇپلىپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ماڭا چۈشۈمدە بىشارەت بېرىلگەن بۇ خەزىنىلەر قولۇمغا كەلدى. خۇداغا شۈكرى، بۇ ئەڭ قىممەتباھا جاۋاھىرلاردىنمۇ قىممەتلىك بولغان، ھىكمەت ۋە نەسىھەت بىلەن تولغان بۇ سىر خەزىنىسىمۇ قولغا كەلدى. دۇنيا تەئەللۇقاتى مەندە ھەددى - ھىساپسىز كوپ. ئۇنىڭدىن ئارتۇققا ھاجىتىمۇ يوق. شۈڭا بۇ تاپقىنىمنى تاپمىغان ئورنىدا كورىمەن. ئەمدى بۇ ھەقىقەت خەزىنىسى بولغان نەسىھەتنامە شۈكرانىسى ئۈچۈن بۇ قولۇمغا كەلگەن بارلىق خەزىنىنى ئېھتىياجلىقلارغا سەدىقە قىلىۋېتىمەن، ئۇنىڭ ساۋابى ھۈشەك پادىشانىڭ روھىغا تەگسۇن، مەنمۇ ئۇنىڭ ساۋابىنىڭ ئەجرىگە شېرىك بولغايمەن، چۈنكى ياخشى ئىشقا دالالەت قىلغۇچى ساۋاپتا شۇ ياخشى ئىش قىلغۇچى بىلەن باراۋەردۇر.

ياخشى ئىش قىل ياكى ياخشى ئىش قىلىشقا قىل خىتاپ،
ياخشى ئىش قىلغان كىشىدەك سەنمۇ تاپقايسەن ساۋاپ.

شۇنداق قىلىپ، پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن مۇلازىملار ئۇ خەزىنە-نى خۇدا يولىدا پېقىر ۋە مىسكىنلەرگە ئۈلەشتۈرۈپ بېرىپتۇ.

خاس بولۇپتۇ كەرەم ① ئۈچۈن دەرەم ②،
كەلدى دەرەم قاپىيەسىگە كەرەم.

بۇ ئىشلارنى تۈگەتكەندىن كېيىن، دابىشلىم ئوردىسىغا قايتىپ كېلىپ، سەلتەنەت تەختىنى شاھلىق جامالى بىلەن زىننەتلەپتۇ ۋە شۇ كېچىسى تاڭ ئاتقىچە سەرانديپ تېغىغا بېرىشنىڭ خىيالى بىلەن ئۇخلىماي چىقىپتۇ. "سەرانديپ تېغىغا بارسام، ئارزۇ قىلغان تىلىگىمنىڭ ۋەسلىگە يەتسەم ۋە مەقسىدىم ھاسىل بولسا، يەنى بارلىق ۋەسىيەتلەرنىڭ تەپسىلاتىدىن ۋاقىپ بولسام، ئۇ نەسىھەتلەرنى مەملىكەت ئويىگە تۈگۈرۈك قىلسام ۋە پادىشالىغىم ئۈچۈن قىبلىنامە قىلسام ئىدى" دەپ ئويلاپتۇ دابىشلىم پادىشا.

ئەتىسى نۇرانە ئاپتاپ خۇددى زامانىنىڭ چوڭ ياقۇتىدەك، سەرانديپ تېغىنىڭ بىر چېتىدىن يۇز كورسىتىپتۇ. ئالماس رەڭلىك ئاسمان لەئىلى نۇرلىرىنى پۈتۈن ئالەمگە چېچىپتۇ.

قۇياش جاھان ئۈستىگە بولدى زەرەپشان،
بولغاچ يۇلتۇز گوھىرىنىڭ نۇرى پىنھان.

دابىشلىم چارە - تەدبىرلىك ۋە مەسلىھەت بىرەلەيدىغان ئەمىر، ۋەزىرلىرىدىن ئون كىشىنى قېشىغا چاقىرتىپتۇ ھەم ئۇلارغا شاھانە ئىلتىپات كورسىتىپ، شاھانە لىباسلار بىلەن تارتۇقلىغاندىن كېيىن ئۇز ھالىنى ۋە كېچىسى ئويلىغانلىرىنى بايان قىپتۇ.

① كەرەم — سېخىلىق. ② دەرەم — پۇل.

— سەراندىپ تېغىغا سەپەر قىلىشنىڭ ھەۋىسى كۆڭلۈمنى بىر قارار، ئارزۇسى خاتىرەمنى بىئىختىيار قىلدى. سىلەر بۇ ئىشتا قانداق ياخشى مەسلىھەتلەرنى بېرىسىلەر؟ مېنىڭ بېرىشىمنى قانداق ئويلايسىلەر؟ مەن ئۇزۇندىن بېرى ھەر قانداق مۇشكۈل چىگىشلەرنى سىلەرنىڭ تەدبىرىڭلارنىڭ قولى بىلەن يەشكەن ئىدىم. سىلەرنىڭ رايىڭلارغا بېرىپ قىلغان ئىشلىرىمدىن ياخشى نەتىجىلەر چىققان ئىدى. بۈگۈن قانداق مەسلىھەت بېرىشنى خالىساڭلار سۆزلەڭلار. مەنمۇ باشقا تەرەپلىرىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقاي. شۇنداق قىلىپ ھەممەيلەن بىرلىكتە بىر تەدبىر ئۇستىدە قارار چىقرايلى!

— پادىشاھىمىز! — دېيىشىپتۇ ئۇلار، — بۇ سۆزگە دەرھال جاۋاپ بېرىش ياخشى ئەمەس. پادىشا تۇغرىسىدا چوڭقۇر ئويلىماي سۆزلەش خىجالەتتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدۇ. ئويلىماي قىلىغان سۆز قاتلىمىغان بۇزگە ئوخشايدۇ. شۇڭا بۇ خۇسۇستا كۆپرەك ئويلاپ بىر نەمە دېگىنىمىز تۈزۈك. بۈگۈن كېچىچە ياخشى ئويلاپ باقايلى، ئويلىغانلىرىمىزنى ئەتىھان بوتىسىدا ① ئېيتىپ سىناپ باقايلى. تەسەۋۋۇرلىرىمىزدىن قايسىسى مۇۋاپىق كورۇنسە ئەتە ھۆزۇرلىرىغا ئەرز قىلايلى.

دابىشلىم ئۇلارنىڭ سۆزىنى ماقۇل كورۇپتۇ. ئەتىسى بامدات ۋاقتىدا ئەمىر ـ ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى پادىشانىڭ قېشىغا يىغىلىشىپتۇ ۋە ھەرقايسىسى ئوز ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇپ، ئەقىل قۇلغىنى پادىشا تەرەپكە سېلىشىپتۇ. سۆزلەشكە رۇخسەت ئالغاندىن كېيىن، باش ۋەزىر ئەدەپ تىزى بىلەن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ، دۇئا ۋە سانا ۋەزىپىلىرىنى بىجا كەلتۈرۈپ سوز باشلاپتۇ:

— ئەي، جاھانگىر پادىشاھىم، ھەق ئەزەلىنىڭ ھوكمىدىن، سىزگە بولغاندۇر مۇقەررەر بۇ جاھاننىڭ شاھلىغى.

قۇللىرىنىڭ خاتىرىگە شۇ نەرسە كەلدىكى، بۇ سەپەردە ئازراق پايدا بار، ئەمما ناھايىتى كوپ مۇشەققەت تارتىپ راھەت ـ

① بوتا — زەگەرنىڭ ئالتۇن ئېرىتمىدىغان قاچىسى.

پاراغەتتىن پۈتۈنلەي قول يۇيماق لازىم بولىدۇ. پادىشاھىمىزنىڭ ئاپتاپتەك روشەن ئەقلىدىن مەخپى ئەمەسكى، سەپەر دوزاختىن نەمۇنەدۇر ۋە ئۇز ۋەتىنىدىن ئاجرالماق بالالارنىڭ ئەڭ چوڭ-دۇر. ئادەمنىڭ كوز قارىچۇغى ھىچ ۋاقىت ئوز ئويىدىن تاشقىرىغا چىقمىغانلىغى ئۈچۈن، باش ئۇستىدە ئورۇن ئالغان. ئادەمنىڭ كوز ياشلىرى ئوز ئورنىدا تۇرماي، ئېقىپ تۇرغانلىغى ئۈچۈن ئايان-ئاستىغا چۈشۈپ پايمال بولىدۇ.

سەپەر يولىدا باردۇر كوپ مۇشەققەت،
ۋەتەن ئىچرە لېكىن ئەيشۇ پاراغەت.

ھۇشيار كىشى راھەتنى قويۇپ مۇشەققەتنى كوزلىمەسلىگى كېرەك ۋە نېسى نەرسىنى دەپ تەخنى قولدىن بەرمەسلىگى كېرەك. خۇدى ھېلىقى كەپتەردەك ئوز يۇرتىنىڭ ئىززىتىدىن سەپەرنىڭ غۇربىتىنى ئەلا بىلمەسلىك كېرەك. ئۇ نۇرغۇن جاپا - مۇشەققەتكە دۇچ كەلگەن ئىكەن.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— ئاڭلىشىمچە، ئىككى كەپتەر بىر بىرىگە ھەمسوھبەت ۋە سىرداش ئىكەن، — دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ باش ۋەزىر.

ئىككى كەپتەرنىڭ ھىكايىسى

ئىككى كەپتەر بىر بىرىگە ھەمسوھبەت ۋە سىرداش بولۇپ بىر ئۆۋدا ھايات كەچۈرىدىكەن، ئۇلارنىڭ ياكى ئەغيار غۇبارىدىن كوڭۈللىرى كىرلەشمىگەن ۋە ياكى زامان مېھنىتىدىن كوڭۈللىرى رەنجىمىگەن بولۇپ، ئازغىنا سۇ ۋە دانغا قانائەت قىلىپ، خۇدى دەرۋىشلەردەك تەۋەككۈلنى ئىبادەت قىلىپ ئوتىشىدىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى بازەندە، بىرىنىڭ ئىسمى ناۋازەندە ئىكەن.

ئۇلار ئىككىلىسى تاسۇبھىدىن شامغىچە بىرلىكتە ئەغمە - ناۋا قىلىشىپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە ئۇنلىشىپ - سايرىشىپ كۇن ئوتكۇزىدىكەن.

بىللەلىكتە ماكان تۇتقان جامالىنى ئەيلەپ ياد،
يار ئىشقىدا بۇ جاھاننىڭ غېمىدىن بولۇپ ئازات.

بىرىپ - بىرىپ ئىككى يۇزلىمە ھاياتنىڭ بۇ ئىككى غەمگۇزار دوستىنىڭ يېقىنلىغىغا رەشكى كەلگەنمۇ ياكى ئۇ ئىككىسىنىڭ ئازادە يۇرگىنىگە زامانىنىڭ كوزى تەككەنمۇ، ئىشقىلىپ، بىر كۇنى بازەندە سەپەرگە چىقىشنى ئارزۇ قىلىپ قاپتۇ.

پەلەك خالى ئەمەس بۇ كەسپى كاردىن،
جۇدا ئەيلەر ھەمىشە يارنى ياردىن.

شۇنىڭ بىلەن بازەندە دوستىغا شۇنداق دەپتۇ: بىز ھەمىشە بۇ يەردە تۇرىۋېرىمىزمۇ؟ ھەمىشە بىر ئۇۋۇدىلا ھايات كەچۇرىمىز-مۇ؟ مەن ئىككى - ئۇچ كۇن باشقا جايلارنى سەيلى قىلىپ ئاجايىپ نەرسىلەرنى كورۇپ، ئىبرەت ئېلىپ، تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۇرۇشنى ئارزۇ قىلىۋاتىمەن. بۇزرۇكلار "سەپەر دىمەك زەپەر دىمەك" دەپ ئېيتىشقان. ئەگەر شەمشەر غىلاپتىن چىقمايدىغان بولسا، مەرتلەر مەرىكسىدە يۇزى قىزارمايدۇ. ئەگەر قەلەم سەيرى يولدا بېشى بىلەن يۇرمەيدىغان بولسا، گۇزەل ئىبارىلەرنىڭ نەقىشلىرى مەۋجۇدىيەت بەتلىرىگە يېزىلمىغان بولاتتى. ئاسمان ھەمىشە سەپەردە يۇرگەنلىگى ئۇچۇن ھەممىدىن ئىگىز تۇرىدۇ. يەر ماڭمايلا ھەمىشە بىر ئورنىدا تۇرغانلىقى ئۇچۇن خالايىقلار پۇتى بىلەن ئۇنىڭ بېشىغا تېپىدۇ ئەمەسمۇ؟

قارىغىن ئىبرەت ئېلىپ، ئاسمان بىلەن يەر ھالىغا،
بولدى ئۇ يۇرمەك بىلەن ئىگىز، بۇ تۇرماق بىرلە پەس.

گەر كىشى قىلسا سەپەر تاپقۇسىدۇر تۇرلۇك بىلىم،
ھەم قىلۇر ئىززەت تېپىپ مالۇ ھۇنەرنى زىرۇدەست.
يۇرسە ئىدى ھەر تامان، بىر يەردە تۇرماستىن دەرەخ،
تاپماس ئىدى ھەرىدىن ئازار ۋە پالتىدىن شىكەست.

— ھەي يېقىن دوستۇم! — دەپتۇ ناۋازەندە، — سەن تېخى سەپەر مۇشەققىتىنى تارتىپ باقمىغان، غۇربەتچىلىكنىڭ جاپاسى بەختىڭنى خار قىلمىغان. تېخى سېنىڭ جان قۇلىغىڭغا "غېرىپ بولماق — رەنجى مۇشەققەتكە قالماقتۇر" دېگەن ھېكمەتلىك سوز كىرمىگەن ۋە "يار ۋە دىيارىدىن ئايرىلماق — ئۇزىنى ئوتقا سالماق تۇر" دېگەن سوغۇق شامال كوڭلۇڭ گۈلشىنىنى پەرىشان قىلمىغان. بىلسەڭ ئىدى كاشكى، سەپەر دېگەن پىراقتىن باشقا مۇڭە بەرمەيدىغان دەرەخ، غۇربەتچىلىك دېگەن كوز يېشىدىن باشقا يامغۇر ياغدۇرمايدىغان بۇلۇتتۇر.

نامازشام ئارا غېرىپ بىچارە،
يول ئۇزرە دىلى غەم بىلەن پارە.

— گەرچە غۇربەتچىلىك جانغا جاپا بولسۇ، — دەپتۇ بازەندە ئۇنىڭغا جاۋابەن، — شاھەرلەرنى كورۇش ۋە ئاجايىپلارنى زىيارەت قىلىش كوڭلۇنى ئاچىدۇغۇ؟ كىشىنىڭ سەپەرنى كوڭلى تاتقان ۋاقتىدا، ئۇنىڭ مۇشەققەتلىرى قىلچە بىلىنمەيدۇ. پۈتۈن ئەس - يادى يوللاردىكى ئاجايىپ - غارايىپلار بىلەن بولسا، يولنىڭ كۇلپىتى كوزگە كورۇنمەيدۇ.

غۇربەتتە جاپا تىكىنى بولسا نى غەم،
مەقسەت گۈلى شۇ تىكەندىن ئۇنەر ھەردەم.

— هەي ئوبدان دوستۇم، — دەپتۇ ناۋازەندە، — پۇتۇن جاھانـ
نىڭ سەيلىسى ۋە باغى ئىرەمنىڭ تاماشاسىمۇ سىرداش دوستلار
بىلەن قىزىيدۇ. كىشى دوستلار دىدارىنىڭ سائادىتىدىن مەھرۇم
بولغان ۋاقىتدا، ئۇنىڭ دەردى ئۇ سەيلە تاماشا بىلەن قانچىلىك
دەرمان تاپالىسۇن ۋە ئۇ تاماشا ئۇنىڭ رەنجىگە قانچىـ
لىك شىپا بېرەلىسۇن؟ يارۇ - بۇرادەرلەر پىراقىنىڭ دەردى ۋە
قەدىناسلار ھىجرانىنىڭ رەنجى ھەممە دەرتلەرنىڭ ئېغىرراقى ۋە ھەممە
رەنجى ئەلەمنىڭ قاتتىقراغى ئىكەنلىگىنى مەن ياخشى بىلىمەن.

جەھەننەمدىن نىشاندۇر دوستلار ۋەسلىدىن ئايرىلماق،
غەلەت ئېيتتىم جەھەننەم بىر نىشاندۇر ئۇ جۇدالىقتىن.

ھىسلىمۇ خۇداغا شۈكرى، بىزدە نىملا بولسىمۇ بىر ماكان بار. ئۇ-
زۇق - ئوقەت تېپىلىپ تۇرىدۇ. ھەۋەس ياقىسىنى ھاۋا قولغا تۇت-
قۇزماي، پاراغەت پۇتىنى راھەت ئىتىگىگە يوگەپ ياتساڭچۇ!

كوتەرمە خەلق ئاراسىدىن بېشىڭنى، ياخشى دىققەت قىل،
بەسى، تەپرىقە تاشىن ئىلگىگە ئالدى ئەنە دەۋران.

— هەي تىرىكچىلىگىمنىڭ ئۇلپىتى دوستۇم، — دەپتۇ بازەندە، —
ئەمدى ھىجران - پىراق دىگەن گەپلەرنى تولا دەۋەرمىگىنە، ئالەمدە
دوست دىگەن تولا، ھەر كىم بىر دوستىدىن ئايرىلسا غەم قىلمـ
سىمۇ بولىدۇ، يەنە بىرى بىلەن دوست بولۇۋالۇق. ئەگەر بۇ يەر-
دە سېنىڭ ۋەسلىڭدىن مەھرۇم قالسام، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە
باشقا يەردە يەنە بىر دوست تېپىۋالىمەن.

تۇرمىغىن بىر يەردە دائىم، تۇتمىغىن بىر يەردە يار،
كەڭرىدۇر ئالەم يۈزى ھەم ھەر تەرەپتە خەلق بار.

دىگەن سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ بۇنىدىن كېيىن سەپەر مۇشەققىتى
دەپتىرىنى ئوقۇماسلىغىنى تىلەيمەن. چۈنكى ھەرقانداق تەبىئىتى
خام كىشى ئۇمىت پۇتى بىلەن مۇرات مەيدانىدا يۈگۈرەيدىغان

بولسا، سەپەر جاپاسىنىڭ ئوتى ئۇ كىشىنى پىشۇرىدۇ. شۇڭا پىشاي دىگەن كىشى كوپ سەپەر قىلسا بولىدۇ.

— ھەي ئەزىز دوستۇم! ھازىر، كونا دوستىنىڭ سوھبىتىدىن ئۇزۇلۇش ھەۋىسى بېشىڭغا چۈشۈپتۇ، يېڭى دوست تېپىش پىكرى كوڭلۇڭگە كىرىۋاپتۇ، ھەكىمنىڭ:

بىرنى تاشلاپ يەنە بىرنى تۇتمىغىن،
يېڭىنى دەپ كونىنى ئۇنتۇمىغىن.

دىگەن سوزىگە تاجاۋۇز قىلىدىغان بولدۇڭ. مېنىڭ سوزلىرىم ساڭا قىلچىلىكمۇ ئەسەر قىلمايۋاتىدۇ. ئەمما بىلگىنكى،

مەقسىدىنىڭ تەتۈرىچى بولغۇسىدۇر ئۇ كىشى،
ئاڭلىمسا ئۇ مۇڭاپىق دوستلىرىنىڭ سوزىنى، —

دەپ سوزىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ ناۋازىندە.

شۇنىڭ بىلەن گەپ ئۇزۇلۇپ ئۇلار بىر بىرى بىلەن ۋىدالىشىپتۇ. بازىندە دوستىنىڭ سوھبىتىدىن كوڭۈل ئۇزۇپ، ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ. ئۇ قەپەزدىن ئازات بولغان قۇشتەك پۈتۈن رىخبەستى بىلەن يۇقۇرى ھاۋادا ناھايىتى تېز ئۇچۇپ، ئىگىز تاغلار ۋە جەنىنەتتىن گۈزەل باغلارنى كورۇپ، ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ ئالدىغا بىر تاغ ئۇچراپتۇ. بۇ تاغ ئىگىزلىكتە پەلەك بىلەن تەڭلەشتۇرۇپ لاپ ئۇرىدىكەن، چوڭلۇقتا پۈتۈن يەرنى ئوزىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە تۇپراق سانايدىكەن. بۇ تاغنىڭ ئىتىگىدە بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، سىياقى ئاسمان گۈلزارىدىنمۇ گۈزەل ۋە شاملى خوتەن ئىپارىدىنمۇ خۇشپۇراقراق بولغان كوگۈلنى ئاچقۇچى بىر ئورمانلىق ئىكەن.

ئېچىلغان ئۇنىڭ مىڭ خىل گۈللىرى،
سۇلار ئۇيقۇدا كوكاتلار ئويغاق.
گۈللىرى ئۇنىڭ گۈزەل رەڭمۇ - رەڭ،
خۇشپۇراقلارغا تولغان ھەممە ياق.

بۇ ياخشى مەنزىل، بازەندەنىڭ كوڭلىگە يېقىپ قاپتۇ ۋە ئۇ يەرگە چۈشۈپ ئوتمەكچى بولۇپتۇ - دە، شۇ جايغا چۈشۈپ بىر پەس ئارام ئاپتۇ. تېخى ھاردۇقى چىقىپ يول ئازاۋى كېتىپ بولالمىغان ۋە كوڭلى ئېچىلىپ بولالماي تۇرغان ئىكەن، بىرددىلا بوران سۇپۇرگىسى بۇلۇت سايمۇدىنىنى ھاۋا سەھىنىسىگە يېيىپتۇ ۋە يامغۇر غەۋغاسى ۋە چاقماق شولىسى قىيامەت ئالامىتىدىن نىشان بېرىپ، جاھاننى قارايتىپتۇ. بىر تەرەپتىن چاقماق ئوتى لاللەر كوكسىگە داغ سالسا، يەنە بىر تەرەپتىن مولدۇر ئوقلىرى نەرگىسلەرنىڭ كوزىگە قادىلىپتۇ.

چاقماق تېغى بىلەن تاغ كوكسى بولدى پارە - پارە،
گۈلدۇرماما غەۋغاسىدا تەترەيتتى يەر ھەر بارە.

بۇ ھالدا بازەندە يېغىن ئوقلىرىدىن پانا بولالىغۇدەك بىرەر جاي تاپالمايتۇ. ھاۋانىڭ سوغۇقلۇغىدىن ئۇنىڭ ئوزىنى دالدىغا ئالغۇدەك ماغدۇرى قالماپتۇ. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ ئوزىنى شاخلارنىڭ تۈۋىگە يوشۇرۇپ، بىر پەس يوپۇرماقلارنىڭ دالدىسىدا مۆكۈپ تۇرۇپ بېقىپتۇ. لېكىن يامغۇر ۋە مولدۇر بارغانسېرى كۈچىيىپتۇ. چاقماق ۋە گۈلدۇرماما شىددىتى بارغانسېرى ئەۋجىگە كوتىرىلىپتۇ.

قاراڭغۇ كېچە ھەم ئىتتىك يېغىن، گۈلدۇرلىگەن غەۋغا،
پاراغەت ئۈيقۇدا يار، ئەيلىمەس ھالىمغا ھېچ پەرۋا.

شۇنداق قىلىپ، بازەندە مىڭ بىر غەم - غۇسسە بىلەن ئاران تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ ۋە نائىلاجلىقتىن ئۇ تۈيۇقسىز كەلگەن بالاغا سەۋرى قىلىپتۇ. لېكىن شۇنداقلا ئوزىنىڭ ئۇۋىسىنى ۋە ياخشى دوستىنى ياد ئېتىپ، يۇز ھەسرەت ۋە دەرت بىلەن كوڭلى پارە - پارە بولۇپ، جان جىگىرىدىن ئاھ تارتىپتۇ شۇ چاغدا سۇزۇك سۇبھى مەشرىق مەنبەسىدىن كوتىرىلىپتۇ ۋە قاراڭغۇلۇق خېتى ھايات سەھىپىسىدىن يۇيۇلۇپتۇ. ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نۇرى بىلەن زېمىن ۋە زامان روشەن بولۇپتۇ.

ئوز نۇرىدىن ھەر تەرەپكە تارتتى زەر خەنجەر قۇياش،
يەر - زىمىنىنىڭ چارىگىنى① قىلىدى روشەن زەر قۇياش.

بازەندە يەنە ھاۋاغا پەرۋاز قىپتۇ. ئۇ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ بىر تۇرۇپ ئويمىگە قايتىپ كېتىشكە تەرەددۇت قىپتۇ ۋە يەنە بىر تۇرۇپ ئىككى - ئۈچ كۈن ئۇچۇپ تاماشا قىلسام خوشاللىقتا ئۇلىشىپ قېلىشىم ئېھتىمال دەپ ئويلاپتۇ. شۇ ئەسنادا، بىر لاچىن بازەندەگە قەست قىپتۇ. بۇ لاچىن شۇنداق لاچىن ئىكەنكى، قانىتى كۈچلۈك، چاققىلى ئوتكۇر بولۇپ، ئەگەر بىرەر شىكار جانۋارنى كورسە ئۇنىڭ بېشىغا خۇددى ئاپتاپنىڭ نۇرى يەرگە چۈشكەندەكمۇ ئىتتىك ئېتىلىپ كېلىدىغان، ئىگىز ئۇچۇشتا بولسا كوزنى يۇمۇپ - ئاچقىچە ئارىلىقتا ئاسمان - يەلەكە ئورلەپ بولىدىغان لاچىن ئىكەن.

خۇددى ئوخشايتتى بورانغا كوكتە تېز ئۇچماق بىلەن،
ئېتىلاتتى ئۇۋ بېشىغا بەسلىشىپ چاقماق بىلەن.

بىچارە كەپتەرنىڭ لاچىنغا كوزى چۈشۈشى بىلەنلا يۈرىگى قېپىدىن چىقىپتۇ، قورقۇنچىدىن ھېچ بىر ئەزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ.

كەپتەرگە لاچىن يەتكۈزسە چاققال،
قورقۇنچ بىلەن ھەم بولۇر بىماجال.

بازەندە ئوزىنىڭ بالا بەندىگە باغلاقلىق ئىكەنلىگىنى كورۈپ، ئۇ ۋاپادار دوستىنىڭ نەسىھتىنى يادىغا كەلتۈرۈپ، ئوزىنىڭ ئويلىماي قىلغان خام خىيالىنىڭ باتىل ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. ئۇ توت ئەتراپىغا قاراپ ئوز ئوزىگە ۋەدە بېرىپ: ئەگەر بۇ ھالاكەتتىن سالامەت قۇتۇلسام ۋە بۇ بالادىن ئاسانلىق بىلەن خالاس تاپسام، ھەرگىز سەپەر قىلىش دەيدىغان خىيالنى خاتىرىمگە

① ئەسلى ئەسەردە، رۇبئى مەسكۇن دېيىلگەن. بۇ يەر شارىنىڭ توتتىن بىرى دېگەن بولىدۇ. شۇڭا چارەك دەپ ئېلىندى. (ت)

كەلتۇرمەيمەن ۋە ئاشۇ ياخشى دوستۇمنىڭ سوھبىتىنى مەھكەم تۇتۇپ، ھوزۇرلىدىن باش كوتەرمەيمەن.

بەخت قولداش بولسا يەتسەم يار ۋەسلىگە شۇئان،
تا تىرىك بولسام قولۇمدىن بەرمىگەيمەن ھىچقاچان، —

دەپتۇ. ئۇنىڭ بۇ ياخشى نىيىتىنىڭ بەركىتىدىن ئۇنىڭغا نىجات يولى ئېچىلىپتۇ. ئۇنىڭ تىلىگى ئىجابەت بولۇپ، بۇ بالادىن شۇئىداق خالاس بوپتىكى، دەل لاچىنىڭ پەنجىسى ئۇنى بوغىدىغان ۋاقىتدا، يەنە بىر تەرەپتىن، شىكار قىلغاندا پەلەك ئۇۋۇسىدىن يەرگىچە ھەملە قىلىدىغان، ئىشتىھاسى ئېچىلىپ قالغاندا ئاسمان ئورمانلىغىدىكى ھەمەلنىمۇ يەۋېتىدىغان

ھەمەل قورقۇنچ بىلەن چەرخ ئوتلىغىدا ئوتلىيالمايتتى،
ئاغا ھامى بولۇپ ھۇكەر كۆزەت قىلغانىدىمۇ گەرچە.

ئەجدىھا سۇپەتلىك بىر بۇركۇت ئۇزۇق ئىزلەپ چىققان بولۇپ، كەپتەر بىلەن لاچىنىڭ ھالىنى كورۇپ قاپتۇ. بۇركۇت ئۇزىچە: "بۇ كەپتەرغۇ ماڭا تۇشلۇق نەرسىمۇ ئەمەس، ناھايىتى بىر لوقما بولىدىغان ئۇزۇق، ئەمما يامان نەپسكە ئازراق بولسىمۇ تەسەللى بەرگۈسى بولىدۇ. مۇشۇ نەرسىنى ناشتىلىق قىلىشقا قانائەت قىلىدىغان بولدۇم - دە!" دەپ ئويلاپ، كەپتەرنى لاچىنىڭ ئالدىدىن تارتىۋالماقچى بولۇپ ھەملە قىپتۇ. جۇغى كىچىك بولسىمۇ غەيرىتى چوڭ بولغان لاچىن بۇركۇتكە قارشى ئېتىلىپتۇ، ئىككىسى بىر بىرى بىلەن جەڭگى جىدەلگە چۈشۈپتۇ. بازەندە پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، دەرھال ئۇزىنى يەردە ياتقان بىر تاشنىڭ دالدىسىغا ئاپتۇ.

ئىككى قۇش بىر بىرىگە چاڭگال ئاچتى،
تېپىپ پۇرسەت بۇ كەپتەر بەدەر قاچتى.

تاشنىڭ قۇشقاچىمۇ سىغمايدىغان بىر تىوشۇگى بار ئىكەن. بىچارە كەپتەر مىڭ مۇشەققەت بىلەن ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ

كەچ كىرگىچە ئۇنىڭ ئىچىدە يېتىپتۇ. كېچىنىمۇ شۇ توشۇك ئىچىدە ئازاپ ئىسكەنجىسىدە ئوتكۈزۈپتۇ. سەھەردە سۇبھىنىڭ ئاق قاناتلىق كەپتىرى ئاسمان ئوردىسىدا قاناتلىرىنى ئېچىشقا باشلاپتۇ. كېچىنىڭ قارا قاغىسى خۇددى ئەنقادەك ئوزىنى پىنھانغا يوشۇرۇپتۇ.

قۇياش تاۋۇسى سەھەر چېغىدا،
يۇرۇش باشلىدى ئاسمان بېغىدا.

بازەندە گەرچە ئاچلىقتىن ئۇچقۇدەك ماجالى بولمىسىمۇ، كۈچىنىپ قانات قېقىپتۇ ۋە ئوڭ ـ سولغا قاراپ، ئالدى ـ ئارقىسىدىن ھەزەر قىلىپ كېتىۋېتىپ يەر ئۈستىدە تۇرغان بىر كەپتەرنى كورۇپتۇ. ئۇنىڭ ئالدىدا دان تۇرغان ئىكەن "بۇ كەپتەر توزاقىغا چۈشۈپ قاپتۇ ـ دە" دەپ ئويلاپتۇ بازەندە، ئەمما ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئاچلىق لەشكىرى غالىپ كەلگەنلىكتىن ھەم يەردە ئوز جىنسىنى كورگەنلىكتىن ئارتۇقچە ئېھتىيات قىلماي، ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ـ دە، يەردە تۇرغان دانغا شۇنداق بويۇن سۇنۇشىغلا توزاقىغا ئىلىنىپتۇ.

دان گويا شەيتانكى نەپسىم لەززىتى گويا كى دام،
دان تەقەززاسى سالۇر كوڭلۇم قۇشىنى دام ئارا.

بازەندە ئوزىنىڭ توزاقىغا چۈشكەنلىگىنى كورۈپ ناھەپسىرىيات بىلەن ئۇ كەپتەرگە شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي بۇرادەر! ئىككىمىز بىر جىنس ئەمەسمۇ؟ مەن سېنى ئوز جىنسىمكەن دەپ بۇ بالاغا گىرىپتار بولدۇمغۇ؟ نىمە ئۈچۈن مېنى بۇ ھالدىن خەۋەردار قىلىپ قويمايسەن؟ دەپ قويغان بولساڭ ھەزەر قىلغان بولار ئىدىم، بۇ توزاقىغا چۈشمىگەن بولار ئىدىم.

— قوي بۇ سوزۈكنى، — دەپتۇ ئۇ كەپتەر، — قەدەرگە ھەزەر قىلىشنىڭ نىمە پايدىسى بولسۇن؟ قازاغا رىزادىن باشقا ئىلاج يوق.

ئېتىلسا گەر قازانىڭ ياسىدىن ئوق، -
رىزادىن ئوزگە ئۇنىڭغا سېپەر يوق.

— مېنى بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا بىرەر ئىلاجىڭ بارمۇ؟ ئە-گەر قۇتقۇزالىساڭ، تا قىيامەتكىچە گەدىنىمگە مىنىەت قويالىغان بولاتتىڭ، — دەپتۇ بازەندە.

— ۋاي چىرايلىق! — دەپتۇ ئۇ كەپتەر، — ئەگەر قۇتۇلالىغۇدەك ھىلە بىلسەم ئاۋال ئوزەمنى قۇتقۇزمامتىم. ئوزەم نىجاتلىق تا-پالماي يۈرگەن بىر بىچارە تۇرسام سېنى قانداق قۇتقۇزاي؟ سېنىڭ بۇ گۈپپىڭ خۇددى توگىنىڭ بوتلىغىنىڭ گۈپپىگە ئوخشاپ قالدى. بىر بوتلاق ئانىسى بىلەن بىللە ئۇزۇن يول مېڭىپ ھېرىپ كې-تىپ ئانىسىغا يېغلاپ تۇرۇپ: "ھەي نامەھرىۋان ئانا، بىردەم توختە-ساڭچۇ؟ مەن سەل دېمىمنى ئېلىۋالاي، سەل ھاردۇغۇم چىققاندىن كېيىن يەنە ماڭايلى" دەپتىكەن، ئانىسى: "ھەي قارغۇ، كورمەيۋا-تامسەن، بۇ بالانىڭ ئاغامچىسى خەتىنىڭ قولىدا تۇرسا، ئەگەر مەندە كىچىككىنە ئىختىيار بولسا ئوزەمنى يوق يۇدۇشتىن، سېنى يول يۈرۈشتىن خالاس قىلمامتىم" دىگەن ئىكەن.

بوتلاق ئانىسىغا ئېيتتى شۇدەم:
"ھېرىپ كەتتىم، ئانىجان، توختا بىردەم".
دىدى: "بولسا ئىختىيار ئوز قولۇمدا،
يۈرەر ئىدىم بوشىنىپ ئوز يولۇمدا".

بازەندە ئۇستىنى ئۇزمەي پۈتۈن كۈچى بىلەن تىپرلاپ، قانتى بىلەن قېقىپ، پۇتى بىلەن تېپىپ، زورۇقۇپ بېقىپتۇ. بۇ توزاقنىڭ يېپلىرى بوش ئېشىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە كونە-راپ چىرىپ قالغان ئىكەن. بازەندەنىڭ ئۇمىت رىشتىسى مەھكەم بولغاچقا، توزاقنىڭ يېپى ئۇزۇلۇپتۇ-دە، بازەندەنىڭ بوينى توزاق-نىڭ يېپىدىن خالاس بولۇپتۇ. بازەندە خوشاللىق بىلەن ئۇچۇپ

ئوز ۋەتىنىگە قاراپ يول ئاپتۇ. شۇنداق چوڭ بالادىن قۇتۇلغىنىغا شاتلانغان بازەندە ئاچلىق ئازاۋىنىمۇ ئۇنتۇپ، تەختىماي ئۇچۇپ بىر كەنتكە يېتىپ كەپتۇ ۋە بىر ئېتىزلىقنىڭ بويىدىكى تامنىڭ ئۈستىگە قونۇپتۇ. ئۇ يەردە بىر دېخاننىڭ بالىسى زىرائەتلەرنى بېقىپ ئولتۇرغان ئىكەن. كەپتەرنى كورۇپلا، تۇتۇپ كاۋاپ قىلىپ يېيىش ئارزۇسى بىلەن دىمىغىدىن دۇت چىققان دېخان بالىسى ئاستاغىنا كەمەلەككە بىر تاشنى سېلىپ كەپتەرنى نىشانغا ئاپتۇ. بازەندە بۇنىڭدىن خەۋەرسىز ئەتراپتىكى زىرائەتلەرگە قاراپ كوڭلى ئېچىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. شىددەت بىلەن ئېتىلغان تاش ھالى، زەئىپ بازاندەنىڭ قانىتىغا تېگىپتۇ-دە، موللاق ئاتقان پېتى تاۋدىدىكى قۇدۇقنىڭ ئىچىگە يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. بۇ شۇنداق بىر قۇدۇق ئىكەنكى، كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇغىدىن پەلەك چاقى ئۇنىڭ چاقپىلىگى بولغان، ناھايىتى چوڭقۇرلۇغىدىن كۇندۇزنىڭ ئېقى بىلەن كېچىنىڭ قارىسىدىن ئارىلاشتۇرۇپ ئېيتىلگەن ئاغامچىمۇ ئۇنىڭغا بوي بەرمەيدىغان بىر قۇدۇق ئىكەن.

چوڭقۇرلۇقتا قۇدۇق ئانداق ئىدىكى،
تۇۋى يەتتىنچى يەر قەرىگە بارغان.
ئۇنىڭ كەڭلىگى شۇنداق چوڭ ئىدىكى،
پەلەك ئەتراپىدا ئايلانسا ھارغان.

دېخان بالىسى بېرىپ قارىسا كەپتەر قۇدۇقنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ كەتكەن ئىكەن. تەدبىر ئاغامچىسى ئۇنىڭ قەرىگە يېتىشكە ئازىجىزلىق قىلىدىغانلىغىنى چۈشەنگەن دېخان بالىسى نائۈمىت بولۇپ كەيىنىگە يېنىپ كېتىپتۇ. بازەندە يېرىمجان ھالەتتە ئۇ ئازاپ-ئوقۇبەت زىندانىدا كوڭلى پارە ۋە بەدىنى يارا بولۇپ، بىر كېچە-كۇندۇز يېتىپتۇ ۋە ھال تىلى بىلەن ئاجىزلىق سۇپىتىنى ھەم زەئىپ بە-

چاربلىك سۈرىتىنى ناۋازەندەنىڭ خىيالىغا ئەرز قىلىپ مۇنۇ شېئىرىنى ئوقۇپتۇ:

ئەمدى بىلدىم ئوزدىيارىم ياخشى بىر مەنزىل ئىكەن،
كوزگە روشەنلىك ئۇنىڭ تۈپراغىدىن ھاسىل ئىكەن.
"بىردىن ئايرىلسام يانا بىردوست تاپالايمەن" دىسەم،
نى قىلاي كوڭلۈم خىيالى بارچىسى باتىل ئىكەن.

ئەتىسى بىر ئاز قۇۋۋەت تېپىپ، بار كۈچى بىلەن مىدىرلاپ بىر ئامال قىلىپ ئوزىنى قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئاپتۇ. ئۇ يەردىن نالە-زار قىلغان پېتى ئۈچۈپ ئاش ۋاقتى بىلەن ئوز ئۇۋىسىغا يېتىپ كەپتۇ. ناۋازەندە ئۇنىڭ پەريات-پىغانلىرىنى ئاڭلاپ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە:

دوست دىدارىغا مەن ئاچتىم كوزۈم،
شۇكرى ئېيتىپ پۈتىغا سۈرتەي يۈزۈم.

دەپ ئۇنى قۇچاقلاپتۇ. ناۋازەندە ئۇنىڭ ناھايىتى ئورۇقلاپ ۋە ئاجىزلىشىپ كەتكەنلىگىنى سېزىپ:
ــ نېمە بولدۇڭ دوستۇم؟ نەلەردە يۈردۈڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.
ــ بېشىمدىن شۇنداق دەرت-ئەلەملەر كەچتىكى،

سورىما دوستۇم ئىچىپ ھىجران زەھرىنى،
كەچۈردۈممەن بېشىمدىن ئىشق دەردىنى،
كەچ كىرىپ بولغاندا خالى بۇ ماكان،
ساڭا ئەيلەي ئەرزى ھالىمنى بايان.

سوزۈمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، "سەپەردە كوپ تەجرىبىلەر ھا-

سل بولدۇ" دەپ ئاڭلىغان ئىدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ بازەز-دە، ــ ماڭا شۇنداق تەجرىبە ھاسىل بولدىكى، ھاياتلا بولسام سەپەرگە چىقمايمەن. زورۇرىيەت بولمسا ئۆۋادىن سىرتقا چىقمايمەن، ئۆز ئىختىيارىم بىلەن دوستلارنىڭ دىدار دولىتىنى پىراق غۇربتىنىڭ مېھنىتىگە تېگىشمەيمەن.

ئۇچرىمسۇن ھېچ كىشىگە ئايرىلىشنىڭ مېھنىتى،
نېسىپ بولسۇن ئاڭا ھەر دەم يارنى كورمەك دولىتى.

باش ۋەزىر ھېكايىنى تۈگىتىپ مۇنداق دەپتۇ: بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەزرىتى ئالەم پاناھ شاھىمىز تەخت ئىززىتىنى سەپەر غۇربىتىگە ئالماشتۇرۇپ ئۆز دىيارىدىن كەتمىگەي، نەتىجىسى ناھەزار ۋە ياش تۇكۈشتىن ئىبارەت بولغاي، يار ۋە دىيار پىراقىنى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوبۇل قىلمىغاي.

يارنى ھەم يۇرتۇمنى ئەسلەپ ھەر نەپەس سۇرسەم خىيال،
كوز يېشىم ئەگىنىمنى قىلغاي ھول بولۇپ كۆكلۈم مالال.

ــ ھەي نەسىھەتچى ۋەزىر! ــ دەپتۇ دابىشلىم، ــ گەرچە سەپەر مۇشەقىتى كوپ بولسىمۇ، مەنپەئەتىمۇ ئاز ئەمەس. ئەگەر كىشى غېرىبەتچىلىكتە جاپاغا قالسا، ئەدەپلىك ۋە پاكىزە بولۇپ قالىدۇ. غۇربەتچىلىكتە كىشىگە پۈتۈن بىر ئومۇر پايدا يەتكۈزىدىغان تەجرىبىلەر ھاسىل بولىدۇ. سەپەردە كىشىنىڭ چوڭراق راۋاج تېپىشى شۇبھىسىز. خاھى سىرتقى كورۈنۈشىدىن بولسۇن، خاھى ماھىيەتلىك مەنىسى تەرىپىدىن بولسۇن، شاخماتتا، پىيادە ئالتە مەنزىل سەپەر قىلغانداللا پەرزىن مۇقامىغا يېتىشەلەيدىغانلىقىنى كورمىدىڭمۇ؟ يېڭى چىققان ئاي ئون توت كېچە سەپەر قىلىش ئازقىلىق ھىلا للىق مەر-

تۇسىدىن تولۇن ئايلىق دەرىجىسىگە يېتىشىدۇ ئەمەسمۇ؟ پادىشا سەپەر قىلمىسا شەھەر ئالالمايدۇ ئەمەسمۇ؟ ئەگەر كىشى ئۆز ئويىدىن بېشىنى چىقارمىسا، ئۆز يۇرتىدىن تاشقىرى قەدەم قويمىسا، ئاجايىپ شەھەرلەرنىڭ مەنزىرىلىرىنى كورۇشتىن مەھرۇم ۋە ئىبادەت قىلغۇچىلار سوھبىتىنىڭ مەنسىلىرىدىن بى بەھرە قالىدۇ. قارچۇغا ئۇۋ ئۇستىدە بىر يەردە تۇختىماي ئۇچۇپ يۇرگەنلىگى ئۇچۇن، ئۇنىڭ قونىدىغان جايى پادىشالارنىڭ قولى. ھۇقۇش ئۆز ۋەيرانىسىدىن ۋاز كەچمىگەنلىگى ئۇچۇن ئۇ ئەسكى تاملىقتا ئورۇن تۇتقان:

سەن ئەگەر لاچىن بولۇپ ھەر يەردە جەۋلان قىلمىساڭ،
ئولتۇرارسەن كونا ۋەيرانلىق ئارا ھۇقۇش بولۇپ.

كاتتا ماشايىخلاردىن بىرى ئۆز مۇرىتلىرىنى تووەندىكى رۇبائى بىلەن سەپەرگە دالالەت قىلغان ئىكەن:

ھەر كىمكى سەپەر قىلسا يارام بولۇر،
ئەل ئىشىغا مۇكەممەل ئادەم بولۇر.
ئالەمدە سۇدىن پاك ھەچنەرسە بولماس،
ئاقماي تۇرسا ئۇ مەيىنەت ـ ھارام بولۇر.

سانىڭ ئۇۋۇسىدا چوڭ بولغان قارچۇغا، ئەگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرىۋەرگەن بولسا، سەپەر قىلىش ھەۋىسىدە پەرۋاز قىلمىغان بولسا، پادىشانىڭ تەربىيىتىنى تېپىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولالمىغان بولاتتى.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.

ــ ئاڭلىشىمچە، ئىككى قارچۇغا بار ئىكەن، ــ دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ دابىشلىم پادىشا.

سا بىلەن قارچۇغا بالىسىنىڭ ھىكايىسى

ـــ بىر زامانىلاردا ئىككى قارچۇغا بار بولۇپ، بۇلار بىر بىرىگە يېقىنلىقتا، مېھرىۋانلىقتا ۋە جۇپلۇكتە ئوز زامانىسىنىڭ يەككە-يېگانىسى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئۇۋىسى بىر تاغنىڭ چوققىسىدا بولۇپ، ئاسمان بۇركۇتى ئۇچۇش كۇچى بىلەن ئۇلارنىڭ ماكانىغا يېتىپ بارالمايدىكەن.

تاغ ئەمەس ئۇ، ئۇستىدە تۇرغان،
ئاسمان ئۇستىدە يەنە بىر ئاسمان.

ئۇلار ئوز ئۇۋىسىدا خاتىرجەم ۋە خوشال-خورامىلىق بىلەن بىر بىرىنىڭ دىدارىدىن كوڭلى شات بولۇپ ياشايدىكەن.

تاپتىڭ ئەي بۇلبۇل چىمەن سەھىدە گۇل بىرلە ۋىسال،
بىل غەنىمەت بۇ ھاياتنى خەندە ئەيلەپ بول خوشال.

بىر نەچچە ۋاقىتتىن كېيىن ھەق تائالا ئۇلارغا پەرزەنت ئاتا قىپتۇ. ئۇلار پەرزەنتلىرىگە چەكسىز ئامراق بولغانلىغىدىن بالىلىرىغا ئوزۇق تېپىش ئۇچۇن ئىككىسى بىللە بارىدىكەن ۋە ھەر تەرەپتىن بالىلىرىغا غىزا تېپىپ كېلىدىكەن، كەلتۇرگەن غىزاسى بىر ئاز ۋاقىت يېتىدىكەن. بىر كۇنى ئۇلار بالىسىنى يالغۇز قويۇپ، شىكار قىلىش ئۇچۇن كېتىپتۇ. لېكىن ئۇۋلىغۇدەك بىر نەرسە ئۇچرىمايلا كېچىكىپ قاپتۇ. قارچۇغا بالىسىنىڭ قوسىغى ئېچىپ ئىشتىھا جازىبەسى ھەر تەرەپكە تەلمۇرۇپ ۋە ئىنتىلىپ، ئۇۋىسىنىڭ لېۋىدىگە بېرىپ قاپتۇ-دە، ئۇ يەردىن يېقىلىپ تاغنىڭ تۇۋىگە چۇشۇپ كېتىپ بارسا، تاسادىپەن ھالدا بالىلىرىغا ئوزۇق ئىزلەپ چىقىپ

تاغنىڭ قاپتىلىدا ئولتۇرغان بىر سا ئۇنى كورۇپ قاپتۇ ۋە "ئۇ توۋەنگە دوملاپ كەتكەن ياكى بولمسا، باشقا بىر سانىڭ چاڭ-گىلىدىن چىقىپ كەتكەن چاشقان ئوخشايدۇ، ئەمدى يىگۈدەك بىر نەرسە تېپىپتىمەن" دەپ ئويلاپ ئۇنىڭغا ئوزىنى ئېتىپتۇ ۋە ئۇنى چاڭگالىلاپ تۇتۇپ، ئوز ئۇۋىسىغا ئەكىلىپ تۇزۇكرەك قاراپ، تۇمشۇغى ۋە ئايىغىنىڭ نىشانىسىدىن ئۇنىڭ شىكار قۇشلىرىنىڭ جىنسىدىن ئىكەنلىگىنى بىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئوز جىنسىدىن ئىكەنلىگىنى چۈشەنگەن سانىڭ كوڭلىگە مېھىر پەيدا بولۇپتۇ. "مۇشۇ ئىشتىن ئاللائاتالانىڭ قۇدرىتىنى بىلگىلى بولىدۇكى، — دەپ ئويلاپتۇ ساۋ — مېنى ئۇنىڭ ھايات قېلىشىغا سەۋەپچى قىلدى، ئەگەر مەن دەل شۇ پەيتتە ھازىر بولمىغان بولسام، بۇ جانۋار تاغ بېشىدىن يەرگە چۈشسە، تاشلار ئۇنىڭ ئەزالىرىنى پارە-پارە قىلغان، ئۇسىتىخانلىرى توپا بولۇپ شامالغا سوروللغان بولاتتى. خۇدانىڭ تەقدىرى مېنى ئۇنىڭ ھايات قېلىشىغا ۋاستە قىلغان ئىكەن. دە-مەك، مەنمۇ ئۇنى بالا قىلىۋېلىپ، پەرزەنتلىرىم قاتارىدا بىللە تەربىيەت قىلىشىم لازىم بولىدۇ". بۇ خىيال بىلەن سا ئۇنىڭغا مېھىر-شەپقەت قىلىپ، ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا مەشغۇل بولۇپتۇ ۋە ئوز بالىلىرىغا قانداق قارىغان بولسا تاكى چوڭ بولغىچە بۇنىڭغىمۇ خۇددى شۇنداق پەرۋىش قىلىپتۇ. قارچۇغا بالىسى چوڭ بولۇپتۇ. "ھەر مەخلۇق ئوز خۇيىنى قىلىدۇ" دىگەندەك، قارچۇغا بالىسىمۇ چوڭ بولغاندىن كېيىن، ئوز ئادىتى بويىچە چىقىراشقا ۋە ھەركەتلىنىشكە باشلاپتۇ. قارچۇغا بالىسى ئوزىنى "سانىڭ بالىسىمەن" دەپ ھىساپلايدىكەن. لېكىن ئوزىنىڭ كورۇنۇشى، سالاپىتى ۋە ھىممىتى، سانىڭ باشقا بالىلىرىغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى سېزىپ ئەجەپلىنىدىكەن، ئۇزۇن ۋاقىتقىچە ھەيران بولغان قارچۇغا بالىسى ئاخىرى "مەن بۇلاردىن بولىدىغان بولسام، نىمە ئۈچۈن كورۇنۇشۇم ۋە مىجەز-خۇلقۇم بۇلارغا ئوخشمايدۇ؟ بۇلاردىن بولمايدىغان بولسام نىمە ئۈچۈن بۇلار بىلەن بىر ئۇۋدا ياشايمەن؟" دەپ ئويلاپتۇ.

بۇ ئاراغا بولۇپ قالدىم قايدىن داخىل،
بولماس كۆڭلۈم بۇ ماكانغا زادى قايىل.
ياخشى ئىدى بۇ شۇبھىدىن بىر قۇتۇلۇپ،
بولسام ئاخىر پادىشالىق تەختكە ۋارىس.

ــ يۈرىگىمنىڭ پارىسى بالام، ــ دەپ بىر كۈنى سا قارچۇغىدىن سوراپتۇ، ــ ناھايىتى مالال كۆرۈندىسەنغۇ؟ بۇنداق مالال بولۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەۋى نىمە؟ كۆڭلۈڭدە بىرەر ئارزۇيۇڭ بولسىدىغان بولسا ماڭا دېگىن. مەن ئۇنى پەيدا قىلىشنىڭ پېيىدا بولاي، قانداق مۇرات ـ مەقسىدىڭ بولسا ئىزھار قىلغىن، كۆڭۈڭنىڭ يېتىشچە ئامالىنى قىلاي.

ــ مەنمۇ ئۆزەمدە مالاللىقنىڭ ئەسىرىنى كۆرۈۋاتىمەن، ــ دەپ تۇ قارچۇغا بالىسى، ــ لېكىن سەۋەبىنى ئۆزەممۇ بىلمەيمەن، بىلـ ـەممۇ ئېيتالمايمەن.

بۇ ئەجەپ گۈلنى كۆرۈڭ، مەندە ئېچىلدى بۇ زامان،
نەقىلارمەن رەڭگىنى ئىزھار ۋە بۇيىنى نىھان.

مېنىڭ مەسلىھىتىم شۇكى، ماڭا رۇخسەت بەرگىن، ئىككى ـ ئۈچ كۈن ھەركىتىم بەركىتىدىن غەمنىڭ غۇبارى كۆڭلۈم سەھىپىسىدىن ئېرىسە ئەجەپ ئەمەس. كۆڭلۈم ئالەمنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپلىرىغا مەشغۇل بولـ سا تەلەتمىنىڭ ئەينىگىدە خوشاللىقنىڭ سۈرىتى كۆرۈنۈشى ئېھتىمال.

سا ئۇنىڭ "كېتىمەن" دېگىنىنى ئاڭلاپ، مىڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ ـ دە، پەريات بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، بالام! سەن پىراقتىن تولا سوزلەپ بۇنچە كويدۇرمە مېنى،
ھەرنە قىلساڭ مەيلى، لېكىن ھىچقاچان قىلما ئۇنى

سەن شۇنداق ئەندىشىلىك خىياللارنىمۇ ئويلىمىدىڭمۇ بالام، سەپەر دېگەن سوزنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالغۇچى بولما. سەپەر دېگەن بىر ئادەمخور دەريا ياكى بىر قانخور ئەجدىھا!

بۇ جاھاننىڭ سەقەرىدۇر ھەر بىر سەپەر،
چۈنكى سەپەر سورىتىدە كەلدى سەقەر ①.

خالايىقلار تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن ياكى بىرەر ئوزۇق - ئوقەت تېپىش ئۈچۈن، ياكى بولمىسا ئوز يۇرتىدا ياشاش قېيىن بولغانلىقتىن سەپەرنى ئىختىيار قىلىدۇ. ساڭا بۇ ئىككى ئىشنىڭ ھېچقايسىسى سەۋەپ بولالمايدۇ. خۇداغا شۈكرى كۈن كەچۈرگۈدەك ئوزۇق - ئوقەت كەم ئەمەس، راھەت - پاراغەت بىلەن ياشىغۇدەك ماكانسىز بار. مەنمۇ باللىرىمدىن سېنى ئارتۇق بىلمەن، باللىرىمۇ ھەممىسى سېنىڭ چوڭلۇغۇڭغا بويۇن سۇنۇشىدۇ. بۇنچە راھەتتىن كېچىپ سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىشىڭ ئەقىلدىن يىراق ئەمەسمۇ؟ "ياخشى كۈندىن ۋاز كېچىش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس" دىگەن گەپ بارغۇ؟

ــ ماڭا شەپقەت ۋە مېھرىۋانلىق يۈزىسىدىن بۇنداق چىرايلىق گەپ قىلىۋاتقانلىغىڭنى چۈشىنىمەن، ــ دەپتۇ قارچۇغا بالىسى، ــ ئەمما ھەرقانچە ئويلاپ باقسامۇ، بۇ ماكان ۋە بۇنداق تائام مېنىڭ ھالىمغا لايىق ئەمەسكەن. مېنىڭ كوڭلۈمگە شۇنداق ئوي - پىكىرلەر تۇغۇلدىكى ئۈنى ئىزھار قىلىشقا سوز تاپالمايمەن.

سا "ھەرقانداق شەيئى ئوز ئەسلىگە قايتىدۇ" دىگەن سوزنى كوڭلىدىن ئوتكۈزۈپتۇ - دە، قارچۇغا بالىسىنىڭمۇ قارچۇغىلىق مەجەزى قوزغالغانلىغىنى چۈشىنىپ ئۈنى توساشتىن توختاپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ.

ــ ھەي بالام! مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنىڭ ھەممىسى قانائەت قىلىش توغرىسىدىكى گەپلەر ئىدى. سەن بولساڭ پەقەتلا ھېرىس توغرىسىدىكى گەپنى قىلىۋاتىسەن. ھېرىس مەھرۇملۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. قانائەت قىلمىغان ئادەم راھەت كورەلمەيدۇ. سەن قانائەت نېمىتىگە شۈكرى قىلمايۋاتىسەن، ھەم پاراغەت

① سەقەر - دوزاخنىڭ بىر بولۇمى.

دۆلىتىنىڭ قەدرىنى بىلمەيۋاتسەن، ھەم ھىرس قىلغان مۇشۇككە كەلگەندەك بالا ـ قازا ساڭىمۇ كەلمىگىدى دەپ قورقمەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ قارچۇغا بالىسى.

ـــ قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ سا.

ھىرس مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى

قەدىم زاماندا بىر كەمپىر بولۇپ، ھالى ناھايىتى خاراپ ئىكەن. ئۇنىڭ جاھىللارنىڭ كۆڭلىدىنمۇ تار ۋە بىخىللارنىڭ گۆرىدىنمۇ قاراڭغۇ بىرلا كۆلىمسى بار ئىكەن. ئۇنىڭ يەنە بىر مۇشۇگى بار بولۇپ، ھەرگىز نان يۇزىنى خىيال ئەينىگىدە كورۇپ باقمىغان ۋە ئومرىدە ئاش دىگەن ئىسمىنى ئاڭلاپ باقمىغان مۇشۇك ئىكەن. ئۇ مۇشۇك پەقەت توشۇكتىن چاشقان پۇرىغىنى پۇراش ۋە تۇپراق تەختىسىدە چاشقان ئىزىنى كورۇش بىلەنلا قانائەتلىنىدىكەن. ئەگەر بەختى ـ سائادىتى يار بولۇپ بىرەر چاشقان ئۇنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا، خۇددى بىر گاداي زەر خەزىنىسى تاپقاندەك خوشال بولۇپ، كۆڭلى يايراپ، رۇخسارى خۇددى چىراقتەك نۇرلىنىپ، شاتلىق شارابى ئىچكەندەك بولۇپ، چەككەن غەملىرىنىڭ تەشنالىغى قانىدىكەن ۋە تاكى بىر ھەپتىگىچە شۇ غىزا بىلەن ئومۇر كەچۈرىدىكەن.

نەچچە كۈندىن ئومۇر ئوتكۈزگەن ئىدىم ئاچ بىماجال،
ئەمدى يارەب بۇ پاراغەت چۈشمىدۇر ياكى خىيال.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ كەمپىرنىڭ ئويىدىكى قەھەتچىلىكتە ياشايدىغان بۇ مۇشۇك ناھايىتى ئوروق ۋە ئاجىز بولغاچقا، يىراقتىن بىر كىم قارىسا بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىغىدا كورۈنىدىكەن. بىر كۈنى

ئۇ مۇشۇك ئاچلىقتىن ناھايىتى بىتاقەت بولۇ
بىلەن ئوگزىگە چىقىپتۇ. قاردا خوشنىسىنىك
شۇك مېگىپ كېلىۋاتقان ئىكەن. ئۇ مۇشۇك نە
سېمىزلىكتىن ئاستا ماڭىدىكەن ۋە شىرغا ئوخشا
ناپ دەسسەپ كېلىۋاتىدىكەن. كەمپىرنىڭ مۇشۇ... ىر جىنسىدە
كىلەردىن ئۇنداق پاكىزە ۋە كۆچلۈك مۇشۇكنى كورۇپ ھەيران
بولۇپ، پەريات چېكىپتۇ ۋە:

ــ قەيەردىن كېلىۋاتسەن بۇرادەر، بۇنداق لاتاپەت بىلەن مە-
ئىشىگا قارىغاندا چىن پادىشاسىنىك زىياپەتخانىسىدىن كېلىۋاتا-
سەن ئەمە؟ بۇنداق پاكىزە چىرايلىق يۇرۇشۇك ۋە بۇنداق شانۇ-
شەۋكىتىنىك سەۋدۇى ئەمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ مەن پادىشانىك ئېشىنى يەيدىغىنى، ھەر كۈنى ئۇنىك
ئويىنىك ئىشىگىدە ھازىر بولىمەن ــ دە، نازۇ ــ نېمەت زىياپەتلىرىنىك
داستىخىنىنى يايغان چاغدا، جۇرئەت بىلەن بېرىپ سېمىز گوش
ۋە پارچە نانلاردىن ئېلىپ قاچىمەن. شۇنىك بىلەن يەنە بىر
كۈن كەچكىچە راھەت بىلەن كۈن كەچۈرىمەن، ــ دەپ جاۋاپ
بېرىپتۇ خوشنىسىنىك مۇشۇگى.

ــ سېمىز گوش دىگەن قانداق نەرسە؟ پارچە نان قانداق
بولىدۇ؟ مەن ئومرۇمدە كەمپىرنىك يۇندىسى ۋە چاشقان گوشىدىن
باشقا نەرسىنى كورگىنىم يوق، ــ دەپتۇ كەمپىرنىك مۇشۇگى.

ــ شۇنىك ئۈچۈنمۇ ئومۇچۇكتەك ئورۇقلاپ كېتىپتىكەنسەن ــ دە! ــ
دەپ كۈلۈپتۇ خوشنىسىنىك مۇشۇگى، ــ مۇشۇ تەلەتىك بىلەن تالاغا
چىقىدىغان بولساك، ھەممە مۇشۇكلەر سەندىن نومۇس قىلىشىدۇ.

مۇشۇكلۇكتىن نىشانە، ئۇستىباشۇ قۇيرۇغۇك قاپتۇ،
ئۇنىڭدىن باشقا ئەزايىك مسالى ئومۇچۇك بوپتۇ.

مەن پادىشانىك بارگاھىنى كورسەك ۋە شۇنداق لەززەتلىك ھەم

ئىسىل غىزالارنى پۇراپ باقسا‌ڭ، خۇددى كونا ئولۇك تىرىلگەندەك بولۇپ، قوۋۇرغىلىرىغا گوش قونۇپ، يېڭىدىن ھاياتقا ئېرىشەلمەسلىگى مۇمكىن.

ئەگەر مەھبۇپ بويى يەتسە نىگارى قەۋرىگە ناگاھ،
ئەجەپ بولماس تىرىلسە ھەر بۇزۇلغان ئۇستىخان قايتا.

كەمپىرنىڭ مۇشۇگى يالۋۇرۇشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەي بۇرادەر! مېنىڭ سەندە خوشنىدارچىلىق ھەققىم بار، ئۇندىن تاشقىرى، ئىككىمىز بىر جىنىستىن، شۇڭا مۇرۇۋىتىڭ قىلىپ، بۇ قېتىم بېرىشىڭدا مېنىمۇ ئالغاچ بارساڭ، سېنىڭ شارائىتىڭ بىلەن ئاشۇ چوڭ سورۇنغا بېرىپ، سوھبىتىڭ بەرىكىتىدىن كوڭلۇم ئېچىلىپ قالسا نېمە بولىدۇ؟

ئەرەنلەر ئىتىگىدىن ئالمىغىن قول،
ئۇلارنىڭ سوھبىتىدە دائىما بول.

خوشنىسىنىڭ مۇشۇگى ئۇنىڭ بۇ ناله ـ زارىنى ئاڭلاپ، مېھرى ئۇتىدىن كوڭلى ئېرىپتۇ، شۇڭا "بۇ قېتىم بېرىشىمدا چوقۇم سېنى ئېلىپ بارىمەن" دەپ ۋەدە قىلىپتۇ. كەمپىرنىڭ مۇشۇگى ئۇنىڭ ۋەدىسىدىن كوڭلى ئېچىلىپ، ئوگزىدىن چۈشۈپ، خوشنا مۇشۇكنىڭ دېگەنلىرىنى كەمپىرگە بايان قىلغان ئىكەن، كەمپىر نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم، دۇنيا ئەھلىنىڭ سوزىگە ئالداڭمىغىن، قانائەت ئويىدىن ۋاز كەچمىگىن، ھىرىس قاچىسى گور توپىسىدىن باشقا نەرسە بىلەن تولمايدۇ. تاما ۋە تەمەك كوزىنى پانا يېڭىسى ۋە ئەجەل يېپىدىن باشقا نەرسە بىلەن تەكشىلى بولمايدۇ.

ھەر بىر ئەرنى قانائەت قىلغۇسى باي،
ھىرىس قىلسا ئەگەر باي، ھالىغا ۋاي.

كىشىده بولمىسا ئىمان ۋە تائەت،
خۇدا بەرگەنگە قىلماس ھېچ قانائەت.

ئەمما مىسكىن مۇشۇكنىڭ بېشىغا پادىشانىڭ نازۇ-نېمەتلەر-
رىنىڭ سەۋداسى چۈشكەچكە، نەسىھەت دورىسى ئۇنىڭغا پايدا بەرمەپتۇ.

ئەيلىمەس ئىشق ئەھلىگە پەندۇنەسىھەت قىلچە كار،
خۇددى ئالغاندەك قەپەزگە يەل ۋە غەلۋىر ئىچرە سۇ.

شۇنداق قىلىپ بىر كۈنى كەمپىر مۇشۇگى خوشنا مۇشۇك-
نىڭ ياردىمى بىلەن يېقىلىپ قوپۇپ يۈرۈپ، ئۇزىنى پادىشانىڭ
دەرگاھىغا ئاران يەتكۈزۈپتۇ. لېكىن بۇ بىچارە ئۇ يەرگە بارغىچە
"ھەرىس بولساڭ مەھرۇم قالمىسەن" نىڭ ئەجدىھاسى ئۇنى يۇتۇش
ئۈچۈن ئاغزىنى ئېچىپ تۇرغان ئىكەن ۋە زەئىپ تەلىيى مەھ-
رۇملۇق سۈيىنى ئۇنىڭ خام تاماسىنىڭ ئوتىغا چېچىپ بولغان
ئىكەن. بۇنىڭ سەۋدۇسى، ئوتكەن كۈنى بىر توپ مۇشۇكلەر مېھ-
مانخانا ئەتراپىغا يىغىلۇۋېلىپ، گوش ۋە نان قەستىدە بىر بىرلە-
رى بىلەن ئۇرۇشۇپ غەلۋە چىقارغان ئىكەن. ئۇلارنىڭ ۋاقىراش-
لىرىدىن مېھمان ۋە ساھىپخانلار ھەممىسى مالال ۋە بىئارام بولغان
ئىكەن. شۇ سەۋەبتىن پادىشا مەرگەنلەرگە، ئوق ۋە يانى تەييارلاپ
بىر بۇلۇڭدا ھوكۇپ ئولتۇرۇپ، قايسى مۇشۇك بىھايالىق قالقىنىنى
يۇزدىگە تۇتۇپ جۇرئەت مەيدانىغا كىرىپ، لوقمىغا قول ئۇزاتسا
ئۇنىڭغا ئوق يېدۇرۇشنى بۇيرۇغان ئىكەن. كەمپىرنىڭ مۇشۇگى
بۇ ئىشتىن بىخەۋەر، تاتام پۇرىغىنى پۇراپتۇ-يۇ، گوش بىلەن نان
ئالماقنىڭ قەستىدە داستىخانىغا خۇددى لاچىندەك ئوزىنى ئېتىپتۇ.
تېخى ئىشتىھا تارازىسىنىڭ تەخسىلىرىگە لوقما تارتىلماي تۇرۇپ،
يۇرەكنى يارغۇچى ئوق ئۇنىڭ كوكسىگە كېلىپ تېگىپتۇ.

يېقىلدىيۇ بەدەندىن ئاقتى قانى،
كېلىپ ھەلقۇمغا شۇدەم چىقتى جانى.

نىمىشقا قاچتى ئۇ كەمپىر ئويىدىن،
مانا ئايرىلدى ئاخىر ئۇز جېنىدىن.

بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەنمۇ مېنىڭ ئۇۋامنى غەنىمەت بىلىشىڭ كېرەك. ھەرقانداق ئوزۇق ساڭا مۇشەققەتسىز كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىپ، ئاز بولسىمۇ قانائەت قىلىپ، بۇنىڭدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلماسلىغىڭ كېرەك. ئۇنىڭغىمۇ يېتەلمەي، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالمىغىن يەنە!

قارچۇغا سادىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ماڭا قىلغان نەسىھەتلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست گەپلەر، لېكىن ئازغىنا نەرسىگە گول بولۇپ ئولتۇرۇش قېرى خوتۇنلارنىڭ ئىشى، پەقەت يىمەك ـ ئىچمەكلا قانائەت قىلىش ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ ئادىتى، ئەگەر كىشى ئۇلۇغلۇق تەختىدە ئولتۇراي دىسە، چوڭ ئىشلارغا ئۆزىنى تەييار قىلىشى كېرەك. ئەگەر يولباش ـ چىلىق تاجىنى بېشىغا كەيمەكنى خالسا ھېممەت كەمىرىنى بېلىگە باغلىشى كېرەك. يۇقۇرى ھېممەت پەس خۇلۇق ۋە خەسىس ئىشلارغا رازىلىق بەرمەيدۇ ۋە ئالى تەبىەت پەسلىك ماكانىنى تۇتماقىنى كۆڭلى كوتەرمەيدۇ.

گەر كىشى ھېممەت بىلەن قويماس قەدەم،
يۇقۇرى چىقماق ئاڭا بولماس بەھەم.
بول ئىگىز تا كورگۇدەك ئاينىڭ يۈزىن،
ئىستىمە قۇدۇق تېگىدىن غەم سۇيىن.

ــ سېنىڭ كاللاڭغا كىرىۋالغان قۇرۇق خىيال ۋە قۇرۇق ئارزۇ بىلەن ھېچنەرسە ۋۇجۇدۇقا چىقمايدۇ. بۇ ھەۋىسىڭنىڭ قازىنى تەمەننا بىلەنلا قاينىمايدۇ ۋە لازىمەتلىكلىرى تەييار بولمىسا ھېچ ئىش پۈتمەيدۇ. چۈنكى مۇقەددەمسى بولمىغان ھېچقانداق نەتىجە

بولمايدۇ، ـ دەپتۇ سا.

يېتەلمەسسەن ئۇلۇغلۇقنىڭ ماقامىغا،
تەييارلىماي ئۇلۇغلۇقنىڭ ئەسۋابىنى.

ـ قۇۋۋەتلىك چاڭگىلىم ئۇلۇغ دولەت پەيدا قىلىشىمغا ياخشى مەدەتكار بولالايدۇ، ـ دەپتۇ قارچۇغا، ـ ھەيۋەتلىك تۇمشۇغۇم يۇقۇرى مەرتىۋىگە ئېرىشىشىمگە ياخشى ۋاستە بولالايدۇ. شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ ئۇمۇ ھىممەت بىلىگىنىڭ زوردىدىن شاھلىق ئارزۇسىنى قىلدى، ئاخىرى نازۇ ـ نېمەت لىباسلىرى ۋە سەلتەنەت بىزەكلىرى بىلەن زىننەتلەندى.

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ سا.

ـ بۇرۇنقى زاماندا بىر كاسىپ بار ئىكەن، ـ دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ قارچۇغا.

شەمشەرۋاز باتۇرنىڭ ھىكايىسى

بۇرۇنقى زاماندا ناھايىتى نامرات بىر كاسىپ بار ئىكەن. ئۇ بالا ـ چاقىلىرىنى بېقىش ئۈچۈن بەكمۇ قىينالغانلىغىدىن دەۋر ۋاراقلىرىدىن ھەرگىز شاتلىق خەتتىنى ئوقۇيالمايدىكەن. ھۇنىرىنىڭ تاپاۋىتىدىن بالا ـ چاقىلىرىنىڭ خەرجىگە تۇشلۇقتىن ئارتۇق پايدا ئالالمايدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە خۇدا ئۇنىڭغا دولەتمەن بولىدىغانلىغى پىشانىسىدىن بىلىنىپ تۇرغان، ھەشەمەت ئالامىتى چېھرىسىدىن جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل ئاتا قىپتۇ.

ئۇ ئىدى خۇش چىراي مۇبارەك تەلەت،
سائادەت بېغىدىكى زىبا كوچەت.

ئۇنىڭ قەدىمىنىڭ بەركىتىدىن ئاتىسىنىڭ ھالى روناق تېپىپ، كەسپى كارى راۋاجلىنىپ، تاپاۋىتى خىراجىتىدىن ئېشىپ قالغۇ-دەك ھالغا يېتىپتۇ. ئاتىسى "ئۇنىڭ ئايىغى ياراشتى" دەپ بىلىپ، ئۇنىڭغا قولىدىن كېلىشىچە تەربىيەت قىلىشقا كىرىشىپتۇ. لېكىن ئوغۇل تىلى چىققاندىن باشلاپ سوز قىلسىلا ئوق ۋە يادىن سوز-لەيدىكەن، قالقان ھەم شەمشەر ئويناىدىكەن. ئۇنى قانچە قېتىم مەكتەپكە ئاپىرىپ بەرگەن بولسىمۇ، مەكتەپتىن قېچىپ ئۇ-رۇش - تالاش بولىدىغان مەيدان تەرەپكە بارىدىكەن. ئەگەر خەت تەلىم بەرسە "ا" نى نەيزە، "ر" نى قىلىچ، "م" نى گۇرزغا ئوخشىتىدىكەن. ھەرقاچان قىلىچۋازلىق مەشقىدىن چاھانگىرلىك ھەرپىنى ئوقۇيدىكەن ۋە دائىم "سەپەر" دىگەن خەت يېزىل-ما "مەملىكەتنى قولغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن قىلىنىدىغان يۇرۇش" دەپ مۇتالىئە قىلىدىكەن.

قىلاتتى "ح" نى كورسە سەپەر گۇمان،
"ئېلىپ" نى بىلىپ ئوق "يا" نى كامان.

ئۇ شۇنداق قىلىپ گودەكلىكتىن ئوسۇپ بالاغەتكە يېتىپتۇ. بىر كۈنى ئاتىسى ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئوغلۇم، مېنىڭ ھەممىتىم سەن ئۈچۈن، ياشلىق دەۋرى گودەكلىك ۋاقتىغا ئوخشىمايدۇ. سېنىڭ ئەھۋالىڭ بەتلىرى-دىن شوخلۇق ۋە ھەۋەسنىڭ ئەسىرىنى روشەن كورۈۋاتىمەن. شۇڭا ئەندىشىلىك نەپسى سېنى شەھۋەت مەلىسىگە تاشلاشتىن بۇرۇن، ساڭا خوتۇن ئېلىپ بەرسەم دەيمەن. ھالىمىزغا چۈشلۇق توي جابدۇغىمۇ تەييارلاپ قويدۇم. ئەمدى بىزگە مۇناسىپ كەل-گۈدەك بىر قىز تېپىلسا، نىكاھىڭغا ئېلىپ بېرىمەن. بۇنىڭغا قان-داق قارايسەن؟

ــ ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا، ــ دەپتۇ ئوغۇل، ــ ئۇزەم خالايى-

دىغان خوتۇننىڭ جابدۇغى ۋە ھەققى مەھرىنى ئۇزەم تەييار قىلىپ بولدۇم. بۇ تۇغرىدا سىلەرگە ھېچ ئېغىرلىق سالمايمەن ھەم سىلەردىن ماڭا ھېچقانداق مەدەت ۋە ياردەم كېرەك ئەمەس.

ــ ھەي ئوغۇلۇم، ــ دەپتۇ ئاتىسى، ــ مەن سېنىڭ ھالىڭنى ياخشى بىلىمەن، سەندە ئۇزلۇكسىز تەييار قىلغىلى پۇل ۋە مال يوق ئىدىغۇ؟ توي جابدۇغى راسلىدىم دەيسەن، ئۇنى نەدىن تاپتىڭ ۋە كىمنىڭكىدىن كۆزلىدىڭ؟

ئوغلى بۇنى ئاڭلاپ ئويىگە كىرىپ، گۈزەللەرنىڭ كۆز تەكشىدىن يۇز ھەسسە قانخورراق ۋە ياقۇت لەۋلىكلەرنىڭ چىشلىرىدىن مىڭ دەرىجە يالتىراق بىر شەمشەرنى ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن ھاكىمىيەت كىشىنىنى قولۇمغا كەلتۈرىمەن ۋە سەلتەنەت قەزىنى نىكاھىمغا ئالىمەن. ئۇنىڭ تويلۇغى ۋە ھەققى مېھرى ئۈچۈن مانا شۇ ئوتكۇر شەمشەردىن ياخشىراق نەرسە يوق.

بەختۇ دولەتنى ئەسلا خوشلىماس كىشى يوقتۇر،
ھاكىمىيەت كىشىنىڭ مېھرى تېغ بىلەن ئوقتۇر.

چۈنكى ئۇ باھادىرنىڭ ھىممىتى پادىشالىقنى قولغا ئېلىشتا ئىكەن. نەتىجىدە پات پۈرسەتتە تېغ زەربى بىلەن پۈتۈن يۇرتنى تەسەرۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ ۋە ھىممىتى ئۇستۈن بولغانلىغىدىن سەلتەنەت دەرىجىسىگە يېتىشىپتۇ.

ئالالمىغاي كىشى ھېچ ۋاقىت پادىشالىق قەزىنى،
قىلمىسا مېھرى ھەققى ئاڭا شەمشەر گوھەردىنى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ئاللاتالا ئۇزى ئىنايەتى بىلەن دولەتكە ئېرىشكۈدەك كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ماڭا بېرىپتۇ؛ تەۋپىق يار بولۇپ سائادەتمەنلىك ئىشىگى مېنىڭ يۈزۈمگە ئېچ ـ

لىپتۇ. ئۇمتۇارمەنكى، پات پۇرسەتتە تىلگەن ئارزۇيۇمغا يېتىپ، مۇرات قولىنى مەقسەت بويىنىنگ ۋىسالىغا يەتكۈزىمەن. ئەمدى، مەن باشقىلارنىڭ ئەپسانە سوزلىرى ۋە ئەپسۇنلىرى بىلەن بۇ ئىشىمنى تاشلىمايمەن ۋە ئۇزەمنى بۇ خىيالدىن باشقا پىكىرگە باشلىمايمەن. باشقىلارنىڭ مالامەت قىلىشى بىلەن بۇ خىيال كالـ لامدىن كەتمەيدۇ.

سا ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاپ: بۇ ئالى ھىممەت قۇشـنىڭ ھىلە رىشتىسى بىلەن توزاقتا ئىلىنمايدىغانلىغىنى، ھىكرى ۋە ئالـ دام بىلەن قولغا چۈشمەيدىغانلىغىنى چۈشىنىپ، نائىلاج ئۇنىڭ سەپەرگە چىقىشىغا ئىجازەت بېرىپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ كوكسىگە پەـ راق ئەلىمى ئورناپتۇ.

قارچۇغا سانىڭ بالىلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ئۇئۇسىدىن چىققان پېتى سايا‌ھەتنى باشلاپتۇ ۋە بىرەر سائەتتىن كېيىن بىر تاغ بېشىغا ئوزىنى ئاپتۇ. ئۇ ھەر تەرەپكە كوز سېلىپ تاماشا قىلىپ يورغىلاپ يۇرگەن بىر كەكلىكنى كورۇپ قاپتۇ. كەكلىكنىڭ سايراشلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغ ئىچى ياڭراپ كەتكەن ئىكەن. قارچۇغا كەكلىكنى ئوۋلاشقا كوڭلى تارتىۋاتقانلىغىنى سېزىپ، بىر ھەمىلە بىلەن ئۇنىڭ كوكسىنى يېرىپ ھەپسىلىسىنى پېرقىپتۇـ دە، گوشىنى يەپ كورۇپ باقسا شۇنداق تاتلىق ئىكەنكى، ئۇ گوشىنىڭ لەززىتى ھايات شەرۇتى بىلەن باراۋەر ۋە مەزىسى جەننەت نازۇـنېمەتلىرىدەك تاتلىق بولۇپ، ئۇ ئوز ئومرىدە ئۇنـ داق ئىسىل گوشنى يەپ باقمىغان ئىكەن.

قارچۇغا ئوز ئوزىگە شۇنداق دەپتۇ: "سەپەرنىڭ پايدىسى شۇ بولدىكى، مانا بىردەمدىلا تېتىقسىز غىزالاردىن قۇتۇلۇپ، شۇنـ داق ئىسىل تاتاملار بىلەن لەززەت تاپتىم ۋە تار، قاراڭغۇ ئۇـ ۋىدىن قۇتۇلۇپ، ھىممىتى يوق تۇققانلاردىن ئۇزۇلۇپ، بۇنداق ئىگىز يەرگە يېتىشتىم. بۇ تىخى مېنىڭ ئىبرىشىدىغان دولەتـ سائادىتىمنىڭ دەسلەپكى قەدىمى. بۇنىڭدىن قارىغاندا، بۇندىن كېـ

يىن تېخىمۇ ئوبدان ئىشلار غايىپ باياۋاندىن شاھادەت تەخـ
تىگە چىقىدىغان ئوخشايدۇ. تەقدىر ئوز پەردىسى ئىچىدىن يەنە
قانداق نازۇ ـ نېمەتلەرنى چىقىرارىكىن".

شۇنداق قىلىپ، قارچۇغا بىرنەچچە كۈن شۇ ئەترابتا خوشاللىق
بىلەن ئوچۇپ يۈرۈپ، كەكلىك ۋە چىل ئوۋلاپتۇ. بىر كۈنى ئۇ
تاغ ئىتىگىدە ئوۋ قوشلىرىنى ھەر تەرەپكە ئوچۇرۇپ شىكار قىلىپ
يۈرگەن بىر توپ ئاتلىق ئادەملەرنى كورۇپتۇ.

شىكار ئوچۈن چېلىنغاندەك بولدى ناغرا،
ئوچۇپ قوشلار قىلدى جەۋلان شىكار ئارا.
قەھرى بىلەن قارچۇغىمۇ ئوچۇپ ئىگىز،
ئوۋ بېشىدا تىرناغىنى ئەيلىدى تېز.
قىلدى لاچىن شىكار ئارا تالان تاراج،
چولدە كەكلىك ياكى قىرغول قالمىدى ھېچ.

بۇ كىشىلەر شۇ يۇرتىنىڭ پادىشاسىي بىلەن بىللە ئوۋغا
چىققان مۇلازىملار ۋە چېرىكلەر بولۇپ، ئوۋ ئوۋلاپ شۇ تاغ قېـ
شىغا كېلىپ قالغان ئىكەن. شۇ ئەسنادا، پادىشا ئوز قولىدىكى
قارچۇغىنى بىر قوشقا ساپتۇ. لېكىن پادىشانىڭ قارچۇغىسى ئۇنى
ئېلىشتىن بۇرۇن ھېلىقى ئالى ھىممەت قارچۇغىمۇ ئۇنى ئالغىلى
كەلگەن بولۇپ، پادىشانىڭ قارچۇغىسىنىڭ ئالدىدىن ئۇ قوشنى
ئېلىۋاپتۇ. ئۇنى كورگەن پادىشا ئۇنىڭ تېز ئوچۇشى ۋە چاقـ
قانلىغىغا ئىچى كويۇپ، شۇ زامان ئۇنى توتوشقا پەرمان بېرىپتۇ.
ئۇستا ئوۋچىلار ئەپچىل ھىللىگەر بىلەن توزاق قۇرۇپ، دام ھالـ
قىسىنى ئۇنىڭ كىكىرتىكىگە ئىلىندۇرۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئو-
زىنىڭ ھىممىتىگە ياردىشا، پادىشاغا خىزمەت قىلىش شەرىپىگە
مۇيەسسەر بولۇپتۇ ۋە ئوز بەختىنىڭ مەدىتى بىلەن پادىشانىڭ
قولىنى تەخت قىپتۇ. ئەگەر ئۇ سانىڭ ئوۋىسىدا تۇرۇپ قالغان

بولسا ۋە سەپەر قىلىپ دەشتى - بايا‌ۋان ۋە ئەتراپ جاھانىي سەيـ
لە قىلمغان بولسا، ئۇنىڭ بۇ دەربجىگە يېتىپ، بۇنداق مەرتىۋەـ
لە گە چىقالىشى ناتايىن ئىدى.

سەپەردە كىشىگە يۇقۇرى مەرتىۋە ۋە ناھايىتى كوپ مەنپەئەت
ھاسىل بولدىغانلىغىنى ۋە سەپەر ئارقىلىق كىشى تەھتى سەرا يا‌ـ
يا‌ۋانىدىن ئەرشى ئەلا گۈلىستانىغا يېتەلەيدىغانلىغىنى ئىسپاتلاش
ئۈچۈن بۇ مىسالنى كەلتۈردۇم.

سەپەر ياخشى بىر مۇبارەك ئىش ئىرۇركى،
تاپقىسىدۇر ئۇنىڭدىن ئەل كوپ مەنپەئەت.
سەپەر قىلساڭ يېتەرسەن ئوز مۇرادىڭغا،
تېپىپ يەرسەن سەپەردىن كوپ نازۇ - نېمەت.

دابىشلىنىڭ سوزى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يەنە بىر ۋەـ
زىر ئالدىغا كېلىپ تازىم قىلىپ، ھورمەت رەسمىنى بىجا كەلـ
تۇرۇپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ خۇدانىڭ سايىسى بولغان ھەزرىتى شاھىنشاھى ئالەمنىڭ سەـ
پەرنىڭ پايدىسى توغرىسىدا سوزلىگەنلىرىنىڭ ھەممىسى راست ۋە توغرا
ئىكەنلىگىگە ھېچقانداق شەك - شۇبھىمۇ يوق. ئەمما پېقىر قۇللىرد‌ـ
نىڭ ئېسىگە شۇ نەرسە كېلىۋاتىدۇكى، پادىشا بىر مەملىكەتنىڭ
چوڭى بولغانلىقتىن، پۈتۈن ئالەم ئەھلىنىڭ راھىتى پادىشالارنىڭ
سالامەت بولۇشىغا باغلىقتۇر. پادىشاھى ئالەمنىڭ سەپەر مۇشەققـ
تىنى ئىختىيار قىلىپ، ئىشرەت ئويىدىن مېھنەت بايا‌ۋىنىغا سىلـ
جىشى ھىكمەتتىن يىراقتەك قىلىدۇ.

ــ مۇشەققەتكە چىداش ئەرنىڭ ۋە شىرنىڭ ئىشى. پادىشا‌ـ
لارنىڭ ئەيش - ئىشرىتىنىڭ ئىتىگىگە مۇشەققەت تىكىنى چاپلاشمـ
سا، پۇقرالارغا پاراغەت گۈلىستانىدا مېھنەت گۈلى ئېچىلمايدىغانلىغى
شۇبھىسىزدۇر. پادىشالارنىڭ ھەممىتىنىڭ پۈتى بالا - قازا بايا‌ۋا‌ـ

نىغا قەدەم قويمىسا، تىنچسىز دەرۋىشلەر بېشىنى راھەت ياستۇغىغا قويالمايدۇ.

ئەگەر سەن تىلسەڭ ئوز راھىتىڭنى،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھەچكىم.

ئالىلاتائالانىڭ بەندىلىرى ئىككى قىسىم بولىدۇ: بۇنىڭ بىرى، پادىشالار بولۇپ، ئۇلارغا پەرمان يۈرگۈزۈش ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش ئىشلىرىنى بەرگەن؛ يەنە بىرى، پۇقرالار بولۇپ، ئۇلارغا خاتىرجەملىك ۋە راھەتتە ياشاش شەرىپىنى بەرگەن. بۇ ئىككى تائىپەنىڭ ئەھۋالى بىر كىشىدە جەم بولالمايدۇ، ياكى راھەتنى ئىختىيار قىلىپ، ئىززەت يۈزىنى تاپماق كېرەك، ياكى مۇشەققەت تارتىپ دولەت مەرتىۋىسىنى تاپماق كېرەك.

كىشىكىم راھەتتىن تاشلاپ مۇشەققەت ئىختىيار ئەيلەر،
قىلۇر دەۋران ئۇنى ئەھلى زامانە ئۇستىگە سەرۋەر.
چىمەندە پادىشا بولماقنى گۇل ياخشى بىلۇر، يەنى،
ئاشۇ نازۇكلۇغى بىرلە تىكەندىن ئەيلەرمىش بىستەر①.

ھوكۇمالار: "مۇشەققەت تارتماق ئۇلۇغلۇق تاپماقنىڭ ۋاستىسىدۇر" دەپ ئېيتىشقان. تىرىشىش تەلەپكار كىشىنى بەخت مەنزىلىگە يەتكۈزىدۇ، جەددى جەھەت باياۋانىنى كەزمەك مەقسەت جامالىنى كورۇشكە سەۋەپ بولىدۇ. مۇشەققەت تۇلپارغا مىنمەي تۇرۇپ مەنپەئەت ھوسۇلىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ.

پادىشالىق كەمىرىنى باغلىيالماس ھەچقاچان،
راھىتىنىڭ يوتقىنىدا ئۇخلىغان ھەر بىر كىشى.

① بىستەر — ئۇزۇن كورپە.

ئەگەر ھەر بىر كىشى ھىممەت مەيدانىدا تىرىشچانلىق بايرىغىنى ئىگىز كوتەرسە ۋە جاپاغا چىداپ، راھەت - پاراغەتتىن ئۆزىنى تارتسا، باشقىلاردىن تېزرەك مەقسەتكە يېتىدۇ ۋە مۇرادىنىڭ كوزىگە مەقسەدى ئوز يۇزىنى كورسىتىدۇ. مەسىلەن، يولۇاس شاتلىق ماكانىغا پادىشا بولماق ئارزۇسىنى قىلغان ئىدى، ھەركىتىنىڭ بەركىتىدىن ئويلىغىنىغا ئېرىشىپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، مەقسەدىنىڭ چېھرىسىدىن تەخىر نىقابى چۈشتى ۋە ئۇمىت قولى مۇرادىنىڭ ئىشىگىگە يېتىشتى، — دەپ ئوز مەقسەدىنى شەرھىلەپتۇ دا - بىشلىم شاھ.

بۇنى ئاڭلىغان ۋەزىر دەرھال سوراپتۇ:

— ھېلىقى يولۇاسنىڭ ۋەقەسى قانداق ئىش ئىكەن؟

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دابىشلىم شاھ.

يولۇاس بالىسىنىڭ ھىكايىسى

— بەسرە دىيارىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، بىغايەت خوش ھاۋالىق، تاغلىرى نا ايىتى گۈزەل، كىشىنىڭ كوڭلىنى ئاچىدىغان سۈزۈك بۇلاق سۇلىرى ھەر تەرەپتىن ئېقىپ تۇرغان، جان بېغىشلىغۇچى شامالىرى ھەر تەرەپتىن ئۇرۇپ تۇرغان بىرماكان ئىكەن.

دەرەخلەر بارچىسى زىبا ۋە مەرغۇپ،
تىزىلغان شاخلىرىدا مۇلەر خوپ.
سەرۇى بىلەن تۇبى بولۇپ سەرەپراز،
گۈزەللەردەك قىلاتتى ئىشۋەيۇ ناز.
ئېرىقلاردا ئاقاتتى سۈزۈك سۇلار،
ئايان بولغان گۈلشىنده گۈزەل گۈللەر.

ناھايىتى گۈزەل ۋە پاكىزە بولغان بۇ جاينى شاتلىق تېخى دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇ تاغنىڭ چوڭى بىر يولۇاس بولۇپ، ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ يۈرەكلىك شىرلارمۇ ئۇ تەرەپكە قەدەم قويالمايدىكەن ۋە ئۇنىڭ سالاپىتىدىن ئۇركۈپ ياۋايى ھايۋانلار ۋە چەرەنىدىلەرمۇ ئۇ تاغدا ياشاش خىيالىنى كۆڭلىگە كەلتۈرەلمەيدىكەن.

ئۇزاتسا چاڭگىلىنى ھەر تەرەپكە،
چۈشەر ئىدى پەلەك شىرغا لەرزە.
ئەگەر ھەر يولدا ئۇ ئولتۇرسا بىردەم،
بارالمايتتى ئۇيانغا خەلقى ئالەم.

شۇ تاغدا ئۇ ئەنە شۇنداق دەۋران سۈرىدىكەن ۋە تاغدىكى بارلىق جانۋارلارغا ھوكۇمرانلىق قىلىدىكەن. ئۇ يولۋاسنىڭ بىر بالىسى بار بولۇپ، پۈتۈن ئالەمنىڭ روشەنلىگىنى بالىسىنىڭ جامالىدىن دەپ بىلىدىكەن ۋە كۈزىنىڭ يورۇقلۇغىنى بالىسىنىڭ دادارغا قارىغانلىقتىن دەپ گۇمان قىلىدىكەن. ئۇنىڭ بىردىن - بىر قەستى: "بالام كامالغا يېتىپ، ئاغزى ۋە چاڭگىلىنى پەرەندە ۋە چەرەندىلەرنىڭ قېنىغا بويىيالسا، بۇ تاغنىڭ سەردارلىغىنى ئۇنىڭقولىغا بېرىپ، قالغان ئۆمرۈمنى قانائەت ئويىدە پاراغەت بىلەن ئوتكۈزسەم" دەيدىكەن. تېخى ئۇنىڭ خىياللىرىدىن مۇرات مۇئەسسىنىڭ چېچىگى ئېچىلماي، ھايات بېغىنىڭ مۇئەللىرىنى ئەجەل بۇلاڭچىسى خازان قىپتۇ. يەنى بۇ يولۋاس ئەجەل شەرىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بوپتۇ. بۇرۇندىن تارتىپ بۇ تاغنىڭ ئارزۇسىنى يەيدىغان ياۋايى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسى ئۇ تاغنى ئىگەللەشكە قەست قىلىشىپتۇ. يولۋاس بالىسى ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىغىنى بىلىپ، تاغنى تاشلاپ تەركى ۋەتەن بولۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ياۋايى ھايۋانلار ئارىسىدا چوڭ ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭ بىر قانخور قەبرى شىر بار ئىكەن. ئۇ ھەممىسىگە غالىپ

لىپ كېلىپ، شاتلىق تېخنى ئوز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ. يولۇاس بالىسى بولسا بىرنەچچە كۈن تاغلار ۋە باياۋانلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، باشقا بىر تاقتا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە تاغدەكىلەرگە كۆكلىدىكى خاپىچىلىقلارنى بايان قىلىپ، ئۇلاردىن بۇ ئىش خۇسۇسىدا مەدەت تىلەپتۇ. لېكىن ئۇلار ئۇ تاغدا چوڭ قېرى شىرنىڭ بارلىغىنى ئاڭلاپ، يولۇاس بالىسىغا مەدەت بېرىشنى ماقۇل كورۈشمەپتۇ.

ــ ھەي بىچارە، ــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ــ سېنىڭ ماكانىڭنى بىر شىر تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپ بولۇپتۇ. ئۇنىڭ قورقۇنچىدىن ئۇ تاغ ئۇستىدىن قۇشمۇ ئۇچالمايدۇ. ھەيۋىتىدىن قورقۇپ ئۇ تاغ قېشىغا پىلمۇ بارالمايدۇ. بىزدە ئۇنىڭ بىلەن ئۇرۇش قىلغۇدەك قۇۋۋەت يوق. سەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ تۇرۇپ جەڭ قىلالمايسەن. بىز كۆكلىمىزدە مۇنداق مەسلىھەتنى ماقۇل كوردۇق: سەن ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتىپ بېرىپ، ئىخلاس بىلەن ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغىن. ئەگەر بىر كىمنىڭ جەڭ قىلىشقا كۈچى يەتمىسە، خىزمەت قىلغىنى ياخشى. دېمەك سەن ئۇنىڭ بىلەن مادارا قىلغىن. ئوزرە قويغىن.

يولۇاس بالىسى شىرنىڭ دەرگاھىغا بېرىپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلسا ياخشى بولىدىغانلىغىنى ئويلاپ، بۇ مەسلىھەتنى ماقۇل كورۈپتۇ ـ دە، ئوز دىيارىغا قايتىپ كەپتۇ ۋە يېقىنلىرىدىن بىرىنى ۋاستە قىلىپ شىرنىڭ خىزمىتىگە كىرىپتۇ. ئۇ شۇنىدىن تارتىپ خىزمەتكارلىق ئىتىگىنى ساداقەت بىلىگە شۇنداق مەھكەم قىستۇرۇپتىكى، بىر سائەت ئۇنىڭ ھوزۇرىدىن يىراق كەتمەيدىكەن ۋە بىر پەسمۇ ئۇنىڭ خىزمىتىدىن غاپىل قالمايدىكەن. شۇنداقلا ئۇ ئىش ئۇگىنىشكە بەكمۇ تىرىشىدىكەن. نەتىجىدە ئۇنىڭغا بارغانسىرى شىرنىڭ ئىلتىپاتى زىيادە بولۇپتۇ. بۇنى كورگەن باشقا دوستلار ئەركانلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىشقا باشلاپتۇ.

ئەگەر كىشى تىرىشچان بولسا قانچە،
بولغىسىدۇر دولىتى ئىگىز شۇنچە.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شىرغا يىراق بىر تاققا زورۇر بىر ئىش ئۈچۈن بېرىپ كېلىشكە توغرا كەپتۇ. شۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەن، يەر ۋە ئاسمان تونۇرىدەك تاۋلىنىپ تۇرغان، تاغ ۋە دالا شىشىگەرنىڭ كورىسىدەك قىزىغان، ھارارەتنىڭ كۈچىدىن جانۋارلارنىڭ ئۇستىخىنى ئىچىدىكى يىلىگىمۇ قاينىپ كەتكەن، دەريا ئىچىدىكى سەرتانلارمۇ ① خۇددى قازانىدىكى بېلىقتەك قورۇلۇپ كەتكەن ئىكەن.

بولسا بۇلۇتلار ئارا سۇ بىر تېمىم،
بولار ئىدى، بىر تېمىم ئوتلۇق يېغىن.
ئۇچسا پەرۋانە ئەگەر، ئوتلۇق چېقىن،
كويدۇرەر ئىدى قاناتۇ قۇيرۇغىن.
ئىنتايىن بەك قىزىغاچ ئۇ ئاپتاپ،
بولار ئىدى تاۋىدىن ئالەم كاۋاپ.

شىر ئوزىچە ئويلاپ قاپتۇ: "بۇنداق قىزىغان ھاۋادا، دەريا تېگىدىكى گوھەرلەرمۇ سەدەپنىڭ ئىچىگە كىرىپ سايىداۋاتقاندۇ، ھەتتا سەمەندەرمۇ ئاپتاپ ئىسسىغىنىڭ قورقۇنچىدىن سىرتقا چىقالماي ئوتنىڭ ئىچىدە ياتقاندۇ؟ مۇشۇنداق بىر چاغدا بۇ ئىشنىڭ چىقىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان. مۇلازىملىرىمدىن قايسىسى بېرىپ ئىشىمنى ئورۇنلاپ كېلەلەر؟". بۇ ئەسنادا يولۋاس بالىسى مۇلازىملارنىڭ سېپىگە كىرىپ، شىرنىڭ خىيال سۈرۈپ قالغانلىغىنى كورۈپ، ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ تەپەككۇرىنىڭ ماھىيىتىنى ئوقۇپ، ئەشۇ مۇھىم ئىشنى ئورۇنلاپ كېلىشكە ۋەدە بېرىپ ئىجازەت ئالغاندىن كېيىن، بارلىق مۇلازىملار بىلەن يولغا چىقىپ،

① سەرتان — راك، قىسقۇچباقا.

چۇش ۋاقتى بىلەن ئۇ تاقتا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەردىكى ئىشنى پۈتكۈزۈپ، سەرانجام قىلىپ بولغاندىن كېيىنلا قايتماقچى بولغان ئىكەن، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كەلگەن مۇلازىملار ھەممىسى بىرلىشىپ ئۇنىڭغا ئەرز قىلىشىپتۇ:

— بۇندىق قاتتىق ئىسسىقتا ھىلىمۇ شۇنچە كوپ يول باسىتۇق. خۇداغا شۈكرى، ئىشىمىز پۈتتى. سىزنىڭ پادىشاغا ھەممىدىن بەك يېقىن ئىكەنلىگىڭىز بىزگە مەلۇم. بىرەر سائەت سايىدا ئارام ئېلىپ ئولتۇرسىڭىز نېمە بولىدۇ؟

بولۇپ ئىش غېمىدىن خالى، پاراغەت ئەيلىگىن بىر پەس،
جاھاننىڭ ئىشلىرى ھەرگىز بەل تىكلەشكە پەيت بەرمەس.

مېنى پادىشاغا يېقىن قىلغان مېنىڭ پادىشانىڭ قېشىدا كوتەرگەن تىرىشچانلىق بايرىغىدۇر، — دەپتۇ يولۋاس بالىسىكۈلۈپ، — شۇڭا سۈسلۇق ۋە بوشاڭلىق بىلەن بۇ بايراقنىڭ بېشىنى توۋەن قىلىشىم ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس. ئەگەر كىشىنىڭ سەل-پەل ئەقلى-ھوشى بولىدىغان بولسا، مۇشەققەت بىلەن پۈتتۈرگەن ئىمارەتنىى بىپەرۋالىق بىلەن بەربات ۋە ئاسانلىق بىلەن ۋەيران قىلمايدۇ. بىلمەك كېرەككى، رەنج - مۇشەققەتكە چىدام بەرمەي تۇرۇپ، زەر- گوۋھەر خەزىنىسىگە يەتمەك مۇمكىن ئەمەس ۋە ئىكەن جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ، گۈلزار تاماشاسى قىلماق ئاسانغا چۈشمەس.

مەقسەدگە يەتكۈسىدۇر ئۇ كىشى،
گەر بالالار ئوقىغا بولسا سىپەر؛
كەلمەس ئاسانلىق بىلەن قولغا مۇرات،
رەنجى چەكمەي، قان يۇتۇپ كويمەي جىگەر.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار سەپەردىن يېنىپ، شىر دەرگاھىغا كەپتۇ، يولۋاس بالىسىنىڭ خىزمەتكە ناھايىتى بەك تىرىشچانلىغىنى ۋە

ئەشقا ئالدىراپ راھەت - پاراغەتتىن كەچكەنلىگىنى مۇلازىملار شەرغا بىر بىرلەپ يەتكۈزۈپتۇ. شىر ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ ۋە:

— يولباشچىلىق ۋە پادىشالىق دېگەن مانا مۇشۇنداق ئوز خاتىرجەملىگىنى ئۇنىتۇپ، پۈقرالىرىنى خاتىرجەم قىلالايدىغان كىشىگە يارىشىدۇ،— دەپتۇ- دە، يولۋاس بالىسىنى قېشىغا چاقىرىپ، ئىزھەت- ئىكرام بىلەن، شاتلىق تېخىنىڭ سەردارلىغىنى بېرىپتۇ ۋە ئامانەتنى قولىغا تاپشۇرۇپ، ئاتىسىنىڭ ئورنىغا پادىشالىق قىلىپ كوتىرىپتۇ.

شاھ ئەگەر تەخت ئۈستىدە راھەت سۈرەر،
مەملىكەتنىڭ ئەھلىدىن تىنچلىق كېتەر.
بولسا شاھ تۆۋرۈك مۇشەققەت ئوردىسىغا،
يەتكۈسى تىنچلىق - ئارام پۈقراسىغا.

— بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۈكى،— دەپ سوزىنى داۋام قىلىپتۇ پادىشا.— ھېچقانداق كىشى سەئى سەۋەپ قىلمىسا، مۇرات ئاپتۇئى ئۈمىت شەرقىدىن كوتىرىلمەيدۇ. ھەركەت قىلماي تۇرۇپ كىشى ئۈمىت مۇقەددەسىدىن ھوسۇل نەتىجىسىگە ئېرىشمەيدۇ.

قولىغا كەلمەس مالۇ دۇنيا، رەنجى مېھنەت چەكمەگۈنچە،
ھاسىل بولماس مۇرات - مەقسەت سەئى سەۋەپ قىلماغۇنچە.

مېنىڭ سەپەر قىلىشتىكى مەقسىدىم ئىلىم تەلەپ قىلىش بولغاچقا، رەنجى مۇشەققەت قورقۇنچىسى بىلەن رايىمنى يانىدۇرمايمەن ۋە ئالى ھىممىتىم مىنگەن ئاتنىڭ تىزگىنىنى بۇنداق سەۋەپلەرتۇپەيلىدىن ھەرگىز كەينىگە بۇرىمايمەن.

بېشىم كەتكەي بۇ سەۋادىدىن، بۇ سەۋدا كەتمىگەي باشتىن،
جاپانى كىم تولا چەكسە جاۋاھىر ئالغاي ئۇ تاشتىن.

شۇڭا بۇ ئىشقا مەھكەم ئىرادە باغلىغانلىغىم ئۈچۈن، سەپەردىن كېلىدىغان زىيان- زەخمەت ۋە جاپا- مۇشەققەتكىمۇ چىدىماقلىغىم لازىمدۇر.

شاھ يۈرۈش باشلاپ ئەگەر قويسا ئۇزەڭگىگە ئاياق،
ھېچ ئەجەپ يوق كەتسە شۇ ئان چەرخ تولىدىن تىزگىنى.

ۋەزىرلەر ئۇزلىرىنىڭ قىلغان نەسىھەتلىرى پادىشاغا ماقۇل كەلمىگەنلىگىنى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ رايىغا بېرىپ، ھەممىسى سەپەر جابدۇغىنى قىلىشقا مەشغۇل بولۇشۇپتۇ ۋە سەپەرنىڭ قۇتلۇق بولۇشىنى تىلىشىپ قىلىشقان غۇلغۇلىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاسمانغا يەتكۈزۈپ، بۇ بەيتنى تەكرارلىشىپتۇ:

چىقتىڭ شاھىم سەپەرگە، خۇدا لۇتپى يار بولسۇن،
ئەۋلىيالار قىلسۇن نەزەر، لەشكەرلەر مادار بولسۇن.

شۇنداق قىلىپ، راي داېىشلىم مەملىكەت ھوقۇقى ۋە سىياسەت يۈرگۈزۈشنى دولەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن ئۇزىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولغان بىر كىشىگە تاپشۇرۇپ، پۈقرالارغا رەئىيە قىلىش ۋە يۇرتنى ياخشى باشقۇرۇش تۇغرىسىدا سەلتەنەت لىباسىغا ياراشقۇدەك بىر مۇنچە نەسىھەتلەرنى ئۇنىڭ قۇلىغىغا قۇيۇپتۇ.

ئىسكەندەرنىڭ ئەينىگىدۇر مەملىكەت،
كورگىلى يۈزۈڭنى سەن ئۇنىڭغا باق.
كۆرسىتەر چەھرەڭنى ئۇ بەكمۇ گۈزەل،
قىلساڭ زۇلۈم كىرىنى ئۇندىن يىراق،
سەن خەلقنى پەملىگىن مىسلى سەھەر،
سۇبھىدەم ئۇرغان نەپەستىن قىل ھەزەر.
ئېشىپ كېتەر مىڭ چەۋەندار ئوقىدىن،
ئاھىدىن ئوق ئاتسا بىر مەزلۇم ئەگەر.

ئۇ مەملىكەتتە مىسىردىن كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ، بارلىق خاس خىزمەتكارلىرىنى ئېلىپ، سەرانىدىپ تېغىغا بېرىش ئۈچۈن يولغا چىقىپتۇ. ئۇ خۇددى ئايدەك بىر مەنزىلدىن ئىككىنچى مەنزىلگە يېتىپ مېڭىۋېرىپتۇ ۋە خۇددى ئاپتاپتەك شەھەردىن شەھەرگە سىلجىۋېرىپتۇ. ئۇ يولدا ئۇچرىغان ھادىسىلەر ۋە كارۋانلارغا نەزەر سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن تەجرىبىلەرنى ئېلىپ پايدىلىنىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ چول ۋە كوللەردىن ئوتۇپ، ئىسسىق ۋە سوغۇقنىڭ جاپالىرىنى تارتىپ مېڭىۋېرىپ، ئاخىرى سەرانىدىپ شەھىرىگە يېتىپ كەلگەندە، پادىشانىڭ دىمىغىغا ئۇ دىيارنىڭ خۇش پۇراقلىرى كىرىپتۇ.

خۇش بۇيۇقنى ھەر كىشى بادى- سابادىن ھىدلىدى،
ئاشنا بويىنى يارۇ ئاشنادىن ھىدلىدى.

پادىشا سەرانىدىپ شەھىرىدە ئىككى - ئۈچ كۈن تۇرۇپ ھاردۇغىنى چىقىرىپتۇ. ئېغىر ۋە ئارتۇقچە يۈكلىرىنى شۇ يەردە قويۇپ، ئىككى- ئۈچ يېقىن مەھرەملىرىنى ئېلىپ، تاغ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. تاغ ئۈستىگە چىقىپ قارىسا، بۇ تاغ شۇنداق ئېگىز ئىكەنكى، تاغ ئېتىگى ئاپتاپ بېشىغا سايە سالغان ۋە تاغ چوققىسىنىڭ شولىسى مىررىخ يۇلتۇزىغا روشەنلىك يەتكۈزۈپ بەرگەن بىر تاغ ئىكەن.

پەلەك بىرلە ئۈچى تەڭلىك تالاشقان،
ئۇنىڭدىن كارۋىنىنىڭ بېشى ئاشقان.
گۈزەل ئىدى ئۇ تاغ خۇددى ئەتلەستەك،
پاقىرايتتى ھەر بىر تېشى يۇلتۇزدەك.
ئايلانغۇچى پەلەك چاقى ئالدىدا،
كورۇنەتتى يېڭى ئۇنىڭەن كوك مايسا.

ئۇ تىراپتىكى ئورمانلىرى تۈرلۈك - تۈمەن رەيھانلار بىلەن بېزەلگەن ۋە بوستانلىرى باغى ئىرەمدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىدىغان گۈزەل ئىكەن.

باغلىغان گۈل باغلىرى سىلىگە زۇمرەتتىن كەمەر،
گۈلغىزارى ئەگمىدە يېشىل زەبەرجەتتىن لىباس.
بوستانى بۈيىدىن پىردەۋسىدىن كەلگەي نىشان،
سەرۋىسىن كورگەن كىشى قىلاتتى جەننەتنى قىياس.

دائىشلىم ئۇ يەردە ھەر تەرەپكە ھېكمەت، تەۋرۈك جايلارنى تاۋاپ قىلىپ يۈرۈپ، شۇ ئەسنادا قاراڭغۇلۇغى كوز قارىچۇغىدەك قاپ - قاراڭغۇ غارغا نەزىرى چۈشۈپتۇ. پادىشا شۇ مەنزىلدە ئىستىقامەت قىلىدىغان شەيخلەردىن سوراپ بىلىپتۇ: ئۇ غار قەلبى روشەن بىر ھەكىمنىڭ تۇرار جايى بولۇپ، ئۇ ھەكىمنى بىدپاي ھەكىم دەپ ئاتايدىكەن. ھىندى تىلىدا بىدپاي ① ھەكىم دىگەن سوز مېھرىۋان تەۋىپ دىگەن بولىدىكەن، ئۇ ھەكىم دانىشمەنلىكنىڭ مىراجىغا يەتكەن، نۇتۇق نەپەسلىرىنى پەيزى غەلبىسى بىلەن زىننەتلىگەن، خالايىق سوھبىتىدىن ئوزىنى چەتكە ئالغان، ئازغىنا غىزاغا قانائەت قىلغان، دۇنيا ئالاقىسىدىن كوز يۇمۇپ، ئىبادەتتىن باشقىنى كورمىگەن، ناپاك پەيلىنىڭ خەشەكلىرىنى رىيازەت ئوتى بىلەن ئورتىگەن، كېچە- كۈندۈز بىدار بولغانلىقىدىن ھەچۋاقىت ئۇيقۇ چېھرىسىگە كوز قىرىنى سالمىغان ۋە ناھايىنى پەرھىزكار بولغانلىقىدىن جەننەت ئارزۇسىدىن باشقا سوزنى قۇلىقىغا ئالمىغان بىر ھەكىم ئىكەن.

---

① بەزىلەر بۇنى پىل پاي دەپ ئاتايدىكەن. بۇ ئىككى سوزنىڭ مەنىسى ئوخشاش بولسىمۇ، ھىندى لۇغىتىدە پىل پاي دىگەن سوز موتۇۋەرراقتۇر — ت.

پەيغەمبەر نۇردىن ئاينە ئىدى،
ۋۇجۇدى ئىلىمگە خەزىنە ئىدى.
قىسسە ئىدى سوزى ھەق رىزاسىغا،
باش ئەككەن ئىدى تەگرى قازاسىغا.

دابىشلىم ئۇنىڭ بىلەن مۇلاقات بولۇش ئارزۇسىدا، بىر پەس غار ئاغزىدا ساقلاپ تۇرۇپتۇ ۋە كوگۇل تىلى بىلەن ئۇ كامالەت ئىگىسىنىڭ قەلبىدىن كىرىشكە ئىجازەت تىلەپتۇ، ئۇ ھەكىم كوگ-لىمگە غايىپتىن كەلگەن ئىلھام بىلەن شاھنىڭ مۇرات-مەقسىدىنى بىلىپتۇ - دە: "كىرىڭ" دەپ ئاۋاز قىپتۇ.

كىردى شۇ دەم غار ئىچىگە شاھى ئادىل،
زىبۇ-زىننەت غارغا گويا بولدى ھاسىل.
پىر ئالدىدا تۇردى چەبدەس قولىن باغلاپ،
خىزمەت ئۇچۇن بولۇپ تەييار ئوزىن چاغلاپ.

پادىشا غارغا كىرىپ قارىسا، يالغۇزلۇق قەدىمىنى خىلۋەت ئالىمىگە قويغان، نازۇك نەپسىلەر مەيدانىدا ھەقىقەت تۇغىنى كوتەرگەن بىر بىرەھمەن① ئولتۇرغان ئىكەن. ئۇنىڭ ئادەملىك سۇرىتىدىن پەرىشتىلىك ئالامىتى جىلۋىلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ جىسمىنىڭ نەزاپىتى روھىنىڭ لاتاپىتىدىن نىشان بېرىپ تۇرۇپتۇ. راي پاراسەت بىلەن ئويلاپ، ئوز مەقسىدىنى ھاسىل قىلالايدىغان، ئوزىنى مۇرادىغا يەتكۇزەلەيدىغان كىشىنىڭ ئەشۇ ئىكەنلىگىنى جەز-مىلەشتۇرۇپتۇ- دە، ئاھايىتى ئەدەپ بىلەن ئۇنىڭغا تەكلىپ ھورمەت تازىمىنى بىجا كەلتۇرۇپتۇ. بىرەھمەن جاۋاپ سالام بىلەن ئىززەت- ئىكرام بىلدۇرگەندىن كېيىن، ئۇنى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن ھەزەر راھىتىنى تاشلىغانلىغى ۋە

① بىراھما دىنىدىكى كىشى.

سەپەر جاپاسىغا ئوزىنى باشلىغانلىغىنىڭ سەۋەپلىرىنى سوراپتۇ. دابشلىم ئوزىنىڭ چۈش كورگەنلىگى، تاپقان خەزىنىسىنىڭ تەپسىلى ئەھۋالى ۋە خەزىنىدىن چىققان ۋەسىيەتنامىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن سەراندىپ تېغىغا كەلگەنلىگىنىڭ قىسقىسىنى باشتىن - ئاياق ئىزھار قىپتۇ. بىرەھمەن ئۇنى ئاڭلاپ تەبەسسۇم قىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— ئىلىم ۋە ھىكمەت تەلەپ قىلىپ، ھەممە مۇشەققەتلەرگە چىداپ، پۇقرالارنىڭ بەختى ۋە مەملىكەت ئەھلىنىڭ راھىتى ئۈچۈن سەپەر قىلىپ، بۇ يەرگە كەلگەن پادىشانىڭ ھممىتىگە ئاپىرىن!

بەللى! بۇنداق بولسا جاھاندارلىق،
پۇقرالارغا شەپقەت بىلەن يارلىق.
دەرەخكە ئەگەر قىلساڭ پەرۋىش،
ياخشىلىققىتىن دول بەرگۈسى يېمىش.

شۇنىڭ بىلەن، بىرەھمەن سىر - ئەسرار گوھەرلىرى ساقلانغان قۇتىچەنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ ۋە رايغا ھىكمەت جاۋاھىرلىرىنى چېچىپتۇ. ئۇنى ئاڭلىماق بىلەن رايىنىڭ قۇلاق سەدىپى دۇر-گوھەرگە تولۇپتۇ، ئۇلار بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ يوسۇندا سوھبەتلىشىپتۇ. سوزلەر ئارىسىدا ھۈشەڭ شاھنىڭ ۋەسىيەتنامىسى توغرىلىق سوز چىقىپ قاپتۇ- دە، دابشلىم ئۇ ۋەسىيەتلەرنى ھەكىمگە بىر- بىرلەپ بايان قىپتۇ. بىرەھمەن بولسا ئۇ توغرىدىكى سوزلەرنى رايغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. راي ئۇنى كوڭلىنىڭ لەۋھەسىگە يېزىپ قالدۇرۇپتۇ.

«كەلىلە ۋە دىمنە» كىتاۋى راي ۋە بىرەھمەننىڭ سوئال ۋە جاۋاپلىرىغا دائىر مىساللاردۇر. بىز ئۇنى ئىلگىرى ئېيتقىنىمىز- دەك ئون توت باپ بويىچە بايان قىلىمىز.

بىرىنچى باپ

راست سۆزلۈك بولۇش ۋە يامان غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ساقلىنىش كېرەكلىگى توغرىسىدا

بىدپاي ھەكىمگە راي ئەزەم دانىشمەن شاھ شۇنداق دەپتۇ:

— بىرىنچى ۋەسىيەت: "ئەگەر بىر كىشى پادىشاغا يېقىن بولۇش شەرىپىگە ئېرىشسە، ئۇنىڭ تەكتۇشلىرى ئۇنىڭغا ھەسەت قىلىپ، ئۇنىڭ ئابرويىنى توكۈپ، ھورمىتىنى تۆۋەنلەشتۈرۈشكە ھەركەت قىلىشىدۇ ۋە ھىلە-مىكىرلىك سۆزلەرنى قىلىپ، پادىشانىڭ ئۇنىڭغا يېقىنلىغىنى ئۈزگەرتىشكە تىرىشىدۇ. شۇڭا پادىشا بۇنداق غەرەزلىكلەرنىڭ سۆزلىرىدىن ياخشى ئېھتىيات قىلغاي؛ ئەگەر ئۇ سۆزلەرنىڭ غەرەز ۋە ھىلە-مىكىرىدىن خالى ئەمەسلىگىنى سەزسە، ئۇنداق سۆزلەرنى قوبۇل قىلمىغاي" دىگەن مەزمۇندا ئىدى.

يېقىن يولاتما قېشىغا كەلسە بەد ئەندىش ئەگەر،
چۈنكى ئۇ كەلتۈرگىسىدۇر ھەم ھەسەل ھەم زەھەر.
كورۇنۈشتە ھەسەل تۇتار، كورسىتىپ ئۆزىنى يار،
ئارقىدىن لېكىن ساڭا ئۇ نەشتىرى ئازار ئۇرار.

ئەمدى مەن پادىشالارغا يېقىن بولغان كىشىلەرنىڭ ئەنە شۇنداق يامان غەرەزلىك سۆزلەرنىڭ نەتىجىسىدە، مەرتىۋىسىگە دەخلى يېتىپ دوستلۇغى دۈشمەنلىككە ئايلىنىپ كەتكەنلىگىگە ئائىت داستانلارنىڭ تەپسىلاتلىرىدىن بايان قىلىشىڭنى ئىلتىماس قىلىمەن.

ــ مانا مۇشۇ ۋەسىيەت سەلتەنەتنىڭ ئۈزۈلمەي داۋام قىلىشىغا كۈچ ـ مادار بولىدىغان ۋەسىيەتتۇر،ــ دەپتۇ بىرەھمەن،ــ ئەگەر پادىشا غەرەزلىك كىشىلەرنى ۋە چېقىمچىلارنى پىتنە ـ پاسات تېرىش ۋە زەھەر يەتكۈزۈشتىن توسمىسا، دولەتنىڭ مەدەتكارى بولغان كوپلىگەن يېقىن كىشىلەر خار ـ زار بولىدۇ ۋە كاللىسىدىن ئايرىلىدۇ. نەتىجىدە بۇنىڭ سەۋىۋىدىن پادىشالىققا ناھايىتى كوپ زىيان يېتىدۇ. ئەگەر ئۇ پىتنىخورلار ئىككى دوستنىڭ ئارىسىغا خاپىلىق پەيدا قىلغۇدەك ماجال تاپالىسا، ھۆددى شىر بىلەن ئوكۈزنىڭ ئارىسىدا بوۋلغان ۋەقەدەك، ئۇ دوستلارنىڭ ئىشى دوشمەنلىشىشكە ۋە قارشىلىشىشقا يۈزلىنىدۇ.

ــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ــ دەپ سوراپتۇ راي.

ــ راۋىلارنىڭ بايان قىلىشىچە، بىر سودىگەر بار ئىكەن،ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بىرەھمەن.

سودىگەر ۋە ئوغۇللىرىنىڭ ھىكايىسى

بىر سودىگەر بار ئىكەن، ئۇ كول ۋە چوللەرنى كورگەن، مەشرىق ۋە مەغرىپ ئىقلىملىرىدا يۈرگەن، زامانىنىڭ ئىسسىق ـ سوغۇغىنى باشتىن كەچۈرگەن ۋە دەۋرانىنىڭ ئاچچىق ـ تاتلىغىدىن بەھرە ئالغان بىر كىشى ئىكەن.

ئىدى ئۇ ئەقىللىق ھەم ئىش بىلەرمەن،
تەجرىبە كورگەن ھەم كاتتا دانىشمەن.

ۋاقتى كېلىپ، ئولۇم لەشکىرىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان قېرىلىق زەئىپلىگى ئۇنىڭ بەدەن مەملىكىتىگە ئات ساپتۇ، ئەجەل سىپاھى

لمرمنك جېڭده ئاقارغان چاچ - ساقاللىرى ۋۇجۇت قورغىنىنك ئەتراپىنى ئىگەللەپتۇ.

يەتسە ئەگەر قېرىلمقنىك نوۋىتى،
تكۈسدۇر شاتلىنىڭنىك راھىتى؛
ئاق ساقىلىك بەرگەي ئەجەلدىن خەۋەر،
ئۆرى قەددىك ئولۇمگە سالام بېرەر.

سوددىگەر ئەمدى ئەجەل ئۇنىڭغا پىچىغىنى بىلەۋاتقانلىغىنى ۋە بەدەن ئويىدە ئامانەت قويغان جان رەختىنى تىلەۋاتقانلىغىنى چۈشىنىپ، پەرزەنتلىرىنى يىغىپتۇ. ئۇنىڭ ھەممە بالىلىرى ئەقلى ھۇشى بار، زېرەك ياش ئىكەن. ئەمما تېخى ئىش كورمىگەنلىگى ئۈچۈن يىگىتلىكنىڭ غورۇرى بىلەن چېكىدىن ئېشىپ كېتىپ، ئاتىسىنىڭ مالىلىرىنى ئىسراپ قىلىشقا باشلىغان ئىكەن ۋە ئىش - ئوقەتكە تىرىشماي، بىپەرۋالىشىپ كەسپى تىجارەتلىرىنى يىغىشتۇرۇپ قويغان ئىكەن. شۇڭا ئاتىسى ئۇلارغا شەپقەت - مەرھەمەت يۇزىسىدىن پەندى- نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە ياخشىلىق ئۈمىت كۈتۈپ، يامان ئىشلاردىن توساپ شۇنداق دەپتۇ:

— بالىلىرىم بۇ ۋەجنى تېپىشتا سىلەر جاپا تارتمىغانلىغىڭلار ئۈچۈن قەدرىنى بىلمىگەن بولساڭلار، بۇمۇ بىر ئوزرىلىك ئىش، ئەمما بىلمىشىڭلار كېرەككى، ۋەج دىگەن بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدۇر. ھەر قانداق مەقسەتنى ۋەج ۋاستىسى بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. ئالەم ئەھلى ئۈچ نەرسىنى تەلەپ قىلىشىدۇ: ئۇنىڭ بىرىنچىسى، مەئىشەتنىڭ كەڭرى بولۇشى ۋە لازىمەتلىكلىرىنىڭ ئاسان تېپىلىشى. بۇ پەقەت يىمەك- ئىچمەك ۋە نەپسىنىڭ لەززىتىنى ئىستىمەككىلا بېرىلگەن گۈرۈھنىڭ تەلىۋى. ئىككىنچىسى، ئۇلۇغ مەرتىۋە تېپىش ۋە دەۋران سۈرۈش تەلىۋى. بۇ پادىشالار، ئەمىرلەر ۋە مەنسەپدارلارنىڭ مەقسىدى. ۋەج بىلىمى

تۇرۇپ ھەرگىزمۇ بۇ ئىككى مەرتىۋىگە يېتىشكىلى بولمايدۇ. ئۇچىنچىسى بولسا، ئاخىرەت ساۋابىنى ھاسىل قىلىش ۋە خۇدا رەھمىتىگە يېتىشنى تەلەپ قىلىشتۇر. بۇ نىجات ۋە دەرىجات تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ مەقسىدى بولۇپ، بۇنىڭغىمۇ ۋەج بىلەن يەتكىلى بولىدۇ. "ياخشى كىشىدە ھالال ۋەج بولسا تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ" دىگەن گەپ بار. مەسنەۋى شەرىپتە ئېيتىلىشىچە:

"مالنى ئەگەر دىن ئۈچۈن قىلساڭ قوبۇل،
ياخشى مال شۇ" دەپ خەۋەر بەردى رەسۇل.

بۇنىڭدىن مەلۇمكى، ۋەج دىگەن ناھايىتى كوپ تەلەپ بىلەن قولغا كېلىدىغان نەرسە. بىرەر كەسپ ياكى تەلەپ قىلماي تۇرۇپ ۋەج تېپىش مۇمكىن ئەمەس. بەزىسىر كىشىلەر مۇشەققەت چەكمەي تۇرۇپ ۋەج تاپقان بولسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قەدرىنى بىلمەي قولدىن بېرىپ قويىدۇ. دىمەك بىكار يۈرمەي كەسپكە تۇتۇش قىلىڭلار. سودىگەرچىلىك قىلىشقا لازىمەتلىك دەسمايىنى مەن بەرگەندىكىن، ئەمدى ئۇز ئىشىڭلارغا مەشغۇل بولۇشۇڭلار كېرەك.

—ئەي ئاتا!— دەپتۇ چوڭ ئوغلى، —سەن بىزنى كەسپ قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتىسەن. بۇ تەۋەككۈلنىڭ ئىشىدىن ئەمەس. مەن شۇنى بىلىمەنكى، تەقدىردىن ماڭا رىزىق ئۈچۈن ھەر قانداق نەرسە بۇيرۇلغان بولسا، مەن ئۇنى تەلەپ قىلىپ تىرىشمىسامۇ ئوزى كېلىدۇ.

رىزقىڭ بولسا كەلگۈسىدۇر شۇ زامان،
بولمىسا رىزىق كەلمىگەي ئۇ بىگۇمان.
بولمىسا ھەر نىمە ھەقتىن نېسىۋە،
ئاڭا رەنجىش چەكمىگەيسەن بىھۇدە.

ئۇندىن باشقا، مەن بۇزرۇكلارنىڭ ئېيتقان "ماڭا نېسىپ بولمىدى- غان ھەر قانداق نەرسىدىن ھەر قانچە قاچقان بولسامۇ، ئۇ مېنىڭ قولۇمغا كېلىپ قالدى. ماڭا نېسىپ بولمايدىغان ھەر- قانداق نەرسىنى ھەر قانچە چىڭ تۇتقان بىلەن قولۇمدىن كەتتى" دېگەن سۆزنى ئاڭلىغان. شۇڭا بىز خاھ كەسپ قىلايلى، خاھى قىلمايلى، تەقدىرى ئەزەل بىزگە نېسىپ قىلغان رىزقىدىن ھېچ ۋاقىت قۇرۇق قالمايمىز. پادىشانىڭ ئىككى ئوغلىنىڭ ھېكايىسى بۇنىڭغا ئىسپات بولالايدۇ. ئۇلارنىڭ بىرى ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى مۇشەققەتسىز ھالدا قولغا كەلتۈرگەن ئىكەن. ئىككىنچىسى خەزىنىنى تاپقىمەن دەپ پادىشالىقنىمۇ قولدىن بېرىپ نادامەتتە كەتكەن ئىكەن.

ــ ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ــ دەپ سوراپتۇ ئاتىسى.

ــ ھەلەپ دىيارىدا بىر پادىشا بار ئىكەن،ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ ئوغلى.

ئاكا ـ ئۇكا شاھزادىلەرنىڭ ھېكايىسى

ھەلەپ دىيارىدا بىر پادىشا بارئىكەن، ھەددى ـ ھىساپسىز دۇنـ يالىرى بار، ئالىجاناپ، زامان ھادىسىلىرىنى كورگەن ۋە روزىگار- نىڭ ئىسسىق ـ سوغۇقلىرىنى بېشىدىن كەچۈرگەن پادىشا ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار ئىكەن. ئۇلار يىگىتلىك غۇرۇرىنىڭ دېگىزىغا چومۇلگەن، دولەتنىڭ كەيپى بىلەن مەس بولغان بولۇپ، ھەمىشە ئويۇن ـ تاماشا ۋە ئەيش ـ ئىشرەتلەر بىلەن راھەت ـ پاراـ غەتتە ئوتىدىكەن ۋە ئۇلار قالۇن تىلىدىن بۇ سازنى ئاڭلايدىكەن:

ئەيش ـ ئىشرەت قىل ھەمىشە، بىل يۇمۇپ كوز ئاچقۇچە،
نەۋ باھار پەسلى ئوتۇپ، كەلگۈسىدۇر پەسلى خەزان.

پادىشا ھۇشيار ۋە تەجرىبىلىك كىشى ئىكەن. خەزىنىسىدە پۇل،

مالليرى هەددى - هساپسز كوپ بولغاچقا، باللىرىنىڭ خۇي-پەيلىنى كورۈپ بىر ئاز ئەندىشە قىلىپتۇ ۋە: "بۇ باللار مەندىن كېيىن قالسا بۇ ۋەجلەرنى ئوز يولىدا سەرپ قىلماي، بەربات قىلۋېتىدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلا پتۇ. ئۇ شەھەرنىڭ بىر چېتىدە بىر زاھىت بار بولۇپ، بۇ دۇنيانىڭ بارلىق ئىشلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئاخىرەتنىڭ ئىشىنى تۇتقان، بىر خۇدانىڭ ئوزىگە ئاشىق بولغان ۋە خۇدانىڭ ئىشق ئوتىدا كويگەن زاھىت ئىكەن. پادىشانىڭ ئۇنىڭغا كوپ ئىخلاسى ۋە ئېتىقادى بار ئىكەن. شۇڭا ئۇ بارلىق ۋەجنى يىغىپ ھىچ كىشىگە خەۋەر قىلماي، ئاپىرىپ زاھىتنىڭ ئېتىكاپخانىسىغا كىرىۋېتۇ ۋە زاھىتقا: "ئەگەر ئىككى يۈزلىمە پەلەك پەرزەنتلىرىم قولىدىن بەۋاپا دولەت ۋە مەڭگۈلۈك بولمىغان ھەشەمەتنى تارتىۋالسا ۋە ئىنسانىنىڭ كوزىگە مەڭگۇ ئۇزۇلمەي ئېقىپ تۇرىدىغاندەك كورۈنىدىغان ئىقبال بۇلۇتىنىڭ كوزى ۋاپاسىزلىق تۇپرىغى بىلەن تىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا ئوغۇللىرىم مۇھتاج ۋە سەرمايىسىز بولۇپ قالىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا ئۇلارنى بۇ خەزىنىدىن خەۋەردار قىلىڭ. ئۇلار بىر قۇر مۇشەققەت تارتىپ جاپا چېكىپ باققاندىن كېيىن، ۋەجنىڭ قەدرىنى بىلىپ سەۋەپسىز ئىسراپ قىلماسلىغى مۇمكىن. ئەنە شۇ چاغدا ئۇلار ئىسراپ قىلماي ئوز يولى بىلەن ئىشلەتسە ئەجەپ ئەمەس" دەپ ۋەسىيەت قىپتۇ. زاھىت پادىشانىڭ ۋەسىيىتىنى قوبۇل قىپتۇ. لېكىن پادىشا كورۈنۈشتە، ئوزى ئولتۇرغان قەسىرنىڭ ئاستىغا ناھايىتى پوختا قىلىپ بىر خەزىنەخانا ياساپتۇ ۋە پەرزەنتلىرىگە: "سىلەر ئۇچۇن ساقلىغان خەزىنەم مۇشۇ جايدا" دەپ قويۇپتۇ. ئانچە كوپ ئوتمەي، پادىشا ھەم ۋەزىرى ئىككىسى تەڭرى يارلىغىنى قوبۇل قىلىپ، ئولۇم شارابىنى ئىچىپتۇ.

تۇغۇلغان ھەر كىشى ئىچكەي ئەجەل شارابىنى ئاخىر،
ئولۇم ئىلكىگە چۇشكەي بارچە يەر ئۇستىدىكى جاندار.

زاهىتنىڭ ئېتىكاپخانىسىدا كومۇكلۇك خەزىنە ھېچكىم بىلمەيدىغەچكە مەخپى قاپتۇ. ئۇ ئىككى قېرىنداش ئاتىسىدىن قالغان پادىشالىق ھەم ۋەجنى تالىشىپ، جەڭگى - جىدەلگە چۈشۈپتۇ. چوڭ ئوغۇل قۇۋۇەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بولغاچقا، پۈتۈن مەملىكەتنى ئوز تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈپتۇ. كىچىك ئوغۇل بولسا سەلتەنەت مەنسەپ ۋىدىن بىر نېسىپ ۋە مىراس مال دۇنيادىن بى بەھرە قاپتۇ ۋە ئوزىچە ئويلاپ: "ئەمدى نېمەت ۋە ھەشەمەت ئاپىتىۋى زاۋال غەربىگە قاراپ يۇزلۇنۇپتۇ. جاپاكەش پەلەك بىۋاپالىق ۋە نامېھرىبانلىق ئادىتىنى ئاشكارا قىلغىلى تۇردى. ئەمدى دۇنيا تەلەپ قىلىپ ئۇرۇنۇشتىن نىمە پايدا، بىر سىنىغانىنى يەنە سىناشتىن نىمە نەتىجە چىقسۇن!

باقمىغىن بۇ كونا مېھنەتخانىغا،
بىۋاپادۇر ئەرزىمەس بىر دانىغا.
بۇ ئىشىگى ئۇچۇق ئوينى تاشلىغىن،
ئەبىدى ئويگە ئوزۇڭنى باشلىغىن.

دولەتىنىڭ ئەبىدىلىگى ئىختىيارىمدىن ئاجراپ كەتكەندىكىن، ئەمدى قانائەت قىلىپ، زاۋالى يوق پادىشالىق بولغان دەرۋىشلىك مەرتىۋىسىنى قولغا كەلتۈرۈشۈم كېرەك".

دەرۋىشلەر ئالدىدا باردۇر قانائەت خەزىنىسى،
سۇلتان ئىرۇر گەرچە گاداي بولسىمۇ ئۇنىڭ ئىسمى.

دەپتۇ- دە، مۇشۇ نىيەت بىلەن شەھەردىن چىقىپتۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ "پالانى زاھىت ئاتامنىڭ دوستى ئىدى، ئەمدى ئۇنىڭ ئېتىكاپخانىسىغا كىرىپ، دۇنيا ئىشلىرىدىن ئالاقىنى ئۇزۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ ئىبادەت يولىنى تۇتقۇم ياخشى ئەمەسمۇ" دەپ ئويلاپ

زاهىتىنىڭ ئىبادەتخانىسىغا بېرىپتۇ. ئۇ كىرىپ قارىسا زاهىتنىڭ روهىنىڭ تۇتى قۇشى بەدەن قەپىزىدىن چىقىپ، جەنئەت بېغى تەرەپكە ئۇچۇپ كەتكەن ۋە ئۇنىڭ مۇبارەك جەسىدى كونا دوستى بولغان گور تۈپرىغىنى قۇچاقلاپ بولغان ئىكەن. ئۇ ئىبادەتخانىنىڭ خالى قالغانلىغىنى كورۇپ، كوپ غەم قىپتۇ ۋە ئاقمۇەت باشقا بارار يېرى بولمىغاچقا شۇ يەردە تۇرۇپ قالماقچى بولۇپتۇ. ئىبادەتخانىنىڭ ئىچىدە بىر قۇدۇق بار بولۇپ، سىرتتا كارىز بار ئىكەن. كارىزدىن قۇدۇققىچە ئېرىق كولانغان بولۇپ، كارىز سۇيى ئېرىق بىلەن ئېقىپ كېلىپ قۇدۇققا قۇيۇلىدىكەن. ئىبادەتخانا ئەھلى ئەنە شۇ قۇدۇقتىن سۇ ئېلىپ ئىچىدىكەن ۋە تاھارات ئالىدىكەن. شاهزادە قۇدۇققا سوغا ساپتۇ، لېكىن قانچە قىلسىمۇ سۇ چىقماپتۇ، شۇڭا قۇدۇق ئاستىغا ياخشى دىققەت قىلىپ قاراپ سۇ يوق ئىكەنلىگىنى كورۇپتۇ- دە: "يەنە نىمە هادىسە بولغاندۇر. ئەجەپ قۇدۇقتا سۇ يوققۇ، ئەگەر كارىزغا ياكى قۇدۇققا بىرەر كاشىلا يېتىپ سۇ قۇرۇپ كەتكەن بولسا- زە، بۇ ئىبادەتخانىدا تۇرماق مۇشكۈل بولىدۇ" دەپ ئويلاپ، سەۋىزىنى ئېىنقلاش ئۈچۈن قۇدۇققا چۈشۈپتۇ ۋە قۇدۇق ھەم ئېرىقنىڭ ئەتراپلىرىنى زەڭ سىلىپ، تەكشۈرۈپ كورۇپ يوغان كامار ئېچىلىپ قالغانلىغىنى ۋە ئۇ يەردىن بىر بولاق تېشىلغان يۇك ئېرىق ئىچىگە چۈشۈپ، سۇ يولىنى توسۇۋالغانلىغىنى كورۇپتۇ. "بۇ نىمە يۇكتۇ ئەمدى، بۇ كامار قانداق پەيدا بولغاندۇ" دەپ ئويلىغان شاهزادە ئۇ جايىنى ئازراق كولاپ باققان ئىكەن، ناهايىتى ئېغىر خەزىنە كومۇلگەنلىگىنى كورۇپتۇ ۋە خوش بولۇپ خۇداغا شۈكرى قىلىپ سەجدە قىپتۇ. ھەمدە: "گەرچە بۇ ناهايىتى كوپ دۇنيا ۋە ھەددى- ھىساپسىز جاۋاهىرلار بولسىمۇ، تەۋەككۈل ۋە قانائەت مۇقامىدىن ۋاز كېچىشىم تۇغرا ئەمەس. ئەمدى بۇنى ئوز ئېهتىياجىمغا بېقىپ سەرپ قىلىشىم كېرەك" دەپ ئويلاپتۇ. غايىپتىن هاسىل بولغان بۇ كارامەتنى قاراڭ. ئەمما چوڭ ئاكىسى سەلتەنەت تەخ-

تىده ئولتۇرغان بولسىمۇ، پۇقرالارنىڭ ۋە لەشكەرلەرنىڭ ئىشى بىلەن كارى يوق ئىكەن. قولىغا قانداق مال - دۇنيا كىرسە ئۇنى ئىسراپ قىلىپ تۈگىتىدىكەن. ئاداۋەت ساقلىغانلىغى تۈپەيلىدىن ئىنسانىڭ ھالىدىنمۇ خەۋەر ئالمايدىكەن. بەلكى ئۇنىڭ بىلەن گەپلىشىشكىمۇ نومۇس قىلىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە چوڭ دۇشمەن قوشۇنى ھەددى - ھىسابسىز لەشكەرلەر بىلەن باستۇرۇپ كېلىپ، ئۇنىڭ دىيارىنى تارتىۋالماقچى بولۇپتۇ. ئەنە شۇ چاغدا شاھزادە خەزىنسىنىڭ قۇرۇق، ئەسكەرلىرىنىڭ روھى چۈشكۈن ۋە ھالى خاراپ ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئاتىسى نىشان بەرگەن ھىلىقى خەزىنىگە بېرىپ، لەشكەر ۋە ئەمەلدارلىرىغا ئۇ مال - دۇنيانى سەرپ قىلىپ، ئۇلارنى جەڭگە ئاتلاندۇرماقچى بولۇپتۇ. چۈنكى لەشكەرلەر بولمىسا يۇرت ئالغىلى ۋە مال - دۇنيا بولمىسا لەشكەر يىققىلى بولمايدۇ - دە!

مەملىكەتلەر قولىغا كەلگەي بولسا ئەگەر سەندە لەشكەر،
لەشكەر ساڭا بەرگۈسى جان، ئەگەر چاچساڭ ئالدىغا زەر.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئاتىسى كورسەتكەن خەزىنىنى قانچە ئاخىرىغان بولسىمۇ ئۇنىڭدىن ھىچنىمە چىقمايتۇ. ھەر قانچە ھەركەت قىلغان بولسىمۇ مەھرۇملۇقتىن باشقا مەنپەئەت بەرمەيتۇ.

كىشى يوق نەرسىنى "تاپىمەن" دىگەي،
ئىستىگەي، تاپالماي نادامەت يىگەي.

ئاخىرى خەزىنىنى تاپالمىاي پۈتۈنلەي ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، تۇرلۇك مادار ۋە چاپلار بىلەن لەشكەر تارتىپ، دۇشمەننى قايتۇرۇش ئۈچۈن شەھەردىن تاشقىرى چىقىپتۇ. ئىككى تەرەپ بىر بىرىگە قارشى سەپ تۈزۈپ تۇرغاندىن كېيىن، ئاداۋەت بۇلۇتى جەڭ

هاۋاسىغا ئاغدۇرۇلۇپتۇ ۋە ئاداۋەت ئوقىنىڭ يامغۇرى خالايىق ئۈستىگە بەھسىاپ يېغىشقا باشلاپتۇ.

يېغىپ لەشكەر بېشىغا ئوق مولدۇرى،
ئېقىپ قان يەر يۈزىنى لاله تۈتتى.

تۈيۈقسىز دۈشمەن لەشكىرىدىن بىر ئوق ئۇچۇپ كېلىپ، شاھ-زادىنىڭ يۈرىگىگە تېگىپتۇ - دە، شاھزادە يىقىلىپتۇ. بۇ تەرەپتىنمۇ بىر ئوق چىقىپ دۈشمەن پادىشاسىغا تېگىپ ئۇنىمۇ يىقىتىپتۇ. پادىشالارنىڭ ئولۇشى بىلەن ئىككى تەرەپ قوماندانسىز قالىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى تەرەپ سەردارلىرى مەسلىھەتلىشىپ: "ئۇرۇشىدە-ۋەرسەك بۇ پىتنە ئوتى ئالەمنى قاپلاپ، ئىككى مەملىكەت خەلقىنى كويدۇرۇپ، تۈتۈنى پەلەكتىن ئېشىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ" دېيىشىپ، ئۇرۇشنى توختىتىپ، پادىشا ئەۋلادىدىن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇدەك كىشى چىقسا، ئىككى تەرەپ بىرلىكتە ئۇنى پادىشا قىلماقچى بولۇشۇپتۇ. ئاخىرى ھەممەيلەن بىرلىكتە: "كىچىك شاھزادە ئوزىنى تەۋەككۈلغا تاشلىغان كىشى بولغاچقا، ئۇنىڭ بېشى شاھلىق تاجىغا سازاۋەر بولسا ۋە ئۇنىڭ سائادەت ئۈزۈ-گىگە جاھاندارلىقتىن كوز قويۇلسا مۇناسىپ كېلىدۇ" دىگەن قارارغا كېلىشىپتۇ. شۇ مەسلىھەت بويىچە مەملىكەت چوڭلىرى كىچىك شاھزادە ماكان تۈتقان ئىبادەتخانا ئالدىغا بېرىشىپتۇ ۋە ئىززەت-ئىكرام بىلەن ئۇنى يالغۇزلۇق ماكانىدىن ئاپىرىپ سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ. تەۋەككۈل قىلغانلىغى ئۈچۈن ئۇ ھەم ئاتىسىدىن قالغان خەزىنىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ ھەم پادىشالىق تەختىگە ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، رىزق-نېسىۋە تېپىش ھەركەت ۋە كەسپىكە باغلىق ئەمەسلىگى ۋە تەۋەككۈلغا يولۇنۇش كەسپكارغا ئىشىنىشتىن ياخشىراق ئىكەنلىگى ھەققەتتۇر.

ئوزنى تەڭرىگە قويۇش كوپ ياخشىدۇر،
بارچە كەسپىڭدىن تەۋەككۇل خوپ ساڭا.
قىل تەۋەككۇل بىھۇدە ھەركەتنى قوي،
سەندىن ئارتۇق رىزقى ئامراقتۇر ساڭا.
توختىساڭ رىزقىڭ كېلىپ تۇرغاي چوقۇم،
خۇددى ئاشقىتەك ئوزىن ئۇرغاي ساڭا.

شۇنىڭ بىلەن ئوغلى ھىكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئاتىسى شۇنداق دەپتۇ:

ــ دىگەنلىرىڭنى راست ئوغلۇم، ئەمما بۇ ئالەمنى ۋاستە دۇنياسى ۋە سەۋەپ ئالىمى دەيدۇ. يەنى بۇ دۇنيادا ۋاستە ۋە سەۋەپ بىلەن ئىش پۈتكۈزگىلى بولىدۇ. خۇدا دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى شۇنداق تەرتىپتە ياراتقانكى، مۇتلەق كوپ تەلەپنى سەۋەپسىز ھاسىل قىلمايدۇ. شۇڭا كەسپىڭ مەنپەئەتى تەۋەككۇلنىڭ پايدىسىدىن ئارتۇق بولىدۇ. چۇنكى تەۋەككۇل قىلغاندا ئەنە شۇ تەۋەككۇل قىلغۇچىدىن باشقا كىشى پايدا كورەلمەيدۇ. كەسپ ۋە سەۋەپ قىلغاندا بولسا، بۇنىڭ ھەم ئوزىگە ھەم باشقىلارغا پايدىسى تېگىدۇ. باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش دىگەن ناھايىتى ياخشى ئىش. دۇنيادىكى ئادەملەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگەن كىشىدۇر. ئەگەر بىر كىشىنىڭ باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزگىدەك قۇدرىتى بار تۇرۇقلۇق كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزمىسە، بەلكى ئوزى باشقىلاردىن مەنپەئەتلەنسە ئۇنداق كىشىگە ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ سەن ھامىقى قارچۇغا بىلەن قۇزغۇنىڭ ئىشلىرىنى كورۈپ، سەۋەپ ۋە ئىش ـ ھەركەت قىلىشتىن توختاپ قالغانلىغى ئۈچۈن، خۇدانىڭ غەزىۋىگە ئۇچرىغان دەۋرىشنىڭ ھىكايىسى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

ــ بىر جايدا بىر دەۋرىش بار ئىكەن، ــ دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ ئاتىسى.

هەرکەتنی تاشلىغان دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى

بىر جايدا بىر دەرۋىش بار ئىكەن. ئۇ ھەمىشە تەكرىنىڭ قۇدرىتىنى، رەھمىتىنىڭ نام - نىشانلىرىنى ئويلاپ پىكىر يۈرگۈزىدىكەن. تاسادىپەن بىر كۈنى تېز ئۇچىدىغان بىر قارچۇغىنى كورۇپ قاپتۇ، قارىسا، قارچۇغا چاكىلىدا بىر پارچە گوشنى كوتىرىپ، دەرەخ ئۈستىگە قونۇپتۇ، دەرۋىش ئۇنىڭغا بىر ھازاغىچە قاراپ تۇرسا، ھىلىقى قارچۇغا دەرەخ ئۈستىدىكى ئۇۋا ئىچىدە قانات - قۇيرۇغى يوق ياتقان بىر قۇزغۇننىڭ ئاغزىغا چاكىلىدىكى گوشنى يۇتالمىغۇدەك قىلىپ پارچىلاپ سېلىۋاتقۇدەك. قۇزغۇن ئۇ گوشنى ھە دەپ يۇتۇۋاتقۇدەك.

"سۇبھانالله، ــ دەپتۇ دەرۋىش، ــ ئاللاتائالانىڭ ماۋۇ ئىنايىتى ۋە مەرھىمىتىنى قارىمامدىغان! قانىاتسىز ۋە قۇيرۇقسىز، ئۇچۇشقا قۇۋۋىتى ۋە جەۋلان قىلغىلى شەۋكىتى يوق، ئۇۋىسىدا ياتقان بىر قۇزغۇننىمۇ رىزقسىز قويماپتۇ مانا!

ھەق يارانتتى يەر - يۈزىنى ئامغا ئەيلەپ داستىخان،
بار ئۇنىڭدا دوست - دۇشمەنگە ھەم يېتەرلىك رىزقى نان.
يايدى كەڭرى داستىخانىنى ئەلگە ئەيلەپ مەرھىمەت،
تىلسىم ئىچرە كۇھقاپتا تاپتى سۇمرۇغ تەربىيەت.

دېمەك مېنىڭ رىزقى ئىزلەپ بىر يەردە تۇرالماسلىغىم ۋە بېشىمنى ھەرىس بايلۇقاندا قويۇپ، تۇرلۇك ھىلە بىلەن بىر نادىر ئارتۇق رىزقنى قولغا كەلتۈرەلمەسلىگىم ئۈزەمنىڭ ئېتىقادسىزلىقىنىڭ سۇسلۇغىدىن ئىكەن - دە!

تەكرى بەرگەن رىزقىدىن ئەيلەپ گۇمان،
تولا يۈردۇم لوقما ئىزلەپ ھەر قايان.

هەر نەكىم تەڭرى تائالا يەتكۈزۈر،
ئاز ۋە كوپ هەر قانچە بولسا بەس ئىرۇر.

رىزقىمىزنى خۇدا ئوزى يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. بۇندىن كېيىن ئەمدى پاراغەت بېشىنى خىلۋەت تىزىغا قويۇپ، كەسىپ بەتامىرىدىكى جۇرئەت هەرپىنى قانائەت تىغى بىلەن ئويۇپ تاشلىغىنىم ياخشى ئىكەن. شۇندىن كېيىن ئۇ دۇنيا ئىشلىرىنىڭ سەيى - سەۋەپلىرىدىن قولىنى يۇيۇپ، بىر بۇلۇڭنى ئوزىگە ماكان قىپتۇ ۋە هەقتائالانىڭ بىئىللەت ئىنايەتلىرىگە كۆڭۈل باغلاپتۇ. دىمەك ئۇ سەۋەپنى تاشلاپ سەۋەپنىڭ ئىگىسىگە كۆڭۈل باغلاپتۇ - دە، ئۇچ - توت كېچە - كۈندۈز هىچقايەرگە چىقماي، ئەشۇ خىلۋەتتە ئولتۇرۇپتۇ. ئەمما هىچ يەردىن ئۇنىڭغا رىزق يېتىپ كەلمەپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئاچلىقتىن سائەتسېرى زەئىپلىشىپ، نىمجان بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇنىڭ بەدىنى زەئىپلىشىپ شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، تائەت - ئىبادەتمۇ قىلالمايدىغان هالغا چۈشۈپ قاپتۇ. ئاخىرى خۇدا ئۇ دەرۋىشنىڭ قېشىغا پەيغەمبەر ئەۋەتىپتۇ. پەيغەمبەر ئۇنىڭغا غايەت غەزەپ بىلەن شۇنداق دەپتۇ: هەقتائالا ساڭا: "هەي بەندەم! بۇ ئالەمنىڭ ئىشلىرىنىڭ هەممىسنى سەۋەپ ۋە ۋاستە ئۈستىگە قويغاندۇرمەن. ئىشلارنى سەۋەپسىز پۈتتۈرۈشكە قۇدرىتىم يەتسىمۇ، هىكمىتىم شۇنى تەقەززا قىلىدۇكى، ئىشلارنىڭ تولاراغى سەۋەپ ۋە هەركەت بىلەن كىپايەت تاپسا، خالايىقلار ئارىسىدا پايدا يەتكۈزمەك ۋە پايدا كورمەك قائىدىسى باقى تۇرغاي" دەپ ئېيتىدۇ. بەس، ئەگەر سەن ئوزگىلەرنىڭ پايدىسىغا سەۋەپ بولالىساڭ ئاندىن ئۇلارنىڭ سەۋىبىدىن سەنمۇ پايدا ئالغايسەن.

قارچۇغىدەك سەنمۇ ئۇۋ قىل رىزقى تاپ،
قۇش تەرەپكە ئاچمىغىن كور قاغىدەك.

بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەممە كىشىلەر سەۋەپ پەردىسىنى ئېچىپ تاشلاشقا مۇيەسسەر بولالمايدۇ. كىشىگە يارىغۇدەك تەۋەككۈل شۇكى، سەۋەپنى قولدىن بەرمەي، تەۋەككۈل مۇقامىدا چىڭ دەسسەپ تۇرۇش لازىم. شۇنداق بولغاندىلا "كاسپ كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر" دىگەن سوزنىڭ پەيزىدىن بەھرىمەن بولغىلى بولىدۇ. بۇزرۇكلاردىن بىرى: "كەسپ قىلغىن كاھىل① بولمىغايسەن ۋە رىزقىڭنى خۇدادىن بىلگىن، كاپىر بولمىغايسەن" دىگەن ئىكەن.

سەن تەۋەككۈل بىرلە سۇسلۇق قىلمىغىن،
"كەسپ ئىگىسى تەڭرىنىڭ دوستى" دىگىن.
قىل تەۋەككۈل ھەم شۇغۇللان كەسپ بىلەن،
ئىش قىلىپ ئاندىن خۇدايىمغا يولەن.

بۇنى ئاڭلىغان ئوغلى شۇنداق دەپتۇ:

ــ بۇ گەپچە، پۇتۇنلەي تەۋەككۈل قىلىشقا بولمايدىكەن، بىر كەسپ قىلماي چارە يوقكەن. ئۇنداقتا بىز كەسپكە مەشغۇل بولساق خۇدايىتائالا كەسپ ۋاستىسى بىلەن بىزگە سېخىلىق خەزىنىسىدىن مال ـ دۇنيا بەرسە، ئۇنى قانداق تۇتماق كېرەك؟

ــ مال ـ دۇنيا جۇغلىماق ئاسان. لېكىن ئۇنى ئاسراپ ساقلاش ۋە ئۇنىڭدىن پايدا ئېلىش قىيىن ئىش،ــ دەپتۇ ئاتىسى،ــ ئەگەر كىشىنىڭ قولىغا دۇنيا كىرسە ئەكسى ئىش قىلىش لازىم. بىرىنچىسى، ئۇنى يوقىتىشتىن ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭدا ئۇچراشتىن خاتىرجەم بولغۇدەك دەرىجىدە ساقلاش كېرەك. ئوغرى ـ قاراقچى ۋە ئالدامچىلارنىڭ قولى ئۇنىڭغا يېتەلمەسلىگى كېرەك. چۈنكى زەرنىڭ دوستى كوپ ۋە زەردارنىڭ دۇشمنى ئاز ئەمەس.

① كاھىل ــ سۇس، بوشاڭ.

پۇلسىزلارنى يولدا ئۇرماس قاراقچى،
ھەشەمەتلىك زەردارلارنى ئۇرغۇسى.

يەنە بىرى شۇكى، پايدىسىدىن خەجلەش كېرەك ۋە ئەسلى سەرمايىنى يوقاتماسلىق كېرەك. چۈنكى پايدىسىغا قانائەت قىلماي، سەرمايىدىن خەجلىسە، تېز ئارىدا ھەممە دۇنياسى شامالغا سورۇلىدۇ.

كۆلىمسە دەريا سۇيى ھەردەم ئېقىپ،
سۇ تۈگەپ دەريا قۇرۇق قالغاي بېقىپ.
تاغدىن تۇپراق ئېلىشنى قىلساڭ داۋام،
ئورنىغا گەر قويمىساڭ بولغاي تامام.

ئەگەر ھەر كىمنىڭ تاپاۋىتى بولمىسا، لېكىن بارىنى خەجلەۋەرسە ياكى تاپاۋىتى بولسىمۇ خىراجىتى تاپاۋىتىدىن ئارتۇق بولسا، ئاقىۋىت ئۇ مۇھتاجلىققا چۈشۈپ قالىدۇ. بەلكى ھىلىقى غەم بىلەن ئوزىنى ھالاك قىلغان تەلەپكار چاشقاندەك ھالاكەتكە ئۇچرىشىمۇ مۇمكىن.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

ــ بىر دېخان بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى.

بىغەم چاشقاننىڭ ھىكايىسى

ــ بىر دېخان ئېھتىياتى يوزىسىدىن بىر قىسىم بۇغدايىنى يوشۇرۇپ قويغان ئىكەن ۋە ئۇنىڭغا پەقەت قول تەكىگۈزمەي، ئەڭ زورۇر ئېھتىياجى چۈشكەندە ئىشلەتمەكچى بولغان ئىكەن. ناھايىتى ھېرىس بولغانلىغىدىن ئاسمان زىرائەتگاھىدىكى ھۆكەرنىڭ بېشىغا چاڭگال سالىدىغان ۋە ئاي خامىنىدىن دان ئوغرىلايدىغان

بىر چاشقان نەخ هىلىقى بۇغداي يۇشۇرۇلغان ئورىنىڭ بىر بۇر-جىگدە ئۇۋا تۇتقان ئىكەن. ئۇ چاشقان ھەر تەرەپكە توشۇك كولاپ ئوزى خالىغان جايغا بېرىپ يۇرۇپ، بىر كۈنى ھىلىقى ئورىنىڭ ئاستىدىن ئۇستىگە قارىتىپ بىر توشۇك ئاچقان ئىكەن، بۇغدايغا كامار ئېچىلىپ، خۇددى ئاسماندىن يۇلتۇزلار چۈشكەندەك ئوردىكى بۇغدايلار ئۇنىڭ بېشىغا چېچىلىپتۇ. چاشقان: "رىزقى ئاسماندا" دىگەن سوز راست ئىكەن - دە!" دەپ ئويلاپ، شۇنچە كوپ نازۇنېمەتلەرنى تاپقىنىغا شۈكرى قىلىپ، شۇنداللا قىممەتلىك گوھەرلەر قولغا كەلگىنىگە خوشال بولۇپ كېتىپ، ئوزىنى قارۇن ۋە پرئەۋن بىلەن تەڭلەشتۈرۈپ، لاپ ئۇرۇپ پو ئېتىشقا باشلاپتۇ. شۇ مەھەللىنىڭ چاشقانلىرى ئۇنىڭ شۇنچىلا كوپ نەرسىلەرنى تاپقىنىدىن خەۋەردار بولۇشۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بەل باغلىشىپتۇ ۋە ئۇنى يۇقۇرى ئورۇنغا چىقىرىشىپتۇ. ئۇنىڭ دوست ۋە دۇشمەنلىرى ھەممىسى قېشىغا كېلىپ، خۇشخۇيلۇق كورسىتىشىپ، خوشامەت قىلىشىپ، ئۇنى ماختاپ كوڭلىگە ياقىدىغان گەپلەرنى تېپىپ قىلغىلى تۇرۇپتۇ. ئۇ چاشقانمۇ خۇددى ساراڭغا ئوخشاش ئاغزىغا كەلگەننى سوزلەپ، لاپ ئۇرغىلى باشلاپتۇ ۋە توشۇكتىن چۈشۈۋاتقان بۇغدايلارنى تۇگىمەيدۇ دەپ ئويلاپ، چاشقانلارغا ئايماي ئۇلەشتۈرۈپ بېرىۋېرىپتۇ. لېكىن ئەھۋالنى مۇلاھىزە قىلىپ، كەلگۈسىنى ئويلاشقا ئۇنىڭ ئەقلى يەتمەپتۇ ۋە بۇگۈننىلا كورۈپ، ئەتە توغرىسىدا پىكىر يۇرگۈزمەپتۇ. ئۇ خۇددى: "ساقىيا مەي بەر بۇگۈنكىم كىم كورۈپتۇ ئەتىنى" دىگەندەك ئەيش-ئىشرەت بىلەن كۈن كەچۈرۈۋاتقان مەزگىلدە، سىرتتا قەھەتچىلىك بولۇپ، كىشىلەر تەڭلىكتە قېلىپ، ئاچلىق ئوتى كىشىلەر كوكسىدە يانغان پەيت ئىكەن. ھەممە يەر ئاچلىقتىن "نان" دەپ جان بېرىشۋاتقان كىشىلەر بىلەن تولغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كىمنىڭ كارى يوق ئىكەن. كىشىلەر ئوي، مال-مۇلۇكلىرىنى ئاشلىقا تېگىشىمەن دىسىمۇ ھېچكىم ئالمايدىكەن.

نان كورمەكچى بولۇپ كىشى قىلسا ھەۋەس،
ئۇستۇن قاراپ ئاي ۋە كۈننى كورەتتى بەس.
تەڭلىك ئىچرە قالغان ئىدى بارچە كىشى،
ئاچلىقتىن جان بەرمەك ئىدى خەلق ئىشى.

ئوز دولىتىگە مەغرۇر بولغان چاشقان نازۇ نېمەتلەرنى توكۇپ تاشلاپ، قەھەتچىلىكتىن قىلچە بىخەۋەر، ئىززەت بىساتىدا ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. قەھەتچىلىك جېنىغا يەتكەن دىخان ئاخىرى ئو-رىنى ئېچىپتۇ. بۇغداينىڭ كەملەپ كەتكەنلىگىنى كورگەن دىخان ئاھ ئۇرۇپ، پىغان چېكىپ، پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، يەنە قال-غىنىغا شۇكرى قىلىپ، ئاشلىقىنىڭ ھەممىسىنى سۇپۇرۇپ سېرىپ ئېلىپ كېتىپتۇ. دىخان بۇغدايىنى ئېلىۋاتقان پەيتتە، ھىلىقى ئوزە-نى پۇتۇن ئورىنىڭ خوجايىنى ۋە ئاشلىقىنىڭ ئىگىسى دەپ لاپ ئۇرىدىغان چاشقان ئۇيۇۋدا ئىكەن. باشقا چاشقانلارمۇ ئوزلىرىگە قاتتىق تەمەنا قويغانلىغىدىن، دىخاننىڭ ئورىدىن بۇغداي ئېلى-ۋاتقان شەپىسىنى ئاڭلىماپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر ھوشيار چاشقان بار ئىكەن. ئۇ شەپىنى ئاڭلاپ گۇمانلىنىپ، ئۇۋۇسىدىن ئورىنىڭ قىرغىغا چىقىپتۇ ۋە توشۇكتىن قاراپ دىخاننىڭ ۋەقە-سىنى كورۇپ، ھودۇققان پېتى يۈگۈرۈپ كىرىپ يارانلىرىنى خە-ۋەردار قىلىپ قويۇپلا ئوزىنى بىر چەتكە ئاپتۇ. باشقا چاشقانلارمۇ بىردىن بۇلۇڭغا ھوكۇنۇشۇپتۇ، ئۇلارنىڭ نازۇ نېمەتلىرىنىڭ ئى-گىسى بولغان چاشقان ئۇخلىغان يېرىدە يالغۇز قېلىۋېرىپتۇ.

دوستلىرىڭ دوست بولغۇسىدۇر ئېشىڭغا،
يەتسە مېھنەت بىرى كەلمەس قېشىڭغا.
بولسا كىم مېھنەتتە دوست، ئۇ جانغا دوست،
دوست ئەمەس دولەتتە دوست، ئۇ نانغا دوست.

ئاشنالىق بولسا ئۇنىڭ بېشى ئاش،
تاشلا ئىلكىڭدىن ئۇنى قىلما تالاش.

بۇ ۋەقەدىن بىر كۈن ئوتكەندە، ئۈيقۇدىكى چاشقان راھەت ياستۇغىدىن باش كوتىرىپ، ئوڭ ۋە سولغا قاراپتۇ. لېكىن مۇلازىملىرىدىن ھېچ قايسىسى كورۈنمەپتۇ. ئالدى ۋە كەينىگە قاراپتۇ، ئۇلاردىن نىشان تاپالماپتۇ - دە، پىغان چېكىپتۇ:

ئاشنالار ماڭا دائىم قىلىشاتتى جان پىدا،
نە بالا بولدى ئۇلارغا، بوپتۇغۇ مەندىن جۇدا.

ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن تالاغا چىقىپتۇ. قارىسا خالايىقلار ئىچىدە قەھەتچىلىك بولغان ئىكەن. بۇنى كورگەن چاشقان: "بۇ ئاچارچىلىق پەيتىدە، بۇغداينى ئىسراپ قىلماي، ياخشى ساقلىشىم لازىمكەن" دەپ ئويلاپ دەرھال ئۈۋىسىغا يېنىپ كىرىپ، توشۇككە قارىسا، بۇغداينىڭ ئەسىرى كورۈنمەپتۇ. ئورا ئىچىگە چىقىپ قاراپمۇ بىر كۇنلۇك ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسە تاپالماي، تاقىتى - تاق بولۇپ، ئىزتىراپ قولى بىلەن جان ياقىسىنى تۇتۇپ، سەۋدايى بېشىنى يەرگە شۇنداق ئۇرۇپىتۇكى، مىڭىسى چاچراپ چىقىپتۇ. بەتىخەجلىكىنىڭ كاساپىتى ۋە تەلەپكارلىقىنىڭ شۇملۇغىدىن ھالاكەتكە ئۇچراپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەرقانداق كىشى كىرىمگە بېقىپ چىقىم قىلىش كېرەك. دەسمايىسىنى ياخشى ساقلاپ ئۇنىڭ پايدىسىدىن مەنپەئەتلىنىش كېرەك.

ئەگەر كىرىم بولمىسا قىل چىقىمنى كەم،
چىقىم كىرىمگە نەزەر ئەيلە ھەردەم.

ئاتىسى بۇ ھىكايىنى سوزلەپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئالدىغا كېچىك ئوغلى كېلىپ، ئالدى بىلەن ئاتىسىغا دۇئا قىلىپتۇ، ئاندىن ئوز سوزىنى زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، ئاتا! ئەگەر كىشى مال ـ دۇنياسىنى ئوز قائىدىسى بىلەن مۇھاپىزەت قىلسا، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كوپ پايدا قولغا كەلسە، ئەنە شۇ پايدىسىنى قانداق تەرىقىدە خەرج قىلسا ياخشى بولىدۇ؟

ــ ھەممە ئىشتا ئوتتۇرا ئال يول تۇتۇش ياخشى، بولۇپمۇ مەئىشەت بابىدا شۇنداق قىلىش تېخىمۇ زورۇر. شۇڭا مال ـ دۇنيا تېپىپ، ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ، پايدا تاپقان كىشى مۇنۇ ئىككى قائىدىگە رىايە قىلىش كېرەك: ئۇنىڭ بىرى شۇكى، ئىسراپ قىلىش ۋە بىھۇدە خەرج قىلىشتىن ئوزىنى تارتىش كېرەك. بۇنداقتا پۇشايمان يەپ قېلىشتىن ۋە خالايىقىنىڭ تەنە قىلىشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ. ھەقىقەتەنمۇ مال ـ دۇنياسىنىڭ ھەسىلىسى بىلمەي، ئىسراپ قىلىش شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىدىدۇر. ئىسراپخورلار شەيتانىنىڭ تۇققانلىرىدۇر.

گەرچە بولمايدۇ بېخىل ئىككى جاھاندا يۈزى ئاق،
شۇنىدەمۇ بېخىل ئىشى ئىسراپ قىلىشتىن ياخشىراق.

ئىككىنچىسى شۇكى، بېخىللىق بەتنامىدىن ئوزىنى يىراق ساقلىشى لازىم. بېخىل كىشى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامان ئاتلىق بولىدۇ. دۇنيادار بولغان كىشى مۇسىبەت بولۇپ قالسا، ھەممە ۋاقىت خالايىقىنىڭ تەنە ئوقىغا نىشان بولۇپ قالىدۇ ۋە ئوزىگە دۇشمەن كوپەيتىۋالىدۇ. بېخىلنىڭ دۇنياسى ئاقىۋەت بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېتىدۇ. بۇنىڭ مىسالى شۇكى، بىر چوڭ كول بولسا، ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئېرىقلاردىن ھەمىشە سۇ كىرىپ تۇرسا، لېكىن ئايىغى چىقمىسا، يىغىلغان سۇ كولغا پاتماي قىرغاقتىن تېشىپ

هەر تەرەپكە يار ئېلىپ كېتىپ، ئاخىرى كولمۇ بىر يولى ۋەيران بولۇپ، ئەتراپتىكى خەلقلەرنىمۇ پاراكەندە قىلماي قويمايدۇ. بېخىلىنىڭ قولىدىكى مال ـ دۇنيا يا بىرەر ھادىسە بىلەن ياكى مىراسخور قولىغا چۈشمەك بىلەن غەيرىنىڭ قولىغا ئوتۇپ كېتىدۇ.

كەتكۈسىدۇر بېخىلنىڭ مېلى،
بولۇپ تاراج ئىلكىدە بەرباد.
ياكى چۈشۈپ ۋارىس قولىغا،
لەنەت تىلىدا قىلغاي ئۇنى ياد.

سودىگەرنىڭ ئوغۇللىرى ئاتىسىنىڭ نەسىھىتىنى ياخشى ئاڭلاپ، سوزىنىڭ مەنىسىنى بارلىغىنى چۈشىنىپتۇ ۋە بىرى بىردىن كەسىپ قىلىشقا تۇتۇنۇپتۇ. چوڭ ئوغۇل سودىگەرچىلىككە قەدەم قويۇپ، ئۇزاق سەپەرگە چىقىپتۇ. ئۇنىڭ يۈك ئارتىدىغان ئىككى ئوكۇزى بار ئىكەن، ئۇ ئوكۇزلەر بىر ئاندىن تۇغۇلغان بولۇپ، شۇنداق كۈچلۈك ئىكەنكى، پەلەكنىڭ كۈلرەڭ ئېتى ئۇنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىگە ھەرگىزمۇ باراۋەر كېلەلمەيدىكەن، چەرخ شىرى ئۇلارـ نىڭ ھەيۋەت ۋە سالاپەتلىرىنىڭ ئالدىدا خۇددى ئوغرى مۈشۈك تەك بولۇپ قېلىپ، تىرناقلىرىنى پەنجىسىنىڭ ئىچىدىن چىقىرالـ مايدىكەن.

ھەيۋىتىدىن مىسلى پىل، ھەملىسىدىن مىسلى شىر،
ھەم كورۇنمەككە مۇلايىم ھەم مېگىشتا بىنەزىر①.

ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى شەنزەبە ۋە بىرىنىڭ ئىسمى مەنزەبە ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئەھۋالىدىن خوجايىنى ئوزى خەۋەر ئېلىپ، بېقىپ تۇرىدىكەن. ئەمما سەپەر مۇددىتى ئۇزاققا تارتـ

① بىنەزىر ـــ تەڭدىشى يوق.

لىپ كېتىپ، ناھايىتى كوپ يوللارنى باسقاچقا ئۇلارنىڭ ئەھۋالىغا بىر ئاز نۇقسان يېتىپ، سەل ئاجىزلىشىشقا باشلاپتۇ. دەل شۇ چاغدا، يول ئۈستىدە چوڭ سۇ ئۇچراپ، شەنزەبە لايغا پېتىپ قاپتۇ. خوجايىن بۇيرۇق بېرىپ، كىشىلەرگە ئۇنى ناھايىتى ھىلە ۋە چارىلەر بىلەن تارتىپ چىقىرىشىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ ماڭغۇدەك ماجالى قالمىغانلىغىنى كورگەن خوجايىن ئۇنى بېقىش ئۈچۈن بىر كىشىنى يوللاپ تەيىنلەپ: "ئوبدان بېقىپ، قۇۋۋەتكە كىرگەندە كارۋان ئارقىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەرگىن" دەپ تاپىلاپ قويۇپ كېتىپتۇ. كىراكەش ئوكۇزنى ئېلىپ قېلىپ، ئىككى كۈن بېقىپتۇ، كېيىن يالغۇزلۇقتىن زېرىكىپ، ئوكۇزنى تاشلاپ، كارۋان ئارقىسىدىن يېتىپ بېرىپتۇ ۋە خوجايىنغا "ئوكۇز ئولۇپ قالدى" دەپ يالغان ئېيتىپتۇ. ئۇ خەۋەر يېتىپ بارغان جايدا، مەنزەبە ناھايىتى بەك ھېرىپ زەئىپلىشىپ كەتكەنلىگى ئۈچۈن ۋە شەنزەبەنىڭ پىراق ئىشتىياقىدا ئاخىرەتكە سەپەر قىپتۇ. ئەمما شەنزەبە ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە قۇۋۋەتكە كەپتۇ ۋە ئوتلاق ئىزلەپ ھەر تەرەپكە مېڭىپ يۇرۇپ، بىر ئورمانلىققا بېرىپ قاپتۇ. بۇ ئورمان ھەر تۈرلۈك خۇشپۇراق گۈللەر بىلەن تولغان، رەڭگا - رەڭ گۈللەرنىڭ گۈزەللىگىدىن ئۇنىڭ گۈلزارى جەننەتنىڭ رەشكىنى كەلتۈرىدىغان دەرىجىدە چىرايلىق ئىكەن. ئاسمان ھەرقاچان ئۇنىڭغا ھەيران قالىق كوزىنى ئېچىپ نەزەر سالىدىكەن.

گۈل - چىچەكلەر ھەم ئېقىن سۈلار بىلەن ئالەمدە تاق،
باشقىچە بىر ياخشى جەننەتكى يامان كوزدىن يىراق.

شەنزەبەگە ئۇ جاي يېقىپ قاپتۇ - دە، شۇ جايدا تۇرۇپ بىر-نەچچە كۈن ھېچنىمىدىن غەمسىز ھالدا ئورمانلىقتا ئوتلاپ، تازا سەمىرىپ كوچ - قۇۋۋەتكە تولۇپتۇ. كوكۈللۈك ئەيىش - ئىشرەت ۋە سەيلى - تاماشانىڭ لەززىتى بىلەن كوڭلى ئېچىلغان شەنزەبە-

ئىك خوشاللىغى چەكسىز بولغانلىقتىن بىر موربىگۈسى كەپتۇ - دە، ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز بىلەن سوزۇپ بىر مورەپتۇ. ئۇ ئورمانلىق ئىچىدە ناھايىتى ھەيۋەتلىك ۋە شەۋكەتلىك بىر شىر بار بولۇپ، ئۇ ئورمانلىقتىكى بارلىق ۋەھشى ھايۋانلار ئۇنىڭ خىزمىتىگە بەل باغلاپ، ئىتائەت بەلۋىغىنى بېلىگە ئورىغان. بارلىق ياۋايى جانداراار ئۇنىڭ پەرمان خېتىگە بويسۇنۇش بېشىنى قويۇپ تۇرغانلىغىدىن، ئۇ شىر ياشلىق غۇرۇرى ۋە ھاكىمىيەت ئىپتىخارى بىلەن پەخىرلىنىپ، خادىملىرىنىڭ كوپ ۋە مۇلازىملىرىنىڭ سانسىزلىغى سەۋەۋىدىن جاھاندا "مەندىن چوڭراق جانۋار يوق" دەپ ئويلايدىكەن. ئوزىنىڭ تېز ئېتىلىدىغانلىغى ۋە چاققىلى كۈچلۈك بولغانلىغىدىن، پىلنىمۇ كوزىگە ئىلمايدىكەن. لېكىن ئۇ ئوز ئومرىدە ئوكۇزنى ھەرگىز كورۈپ باقمىغان ئىكەن، ھەتتا ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان ئىكەن. شۇڭا شەنزەبەنىڭ موربىگەن ئاۋازىنى ئاڭلاپ بەكمۇ قورقۇپتۇ. ئەمما: "مېنىڭ قورقىنلىغىمنى قول ئاستىدىكىلەر بىلىپ قالمىغدى" دەپ ئەنسىرەپ، ھېچ ياققا قارىماي ئورنىدا مەھكەم ئولتۇرۇپتۇ. شىر پادىشانىڭ قېشىدا ئىككى چىلبۇرە بار بولۇپ، بىرىنىڭ ئىسمى كەللە ۋە يەنە بىرىنىڭ ئىسمى دېمىنە ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى زېرەكلىك ۋە ھۇشيارلىقتا مەشھۇر ئىكەن. ئەمما دېمىنە شوھرەت قازىنىشقا ۋە يۇقۇرى مەرتىۋىگە كوتىرىلىشكە ھېرىس ئىكەن. دېمىنە ئەقىل - پاراسەت بىلەن ئويلاپ كورۈپ شىرغا قورقۇنچ پەيدا بولغانلىغىنى، شۇ سەۋەپتىن ئۇنىڭ غەمگە پاتقانلىغىنى پەملەپ قاپتۇ.

— پادىشا ناھايىتى ئەندىشە قىلىۋاتقاندەك كورۈنىدۇ، — دەپتۇ دېمىنە كەللەگە، — شۇڭا ئىش - ھەركەتلىرىدە خوشاللىق ئالامىتى كورۈنمەيۋاتىدۇ. سەن بۇ توغرىدا نېمە دەيسەن؟

يۇزىدە باردۇر مالامەتنىن ئەسەر،
دىل غېمىگە ئۇ دالالەت كورسىتەر.

ـــ سېنىڭ ئۇ ئىش بىلەن نىمە كارىڭ بار؟ بۇنداق سوزنى قىلىشقا نىمە ھەققىڭ بار؟ سەن نەدە، پادىشالىق ئىشلىرى نەدە؟ پادىشالىق ئىشلىرى توغرىسىدا سوزلەشكە نىمە ھەددىڭ سېنىڭ؟ ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ كەللە، ـــ بىز مۇشۇ پادىشانىڭ دەرگاھىدا ئوزۇق تېپىپ يەۋاتىمىز ۋە مۇشۇ پادىشانىڭ دولىتىنىڭ سايىسىدا كۈن كورۈۋاتىمىز. سەن شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، پادىشالارنىڭ سىر ـ ئەسرارلىرىنى تەپتىش قىلىش ۋە ئەھۋاللىرىنى تەھقىقلىشىڭنى تاشلا، چۈنكى بىز تېخى پادىشانىڭ مەخسۇس كىشىلىرىدىن بولالىغىنىمىز يوق ۋە بىزمۇ پادىشا گېپىمىزنى ئاڭلىغۇدەك دەرىجىدىكى كىشىلەر ئەمەسمىز. شۇنداق بولغاندىنكىن، پادىشانىڭ ياخشى تەرىپىنى قىلىپ ئوتكىنىمىز تۈزۈك. ھەر قانداق كىشى ئوزىگە مۇيەسسەر بولمايدىغان ئىشقا قەدەم قويسا، خۇددى مايمۇنغا يەتكەندەك بالا ـ قازا يېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ـــ بىر مايمۇن، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەللە.

دورامچى مايمۇننىڭ ھىكايىسى

ـــ بىر مايمۇن بىر ياغاچچىنى كورۈپ قاپتۇ. قارىسا ياغاچچى بىر ياغاچنىڭ ئۇستىگە ئولتۇرۇۋۇلۇپ، ياغاچ ھەرلىگىلى تۇرغان ئىكەن. ياغاچچىنىڭ ئىككى شىناسى بار بولۇپ، بىرىنى ياغاچنىڭ يېرىغىغا قېقىپ قويۇپ، ياغاچنى ھەرلەيدىكەن. شىنا قېقىلغاچقا ياغاچنىڭ يېرىغى كېڭەيىپ، ھەرىنىڭ يۇرۇشۇشى ئاسان بولىدىكەن. بىر ئاز ھەرلىگەندىن كېيىن يېرىقىنىڭ كېڭەيگەن يېرىدىن يېراقلاپ ھەرە قادىلىپ يۇرۇشۇشى قىيىنلاشقاندا، ياغاچچى يەنە بىر شىنانى ھەرىگە يېقىنراق يەرگە قاقىدىكەن ـ دە، ئاۋالقى شىنا بوشاپ چىقىدىكەن. ياغاچچى ئەنە شۇ تەرتىپتە خېلى ئۇزۇن ئىش قىلىپتۇ. مايمۇن ئۇنى كورۈپ ئولتۇرسا،

ياغاچچى تۈيۇقسىز ھاجەت ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇپ بىر چەتكە كېتىپتۇ. مايمۇن يەرنىڭ خالى قالغانلىغىنى كورۇپ، دەرھال يېرىپتۇ ـ دە، ياغاچنىڭ ھەرىلىنىپ بولغان تەرىپىگە مىنىپتۇ. بۇ چاغدا مايمۇننىڭ جان يېرى ياغاچنىڭ ئارىسىغا ساڭگىلاپ چۈشۈپتۇ. مايمۇن ئىككىنچى شىنانى قاقماي تۇرۇپ ياغاچنىڭ يېرىغدىكى بىرىنچى شىنانى شۇنداق بىر تارتىپ چىقارغان ئىكەن، ياغاچنىڭ يېرىغى يۇمۇلۇپ قېلىپ جان يېرى يېرىدىق ئارىسىدا قىسىلىپ قاپتۇ. بىچارە مايمۇن ئاغرىقتا چىدىماي جان ئاچچىغىدا ۋاقىرىۋېتىپتۇ ۋە ناله بىلەن:

ياخشى ئىكەن ھەر كىشى قىلسا ئۆزىنىڭ ئىشىنى،
قويىدىكەن غەيرىنىڭ ئىشى بالاغا كىشىنى.

"مېنىڭ ئىشىم ياغاچ ھەرىلىمەك ئەمەس، بەلكى مېۋە تەرمەك ئىدى. مەن قولۇمغا پالتا ـ كەكە ئالمەن دىمەي، تاغلاردا يۈگۈرۈپ ئويناسام بولاتتى. كىشى ئۆزىنىڭ لايىغىدا ئىش قىلمىسا مۇشۇنداق ئاقىۋەتكە قالىدىكەن" دەپتۇ مايمۇن. شۇ ھالدا تۇرغىنىدا، ياغاچچى كېلىپ قېلىپ ئۇنىڭ جازاسىنى بېرىپتۇ. دىمەك ئۇ ئورۇنسىز ئىشقا ئۇرغانلىغىنىڭ كاساپىتىدىن ھالاكەتكە ئۇچراپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن "ياغاچچىلىق ئەمەس مايمۇننىڭ ئىشى" دىگەن گەپ بار. بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن ھەر كىشى ئۆز ئىشىنى قىلىپ، ئۆز ئىقتىدارىدىن تاشقىرى ئىشنى قىلماسلىغى لازىملىغىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. چۈنكى ھەر ئىشنى قىلىدىغان مەخسۇس كىشىلەر بولىدۇ. ئۇ ئىش ساڭا مۇناسىپ ئىش ئەمەس. شۇڭا ئۇنى تاشلا. خۇدا ساڭا ئازغىنا ئۆزۈق ياكى لوقما بەرسە شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ غەنىمەت بىلگىن.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان دېمىنە شۇنداق دەپتۇ:

ـــ بىر كىم پادىشالارغا يېقىن بولۇشقا ھەركەت قىلسا، ئۇ

پەقەت ئۇزۇق ۋە نەپسى ئۇچۇنلا ئۇنداق قىلمايدۇ. چۇنكى ھەر قانداق يەردە، ھەر نسمە بىلەنمۇ قوساق تويغۇزغىلى بولىدۇ. پادىشالارغا يېقىن بولماقنى كوزلىگەن ئادەم يۇقۇرى مەنسەپ تېپىشنى كوزلەيدۇ. چۇنكى مەنسەپكە چىققاندىلا دوستلارغا ياخشىلىق قىلىپ مەدەت بېرىپ، ئۇلارنى خوش قىلغىلى بولىدۇ، دۇشمەنلەرنى قەھرى ئوتى بىلەن كويدۇرگىلى بولىدۇ. ھەرقانداق كىشىنىڭ ھىممتى پەقەت ئوز نەپسى ئۇچۇنلا بولسا، ئۇ توت پۇتلۇق ھايۋان قاتاردا سانىلىدۇ. بۇلار خۇددى ئاچ ئىت بىر پارچە سوڭەك بىلەن شات بولغىنىدەك ۋە ئوغرى مۇشۇك بىر بۇردا نان بىلەن خوشال بولغىنىدەك بىر ئىش. مەن شىرنىڭ توشقان ئوۋلىغىلى تۇرغاندا قۇلان ئۇچراپ قالسا، توشقاننى تاشلاپ قۇلانغا يۇگۇرگەنلىگىنى كوردۇم.

ئالى ھىممەت بولكى، ھەق ئالدىدا ھەم خەلق ئالدىدا،
ئېتىۋار - ھورمەت تاپارسەن، ھىممتىڭگە ياردىشا.

ئەگەر بىر كىم يۇقۇرى دەرىجىلەرگە يېتىشكەن بولسا، ئەگەر ئۇنىڭ ئومرى گۇلگە ئوخشاش قىسقا بولسىمۇ ئەل ئۇنىڭ ياخشى سۇپىتىنى يادلايدۇ. ئۇنىڭ نامى ئۇزۇنغىچە ئوچمەيدۇ. ئەگەر بىر كىشىنىڭ ھىممتى پەس بولسا، ئۇ خۇددى قارىغاينىڭ بەرگىدەك ئۇزۇن ياشىسىمۇ ئۇنىڭ كىشىلەر ئالدىدا ئېتىۋارى بولمايدۇ، قاتارغا ئوتەلمەيدۇ.

ئەل ئىچىدە ياخشى نام ئالغان كىشى ھەرگىز ئولمەس،
شۇ بولغۇسى ئولۇك، ئەل ئۇنى ياخشى دىمەس.

ــ مەنسەپ ۋە يۇقۇرى مەرتىۋە ئىزلەش شۇنداق كىشىلەرگە يارىشىدۇكى، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ ئۇلار ياكى نام - نەسەپلىرى يۇقۇرى بولسا، ياكى بۇزرۇكلارنىڭ ئەۋلادى بولسا، ياكى ئۇلار-

نىڭ قابىلىيەت ۋە ئىستىداتلىرى بولسا، ئاندىن ئۇلار مەرتىۋە تەلەپ قىلسا بولىدۇ. بىز ئۇ تەبىقىدىن ئەمەسمىز. شۇڭا ئۇنداق يۇقۇرى مەرتىۋىلەرگە يارىمايمىز.

خۇددى بىر دەريا بولۇشنى ئويلىساممۇ ھەر نەپەس،
لېكىن مەندەك قەترە دەريا بولمىغى مۇمكىن ئەمەس.

— بۇ ئۇلۇغلۇقنىڭ دەسمايىسى ئەقىل ۋە ئەدەپتۇر، — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا، — ھەرقانچە ئىسىل ۋە يۇقۇرى نەسەپلىك بولغانلارمۇ ئەقلى كەم ۋە غەيرەتسىز بولسا، چوقۇم يۇقۇرى دەرىجىدىن تۆۋەن ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ.

ئىگىز ئاسمانىنى تەسەررۇپ قىلغىلى تاشلا كەمەن،
ئەقىل - ئىدراك مەدىتى، چوڭقۇر پىكىر غەيرەت بىلەن.
مەنىلەر دىدارىنى كورگىلى بولماس ھېچقاچان،
گەر كوڭۈلگە كوز ئېچىلمىسا ئۇلۇغ ھىممەت بىلەن.

بۇزرۇكلار: "يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقىش ناھايىتى مۇشەققەت بىلەن قولغا كېلىدۇ، لېكىن ئىززەت - ھورمەتتىن خالىق مەرتىۋىسىگە چۈشۈش ناھايىتى ئاسان. بۇ خۇددى ئېغىر تاشنى ناھايىتى كوپ جاپا بىلەن ئوشۇنگە ئالغىلى بولسىمۇ، كىچىككىنە ئىشارەت بىلەنلا يەرگە تاشلىۋەتكىلى بولغاندەك بىر ئىش" دېيىشكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەتكە چىدىيالايدىغان يۇقۇرى ھىممەتلىك كىشىلەرلا ئۇلۇغلۇق مۇقامىغا يېتىشەلەيدۇ.

ئاغىنى نازۇكلار چىدالماس ئىشق يولىنىڭ دەردىگە،
بۇ جاپا ئېچىرە قەدەم قويغاي بالاكەش شىرى مەرت.

ھەر كىشى "خاتىرجەملىك راھەت" دەپ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرسا، ئاخىرى ئىززەت - ئابرويىدىن ئاجراپ، خالىق كوچىسىدا قان

يۇتىدۇ. ھەر كىم "مەشھۇر بولۇپ ئاتاق چىقىرىش ئامەتتۇر" دىگەن سوزدىن قورقمىسا، ئازغىنا ۋاقىتتا مۇرات گۈلى ئېچىلىپ، ئىشـ رەت تەختىدە ئورۇن تۇتالايدۇ.

رەنجۇ مېھنەت چەكمىسەك بولماس سېنىڭ ئورنۇڭ ئىگىز،
لەئلى باغرى بولمسا قان قەدرى قىممەت تاپمىغاي.

سەن مۇنداق ئىككى ھەمراھنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخـ شايسەن، ئۇلارنىڭ بىرى جاپا ـ مۇشەققەت تارتىپ ئوزىنى پادـ شالىق دەرىجىسىگە يەتكۈزگەن، يەنە بىرى سۈسلۇق ۋە بوشاڭـ لىق قىلىپ مۇھتاجلىق ۋە پەرىشانلىق ھالىتىدە قېلىۋەرگەن.

ــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

ــ ئىككى دوست بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دىمىنە.

ئىككى دوستنىڭ ھىكايىسى

ئىككى دوست بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى سالىم، بىرىنىڭ ئىسمى غانىم ئىكەن. ئۇ ئىككىيلەن ھەمرا بولۇپ سەپەرـ گە چىقىپ، نۇرغۇن يوللار ۋە مەنزىللەردىن ئوتۇپ، بىر تاغ باغرىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ تاغ شۇنداق تاغ ئىكەنكى، تاغنىڭ چوققىلىرى ئىگىزلىكتە ئاسمانىنىڭ كوك ئارغىمىغا يۇگەن سالدـ كەن، تاغ ئەگمىلىرىنىڭ كەڭلىگى بولسا پەلەكنىڭ ئون ئىككى بۇرجەكلىك ساريىنىڭ سىرتقى يۇزىگە ئوزەڭگە بولىدىكەن. تاغ ئاستىدا سۇزۇكلۇگى گۈل يۇزلۇك گۈزەللەرنىڭ رۇخسارىدەك ساپ ۋە تاتلىقلىغى شىرىن سوزلۇك جانانلارنىڭ شېكەر لېۋىدەك لەززەتلىك بولغان بىر بۇلاق بار ئىكەن. بۇلاق يېنىدا، سۇيى قاشلىرىدىن تېشىپ تۇرىدىغان بىر چوڭ كول بار بولۇپ، كول

بويىدىكى يوغان دەرەخلەرنىڭ ئۇچلىرى بىر بىرىگە تۇتىشىپ، پۈتۈن كول ئەتراپىغا سايە چۈشۈرۈپ تۇرىدىكەن.

ئېچىلىپ ھەر تەرەپتە گۈل ۋە رەيھان،
باش تارتىپ دەرەخلەر پەلەكتىن ئاشقان؛
سەرۋى ئايالغىنا سۈنبۈل قويۇپ باش،
بىنەپشە سەۋسەن ئالدىدا سۈنۈپ باش.

دوستلار چولدىن كولگە يېتىپ كېلىپ، ئۇ يەرنىڭ مەنزىرىسى كۆڭلىگە يېقىپ قالغاچقا بىردەم ئولتۇرۇپ، ئارام ئېلىشىپتۇ ۋە ھاردۇغى چىققاندىن كېيىن كول ۋە بۇلاقنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ، ھەر تەرەپكە نەزەر سېلىشقا باشلاپتۇ. ئۇلار ئايلىنىپ يۈرۈپ، كولنىڭ سۇ كىرىدىغان تەرىپىدىكى بىر ئاق تاشنى كورۇپ قاپتۇ، تاشقا قۇدرەت قەلىمى بىلەن توۋەندىكىچە مەزمۇندا يېشىل خەت يېزىلغان ئىكەن:

"ھەي بۇ مەنزىلگە كەلگەن مۇساپىر! بىلگىنكى، بىز مېھمانغا ياخشى زىياپەت تەييارلاپ قويدۇق. لېكىن ئۇ زىياپەتكە مۇنداق شەرت بىلەن يېتىشەلەيسەن: بېشىڭدىن كېچىپ بۇ بۇلاق سۈيىگە كىرگىن، چوكۇپ كېتىش خەۋپى ۋە غەرق بولۇپ كېتىش خەتىرىدىن قورقماي ئۈزۈپ، ئوزەڭنى نېرىقى قىرغاققا ئالغىن، ئۇ يەردە تاغ تۈۋىگە قويۇلغان بىر تاش شىر بار. ئۇنى ئوشنەڭگە ئېلىپ كوتەرگىن - دە، ھەرگىز توختىماي، يۈگۈرگەن پېتى ئارام ئالماي، تاغ بېشىغا چىقىڭ، ئەگەر جان ئالغۇچى ياۋايى ھايۋانلار كېلىپ جېنىڭغا قەست قىلسىمۇ ۋە تىكەنلەر ھەر تەرەپتىن ئەتلىرىڭنى ئېلىسىمۇ توختىمىغىن، تاغ بېشىغا يېتىپ چىقالىساڭ مەقسىدىڭ ھاسىل بولغاي".

تاكى يۈرمەي كىشى مەنزىلگە يەتمەس زادىلا،
مەقسىدىن ھاسىل قىلالماس ئەيلىمەي جاننى پىدا.

گەر قوبۇللۇق شولىسى ئالەم يۇزىنى قاپلىسا،
چۇشمىگەي قابىل كىشىدىن باشقىسىغا شۇ جۇلا.

ئۇلار خەتنى ئوقۇپ مەزمۇنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، غانىم سالىمغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ كەل بۇرادەر، تىرىشچانلىق قەدىمى بىلەن بۇ خەتەر مەيدانىغا كىرەيلى ۋە بۇ تىلىسىمنىڭ ھەقىقىتىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىمكانىنىڭ بېرىچە ھەركەت قىلايلى.

يامۇرات بىرلە پەلەك باشىغا قويغايمىز ئاياق،
ياكى بەرگەيمىز بۇ ئىش يولىدا ھىممەت بىرلە باش.

ــ ھەي ئەزىز بۇرادەر، ــ دەپتۇ سالىم، ــ يازغۇچىسى نامەلۇم ۋە ھەقىقىتى ئېنىق بولمىغان خەتنى كورۇپلا، چوڭ خەتەرگە ئۇزىنى ئۇرۇش، خىيالى مەنپەئەت ۋە ۋەھىمىلىك پايدىنى كوزلەپ، ئۇزىنى بۇنداق چوڭ ھالاكەتكە سېلىش جاھىللىقنىڭ ئالامىتى. ھەرقانداق ھۇشيار كىشى گۇمانسىز زەھەر يىمىگەندەك، گۇمانلىق تەرياقمۇ يىمەيدۇ ۋە نېسى راھەت ئۇچۇن نەق جاپاغا ئۇزىنى تۇتۇپ بەرمەيدۇ.

باراۋەر كەلمىگەي دانا ئالدىدا،
بىر دەملىك غەم بىلەن ئەبىدى راھەت.

ــ ھەي شەپقەتلىك دوستۇم، ــ دەپتۇ غانىم ئۇنىڭغا، ــ جاپادىن قېچىش مۇھتاجلىق ۋە خارلىقنىڭ مۇقەددىمىسى. جاپا ـ مۇشەققەت بولسا دولەت ۋە ئىززەتنىڭ نىشانىسى.

ئىزلىسە ھەر كىشى ئەگەر راھەتنى،
كوڭلىنى بەخت بىلەن قىلالمىغاي شات.

خۇمارلىق ئاغرىقتىن قورقسا كىمكى،
ئىچەلمەس ھىچقاچان شارابنى مۇرات.

يۇقۇرى ھىممەتلىك ئەر ئاسانلىق بىلەن بېشىنى ئەگمەيدۇ ۋە ئازغىنا ئوزۇققا قانائەت قىلىپ ئولتۇرىۋەرمەيدۇ تاكى ئۇلۇغ مەرتىۋىنى قولغا كەلتۈرمەي ئارام ئالمايدۇ. قىيىنچىلىق تېكىنىڭ جاپاسىنى چەكمەي تۇرۇپ شاتلىق گۈلىنى ئۈزگىلى بولمايدۇ. مۇرات خەزىنىسىنىڭ ئىشىگىنى رەنجۇ مۇشەققەت ئاچقۇچىنى تۇتماي تۇرۇپ ئاچقىلى بولمايدۇ. مېنى ھىممىتىم ئوزى يېتىلەپ تاغ بېشىغا ئېلىپ چىقىدۇ. بالا گىرداۋى ۋە جاپا دولقۇنلىرىنىڭ ئەندىشىسىنى ھىممىتىم ئوزى كۆلۈمدىن سۈرۈپ چىقىرىدۇ.

تەلەپ يولىدا بىرگە رەنجۇ مېھنەت يەتسە ھىچ گەپ ئەمەس، كۆكۈلدە كەئبە شەۋقى بولسا گۈلزاردۇر بايا‌ۋانلار.

ــ ئۇ دېگەنلىرىڭىز راست، ــ دەپتۇ سالىم، ــ ئەگەر دولەت باھارىنىڭ بۇيى كېلىپ تۇرغان بولسا، ئۇنىڭ ئۈمىددە مېھنەت خازانىنىڭ جاپاسىنى تارتسا بولىدۇ. ئەمما پايانى مەلۇم بولمىغان يولدا يۈگۈرۈش ۋە قىرغىنى كورۈنمەيدىغان دەريانى ئۈزىنى ئۈرۈش ئەقىلسىلىق ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس. ئەگەر بىر كىسىم بىر ئىشنى باشلىماقچى بولغان بولسا، ئۇنىڭ بىر تەرىپىنى كورۈپلا قالماي، ئۇنىڭ بېشىدىن ئايىغىچە قاراپ، ھەممە شۇنداق بولماندىلا بەھۇدە مۇشەققەت يۈكىنى كوتەرمەيدۇ ھەم ئەزىز ئۆمرىنى زايا قىلمايدۇ.

يەرگە دەسسەپ تۇرالمىساڭ ئەگەر مەھكەم،
قويمىغايسەن ئاشۇ يولغا ئەسلا قەدەم.
كىرەر بولساڭ ھەر ئېھتىمال ھازىرى بول،
كوزلىگەيسەن چىقماق ئۇچۇن بىر توغرا يول.

ئۇ خەتنى خەقنى ئاخماق قىلىش ئۈچۈن يېزىپ قويغان بولۇشىمۇ مۇمكىن ياكى ئويۇن - چاقچاق قىلىپ يېزىپ قويسىمۇ قويغاندۇر. ياكى بولمىسا بۇ بۇلاق ئادەم چوكتۇرىدىغان بۇلاق بولۇپ، چۈشكەن ئادەم چىقالمايدىغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال، ياكى بۇلاقتىن چىقالىغان ھالەتتىمۇ ھىلىقى تاش شىرنى يەردىن كوتىرىپ ئالغىلى بولماسلىغىمۇ ئېھتىمال. ئەگەر ئۇنداق بولمىغان ھالەتتە، ئۇنى كوتىرىپ بىر يۇگۇرۇپلا تاغ بېشىغا چىققىلى بولامدۇ، بۇمۇ بىر گەپ. ئەگەر چىققىلى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭدىن قانداق نەتىجە چىقىشىنى كىم بىلىۋېلىپ! مەن بۇ ئىشتا ساڭا ھەمرا بولالمايمەن، شۇنداقلا سېنىڭ بۇ ئىشقا قەدەم قويۇشۇڭغىمۇ رازىلىق بەرمەيمەن.

— ئۇنداق دېمىگىن دوستۇم، — دەپتۇ غانىم، — مەن بۇ باشلىغان ئىشىمنى باشقىلارنىڭ رايىغا بېقىپ توختىتىپ قويسام بولمايدۇ. مەن بىر ئىشقا ۋەدە قىلغانىكەنمەن، شەيتان ۋەسۋەسىسى بىلەن ئۇ ئىشىمنى توختىتىپ ۋەدەمدىن قايتمايمەن. ماڭا قوشۇلۇشقا ماجالىڭ ۋە بىللە يۇرۇشكە تاقىتىڭ يوقلۇغىنى سېزىدۇاتىمەن. ئۇنداقتا، سەن بىر چەتتە تاماشا كورگەچ ھالىمغا نەزەر سېلىپ، دۇئا - تەلەپ بىلەن مەدەت بېرىپ تۇرغىن.

سەندە مەي ئىچمەككە قۇۋۋەت بولمىسا،
كەل تاماشا ئەيلە مەسلەر ھالىنى.

سالىم ئۇنىڭ ئوز ئىرادىسىدە مەھكەم تۇرغانلىغىنى كورۇپ:

— بۇرادەر، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن بۇ ئىشتىن ۋاز كەچمەيدىكەن، مېنىڭ بۇ ھالەتنى كورۇشكە تاقىتىم يوق، كوڭلۇم خالىمغان ئىشنى تاماشا قىلىشنىمۇ خالىمايمەن، شۇڭا بۇ ھالاكەتلىك ئىشتىن ئوزەمنى تارتقىنىم ياخشى، — دەپتۇ - دە، ئېتىغا مىنىپ دوستى بىلەن خوشلىشىپ يولغا چۈشۈپتۇ.

غانىم جاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، بۇلاق بېشىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

دەريانا چۈشكەيمەن بۇگۈن ھالىمغا قىلماي نەزەر،
ياكى ئۇندا غەرق بولارمەن ياكى سۇزگەيمەن گوھەر.

شۇنداق قىلىپ غانىم ئەزىمەتلىك پېشىنى ھىممەت بىلىگە مەھكەم قىستۇرۇپ، بۇلاققا چۈشۈپتۇ.

بۇلاق ئەمەس تىلسىم ئۇندا بىنا ئىدى،
كورۇنۇشى بۇلاق ئوزى دەريا ئىدى.

غانىم بۇ بۇلاق كورۇنۇشلۇك دەريانىڭ تىلسىم گىردابى ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. لېكىن كوگلىنى توق تۇتۇپ، راستىنلا غۇلاچلاپ سۇ ئۇزۇپتۇ، ئانچە ئۇزۇن ئوتمەي نىجات ساھىلىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە قىرغاقىغا چىقىپ بىردەم دېمىنى رۇسلىۋېلىپ، تاشتىن ياسالغان شىرنى تەمكىنلىك قۇۋۋىتى بىلەن دەس كوتىرىپ ئوشنىسىگە ئاپىتۇ - دە، ھەرقانچە قىينالسىمۇ يۇگۇرگىنىچە تاغ بېشىغا چىقىپ ئارام ئاپتۇ. ئۇ تاغنىڭ نېرىقى تەرىپىگە قارىسا خۇش ھاۋالىق، كوگۇلگە ياقىدىغان بىر كاتتا شەھەر كوزىگە كورۇنۇپتۇ.

ئەجەپ گۈزەل شەھەردۇركى بەھىش رۇخسار،
ھەر نىمەرسە ئىستەر بولساڭ ھەممىسى بار.

غانىم ئۇ شەھەرگە نەزەر سېلىپ قاراپ تۇرغىنىدا، تۇيۇقسىزدىن ھىلىقى تاش شىردىن ناھايىتى قاتتىق ئاۋاز چىقىپتۇ - دە، تاغ ۋە سەھرالار تىترەپ كېتىپتۇ. ئۇ ئاۋازنى ئاگلىغان شەھەر خەلقى تەرەپ - تەرەپتىن توپلىنىپ تاققا چىقىشىپتۇ. غانىم خەلقنىڭ ئۇنداق كوپ چىققانلىغىدىن ھەيران بولۇپ، ئۇلارغا تەئەججۇپ بىلەن قاراپ تۇرغان ئىكەن، چىققان خەلقنىڭ

چوڭلىرى ۋە بايلار ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ھورمەت بىلەن تەلغا ئېلىپ ۋە ماختاپ دۇئا قىلغىلى باشلاپتۇ. ئاندىن كېيىن ئۇنى ئالماس جابدۇقلار بىلەن بېزەلىگەن بىر ئارغىماقا مىندۈرۈپ، شەھەرگە ئېلىپ كىرىپتۇ؛ ئۇنى باشتىن - ئاياق گۈلاپ ۋە كاپۇر بىلەن يۇيۇپ، شاھانە لىباسلارنى كىيدۈرۈپ، ناھايىتى كاتتا ئىززەت - ئىكرام بىلەن سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغۇزۇپتۇ، مەملىكەت باشقۇرۇش ئىختىيارىنى ئۇنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ بېرىپتۇ. بۇ ئىشلاردىن ئەجەپلەنگەن غانىم ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى سورىغان ئىكەن.

ئۇلار: "ئەي، پادىشاھى ئالەم، سىز كورگەن ھىلىقى بۇلاقنى ھوكۈمالار تىلسىم بىلەن ياسىغان، بۇ تاش شىرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئويلاش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق سەييارىلەر ۋە داڭلىق يۇلتۇزلارنىڭ دەرىخسىنى مۇلاھىزە قىلىپ ياساپ چىققان. قاچانكى بۇ شەھەرنىڭ پادىشاسىغا ئەجەل يېتىپ ھاياتىنىڭ ئاپتىتۇي مەغرىپكە پاتسا، ھەقتائالا ئۇلگەن پادىشانىڭ ئورنىغا پادىشا قىلماقنى خالىغان بىر سائادەتمەن كىشىنىڭ ھەشەمەتلىك قامىتى بۇ تاغ ئۈستىدە جىلۋىلىنىدۇ. ھەقتائالا ئۇنى بىر بانا - سەۋەپ بىلەن بۇلاق بويىغا يەتكۈزىدۇ. ئۇ كىشى بۇلاقتىن ئوتۇپ، شىرنى ئېلىپ، تاغ بېشىغا چىقىقاندا شىردىن بىر ئاۋاز پەيدا بولىدۇ. شەھەر خەلقى ئۇ سائادەتمەن كىشىنىڭ سەلتەنەت ۋارىسلىغى ئاشكارىلانغانلىغىدىن خەۋەر تاپىدۇ - دە، ئۇنى پادىشالىققا كوتىرىپ، ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ سايىسىدە راھەت - پاراغەت بىلەن ئومۇر كەچۈرىدۇ، ئەگەر بۇنىڭمۇ ئومرى ئاخىرىغا يەتسە يەنە بىرىگە بۇ ۋەقە يۈزبېرىدۇ - دە، پادىشالىق ئۇنىڭغا يوتكىلىدۇ. دىمەك بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇ. خېلى كوپ زامانلاردىن بېرى پادىشالىق تەكلەش ئىشى مۇشۇ قائىدە بويىچە ئىجرا قىلىنىۋاتىدۇ. پادىشالىق نوۋىتى ئەمدى سىزگە كەلدى. ھەممەيلەن پەرمانىڭىزغا بوي سۇنىدۇ. نىمىنى خالىسىڭىز شۇنىڭغا پەرمان بەرگەيسىز" دەپ چۈشەنچە بېرىپتۇ. شۇ چاغدا غانىم

ئوزىنىڭ تارتقان جاپالىرى دولەت تەقەززاسىدىن بولغانلىغىنى چۈشىنىپتۇ.

هەر كىشىنىڭ بېشىغا كەلسە دولەت،
كېچەر ئۇنىڭ كۆڭلىدىن نەچچە هىكمەت.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، نازۇ نېمەت شەرـ ۋىتىنى ئىچىش جاپا نەشتىرىسىنىڭ ئازارىسىز قولغا كەلمەيدۇ؛ هەر كىشىنىڭ كۆڭلىگە يۇقۇرى دەرىجىگە كوتىرىلىش سەۋداسى چۈشـ كەن بولسا، ئۇ هەرقانداق بىر پەس كىشىگە ئاياق ـ ئاستى بولمايدۇ، توۋەن مەرتىۋە ۋە خارلىق ئۇرۇنغا قانائەت قىلمايدۇ. مەن شىرغا يېقىن بولالمىسام ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇۋالالمىسام بېشىمنى پاراغەت ياستۇغىغا قويۇپ ياتمايمەن. ئايىغىمنى ئىستىراهەت كورپىسىگە ئۇزاتمايمەن.

ــ ئۇنداق بولسا، بۇ ئىشنىڭ ئاچقۇچىنى قانداق قولغا كەلـ تۈردۈڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ــ هازىرقى پەيتتە شىرغا غەم ـ ئەندىشە پەيدا بولۇپتۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ مەن ئۇزەمىنىڭ كۆڭۈل كوتەرگۈچى نەسىھەتلىرىم بىلەن ئۇنىڭغا ئەرز قىلسام، ئۇنىڭ قېشىدا مەهرەملىك ۋە يېقىنـ چىلىقىنى قولغا كەلتۈرەلەيمەن.

ــ ئۇنداقتا، سەن قانداقسىغا يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقالايـ سەن؟ يا سەن بۇرۇن پادىشالارنىڭ خزمىتىنى قىلىپ باقمىساڭ، يا ئۇلارغا مۇلازىمەت قىلىشنىڭ رەسىم ـ قائىدىلىرى ۋە ئەدەپلىرىنى بىلمىسەڭ، يۇقۇرى دەرىجىگە چىققان هالەتتىمۇ، ئۇنى تۇتۇپ تۇرۇشـ نىڭ ئىلاجىنى قىلالماي، ئاز پۇرسەتتە قولغا كەلتۈرگەنلىرىڭدىن ئايرىلىپ قالارسەنمىكىن؟ ــ دەپتۇ كەللە.

ــ ئەگەر كىشى دانا ۋە قاۋۇل بولسا، چوڭ ئىشلارغا قەدەم قويۇش ئۇنىڭغا زىيان كەلتۈرمەيدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ

دېمىنە، ــ ھەر كىمنىڭ ئوز ھۈنىرىگە ئىشەنچىسى بولسا ھەرقانداق مۇھىم ئىشنى باشلىسىمۇ ئۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقالايدۇ. ئىككىنچىدىن، ئەگەر كىشىنىڭ بېشىغا دولەت كەلسە دولەت ئوزى يول كورسىتىپ ئىشلىرى روناق تېپىۋېرىدۇ. راۋىلەرنىڭ خەۋەر بېرىشچە، "بازار كىشىلىرىدىن بىرىنىڭ دولىتىنىڭ ئاپىتىۋى ئىگىز ئورلەپ، ئۇ پادىشالىق مەرتىۋىسىنى تېپىپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ خەۋىرى پۈتۈن ئالەمگە يېيىلىپ كېتىپتۇ. ئۇنى ئاڭلىغان كونا پادىشالاردىن بىرى ئۇنىڭغا خەت ئەۋەتىپ: سېنىڭ ئەسلى ھۈنىرىڭ ياغاچچىلىق ئىكەن، سەن ئوز ھۈنىرىڭنى بىلىسەن. سەن مەملىكەت باشقۇرۇش تەدبىرلىرى ۋە پادىشالىق قىلىش يوللىرىنى قاچان بىلىۋالغان، كىمدىن ئۆگەنگەن؟ دەپ سورىغان ئىكەن. ئۇ: ماڭا دولەت نېسىپ قىلغان زات يۇرت سوراش قائىدە ـ يوسۇنىنىمۇ ئۆگەتتى، دەپ جاۋاپ يېزىپتۇ.

تەكرى ئەقىل دەپتىرىمگە يازسا ھىكمەت،
چىقار مەندىن كېرەكلىك ئىش، نەچچە سەنئەت.
كىمنىڭ ئەگەر سائادەتتىن يانسا شامى،
جەم بولغۇسى دانىشمەنلىكىنىڭ ئەنجامى.

ــ پادىشالار پەزىلەتلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگىلا ھورمەت قىلىۋەرمەيدۇ. بەلكى ئۇرۇق ـ ئەۋلادىدىن تارتىپ پادىشاغا خىزمەت قىلىپ، ئوز پەزىلىتى ۋە ھۈنىرى بىلەن خىزمەتكارلىق ھەققىنى ئادا قىلغان كىشىلەرگىلا ئالتىپات كورسىتىدۇ. سېنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلاتلىرىڭدىن ھىچكىم بۇرۇن پادىشانىڭ مۇلازىملىغىنى قىلىپ باقمىغان، ياكى ئۇلارغا ھىچبىر خىزمەت تەگمىگەن تۇرسا، سەن پادىشانىڭ مەرھىمەت نەزىرىگە يېتىشىۋالمەي، مەھرۇم قېلىشىڭ مۇمكىن، شۇ سەۋەپتىن دۇشمەنلىرىڭ دامىغا چۈشۈپ كېتەرسەنمىكىن، ــ دەپتۇ كەللە.

ـــ هەرقانداق كىشى پادىشانىڭ مۇلازىملىغىنى قىلىپ يۈ-
قۇرى مەرتىۋە تاپماق بولسا، ئۇ مەرتىۋىنى قەدەممۇ - قەدەم ئور-
لەش بىلەن تاپىدۇ. بىر يولى يۇقۇرى دەرىجىگە چىقىدىغان ئىش
نەدە بولسۇن! ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ دېمىنە، ـــ خىزمەت يولىغا
تىرىشچانلىق بىلەن قەدەم قويغان كىشىلەر ئوز تىرىشچانلىغى
سەۋەبىدىن پادىشانىڭ تەربىيىتىنى تېپىپ، ئوزىنى ئۇنىڭغا ئۇلاش-
تۇرىدۇ. مەنمۇ شۇنداق قىلىپ شۇ تەلەپتە يۈگۈرىمەن. ئەمدى
مەن كوپلىگەن جاپا چېكىشكە ئوزەمنى تەييارلىدىم. بىرمۇنچە
مۇشەققەتلەرنى تارتىشنى لازىم كوردۇم. مەن پادىشالارنىڭ دەر-
گاھىدا مۇلازىم بولغان كىشىلەرنىڭ بەش تۈرلۈك ئىشنى قىلىشى
كېرەكلىگىنى بىلىمەن. بىرىنچىسى، ئاچچىق ۋە غەزەپ ئوتىنى
يۇۋاشلىق سۈيى بىلەن ئوچۇرۇش كېرەك. ئىككىنچىسى، ھاۋايى
ھەۋەس ۋە شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن ھەزەر قىلىش كېرەك.
ئۈچىنچىسى، كىشىنى ئالدايدىغان ھىرىس ۋە پىتنە پەيدا قىلدە-
غان تامانى كىشىگە توغرا يول كورسەتكوچى ئەقىلدىن غالىپ
ئورۇنغا قويماسلىق كېرەك. توتىنچىسى، ھەرقانداق ئىشنى راست-
لىق ۋە دىيانەت بىلەن قىلىش كېرەك. بەشىنچىسى، ھەرقانداق
بىر ھادىسە يۈزبەرسە، ئۇنى مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ھەل
قىلىش كېرەك. ھەر كىمەرسە بۇ سۈپەتلەرنى ئوزىگە لازىم بىلسە،
ئەلۋەتتە ياخشىلىق بىلەن مۇرادىغا يېتىدۇ.

ـــ ماقۇل، سەن پادىشاغا يېقىن بولدۇڭمۇ دەيلى، قانداق
سەۋەپ بىلەن ئۇنىڭ نەزىرىگە مەنزۇر بولالايسەن ۋە قايسى
ھۈنىرىڭ بىلەن قەدىر - قىممەت ۋە مەرتىۋە تېپىپ خوشال - خورام‌لىق
تاپالايسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ـــ ئەگەر ماڭا ئۇنىڭغا يېقىن بولۇش شەرىپى مۇيەسسەر
بولسا، مۇنۇ بەش ئىشنى قىلىمەن، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ بىرىنچىسى،
پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن خىزمەت قىلىمەن. ئىككىنچى، ئۇنىڭ
تەبىئىتىگە ياقمىدىغان ئىشلارنى قىلىمەن. ئۈچىنچى، ئۇنىڭ خۇي-

پەيلنى كشىلەرگە ياخشى تەرىپ قىلىپ بېرىمەن. توتىنچى، ئەگەر ئۇ ياخشى ئىش ۋە ياخشى تەدبىرلەرنى يولغا قويسا، ئۇنىڭ ئالدىدا ياخشى تەرىپ - تەۋسىپ قىلىپ ماختايمەن ۋە ياخشىلىق-لىرىنى بايان قىلىمەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىش ۋە تەدبىرلىرى-نىڭ ياخشى ۋە توغرىلىغى ئوزىگە روشەن بولۇپ خوشاللىغى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. بەشىنچى، ئەگەر بىر ئىشنى باشلىماقچى بولغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ ئاخىرى زىيانلىق ياكى يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدىغان بولسا، ئۇ ئىشنىڭ زىيىنىنى شىرىن سوزلەر ۋە ياخشى تەمسىللەر بىلەن ئۇنىڭغا بايان قىلىمەن. نەتىجىدە ئۇنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھ بولىدۇ. ئەگەر پادىشا مېنىڭ بۇ ھۇنەر-لىرىمنى كورسە، مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتنى مەخسۇس ماڭىلا بېغىش-لايدۇ ھەمدە ھەمىشە سوھبىتىمگە مايىل ۋە نەسىھەتلىرىمگە ئام-راق بولۇپ قالىدۇ. چۈنكى ھەرقانداق ھۇنەر ئاشكارىلانماي قالمايدۇ ۋە ھېچقانداق ھۇنەرۋەن تەربىيەتتىن بەھرىسىز قالمايدۇ.

ھۇنەر گويا ئىپاردۇر قالمىغاي ئۇ ھېچقاچان پىنھان،
جېمى ئىنسان ئۇنىڭ خۇش بۇيىدىن تاپقاي خەۋەر شۇئان.
جاھاندا ھاسىل ئەيلە بىر پەزىلەتلىك ھۇنەر تاكى،
پەزىلىتىڭ تامامى يەر يۈزىگە بولغۇسى ئەپشان.

— مەلۇم بولۇشىچە، بۇ مەقسەتكە ھەقسىقى تىرىشچانلىق بىلەن قەدەم قويۇپسەن، — دەپتۇ كەلىلە، — بوپتۇ، ئۇزەڭ بىلەرسەن. لېكىن ھەزەر قىلغىنكى، پادىشالارغا مۇلازىم بولۇش خەتەرلىك ئىش. ھوكۇمالار "ئۇچ ئىشقا قەدەم قويۇش نادانلىق" دەپ ئېيتىشقان، ئۇنىڭ بىرى، پادىشالار خىزمىتىگە يېقىنلاشماق؛ ئىك-كىنچىسى، گۇمان بىلەن زەھەر ئىچمەك؛ ئۈچىنچىسى، خوتۇن كى-شىگە سىر ئېيتماق. ئالىملار پادىشالارنى ئىگىز تاققا ئوخشىتىدۇ. گەرچە تاغدا قىممەتلىك جاۋاھىر كانلىرى بار بولسىمۇ، يەنە شۇ

تاغدا ئېيىق، بوره، يولۋاس ۋه ئىلان - چايانده‌ك زه‌ره‌رلىك نه‌رسىله‌رمۇ بار، تاقا چىقماقمۇ ته‌س هه‌م تاغدا ئورۇن تۇتماقمۇ قىيىن، يه‌نه "پادىشالارنىڭ سوھبىتى ده‌ريادىكى سه‌په‌رگه ئوخشايدۇ" دىگه‌ن گه‌پمۇ بار. چۇنكى سودىگه‌ر ده‌ريادا سه‌په‌ر قىلسا ياكى ناھايىتى كوپ پايدىنى قولغا كه‌لتۈرىدۇ، ياكى غه‌رق بولۇپ ھالاكه‌تكه ئۇچرايدۇ.

ده‌ريا سه‌پىرىده كوپ بولسىمۇ نه‌پ،
لېكىن ساق - سالامه‌ت چىقماق قىيىن گه‌پ.

— توغرا، — ده‌پتۇ دېمىنه، — ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھه‌ممىسى پايدىلىق ئىكه‌نلىگىنى چۈشىنىمه‌ن. ھه‌قىقه‌ته‌نمۇ پادىشالار كويدۇرىدىغان ئوتقا ئوخشايدۇ. ھه‌ر كىم ئىسسىنغۇسى كېلىدۇ، لېكىن خه‌تىرى كوپ.

يىراق بول شاھلارنىڭ سوھبىتىدىن،
قاچۇرغانده‌ك ئوتۇننى خۇددى ئوتتىن.

ئه‌مما ھه‌رقانداق ئادەم خه‌تىرلىك ئىشقا ئۆزىنى ئۇرالمىسا، يۇقۇرى مه‌رتىۋىگه چىقالمايدۇ.

ئول كىشى تاپقاي ئۇلۇغلۇقكى، خه‌تىردىن قاچمىسا،
سودىگه‌رلە‌ر ئالغۇسى پايدا سه‌په‌ردىن قاچمىسا.

ھەممەت كه‌مىرىنى مه‌ھكه‌م باغلىيالمىغان كىشى بۇ ئۇچ ئىشقا قه‌دەم قويماسلىقى كېره‌ك. بىرىنچىسى، پادىشالارنىڭ خىزمىتى؛ ئىككىنچىسى، ده‌ريا سه‌پىرى؛ ئۈچىنچىسى، دۇشمه‌ن ئۇستىدىن غه‌لبه قىلىش. مېنىڭ ھىممىتىم په‌س ئه‌مه‌س. شۇنداق تۇرۇقلۇق نىمه ئۈچۈن پادىشاغا خىزمه‌ت قىلىشتىن قورقىمه‌ن؟

هەر كىشىنىڭ هىممىتى گەر بولسا يولەك،
هاسىل بولغاي قەلبىدىكى ئارزۇ - تىلەك.
ئەگەرچەندە ئىستەر بولساڭ شاراپەتنى،
هىچقاچان قولدىن بەرمە شۇ هىممەتنى.
هەر مۇرادىڭ تەرەپكە گەر قول سالارسەن،
هىممىتىڭ گەر كۆچلۈك بولسا ئالالارسەن.

— سېنىڭ بۇ ئىشقا ئۇرۇنۇشۇڭغا ماقۇل بولمىسامۇ، سېنىڭ رايىڭ شۇنى خالاپتۇ. بوپتۇ، مۇبارەك بولسۇن. بۇ تېخى ئىشنىڭ بېشى. بارغىن، سالامەت بولغايسەن، — دەپتۇ كەلىلە.

شۇنىڭ بىلەن دېمىنە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە شىرغا سالام قىپتۇ.

— بۇ كىشى كىم؟ — دەپ سوراپتۇ شىر پادىشا يېنىدىكىلىرىدىن.

— بۇ پالانىنىڭ ئوغلى، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاستاملىرىدە مۇلازىم ئىدى، — دېيىشىپتۇ باشقىلار.

— هە راست. ئۇنى بىلىمەن، — دەپتۇ شىر ۋە ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ، — نەچچە ۋاقىتتىن بېرى قەيەردە ئىدىڭ؟

— ئاتامنىڭ دەستۇرى بىلەن ئۇزەمنى پەلەك پانا دەرگاھىلىرىغا مۇلازىم قىلغان ئىدىم. ئاستانىلىرىنى هاجەت قىلىسى ۋە مۇرات كەئىبىسى بىلىپ، مۇنتەزىر بولۇپ تۇرماقتىمەن. ئەگەر بىرەر مۇهىم ئىش چىقىپ قالسا، بەخت قۇشىغا ئوخشاش يارلىقلىرى سادىر بولسا، ئەقلىمنىڭ مەدىتى بىلەن ئۇ ئىشنى بىجا كەلتۈرگەيمەن. چۈنكى بەزى مۇهىم ئىشلارنى ئۇرۇنلاشتا دولەت ئەركانلىرىغا، سەلتەنەت ئەئىيانلىرىغا، ۋەزىر - ئەمىرلەرگە ئېهتىياج چۈشىدۇ، پادىشالار دەرگاهىدا بىرگە ئوخشاش كىچىك قۇللىرىنىڭ مەدىتى بىلەن پۈتىدىغان بەزى مۇهىم ئىشلارمۇ بولۇشى مۇمكىن. تاۋۇس يۇرگەن باغدا چەۋىنىمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ. يىگىنە ئىلەلەيدىغان ئىشنى نەيزە قىلالمايدۇ. ئاجىز قەلەمتۇراچ قىلالايدىغان ئىشنى چوڭ قىلىچ قىلالمايدۇ. هىچ

قانداق قەدرى - قىممىتى يوق بىر خىزمەتكارمۇ زەرەرنى يوق قىلىش ياكى مەنپەئەت پەيدا قىلىشتا كارغا كېلىپ قالىدۇ. بىر پارچە شىرشىق خار بولۇپ يولدا ياتقان بولسا، شۇنىڭمۇ بىر كۈنى كارىغا ياراپ قېلىشى ئېھتىمال، ئەگەر ھەچنىمىگە يارىمىسىمۇ بىر چىش كولىغۇچ ياساپ، چىش كولىغىلى ياكى قۇلاق كولىغۇچ ياساپ قۇلاقنىڭ كىرىنى ئالغىلى كارغا كەلسىمۇ ئەجەپ ئەمەس.

بولمىساممۇ مەيلى مەن بىردەستە گۈل،
مەن بولالارمەن ئۇچاغىڭغا ئوتۇن.

شىر دېمىنەنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ سوزىدىكى قابىلىيەت ۋە پاساھەتلەر ئۇنىڭغا خۇش يېقىپ قاپتۇ ۋە تەئەججۇپلىنىپ، ئەتراپىدا تۇرغانلارغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھۇنەرۋەن كىشى گەرچە ئوزىنى يۇشۇرۇپ يۈرسىمۇ، ئۇنىڭ ئەقلى ۋە دانىشمەنلىگى ئۇنىڭ پەزىلىتىنى ئىختىيارسىز ھالدا ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ، بۇ خۇددى ئوتنىڭ شولىسىغا ئوخشاش، ئوتنى يانىدۇرغۇچى ئۇنى پەس يانىدۇراي دېسىمۇ، ئوت ئوزى تېخىمۇ ئىگىز كويگەندەك بىر ئىش.

بولسا ھەركىم كوڭلى ئىچرە ئىشقى بار،
بولغۇسىدۇر چېھرىسىدىن ئاشكار.

دېمىنە بۇ سوزدىن خوشال بولۇپتۇ ۋە ئوزىنىڭ ئەپسۇنى شىرغا تەسىر قىلغانلىغىنى، بىر پىرىپتىگەرلىگى شىرنىڭ كوڭلىنى ئېرىتكەنلىگىنى چۈشىنىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەممە مۇلازىملار ۋە تاۋابىئاتلار ئۇچۇن ۋاجىپتۇركى، ئەگەر پادىشاغا بىر مۇھىم ئىش دۇچ كەلسە، ئوز ئەقلى ۋە پەمى

بىلەن ئۇنىڭ تېگىگە يېتىپ، كوڭلىگە كەلگەن ھەرقانداق سىر-نى ئەسىھەت تەرىقىسىدە ئۇنىڭغا ئەرز قىلماق كېرەك. بۇنىڭ بىلەن پادىشا ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تونۇيدۇ. چارە-تەدبىر ۋە ئىخلاس، قابىلىيەتلىرىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ھەم ئۇلارنىڭ خىز-مىتىدىن مەنپەئەتمۇ تاپىدۇ، ھەم ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئەھۋا-لىغا بېقىپ ئىلتىپاتمۇ قىلىدۇ. چۈنكى ئۇرۇق يەرگە كومۇكلۇك ۋاقتىدا ئۇنىڭغا ھېچكىم نەزەر سالمايدۇ. قاچانكى تۇپراق نىقا-ۋىدىن يۇز كۆرسەتسە، ئاندىن ئۇنىڭ مۇئىلىك ئۇسۇملۇك ئىكەن-لىگى، ئۇنىڭ كىشىلەرگە نەپ يەتكۈزۈشىدە شەك يوق ئى-كەنلىگى مەلۇم بولىدۇ-دە، پەرۋىش قىلىشقا باشلايدۇ ۋە ھۆسۈ-لىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا نەزەر سالمايدۇ. ئەزەلدىن تارتىپ، پادىشالار پەزىلەت ئەھلىدىن ھەركىمگە ھەممە باپتا تەربىيەت نەزىرىنى سالسا ئۇنىڭ خىزمىتىدىن پايدا ئالىدۇ.

سەن بولۇپسەن بىر قۇياش، مەن تۇپراقتۇ تەكەنىمەن،
قىلساڭ ئەگەر تەربىيەت، لالەيۇ گۈل بېرەرمەن.

ــ ئەقىللىق كىشىلەرنى قايسى يوسۇندا تەربىيەت قىلماق كېرەك ۋە ئۇلاردىن قايسى تەرىقىدە پايدىلانماق كېرەك؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر پادىشا.

ــ توغرىسى شۇكى، ــ دەپ سوز باشلاپتۇ دېمىنە، ــ پادىشا-لار كىشىلەرنى تەربىيەت قىلمىشتا، ئۇنىڭ قابىلىيىتىگە قاراش كېرەك. نامۇ نەسەبىگە قارىماسلىق كېرەك. ئۇلارنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىنىڭ قىلغان خىزمىتىنى كوزدە تۇتۇپلا ئىلتىپات قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى ھەر كىشى ئاتا-ئانىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ ھۈنەر قابىلىيىتى بىلەن تونۇلىدۇ.

سوزلىسەڭ ھۇنەر بىلەن پەزىلىتىڭدىن سوزلىگىن،
ئوتتۇپ كەتكەن كىشىلەرگە ئوزنى تەڭلەشتۇرمىگىن.
سەن ئولۇك بىلەن بىرلە تىرىلمە، بۇ ئىشنىڭ بولغاي ئۇيات،
سەن تىرىك بولساڭ، ئولۇككە بەر ھۇنەر بىرلە ھايات.
ئەي يىگىت ئولگەن ئاتاڭ ھۇنەرلىرىدىن ئۇرما لاپ،
ئىت ئەمەسسەن يۇرمە قۇرۇق ئۇستىخانىنى غاجىلاپ.

مەسىلەن، چاشقاننى ئالايىلى، ئۇ خالايىقلار بىلەن بىللە ياشىسىمۇ، ئۇنىڭدىن زىيان يېتىدىغانلىغى ئۇچۇن ھەممە ئادەم ئۇنى يوقىتىشقا ھەركەت قىلىدۇ. قارچۇغا خەلقتىن يىراق ياشايدىغان ۋەھشى جانۋار بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كېلىدىغان بولغاچ كىشىلەر ئۇنى ناھايىتى ئىززەت بىلەن قولغا كەلتۇرىدۇ. پادىشالار ئوز يېقىنلىرى ۋە دوستلىرىغا ئەمەس، بەلكى ئەقىل ۋە دانىشمەن كىشىلەرگە نەزەر سېلىشى كېرەك. ھەرقانداق كىشى ھۇنەر - قابىلىيەتسىز ۋە ئىش بىلمەيدىغان بولسا، ئۇنى پازىل ئەرەنلەر ۋە كامال كىشىلەردىن ئارتۇق كورمەسلىگى كېرەك. ئەقىل كىشىلەرنىڭ مەنسەپلىرىنى بىئەقىل كىشىلەرگە بەرمەك، خۇددى سەللىنى پۇتىغا ئورىغاندەك ۋە ئوتۇكنى بېشىغا كىيگەندەك بىر ئىش. ھەرقانداق مەملىكەتتە پازىل ۋە دانىشمەن كىشىلەر زايا بولۇپ كەتسە ۋە جاھىللار ئىختىيار تىزگىنىنى قولغا ئالسا ئۇ مەملىكەتكە چوڭ نۇقسان يېتىدۇ. ئۇنىڭ شۇملۇغى شاھلار ۋە پۇخرالارنىڭ ھەممىسگە باراۋەر تېگىدۇ.

ئەي، ھۇمايۇن شۇ ماكانغا سايە سالما زادىلا،
بولدى ئۇندا قاغا - قۇزغۇن تۇتى قۇشتىن ئەتىۋا.

دېمىنە سوزىنى تۇگەتكەندىن كېيىن شىر ئۇنىڭغا غايەت

ئىلتىپات ، كورسەتىپ، ئۇنى "خاس كىشى" مەرتىۋىسىگە كوتىرىپ- تۇ ۋە ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەتلىشىپ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ھەرقانداق مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭ نەسىھەتـ نى ئاڭلايدىغان بولۇپتۇ. دېمىنەمۇ ئەقىل-ئىدراك ۋە پەم-پارا- ستى بىلەن سەلتەنەت ھەربىگە مەھرەم بولۇپ، مەملىكەت ئىشـ لىرىنى تېخىمۇ ياخشى تۈزەشكە كىرىشىپتۇ.

بىر كۈنى دېمىنە بىر ياخشى سائەت ۋە مۇۋاپىق پەيت تېپىپ، شىر بىلەن يالغۇز قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— خېلى ئۇزۇندىن بېرى سىلە پەقەت بىر يەردىلا تۇرۇۋا- تىدىلا. ھەركەت لەززىتى ۋە شىكار شاتلىغىنى تاشلاپلا قويدىلىغۇ؟ شۇ ئىشنىڭ سەۋىۋىنى بىر ئاڭلاپ بېقىشنى خالايمەن ھەم ئۇ توغرىدا قۇدرىتىمنىڭ باردىچە بىر خىزمەت كورسەتكۈم بار.

شىر قورقۇنچىسى ھەم غەم-ئەندىشىسىنى دېمىنەدىن يوشۇرماقچى بوپتۇ. لېكىن شۇ ئەسنادا شەنزەبە يەنە قاتتىق مورەپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان شىر بەك بىسەرەمجان ۋە بىئارام بولۇپ، تىتـ رەشتىن ئۆزىنى قىلچە توختىتالماپتۇ. شۇڭا نائىلاج بولۇپ سـ ىنى دېمىنەگە ئېيتىشقا مەجبۇر بوپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— سەن ھازىر ئاڭلىغان ئاشۇ ئاۋازدىن مەن مانا شۇنداق ئىزتىراپقا چۈشۈپ قالدىم. بۇنىڭ كىمنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىگىنى بىلمەيمەن. لېكىن ھەيۋىتى ۋە قۇۋۋىتىمۇ ئاۋازىغا يارىشا كۆچلۈك بولسا كېرەك دەپ گۇمان قىلىمەن. ئەگەر شۇنداق بولۇپ قالسا بىزنىڭ بۇ يەردە تۇرۇشىمىز خاتا.

— پادىشاھىم، بۇ ئاۋازدىن باشقا، كوڭۈللىرىدە يەنە ئەن- دىشە بارمۇ؟

— يوق.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ دېمىنە، — بۇنچىلىك غەم-ئەندى- شە ئۈچۈن ئاتىدىن قالغان يەرنى تاشلاش ۋە ئۇلپەت ئالغان ماكاندىن قېچىشقا باشلاش مۇۋاپىق ئەمەس. ئاۋازنىڭ نېمە ئې-

تۇارى بار؟ نەرە تارتقانغىمۇ كىشى ئورنىدىن تەۋرەمدىكەن؟ پادىشا دىگەن ھەرقانداق قاتتىق بورانمۇ مىدىرلىتالمايدىغان تاغدەك مەزمۇت دەسسەپ تۇرۇشى كېرەك. ئۇلۇغلار: "ھەرقانداق يۇقۇرى ئاۋازغا ۋە ھەيۋەتلىك كورۇنۇشكە ئىلتىپات قىلغۇلۇق ئەمەس" دىيىشكەن. ھەرقانداق سۇرەت مەنىدىن دالالەت بېرەلمەيدۇ ۋە ھەر كىمنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىغا ئوخشىمايدۇ. قومۇش ھەرقانچە يوغان بولسىمۇ كىچىككىنە ياغاچ بىلەن سۇندۇ. قوداي ھەرقانچە چوڭ بولسىمۇ قارچۇغىنىڭ چاڭگىلىغا گىرىپتار بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى سىرتقى كورۇنۇشىنىڭ يوغان ئىكەنلىگىنىلا نەزەردە تۇتسا، ھىلىقى تۇلكىگە ئۇچرىغاندەك ھاددىسە يۈز بېرىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھاددىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— بىر تۇلكە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئالدانغان تۇلكىنىڭ ھىكايىسى

بىر تۇلكە ئۇزۇق ئىستەپ، ھەر تەرەپكە قاتىراپ يۇرۇپ، بىر دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ. قارىسا بىر توخۇ دان ئىستەپ ئۇيەر-بۇيەرنى تاتىلاپ، چوقۇپ يۇرگەن ئىكەن. تۇلكە ئۇنى تۇتماقچى بولۇپ ماراپ تۇرغان ئىكەن، تۇيۇقسىزدىنلا بوران چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ دەرەخنىڭ شىخىغا يوغان بىر دۇمباق ئېسىپ قويۇلغان ئىكەن، بورانىدا شاخ ئېگىلىپ، شاخلار دۇمباقنى تېگىپ قاتتىق تاراڭلاپتۇ-دە، ئۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان تۇلكە ئۇستۇنگە قاراپ دۇمباقنى كو-رۇپ ئوز-ئوزىگە: "ۋاھ، نەمە دىگەن ياخشى، ئەجەپ يوغان ۋە سېمىز بىر جانۋار ئىكەنغۇ بۇ، بۇنىڭ تېرىسى ۋە گوشى ئاۋازدىنىڭ چوڭلۇغىغا ياراشا جەق بولسا كېرەك" دەپتۇ-دە، توخۇنى ئولاشتىن ۋاز كېچىپ، دۇمباقنى ئالماق ئۈچۈن ھەركەت قىپتۇ. شۇ ئەسنادا توخۇ تۇيۇپ قېلىپ قېچىپ كېتىپتۇ. تۇلكە مىڭ مۇ-

شەققەت بىلەن دەرەخكە چىقىپ دۇمباقنى يىرتىپ قارىسا، بىر پارچە تېرە ۋە ياغاچتىن ياسالغان ھېچنىمە يوق ئىكەن. بۇنىڭ بىلەن ھەسرەت-نادامەتتىن ئۇنىڭ يۈرىكىگە ئوت كېتىپ، كوزدىن پۇشايمان ياشلىرىنى تۆرغۈن ئاققۇزۇپ تۇرۇپ: "ۋاي دەردىخ، كورۇنتۇشى يوغان تۇرغىنى بىلەن بۇنىڭ ئىچى بوش ئىكەن ئەمەسمۇ؟ بۇنى دەپ ھالال لوقما قولۇمدىن كەتتى، ئىسىت، بۇ بىمەنە سۇرەتتىن زەردىچىلىكىمۇ پايدا كەلمىدى" دەپتۇ.

كورۇنمەككە مەپتۇن قىلار، لېكىن ئۇنىڭ،
ئىچى كاۋاك بولماس ئۇندىن ھېچ نە ھاسىل.
ئەگەر سەندە ئەقىل بولسا مەندىگە باق،
سۇرەتتىگە مەغرۇر بولۇپ بولما جاھىل.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەيۋەتلىك ئاۋاز ۋە چوڭ ھەشەمەتتىن ئەندىشە قىلىپ، شىكارنىڭ زوقىدىن ۋە ھەركەت لەززىتىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئۆزلىرىنى غەمگە مۇپتىلا قىلماسلىقلىرى كېرەك. ئەگەر ياخشى دىققەت بىلەن قارايدىغان بولسا، ئۇ قورقۇنچلۇق ئاۋاز ۋە ھەشەمەت ھېچقانداق كارغا يارىمايدىغانلىغى مەلۇم بولىدۇ. ئەگەر بۇيرۇسلا ئۇنىڭ قېشىغا باراي ۋە ئۇنىڭ ھالىنىڭ بايانىنى ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئۆزلىرىگە مەلۇم قىلاي.

دېمىنەنىڭ سوزى شىرغا ماقۇل كەپتۇ. دېمىنە شىرنىڭ رۇخسىتى بىلەن ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ راۋان بوپتۇ. دېمىنە شىرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولۇشى بىلەنلا، شىر تەپەككۇر قىلىپ دېمىنەنى بۇيرۇغانلىغىدىن پۇشايمان قىلىپتۇ-دە، ئۆز-ئۆزىگە شۇڭداق دەپتۇ: "ۋاي دەردىخ، چوڭ خاتا قىلدىم. ئويلىماستىن بىر ئىش قىلىپ قويدۇمغۇ! ئەمدى بۇ ئىش نىمە نەتىجە بېرەركىن. بۇزرۇكلار: پادىشالار ئون خىل كىشىگە سىر ئېيتماسلىغى كېرەك،

هەرقانداق مۇھىم ئىشلارنى ئۇلارغا ئۇقتۇرماسلىقى كېرەك. چۈنكى ئۇلار ئۇنى مەخپى تۇتمايدۇ ياكى مۇبالىغە قىلىدۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭ سىرى يېيىلىپ كېتىدۇ دېيىشكەن ئىدى. ئۇ ئۇن خىل كىشىلەرنىڭ بىرىنچىسى، پادىشانىڭ دەرگاھىدا گۈنا ئوتكۈزمەي ۋە خىيانەت سادىر قىلماي تۇرۇپ، جەۋرى-جاپاغا ۋە تىل-ئالھانەتكە ئۇچراپ، ئۇلارنىڭ تارتقان رەنجۇ بالاسىنىڭ مۇددىتى ئۇزۇن بولغانلار. ئىككىنچىسى، پادىشانىڭ خىزمىتىنى قىلىمەن دەپ يۇرۇپ، مال-دۇنيا ۋە ئىززەت-ھورمىتىدىن ئايرىلىپ مەنسۇپ قىسىلىپ قالغانلار. ئۈچىنچىسى، پادىشانىڭ دەرگاھىدا مەنسۇپ بولۇپ ئاجراپ قالغان بولۇپ، ئۇنى قايتا قولغا كەلتۈرۈشتىن ئۈمىت ئۈزگەنلەر. توتىنچىسى، پىتنە-پاساتچى يامان ئادەملەر بولۇپ ھەممىشە جەدەل چىقىرىپ، ئاداۋەت ساقلاپ يۈرىدىغان، خاتىرجەملىك، كۆڭۈل تىنچلىغىنى خالىمايدىغانلار. بەشىنچىسى، گۈنا ئوتكۈزگەن بولۇپ، شۇ ۋاقىتتا باشقىلارنى ئەپۇ قىلغان بولسىمۇ، پادىشانىڭ شەپقىتىگە ئېرىشەلمەي، ئۇزۇن مۇددەت ئازاپ-ئوقۇبەت تارتىپ قالغانلار. ئالتىنچىسى، ئوز جىنسىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى جاپا تارتقان بولسىمۇ ئۇلاردىن بەكرەك ئازاپ ۋە ئەلەم چەككەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاداۋەت ساقلاش ئادىتى باربولغانلار. يەتتىنچىسى، ياخشى خىزمەت قىلغان بولسىمۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتتىن مەھرۇم قالغان ۋە ئېكسىن شۇ ۋاقىتنىڭ ئوزىدە باشقىلارنىڭ ئانچە چوڭ خىزمەت قىلمايلا يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقىۋالغىنى كورگەنلەر. سەككىزىنچىسى، پادىشانىڭ مەدىتى بىلەن ئۇلارنىڭ ئورۇن-مەرتىۋىلىرىنى دۇشمەنلىرى تارتىۋېلىپ، ئوزى تووەن ئورۇندا ئېتىۋارسىز بولۇپ قالغانلار. توققۇزىنچى، پادىشادىن بىر نەرسە ئۈمىت قىلىپ ئۈمىدىگە يېتەلمىگەنلەر. ئونىنچى، بىر پادىشانىڭ قېشىدا مەرتىۋە ۋە ئېتىۋار تاپالمىغانلىقتىن بۇ پادىشاغا دۇشمەن بولغان يەنە بىر پادىشانىڭ قېشىغا بېرىپ مەرتىۋە تېپىشنى ئويلىغانلار. پادىشالار مانا مۇشۇ ئون خىل كىشىلەرگە سىرىنى ئاشكارا قىلماس-

لىغى كېرەك ئىدى. ھەرقانداق كىشىنىڭ دىنى-دىيانىتى ۋە ئۇ-نىڭ ئەسلىنى تولۇق بىلمەي تۇرۇپ، ئۇز سىرىغا مەھرەم قىلماس-لىق لازىم ئىدى.

ئاچما سىرلار ئاغزىنى ھەركىشىگە، يەر يۇزىدە،—
سەيرىلەر قىلدىم، لېكىن سىرىمغا مەھرەم تاپمىدىم.

مانا شۇ ئولچەملەر بىلەن دېمىنەنى ئىمتىھان قىلىپ باقماي تۇرۇپ، ئالدىراپلا دۇشمەن قېشىغا ئەۋەتكەنلىگىم ئەقىلدىن يىراق ئىش بولۇپ قالدى. بۇ دېمىنەغۇ خېلى زېرەكتەك تۇرىدۇ. لېكىن ئۇ خېلى ئۇزاق ۋاقىت مېنىڭ دەرگاھىمدا خاپا ۋە مەرتىۋىدىن مەھرۇم بولۇپ يۇرگەن ئىكەن. ئەگەر ئۇنىڭ كوڭلىگە مەندىن ئازار تېكىنى تەككەن بولسا، بۇ مەھەلدە خۇدايىم ساقلىسۇن، خىيانەت قىلىش ئېھتىمالىمۇ بار، پىتنە چىقىرىشىمۇ مۇمكىن. ئەگەر دۇشمەن كۇچ-قۇدرەت ۋە شان-شەۋكەتتە مەندىن غالىپ-راق بولسا، بەلكىم ئۇنىڭ خىزمىتىگە كىرىشىمۇ مۇمكىن. ئۇ ۋاقىت بولۇۋالغان سىرلىرىمنى بېرىپ دۇشمەنگە ئېيتىشىمۇ مۇمكىن. ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا چارە قىلماق ناھايىتى قىيىن بولىدۇ-دە! مەن نىمە ئۈچۈنمۇ "ھەجىيىپ تۇرغان كىشىدىن ياخشىلىق كەلمەيدۇ" دىگەن گەپنى ئۇنتۇپ قالغاندىمەن. نىمە ئۈچۈن-مۇ ھەكىملەرنىڭ:

بەد نەپس بولما، بولغىن بەدگۇمان،
پىتنە-مىكىردىن بولغايسەن ئامان.

دىگەن بىيىتنىڭ ھوكمىنى تۇتماي ئىش قىلغاندىمەن! ئەگەر بۇ ئىشىمدىن بىرەر بالايى ئاپەت كېلىپ قالىدىغان بولسا، ماڭا مېڭ مەرتىۋە ھەق بولغان بولىدۇ.

شىر شۇ خىيال بىلەن تىپىرلاپ، ئىنتىزارلىق كۆزىنى يولغا تىكىپ بىردەم ئولتۇرۇپ، بىردەم قوپۇپ نىمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغاندا، تۆيۈقسىزدىنلا دېمىنە پەيدا بولۇپ قاپتۇ ۋە شىر ئۇنى كورگەندىن كېيىن كۆكلى بىرئاز ئارام تېپىپ ئورنىدا ئولتۇرۇپ تۇ. دېمىنە كېلىپ يەرنى سويۇپ تازىم قىلغاندىن كېيىن:

تا قىيامەت بولغىچە تۇرسۇن بۇ شانۇ شەۋكىتىڭ،
بەندىلەرگە نۇر تاراتسۇن ئاپتابى دولىتىڭ.

— ئەي، پادىشاھىم! مۇبارەك قۇلاقلىرىغا ئاۋازى يەتكەن ئۇ نەرسە بىر ئوكۇز ئىكەن. ئۇ مۇشۇ تاغ ئەتراپىدا ئوتلاۋېتىپ تۇ. ياتماق - قوپماق، يىمەك - ئىچمەكتىن باشقا نەرسە بىلەن كارى يوق. ھەممىتى گېلى بىلەن قوسىغىدىن ئوتەلمەيدىغان بىر نەرسە ئىكەن، — دەپتۇ.

— كۇچ - قۇۋۋىتى قانچىلىك ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— ئۇنىڭدا كۇچ - قۇۋۋەتكە دالالەت قىلغۇدەك ھىچنەرسە كورمىدىم. ئۇنى كورگەندىن كېيىن كۆكلۈمگە قىلچە قورقۇنچ پەيدا بولمىدى. ئۇنىڭدا قەدرى - قىممەت ۋە ھورمەت قىلىشقا بولغۇدەك بىرمۇ ئالامەتمۇ يوقتەك تۇرىدۇ.

— ئۇنى زەئىپ دىگىلى بولماسمىكىن. سېنىڭ بىر قېتىم ئۇچراشقىنىڭ بىلەنلا ئۇنىڭغا ئالدىنىپ قالساق بولمايدۇ. چۈنكى قاتتىق بوران ئاجىز گىياالارنى ئۆچۈرۈپ كېتەلمىسىمۇ، چوڭ دەرەخلەرنى قومۇرۇپ تاشلىيالايدۇ. چوڭ باھادىرلار ۋە پەھلىۋانلار ئوزىگە تەڭ كېلەلىگۈدەك كۈچلۈك كىشىلەرنى تاپمىسا، ئوزىنىڭ قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتلىرىنى ئاشكارا قىلمايدۇ - دە، — دەپتۇ شىر.

قارا قۇشقاچ ئۇۋلىغىلى قارچۇغا تەلپۈنمىگەي،
ئاچمىغاي چىۋىن شىكار قىلماق ئۈچۈن لاچىن قانات.

ـــ ئۇنى بۇنچىلىك چوڭ بىلىپ كەتمىسىلە، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ ھەم ئۇنىڭغا تەڭ كېلىشنى ئۇنچىلا قىيىن كورمىسىلمۇ بولىدۇ. ئەگەر سىلە خالايدىغان بولسىلا، مەن ئۇنى دەرگاھلىرىغا كەلتۈرەلەيمەن، ئۇ ئەلۋەتتە بويۇن سۇنۇپ ئىتائەت قىلىدۇ ۋە بەندىچىلىكنى بىجا قىلىدۇ.

شىر بۇ سوزدىن خوش بولۇپ كېتىپتۇ ۋە دېمىنەگە ئۇنى كەلتۈرۈشكە ئىجازەت بېرىپتۇ. دېمىنە شۇ زامان شەنزەبە قېشىغا بېرىپتۇ ھەم كوڭلىنى توق تۇتۇپ، ھىچ تەرەددۇت قىلمايلا سوز باشلاپتۇ:

ـــ نەدىن كەلدىڭ؟ بۇ يەردە نىمىشقا تۇرۇۋاتسەن؟ بۇ جايغا كېلىشىڭ ۋە بۇ يەردە تۇرۇپ قېلىشىڭنىڭ سەۋەۋى نىمە؟

شەنزەبە ئەھۋالنى ئوز ئەينى بىلەن بايان قىلىپتۇ. دېمىنە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن تولۇق ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ـــ بۇ تاغدىكى بارلىق ۋەھشى ھايۋانلارنىڭ پادىشاسى بولغان شىر ساڭا شۇنداق پەرمان بەردىكى، مەن سېنى دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بارىمەن. ئەگەر دەرھال بارساڭ ھازىرغىچە ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا بارمىغان گۇناھىڭدىن ئەپۇ قىلماقچى بولدى. ئەگەر سەللا تەخىر قىلساڭ مەن يېنىپ بېرىپ ۋەقەنى ئېيتىمەن.

شىر ۋە ۋەھشى ھايۋانلارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىغان شەنزەبە قورقۇپ كېتىپتۇ ۋە:

ـــ ئەگەر سەن كوڭلۈمنى خاتىرجەم قىلساڭ ۋە شىرنىڭ سىياستىدىن مېنى ساقلاپ قالالىساڭ مەن باراي ھەم سېنىڭ ھەمراللىغىڭنىڭ يۇزىدىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش شەرىپىنى تاپاي، ـــ دەپتۇ.

دېمىنە ئۇنىڭ كوڭلى تىنغۇدەك ئەھدى ـ پەيمانلارنى قىلىپ قەسەم ئىچىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىيلەن بىللە شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ. دېمىنە سەل ئىلگىرىرەك كىرىپ شىرغا ئوكۇزنىڭ كېلىۋاتقانلىغىدىن خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ. بىر پەستىن كېيىن ئوكۇزمۇ يېتىپ

كېلىپ تازىم بىجا كەلتۈرۈپتۇ. شىر شۇ هامانلا سوراپتۇ:
ــ بۇ تەۋەلىكىكە قاچان كەلدىڭ؟ بۇ يەرگە كېلىشىڭنىڭ سەۋىۋى نىمە؟
ئوكۇز ئوز قىسسىنى باشتىن-ئاخىر تولۇق بايان قىپتۇ.
ــ سەن بۇ يەردە تۇرۇپ قالغىن، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ شىر ئۇ-نىڭغا، ــ بۇ يەردە تۇرساڭ مېنىڭ شەپقەت ئىكرامىم ۋە مەرھىمەت ئىشامىدىن ناھايىتى كوپ نېسىۋە تاپسەن. بىر ئوز يۇرتىمىزدىكى مۇساپىر-مۇجاپىرلارنىڭ يۇزلىرىگە مېھرىۋانلىق ئىشىگىنى ئېچىپ كېلىۋاتىمىز. ئوز مەرھىمىتىمىزنى ئاستانىمىزدىكى مۇلازىملىرى-مىزنىڭ ئىنايەت داستىخىنىغا چېچىپ كېلىۋاتىمىز.

ئەگەر مىڭ يىل ئىزلىسەڭ بۇ مەملىكەتنى،
تاپالماسسەن بىزدىن خاپا بىر كىشىنى.
بىزگە بولدى هەممە ئىشتا شۇنداق مۇرات،
پۇقرالارنىڭ ئىش-كۇشلىرى تاپقاي كۇشات.

ئوكۇز شىرغا دۇئا قىلغاندىن كېيىن ئوزىنى مۇلازىملىققا قو-بۇل قىلغانلىغىغا خوشال بولۇپ، خىزمەت كەمىرىنى رىغبەت بىلىگە باغلاپتۇ، شىرمۇ ئۇنىڭغا "يېقىن كىشى" لىك ئورۇن بېرىپ سائەت-سېرى ئۇنىڭ ئىززەت-هورمىتىنى ئاشۇرۇپتۇ. كوڭلىدە بولسا ئۇ-نىڭ ئەھۋالىنى مۇلاهىزە قىلىپ، ئەقىل-ئىدرىگى ۋە قابىلىيەت ۋە تەجرىبىسىنى ياخشى باهالاپ كورۇپتۇ. قارىسا پەم-پاراسىتى تازا، مىجەز-خۇلقى ياراملىق بولغاچقا، تولاراق ئۇنىڭ خۇي-پەيلىنى ياقتۇرۇپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ دانىشمەنلىگىگە بولغان ئىشەنچىسى تې-خىمۇ ئېشىپتۇ.

ئۇنى كورۇپ، خۇش پەمىلىك هەم سوزشۇناس،
كوزى ئوتكۇر دانالىغىن قىلدى قىياس.

ئۇ ئىدى بىركوپنى كورگەن ئىش بىلەرمەن،
تەجرىبىلىك ئىشقا پۇختا ھەم دانىشمەن.

شىر كوپ ئويلاپ ۋە تەپەككۇر يۈرگۈزگەندىن كېيىن، ئۇنى ئوزىگە سىرداش قىلىپتۇ. ئۇ دائىم شىر قېشىدا تۇرۇپ، قەدرى-قىممىتى ئوسۇۋېرىپتۇ. ھوكۇم سۇرۇش ۋە پەرمان يۈرگۈزۈشتە شان-شەۋكىتى ئېشىۋېرىپتۇ. ئۇنىڭ مەرتىۋىسى بارلىق دولەت ئەركان-لىرى ۋە ھوكۇمەت ئەئيانلىرىدىن يۇقۇرى دەرىجىگە كوتۈرۈ-لىپتۇ.

دېمىنە شىرنىڭ ئوكۇزگە ناھايىتى كاتتا ھورمەت كورسەت-كەنلىگىنى ئۇنىڭغا ئىنئام ۋە ئىكرام قىلىشتا ھەددىدىن ئاشقانلىغە-نى، لېكىن ئوزىگە ھېچقانداق چوڭ ئىشلاردا مەسلىھەت سالمايۋاتـقان ۋە سوزىنى ئاڭلمايۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ھەسەت قولى بىلەن نەپرەت سۇرمىسىنى كوڭلىنىڭ كوزىگە تارتىپتۇ ھەم غەزەپ ئوتى غەيرەت شولىسىنى دېمىغا ئۇرۇپ ئۇنىڭ پىغانىنى ئاشۇرۇپتۇ.

ھەسەت ئوتىنى ياندۇرسا ھۇسۇدى،
بۇرۇنراق كويگۈسى ئاندا ئوز ۋۇجۇدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن دېمىنەنىڭ ۋۇجۇددىدا سەبرۇ قارار ۋە كوڭ-لىدە ئارام قالمايتۇ. ئاخىرى شىكايەت قىلىش ئۈچۈن كەلىلەنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ.

ــ ھەي، بۇرادەر، مېنىڭ ئەقلىمنىڭ ئاجىزلىغىنى، تەدبىرىـ-نىڭ سۇسلۇغىنى كورگىنە، ــ دەپتۇ دېمىنە كەلىلەگە، ــ بارلىق ھەم-مىسىنى مەخسۇسلا شىرنىڭ راھەت-پاراغىتىگە بېغىشلىدىم. ئوكۇزنى ئۇنىڭ خىزمىتىگە كەلتۈرۈپ بەردىم. مانا ئەمدى ئۇ شىرغا يېقىن بولۇپ، مەرتىۋە تېپىپ، ھەمىمە ھۇلازىملاردىن ئارتۇق تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. مەن بولسام ئورۇن-مەرتىۋەمدىن چۈشۈپ نەزەردىن قالدىم.

ـــ بۇ ئىشنى سەن ئۆزەڭ قىلغىنىڭ. ئۆزەڭ تاپقان بالاغا داۋا يوق ئەمدى. بۇ پالتىنى ئوز پۇتۇڭغا ئوزەڭ ئۇردۇڭ. بۇ پىتنە چاڭلىرىنى ئوز يولۇڭدا ئوزەڭ تورۇتتۇڭ. ئەمدى سەن ھىلىقى زاھىت كورگەن ۋەقەلەردەك ھادىسگە دۇچ كەپسەن، ـــ دەپتۇ كەلىلە.

ـــ ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ دىمنە.

ـــ بايان قىلىنىشچە، بىر زاھىت بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايە-سىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

زاھىتنىڭ ھىكايىسى

ـــ بايانداكەلتۇرۇلۇشچە، بىر پادىشا بىر زاھىتقا قىممەتبا-ھالىق تون ئىنئام قىپتۇ. بۇنىڭدىن بىر ئوغرى خەۋەر تېپىپ قېلىپ، تونىنى ئوغرىلاش قەستىدە زاھىتقا قول ببرىپ مۇرىت بولۇپتۇ؛ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغاچ، تەرىقەت ئەدەپلىرىنى ئۇگەنگەن بولۇپ، كېچە-كۇندۇز ئۇنىڭ سوھبىتىدە چوگىلەپتۇ. مانا شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ، ئۇ زاھىتقا مەھرەم بولۇۋاپتۇ-دە، بىر كېچىسى پۇر-سەت تېپىپ، ئۇ تونىنى ئېلىپ قېچىپتۇ. زاھىت ئەتىسى قارىسا تونىمۇ كورۇنمەپتۇ. يېڭى مۇرىدىمۇ ھازىر بولماپتۇ. تونىنى ئۇنىڭ ئېلىپ قاچقانلىغىنى بىلگەن زاھىت ئۇنى ئىزلەپ شەھەر تەرەپ-كە مېڭىپتۇ. يولدا كېتىۋاتسا ئىككى كىشىنىڭ ئۇچراپ قاپتۇ. قارىسا ئۇ ئىككى كىشىنىڭ ئۇسۇشۇۋاتقان ۋە ئىككىسىنىڭ بېشى يېرىلىپ قان ئېقىۋاتقان ئىكەن. زاھىت ئۇ يەردە بىر پەس قاراپ تۇ-رۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن بىر تۆلكە پەيدا بولۇپ، ئارىغا كىرىپ، كىشىكلەرنىڭ ئاققان قانلىرىنى يالاشقا باشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا ئۇ ئىككى كىشىكنىڭ يەنە غەزىۋى قوزغىلىپ، بىر بىرىگە ئېتىلىپتۇ. ئىككى باش ئىككى ياندىن بىر يولى تېگىپ، تۆلكە ئوتتۇرىدا قە-سىلىپ قېلىپ، ئەجەل ئىسكەنجىسىگە گىرىپتار بولۇپ ئولۇپتۇ. زاھىت بۇ

هادىسىدىن تەجرىبە ئېلىپ يۇلغا راۋان بولۇپتۇ، كەچ كىرگەندە شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. قارىسا شەھەر دەرۋازىسى تاقىلىپ قالغان ئىكەن، زاھىت كىرگىلى جاي تاپالماي چوگىلەپ يۈرۈپتۇ. گۇ- زەردە بىر خوتۇن ئوگزە ئۇستىدە تۇرۇپ ھەر تەرەپكە قاراۋاتقان ئىكەن. ئۇ زاھىتنى كورۇپ قاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بۇ يەرلىك ئەھەس- لىگىنى پەملەپ، ئۇنى ئويىگە تەكلىپ قىلىپتۇ. زاھىت ئۇنىڭ تەكلە- ۋىنى قوبۇل قىلىپ ئويىگە كىرىپتۇ ۋە بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپ تاڭەت - ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. ئۇ خوتۇن داڭقى چىققان جا- لاپ ئىكەن ۋە ئۇنىڭ مەخسۇس ئەنە شۇنداق بۇزۇق ئىشلارغا ئىشلىتىش ئۈچۈن باققان بىر چورىسى بار ئىكەن. ئۇ چورە شۇنـ داق چىرايلىق ئىكەنكى، ئۇنىڭ نازۇ كەرەشمىسى ھورلەرگىمۇ جەلۇنگەرلىك ئۇگىتىدىكەن ۋە خۇمار كوزلىرى غەمزە ئوقى بىلەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ كوكسىنى تېشىدىكەن.

خىرامان قەددى سەرۋى، يۇزلىرى خۇددى مەھى تابان،
ئەقىلنىڭ بويىنغا زۇلپى بىلەن بەندى كەمەن سالغان.

يەنە بىر، ئوزى چىرايلىق، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان شىرىن سوزلۇك، شېكەر لەۋلىك بىر يىگىت، ئۇ چورە بىلەن ئاشنا بولۇۋالغان ئىكەن، ئۇلار ھەمىشە خۇددى زوھرە يۇلتۇزى بىلەن مۇشتىرى يۇلتۇزىدەك بىر ئورۇندا يېتىشىدىكەن. بۇ يىگىت: "باشقا كىشىلەر كېلىپ ئۇنىڭ ۋىسال جامىدىن شەرۋەت ئىچىۋالمىغىدى ۋە تەشنا بولغانلار ئۇنىڭ تەلەپ شارابىدىن تېتىپ كورۇپ ئۇسـ سىزلىغنى قاندۇرۇۋالمىغىدى" دەپ رەشك قىلىپ، بىر كۈننىمۇ ئوتـ كۈزۈۋەتمەي ھەر كۈنى كېلىدىكەن.

شۇ قەدەر رەشكىم يامانكى، كەلسە قولۇمدىن ئەگەر
قويماس ئىدىم خىيالىڭنى غەيرى دىلغا كىرگىلى.

هىلقى يامان خوتۇن، بۇ ئىككىسى ھەر كۈنى بىللە بولۇ-
ۋالغانلىغىدىن ئۆزىنىڭ تاپاۋىتىگە دەخلى يەتكەنلىگى ئۈچۈن بىتا-
قەت بولۇپ، ھايا پەردىسىنى ئوتتۇرىدىن كوتىرىۋېتىپ، ھاياتىدىن
قول يۇيۇپ، زاھىت ئۇنىڭ ئويىدە قونغان ئاشۇ كېچىسى ھىلقى
يىگىتنى ئولتۇرۇۋېتىشكە قەست قىلىپتۇ. شۇڭا، ئۇ خوتۇن بىر بانا
بىلەن ئۇ ئاشىق - مەشۇقتا شاراپ تۆتۈپ، ئۇلارنى مەس قىلىپ قويۇپ-
تۇ - دە، پۇتۈن ئۇيى ئەھلى ئۇخلىغان ۋاقىتدا، ئەڭ ئوتكۇر زەھەر-
نى قۇتىچىغا سېلىپ، نەپەس ئالغاندا بېرىپ زەھەرلەپ ئولتۇرسۇن،
دەپ ئۇ يىگىتنىڭ بۇرنىغا پېقىن ئاپىرىپتۇ. تېخى يىگىت دىمىغىغا تار-
تىپ ئۇلگۈرمەيلا بىر چۇشكۇرۇۋېتىپتۇ - دە، زەھەرنىڭ بۇسى ئۇ يامان
خوتۇننىڭ ئاغزى - بۇرنىغا كىرىپ كېتىپ، شۇ ھامان جان بېرىپتۇ.

زاھىت بۇ ھالنى كورۈپ، قىيامەت كۈنىدەك ئۇزۇن بىلىنگەن
بۇ كېچىنى ناھايىتى تەسلىكتە تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ. سۇبھى زاھىدى
نۇرانە جاينىمازىنى ئاسمان مېھرابىغا يايغان چاغدا، زاھىت پىسقى
پاسات تائىپەسىنىڭ زۇلمىتىدىن قۇتۇلۇپ، باشقا مەنزىلگە كوچۇپتۇ.
يولدا زاھىتنىڭ مۇرتلىرىدىن بولغان بىر موزدۇز ئۇچراپ قېلىپ،
زاھىتنى ئۇز ئويىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە زاھىتقا ياخشى خىزمەت
قىلىشنى ئويىدىكىلەرگە تاپىلاپ قويۇپ، ئوزى بىر دوستىنىڭكىگە زىيا-
پەتكە كېتىپتۇ، ئۇ موزدۇزنىڭ خوتۇنىنىڭ خۇش تەبەتلىك، ئوزى
كېلىشكەن بىر ئاشنىسى بار ئىكەن.

ئوزى نازۇ ئىشۋىلىك - كوزلىرى شوخ غەمزىلىك،
يۇز چىرايى جىلۋىلىك، ئۇ ئىدى جانغا بالا.

ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا موزدۇزغا خوشنا بولغان سەتراچنىڭ
خوتۇنى دەللالىق قىلىدىكەن. ئۇ خوتۇن ئەپسۇنگەرلىك قىلىپ،
ئوت بىلەن سۇنى بىر بىرىگە قوشالايدىغان ۋە تىل ياغلىمچىلىق
بىلەن تاشنى مۇمدەك ئېرىتىۋېتەلەيدىغان بىر خوتۇن ئىكەن.

ئىدى شۇنداق يېتىشكەن پەرىپتىگەر،
سۇمرۇغ بىلەن پاشىنى جۇپ قىلاتتى.
ئىسىل بىلىۋر تەسۋىنى ئورۇپ تۇرۇپ،
كەمەر ئورنىغا زۇننار ئالدۇراتتى.

موزدۇزنىڭ خوتۇنى ئېرى بىر ياققا كېتىپ، ئوي خالى قالغانلىغىنى كورۇپ، دەللالغا: "بۇگۈن ئوي خالى قالدى، ئاشنامغا خەۋەر قىلىپ قوي" دەپتۇ. ئاشىنسى خەۋەر تېپىپ شۇ ئاخشىملا كېلىپ، ئىشكىنىڭ ئېچىلىشىغا ئىنتىزار بولۇپ كۈتۈپ تۇرسا، موز-دۇز خۇددى كورۇنمەس بالا-قازادەكلا تۇيۇقسىز يېتىپ كېلىپ قاپتۇ-دە، ئىشكىنىڭ قېشىدا تۇرغان كىشىنى كورۇپ قاپتۇ. موز-دۇز ئىلگىرىمۇ ئۇ ئادەمدىن بىر ئاز گۇمان قىلىدىكەن. شۇ پەيتتە ئۇنىڭ ئىشىك ئالدىدا تۇرغانلىغىنى كورۇپ گۇمانىنى مۇقەررەر-لەشتۇرۇپتۇ-دە، غەزەپ بىلەن ئويگە كىرىپ، خوتۇنىنى راسا ئۇ-رۇپ، هويلىسىدىكى بىر تۇۋرۇككە مەھكەم باغلاپ قويۇپ، ئوز ئورنىغا كىرىپ يېتىپ قاپتۇ. بۇنى كورگەن زاهىت: "بۇ ئادەم هېچقانداق سەۋەپسىزلا بۇ بىگۇنا خوتۇنىنى كوپ ئۇرۇۋەتتى، ئەمدى مەن ئۇنى تىلىۋالاي" دەپ ئويلاپ تۇرۇشىغا سەتىراچنىڭ خو-تۇنى كېلىپ، موزدۇزنىڭ خوتۇنىغا: "يىگىت كېلىپ ساقلاپ قالدى، ئۇنى تولا ئىنتىزار قىلما، چىقىپ تېزرەك كوڭلىنى خوش قىل، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگىن" دەپتۇ. موزدۇزنىڭ خوتۇنى ئۇنى ئاستا چاقىرىپتۇ ۋە: "ئوبدان ئاچا، نالەزارىمنى ئاڭلا، ماۋۇ زالىم، رەھىمسىز ئېرىمنى كورگىنە، تالادىن كىرىپلا خۇددى سارائغا ئوخ-شاش ئۇرۇپ تۇۋرۇككە مەھكەم باغلاپ قويدى. ئەگەر ماڭا مېھرى-ۋانچىلىق قىلساڭ تېزرەك مېنى يېشىپ قويغىن. سېنى ئوزەمنىڭ ئورنۇمغا تۇۋرۇككە باغلاپ قويۇپ، تېزرەك يارىمنىڭ قېشىغا بېرىپ ئوزرە ئېيتىپ، ئۇنى قايتۇراي ۋە كېلىپ سېنى يېشەي، بىر مەرھە-مەت قىلىپ مېنى مىننەتدار قىلساڭچۇ، ئاچا" دەپ يالۋۇرۇپتۇ.

سەتەراچىنىڭ خوتۇنى ئىچى ئاغرىپ، ئۇنى يېشىپ ئوزىنى باغ-لاشقا رازى بولۇپتۇ ۋە ئۇنى يېشىپ ئوزى باغلىنىپتۇ. زاھىت بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئەھۋالنىڭ ھەقىقتىنى پەملەپتۇ. شۇ ئەسنادا موزدۇز ئويغىنىپ قاپتۇ - دە، خوتۇنىنى چاقىرىپتۇ. سەتە-راچىنىڭ خوتۇنى "ئاۋازىمدىن تونۇپ قالمىسۇن" دەپ جاۋاپ بە-رمەپتۇ. موزدۇز ھەر قانچە چاقىرغان بولسىمۇ ئۇ خوتۇن ئۇنچىقمى-غاندىن كېيىن موزدۇزنىڭ غەزىۋى قوزغىلىپ، قولىغا پىچاق ئېلىپ كې-لىپ ئۇ خوتۇننىڭ بوۇرنىنى كېسىۋېتىپتۇ - دە، "مانا بوۇنى ئاشتاڭغا توھپە قىلىپ بەر" دەپ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ.

خوتۇن قورقۇنچىدىن ئۇن چىقىرالماپتۇ، زاھىت ئوز - ئوزىگە: "ئاجايىپ ئىش، ئەيش - ئىشرەتىنى باشقىلار قىلىپ، خاپىلىغىنى باشقىلار تارتقىنىنى كورمەمدىغان" دەپتۇ. موزدۇزنىڭ خوتۇنى قاي-تىپ كېلىپ، دەللىنىڭ بوۇرنى كېسىلگەنلىگىنى كوروپ ناھايىتى خە-جالەتچىلىكتە قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئوزرە ئېيتىپ، ئۇنى يېشىپ ئوزىنى باغلاپتۇ. سەتىراچىنىڭ خوتۇنى بوۇرنىنى قولىدا كوتىرىپ ئويىگە كەپتۇ. ئۇ ھەيرانلىقتىن بىر تۇرۇپ كۇلىدىكەن، بىرتۇرۇپ يىغلايدىكەن. زاھىت بۇ ئىشلارنى كوروپ ۋە سوزلەرنى ئاڭلاپ، ھەيران بولوپ ئولتۇرۇپتۇ. موزدۇزنىڭ خوتۇنى بىرەر سائەت باغلاقلىق تۇرۇپتۇ ۋە ئاندىن كېيىن قولىنى دۇئاغا كوتىرىپ مۇناجات قىلىشقا باشلاپتۇ: "خۇدايا-خۇداۋەندە، پاك پەرۋەردىگارا! ئوزەڭ بىلىسەن. ئېرىم ماڭا زۇلۇم قىلىپ، قىلمىغان گۇناھى گەدىنىمگە ئارتىپ، مېنى باغلىدى ۋە جا-مالىمنىڭ زىننىتى بولغان بوۇرنۇمنى كەستى. خۇدايا پاكلىغىنىڭ ھەققى ھورمىتىدىن بوۇرنۇمنى ئوزەڭ ساقايتقىن!" ئۇنىڭ ئېرى موزدۇز ئويغاق يېتىپ، ئۇ مۇناجاتنى ئاڭلاپتۇ.

— ھەي بىھايا، ھارامزادە جالاپ! — دەپ ۋاقىراپتۇ ئۇ ئويدە تۇرۇپ، — نىمە دەۋاتىسەن؟ پاسىقلارنىڭ دۇئاسىنىڭ نىمە قەدرى-قىممىتى بار، بوۇزۇقلارنىڭ مۇناجاتىنىڭ نىمە ئېتىۋارى بار؟

كىشىنىڭ دۇئاسى بولار مۇستىجاب،
تىلى بىلەن دىلى ئوخشاش بولسا ساپ.

ئۇ خوتۇن بىردىنلا ۋاقىراپتۇ:

— ھەي دىل ئازار، زالىم! — دەپتۇ ئۇ ئېرىگە، — تۇر ئورتۇڭدىن، خۇدايىتائالانىڭ قۇدرىتىنى تاماشا قىل، مەن پاك بولغاچقا خۇدايىتائالا بۇرنۇمنى ساقايتتى ۋە ھالايىق ئوتتۇرىسىدا شەرمەندە قىلمىدى.

ھىلىقى نادان موزدۇز ئورنىدىن تۇرۇپ، چىراق يېقىپ، خوتۇنىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ بۇرنى ساق ئىكەنلىگىنى، ھەچىبىر يەردە زەخمى، يارا ياكى كېسىك ئەسىرى يوق ئىكەنلىگىنى كورۇپ، گۇناھىغا ئىقرار قىلىپ خوتۇنىدىن ئۇزرە سوراپتۇ:

— مەن بۇندىن كېيىن ئۇنداق ساختىپەز پىتىنەخورلارنىڭ سوزىگە كىرمەيمەن، — دەپتۇ ئۇ خوتۇنىنىڭ قولىنى يېشىپ تۇرۇپ ناھايىتى مۇلايىملىق بىلەن توۋا قىلغان ھالدا. — ئەمدى قالغان ئومرۇمنى سېنىڭ بۇيرۇغۇڭغا پەرمانبەردارلىق بىلەن ئوتكۇزىمەن. ساڭا ئوخشاش دۇئاسى ئىجابەت بولىدىغان ئىپپەت پەردىسى ئىچىدىكى مەستۇرە ئايالنى قەدىرلەيمەن.

ئۇ تەرەپتە بولسا سەتىراچنىڭ خوتۇنى بۇرنىنى قولىدا كوتىرىپ ئويىگە كەپتۇ ۋە ئەمدى قانداق ھىلە بىلەن بۇ ئىشنى ئېرىگە كورسىتىشنى بىلمەي ھەيران بولۇپ، خولۇم - خوشنا ۋە دوست - دۇشمەنلەرنىڭ نېمە دەپ سوز - چوچەك قىلىشىدىن ئەنسىرەپ تۇرسا، سەتىراچ ئويغىنىپ ۋاقىراپتۇ:

— ھەي خوتۇن، ئەسۋاپلىرىمنى ئەپكەل، پالانى غوجامنىڭ ئويىگە بارىمەن.

خوتۇن كېچىكىپ‌رەك جاۋاپ بېرىپ، ئەسۋاپنى ئەپكېلىشتىمۇ سەل تەخىر قىلىپ، ئاخىرى بىر ئۇستۇرنى ئېچىپ، ئۇستىنىڭ قولىغا بېرىپتۇ. سەتىراچنىڭ ئاچچىغى كېلىپ، خوتۇنىنى تىللىغان

پېتى قاراڭغۇدا ئۇستۇرنىنى خوتۇنى تەرەپكە ئېتىپتۇ، خوتۇن دەر-
ھال ئوزىنى يەرگە تاشلاپ "ۋاي بۇرنۇم، ۋاي بۇرنۇم" دەپ
پەريات قىلىشقا باشلاپتۇ. سەتىراچ ھەيران بولۇپ نېمە قىلا-
شىنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئۇ خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇققان ۋە خولۇم - خوش-
نىلىرى يېغىلىپ، خوتۇننىڭ ھالىنى كورۇپ سەتىراچنى مالامەت
قىلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ بىچارە ھەيران بولۇپ، يا ئىقرار قىلىشنى، يا
ئىنكار قىلىشنى بىلمەي قاپتۇ. شۇ ئاردا تاڭ ئېتىپ، قاراڭغۇلۇق
زۇلمىتى كوتىرىلىپ، ئالەمنى قىزدۇرغۇچى ئاپتاپ نامايەن بولۇپتۇ.

تارتتى لەشكەر پەلەككە شاھى شەرق،
شاھى مەغرىپ قان ئىچرە بولدى غەرق.

خوتۇننىڭ ئۇرۇق - تۇققانلىرى ئولىشىپ، سەتىراچنى قازىنىڭ
ئالدىغا ئاپىرىپتۇ. زاھىتمۇ موزدۇزنىڭ ئويىدىن چىقىپ قازى مەھ-
كىمىسىگە بېرىپتۇ. ئۇ قازى بىلەن قەدىردان دوست ئىكەن. خو-
تۇننىڭ تۇققانلىرى دەۋا قىلىشىپتۇ. قازى سەتىراچتىن سوراپتۇ:
ــ ھەي ئۇستا، نىمىشقا بۇ خوتۇننىڭ بۇرنىنى كەستىڭ؟
سەتىراچ جاۋاپ بېرىشقا ئاجىز كەپتۇ. قازى قىساسنى ئېلىپ
بېرىش ئۈچۈن سەتىراچنىڭمۇ بۇرنىنى كېسىشكە بۇيرۇپتۇ.
ــ بۇ ئىشتا كوپرەك پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك قازى ئاخۇنۇم! ــ
دەپتۇ زاھىت ئورنىدىن تۇرۇپ، ــ ئەگەر تونىنى ئوغرى ئالمىغان
بولسا، تۇلكىنى كىيىكلەر ئوسۇپ ئولتۇرگەنلىگى، جالاپ خوتۇننى
زەھەر ھالاك قىلغانلىغى، موزدۇز سەتىراچنىڭ خوتۇننىڭ بۇرنىنى
كەسكەنلىگى قاتارلىق بالا - قازالارنى كورمىگەن بولاتتىم.
قازى زاھىت تەرەپكە قاراپتۇ ھەم ۋەقەنى سوراپتۇ. زاھىت
كورگەن - ئاڭلىغانلىرىنى بىرمۇ - بىر بايان قىلىپتۇ ۋە ئاخىردا شۇنـ
داق دەپتۇ:
ــ مەندە مۇرىت ئېلىش ئارزۇسى بولمىغان بولسا، ئوغرىنىڭ

هىلە - مىكرىسكوپ ئالدىنىپ، تونۇنى ئوغرىلاتمىغان بولاتتىم. ئەگەر تۆلكە نەپسى يامان، قانخور بولمىغان بولسا، كىيىكلەرنىڭ ئارىسىدا قېلىپ ئولمىگەن بولاتتى. ئەگەر بۆزۇق خوتۇن باشقىلارغا يامانلىق ئىستىمىگەن بولسا، زەھەر تېتىپ جان بەرمىگەن بولاتتى. ئەگەر سەترا چىنىڭ خوتۇنى ئۇ ھارام ئىشقا مەدەت بەرمىگەن بولسا، بۇرنى كېسىلىپ رەسۋا بولمىغان بولاتتى. ھەر كىم يامانلىق قىلسا ياخشىلىقتىن ئۈمىت تۈتماسلىغى كېرەك. ھەر كىمگە ناشكەر لازىم بولسا ھەنزەل① ۋە چاچراتقۇ تېرىماسلىغى كېرەك.

بۇ جاھان توغرىسىدا، دەپتۇ ئاقىللار شۇنى،
تېرىمىغىن يامانلىق، ئۇرارسەن ئاخىر ئۆزۈڭنى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، بۇ جاپا يولىنى ئوزەڭ ئىختىيار قىلغانلىغىڭنى، بۇ مۇشەققەتنى ئوزەڭ چەككەنلىگىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. ئوزەڭگە ئوزەڭ قىلغان تۇرۇقسىزلىق ئەمدى يەنە كىمدىن نالە قىلىسەن!

— راست ئېيتىسەن، — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا، — بۇ ئىشنى ئوزۈم قىلدىم، لېكىن ئەمدى مېنىڭ بۇ ئىشتىن قۇتۇلۇش تەدبىرىم توغرىسىدا نېمە دەيسەن؟

— بۇ توغرىدا باشتىمۇ مەن ساڭا قوشۇلمىغان، ھىلىمۇ ساڭا ئارىلاشمايمەن ۋە دەخلى بەرمەيمەن، ئوزەڭ ئويلاپ پىكىر قىل، ھەر كىم ئوز مەسلىھەتىنى ئوزى ياخشى بىلىدۇ، — دەپتۇ كەلىلە.

— ئۇنداق بولسا مەن ھىلە ئىشلىتىپ ھەركەت قىلىمەن، تا ئوكۇزنى ھازىرقى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈپ بەلكى مۇشۇ يۇرت تەۋەسىدىن قوغلاپ چىقارمىغىچە ھەرگىز غاپىللىق ۋە بوشاڭلىق قىلمايمەن. مەن ئارتۇق مەرتىۋىمۇ ئىزلىمەيمەن. بۇزرۇكلار "ئاقىلمۇ ئاقىل" دەپ ماختىغان ئادەمنىڭ ئەقىل-پاراسىتىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگۈچە ئىشەنمەيدۇ، دەپ بىكارغا ئېيتمىغان.

① ھەنزەل — ئاچچىق تاۋۇز. مىللى ۋە جۇڭيى تەبابەتتە ئىشلىتىلىدىغان بىرخىل دورا. خەنزۇچە گۇالۇ دېيىلىدۇ.

لار بەش ئىشقا ئالدىرسا بولىدۇ" دەپ ئېيتىشقان. بۇنىڭ بىرىنچىسى، مەنسەپ ۋە مەرتىۋە تەلىۋىدە، ئەگەر ئۇنىڭغا يېتىشىش مۇمكىن بولىدىغان بولسا؛ ئىككىنچىسى، زەرەردىن قېچىشتا؛ ئۈچىنچىسى، ئۆز مەنپەئەتىنى قوغداشتا؛ تۆتىنچىسى، ئۆزىنى بالا ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشتا؛ بەشىنچىسى، نەپ ئالماق ۋە زىيانىنىڭ ئالدىنى ئالماقتا ئالدىرسا بولىدۇ. مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ھەركەت قىلىمەن. تاكى ئۆز مەنسۇبىمگە يېتىشىپ، ئىززەت-ئابروي ۋە ھوقۇقۇم قولۇمغا كەلمىگىچە توختىمايمەن، مەن قۇرغۇيدىن ئىنتىقام ئالغان قۇشقاچتىنمۇ زەئىپ ئەمەسمەن، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ئىككى قۇشقاچ بىر دەرەختە چاڭگا تۇتقان ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

قۇشقاچ بىلەن قۇرغۇينىڭ ھىكايىسى

ئىككى قۇشقاچ بىر دەرەختە چاڭگا قۇرۇپ، ئازغىنا دان ۋە سۇغا قانائەت قىلىپ ھايات كەچۈرىدىكەن. شۇ دەرەخ ئوسكەن تاغدىكى باشقا بىر دەرەخ ئۈستىدە بىر قۇرغۇي بار ئىكەن. ئۇ قۇرغۇي ئۇۋ قىلىدىغان ۋاقتىدا چاقماقتەك چاچراپ، خۇددى چەمەنداقتەك قۇشلار جېنىنىڭ خامىنىغا ئوت سالىدىكەن.

قانچىلاپ قۇشلارغا چاڭگال ئاچاتتى،
بىر ھەملىدە مىڭ قۇشقاچنى ئالاتتى.

قاچانكى قۇشقاچلار بالا چىقارسا، ئۇچۇرما بولغان ۋاقتىدا، قۇرغۇي بىر يانىدىن پەيدا بولۇپ كېلىپ، قۇشقاچ بالىلىرىنى ئوۋلاپ، ئۆز بالىلىرىغا بېرىدىكەن. قۇشقاچلار بولسا "ۋەتىنىنى سويىمەك ئىمان جۇملىسىدىندۇر" دەپ ئۇ يەردىن كوچۇپ كەت-

مەيدىكەن، لېكىن ئۇ يەردە تۇرۇشقىمۇ ئامالسىز قالغان ئىكەن. بىر نوۋەت قۇشقاچلار بالا چىقىرىپتۇ، بالىلىرى بولسا چوڭىيىپ قانات چىقىرىپتۇ ۋە ھەركەت قىلىشقا باشلاپتۇ، ئاتا-ئانىلىرى بالىلىرىنى كورۇپ، سۆيۈنۈپ-قۇۋۇنۇپ، خوشال-خورامليق بىلەن پەرۋاز قىلىپتۇ. ئەمما تۆيۈقسىزدىن قۇرغۇيىنىڭ ئەندىشىسى خىيا-لىغا چۈشۈپ، شۇ زامانلا خوشاللىقلىرى قايغۇغا ئالمىشىپ، ئىز-تىراپ بىلەن ناله-زار قىلغىلى تۇرۇپتۇ. پەرزەنتلىرىنىڭ ئىچىدە ۋۇجۇدىدىن باتۇرلۇق ئالامتى چىقىپ تۇرغان بىرى بار ئىكەن، ئۇ ئاتا-ئانىسىدىن سوراپتۇ:

— خۇرسەنتلىگىلار كېتىپ ناله-زار قىلىشىڭلارنىڭ سەۋەبى نىمە؟

ئۇلار:

سورىما بىزدىن، قەلبىمىز كويىيەكتە يالقۇنلاپ شۇنان،
يېشىمىزدىن سورا ئۇنى، ئۇ قەلبىمىزگە تەرجىمان.

دەپ قۇرغۇيىنىڭ زۇلمىنى ۋە پەرزەنتلىرىنى كۆتۈپ تۇرغان ئاقىۋەتنى سوزلەپ بېرىپتۇ.

— تەقدىرنىڭ قازاسىدىن قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدۇ. ئەمما دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا تېپىش ئۈچۈن سەۋەپ قىلىشنى خۇدا مۇقەررەر قىلىپ ياراتقان. بۇ چېگىكنى يېشىش ئۈچۈن بىر قەدەم كوتەرسەڭلار، بۇ بالا دەپئىسى بولۇشى مۇمكىن، — دەپتۇ قۇشقاچ بالىسى.

بۇ گەپ قۇشقاچلارغا ياراپ قاپتۇ-دە، ئۇلاردىن بىرى بالىسىنى بېقىپ ئولتۇرۇپتۇ. يەنە بىرى قۇرغۇيدىن مۇداپىە كورۇش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلىپ كوپ ئويلىغاندىن كېيىن ئاخىرى: "ھەرقانداق بىر جانۋار ئالدىمغا ئۇچرىسا، ئۇنىڭغا دەردىمنى ئېيتىپ ئىلاجىنى سورايمەن" دەپ كوڭلىگە پۈكۈپ كېتىپ بارسا، ئوت كالىدىن چىقىپ، سەھرادا كېتىپ بارغان بىر سەمەنە-دەرنى كورۇپ قاپتۇ. قۇشقاچ ئۇنىڭ شەكلى ۋە كورۇنۇشىدىن ئەجەپلىنىپ "مۇشۇ جانۋارغا ئوز ھالىمنى بىر بايان قىلىپ

باقاي" دەپ ئويلاپ، تازىم ۋە ئىززەت-ئىكرام بىلەن سەمەدە-دەرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە سالام قىلىپ ئەدەپ بىلەن تۇرۇپتۇ. سەمەندەر غەلىتە تىل بىلەن ئۇزۇنىڭ مۇساپىرلارغا يېقىنچىلىق قىلىدىغان ۋە غېرىپ پەرۋەرلىك قائىدە-يوسۇنىنى بىجا كەلتۇرۇپتۇ ۋە:

ــ چىرايىڭدا مالامەت ئەسىرى كورۇنىدۇغۇ؟ ئەگەر يول ئازاۋىدىن بۇنچە رەنج چەككەن بولساڭ، بۇ مەنزىلدە بىر-نەچچە كۈن تۇرغىن ۋە ئارام ئالغىن، ئەگەر باشقا ئىش تۇپەيلىدىن خاپا بولۇپ قالغان بولساڭ، ئېيتقىن، ئۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن قولۇمدىن كېلىشىچە ھەركەت قىلاي، ــ دەپتۇ.

قۇشقاچ ئەگەر تاشقا سوزلىسە تاشمۇ پارە-پارە بولۇپ كەتكۈدەك ھالدا زار-زار يىغلاپ تۇرۇپ، ئوز ھالىنى بايان قىلىپتۇ.

ھەركىمگە ھالىمنى بايان ئەيلەرمەن،
كوكسىگە يۇزلەرچە ئەلەم باغلارمەن.

ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلىغان سەمەندەرنىڭ مىڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ-دە، قۇشقاچقا:

ــ غەم يىمىگىن، مەن بېشىڭدىن بۇ بالانى كەتكۈزۈۋېتەمەن. بۇگۈن كېچە، قاراپتۇر، بىر ئۇچقۇنۇم بىلەن ئۇنىڭ ئويىنى ۋە ئوزىنى كويدۇرۇپ كۈللىرىنى سورۇۋېتىمەن. سەن ئاۋال ماڭا ئويۇڭنى كورسىتىپ قوي، ۋاقتى كەلگەندە مەن بارىمەن، ــ دەپتۇ. قۇشقاچ ئوزىنىڭ ئويىنى سەمەندەر ياخشى تونۇغۇدەك قىلىپ ئېنىق كورسىتىپ قويۇپ، سۇيۇنۇپ ئوز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ. كېچىسى ھىلىقى سەمەندەر بىر-نەچچە سەمەندەرنى يىغىپ، ھەر بىرى بىر پارچىدىن چوغ ۋە گۈگۈرت ئېلىپ قۇشقاچنىڭ ئويىگە كېلىشىپتۇ. قۇشقاچنىڭ ئوزى يول باشلاپ ئىلاۋنى قۇرغۇينىڭ ئۇۋۇسىغا باشلاپ بېرىپتۇ. قۇرغۇي بالىلىرى

بىلەن ئۇ بالا-قازادىن بىخەۋەر ئۇخلاۋاتقان ئىكەن. سەھەندەر-لەر چوغىنى ئۇنىڭ ئۈۋىسىغا توشقۇزۇۋېتىپتۇ. شامال چىقىپ ئوت يالقۇنلاپ كويۇپتۇ، قۇرغۇيلار خەۋەر تاپقان ۋاقتىدا ھەركەت قولى بىلەن ئۇ ئوتنى ئوچۇرۇپ بولمايدىغان ھالەتكە يەتكەن ئىكەن. شۇڭا ئۇلار ھەممىسى كويۇپ كۈل بولۇپتۇ.

زالىم ئوز زۇلمىدىن ئوت ياقسا ئەگەر،
ئوزىن ھەم ئوزگىنى تەڭلا كويدۇرەر.

بۇ مىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەركىم دۈشمەننى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلسا، گەرچە ئوزى كىچىك، دۈشمىنى چوڭ بولسىمۇ غەلبە قازىنىش ئېھتىمالى بار. بۇنى ئاڭلىغان كەللە شۇنداق دەپتۇ:

— ھازىر ئوكۇز شىر بىلەن ناھايىتى ئىناق ۋە بىقىن ئوتۇۋاتىدۇ. ئوكۇزنىڭ مېھرى شىرنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغان. شۇڭا ئۇنىڭ مۇھەببىتىنى شىرنىڭ كوڭلىدىن كوتەرمەك ۋە ئۇنىڭ مەجەزىنى ئوزگەرتمەك غايەت مۇشكۈل ئىش، پادىشالار ھەر-قاچاندا بىرەر كىشىنى تەربىيەت قىلسا، ئۇنى سەۋەپسىز خارلىمايدۇ. ئەگەر ھەر كىمنىڭ ئورنىنى يۇقۇرى كوتەرسە، ئۇنى بىكاردىن-بىكار غىلا نەزەردىن تاشلىمايدۇ. سۇ ھەرقانچە ئۇلۇغ بولسىمۇ سۇ ئۇستىدىكى كىچىككىنە چوپىنى يۇتۇپ كەتمەيدۇ. مانا شۇنىڭ ھىكمىتىگە قارىساڭ بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى ئوزى تەربىيەت قىلىپ ئاسرىغان نەرسىنى ئوزى نابوت قىلمايدۇ-دە!

— پادىشا قانداق سەۋەپ بىلەن ئۇنى تەربىيەت قىلمىدىكەن؟ نىمە ئەۋزەللىگى ئۈچۈن ئۇنى باشقا ۋەزىرلەردىن ئۈستۈن ئورۇنغا چىقىرىدىكەن؟ — دەپتۇ دېمىنە، — بۇ توغرىدا دولەت ئەر-كانلىرىنىڭ ھەممىسى پادىشادىن رەنجىيدۇ، ئەلۋەتتە. ھوكۇمالار "پادىشالىققا مۇنۇ ئالتە نەرسىنىڭ بىرىدىن ئاپەت يەتكەي" دەپ

ئېيتىشقان. ئۇنىڭ بىرى، دولەت ئىشلىرىغا كويۇنىدىغان كىشىلەرنى ئوزىدىن مەھرۇم قىلسا ۋە تەجرىبىلىك كىشىلەرنى نەزەردىن چۈشۈرسە؛ ئىككىنچىسى، مەملىكەتتە پىتنە پەيدا بولۇپ، ھاجەتسىز ئۇرۇشلار ۋە كۈتۈلمىگەن ھادىسىلەر پەيدا بولۇپ، بىر بىرىگە قارىمۇ-قارشى گۇرۇھلارنىڭ خەنجەرلىرى غىلاپتىن چىقسا؛ ئۈچىنچىسى، پادىشالار ھاۋايى ھەۋەس، راھەت-پاراغەتكە بېرىلىپ كەتسە، شىكارغا ھېرىس بولسا؛ توتىنچىسى، پۇتۇن جاھانغا كەلگەن، تەبىئەتنىڭ نورمال تەرتىۋىگە خىلاپ بولغان يەر تەۋرەش، سۇ ئاپىتى، ئوت ئاپىتى قاتارلىق ھادىسىلەر يۈز بەرسە؛ بەشىنچىسى، پادىشالار بەدخۇي، غەزەپلىك بولسا، سىياسەتتە مۇبالىغە قىلسا؛ ئالتىنچىسى، جاھىللىق قىلسا، يەنى سۇلۇھ قىلىشىدىغان جايدا ئۇرۇش قىلسا، ئۇرۇش قىلىشىدىغان پەيتتە سۇلۇھ قىلسا:

بىمەھەل سۇلۇھ، ئۇرۇش بولماس بىكار،
گۇل جايىدا گۇل، تىكەن جايىدا خار (!)

ــ ئىنتىقام كەمىرىنى باغلىغانلىغىڭ ۋە شەنزەبەنىڭ پېيىغا چۈشكەنلىگىڭنى بىلدىم، ــ دەپتۇ كەللە، ــ لېكىن مەن كىشىگە ئازار بېرىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىگىنى، يامانلىقنىڭ چوقۇم مۇكاپاتى يېتىدىغانلىغىنىمۇ بىلىمەن. ھەر كىم ئىبرەت كوزىنى ئاچىدىغان بولسا ۋە يامانلىقنىڭ مۇكاپاتىنى ئويلىسا، خۇددى ئادىل پادىشا كورگىنىدەك، ياخشىلىق ۋە مەرھەمەتنى تىلەپ، قولى ۋە تىلىنى ئازار ۋە ئىزادىن تارتىشىدا شەك يوق.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ ئاڭلىشىمچە، ئىلگىركى زاماندا بىر پادىشا بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەللە.

شاهی ئادىلنىڭ ھىكايىسى

ــ ئىلگىركى زاماندا، بىر پادىشا بار ئىكەن، ئۇ غەزەپ قولىنى ئېچىپ، زۇلۇم پۇتنى ياخشىلىق ۋە ئادىللىقنىڭ سىرتىدا قويغان بىر پادىشا ئىكەن. پۇقرالىرى ئۇنىڭ جەبرى - زۇلمىدىن ھەمىشە دۇئاغا قول كوتەرگەن ۋە لەنەتكە تىل ئاچقان ئىكەن. ئۇ پادىشا بىر كۈنى ئۇۋغا چىقىپتۇ ۋە ئوۋدىن قايتىپ كېلىپلا: "ھەي زۇلۇم كورگەن كىشىلەر! مېنىڭ دىلىم تاكى بۇگۈنگىچە ساۋاپ جامالىنى كورمىگەن ئىدى. جاپا - مۇشەققەتكە قالغانلارغا رەھىم قىلمىغان ئىدىم. بۇگۈندىن تارتىپ خەلقىمۇ ھەرلىكىگە بەل باغلىدىم ۋە ئادالەت قىلىشقا نىيەت قىلدىم. ئۇمىدىم شۇكى، بۇندىن كېيىن ھېچقانداق زالىم پۇقرالارنىڭ ئىشىگىنى قاقالمىغاي" دەپ جاكا قىلدۇرۇپتۇ. بۇ خوشخەۋەردىن پۇقرالار دىلى شاتلىققا يۇزلىنىپ، پەقەرلەر بۇ بىشارەتتىن گۇل تېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئازغىنا پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئادالىتىنىڭ بەركىتىدىن شۇنچىلىك كەڭرىچىلىك بولۇپتىكى، بورە شىرنىڭ ئەمچىگىدىن سۈت ئەمگۈدەك، كەكلىك قارچۇغا بىلەن بىر ئويدە ياشىغۇدەك دەرجىدە ئادالەت ئورناپتۇ. شۇ سەۋەپتىن ئۇ پادىشا "شاھى ئادىل" دىگەن نامغا ئېرىشىپتۇ.

ئەدلۇ ئىنساپ شۇقەدەر مەھكەم بولۇپ قىلدى داۋام،
ئۇ زاماندا بولدى گويا ئوتقا گۈڭگۈرت پاسىبان.

سەلتەنەت يېقىنلىرىدىن بىرى بىر پۇرسەت تېپىپ، پادىشادىن ئۇ ئىشنىڭ سەۋەبىنى ۋە ئۇنىڭ خۇي - پەيلى تۇزۇلۇپ، خەلققە زۇلۇم سېلىشتىن ئادالەت تەرەپكە ئوتۇشىنىڭ بائىسىنى سوراپتۇ.

ـــ مەن شكارغا چىقىقان كۈنى ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈپ، ھەر تامانغا نەزەر سېلىپ يۈرۈپ تۈيۈقسىز بىر ئىت بىر تۈلكىنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كېتىۋاتقانلىغىنى كوردۇم، ـــ دەپتۇ پادىشا، ـــ قاراپ تۇرسام، ئىت يۈگۈرۈپ بېرىپ تۈلكىنىڭ پۇتىنى چىشلەپ چاينىۋەتتى. تۈلكە بىچارە ئاقساقلىغىنىچە بىر توشۇككە كىرىپ كەتتى. ئىت قايتىپ كەلدى. شۇ ئەسنادا، بىر كىشى بىر تاشنى ئىتقا ئاتتى، ئىتنىڭ پۇتىغا تېگىپ پۇتى سۇندى. ئۇ كىشى تېخى ئۇچ-توت قەدەم ماڭا-ماڭمايلا، ئات تېپىپ ئۇ ئادەم-نىڭمۇ پۇتى سۇندى. ئۇ ئاتمۇ ھېچقانچە ماڭماي تۇرۇپ، بىر توشۇككە سېپىلىپ كېتىپ، پۇتى سۇندى. شۇندا مەن ھۇشۇمنى تاپتىم ۋە ئوز-ئوزەمگە: "كوردۇڭمۇ؟ نېمە ئىشلار يوز بەردى؟ ئەقىللىق كىشى بۇ كورگەن ھادىسىلەردىن ئىبرەت ئېلىشى كېرەك" دېدىم.

ياخشىلىق قىلغىن قىلما يامانلىق،
ئىشىڭغا لايىق جازا كورەرسەن.
گەر ياخشىلىققا مايىللىق قىلساڭ،
ئابروي دولەت راسا كورەرسەن.
ئەگەر يامانلىق ئەيلىسەڭ رەببەت،
بىرنەچچە يامان بالا كورەرسەن.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ئاقىۋىتىدە جازا تارتىپ ئويلاپ، باشقىلارغا يامانلىقنى سېغىنسا، يامانلىغىنىڭ شۇمىلۇغى تېگىپ قالمىسۇن يەنە! ھەر كىم باشقىلارغا ئورا كولىسا ئالدى بىلەن ئوزى يىقىلىدۇ. بۇزرۇكلاردىن بىرسى: "يامانلىق قىلما، يامانلىق كورەرسەن، ئازگال كولىما، ئوزەڭ يىقىلۇرسەن" دەپ ئېيتقان.

ـــ مەن بۇ ۋەقەدە زالىم ئەمەس، مەزلۇممەن! ـــ دەپتۇ

دېمىنە، ــ زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچى ئەگەر ئىنتىقام ئالسا ئۇنىڭغا جازا كەلمەيدۇ. ئەگەر ئازار يەتكۈزگۈچىگە ئازار بەرسە زەرەر تارتمايدۇ.

ــ پەرىزىمچە، مېنىڭ نەسىھىتىم بىلەن ئوز قىلمىشىڭدىن ۋاز كەچمەيدىغاندەك تۇرىسەن. ئەمما ئۇ سەندىن زور ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى سېنىڭ دوستلىرىڭدىن كوپ تۇرسا، سەن ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلالايسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

ــ بۇ ئىشنىڭ بىناسىنى قۇرۇشقا كوپ كۈچ ۋە كوپ مەدەتكار كەتمەيدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ھىلە ۋە تەدبىر بىلەن چارە قىلماق كېرەك، چۈنكى ھىلە كۈچ-قۇۋۋەتتىن كۈچلۈكرەكتۇر. سەن بىر ئىلانىنى ھىلە بىلەن ئولتۇرگەن قاغىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىماپتىكەنسەنـدە ــ دە؟

ــ ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

ــ بىر قاغا، ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

قاغا بىلەن ئىلاننىڭ ھېكايىسى

ــ بىر قاغا تاغنىڭ كامىرىغا ئۇۋا ياساپ، تاشنىڭ توشۇگىنى ماكان قىلىپ ياشىغان ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇۋىسىنىڭ يېنىدا بىر زەھەرلىك ئىلاننىڭ ئۇۋىسى بار بولۇپ، قاچانكى قاغا بالا چىقارسا ئۇنىڭ بالىلىرىنى ئىلان يەپ كېتىدىكەن. قاغا جىگەر پارىسى بولغان بالىلىرىنىڭ پىراقىدا داغ بولىدىكەن. بارغانسېرى ئىلاننىڭ زۇلمى ھەددىدىن ئېشىپتۇ. قاغا تاقەتسىزلىنىپ، ئوزىگە دوست بولغان بىر چىلبورىگە: ئاشۇ ئىلاندىن قۇتۇلسام بولاتتى، دەپ شىكايەت قىلىپتۇ.

ــ قانداق قۇتۇلماقچىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ چىلبورە.

ــ ئىلان ئۇخلاۋاتقان چېغىدا تۇمشۇغۇم بىلەن كوزىنى چوقۇپ قارغۇ قىلىۋەتسەم دەيمەن. ئۇنىڭ كوزى قارغۇ بولغاندىن كېيىن كوز نۇرلىرىم، جىگەر پارىلىرىم ئۇنىڭ ۋەھىمىسىدىن خا-

تەرجەم بولدۇ،ــ دەپتۇ قاغا.

ــ سېنىڭ بۇ تەدبىرىڭ خاتا، ــ دەپتۇ چىلبۇرە. ئۇنىڭغا، ــ ئاقىل كىشى دۈشمەنگە قەست قىلىشتا ئۆزىگە بىخەتەر ئۇسۇل بىلەن ئىش قىلىشى كېرەك. سەن بۇ خىيالىڭدىن ۋاز كەچكىن. سەن قىسقۇچپاقنى ھالاك قىلىشقا ھەركەت قىلىپ ئۆزىنىڭ ئەزىز ھاياتىنى بەربات قىلغان بىلمەسلىكىڭنى ئىش قىلمىغىن.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ قاغا.

چىلبۇرە ئۇنىڭغا بىلمەسلىكىڭنى قىسقۇچپاقنىڭ ھىكايىسىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ:

ــ بىر بىلمەسلىكىڭنى سۇ بويىنى ۋەتەن قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھاجىتىگە لايىق بىلىق تۇتۇپ يەپ، خوشاللىق بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن. بېرىپ ــ بېرىپ ئۇ قېرىپتۇ ــ دە، كۆچىدىن قىلىپ، بىلىق ئالالمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ غەم دامىغا گىرىپتار بولۇپ:

ۋاي ئىستىكى ئومرىمىزنىڭ كارۋىنى كەتتى ئوتۇپ،
باشىمىزغا غەم غۇبارىدىن تولا چاڭ توزۇتۇپ.

"ئەپسۇسكى، ئەزىز ئومرۇم بەربات بولدى. ياش ۋاقتىمدا قېرىلىق ئۇچۇن مال ــ دۇنيا ساقلاپ قويماپتىمەن. ھازىر كۆچ-قۇۋۋىتىم قالمىدى. ماغدۇر بولمىسا ھېچ ئىش قىلغىلى بولمايدىكەن. ئەمدى ھىلە ــ مىكىر ئىشلىتىپ كون كەچۈرمىسەم بولمىدى" دەپ غەم يەپ، ئاھ ئۇرۇپ ناله قىلىپ بىر سۇ لېۋىدە ئولتۇرغان ئىكەن، نېرىدىن بىر قىسقۇچپاقا كورۇنۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ خوشال ــ خورامىلىق بىلەن "غەمكىن كورۇنسەڭىز، غەمكىنلىگىڭنىڭ سەۋەۋى نىمە؟" دەپ سوراپتۇ. "نىمە ئۇچۇن غەمكىن بولماي! ــ دەپتۇ بىلمەسلىكىڭ، ــ مېنىڭ مەئىشىتىمنىڭ شارابى ۋە تىرىكلىگىمنىڭ سەرمايىسى مانا مۇشۇ بىلىقلار ئىدى. ھەر كۈنى

ئىككى بېلىق تۇتاتتىم، ماڭا ئۇنىڭدىن كۈن كورگەدەك قۇۋۋەت هاسىل بولاتتى. ئۇنىڭلىق بىلەن بېلىقلار كېمىيىپ كەتمەيتتى. مەن ئاشۇ ئازغىنا ئۇزۇققا قانائەت قىلىپ كۈن كەچۈرەتتىم، ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىنىمۇ تەلەپ قىلمايتتىم. بۇگۈن بۇ يەر-دىن ئىككى ئوۋچى ئوتتى. ئۇلاردىن بىرى: بۇ يەردە بېلىق كوپ ئىكەن، تۇتايلى دىگەن ئىدى، يەنە بىرى: پالانى يەردە-كى سۇدا بېلىق بەك كوپ، ئاۋال ئۇنى تۇتۇپ ئاندىن كېيىن بۇ يەرگە كېلەيلى، — دىدى. ئەگەر شۇنداقلا بولىدىغان بولسا ماڭا جاندىن قول ئۇزۇپ ئولۇمگە بەل باغلىماق لازىم بولىدۇ".

بۇنى ئاڭلىغان قىسقۇچپاقا دەرھال بېلىقلار ئالدىغا قايتىپ بېرىپتۇ-دە، بۇ يامان خەۋەرنى سوزلەپ بېرىپتۇ. بېلىقلار ۋاڭ-چۇڭ قىلىپ، غوغا چىقىرىشىپ بېلىقئالغۇچىنىڭ قېشىغا كېلىشىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ: "ئوۋچىلارنىڭ بىزنى تۇتماقچى بولغانلىغىنى بىزگە سەن خەۋەر قىلىپ قويۇپسەن. سەندىن مەسلىھەت سوراپ كەلدۇق. چۈنكى، مەسلىھەت سورالغان كىشى ئامانەتدار بولىدۇ. ئەقىللىق كىشىلەر: ئەگەردە دۇشمەن كىشى بولسىمۇ، بىر ئىشنى مەسلىھەت سالسا توغرا مەسلىھەت بېرىشى كېرەك، خۇسۇسەن بىر ئىشتا ئۇنىڭ ئۇزىگىمۇ نەپ تېگىدىغان بولسا، دەپ ئېيتىشقان. سېنىڭ تىرىكچىلىگىڭ بىز بىلەن ئىكەنلىگىنى ئۇزەكمۇ ئېيتىپسەن. ئەمدى بىزنىڭ بۇ ئىشىمىز توغرىسىدا نىمە دەيسەن؟"

"مەن ئۇ سوزنى ئوۋچىلاردىن ئاڭلىغان، — دەپتۇ بېلىق ئالغۇچ، — ئۇلار بىلەن ئۇرۇشۇشنىڭ ئىلاجى يوق. ماڭا مۇنداق بىر ھىلە ماقۇل كورۈنۈۋاتىدۇ. مۇشۇ يېقىن ئەتراپتا سۇ توختايدىغان بىر جاي بار. سۇيى خۇددى جاھانىمىدەك ئەينىگىدەك ناھايىتى سۇزۇك، ئۇنىڭ تېگىدىكى قۇم دانىچىلىرىنىمۇ سانغىلى بولىدۇ. غەۋۋاسلار ئۇنىڭ ئاستىغا يېتەلمىگىدەك ۋە شۇڭغۇغۇچىلار ئۇنىڭ چوڭقۇرلۇغىنى ئولچىيەلمىگىدەك چوڭقۇر. ھىچقانداق ئۇۋ-

چىنىك كوزى تېخى ئۇ سۇغا چۈشمىگەن. ئۇ كولنىڭ بېلىغى سۇ دولقۇنىدىن ئوزگە زەنجىرنى ۋە ياكى تورنى كورۈپ باقمىغان.

شۇنداق كولكى ئۇ گويا كى دەريا،
لېكىن باش-ئۇچى بولمىغان بەرپا.

ئەگەر شۇ جايغا كوچىمىزلار خاتىرجەملىك ۋە راھەت-پاراغەت بىلەن ئومۇر كەچۈرەتتىمىزلار".

"بۇ ياخشى تەدبىر ئىكەن، ــ دەپتۇ بېلىقلار، ــ ئەمما ۋاقىت زىق. كېچىكمەي ئوۋچىلار كېلىپ قالىدۇ. قانداق قىلىمىز؟" بېلىقلار ناھايىتى ئىززەت-ئىكرام ۋە مىننەتدارچىلىق بىلەن قارار قىلىشىپتۇ. يەنى بېلىقئالغۇچ ھەركۈنى بىرنەچچە بېلىقنى كوتىرىپ ئاشۇ كولىگە ئاپىرىپ قويىدىغان بولۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بېلىقئالغۇچ ھەر كۈنى بىرنەچچە بېلىقنى ئېلىپ بېرىپ بىر دوڭنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يەپ قايتىپ كېلىدىكەن. بېلىقئالغۇچنىڭ قايتىپ كەلگەنلىگىنى كورگەن بېلىقلار "مېنى كوتەرگىن" دەپ تالىشىدىكەن. ئەمىل ئىبرەت كوزى بىلەن ئۇلارنىڭ غەپلىتىگە نەزەر سالىدىكەن. زامانە مىڭ كوز بىلەن ئۇلارنىڭ ھالىغا يىغلايدىكەن. ھەرقانداق كىشى دۇشمەن سوزىگە ئالدىنىپ ئەسلىدىن يامان بولغانلارغا ئىشەنسە ئۇنىڭ جازاسى مانا شۇنداق بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئارىدىن بىرنەچچە كۈنلەر ئوتۈپتۇ. قىستۇچىپاقمۇ ھىلىقى كولگە كوچۇش ئارزۇسىنى بايان قىلىپتۇ. بېلىقئالغۇچ ئويلاپ "ماڭا، بۇنىڭدىن بەكرەك دۇشمەن يوق، ئۇنىمۇ ئۇنىڭ يارانلىرى بارغان جايغا ئېلىپ بارغىنىم ياخشى" دەپتۇ-دە، قىستۇچىپاقنى گەدىنىدە كوتىرىپ ھىلىقى دوڭگە ئېلىپ كەپتۇ. قىستۇچىپاقا بېلىقلارنىڭ سوڭگىنى كورۈپ: "ئەقىللىق كىشى دۇشمەننىڭ سۇيىقەستىدىن ۋاقىپ بولسا، ھەركەت قىلىشى كېرەك، ئەگەر ھەركەت قىلمىسا ئوز خۇنىغا

شىرىك بولىدۇ. ئەگەر ئۇ سۈيىقەستتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ھەركەت قىلسا، دۈشمىنى ئۇستىدىن زەپەر قازىنىدۇ، مەردانىلىغىنىڭ شوھرىتى ئالەمگە تارقىلىدۇ ۋە بەخەيرەتلىكنىڭ تەنىسىنى ئاڭلىمايدۇ" دەپ پىكىر يۈرگۈزۈپتۇ.

دۈشمەن ساڭا قىلسا قەست، سەنمۇ ھەركەت قىلغايسەن،
بولساڭ ئەگەر پاراسەت مەردانىلىقتا مەشھۇر.
مۇرات كىرسە قولۇڭغا تاپارسەن شات-خورامىلىق،
بولمىسا نە بولغايسەن ئەرلەر ئالدىدا مەغرۇر.

شۇنىڭ بىلەن قىسقۇچپاقا بېلىقنىڭ ئالغۇچىنىڭ دۈمبىسىدىن كانىيىغا ئومىلەپ بېرىپ كانىيىنى مەھكەم سىقىپتۇ. بېلىقنىڭ ئالغۇچ قىيىرى ۋە زەئىپ ئىكەن. شۇڭا بىر ئاز سىقىش بىلەنلا يەرگە يىقىلىپ بىھۇش بولۇپ تۇپراق يەر بىلەن يەكسان بوپتۇ. قىسقۇچپاقا ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ ئوز يولىغا مېڭىپتۇ ۋە قالغان بېلىقلارنىڭ سالامەتلىگىنىڭ سۈيۈنچىسىنى ئاپتۇ ھەمدە قىسىنى باشتىن-ئاياق سوزلەپ بېرىپتۇ. بېلىقلارنىڭ ھەممىسى سۈيۈنۈپ بېلىقنىڭ ئالغۇچىدىن قۇتۇلغىنىغا شۈكرى قىلىپ يېڭى ھايات تېپىپتۇ.

دۈشمەندىن قۇتۇلۇپ بىر نەپەس ئالماق،
بىلگىنكى يوز يىللىق ھاياتتىن ياخشى.
دۈشمەندىن بىر نەپەس قۇتۇلماق گويا،
جاھاننى ئىلكىگە ئالغاندىن ياخشى.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، كوپ كىشىلەر ئوزىنىڭ ھىلە-مىكرىسى بىلەن ئوزى ھالاك بولىدۇ. ئەمما مەن ساڭا دۈشمىنىڭ ھالاكىغا قىلىدىغان ۋە لېكىن ئوزىڭ ھايات

قالدىغان بىر ئىشنى ئۇگىتەي.
ــ دوستلارنىڭ بۇيرۇغىدىن ۋە ئەقىللىقلارنىڭ مەسلىھەتىدىن چىققىلى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ قاغا.

ماڭا مەيخانىگە بارماقتا ئىرشات ئەيلىدىڭ ساقى،
سېنىڭ تەبئىڭ خىلاپىن ئەيلىمەك بولماس بۇرادەرلىك.

ــ ياخشىسى شۇكى، ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپ ئۇچقىن، ــ دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ چىلبۇرە، ــ تاماقارغا ۋە ئويلەرگە نەزەر سال، قەيەردە رومالغا ئوخشاشىراق بىرەر نەرسە كۆرسەڭ، ئۇنى ئالغىن-دە، ھاۋاغا كوتۇرۇل. لېكىن ئادەملەرنىڭ كوزىدىن غايىپ بولما. شۇنداق قىلساڭ كىشىلەر سېنى كورۈپ ئارقاڭدىن چوقۇم ئەگىشىدۇ. سەن ئەنە شۇنداق ئۇچۇپ ئىلانغا يېقىن كېلىپ، رومالنى ئۇنىڭ ئۇستىگە تاشلىغىن. ئادەملەرنىڭ كوزى ئۇنىڭغا چۈشسە ئاۋال ئىلاننى ئولتۇرۇپ، ئاندىن رومالنى ئالىدۇ. سېنىڭ كۆڭلۈڭ ھېچقانداق خەتەرسىز ھالدا ئۇ ئىشتىن پاراغەت تاپىدۇ.

قاغا چىلبۇرىنىڭ سوزى بىلەن ئاۋات بىر مەھەللىگە ئۇچۇپ بېرىپتۇ. قارسا بىر خوتۇن رومىلىنى تامنىڭ لېۋىگە قويۇپ قويۇپ، ئوزى تاھارەت قىلغىلى تۇرغان ئىكەن. قاغا ئۇ رومالنى ئېلىپ قېچىپتۇ ۋە چىلبۇرىنىڭ دېگىنىدەك قىلىپ رومالنى ئاپىرىپ ئىلانىنىڭ ئۇستىگە تاشلاپتۇ. رومالنى ئالغىلى قاغىنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ كەلگەن كىشىلەر ئىلاننى ئولتۇرۇپ رومالنى ئاپتۇ. شۇنداق قىلىپ دۇشمىنى يوقىلىپ، قاغىنىڭ كوز يېشى توختاپتۇ.

ــ بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ھەرقانداق كۈچ بىلەن ئەمەس، بەلكى ھىلە بىلەن پۈتتۈرگىلى بولىدىغانلىغىنى چۈشىنىشىڭنى خالايمەن.
ــ ئو كوزدە كۈچ ــ قۇۋۋەت، ئەقىل ــ پاراسەت ۋە چارە ــ تەدبىر

بىر بار دەپتۇ كەللە، ــ ئۇنداق كىشنى ھىلە-مىكر بىلەن بىر-نەرسە قىلغىلى بولمايدۇ. ئەگەر سەن ھىلە-مىكر بىلەن بىر يوچۇق ئاچساڭ ئۇ تەپەككۇر بىلەن ئۇنى ئېتىۋېتىش ئېھتىمالى بار. سەن ئۇنى كەچلىك قىلىپ بولغىچە ئۇ سېنى ئەتىگەنلىك قىلىۋېتەرمىكىن. سەن ھىلىقى تۇلكىنى تۇتۇپ بېرىمەن دەپ ئوزى تۇتۇلۇپ قالغان توشقاننىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن.

ــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ بىر ئاچ بورە، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەللە.

تۇلكە بىلەن توشقان ۋە بورىنىڭ ھىكايىسى

بىر ئاچ بورە دالىدا ئوزۇق ئىزلەپ، ھەر تەرەپنى كېزىپ يۈرۈپ، بىر تۇپ چىغ تۇۋىدە تۇخلاۋاتقان توشقانىنى كورۇپ قاپتۇ-دە، ئۇنى غەنىمەت بىلىپ، ئاستا قەدەم تاشلاپ ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپتۇ. بورىنىڭ ئاياق تىۋىشىنى ئاڭلىغان توشقان ئور-نىدىن سەكرەپ تۇرغان ئىكەن، بورە ئۇنى قاچقىلى قويماي ئالدىنى توساپ تۇرۇپ مۇنداق دەپتۇ:

كەل قېشىمغا، تاقىتىم يوق بولغىلى سەندىن يىراق،
كەتمىگىن، كەتسەڭ جېنىمغا يەتكۈسىدۇر ئىشتىياق.

توشقان ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ تىترەپ، ئاغزى گەپكە كەلمەي قاپتۇ ۋە بىردەمدىن كېيىن زارلىنىپ يالۋۇرغىلى تۇرۇپتۇ.

ــ ئەي دەررەندىلەرنىڭ بېگى، ــ دەپتۇ توشقان يۇزىنى يەرگە سۈرتۈپ تۇرۇپ، ــ سىزدە ھازىر ئاچلىق ئوتى شولە ئۇرۇپتۇ. مەن بىر ئاچىز ۋە ئورۇق نەرسە. شۇڭا مەن سىزگە بىر لوقمىدىن ئار-

تۇق غىزا بولالمايمەن. مېنى يىمەك بىلەن سىزنىڭ ئىشتىھايىڭىز-
غا قانچىلىك نەپ يەتسۇن؟ مۇشۇ يېقىن ئارىدا ناھايىتى
سېمىزلىكتىن يول ماڭالمايدىغان، ئىنتايىن يوغانلىغىدىن ھەركەت
قىلالمايدىغان بىر تۆلكە بار. ئۇنىڭ گۇشى تاتلىق ۋە لەززەت-
لىك جەھەتتە خۇددى ئابى ھاياتقا، قېنىنىڭ تاتلىقلىغى ناۋات
شەرۋىتىگە ئوخشايدۇ دەپ ئويلايمەن. ئەگەر سىز ئۇنىڭ تەرد-
يىگە قەدەم رەنجى قىلسىڭىز، مەن ئۇنى بىر ھىلە بىلەن قېشى-
ڭىزغا ئەكىلىمەن. ناشتىلىق قىلارسىز، ئەگەر ئۇنى يەپ بىر خۇر-
سەن بولسىڭىز مەن ئومۇرۋايەت قۇلىڭىز بولىمۇ رازىمەن.

بورە ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئەقلى-ھوشى كېتىپ، ئۇ-
نىڭ ئەپسۇنىغا ئالدىنىپ، تۆلكىنى تېپىش ئۈچۈن مېڭىپتۇ. ئۇ
دالىدا راستىنلا بىر تۆلكە بار ئىكەن. ئۇ ئالدامچىلىقتا شەيتان-
غا دەرس بېرىدىغان، ھىلىگەرلىكتە ئىبلىسقا ساۋاق ئۆگىتىدىغان
بىر تۆلكە ئىكەن.

ھىلىگەر بىر تۆلكە ئۇندا بار ئىدى،
جانۋارلار ئىچرە كوپ ئەييار ئىدى.

دەشت بىلەن قىشلاقتا كوپ ھىلە قىلىپ،
بورە كىرپىگىنى ئالاتتى تېرىپ.

ھەممە جان شۇم تۆلكىدىن يىگەن ئازار،
ئوۋچى ئىتىمۇ ئۇنىڭدىن بولغان بىزار.

يۈرەتتى كىشىگە كەم-كەم كورۇنۇپ،
ئىزىنى قۇيرۇغى بىلەن سۈپۈرۈپ.

ئۇ تۆلكە بىلەن توشقاننىڭ ئوتتۇرىسىدا كونا ئاداۋەت بار
ئىكەن. شۇڭا بۇگۈن پۈرسەت تاپقاچقا، ئىنتىقام ئېلىشنىڭ پېيىگە
چۈشۈپ بورىنى باشلاپ بېرىپتۇ-دە، بورىنى تۆلكىنىڭ توشۇگە-

نىڭ ئاغزىدا قويۇپ قويۇپ، ئوزى ئىچكىرى كىرىپ سالام قىپتۇ. تۇلكە ئۇنىڭغا جاۋاپ سالام بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— خۇش كېلىپسەن، كەل قېشىمغا كەل بېرى،
كوزلىرىم تەشنا ئىدى كوپتىن بېرى.

— كوپتىن بېرى ساڭا مۇلاقەت بولۇش شەرىپىنى تېپىش ئارزۇسىدا ئىدىم. خۇداغا شۇكرى، جامالىڭ نۇرىدىن كوزۇمگە روشەنلىك بېرەلىدىم، — دەپتۇ توشقان، — ئەمما كارامەت ئېلىدە بېشى ئۇستۇن پادىشا ۋە ئۇلۇغلۇق مەملىكىتىدە مۇرىت تەربىيىلىگۈچى بولغان بىر ئەزىز سېنىڭ مېھماندوست ۋە ئىلتىپاتلىق ئىكەنلىگىڭنى ئاڭلاپ كوڭلىنىڭ كوزىنى جاھان ئارا جامالىڭ بىلەن مۇنەۋۋەر قىلىش ۋە جېنىنىڭ دىمىغىنى ئىپارەدەك نەپىسىڭ بىلەن خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن، تەۋەرۈك مازارىدىن ئىشىگىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە مەن پەقەر-ھەقىر بەندىنى ساڭا ۋاستە قىلىدى. ئەگەر سەن بىلەن مۇلاقەت بولۇشقا رۇخسەت بولسا كىرسۇن. ئەگەر ۋاقىت تەقەززا قىلمىسا قايتىپ كېتىپ يەنە بىر قېتىمدا كەلسۇن.

بالاغا ئوخشاش يانسۇنمىكىن ئۇ،
دۇئاغا ئوخشاش كەلسۇنمىكىن ئۇ.

تۇلكە بۇ سوزلەر بېتىدىن ھىلە خېتىنى ئوقۇپتۇ ۋە بۇ سۇخەنلەر ئەينىگىدە مىكىر سۇرىتىنى كورۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ "ئەككى خىل مەخلۇقنىڭ ئوز ئۇسۇلى بويىچە مۇئامىلە قىلاي ۋە ئوزىگە ئوز شەرۋەتلىرىدىن ئىچۈرەي. چۈنكى چالما ئاتقان كىشىگە تاش ئاتماق كېرەك" دەپ ئويلاپتۇ-دە، چىرايىغا كۇلكە يۇگۇرتۇپ، خوشامەت قىلغان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— مەن ئوزەمنى ئەزىزلەر خىزمىتىگە ئاتاپ قويغان، مېھماندوست ئىكەنلىگىڭنى ئاڭلاپ قويغان، مۇنەۋۋەر ئىكەنلىگىڭنى ئاڭلاپ قويغان، ئەمما كارامەت ئېلىدە بېشى ئۇستۇن پادىشا ۋە ئۇلۇغلۇق مەملىكىتىدە مۇرىت تەربىيىلىگۈچى بولغان بىر ئەزىز سېنىڭ مېھماندوست ۋە ئىلتىپاتلىق ئىكەنلىگىڭنى ئاڭلاپ كوڭلىنىڭ كوزىنى جاھان ئارا جامالىڭ بىلەن مۇنەۋۋەر قىلىش ۋە جېنىنىڭ دىمىغىنى ئىپارەدەك نەپىسىڭ بىلەن خۇشبۇي قىلىش ئۈچۈن، تەۋەرۈك مازارىدىن ئىشىگىڭ ئالدىغا كەلدى ۋە مەن پەقەر-ھەقىر بەندىنى ساڭا ۋاستە قىلىدى. ئەگەر سەن بىلەن مۇلاقەت بولۇشقا رۇخسەت بولسا كىرسۇن. ئەگەر ۋاقىت تەقەززا قىلمىسا قايتىپ كېتىپ يەنە بىر قېتىمدا كەلسۇن.

خانامنڭ ئىشىگىنى ئەزىزلەرنىڭ يۈزىگە ئېچىپ قويغان. مەن ئەنە شۇ سەۋەپ بىلەن ئۇلارنىڭ كاماللىرى ۋە كەيپىياتلىرى جامالىدىن بەھرە ئالالمەيمەن. خۇسۇسەن سەن تەرىپلەپ نىشان بەرگەن بۇنداق كاماللەت ئىگىسى بولغان ئەزىز مېھمانىنى كۈتۈۋېلىشتا قىلچىمۇ نۇقسان قىلمايمەن، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىشتا قانداقسىغا غەپلەتتە قالالايمەن؟ مەن "ھەر قاچان ئويگە مېھمان كەلسە ئوز رىزقى بىلەن كېلىدۇ" دېگەن سوزنى بىلمەن ئەمەسمۇ؟ بۇزرۇكلار مۇشۇنداق دەپتىكەنغۇ:

ھەركىشى ئالەم ئارا يىگەي ئوزىنىڭ رىزقىنى،
گەر سېنىڭ ئويۇڭدە نان يەر، يا ئوزىنىڭ خانىدىن.①
بەس، سېنىڭ بوينۇڭغا مىننەت قويما بولغاي مېھمىنىڭ،
چۈنكى ئۇ يەر داستىخانىڭدا ئوزىنىڭ نانىدىن.

— سەن بىردەم تەخىر قىلىپ تۇرغىن، كۇلبەمنى سۈپۈرۈپ، خەس-خەشەكلەرنى بىر چەتكە چىقىرىۋېتىپ تازىلاي، مېھمانغا لايىق كەلگىدەك بىساتلارنى سالاي.

توشقان ئوزىنىڭ ئەپسۇنى تۇلكىگە تەسىر قىلدى بولغاي دېگەن پىكىرگە كەپتۇ-دە، دەرھال ئۇنى بورىگە ئۇچراشتۇرۇش تەقەززاسىدا:

— بۇ مېھمان تەكەللۇپسىز دەرۋىش كىشى، ئويىنى ياساپ-جابدۇش ۋە بىسات سېلىش ئىشلىرى بىلەن ئانچە خوشى يوق. كوكلۇڭ تارتقان بولسا، تەكلىپ قىلساڭلا كۇپايە، باشقا ئىشنىڭ ھاجىتى يوق! — دەپتۇ ۋە تاشقىرىغا چىقىپ بولغان گەپلەر ۋە تۇلكىنىڭ ئالدانغانلىق خوشخەۋەرىنى بورىگە يەتكۇزۇپتۇ ھەمدە پىكىۋاشتىن تۇلكىنىڭ گوشىنىڭ سېمىز، تاتلىق ۋە پاكىز ئىكەنلىگىنى، ھەر بىر ئەزاسىدا قۇۋۋەت بارلىغىنى تەرىپ قىلىشقا باشلاپتۇ. بورىنىڭ ئىشتىھاسى قوزغىلىپ، ئاغزىدىن سېرىق سۇ

① خان — خۇان، بۇ يەردە داستىخان كوزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاققىلى تۇرۇپتۇ. توشقان بولسا "مۇشۇ خىزمىتىم بىلەن بوردىدىن قۇتۇلدىغان بولدۇم" دەپ ئويلاپتۇ. لېكىن تۇلكە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئۇۋۇسىنىڭ ئىچىگە ئېھتىيات يۇزىسىدىن چوڭقۇر ئورا كولاپ قويغان ئىكەن ۋە ئورنىڭ ئۈستىنى خەس-خەشەك-لەر بىلەن يېپىپ قويۇپ، زورۇر بولغاندا قېچىپ چىقىپ كېتىش ئۈچۈن توشۇك كولاپ قويغان ئىكەن. ئۇ توشقانىنى ئۇزىتىپ قويۇپلا ئورا ئۈستىدىكى خەس-خەشەكلەرنى سەل-پەل تۈزىتىپ بولۇپ ۋاقىراپتۇ:

— ھەي، ئەزىز مېھمان، قەدەم تەشرىپ قىلىڭ!

ئەمما ئۇلار كىرىشى بىلەنلا تۇلكە ھىلىقى توشۇكتىن چىقىپ قېچىپتۇ. توشقان زوق بىلەن، بورە ھىرىس بىلەن ھىلىقى قاراڭغۇ ئۇۋۇغا شۇنداق كىرىشىگىلا ئىككىلىسى ئورىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ. "بۇ ھىلىنى توشقان قىلغان ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلغان بورە دەرغەزەپ بولۇپ، توشقانىنى ئىككى پارچە قىلىپ تاشلاپ، بۇ ئالەمنى ئۇنىڭ نومۇسىدىن قۇتقۇزۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن دانىشمەن-لەرگە ھىلە-مىكىر ئىشلەتكىلى بولمايدىغانلىغىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دەپتۇ دېمىنە، — لېكىن شەنزەبە مەغرۇر بولغانلىغىدىن مېنىڭ دۇشمەنلىگىمدىن غاپىل قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ھىلە بىلەن يەقتىقىلى بولىدۇ. چۈنكى مەككارلىق ئوقىنى دوستلۇق ياسى بىلەن ئاتسا دەل تېگىدۇ. سەن باشقا بىر توشقانىنىڭ ھىلە-مىكىرىسىنىڭ شىرغا قانداق تەسىر قىلغان-لىغىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ شىرنىڭ گەرچە ئەقلى-ھوشى ئارتۇق بولسىمۇ، ئۇنىڭ مىكىرىدىن غاپىل قالغاچقا، ھالاكەتكە ئۇچرى-غان ئىكەن.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كەلىلە.

— باغدات ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

شىر بىلەن توشقاننىڭ ھىكايىسى

باغدات ئەتراپىدا بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، ئۇنىڭ شامالى جەننەت شامىلىدەك خۇشپۇراق، كورۇنۇشى پەلەك كوزىنى روشەن قىلغۇدەك دەرىجىدە گۈزەل ئىكەن، ئۇنىڭ گۈلزارىنىڭ ھەر شېخىدىن يۈز يورۇق يۈلتۇز ھەيران ۋە ھەر گۈلىنىڭ ھوسنىگە توققۇز پەلەك سەرسان بولىدىكەن.

بىنەپشە بىلەن بېزەلگەچ ئەتراپ،
ھاۋاسىدىن تۇراتتى ئەتىر پۇراپ.

ئۇ ئورمانلىقتا ياۋا ھايۋانلار كوپ ئىكەن. ھاۋاسىنىڭ خوپلۇغىدىن، سۇلىرىنىڭ كوپلۈگىدىن، نازۇ نېمەتلىرىنىڭ تولىلىغىدىن مەخلۇقلارنىڭ تۇرمۇشى بەكمۇ ياخشى ئوتىدىكەن. يېقىن ئەتراپتا ناھايىتى ئاچچىق يامان بىر شىر بار ئىكەن، ئۇ ھەركۈنى ئۇ بىچارىلەرنىڭ شاتلىقلىرىنى ئاچچىقلا ئايلاندۇرىدىكەن. بىر كۈنى ھەممىسى بىرلىشىپ شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا قوللۇق بىلدۇرۇشۇپ شۇنداق دېيىشىپتۇ:

ــ ئەي پادىشا! بىز ھەممىز سېنىڭ پۇقرالىرىڭغۇ، سەن بولساڭ ھەر كۈنى زەخمەت چېكىپ ئاۋارە بولۇپ، بىردىمزىنى تۈتۈپ يىيەلەيسەن يا يوق. ئەمما بىز ھەمىشە سەندىن قورقۇپ، ئۆزىمىزنى قويىدىغان جاي تاپالماي قالمىز. سەنمۇ بىزنى تۈتىمەن دەپ جاپا تارتىپ قالسەن. بۇگۈن بىز بىرلىكتە ساڭا بىر پاراڭەت بېرىدىغان، بىزگىمۇ راھەت كورۈشكە سەۋەپ بولىدىغان بىر مەسلىھەتنى قىلىشتۇق. يەنىي سەن بىزنىڭ تىنچ ھايات كەچۈرۈشىمىزگە توسقۇنلۇق قىلمايدىغان بولساڭ، بىز ھەر كۈنى چاشكا ۋاقتىدا بىردىن جانۋارنى سېنىڭ ئاشخانىڭغا

يەتكۈزۈپ بەرمەكچىمىز. بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا ھەرگىزمۇ تۇتۇلماسلىقىڭلار كېرەك.

شىرمۇ ئۇلارنىڭ سوزىگە رازى بولۇپتۇ. ياۋا ھايۋانلار ھەركۈنى بىر قېتىم قۇرئە سالىدىكەن. كىمنىڭ ئېتى چىقسا شۇنى شىرغا تۇتۇپ بېرىدىكەن. شۇ تەرتىپتە بىر مۇددەت ئوتۇپ تۇ. بىر كۈنى توشقانلىقنىڭ ئىسمىغا قۇرئە چىقىپتۇ.

ــ ئەگەر مېنى ئەۋەتىشتە بىپەرۋالىق قىلمىسىڭلار سەلەرنى بۇ بالادىن قۇتقۇزمەن، ــ دەپتۇ توشقان.

ــ ئەگەر شۇنداقلا بولسا نېمە دېسەڭ شۇنى قىلايلى، ــ دەيىشىپتۇ باشقىلىرى.

شۇنىڭ بىلەن توشقان بىر سائەت ساقلاپ تۇرۇپتۇ. نەتىجىدە چاشكا ۋاقتى ئوتۇپ، شىرنىڭ قوسىغى ئېچىپ، ئۇ ھايۋانلارنىڭ ۋاقتىدا كەلمىگەنلىگىدىن غەزەپلىنىپ، چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىشقا باشلاپتۇ. شۇ چاغدا توشقان ئاستاغىنا شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالى باشقىچىرەك ئىكەنلىگىنى كورۇپتۇ. قەھرى ـ غەزەپ ئالامىتى ئۇنىڭ ھەركەتلىرىدە ئىپادىلىنىپ تۇرغان ئىكەن.

ئاچلىق ئەگەر قېرىنغا سالسا بىر ئوت،
ھېچ كىشى بىلمەس ئۇ كۈندۈر مۇسىبەت.

توشقان شىرنىڭ غەزەپلىنىپ، ئىنتىقام قۇيرۇغىنى يەرگە ئۇرۇپ، ۋەدىسىنى بۇزماق ئۈچۈن بانسا ئىزلەپ تۇرغانلىغىنى سېزىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئاستاغىنا سالام قىلىپتۇ.

ــ قەيەردىن كەلدىڭ؟ باشقا ياۋا ھايۋانلارنىڭ ئەھۋالى قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ ئاۋالقى يارلىقلىرىغا بىنائەن يەنە بىر توشقان بىلەن مېنى قوشۇپ ئەۋەتكەن ئىدى، ــ دەپتۇ توشقان، ــ ئىككىمىز بىللە

خزمەتلىرىگە كېلىۋاتساق تۇيۇقسىز بىر شىر ئۇچراپ قالدى. بىز "بىز ھەزرىتى پادىشانىڭ غىزاسى" دەپ قانچە ئېيتساقمۇ، ئۇ قىلچە پەرۋا قىلماي "بۇ مېنىڭ شىكار قىلىدىغان يېرىم، بۇ يەردە ئۇچرىغان ھەرقانداق جانۋار ماڭا تەئەللۇق" دەپ بىر-مۇنچە لاپ ئۇردى. مەن بىتاقەت بولۇپ، ئەھۋالنى مۇبارەك كوڭۇللىرىگە ئەرز قىلىش ئۈچۈن قېچىپ كەلدىم.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان ئاچ شىرنىڭ جاھىللىق ھىممىتى تۇتۇپ غەزەپلىنىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي توشقان، سەن ئۇنى ماڭا كورسىتىپ بېرەلەمسەن؟ مەن ئىنتىقام ئالماقچىمەن؟

ماڭا خاستۇر زەربە بەرمەك، تەنە قىلماق ئادىتى،
ئۇگىنەر يولۇاس مېنىڭدىن ئەدەپ ئەخلاق ھەرپىنى.
قايسى شىر بۇنداق يۇرەكلىك قىلغۇسى غەيرەت قىلىپ،
بۇ مېنىڭ رىزقىمغا سوزغان قولىنى جۇرئەت قىلىپ.

ــ نىمىشقا كورسىتىپ بېرەلمەيدىكەنمەن؟ ــ دەپتۇ توشقان، ــ ئۇ سىز پادىشاھىمىزنىڭ ھەققىدە شۇنداق بىئەدەپ سوزلەرنى سوزلىدىكى، ئەگەر مەن كۆچلۈك بولىدىغان بولسام، ئۇنىڭ كاللا-سىنى جانۋارلارنىڭ سۇ ئىچىشى ئۈچۈن جام قىلىپ بەرگەن بولاتتىم.

مەن ئىرۇرمەن سەن ئىگەمدىن ئۇمىتۋار،
كورسەم دەيمەن چاڭگىلىڭدا ئۇنى خار.

توشقان شىرنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ يول باشلاپتۇ. ئالدىغان ساددا شىر ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ مېڭىۋېرىپتۇ. توشقان ئۇنى باشلاپ بىر چوڭ قۇدۇقنىڭ لېۋىگە ئېلىپ كەپتۇ. ئۇ قۇ-

دۇقنىڭ سۇيى خۇددى چىن پارپۇرلىرىدەك سۇزۈك بولۇپ، ھەر كىم ئۇنىڭغا نەزەر سالسا ئۇز ئەكسىنى كورىدىكەن.

سالماس ئىدى ھىچكىم ئۇ يەرگە نەزەر،
ئۇز ئەكسىنى كورەتتى سالسا ئەگەر.

ــ ئۇ ئەدەپسىز مۇشۇ يەردە، ــ دەپتۇ توشقان، ــ مەن ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقىمەن. ئەگەر پادىشاھىمىز مېنى قۇچىغىغا ئالسا كورسىتىپ قوياتتىم.

شىر ئۇنى قۇچىغىغا ئېلىپ قۇدۇققا قاراپتۇ ۋە ئۇز سۇرىتىنى كورۇپ: "ھە، باشقا بىر شىر مەن يىمەكچى بولغان توشقاننى قۇچىغىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ ـ دە!" دەپ ئويلاپ، توشقاننى تاشلاپ ئۇزىنى قۇدۇققا ئېتىپتۇ ۋە بىر ئىككى چۈمۈلۈپ دېمەي كېسىلىپ ھالاك بولۇپتۇ. توشقان ساق ـ سالامەت قايتىپ بېرىپ، باشقا ياۋا ھايۋانلارغا بولغان ۋەقەنى سوزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار شۇكرى قىلىپ، سالامەتلىك بېغىدا خاتىرجەملىك بىلەن ئوتلاپ، خوشال ـ خورام‌لىق بىلەن ھايات كەچۈرۈشۈپتۇ ۋە ئۇلار بۇ بىيىتنى تەكرار قىلىشىپتۇ:

تەشنالىقىڭ بىر قانسا، يامان ئاپەت ئولگەندە،
ساقلا ئۇ مىڭ ياخشىدۇر يۇز يىل ئومۇر كورگەندىن.

بۇ مىسالدىن مەلۇمكى، دۇشمەن ھەرقانچە زور بولسىمۇ، غەپلەتتە قالغان ۋاقتىدا ئۇنىڭغا قول سالغىلى بولىدۇ.

ــ ئەگەر ئوكۇزنى ئولتۇرەلىسەڭ، ئۇنىڭدىن شىر رەنجىمەيدىغان بولسىمۇ مەيلىدى. لېكىن ئۇنداق بولمايدۇ ـ دە! شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرگىزمۇ بۇ ئىشنى قىلمىغىن. ئەقىللىق كىشى ئوزىنىڭ خوشاللىغى ئۈچۈن غوجىسىنى رەنجىتمەيدۇ، ــ دەپتۇ كەلىلە.

سوز بۇ يەرگە يەتكەندە دېمنە ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر بۇ-لۇڭغا كېتىپ-تۇ ۋە بىر كۇنى پۇرسەت تېپىپ ئۇزىنى شىرىنلىك خىلۋەتخانىسىغا يەتكۈزۈپ، كوپ غەمكىن ۋە خاپا بولغاندەك قىلىپ، بېشىنى توۋەن سېلىپ ئولتۇرۇپتۇ.

ــ نەچچە كۇندىن بېرى سېنى كورمىدىم، تېچ تۇردۇڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ خۇدايىم تىنچ-ئامان قىلار،ــدەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دېمنە. شىر ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ ۋە:

ــ نىمە ھادىسە بولدى؟ بايان قىل؟ ــ دەپتۇ.

ــ بولغان ئىشنى خالى جايدا ئېيتىمەن.

ــ ھازىر بۇ يەر خالى،ــ دەپتۇ شىر،ــ تېزرەك بايان قىل-غىن، چۈنكى مۇھىم ئىشلاردا تەخىر قىلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر بۇنداق چوڭ ئىش ئەتىگە قالسا ئاپەت يۇز بېرىدۇ.

ــ قۇلاقتا ياڭرايدىغان ھەرقانداق سوزنى سوزلەشتە كوپ ئويلاش ۋە ئەندىشە قىلىش كېرەك. ئەگەر ئاڭلىغۇچى بىئە-قىل بولسا ياكى ئۇنىڭ پاراسىتىگە ئىشەنچ بولمىسا، سوزلىگۈچى-نىڭ ھالىنى مۇلاھىزە قىلالىغىدەك بىر سامى كېرەك بولىدۇ. ئاڭ-لىغۇچى سوزلىگۈچىنىڭ سوزىنىڭ ياخشى-يامانلىقىنى ئويلاپ، گەپ-سوزىنىڭ غەرىزى مەقسىتىنى بولىدىغان بولسا، ئۇنى قوبۇل قىلىشى كېرەك، خۇسۇسەن ئۇنىڭغىمۇ مەنپەئەت تېگىدىغان سوز-لەردە تېخىمۇ شۇنداق،ــ دەپتۇ دېمنە.

ــ سەن مېنى ياخشى بىلىسەن،ــ دەپتۇ شىر،ــ مەن پادىشا-لار ئارىسىدا ئەقىل-پاراسەت بىلەن تونۇلغانىمەن ۋە ھەربىر سوزنى ياخشى ئويلىنىمەن، سەن تەكەللۇپ قىلىپ ئولتۇرماي، نىمىنى خالىساڭ شۇنى سوزلىگىن. ھەچنىمىنى ئېيلىپ قالما.

ــ پادىشاھىمىزنىڭ دانىشمەنلىگىگە ئىشەنچىم بولغاچقا، مەن سوزلەشكە جۈرئەت قىلىۋاتىمەن،ــ دەپتۇ دېمنە،ــ مەن ھەقە-قى شەپقەت يۇزىسىدىن سوزلىمەكچى بولۇۋاتىمەن. مېنىڭ سوزۇم

غەرەزلىك سوز ئەمەس. ئىشىمىزنكى، پادىشا جاناپلىرىنىڭ قەلبى خۇددى ئەبجەش نەرسىلەر بىلەن ساپ نەرسىلەرنى ئايرىيدىغان بوتىغا ئوخشاش، مېنىڭ سوزۇمنىڭ خالىس ئىكەنلىگىنى بىلىۋالالايدۇ.

ــ سېنىڭ راست سوزلەيدىغان ئامانەتدار ئىكەنلىگىڭ ئوچۇق ـ ئاشكارىغۇ؟ بۇنىڭغا قىلچە شەك ـ شۇبھەم يوق، ــ دەپتۇ شەر.

ــ ھەممە ياۋا ھايۋانلارنىڭ تىرىكچىلىگى سىلىنىڭ ئەمرىلىرىگە باغلانغان، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ شۇڭا پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ھالاللىق ۋە پاكىزلىق بىلەن پادىشانىڭ ھەققى ۋە ھوقۇقىنى ئادا قىلىماق ئۈچۈن، راست سوزنى يوشۇرماسلىغى كېرەك. ھوكۇمالار: "ھەركىم راست سوز ۋە ھەقىقەتنى پادىشادىن يوشۇرسا، كېسەللىگىنى تېۋىپتىن يوشۇرسا، ھاجىتىنى دوستلىرىدىن يوشۇرسا، ئوز ـ ئوزىگە خىيانەت قىلغان بولىدۇ" دەپتىكەن.

ــ سېنىڭ ماڭا تەرەپدار ئىكەنلىگىڭ، مېنى قوللايدىغانلىغىڭ ۋە دىيانەتلىك ئىكەنلىگىڭنى چۈشىنىمەن، ئېيتقۇەرگىن، نىمە ھادىسە بولدى؟ ئاۋال بىلىپ، ئاندىن كېيىن ئۇنىڭ تەدبىرىنى قىلايلى، ــ دەپتۇ شەر.

دېمىنە ئەنە شۇ يوسۇندا شەرنى ئوز ئەپسانە ۋە ئەپسوزلىرى بىلەن ئالداپ، ئاندىن كېيىن يەنە تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، جاھانپانا پادىشاھىم! سىلىگە ئەقىل يولباشچى بولۇپ، دۇشمەنلىرى ئاياق ـ ئاستى بولسۇن. ئاگاھ بولسىلا، شەزەبە سىلىنىڭ قەستلىرىدە لەشكەرلەر ۋە ئەمرلەر بىلەن خالىخلۇەت جايدا سوزلىشىپ: "مەن شەرنى سىناپ كورۇپ باقتىم. ئۇنىڭ كۇچ ـ قۇۋۋىتى ۋە ئەقىل ـ ئىدرىگىنىڭ ئەندىزىسىنى بىلدىم. ئۇنىڭ ھەربىر يىرىدە ناھايىتى كوپ زەئىپلىك، تولىدىن تولا سۇستلۇق بارلىغىنى كوردۇم" دەپتۇ.

مەن ئۇنى دەيتتىم تېخى بارچە سۇپەتتە بەركامال،
ئاللا ـ ئاللا ئەمدى بىلدىم، ئۇ ئىكەن باتىل خىيال.

مەن شۇنىڭغا ھەيرانمەنكى، سىلە ئۇ كۇپرانى نېمەت، ئىك-
كى يۈزلۈك تۇزكور، نابىكارنىڭ ئىززەت ـ ئىكرامىنى ھەددىدىن
ئاشۇرۇۋەتتىلە. ھوكۇمرانلىق ۋە پەرمان راۋانلىقتا بارچىمىزدىن
يۇقۇرى تۇتتىلا. ئەنە شۇ نېمەت نەتىجىسىدە ئۇنىڭدىن مانا شۇنـ
داق ئەھۋال كېلىپ چىقتى. شۇنداق ياخشى ئىززەت باراۋىرد-
ە مۇنداق يامان نىيىتى ئاشكارىلاندى. كىشى قولىنى ئىسياند-
ىن تارتمىسا ۋە خالايىق سەرەنجامىنىڭ تىزگىنىنى ئىختىيارى
ئىلكىگە ئالغان بولسا، پىتنە قوشى ئۇنىڭ مىڭىسىنىڭ چاڭگىسىغا
تۇخۇم چىقىرىدۇ ۋە ئىسيان ھەۋىسى ئۇنىڭ كوكرىگىدە ئورۇن
تۇتىدۇ.

كىشى سوزى شاھ ئالدىدا بولسا قوبۇل،
ئىزدىگۈسى كوككە چىقماق ئۇچۇن يول.
ئەجەپ ئەمەس شاھلىق ئۇچۇن دەۋا قىلسا،
كىبرى بىلەن بەلكى كۇمۇش كۇلاقلىسا.

ـ ھە! نىمە دەۋاتىسەن؟ بۇ سوزلەرنى سەن نەدىن ئاڭلـ-
دىڭ؟ ئەگەر ئىشىڭ ھەقىقىتى راستىنلا سەن ئېيتقاندەك بولسا،
بۇنىڭ تەدبىرى قانداق بولىدۇ؟ ـ دەپتۇ شىر.
ـ ئۇنىڭ دەرىجە ۋە مەرتىۋىسى ماڭا مەلۇملۇق، ـ دەپتۇ
دېمىنە، ـ پادىشالار ئۇز مۇلازىم ۋە خىزمەتكارلىرىنىڭ ئېچىدە
قايىسىنى ھورمەت دەرىجىسىگە چىقارغان بولسا، ئەمما ئۇ بويۇنـ
تاۋلىق قىلغان بولسا، ئۇنى تېزرەك ئوز دەرگاھىدىن يوق ئېتىد-
ىي كېرەك. ئەگەر ئىش قولدىن كېتىپ ۋە جانابى ئاللىرىنىڭ
ئوزىگە خەۋپ يېتىپ قالسا، ئۇنىڭ چارىسىنى ئوچۇق پىكىر ۋە
روشەن ئەقىل بىلەن ئوزلىرى قىلمىسلا، بىزنىڭ كالتا پەمىز

ئەمگە يەتسۇن؟ ئەما مېنىڭ پەرىزىمچە ئوكۇزنىڭ بۇ ئىشىنى تېزرەك تۈگەتمەك كېرەك. ئەگەر تەخىر بولۇپ قالسا، ئىش شۇ يەرگە يېتىدۇكى، تەدبىر قەدىمى ئۇ يەرگە بېرىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ.

دۇشمەن ئىدى بىر چۈمۈلە ئەمدى بولدى بىرئىلان،
شۇم رەقىبىڭ ئىلاجىنى ئەيلىگەيسەن شۇ ھامان.
تۇر تاقابىل، بۇندىن ئارتۇق بەرمىگەيسەن ئاڭا يول،
بولغۇسىدۇر ئەجدىھا، بىر - ئىككى كۈن بەرسەڭ ئامان.

ئادەملەر ئىككى گۇرۇھ بولىدۇ: بۇنىڭ بىرى ھۇشيارلار؛ يەنە بىرى ئاجىز - ناتۇانلار. ھۇشيارلار ھەمىشە پىكىر يۈرگۈزۈپ ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ تۇرىدۇ، ئاجىزلار بولسا ۋەقە پەيدا بولغاندا سەراسىمگە چۈشۈپ ھالى پەرىشان ۋە سەرگەردان بولىدۇ. بۇلار غەپلەتتە تۇرۇپبرىدىغان جاھىللاردۇر. ھۇشيار ۋە ئېھتىياتكارلارمۇ ئىككى خىل بولىدۇ. بىر خىلى بىر ھادىسىنى بولماستىن بۇرۇن بىلىدۇ ۋە ئېپتىداسىدىلا خاتىمىسىنى كۆرەلەيدۇ. باشتىلا چارە - تەدبىر كۆرۈپ قويىدۇ. بۇنداق كىشىلەر بالا گىردابىغا چۈشۈشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىنى قۇتۇلۇش ساھىلىغا يەتكۈزۈپ بولىدۇ. ئىككىنچى خىلى، بالا - قازاغا ئۇچراپ قالسا، كۆڭلىنى بىر يەردە توختىتىپ ئۇنىڭغا چارە قىلماقتا مەشغۇل بولىدۇ ۋە ھەيرانلىقتا قالمايدۇ. ھەر قانداق چاغدىمۇ بۇ كىشىگە مەسلىھەت يولى ۋە تەدبىر ئۈسۈلى باغلىنىپ قالمايدۇ. ئەقلى كارغا ياراپ خالاسلىق ۋە سالامەتلىككە چىقالايدۇ. بۇلارنىڭ ئاۋالقىسى مۇكەممەل ئاقىل، كېيىنكىسى يېرىم ئاقىل ھەسابلىنىدۇ. بىر يەردە تۇرۇپ قالغان ئۇچ كىشىنىڭ يەنى، مۇكەممەل ئاقىل، يېرىم ئاقىل ۋە جاھىل كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى خۇددى بىر كولدە بىللە ياشاپ قالغان ئۇچ بېلىقنىڭ ۋەقەسىگە

تۇخشايدۇ.

ـــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ـــ يولدىن چەت بىر جايدا، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئۇچ بېلىقنىڭ ھىكايىسى

ـــ يولدىن چەت بىر جايدا بىر كول بار ئىكەن، يىراقلىغدىن ھېچقانداق يولۇچىنىڭ قەدىمى ئۇ يەرگە يەتمەيدىكەن. ئورنى مەخپى بولغانلىغدىن ھېچقانداق تەشنا بولغۇچى ئوزىنى ياكى ئۇلىغنى ئۇ يەردە سۇغرالمايدىكەن. سۇيى بولسا خۇددى سوپىلارنىڭ ئېتىقادىدەك ساپ ئىكەن. كورۇنۇشى ئابىي ھايات بۇلغىنى تىلىگۈچىلەرگە كۇپايە قىلىدىكەن. بۇ كولدە ئۇچ بېلىق بار بولۇپ، يەرنى كوتىرىپ تۇرىدىغان بېلىقنىڭ ئەقلى ئۇلارنىڭ چوڭلۇق ۋە سېمىزلىكلىرىگە ھەيران ئىكەن. ئاسماندىكى ھۇت ① ئۇلاردىن رەشك قىلىپ كۇنىلۇك ئوتىدا كويىدىكەن، ھەمەل ② ئاپتاپ تابىدا پىشقاندەك پۇچۇلۇنىدىكەن. ئۇ ئۇچ بېلىقنىڭ بىرى مۇكەممەل ئاقىل، بىرى يېرىم ئاقىل. بىرى جاھىل ئىكەن. بىر يىلى باھار ۋاقتىدا جاھان خۇددى پىردەۋس بېغىدەك گۇلزارلار بىلەن جابدۇلغان، يەر يۇزى رەيھانلار بىلەن خۇددى زۇمرەت ئاسماندەك بېزەلگەن، ساپا سۇپۇرگىسى رەڭگارەڭ بىساتلار بىلەن زىمىنى زىننەتلىگەن، قۇدرەت باغۋىنى ھەر كۇنى خىلمۇ ـ خىل گۇللەرنى ئېچىلدۇرۇپ بەرگەن ئىكەن.

ساپادىن چىمەن سەھنى خۇشبۇي بولۇپ،
سۇمەن ھەم دىلرەبادەك خۇشرۇي بولۇپ.

---

①② ھۇت ۋە ھەمەل ـــ پەسىل ـ مەۋسۇملەرنى بىلدۇرىدىغان يۇلتۇزلار ناملىرى.

سەھەر سالقىنى گۈل ئاغزىنى ئېچىپ،
بۇلبۇلغا يۇز مىڭ خىل لاتاپەت چېچىپ.

ئۇ كولگە ئىككى-ئۈچ بېلىقچىنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ ۋە قازايى ئىلاھىنىڭ تەقەززاسى بىلەن ئۇ يەردە بېلىق بارلىغىدىن ۋاقىپ بولۇپ قاپتۇ-دە، ئەتىسى تور ئەپكېلىپ بېلىقلارنى تۇتماقچى بولۇپ، ۋەدىلىشىپ ئويلىرىگە قايتىشىپتۇ. بېلىقلار بۇ ماجىرادىن خەۋەر تېپىپ، سۇ ئىچىدە ھەسرەت ۋە غەم ئوتىدا بىلەن كويۇپتۇ. ئۇ كۈنى كەچ كىرىپتۇ. ھىلىقى مۇكەممەل ئاقىل ۋە ھەممىدىن ھۇشيارراق بېلىق جاپاكار زامانىنىڭ كۈلپەتلىرى ۋە ئىككى يۈزلىمە پەلەكنىڭ مۇشەققەتلىرىنى كوپ كورۈپ، نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلغاچقا، ئۇۋچىلارنىڭ تورلىرىدىن قۇتۇلۇشنىڭ يىكرىگە چۈشۈپتۇ.

مەردى دانا بىر ئىشقا قويسا قەدەم،
سالار ئىش بىناسىنىڭ ھۇلىن مەھكەم.
گەر بولمىسا كىشىنىڭ ئەقلى دۇرۇست،
بولغۇسىدۇر بىنانىڭ ئاساسى سۇست.

ئۇ قارىسا، كولنىڭ بىر ئېرىقى بار بولۇپ، ئېرىق ئارقىلىق كەلگەن سۇ دەريا‌غا يېنىشما بولۇپ تۇرغان ئىكەن. ئۇ ئېرىق ئارقىلىق چىقىپ دەريا‌غا كېتىپتۇ. ئىككى بۇرادىرى ئۇنىڭدىن خەۋەرسىز قېلىۋېرىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا، ئۇۋچىلار كېلىشىپ ھىلىقى ئېرىقنى چىڭ باغلاپتۇ. يېرىم ئاقىل بېلىقنىڭ بىر ئاز ئەقىل-ھۇشى بولسىمۇ تەجرىبە كورمىگەن بولغاچقا، بۇ ئەھۋالنى كورۈپ ناھايىتى كوپ پۇشايمان يەپتۇ ۋە ئۇز-ئۇزىگە: "ۋاي دەرىخ، غەپلەتتە قاپتىمەن، غاپىللارنىڭ ئىشى مانا شۇنداق بولىدىكەن-دە! مەنمۇ ئۇ بېلىقتەك بالا كېلىشتىن بۇرۇن ئۇز

غېمىنى يېگەن بولسام، ئاپەت يېتىشتىن ئىلگىرى قۇتۇلۇپ كەتكەن بولماسمىدىم.

هادىسە تەدبىرىنى ئىشتىن بۇرۇن قىلماق كېرەك،
ئىش ئوتۇپ كەتكەندە ھەسرەت پايدا بەرمەس زادىلا.

گەرچە قېچىش پۇرسىتى ئوتۇپ كەتكەن بولسىمۇ، تېخى ھىلە-مىكىر ئۇچۇن ۋاقىت بار. "بالا كەلگەندە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ" دېگەن گەپ بار بولسىمۇ، ئاقىل كىشى ئوز ئىدرىكىنىڭ مەنپەئەتىدىن ھېچ ۋاقىت نا ئۇمىت بولماسلىقى كېرەك ۋە دۇشمەننىڭ يامانلىقىدىن مۇداپىە كورۇشتە ھەرگىز تەخىر قىلىپ قاراپ تۇرماسلىقى كېرەك" دېگەن ئويغا كەپتۇ-دە، ئوزىنى ئولگەندەك قىلىپ كورسىتىپ قوسىقىنى ئاسمانغا قىلىپ، ئېرىقنىڭ باغلانغان يېرىگە يېقىن بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىر ئوۋچى ئۇنى كورۇپ "ئولگەن بېلىق ئوخشايدۇ" دەپ قولىغا ئېلىپ قىرغاقتا تاشلاپتۇ. ئۇ بولسا ئىككى سەكرەپلا ئوزىنى ئېرىققا تاشلاپ، جېنىنى سالامەت قۇتقۇزۇپ دەريا‌غا بېرىۋاپتۇ.

ئوزەڭنى ئولتۇرۇپ تاپقىن نىجاتلىق،
ئولمەي تۇرۇپ تاپمىغايسەن كۇشاتلىق.

ئەما غەپلەتكە ماھىر بولغان، ئاجىزلىق ئوز خۇيىدىن پەيلىدە ئاشكارا كورۇنۇپ تۇرغان ئۇچىنچى بېلىق بولسا، ھەيران ۋە سەرسانلىق بىلەن ئوڭ ۋە سول تەرەپكە قېچىپ موكۇپتۇ. تىپرلاپ يۇقۇرى چىقىپ، توۋەن چوكۇپ يۇرۇپ، ئاخىرى ھېچ ئىشى پايدا بەرمەي ئۇۋچىلارنىڭ قولىغا گىرىپتار بولۇپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۇرۇشۇمدىن ئوزلىرىگە مۇقەررەر ۋە ماقۇل بولسۇنكى، شەنزەبەنىڭ ئىشىنى تېزرەك تۇتۇپ، پۇرسەت ئوتۇپ

كېتىشتىن بۇرۇن، ئۇ خاكسارنىڭ باغرىغا ئوتكۇر تىغ بىلەن ئۇرماق كېرەك ۋە ئومۇر خامىنى پانا شامىلغا سورۇماق كېرەك.

ــ دەيدىغانلىرىڭنى ئاڭلىدىم، ــ دەپتۇ شىر، ــ ئەمما شەنزەبە-نىڭ مېنىڭ ھەققىمدە خىيانەتنى كوزلەپ، نېمەت شۇكرانىسىنى ئاداۋەت كۆپرانىيىتىگە ئالماشتۇرۇشنى خىيالىمغا كەلتۈرەلمەيمەن. چۈنكى مەندىن ئۈنىگىغا ناھايىتى كوپ ياخشىلىقتىن باشقا نەرسە سادىر بولمىغانتىغۇ؟

ــ ئۇغۇ شۇنداق، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ سىلىنىڭ ئاشۇ ياخشى-لىقلىرى بۇنى مۇشۇ مۇقامغا يەتكۈزدى. لېكىن ئۇ بۇ تەرىبىيەتكە مۇناسىپ كىشى ئەمەس ئىدى. باشتىلا ئۇنى خارۇ زار ۋە ئېچە-ۋارسىز ھالىتىدىلا قويۇپبېرىشلىرى كېرەك ئىدى.

داغلاپ ساقايتىدىغان يەرگە كىشى،
مەلھەم ئېچىپ ياغلىسا كورگەي زىيان.

بەتقىلىق پەسلەر ئوزلىرى تاما قىلىدىغان مەرتىۋىسىنى تاپقىچە ئارىلىقتا، دوست ۋە بىر نىيەتتە بولىدۇ. ئەمما مەقسىدى ھاسىل بولغاندىن كېيىنلا، دوستلۇغىنى تاشلاپ، ئوز ھالىدىن يۇقۇرى مەرتىۋىلەرگە يېتىشىنىڭ تەمەنناسىنى قىلىدۇ. بۇزرۇكلار: "ئېسى پەس ئاخماق كىشىلەر تاما ياكى قورقۇنچ بىلەن خىز-مەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇمىدى ھاسىل بولۇپ مۇھتاجلىقتىن قۇتۇلسا، كۆپرانى نېمەتلىك ۋە پىتنەخورلۇق ئوتنى يانىدۇرىدۇ. ئەگەر قورقۇنچىدىن قۇتۇلسا، تەرەپدارلىق چەشمىسىنىڭ سۇيىنى لېيىتىدۇ" دېيىشكەن.

ــ ئۇنداق بولسا نادان ۋە پەس تەبىئەتلىك مۇلازىملار بىلەن قانداق يوسۇندا مۇئامىلە قىلماق كېرەك ۋە قانداق قىل-غاندا ئۇلاردىن كۆپرانى نېمەتلىك ئەسىرى كورۇنمەيدىغان قىلغىلى بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ـــ ئۇلارنى بىر يولىلا نا ئۇمىت بولۇپ دۇشمەن تەرەپكە ئوتۇپ كەتمەسلىگى ئۈچۈن، شەپقەت ۋە ئىلتىپاتتىن مۇتلەق مەھـ رۇم قىلىۋەتمەسلىك كېرەك، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ لېكىن، نەپسى سەمرىپ يامان نىيەتكە كەلمەسلىگى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ مەرتىۋەسىنى ئاشۇرۇپ دولەتمەن قىلىۋەتمەسلىك لازىم. شۇڭا ئۇلارنى قورقۇنچ بىلەن تاماڭنىڭ ئوتتۇرىسىدا ساقلاش كېرەك. ئۇلارنىڭ ئىشلىرى ۋەدە، ئۇمىت ۋە خەۋپ ئارىسىدا تۇرۇشى كېرەك، چۈنكى بايلىق ۋە خاتىرجەملىك ئۇلارنىڭ نەپسىلىرىنى سەمرىتىپ، بويۇنتاۋلىق ۋە ئىسيان قىلىشىغا، پەرماندىن باش تارتىشىغا سەۋەپ بولىدۇ. نا ئۇمىتلىك ۋە قۇرۇقلا قاراپ قويۇش خىزمەتكارلارنىڭ ئېتىقادىنى ياندۇرىدۇ. نەتىجىدە بۇ ئىش پادىشالارنىڭ شىكەست تېپىشىنىڭ سەۋىۋى بولۇپ قالىدۇ.

نا ئۇمىت كىشى بولغاي بىئېتىقات بىپەرۋا،
تۇتما مېنى ھەچقاچان مەرھەمەتتىن نا ئۇمىت.

ـــ ھەي دېمىنە! ـــ دەپتۇ شىر ئۇنىڭغا، ـــ مېنىڭ كۆڭلۈمگە شۇ كېلىۋاتىدۇكى، شەنزەبەنىڭ ئەھۋالىنىڭ ئەينىگى خىيانەت غۇبارىدىن ساپ ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ سەھىپىسى بۇ يامان خىيالىنىڭ رەقىبىدىن پاكىتەك تۇرىدۇ. مەن ھەمىشە ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە مەرھەمەت كورسەتتىم، مەندىن ئۇنىڭغا داۋاملىق مەنپەئەت يېتىپ تۇرۇقلۇق، ئۇنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ئۇ ماڭا قانداقسىغا يامانلىق ۋە زەرەر يەتكۈزۈش ئەندىشىسىنى قىلسۇن؟

تاشلىسام مەن دوستلۇق ۋادىسىغا مەزمۇت قەدەم،
ئۇ نەچۈك دۇشمەنلىگىم مەيدانىغا تىكلەر ئەلەم.

ـــ ئەي پادىشاھىم! ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ كۆڭلى ئەگرى

كىشىدىن ھەرگىز ياخشىلىق كەلمەيدۇ. ئەسلىدىن يامان بولغان نەرسە ھېچ ۋەج بىلەن ياخشى سۈپەتلىك بولمايدۇ. ھەرقاندىداق كوزدىن ئۇزىنىڭ ئېچىدىكى نەرسە تەپچىپ چىقىدۇ ئەمەسمۇ؟ سىلە تېخى چايان بىلەن تاشپاقىنىڭ ۋەقەسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايلا؟

ــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ بىر تاشپاقا بىلەن بىر چايان بار ئىكەن، ــ دەپ ھەكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

تاشپاقا بىلەن چايانىڭ ھېكايىسى

بىر تاشپاقا بىلەن بىر چايان ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق مۇناسىۋىتى. ئاشنالىق ئۇلپىتى ناھايىتى مەھكەم ئورنىغان ئىكەن.

ئەتىدىن ئاخشامغىچە بىر بىرلىرىگە ھەمنەپەس،
كېچىدىن تاڭ ئاتقىچە سوھبەتلىشىپ ئوتەتتى بەس.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر زورۇرىيەت يۈزىسىدىن ئىككىلىسى سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ قاپتۇ ۋە ئىككىسى بىللە كېتىۋېتىپ بىر ئوستەڭگە دۇچ كەپتۇ. ئوستەڭنىڭ سۈيى ناھايىتى ئۇلۇغ بولغاچقا، چايان ئۇنىڭدىن ئوتمەكنى مۇشكۈل كورۈپ، كوپ غەم قىلىپ ئەندىشىگە پېتىپ قاپتۇ.

ــ نىمانچە غەم ـ غۇسسىگە پېتىپ قالدىڭ؟ كوڭلۇڭدىن شات ـ خورامىلىغىنىڭ كېتىپ قېلىشىدىكى سەۋەپ نىمە؟ ــ دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

ــ ھەي بۇرادەر، ــ دەپتۇ چايان، ــ بۇ سۇدىن ئوتۇشنىڭ ئەندىشىسى ھېنى ھەيرانلىق گىرداۋىغا سالدى. ئەقلىم ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشقا ئاجىز كەلدى. بۇ سۇدىن ئوتۇشكە قۇۋۋىتىم يوق ياكى سەندىن

ئايرىلىشقا تاقىتىم يوق.

سەن كېتەرسەن مەن قالۇرمەن بىسىەۋەپ،
سەندىن ئايرىلسام بۇ بولمامدۇ ئەجەپ.

قىلچە غەم يىمىگىن، ئۇچامنى كېمە قىلىپ سېنى چىقىرىمەن ۋە ساڭا ھېچقانداق زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەي، سېنى نىجات ساھىلىغا چىقىرىپ قويىمەن. سەندەك ياخشى دوستنى مۇشكۈللۈك بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ، ئاسانلىق بىلەن قولدىن بېرىپ قويسا ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ تاشپاقا.

شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا چايانىنى ئۇچىسىغا ئېلىپ كوكسىنى سۇغا پاتۇرۇپ راۋان بوپتۇ. تاشپاقا سۇ ئۈزۈپ كېتىۋاتسا چايان ئۇنىڭغا نەشتەر ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. قاتتىق ئۇچىسىغا چايانىنىڭ نەشتىرىنىڭ تەككەن ئاۋازىنى ئاڭلىغان تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— ھەي خوپىي يامان، مەن ئاڭلاۋاتقان نېمە شەپە ئۇ؟ سەن نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— نەشتىرىنىڭ نەيزىسىنى ۋۇجۇدۇڭنىڭ قالقىنىغا سانجىپ سىناپ كورۇۋاتىمەن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ چايان.

— ھەي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان؟ — دەپتۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ئاچچىغى كەلگەن تاشپاقا، — سەن ئۇچۇن ئوز جېنىمنى خەتەر گىرداۋىغا سېلىپ، سېنىڭ خەۋپلىك ۋۇجۇدۇڭنى ئۇچامنىڭ كېمىسىگە ئېلىپ، سۇددىن ئوتكۈزۈۋاتسام، سەن تېخى مىننەتدار بولۇپ دوستلۇق ھەققىنى ساقلاش بۇياقتا تۇرسۇن، ماڭا نەشتەر سانچىشىڭدىكى سەۋەپ نېمە؟ مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ساڭا مەلۇمغۇ؟ سېنىڭ نەشتىرىڭدىن ماڭا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ ۋە تاشتەك تېرەمگە نەشتىرىڭ تەسىر قىلمايدىغۇ؟

ئاغرىتۇر ئوز جانۇ ئىلكىن، ھەر قوپال قىلسا ئۇرۇش،
ئۇرسا ئۇ نادانلىغىدىن قەھرى بىرلە تاشقا مۇشت.

ـــ مەن بۇ ئىشتا بىئىختىيارمەن. ـــ دەپتۇ چايان، ـــ مېنىڭ ئەبئىتىم ھەرقانداق نەرسىگە ئىختىيارسىز ۋە تارتىنماي نەشتەر ئۇرۇشنى ئەقەززا قىلىدۇ. بۇ توغرىسىدا خاھ دوستىڭ ئۇچىسى بولسۇن، خاھ دۇشمەننىڭ كوكرىگى بولسۇن ماگا ئوخشاش.

ھەر كىشىدە بار بولسا ياماڭ ئادەت،
ئۆزى قىلماي ئىختىيار بولۇر سادىر.
نەشتىرنى ئۇرغۇسى چايان تاشقا،
گەرچە تەسىر قىلماقتا ئەمەس قادىر.

شۇنداڭ تاشپاقا ئويلاپ ئۆز-ئۆزىگە: دانىشمەنلەرنىڭ "ئەسكى كىشىنى پەرۋىش قىلىش ئۆز ئابرويىنى توككەنلىك ۋە ئىشنىڭ يېپ ئۇچىنى يوتتۇرگەنلىك بولىدۇ" دېگەن سۆزلىرى راست ئىكەن، ـــ دەپتۇ-دە، سۇغا شۇڭغۇپتۇ.

زەرۇ زىۋەرنى توكۇپ تۇپراقتا، ھەسرەت چەكمىگىن،
كەلتۈرەر ھەسرەت يامانغا ئەيلىسەڭ گەر ياخشىلىق.

بۇزرۇكلار: "ھەر كىشى ئەسلىدە نەسەپسىز بولسا ئۇمۇمەن بىلىنىدىن نېسىۋىسىزدۇر. چۈنكى ياخشىلىق قىلغانلارغا يامانلىق قىلماي دۇنيادىن ئوتۇش ناپاك ئادەملەر ئۈچۈن ھارامدۇر" دەپ ئېيتىشقان.

ھېچ ۋاقىتتا خوپ ئەمەس ئەسلى پەسكە تەربىيەت،
نە ئۈچۈن ساقلار كىشى ئۆز قوينىدا چاققاق ئىلان.
پەرۋىش قىلغانغا تاتلىق بولمىغاي ئاچچىق دەرەخ،
ھەر كىشى ئەگسە تېكەننى گۈل ئۈزەلمەس ھېچقاچان.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىكى غەرەز شۇكى، ھەزرەتلىرىنىڭ روشەن ئەقلىگىمۇ ماقۇل كەلسە كېرەك. شەنزىبەنىڭ تېگى پەس ئىكەنلىگى ۋە ئۇنىڭ زاتى ناپاكلىغىدىن ئەندىشە قىلماق كېرەك ۋە شەپقەتلىك خىزمەتكارلىرىنىڭ نەسىھەتلىرىنى ھۇش قۇلىغى بىلەن ئاڭلىماقلىرى كېرەك. چۈنكى ھەر كىم نەسىھەتچىلەرنىڭ سوزىنى ــ گەرچە ئۇلار سوزىنى قوپال ۋە بىئەدەپلەرچە ئېيتقان بولسىمۇ ــ ئاڭلىمسا، راھىتىنىڭ ئاخىرى نادامەت ۋە مالامەتتىن خالى بولالمايدۇ. بۇ خۇددى، تېۋىپنىڭ بۈيرۇغىغا ئەمەل قىلماي، نەپسى خالىغىنىچە شەرۇەت ئىچىپ غىزا يىگەن كېسەلنىڭ بارغانسېرى تېنى زەئىپلىشىپ، ئاغرىغى ھالاكەتكە تارتقىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ.

قوپال سوزلىسە دانا ئەيىپ ئەمەستۇر،
سەۋرە ئاچچىقتۇر لېكىن مەۋىسى تاتلىق.

پادىشالارنىڭ ئاجىزى ــ ئىشىنىڭ ئاخىرىدىن غاپىل قالغۇچى ۋە مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى سەل چاغلىغۇچىلاردۇر. ئۇلار ھەمىشە بىرەر ھادىسىگە ئۇچراشتىن بۇرۇن ئېھتىيات ۋە ھۇشيارلىق قىلمايدۇ. پۇرسەت ئوتۇپ كەتكەندە، دۇشمەن ئۇنىڭغا غالىپ كەلسە، ئىشنى مۇلازىملىرىدىن كۆرىدۇ. تارتقان زىيانلىرىنى ئۇلارغا ئارتىدۇ.

سىرىڭنىڭ تىزگىنىنى ئوز ئىلكىڭگە ئالغايسەن،
ھەرگىز ئۇنى كىشىنىڭ قولىغا بەرمىگەيسەن.
شۇ يوسۇندا ھەرقاچان سادىر قىلساڭ خاتالىق،
نىمە ئۈچۈن غەيرىنىڭ گەدىنىگە يۈكلەيسەن؟

ــ شۇنداق قاتتىق گەپ قىلدىڭكى، ئەدەپ دائىرىسىدىن

خىللا چىقىپ كەتتىك، ــ دەپتۇ شىر، ــ لېكىن نەسىھەتچىلەرنىڭ سوزى قاتتىق بولسىمۇ ئۇنى رەت قىلغىلى بولمايدۇ. ئەمما سەن ئېيتقاندەك، شەنزەبە ماڭا دۇشمەن بولغان ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭ قولىدىن نېمە كېلەتتى؟ ھەقىقەتتىمۇ ئۇ مېنىڭ ئوزۇغۇمغۇ؟ چۈنكى ئۇنىڭ تىرىكچىلىگى ئوت ـ چوپ ۋە سامان بىلەن، مېنىڭ ھايات كەچۈرۈشۈم بولسا گوش ۋە قان بىلەن تۇرسا، گىيا يېيىغان نەرسىگە گوش يېيىغان نەرسە ئەلۋەتتە غالىپ كېلەلەيدۇ ـ دە؟ ئەگەر ئۇنىڭ كوڭلىگە ماڭا قارشى چىقىش پىكرى ۋە خاتىرىگە مەن بىلەن ئۇرۇشۇش نىيىتى ئورنىغان بولسىمۇ، مەن ئۇنىڭغا پىسەنت قىلمايمەن.

دۇشمىنىمگە نەيزەكتۇر ماڭا قارشى چىققىلى،
ھەددى ئەمەس پاشىنىڭ پىلغا رەپتار بولغىلى.

ئەگەر مېنىڭ تەڭرىنىڭ ئىنايەت مەشرىقىدىن كوتىرىلگەن دولەت ئاپىتىۋىمغا شەنزەبە خۇددى ئايغا ئوخشاش ئوزىنى تەڭـ لەشتۇرۇش دەۋاسىنى قىلىدىغان بولسا، ئۇ ئەلۋەتتە كەمتۇك ۋە پوچۇق بولۇپ قالىدۇ. ئەگەر ئاسمان سايىۋېنىنىڭ نۇسخىسى بولغان ھۇمايۇنغا ئوخشاش چېدىرىمغا خۇددى ئاپتاپتەك تەخ تارتسا ئاقىۋەت زاۋال تاپىدۇ.

جەڭ ئەمەس ھېچ قۇۋۋىتى يوقنىڭ ئىشى،
يولنى كوپ يۇرەلمىگەي ئاقساق كىشى.
بېشى ئىگىز بولسا ئۇنىڭ مەن بىلەن،
مەن سالارمەن يەنە بويىنغا كەمەن.

ــ "ئۇ مېنىڭ ئوزۇغۇم، مەن ئۇنىڭغا غالىپ كېلەلەيمەن" دەپ ئالدىنىپ قالمىسىلا، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ چۈنكى ئوزى يالغۇز جەڭ قىلىشقا كۇچى يەتمىسە، يار ـ دوستلىرىنىڭ مەدەتكارلىغى بىلەن ئىشنى پۈتكۈزىدۇ ياكى بىر ھىلە ـ مىكرى بىلەن ئەلۋەتتە

شكه‌ست يه‌تكۇزه‌له‌يدۇ. مه‌ن شۇنىڭدىن قورقمه‌نكى، بارلىق ياۋا هايۋانلار سىلىنى ئاغدۇرۇشقا همرىس بولۇپ قېلىشىپتۇ. مۇبادا ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشۋالسا، هەممىسى سىلىگە قەست قىلىشتا بىر نىيەت، بىر دىل بولىدۇ ـ ده، سىلە يالغۇز قالىلا، بىر كىشى هەر-قانچە كۇچلۇك بولسىمۇ كوپ دۇشمەنگە تەڭ كېلەلمەيدۇ.

پاشىلار توپلىشىپ گەر هۇجۇم ئەتسە،
پىلنى هەم ناتۋان قىلغۇسى بىشەك.
شىر تېرىسىنىمۇ پارە قىلغۇسى،
چۈمۈله يىغىلىپ كەلسە گەر كوپـرەك.

ـــ سوزلىرىڭنىڭ راستلىغى ۋە نەسىھەتلىرىڭنىڭ خالىس ئىكەنلىگىنى بىلدىم، ـــ دەپتۇ شىر، ـــ ئەمما شۇ نەرسە كوڭلۇمگە ئۇنى كوپ ئۇلۇغلىغان ۋە مەجلىسلەردە ياخشى سۆپىتىنى قىلغان ئىدىم. ئۇنىڭ دىيانىتى ۋە ئىخلاسىنى ئاغزىمدىن چۈشۈرمىگەن ئىدىم، ئەمدى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىش قىلسام خالايىق مېنى "ئىككى سوزلۇك، سوزىنىڭ تۇتروغى يوق" دىمەمدۇ؟ ئەلىنىڭ ئالدىدا گېپىم بىئىتىۋار ۋە ئىز باسمايدىغان بولۇپ قالمامدۇ؟

قىلىڭىز هەر كىشىنىڭ باشىن ئىگىز،
گەر ئىلاجى بولسىلا پەس ئەيلىمەڭ.

ـــ راست پىكىر ۋە دوروس تەدبىرنىڭ پايدىسى شۇكى، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ ئەگەر بىر دوستنىن دۇشمەنلىك ئەسىرى كورۇلسە ۋە ئوز خىزمەتكارىدىن ئۇلۇغلۇق ئالامتى بىخلانسا، دەرهال ئېھتىياتنىڭ پىيىگە چۈشمەك كېرەك ۋە ئۇنىڭدىن ئۇلپەت ۋە ئاشنالىق ئېتىگىنى تارتماق لازىمدۇر. ئۇ چۈشلۇك قىلىشقا پۇر-سەت تېپىشتىن بۇرۇن، ئۇنى ناشتىلىق قىلغايلا، ئېغىزدىكى چىش

قەدىمدىن تارتىپ كىشىگە ئۇلپەت ۋە ھەمدەم بولغاچقا، ئۇنىڭدىن ناھايىتى كوپ پايدا يېتىدۇ. ئەمما ۋاقتى كېلىپ دەرت بەرسە، ئۇنى تارتىپ تاشلىماي رەنجىدىن شېرا تاپقىلى بولمايدۇ. تىرىكلىك تائام بىلەن بولىدۇ، لېكىن تائام مەيدىدە ھەزىم بولماي دەرت يەتكۈزسە، ئۇنى قەي قىلىۋەتمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ زەردىدىن خالاس تاپقىلى بولمايدۇ.

دېمىنەنىڭ ئۇندىشى ھەم ۋەسۋەسە قىلىشى شىرغا ئەسەر قىپتۇ ۋە:

ــ شەنزەبەنىڭ سوھبىتىنى تەرك قىلدىم. ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئولتۇرۇش دېگەن يوق گەپ، مېنىڭ مەسلەھىتىمچە ئۇنىڭغا بىر كىشى ئەۋەتەي ۋە ۋەقەنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىپ قويۇپ، ئۇنىڭغا رۇخسەت بېرەي، نەگە بارسا شۇ يەرگە بارسۇن، ــ دەپتۇ.

دېمىنە ناھايىتى بەك قورقۇپ كېتىپتۇ ۋە "بۇ سوز شەنزەبەگە ئاڭلىنىپ قالغاندىن كېيىن ئۇ دەرھال ئوزىنىڭ پاكلىغى ۋە ئىخلاسىنى ھەم ئېتىقادىنى شىرغا مەلۇم قىلىدۇ. ئۇ چاغدا مېنىڭ ھىلە ـ مىكرىم ئاشكارىلىنىپ قالسا ياخشى بولمايدۇ" دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، شىرغا:

ــ بۇنداق قىلىش ئاگاھلىق ۋە ھۇشيارلىقتىن ئەمەس پا ـ دىشاھىم. ئەگەر سوز ئېيتىلمىغان بولسا، ئۇنى ھەرقاچان ئېيىتقىلى بولىدۇ. ئەمما ئىزھار قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنىڭ زەردىدىن ساقلىنىش چارىسىنى قىلغىلى بولمايدۇ.

ھەر چاغ دېگىلى بولۇر دېمىگەننى،
ياندۇرغىلى بولماس لېكىن دېگەننى.

ئېغىزدىن چىققان سوز ئورنىدىن چاچرىغان كوزدۇر. سوزنى يانـدۇرۇۋالغىلى بولمىغىنىدەك، كوزنىمۇ ئورنىغا سالغىلى بولمايدۇ. "زۇۋانغا كەلدى، زىيانغا كەلدى" دېگەن مەسەل بار. بۇزرۇكلار-

مۇ: "تىل كۆڭۈلنىڭ ئايغاقچىسىدۇر. كۆڭۈل بەدەن مەملىكىتىنىڭ پادىشاسىدۇر. سوز بولسا ئۇنىڭ خەزىنىسىدىكى جاۋاھىردۇر. ئەگەر سوز گويالىق قۇتىسىدا خامۇشلۇق قۇلۇپى سېلىنسىپ، سۆكۈت مۇھرىسى بېسىلىغان ھالىدا ساقلانغان بولسا، ھەمىشە تىرىكلىك چىمەنلىرىدە سالامەتلىك رەيھانى ئېچىلىدۇ ۋە ھايات دەرىخى خاتىرجەملىك ۋە راھەت مۇئىسىنى بېرىدۇ. ئەمما بالاغەت غۇنچىسى تەبەسسۇم قىلىپ، پاساھەت بۇلبۇلى نەغمە ساز قىلىشقا باشلىغان ۋاقىتتا، سوز گۈلزارى ھەدىنىڭ كۆڭۈل شاتلىغىغا ۋە مىڭىنىڭ قۇۋۋەتلىنىشىگە سەۋەپ بولۇشىدىن ۋە ياكى زۇكام ماددىسى ھەم باش ئاغرىق ۋاستىسىنىڭ ئىللىتىگە باغلاقلىق بولۇشىدىن ئەمىن بولغىلى بولمايدۇ. چۈنكى بىر ئورۇنلۇق سوز نۇرغۇن گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدۇ ۋە ئورۇنسىز سوز ئېيتقۇچىسى ئېغىر زەنجىرگە باغلىنىدۇ. ئاڭلىغۇچىنىڭ بەدىنىگە جان كىرگۈزىدىغان سوزمۇ بار، ئېيتقۇچىنىڭ بېشىنى شامالغا ئۇچۇرىدىغان سوزمۇ بار" دېيىشكەن ئىكەن.

ئېچىپ ئەقلىڭ كوزىنى ئەگەر سوزگە قارىساڭ،
نەخ پۇل كەبى بەرەر ئۇ ھەم پايدايۇ ھەم زىيان.
دەپتۇ بىر كىم بۇ سوزنى: "چىقسا گەر سوز ئېغىزدىن،
يەتكۈزگۈسى كىشىگە ئولۇم ياكى بەرەر جان".
لېكىن بۇگۈن ئۇنىڭدىن ئاداۋەتلىك بۇ سوزنى،
ئەگەر پىنھان تۇتمساق ئولتۇرگۈسى ناگاھان.

ئەي، پادىشاھىم بۇ سوز شەنزەبەگە ئاڭلانسا: "سەرىم ئاشكارا بولۇپتۇ، ئەمدى جىم تۇرغانلىقىڭ پايدىسى يوق" دەپ جەڭگە كىرىشى ياكى بىر پىتنە قوزغىشى ئېھتىمال. ھۇشيار كىشىلەر ئاشكارا گۇناھ پىنھان ئازاپ - ئوقۇبەت قىلمايدۇ ۋە يوشۇرۇن تەدبىر كوردىغان ئىشتا ئاشكارا ئوقۇبەت قىلىشنى راۋا كورمەيدۇ. ياخشىسى شۇكى، ئۇ مەخپى گۇناھ قىلغان ئىكەن،

ئۇنىڭغا پىنھان سىياسەت **بىلەن** چارە قىلغايلا.

ــ مەخپى گۇمان بىلەن، ــ دەپتۇ شىر، ــ يېقىن كىشىلەرنى ئۇزىدىن يىراقلاشتۇرۇش ۋە ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى ئېنىقلىمايلا ئۇلارنىڭ ھوقۇقىنى زايا قىلىش، ئۇز پۇتىغا ئوزى كەكە چاپقانلىق ۋە مۇرۇۋۋەت ھەم دىيانەت يولىنى تاشلىۋەتكەنلىك بولىدۇ.

پىسەنت كەلمەس ئەقىلگە، توغرا كورمەس شەرىئەت،
ھازىر بولماي گۇۋاچى، قىلسا ئەگەر شاھ پەرمان.
ھوكۇم قىلسا ئەگەر شاھ ھوكمى بولغاي قازادەك،
گاھى ئۇندىن جان ئېلىپ گاھى بۇكا بېرەر جان.

ــ پەرمان يۇرگۇزگۇچىلەر ئۇچۇن ئۇزىنىڭ پاراسىتىدىن ئارتۇق لايىق گۇۋاچى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ چۇنكى ئۇ ئىككى يۇزلىمە مەككار كەلسە، ئۇنىڭغا نەپرەت نەزىرى بىلەن قارىسلا يامان ئەقىدىسى سەت تەلەتىدىن بىلىنىپ قالىدۇ، بۇزۇلغان نىيىتى كورۇمسز سۇرىتىدىن ئىپادىلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ كوڭلىنىڭ ئەگرىلىگىنىڭ بەلگىسى شۇكى، قاشلىرىغا كەلگەندە ئۇزىنى تۇتۇشى باشقىچەرەك بولىدۇ، ئۇنىڭ ــ سولغا ۋە ئالدى ــ كەينىگە ئېھتىيات قىلىدۇ. جەڭ جابدۇقلىرىنى ئېلىپ كېلىدۇ.

ــ ياخشى دىدىڭ، ــ دەپتۇ شىر، ــ ئەگەر بۇ ئالامەتلەردىن بىرەرسى كورۇلسە، ئەلۋەتتە ئىش ھەقىقىتى رۇزىدىكى شۇبھە غوبارى كوتىرىلىدۇ ۋە گۇمان داغدۇغىسى يېقىنلىق مەرتىۋىسىنىڭ ئورنىنى ئىگەللەيدۇ.

دېمىنە ئۇزىنىڭ پىتنە بىلەن يۇغۇرۇلغان پۇدىشى ئارقىلىق شىرنىڭ بالا ئوتى ئورلىگەنلىگىنى كورۇپ، ئوكۇزنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىمۇ پىتنە ــ پاسات يالقۇننى ياندۇرماقچى بوپتۇ.

ئىككى بەدەن ئارا جەڭ خۇددى ئوتتۇر،
توشۇلغان سوز ئۇ ئوتقا ئوتۇن بولۇر.

لېكىن دېمىنە يەنە: "شەنزەبەنىڭ قېشىغا بارساممۇ شىرىنىڭ مەسلىھىتى بىلەن باراي، مەندىن گۇمانلىنىپ قالمىسۇن يەنە" دەپ ئويلاپتۇ ۋە شىرغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ ئەگەر ماڭا پەرمان بولسا، شەنزەبە تەرەپكە بارسام ۋە ئۇنىڭ سىرىدىن نېمىنى ئاڭلىسام، كېلىپ مەزـ رەتلىرىگە ئەرز قىلسام ياخشى بولاتتى.

شىر ئۇنىڭغا ئىجازەت بېرىپتۇ. دېمىنە دەرھال پەرىشان ۋە غەمكىن كورۇنۇشكە كىرىپ، شەنزەبەنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭـ غا سالام ـ تازىم شەرتلىرىنى بىجا كەلتۇرۇپتۇ، شەنزەبە جاۋاپ سالام بېرىپ، ئۇنىڭ ھالىغا تۇشلۇق تازىم قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ بىزنى ياد ئەتمىگەن ئىدىڭ، ئەمدى ياد ئېتىپسەن ـ دە، دېمىنە، ــ دەپتۇ شەنـزەبە ئوكۇز، ــ كوپ ۋاقىتـلاردىن بېـرى دوستلارنىڭ كوزلىرىنى جامالىڭنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىلمىدىڭ ھەم ۋەيران بولغان كۇلبىلىرىمىزنى سوھبىتىڭ گۇللىرى بىلەن گۇلشەن قىلمىدىڭ.

ئومرۇڭ ئىچرە قىلمىدىڭ ياد، ئاشۇ دوستنى بىر نەپەس،
ئۇ سېنىڭ يادىڭنى قىلماي ئالمىدى ھىچبىر نەپەس.

ــ گەرچە كورۇنۇشتە ساڭا مۇلاقات بولۇش شەرىپىدىن مەھرۇم بولغان بولساممۇ، كوڭلۇم ھەمىشە دىلكۇشا جامالىڭنىڭ قېشىغا بېرىغلىق ۋە مۇھەببىتىڭنىڭ ئۇرۇغى دائىم جېنىمنىڭ سەھنىسىگە تېرىغلىق ئىدى.

مېھرىڭىزگە دەرىزە ئاچتى بۇ جان،
ئىشقىڭىزنى ئوزىدە قىلىپ پىنھان.

كوپتىن بېرى يالغۇزلۇق بايقۇنى ۋە خىلۋەت بۇلۇڭىدا دولەت ۋە سائادىتىڭنى تىلەپ، دۇنيا ۋە سانا ۋەزىپىسىگە مەشغۇل

ئىدىم، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەل ئارىسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئورۇن تۇتىمىغىڭغا نىمە سەۋەپ بولدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ شەنزەبە.

ــ چۈنكى كىشى ئوزىگە ئاگاھ بولمىسا ۋە ئوزگىنىڭ ئەسىرى بولسا، بىردەممۇ قورقۇنچ ۋە خەتەردىن خالى بولالمايدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ھەمىشە قەلبىڭ قورۇلۇپ يۇرسە، غەم ـ ئەندىشە قەلمايى بىر ئېغىز گەپ قىلالمىسا، نىمە ئۈچۈن بىر بۇلۇڭنى ئىختىيار قىلمىسۇن ۋە قانداقسىغا خاۋەت ئىشىگىنى دوست ـ دۇشمەنگە تاقىۋالمىسۇن.

بۇ زامانىنىڭ پىتنىسىگە كوزۇڭ ئاچ،
كورگىن ئۇنى بىر تەرەپكە سەنمۇ قاچ.
قاچماق ئۈچۈن قويالمىساڭ گەر ئاياغ،
بىر بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ يېشىڭ چاچ.

ــ سوزۇڭنى بۇنىڭدىن ئوچۇقراق ئېيتقىنا دېمىنە، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ غەرىزىڭنى ئاڭلاپ، ئەقلىمنىڭ پىكرى ئۇنىڭ پايدىسىغا ئۇلانسۇن.

ــ بۇ جاھاندا ئالتە نەرسىنىڭ ئالتە نەرسىسىز بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ دۇنيانىڭ مېلى ھەركەتسىز بولمايدۇ. نەپسىنىڭ خاھىشى مېھنەتسىز بولمايدۇ. خوتۇنلار بىلەن بىللە بولماق بالاسىز بولمايدۇ. يامانلارغا قوشۇلماق نادامەتسىز بولمايدۇ. بېخىلدىن تاما قىلماق خارلىقسىز بولمايدۇ. پادىشاغا مۇلازىم بولماق ئاپەتسىز بولمايدۇ. ھەر كىشى دۇنيا مەيخانىسىدىن بىر يۇتۇم مەينى قولغا كەلتۈرگەن بولسا، ئۇ ئەلۋەتتە مەس ۋە ناپاك بولدۇ؛ ئىسيان بېشىنى تەكەببۇر ياقىسىدىن چىقىرىدۇ. ھەر كىمەرسە نەپس يولىغا قەدەم قويغان بولسا، ئۇ چوقۇم ھالاكەت چوڭقۇرىغا تېگىدۇ. ھەرقانداق ئەر كىشى

خوتۇنلار بىلەن تولا ئۇلپەتچىلىك قىلسا ۋە مۇھەببەت تۇتسا بالاغا مۇپتىلا بولىدۇ. ھەرقانداق كىشى يامان ۋە پىتنىخورلار بىلەن ئولتۇرسا، ئاقىۋەت پۇشايمانغا قالىدۇ. ھەر بىر نامرات پەس ۋە بېخىللەردىن مەنپەئەت ئىستىسە خار ۋە بىئىتىۋار بولىدۇ. ھەر بىر بىچارە سۇلتانلار خىزمىتىنى قىلىدىغان بولسا، خاتىرجەم ۋە سالامەت بولالمايدۇ.

ئىرۇر شاھ سوھبىتى مىسالى دەريا،
سۇيىنىڭ ھەددى يوق، يوق ئۇندا قىرغاق.
بولسا كىشى ئۇنىڭغا قانچە يېقىن،
ئۇنىڭ قورقۇنچىسى بولغاي يامانراق.

— سوزۇڭ شۇنىڭغا دالالەت قىلىدۇكى، — دەپتۇ شەنزەبە، — ياكى شىردىن ساقا كۇلپەت يەتتى بولغاي، ياكى كوڭلۇڭنىڭ ئارامى كەتتى بولغاي.

— بۇ سوزنى مەن ئۇزەم ئۇچۇن ئېيتمىدىم، بەلكى ھەممە غەم - ئەندىشەم سەن ئۇچۇن بولۇۋاتىدۇ، — دەپتۇ دېمىنە، — ئۇزەڭ بىلسەن، بۇرۇندىن تارتىپ سەن بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرىمىزدا دوستلۇق ۋە بىر نىيەت، بىر دىللىق بار. سەن بىلەن قانداق ۋەدە قىلىشقان بولساق ھەمىسىگە ۋاپا قىلىشتۇق. لېكىن ياخشىلىق ۋە يامانلىقتىن بولغان بارلىق ھادىسىنى ساقا ئېيتىشقا مېنىڭ چارەم يوق.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان شەنزەبەنىڭ قورقۇنچىدىن پۇتۇن ئەزاسىغا تىترەك ئولىشىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ئەي شەپقەتلىك يار ۋە مۇڭاپىق دوستۇم، مېنى پاتىراق بۇ ھالىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەردار قىلغىن، ئەسلى غەرىزىڭ نىمە؟ تېزرەك دېگىنە، — دەپتۇ.

— ئىشەنچىلىك بىر كىشىدىن ئاڭلىشىمچە، — دەپتۇ دېمىنە، — شىر: "شەنزەبە راسا سەمىرىپتۇ. مېنىڭ دەرگاھىمدا ئۇنىڭغا

هەچ ئېھتىياجىم يوق. شۇڭا ئۇنى ئولتۇرۇپ، گوشى بىلەن ۋەھشى هايۋانلارنى بىر مېھمان قىلاي دەيمەن، ناهايىتى شۇ هەممەيلەنگە بىر كۈنلۈك شلانغا① يارار" دەپتۇمىش. مەن بۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن سېنى ئاگاهلاندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلدىم، مانا مۇشۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈش بىلەنمۇ ساڭا ۋەدەمگە ۋاپا قىلغانلىغىنى ئىسپات قىلالايمەن. مېنىڭ مانا شۇ تەرىقىدە دوستاۋۇق هەققىنى ئادا قىلىشىم مۇرۇۋۋەت شەرتىدە ساڭا ۋاجىپتۇر.

مېهرىۋانلىق بىرلە ئېيتتىم ئاڭلىغانىنى مەن تامام،
خاھ سوزۇمگە سال قۇلاق، خاھى ئىشەنمە ئىختىيار.

ئەمدى ياخشىسى شۇكى، ئەندىشە قىلىپ، تەدبىر بىلەن چارە سازلىقىنىڭ پېيىگە چۈشكىن.

دېمىنە سوزىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن شەنزەبە بىردەم ئويلاپ بېقىپ، شىرنىڭ ياخشى ۋەدىلىرىنى خاتىرىگە كەلتۈرۈپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ هەي دېمىنە، شىرنىڭ ساڭا يامانلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس جۇمۇ! چۈنكى مەندىن ئۇنىڭغا بىرەر خىيانەت سادىر بولغانلىغى ساڭا مەلۇم ئەمەس. مېنىڭ مەزمۇت قەدىمىم هېچقاچان ئۇنىڭ ياخشى خىزمەتلىرىدىن تايمىدى. گەرچە سېنىڭ سوزۇڭنى "ساڭا خەيرىخالىق قىلىپ راست گەپنى يەتكۈزگەندۇر" دەپ پەرەز قىلغاندىسمۇ، مېنىڭ دۇشمەنلىرىم مەن يوق يەردە بەزى يالغان سوزلەرنى شىرغا يەتكۈزگەن بولۇشى ۋە ئالداميچىلىق بىلەن ئۇنىڭ ساڭا غەزىۋىنى قوزغىغان بولۇشى ئېھتىماللىغىغا كۆپرەك ئىشىنىمەن. ئۇنىڭ خىزمەتىدە بىر توپ يارامسىزلار بار ئەمەسمۇ؟ ئۇلار بەدنىيەت، هارامزادە ۋە خىيانەتكارلار. شىر

① شلان ــ كونا جەمىيەتتە مۇتەۋەرلەرنىڭ ئائىلىسىگە ناهايىتى كۆپ ئادەملەر يىغىلغاندا خەتمە ئوقۇپ ئېتىدىغان ئۇماچ.

ئۇلارنى ئاۋال سىناپ كورۈپتىكەن ۋە ئۇلارنىڭ تۇرلۈك خىيا-
نەتلىرىنى تولۇق سېزىپتىكەن. شۇلارغا قىياس قىلىپ، مېنىڭ
ھەققىمدە ئېيتىلغان يامان سوزگىمۇ ئىشىنىپ قالغان بولۇشى
ئېھتىمال. كوپىنچە، يامانلار سوھبىتىنىڭ شۇملۇغىدىن ياخشىلارنىڭ
ھەققىدىمۇ بەدگۇمانلىق پەيدا بولىدۇ. يالغاننى تولا ئاڭلاۋەرسىمۇ
راستلىقنىڭ يۈزى يېپىلىدۇ. ئودەكنىڭ قىسسىسى مانا مۇشۇ مە-
نىگە ئىشارەت ۋە دەلىل بولالايدۇ.

ــ ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
شەنزەبە سوزلەپ بېرىپتۇ:

ــ بىر ئودەك سۇدا ئاينىڭ ئەكسىنى كورۈپ: "بېلىق ئوخشايدۇ"
دەپ چاغلاپ، ئۇنى تۇتۇۋالماقچى بولۇپ، نەچچە نوۋەت
سۇغا چوكۈپمۇ ھېچنىمنى تاپالماپتۇ - دە، ئوزىچە ئويلاپ: "مې-
نىڭ بۇ پەرزىم خۇددى چولدە ئۇسسىغانلار نېرىدا كورۈنگەن
نەرسىنى سۇمكىسىن دەپ خىيال قىلغانلىقى ۋە گادايلارنىڭ
ۋەيرانىنى كورسە خەزىنە بارمكىن دەپ ئويلىغانلىقى بىلەن ئوخ-
شاش بىر ئىش ئىكەن" دەپتۇ ۋە شۇ نا ئۇمىت بولغىنچە بېلىق
تۇتۇپ يېيىشنى مۇتلەق تەرك ئېتىپتۇ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر
قېتىم بېلىقنى كورسە "ئۇ ئاينىڭ شولىسى" دەپ ئۇنىڭغا پەقەت
ئىلتىپات قىلماپتۇ ۋە "بىر قېتىم سىنغانىنى يەنە سىنسا نادامەت
كەلتۈرىدۇ" دەپ ھەمىشە ئاچ ۋە ھالى خاراپ كۈن ئوتكۈزۈپتۇ.
ئودەك تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ئەنە شۇ. ئەگەر شىرغا مېنىڭ
توغرامدا سوز يەتكۈزگەن بولسا، ئۇ ئۇنىڭغا ئىشىنىپ قېلىپ
"ھەرقانداق كىشى بىر كىمدىن يامان سوز ئاڭلسا، كوڭلى كىر
بولىدۇ، دېگەندەك، ئۇنىڭمۇ كوڭلىگە كىر پەيدا بولغان بولسا،
ئۇنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ ناپاكلاردىن ئالغان تەجرىبىدۇر. ۋاھا-
لەنكى، ئۇلار بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كېچە بىلەن كۈندۈز
ۋە ئاسمان بىلەن يەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكىدەك پەرق بار.

قىلمىغىن پاكلارنى ئۇزەڭگە نەزىر①،
گەرچە ئوخشاش يېزىلسىمۇ سىر ۋە شىر.②
ئىككى ھەرە ھالىغا باق بىر مەھەل،
بىرى نەشتەر بېرىدۇ، بىرى ھەسەل.
باق يەنە ئىككى كىيىك كىندىگى بار،
بىرىدىن قان چىقىدۇ، بىرىدىن ئىپار.

— پادىشالارنىڭ بىر كىشىنى سەۋەپسىزلا يۇقۇرى مەرتىۋىگە چىقىرىدىغان، يەنە بىر كىشىنى بولسا ھېچ گۇنا قىلمىسىمۇ، ئولـ تۇرۇپ مېلىنى تالان ـ تاراج قىلدىغان ئادىتى بار ئەمەسمۇ؟ — دەپتۇ يەنە دېمىنە، — سېنى يامان كورۇپ قېلىشىغا شۇ ئادىتى سەۋەپ بولغان ئوخشايدۇ.

ئاڭلىماي سوزۇمنى ھەم كورمەي مېنى ئۇ قىلدى لۇتىق،
كوردى ـ بىلدى، مەدھى قىلدىم، قىلمىدى ھېچ مەرھىمەت.
پادىشانىڭ ئادىتى شۇنداق ئىكەن، ئاغرىنمىغىن،
تەڭرى بەرسۇن پادىشاغا ئەدلى، تەۋپىق ـ مەرھىمەت.

— شىرنىڭ ماڭا غەزىۋى كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا مەندىن ھېچقانداق گۇنا ۋە ھېچبىر بانا ـ سەۋەپ سادىر بولماي تۇرۇغلۇق، ئاچچىغى كەلگىندىن قايتماندا، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلماق تەستەك تۇرىدۇ، — دەپتۇ شەنزەبە، — چۇنكى بىرەر كەمچىلىك تۇپەيلىدىن ئاچچىغى كەلگەن بولسا ئوزرە قويسام ئاچچىغى يانغان بولاتتى. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ئۇنىڭ ھېچقانداق بانا ـ سەۋەپسىزلا

① نەزىر — تەڭ، ئوخشاش.

② سىر — سىركە، شىر — سۇت. بۇ يەردە سىر ۋە شىر دېگەن ئىككى خەت ئوخشاش يېزىلسىمۇ مەزمۇنى ئوخشىمايدۇ. سەن ئوزەڭنى پاكلارغا تەڭلەشتۇرمە دەمەكچى.

ئاچچىقى كېلىپ قالغان بولسا ياكى چېقىشچىلارنىڭ سوزى بىلەن ئاچچىقى كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغا چارە قىلماق مۇشكۇل. چۈنكى يالغان گەپ ۋە بوھتاننىڭ ئەندىزىسى يوق، ھىلە - مىكىر دېگەندىنىڭ ھەددى - ھىساۋى ۋە چېكى يوق. شىرغا خىزمەت قىلىشتا مەندىن قانداق گۇنا ئوتكىنىنى بىلمىسەممۇ، بەزى چاغلاردا ئۇنىڭ ئوز مەنپەئەتى ئۈچۈن ئۇنىڭ تەدبىرىنىڭ ئەكسىچە سوزلەرنى ئېيتقان ئىدىم. شۇنى - زەھ، كوڭلىدە "بىئەدەپلىك قىلدى" دەپ ئويلاپ قالغان ئوخشايدۇ. ۋاھالەنكى، مېنىڭ ئۇ سوزلىرىم باشتىن - ئاياق ئۇنىڭ ئوزى ئۈچۈن پايدىلىق ئىدى. مەن ھەمىشە ئۇنىڭ ئۈلۈغلۇق ھورمىتىنى كوزلەپ، تازىم ۋە ئىززەت - ئىكرامنى بىجا كەلتۈرگەن تۇرسام، مېنىڭ نەسىھىتىم غەزەپكە، خىزمىتىم ئاداۋەتكە سەۋەپ بولۇپ قالغىنى ئەجەپلىنەرلىكمۇ؟ ياكى بولمىسا، ئۈلۈغلارنىڭ يېقىن مېھرىۋان كىشىلەرنىڭ نەسىھىتىنى يامان كورۇپ، ئۇنى نەزەردىن چۈشۈرۈپ، ئىككى يۈزلىمە مەككارلارنىڭ خوشامەتلىرىنى ياخشى كورۇپ، ئۈلارنى ئوزىگە مەھرەم قىلىۋالىدىغان ئادەتتى شىرىدىمۇ پەيدا بولۇپ قالغاندىمۇ - يا؟ بۇ توغرىدا ھوكۇمالار: "دەريانىڭ قەرىدە لەھەڭ بىلەن بىللە بولماق ۋە قۇيرۇغى كېسىلگەن ئىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق پادىشالارغا يېقىن ۋە مۇلازىم بولۇشتىن ياخشىراقتۇر" دېيىشكەن ئىكەن. مەنمۇ پادىشالارغا خىزمەت قىلىشنىڭ خەتىرى كوپلۇكىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا مەشغۇل بولماقنىڭ زەردىرى ئاز ئەمەسلىكىنى بىلگەن ئىدىم. بەزى ھوكۇمالار پادىشالارنى ئوتقا ئوخشىتىدىكەن. چۈنكى ئۇلار گەرچە مەرھەمەت نۇرى بىلەن ئۇمىتۋارلارنىڭ قاراڭغۇ كۇلىلىرىنى روشەن قىلسىمۇ، سىياسەت شولىسى بىلەنمۇ خىزمەتكارلارنىڭ ھەققى - ھوقۇقلىرىنى كويدۇرىدۇ. ئاقىللارغا ئوتقا يېقىن بولسا زەرەر يەتمەيدىغانلىغى چۈشىنىشلىك. ئەمما كىشىلەر ئوتنى يىراقتىن تاماشا قىلىپ ئىسسىنىدۇ. شۇڭا كويدۇرۇشنى بىلمەيدۇ - دە، پادىشالارغا يېقىن بولماقنى ئەنە شۇ لەززەت ۋە مەنپەئەتكە ئوخشىتىدۇ. ئە -

مىلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. ئۇلار ئەگەر پادىشالاردىن كورگەن سىياسەت ۋە ھەيۋەتلىرىمىزدىن ۋاقىپ بولغان بولسىدى، مىڭ يىلـلىق مەرھەمەت ۋە ئىلتىپات بىر سائەتلىك سىياسەت ۋە ئوقۇبەتكە باراۋەر كەلمەيدىغانلىغىنى چۈشەنگەن بولاتتى. بۇ سوز خۇددى قارچۇغا بىلەن توخۇنىڭ مۇنازىرىسىدەك بىر ئىش بولدى.

ئۇ قانـداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ بىر ۋاقىتلاردا، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزىبە.

قارچۇغا بىلەن توخۇنىڭ ھىكايىسى

بىر ۋاقىتلاردا، بىر قارچۇغا بىلەن بىر توخۇ مۇنازىرىلىشىپ قالغان ئىكەن. قارچۇغا دەپتۇ:

ــ ھەي توخۇ، سەن ناھايىتىمۇ بىۋاپا ئىكەنسەن، ۋاھالەنـكى، ئەخلاق سەھىپىسى ۋاپا بىلەن يېزىلغانـدۇر. "ۋەدىـگە ۋاپا قىلىش ئىماندىندۇر" دىگەن سوزنىڭ مەزمۇنى بويىچە قارىغاندىمۇ ۋاپا ئىمانىنىڭ كامالەتكە يەتكەنلىگىنىڭ دەلىلىدۇر. مەرتلـكـنىڭ مۇرۇۋۋەتى ھەر كىشىنىڭ ئوز ئەھۋالى سەھىپىسىگە بىۋاپالىق رەقەملىرىنى يازماسلىغىنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئىت ئىرۇر مەھرۇ ۋاپا بابىدا شۇنداق بىباھا،
ياخشىدۇر ئىت ئۇ كىشىدىن، بولمىسا ئىتچە ۋاپا.

ــ ھەي قارچۇغا، مەندىن قانداق بىـۋاپـالىقىنى كوردۇڭ؟ قاچان ۋەدىگە ۋاپا قىلماپتىمـەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ توخۇ.

ــ سېنىڭ بىۋاپالىغىڭ شۇكى، ــ دەپتۇ قارچۇغا، ــ ئادەمىزاتـلار ھەمىشە ساڭا شەپقەت كورسىتىدۇ ۋە ياخشىلـىق قىلىشـىدۇ. ساڭا ھەچقانداق زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەي، دان ۋە سۇلىرىنى ئالدىڭغا قويىدۇ. كۈندۈزى يۇرۇشۇڭـدىن، كېچىسى قونۇشۇڭدىن

خەۋەر ئېلىپ ئۇرىدۇ. شۇنداق تۇرۇقلۇق سېنى تۇتماقچى بولسا، ئالدىدىن قاچسەن ۋە تۇتۇق بەرمەي تامدىن تامغا ئۇچسەن ئەمەسمۇ؟

سەمرمەك بىرلە بولۇپ نەپسىڭ يامان،
قىلسەن ئىگەڭگە تۇزكورلۇق هامان.

مەن باياۋاندا يۈرىدىغان ۋەهشى بولسامۇ، ئىكىكى - ئۈچ كۈن ئادەملەر بىلەن هەمسوهبەت بولسام ۋە ئۇلارنىڭ قولىدىن ئوزۇق يەسەم، ئۇنىڭ هەققىنى ساقلاپ، تۇتقان نەرسىلىرىنى ئۇ - لارغا بېرىمەن. ئەگەر يىراقراق كېتىپ قالغان بولسام، چاقىرد - شى بىلەنلا قايتىپ ئۇچۇپ كېلىپ قولىغا قونىمەن.

قۇش ئۇگەنگەن بولسا قولغا، ئۇ ئەگەر كەتسە يىراق،
ئىگىسى "گاھ" دەپ چاقىرسا كەلگۈسى شاتلىق بىلەن.

بۇنى ئاڭلىغان توخۇ ئۇنىڭغا مۇنداق جاۋاپ بېرىپتۇ:

— راست ئېيتىسەن، مېنىڭ قېچىشىم ۋە سېنىڭ كېلىشىڭ شۇ سەۋەپتىنكى، مەن ناهايىتى كوپ توخۇلارنى زىخقا تارتىپ كاۋاپ قىلغانلىغىنى كوردۇم. سەن بىرەر قارچۇغىنى ئوتتا پىشۇ - رۇپ يەگەنىنى كوردۇڭمۇ؟ ئەگەر سەنمۇ ئۇنى كورگەن بولساڭ هەرگىز ئادەملەرگە يېقىن يولىماس ئىدىڭ. مەنمۇ ئوگزىدىن ئوگ - زىگە قاچتىم، ئۇنى كورىدىغان بولساڭ سەن تاغدىن تاققا قاچ - قان بولاتتىڭ. بەلكى يەر يۈزىدە ئوزۇق يېيىشتىن پۈتۈنلەي ئۈمىت ئۈزۈپ، ئاسمان سەهنىسىدە ئۇچۇپلا يۈرگەن بولاتتىڭ.

— بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، سەنمۇ بىلە - سەن، پادىشالارنىڭ سوهبىتىنى ئارزۇ قىلىدىغان ئۇ بىر توپ كىشىلەر پادىشانىڭ سىياسىتىنى كورمەگەن. ئۇلار پادىشانىڭ

كىشىنى قارار تاپقۇزمايدىغان زەھرى بار، لېكىن ئارام ئالدۇرىدىغان بەھرى يوق ئىكەنلىگىنى بىلمىمەيدۇ.

يېقىن بولغان كىشىلەرگە كوپتۇر ئاپەت،
سىياسەتتىن يەتكۈسىدۇر كوپ مالامەت.

— شىر ئوزىنىڭ ئۇلۇغلۇغى ۋە شانۇ شەۋكەتلىك بولغانلىغى ئۈچۈنلا سېنىڭ توغرايدا بۇ خىيالنى قىلمىغاندۇ؟ چۈنكى سېنىڭ ھۈنەر، قابىلىيىتىڭ ۋە پەزىلىتىڭ ناھايىتى كوپ تۇرسا، پادىشالار ھەچقانداق ۋاقىتتا پەزىلەتمەنلەرگە ئېھتىياجەت بولمايدۇ- دە، دەپتۇ دېمىنە.

— ماڭا بۇ زىيان ئوز قابىلىيىتىمدىن كەلدى بولغاي، — دەپتۇ شەنزەبە، — چۈنكى، يۈگۈرۈك ۋە چىرايلىق يورغىلايدىغان ئاتنى باغلاپ باقمدۇ. بۇلبۇل چىرايلىق سايرىغانلىغى ئۈچۈن قەپەزگە سولايدۇ. مۇنداق دەرەخ مۇۋە بەرگەنلىگى ئۈچۈن ئۇنىڭ بېشىغا چېقىپ دەسسەپ شاخلىرىنى سۇندۇرىدۇ ۋە تاۋۇس ئوز ھوسنى جامالى بىلەن جىلۋە ئەيلىگەنلىگى ئۈچۈن قانات قۇيرۇغىنى قىرقىيدۇ.

ھۈنىرىم بولدى بېشىم ئوزرە بالا، چۈنكى قىلۇر،
تېرىسى تۈلكىگە ھەم قۇيرۇغى تاۋۇسقا زەرەر.
بولمىسا گەر ھۈنىرىم ئەيىپ، مەن بېشىمغا ئاخىرى،
كوز قويۇپ گوھەر بىلەن كىيگەن بولاتتىم تاجى زەر.

جاھاندا ھۈنەر قابىلىيەتسىز كىشىلەر قابىلىيەتلىك كىشىلەردىن كوپ، شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىپ قابىلىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن گەپ تاپقىلى تۇرىدۇ- دە، بارچە ماڭىغان- تۇرغىنىنىڭ ھەممىسىنى گۇنا ھىساۋىدا بىلمىدۇرۇپ، ئامانەتنى ئا-

هانەت، دىيانەتنى خىيانەت، ئادالەتنى ئاداۋەت سۈرىتىدە كورسەتىپ، ئۇلارغا دولەت ۋە سائادەتكە ئېرىشىشكە سەۋەپ بولغان ئىشلارنى، بەتبەختلىك، شۇملۇق ۋە ئىپلاسلىق دەپ ئاتايدۇ.

كور بولۇر ئۇ ناتۇۋانلىك كوزىنىڭ نۇرى كېتىپ،
كورمىسە تاكى خالايىق ھۇنىرىنى ھەممە ئەيىپ.

بۇزرۇكلارمۇ بۇ توغرىدا مۇنداق دىگەن ئىكەن:

ھۇنەرۋەن ھۇنەر تاپسا ناگاھان،
دىگۈسىدۇر بەھۇنەرنى ياماڭ.
ھۇنەرسىز ئۇنىڭغا قول ئۇرغۇسىدۇر،
ئىشىغا كوپ شىكەست يەتكۈزگۈسىدۇر.

ئاندىن كىشىنى تولا ئەيىپ قىلىدىغانلارنىڭ ناتىنىساپلىغى توغرىسىدىمۇ مۇنداق دەپتىكەن:

ئىنساپ بىلەن كورەر بولسا كىشى ئەگەر،
كورسە ئەگەر ساپالىنمۇ سانار گۇھەر.
بولسا كىشى ئەيىپ تاپقاق ھەمدە سوزمەن،
تۇرسا ھەردەم ئۇنى كوروپ دىگەي چەكمەن.
كورمىگۈسى ھىچ ئەيىپنى ياخشى كىشى،
خەقتىن نۇقسان تاپماسلىقتۇر ئىمان ئىشى.

ــ ئەگەر تەقدىر ھوكمى بىلەن، پىتىنسىزلار بۇ قەستنى قىلغان بولسا، بۇ ئىشنىڭ ئاخىرى قانداقراق بولار؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ ئەگەر خۇدانىڭ تەقدىرى ئۇنىڭغا مۇۋاپىق كەلمىسە،

ئۇنىڭدىن ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ ئەگەر تەقدىرنىڭ قازاسى ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكرىگە مۇۋاپىق چۈشسە، ھېچقانداق ھىلە بىلەنمۇ ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ. تەقدىرى ئەزەلگە تەدبىر پايدا بەرمەيدۇ-دە!

ــ ئەقلى-ھوشى بار كىشى ھەمىشە ئويلاپ ئىش قىلىشى كېرەك. چۈنكى ھەر كىشى ئىشنى ئەقىل بىلەن ئويلاپ قىلسا، ئەلۋەتتە ئۇز مەقسىدىگە ئېرىشەلەيدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەقىل دېگەنمۇ، قازا ئۇنىڭ زىتىغا ھوكۇم قىلمىغان ۋاقىتتىلا كارغا كېلىدۇ، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ ۋە ھىلە دېگەنمۇ تەقدىر ئۇنىڭ خىلاپىغا جارى بولمىغان بولسا پايدا بېرىدۇ. ئەگەر ھەر ئىش قازايى قەدەردىن كەلگەن بولسا، چارە ئۇنى قانداق قۇتقۇزالسۇن ۋە ھىلە ئۇنىڭغا قانداق پايدا بەرسۇن؟ ھەر قانداق كىشىنىڭ قازانىڭ بەندىدىن ۋە تەقدىرنىڭ دائىرىسىدىن ئاجراپ چىقالمىدا، ھىلە ۋە تەدبىر بىلەن مەقسەت ھاسىل بولمايدۇ.

ھەر ئوتنى، قازا قولى ياندۇرغۇسى،
ئۆڭا پىكىر-تەدبىر ئوزىن ئۇرغۇسى.

ئەگەر ئاللاتائالا ھوكۇم قىلمىغان بولسا غەپلەت مىلى① كوزى ئوتكۇرلەرنىڭ كوزەر كوزىگە تارتىلىپ، ھەممىسىنى خىرە قىلمىدۇ-دە، ئۇ ھوكۇمدىن خالاس تاپماقنىڭ يولى ئۇلار ئۇچۇن باغلىنمىدۇ.

ئەگەر يەتسە قازايۇ قەدەر،
بارچە ئاقىللار بولۇر كور ۋە گەر②.

① مىل-كوزنى قارغۇ قىلىش ئۇچۇن كوزگە سۇركەيدىغان پولات زىخچا. بۇ قەدىمقى زاماندىكى جازا قوراللىرىدىن بىرى بولغان ئىكەن.
② كور ۋە گەر ــ قارغۇ ۋە گاس.

سەن بۇلبۇلنىڭ قىسسىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن تېخى.
ــ ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
ــ بىر دىخاننىڭ بىر بېغى بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزەبە.

دىخان بىلەن بۇلبۇلنىڭ ھىكايىسى

بىر دىخاننىڭ بىر بېغى بار بولۇپ، ئۇ باغ ناھايىتى گۈزەل بوستان ۋە پاكىز گۈلستان ئىدى. ھاۋاسى باھار شامىلى بىلەن تەڭشەلگەن ۋە گۈللىرىنىڭ پۇرىغى جان دەمىغا خۇشپۇراق بېرىدىغان بىر تاغ ئىكەن.

چىمەنلىرى گۈزەل گۈللەرگە تولغان،
گۈللىرى ھايات بەخش ھۇزۇر تاراتقان.
ئەتىرپەرۋەر شامىلى راھەت بەخش،
بولبۇلنىڭ ناۋاسى ئىشرەت بەخش.

ئۇ دىخان باغنىڭ بىر تەرىپىدە گۈل تېرىپ، گۈلزار ياساپ قويغان ئىكەن. ئۇ گۈللىرى خۇددى تولغان يىگىتلىك چېغىدەك جىلۋىلىك، شادىمان سەرۋىدەك چىرايلىق ۋە بەشى ئىگىز ئىكەن، ھەر سەھەردە خۇددى كىشىلەر قەلبىنى ئوغرىلاپ قاچىدىغان دىلبەرلەر يۈزىدەك نازۇك خۇيلۇق ۋە سۆمەن پەرىلەر رۇخسارىدەك سۆمەن بوي خۇش رەڭ گۈللەر ئېچىلىپ دىخانىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىدىكەن. دىخان بولسا ئۇ رەنا گۈللەرگە ئىشقىۋازلىق قىلىپ شۇنداق دەيدىكەن:

گۈل لېۋى ئاستىدا بىلمەسمەن، نېمە دەركىن يەنە،
بىناۋا بۇلبۇلنى ئەپغانۇ ناۋاغا كەلتۈرۈر.

دىخان بىر كۈنى يەنە ئاۋالقى ئادىتى بويىچە گۈل تاما-شىسىغا كەپتۇ. قارىسا بىر بۈلبۈل سايراپ ناله قىلىپ، يۈزىنى گۈلنىڭ ياپراقلىرىغا سۈرتۈۋاتقان ئىكەن. تۈمشۈغى بىلەن گۈل-نىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالتۇن رەڭلىك چاڭدىنىنى چوقۇپ چۈشۈرۈ-ۋاتقان ئىكەن.

بۈلبۈل گۈلگە قاراپ ئوزىن مەست ئېتەر،
ئىختىيارى تىزگىنى قولدىن كېتەر.

دىخان گۈل ۋاراقلىرىنىڭ چېچىلغىنىغا نەزەر سېلىپ، بە-تاقەت بولۇپ، ئىزتىراپ قولى بىلەن سەۋرى ياقىسىنى يىرتىپ چاك قىلىپتۇ، بىقارارلىق تىكىنى ئۈنىڭ كوڭۈل ئىتىگىنى پارە-پارە قىلىۋېتىپتۇ. ئەتىسى قارىسا يەنە شۇ ھال تەكرارلىنىپتۇ.

گۈل پىراقى شولىسى ياقتى چىراغ،
داغنىڭ ئۈستىگە قويدى يېڭى داغ.

ئۈچىنچى كۈنى قارىسا، يەنە بۈلبۈلنىڭ تۈمشۈغىنىڭ ھەر-كىتى بىلەن گۈل توزۇپ تۈگەپ، تىكەنلا قالغان ئىكەن، ئۇ ھالىنى كورۇپ، دىخاننىڭ كوكسىگە جاپا تىكىنى سانچىلىپتۇ-دە، ھىلە توزىغىنى بۈلبۈلنىڭ يولىغا قۇرۇپ، مىكىر دانىلىرىنى چېچىپ قو-يۇپ، بۈلبۈلنى ئالداپ تۈتۈپ قەپەزگە سولاپتۇ. بىچارە بۈلبۈل تۈتىدەك تىلغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

—ئەي ئەزىز، مېنى نىمە سەۋەپتىن قەپەزگە گىرىپتار قىلدىڭ؟ نىمە سەۋەپتىن ماڭا غەزەپ ۋە ئازاپ-ئوقۇبەت قىلە-سەن؟ ئەگەر مېنىڭ سايرىغانلىغىم ۋە ناۋا چەككەنلىگىم ئۈچۈن شۇنداق قىلغان بولساڭ، بۇ ئىشىڭ مۇناسىپ ئەمەس. چۈنكى مېنىڭ ئۇۋام سېنىڭ بوستانىڭ ئىچىدە ئىدىغۇ؟ ھەر سەھەر گۈ-

لىستانىڭنىڭ ئەتراپىنى ياخشى نەغمە سازلىرىم بىلەن بەزمىخانا قىلىپ بېرەتتىمغۇ؟ ئەگەر ئۇندىن باشقا نەرسىنى ئويلىغان بولساڭ، مېنى خەۋەردار قىلغىن قېنى؟

خەستە جاننى مۇنچىلا ئاغرىتمىساڭچۇ ئەي رەقىپ،
نە بولاتتى ئاشۇ دام ئۈستىگە ياپساڭ ئەي نىقاپ.

ــ مېنىڭ توغرامدا نېمە ئىشلارنى قىلغانلىغىڭنى بىلمەمسەن تېخى! ــ دەپتۇ دېخان، ــ مېنى نازىنىن يارىمدىن ئايرىۋېتىپ شۇنچە ئازار بەردىڭغۇ؟ ئاشۇ قىلغان ئەمەلىڭنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە سەنمۇ يار ۋە دىيارىڭدىن ئايرىلدىڭ ۋە تاماشا كۆرۈشتىن مەھرۇم بولۇپ قەپەزدە زار قىلىۋاتىسەن. مەنمۇ ھىجران دەردىگە مۇپتىلا بولۇپ، غەم كۆلبىسىدە ناله قىلغان ئىدىمغۇ؟

ناله قىل بۇلبۇل، ماڭا قىلماقچى بولساڭ يارىلىق،
ئىككىمىز ئاشىق ئىرۇرمىز ئىشىمىزدۇر زارىلىق.

ــ بۇ گۈنايىمدىن ئوتكىن، ــ دەپتۇ بۇلبۇل، ــ ئويلاپ باققىنا، مەن گۈلنى بۇزغان شۇنچىلىك بىر گۈنايىم ئۈچۈن بۇ ئازاپ-ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولدۇم. سەن تېخى كۆكۈلنى ۋەيران قىلىۋاتىسەن. سېنىڭ ھالىڭ نېچۈك بولار!

چەرخنىڭ ئەۋزايىدىن ئالغىن قىياس،
ئۇ يامان ھەم ياخشىلارغا ھەقشۇناس.
ياخشىلىق قىلغانغا ياخشىلىق بېرەر،
ھەم يامانلىققا يامانلىق يەتكۈزەر.

بۇ سۆز دېخاننىڭ كۆڭلىگە تەسىر قىلىپ، بۇلبۇلنى قەپەزدىن

چىقىرىپ قويۇپ بېرىپتۇ. بۇلبۇل شۇكرىگە تىل ئۇچىپ شۇنداق دەپتۇ:

— سەن ماڭا بۇ ياخشىلىقنى قىلدىڭ. "ياخشىلىق مۇكاپاتى ياخشىلىقتۇر" دىگەن سوزنىڭ ھوكمى بىلەن، مەن ساڭا قىلغان ياخشى ئەمىلىڭنىڭ ئەجرى سۈپىتىدە ياخشى مۇكاپات بېرىشىم كېرەك. ھەي دىخان، بىلگىنىكى، بۇ دەرەخنىڭ تۈۋىگە ئۇچىگە لىق ئالتۇن قاچىلانغان بىر ئاپتۇۋا كومۇلگەن. سەن ئۇنى ئېلىپ، ئېھتىياجىڭغا سەرپ قىلغىن.

دىخان ئۇ يەرنى كولىسا راست دىگەندەك، ئالتۇنغا لىق تولغان ئاپتۇۋا چىقىپتۇ.

— ھەي بۇلبۇل، يەر ئاستىدىكى ئاپتۇۋىنىڭغۇ كورۈپسەن، لېكىن يەرددىكى توزاقنى كورمىگەنلىگىڭ ئەجەپلىنەرلىكتۇ! — دەپتۇ ھەيران بولغان دىخان.

— "قەدەر يەتسە ھەزەر بۇزۇلىدۇ" دىگەن سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ قازا بىلەن ئۇرۇشۇش مۇمكىن ئەمەس - دە! — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ بۇلبۇل، — ئەگەر قازايى ئىلاھى كەلسە كوزى ئوتكۇرلەرنىڭ كوزىدە نە روشەنلىك قالسۇن؟ نە ئەقىل ۋە تەدبىر پايدا بەرسۇن؟

قازانىڭ ئىلكىگە سۇنمىغىن پەنجە،
كۈچۈڭ يەتمەس ئارتۇقچە تارتما رەنجە،
پايدا بەرمەس قەدەردىن ھەزەر قىلماق،
لازىم بولغاي قازاغا رىزا بولماق.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، مەن قازايى قەدەرنىڭ ئۇلپىتى ئەمەسمەن. شۇڭا تەسلىم بېشىنى ھوكمى ئىلاھنىڭ خېتىگە ئەگمەي چارەم يوق.

باش ئېگىپ تۇرغان يېرىم ئاستانەيى دەرگاھىدۇر،
ھەر نە كەلسە بۇ بېشىمغا تەڭرىنىڭ دىلخاھىدۇر.

ــ ھەي شەنزەبە، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ مېنىڭ كۆڭلۈمگە شەك چۈشكەن يېرى شۇكى، شىر ساڭا ھەرقانداق ياماڭلىق قىلىشنى خيال قىلغان بولسا، ئۇ چېقىمچىلارنىڭ سوزلىرى تۈپەيلىدىن ياكى سېنىڭ ئۇنىڭغا بەك يېقىن بولۇپ كەتكەنلىگىڭ ۋە ياكى سېنىڭ ھۈنەرڭنىڭ بەك كوپ بولۇپ كەتكەنلىگىدىن قىلىمغان بولۇشى مۇمكىن. بەلكى مەن "ئۇ بىۋاپالىق ۋە زالىملىغىدىن ساڭا ئاشۇ قەستنى قىلىۋاتىدۇ" دەپ گۇمان قىلىمەن. چۈنكى ئۇ زالىم، ھەددىدىن ئاشقان جەۋىر قىلغۇچى ۋە مەجەزى ئەسكى ھەمدە ناھايىتى مەككار. گەرچە ئۇنىڭ سوھبىتى دەسلەپىدە ھاياتقا ھالاۋەت بەرسىمۇ، ئۇنىڭ خىزمىتىنىڭ ئاخىرى ئولۇم ئاچچىغىنى يەتكۈزىدۇ. شۇنداق تەسەۋۇر قىلىش مۇمكىنكى، ئۇ سىرتى رەڭگا ــ رەڭ نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن، لېكىن ئىچى ھېچقانداق تەرياق پايدا قىلمايدىغان ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان بىر ئىلاندۇر.

باشتىن ــ ئاخىر ئىشلىرى ئالدامچىلىق ھىلە ــ مىكىر،
ئۇندا يوقتۇر ياخشىلىق ھەم مۇرۇۋەت بىرلە سەبىر.

ــ ياخشىلىق شارابىنىڭ تەمىنى تېتىغان ئىدىم، ــ دەپتۇ شەنزەبە، ــ زۇلۇم نەشتىرىنىڭ ۋاقتى كەپتۇ. غەم ۋە مېھنەت چېغى كېلىپ، خوشاللىق ۋە راھەت سائىتى كېتىپتۇ.

ئەي كۆڭۈل شىرىن شىكەر ۋەسلىنى تاپتىڭ نەچچە كۈن،
ئەمدى بىچارە بولۇپ ئىچمەكچىسەن زەھرى پىراق.

ئەمدى مەلۇم بولدىكى، ئەجەل ياقامنى تۇتۇپ مېنى بۇ تەرەپكە ئېلىپ كەلگەن ئىكەن. بولمىسا مەن ئەسلىدە شىرنىڭ خىزمىتىگە لايىق ئەمەس ئىدىم! مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈق بولىدىغان ھەرقانداق نەرسىنىڭ قېشىغا مېڭە كەمەن بىلەن تارتىسمۇ بارماسلىغىم كېرەك ئىكەن ۋە ئۇ تەرەپتە يۈزمىڭ ھىلىلەر بىلەن توزاق قۇرسىمۇ ئېلىنماسلىغىم كېرەك ئىكەن.

مەن نەمىشقا شۇ نىگار ۋەسلىنى قىلالمىكىن ھەۋەس،
تا يېراقتىن قەدىنى كورسەم بولاتتى ماڭا بەس.

ئەمما، ئەي دېمىنە، تەقدىر ئىلاھى ۋە سېنىڭ سوزلىرىڭ مېنى مۇشۇ ھالاكەتكە يەتكۈزدى. ھالا بۈگۈنلۈكتە تەدبىر قولى بۇ-نىڭ ئىلاجىنى قىلماققا قىسقا بولۇپ قالدى. ئۇزەمنىڭ غاپىللىغىم-دىن مۇھىم ئىشلىرىم كوڭلۇمنىڭ خاھىشىدەك بولمىغىدىن ۋە خام تامالىغىمدىن شۇنداق بىر ئوتنى ئۇزەمگە تۇتاشتۇرۇپتىمەنكى، غەم ئوتى ۋۇجۇدۇمنى ئورتىمەكتە، مالالىق تۇتۇنى دىمىغىنى پەردىشان قىلماقتا. بۇ ئىشنى مەن ئۇزەمگە ئۇزەم قىلدىم. ئۇزى قىلغان ئىشقا چارە يوق. بۇزرۇكلار "ھەر كىم دۇنيالىقتىن ئازغا قانا-ئەت قىلمىسا ۋە كوپنى ئىزلىسە، ئۇ كىشى خوددى ئالماس تې-غىغا بېرىپ بىر كىچىك ئالماس پارچىسىنى ئالغىچە، تېخىمۇ چوڭراق بىر پارچىغا كوزى چۈشۈپ، ئۇنى ئالغىچە ئۇنىڭدىن چوڭراق بىرنى كورۈپ، ئۇنى قويۇپ بۇنىڭغا ئوتۇپ، مانا شۇ تەرىقە بىلەن مەقسىدى قولىغا كەلسىمۇ ئۇنىڭغا يېتىپ بولغىچە، ئالماسنىڭ پارچىلىرى پۈتنى پۈتۈنلەي جاراھەت قىلىۋەتكەنلىگى ئۈچۈن ئەسلى مەنزىلىگە قايتىپ كېتەلمەي، شۇ يەردە قېپ-قېلىپ، ئىت ۋە قۇشلارغا يەم بولغان كىشىگە ئوخشايدۇ" دەپ ئېيتىشقان ئىكەن.

گەر زىيادە ئىستىسەك جەزمەن كورەرسەن كوپ زىيان،
پايدا كورگەيمەن دىسەك ئازغا قانائەت ئەيلىگىن.

ـ بۇ سوزنى ناھايىتى توغرا دىدىك، ـ دەپتۇ دېمىنە، ـ كىشىگە ھەرقانداق بالا يەتسە ھىرىس ۋە تاما سەۋىۋىدىن يېتىدۇ.

بولغۇسدۇر جانغا ئاپەت، شۇ تامانى تاشلا سەن،
قىلغۇسدۇر ئۇ كىشنى خارۇ زار باشى توۋەن.
باغلىنىپ قالسا ئەگەر بوينۇڭغا ھىرىس زەنجىرى،
شۇ زامان كەسكىن ئۇنى تىغى قانائەت بىرلە سەن.

ئەگەر قانائەت تىغى بىلەن ھىرىس زەنجىرىنى ئۇزىۋىسەك، ئاقىۋەت نادامەت تىغى بىلەن بېشىك كېسىلىدۇ ۋە ئاخىرى خارلىق تۇپرىغىدا قالىسەن. ھەرقانداق باشتا ئەگەر تاما سەۋداسى بولسا ئاخىرى خارلىق ۋە بىئېتىۋارلىق دەرىجىسىگە چۇشىدۇ. كوپ كىشىلەر ھىرىس بىلەن دولەت ئۇمىدىدە پالاكەتكە قالغان ۋە مەنپەئەتنى تىلەپ خارلىقنى تاپقان. ئۇۋچىمۇ تۇلكىنى تۇتماق تاماسىنى قىلغان ئىكەن. لېكىن يولۋاسنىڭ ئالقىنى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن تۇتۇن چىقارغان ئىكەن.

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ شەنزەبە.

ـ بىر كۇنى بىر ئۇۋچى، ـ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ئۇۋچى بىلەن تۇلكە ۋە يولۋاسنىڭ ھىكايىسى

بىر كۇنى بىر ئۇۋچى سەھرادا يۇرۇپ، ھەر تەرەپكە ئويناقشىپ جىلۋە قىلىپ كېتىۋاتقان بىر تۇلكىنى كورۇپ قاپتۇ.

ئۇۋچىغا تۈلكىنىڭ تېرىسى ناھايىتى ياخشى كورۇنۇپ كېتىپتۇ- دە، ئۇنى ھىلە بىلەن تۇتۇپ، تېرىسىنى تازا يۇقۇرى باھادا سېتىش تامامسىنى قىلىپ، تۈلكىنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ. قاراپ تۇر- سا تۈلكە بىر توشۇككە كىرىپ كېتىپتۇ. ئۇۋچى توشۇكىنىڭ ئاغزىدىغا بېرىپ، بىر ئورا كولاپ، ئۇستىنى خەس - خەشەكلەر بىلەن يېپىپ، ئۇستىگە بىر پارچە تاپ قويۇپ، ئوزى دالدىغا كىرىپ ماڑىلاپ قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر چاغدا تۈلكە توشۇكتىن چىقىپتۇ ۋە ھىلىقى گوشنىڭ ھىدىنى ئېلىپ ئورا بېشىغا كېلىپ: "گەرچە بۇ گوش دىمىغىمنى خۇشپۇراق قىلغان بولسىمۇ، بۇ گوشتىن يەنە بالا ھىدى كېلىۋاتىدۇ. ئاقىللار خەتەرگە ئۇچراش ئېھتىمالى بولغان ئىشنى قىلماسلىقى كېرەك. بۇ يەردە بىرەر جانۋار ئولۇپ قال- غان بولۇشىمۇ مۇمكىن، لېكىن ئاستىدا توزاق قۇرۇپ قويۇلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال، ھەر ھالدا ھەزەر قىلغىنىم ئەلا" دەپ ئويلاپتۇ.

ئىككى ئىشنىڭ ياخشى - يامانلىغى،
ئىلغىيالماي تاكى ئەقلىڭ بولسا لال.
باشلىمايلا تاشلىغىن ئۇ ئىشنى،
ئۇندا بار بولسا خەتەرگە ئېھتىمال.
ھەر ئىشنىكىم بولسا بىخەۋىپۇخەتەر،
بار ئۇنىڭ مەشغۇلىدا بول بىمالال.

تۈلكە شۇ خىيال بىلەن ئۇ تاپىنىڭ مېھرىدىن كېچىپتۇ- دە، سالامەتلىك يولىنى تۇتۇپتۇ. بۇ ئەسنادا بىر ئاچ يولۋاس تاغ ئوسـ- تىدىن چۈشكەن ئىكەن. يولۋاس ئۇ تاپىنىڭ ھىدىنى ئېلىپ، ئورا بېشىغا كەپتۇ ۋە تاپىنى ئالىماقچى بولۇپ، ئوردىغا يىقىلىپتۇ. ئۇۋچى ئۇنىڭ ئوردىغا چۈشكەن شەپسىنى ئاڭلاپ: "تۈلكە ئوخ- شايدۇ" دەپ كەلگەنچە كېلىپ ئوردىغا سەكرەپ چۈشۈپتۇ. يولۋاس

تاپتىن قىزغىنىپ ئۇۋچىنىڭ قارىنىنى پاره-پاره قىلىۋېتىپتۇ. ئۇۋ-چى ھېرىسىنىڭ شۇملۇغىدىن ئۇزىنى ئەجەل دامىغا ساپتۇ. ئۇلكه بولسا قانائەتنىڭ بەركىتىدىن ۋۇجۇدىنى نىجات قىرغىغا ئاپتۇ.

— بۇ مىسالنى كەلتۈرمەكنىڭ پايدىسى شۇكى، تاما قىلماق ۋە كوپنى ئىستىمەكنىڭ ئاپىتى ئازاتنى مەھبۇس، مەھبۇسنى ھالاك قىلىدۇ، — دەپ ھىكايىنى تۈگىتىپتۇ دېمىنه.

— ۋاي دەردىخ! دەپ ئاھ ئۇرۇپتۇ شەنزەبه، — مەن شىرنىڭ خىزمىتىنى ئۇزەمنىڭ نادانلىغىمدىن ئىختىيار قىلغان ئىكەنىمەن، ئۇنىڭ خىزمەت قەدرىنى بىلمەيدىغانلىغىنى ئۇقمىغان ئىكەنمەن. "قەدىر بىلمەس كىشى بىلەن سوھبەت تۈزمەك ۋە خىزمەت قىممىتىنى بىلمەس كىشى قېشىدا خىزمەت قىلماق خۇددى ھوسۇل ئېلىشنى تاما قىلىپ شور يەرگە ئۇرۇق چاچقانغا ياكى ئاندىن تۈغما گاسىنىڭ قۇلىغىغا سوزلىگەنگە ياكى قارغۇدىن كىشىنىڭ ھوسنى جامالىنى تەرىپلەشكە سوز تەلەپ قىلغانغا ۋە ياكى سۇنىڭ يۈزىگە خەت يازغانغا، ياكى ھامام ئىشىگىگە ئېسىپ قويۇلغان سۈرەتنى تۈغدۇراي دەپ جۇپلەشمەكچى بولغانغا ۋە ياكى ئىتنىڭ كوتىرلىگەن قۇيۇندىن يامغۇر تامچىلىرىنى كوزلىگەنگە ئوخشاش بىر ئىشتۇر" دىگەن گەپ بار ئىدى.

شاھتىن ۋاپا تىلىمەك مۇشۇنداق بىر ئىشتۇركى،
مۇۋە بېرەلمىگەندەك سەرۋى ئالدىغا بارساڭ.
سوگەت بەرمەس ھىچقاچان شىرىن شېكەر مۇنىنى،
گەرچە جەننەت سۈيىدە مىڭ يىل ئۇنى سۇغارساڭ.

— بۇ سوزلەرنى قويۇپ، ئوز ئىشىڭنىڭ تەدبىرىنى قىلغىنا، — دەپتۇ دېمىنه ئۇنىڭغا.

— نىمە چارە قىلاي، قانداق ھىلە بىلەن ئالدىنى ئالاي، — دەپتۇ شەنزەبه، — مەن شىرنىڭ خۇيى-پەيلىنى بىلدىم. مېنىڭ پارا-

سىتىم شۇنىڭغا ھوكۇم قىلىدۇكى، شىر مېنىڭ توغرامدا ياخشىلىق-
تىن ئۆزگە ئىش قىلماس، ئەمما ئۇنىڭ يېقىنلىرى مېنى ئولتۇ-
رۇشكە ھەركەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇنداق بولىدىغان بولسا تىرىك-
لىگىم تارازىسىنىڭ تېشى يوقلىش تەرىپىگە بەكرەك بېسىپ
كېتىدۇ. چۇنكى بىرنەچچە زالىم مەككار جەم بولۇشۇپ، بىر
بىرىگە قول بەرسە ۋە بىرلىكتە بىراۋغا قەست قىلسا، ھەرقان-
داق ھالدا ئۇنى يېقىتالايدۇ. بۇرە قاغا ۋە چىلبۇرە ئىتتىپاقلە-
شىپ توگىگە قەست قىلىپ، نەتىجىدە غالىپ بولۇپ، مۇرات-
مەقسىدىگە يەتكەن ئەمەسمۇ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— بىر قارا كوز قاغا، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ شەنزىبە.

توگە بىلەن قاغا ۋە بۇرە ھەم چىلبۇرىنىڭ ھېكايىسى

بىر قارا كوز قاغا، بىر تېرە چاڭگال بۇرە ۋە بىر ھىلىگەر چىلبۇرە بىر شىرنىڭ خىزمىتىدە ئىكەن. ئۇلار تۇرغان تاغ بىر چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن. يولدىن ئوتكەن سودىگەرلەرنىڭ بىر توگىسى ھېرىپ چولدە قېپقالغان ئىكەن. توگە بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن، ماغدۇرىغا كېلىپ ئوتلاق ئىزلەپ ھەر تەرەپ-
لەرگە مېڭىپ، ھىلىقى تاغ تەرەپكە بېرىپ قاپتۇ-دە، شىرغا يېقىن كېلىپ قالغانلىقتىن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلماسلىققا چارە تاپالماپ-
تۇ. شىرمۇ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلىپ، ئەھۋالنى سوراپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن ۋاقىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ تۇرماقچى ياكى كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى سوراپتۇ.

— ئىلگىرى ھەر بىر ئىشىمدا ئىختىيارىم بار ئىدى،
سىزنى كوردۇم كەتتى قولدىن ئىختىيارىم تىزگىنى.

سىلە ھەرقانداق پەرمان قىلسىلا بەندىلەرنىڭ ئەھۋالىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قىلىدىلا، مەن قانداق قىلسام ياخشى بولىدىغان-

لىغىنى مەندىن ياخشىراق بىلىدىلا، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ توگە.
ــ ئەگەر رىغبەت قىلساڭ مېنىڭ سوھبىتىمدە ئەمەس بولـ
غىن، ــ دەپتۇ شىر.
ــ توگە خوشال بولۇپ ئۇ تاغدا يۈرىۋېرىپتۇ ۋە بىرنەچچە
ۋاقىتتىن كېيىن ناھايىتى بەك سەمرىپ كېتىپتۇ.
بىر كۈنى شىر شىكارغا بېرىپ بىر مەس پىلغا ئۇچراپ
قاپتۇ ـ دە، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ناھايىتى قاتتىق ۋە چوڭ
ئۇرۇش پەيدا بولۇپ، شىر خېلى قاتتىق زەخمىلىنىپ تاقىقا قاي ـ
تىپ كەپتۇ ۋە ناله قىلىپ بىر بۇلۇڭدا يېتىپتۇ. ئۇنىڭدىن قالغان
تاپنى يەپ كۈن كەچۈرىدىغان ھىلىقى بورە، چىلبورە ۋە قاغىلار
ئاچ قېلىشىپتۇ. شىر ئەزەلدىنلا سېخى ۋە مەرھىمەتلىك بولغاڭ ـ
لىغىدىن خىزمەتكارلىرىغا رەھىم قىلىدىكەن. ئۇلارنىڭ ئاچ قالـ
غانلىغىنى كورۈپ، ئۇنىڭ رەھمى كېلىپ ۋە تەسىرلىنىپ:
ــ سىلەرنىڭ رەنجىگىلارنى كورۈش ماڭا ئوز رەنجىمدىنمۇ
قاتتىقراق. ئەگەر بۇ يېقىن ئەتراپتا ئوۋ قىلغۇدەك بىرەر نەر ـ
سە كورسەڭلار ماڭا خەۋەر قىلىڭلار. مەن مۇشۇ ھالىدا بولساممۇ
بېرىپ ئوۋ قىلىپ سىلەرنى تەڭلىكتىن چىقىراي، ــ دەپتۇ.
ئۇلار شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ بىر بۇلۇڭغا بېرىپ مەسـ
لىھەت قىلىشىپتۇ ۋە: "توگىنىڭ بۇ تاغدا تۇرۇشىدىن بىزگە نىمە
پايدا، ئۇنىڭ پادىشاغا نىمە مەنپەئەتى بار ۋە بىزنىڭ ئۇنىڭغا
نىمە ئۇلپەتچىلىگىمىز بار؟ شىرنى تەرغىپ قىلىپ ئۇنى ئولتۇرگۈز ـ
سەك، ئىككى ـ ئوچ كۈنلۈك تىرىكچىلىگى شۇنىڭ بىلەن ئوتىدۇ.
بىزگىمۇ نەپ تېگىدۇ تېخى" دېيىشىپتۇ.
ــ بۇ گەپنى قىلىمائىلار، ــ دەپتۇ چىلبورە، ــ شىر ئۇنىڭغا
ئامانلىق بېرىپ خىزمىتىگە كەلتۈردى. ھەركىم پادىشانى ئالداما ـ
چىلىق قىلىپ ۋەدىسىدىن قايتىشقا تەرغىپ قىلسا، ئۇ خىيانەتچى
بولىدۇ. خىيانەتكار ھەر قاچان مەردۇت① بولىدۇ. ئۇنىڭدىن خەلق

① مەردۇت ــ دەرگاھتىن ئوغلانغان كىشى مەنىسىدە.

بىزار بولدۇ.

ۋەدىسىگە قىلسا ھەركىم خىيانەت،
ئۇندىن نېرى كېتەر دىنۇ دىيانەت.

ــ بۇ توغرىدا ھىلە ئىشلەتمەك كېرەك، ــ دەپتۇ قاغا، ــ شىرنى مۇشۇ ۋەدىسىدىن ياندۇرساقلا بولىدۇ. سىلەر توختاڭلار. مەن بىر نېرسە كېلەي.

شۇ گەپ بىلەن قاغا شىرنىڭ قېشىغا نېرىپتۇ. ئۇنى كۆرگەن شىر:

ــ نېرەرسىڭلار ئۇۋلىغۇدەك بىر نەرسە تاپتىڭلارمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەي پادىشا! ئاچلىقتىن ھېچقايسىمىزنىڭ كۈزى كارغا كەلمىدى. ھەركەتكىمۇ قۇۋۋىتىمىز قالمايتۇ. ئەمما بىر مەسلىھەتىمىز بار. ئەگەر ئۇزلىرى ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلسىلا ھەممە پارا-ۋان نازۇ نېمەت ھاسىل بولغۇسىدۇر، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قاغا.

ــ ئېيتقىن، قېنى مەن ئاڭلاپ باقاي، ــ دەپتۇ شىر.

ــ بۇ تۈگە بىزنىڭ ئارىمىزدا يات نەرسە ئىكەن، ــ دەپتۇ قاغا، ــ ئۇنىڭ سوھبىتىدىن بىزگە ھېچقانداق نەپ يۇقمايدۇ. ئۇ بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشكەن شىكار ۋە توزىغىمىزغا ئىلىنغان ئوۋ جانۋارى.

بۇ سوزنى ئاڭلىغان شىر غەزەپلىنىپتۇ:

ــ بۇ زامانىڭ دوستلىرىنىڭ باشلىرىغا تۈپراق ياغسۇن ئىلاھىم، ئىككى يۈزلىمىلىكتىن باشقا ئادەتتى يوق ئىكەن. يۈلار مۇرۇۋۋەت مەرتلىك يولىنى تاشلاپتۇ جۇمۇ!

بۇ زامانە ئەھلىنىڭ ۋاپا ئەمەس ئىشلىرى،
ۋاپا قىلاي دەيدۇيۇ جاپادۇر قىلمىشلىرى.

ۋەدىسىنى سۈندۈرماق قايسى مەزھەپتە جايىز بولىدىكەن؟
ئامان بەرگەنگە قەست قىلماق قايسى مىللەتتە راۋا بولىدىكەن؟

ئۈزەڭ ئوستۇرگەن شاخنى سۈندۈرما،
ئۈزەڭ سۇنغاندەك بولغۇسىدۇر ئۇ.

— بۇ سوزلەرنىڭ بىلمەن، — دەپتۇ قاغا، — ئەمما ھوكۇمالار "بىر كىشىنى بىر ئوي ئەھلىگە پىدا قىلسا بولىدۇ. بىر ئوي ئەھلىنى بىر قەبىلىگە، بىر قەبىلىنى بىر شەھەرگە، بىر شەھەرنى بولسا پادىشاغا پىدا قىلسا بولىدۇ. چۈنكى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ خەتەرلىكىگە چۈشۈشى پۈتۈن بىر ئىقلىمغا پايدا يەتكۈزىدۇ" دەپ ئېيتىشقان؛ ئىككىنچىدىن، ۋەدە قىلغۇچى ئالدامچىلىق قىلمىغان ھالەتتە تۇرۇپ، پۈتۈن بىر جامائەنى ئاچلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بانا ئىزلىسە بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

شىر بېشىنى توۋەن ساپتۇ. قاغا قايتىپ بېرىپ يارانلىرىغا مۇنداق دەپتۇ:

— مەقسەتنى شىرغا ئېيتقان ئىدىم. ئۇ ئىلگىرى بويۇن تاۋلىدى، كېيىن رام بولدى. ئەمدى تەدبىر شۇكى، ھەممەيلەن بىرلىكتە توگىنىڭ قېشىغا بارايلى ۋە شىرغا ئاچلىق رەنجى يەتكەنلىگىنى ئېيتايلى ۋە: "بىز ھەممىمىز پادىشانىڭ دولىتىنىڭ پانا-ھىدا كۈن كەچۈرىمىز، بۈگۈنكى كۈنلۈكتە پادىشا بۇ ھادىسىگە ئۇچراپتۇ. مۇرۇۋەت شۇنى تەقەززا قىلمىدۇكى، جېنىمىزنى ئۇنىڭغا پىدا قىلايلى. بولمىسا كۈپرانى نېمەتلىك قىلغان دېگەن بەتنامغا قالىمىز. ئۇ ھالدا بىزدە مەرتلىك ۋە مۇرۇۋەت دېگەن سۈپەت قالمىغان بولىدۇ. شۇڭا ھەممىمىز بىللە شىرنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇغى ۋە ئىنئامىنىڭ شۈكرىسىنى ئېيتايلى ۋە بىزنىڭ قولىمىزدىن ھېچ ئىش كەلمەيدىكەن، ئەمما ئۆزىمىزنى ساڭا پىدا قىلدۇق دەپ جېنىمىزنى بولەك-بولەك ھالدا شىرغا

تۇتايلى، دەيلى. بارغاندىن كېيىن شىر قايسىسىزنى يەمەكچى بولسا، بىز ئۇزىمىزنى مۇداپىە قىلىش ئۈچۈن بىرىدىن گەپ قىلايلى. مۇشۇ تەرىقىدە ئىش قىلساق، ئولۇم تۇگىگە قارار تاپىدۇ.

ئۇلار مۇشۇ مەسلىھەت بىلەن تۇگىنىڭ ئالدىغا كېلىشىپتۇ ۋە ھىلىنى ئۇنىڭغا ئۇگىتىشىپتۇ. توگە بولسا ساددىلىقتىن ئۇلارنىڭ ئەپسۇنلىرىغا ئالدىنىپ، ئۇلار بىلەن بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كەپتۇ. شۇكرى ماختاش سوزلىرىنى ئادا قىلىپ بولغاندىن كېيىن قاغا تىل ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ شاھا! جاھانغا بولغىن ھوكۇمران،
ئىشرەت بەزمىدە بولغىن شادمان.

بىزنىڭ راھىتىمىز جاناپلىرىنىڭ سوھبىتىگە باغلىق. ھازىر بىر زورۇرەت تۇغرا كېلىپ قالدى. مېنىڭ گوشۇمدىن ئىشتىھالىرى قانائەت قىلىدىغان بولسىلا، مېنى ئولتۇرۇپ ناشتىلىق قىلغايلا.

ــ سېنى يەمەكتىن نېمە پايدا؟ گوشۇڭ قانچىلىك بىر ئىشتىھانى پەس قىلالىسۇن، سەن قانچىلىك بىر نېمە ئىدىڭ؟ ــ دېيىشىپتۇ باشقىلىرى، قاغا بۇ سوزنى ئاڭلاپ بېشىنى تۇۋەن سالىپتۇ. شۇندا چىلبۇرە سوز باشلاپتۇ:

ــ شاھىم، ئەجەل ئەلچىسى كەلسە ھەردەم،
جەڭسىز ئالۇرتەن ئېچىدىن جان خېتىنى.

كوپ مۇددەتتىن بېرى دولەتلىرىنىڭ سايىسىدە ئاپىتاپنىڭ تابىدىن ئەمىن بولۇپ، ھايات كەچۈردۇق. بۇگۇنكى كۇنلۇكتە ئۇلۇغ زاتلىرى ئاچلىق خەۋپىگە مۇپتىلا بولدىلا. مەن ئىقبال يۇلتۇزى مېنىڭ ئەھۋالىم بېتىدىن چاقناپ، پادىشاھىمزنىڭ مېنى ئوزۇق

قىلىپ، چۈشلۈكىنىڭ ئەندىشىدىن پارىخ بولۇشىنى خالايتتىم.

ــ دىگەنلىرىڭ ھەققىڭنى ئادا قىلىش ۋە تەرەپتارلىق يۈزدىن ئىبىتىلىۋاتقان بولسىمۇ، سېنىڭ گۈشۈڭ بەدبۇي ۋە زىيانلىق، مۇبادا پادىشانىڭ كېسىلى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ قالسا، قانداق قىلىمىز؟ ــ دىيىشىپتۇ باشقىلىرى.

بۇنى ئاڭلىغان چىلىبسوره خاموش بولۇپتۇ. بوره ئالدىغا كېلىپ سوزگە تىل ئېچىپتۇ:

ــ پادىشاھىم ھەمىشە خۇدا ساڭا يار بولسۇن،
دۇشمەنلىرىڭ جەڭ ئارا ئالدىڭدا شىكار بولسۇن.
مەنمۇ شۇدەم ئۇزەمنى بېغىشلىدىم، ئاچلىقتا،
يىسەڭ ئەگەر بىر پەسلىك خۇماردىڭغا كار بولسۇن.

مەنمۇ مېنىڭ ئەزالىرىمغا چىشلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئورۇن بەرسىلە ئىدى دىگەن ئارزۇدىمەن.

ــ بۇ سوزۇكدىن ئىخلاسىڭ چىقىپ تۇرىدۇ. ئەمما سېنىڭ گۈشۈڭ بوغۇز ئاغرىغى پەيدا قىلىدۇ. زەردە جەھەتتىن ئالغاندا زەھەردىن قېلىشمايدۇ، ــ دىيىشىپتۇ باشقىلىرى.

بوره ئارقىسىغا قايتىپتۇ. ئاخىردا ھىلقى ئۇزۇن بويۇن "ئىگىز كىشى ئەخمەق بولىدۇ" دىگەن سوزنىڭ ھوكمى بىلەن سوزگە كىرىپتۇ ۋە ئۇزۇن ئەخمەق بوينىنى ئۇزىتىپ دۇئا ۋە ماختاشتىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئۇلۇغ شاھىم، ئېچىپتۇ پەلەك شۇدەم،
بوسۇغاڭدا زەپەر ــ نۇسرەت ئىشىگىنى.

مەن بولسام ھەزرەتلىرىنىڭ دولىتىدە تەربىيە تاپقانىمەن. ئەگەر دەرگاھلىرىنىڭ قازىنى ۋە داستىخىنىغا لايىق بولىدىغان

بولسام، جېنىمنى ھەرگىز ئايىمىغان بولاتتىم.

ئايىماسمەن بىر جېنىمنى بېشىڭدىن،
جانغا ئىش كەلسە كېچەرمەن بېشىمدىن.

باشقىلارنىڭ ھەممىسى ئىتتىپاقلىشىۋالغان بولغاچقا:
— بۇ سوزۇڭدىن ئىخلاسىڭنىڭ ساپلىغى ۋە ئەقىدەڭنىڭ راستلىغى چىقىپ تۇرىدۇ. دېمىسىمۇ سېنىڭ گوشۇڭ مېزىلىك ۋە پادىشانىڭ مەجەزىگە مۇۋاپىق كېلىدۇ. ھېممىتىڭگە رەھمەت. ئۇ-زەڭنى ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭدىن ئايىمىدىك. بۇ ئىش بىلەن ياخشى ئېتىڭنى ھايات سەھىپ لىرىدە يادىكار قىلىدىغان بولدۇڭ.

بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل بەرگۈچىلەر بىھىساپ،
جان ساخاۋەت قىلغۇچىنى تاپقىلى بولماس لېكىن.

دېيىشىپ ھەممىسى بىرلىكتە توگىگە قەست قىلىپتۇ. ئۇ بىچارە ھېچ دەم چىقىرالماپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ھەممە ئەزالىرىنى پارە-پارە قىلىپ، ھەتتا ئالتىگىچە قويماي ئۇزۇپ يەپتۇ. بۇ مىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، غەرەزلىك كىشىلەر ئىتتىپاقلىشىپ ھەركەت قىلىشسا، بىر تەسىر يەتكۈزمەي قالمايدۇ.
— ئەمدى قانداق چارە قىلماقنى ئويلاۋاتسەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
— ئەندىشە قىلىۋېرىشنىڭ پايدىسى يوق، — دەپتۇ شەنزەبە، — ئەمما ئۇرۇشماقتىن باشقا چارە يوقتەك تۇرىدۇ. ھەر كىم مال-مۈلكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ياكى نەپسىنىڭ ھېممىتى ئۈچۈن ئۇزىنى ھالاكەتكە يەتكۈزسە شېھىتلارغا قوشۇلىدۇ. شېھىتلارنىڭ ئەجرى ۋە مەرتىۋىسى لەۋھەگە يېزىلىدۇ. ئەگەر ئەجىلىم شىرنىڭ

قولدا بولدىغان بولسا نومۇسۇمنى ساقلاپ، ھممەت ۋە غەيرەت بىلەن ئولۇشنى خالايمەن.

بېشىمنى بېرەي ئات كوتەرمەك ئۇچۇن،
نام كېرەك ماڭا شۇدەم ئولمەك ئۇچۇن.

ــ ئەقىللىق كىشىلەر ئۇرۇش ۋاقتىدا سۇسلۇق ۋە بوشاڭلىق قىلماسلىغى كېرەك، ــ دەپ نەسىھەتگويلۇق قىلىپتۇ دېمىنە، ــ ئۇرۇش قىلغان چاغدا ھەرگىزمۇ دۇشمەنگە ئەل بولماسلىغى كېرەك. چوڭ ئىشلارغا ئوز ئىختىيارى بىلەن ئارىلىشىش زېرەكلىكنىڭ ئالامىتى ئەمەس، بەلكى دوستلارنى ياخشىلىق ۋە مادارا ئارقىلىق ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، دۇشمەن ئىشنى سەرەنجام قىلىش كېرەك. "دۇشمەندىن مۇداپىە كورۇشتە مۇلايىملىق ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئەلادۇر" دىگەن گەپ بار. يەنە بىر تەرەپتىن دۇشمەننى خار كورۇپ ئۇنى ئاجىز دەپ قارىماسلىق كېرەك. چۇنكى دۇشمەن كۇچىنى قالغان ھالەتتىمۇ ھىلە ـ مىكىر ئوتىنى يېقىشىڭ كېرەك. سەن شىرنىڭ زورلۇغىنى بىلسەن، شۇڭا ئۇنىڭ دۇشمەنلىگىنى ھىساپقا ئېلىپ، ئۇنىڭ ئۇرۇش ۋە ھىلە ـ مىكىرلىرىدىن غەپلەتتە قالما، ھەر كىم ئوز دۇشمىنىنى خار كورسە ۋە ئۇنىڭ ئۇرۇش ھەم ھىلە ـ مىكىرلىرىدىن ئەندىشە قىلمىسا، خۇددى تەيتۇرنى خار كورگەنلىگى سەۋىۋىدىن دەريا ۋەكىلى پۇشايمان قىلغىنىدەك ھادىسگە ئۇچرايدۇ.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ شەنزەبە.

ــ ھىندى دەرياسىنىڭ لېۋىدە، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

بىر جۇپ تەيتۇرى بىلەن دەريا ۋەكىلىنىڭ ھېكايىسى

ھىندى دەرياسىنىڭ قىرغىغدا تەيتۇرى دەپ ئاتىلىدىغان بىر خىل قۇشلار ياشايدىكەن. بىر جۇپ تەيتۇرى دەريانىڭ لېۋىدىلا ماكان تۇتقان ئىكەن. بىر كۈنى:

ــ تۇخۇم قويۇشقا مۇۋاپىق كەلگۈدەك باشقا بىر جاي تاپساق بولاتتى، ــ دەپتۇ چىشسى ئەركىگە.

ــ بۇ جاي تازا كۆڭۈلدىكىدەك جايغۇ؟ بۇ يەردىن كوچۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؛ مەشەگىلا تۇخۇم قويۇۋەرسەكمۇ بولىدىغۇ، ــ دەپتۇ ئەركىگى.

ــ شۇنى ئويلاش كېرەككى، ــ دەپتۇ چىشسى، ــ ئەگەر دەريا تېشىپ، دولقۇن ئۇرسا، بالىلىرىمىزنى ئېقىتىپ كېتىدۇ، تارتقان ئەجرىمىز زايا كېتىدۇ.

ــ مەن دەريا ۋەكىلى ئۇنداق ئىشنى قىلماس ۋە بىزنى تاشلىۋەتمەس دەپ ئويلايمەن، ــ دەپتۇ ئەركىگى، ــ ئەگەر ئۇ راستىنلا شۇنداق قىلىدىغان بولسا ۋە بالىلىرىمىزنى غەرق قىلىۋەتسە بىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمىز.

گەر مۇرادىم ئەكسىگە، چەرخ يۇرسە بۇزغايمەن ئۇنى،
مەن ئەمەس چەرختىن زۇلۇم تارتىپ يەنە جىم تۇرغۇچى.

ــ ھەددىدىن ئاشىماق بولامدىكىن، ــ دەپتۇ چىشسى، ــ ھەددىدىن زىيادە ئۇرۇش ئەقىلغا مۇۋاپىق كەلمەيدۇ. سەن قايسى كۈچ - قۇۋۋىتىڭ بىلەن دەريا ۋەكىلىنى قورقۇتالايسەن ۋە قايسى شان - شەۋكىتىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارشى ئۇرۇش قىلالايسەن؟

بۇنداق خىيالنى تاشلا! مېنىڭ نەسىھىتىمدىن بويۇن تولغماي، تۆ-
خۇم بېسىنىڭ ئۈچۈن لايىقراق بىرەر جاي تاپساڭچۇ! ھەر كىم
نەسىھەت ئاڭلىمسا ياكى نەسىھەتكە ئەمەل قىلمسا، ئۇنىڭغا خۇددى
تاشپاقىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئەركەك
تەيتۇرى.

چىشسى سوزلەپ بېرىپتۇ.

تاشپاقا بىلەن ئۇدەكلەرنىڭ ھىكايىسى

بىر جايدا بىر كول بار بولۇپ، ئۇنىڭ سۇيىنىڭ سۈزۈكلۈ-
گىدىن يۈزى خۇددى ئەينەكتەك كورۇنىدىكەن، تاتلىقلىغى خۇددى
ئابى ھاياتتەك ئىكەن. ئۇ يەردە ئىككى ئۇدەك ۋە بىر تاشپاقا
بىللە ياشايدىكەن. دائىم بىر بىرىگە ھەمسوھبەت بولىدىكەن. بارا-
بارا ئۇلارنىڭ ھەمسايىلىكلىرى ھەمخانلىككە تەرەققى قىلىپ،
خوشال - خورامىلىق بىلەن ئومۇر كەچۈرۈپتۇ.

ياخشىدۇر شۇنداق ئومۇر يار - ئاشنا بىرلە ئوتەر،
ياخشىدۇر شۇدەمكى يار مېھرىۋان بىرلە ئوتەر.

تاسادىپەن ئىككى يۈزلىمە ھايات ھادىسە تىرنىغى بىلەن ئۇ-
لارنىڭ ئەھۋالى يۈزىنى تاتىلاپتۇ ۋە ئەينەككە ئوخشاش تەقدىر
ئۇلارغا ئايرىلىش سۈرىتىنى كورسىتىپتۇ.

دىلغا راھەتتۇر گۈزەللەرنىڭ ۋىسالى شەرۋىتى،
ئارقىدىن لېكىن ئۇنىڭ ھىجران خۇمارى يەتكۈسى.
يىسە گەر بۇ داستىخاندىن ھەركىشى بىرلوقما نان،
ناگاھان بىرتاش تېگىپ ئۇنىڭ چىشىنى سۇندۇرغۇسى.

يەنى ئۇلارنىڭ ھايات كەچۈرۈشىگە سەۋەپ بولىدىغان ئۇ سۇ بارا - بارا ئازىيىپ، ئۇلارغا قىيىنچىلىق يۇز بېرىپتۇ. ئۇ ئىككى ئۇدەك ئەھۋالنى پەملەپ ۋەتەندىن كۆچۈل ئۇزۇپتۇ.

سەپەر ياخشى شۇ كىشىگە، گەر ئويدە،
غەم - ئەندىشە بىلەن بولسا كۆڭلى سۇنۇق.
بولسىمۇ گەر سەپەر رەنجى شۇنچە يامان،
ۋەتەنىنىڭ جاپاسىدۇر ئۇندىن ئۇلۇق.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار كۆڭلى غەمكىن بولۇپ، كوزىدىن ياش ئاققۇزۇپ، تاشپاقىنىڭ ئالدىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالاشماقچى بولغانلىغىنى ئېيتىپ:

— زامانىنىڭ يامان كوزى تېگىپ، بىزگە بۇ جۇدالىقنى سالدى، — دەپ ھال ئوقۇپتۇ.

تاشپاقا بۇنى ئاڭلاپ ناله قىپتۇ ۋە دەرت بىلەن پەريات چېكىپ شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ نىمە دېگەن گەپ؟ سىزلەرسىز ماڭا تىرىكچىلىك بولامدۇ؟ ياردەمسىز ۋە ھەمدەمسىز مەن قانداق ھايات كەچۈرىمەن؟

سەنسىز ماڭا تىرىكلىك بولۇر ھارام،
گەر ئۇنىڭغا ھايات دەپ قويسىمۇ نام.

مېنىڭ پىراقىغا قىلچە تاقىتىم يوق تۇرسا، تىرىكچىلىگىم نىمە بولۇپ كېتەر؟

كوزۇمدىن تېخى ئۇ سەرۋى راۋان بولماي تۇرۇپ غايىپ،
كۆڭۇل ھىجرانىنىڭ تەسۋىرىدىن تال بەرگىدەك تىترەر.

ـــ پىراق تىكىنى بىزنىڭمۇ جىگەرلىرىمىزنى تەشمەكتى قەستـ
لەۋاتىدۇ، ـــ دەپتۇ ئودەكلەر ۋاقىرىشىپ، ـــ ئەمما سۇسىزلىقنىڭ مېھـ
نىتى ۋۇجۇدىمىزنى يوقلۇق شامىلىغا سورۇۋېتىشىمۇ يېقىنلىشىپ
قالدى. شۇڭا ئىلاجسىزلىقتىن بۇ يەردىن كەتمەكچى بولۇۋاتىمىز.

باش ئېلىپ ئاشىق كېتەلمەس دىلبىرى كوچىسىدىن،
ھېچكىشى جەننەتنى تەرك ئەتمەكتى قىلماس ئىختىيار.

ـــ ھەي دوستلىرىم، سىلەر بىلمەمسىلەر؟ ـــ دەپتۇ تاشپاقا، ـــ
سۇنىڭ كېمىيىپ كەتكەنلىگىنىڭ ماڭا تېخىمۇ كوپ-رەك زىيىنى
تېگىدىغۇ؟ مەن سۇسىز ھايات كەچۈرەلمەيمەنغۇ؟ ھازىرقى پەيتتە
بىزنىڭ دوستلۇق ۋە سوھبەتداشلىغىمىزنىڭ ھەققى ھورمىتى شۇ-
نى تەقەززا قىلىدۇكى، مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىڭلار، پىراق مېھنەتـ
خانىسىدا تەنھا ناشلۇېتىپ كەتمەڭلار.

جان ئىدىڭ سەن يولغا چىقماقچى بولۇپ،
جېنى يوق يالغۇز بەدەننى تاشلىدىڭ.

ـــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم! ـــ دېيىشىپتۇ ئودەكلەر، ـــ سېنىڭ
ھىجرانىڭنىڭ دەردى بىز ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىشنىڭ مېھنىتىدىنمۇ
ئارتۇق، بىز ھەر يەرگە بېرىپ ئىشرەت بىلەن ئوتسەكمۇ سەنـ
سىز بىزنىڭ كوزىمىز خىرە ۋە ئىشرىتىمىز قاراڭغۇ بولىدۇ. بىز-
دە ساڭا مۇلاقات بولۇشتىن باشقا ئارزۇمۇ يوق. ئەمما يەر يۈزىدە
بىزنىڭ پۈت بىلەن يۈرۈشىمىز بەكمۇ مۇشەققەتلىك، قانداق
قىلىمىز؟

ـــ بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى سىلەر مەندىن ياخشىراق بىلىسىلەر، ـــ
دەپتۇ تاشپاقا، ـــ چۈنكى مەن ھىجران غېمىنى بىلەن ئەقلى-ھوشۇم
ئۈچقان بولۇپ، نېمە ئىلاج قىلماقنى بىلمەيمەن.

قىلمسا ھەر ئىشتىن بۇرۇن مەسلىھەت،
شىكەستە كۆڭۈلدىن يېتىشمەس مەدەت.

ــ ھەي ئەزىز، ــ دېيىشىپتۇ ئودەكلەر، ــ سېنى يەڭگىللىك قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاۋاتىمىز. بىزنىڭ دېگىنىمىزگە ئەمەل قىلماي قالارسەنمىكىن؟

ــ سىلەر مېنىڭ پايدام ئۈچۈن گەپ قىلۋاتىسىڭلار، مەن ئۇ-نىڭ ئەكسىچە ئىش قىلىشنى ئويلىسام ياكى ۋەدە قىلىپ ۋەدەمگە ۋاپا قىلمىسام، ئۇ قانداق بولغىنى؟

ۋەدىلەر قىلدىمكى ۋەدەمنىڭ خىلاپىن قىلمايىن،
قايسى شەرت قىلسام شۇ شەرتىمنى ھەرگىز بۇزمايىن.

ــ ئۇنداق بولسا، ــ دېيىشىپتۇ ئودەكلەر، ــ شەرتىمىز شۇكى، سېنى كوتىرىپ ئۇچىمىز. سەن ھەرگىز سوزلىمەيسەن، ھەر كىم-نىڭ بىرگە نەزىرى چۈشۈپ، ھەرقانداق سوز قىلسىمۇ ۋە تەنە سوزلىسىمۇ جاۋاپ قايتۇرمايسەن.

ــ ئېيتقىنىڭلار بويىچە ئىش قىلىمەن. ھېچكىمنىڭ سوزىگە جاۋاپ قايتۇرمايمەن، ــ دەپ ۋەدە بېرىپتۇ تاشپاقا.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر چۇڭ تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ. تاش-پاقا چۇڭقىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدىن مەھكەم چىشلەپتۇ ۋە ئودەك-لەر ئىككى تەرەپىدىن كوتىرىپ ئۇچۇپتۇ. ئەنە شۇ تەرەپتە ئۇ-چۇپ بىر يېزىدا يېتىپ بارغاندا، يېزىدىكى كىشىلەر ئۇ ھالنى كورۈپ ئەجەپلىنىپتۇ ۋە تاماشا قىلغىلى چىقىپ ھەر تەرەپتىن ۋا-قىرىشىپتۇ:

ــ قاراڭلار، قاراڭلار، بۇ ئودەكلەرنى؟ تاشپاقىنى قانداقمۇ كوتىرىپ ئۇچالىغاندۇ؟ بۇنداق ھالنى ھېچكىم ئۇمرى ئىچىدە كور-مىگەن بولغدى؟

ئۇلارنىڭ غەلۋە ۋە غوغالىرى تېخىمۇ كۈچىيىپتۇ. تاشپاقا بىرەر سائەت تاقەت قىلىپ خاموش تۇرۇپتۇ، ئاخىرى تاقىتى-تاق بولۇپ چىدىيالماي:

— بۇرۇن كورمىگەن بولساڭ ئەمدى كورۈپ كوزۈڭ كور بولسۇن، — دەيمەن دەپ شۇنداق ئاغزىنى ئېچىشىغا توۋەنگە موللاق-لاپ چۈشۈپتۇ. بۇنى كورگەن ئودەكلەر:

— دوستلار نەسىھەت قىلسا، بەختلىك كىشىلەر ئاڭلاپ ئەمەل قىلىشاتتى. گەرچە بىز ياخشىلىق يۇزىسىدىن ساڭا نەسىھەت قىلغان بولساقمۇ، سەندە ئاڭلاش ۋە ئەمەل قىلىش بەختى يوق ئىكەن. نەسىھەتسىز پايدا بەرمىدى، — دەپ ۋاقىرىشىپتۇ.

بۇ مسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەر كىم دوستلارنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلمىسا، ئۆزىنى ئوزى رەسۋا قىلىپ، ئىززەت پەردىسىنى يىرتىدۇ.

ھەر كىشىكىم نەسىھەتكە سالماس قۇلاق،
قولىنى چىشلەر نادامەت بىرلە ھەر چاغ.

— بۇ مەسەلنى ئاڭلىدىم ۋە مەزمۇنىنى چۈشەندىم. ئەمما قورقمىغىن ۋە بۇ جايدىن ھەرگىز كەتمىگىن، چۈنكى قورقۇنچاق كىشى مۇرادىغا يېتەلمەيدۇ، — دەپتۇ ئەركەك تەيتۇرى.

شۇنىڭ بىلەن چىشسى تۇخۇم بېسىپتۇ ۋە باللىرى تۇخۇمىدىن چىقىپتۇ. دەل شۇ پەيتىتە دەريا دولقۇنى ئورلەپ، ئۇنىڭ باللىرىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. چىشى تەيتۇرى بۇ ئەھۋالىنى كورۈپ، ئىزتىراپقا چۈشۈپتۇ ۋە ئەركىگىگە:

— ھەي خاكسار؟ مەن تەقدىر بىلەن ئويناشقىلى بولمايدىغانلىغىنى ئوبدان بىلەتتىم. كوردۇڭمۇ مانا، باللىرىمنى نابوت قىلدىڭ، يۇرىگىمىزگە مەلھەم بولغۇدەك بىر تەدبىر تاپقىن ئەمدى، — دەپ كايىپتۇ.

— مەن ئۆز گېپىمدە تۇرىمەن، نېمىنى دېگەن بولسام شۇنىڭ هوددىسىدىن چىقىمەن. مەن بېرىپ دەريا ۋەكىلىدىن ئىنتىقام ئالىمەن، — دەپتۇ ئەركىگى ۋە باشقا قۇشلار ئالدىغا بېرىپ هەربىر گۈرۈھنىڭ سەركەردىلىرىگە ئەرز قىلىپ، ئۆزىگە ياردەم بېرىشنى ئۆتۈنۈپتۇ.

مالالىق رەنجى مېھنەت ئەدەتسىزدۇر بىشمايەتتۇر،
قىلىپ ياردەم قولۇمنى تۇت، بۇ دەم ۋاقتى ئىنايەتتۇر.

— ئەي ئەزىزلەر! — دەپتۇ ئۇ، — ئەگەر بۇ ۋەقەدە سىلەر ماڭا ياردەم بېرىپ، ئىتتىپاق بىلەن دەريا ۋەكىلىدىن ئۆچۈمنى ئېلىپ بەرمىسەڭلار، ئۇنىڭ جۈرئىتى تېخىمۇ ئاشىدۇ - دە، مەندىن باشقا قۇشلارنىڭمۇ باللىرىنى نابۇت قىلىدۇ. ئەگەر بۇ ئىش قائىدە-يوسۇنغا ئايلىنىپ قالسا، ئۇ چاغدا بۇ ۋەتەندىن كۆڭۈل ئۆزۈپ كېتىش كېرەك ياكى نەچچە خىل خارلىق بىلەن هايات كەچۈرۈپ، يوقىلىش ۋە جاپا بايقاۋىنىغا قەدەم قويۇش لازىم بولىدۇ.

قۇشلار ئۇنىڭ بۇ سوزىدىن كۆڭلى ئازاپلىنىپ، سۇمرۇغ بار-گاھىغا بېرىپ داتلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەگەر قۇشلارنىڭ غېمىنى يېسەڭ، سەن بىزنىڭ پادد-شاھىمىزسەن. ئەگەر مەزلۇملارنىڭ ئىنتىقامىنى ئالالمىساڭ، پادىشا لىقتىن قول يۇيغىن!

يېگىن زىر دەستىلەر ① غېمىنى زىنهار،
ساڭىمۇ زەبەردەستلەر ② بولسا دەركار.

سۇمرۇغ ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئىستەپ، هەشەمەت بىلەن خادىم-

① زىردەست — قولى قىسقا.
② زەبەردەست — قولى ئۇزۇن.

لىرنى ئەگەشتۇرۇپ، سەلتەنەت ئوردىسىدىن چىقىپتۇ. قۇشلار بىر بىرىنىڭ قوللىشى ۋە ھەمىسىنىڭ جەم بولۇشىدىن دىلى قۇۋۋەتلىنىپ، دەريا كانارىسىغا كېلىشىپتۇ، سەپلىرنى ساناش مۇمكىن بولمىغان بىھىساپ لەشكەرلەرنى باشلىغان سۇمرۇغ دەريانىڭ يۇز كەلتۇرۇپتۇ.

ھەمىسىنىڭ قېنى قايناپ قەھرى تېشىپ،
تۇرغان ئىدى ئۇرۇش ئۈچۈن شۇنچە قەيسەر.
قاناتلىرى بەدىنىگە ساۋۇت بولۇپ،
تۇمشۇقلىرى بولغان ئىدى نەيزە-شەمشەر.

ئۇلار شۇ قىياپەت بىلەن دەريانىڭ يېتىپ كېلىشىپتۇ، سابا بۇ خەۋەرنى دەريا ۋەكىلىگە يەتكۈزۈپتۇ. دەريا ۋەكىلى ئوزىدە كۈچ-قۇۋۋەت ۋە ھەپسىلە يوقلۇغىنى ھىس قىلىپ، ئائىلاج ئوزرە ئېيتىپ، تەيتۇرنىڭ بالىلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپتۇ.

بۇ مىسالدىن غەرەز شۇكى، ھىمچىقانداق دۇشمەنىنى خار كورمەسلىك كېرەك. چۈنكى "يىگىنىڭ قولىدىن كەلگەن ئىش نەيزىدىن كەلمەيدۇ. ئوت گەرچە كىچىك بولسىمۇ پۈتۈن بىر ئالەمنى كويدۇرۇشى مۇمكىن" دەپ ئېيتقان ئىكەن ھوكۇمالار.

دوستۇڭ ئەگەر مىڭ بولسىمۇ ئازدۇر،
دۇشمىنىڭ ئەگەر بىر بولسا كوپدۇر.

— ماڭا بەتنام يۇقۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ۋە كىشىلەرنىڭ مېنى "كۇپرانى نېمەتلىك قىلدى" دەپ قالماسلىقى ئۈچۈن، مەن ئالدى بىلەن ھەمىلە قىلمايمەن. ئەمما شىر ماڭا قەست قىلسا ئوزەمنى ئاسرىمىغىم لازىم دەپ ھىساپلايمەن، — دەپتۇ شەنزەبە.

— ئەگەر شىرغا يېقىن بارساڭ، ئۇنىڭ قەددىنى كېرىپ، قۇيرۇغىنى يەرگە ئۇرغانلىغىنى كورسەڭ "ماڭا قەست قىلىپتۇ" دەپ

بىلگىن، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەگەر بۇ ئىشلاردىن بىرەرسى كورۇلسە گۇمان ھەققەتكە ئايلانغان بولىدۇ، ــ دەپتۇ شەنزەبە.

شۇنىڭ بىلەن دېمىنە خوشال بولۇپ كوكلى ئېچىلىپ ئوز كۇلبىسىگە قايتىپ كېتىپتۇ.

بىئەقىل ئۇ ئوزگىلەرنىڭ رەنجى بىلەن شات ئىرۇر،
ئىستىمە ئۇندىن ۋاپا، ئۇ بارچىدىن ئازات ئىرۇر.

ــ ھە، ئىش نەگە بېرىپ يەتتى؟ ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ــ خۇداغا شۇكرى، پاراغەت ھاسىل بولدى. شۇنداق قىيىن ئىش ئاسانلا پۇتۇپ قالدى، ــ دەپتۇ دېمىنە.

دېمىنە ئۇ سوزنى دەۋاتقاندا، روزىگار مۇكاپات تىلى بىلەن ئەقىللىقلارنىڭ قۇلىغىغا بۇ مەزمۇننى نەغمە قىلىپ بېرىۋاتقان ئىكەن:

ياري زۇلپىنى قولىغا ئالدى ساقى ياخشىلاپ،
چەرخ ئەگەر قويسا قولىنى تاپقۇسى ئۇندا قارار.

شۇنداق قىلىپ، ئىككىسى بىللە شىرنىڭ ئالدىغا كېلىشىپتۇ. شۇ ئەسنادا شەنزەبەمۇ يېتىپ كەپتۇ. شىرنىڭ ئۇنىڭغا كوزى چۈشۈشى بىلەنلا دېمىنەنىڭ كۇشكۇرتىشى ۋە ئەپسۇنى تەسىر قىلىپ، غەزىۋى قوزغىلىپ، قۇيرۇقلىرىنى يەرگە ئۇرۇپ، غەزەپتىن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ كېتىپتۇ. شەنزەبە: "شىر ماڭا قەست قىلىدىغان بولدى" دەپ ئويلاپتۇ ــ دە، ئوز ــ ئوزىگە: "پادىشالارنىڭ خىزمىتى خەۋپ ۋە ھەمىشە جەھەتتىن ئىلانغا ھەمخانا ۋە شىرغا ھەمسايە بولغاندەك بىر ئىش ئىكەن. گەرچە ئىلان ئۇخلىغان، شىر پىنھان بولغان بولسىمۇ، ئاقىۋەت ئىلان بېشىنى كوتىرىپ، شىر ئاغزىنى ئاچىدىكەن" دەپتۇ كوڭلىدە.

قورقۇپ تۇرۇپ قىلما سۇلتان خىزمەتىن،
تاش ۋە ساپال سوھبەتدەك بولمىسۇن.

ئۇ شۇ خىيال بىلەن ئۇزىنى ئۇرۇشۇشقا تەييارلاپتۇ. ئاڭ-چە ھەر ئىككى تەرەپتىن دېمىنە كورسەتكەن ئالامەتلەر كورۇلۇپ-تۇ ـ دە، ئۇرۇش باشلىنىپ كېتىپتۇ. غەۋغا ۋە نەرە ئاۋازى زېمىن-دىن ئاسمانغا يېتىپتۇ.

ئۇلار نەرسىدىن ئاشۇ دەشت ئىچىدە،
قۇشلار بىلەن ۋەھشىلەر بولدى پەرىشان.
بىرى تاش توشۇگىگە ئېلىپ ئۇزىنى،
بىرى خەسىنىڭ ئارىسىغا بولدى پىنھان.

كەللە بۇ ئەھۋالنى كورۇپ دېمىنەگە شۇنداق دەپتۇ:

يۇز ھىلەيۇ رەڭۇازلىقنى پەيدا قىلدىڭ،
ئىشنى تېرىپ ئۇ ئارادىن ئۇزەڭ قاچتىڭ.
يۇز يىل ئىچرە ئوچۇرەلمەس ئۇنى يامغۇر،
بۇ جاھانغا ئاداۋەتنىن تۇزان چاچتىڭ.

ھەي نادان، قانداق يامان ئاقىۋەت كەلتۇرۇپ چىقارغانلىغىنى كوردۇڭمۇ؟ ئاقىۋىتىڭنىڭ شۇملۇغىنى تونۇدۇڭمۇ ئەمدى؟

ــ يامان ئاقىۋەت دىگىنىڭ قايسى؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ سەن قىلغان بۇ ئىشتا يەتتە زەرەر بار، ــ دەپتۇ كەللە، ــ بىرىنچىسى، ھىچقانداق زورۇرەت بولماي تۇرۇپ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭنى مۇشەققەتكە سالدىڭ. ئىككىنچىسى، خوجاڭنى بۇلاپالىق ۋە ۋەدىسىگە تۇرماسلىقتا مۇتىھەم قىلدىڭ، ئۇنىڭ بەت-نامىغا قېلىشىنى راۋا كوردۇڭ. ئۈچىنچىسى، سەۋەپسىز ھالدا ئوكۇز-

نىڭ قېنىنى توكۈش ئۈچۈن ھەركەت قىلدىڭ. تۇتىنچىسى، بىر بىگۇنانىڭ خۇنىنى گەدەنىگە ئالدىڭ. بەشىنچىسى، پۈتۈن بىر جا-مائەتنى پادىشاغا بەدگۇمان قىلدىڭ، ئۇلارنىڭ بەزىسى قورققانلىـ-خىدىن ۋەتىنىنى تاشلاپ، ئاۋارە بولۇپ مۇساپىر بولۇپ كېتىشى ئېھتىمال. ئالتىنچىسى، لەشكەر باشلىغىنى يەنى شەنزەبەنى نابۇت قىلدىڭ، بۇ سەۋەپتىن ئىشلاردا نىزام بۇزۇلدۇ. يەتتىنچىسى، ئۇزەڭـ-نىڭ ئاجىز ۋە زەئىپلىگىنى ئاشكارىلاپ قويدۇڭ. دەسلەپتىدە بۇ ئىشنى مۇلايىملىق بىلەن تۈزىتىمەن دېگەن ئىدىڭ، ئۇنداق قىلالـ-مىدىڭ. بېسىلىپ قالغان پىتنىنى ئويغاتقان، سۇلۇھ بىلەن قىلغىلى بولمىدىغان ئىشنى ئۇرۇش بىلەن قىلغان كىشى كىشىلەر ئارىسىدـ-كى ئەڭ نادان كىشىدۇر.

دېمىسە يەنە بوي بەرمەي مۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئەگەر ئىشىڭ ئەقىل بىلەن پۈتمىسە،
تەلۇملۇق بىرلە دۇرۇس قىلماق كېرەك.

دېگەن سوزنى ئەڭلىمغانمۇسەن؟

ـــ سەن بۇ ئىشتا ئەقىل-پاراسەت ۋە تەدبىر جەھەتتىن قانداق ئىش قىلدىڭ، ئىش ئاخىرى ئۇرۇش بىلەن بولدىغۇ؟ ئاخىرى يەنە جەڭگە ھاجەت چۈشتىغۇ؟ ـــ دەپتۇ كەلىلە. ـــ " ياخشى ئويلانغان پىكىر پەھلۇانلىقتىن ياخشى" دېگەن گەپنى ئاڭلىمغانـ-مىدىڭ؟

نەچچە يۈزمىڭ باتۇر لەشكەر قىلالمىغان ئىشلارنى،
ھەل قىلدۇ ئەقىللىقلار چىن مۇكەممەل سوز بىلەن.

ماڭا سېنىڭ ئەجەپ بىر خىل كۆڭلى قارا، مەغرۇر، دۇنيانى دوست تۇتىدىغان، ھېرىسخور ئىكەنلىگىڭ بۇرۇندىنلا مەلۇم ئىدى. شۇڭا

مەن سېنىڭ ئاگاھ بولۇپ مەسلىكتىن ئويغىنىپ، جاھالەتتىن قايتىشىڭ ئۈچۈن، ئۇ سوزلەرنى سېنىڭ ئوزەكىگە ئېيتىپ قويۇشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. لېكىن مەن ھەددىدىن ئېشىپ، خارلىق ۋە گۇمرانلىق دەشتىدە سەرگەردان بولدۇڭ. ئەمدى سېنىڭ نادانلىق، بىمەنىلىك ۋە كوڭلى قارىلىقلىرىڭدىن سوزلەشنىڭ ۋاقتى كەلدى. ئەيىپلىك سوزلىرىڭ، قەبىھ ئىشلىرىڭدىن، دەريادىن بىر تامچە ياكى تاغدىن بىر زەررىچىلىك بولسىمۇ كورسىتىپ باقايچۇ قېنى؟

ــ ھەي بۇرادەر، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ياشلىغىمدىن تارتىپ تا ھازىرغىچە مەندىن بىرەر ياردەمىس ھەركەت ياكى بىرەر ئەسكى ئادەت سادىر بولمىغان ئىدى. ئەگەر مەندىن بىرەر ئەيىپ كورگەن بولساڭ سوزلىگىن قېنى؟

ــ سېنىڭ ئەيىپلىرىڭ ئېيتىپ كەلسە تولا گەپ، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ ئەڭ ئاۋۋلى شۇكى، سەن تېخى "ئەيىپسىزمەن" دەۋاتىسەن. ئۇندىن قالسا سېنىڭ ئىشىڭدىن گېپىڭ چىرايلىق. بۇ جاھاندىكى ئالەم ئەھلى ئوزلىرىنىڭ ھەركىتى ۋە خۇيـ پەيلىگە قاراپ توت خىلغا بولۇنىدۇ. بىرىنچىسى، دەيدۇ قىلدۇ، بۇ تىرىكچىلىك يولىنى بىلىدىغانلارنىڭ قائىدىسىدۇر. ئىككىنچىسى، دىمەيدۇ قىلدۇ، بۇ مەرتلەرنىڭ ئادىتىدۇر. ئۈچىنچىسى، دەيدۇ قىلمايدۇ، بۇ مۇناپىقلارنىڭ ئۇسۇلىدۇر. توتىنچىسى، دىمەيدۇ قىلمايدۇ، بۇ بېخىل ۋە ھىممىتى پەسلەرنىڭ خىسلىتىدۇر. سەن بولساڭ دەيدىغان لېكىن قىلمايدىغانلارنىڭ تائىپىسىدىنسەن. مەن ھەمىشە سېنىڭ ئىشىڭدىن گېپىڭ كوپلۇگىنى كورىدۇم. شىر سېنىڭ سوزۇڭگە مەغرۇر بولۇپ، بۇ خەتەرلىك ئىشنى باشلىدى. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر شىرغا بىرەر ئاپەت يېتىپ قالسا ياكى بۇ دىيارىدا بىرەر پىتنە قوزغىلىپ، پۇقرالار خانۇۋەيران بولۇپ ھەممەيلەننىڭ مالىلىرى تالان ـ تاراجغا كېتىدىغان بولسا، ھەممەيلەننىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭدە بولىدۇ. كىمكى بەتخىيال ۋە بەتقىلىق بولسا، ئۇ ياخشىلىق يوزىنى كورەلـ

هەيدۇ. زىيان دەرىخىنى تەككەن كىشى مەنپەئەت مۇنىسىنى قانـ داقمۇ يىمەلىسۇن؟

ــ مەن ھەمىشە پادىشاغا نەسىھەت قىلغۇچى ۋەزىر بولدۇم. ئۇنىڭ ئەھۋالى گۈلشەندە پەندى ـ نەسىھەت دەرىخىدىن ئۈزگە كوچەت تىكمىدىم، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ئەگەر سېنىڭ ئۇ كوچىتىڭنىڭ مۇنىسى مۇشۇ بولىدىغان بولسا، يىلتىزى كېسىلىپ قۇرۇپ كەتكىنى ياخشىراق. نەسىھەتىڭنىڭ نەتىجىسى شۇ بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئېيتىلمىغىنى ۋە ئاڭلانمىغـ نى ئەلا، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ سېنىڭ سوزۇڭدە قانداق پايدا بولسۇن! ۋەھالەنكى، ئېيتقانلىرىڭ ئەمەلدە كورۇلمەيۋاتسا. ئەمەل قىلىمىغان ئىلىم ھەسەلسىز مومغا ئوخشايدۇ. ئەمەلگە ئاشمىغان سوز خۇددى شاخ ـ يوپۇرماقسىز دەرەخكە ئوخشاش، ئوتۇن قىلىپ كويدۇرۇشتىن باشقىغا يارىمايدۇ. ئەمەلنىڭ نىشانسى بولمىغان ئىلىم جېنى يوق جەسەتتۇر. ئۇلۇغلار ئوز دەپتەرلىرىگە "ئالتە نەرسىدىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ" دەپ يېزىپ قويغان ئىكەن. ئۇلار، ئەمەلسىز سوزدىن، جەۋرىلىك مالدىن، تەجرىبىسىز دوستـ لۇقتىن، رىيا يە قىلىمىغان ئىلىمدىن، مەقسەتسىز سەدىقىدىن ۋە ساقسىز تىرىكلىكتىن پايدا ئالغىلى بولمايدۇ، دېيىشكەن. گەرچە پادىشا دانىشمەن ۋە كەم ئازار بولسىمۇ ۋەزىرى بەتنىيەت ۋە ناپاك بولسا، مەزلۇملارنىڭ داتلىرى سۇلتانغا يەتمەيدۇ. بۇ خۇددى تەشنا بولغان كىشى سۇيى سۇزۇك بىر بۇلاقنىڭ سورىتىنى كورسىمۇ قول ئۇزىتىپ سۇيىنى ئىچەلمىگەندەك بىر ئىش.

ــ بۇ ئىشنى قىلىشىمدا پادىشاغا ياخشى خىزمەت قىلىشتىن باشقا غەرىزىم يوق، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ خىزمەتكارلار، چاكارلار ۋە ئىش بىلىدىغان مۇلازىملار پادىشا ئۇچۇن زىننەتتۇر، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ ئەمما سەن، ئۇزگـ لەرنىڭ بۇ دەرگاھتىن يوقىلىشىنى، پەقەت ئوزەڭلا ئىشەنچلىك ۋە يېقىن كىشى بولۇشۇڭنى، ۋەزىرلىك پەقەت ساڭلا مەخسۇس بولۇـ

شىنى خالايسەن. بۇ پەقەت نادانلىق ۋە ئەقىلسىزلىقتۇر. چۈنكى سەلتەنەت دىگەن ھوسنى ـ جامالغا ئوخشايدۇ. شۇڭا ئاشىق قانچە كوپ بولسا گۈزەللەرنىڭ جىلۋىسى ئاشىدۇ، جامالى تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كېتىدۇ. سۇلتانمۇ خادىم ۋە مۇلازىملىرى ھەرقانچە كوپ بولسىمۇ يەنىمۇ كوپ بولۇشنى ئىزلەيدۇ. شۇڭا ھوكۈمالار: "ئەخمەقنىڭ ئالامىتى بەش تۈرلۈك بولىدۇ، يەنى ئوز پايدىسىنى دەپ باشقىلارغا زىيان سالسا، رىيازەت چەكمەي تۇرۇپ ئاخىرەت ساۋابىنى تاما قىلسا، بەتخۇيلۇق بىلەن خوتۇنلارغا ئاشىق بولسا، راھەت بىلەن ئىلىم بىلمەكنى ئىزلىسە، بۇاپالىق ۋە رىسايە قىلماسلىق بىلەن بىركىمدىن دوستلۇق ئۈمىت قىلسا، بۇ ئىشلار ئەخمەقلىقتىندۇر" دەپ ئېيتىشقان. مەن ساڭا شەپقەت يۈزىسىدىن بۇ سوزنى ئېيتىۋاتىمەن. ماڭا يەنە ئاپتاپتەك روشەنكى، سېنىڭ بەتبەختلىگىڭنىڭ كېچىسى مېنىڭ نەسىھەتلىرىم شولىسى بىلەن يورۇمايدۇ. سېنىڭ زاتىڭدا بار بولغان جاھىللىق زۇلمىتى ۋە ھەسەت قاراڭغۇلۇغى نەسىھەت نۇرى بىلەن نۇرلانمايدۇ.

زەمزەمۇ كەۋسەر سۇيى بىرلە ئاقارتىپ بولمىغاي،
كىشى بەختىنىڭ گىلىمى توقۇلغان بولسا قارا.

ھازىر سەن بىلەن مەن شۇنىڭغا ئوخشاپ قالدۇقكى، بىر قۇش يەنە بىر قۇشقا: "بىھۇدە رەنج تارتىپ، سوزۇڭنى ئاڭلىمغان جاماڭگە سوزلىمىگىن" دىگەن ئىكەن. ئۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلىماي ئاقىۋەت جاجىسىنى يىگەن ئىكەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.
ـــ بىر توپ مايمۇنلار، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

مايمۇنلار بىلەن قۇشنىڭ ھىكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر تاغدا ۋەتەن تۇتقان بولۇپ، مۇنۇ ۋەقەنى بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن. خۇددى پاسىقلارنىڭ كۆڭلىدەك قارا ۋە پىتىنخورلارنىڭ كۆكسىدەك قاراڭغۇ بولغان بىر كېچىسى سوغۇق لەشكىرى ئۇلارغا قاراپ چېپىپتۇ. سوغۇق شامالنىڭ ھەيۋىتىدىن ئۇلارنىڭ بەدىنىدىكى قان ئۈيۈپ قالغىلى تاسلا قاپتۇ.

پەلەك شىرى قورقۇپ سوغۇقتىن
قىلغانتى بارلىق پوستىنى جۇۋا.

ئۇ بىچارىلەر سوغۇقتىن ئامالسىز قېلىپ، پانا ئىزلەپ تەرەپ - تەرەپكە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، تۈيۇقسىز بىر تەرەپتە پارقىراپ تۇرغان بىر قۇمۇشنى كورۇپ "ئوت ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ، نۇرغۇن ئوتۇن يىغىپ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا دوۋىلەپ پۈدەشكە باشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ ئۇدۇلىدىكى بىر دەرەخ ئۇستىدە ئولتۇرغان بىر قۇش "ئوت ئەمەس، دەپ قانچە ۋاقىراپ پەريات قىلسىمۇ، ئۇنىڭغا ھەرگىز ئىلتىپات قىلماپتۇ. لېكىن ئۇ قۇش ئۇ پايدىسىز ئىشنى قويماپتۇ. شۇ ئەسنادا بىر قۇش كېلىپ ئۇ قۇشقا: "كوپ جاپا تارتما، ئۇلار سېنىڭ سوزۇڭنى ئاڭلىمايدۇ.

كىم تۇغۇلسا ئانىسىدىن قىسمىتى شۇملۇق بىلەن،
كوپ تىرىشچانلىق بىلەن ھەرگىز بەختلىك بولمىغاي.

بۇنداق نادانلارنىڭ تەربىيىتى ئۈچۈن ھەركەت قىلىش قىلىچنى تاشقا چاپماق ۋە ھالاك قىلغۇچى زەھەردىن تەرياق خاسىيىتىنى ئىستىمەك بولىدۇ" — دەپتۇ.

كىمكى ئەزەلدىن بولسا نائۈمىت،
قىلما ئۇنىڭدىن ياخشىلىق ئۈمىت.
تىرىشماق بىلەن بولمىغاي ھېچ ۋاخ،
قارا قاغىنىڭ قاناتلىرى ئاق.

قۇش مايمۇنلارنىڭ ئۇز سوزىنى ئاڭلىمايۋاتقانلىغىنى كۆرۈپ، دەرەختىن چۈشۈپ، ئۇز سوزىنى ئاڭلىتىش ۋە ئۇلارنى ھىلىقى بىھۇدە رەنجىدىن ئاگاھ قىلىپ قويۇش ئۈچۈن، مايمۇنلارنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئەمما مايمۇنلار ئۇنىڭ كەلگىنىنى يامان كۆرۈپ، شۇ زامان كاللىسىنى ئۇزۇپتۇ. سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ئەنە شۇنداق بولۇپ قالدى. مەن ئومرۇمنى زايا قىلىپ پايدىسىز سوزلەيمەن. ساڭا ھېچقانداق مەنپەئەتى يوق، ماڭمۇ زەررى يوق.

ئۇ سېنىڭ سوزۈڭنى گەر قىلماس قوبۇل،
قىلمىغىن بىھۇدە كۆڭلۈڭنى مالال.
گەر دىسەڭ: "مىنگىن سائادەت ئېتىغا،
مەنزىلىڭگە تاكى تاپقايسەن ۋىسال".
ئاڭلىماي كەتسە ئوزىنىڭ يولىغا،
قوي، پىيادە كەتكىنى ئەۋزەل ئۇ ھال.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ دېمىنە، — خاھ ئاڭلىسۇن، خاھى ئاڭلىمىسۇن، چوڭلار كىچىكلەرگە نەسىھەت قىلىدۇ. دانىشمەنلەر ۋەز - نەسىھەتلىرىنى سوزلەۋېرىدۇ.

ھېچكىشىدىن ئايىماي نەسىھىتىڭنى سوزلىگىن،
ئاڭلىغۇچى تەرىپىدىن كەمچىلىك تاپساڭ ئەگەر.
تاقىما ياماغۇر تامچىسىنى ياغدۇرار دائىم بۇلۇت،
پەتمىسمۇ گەرچە تاشنىڭ يۈزىگە ھېچبىر زەررە.

— مەن نەسىھەت ئىشىگىنى سەن ئۆچۈن تاقىۋالمايمەن، — دەپتۇ كەلىلە، — ئەمما شۇنىڭدىن قورقىمەنكى، سەن ئوز ئىشىڭنىڭ ئىمارىتىنى ھىلە ئاساسىغا قۇرۇپسەن. پەقەت ئوز گېپىڭنىلا گەپ قىلىپ، ئوز رايىڭنىلا ئويلايسەن. بىر كۈنى شۇنداق پۇشايمان يەيسەنكى، قىلچە پايدا بەرمەيدۇ. يۇرىگىڭنى قانچە تاتىلىساڭمۇ پايدىسى بولمايدۇ. ھەرقانداق ئىشنىڭ بىناسى مەككارلىق ئاساسىغا قۇرۇلغان بولسا، خۇددى ئاقىل شىرىككە تەككەندەك، ئاقىۋەت ئۇنىڭ شۇملۇغى تېگىدۇ. ئۇنىڭ ئوز ھىلىسىنىڭ توزىغى ئوز ھەلقۇمىغا چۈشۈپ، غاپىل شىرىك توغرىلىغى ۋە ساددىلىغىنىڭ بەركىتىدىن ئوز مىرادىغا يەتكەن ئەمەسمۇ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— ئىككى شىرىك بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

ئاقىل بىلەن غاپىلنىڭ ھىكايىسى

ئىككى شىرىك بار بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى ئاقىل، بىرى غاپىل ئىكەن. ئاقىل شۇنداق زېرەك ئىكەنكى، مىڭ خىل ھىلە-نەيرەڭ نەقىشلىرىنى سۇغا يازالايدىكەن. كىشىلەر ئۇنى "تىز ھوش" دەپ ئاتىشىدىكەن. غاپىل بولسا شۇنداق يۇۋاش ۋە نادان ئىكەنكى، پايدا - زىيانىنى بىلمەيدىكەن. كىشىلەر ئۇنى "خۇرام دىل" دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇ ئىككىسىگە سودىگەرچىلىك قىلىش ھەۋىسى چۈشۈپ، ئىككىسى بىرلىكتە سەپەر قىلىپتۇ. ئۇلار مەنزىللەردىن ئوتۈپ، يوللارنى بېسىپ كېتىۋېتىپ، يول ئۈستىدە تۇيۇقسىزدىن بىر ھەمىيان تىللا تېپىۋاپتۇ ۋە بۇنى چوڭ غەنىمەت دەپ بىلىپ توختاپتۇ.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ ئاقىل، — ھەرقانچە پۇل تاپىمەن دەپ ھەركەت قىلساقمۇ بۇنچىلىك بىرنەرسە

تېپىشىمىز مۇمكىن ئىدى. ئەمدى مۇشۇ بىر ھەمیان تىللاغا قانائەت قىلىپ، بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغىنىمىز ياخشى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قايتىشىپتۇ ۋە ئوز شەھرىگە يېقىن كېلىپ، بىر مەنزىلگە چۈشۈپتۇ.

— كەل بۇرادەر، — دەپتۇ غاپىل، — بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋالايلى - دە، داغدۇغىدىن قۇتۇلۇپ، ھەرقايسىمىز ئوز ھەسسىمىزنى ئېلىپ، خالىغان نەرسىمىزگە خەجلەيلى.

— بۇنى ھازىر بولۇشۇۋېلىشىمىز ياخشى ئەمەس. ھازىرچە خراجىتىمىزگە چۈشلۈقنى ئېلىپ، قالغىنىنى ئېھتىيات بىلەن كۆمۈپ قويايلى. يەنە بىرنەچچە كۈندىن كېيىن كېلىپ زورۇر بولغىنىچە ئېلىپ، قالغىنىنى يەنە ئاۋالقىدەك ساقلايلى. مۇشۇنداق قىلساق ئاپەتتىن يىراق بولۇپ ساق ساقلىيالايمىز، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئاقىل.

غاپىل بۇ سوزگە ئالدىنىپ، ئۇنىڭ ئەپسانىسىنى قوبۇل قىلىپتۇ ۋە ئېيتقاندەكلا ئازراغىنى ئېلىپ قالغىنىنى دەرەخ ئاستىغا كومۇپ قويۇپ، شەھەرگە قايتىپ، كېلىپ، ھەرقايسىسى ئوز جايلىرىدا ئارام تېپىپتۇ.

ئەتىسى كۈن ھىلىگەر دەۋران،
قىلارکىن قانداق ھىلىنى ئايان.

ئەتىسى ئاقىل دەرەخ ئاستىغا بېرىپ، كومۇلگەن ئالتۇننى ئېلىپ قايتىپ كەپتۇ. غاپىل بولسا ئۇنىڭدىن بىخەۋەر، قولىدا بارىنى خەجلىگىلى تۇرۇپتۇ ۋە ھىچنىمە قالمىغان چاغدا ئاقىلنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— يۇر بۇرادەر، ھىلىقى كومۇكتىن بىر نىمە ئالايلى، مەن كوپ مۇھتاج بولدۇم، — دەپتۇ.

ئاقىل ئۇنى بىلمەسلىككە سېلىپ "ماقۇل" دەپ، ئۇنىڭ بىلەن

بىللە دەرەخ تۇۋىگە كەپتۇ. لېكىن ئۇلار ھەرقانچە ئىزلىگەن بولسىمۇ ھېچنىمىنى تېپىشالماپتۇ. ئاقىل شۇئان:

— بۇ ئالتۇننى سەن ئاپسەن. سەندىن باشقا ھېچكىمنىڭ خەۋىرى يوق ئىدى، — دەپ غاپىلنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپتۇ.

ئۇ بىچارە قانچە قەسەم ئىچكەن بولسىمۇ ئاقىل ئۇنۇماپتۇ ۋە ئۇنى سوراپ قازى قېشىغا ئاپىرىپ ئۇستىدىن دەۋا قىلىپتۇ. ۋەقەنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەنگەن قازى غاپىلدىن سوراپ ئىكەن، ئۇ ئىنكار قىلىپتۇ. قازى ئاقىلدىن دەۋاسىغا گۇۋاچى سوراپتۇ.

ئالتۇننى ئۇ دەرەخ ئاستىغا كومگەن چاغدا گۇۋاچى يوق ئىدى. دەرەختىن سوراق خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن دەرەخ سوزگە كېلىپ گۇۋالىق بەرسە، بۇ نائىنساپ ئوغرى رەسۋا بولىدۇ دەپ ئۇمىت قىلىمەن،— دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئاقىل.

قازى بۇ سوزدىن ئەجەپلىنىپ كوپ ئويلانغاندىن كېيىن: ئەتىسى ئۇ دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپ دەرەختىن گۇۋالىق سورىماقچى، ئەگەر گۇۋالىغى مۇددىاغا مۇۋاپىق بولسا، ئاندىن ھوكۇم قىلماقچى بولۇپ قارار قىلىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئاقىل ئويىگە قايتىپ كەپتۇ ۋە ئوتكەن ئىشلارنى ئاتىسىغا سوزلەپ بېرىپ ھەقىقەتنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا! سىزگە ئىشىنىپ "دەرەخ گۇۋالىق بەرسۇن" دىدىم، بۇ ئىشنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى سىزنىڭ شەپقىتىڭىزگە باغلىق. ئەگەر قوبۇل قىلىسىڭىز قالغان پۇتۇن ئومرىمىزنى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت - پاراغەتتە ئوتكۈزەلەيمىز.

— قانداق قىل دىمەكچىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئاتىسى.

— ئۇ دەرەخنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك، — دەپتۇ ئاقىل، — ئۇنىڭ ئىچىگە ئىككى كىشى يوشۇرۇنسىمۇ ھېچكىم كورمەيدۇ. بۇگۈن كېچىسى بېرىپ دەرەخ ئىچىگە جايلىشىۋېلىپ تاكى ئەتىسى قازى بارغىچە پېتىۋېرىسىز. قازى بېرىپ گۇۋالىق سورىسا

گۈۋالىق بېرىسىز.

— بۇنداق ھىلە - مىكىرىدىن ۋاز كەچكىن ئوغلۇم، — دەپتۇ ئاتىسى، — چۈنكى خەلقنى ئالدىغىنىڭ بىلەن خۇدانى ئالدىيالمايسەن. ھىلىنىڭ تولىسى ھىلە ئىشلەتكۈچىنىڭ ئۆزىگە زەرەر قىلىدۇ ۋە جازاسى يېتىدۇ. ئاخىرى ھىلە پەردىسى يىرتىلىپ رەسۋا بولىدۇ. سېنىڭ ھىلەڭ پاقىنىڭ ھىلىسىگە ئوخشاپ قالمەيدى دەپ قورقىمەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئوغلى.

— بىر پاقا بىر ئىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقان ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ئاتىسى.

پاقا بىلەن ئىلان ۋە مولۇننىڭ ھىكايىسى

بىر پاقا بىر ئىلانغا يېقىن جايدا ماكان تۇتقان ئىكەن. قاچانىكى پاقا بالا چىقارسا ئۇ زالىم ئىلان ئۇنىڭ بالىلىرىنى يەيدىكەن ۋە ئۇنىڭ كۆڭلىگە پەرزەنتلىرىنىڭ پىراق داغىنى سالىدىكەن. بۇ پاقا بىر قىسقۇچپاقا بىلەن دوست ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ قىسقۇچپاقىنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي ئوبدان دوستۇم! ماڭا لايىق بىر تەدبىر ئويلاپ بەرسەڭ ئىكەن! بىر چوڭ دۇشمىنىم بار. يا ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە تۇرۇشقا سەۋرى قىلالمايمەن، يا ئۇ يەردىن كېتىشكە تاقەت قىلالمايمەن. چۈنكى مەن تۇرغان ئۇ يەر شۇنداق ياخشى جاي ئىدىكى، دەرەخزارلىقلىرى پەلەك سەھنىسىدەك گۈزەل ۋە كۆكۈلنى ئاچىدىغان، مەيىن شامالىرى خۇددى گۈزەللەرنىڭ زۇلپىدەك ئەتىر چاچىدىغان گۈزەل ماكان ئىدى.

گۈل دەپتىرى ئېچىپ يۈز ۋاراقنى،
قەدەھ ئالغان ئىلكىگە لالە ھەرۋاخ.

ئۇندا چىقىپ دائىما خۇشبۇي شامال،
ئەيلىگەن ئەتراپنى شۇنداق خۇشپۇراق.

ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۇز ئىختىيارى بىلەن بۇنداق ياخشى ماكاننى قولدىن بەرمەيدۇ.

ۋەتىنىم شۇنداق گۈزەل كۆكلۈمنى ئاچقان جاي ئىدى،
بۇ قەدەر ئاۋات ماكاننى تاشلىماس ئاقىل كىشى.

— بۇنداق غەم يىمىگىن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قىسقۇچپاقا، — كۆچلۈك دۇشمەننى ھىلە كەمەنگە ئىلسا ۋە غالىپ دۇشمەننى مىكىر توزىغىغا چۈشۈرسە بولىۋېرىدۇ.

تۇتقىلى بۇلار قۇشنى دام ئېچىپ،
ھىلە دانلىرىن ئۇ يەرگە چېچىپ.

— سەن بۇ توغرىدا ھىلە كىتاۋىدىن نېمە مەسىلىنى ھەل قىلدىڭ؟ بۇ دۇشمەننىڭ شۇملۇغىنى توساش ئۈچۈن نېمە چارە ئويلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پاقا.

— پالانى يەردە ئۇرۇشقاق ۋە ئاچچىغى يامان بىر مولۇن بار، — دەپتۇ قىسقۇچپاقا. — سەن بىرنەچچە تال ئۇششاق بېلىقنى تۇتۇپ ئولتۇرۇپ، مولۇننىڭ ئۇۋۇسىنىڭ ئالدىدىن تارتىپ تاكى ئىلانىنىڭ توشۇگىنىڭ ئاغزىغىچە ئۇ يەر - بۇ يەرگە بىر تالدىن تاشلاپ ماڭغىن. مولۇن چىقىپ بېلىقنى يىمىش بىلەن ئىلانىنىڭ توشۇگى ئالدىغا بېرىپ ئۇنىمۇ يەيدۇ. بۇ ھىلە بىلەن ئۇنىڭ شۇملۇغىدىن قۇتۇلىسەن. بۇ تەدبىر ئوكۇشلۇق كېلىپ بەرگەنلىگى ئۈچۈن پاقا شۇ ئۇسۇل بىلەن ئىلانىنى يوقتىپتۇ. شۇندىن كېيىن ئاربىدىن ئىككى - ئۈچ كۈن ئوتۇپتۇ. مولۇننىڭ يەنە بېلىق يىگۈسى كېلىپ

ئۇۋىسىدىن چىقىپ، ئاۋالقى ئىزى بىلەن مېڭىپ، ئىلانىڭ ئۇۋىسىغا بېرىپتۇ ۋە ھېچنەرسە تاپالماي ئىزلەپ يۈرۈپ ياقىنى تېپىپ، ھەممە بالىلىرى بىلەن قوشۇپ يەۋېتىپتۇ.

بوردىدىن قۇتقۇزۇپ مېنى ئەي دەرەخ،
يىدىڭ بورە يەڭلىغ مېنى ئەي دەرەخ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھىلىنىڭ ئاخىرى گىرىپتارلىقتۇر ۋە مىكرىنىڭ ئاخىرى خاكسارلىقتۇر.

مىكر يولىغا قويساڭ گەر قەدەم،
بالا دامىغا چۈشۈرسەن ئاخىر.

— سوزنى قىسقا قىلىڭ ئاتا، بۇنداق ئۇزۇن ئەندىشىنى قويۇڭ. بۇ ئىش ئاز مۇشەققەتلىك ۋە كوپ مەنپەئەتلىك ئىش،— دەپتۇ ئوغلى.

ئاخىرى بۇ بىچارە مال-دۇنيا ھىرىسى ۋە پەرزەنت مېھرى تۈپەيلىدىن دىيانەت مەنزىلىدىن خىيانەت ۋادىسىغا ئوتۇپتۇ. مۇرۇۋۋەت يولىنى تاشلاپ، شەرىئەتتە ۋە ئورپ - ئادەتتە ياماق ھىساپلىنىدىغان بۇ ئىشنى قىلماقنى راۋا كورۈپتۇ. شۇنداق قىلىپ ئۇ كېچىسى بېرىپ دەرەخ كاۋىكىدا يېتىپتۇ.

ئەتىسى پاكىز ئاپتاپ پەلەك قازىخانىسىغا چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ ۋە قارا يۈز كېچە ھايات ئالەم ئەھلىگە كۈندۈزدەك روشەن بولۇپتۇ. قازى بىر توپ كىشىلەر بىلەن دەرەخ تۈۋىگە ھازىر بولۇپتۇ ۋە دەرەخ ئەتراپىدا سەپ تۈزۈپ تۇرۇشۇپتۇ. قازى دەرەخكە قاراپ دەۋانىڭ ھەقىقى ئەھۋالىنى بايان قىلغان ئىكەن، شۇ زامات دەرەخ ئىچىدىن: "ئالتۇننى خورام دىل ئېلىپ كەتتى. ئۇ شىرىنگى تېز ھۇشقا زۇلۇم قىلدى" دىگەن ئاۋاز چىقىپتۇ.

قازی پاراسەت بىلەن دەرەخ ئىچىدە بىر كىمنىڭ يوشۇرۇۋالغانلىغىنى، بىرەر ياخشى چارە قوللانمسا، ئۇنى ئاشكارا قىلغىلى بولمايدىغانلىغىنى پەملەپتۇ.

سىر نەقشىسى كىشىدىن بولسا پىنھان،
چارە - تەدبىر ئەينىگىدە بولغاي ئايان.

شۇنىڭ بىلەن قازى دەرەخ ئوتۇنىنىڭ ئارىسىدا قالغۇدەك دەرىجىدە دەرەخنىڭ چوڭىسىگە ئوتۇن دوۋىلىتىپ، ئوت يېقىشقا بۇيرۇپتۇ. ئوت دەرەخكە تۇتاشقاندىن كېيىن، ھىلىقى خام تاما ئوبۇشقا كويۇشكە باشلاپتۇ. بىچارە بوۋاي بۇ ئوتنىڭ بىرپەستە ئوز ۋۇجۇدىنى كۈل قىلىپ كوككە سورۇۋېتىدىغانلىغىنى بىلىپ، دەرھال ئامانلىق تىلەپ پەريات قىلىپتۇ. قازى كۈلۈپ كېتىپ، بوۋاينى تارتىپ چىقارغۇزۇپ، ئۇنىڭدىن ھەقىقى ئەھۋالنى سوراپتۇ. بۇ مال ھىرىسىغا كويگەن بوۋاي ئائىلاج ۋەقەنىڭ ھەقىقىتىنى راستلىق بىلەن ئېيتىپ بېرىپتۇ. قازى ئىشنىڭ تېگىگە يېتىپ، خورام دىلىنىڭ دىيانەتلىك ۋە راستچىل ئىكەنلىگىنى، تېز ھۆشنىڭ خىيانەتچى ۋە نابۇكار ئىكەنلىگىنى پۈتۈن خالايىقىغا ئايان قىلىپتۇ. بىر پەس ئوتمەي ھىلىقى بوۋاي پانى جاھاندىن ئاخىرەت سارىيىغا ھايات مۇلكىنى كوتىرىپ سەپەر قىلىپتۇ ۋە بۇ دۇنيا ئوتنىڭ ھارارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ئاخىرەت ئوتى يالقۇنىنىڭ ۋەسلىگە ئوزىنى يەتكۈزۈپتۇ. تېز ھۇش رەسۋا ۋە شەرمسارلىق بىلەن ئاتىسىنىڭ ئولۇگىنى گەدىنىگە ئېلىپ شەھەرگە يۈزلىنىپتۇ. خورام دىل راستچىللىغى ۋە دىيانىتىنىڭ بەركىتىدىن ھەممە ئالتۇننى ئېلىپ سەرەنجام قېيتۇ ھەم شات - خورام بولۇپ راھەت - پاراغەت سۈرۈپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن غەرەز شۇكى، پۈتۈن خالايىقا ھىلە - مىكىرنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇق ۋە خاكسارلىقتىن باشقا پايدا

بەرمەيدىغانلىقى، بۇنداق ئىشنىڭ ئاقىۋىتى ياماق، خاتىمىسى زىيان بولىدىغانلىقى مەلۇم بولسۇن. بۇزرۇكلار دەپتىكەن:

راست بولۇش لازىم كىشىدە ئىپتىقات،
ئەگرى كىشى تاپمىدى ھەرگىز مۇرات.

ۋە يەنە:

ھەر كىشى قويسا خىيانەتكە قەدەم،
ئاخىرى ئۆزىنى خار - رەسۋا قىلۇر،
ئىككى باشلىق بىر ئىلاندۇر ھىلە - مىكىر،
ھەر بىرى ھەرخىل زەھەر پەيدا قىلۇر.
ئۇ بىرى قىلغۇسىدۇر دۇشمەنگە قەھر؛
بۇ بىرى ئىگىسىگە سالغاي زەھەر.

— سەن چارە - تەدبىرگە ھىلە - مىكىر دەپ ئىسىم قويدۇڭ. مەن بۇ مۇھىم ئىشنى تەدبىر بىلەن دۇرۇس قىلدىم، — دەپتۇ دېمىنە.

— ئەقىلسىزنىڭ ناقىسلىقى ۋە تەدبىرسىزنىڭ زەئىپلىگىدە شۇنچىلىك ئىكەنسەنكى، ئۇنى بايان قىلىپ بولغىلى بولمايدۇ؛ قەلبىڭنىڭ ئىپلاسلىقى ۋە مەنسەپ مەرتىۋىگە ھېرىسلىقتا شۇ مىقدارىدا سەنكى، ئۇنى ئادا قىلىشقا ھەرقانداق بايان ئاجىزلىق قىلىدۇ. سېنىڭ ھىلە - مىكىرلىرىڭنىڭ ساڭا ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا پايدىسى شۇ بولدىكى، ئۇنى مانا شۇنداق مۇشەققەتكە سالدىڭ. كورۇپ قالارسەن، سېنىڭ بۇ ئىككى، يۇزلۇك، ئىككى تىللىق قىلمىشلىرىڭ ئۆزەڭگە قانداق يانار، — دەپتۇ كەلىلە.

— ئىككى يۇزلۇك بولغانىنىڭ نىمە زىيىنى بار ئىكەن؟ قىزىلگۈل ئىككى يۇزلۇك بولغانلىقى ئۈچۈن بوستانىنىڭ زىننىتى بولدىغۇ؟ — دەپتۇ دېمىنە ئۇنىڭغا جاۋابەن، — ئىككى تىللىق بولغانىنىڭ نىمە زەھەرى بار ئىكەن؟ ۋەزىرىنىڭ قەلبىنىڭ تىلى

ئىككىگە ئايرىلغاچقا پادىشانىڭ مال - مۈلكىگە ۋە مەملىكەتكە پاسىۋانلىق قىلىدىغۇ؟ قىلىچ بىر بىسلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىشى قان ئىچىش ۋە قان تۆكۈشتۇر. ئەمما تاغاق بولسا كوپ تىللىق ۋە ئىككى بىسلىق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىشى نازىنىنلارنىڭ بېشى ئۈستىدە ئورۇن تۇتۇشتۇر.

قىلىچ كەبى ئۇ كىشى يۇتقۇسىدۇر بۇگۈن قان،
يالغۇز يۇزلۈك بىر تىللىق بولسا خۇيى ھەر زامان.
مەھبۇبىلەر بېشىدا ئويناپ يۈرەر دائىما،
بولسا كىشى تاغاقتەك ئىككى يۈزلۈك، يۈز زۇۋان.

— ھەي دېمەنە، — دەپتۇ كەللە، — بۇنداق بىھۇدە سوزلەرنى قويغىن. سەن جامالنى كورۇش بىلەن كوز روشەن بولىدىغان گۈل ئەمەس، بەلكى بىر دىل ئازار تىكەنسەن. سەندىن خالايىقا زەردىن بولەك نەرسە تەگمەيدۇ. سەن پادىشالىق ئىشلىرىنىڭ سىرلىرىدىن خەۋەر بېرىدىغان ئىككى تىللىق قەلەم ئەمەسسەن، بەلكى ئىككى تىللىق ئىلانسەن. سېنىڭ تىلىڭدىن زەھەردىن باشقا نەرسە چىقمايدۇ، بەلكى ئىلان سەندىن ياخشىراق. چۈنكى ئۇنىڭ بىر تىلىدىن زەھەر چىقسا، يەنە بىر تىلىدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ. لېكىن سېنىڭ ئىككىلا تىلىڭدىن تەرياق ھاسىل بولىدۇ. بەزىدە دۇشمەنلىرى ھەققىدە ئازراق زەھەر كورسەتسىمۇ كېرەك يوق. بۇ خۇددى بۇزرۇكلارنىڭ:

بارتىلمىنىڭ ئۈچىدا تەرياق بىلەن ئوتكۇر زەھەر،
بىرنى قويدۇم دۇشمىنىمگە، بىرىنى دوست - يارئۈچۈن.

دىگىنىگە ئوخشايدۇ.

— ماڭا مالامەت قىلىشنى قويغىنا، شىر بىلەن شەنزەبە

ئوتتۇرىسىدا ئاشنالىق پەيدا بولۇپ، مۇھەببەت سېھىاقى تۇزۇلگەن بولسىمۇ كاشكى، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ بۇ سوزۇك ناتايىن، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ سەن بىلمەيسەن، ئۇچ نەرسە ئۇچ ئىشتىن ئىلگىرى بەرقارار تۇرالايدىغان بولسىمۇ، بۇ ئۇچ ئىش پەيدا بولغاندىن كېيىن ئاۋالقى ئىسكەتىدە تۇرۇشى مۇمكىن ئەمەس. بۇنىڭ بىرىنچىسى، بۇلاق ۋە كارىز سۇيى دەريا سۇيىگە قوشۇلماستىن ناھايىتى شىرىن ۋە خۇشياقىدىغان بولىدۇ. شۇنداق دەريانىڭ قوشۇلغاندىن كېيىنلا ئۇنىڭ ئاۋالقى شىرىنلىقىدىن ئومىت تۇتقىلى بولمايدۇ. ئىككىنچىسى، ئۇرۇق ــ تۇققان، يار ــ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى يېقىنلىق ۋە دوستلۇق پىتنىخورلارنىڭ يامان ئەندىشىلىك سوزلىرى ئارىغا كىرمەستە ناھايىتى ياخشى بولىدۇ. ئەگەر ئۇ كۆڭلى ئەگرى بۇزۇقلارنىڭ سوغۇق نەپەسلىرى ئارىدىكى ئۇلپەت يېقىنلىقنى يوقاتسا يېڭىۋاشتىن مۇۋاپىقىيەت قازىنىغا ئىسىق ئوتۇشى بەكمۇ مۇشكۇلدۇر. ئۇچىنچىسى، سوھبەت ۋە مۇھەببەت بۇلغىنىڭ سۇيى تاكى گەپ توشىغۇچى پىتنىخورلارغا ئاردا يول بەرمىگەنگە قەدەر ساپ ھالدا تۇرىدۇ. قاچانكى ئۇ خاكسار پۇرسەت تېپىپ، پىتنە ــ پاسات تۇپرىغى بىلەن لېيىتىۋەتسە، قايتىدىن غوبار كوتىرىلىپ، دوستلۇق پەيدا بولۇشىغا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇندىن كېيىن، ئەگەر ئوكۇز شىرىنىڭ پەنجىسىدىن خالاسلىق تاپالىغان بولسا، خوشامەت سوز ۋە ياخشى ۋەدىلەرگە ئىشەنمىگەن ھەم غەرەزسىز دوست بولغان ھالەتتىمۇ بىر بىرىنىڭ كۆڭلىدىكى داغ ــ دۇغلار كوتىرىلىپ كەتمىگەن بولاتتى. چۈنكى ئۇزۇلگەن نەرسىنى ئۇلىغان ھالەتتىمۇ ئوتتۇرىدا تۇگۇن پەيدا بولىدۇ ــ دە!

ــ ئەگەر شىرغا مۇلازىمەت قىلىشنى تەرك قىلىپ، ساڭا مۇلازىمەت قىلىپ، ئىتىگىنى توتۇپ يالغۇزلۇق بېشىنى خىلۋەت ياقىسىغا يوشۇرسام قانداق؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— خۇدا ساقلىسۇنكى، مەن سەن بىلەن سوھبەت تۇتمايمەن، — دەپتۇ كەلىلە، — بۇرۇنمۇ سەن بىلەن بىللە يۇرۇشتىن قورقاتتىم. چۇنكى ئولىمالار: "جاھىل ۋە پاسىقلارنىڭ سوھبىتىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك. پاسىقلار بىلەن ئۇلپەت بولماق ئىلاننى تەربىيەت قىلغانغا ئوخشايدۇ. چۇنكى ئىلاننى ساقلاشتا شۇنچە رەنج تارتساڭمۇ ئۇنىڭ زەھىرى ۋە زەرىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. ئەمما ياخشىلارنىڭ ۋە دانىشمەنلەرنىڭ سوھبىتى ۋە مۇلازىمىتى خۇددى ئەتتارلارنىڭ ساندۇغىغا ئوخشايدۇ. گەرچە ئۇنىڭ ئىچىدە ھىچنىمە بولمىسىمۇ، كىشىنىڭ دىمىغىغا ئۇنىڭ پۇرىقى پۇراپ دىماقنى خۇشبۇي قىلىدۇ" دەپ ئېيتمىشقان.

بولما ئەتتارلار دۇكانىدىن يىراق،
سەن تاپالارسەن ئۇنىڭدىن خۇشپۇراق.
سالما تومۇرچى دۇكانىغا نەزەر،
يەتكۈزۈر ئوت بىرلە ئىستىن كوپ زەرەر.

سەندىن قانىداقمۇ ۋاپا ئۈمىت قىلغىلى بولىدۇ؟ ھەممە ئىززەت - ئىكرامنى ساڭا ئاتا قىلغان ئوز پادىشاھىڭغا شۇنداق يامان ئىشنى راۋا كوردۇڭ. ئۇنىڭ ساڭا قىلغان ئىنئام ۋە ئىززەت - ئىكرامىنىڭ ھەققىنى نابۇت قىلمۇەتتىڭ.

نە خەلقتىن، نە ھەقتىن سەندە شەرمۇ ھايا بار،
خالايىقتىن كوزۈڭدە ئۇيات ئەمەس بەر قارار.

مەن سەندەك كىشىدىن مىڭ پەرسەڭ يىراقلىقتا قاچسام، ئەقلىمنىڭ رەھنامىسى بۇ ئىشمىنى ياخشى تەدبىر دىگۈسىدۇر.

كەلسە ئەگەر مەجلىسىڭگە بىر پىتىخور، شۇم سۇپەت،
تېز ئۇزەڭنى بىر چەتكە ئال، ھەرگىز تۇتمىغىن سوھبەت.

سوهبتىدىن هىچقاچاندا بولمىغاي گۈزلۈك خوشال،
قېشىدا تۇرما، ئۇنىڭدىن يۈز چاقىرىم نېرى كەت.

شۇنداق گەپ، ياخشىلار سوهبتىنىڭ مەنپەئەتى كوپ، يا-مانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇشنىڭ زەررى ئاز ئەمەس. يامانلار سوهبتىنىڭ زىيىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدىلا مەلۇم بولىدۇ. شۇڭا ئاقىل ۋە كامىل كىشى دانالار، ياخشىلار ۋە راستكويلار بىلەن دوستلۇق قىلىشى، يالغانچى ۋە دىيانەتسىزلەردىن ئوزىنى تار-تىشى كېرەك.

بولالماس كىشى خىلۋەتنى ياراتقاپ،
ئوي ئىچرە ئولتۇرۇپ ئىشكنى باغلاپ.
مۇڭاپىق ئاشنانى ئەيلە هاسىل،
يارىماس سوهبتىڭگە شۇم قارادىل.
دىدى ماڭا بۇ سوزنى ئالىمدىن بىرى،
كى رەهمەت ئەيلىسۇن روهىغا تەڭرى:
"هەر كىشى يامانلار بىرلە بولسا يار،
بولۇر ئاخىر بالا ئىچرە گىرىپتار".

هەر كىشى ناجىنسىنى يار تۇتۇپ، ناچار دوستتا ئىشەنسە، ئۇنىڭغا بىر باغۋەنگە يەتكەندەك هادىسە يېتىپ قالىدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ —دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— بىر باغۋەن بار، — دەپ هىكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

باغۋەن بىلەن ئېيىقنىڭ هىكايىسى

بىر باغۋەن بار ئىكەن. ئۇ تىرىكلىك ئوقىتى ئۈچۈن تۇرلۇك زىرائەتلەرنى تېرىشنى ئوزىگە ۋاجىپ دەپ بىلىپ،

گۈزەل ئومرەنى باغ - بوستانلارنى ياساش ئۈچۈن **سەرپ** قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ چىمەنلىرى جەنىەتۈل پىردەۋسىدىن نىشان بېرەدىغان، گىيالىرى گۈزەللىكتە ھەسرەت تۇپراغنى باغى ئېرەمنىڭ كوزىگە چاچقان، گۈللىرى ۋە ئېرىقلىرى چىرايلىقلىقتا ۋە سۈپەتلىكلىكتە جەنىەت بوستانىنىڭ كۆكسىگە ھەيرانلىق دېغىنى قويغان، رەڭگا - رەڭ دەرەخلىرىدىن تاۋۇسلار جىلۋىسى كورۈنۈپ تۇرغان، ھايات گۈللىرىدىن كەيكاۋۇس تاجىنىڭ ئازادىلىگى ۋە نازۇك بەدەنلەرنىڭ كىيگەن خىلمۇ - خىل كىيىملىرىدەك نۇرلار جىلۋىلىنىپ تۇرغان، شامىلى ئەنبەر پۇرۇشلارنىڭ ئويلىرىدەك خۇشبۇي ۋە ھاۋاسى خۇشپۇراق بولغان بىر بېغى بار ئىكەن. ئۇنىڭدىكى ياش دەرەخلەرمۇ مۇڭلىرىنىڭ كوپلۇگىدىن خۇددى قېرىلارنىڭ دۇمبىسىدەك ئېگىلىپ، ھالاۋەت بېغىشلىغۇچى مۇڭلىرى خۇددى جەنىەت ھالۇللىرىدەك ئوتسىز پىشقان بولۇپ، يازلىق يىمىشلىرى غايەت نازاكەتلىك ۋە كوركەم مۇڭلىرى ناھايىتى لاتا - پەتلىك ئىكەن. ئالمىلىرى رەڭگى سۈزۈكلۈكتە دىلبەرلەرنىڭ مەڭزىلىرىدەك كۆڭۈلنى ئوۋلىغان ۋە راھەتبەخش بۇيلىرى بىلەن ناھەم ئەھلىنى ئوزىگە قاراتقان ئىكەن.

ئالمىنى "يار مەڭزىگە ئوخشايتتى" دەپ ئېيتقان شۇ چاغ،
چېھرىسى بولدى قىزىل ۋە نۇرى بىرلە تولدى باغ.
ئالما شاخ ئۇستىدە مەشئەلدەك يورۇق شولە بېرەر،
خۇددى كۈندۈز كۆندە شۇ شاخ ئۇستىدە كويدى چىراق.

ئامۇت بولسا ھەر بىر شاختا خۇددى ئالمىلايات كوزىسىدەك ياكى ناۋات شەرۇمتى توشقان پىيالىدەك ئېسىلىپ تۇرۇپ، پۇلسىزلارغا ئوز پۇرىغنى سېخىلىق تىلى بىلەن ئايىماي بېرىدىكەن.

ئۇنى ئامۇت دىمەكلار خۇددى شەرۇەتنىڭ ئوزى،
ئېسىلىپتۇ شاخ ئۇستىگە ئەينى ناۋات كوزىسى.

يۇك چەكمەن گىيمۇالغان بەھى خۇددى كېچىدە بىدار تۇرغان سوپىلاردەك سېرىق يۈزى بىلەن قۇدرەت خانىقا-سىنىڭ ھوجرىسىدىن يۇز كورسىتىدىكەن. ئالۇچىنىڭ چېھرىسى ئاشقىلارنىڭ دەرتلىك كۆڭۈللىرىدىن نىشان بېرىدىكەن.

بەھى سېرىق مېھرىدىن مەن تېخى مېھرىمدىن سېرىق،
سارغىيىپتۇ ئۇ مېھرىدىن مەن مۇھىمنىڭ مېھرىدىن.

ئانار كوچىتىنىڭ ئالتۇن رەڭلىك غۇنچىسى كوك يوپۇر-ماقلار ئىچىدىن كوكتىكى ئاپتاپتەك تولۇن بولۇپ، غايەت خۇش-بۇيا‌ۇقلىرى بىلەن چىمەن سەھىنىسىدە پارلايدىكەن.

ھاياتلىق سۇلىرى ئىچىگە تولغان،
ئانارى دىلبەرلەر لېۋىدەك خەندان.
سىناش ئۈچۈن ئۇنى بۇ چەرخى دەۋۇار،
ياقۇتلارنى ئىچىگە تىزدى قاتار.
لېۋىدىنى لەۋگە تېخى قىلماي دۇرۇس،
لاتاپەت سۇيى ئېقىپ ئاغزىدىن چۈس.
تەرىپلىسەم شاپتۇلنىڭ گەر سۇپىتىن،
ئەلگە سوزۇم بىلىنگەي سۇلۇق، شىرىن.

بىر تەرەپتە، قۇدرەت قولى قەن ۋە كوكنار ① بىلەن ئۇنىڭ ھورمەت تاۋىغىنى تولغۇزۇپ، جامالىنى زىننەتلىگەن ئەنجۇر ۋە يەنە بىر تەرەپتە ھىكمەت قەلىمى ئۇنىڭ سۇپىتىنى ھايات سەھىپىسىگە يازغان ئۇزۇم شاخلىرى ئارىسىدىن ساپاقلىرى باش چىقارغان ۋە ئالقانلىرى ئاپتاپ ئوقىنىڭ شىددىتىدىن قاپارغان

① بۇ يەردە ئەنجۇرنىڭ ئۇرۇغى كوكنارنىڭ ئۇرۇغىغا ئوخشىتىلغان.

هالدا تۇرغان بولسا، چىمەن ئەتراپىدا ئۇندۇرگەن قوغۇنلىرىنىڭ ھەر بىرى پىلەك ئارىسىدا خۇددى كوك سەھنىسىدە تولۇن ئاي كورۇنگەندەك جىلۋە قىلىپ ياتىدىكەن.

كورۇنسە گەر قوغۇن پىلەك ئارىسىدىن،
بۇي ئالغان ئۇ شەكسىز جەننەت مۇئەسسىدىن.
ئىپارىدىنمۇ ھىدى ئۇنىڭ ئىدى خۇشبۇي،
سىرتى ئۇنىڭ بولسىمۇ كوك، يوق ئىدى مويى.

باغۋەن بېشىدىكى ھەر بىر دەرەخكە شۇنداق كوڭۈل بەرگەن ئىكەنكى، ئاتا - ئانا يادىدىن پەرۋايى، بالا - چاقا پىكرىدىن غېمى يوق ھالدا، ئۇ باغدا تەنھالىق بىلەن ئۆمۈر كەچۈرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ يالغۇز قىلىپ، كوڭلى مالال بولۇپ، تەنھالىقتىن تەڭلىككە قاپتۇ. "گۈل ۋە مېۋە بولغان بىلەن يار بولمىسا، ئۇنىڭ نېمە پايدىسى؟" دەپ ئويلىغان باغۋەن ھەمدەمسىزلىك ئەلەمى بىلەن كوڭلىگە دەرت تولۇپ، دەشت تەرەپكە چىقىپتۇ ۋە سەيناسى ئۇمىت مەيدانىدەك كەڭرى بىر تاغ باغرىدا ھەر تەرەپكە قاراپ تۇرسا، تاسادىپەن كورۇنۈشى قوپال، سورىتى قەبىھ، چىرايى ناخۇش بىر پاسكىنا ئېيىق ئۇنىڭغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇمۇ تەنھالىق رەنجى بىلەن ھالى پەرىشان بولۇپ، تاغ بېشىدىن چۈشكەن ئىكەن ۋە ئىككىسى يالغۇزلۇق دەردىنى تارتىپ، ئوزىگە ھەمجىنىس ئىزلىگەن ئىكەن. شۇڭا بىر بىرىنى كورمەك بىلەنلا مۇھەببەت زەنجىرلىرى ھەركەتكە كېلىپ، ئۇ ئادەمنىڭ كوڭلى ئېيىقنىڭ ئاشنالىغىغا مايىل بولۇپتۇ.

بارچە يەر ئەھلى بىلەن ئەھلى ساما،
جىنسىنى تارتار، گويا چوپ - كەھربا.
دوزاخ ئەھلى دوزەخنى تارتقۇسى،

نۇر ئەھلى جىنسىنى تەلەپ قىلمۇسى.
سۆزۈك مەيگە ساپ كىشى رىغبەت قىلار،
دۇغمۇا قەلبى قارا ساھىپ بولار.
ئەسكىلەرگە خوپ كورۈنۈر ئەسكى ئىش،
ئاقىللارغا خوش كېلۈر ھەم ياخشى ئىش.

بۇ بىمەقىل ئېيتقىمۇ ئۇ سەھرالىق باغۋەننىڭ ئوزىگە خوشا - مەت قىلىۋاتقىنىنى كورۈپ، جان - دىلى بىلەن ئۇنىڭ سوھبە- تىنىڭ رىغبىتىگە گىرىپتار بولۇپتۇ ۋە ئازغىنا ئىشارەتلەر بىلەن بىر بىرىنى چۈشىنىپ، ئۇ بىمەشتەك گۈزەل باققا كىرىپتۇ ۋە باغدىكى رەڭگا - رەڭ مۆلىلەرنى كورۈپ چەكسىز خوشال بو- لۇپ، باغۋەنگە مۇھەببىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ ۋە دوستلۇق دەرىخىنىڭ يىلتىزى ئىككىسىنىڭ كوڭلىگە مەھكەم ئورناپتۇ.

تېپىشىپ بىر نەچچە كۈن دىلبەندىلىق،
بىر بىرىنىڭ ۋەسلىدىن خۇرسەندىلىق.

ھەرقاچان باغۋەن ئىستراھەت سايىسىدە باراغەت بېشىنى راھەت ياستۇغىغا قويۇپ ياتسا، ئېيىق غەمخورلۇق ۋە تەرەپ- تارلىق يۈزىسىدىن باغۋەننىڭ ياستۇغى بېشىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ يۈزىدىن چۈشىنلارنى قورۇيدىكەن. ئۇنىڭ باغۋەننىڭ يۈزىگە چۈشىن قونۇشىغىمۇ تاقىتى يوق ئىكەن. بىر كۈنى باغۋەن ئاۋالقى ئادىتى بويىچە ئۇخلاۋاتقان ئىكەن، ناھايىتى كوپ چۈشىنلار ئۇنىڭ يۈزىگە ئولىشىۋاپتۇ. ئېيىق ھەرقانچە قورۇپ ھەيدىسىمۇ شۇ زامان يەنە كېلىپ قونىدىكەن ۋە بىر تەرەپتىن ھەيدىسە يەنە بىر تەرەپتىن ھۇجۇم قىلىدىكەن. ئاخىرى ئېيىقنىڭ غەزىۋى جۇش ئۇرۇپتۇ - دە، يېنىدا تۇرغان يىگىرمە پاتمان ئېغىرلىقتىكى بىر تاشنى كوتىرىپ كېلىپ چۈشىنى ئولتۇرۇش مەقسىدىدە بىچارە

دىخانىنىڭ يۇزىگە ئۇرۇپتۇ، چۈشىلارغا ھەچقانداق زىيان يەتمەي ئۇچۇپ كېتىشىپتۇ. باغۋەننىڭ بېشى يەر بىلەن يەكسان بولۇپتۇ. مۇشۇ سەۋەپتىن بۇزرۇكلار: "ھەر ھالدا نادان دوستتىن دانا دۇشمەن ياخشىراق" دەپ ئېيتىشقان ئىكەن.

گەرچە دانا دۇشمىنىڭ ساڭا بالايى جان ئىرۇر،
ياخشىراق ئۇ دوستتىنكىم ئەبلەخۇ نادان ئىرۇر.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن بىلەن دوست بولۇشۇم بېشىمنىڭ جاپا تېشىنى تەلەپ قىلىشى ۋە كوكسۇمنىڭ بالا ئوقىغا نىشان بولۇشىدەك نەتىجە بېرىدۇ خالاس. چۈنكى نادانلار ۋە ئەبلەخلەرنىڭ سوھبىتى خۇددى ئىچى قۇرۇق ۋە تېشى قارا قازانغا ئوخشايدۇ.

— مەن دوستۇمنىڭ پايدا-زىيىنىنى ئايرىيالمىغۇدەك دەرىجىدىكى نادان ئەمەسمەن، — دەپتۇ دېمىنە.

— توغرا، مەنمۇ بىلىمەن، سەن ئۇنداق دەرىجىدىكى ھامما-قەت ئەمەسسەن، — دەپتۇ كەللە، — ئەمما غەرەز غوبارى كۆرەر كۆزۈڭنى قاراڭغۇلاشتۇرسا، دوستلۇقنىڭ شاكىلىنى تاشلىۋەتمەسلىگىڭ مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭغا ئۇزرە كۆرسىتىش ئۈچۈن مېڭ خىل دەللىلەرنى تەييارلىشىڭ چوقۇم. شىر بىلەن شەنزەبە توغرىسىدا قانداق ئىشنى قوپاردىڭ؟ دىلى پاكلىق ۋە تۈزۈكاۋۇك دەۋاسىنى قىلمىسەن تېخى!

گەر دەرسەن ئۇزەڭنى "مەن پاكى دامان"
جەندەڭدە نەقىلۇر شاراپ داغلىرى.

سېنىڭ ئىشلىرىڭ خۇددى سودىگەر بىلەن ئۇنىڭ دوستىنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ. سودىگەر "چاشقان يۇز پاتمان تومۇرنى يەپ

كەتسە ئەجەپلەنمەيسەنۇ، قارچۇغا بىر بالىنى كوتىرىپ ئېلىپ قاچسا ھەيران بولامسەن؟" دېگەن ئىكەن.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

ــ بىر سودىگەر، ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كەلىلە.

سودىگەر بىلەن خىيانەتچى دوستنىڭ ھېكايىسى

بىر سودىگەر ئازراق سەرمايىسى بىلەن سەپەرگە چىقماقچى بوپتۇ. ئۇنىڭ ئويدە قالدىغان يۈز پاتمان تومۇرى بار ئىكەن، ئۇنى بىر دوستىغا ئاپىرىپ ئامانەت بېرىپتۇ ۋە زورۇرىيەت بولغان ۋاقتىدا يەنە ئېلىپ دەسمايە قىلماقچى بولۇپ، ئوزى سەپەرگە چىقىپ كېتىپتۇ. بىر نەچچە زامان ئوتكەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ، ھىلىقى تومۇرگە ئېھتىياجى چۈشۈپ، دوستىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. لېكىن ئۇ دوست دىيانەتنى تاشلاپ، تومۇرنى سېتىپ خەجلەپ كەتكەن ئىكەن. شۇڭا ئۇ سودىگەرگە:

ــ ۋاي خوجايىن، مەن تومۇرنى قاچىلاپ ئانا مۇشۇ ئويگە قويۇپ قويغان ئىدىم. ئۇ يەردە چاشقان ئۇۋىسى بار-لىغىنى بىلمىگەن ئىكەنمەن. ئاخىرى خەۋەردار بولۇپ قارىسام، ئۇنىڭ ھەممىسىنى چاشقان يەپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ راست ئېيتىسەن، ــ دەپتۇ سودىگەر، ــ چاشقان دېگەن تومۇر يېيىشكە ناھايىتى بەك ئامراق، ئۇنداق يۇمشاق لوقمىنى چاينىشقا چىشى ناھايىتى ياخشى ئوتىدۇ.

ئۇ خىيانەتكار بۇ سوزنى ئاڭلاپ خوشال بولۇپتۇ ۋە ئوز-ئوزىگە:

"بۇگۈن سودىگەر يالغان سوزلىرىمگە ئالدانىدى ۋە تومۇردىن مۇتلەق كوگۈل ئۈزدى. ئەمدى ياخشىسى شۇكى، ئۇنى مېھماندار-چىلىققا تەكلىپ قىلىپ، زىيادەت خېرىتلىرىنى تەييارلىسام، ئۇ

مەندىن تېخىمۇ ئارتۇقراق كۆڭلى خاتىرجەم بولىدۇ" دەپ سو-
دىگەرنى مېھمان بولۇشقا تەكلىپ قىپتۇ:

ناگاھان مېھمانلىغىڭ بولسا گەر بىزگە بەھەم،
لۇتپى بىرلە قويساڭ ئىكەن كوزۇم ئۈستىگە قەدەم.

— بۇگۈن مېنىڭ زورۇر ئىشىم بار، ئەتە كەلسەم، — دەپتۇ سودىگەر ۋە ئۇنىڭ ئويىدىن چىقىپ، ساھىپخانىنىڭ ئىشىك ئالدىدا ئويناۋاتقان ئوغلىنى ئېلىپ ئوز ئويىگە كېتىپتۇ ۋە ئوغۇلنى يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. ئەتىسى قويۇپ تەكلىپ قىلغۇچىنىڭ ئويىگە بېرىپتۇ. ساھىپخان سودىگەرنى كورۇپ پەرىشان ھالدا ئوزرە سوراپ تىل ئېچىپتۇ:

— مەزۇر تۇتۇڭ ئەزىز مېھمان، تۇنۇگۈندىن بېرى ئوغلۇم غايىپ بولدى. ئىككى نوۋەت شەھەر ۋە سەھرالاردا ئورلاتتۇق①، لېكىن ئۇنىڭدىن ھېچقانداق خەۋەر تاپالمىدۇق.

ناله بىرله خۇددى ياقۇپتەك قىلارمەن مەڭ پىغان،
كىم خەۋەر بەرگەي يوقالغان يۇسۇپۇمدىن ناگاھان.

— مەن تۇنۇگۈن سېنىڭ ئويۇڭدىن چىقىپ كېتىپ بېرىپ، سەن ئېيتقان ئوغۇل بالىنى بىر قارچۇغىنىڭ كوتىرىپ ئوچۇپ كېتىپ بارغانلىغىنى كوردۇم، — دەپتۇ سودىگەر.

— ھەي بەئەقىل، — دەپ ۋاقىرىۋېتىپتۇ ساھىپخان، — نېمىشقا بۇنداق بولمىغۇر سوزنى قىلىسەن؟ بۇنداق قاملاشمىغان يالغان گەپنى نەدىن تاپتىڭ؟ قارچۇغىنىڭ ئېغىرلىغى يېرىم پاتمان چىقمايدۇيۇ، ئون پاتمان كېلىدىغان ئوغلۇمنى كوتىرىپ ھاۋادا قانداقمۇ ئوچالسۇن؟

① ئورلاتماق — جاكا سالدۇرماق.

— ئەجەپلەنمەگىن، — دەپتۇ سودىگەر كۈلۈپ، — يۈز پاتمان توەۈرنى چاشقان يەپ كەتسە ئەجەپلەنمەيسەنۇ، ئون پاتمان ئېغىرلىقتىكى ئوغۇلنى قارچۇغا كوتىرىپ ئۇچسا ھەيران بولامسەن؟

ساھىپخان ئوزىگە كېلىپ ھەقسىزى ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇپتۇ ۋە:

— غەم يېمىگىن خوجايىن، توەۈرنى چاشقان يىمىدى، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بولسا سېنىڭ ئوغلۇڭنىمۇ قارچۇغا ئېلىپ قاچىمىدى، توەۈرنى بەر، ئوغلۇڭنى ئال، — دەپتۇ سودىگەر.

بۇ مەسەلىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن ئوزەڭگە ئاتىدارچىلىق قىلغان خوجاڭغا ئەنە شۇنداق خىيانەت قىلغان يەردە باشقىلارغا نېمىلەرنى قىلماسسەن؟ پادىشاغا ئاشۇنداق مۇئامىلە قىلدىڭكى، سەندىن ئەدى ۋاپادارلىق ۋە ئادىللىقتىن ئۈمىت قالمىدى. ماڭا سېنىڭ زۇلمىتىڭدىن پەرھىز قىلماق لازىملىغى روشەن بولدى ۋە سېنىڭ كوڭلى قارىلىق ۋە مەككارلىغىڭدىن ھەزەر قىلماق ۋاجىپ بولدى.

بەخت ـ دولەت كەلتۈرگۈسى سەندىن نېرىغا كەتمەك،
سائادەتكە سەرمايىدۇر سېنىڭدىن يۈز ئورۇمەك.

كەللە بىلەن دېمىنەنىڭ تالاش ـ تارتىشلىرى شۇ يەرگە يەتكەندە، شىر ئوكۈزنى ئولتۈرۈپ، ئۇنى تۈپراققا باراۋەر قىلىپ بولغان ئىكەن. ئەمما شىر سىياسەت پەنجىسى بىلەن شەنزەبەنى ئولتۈرۈپ غەزىۋى تەسكىن تاپقان بولسىمۇ ئوتكەننى ئويلاپ: "ۋاي ئىسىت، شەنزەبە شۇنداق ئەقىللىق ۋە قابىلىيەتلىك تۈرۈپ ئەجەپ ھالاكەتكە ئۈچراپ كەتتىيا، زادى بۇ ئىشتا تۇغرا قىلدىممۇ ياكى خاتا قىلدىممۇ؟ ئۇنىڭ ماڭا ئېيتقانلىرى ئامانەتمىدى ياكى خىيانەتمىدى؟ ئەجەپ بىر خىسيانەتكارلىق بىلەن ئوزەمنى مۇسىبەتدار قىلدىم؟ ئوزەمنىڭ ۋاپادار يارىمنى ئەجەپ ئوز قولۇم بىلەن ئولتۈردۇم؟

كىشى ياربىرلە قىلۇرمۇ بۇ قەدەر قاتتىق جەدەل،
قىلمىغاي جاھىلمۇ ئوز ياربغا بۇنداق شۇم ئەمەل"

دەپ بېشىنى توۋەن سېلىپ، ئوزىنى ئوزى مالامەت قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. شىر ئوزىنىڭ ئالدىراڭغولۇغىغا نەپرەت ئوقۇپ، شەنزەبەنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ تىلىدىن بۇ مەزمۇننى ئاڭلاپتۇ:

بى سەۋەپ يارىكنى ئولتۇرمەك نەچۇك،
مەن ۋاپادارىكنى ئولتۇرمەك نەچۇك.
گەرچە مەن بولغاندىمۇ دۇشمەن ساڭا،
بۇنچىلا خارزار ئولتۇرمەك نەچۇك.

بۇنى ئاڭلىغان شىر يىغلاپتۇ ۋە كوكۈل رەنجى تېخىمۇ ئارتىپتۇ.

دېمىنە ئۇزاقتىن شىردەكى پۇشايمانلىق ئەسىرىنى كورۇپتۇ ۋە نادامەت ئالامىتىنى ئۇنىڭ پىشانىسىدە روشەن پەملەپتۇ. ئانچە كەلىلە بىلەن بولغان گەپنى ئۇزۇپلا شىرنىڭ ئالدىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— جاھانپانا شاھىم! ئەندىشە ۋە ئويلىنىپ قىلىشلىرىنىڭ سەۋىۋى نىمىكىن؟ بۇنىڭدىنمۇ مۇبارەك كۇن بولامدۇ؟ چۇنكى پادىشاھىمىز نۇسرەت تېپىپ دۇشمەن تۇپراق بىلەن باراۋەر بولدىغۇ؟

— ھەرقاچان شەنزەبەنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقىنى، دانىشمەنلىك ۋە ئىش بىلەرمەنلىكلىرىنى يادىمغا كەلتۈرسەم، يۈرىگىم ئېزىلىپ كېتىدۇ، — دەپتۇ شىر، — ئەنە شۇنداق چاغلاردا ھەيرانلىغىم ئاشىدۇ، ھەقىقەتەن ئۇ پۇقرالارغا پۇشتى پانا ۋە لەشكەرلەرگە يار - يولەك بولغان ئىدى.

بۇ جاھان ئىشلىرىغا قىلغانتى كۆپ ياخشى قارار،
كەتتى ئۇ، بولغان ئىدى بۇ خانىمزگە ئۇستۇار.

— ئۇ كۆپرانى نېمەت مەككارغا رەھىم قىلمىشنىك ئورنى يوق، — دەپتۇ دېمىنە، — بەلكى ئۇنىك يوقالغىنىغا شۇكرى ئېيتىش كېرەك. ئاللاتائالانىك سېخىلىغى بىلەن، پادىشاھىمزغا بۇ زەپەر ۋە نۇسرەت يار بولدى. بۇ شۇنداق مۇبارەك بىر غەلىبىكى، بۇنىك ئۈچۈن ئېپتىخارلانماق لازىم.

بۇگۈن ياخشى بەختىم بېرۇر بىشارەت،
مرادىمنىك گۈلى كۈلۈر شۇ سائەت.

— ئەي ئالەم پانا شاھ! ئوزى خاتىرجەم بولالمايدىغان كىشىگە رەھىم قىلىش خاتادۇر، دۇشمىنىنى گور زىندانىغا ھەپسى قىلماق ئاقىللارنىك ئىشىدۇر. قولىنىك بارمىغى گەرچە قولغا زىننەت بولسىمۇ، ئەگەر ئىلان چېقىپ زەخمىدار قىلىپ قويغان بولسا، قالغان بەدەنىنىك سالامەتلىگى ئۈچۈن، ئۇنى كېسىش كېرەك ۋە ئۇ كېسىشنى راھەت دەپ بىلىش كېرەك.

دۇشمىنىك ئولگەنگە ھەرگىز ئەرزىمەس دات ئەيلىمەك،
ياخشىدۇر ئۇنداق ئولۇمگە خاتىرىك شات ئەيلىمەك.

شىر بۇ سوزلەردىن بىر ئاز ئارام تېپىپتۇ. ئەما روزىگار ئاخىر ئوكۇزنىك ئىستىقامىنى ئاپىتۇ - دە، ئاقىۋەت دېمىنە رەسۋا بولۇپ يامان قىلىقلىرى بەرگەن مىۋىنى يەپتۇ. يەنى ئوكۇزنىك قىساسى ئۈچۈن، شىر ئۇنى ئولتۇرۇپتۇ. ھىلە - مىكىر ۋە ئالدامچىلىقنىك ئاقىۋىتى ھەمىشە مانا شۇنداق يامانىدۇر. ھىلە ۋە يامان نىيەتلىكنىك خاتىمىسى نامۇبارەك ۋە زىيانىدۇر.

مىكىرنىڭ شۇملۇغى تىگەر مەككارغا،
پايدا بەرمەس ھىلىسى ئەييارغا.
ھىلىگەردىن ياخشىلىق ئۇمىت قىلما،
بولماس ئاچچىق تاۋۇزدىن ئۇزۇم پەيدا.
ئارپا تېرىپ دەشت بايا‌ۋانلار ئارا،
"بۇغداي ئۇراي" دىمە پىشقان چېغىدا.
دانىشمەندىن ئاڭلىغانتىم بىر نەسىا:
"ھەرنە قىلساڭ ئاڭا تاپقايسەن جازا".
كورگۈسى ئىككى جاھاندا ياخشىلىق،
كىمكى بولسا خۇيى يۇمشاق خۇش قىلىق.

ئىككىنچى باب

ياماناتلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى ۋە ئاقسۆڭەكنىڭ شۇملۇغى توغرىسىدا

راي شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھىلە ئىشلىتىش ئارقىلىق راستلىقنىڭ جامالىنى ئەگەرىلىك خالى بىلەن ياپقان يالغانچى ۋە چېقىمچىلارنىڭ قىسقىسىنى ئاڭلىدىم. ئۇ ئۆزىگە ئاتمدارچىلىق قىلغان خوجىسىنى مۇرۇۋەت كوچىسىدىن چىقىرىپ، بۇ ئاپالىق ۋە بەتنامىلىقتا مۇتەھەم قىلىپتۇ. نەتىجىدە ئۇنىڭ ھىلىسىرى شىرغا ئەسەر قىلىپ شىر ئۇز شەۋكىتىنى سۇندۇرۇش ۋە دولەت ئويىنى خاراپ قىلىشقا ھەركەت قىلىپتۇ. ئەگەر دانىشمەن ھەكىم مۇئاپىق كورسە، دېمىنەنىڭ ئاقىۋىتى قانداق بولغانلىغىنى ۋە شىر ئۇ ۋەقەدىن كېيىن دېمىنەگە بەدگۇمان بولۇپ قايسى ئۇسۇل بىلەن چارە قىلغانلىغىنى، ھەمدە ئۇنىڭ ھىلە ـ مىكىرلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولغانلىغى، دېمىنەنىڭ قانداق ئۇزىرىلەرنى كورسەتكەنلىگى، ئۇزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن نىمىلەرنى قىلغانلىغى ۋە ئىشى قانداق سەرەنجانلانغانلىغىنى بايان قىلسا بولاتتى.

ھەكىم شۇنداق دەپتۇ:

پادىشاھىم، مەملىكەت ھەم ئەلگە بولغايسەن پانا،
شەپقىتىڭ خۇددى چىراقتەك پارلىسۇن ئالەم ئارا.

ــ تەپەككۇر قائىدىسى ۋە ئېھتىياج شۇنى تەقەززا قىلدۇكى، پادىشالار بىرەر سوزنى ئاڭلىسا ئورنىدىن قىمىرلىماسلىغى كېرەك ۋە تاكى شۇ ئىشنىڭ ھەقىقىتىگە تەئەللۇق ئېنىق دەلىل بولمىسا ھوكۇم قىلماسلىغى كېرەك. ئۇنىدىن قالسا، ئەگەر غەرەز-لىكلەرنىڭ سوزىنى قوبۇل قىلىپ، بىرەر ناماقۇل ئىش ۋۇجۇتقا كېلىپ قالغان بولسا، ئۇنىڭ چارىسىنى شۇنداق قىلىش كېرەككى، ئۇ غەرەزگويغا باشقىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىشىغا سەۋەپ بولۇپ، ئاشۇ ئازاپ - ئوقۇبەتنىڭ قورقۇنچىسىدىن ھېچكىم ئۇنداق ئىشقا قەدەم قويالمىغۇدەك دەرىجىدە بىر نەسىھەت قىلىش ئارقىلىق ھەممەيلەننى ئۇ ئىشتىن مەنئى قىلىش كېرەك.

پۈتەر بولسا ئەگەر خار يىقىتقىن شۇ دەرەخنى،
پىشقان بولسا مېۋىسى ئېگىۋەرگىن ئۇ شاخنى.

بۇ سوزنىڭ مىسالى شىر ۋە دېمىنەنىڭ ھېكايىسىدۇر. يەنى شىر دېمىنەنىڭ مەككارلىغى ۋە خىيانىتىدىن ۋاقىپ بولۇپ ۋە ھىلە - مىكىر، پىتنە - پاساتلىرىنى بىلىپ، شۇنداق سىياسەت قىلىپتۇكى، ئۇزگىلەرگە ئىبرەت بوپتۇ. بۇ ھادىسە مۇنداق بوپتۇ:

شىر ئوكۇزنىڭ ئىشىنى تۇگەتكەندىن كېيىن، ئالدىراڭغۇلۇق قىلغانلىغىدىن پۇشايمان يەپ، مالامەت بىلەن قولىنى چىشلەپتۇ ھەم غەم بىلەن سوغۇق ئاھ تارتىپ، خىيال سۇرۇپتۇ: بۇ ئىشتا زادى نىمىشقا كوپىرەك ئويلاپ باقمايى، تەدبىر بىلەن ئىش قىلمايى، ئالدىراپ كەتتىم؟

تىزگىنىمنى بەردىم ھاۋا ئىلكىگە،
ئەقىل بىلەن پەمنى خاتا ئىلكىگە.
كېيىن بىلدىم، لېكىن ئاندىن نەپايدا،
ئوز يارىمنى بەردىم پانا ئىلكىگە.

شۇنىدىن بېرى كۆڭلى مالاللىق بىلەن ئوتتىدىغان بوپتۇ. شىرنىڭ خاپىلىغى تۆپەيلىدىن لەشكەر ۋە پۇقرالارغىمۇ خاپىلىق يۈزلىنىپ، ھەممىسىنىڭ كۆڭلى يېرىم بولۇپتۇ.

ئوتلۇق ئاھتىن بارچە دىل لالىدەك باغرى قارا،
كىمگە ئەي سالسام نەزەر مۇشۇ دەرتكە مۇپتىلا.

شىر تىولا ۋاقىتلاردا شەنزەبەنىڭ خىزمەت قىلغانلىرىنى ۋە قىلغان مۇلازىمەتلىرىنى يادلاپ، ئۇنىڭ پەرىشانلىغى تېخىمۇ زىيادە بولىدىكەن. ئۇنىداق چاغلاردا، شىر ئوز مۇلازىملىرىنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاش بىلەن كۆڭلى بىر ئاز تەسەللى تاپىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن شىر مۇلازىملىرىنىڭ بىرەرسىنى قېشىغا چاقىرىپ، جاينى خالى قىلىپ، ئۇلاردىن گەپ - سوز ۋە ھېكايە سورايدىكەن. بىر كۈنى كەچتە ئۇ بىر يولۇاسقا سوز تاشلاپ، كۆڭۈل كويۈكلىرى ۋە خاتىرى پەرىشانلىقلىرىنى بايان قىلىپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ يولۋاس، ــ ئوتكەن ئىشلارغا چارە قىلىشقا تەدبىر قولىمۇ قىسقا كېلىپ قالىدۇ. ئۇنى تىولا ئويلاۋېرىشىمۇ ئاقىلانىڭ ئىشى ئەمەس.

ئاتقان ئوقنىڭ قايتىشى مۇمكىن ئەمەس،
ئوز ئورنىغا بۇ ئىشمۇ قايتىپ كەلمەس.

ھەرقانداق كىشى بۇنداق قولغا كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم

قويسا، ئۇنى ئۇمىت قىلىپ يۈرۈپ، قولىدىكى نەق نەرسىسىنى قولدىن كېتىش ئېھتىمالى بار. بۇ خۇددى قولغا كەلمەيدىغان سېمىز توخۇنى ئالمەن دەپ، ئاغزىدىكى غەنىمەت تېرىنى ساغا ئالدۇرۇپ قويغان تۈلكىنىڭ ۋەقەسىگە ئوخشاش ئىش بولىدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— بىر ئاچ تۈلكە، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ يولۋاس.

ھەرىسخور تۈلكىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئاچ تۈلكە ئۇزۇق ئىزلەپ توشۇكتىن چىقىپتۇ ۋە ھەرىس ھەم ئاچلىق قەدىمى بىلەن ھەر تەرەپكە سوكۇلداپ كېتىپ بارسا، تۇساتتىن بىر نەرسىنىڭ پۇرىغى ئۇنىڭ بۇرنىغا پۇراپتۇ. تۈلكە شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپ، بېرىپ قارىسا، ياۋا ھايۋانلاردىن بىرى گۆشىنى يەپ بولۇپ تاشلىۋەتكەن بىر پارچە تېرە ياتقان ئىكەن. ئاچ تۈلكىنىڭ ئۇنى كورۇشى بىلەنلا كوزى روشەن بولۇپ، پۈتۈن بەدىنگە سۈيۈنچ قۇۋۇتى كىرىپتۇ.

دىلىمدىم بۇيى دىماغىمغا يۇگۇردى ناگاھان،
ئولگەن ئىدىم كىردى بۇ ۋەيران تەن ئىچرە يېڭى جان.

تۈلكە ئۇ تېرىنى تەسىرۇپ چاڭگىلىغا ئېلىپ، ئۇۋۇسىغا يۈزلىنىپتۇ.

قولغا ئەگەر كىرسە يار،
خىلۋەت ياخشى بارچىدىن.

ئۇ تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ، بىر كەنتنىڭ بىر چېتىگە كوزى چۈشۈپ قاپتۇ ۋە ئۇ يەردە دانىلاپ يۈرگەن سېمىز تو-

خۇلارنى كورۈپتۇ. زېرەك ئىسملىك بىر ئوغۇل بالا توخۇلاردىن خەۋەر ئېلىپ يۇرگەن ئىكەن. تۆلكىنىڭ توخۇ يېمىش ئىشتىهاسى ھەركەتكە كەپتۇ - دە، توخۇلارنىڭ بېشىنى چاپناش خىيالىدا تېرە چاپناش زوقىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا بىر چىبورە ئۇ يەرگە يېتىپ كېلىپ تۆلكىدىن سوراپتۇ:

— ماڭا نېمە ھادىسە يۈز بەردى بۇرادەر؟ بەكمۇ تېپىر - لاپ قاپسەنغۇ؟

— ماڭا ئوزەمنىڭ خاھىشىمغا مۇۋاپىق نېمەت ئۇچرىدى، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ تۆلكە، — ئۇنىڭ ھەر بىر ئەزاسىدا نەپىس ئارزۇ قىلىدىغان نەرسىلەر تەييار بولۇپ تۇرۇپتۇ.

بېشىدىن تا ئاياق روھىي مۇجەسسەم،
بۇنىڭدەك ياخشى روھ ئالەمدىدۇر كەم.

نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئاچلىق بالاسى ۋە ئاچارچىلىق ئازاۋىغا گىرىپتار بولغان ئىدىم. بۈگۈن رىزق خەزىنىچىسى ماڭا بىر پارچە تېرە بەردى. ئەمدى مانا بۇ توخۇلارنى كوردۇم. ئىشتىهايىم جازىبىسى ئۆلاردىن بىرنى قولىغا كەلتۈرۈپ، ئارزۇ دىمىغىنى ئۇنىڭ گۆشى بىلەن تاتلىق قىلىشىمنى تەقەززا قىلدۇ.

ئەيشىم ئاچچىقتۇر كۆڭلۈم خوشلايدۇ شېكەر،
قىلسا شەرۇەت مەرھىمەت شىرىن لېۋىدىن دىلبەر.

— ھەيھات، ھەيھات؟ — دەپتۇ چىلبورە، — نەچچە كۈنلەر بولدى، مەنمۇ ئاشۇ توخۇلارنىڭ قەستىدە يۈرۈۋاتىمەن. ئەمما، ئاۋۇ ئوغۇلنى كوردۇڭمۇ؟ ئۇ توخۇلارنى شۇنداق مۇھاپىزەت قىلىۋاتىدۇكى، خىيال ئۇچىسى ئۇنىڭ قورقۇنچىسىدىن ھېچ

قايسسىنىڭ سۈرىتىنى تەسەۋۋۇر دامىغا چۈشۈرەلمەيدۇ ۋە تەپەككۇر تەقەززاسى ئۇنىڭ ھەيۋىتىدىن قولى تىترەپ، ھېچقايسىسىنى ئالماق نەقشىنى خىيال لەۋھەسىگە يازالمايدۇ. مەن مۇشۇ ئارزۇدا قۇرۇقتىن - قۇرۇق ئوبۇر كەچۈرۈۋاتىمەن. سېنىڭ ئاغزىڭدا نەق بىر پارچە تېرە بولغانىدىن كېيىن، شۇنى غەنىمەت بىلىپ، بىھۇدە تامادىن ۋاز كەچسەڭچۇ؟

قولۇڭدا بارىغا قانائەت قىل بەس،
ئۇندىن ئارتۇقنى يەنە قىلما ھەۋەس.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ تۇلكە، — مۇرات ئاسمىنىغا چىقىش مۇمكىن بولغان ھالدا، تۇۋەن ۋە پەس جايدا تۇرۇش ھەممىتەسىزلىكتىن بولىدۇ. راھەت چىمەنزارلىغدا ئىشرەت گۈلىنى تاماشا قىلىشقا قۇدرىتى يار بەرگەن تۇرۇقلۇق، مېھنەت تىكەنلىگىگە قەدەم قويۇش جۇرئەتسىزلىكتىن بولىدۇ.

كوكۇلاۋۇك ئىشرەتكە چىقماق بولسا ئەگەر ئېھتىمال،
خارلىق تۇپراغىدا تۇرماق بولغۇسىدۇر چوڭ ئۇۋال.

مېنىڭ ئالى ھىممىتىم ئاشۇ يېڭى ۋە سېمىز گوشتىن ئۈمىت ئۈزۈپ، مۇشۇ سېسىق ۋە بىمەزە تېرىگە قانائەت قىلىشقا يول قويمايدۇ.

— خام تاما ھىرىسقا ھىممەت دەپ ئىسىم قويۇۋاپسەن ۋە تاماغا غەيرەت دەپ لەقەم قويۇپسەن. تاما ھايا پەردىسىدىن چىقىرىدۇ. ھەسەت دىندىن چىقىرىدۇ.

ھەسەت دىندىن چىقرار، غەزەپ ئەقلىنى قاچۇرار،
يالغانچىلىق ياخشىنى، تاما ھايانى ئۇچۇرار.

سەن راھەتنىڭ قانائەتتە، غەيرەتنىڭ دەرۋىشلىكتە ئىكەنلىگىدىن بىخەۋەر ئىكەنسەن. ئەزەلدە كىشىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن رىزقىغا قانائەت قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق. ئارتۇقنى تىلەش تەرىپىگە ئورۇلمىگىن.

رىزق بولغاندۇر مۇقەررەر ھەم مۇئەييەن سائىتى،
كەلمىگەي ئۇندىن بۇرۇن ياكى كېيىن ھەم مۇددىتى.

مەن سېنىڭ ئۈز تەقسىماتىڭدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلىشىڭ نەتىجىسىدە، تاپقان تېرەكمۇ قولدىن كېتىپ، بىر يوللا مەھرۇم ۋە شىكەستە دىل بولۇپ قالمىغايسىڭ دەپ ئەنسىرەيمەن. سېنىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى قۇيرۇقسىز ئىشەكنىڭ قۇيرۇق ئىزلەپ، قۇلىغىنىمۇ نابۇت قىلغىنىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى، ــ دەپتۇ چىلبورە.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ تۇلكە. چىلبورە سوزلەپ بېرىپتۇ:

بار ئىدى بىر چوڭ ئىشەك قوسىغى توق،
بارچە ئەزاسى دۇرۇس، قۇيرۇغى يوق.
بىر كۈن چېكىپ ئۇ تولا نالەيۇ ئاھ،
قۇيرۇق ئىزلەپ تالاغا چىقتى ناگاھ.
كەتكەچ ئۇنىڭ ئوزىدىن ئىختىيارى،
بىر زىرائەت ئىچىگە بېرىپ كىردى.
ئۇندا دىخان بار ئىدى، ئۇنى كوردى،
بېرىپ ئىككى قۇلاقنا راسا ئۇردى.
قۇيرۇق تاپاي دەپ چىققان ئىدى ئىشەك،
ئىككى قۇلاقنىمۇ يوق ئەتتى بىشەك.

هەددىن ئېشىپ ھەركىشى قەدەم قويسا،
تاپار ببرىپ ئاخىرى شۇنداق جازا.

لېكىن تۇلكە ناھايىتى بەك ھىرىس بولغانلىغىدىن چىلبورى-نىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماپتۇ.

چۈشتى باشىمغا مېنىڭ زارىمغا يەتمەكتىن خىيال،
مېنى ئۇندىن مەنئى قىلماقلىق ئىرۇر پىكرى مەھال.

ــ سەن تاماشا قىلىپ تۇرغىنا، مەن ئۇ توخۇلارنى ھىلە بىلەن قانداق تۇتىدىكەنمەن ۋە تەسەررۇپۇم دامىغا قانداق چۈشۈرىدى-كەنمەن قېنى، ــ دەپتۇ تۇلكە ۋە ئۇ تېرىنى تاشلاپ، توخۇلار تەرەپكە يۈزلىنىپتۇ. چىلبورە ئۇ بىخەرەزگە ئوزىنىڭ قانتتىق نەسىھەتلىرى تەسىر قىلمىغانلىغىنى كورۈپ، ئوز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ، شۇ ئەسنادا ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان سايەردە ياتقان تېرىنى كورۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنى ئولۇپ قالغان جانۋار ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ، كوڭلى سۇيۇنۇپ، ئۇنى ئېلىپلا ھاۋاغا ئورلەپتۇ. تۇلكە توخۇ قېشىغا تېخى يەتمەي تۇرۇپلا، زىرەك كەمەنگاھىدىن يوگۈ-رۈپ چىقىپ تاياقنى چەنلەپ ئاتقان ئىكەن، تۇلكىنىڭ پۇتى سۇنۇپتۇ. بىچارە تۇلكە جان ئاچچىغى بىلەن يىقىلىپ - قوپۇپ قېچىپ، توخۇ يىيىشىنى تاشلاپتۇ ۋە تېرىنى تاشلىغان يېرىگە ئوزىنى ئېلىپ، قارىسا تېرىدىن ھىچ ئەسەر كورۈنمەپتۇ. پەرىشان-لىغى زىيادە بولغان تۇلكە ناله - زار قىلى بىلەن دۇئا قىلماقچى بولۇپ، ئاسمانغا قاراپتۇ، قارىسا سا تېرىنى ئېلىپ كېتىۋېتىپ:

ئالغان ئىدىڭ، كەلگەن ئىدى ئوڭ،
خاتا كەتتىڭ، ئەمدى ئۇتتۇردۇڭ، ــ

دەۋاتقۇدەك. تۇلكە توخۇنى قولىغا كەلتۈرمەن دەپ

پۈتى سۇنغانلىغى ھەم تاپقان تېرىسىدىنمۇ قۇرۇق قالغانلىغىدىن ئەلىمى ئېشىپ، بېشىنى يەرگە ئۇرۇۋېرىپتۇ ۋە ئاخىرى مىكىسى چاچراپ ئولۇپتۇ.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن غەرەز شۇكى، پادىشاھىم دولەت قەسرىنىڭ بىر يېنىنى ئوز قوللىرى بىلەن يېقىتتىلا، لېكىن قالغانلىرىنى ياساشقا مەشغۇل بولىدىلا. دەرگاھلىرىنىڭ يېقىنلىرى، ئەمرلەر ۋە سىپاھ بەگلەرنىڭ ئەھۋالىغا پەرۋا قىلمايۋاتىدىلا. بۇ ئىش بىلەن ئولگەن شەنزەبە تېرىلمىگەنلىكى ئۈستىگە، ھازىر بار خىزمەتكارلار ۋە مۇلازىملارمۇ دەرگاھلىرىدىن يوقىلىدۇ.

شىر ئۈزاق ئويلانغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ سوزۇڭ ھەقىقەتەنمۇ دولەتخاھلىق يۈزىسىدىن قىلىنغان نەسىھەت بولدى. ئەمما شەنزەبە توغرىسىدا مەندىن خاتالىق ئوتتى. شۇ ئىشقا خاپا بولۇپ، ئوزەمنى قويۇشقا جاي تاپالمايۋاتىمەن.

— بۇ بۇزۇلغان ئىشنى تۈزەش ئىزتىراپىقا چۈشۈش بىلەن ئەمەس، بەلكى تۇغرا تەدبىر ۋە ئوبدان كېڭىشىش ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ، — دەپتۇ يولۋاس، — بۇ ئىشنىڭ ئىلاجىنى قىلىشتا سىلە بۇنداق بىخوتلۇقنى تەرك ئېتىپ، ئىش بىناسىنى تەدبىر ئاساسىغا قويۇپ، شەنزەبەنىڭ ئىشنى سۈرۈشتۈرگەيلا ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى تەھقىقلەپ چىققايلا. ئەگەر ئۇنىڭ خۇسۇسىدا يەتكۈزۈلگەن سوزلەر راست بولسا، ئۇ ئوزىنىڭ مەككارلىغىنىڭ جازاسى ۋە كۈپرا نېمىتىنىڭ مۇكاپاتىنى ئالغان بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ توغرىسىدا، ئۇ سادىر قىلمىغان غەلىتە بىر نىمىلەرنى سوزەتكە كەلتۈرۈپ بوھتان چاپلىغان بولسا، چېقىمچى ۋە يامان غەرەزلىكلەرنى تېپىپ، ئىنتىقام ئوقىغا نىشانە قىلماقلىرى كېرەك. چۈنكى ھەرقانداق بىر بانا بىلەن بولسىمۇ يامانىنى يوق قىلىش ياخشى ئىش.

— سەن مەملىكىتىمىزنىڭ ۋەزىرىسەن، — دەپتۇ شىر، — مەن

هازىرقى پەيتته سېنىڭ تەدبىرىڭگە ئىشىنىپ تۇرۇۋاتسەن. قانداق قىلساڭ شۇنداق قىلىپ، ئەقلىڭ تەقەززا قىلمۇاتقان بۇ ئىشنى ئوڭلىغىن ۋە مېنى بۇ ئىزتىراپ گىرداۋىدىن چىقارغىن.

يولۋاس ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى پادىشاغا روشەن قىلىپ، ياخشى تەھقىقلەپ، خەۋىرىنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپتۇ.

بىلىڭ شاھىم چىقىراي، قىلىپ پىنھانىنى ئايان،
خۇددى خىمىر ئىچىدىن قىل سۇغارغاندەك ئاسان.

شىر بۇ ۋەدىدىن بىر ئاز تەسەللى تېپىپتۇ، يولۋاس بولسا شىردىن ئىجازەت ئېلىپ، ئوز ماكانىغا قايتىپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ، تۈيۇقسىزلا كەلىلە ۋە دىمنەنىڭ ئويىگە كوزى چۈشۈپتۇ ۋە ئوتۇپ كېتىۋېتىپ قۇلىغىغا چىڭ-چىڭ سوزلىگەن گەپلەر ئاڭلىنىپ قالغاچقا، توختاپ پەخەسلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، ئۇلارنىڭ ئوزئارا بەس-مۇنازىرە قىلىشىۋاتقانلىغىنى ئۇقۇپتۇ. يولۋاس ئىلگىرىدىلا دىمنەدىن گۇمان قىلىپ يۇرگەن ئىكەن. ھازىر بولسا كەلىلىنىڭ غەزەپ بىلەن خىتاپ قىلىۋاتقانلىغىنى ئاڭلاپ گۇمانى تېخىمۇ ئېشىپتۇ-دە، يېقىنراق بېرىپ، تامنىڭ كەينىدىن ئۇلارنىڭ ماجراسىغا ھوش قۇلىغىنى ئاچقان ئىكەن، مۇنداق گەپلەرنى ئاڭلاپتۇ:

"ھەي دىمنە، ــ دەۋاتقان ئىكەن كەلىلە، ــ بەكمۇ چوڭ ئىش قىلدىڭ مانا! ئاخىرى ئوزەڭگە ئېغىر يۇكنى يۇكلىدىڭ. پادىشانىڭ ۋەدىسىنى سۇندۇردۇڭ ھەم ئۇنى خىيانەتكار، بەۋاپا دەپ ئات كوتەرتتىڭ. لەشكەرلەر ئارىسىدا پىتنە ۋە توپىلاڭ ئوتىنى تۇتاشتۇردۇڭ. ئەمدى بۇ ئىشىڭنىڭ ساڭا ناھايىتى تېز جازاسى تېگىدۇ. ئەمدى قانداقراق جازاغا ئوچرارسەنكىن دەپ قورقمەن.

كىمكى تارتسا كىشىگە زۇلۇم تىغى،
چەرخ ئۇنىڭ بىرلە ئۇزىن ئولتۇرگۈسى.

تاغ ئەھلى سېنىڭ بۇ يامان ئەملىكىدىن ۋاقىپ بولىدىغان بولسا، ھېچقانداق ۋەجە بىلەنمۇ سېنى ئەپۇ قىلمايدىغانلىغىنى ۋە بەلكى ھەممىسى بىرلىكتە ساڭا ئازاپ - ئوقۇبەت قىلىشقا ھەم سېنى ئولتۇرۇشكە ھەركەت قىلىدىغانلىغىنى ئويدان بىلىمەن، ئۇندىن كېيىن سەن بىلەن ھەمخانە بولۇشۇم خوپ ئەمەس.

قاچ يامانىدىنكىم يامانلىقىڭ سوھبىتى،
قىلغۇسى بولساڭمۇ پاك ئېپلاس سېنى.
كۇن يۇزى گەر بەرسىمۇ ئالەمگە نۇر،
نۇرى چىقماس، بىر بۇلۇت توسسا ئۇنى.

مېنىڭ سەندىن يىراق بولۇشۇم زورۇر بولۇپ قالدى. سەنمۇ بۇندىن كېيىن مەن بىلەن مۇناسىۋەت قىلىشتىن ئۇمىدىڭنى ئۇزگىن. ئەمدى مەندىن ساڭا ھەرگىز دوستلۇق ۋە ھەمسوھبەتلىك كەلمەيدۇ."

"ئەي ئەزىز دوستۇم، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ

ئەگەرسەندىن كوتەرسەم مېھرىنى ياكى كوڭۇل ئۇزسەم،
سېلىپ مېھرىمنى مەن كىمگە كوڭۇلنى كىمگە باغلايمەن.

يىراق توغرىسىدا ئويلىما ۋە مېنى سوھبىتىڭدىن مەھرۇم قىلما. شەنزەبەنىڭ ئىشىدا ماڭا مالامەت قىلما. ئوتكەن ۋەقەنى يادىغا كەلتۇرمەك كىشىگە مالال بولۇشقا سەۋەپ بولىدۇ. بۇ بۇزۇق خىيالنى كاللاڭدىن چىقىرىۋېتىپ، شاتلىق ۋە پاراغەتكە يۇزلەنسەڭچۇ! دۇشمەن يوقلۇق يولىنى تۇتتى ۋە ئارزۇ ھاۋاسى

شۇبهه غۇبارىدىن ساپ بولدى. مۇرات ساقسى راهەت شارابنى شاتلىق قەدەھىگە قۇيدى ھەم مەقسەت ئىشىگى بەختىت يۇزىگە ئېچىلدى ۋە ئۇمىت غۇنچىسى خوشلۇق چىمەنىدە ئېچىلدى.

ساقىيا ئەندىشە قىلما دوست ۋە دۇشمەن ئىشىدىن،
بىر قەدەھ تۇت شۇ زامانكىم، كەتتى دۇشمەن كەلدى دوست."

"ھەي ئەخمەق، ــ دەپتۇ كەللە، ــ شۇنداق ئىشلار ۋۇجۇتقا كەلدىكى، مۇرۇۋەت يولىدىن ئازدىك ۋە مەككارلىق تىشىسى بىلەن ئىشەنچ تېمىنىك تۇۋنى كولىدىك. شۇنداق تۇرۇپ، پارا-غەتتىن كۇز تۇتۇپ سالامەتلىكتىن ئۇمىتۋار بولۇۋاتامسەن تېخى؟ ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئىشنى ئويلاپ، خام تامادا يۇرۇپسەن!"

"مەنمۇ خىيانەتنىك شۇملۇغنى ۋە چېقىمچىلىق قىلىشنىك يامانلىغنى بىلەتتىم، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ مەندە مەنسەپ ۋە ئورۇن، مال ۋە دۇنيا مۇھەببىتى ناھايىتى غالىپ كەلگەچكە بۇنداق يامان ئەمەلگە قەدەم قويغان ئىدىم. شۇڭلاشقىمۇ مانا بۇ ھالغا چۇشتۇم. ئەمدى بۇ ئىشنى قانداق قىلسام بولىدىغانلىغنى بىلەمەيمەن ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىشقا بىرەر تەدبىر كوزلىيەلمەيمەن. بۇ ئىشىمنىك چارىسى تەدبىردىن تاشقىرى بولۇپ قالدى ــ دە!"

يولۋاس بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، ئەھۋالىنىك ھەقىقىتىنى بىر ئاز چۇشەنگەندەك بولۇپتۇ ۋە دەرھال شىرنىك ئانىسنىك قېشىغا بېرىپ:

ــ ئەي مەلىكەم، زورۇرىيەت بولمىسا كىشىگە پاش قىلماسلىقا ۋەدە بەرسىلە، سىلىگە بىر سىرنى ئېيتىپ بېرىمەن، ــ دەپتۇ. شىرنىك ئانىسى ماقۇل بولۇپ ۋەدە بېرىپتۇ. يولۋاس شۇنداق، كەللە بىلەن دېمىنە ئارىسىدا بولۇپ ئوتكەن سوزلەرنىك ھەممىسىنى تولۇق بايان قىلىپتۇ. شىرنىك ئانىسى بۇ ھادىسىنىك

تەپسىلاتىنى ئاڭلاپ ئەجەپلىنىپتۇ ۋە ئەتىسى شىرنى كورگىلى بېرىپتۇ. قارىسا شىر ناھايىتى غەمكىن ئولتۇرغان ئىكەن.

— بۇنداق ئويغا پېتىپ، ھەيرانلىققا چۈشۈپ قېلىشىڭنىڭ سەۋدۇى نىمە؟ — دەپ سوراپتۇ شىر ئانىسى.

تولۇن ئېيىڭ بولدى نىمىشقا ھىلال،
راۋان سەرۋىڭ بولدى نىمىشقا نىھال.
بولدى غۇسسەڭ قايسى ئىشىڭ بەھرىدىن،
نالىشىڭ ھەم قايسى كىشى قەھرىدىن.

— مالالليغىمنىڭ سەۋىۋى، شەنزەبەنى ئولتۇرگىنىمدىن ۋە ئۇنىڭ ياخشى، ساپ ئەخلاقى يادىمغا يەتكىنىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ شىر، — ھەرقانچە ھەركەت قىلىپ باقسامۇ، ئۇنىڭ سۆزلىرى خاتىرىمدىن كۆتۈرىلمەيدۇ ۋە يادى كۆڭلۈمدىن نېرى كەتمەيدۇ.

تەڭرى ھەققى بولمىدىڭ بىردەم خىيالىمدىن نېرى،
ئىلگىرى بولساڭمۇ نېرى، ئەمدى بولماسسەن نىتەي.
"ئۇنتۇغىن مېنى" دىگەن سۆزۈڭنى ئېيتما دىلىرەبا،
قانچە قىلسام خىزمىتىڭنى ئۇنتۇيالماسمەن نىتەي.

ھەرقاچان مەملىكەت ئىشلىرىنى ئويلايدىغان ۋاقتىمدا بىر مېھرىۋان نەسىھەتچى، شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە ۋاپادار يارغا ئېھتىياجىم چۈشسە، شەنزەبە خىيالىمغا توغرا كېلىدۇ ۋە ماڭا "خىزمەت ئەركاندا ھەم مېھرۇ ۋاپا ئايۋاندا ھەرقانچە ئىستەسەڭمۇ، مېنىڭدەك دوستنى ھەرگىز تاپالمايسەن" دىگەندەك قىلىدۇ.

— يېقىنلىق يۇزىنى شەك زۇلمىتىگە غالىپ قىلىشتا ھېچقانداق گۇۋا پاك كۆڭۈلدەك بولالمايدۇ، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى. —

سوزۇڭدىن شۇ مەلۇم بولۇۋاتىدۇكى، كوكلۇڭ شەنزەبەنىڭ بىگۇنالىغا گۇۋا ئىكەن. ھەرقاچان ئۇنى ئولتۇرۇشۇڭ روشەن دەلىل ۋە راست گۇۋاسىز بولغاچقا، ھەسرەت ۋە پۇشايمىنىڭ زىيادە بولۇۋاتقان ئوخشايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن ساڭا يەتكۈزۈلگەن سوزلەرنى تەپەككۇر قىلىپ، غەزەپلىنىڭ ئاساۋ ئېتىنى سەۋرە يۇگىنى بىلەن تارتقان بولساڭ ۋە ئەقىلسىڭ روشەنلىگى بىلەن گۇمان قاراڭغۇلۇغىنى يورۇتقان بولساڭ، مانا مۇشۇ پەيتتە ئۇزەكىنى نادامەت دامىغا چۈشۈرمىگەن بولاتتىڭ ۋە شاتلىق دەپتىرىنى يوقىلىش تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويمىغان بولاتتىڭ.

سەۋرە قىل، ئالەم ئىشنى ئاستا قىل،
ئىش قىزىقلىق بىرلە پۈتمەس بۇنى بىل.
شام يورۇغاچ بەكمۇ قىزىقلىق بىلەن،
ئۇزى كويەر، كويگۈسى پەرۋانە ھەم.

ــ ھەي ئانا، ــ دەپتۇ شەر، ــ قانداق قىلاي؟ بۇ ئىشتا نەپسىم ئەقلىم ئۇستىدىن غەلبە قىلىدى ۋە غەزەپ ئوتى يۈڭاشلىق ئويىنى كويدۈردى. شۇڭا ماڭا غەپلەتتە قېلىشتىن باشقا چارە بولماي قالدى. ئەمدى ھەممىدىن يامىنى شۇكى، پۈقرالىرىم مېنى مالامەت ئوقىغا نىشان قىپتۇ. بىۋاپالىق ۋە زالىملىق قۇرئەسىدە مېنىڭ ئىسمىمنى چىقىرىپتۇ. مەن شەنزەبەنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىگىنى ئېنىقلاپ، ئۇنىڭ گۇناھىنى مۇقىملاشتۇرۇپ، مۇشۇ ۋاستە ئارقىلىق خالايىقنىڭ تەنە ۋە مالامىتىدىن قۇتۇلاي دەپ قانچە ھەرىكەت قىلسامۇ، ھىچ ۋەجە بىلەن مۇيەسسەر بولالمايۋاتىمەن. ھەر قانچە كوپ تەپەككۇر قىلسام، گۇمانىم ئۇنىڭ ياخشىلىغىغا تولاراق گۇۋالىق بېرىدۇ ــ دە، نادامىتىم ئاشىدۇ. بىچارە شەنزەبە ھەم ياخشى تەدبىرلىك ئىدى، ھەم كوزى بىر ئىشنى پەرق ئېتەلەيدىغان ئىدى. بۇنداق ياخشى سۈپەتلىرى بىلەن ئۇنى ھەسەت

قىلىدۇ دىسە قاملاشمايتتى ۋە بۇنداق كىشىنىڭ كاللىسىدا بۇزۇق سودانىڭ بولۇشى ناتايىن ئىدى. ئۇنىڭ ماڭا قارشى چىقىپ مەن بىلەن ئۇرۇش قىلىشىنى خىيالىغا كەلتۈرۈشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. مەنمۇ ئۇنىڭغا شەپقەت ۋە ئىززەت-ھورمەت كۆرسىتىشتە ئۇنىڭ ئاداۋەت ۋە خۇسۇمىتىگە سەۋەپ بولغۇدەك ھىچقانداق نۇقسان قىلمىغان ئىدىم. ئەمدى كۆڭلۈم شۇنى خالاۋاتىدۇ: بۇ ئىشتا ياخشى پەخەس بولۇپ، ئىش ھەقىقىتىنى روشەن خەۋەرلەر بىلەن راست ئاڭلاپ باقسام، بۇ ئۇسۇل چوڭ پايدا بەرمىگەن ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن خاترەم تەسەللى تېپىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس. ئۇندىن باشقا چېقىمچى، ئالدامچىلارغا ئەدەپ بەرسەم، ئاندىن ئۆزۈمنى خالايىق ئالدىدا قوبۇل بولىدۇ. ئەگەر سەن بۇ توغرىدا بىرەر گەپ-سوز ئاڭلىغان بولساڭ، يا بىرەر خەۋەر ئىشىتكەن بولساڭ، ئۇنىڭدىن ھېنمۇ ئاگاھ ئەيلىشىڭ لازىم.

شۇندىن كېيىن شىرنىڭ ئانىسى شۇنداق دەپتۇ:

بىر ياراملىق سىر گۆھەرنى يوشۇردى دىل،
لېكىن ئۇنى مىخ بىلەن بەنت ئەيلىدى تىل.

بىر سوزنىڭ ئاڭلىغان ئىدىم، لېكىن ئۇنى ئىزھار قىلىشىم جايىز ئەمەس، بىر ئىشتىنمۇ خەۋەر تاپقان ئىدىم، لېكىن ئۇنى پاش قىلىشىم ئەمدى پايدا بەرمەس. بەزى يېقىن كىشىلىرىڭ ئۇنى پىنھان تۇتۇشۇمنى تەلەپ قىلغان ئىدى، چۈنكى مەرتلەرنىڭ كۆڭلى سىرلارنىڭ كوزىدۇر.

سورىدىم مەن بىر كىشىدىن: "قايسىدۇر نىجات يولى؟"
جام ئېلىپ ئىلگىگە، ئېيتتى: "سىرنى پىنھان ساقلىماق".

سەنمۇ بىلسەن، كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويماق ۋە سىر

ئېيتماق كاتىتا ئەيپ ۋە چوڭ نۇقساندۇر. ئەگەر ئولىمالار بۇداق ئىغۋاگەرلىكتىن پەرھىز قىلىشنى تەكتلىمىگەن بولسىدى، ھەممىنى ساڭا ئېيتقان بولاتتىم ۋە ئەندىشە ئەخلەتلىرىنى جىگەر پارەم بولغان سەن پەرزەنتىمنىڭ كۆڭۈل سەھىسىدىن پاك - پاكىز سۈپۈرۈۋەتكەن بولاتتىم.

ــ ئولما ۋە ھوكۇمالارنىڭ بۇ توغرىدىكى گەپلىرىگە ناھايىتى كوپ، ــ دەپتۇ شەر، ــ گەرچە ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سەرنى ئاشكارا قىلىشتىن پەرھىز قىلىشقا بۇيرۇغان بولسىمۇ، بۇنىڭدا ئاساسەن سەر ئېيتقۇچىنىڭ سالامەتلىگىنى ۋە ئامانلىغىنى كوزدە تۇتقان. ئەمما يەنە بەزىلىرى ئەگەر خەلقى ئالەمگە مەنپەئەتلىك بولىدىغان بولسا، سەرنى ئىزھار قىلىشقىمۇ رۇخسەت بەرگەن. ئەگەر بىركىشى بىر مۇسۇلمانىنى ناھەق ئولتۇرۇشكە قەست قىلغان بولسا ۋە بۇ سەرنى بىر كىمگە بايان قىلىپ ئۇنىڭدىن بۇ سەرنى پىنھان تۇتۇشقا چىڭ ۋە كۇچلۇك ۋەدە ئالغان بولسىمۇ، ئاڭلىغۇچى ئۇ مۇسۇلماننىڭ ئېھتىيات قىلىپ ئوز جېنىنى ئامان ساقلىشى ئۈچۈن ئۇ سەرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويغان بولسا، ھەرقانداق چاغدا ئۇ كىشى شەرىئەتتە گۇناكار بولمايدۇ ۋە خۇدايىتائالانىڭ ئالدىدا ئوقۇبەت كورمەيدۇ. بۇنداق چاغلاردا سەرنى مەخپى تۇتۇش يامانلارغا شەرىكلىك قىلغانلىق بولىدۇ. بۇ خەۋەرنى ساڭا يەتكۇزگۇچى سەرنى ساڭا ئېيتىش بىلەن ئوزى ياقىغا چىقىپ، بۇ سەرنى پاش قىلغانلىق توھمىتىنى ساڭا يۇكلەپ قويۇشمۇ ئېھتىمال ياكى مەندىن تارتىنىپ بۇ سەرنى پاش قىلىشتا سېنى ۋاستە قىلغان بولۇشمۇ مۇمكىن. ئىشقىلىپ، مېنى ئۇنىڭدىن خەۋەردار قىلغىنىڭ ياخشىراق. بۇ توغرىدا قانچە نەسىھەت ۋە شەپقەتنىڭ بولسا ماڭا كورسەتكەيسەن.

سەرنىڭنى بايان ئەيلە مەن سەرنىڭغا مەھرەممەن،
نازىنىڭنى نېرى تاشلا، مەن ئەمرىڭدە بەردەممەن.

ـــ بۇ قىلغان بىشارەتلىرىڭ ناھايىتى ياخشى بولدى، ـــ دەپتۇ شەرنىڭ ئانىسى، ـــ ئەمما سەرنى ئىزھار قىلمىشىڭ ئىككى ئەيىۋى بار: بىرى، كىشىگە ئوز سەرنىنى ئېيتقۇچى ئۇ كىشىگە دۇشمەنلىك قىلغانلىق بولىدۇ؛ ئىككىنچىسى، خەلق ئارىسىدا ئاغزى بوش ددـ گەن بەتنامغا قالىدۇ. بىر كىم سەرنى پاش قىلىپ قويسا، ھېچكىم ئۇنىڭغا ئىشىنىپ سىر ئېيتمايدىغان بولىدۇ ھەم نەزەردىن چۈشۈپ قالىدۇ. دۇشمەنلەرنىڭمۇ تەنىسىگە گىرىپتار بولىدۇ.

نىھان تۇتماققا سىرىمنى، ئەگەرچەندە جىگەر كويىدى،
ۋە لېكىن دۇشمىنىم قورقۇنچىدىن ئاغزىمغا موم تىقتىم.

مەن ھوكۇمالارنىڭ: "كىشىنى ئوز سىرىنىڭ شىرى ئولتۇرىدۇ" دىگەن سوزىنى ئاگلىغانمەن. يەنى ئەگەر كىشى ئوزىنىڭ سىر گوھەرلىرىنى يوقلۇق قۇتىچىسىغا يوشۇرمىسا، ھەر قاچان ئۇ سىر ئۇنىڭ بېشى قەستىگە ئەلەم كوتىرىدۇ. ھەر كىشى سىرىنى قولـ دىن چىقىرىپ قويسا خۇددى بېشىنى تەندىن جۇدا قىلغانغا باراـ ۋەر بولىدۇ. كىشى بېشىنى ساقلاشنى تىلەيدىغان بولسا سىرىنى ساقلىشى كېرەك. سەن تېخى چۈلۈۋۇردارنىڭ ھىكايىسىنى ئاگلىمىغان ئوخشايسەن، ئۇمۇ پادىشانىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇپ، ئاقـ ۋەت ئوز بېشىدىنمۇ ئايرىلغان ئىكەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ـــ ئوتكەن زاماندا بىر پادىشا بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايىـــ نى باشلاپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

پادىشا بىلەن چۈلۈۋۇردارنىڭ ھىكايىسى

ئوتكەن زامانىدا بىر پادىشا بار ئىكەن، ئۇنىڭ تەختى ئادالەت زەرلىرى بىلەن زىننەتلەنگەن ۋە شەپقىتىنىڭ شامى مەملـ

كەت ئەتراپىغا روشەنلىك سالغان ئىكەن.

مۇقامى شاھى جەمشىتتەك، پەرىدۇندەك ھەشەمەتتە،
كۈچ - قۇدرەتتە دارا ھەم ئىسكەندەر شانۇ - شەۋكەتتە.

بىر كۈنى ئۇ شىكارغا چىقىپتۇ. ئۇ كۈنى ھەممەيلەن ئۇۋ-
يا ئالغان بولۇپ، ھەر كىم ئوز ئىشىغا مەشغۇل بولغان ئىكەن.
ــ مەن سەن بىلەن ئات چاپتۇرۇشمەن، چۈنكى ئۇزۇن
ۋاقىتلاردىن بېرى، مەن مىنگەن ئات يۈگۈرۈكمىكىن ياكى سەن
مىنگەن ئات يۈگۈرۈكمىكىن، شۇنى بىر بىلەيلى بولاتتى دەگەن
گەپ كوڭلۇمدە بار ئىدى، ــ دەپتۇ پادىشا ئوز چۇلۇۋۇردارىغا. شۇ-
نىڭ بىلەن ئىككىيلەن ئاتقا مىنىشىپتۇ.
ئۇلار خېلى ئۇزاق چېپىشىپ، شىكارغا چىققانلارنىڭ نەزە-
رىدىن يىراقلاشقاندىن كېيىن، پادىشا ئاتنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ
توختىتىپتۇ. چۇلۇۋۇردارمۇ توختاپتۇ.
ــ مېنىڭ بۇ يەرگە ئۇزۇلۇپ چىقىشىمدىكى غەرەز شۇ ئىك-
كىسى، ــ دەپتۇ پادىشا چۇلۇۋۇردارغا، ــ مۇشۇ كۈنلەردە كوڭلۇمگە
بىر ئەندىشە پەيدا بولۇپ قالدى. خاس خادىملىرىمدىن ھېچقاي-
سىسىغا ئىشەنمىگەنلىگىم ئۈچۈن، مۇشۇ بانا بىلەن جاينى خىلۋەت
قىلىپ، بۇ سىرىمنى ساڭا ئېيتماقچى بولغان ئىدىم، لېكىن باشقا
كىشى ھەرگىز بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولماسلىقى كېرەك.
چۇلۇۋۇردار خىزمەت شەرتىنى بىجا كەلتۈرۈپ، تازىم بىلەن
شۇنداق دەپتۇ:

ــ شاھىم، دەۋران ساڭا پۇرخەندە بولسۇن،
ئاي كۈن بىلەن پەلەك ھەم بەندە بولسۇن.

گەرچە پەقىر قۇللىرى ئوزەمدە بۇ ئىشقا ھېچقانداق سالا-

هىيەت بارلىغنى كۆرمىگەن بولسامۇ، ئىنايەتلىرىنىڭ ئاپىتىنى ماڭا دولەت تۇرنىي چۈشۈرسە، باھار ئەسرارلىرىنىڭ ھەقىقىتىگە مەھرەم بولالايدىغان ساباموۇ بۇ چىمەندىن بۇيي ئالالمىغاي ۋە ھەتتا كۆكلۈمۇ سىر مالليرىغا خەزىنە بولغان ۋۇجۇدۇمدىن بۇ سىرنى بىلىشنىڭ پېيىگە قەدەم قويالمىغاي.

خۇددى پىنھان بولغاندەك تەن ئىچىدە جان،
تۇتارمەن بۇ سىرنى جانىم ئىچرە پىنھان.

ئۇنىڭ سوزىدىن پادىشانىڭ كۆڭلى خوش بولۇپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ مەن ئۇز ئىسمىدىن ئەندىشە قىلىپ قالدىم. بۇ كۇنلەردە ئۇنىڭ ماڭا قەست قىلماقچى بولۇۋاتقانلىغى خۇيي ـ پەيلىدىن ئاشكارىلىنىپ قېلىۋاتقانلىغىنى ئېنىق سەزدىم. ئۇ مېنى ئولتۇرۇشكە بەل باغلاپتۇ. مەنمۇ ئۇنىڭدىن ماڭا زەرەر يېتىشتىن بۇرۇنراق ئۇنىڭ ۋۇجۇت تېشىنى يولۇمدىن كوتىرىۋېتىش ۋە پەلەك چەمەنلىگىگە ئۇنىڭ ئازار تىكىنىدىن خالاسلىق بېرىشكە ئىرادە باغلىدىم. سەن ھەمىشە مېنى ئاسراشقا ئېھتىيات قىلىشىڭ لازىم.

چۈلۈۋردار پادىشانى ئاسراشقا ۋە ئۇ سوزنى يوشۇرۇشقا ۋەدىلەرنى بېرىپ قەسەم ئىچىپتۇ. لېكىن تېخى ئوز مەنزىلىگە يېتىپ بارماي تۇرۇپ بىۋاپالىق قىلىپ، مەككارلىق ۋە خىيانەت كوچىسىغا قەدەم قويۇپتۇ. ئۇ بىر كۇنى پۇرسەت تېپىپ، پادىشانىڭ ئۇكىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى بايان قىپتۇ. ئۇنى ئاڭلىغان شاھزادە ناھايىتى كوپ مىننەتدار بولۇپ، ئۇنىڭغا نۇرغۇن نەسى ئىلتىپاتلارنى ۋەدە قىلىپتۇ ۋە ئوزىنى ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىپتۇ. ئەنە شۇ يوسۇندا ئازغىنا ۋاقىت ئوتۇپ، زامانىنىڭ ئادەتى بويىچە پادىشالىڭ دولەت باھارى خازانغا ئالمىشىپتۇ ـ دە، تەخت خالى قاپتۇ. خالايىقلار شاھزادىنى ئۇنىڭ ئورنىغا تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

مەملىكەت باغدا دولەت غۇنچىسى خەندان ئۇرۇپ،
سەلتەنەت بوستانىغا تىكلەندى بىر يېڭى كوچەت.

ئۇ تەختكە چىققان كۈنىلا چۈلۈۋۇردارنى ئولتۇرۇشكە ھوكۇم قىلىپتۇ. بىچارە چۈلۈۋۇردار ناھايىتى كوپ زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ:
ــ مېنىڭ ئۇزلىرىگە ئىخلاس ۋە تەرەپتارلىقتىن باشقا گۇناھىم يوق ئىدى، پادىشاھىم!
ــ كىشىنىڭ سىرىنى پاش قىلىپ قويۇشتىنمۇ چوڭ گۇنا بولامدۇ؟ ــ دەپتۇ يېڭى پادىشا، ــ ئاكام پۇتۇن دولەت ئەركانلىرىنىڭ ئىچىدىن يالغۇز سېنى ئۆز سىرىغا مەھرەم قىلغان ئىدى. لېكىن سەن ئۇنى ئاسرىمىدىڭ، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ساڭا ئىشەنگىلى بولامدىكەن؟ بىۋاپا دوست بىلەن بىللە بولغاندىن كۆرە، ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كەتكەن مىڭ ھەسسە ياخشى.

گەر زۇۋانىڭ بولسا ساڭا سىر ساقلىغۇچ،
كارى يوقتۇر بېشىڭ بىلەن قىلىچنىڭ ھېچ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، سىرنى پاش قىلىش ياخشى ئەتىجە بەرمەيدۇ.
ــ ئەي مېھرىۋان ئاتا، ــ دەپتۇ شىر، ــ ھەر كىم ئۆز سىرىنى پاش قىلغان بولسا، ئۇنىڭ غەرىزى شۇ سىرىنى ئىزھار قىلىۋېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس ــ دە! چۈنكى ئۆز سىرىغا ئۆزى مەھرەم بولالمىماي، ئۆز سىرىنى ئۆزى ساقلىيالمىماي، بىر كىمگە دېگەن بولسا ئۇ يەنە باشقا بىراۋغا دېسە، ئەلۋەتتە ئۇنى مەزۇر تۇتۇش كېرەك. بىر كىشى ئۆزى كوتىرەلمىگەن يۈكنى باشقىلارمۇ كوتىرەلمەيدىغان بولسا، ئۇنىڭ ئەجەپلىنىدىغىنى يېرى يوققۇ؟

ئۆز سىرىڭغا بولمىدىڭ ئۆزەڭ مەھرەم،
ئاسرىمىسا ئۆزگىلەر ئەجەپلەنمە.

گەرچە سىرتى پاش قىلىش ئەيمپ بولسىمۇ، ئۇنى ئېيتىش بىلەن ھەقىقەت ئاشكارىلىنىپ، ئەيىپىنى بوشۇرىدىغان سىرلار مۇ بولىدۇ. مەن سېنىڭ ھەقىقەتنى سوزلەپ كوڭلۇمدىكى غەمنى كوتەرىۋېتىشىڭنى ئۈمىت قىلىمەن. ئەگەر ئېنىق ئېيتىشقا ئوڭايسىزلانساڭ كىنايە بىلەن دىسەڭمۇ بولىدۇ، سوز-ئىبارىلەر بىلەن ئىپادە قىلىمساڭ ئىشارەت بىلەن سوزلىسەڭمۇ بولىدۇ.

ــ مۇشۇ پىتىنىنى قوزغاتقان پىتىنخور نابۇكارنىڭ جازاسىنى بېرىشىڭ شەرتى بىلەن ئېيتسام ئېيتىپ بېرەي، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، ــ شۇ شەرت بىلەنكى ئالىملار ۋە دانىشمەنلەر ئەپۇ قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا بەزى مۇبالىغە سوزلەرنى ئېيتقان بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئۇنىڭ كوزىگە ئەپۇ جامالىنى كورسەتمەيسەن. ئالەمگە پىتنە-پاسات پەيدا قىلىدىغان گۇناھلار يۇز بەرگەن بولسا، ئۇنى ئەپۇ قىلىشتىن جازالاش ئەلادۇر. سادىر قىلغان ئۇنىڭ زەرىرى پادىشاغا ئائىت بولغان گۇناھلاردا تېخىمۇ شۇنداق. پادىشانىڭ دىيانىتى ۋە مۇروۋۋىتىنى مەككارلىق ۋە خىيانەت بىلەن بۇلغىۋېتىدىغان بۇنداق گۇناھلاردا، ئەگەر ئىنتىقام ئېلىنمىسا، باشقا پىتىنخورلارمۇ پىتنە-پاسات پەيدا قىلىدىغان ئىشلاردىن يانمايدۇ ۋە بەلكى ھىلىقى بەتقىلىقنىڭ يامان ئىشلىرى بۇلارغا ئوز ئەمەللىرى ئۈچۈن دەستۇر بولۇپ قالىدۇ. بۇ توغرىدا ئەپۇغا يول بېرىش ياخشى ئەمەس. "قىساس ئېلىنغاندا ھايات ئۇلى مۇستەھكەم بولىدۇ" دىگەن سوزنىڭ ھوكمى بويىچە، ئۇنداق چېقىمچىلارنى ئولتۇرمەك كېرەك. گېپىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، قىساس ئېلىنغاندىلا، قىساس ئېلىنىشتىن قورقۇپ، كىشى كىشىنى ناھەق ئولتۇرەلمەيدۇ ھەم زەرەر سېلىشقا پېتىنالمايدۇ.

قىلسا دەۋەت كىشى ئازارىغا ھەر كىمكى سېنى،
مەملىكەتنىڭ دۇشمىنىدۇر، ئولتۇر ئاۋال ئوزىنى.

بۇ مۇقەددەسلەردىن كېيىن دەمەكچى بولغان غەزىنم شۇ-
كى، سېنىڭ ھاياتىڭغا بۇنچىلا غەم-غۇسسىلەرنى سالغان مەككار
دېمەنەدۇر.

ــ سەن ئەمدى يانغىن، بۇ ئوغرىدا مەن ياخشىراق پىكىر
يۈرگۈزۈپ، ئويلاپ بېقىشىم لازىم، ــ دەپتۇ شىر.

شىرنىڭ ئانىسى ئۇز مەنزىلىگە قايتىپ كېتىپتۇ. شىر ناھا-
يىتى كوپ پىكىر يۈرگۈزگەندىن كېيىن، بارلىق لەشكەر ۋە تاۋا-
بىئاتلارنىڭ ھازىر بولۇشىغا ئەمر قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق
دولەت ئەركانلىرى ــ ئەمرلەر، ۋەزىرلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ ھۇ-
زۇرىغا يېغىلىپتۇ. شۇندىن كېيىن، شىر ئانىسىغا كىشى ئەۋەتىپ
ئۇنى چاقىرتىپ كەپتۇ ۋە دېمەنەنىمۇ چاقىرتىپ ھازىر قىلىپتۇ
ۋە ئۇنىڭدىن يۈزىنى ئورۇپ، ئوزى بىلەن ئوزى ئۇزۇن پىكىر
يۈرگۈرۈپ كېتىپتۇ. دېمەنە ئوزى ئۈچۈن يۈزىگە بالا ئىشىگى ئې-
چىلىپ، خالاسلىق يولى باغلانغانلىغىنى سېزىپ، يېنىدا تۇرغان
يېقىنلىرىنىڭ بىرىگە ئاستاغىنا دەپتۇ:

ــ بۇ جامائەتنىڭ بۇنچىۋالا يىغىلىپ كېتىشىنىڭ سەۋەۋى
نىمە؟ قانداق ھادىسە يۈز بېرىپتۇ؟ ئەجەپ پادىشا شۇنچىۋالا
خىيالغا چوكۈپ كېتىپتىغۇ؟

ــ پادىشانى سېنىڭ ھاياتىڭ توغرىسىدىكى خىيال ئەشۇ-
داق تەھەككۇرغا سېلىپ قويىدى. سېنىڭ خىيانىتىڭ ۋە پىتنە-
پاساتىڭ ھەم ئۇنىڭ مېھرىۋان دوستى توغرىسىدا ئېيتقان يالغان
سوزلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئاشكارىلاندى. ھىلە-مىكىرلەر يۈزىدىن
پەردە كوتىرىلدى. ئەمدى كوز ئېچىپ-يۇمغىچە، ئارىلىقتا، سېنىڭ
تېرىك قېلىشىڭنىڭ ئېھتىمالى يوق. سەندەك يامانلىق ئوچىغىنى
ھاياتلىق ھوجىرىسىدا ساقلاشنىڭ ئورنى قالمىدى، ــ دەپ ۋاقە-
راپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ قالغان شىرنىڭ
ئانىسى.

ــ بۇرۇن ئوتكەن بۇزرۇكلار ھەر بىر ئىشقا بىردىن ھوكۇم

قىلىشقان ۋە كېيىنكىلەرنىڭ ئاسايىشى ئۈچۈن روشەن يوللارنى پەيدا قىلىپ قويغان. ئۇلارنىڭ ھىكمەتلىك سوزلىرىدىن بىرى: "ھەر كىشى جان-دىلى بىلەن پادىشانىڭ خىزمىتىنى قىلسا، ئۇ پادىشاغا يېقىملىق دەرىجىسىنى تاپارە ئەگەر كىمكى پادىشاغا يېقىملىق دەرىجىسىگە يەتسە، ئۇنىڭغا پادىشانىڭ دوستلىرى ھەم دۇشمەنلىرى تەڭلا دۇشمەن بولىدۇ. دوستلار ھەسەتتىن، دۇشمەنلەر ئۇنىڭ پادىشانىڭ ئىشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن نەسىھەت ۋە مەسلىھەت بېرىۋەيدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن دۇشمەنلىك قىلىشىدۇ" دېگەندىن ئىبارەت دەپ كېلىپ دېمىنە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ،تە كىمكى پادىشاغا قانچە يېقىن بولسا، ئۇنىڭ خەتىرى شۇنچە كوپ بولىدۇ. شۇ سەۋەپتىن ھەقىقەت ئەھلى ئوزىنىڭ خاتىرجەملىگى ۋە راھىتىنى دەپ، پانى دۇنيادىن يۈز ئورۇپ، خۇداغا ئىبادەت قىلىشنى مەخلۇققا خىزمەت قىلىشتىن ئارتۇق بىلگەن. چۇنكى ئاللاتائالانىڭ دەرگاھىدا سەھۋە-خاتالىق يۈز بەرمەيدۇ؛ جەۋر-زۇلۇم سادىر بولمايدۇ؛ ياخشىلىققا يامانلىق، تائەتكە ئوقۇبەت ۋە جازا بېرىش يوسۇنى يوق. ئۇ بارلىق پادىشالارنىڭ پادىشاسىدۇركى، ئۇنىڭ ھوكمى ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىقمايدۇ.

تەڭرى ئەدلى بىر يوسۇندا تۇرغۇسىدۇر تائەبەت،
ئوزگە يەردە گاھ رەزا بار، گاھى بار مەجبۇرىيەت.
يوق ئىرۇر ئۇندا زۇلۇم، گەر بار ئىرۇر بۇندا زۇلۇم،
يوق ئىرۇر ئۇندا غەلەت، گەر بار ئىرۇر بۇندا غەلەت.

خالايىقنىڭ تولا ئىشى خۇدانىڭ سۇپىتىگە خىلاپ ھالدا، كوپىنچە ئىختىلاپ ۋە بولگۇنچىلىك بىلەن ئارىلاشقان بولىدۇ. ئۇلار گايىدا ئازاپ-ئوقۇبەت لازىم بولغان گۇناكارلارغا رەھىم-شەپقەت قىلىدۇ، گاھى تەرىبىيەت قىلىش ۋاجىپ بولغان ۋا-يادارلارغا قەھرى-غەزەپ يەتكۈزىدۇ. چۇنكى نۇقسان ھاۋاسى

ئۇلارنىڭ ئەھۋاللىرىدا غالىپلىق ئورۇننى ئىگىلىگەن بولىدۇ. شۇڭا خاتا شەيتانى ئۇلارنىڭ خۇي-پەيلىگە خوجايىن، سوزلىرىدە غەرەز روشەن، ئەمەللىرىدە رىيا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلىگەن بولىدۇ. ياخشى بىلەن يامان ئۇلارنىڭ ئالدىدا تەڭ، پايدا بىلەن زەرەر ئۇلارنىڭ نەزىرىدە باراۋەر كورۈنىدۇ. ئەگەر بىر كىم پۈتۈن يەر يۈزىنىڭ خەزىنىسى بىلەن پادىشانىڭ خەزىنىسىنى تولدۇرۇۋەتسە، پادىشا ئۇنىڭدىن بىر دان ئارپىچىلىق مىننەتدار بولمايدۇ. يەنە بىر كىشى كېلىپ پادىشانى دەشنام قىلسا، پادىشا ئۇنىڭ بېشىنى ئىززەت ئاسمىنىغا چىقىرىدۇ.

بۇنچە نازنى كور يەنە بىرمۇنچە ئىستىغناغا باق،
نەغمە-ساز بولسۇن ئىشىك، يا ئۇن سېلىپ زار يىغلىماق.

ئەسلىدىغۇ مەن مۇلازىمەتچىلىككە يېقىن يولىماسلىغىم كېرەك ئىدى ۋە خىلۋەت بۇلۇڭدىن چىقىپ، كويۇپ تۇرغان ئوتقا ئوخشايدىغان پادىشا خىزمىتىنى قوبۇل قىلماسلىغىم كېرەك ئىدى. ھەر كىشى پاراغەتنىڭ قەدرىنى بىلمەسە ۋە خۇداغا تائەت قىلىشنى مەخسۇقا خىزمەت قىلىشقا ئالماشتۇرسا، ئۇنىڭغا ھىلىقى زاھىتقا يەتكەندەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن ئەمەس-دە!

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن، ــ دەپ سوراپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

ــ مەسىلدە كەلتۈرۈلۈشىچە، بىر زاھىت، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

تەرىقەتنى تاشلىغان زاھىتنىڭ ھىكايىسى

بىر زاھىت بار بولۇپ، ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىدىن يۈز ئورۇپ، خىلۋەت بۇلۇڭنى ۋاجىپ بىلگەن، يىمەك ۋە كىيىمەكتە تەكەللۇپنى تاشلاپ، بوز ۋە چەكمەنگە قانائەت قىلغان كىشى ئىكەن.

قاچتى غەمدىن بەردى ئوزۇن پاراغەتكە،
ئىتىگىنى قىلدى بەنت تاغ ئىتىگىگە،
نېمەت بەرمەي تېنىگە قىلدى جاپا،
قىلىپ ئازغا قانائەت يىدى گىيا.

ئۇنىڭ تائەتچى ۋە تەقۋادارلىغىنىڭ داڭقى ئازغىنا ۋاقىتتا شۇ دىيارنىڭ شەھەر ۋە سەھرالىرىغا تارقىلىپتۇ ۋە خالايىق ئۇنى تەۋەرۈك دەپ بىلىپ، يىراق-يېقىندىن ئۇنىڭ خىزمىتىگە كېلىشكە باشلاپتۇ.

ئۇ دىيارنىڭ خۇدا رىزالىغىنى ئوز پادىشالىغىدىن ئەلا بىلىدىغان ۋە ھەمىشە ئەنبىيا ھەم ئەۋلىيالارنىڭ ئەخلاقلىرىنى جارى قىلغان بىر ئادىل پادىشاسى بار ئىكەن.

پاك نەزەرلىك ياخشى خۇيلۇق شۇ كەبى گۈزەل ئەخلاق،
ياخشىدۇر پۇقراغا، سۇلتانغا ئۇنىڭدىن ياخشىراق.

پادىشامۇ ئۇ زاھىتنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ مۇلازىمىتىگە بېرىپ، مۇبارەك نەپەسىدىن مەدەت ئىزلەپ، ئۇنىڭدىن پادىشالارغا لايىق نەسىھەت قىلىشنى تىلەپتۇ.

— ئەي پادىشا، — دەپتۇ زاھىت، — خۇدانىڭ بەندىلەر ئۈچۈن ياساپ قويغان ئىككى ساراينى بار: ئۇنىڭ بىرى پانىدۇر، ئۇنى دۇنيا دەپ ئاتايدۇ. يەنە بىرى باقى بولۇپ، ئۇنى ئاخىرەت دەپ ئاتايدۇ. ئالى ھىممىتىڭ تەقەززاسى بىلەن ساڭا سازاۋەر بولىدىغىنى شۇكى، پانى مەنزىلىگە باش لىڭشىتماي، باقى مەملىكىتىنىڭ پادىشالىغىغا نەزەر سالغايسەن.

ئاخىرەتنى ئىستىگىن، ئۇندا خوشاللىق بېپايان،
ئاخىرەت چوڭلۇغىدىن بىر زەررىدۇر بۇنداق جاھان.

كوپ تىرىشقايسەن بۇ دۇنيا ئىچىدە سەن ھەممىڭە،
ئاخىرەتتىن تېپىشقا ئاخىردا بىر نەرسىڭە.

ــ قانداق تەدبىر بىلەن باقى مەملىكىتىنىڭ پادىشالىغىنى ئۆزىگە قاراتقىلى بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.

ــ ئۇنى مەزلۇملارنىڭ دادىغا ۋەھىم قىلىش ۋە مەھرۇملارنىڭ ھەم مۇھتاجلارنىڭ پەريادىغا يېتىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ، ــ دەپتۇ زاھىد، ــ ھەر پادىشا ئەگەر ئاخىرەتتە راھەت كورۇشنى خالسا، پۇقرالارنىڭ راھەت كورۇشى ئۈچۈن ھەركەت قىلىشى كېرەك.

باتار گورده راھەت بىلەن شۇنداق كىشى،
خالايىقنىڭ ئاسايىشى بولسا ئىشى.
شاھلار كۆرەر بەختۇ ئىقبال، ياخشى دولەت،
ئاجىزلارغا تاڭمىسا گەر مەجبۇرىيەت.
بىرقولدا تۇتسا مەزمۇت شاھلىق ئىشىن،
بىر قولدا بولماق كېرەك ئەدلى ۋە دىن.

زاھىد ئۇز نەسىھىتىنى تامام قىلىپتۇ. زاھىدنىڭ سوزلىرى بەك ياراپ كەتكەنلىكتىن، پادىشا ئىرادەت قولىنى ئۇ پىرنىڭ ھەممەت ئىشىگىگە ئۇرۇپتۇ ۋە دائىم ئۇنىڭ خىزمىتىگە كېلىپ تۇرىدىغان بولۇپتۇ ھەم ئۇنىڭدىن تەلىم ئېلىپ تۇرۇپتۇ. بىر كۈنى پادىشا زاھىدنىڭ قېشىدا تۇرغان چاغدا، بىر توپ دادخورلار كېلىپ، پەريات ۋە پىغان چېكىشىپتۇ. زاھىد ئۇلارنىڭ دادىغا يېتىش ئۈچۈن، پادىشاغا مەملىكەت ۋە مىللەتنىڭ ھالىغا مۇۋاپىق ۋە دەرمان تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىغا لايىق سوزلەرنى تەلىم بېرىپتۇ. پادىشا زاھىدنىڭ بۇ ئىشىدىن بەكمۇ خۇرسەن بولۇپ،

شۇنداق ئىلتىماس قىلىپتۇ:

ــ ئەي، روشەن كۆڭۈللۈك پەرۋەردىگار، ماڭا شەپقەت يۈزىدىن بەزى چاغلاردا دادخورلارنىڭ ئىشلىرىغا ۋاستە بولۇپ، مەندىن توغرىلىقنى مۇۋاپىق تەلەپ ۋە سوزلىرىنى ئايىمىغايلا.

زاھىت مەھرۇملار ۋە دەرمان تەلەپلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ تېزلىك بىلەن مۇۋاپىق ھەل قىلىنىشىنى كۆزلەپ ۋە پادىشانى ياخشى ئىش قىلىشقا تەرغىپ قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ئۆزىنىڭ ساۋاپ تېپىپ قېلىشىدىن ئۈمىتۋار بولۇپ، پادىشانىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل قىلىپتۇ. شۇندىن تارتىپ زاھىت ھەر بىر مۇھىم ئىش توغرىسىدا ۋاقىت تەقەززاسىغا مۇناسىپ كەلگىدەك نەسىھەتلەرنى سوزلەپ تۇرىدىغان بولۇپتۇ. پادىشاھۇ ئۇ نەسىھەتلەرنى چوڭ قىزىقىش بىلەن قوبۇل قىلىدىغان بولۇپتۇ. ئىش شۇ يەرگە يېتىپتىكى، ئۇ مەملىكەتنىڭ نۇرغۇن مۇھىم ئىشلىرى زاھىتنىڭ ھوكمى بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولۇپتۇ. زاھىتنىڭمۇ كۆزدىن كۆنگە مال دۇنياسى كۆپىيىشكە باشلاپتۇ ۋە بىرىپ-بىرىپ مەنسەپ ۋە ئۇلۇغلۇق سەۋداسى كۆڭلىگە كىرىۋېلىپ، تائەت-ئىبادەتلىرىنىڭ بىناسىغا يوچۇقلار پەيدا بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇلۇغلۇق ۋە مەنسەپ ئەسۋاۋىنىڭ تەمەنناسى زاھىتنىڭ بېشىنى پاراغەت ياستۇغىدىن ئېلىپ، كىبرى تاجى تەرەپكە يۆزلەندۈرۈپتۇ.

بۇ جاھاندا كىمنى دۇنيا چىقارمىدى يولدىن،
غەپلەت مەيىن كىم ئىچمىدى بۇ جاھاننىڭ قولىدىن.

بۇ دۇنيا بىر مەككار قىزدۇركى، نۇرغۇن مەرت يىگىتلەرنى ئۆزىنىڭ مۇھەببەت كەمىنگە ئىلغان. بۇ دۇنيا بىر ھىلىگەر كەمپىركى، كۆپلىگەن پەھلىۋانلارنى خۇددى پىنجەنگە ئوخشاش بالا قۇدۇغىغا سالغان.

زۇلۇم زالىنىڭ ① ئىلكىدە رۇستەم ②،
پىجەن ③ قۇدۇقتا چەكتى دەرت - ئەلەم.
مىسردا جاپا نىلى دولقۇنلاپ،
قانلىق كىيىمدە يۈسۈپ زار يىغلاپ.
تۈتتى مۇسلى ④ پىراق يولىنى،
مۇئەددى ⑤ ئالدى نىپاق كويىنى،
قەسىر ئەتتى ئەل بېشىنى تىزىپ،
قىلدى دەريا خەلق قېنىن ئاققۇزۇپ.

شۇنداق قىلىپ زاھىت ھەق تائىشنىڭ مۇشەققىتىنى تاشلاپ، نەپس لەززىتىنىڭ راھىتىنى باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ بويىنىغا "دۇنيانى دوست تۇتماق جېمى بالالارنىڭ بېشىدۇر" دېگەن سوزنىڭ توقى لەنتى چۈشۈپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ كورسەتمىلىرى ۋە تەدبىرلىرىنى مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ مەسلىھىتىگە مۇۋاپىق كورۈپ، بىر يولىلا ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپتۇ. بۇرۇن ئازغىنا نان تېپىشتىن بولەك غېمى بولمىغان زاھىتنىڭ بېشىغا ئەمدىلىكتە بىر پۈتۈن جاھاننىڭ غېمى چۈشۈپتۇ.

يوقالدى چىمەنده سەن كورگەن گۈلزار،
بولدى كۈز، ئەمدى قالمىدى باھار.

بىر كۈنى ئۇنىڭ قېشىغا پات-پات كېلىپ سوھبەتلىشىپ ئولتۇرۇپ كېتىدىغان بىر دەرۋىش ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ئۇنىڭ شۇنداق شان-شەۋكىتى ۋە ھەشەمىتىنى كورۈپ ھەيران قاپتۇ.

---

①②③④⑤ — بۇلار پىردەۋسىي يازغان «شاھنامە» دىگەن چوڭ ئەسەرنىڭ قەھرىمانلىرى.

ئابى هايات قارا بولدى، ئۇندا خسلەت قالمدى،
گۈل شېخىدىن تامدى قان، ئاۋالقى گۈلزار قايىدىدۇر؟

كەچ كىرىپ خەلق غەۋغاسى سەل-پەل بېسىلغاندا، ئۇ دەر-ۋىش زاھىتقا شۇنداق دەپتۇ:
— ئەي شەيخ، ماڭا كورۇنۇۋاتقان بۇ قانداق ھال، مەن كورۇۋاتقان بۇ قانداق سۇرەت؟

ئۇمىت قىلغان سائىشكىدە كەپ تۇراتتى ئوقتىك،
قايدا قالدى ئاشۇ پۇرسەت ئاشۇ ئەھۋال قايىدىدۇر؟

زاھىت قانچە سەۋەپ كورسەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ماقۇل چۈشمەپتۇ ۋە:
— بۇ سوزلىرىڭنىڭ ھەممىسى نەپسىڭنىڭ بانىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، — دەپتۇ دەرۋىش، — گېپىڭنىڭ مەزمۇنىدىن شۇ مەلۇم بولدۇكى، مۇبارەك خاتىرىڭ دۇنيا ماتاينغا مايىل بولۇپ قاپتۇ. شەرەپلىك كوڭلۇڭ مەنسەپ ۋە مال تېپىش پىكرىگە باغلىنىپ قاپتۇ.

سەن كەبى ئالى ھۇماغا ئۇستىخان ھىرىس ئەجەپ،
ساپتۇ ھىممەت سايىسىنى مۇردا ئۇستىگە ئىست.

— مېھرىۋان دوستۇم! — دەپتۇ ئۇنىڭغا زاھىت، — خالايىقنىڭ بېرىش-كېلىشلىرى ۋە غوغا سېلىشلىرىدىن مېنىڭ ھالىمغا ھېچ نۇقسان يەتمىدى. مەن كوڭلۇمدە ئاشۇ سەن بىلگەن ئىشقىلا مەشغۇل بولۇۋاتىمەن.
— سەن تېخى بىخەۋەر ئوخشايسەن، — دەپتۇ مېھمان دەرۋىش، — نەپسى غەرىزى سېنىڭ كورەر كوزۇڭنى توسۇۋاپتۇ. سەن ھۇشۇڭنى تاپقان ۋاقىتتا پۇشايمان پايدا بەرمەيدۇ.

مۇنداق ئىشنى ئەيلىدىڭ، كەلسە ساڭا ئىش ئاخىرى،
يۈز پۇشايمان كەلتۈرەرسەن پايدا بەرمەس ئاخىرى.

سېنىڭ ھازىرقى ئىشىڭ خۇددى قامچا بىلەن ئىلاننى ئايرىيالماي، ھالاكەتكە ئۇچرىغان قارغۇنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ قاپتۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت.

— بىر قارغۇ،— دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دەرۋىش.

قارغۇ يولۇچىنىڭ ھېكايىسى

بىر قارغۇ بىلەن بىر كىشى بىرلىكتە سەپەرگە چىققان بولۇپ، ئۇلار بىر مەنزىلگە كېلىپ چۈشۈپتۇ، كېچىسى شۇ يەردە قونۇپتۇ. ئۇلار ئەتىسى ئەتىگىنى تېخى سۈبھى يورۇمىغان ۋاقتىدا يولغا چىقماقچى بولۇپ ئاتلىنىپتۇ. لېكىن قارغۇ قامچىسىنى ئىزلەپ تاپالماپتۇ. شۇ جايدا سوغۇقتىن توڭلاپ قالغىلى تاس قالغان بىر ئىلان ياتقان ئىكەن، قارغۇ ئۇنى قامچا خىيال قىلىپ قولىغا ئاپتۇ ۋە سلاپ كورۇپ بېقىپ، سلىق ۋە يۇمشاق قامچا ئىكەن دەپ كوڭلى شات بولۇپتۇ. ئۇلار ئاتلىنىپ بىرەر سائەت يول يۈرگەن ئىكەن. سۈبھى يورۇپ ئالەم روشەن بولۇپتۇ. قارغۇنىڭ ئىلاننى تۇتۇۋالغانلىغىنى كورگەن ھەمرايى پەريات كوتىرىپتۇ.

— ھەي بۇرادەر، قولۇڭدا زەھەرلىك ئىلان تۇرىدۇ، ئۇنى دەرھال تاشلىغىن، بىكار ساڭا زەرەر يەتكۈزۈپ قويىدۇ.

قارغۇ "ھەمرايىمنىڭ ئۇ قامچىغا كوزى چۈشكەن ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپتۇ.

— ھەي ئەزىز،— دەپتۇ ئۇ،— كىشىنىڭ بەختى بىلەن كىشىنىڭ نىمە كارى بار؟ مەن قامچامنى يۇتتۇرۇپ قويغان ئىدىم، سېخى پەرۋەردىگارىم ماڭا ئۇنىڭدىن ياخشىراق قامچا ئاتا قىلدى.

ساڭىمۇ تەلىيىڭ مەدەت قىلسا، ياخشى قامچىدىن بىرنى تېپىۋالارسەن. مەن سېنىڭ ئەپسۇنىڭ بىلەن بۇ قامچىنى تاشلۇۋېتىددىغان ئاخماق ئەمەسمەن.

— ھەي بۇرادەر،— دەپتۇ ھەمرايى كۆلۈپ،— مەن ھەمرالىق ھەققىنى ئادا قىلماق ئۈچۈن، سېنى بۇ خەتەردىن ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇۋاتسەمەن. سۆزۈمنى ئاڭلاپ ئىلانىنى تاشلا.

قارغۇنىڭ ئاچچىقى كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ قامچىغا سەن تاما باغلىۋالدىڭ نىمانچە،
ئاڭلىغىنكى ھەر كىمگە ھەقتىن يېتەر نەسىۋە.

— سەنزە مېنىڭ قامچامغا كوز تىكىپ، مەن تاشلۇۋەتسەم ئۆزەڭ ئېلىۋېلىشنى ئويلاۋاتامسەن؟ سېنىڭ بۇ ئويۇڭ خام خىيال. ماڭا غايىپ ئالەمدىن كەلگەن قامچا بۇ. خەقنىڭ سۆزى بىلەن قولدىن بېرىمەنمۇ بۇنى؟ ھەرگىز بەرمەيمەن!

كوزى ساق كىشى بۇ توغرىدا قانچە گەپ-سۆزلەرنى تەكتىلىگەن بولسىمۇ، قارغۇ ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغىلى ئۇنىماپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋاتقاندا ئاپتاپ چىقىپتۇ ۋە ئىلانغا سەل-پەل ئىسسىق ئوتۇپ مىدىراپتۇ، پىلان كوزىنى ئېچىپ ئۆزىنىڭ بەنتكە چۈشكەنلىگىنى كورۈپ قارغۇنى چېقىپ ئولتۇرۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەنمۇ بۇ دۇنياغا ئىشەنمە ۋە ئۇنىڭ نەقىشلىك ئىلانغا ئوخشايدىغان سۇرىتىگە ئالدانما، ئۇنىڭ پوستىنىڭ يۇمشاقلىغىنى دوست تۇتقىنىڭ بىلەن، ئۇ ئىچى ھالاك قىلغۇچى زەھەر بىلەن تولغان قاتىلدۇر.

زەھەردىن چىقمىغاي شېكەر شەرۇتى،
كورمەككە پاك بولۇپ زەھەر سۇرىتى.
سەن ئۇنى كورۈپلا دىمىگىن ھەسەل،
شەرۇەتتۇر ئۇ سۇنى يەتكۈزدى ئەجەل.

زاهىت ئۇنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، بۇرۇنقى ئوتكەن كۈنلىرىنى ياد ئېتىپتۇ ۋە بۇگۈنكى كۈنلۈكته كوڭلىنىڭ ئېتىگىنى بۇلغىغان تەتەللۇقاتنى ئەينەن كۆرۈپ، ئۇ دوستىنىڭ سوزلىرى ھەقىقى شەپقەت ۋە مۇھەببەت يۇزىسىدىن ئېيتىلىۋاتقانلىغىنى بىلىپ، نا-دامەت بېشىنى كوزىدىن ئاققۇزۇپ، ھەسرەت ئوتىدا كويگەن كوك-سىدىن دەرتلىك ئاھ-پىغان تارتىشقا باشلاپتۇ.

غەم ئوتىدا كويدى جان، قانداقچە ئەپغان چەكمەيىن،
ئۇيقۇ ئىچره قالدى بەختىم يىغلمايمۇ زارۇ - زار.

زاهىت ئۇ كېچىسى تا تاڭ ئاتقىچە خۇددى شامدەك كوڭ-لىنى كويدۇرۇپ يېشىنى تۆكۈپتۇ ۋە خۇددى پەرۋانىدەك جامالى شەۋقىنىڭ شولىسى ئارزۇسىدىن ئىزتىراپلار قىلىپتۇ. شۇ يوسۇندا تاڭ ئېتىپ، سۇبھى سادىقنىڭ ئاق كېيىملىك زاهىدى ئاپتاپ جاينىمازىنى روشەنلىك مېھرابىنىڭ ئالدىغا يېيىپ، كېچىنىڭ قارا لىباسلىق سوپىسى قاراڭغۇلۇق خىلۋەتخانىسىغا كىرگەندە، يەنى:

سۇبھى كېيدۇرۇپ پەلەكنىڭ ئەڭنگە نۇردىن لىباس،
قوغلىغاندا قارا پەردىسىنى يۇزىدىن جاھان.

زاهىتنىڭ ئىبادەتخانىسى ئالدىغا خالايىقلار يەنە ھۇجۇم قىلىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلۇغلۇق ۋە بىلەرمەنلىك شاملى يەنە زاهىت تەرەپكە كېلىشكە باشلاپتۇ-دە، كېچىدىكى پۇشايمانلىق ئەلىمنى ئوچۇرۇپ تاشلاپتۇ.

كېچە دەدىم: "تاڭلا بۇ سەۋدانى زادى تەرك ئېتەي"،
تاڭ ئېتىپ ئۇنتۇلدى ئۇ سوز قايتىدىن كەلدى ھەۋەس.

شۇنداق قىلىپ زاھىت مەملىكەت ئىشىنى پۈتۈنلەي ئوز قولىغا ئېلىپ، ئەمىر-ۋەزىرلەرنى بىكارلا قىلىپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ نەپسىنىڭ ھاۋاسى شۇنداق ئۇلغىيىپتىكى، ئادالەت يولىنمۇ ئۇدۇتۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇ شەرىئەت ھوكمىدە قەتلى قىلىش جائىز بولمايدىغان بىر كىشىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ، لېكىن ئۇنى ئولتۇرگەندىن كېيىن پۇشايمان قىلىپتۇ-يۇ، ئۇنىڭغا ھېچقانداق چارە قىلالماپتۇ. شۇڭا ئولگەن ئولۇكنىڭ ۋارىسلىرى زاھىت ئۇستىدىن پادىشاغا داتلاپتۇ. ۋەقەنىڭ ئەينى ئەھۋالى پۈتۈنلەي مەلۇم بولغاندىن كېيىن، پادىشا بۇ مۇھىم ئىشنى شەرىئەتكە سالىتۇ. بارلىق مۇپتى ۋە قازىلارنىڭ ئالدىغا بارغان ئىكەن، ھەممىسى زادىلا ھېتنى قىساس يولى بىلەن ئولتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ. زاھىت ھەر قانچە شېپىي كورسىتىپ، جىق مال-دۇنيالارنى ھازىر قىلغان بولسىمۇ، ھېچ پايدا بەرمەپتۇ. ئاخىرى خۇدانىڭ تائىتىنى مەخسۇقىلىنىڭ سوھبىتىگە پىدا قىلغانلىغىنىڭ شۇملۇغىدىن بىچارە بەشى ئولۇمگە كېتىپ، بۇ دۇنيانىڭ نېمەتلىرىدىن مەھرۇم قالغانلىنىڭ ئۈستىگە ئۇ دۇنيانىڭ نېمىتىگىمۇ يېتەلمەپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، مەنمۇ خۇداغا تائەت قىلىشتىن يۈز ئوروپ، شاھىنشاھقا ئىتائەت قىلىشقا مەشغۇل بولغان ئىدىم ۋە پەرۋەردىگارنىڭ پەرمانى خېتىدىن بېشىمنى ئېلىپ، پادىشانىڭ ئاستانىسىگە قويماقنى ۋاجىپ بىلگەن ئىدىم. شۇڭا، ماڭا ھەرقانداق بالا كەلسە ئۇ ماڭا تېخى ئاز.

دېمىمنە سوزلىرىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، سەلتەنەت مۇلازىملىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ سوزىدىكى پاساھەتتىن ھەيران قېلىشىپتۇ. شىر بولسا بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپلا قاپتۇ. ئۇ بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى قانداق قىلسا ۋە دېمىمنەنىڭ سوزىگە قانداق جاۋاپ بەرسە بولىدىغانلىغىنى تاپالماي قاپتۇ.

شۇ ئەسنادا، شىرنىڭ يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق① ئورنىدىن تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي دېمىنە! پادىشاھىمىزنىڭ بېشى "ئادىل پادىشا خۇدانىڭ سايىسىدۇر" دېگەن تاج بىلەن ئاسمانغا تاقاشقان. سېنىڭ پادىشانىڭ ھۇزۇرىدا ئۇنىڭغا مۇلازىمەت قىلىشنى بۇنداق مۇزەممەت قىلىشقا ھەددىڭ ئەمەس. سەن پادىشانىڭ بىر سائەتلىك ئومرى ئادالەت بىلەن ئوتسە، ئۇ ئاتمىش يىللىق ئىبادەت بىلەن باراۋەر بولىدىغانلىغىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسەن! نۇرغۇنلىغان زاھىتلار ۋە ئەۋلىيالار خۇدانىڭ بەندىلىرىنىڭ كارسازلىغى ئۈچۈن پادىشالارنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلىپ ئوتۇشكەنغۇ! ھەممىنى پەرۋىش قىلىدىغان روشەن كۆڭۈللۈك شەيخنىڭ ھىكايىسىمۇ بۇ ھالغا ئادىل گۇۋا بولالايدىغۇ!

— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دېمىنە.

— پارىس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ قارا قۇلاق.

شەيخ بىلەن دەرۋىشنىڭ ھىكايىسى

پارىس شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، كارامەتتە ۋەلىلىق مەيدانىدىكى پارىسلىرىدىن ئوتۇپ كەتكەن ۋە تەركى جاھان تاجىسى ئۇستۇنلۇكتە ئاسمان گۈمبىزىگە شىكەست بەرگەن بىر شەيخ بار ئىكەن.

ئۇ ۋىلايەت مۇلكى ئوزرە ئىدى شاھ،
ئىككى ئالەم تەركىدىن كىيگەن كۇلاھ.

① بۇ پارىسچە نەم كاسە (يېپرىم قاچا) دەپ ئاتىلىدىغان، شەكلى قاپلانغا ئوخشايدىغان ھايۋان.

چاپتۇرۇپ ئاتنى ئەژەل مەيدانىدا،
ھوكمى ھەقنى شەرھ ئېتىپ جەۋلانىدا.

ئۇنى: "روشەن كوكۇللۇك پىر" دەپ ئاتىشىدىكەن. ئۇنىڭ كارامىتىنىڭ تەنتەنىسى رۇم ئەترابى ۋە مەغرىپ دىيارلىرىدا ساياھەت قىلىدىكەن: مۇقاماتنىڭ دەبدەبىسى مىسر، شام، ھوججاز ۋە يەمەن مەملىكەتلىرىنىڭ ئاھالىسىگە يول باشچى بولغان ئىكەن. ئىراق شەيخلىرى ۋە خۇراسان دەرۋىشلىرى ئۇنىڭ مۇھەببەت خېتىگە باش قويغان، تۈركىستان سادىقلىرى ۋە ھىندىستان ئاشىقلىرى ئىخلاس قولىنى ئۇنىڭ ئىرادەت ئېتىگىگە ئۇرغان بىر كىشى ئىكەن. بىر كۈنى ماۋرائۇننەھرنىڭ ① سەمەرقەنت ناھىيىسىدىكى بىر دەرۋىش ئۇ شەيخنىڭ ئاستانىسىنى زىيارەت قىلماقنى كوزلەپ، كوپ جاپالارنى چېكىپ، پارىس مەملىكىتىگە كەپتۇ. ھەر قانداق كىشى تەلەپ پۇتىنى ئازار تىكىنى بىلەن جاراھەت قىلماسا، ۋىسال قولى مەقسەت گۈلىنىڭ ياقىسىغا يەتمەيدۇ.

تىكەن جاپاسىدىن گەر بۇلبۇل چەكمىسە زەخمەت،
تىلى بىلەن دىلىغا كەلمەس گۈلدىن ھىكايەت.

دەرۋىش مەھرۇملۇق باياۋانىدىن ئوتۇپ، خاتىرجەملىك ۋە ئامانلىق كەئبەسىگە كەپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئاستانىسىنىڭ تۈپرىغىنى سۈيۈپ، شەۋق ھالقىسىنى قېقىپتۇ. خانىقا خادىملىرىدىن بىرى ئاۋازنى ئاڭلاپ چىقىپ، دەرۋىشتىن ھال سوراپتۇ ۋە يول جاپاسىنى سوراپتۇ. ھەممە ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن خادىم دەرۋىشكە:

ــ بىرەر سائەت تەخىر قىلىپ تۇرغىن، شەيخ ھەزرەتىم

① ئىككى دەريانىڭ ئارىسى، بۇ ئىمۇ دەريا سى بىلەن سىر دەريانىڭ ئارىلىغىدىكى جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

سۇلتاننىڭ قېشىغا كەتكەن ئىدى. ئەمدى كېلەر چېغى بولدى، — دەپتۇ.

دەرۋىش شەيخنىڭ سۇلتاننىڭ مۇلازىمىتىنى قىلغىلى كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ مىسسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ - دە:

— بىھۇدە يول رەنجى قىلىپ كەلگىنىمگە ئىسىت! بۇ شەيخ سۇلتاننىڭ سوھبىتىگە مايىل بولۇپ، ئۇنىڭغا خوشامەت قىلىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ئۇنىڭدىن ماڭا قانداق كەشپى كارامەت ھاسىل بولسۇن؟

ئىت كەبى ئاياغى ئاستىدا ئولۇش ئارزۇ ئىدى،
تۇپراق بولدى بۇ تامايىم بىر يولى ۋاي، ۋاي ئىسىت! —

دەپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن دەرۋىش خانىقادىن چىقىپ، بازارغا بېرىپتۇ ۋە كەچ كىرگەندىمۇ بازاردا يۈرىۋېرىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلى تېخى رىيازەت ئوچمىغدا كويۇپ، ئىشق ئوتى بىلەن ئىچرىمىگەچكە ۋە ئۇ تېخى شەيخنىڭ ھالىدىن تولۇق خەۋەر تېپىپ بولمىغاچقا ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، شەيخكە لەنەت تاشلىرىنى ئېتىشقا باشلاپتۇ.

ئۇشبۇ ئادەم قىلدى دەريانىڭ كانارى ئوزرە سەير،
نەبىلۇر ئۇ سۇدا غەرق بولغان كىشىلەر ھالىنى.

تاسادىپەن ئۇ كۆنى بىر ئوغرى زىندانىدىن قاچقان ئىكەن. پادىشا ئۇ ئوغرىنى قاچۇرغانلىغى ئۈچۈن پاششاپقا قاتتىق سىياسەت قىلىپ، ئۇنى ھەر يەردىن بولسىمۇ ئىزلەپ تېپىپ، قولىنى كېسىشكە يارلىق چۈشۈرگەن ئىكەن. پاششاپ ئۇنى بازاردا ئىزلەپ يۈرۈپ، تۇيۇقسىزدىن ھىلىقى دەرۋىشكە كوزى چۈشۈپتۇ ۋە

ئۇنى ئاشۇ قاچقان ئوغرى خىيال قىلىپ، ئۇنى سىياسەتگاھقا ئېلىپ كەپتۇ ۋە جاللاتلارغا "قولنى كېسىڭلار" دەپ بۇيرۇپتۇ. بىچارە دەرۋىش "مەن ئوغرى ئەمەسمەن" دەپ قانچە پەريات قىلسىمۇ بايدا بەرمەپتۇ. جاللات پىچاقنى دەرۋىشنىڭ قولىغا قويۇپ كېسىدىغان ۋاقتىدا "روشەن كوكۇللۇك پىر" ئۇ ھالدىن ئىلھام تېپىپ دەرھال "ھۇ" تارتىپ، ئۇ يەرگە ھازىر بولۇپتۇ ۋە پاششاپقا:

— بۇ ئوغرى ئەمەس. بۇ مېنىڭ ئۇستازىمنىڭ دەرۋىشلىردىن بولىدۇ، قولۇڭنى تارت! — دەپتۇ. پاششاپ شەيىخنىڭ مىنگەن ئېتىنىڭ ئىزىنى سۈيۈپتۇ ۋە دەرۋىشكە ئوزرە ئېيتىپ ئوز ئىشىغا كېتىپتۇ. دەرۋىش ھالاكەتتىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن شەيىخنىڭ ئېتىنىڭ تىزگىنىنى تۇتۇپ راۋان بولۇپتۇ. يولدا كېتىۋاتقاندا شەيىخ دەرۋىشنىڭ ئۇستىگە قولىنى قويۇپ ئاستاغىنا:

— ئەي بۇرادەر، ئېتىراز قىلماق دەرۋىشلەرگە مۇناسىپ ئەمەس، ئەگەر مەن سۇلتانغا مۇلازىمەت قىلمىسام، سىزدەك بىچارىلەر زىلىلارنىڭ قولىدىن نىجات تاپالمايتتى، — دەپتۇ.

شۇنىدا دەرۋىش ئوزىنىڭ ئېتىراز قىلغانلىقى نادانلىقتىن ئىكەنلىگىنى، شەيىخنىڭ كامىل كىشىلەردىن ۋۇجۇتقا كەلگەن ھەرقانداق ئىش نۇقساندىن خالى ئىكەنلىگىنى، چۇنكى بۇنداق كامىل شەيىخلەرنىڭ ئىرادىسى خۇدانىڭ ئىرادىسى بويىچە بولىدىغانلىقىنى، شۇڭا خۇدانىڭ مۇرادى بولمىغان ھېچ نەرسە ئۇنىڭدىن سادىر بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ھەرقانداق ئەقىلغا سىغمايدىغاندەك كورۇنگەن خۇي - پەيلىمۇ ئۇنىڭ ئوزىدىن ئەمەسلىگىنى چۈشىنىپتۇ.

ئۇ ئوغۇلنىكىم خىزىر قەتىل ئەيلىدى،
خەلق ئۇ سىرنى بىلمىگەچ ھەرنە دىدى.
دەريادىكى كېمىنى سۇندۇردى گەر،
شۇ سۇنۇش ئىچرە پۇتۇنلۈك جىلۋىگەر.

تامنی ئورۇش ئىشدا بىر ئىش نەمان،
ياسماقتا بىر شىكەستى بىگۇمان.
گەرچە تەندىن قىلسا بىر باشنى نابۇت،
لېكىن ئۇندىن تاپتى يۇزمىڭ باش ۋۇجۇت.
كامىل ئەگەر تۇپراق ئالسا زەر بولۇر،
ناقىس ئالتۇن ئالسا خاكستەر بولۇر①.

① (بۇ شېئىرنىڭ مەزمۇنى توۋەندىكى ھىكايىگە ئاساسلانغان: بىر كۈنى مۇسائەلەيھىسسالام ئوزىچە پەخىرلىنىپ "جاھاندا مەندىن بىلىمىلىكەرەك كىشى يوق" دەپ ئويلىغاندا، خۇدا ئۇنىڭغا مەجمەئەيى بەھرەين (ئىككى دەريانىڭ يىغىندىسى) دىگەن جايغا بېرىشنى بۇيرۇپتۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئۇ جايغا بېرىپ خىزرئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇچرىشىپتۇ ۋە ئىككىيلەن بىللە يولغاچىقىپتۇ. خىزىر ئۇنىڭدىن ئوزى ھەرقانداق ئىش قىلسا ئۇنىڭ سەۋەبىنى سورىماسلىقنى تەلەپ قىلىپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ بىر جايغا كەلگەندە، خىزىر ئەلەيھىسسالام دەريا بويىدا تۇرغان بىر كېمىنى تېشىۋېتىپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا ئاچچىغى كەپتۇ - يۇ، گەپ قىلالماپتۇ. ئۇلار كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە بىر مومانىڭ ئويىگە كىرىپتۇ. مومانىڭ بار - يوقى ئىككى ئوشكىسى بار ئىكەن، ئۇ ئوشكىدىن بىرنى ئولتۇرۇپ ئۇلارنى مېھمان قىلىپتۇ. ئۇلار ئوشكىنى يەپ بولغاندىن كېيىن قايتار ۋاقتىدا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئۇ مومانىڭ يەنە بىر ئوشكىسىنمۇ ئولۇپ قېيلىشى ئۈچۈن دۇئا قىلىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مۇسائەلەيھىسسالامنىڭ قاتتىق غەزىۋى كەپتۇ. لېكىن ئوزى ۋەدە بەرگەن بولغاچقا سەۋەبىنى سورىيالماپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ، بىر مەھەللىگە بارغاندا خىزىرئەلەيھىسسالام بىر كونا تامنى ئورۇپ يېقىتىۋېتىپ، ئورنىغا يېڭىلاپ تام سېلىپ قويۇپتۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام بۇنىڭغا ھەيران بولۇپتۇ - يۇ، يەنە سورىيالماپتۇ. ئۇلار يەنە يولنى داۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتقاندا خىزىر ئەلەيھىسسالام ئالدىغا ئۇچرىغان بىر كىچىك بالىنى ئولتۇرۇۋېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوزىنى تۇتۇۋالالماي: "ساق تۇرغان كېمىنى تېشىۋېتىپ،

بۇ مسالنى كەلتۇرۇشۇمدىن غەرەز شۇكى، ئوتتەن زامانىدا ئوتتەن بۇزرۇك كىشىلەرمۇ پادىشالارغا مۇلازىمەت قىلىشنى ئەخ- تىيار قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ دەرگاھىدا يۇرمەكنى ئار كورمىگەن. بۇگۇنكى سەن ئوزەڭنى نىمە چاغلاۋاتىسەن؟

ــ بۇزرۇكلارنىڭ پادىشالارنىڭ خىزمىتىنى قىلغانلىغى توغرا- سىدا ئېيتقانلىرىڭۇ راست، ــ دەپتۇ دېمىنە ــ لېكىن ئۇلار ئۇنى ئوزلۇگىدىن قىلغان ئەمەس. ئەگەر ئۇلار خىزمەت قىلدى دىگەندە- دىمۇ، ئۇلار ئىلھام ئىلاھى بولمىسا خىزمەت قىلمىغان

ياخشىلىق قىلغان مومايغا ياماڭ دۇئا قىلىپ ساق تامنى ئورۇۋېتىپ قايتا ياساپ ئاۋارە بولغانلىڭ ئوستىگە، بىكاردىن- بىكار بىر كىچىك بالىنى ئولتۇرۇۋەتكىنىڭز نىمە قىلغىنىڭز؟" دەپ سوراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خىزىر ئەلەيھىسسالام: "پادىشا ئورۇش قىلىش ئوچۇن كىمە يىغماقچى بولغان ئىدى، مەن ئۇ كەمبە- غەلنىڭ كىمىسىنى تېشىۋەتتىم. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئالاۋاڭدىن ساقلىنىپ قالىدۇ- دە، كىمىسىنى ئوڭشاپ تىرىكچىلىك قىلۋېرىدۇ! موماي ئومرى ئاز قالغان بولسىمۇ ئاشۇ بىر ئوشكىنى بىلەن ئاۋارە بولۇپ خۇداغا ئىبادەت قىلىشتىن غاپىل قالغان ئىدى. ئەمدى ئۇ ئوشكىسىمۇ ئولىسە ئاخىرقى ئومرىنىڭ خۇداغا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئوتكۇزۇپ ئاخىرەتنىڭ دولىتىنى تاپالايدۇ. مەن ئورۇۋەتكەن تامنىڭ تۇۋىگە خەزىنە كومۇلگەن ئىدى. لېكىن ۋارىسلار كىچىك ئىدى. ئۇلار چوڭ بولۇپ بولغىچە تام ئورۇلۇپ كېتىپ خەزىنە ئېچىلىپ قېلىپ، باشقىلارنىڭ قولىغا چۇشۇپ كەتمىسۇن ئۇچۇن يېڭىلاپ تام سېلىپ قويدۇم. مەن ئولتۇرۇۋەتكەن كىچىك بالا چوڭ بولسا يۇز ئادەمنى ئولـ تۇرۇپ، دۇنياغا پاراكەندىچىلىك سېلىشى ئىنىڭ پىشانىسىگە پۈتۈلگەن ئىدى. مەن ئۇنى ئولتۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭ نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ قېنىنى توكۇشىدىن ۋە دۇنيانىڭ پاراكەندىچىلىكىگە پېتىپ قېلىشىدىن ساقلاپ قالدىم" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇسائەلەيھىسسالام سىردىن ۋاقىپ بولۇپ جاھاندا ئوزىدىنمۇ بىلىملىك كىشىنىڭ بارلىغىنى چۈشە- نىپتۇ. ــ ت).

ۋە ئۇ خىزمەتكە ئوز ئەپسىنىڭ غەرىزىنى قوشمىغان. ئەگەر كەشى مۇشۇنداق نىيەتتە بولۇپ، ھەر نەمە دېسە ۋە ھەرقانداق قىلسا، باشقىلارنىڭ ئۇنىڭغا ئېتىراز قىلىشىغا ھەددى ئەمەس. لېكىن بىزگە ئوخشاش كىشىلەر ئۇ دەرىجىگە قانداقمۇ يېتەلەيمىز؟ ئۇنداق دەرىجىنى تەمەننا قىلىشىغا قانداق ھەققىمىز بار؟ سەن يەنە "پادىشا خۇدانىڭ سايىسى" دېدىڭ. ئۇ گېپىڭنىمۇ ماقۇل دەيمەن، ئەمما بۇ سۆزىمەت ئوز ئىشلىرىنى ھەق يول بىلەن بېجىرىدىغان، باتىل يولدىن يىراق بولغان پادىشانىڭ سۆزىدۇر. ھەرگىزمۇ كىشىگە غەرەز بىلەن تەرىپىمەت قىلىدىغان، كىشىگە ئورۇنسىز ئازاپ - ئوقۇبەت قىلىدىغان پادىشانىڭ سۆزىتى ئەمەس. پادىشالارنىڭ ئەخلاقىنىڭ ئەڭ ياخشىسى ۋاپادار مۇلازىملارنى ئەزىز كۆرىدىغان، بەدنىيەت ۋە مەككار خىزمەتكارلارنى خار كۆرىدىغان بولۇشتىن ئىبارەت.

ياخشىلارنىڭ ئىززىتىنى گۈلشەندەك،
پاكىزە تۇتماق كېرەك ئىززەت بىلەن.
يامانلارنىڭ پەيلى خۇددى تىكەندۇر،
يۇلۇپ ئاتماق كېرەكتۇر ھەيۋەت بىلەن.

ــ ھەي دېمىنە، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، ــ بۇ دىگەنلىرىڭ راست، ئەمما سېنىڭ قىلغان ئىشلىرىڭ ئېيتقان سوزۇڭنىڭ ئەكسىچە بولۇۋاتىدۇ. چۈنكى بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسى شۇنى ياخشى بىلىدۇكى، شەنزەبە پادىشانىڭ يارامليق ياخشى مۇلازىمى ئىدى. لېكىن سېنىڭ سوزۇڭ بىلەن ئۇنىڭ ۋۇجۇت خامسىغا ئوت كەتتى ۋە سېنىڭ پىتنە - پاساتىڭنىڭ شۇملۇغى بىلەن پادىشانىڭ ۋاپادارلىغىنىڭ ئاساسىغا ۋەيرانلىق يەتتى.

ئەل جېنىغا ئوت ياقتىڭ ھەسەتتىن،
كويدۇرۇپ كۆلىن چاچتىڭ ھەسەتتىن.

ـــ پادىشاھىمىزنىڭ ئوكۇز بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا ھېچ-
قانداق زىددىيەت يوقلۇغى، روشەن كوئلىدىنمۇ يوشۇرۇن ئەمەس
ئىدى ۋە بۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ ھەممىسىگىمۇ ئايان ئى-
دى، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ ئەگەر ئۇ ماڭا قەست قىلىدىغان بولسا، مېنى
يوقاتقۇدەك كۈچ - قۇۋۋىتىمۇ بار ئىدى. شۇنداق تۇرۇقلۇق ئۇ ماڭا دا-
ئىم شەپقەت ۋە مەرھىمەت كورسىتەتتى. مەنمۇ پادىشانىڭ ئالدىدا
ئوكۇزنىڭ ھورمىتىگە ھەسەت قىلىپ، دۇشمەنلىككە مەشغۇل بول-
غۇدەك دەرىجىدە ئۇنچىلا خار ۋە بېئىتىۋار ئەمەس ئىدىم. لېكىن مەن
پادىشاغا نەسىھەت قىلدىم. چۇنكى ئۇنىڭ تۇغرىسىدا ئاڭلىغان
سوزلەر ۋە ئۇنىڭدىن كورگەن ئالامەتلەرنى راستلىق بىلەن ئېيە-
تىشىم ۋاجىپ ئىدى. شۇڭا مەن ئېيتتىم. پادىشامۇ ئۇ سوزلەرنى
ئەقلى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ تەھقىقلەپ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى مولچەرلەپ
بېقىپ، ئوز ئىختىيارى بىلەن بۇ ئىشنى قىلدى. شەنزەبە بىلەن
ئاداۋەت ۋە خيانەتتە شېرىك ھەم بىر تەللىق بولۇۋالغان كىشى-
لەرمۇ بار ئىدى. ئۇلار راستچىللىغىنى بىلىپ، ئوز قورقۇنچىسى-
دىن مېنى يامان كوردىۋ. مېنىڭ ھەق سوزۇم ئۇلارغا ئاچچىق
ئاڭلىنىدۇ. دېمىسىمۇ راست سوز دېگەن ئاچچىق بولىدىكەن.

كىمگە ھەق راست سوزنى ئېيتسام بولدى ئۇ دۇشمەن ماڭا،
ئېيتالمىسا كىشى ھەق سوز خاموش بولماق خوپ ئىكەن.

ھەرقانداق ئىككى يۇزلىمە بولغانلىكى كىشى مېنىڭ قېنىمنى
توكۇشكە ھەركەت قىلدۇ. مەن "قىلغان نەسىھىتىمنىڭ مۇكاپاتى
ۋە خىزمىتىمنىڭ نەتىجىسى سۇپىتىدە، مېنىڭ ھايات بولۇشۇم پادە-
شانى بۇنچىلا غەمكىن ۋە رەنجۇر قىلىپ قويار" دەپ گۇمانسىمۇ
قىلمىغان ئىكەنمەن.

دېمىنە سوزىنى شۇ يەرگە يەتكۇزگەندە كۇن كەچ كە-
رىپتۇ.

ــ ئۇنى قازىلارغا تاپشۇرۇڭلار، ئەتە تاڭ ئاتقىچە ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى مۇلاھىزە قىلسۇن. چۈنكى سىياسەت ئەھكامى ۋە ئادالەت شارائىتىدا، گۇۋا ۋە ھوججەت بىلەن ئىش ھەقىقىتىنى روشەن كورمەي تۇرۇپ، ھوكۇم سۇرۇش ھوكۇمەت ئەھلىگە مۇناسىپ ئەمەس، ــ دەپتۇ شىر.

ــ قايسى ھاكىم ھەزرىتى شاھىمىنىڭ ئەقىلدەك راستكار بولالىسۇن ۋە قايسى قازى شاھىمزىنىڭ ئەدلىدەك ئىنساپلىق بولالىسۇن؟ خۇداغا شۈكرى، شاھىمزىنىڭ روشەن كوڭۈللىرى بىر ئەينەكتۇر، يەنى شۇنداق سۈزۈك ۋە ساپ بىر جامى جاھانىنەما-دۇركى، ھەر بىر مۇلازىمىنىڭ ھالى ئۇنىڭدا ئېنىق-ئاشكارا كورۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئەقلىڭىز ئوقۇپ زامان بەتلىرىدىكى ئىلمىنى،
قىلدى تەكرار سىرى-ئەسرار دەپتىرىن باشتىن-ئاياق.

شۇنىڭ ئۈچۈن شۇبھە نىقابى ۋە شەك پەردىسىنى ئېچىۋېتىشتە ھىچقانداق نەرسە پادىشاھىمزىنىڭ پاراسىتىگە باراۋەر كېلەلمەيدىغانلىغىنى باخشى بىلىمەن. شاھىمزىنىڭ ھوكۇم ئەينىگى غەرەز زەنگارىدىن ساپ بولغاچقا، ئەگەر ياخشى مۇلاھىزە قىلىدىغان بولسا، مېنىڭ ئەھۋالىمنىڭ پاكلىغى ئاشكارىلىنىدۇ ۋە خۇددى سۇبھى سادىقنىڭ نۇرى پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە روشەنلىك بەرگىنىدەك، مېنىڭ سوزلىرىمنىڭ راستلىغى روشەن بولىدۇ دېگەن ئۈمىتتىمەن. چۈنكى شاھىمزىنىڭ ئەقلىنىڭ روشەنلىگى ھەچكىمگە مەخپى ئەمەس، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ــ ھەي دېمىنە، ــ دەپتۇ شىر، ــ بۇ ئىشنى ئالاھىدە چىڭ تەپتىش قىلماقچىمەن ۋە زىيادە تەھقىقلىمەكچىمەن.

ئەيلىگەيمەن ئۇشبۇ ئىش تەپتىشىدە مەن كوپ ئىلاج، خۇددى ئالغاندەك خېمىردىن قىلنى قىلماستىن خاتا.

ـــ مەن گۇناسىز بولغانلىغىمدىن مانا شۇنداق جۇرئەت بىلەن سوزلەۋاتىمەن، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ مەن ھەزرەتلىرىنىڭ تەھـ قىقلىشى بىلەن مېنىڭ راستلىغىم ۋە ئىخلاسىم ئاشكارىلىنىدۇ دەپ ئىشىنىمەن. ئەگەر بۇ ئىشتا مېنىڭ گۇنايىم بولغان بولسىدى، ھەزرەتلىرىنىڭ دەرگاھىدا مۇلازىملىققا قاراپ تۇرۇۋەرمەي، باشقا ئىقلىمغا كەتكەن بولاتتىم. يەر يۈزى دېگەن شۇنداق كەڭرى مەيدان تۇرسا!

ـــ بۇ تەلەپپۇزۇڭدىن قارىغاندا، ـــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى، ـــ كۆڭلۈڭ داغدۇغىدىن خالى ئەمەس ئىكەن ۋە سەن زېرەكلىك بىلەن ئۇزەكنى بىگۇنا كورسىتىپ، جېنىڭنى بىر ياقىغا ئېلىشنى خالاۋاتىسەن. ئەمما سېنىڭ بىگۇنالىغىڭ ئىسپاتلانمىغىچە خالاسلىق تېپىشىڭ خام خيال.

ـــ مېنىڭ دۇشمىنىم ناھايىتى كوپ، ـــ دەپتۇ دېمىنە، ـــ مېنىڭ بۇ ئىشىمنى غەرەز ۋە شۇبھىدىن خالى بولغان بىر كىشىگە ھاۋالە قىلىنسا، ئۇ مەندىن سوزنىڭ ھەقىقتىنى بىلىپ، ئۇنى شاھمىزنىڭ ئۇلۇغ قۇلىغىغا ئەرز ئەيلىسە، شاھمىز جاھانىنەماغا ئوخشاش ئەقلىنىڭ ئەينىگىدە ئۇنى بىغۇبار ھالدا كورسە، مەن شۇبھە ۋە گۇمان تۇپەيلىدىن ئولۇپ كەتمەس ئىدىم ۋە ئاخىرەتتە ناھەق قېنىم ئۇچۇن دەۋا قىلمىغان بولاتتىم.

ئولتۇرۇشۇڭدىن ماڭا ھىچ قورقۇنچ يوقتۇر لېكىن،
مەن شۇنىڭدىن قورقىمەن ناھەق قېنىم تۇتقاي سېنى.

ـــ مەن ھىچقانداق بىر ھوكۇمدە ئادالەتنىڭ سىرتىغا چىققان ئەمەسمەن. ئەگەر بۇ خىيانەت سەندىن سادىر بولغان بولسا، چوقۇم جازا بېرىمەن، جاھان زىرائەتگاھىغا نىسبەتەن بولساڭ شۇنى ئورسەن، ـــ دەپتۇ شىر.

ـــ مەن بۇنداق خىيانەت قىلىشنى قانداقمۇ ئويلىيالايمەن؟

مەن ئۇلۇغ ئىشلار ۋە ئالى مەنسەپنى قانداقمۇ ھەۋەس قىلالايمەن؟ مەن شاھمىزنىڭ ئادالەتلىك ئىكەنلىگىنى بىلىمەن. شۇڭا بۇ ئالەم ئىچىدە مېنى مەھرۇم قويماس دەپ ئىشىنىمەن. شاھمىز ئادىللىغى ۋە ئىناپلىقلىغىنىڭ بەرىكىتىدىن مېنىڭ ئۇمىدىمنى يەردە قويماس! ــ دەپىتۇ دېمىنە.

ــ دېمىنە بۇ سوزنى شاھمىزغا تەۋەززۇ ئۇچۇن ئېيتىۋاتقىنى يوق، بەلكى بىر ئېغىز سوز بىلەن بىر بالادىن قۇتۇلۇشنى كوزلەۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ شۇ يەردە تۇرغانلاردىن بىرى.

ــ ماڭا ئوزەمدىن شەپقەتلىكرەك ۋە ئوزەمنى قۇتقۇزۇشقا ئوزەمدىن مېھرىۋانراق كىم بار قېنى؟ ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ بىر كىشىنىڭ بالاغا قالغانلىغىدىن شۇ كىشىنىڭ ئوزى غەم يىمىسە، باشقىلار ئۇنىڭ خاپىلىغىدىن ھەرگىز ئەندىشە قىلمايدۇ ــ دە! ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا خالايمقلار ئۇنىڭغا ئىشەنمەيدۇ.

ئوز ئىشىڭغا گەر يىمىسەڭ ئوزەڭ غەم،
غەم يىمەسسەن كىشىگە يەتسە ئەلەم.

ــ بۇ سوزلىرىڭنىڭ ھەممىسى سېنىڭ پەمىڭنىڭ ئازلىغى ھەم جاھىللىغىڭنىڭ كوپلۇگىگە دەلىل بولىدۇ، ــ دەپتۇ قارا قۇلاق، ــ سەن بۇ ئىشىڭنى پادىشانىڭ پەمىدىن پىنھان قالدى دەپ گۇمان قىلما، شاھمىز پاساھىتىڭنى نەسىھىتىڭدىن تەپەككۇر بىلەن ئايرىپ ئاڭلىغۇسىدۇر. ئۇنىڭ روشەن كوڭلى بىر كېچىنىڭ ئىچىدە بىر ئومۇرلۇك ئىشلارنىڭ تەدبىرىنى تۇزەلەيدۇ ۋە كاتتا لەشكەرلەرنى بىر پىكىر بىلەن ئاياق ــ ئاستى قىلىۋېتەلەيدۇ.

شاھمىز بىر سائەتتە قىلسا مىڭ ــ مىڭ ئىش تەدبىر بىلەن، بىر ئومۇر ئىچرە قىلالماس مىڭدىن بىرىنى ئوزگىلەر.

سېنىڭ مۇشۇ ھالەتتە تۇرۇپمۇ يەنە شۇنداق ۋەزە ئېيتىپ، زۇۋاندارازلىق قىلىۋاتقانلىغىڭغا قاراپ، ئاۋالقى ھىلە ــ مىكىرلەرنى

قىلغانلىغىدىنمۇ قىلچە ئەجەپلەنمىدىم.

ــ شۇنداق، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ئەگەر قوبۇل قىلىدىغان بولسا ۋەزە ئېيتىدىغان چاغ مانا مۇشۇ؛ ئەگەر ئەقىل قۇلىغى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا، مىسال كەلتۈرىدىغان مەھەل مانا مۇشۇ.

ــ ھەي مەككار! مانا شۇنداق ھىلە ـ مىكىرلەرنى ئىشلىتىپ تۇرۇپمۇ قۇتۇلۇشنى ئۈمىت قىلىۋاتامسەن تېخى! ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

ــ گەرچە باشقىلار ياخشىلىققا يامانلىق قىلغان بولسىمۇ مەن پەقەت نەسىھەت بىلەن ياخشىلىقلا قىلدىم، ۋەدىگە ۋاپا قىلدىم ۋە خىزمەت ۋەدىسىنى ئاخىرىغا يەتكۈزدۈم. پادىشانىڭ ئالدىدا ھېچقانداق خىيانەتكار سۆزگە ۋە سۆزمەنلىككە جۈرئەت قىلالماي دىغانلىغىنى پادىشا ئۆزىمۇ ياخشى بىلىدۇ. ئەگەر پادىشا مېنىڭ ھەققىمگە زۇلۇمنى راۋا كورسە، ئۇنىڭ زىمىنى ئۆزىگە يانىدۇ ۋە ئەگەر بۇ ئىشنى ئالدىراپ قىلسا ۋە ئويلاپ ئىش قىلمىسا، خۇددى

كىمكى ئىشلارنى ئالدىراپ قىلۇر،
ئەقىل ئويىنى ھەم خاراپ قىلۇر.

دېگەندەك ئاقىۋەت پۇشايمانغا قالىدۇ. ئەگەر ھەر كىشى ئالدىراپ ئىش قىلسا ۋە سەۋرە قىلىش پەزىلىتىدىن ئۆزىنى مەھرۇم قىلسا، ئۇنىڭغا خۇددى ئالدىراڭغۇ خوتۇنغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ، ــ دەپتۇ دېمىنە.

ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇرغان شىر سوراپتۇ:

ــ ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟

ــ كەشىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بار ئىكەن، ــ دەپ يەنە ھىكايە باشلاپتۇ دېمىنە.

ئالدىراڭغۇ خوتۇننىڭ ھېكايىسى

كەشمىر شەھىرىدە بىر سودىگەر بولۇپ، مال-دۇنيالىرى ھەددى-ھىسابسىز ۋە ھەشەمەتى ھەم خادىملىرى ساناقسىز بىر ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ ئاي يۈزلۈك ۋە زۇلپى ئىپارھىدلىق بىر خوتۇنى بار بولۇپ، تېخى ئاسمان كوزى ئۇنداق ئاپىتاپنى تاماشا قىلمىغان ۋە تېخى روزىگار قولى ئۇنداق گۈزەلگە ئۇزىتىلمىغان، رۇخسارى ۋەسسال كۆنىدەك روشەن ۋە تابان، زۇلپى پىراق كېچىسىگە ئوخشاش قارا ۋە بىسپايان بولغان خوتۇن ئىكەن.

پارلىغان ئاپتاپتەك ئىدى جامالى،
كوز قىسىپ ئاجايىپ غەمزە قىلاتتى.
كىشىگە باقسا يۈزى خۇددى گۈلزار،
قەددىنىڭ بېغىدا شاپتۇلا ۋە نار.
شېكەردىن خۇيى شىرىنلىقتا خۇشراق،
مۇلايىملىقتا گۈلدىن تېخى يۇمشاق.

ئۇ سودىگەرنىڭ بىر نەققاش خوشنىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ چىھرە ئاچقۇچى قەلىمىدىن چىن سۈرەتچىلىرى غەيرەت ۋادىسىدە سەرگەردان بولىدىكەن ۋە ئۇنىڭ رەڭگا-رەڭ نەقىشلىرىدىنمۇ ماچىن نەقىشدارلىرىنىڭ كۆڭۈللىرى ھەمىشە ھەيران بولىدىكەن.

ئەجەپ ماھىر تېزلىك بىلەن ئۇ ئۇستاز،
سۇغا نەقىش سالار ئىدى شۇنچە ساز.
دىلبىرىنىڭ كورۇپ زۇلپى يۈزىنى،
كۇنگە باغلار ئىدى تۇننىڭ نەقشىنى.

سىزسا ئەگەر بىرەر سۇرەت ھەرقاچان،
كورۇپ ئەقىل قالاتتى ئۇڭا ھەيران.

بىرىپ-بىرىپ ئۇ نەققاش بىلەن سودىگەرنىڭ خوتۇنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىشقىۋازلىق پەيدا بولۇپتۇ ۋە نەققاش ئۇ گۈزەل نەقىشنى بىر كورۇشى بىلەنلا ئىشق سۇلتانى ئۇنىڭ كۆڭۈل مەملىكىتىنى تامامەن ئىلكىگە ئاپتۇ ھەم شەۋق سىپاھلىرى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنىڭ يەتتە ئىقلىمىغا ئات سېلىپ، دىن ۋە دىل ئىقلىمىنى قولغا كىرگۈزۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ كوزى زاھىتلارنىڭ كۆللىرىدەك ئۇيقۇ سۇپىتىنى تاشلاپتۇ ھەم بىدار بولۇش بىلەن باھار باغۋىرىنى ياغدۇرۇشقا باشلاپتۇ.

ھەر كۈنى كۆڭۈل شام كەبى يار كويىدا،
دەردۇ غەم بىرلە كويەر زار كويىدا.

سودىگەرنىڭ خوتۇنىمۇ نەققاشنى كورۇپ، كوڭلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ، سەۋرە دەپتىرىنى پارامۇشلۇق تەكچىسىگە يىغىشتۇرۇپ قويۇپتۇ.

جېنىم كەتتى كۆڭۈل بىلەن بىللە تېز،
يۇرگىن سەۋرە سەنمۇ توت ئوز يولۇڭنى.

ئىككى تەرەپنىڭ ئىشقى كۈچلۈك بولغاچقا، كېلىش-بېرىش يوللىرى دەللاللارنىڭ غۇۋاربىدىن ساپ قىلىغان ئىكەن (دەللالنى ئارىلاشتۇرماي بېرىش-كېلىش قىلىدىكەن). بىر كۈنى ئۇ خوتۇن نەققاشقا شۇنداق دەپتۇ:

— سەن مېنىڭ ئارزۇمەنلىك كۈلپەمنى جامالىڭ ئاپىتىڭى بىلەن روشەن قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ۋاقتىڭدا، يا بىرەر كىسەك

ئاتمىساڭ ۋە ياكى بىرەر ئۇن چىقىرىپ بەلگە بەرمىسەڭ، مەن سېـ نىڭ كەلگىنىڭنى بىلەلمەي قالىدىكەنمەن، شۇڭا سەن ئىنتىزار بو- لۇپ قالىدىكەنسەن. ساڭا مەسلىھىتىم شۇكى، نەققاشلىق سۈپىتى بىلەن بىر نەرسە ياسىساڭ، ئۇ نەرسە سەن بىلەن مېنىڭ ئارىمىز- دا بەلگە بولسا، سەن كېلىدىغان ۋاقتىڭدا مەن شۇ بەلگەڭنى كو- رۈپ ئالدىڭغا چىقسام ئوبدان بولاتتى.

ــ ئانداق بولسا، ــ دەپتۇ نەققاش، ــ ئاقلىغى يۇلتۇزدەك ۋە قارىلىغى زەڭگىلەرنىڭ چېچىدەك بولغان ئىككى رەڭلىك بىر لە- باس تەييارلايمەن. قاچسانكى شۇ ئالامەتنى كورسەڭ ئالدىمغا چىققىن.

ئۇلار شۇنداق دەپ كېلىشىپتۇ. لېكىن ئۇلار سوزلىشىپ تۇرغاندا، نەققاشنىڭ بىر قۇلى تامنىڭ كەينىدە تۇرۇپ، ئۇلارنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ تۇرغان ئىكەن.

ئېچىپ لېۋىڭنى سوزلىمە زىنھار،
تاشتا باردۇر كوز، تامدا قۇلاق بار.

ئۇ قۇلمۇ ئۇ خوتۇنغا تاما باغلاپ تۇرغان ئىكەن. بىرنەچچە كۈن ئوتكەندىن كېيىن ھىلىقى ئىسكىنۇ پۇتۇپتۇ. نەققاش ئۇنى ئېلىپ مەشۇقىنىڭ قېشىغا بارماقچى بوپتۇ. لېكىن بىر زورۇر ئىش توغرا كېلىپ قېلىپ، شۇ ئىشنىغا كېتىپتۇ. ئۇ كەلگىچە قۇل نەققاشنىڭ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ:

ــ ئىسكىنى ماڭا بېرىپ تۇرغىن، مەن ئۇنى خالىراق جايغا ئاپىرىپ گۈللىرىنىڭ نۇسخىسىنى كورۈۋالاي، ــ دەپتۇ. نەققاشنىڭ قىزى ئىسكىنى قۇلغا بېرىپتۇ. قۇل ئۇنى كېيىپ سودىگەرنىڭ خو- تۇنىنىڭ ئويىگە كىرىپتۇ. ئۇ ۋاقىت شام ۋاقتى بولغان پەيت ئىكەن. ئۇ خوتۇن ۋاقتىنىڭ قارانغۇلۇغىدىن ھەم زوق - شوقىنىڭ ئارتۇقلۇغىدىن يارنى غەيرىدىن ئايرىيالماي، ئۇ ئىسكىنىڭ نەقىش

لىرنى كورۇپ تونۇپلا، ئۇنىڭغا تەن بېرىپتۇ. قۇل مىرادنى ھاسىل قىلىپ، ئويگە قايتىپ كەپتۇ-دە، ئىگىننى جايىغا قويۇپتۇ. تېخى بىرەر سائەت ۋاقىت ئوتمەيلا نەققاش قايتىپ كېلىپ ئىگىنىنى كىيىپتۇ-دە، مەشۇقىنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇ خوتۇن ئۇنى كورۇپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ: "ۋاي شەپقەتلىك مېھرىۋان ياردەم! سەن ھىلى كەلگەنتىڭغۇ؟ مەن ئارمىنىڭنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرغىلى يەنە كەپسەن-دە!" — دەپتۇ. نەققاش ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە ئۇ خوتۇنغا "سېنى يەنە بىر كورەي دەپ كەلدىم" دەپ قويۇپ، دەرھال ئويگە قايتىپتۇ ھەم قىزىدىن ئىشنىڭ ھەقىقتىنى سوراپ بىلىپ، قۇلغا ئەدەپ بېرىپتۇ. شۇندىن كېيىن نەققاش ئۇ نەقىشلىك ئىگىننى ئوتقا تاشلاپ كويىدۇرۇپ، ئۇز يارىنى تونۇيالمايدىغان خوتۇنىنىڭ سوھبىتىنى تەرك ئېتىپتۇ. ئۇ خوتۇن ئەگەر ئىش قىلىشتا ئالدىرىمىغان بولسا، قۇل بىلەن بۇلغانمىغان ۋە ئەزىز يارىنىڭ ۋىسالىدىن مەھرۇم بولمىغان بولاتتى.

ئەيلىسەڭ تېزلىك دەرىخىن پەرۋىرىش،
يىگەيسەن ئۇندىن بۇشايمانلىق يىمىش.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، پادىشاھىمىز مېنىڭ ئىشىمدا ھەرگىز ئالدىرىماسلىقى لازىم. بۇ سوزنى ئولۇمدىن قورقۇپ ئېيتىۋاتمايمەن. چۈنكى ئولۇم دىگەن بەرىبىر كەلمەي قالمايدۇ ۋە ھېچكىم يوقلۇق دائىرىسىدىن قېچىپ چىقالمايدۇ. ۋۇجۇت ھالىقىغا كىرىپ قالغان ھەر بىر كىشى ئەلۋەتتە ئەجەل شەرىتىنى ئىچىدۇ.

تۇتما ھەر كىمنى سالامەت ئاپىتابى ئىچرە چەرخ،
خۇددى يالغان سۇبھىدەك ئاخىر ئۇنى قىلدى پانا.

هەر كىشى قەددىگە باپ تون تىكسە دەۋران ئۇستىسى،
ئۇ لىباسنى ئاقىۋەت بىر سالدۇرۇپ ئالدى يانا.

ئەگەر مېنىڭ مىڭ جېنىم بولۇپ، ئۇنى پىدا قىلىشىمدىن پادىشايىمغا پايدا يېتىدىغان بولسا، مەن ئۇنىڭ ھەممىسىنى تەرك ئېتىشنى ئىككى جاھانىڭ سائادىتى دەپ بىلگەن بولاتتىم.

شىرىن جانىڭ توھپىسنى گەر قوبۇل ئەتسە نىگار،
ئوتكۇسى جانىڭ بېشىدىن جېنى بارىكى ھەر كىشى.

ئەمما پادىشا ئۇچۇن بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىگە قاراش پەرزدۇر. چۇنكى پادىشانىڭ دولىتى خىزمەتكارلارسىز ۋە تاۋابىئاتلارسىز باقى تۇرمايدۇ. ئىخلاسلىق خىزمەتكارلارغا باتىل گۇمان بىلەن قەست قىلماق سەلتەنەتكە لايىق ئەمەستۇر. خەلقنى ئولتۇرۇۋەرسە ئاخىرى ئۇزى تەنھا قالىدۇ! بەندىلەرنى تەربىيەت قىلغاندا، ئاندىن ئۇلار ئىشەنچىكە يارىغىدەك بولىدۇ. مۇھىم خىزمەتلەرنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ، كىشىنى خوشال قىلالمىغۇدەك ئىشنى ھەمىشە قولىغا كەلتۈرگىلى بولمۇۋېرىدۇ. تاشنىڭ ياقۇتقا ئايلىنىشى ئۇچۇن قانچىلىغان يىللار كېرەك بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

شىرنىڭ ئانىسى دېمىنەنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن "ئۇنىڭ بۇنداق ھىلە-مىكىرلىك ئەپسۇنىگە ۋە راستقا ئوخشايدىغان ئىخلاسلار بىلەن تىل يېغلىمىچىلىق قىلىشلىرىغا شىر ئالدىنىپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئىشنى تەھقىقلەشتىن غاپىل قالمىغدى" دەپ ئەندىشە قىلىپ، شىرغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

— خاموشلۇغۇڭدىن مەلۇم بولۇشىچە، دېمىنەنىڭ سوزى راست ۋە باشقىلارنىڭ سوزى يالغان ئىكەن-دە! ساڭا راست سوز تەسىر قىلمايدىغانلىغى ۋە سېنىڭ يالغان سوزگە ئالدىنىپ قالىدىغانلىغىڭنى بىلمىگەن ئىكەنمەن.

قۇلاق سېلىپ تۇرساڭ سەن قاغا غاقىلداشقىغا،
قانداق ئاڭلىيالايسەن بۇلبۇلنىڭ سايرىشىنى.

بۇ سوزنى ئېيتىپلا ئۇ ئاچچىقى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئوز مەنزىلىگە راۋان بوپتۇ. شىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قازىلار دېمىنەنى باغلاپ زىندانغا سېلىشىپتۇ ۋە ئەتىگە ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى تەپتىش قىلىپ، راست بىلەن يالغاننى ئايرىپ چىقماقچى بولۇپ مەجلىسنى تارقىتىپتۇ. بىرەر سائەتتىن كېيىن شىرنىڭ ئانىسى شىرنىڭ خىلۋەتخانىسىغا كىرىپتۇ.

ــ ئوغلۇم، ــ دەپتۇ ئۇ، ــ مەن ھەمىشە دېمىنەنىڭ يامان قىلىقلىرىنى ئاڭلاپ يۈرەتتىم، ئەمدى مەلۇم بولدىكى، مەككارلىقتا بۇ زامانىمىزدا كەم ئۇچرايدىغان ئاجايىپ بىر مەخلۇق ئىكەن. يالغاننى ياساپ سوزلەشتە، بۇ شۇنداق مەككارلىق بىلەن شىرىن سوزلەرنى ئاجايىپ قامىلاشتۇرىدىكەنكى، ئەگەر سەن ئۇنىڭغا سوزلەشكە ئىمكانىيەت بەرسەڭ بىر ئېغىز سوز بىلەنلا ئۇ ئوزىنى ئولۇمدىن قۇتۇلدۇرۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ. ۋاھالەنكى ئۇنىڭ ئولۇمى پۈتۈن مەملىكەت ۋە بارلىق لەشكەرلەر ئۈچۈن چوڭ راھەتتۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئىشقا تېزرەك تۇتۇش قىلغىن. چۈنكى ياخشى ئەمەل ئۈچۈن ئالدىراش ياخشى ئىشتۇر.

ــ پادىشانىڭ بېقىنلىرىنىڭ ئىشى ھەمىشە ھەسەت ۋە زىددىيەت ئىچىدە بولىدۇ، ــ دەپتۇ شىر، ــ ئۇلار كېچە ـ كۈندۈز بىر بىرىنىڭ پېيىدە بولۇپ، ئەيىپ نۇقسانلىرىنى ئاختۇرۇشىدۇ ۋە قايسى بىرىنىڭ ھۈنىرى كوپىرەك بولسا ئۇنىڭغا بەكرەك قەست قىلىدۇ. ھۈنەر ئەھلىگە ھەسەت ۋە يامان خاھىش كوپ بولىدۇ. ھۈنەر ـ قابىلىيەتسىزلەرگە ھېچكىم ھەسەت قىلمايدۇ. دېمىنەنىڭ قابىلىيىتى ۋە دانىشمەنلىگى تولا ھەم مېنىڭ قېشىمدا ئىززىتى يۇقۇرى بولغانلىغى ئۈچۈن، ھەسەتخورلار ھەسەت يۈزىدىن ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ئىنتىپاقلىشىۋالغان ئوخشايدۇ.

— هەسەت دېگەن بىر كىشىنى ئولتۇرۇشكە قەست قىلغۇدەك دەرىجىدىمۇ بولامدىكەن؟ — دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

— هەسەت دېگەن ئەگەر تۇتۇشۇپلا قالمىغان بولسا ھول ۋە قۇرۇقنى تەڭ كويدۇرمىغان ئوت. هەسەتنىڭ قانتىقلىغىنىڭ دەرىجىسى كىشىنىڭ ئوزىگە نەپ ۋە ياخشىلىق يېتىشىنىمۇ كۆرەلمەسلىكنى تەقەززا قىلدۇ. ئۇنىڭ مۇشۇنداقلىغى مۇنداق ئۇچ هەسەتخورنىڭ ۋەقەسىدىمۇ يۈز بەرگەن، — دەپتۇ شىر.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

— ئۇچ كىشى، — دەپ هېكايىسىنى باشلاپتۇ شىر.

ئۇچ هەسەتخورنىڭ هېكايىسى

ئۇچ كىشى باشقا-باشقا يەرلەردىن سەپەر قىلىپ چىققان بولۇپ، يولدا تېپىشىپ هەمرا بولۇشۇپتۇ. ئۇلار ئىچىدىكى چوڭراغى قالغان ئىككىسىدىن سوراپتۇ:

— سىلەر ئوز شەهرىڭلاردىن نىمىشقا چىقتىڭلار؟

— بىزنىڭ يۇرتىمىزدا ئاجايىپ ئىشلار يۈز بەردى. مەن كۆگلۈم يېرىم بولغانلىغىدىن ئۇ ئىشلارنى كۆرەلمىدىم. ئۇ ئىشلاردىن بىرنىڭ هەسەت قىلىشىم تېخىمۇ زىيادە بولۇپ، رەشك ئوتىدا جېنىم كويۇشكە باشلىغانلىغى ئۈچۈن، مەن: "بىرنەچچە كۈن سەپەر قىلسام ئۇ دەرد-غەم كۆگلۈمدىن كوتىرىلىپ كېتەرمىكىن" دەپ تەقەززا قىلدىم، — دەپتۇ ئۇلاردىن بىرى.

— مەنمۇ شۇ ئەلەم تۈپەيلىدىن ۋەتىنىمنى تەرك ئەتتىم، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— ئىككىڭلار بىلەن بىنىڭ دەردىم بىر ئىكەن، — دەپتۇ چوڭى، — مەنمۇ ئاشۇ غۇسسە تۈپەيلىدىن سەهرالغا يۈزلەنگەن ئىدىم.

گېپىمنىڭ راستىنى ئېيتسام، مەن ئۇنى كۆرەلمەسمەن،
ئوزگىلەر ئىچىمە شاراپ مەن قۇرۇق قالسام قاراپ.

بۇ ئۇچەيلەنتىك ھەسەتخور ئىكەنلىگى بىر بىرىگە مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئۇلار بىللە ھەمجىنسلىق قەدىمىنى ئۇرۇپ مېڭىۋېـ رىپتۇ. ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ، بىر كۇنى تۇيۇقسىزدىن يولنىڭ ئوتتۇرىدا ياتقان بىر خىش ئالتۇننى كورۇپتۇ ـ دە، دەرھال ئۇ يەردە توختاپ ھەممىسى بىرلا: بۇ ئالتۇننى تەقسىم قىلىۋېلىپ شەھىرىمىزگە قايتايلى دېيىشىپتۇ. گەرچە ئۇلار بۇ سوزنى ئېتىشقان بولسىمۇ، لېكىن ھېچقايسىسى ئوزىدىن باشقا ئىككىيلەنتىڭ ئېلىشىغا تاقەت قىلالماي ھەسەت يەيدىكەن. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۇ ئالتۇننى ياكى كوتىرىپ كېتەلمەيتۇ ياكى تەقسىم قىلىپ ئالالماپتۇ. ئىشقىلىپ، ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن ئۇ يەردە بىر كېچەـ كۇندوز تۇرۇپتۇ ۋە ئۇيقۇ ھەم يىمەك ـ ئىچمەكتىنمۇ پۈتۈنلەي قاپـ تۇ، ھېچ ئىشقا قولى بارماپتۇ.

ئۇشبۇ دۇنيا كارخانىڭ ئامانى يوق،
مىسلى بىر دەريا ئۇنىڭ پايانى يوق.
پەست تەبىئەتلەر چۈشەر ئاز نەپنى دەپ،
بىر ئۇلۇغ دەرت ئىچىگە دەرمانى يوق.

ئەتىسى، شۇ يۇرتنىڭ پادىشاسى شىكارغا چىقىپ، يول ئۇستىدە ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا ئۇ ئۇچ كىشى ھەيرانلىق بىلەن ئولتۇرغان ئىكەن.

— نېمە بولدى؟ نېمىشقا بۇنداق ئولتۇرىسىلەر؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا. ئۇلار راستى بىلەن جاۋاپ بېرىپتۇ:

— ئۇچىيلىمىز ھەسەتخورلار. بىز ھەسەت بىلەن ئوز ۋەتىنىمىزـ دىن ئايرىلغان ۋە ناھايىتى قاتتىق يول رەنجى تارتقان كىشـ لەرمىز. بۇ ئالتۇننى ئۇلۇشۇش ئۈچۈن بىر تەقسىماتچى تاپالماي ئولتۇرغان ئىدۇق. خۇداغا شۇكرى، تىلىگىمىز مۇيەسسەر بولدى.

ـــ ئۇزەكلار قانچىلىك ھەسەتخور ئىكەنلىگىنى بايان قىلىپ بېقىڭلار قېنى؟ مەن ئالتۇننى شۇنىڭغا بېقىپ ئۇلەشتۇرەي،ـــ دەپتۇ پادىشا.

ـــ مېنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈشكە ئەسلا تاقىتىم يوق،ـــ دەپتۇ بىرى،ـــ كىشىنىڭ مەندىن مەنپەئەت ئېلىپ شات بولۇشىنى ھەرگىز كۆرەلمەيمەن.

ـــ ماڭا سېلىشتۇرغاندا سېنىڭ ھەسەتخورلىغىڭ ھېچقانچە ئەمەسكەن،ـــ دەپتۇ ئىككىنچىسى،ـــ مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى، كىشىنىڭ كىشىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈپ، كۆڭلىنى سۈيۈندۈرۈشىنى كۆرەلمەيمەن. ئۇنى كۆرسەم مېنىڭ كۆڭلۈمگە داغ چۈشىدۇ.

ـــ ھەيھات، ھەيھات!ـــ دەپتۇ ئۈچىنچىسى،ـــ سىلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقتىن لاپ ئۇرۇشۇڭلار بىمەنىلىك ئىكەن. مەن شۇ دەرىجىدىمەنكى، ئالەمدە ياخشىلىق ئېتىنى ھەرگىز ئاڭلىغىم كەلمەيدۇ. باشقىلارنىڭ ماڭا ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيمەن.

بۇنى ئاڭلىغان پادىشا، ھەيرانلىق قولىنى تەپەككۇر چىشى بىلەن چىشلەپ، ئۇلارنىڭ سوزلىرىدىن شۇملۇق رەقىبى ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرى لەۋھەسىگە يېزىلغانلىغىنى چۈشىنىپ بەكمۇ ئەجەپلىنىپتۇ.

ـــ ھەي بەتبەختلەر!ـــ دەپتۇ پادىشا ئاخىرى،ـــ بۇ سوزۇڭلار بىلەن سىلەرگە بۇ ئالتۇن ھارام ۋە ھەر بىرىڭنىڭ گۇناھىغا لايىق ئازاپ ـ ئۇقۇبەت لازىم. ھەي مۇلازىملار! ماۋۇ ـــ كىشىگە ئوزى ياخشىلىق قىلالمايدىغان ھەسەتخورغا ھەرگىز ياخشىلىق يۇزىنى كۆرسەتمەڭلار؛ ئىككى جاھانىڭ بەختىنى ئىقبالىدىن مەھرۇم قىلىش جازاسىنى بېرىڭلار! ماۋۇ ـــ كىشىگە كىشىنىڭ ياخشىلىق قىلغىنىنى كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورنى ئولتۇرۇڭلار؛ ئۇنىڭ جېنى بۇ مېھنەت يۇكىدىن پاتراق خالاس تاپسۇن. ماۋۇ ـــ كىشىنىڭ ئوزىگە ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيدىغان ھەسەتخورغا شۇنداق ئازاپ قىلىڭلاركى، چەكسىز قېيناق ئازاۋىنىڭ چاڭگىلىدا روھىنىڭ قۇشى قىل يۇتۇپ، ئەزرائىلنىڭ دامىغا گىرىپتار بولسۇن.

شۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ مۇلازىملىرى بىرىنچى كىشىنى يالىڭاچلاپ، بار- يوقىنى ئېلىۋېلىپ قويۇۋېتىپتۇ ۋە مۇنداق غەزەل ئوقۇپتۇ:

ئەگەر كىشى كىشىگە نەپ بەرمىسە،
خوپتۇر ئۇنىڭ بار- يوقىنى تالىماق.
مۇڭە بەرمەس بولسا ئەگەر قايسى دەرەخ،
لايىق بولغاي ھەممە شاخىن پۇتىماق.

ئىككىنچىسىنى بولسا تىغ بىلەن بېشىنى كېسىپ، ھەسەت رەزىلدىن قۇتۇلدۇرۇپتۇ. ئۇچىنچى ھەسەتخورنى يالىڭاچ بەدىنىگە زەھەر سۈركەپ، قىزىق ئاپتاپتا تۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئۇزاق ئازاپ تارتىپ زار- زار قاخشاپ ھالاك بولۇپتۇ. پادىشا ئۇ ئۇچ ھەسەتخورغا ئەنە شۇنداق جازا بېرىپتۇ.

يوقتۇر ھەسەت ئاغرىغىغا دەرمان ئىشى،
چۇنكى ھەسەت دەۋە بىلەن دو قىلمىشى.
ياخشى باقساڭ ئوز جانىغا قەست قىلغۇسى،
كىشى ئۇچۇن ھەسەت يىگەن نادان كىشى.

جاھاندا ھەسەتتىن چوڭراق رەنج يوق. چۇنكى ھەسەتخور كىشى خالايىقنىڭ خوشاللىغىدىن غەمگە پاتىدۇ ۋە ئوزگىلەرنىڭ راھىتىدىن ئوزىگە جاپا تاپىدۇ.

بۇ غەم ئىچرە ھەسەتخور يۇرەر دائىم مۇردا جان،
قانداق تىرىك بولغۇسىدۇر دىلىدا تۇرسا ئىلان.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى، ھەسەت ئېشىپ بارسا

ئاخىرى كىشىنىڭ ئۆزىگە ياخشىلىق قىلىشىنىمۇ كۆرەلمەيدىغان دەرىجىگە يېتىدۇ. بۇنىڭدىن بىلمەك كېرەككى، ئۇ كىشى باشقىلار توغرىسىدا نېمىلەرنى قىلمىسۇن؟ شۇڭا دېمىنە توغرىسىدىكى ئىشلارەۋ ھەسەتخورلارنىڭ ئىشلىرىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن.

— مەن بۇ دەرگاھتىكى يېقىنلىرىڭدىن ھەسەت ئىشىنى پەملىيەلمىدىم. ئەمما دېمىنە ساڭا نەسىھەتچى بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇلار ئۇنى يوقىتىشقا بىرلىشىۋالدىمىكىن دەپ گۇمان قىلىمەن. بولمىسا بۇئىشقا بۇنچىلا مۇقەددىمىلەر كەتمەيتتى، — دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

— بۇ ئىشتا مېنىڭ شۇبھەم ناھايىتى كوپ، — دەپتۇ شىر، — مەن كىشىلەرنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن دېمىنەنى ئولتۇرۇپ ئۆزەمگە زىيان سالالمايمەن. خالايىقنىڭ خوشاللىغىنى دەپ خۇدانىڭ غەزىۋىگە سازاۋەر بولۇشنىمۇ خالىمايمەن. ئۇنىڭ ئىشىنى ئۇنى ئولتۇرسەم خالايىقنىڭ تەنىسىگە قالىمىغدەك دەرىجىدە ياخشى ئېىنقىلىشىم كېرەك. شەنزەبەنى ئالدىراپ ئولتۇرۇۋېتىپ پۇشايمانغا قالدىم. ئەمدى ئېىنقىلانمىغان گۇمان بىلەن قابىلىيەتلىك كىشىلەرنى زايا قىلمايمەن. يېقىنلىق جامالدىن گۇمان پەردىسىنى كوتەرمىگىچە قەتلى قىلىشقا ھوكۇم سۇرمەيمەن، بۇزرۇكلارنىڭ:

ئەگەر كەلسە ئالدىڭغا بىر گۇناھكار،
ئېىنقىلىماي ئوقۇبەت قىلما زىنھار.
بەك ئاسان ئوشتىلۇر لەئىلى بەدەخشان.
پۇتۇن قىلماق ئەمەستۇر لېكىن ئاسان.
ئەگەر چەكسەڭ بەكمۇ تېزلىك بىلەن تىغ،
قولۇڭ چىشلەپ دېگەيسەن ئاخىر دەرىغ.

دېگەن سوزنىڭ مەزمۇنىغا خىلاپلىق قىلمايمەن.

شىر بىلەن ئاندىسىنىڭ گەپلىرى تامامىلىنىپ، ئىككىسى ئوز ماكانىغا قايتىشىپتۇ.

دېمنەنى ئېغىر كىشەن بىلەن كىشەنلەپ، زىندانغا سالغان ئىكەن. كەلىلە ئۇنى كورمەكچى بوپتۇ ۋە زىندانغا چۈشۈپ دېمنەنىڭ ھالىنى كورۈپ زار- زار يىغلاپتۇ:

ــ ھەي بۇرادەر، سېنى بۇ بالا ۋە مېھنەت ئىچىدە كوردۇم، ئەمدى ماڭا ھاياتتىن نىمە لەززەت بولسۇن؟

سەنسىز ئەي ئارامى جانىم بۇ ھاياتىمنى نىتەي،
بولماس بولساڭ ھەمدىمىم گەر شادىمانلىقنى نىتەي.
"غەيرى ۋەسلىگە يېتەرسەن مەندىن ئايرىلساڭ" دىدىڭ،
پادىشالىق ئەيلەپ ئەمدى پاسۋانلىقنى نىتەي.

دېمنەمۇ يىغلاشقا باشلاپتۇ:

بولدى مېنىڭ خەستە جانىمۇ يارا،
بولغاچ سەندەك ۋاپادارىمدىن جۇدا.

ماڭا كەلگەن بۇنچە مېھنەت ۋە زىندان مۇشەققىتى بىلەن كىشەن جاپاسى سېنىڭ پىراقىڭنىڭ ئوتى بىلەن كويگىنىمگە تەڭ كېلەلىمەيدۇ.

ئايرىلغاچ جامالىڭ شامىدىن كوڭلۇم قاراڭغۇدۇر،
غەم ئوتىدا كويمەكتىن بولماس بىر نەپەس خالى.
جاننى كويدۇرگەن پىراقىڭنىڭ جاپاسىدا شۇدەم،
قان ياشتا قىزارماقتۇر سېرىق يۈزۈمنىڭ ئەھۋالى.

ــ ئىش ئەمدى بۇ دەرىجىگە يەتتى دېمنە، ــ دەپتۇ كەلىلە، ــ ئەگەر ساڭا سوزدە قوپاللىق قىلساممۇ ئەيىپ ھىساپلانمايدۇ. مەن بۇرۇندىنلا سېنىڭ بۇ ھالىڭنى بىلىپ، قانچىلىغان نەسىھەتلەرنى قىلدىم. لېكىن سەن بىرىنىمۇ ئاڭلىمىدىڭ ھەم ئۆزەڭنىڭ زەئىپ تەدبىرلىرىڭ بىلەن ئىش قىلدىڭ. مانا، ئاخىرى مەن بۇرۇن دىگەندەكلا بولدى.

"بارما دوستۇم، دامغا چۈشكەيسەن" دىگەن ئىدىم ساڭا،
ئاقىۋەت باردىڭ، مانا بۇ ئېيتقىنىم كەلدى ساڭا.

ئەگەر ئۇ نەسىھەتلەرنى ئېيتمىغان بولسام بۈگۈنكى كۈنلۈكتە ساڭا خىيانەتتە شېرىك بولغان بولاتتىم. مەن ساڭا ئولىمالار: "كىشىنى ھالاك قىلىشقا ھەركەت قىلغۇچىلار ئەجىلىدىن بۇرۇن ئولىدۇ. لېكىن جېنى تېنىدىن بىر يولىلا چىقمايدۇ، بەلكى شۇنداق بولىدۇكى، ئۇنىڭغا ھاياتتىن بىزار بولغۇدەك دەرىجىدە بىر رەنج يېتىشىدۇ. ھەردەم ئوزىدىگە ئولۇم تىلەيدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۈچۈن ئولەلمەيدۇ" دەپ ئېيتقان دىمىگەنمىدىم! ئەنە شۇنداق ھالەت دەل سېنىڭ بېشىڭغا كەلدى. ھەرقانداق كىشى شۇنداق ھالەتكە چۈشۈپ قالسا، ئۇنداق تىرىكلىكتىن ئولۇم ياخشىراقتۇر.

گەر ھاياتىڭ بولسا ھەردەم غۇسسە بىلەن قان يۇتۇش،
ياخشىراقتۇر ئۇ ھاياتتىن گور ئىچىدە يەر تۇتۇش.

ــ ئەي بۇرادەر، ماڭا نەسىھەت يولى بىلەن ئېيتقان سوزلىرىڭ-نىڭ ھەممىسى ھەق سوزلەر ئىدى، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ لېكىن مېنىڭ نەپسىمنىڭ مال ھېرىسى ۋە ئۇلۇغلۇق تەمەنناسى ئەقلىمنى زەئىپلەشتۈردى ھەم نەسىھىتىڭنى ئاڭلاتمىدى. خۇددى زىيان قىلىدىغانلىغىنى بىلىپ تۇرۇپ سىگىمەيدىغان تاماقنى يەپ، ھالاكەتكە ئۇچرىغان ئاغرىقىغا ئوخشاش، مەن زەھەرنى بىلىپ تۇرۇپ، ئەنە شۇنداق چوڭ ئىشنى باشلىغان ئىكەنمەن، شۇڭا ماڭا ئوخشاش نەپسى ھاۋاسىدىن نېرى ئوتەلمەيدىغان كىشىگە ھەرقانداق بالا ـ قازا كەلسە راۋا بولىدۇ. مەن ئوزەمدىنلا شىكايەت قىلىشىم كېرەك.

غەيرىدىن مەن ناله قىلماسمەن بېشىمغا كەلسە گەر،
ھەر بالا كىم كەلگۈسىدۇر ئۇ ئوزەمنىڭ پەيلىدىن.

ـــ هەرقانداق ئىشنىڭ باشلىنىشىدىلا ئۇنىڭ ئەتىجىسىگە نەزەر سالالىغان ۋە قىلغان ـ ئەتكەن، دىگەنلەرنىگە پۇشايمانلىق ۋە پەرىشانلىق كەلتۈرمىگەن كىشىلەر ئاقىل ھىساپلىنىدۇ. چۈنكى پۇشايمان دۇشمەنلىك شات بولۇشى ۋە دوستلىنىڭ مالال بولۇشىدىن بولەك پايدا بەرمەيدۇ. ئىلگىرى خاتا قىلىپ كېيىن پۇشايمان قىلغاندىن نىمە پايدا؟ـــ دەپتۇ كەلىلە.

ـــ ھەي بۇرادەر!ـــ دەپتۇ دىمنە،ـــ دۇشمەنسىز بولماق ھىممىتى پەسلەرنىڭ ئىشى. خاتىرجەم ۋە خوشال يۇرمەك نادان، ئاخماق لارنىڭ ھالىتى. ئالىي ھىممەت كىشى ھەرقانداق جايدا قاتتىق رەنج ۋە چوڭ خەتەردىن خالى بولالمايدۇ.

ئالغىلى بولماس ھەۋەس چوڭەنىدە ئۇتۇق تېشى،
باشتىن ئوتمەكلىك كېرەك قويساڭ بۇ مەيدانغا قەدەم.

ـــ بۇ دۇنيانىڭ دولىتى ۋە ئاقىۋىتى يوق، ئۇلۇغلۇغى ھىچقانچە رەنجۇ مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ.

بەرمىگەي دولەت بېغى ھىچ شادىمانلىق مۇيسىن،
چۈنكى ئۇنىڭ مۇيسىدۇر بۇ جاھانىڭ گەردىشى.

دۇنيانىڭ پۇل ـ مالىلىرىغا ۋە مەنسەپلىرىگە ئىلتىپات نەزىرىنى سالمىغان بولساڭ، رەنجۇ مۇشەققەت قۇدۇغىغا چۈشمىگەن بولاتتىڭ. ھەسەت كوچىتىنى كوڭلۇڭ بېغىغا تىكمىگەن بولساڭ، بۇگۈنكى كۈنلۈكتە بالا ۋە مىھنەت مۇيسىنى يىمىگەن بولاتتىڭ،ـــ دەپتۇ كەلىلە.

ـــ بۇ بالا ئۇرۇغىنى ئۈزۈم تېرىغان، ـــ دەپتۇ دىمنە، ـــ ھەر كىشى ئۆز تېرىغىنىنى ئورىدۇ!

ياخشى ئىش ياخشى، ياماڭ قىلماق قىلۇر پەيدا يامان،
ئارپىدىن ئارپا ۋە بۇغدايدىن ئۇنەر بۇغداي هامان.

ئەمدى ئىش قولدىن كەتتى هەم قول ئىشتىن قالدى. يا تەدبىر قولى بىلەن تەقدىر گوهرىنى تېرەلىشىم ۋە يىراكى ئەندىشە ئەينىگىدە ساۋاپ چېهرىسىنى كورەلىشىم مۇمكىن بولماي قالدى. ئەمدى خاتالىغىم ۋە ئەيبۇمنى كوردۇم ۋە بىلدىم، دولەت گوهرى مېهنەت خەتىرىگە ئەرزىمەيدىكەن.

كىرپىتۇرمەن بۇ دەريا ئىچرە سۇ ئالماق هەۋەس ئەيلەپ،
ۋە لېكىن بىلمىگەنكەنمەنكى بىهەد مەۋج ئۇرارىنى.

ــ ئەمدى بۇ بالادىن خالاس بولۇشقا قانداق تەدبىر قىلماقچىسەن؟ــ دەپ سوراپتۇ كەللە.

ئەمەس مۇمكىن بۇ ئىشنىڭ تەكىلىگىدىن هىچ قېچىپ چىقماق،
قايا قىتا بولسا يوچۇق ئاڭا تەدبىر دامى باغلاقلىق.

ــ پەمىمچە، تىرىكلىك كېمىسى بۇ هالاكەت گىرداۋىدا غەرق بولۇپ، ئاخىرەت ئاپىتىۋى يوقلۇق مەغرىبىگە ئولتۇرىدىغان ئوخشايدۇ. لېكىن تېنىمدە جانلا بولىدىكەن قۇتۇلۇش ئۈچۈن هىلە ۋە پىرىپتە ئىشلىتىمەن. ئەما سېنىڭدىن تېخىمۇ قاتتىقراق غەم يەۋاتىمەن! مۇبادا سەن مەن بىلەن بىللە توهمەتكە ئۇچرىساڭ، خۇدا ساقلىسۇن، سېنىمۇ شۇ ئىش تىوغرىسىدا ئۇتىساڭ، هەمە سىرنى تولۇق ئېيتىپ قويىدىغان بولساڭ، ئۇ ۋاقىتتا ماڭا ئىككى سەۋەپتىن تېخىمۇ قاتتىق ئازاپ بولىدۇ. بىرى شۇكى، سەن مېنىڭ سەۋەبچىمدىن زەخمەت چېكىپ قالىسەن. يەنە بىرى شۇكى، سېنىڭ راستكويلۇغۇڭ خالايىقىقا روشەن بولغاچقا سەندەك ئادىل

گۈڭاچىنىڭ سوزى بىلەن مېنىڭ ئىچكى ۋاقتىم تېزلىشىدۇ - دە، دىدار قىيامەتكە باقى قېپقالىدۇ،ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دېمىنە.

ــ سوزۇڭنى ئاڭلىدىم،ــ دەپتۇ كەللە،ــ ئەمما مەن ئازاپلاشقا سەۋرە قىلالمايمەن، ئەگەر ئوقۇبەتكە تۇتىدىغان بولسا، نىمىنى بىلگەن بولسام ھەممىنى ئېيتىپ قويىمەن. ھەرگىز كىشىگە خوشامەت قىلىش ئۇچۇن، راستنى يېپىپ يالغان سوزلىمەيمەن. سەنمۇ گۈنايىڭغا ئىقرار قىلىپ، توۋا قىلىپ كوڭلۇڭنى ئېرىتكىنىڭ ياخشى. چۇنكى بۇ ھالاكەتتىن تىرىك قۇتۇلالمايدىغانلىغىڭ ئۇزەڭگىمۇ مەلۇم، شۇڭا دۇنيا ھاياتىدىن تېخى ئايرىلمايلى تۇرغان ۋاقتىڭدا، ئاخىرەت ئازاۋىدىن نىجات تاپماقنىڭ كويىغا چۇشكىن.

ــ بۇ توغرىدا ياخشى ئويلىشىم كېرەك. خاتىرىمگە كەلگەنىنى ساڭا يەنە مەلۇم قىلارمەن، ــ دەپتۇ دېمىنە.

كەللە رەنجۇر ۋە غەمكىن بولغىنى ھالدا قايتىپ كېتىپ، ئۇ كېچىسى ئاپەت ۋە ئەندىشە ياستۇغىغا باش قويۇپ، سەھەرگە قەدەر بالا ۋە مېھنەت ئوتىدا تولغىنىپ، ئۇياق - بۇياقتا ئورۇلۇپ يېتىپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن نۇرغۇن شىرىن ئارزۇلار بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. ئەمما كەللە بىلەن دېمىنە بۇ سوزلەرنى دېيىشۇاتقاندا، زىندانىدا بىر ئوغرى بار ئىكەن. ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجرالىرىنى تولۇق ئاڭلاپتۇ ۋە "ھەر سوزىنىڭ بىر ۋاقتى بولىدۇ، بىر ۋاقىتلاردا كارىغا ياراپ قالسا ئەجەپ ئەمەس" دەپ ئۇ گەپنى خاتىرىسىدە ساقلاپ قويۇپتۇ.

ئەتىسى ئاپتاپنىڭ زەررىن شىرى ئاسمانىنىڭ كۈك رەڭلىك جاڭگىلىدا جەۋلان قىلىشقا باشلاپتۇ. كېچىنىڭ قارا پۇزلۇك دېمىنەسى جاپا زىندانىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا يوشۇرۇنۇپتۇ.

كۈندۇزنىڭ ئادىلى كىردى ئارىغا،
كېچىنىڭ زالىمى چىقتى ياقىغا.

شىر بارلىق تاۋابىئاتلىرى بىلەن جەم بولۇپ، يەنە مەجلىس تۈزۈپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى يەنە دېمىنەنىڭ ئىشىدىن سوز باشلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— زالىملارنى ئامان قويماق پەرھىز كارلارنى ئولتۈرمەك بىلەن باراۋەردۇر.

يامانغا ياخشىلىق قىلماق گويا كى،
بولغۇسى ياخشىغا قىلغان يامانلىق.

ھەر كىشى قۇدرىتى بار تۇرۇپ، يامانلىق قىلغۇچىلارنى تىرىك قويسا ياكى زالىمغا مەدەت بەرسە، ئۇلارنىڭ ئۇۋالىغا شىرىك بولىدۇ ۋە ئاخىرى ئۇزىنىڭ بېشىغا چىقىدۇ.

قىلما يامانلىق ياخشىغا، بولما يامانىنىڭ يارى ھەم،
ئاخىرى ئۇنىڭ زىيىنى ئۇزەڭگە يەتكۈزگەي ئەلەم.

شىر قازى ۋە مەنسەپدارلارغا:

— دېمىنەنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەشكە كىرىشكىلار ۋە ھەر كۇنى ئاشكارىلانغان ۋەقەنى ئۇتتۇرلۇق ماڭا ئەرز قىلىڭلار! — دەپ بۇيرۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن قازى ۋە باشقا ئاكابىر - ئەشرەپ، ئاۋۇ-خاسلار ھەممىسى شىر قېشىدىن قوپۇپ بىر يەرگە جەم بولۇشۇپتۇ. دېمىنەنىمۇ زىندانىدىن ئەپكېلىپ شۇ جايغا ھازىر قىلىشىپتۇ. شۇندىن كېيىن قازىنىڭ نائىبى بارلىق مەجلىس ئەھلىگە شۇنداق دەپتۇ:

— يارانلار! پادىشا دېمىنەنىڭ ئىشىنى تەپتىش قىلىشنى ھەددىدىن ئارتۇق تەكتلىمەكتە ۋە تاكى بۇ ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقمىغىچە باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلماسلىقنى بۇيرۇدى.

ئەمدى، ھەر بىرىگلارغا قانچىلىك ئىش مەلۇم بولسا شۇنى راستـ
لىق بىلەن بايان قىلىڭلار. چۈنكى ئۇ ئىشتا ئۇچ پايدا بار:
بىرىنچىسى، ھەقىقەتكە يار بەرمەك ۋە راستلىق تۈگىنى كوتەرمەكـ
تىك ھەم شەرىئەتتە قەدرى ـ قىممىتى كۆپتۇر، ھەم مۇرۇۋۋەتتە
ھورمىتى ئاز ئەمەس. ئىككىنچىسى، زۇلۇم بىناسىنى ۋەيران قىلـ
ماق ۋە خىيانەت ئەھلىگە پەندى ـ نەسىھەت بەرمەك ھەم تەگرى
رىزاسىغا مۇۋاپىقتۇر، ھەم خالايىق تەبىئىتىنىڭ تەقەززاسىدۇر.
ئۈچىنچىسى، مەككار ۋە پىتنە ـ پاساتكارلارنىڭ جەۋرىدىن قۇتۇلـ
ماق ۋە ئىككى يۈزلىمىلەرنىڭ پىتنىلىرىدىن ئامان تاپماق چوڭ
مەنپەئەتتۇر ۋە ئۇ راھەت كورۈشنىڭ ۋاستىلىرىدىن بىرىدۇر.

گەپ ئاخىرلاشقان بولسىمۇ ھېچكىم جاۋاپ بەرمەي خاموش
ئولتۇرۇۋېرىپتۇ. چۈنكى ئۇلار دېمىنەنىڭ ئىشىنى بىلمەيدـ
كەن. شۇڭا ئۇلار گۈمان بىلەن كىشىنىڭ قېنىنى توكۈشكە
ھەركەت قىلىشنى خالاشماپتۇ. دېمىنە ئۇ يەردە ھازىر بولغانلارنىڭ
ئەھۋالىنى كورۈپ كوڭلى شاتلانىپ، خۇددى باغى ئىرەمنىڭ
گۈللىرىدەك ئېچىلىپ كېتىپتۇ. ئەمما غەمكىن قىياپەتكە كىرىۋېلىپ،
چىرايىنى تۈرۈپ شۇنداق دەپتۇ:

ـ ئەي، دىن ۋە دولەتنىڭ كاتتىلىرى، مەملىكەت ۋە مىللەتـ
نىڭ ئۇلۇغلىرى، ئەگەر مېنىڭ گۇنايىم بولغان بولسىدى، سىزلەرـ
نىڭ خاموش تۇرغىنىڭىزلارنى كورۈپ شات بولغان بولار ئىدىم.
مەن بىگۇنا مەن. ھەر كىشى گۇنادىن پاك بولغان بولسا، ئۇنىڭ
كوڭلىگە كىشىنىڭ سوزى سىغمايدۇ. خۇدانىڭ ھەققى ھورمىتـ
كى، ئەگەر مېنىڭ توغرامدا ھەر نىمەرسە ئاڭلىغان بولسىڭىزلار
يوشۇرماي ئېيتىڭىزلار ۋە راستچىللىققىمۇ رايە قىلىڭىزلار،
چۈنكى ھەر سوزنىڭ ئارقىسىدا مۇناسىپ جاۋاپكارلىق بولىدۇ.
ھەرقايسىلىرىڭىزلار ئوزىڭىزنىڭ ھەققىنى ئىزھار قىلىشتا ۋە ئەدلىگە
لايىق قەتلى ھوكۇم قىلىشتا كورگەنلىرىڭىز ۋە بىلگەنلىرىڭىز بولغان
بولسا، كۆڭۈللىرىڭىزلارنى شۇبھە ۋە غەرەزدىن پاك قىلىپ راستـ

امق بىلەن گۈۋالىق بېرىدىغانلار. ئەگەر ھەر بىر ئىشتا ئىنسانلار مېنى گۇمان ۋە شۈبھە بىلەن ئولتۇرمەكچى ھەركەت قىلسىدىغانلار خۇددى جاھىل تەۋەپقا يەتكەن ھادىسىدەك ئەھۋالغا ئۇچراپ قالىدىغانلار.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ــ دەپ سورىشىپتۇ ئۇلار.

ــ بىر نادان ئادەم،ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

نادان تەۋەپنىڭ ھېكايىسى

بىر نادان ۋە تەجرىبىسىز ئادەم تەۋەپلىق دەۋاسىنى قىلىدىكەن. ئۇنىڭدا ياكى ئازراق ئىلىم، ياكى دورا تونۇشقا بىلىم دەيدىغان نەرسە يوق، شۇنداق جاھىل ئىكەنكى ھەللە بىلەن بەللىنى بىر بېرىدىن ئاجرىتالمايدىكەن. كېسەللىكنى تەشخىس① قىلىشتا شۇنچىلىك نادان ئىكەنكى، كۆز ئاغرىغنى بىلەن پۇت ئاغرىغنى ئايرىيالمايدىكەن. دورىلارنىڭ تەركىۋىنى تولۇق-لاپ كۆرۈلاچ ياساشتا، بىرىنىڭمۇ ئەسلى مىقدارىنى بىلمەيدىكەن، شەرۇەت ئىچۈرۈش ۋە غىزا تەرتىۋىنى بۇيرۇشتا ھېچ نەرسىنىڭ چېنى ۋە قائىدىسىنى ئۇقمايدىكەن.

ھەر ئاغرىق ئاڭا سالسا كۆزىنى،
كورەلمەس ئىدى ھايات يۈزىنى.

ئۇ شەھەردە بۇ ئەبلەخ جاھالەت دۇكىنىنى ئېچىپ، ئۆزىگە "ئۇستا تەۋەپ" نامىنى بەرگەن ئىكەن. ئۇ شەھەردە يەنە بىر دانىشمەن تەۋەپ بار بولۇپ، ئۇ مۇكەممەل تەجرىبىگە ئىگە، نەپىسى ۋە قەدىمى مۇبارەكلىگىدىن مەشھۇر بولغان، نەپىسى خۇددى ئەيسانىڭ نەپەسىدەك جان بېغىشلىغۇچى ۋە قەدىمى

① تەشخىس ــ دىاگنوز قويۇش.

خۇددى خىزمەتنىڭ قەدىمىدەك خوشاللىق كەلتۈرگۈچى بولغان بىر كىشى ئىكەن.

يۇقۇرى بېقىپ ئەگەر ئۇ ئۇرسا دەم، چەرخنىڭ بېشى،
چوگىلەشنىڭ ئاغرىغىدىن قۇتۇلاتتى شۇ زامان.
باغ ئارا كىرسە ئەگەر ئۇ كەلتۈرەتتى قەدىمى،
تال ۋە تېرەك شاخىغا تىترەك كېسەللىكتىن ئامان.

لېكىن، ھۇنەرۋەن - قابىلىيەتلىك كىشىلەر زامانىنىڭ ناز داستىخىنىدىن جاپا ۋە مېھنەت نالىسىنى كۈتمەيدۇ خارلىقتا قالمىغان، ھۇنەر - قابىلىيەتسىز كىشىلەر ئۇنىڭ چەكسىز پايدا-مەنپەئەتىنى كۆرۈپ زەللە ئالمىغان ئىش ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ ئادىتىدۇر.

ئەمەس ئىكەن بۇ زامان ھۇنەر- سەنئەت خېرىدارى،
بۇنداق كاسات ماتايمىنى مەن ئاپىرىپ كىمگە ساتاي.

بېرىپ - بېرىپ ئوز دەۋرىنىڭ ئولىماسى بولغان ئۇ دانىش-مەنىنىڭ ئامىتى قېچىپتۇ ۋە ئۇنىڭ كوز يۇلتۇزىنىڭ نۇرى زەئىپ-لىشىپتۇ. دانالارنىڭ كوز قارچۇغىنىڭ نۇرى روشەنلىك ئالمىغان ئۇ ئەزىزنىڭ كوز نۇرى كۇندىن - كۇنگە كېمەيىپ، ئاخىرى ئۇنىڭ-دا روشەنلىكتىن ئەسەر قالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىچارە ئوزىنى خىلۋەتكە ئاپتۇ. نەتىجىدە ھىلىقى جاھىل قۇرۇق دەۋا قىلىپ لاپ ئۇرۇشقا باشلاپتۇ.

دۇۋە قىلدى ھوسنى دەۋاسىنى ھەم قاچتى پەرى،
ئەقىل ھەيرانلىقتا كۆيدىكى، بۇ قانداق ئىش ئىرۇر.

ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، ھىلىقى نادان تۆرىلىق نامى بىلەن مەشھۇر بولۇپتۇ ۋە شوھرەت - داڭقى خالايىقنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپتۇ.

ئۇ شەھەر پادىشاسىنىڭ بىر قىزى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ھوسنىنىڭ چىرايىلىقلىغىدىن ئاپىتاپ خىجىل بولىدىكەن. زۇلپى شۇنداق خۇشبۇي ئىكەنكى، سابا تېخى ئۇنداق خۇشپۇراق ئىپارنى جاھان كوزىگە كورسەتمىگەن ئىكەن.

جادۇ كوزلۇك، ئاي يۈزلۈك، دىلغا دىلكەش،
جانغا راھەت، دىماغا لەززەت خۇددى مەھۇەش.

پادىشا ئۇ قىزنىڭ شاھانە ئىززەت - ئابروي ۋە كاتتا توي - تاماشالار بىلەن ئوز ئىنسانىڭ ئوغلىغا ياتلىق قىلغان ئىكەن.

ئاپتاپ ئاينى ئويدە قىلدى مېھمان،
زوھرە بىلەن مۇشتەرى تاپتى ۋىسال.

ئۇ ئىككى گۈزەل بىر جايدا بولۇش ئارقىلىق يىگىتنىڭ شاھانە گوھىرى مەلىكىنىڭ بەچچىدان سەدىپىدە ئورۇن تۇتۇپتۇ ۋە ئاي - كۈنى تۇشۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە مەلىكە بىر ئاغرىقتا مۇپتىلا بوپتۇ. پادىشا دانا تۇغۇلغىنى قېشىغا چاقىرىپ، كېسەلنىڭ ئالامەتلىرىنى ئۇنىڭغا بايان قىپتۇ. دانىشمەن تۇغۇلۇپ كېسەلنىڭ ھەقىقىتىدىن ئاگاھلىق تېپىپ، ياخشى تەشخىس قىلىپتۇ ۋە پادىشاغا:

— بۇ ئاغرىقنىڭ ئىلاجى مېھران دىگەن دورا بىلەن مۇيەسسەر بولىدۇ. ئۇنىڭدىن بىر مىسقال ئېلىپ، يۇمشاق سۇغا ئۇپ، ئۇنىڭغا يەنە بىر مىسقالدىن ئىپار ۋە دارچىن ئارىلاشتۇرۇپ، سىرىق زەپەر بىلەن شەرۇەت قىلىدۇرغايلا. ئۇنى ئاغرىقنىڭ ئىچۇرۇلسە دەرھال رەنجىدىن شىپا تاپقۇسىدۇر، — دەپتۇ.

ـــ ئۇ دورا نەدىن تېپىلدۇ؟ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.
ـــ مېنىڭ كوزۇم ساق ۋاقتىدا ھەزرەتلىرىنىڭ شەرۋەتخانىسىدا ئۇ دورىدىن كورگەن ئىدىم. بىر كۈمۈش قۇتىچىدا بار ئىدى. ئۇنىڭغا ئالتۇن قۇلۇپ سېلىنغان ئىدى. ھازىر ئۇنى تېپىشقا ئاجىزمەن، ـــ دەپتۇ دانا تېۋىپ.
شۇ ئەسنادا ھىلىقى تېۋىپلىق دەۋاسىنى قىلغۇچى جاھىلمۇ ھازىر بولغان ئىكەن.
ـــئۇ دورىنى مەن ياخشى تونۇيمەن، ئۇ دورىنى تەييارلاش مېنىڭ ئىشىم، ـــ دەپتۇ ئۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇ پادىشانىڭ رۇخسىتى بىلەن شەرۋەتخانىغا كىرىپتۇ. قارىسا دانىشمەن ھەكىم تەرىپىدىپ بەرگەن قۇتىچىغا ئوخشايدىغان قۇتىلار ئۇ يەردە ناھايىتى كوپ ئىكەن. شۇڭا ئۇ ئوزىگە لازىملىغىنى ئىزلەپ تاپالمايى ھەيران بولۇپ، ئاخىرى بىر قۇتىنى كوتىرىپلا ئېلىپ چىقىپتۇ. ئۇ قۇتىنىڭ ئىچىدە پادىشانىڭ تاپشۇرۇغى بىلەن ساقلاپ قويۇلغان زەھەر بار ئىكەن. نادان تېۋىپ ئاغرىقنىڭ ھۇزۇرىدىلا ئۇ قۇتىنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ، زەھەرنى باشقا دورىلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ شەرۋەت قىلىپتۇ. دە، ئۇنى پادىشانىڭ قىزىغا بېرىپتۇ. ھەلىكە ئۇنى ئىچىشى بىلەنلا جان ئۈزۈپتۇ. پادىشا بۇ ھالنى كورۇپ، قىزىنىڭ پىراقىدىن ئاھلىرىنىڭ شولىسىنى پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ ۋە شەرۋەتنىڭ قالغىنىنى ئۇ جاھىل تېۋىپقا ئىچۈرۈشنى بۇيرۇپتۇ. نەتىجىدە ئوزىنىڭ يارىماس ئەمەلىنىڭ مۇكاپاتى يېتىپ، ئۆمۈ ئوز ئورنىدىلا جان بېرىپتۇ.

ياندۇرۇپ كورسەتەر پەلەك ھەر ئەمەلنى كوزۈڭگە،
غەيرىگە قىلغىنىڭنى قىلغان بولۇرسەن ئوزەڭگە.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەرقانداق ئىشنى نادانلىق بىلەن قىلىسىڭلار ئاقىۋەت يارىماس نەتىجە

چىقىدىغانلىغىنى، ھەر ئىشتا گۈمان ۋە شۈبھە بىلەن كىرىشىڭلار ـ لار ئاقىۋىتە زەرەر يېتىدىغانلىغىنى بىلگەيسىزلەر.

ـــ ھەي دېمىنە، سەن ئىچكى دۇنياسىنىڭ ناپاكلىغى سۈرىتىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرىدىغان، كۆڭلىنىڭ ئەگرىلىگى شەكىل ۋە كۆرۈنۈشىدىن ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدىغان گۈرۈھتىنسەن،ـــ دەپتۇ شۇ يەردە ھازىر بولغانلاردىن بىرى.

ـــ ھەي پالانى،ـــ دەپ سوراپتۇ قازى،ـــ بۇ سوزنى ئېيتىشتا قانداق دەلىل ـ ئىسپاتىڭ بار؟

ـــ پاراسەتلىك ئولۇمالار ۋە دانىشمەن پازىللارنىڭ ئېيتىشچە،ـــ دەپتۇ ئۇ كىشى،ـــ ئەگەر كىمنىڭ ئىككى قېشىنىڭ ئارىسى كەڭ ۋە يىراق بولۇپ، ئوڭ كوزى سول كوزىدىن كىچىكرەك بولسا ۋە نەزىرى تېز بولۇپ، كوز ئۈچىدا ئىشارەت قىلغاق بولسا، بۇرنى سول تەرەپكە مايىل بولۇپ، تولا ۋاقىتلاردا يەرگە قارىغاق بولسا، شۇنىڭ ئىپلاس زاتىدا مەككارلىق، ئالدامچىلىق ۋە پىتنە ـ پاساتلارنىڭ ھەممىسى جەملەنگەن بولىدۇ. شۇڭا ھەممە بالا ۋە پىتنە ئۇنىڭدىن پەيدا بولىدۇ. ئەنە شۇ ئالامەتلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭدا مەۋجۇتتۇر.

ـــ خۇدانىڭ ھوكۇمىدىلا رىيا يوقتۇر، خۇدانىڭ خوي ـ پەيللا سەھۋە ـ خاتالىقتىن پاكتۇر.

غەلەت سەندىدۇر خاتا مەندىدۇر،
خاتادىن خالى تەكرى ئوزىدۇر.

سەن ئېيتقان ئالامەتلەر ئەگەر توغرا دەلىل ۋە ھەق ھوججەت بولىدىغان بولسا ۋە ئۇنىڭ بىلەن راستىنى يالغاندىن، ھەقنى ناھەقتىن ئايرىغىلى بولىدىغان بولسا، خالايىقنىڭ دەۋا ئىشلىرىدا گۇۋا ھەم دەلىل ـ ئىسپات لازىم بولمايدىغان ئوخشايدۇ ئەمسە،ـــ دەپ ئېتىراز بىلدۇرۇپتۇ دېمىنە ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپ

شۇنداق دەپتۇ، ــ ئۇنداق بولىدىغان بولسا قازى سوراق قىلىش ۋە تەھقىقلەشنى يېغىشتۇرۇپ قويسا بولغۇدەك! بۇندىن كېيىن بىر كىمنى ياخشى سۈپەت بىلەن ياد ئەتمەك ۋە يامان سۈپىتىنى مۇزەممەت قىلماق ھەممىسى بىكار بولىدىغان ئوخشايدۇ؟ چۈنكى ھەچقانداق مەخلۇق، ھەقىقاتالا ئۇنى ياراتقاندا ئوزىگە قوشۇپ ياراتقان ئالامەتلەرنى ئوزىدىن يوقىتىۋېتەلمەيدۇ. سەن ئېيتقان بۇ ھوكۇم بويىچە ياخشى ئىش قىلغانلارغا ياخشى مۇكاپات ۋە يامان ئىش قىلغانلارغا يامان جازا بېرىشتەك شەرىئەتنىڭ ئادىل ھوكمى يوق بولىدىغان ئوخشايدۇ؟ بۇ گەپچە ماڭا بوھتان قىلىنغان بۇ ئىشنى مەن قىلغان تەقدىردە، ئاشۇ ئالامەتلەر مېنى قىلدۇرغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئىشنى قىلماسلىققا ئوزىمدە قۇدرەت يوق بولغان بولىدۇ ـ دە، مېنى ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە سالماق تۇغرا كەلمەيدۇ ئەمىسە!

سەن مېنى "ئوزەڭچىلا ئۇندۇك" دېمە، ھەق باغۇنى، ئوستۇرۇپ ئوز مەيلىچە پەرۋىرىش ئەتتى مېنى.

دېمەك، شۇنداقلا بولىدىغان بولسا، سېنىڭ سوزۇڭ بويىچە مەن تۇتقۇندىن ۋە بالادىن خالاس تېپىپ قۇتۇلۇشۇم كېرەك. سەن ئوزەڭنىڭ جاھىللىغىڭ بىلەن بايقى ئوخشىتىشنى ئېيتتىڭ. لېكىن ئۇ ئارقىلىق سەن نامەلۇم سوز ۋە بىمەنە گۇمان بىلەن سوزلەيدىغان ئاخماق ئىكەنلىگىڭنى مانا مۇشۇ پازىلالىرىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا قىلدىڭ.

ئەقىل پىرى ئاڭلاپ گەپدانلىغىنى،
چۈشەندى قانچىلىك نادانلىغىنى.

دېمىنە ئەنە شۇنداق جاۋاپ بەرگەندىن كېيىن، شۇ مەيدان-

دا هازىر بولغانلارنىڭ هەممىسى دېمىنى چىقىرالماي قېلىشىپتۇ، سوز ساندۇغىغا سۇكۇت موھىرىنى بېسىشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن قازى ئۇنى زىندانغا تاشلاشقا بۇيرۇپ قويۇپ، بولغان ماجرانىڭ ئەھۋالىنى بېرىپ شىرغا ئەرز قىلىپتۇ.

دېمىنە زىندانداا ياتسا، كەللەنىڭ روزبە ئىسىملىك بىر دوستى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ. دېمىنە روزبەدىن سوراپتۇ:

ــ ئوتكەن كېچىدىن بېرى كەللەنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدىم. شلۇ تاپتا ئۇنى كورۇشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن. ئۇ نىمىشقا كېلىپ مېنى سورىمايدىغاندۇ؟

يار شۇكى، يارىغا بەرگەي مەدەت،
زار بولۇپ تەڭلىكتە قالغان چېغىدا.

ئۇنىڭ نىمە سەۋەپتىن كەلمىگەنلىگىدىن سېنىڭ خەۋىرىڭ بارمۇ؟

روزبە كەللەنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، دەرتىنىڭ جىگىرىدىن ئوتلۇق ئاھ تارتىپتۇ ۋە كوز بۇلغىدىن قانىق ياش تامچىلىرىنى ياغدۇرۇپتۇ.

ئولدى كوڭلۇم دوستنى ئەمدى نە يوسۇندا ئىستەيىن،
بولدى تىل لال، ئەمدى ھالىم نە يوسۇندا سوزلەيىن.

دېمىنە روزبەنىڭ بىمارام بولغانلىغىدىن بىتاقەت بولۇپ:

ــ ماڭا ھەقىقى ھالنى پاتراق بايان قىلىسىنا؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ئەي دېمىنە، ــ دەپتۇ روزبە، ــ

ئورتەندى بۇ كوڭۇل، چۇنكى كەتتى ھەمدەم،
تېپىلمىدى دىلىم يارىسىغا مەلھەم.
دەرت ئوتىدىن جان رىشتىسى كويدى شامدەك،
بۇ كويۇكتىن ئالالماسمەن لېكىن مەن دەم.

ئۇ ئەۋەز دوست پانا مەنزىلىدىن باقى مەملىكىتىگە يۇرۇپ كېتىپ، بارلىق ھەمدەم ۋە ھەۋەسكارلىرىنىڭ كۆڭلىگە پىراق دېغىنى سالىدى.

يارسىز قالدۇق ئەمدى بولغىن خەۋەردار،
بولدۇق پىراق، ھىجر ئىلكىگە گىرىپتار.

دېمىنە كەلىلەنىڭ ۋاپات بولغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلاپ، ھۇشىدىن كېتىپتۇ ۋە بىر ھازادىن كېيىن يەنە ھۇشىغا كېلىپ، پەريات چېكىپ زار-زار يىغلاپ شۇنداق دەپتۇ:

دەرت چېكەرمەن، غەم خازانى يەتتى ئەيشىم باغىغا،
ئەمدى شاتلىق شېخى ئۈزرە ھىچ نىمەرسە قالمىدى.
كەتتى جانىم راھىتى ئەي خەستە كۆڭلۈم ناله قىل،
يىغلىغىن قان ئى كوزۇمكى، سەندە ھىچ نۇر قالمىدى!

دېمىنەنىڭ ناله-زارى ھەددىدىن ئېشىپتۇ. ئۇنىڭ ئوتلۇق ئاھىنىڭ شولىسى ئىگىز ئورلەپتۇ. ئۇ سەۋزە ياقىسىنى ئاجىزلىق قولى بىلەن يىرتىپ، يۈزىنى يەرگە سۈرتۈپ، بېشىغا تۇپراق چېچىپ، ناله قىلىشقا باشلىغاندا، ئاڭا-ئۇچىلاردا قىلچە تاقەت قالماپتۇ.

شۇندا روزبه ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقا باشلاپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئۇزەكمۇ بىلسەن دېمىنە، تەقدىرى ئەزەل كاتىۋى ھىچ قانداق كىشىنىڭ تىرىكلىك نامەسىگە ئەبەدىيەت قەلىمى بىلەن دائىملىق رەقىمىنى يازمىدى ۋە مەۋجۇدات سۈرەتلىرىنىڭ نەققاشى مۇمكىنلىك سەھىپىسىگە ھايات نەقشىنى "تەكرىدىن ئۇزگە ھەممە نەرسە يوقلۇر" دېگەن قەلەمدىن باشقا نەرسە بىلەن سىزمىدى. قەلەم كارخانىسىنىڭ ئۇستىسى ھىچ مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇت

لىباسىغا يوقلۇق زىبۇ - زىننەتلىرىسىز پەرداز بېرەلمىدى ۋە قۇد-رەت چىرىغىنىڭ پەرراشى ھېچ سوھبەت شامنى ئاپەت بوراننىدىن خالى ھالدا ياندۇرالمىدى.

يېنىدا غەم تىكىنى يوق بىر پاراغەت گۈلنى،
تاپالمىدى كىشى ھەرگىز بۇ ھاياتنىڭ بېغىدا.
بۇ جاھاننىڭ ئۇمۇر گۈلشىنىدىكى بارچە باھار،
قالمىدى توزۇپ گۈلى، بولماي خازان بىر چېغىدا.

ئولۇم بىر شەرۋەتتۇركى، ھېچكىم ئۇنى ئىچمەي قالمايدۇ ۋە بۇ ئولۇم بىر ئېغىر يۈكتۇركى، ھېچكىم ئۇنىڭ ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. بۇ زەخمىنىڭ مەلھىمى سەۋرە قىلىشتۇر. ئۇنىڭغا سەۋرىدىن باشقا چارە يوق.

سەۋرە كۆڭۈل رەنجىگە نەپ بەرمىسە،
ئۇندىن ئۇزگە ھېچ دەرمان يوقتۇر ئاڭا.

دېمىسە بۇ سوزلەر بىلەن بىر ئاز تەسەللى تېپىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي روزبە! قانچە كوپ نالە قىلسام تېخى ئاز. چۈنكى كەللە ماڭا شەپقەتلىك دوست ۋە مېھرىۋان نەسىھەتچى ئىدى. ھەرقانداق بىر ھادىسىدە ئۇنىڭدىن پانا تىلەيتتىم. ھەر بىر مۇھىم ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنەتتىم، ئۇنىڭ كۆڭلى شۇنداق بىر خەزىنە ئىدىكى، سىر گوھەرلىرىنى ئۇنىڭغا ئامانەت قويسا، ھايات ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولالمايتتى ۋە زامان جاسۇسى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشتىن مەھرۇم قالاتتى. ۋاي ئىسىت، ئۇ قەدىرلىك دوستۇم بېشىمدىن دولەت سايىسىنى ئاپتۇ ۋە مەندەك بىر جاپاكەشنى بۇ دۇنيانىڭ خاراپخانىسىدا رەپىقسىز ۋە ھەمدەمسىز قالدۇرۇپتۇ.

دەردۇ ـ غەمنى ـ كىمگە دەي، سىرىمنى مەھرەم قالمىدى،
غۇسسىگە نەچارە ئەيلەي يارۇ ھەمدەم قالمىدى.

بۇندىن كېيىنكى تىرىكلىكىتىن ماڭا نىمە لەززەت بولسۇن ئەمدى؟ ئەگەر خالايىق ماڭا بۇنداق بەتنام چاپلىمىغان بولسا، ئۇزەمنى ئۇزەم ئولتۇرەتتىم ۋە بۇ تەنها ھاياتتىن خالاس بولغان بولاتتىم. چۈنكى بۇ بالا گىرداۋىغا چۈشۈپ قاپتىمەن، ئۇنىڭدىن بىر مەدەتكارسىز نىجات تاپمىغىم يوق گەپ.

ئۇمىدىم كويىدا ئاۋارە بولاي،
ئىلاجىم يوقالدى بىچارە بولاي.

ـ گەرچە كەلىلە ھايات گۈلىستانىدىن ۋاپات گورىستانىغا كەتكەن بولسىمۇ، ھېنىڭ ساڭا بولغان مۇھەببىتىمىنىڭ كوچىتى ئىخلاس سۈيىدە ياشاردى ۋە كوكەردى، ـ دەپتۇ روزبە، ـ

بۇ چىمەندە سۈنسىمۇ بىر شاخ، ئۇنىڭغا غەم يىمە،
ياشرار نەسرىن يۈزى ھەم تاۋلىنار سۈمبۈل چېچى.

ـ راست ئېيتىسەن، ـ دەپتۇ دېمىنە، ـ كەلىلە ۋاپات بولغان بولسىمۇ سەن كەپسەن. بۇگۈن سەن ماڭا ئاشۇ كەلىلەنىڭ ئورنىدىسەن. قولۇڭنى بېرىپ مېنى بۇرادەرلىككە قوبۇل قىلغىن.

روزبە سۈيۈنۈش بىلەن ئۇنىڭ ئالدىغا يېقىن كەپتۇ:

ـ بۇ مەرھىمەت بىلەن مېنىڭ بېشىمنى ئۇستۇن قىلدىڭ، بۇنىڭ شۈكرانىسىنى قايسى تىل بىلەن ئادا قىلارمەن؟

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار بىر بىرىنىڭ قولىنى قىسىشىپ، بۇرادەرلىككە ۋەدە بېرىشىپتۇ ۋە ھەمسوھبەتلىك ھەم مۇھاپىزەت شەرتلىرىنى مۇقەررەر قىلىشىپتۇ.

ـــ پالانى يەردە كەلىلە بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدىكى شىرىڭ ۋەج بار ئىدى. بىرىپ ئۇنى ئېلىپ كەلسەڭ، جاپا چەككىنىڭ ئەجرىسىز قالمىغان بولاتتى، ـــ دەپتۇ دېمىنە.

شۇندىن كېيىن، روزبە دېمىنە ئېيتقان نىشان بىلەن بېرىپ، ئۇ كومۇكتىكى پۇلنى ئېلىپ كەپتۇ. دېمىنە ئۇنىڭدىن ئوز نېسۋىسىنى ئېلىپ، كەلىلەنىڭ ھەسسىسنى روزبەگە بېرىپتۇ ۋە:

ـــ ئەي بۇرادەر، ھەمىشە پادىشانىڭ دەرگاھىدا بولغىن ۋە مېنىڭ توغرامدا قانداق سوز ئوتسە، ئۇنىڭدىن مېنى خەۋەردار قىلغىن، ـــ دەپتۇ.

روزبە ئۇنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلىپ، تاكى دېمىنە ئولگىچە بۇ شەرتنى بىجا قىلىۋېرىپتۇ. چۇنكى شەرتنى بىجا قىلىش شەرتتۇر. ئەتسى شىرنىڭ ئانىسى شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئوتكەن مەجلىسنىڭ كەيپىياتىنى سوراپتۇ، شىر قازىلارنىڭ يەتكۇزگەن سوزىنى ئانىسىغا بىرمۇ بىر سوزلەپ بېرىپتۇ. شىرنىڭ ئانىسى ئىشنىڭ مەزمۇنىنى ئۇققاندىن كېيىن بەكمۇ تىنچسزلىنىپتۇ.

ـــ نىمە قىلسام بولار، ئەگەر قوپال گەپ قىلسام تەبئىتىگە ياقمايدۇ. ئەگەر خوشامەت قىلسام شەپقەت ۋە نەسىھەت پۇرستى قولدىن كېتىدۇ، ـــ دەپتۇ ئۇ.

ـــ نەسىھەت قىلىدىغان چاغدا تارتىنىش ياخشى ئەمەس ھەم سېنىڭ سوزۇڭ شۇبھىدىن ساپ ۋە ئەقىلغا مۇۋاپىق كېلىدۇ. قانداق سوزۇڭ بولسا ئېيتقىن، ـــ دەپتۇ ئانىسىغا شىر.

ـــ سەن راست بىلەن يالغانىنى پەرق قىلالمايدىكەنسەن ۋە پايدالىق بىلەن زىيىنىڭنى ئىلغىمايدىكەنسەن. دېمىنە ئەگەر پۇرسەت تېپىپ، بىر پىتنە قوپىرىدىغان بولسا، نى تەدبىرلىك كىشىلەرمۇ ئۇنىڭغا چارە قىلىشقا ئاجىز كېلىپ قالىدۇ ۋە نى ئىتنىڭ قىلچىلار ئۇنىڭغا تالاپەت يەتكۇزەلمەيدۇ.

ـــ سەن بۇگۇن كەتمەي تۇرغىن، ـــ دەپتۇ شىر، ـــ دېمىنەنىڭ ئىشى بۇگۇن بىر تەرەپ بولۇپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن پادىشا بارلىق قازىلار يىغىلىپ، ئومۇمى مەجلىس چاقىرىپ، دېمىنە ئىشىنىڭ سورىغىنى يېڭىلاشقا يارلىق چۈشۈرۈپتۇ. بۇ يارلىق بىلەن ھەممە چوڭ - كىچىكلەر يىغىلىپتۇ. قازىنىڭ نائىبى ئىلگىرىكى سوزىنى چوڑىدىگەن ھالدا، مەجلىستە ھازىر بولغانلاردىن دېمىنەنىڭ ئەھۋالىغا گۇۋالىق سورىغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىم سوزلىمەپتۇ. شۇنىدا قازىلارنىڭ چوڭى دېمىنەگە قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

— گەرچە بۇ مەجلىستە ھازىر بولغانلار خاموشلۇق بىلەن ساڭا يار بېرىۋاتقاندەك تۇرسىمۇ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈللىرىدە سېنىڭ خىيانەتچى ئىكەنلىگىڭ شەكسىز قارار قىلىنىپ بولغان ۋە ھەممىسى سېنى ئولتۇرۇشكە بىر پىسكىرگە كېلىپ بولغان. بۇ ھالەتتە تۇرۇپ، بۇ تائىپە ئارىسىدا ساڭا تىرىكلىكىتىن نىمە پايدا بولسۇن؟ ھازىرقى ھالەتتە سېنىڭ ئوز گۇناھىڭغا ئىقرار قىلىپ، ئىناۋەتلىك تۇۋا بىلەن ئوزەڭنى ئاخىرەتنىڭ ئازاپ - ئوقۇبىتىدىن خالاس قىلغىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ؟ سېنىڭ ئولۇمىڭدىن ئىككى پايدا ھاسىل بولىدۇ. بىرى خالايىقنى قۇتقۇزىسەن، بىرى ئوزەڭنى قۇتقۇزىسەن.

كىشىلەرنىڭ ئولۇشىدە بەزى راھەت بار ئىرۇر،
قىلدى بۇ ھىكمەتنى دانا كىشىلەر مۇنداق بايان:
كىمكى ئولسە ھەر كىشى بۇ ئىككىدىن خالى ئەمەس،
بولسا تاكى ياخشى خۇيلۇق ياكى بىرشۇم بەدزۇۋان.
ياخشى ئولسە ئۇ قۇتۇلدى بۇ جاھان زىندانىدىن،
گەر يامان ئولسە خالايىق تاپتى شۇملۇقتىن ئامان.

ھەي! دېمىنە! ئەگەر گۇناھىڭغا ئىقرار قىلساڭ ساڭا ئىككى پەزىلەت ھاسىل بولىدۇكى، ئۇنىڭ تەئرىپى ھايات يوزىدە باقى قالىدۇ. ئۇنىڭ بىرى، ئاخىرەت ئازاۋىدىن قۇتۇلماقنى كوزلەپ،

گۈنايىگىغا قايىل بولساق ۋە پانى دۇنيانىڭ مېھنىتىدىن باقى دۇنيانىڭ دولىتىنى ئەۋزەل بىلمەك؛ ئىككىنچىسى، بۇنداق يامان ئىش جاۋاپكارلىغىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن، بۇنداق زۇۋاندارازلىق قىلىپ، پاساھەتلىك سوزلەرنى سوزلەپ، ماقۇل كەلگۈدەك دەللە-لەرنى كورسىتىپ، مۇناسىپ كەلگۈدەك تەمسىلىلەرنى سوزلەپ، ئوزرە ئېيتقىنىڭنىڭ ئاۋازى بارلىق ئامۇخاسىنىڭ ئاغزىغا يېيىلىپ كەتمەكتىن قۇتۇلسەن. سەن خالايىق ئارىسىدا دانا ۋە پازىللىق بىلەن مەشھۇر بولغانسەن. ئەقىل بىلەن ئويلاپ بىلگىنكى، يامان ئات كوتىرىپ هايات يۈرگەندىن، ياخشى ئات كوتىرىپ ئولگەن ياخشىراق.

ــ سىز بىر قازىسىز، ــ دەپتۇ دېمىنە، ــ ئوزى ۋە باشقىلارنىڭ گۈمانى بىلەن ئېنىق گۇۋاسىز هالدا هوكۇم قىلىش قازىلار ئۈچۈن توغرا ئەمەس، بەلكى گۇنادۇر. سىزگىمۇ ئاشۇ شۇبهە پەيدا بولۇپ، تەبىئىتىڭىز مېنىڭ گۇناكارلىغىمغا قارار تاپقان بولسا، ماڭىمۇ كىشىنىڭ گۈمانى بويىچە ئوزەمنى ئولۇمگە تۇتۇپ بېرىشىم توغرا ئەمەس. چۈنكى بۇ ئىش پەتۋادىمۇ، تەقۋادىمۇ جايىز ئەمەس. مەنزە سىلەرنىڭ ئاشۇ بۇزۇق ئېتىقادىڭلار بويىچە شەنزەبىنىڭ خۇنىغا جاۋاپ قىلامدىكەنمەن؟ ئوزەمنىڭ ئولۇمىگە ئوزەم هەركەت قىلسىپ، ئوز هالاكىتىمگە رازى بولسام، مەن خۇدايىمنىڭ "ئوزەڭلارنى هالاكەتكە سالماڭلار" دىگەن ئەمرىنىڭ هوددىسىدىن قانداق چىقىمەن؟ هازىرقى ۋاقىتتا مەن ئوز جېنىمغا ئوزەمدىن مېھرىۋانراق كىشى يوقلۇغىنىمۇ ئوبدان بىلىمەن. شۇنداق تۇرۇپ، ئاددى كىشىلەرگىمۇ قىلىشقا راۋا كورمەيدىغان ئۇنداق ئىشنى قانداقمۇ ئوزەمگە راۋا كورەلەيمەن؟

مەيلىم يوق، كىشىگە قىلماقتا جاپا،
قانداق ئۇنى ئوزەمگە كورەي راۋا.

ئەي قازى! بۇ سوزىڭىزدىن ۋاز كېچىڭ. كىشىگە كىشى بۇنداق نەسىھەت قىلمايدۇ. بولۇپمۇ سىزنىڭ بۇنداق نەسىھەت قىلىشىڭىز راۋا ئەمەس. چۈنكى قازىلارنىڭ سوزى ھوكۈمدۇر! بەس، ئۇلار خاتا قىلىشتىن، سەھۋەن سوزلەشتىن ۋە ھەزىل - چاقچاق قىلىشتىن پەرھىز قىلمىغى لازىم. ئەجەپ، سىز بۇرۇن شۇنداق راستچىل ۋە ئادىل ئىدىڭىز، تەلىيىمنىڭ پەسلىگىمۇ نىمە، بۇ قېتىمقى ئىشتا سىز ئېھتىيات قىلىشنى بىر تەرەپكە چورۇۋېتىپ، ئۇزىڭىزنىڭ شۇبھىڭىز ۋە غەرەزكويلارنىڭ گۇمانى بىلەن راستلىق كوزىنى غەپلەت ئاغرىغىغا ئۇچرىتىپ قويىدىڭىزغا؟

جېمى خەلق سىز بىلەن شات بولار، ئەمما،
نىمىشقىمۇ ئەيلەيسىزكىن غەمكىن مېنى؟
راۋامىدۇر ئەلگە گۇلدەك چىراي ئېچىپ،
سانچىسىڭىز ماڭا تىكەن ئەلىنى.

ئۇزىنىڭ ھۇنەر - قابىلىيىتى بىلەن داڭ چىقارغان دانىشمەنلىك مەھكىمىلىرىنىڭ مۇپتىلىرى "ھەرقانداق گۇۋالىق ئەگەر ھەقىقەتكە يېقىن كەلمىسە قوبۇل قىلىنمىغاي" دەپ پەتۋا بەرگەنىدۇ؟ ھەرقانداق كىشى ئوزى ئەسلىدىن بەختەۋەر بولغان ئىش توغرىسىدا كىشىنىڭ زەربىنى كوزلەپ، يالغان گۇۋالىق بەرسە، ئۇنىڭغا بىر ياخشىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قازى.

— بىر دولەتمەن ساھىپخان بار بولۇپ، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ دېمىنە.

ساھىپخان بىلەن باخشىنىڭ ھىكايىسى

بىر دولەتمەن ساھىپخان بار بولۇپ، ئۇ ئۇلۇغلۇق بىلەن شوھرىتى چىقىقان ۋە ياخشى سۆيىتى بىلەن خالايىق تىلىدا

يادلىندىغان كىشى ئىكەن.

ئەجەپ گۈزەل ئەخلاق بىلەن شىرىن شېكەر سوزى بار،
ئىدى ئۇنىڭ ئەقلى ئارتۇق دانىشمەنلىگى بىسيار.

ئۇ ساھىپخانىنىڭ ھوسنى جانغا ئاپەت ۋە لاتاپىتى جاھانغا پىتنە سالىدىغان، لېۋى جان بېغىشلىماقتا ئابى ھاياتتىن ئارتۇق ۋە ئاغىزى تاتلىقلىقتا ناۋاتتىن ئارتۇق بولغان بىر خوتۇنى بار ئىكەن.

نۇرچاچقان تەلەتى خۇددى ئاپتاپتەك،
چىشى دۇر، لەۋلىرى خۇددى ياقۇتتەك.
قېشىنى يا قىلىپ كوزىن قىسىپ بىر،
قىلاتتى يۈزلىگەن كوڭۈلنى ئەسىر.

ئۇنىڭ ھوسنىنىڭ يۈزى تەقۋادارلىق زىننەتلىرى بىلەن بېزەلگەن ۋە جامالىنىڭ چېھرىسى پەرھىزكارلىق خالى بىلەن گۈزەللەشتۇرۇلگەن ئىكەن.

يۇمغان ئىدى كوزىن جاھان ئۇشىدىن،
كورۇنمەي كىشىگە، چىقماي ئۇشكىتىن.
يۈزىدىن ئەينەكمۇ بولمايتتى ئاگاھ،
بولالمايتتى قەددىگە سايە ھەمرا.

ئۇ ساھىپخانىنىڭ بەلخىلىق بىر قۇلى بار بولۇپ، ئۇ بىھايا، دىيانەتسىز ۋە ھارامغا كوز سېلىشتىن ئۆزىنى يىغمايدىغان، پىسقى - پاسات غۇبارىدىن كوڭلى ساپ بولمىغان بىر مەخلۇق ئىكەن. ئۇ قۇل ساھىپخانىغا باخشىلىق قىلىدىكەن. بىر كۈنى ساھىپخانىنىڭ مەستۇرە ئايالىغا ئۇ قۇلنىڭ نەزىرى چۈشۈپتۇ - دە،

كۆڭلىنىڭ قۇشى ئىشق دامىغا گىرىپتار بولۇپتۇ.

كۆڭلۈم قۇشى دامىڭغا ئىلىندى مەھكەم،
بوغۇزلاندى نەزىرىڭ تېغى بىلەن ھەم.

قۇل ئىختىيارسىز قولىدىن بېرىپ، ۋىسال ھالقىسىنى ھەر-قانچە تاقىقان بولسىمۇ، مۇلاقات ئىشىگى ئېچىلماپتۇ. ھەرقانچە ئەپسۇن ئوقۇغان بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن پايدا چىقماپتۇ.

ئىلتىجايىم ئۇلىشالماس ئۇ نىگار نازى بىلە،
نە بەختتۇر ۋەسلى باغىدىن تېتىسام بىر مىۋە.

باخشى ئۇ جامال جەننىتىنىڭ تاۋۇسىنى ئووڭلىماق تاماسى بىلەن ئۇمىت بېلىنى باغلاپ، قانچىلاپ پىكىر قارچۇغىسىنى ۋەسلى ئاسمىنىغا ئۇچۇرغان بولسىمۇ، تەلەپ ئۇۋۇسىغا يېتەلمەپتۇ.

ئېلىپ دامىڭنى سالغىن ئوزگە قۇشقا،
ھەرگىز چۈشمىگەي ئۇ دامىڭغا ئەنقا.

ئۇ بەتبەخت نائۇمىت بولغانىدىن كېيىن، ئۇنىڭغا قەست قىلماقنى ئويلاپتۇ ۋە مىكىر ئىشلىتىپ، بازارىدىن ئىكىكى تۇتى سېتىۋېلىپ، ئۇلارنىڭ بىرىگە بەلخ تىلى بىلەن: "مەن خېنىمنىڭ دەرۋازىسىغا بىلەن ياتقىنىنى كوردۇم" دەپ ئۇگىتىپتۇ، يەنە بىرىگە بولسا "مەنمۇ كوردۇم، ئەمما ئاغزىنى ئاچمايمەن" دە-گەن سوزنى تەلىم بېرىپتۇ. تۇتىلار ئۇ ئىككى سوزنى بىر ھەپتە ئىچىدە ئۇگىنىپ بولۇپتۇ. بىر كۈنى ساھىپخان شاراپ بەزمى تەييارلاپ، ئىشرەت بىساتىدا مەس ئولتۇرغان ۋاقىتدا، باخشى تۇتىلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ قويۇپتۇ. تۇتىلار ئادىتى بويىچە

ئۇ ئىككى سوزنى تەكرارلىشىپتۇ. ساھىپخان بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. ئەمما تۇتىلار ياخشى تەلەپپۇز بىلەن سوزلىگىنىگە شاتلىنىپ، خوشاللىغى ئارتىپتۇ - دە، قۇشلار ئۇنىڭ نەزىرىگە يېقىپ قېلىپ، تۇتىلارنى خوتۇنىغا تاپشۇرۇپتۇ ۋە: "بۇ تۇتىلارنى ياخشى پەرۋىرىش قىلىغىن" دەپ تاپىلاپتۇ. ئۇ خوتۇنىمۇ بەلخ تىلىنى بىلمەيدىكەن. لېكىن ئۇ قۇشلارنى ناھايىتى ياخشى بېقىپتۇ ۋە ئۇ دوست يۇزلۇك دۇشمەنلەردىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئاپتۇ.

كويۇنۇپ نەپسىمنى باقتىم، ئەيلىدى رەسۋا مېنى،
دۇشمىنىمنى تونۇماي قىلغان ئىكەنمەن تەربىيەت.

بارا - بارا ساھىپخان تۇتىلارغا شۇنداق ئامراق بولۇپ كېتىپتۇكى، ئىشرەت بەزمىدە بىر نەپەس ئۇلارسىز ئولتۇرمايدىكەن. بىر كۈنى، بىر توپ بەلخلىق كىشىلەر مېھمان بولۇپ كەپتۇ. ساھىپخان ئۇلارنىڭ ئولتۇرۇشىغا تۇتىلارنىمۇ ھازىر قىلىپتۇ. تۇتىلار ھىلىقى ئىككى ئېغىز سوزنى يەنە تەكرار قىلىشقا باشلاپتۇ. مېھمانلار ئۇنى ئاڭلاپ بىر بىرىگە قارىشىپ ھەجەپلىشىپ قويۇپتۇ ۋە خىجىللىقتىن بېشىنى توۋەن سېلىشىپتۇ. ساھىپخان مېھمانلارنىڭ شاتلىق ۋە خوشاللىقلىرى ھەيرانلىق ۋە خىيال سۈرۈشكە ئالماشقانلىغىنى كورۈپ، ئۇلاردىن نېمە بولغانلىغىنى سوراپتۇ. ئۇلار گەپ ئەگىتىپ ئۇزرە ئېيتقان بولسىمۇ، ئۇ گەپ ساھىپخانىغا ماقۇل چۈشمەپتۇ. ئاخىرى مېھمانلارنىڭ بىرى جۇرئەت قىلىپ:

— خوجايىن سىز بۇ قۇشلارنىڭ تىلىنى بىلمەيدىغان ئوخشايسىز، شۇڭا ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلىپسىز - دە؟ دەپتۇ.

— مەن ئۇلارنىڭ سوزىنىڭ مەنىسىنى بىلمەيمەن، لېكىن ئاۋازىنىڭ چىرايلىقلىغىغا قۇلاق سالغىم كېلىدۇ. ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلارچۇ؟ — دەپتۇ ساھىپخان.

كورمىگەندۇرمەن سۇلايمان يۇزىنى،
بەس نە بىلگەيمەن بۇ قۇشلار سوزىنى.

ئۇلار تۇتىلارنىڭ سوزىنىڭ مەزمۇنىنى ئېيتىپ بەرگەندە، ساھىپخاندا سەۋرى - تاقەت قالماپتۇ، شاراپتىن قول تارتىپتۇ.

— مەزۇر تۇتۇكلار ئەزىزلەر، — دەپتۇ ئۇ، — مەن تا ھازىرغىچە بۇ مەنادىن بىخەۋەر ئىدىم. كىشى ئوز خوتۇنىنىڭ بۇنداق يامان پەيلىدىن خەۋەر تاپقان تۇرۇقلۇق خاتىرجەم ۋە پاراغەت بىلەن مەي ئىچەلىشى مۇمكىن ئەمەس.

شۇ ئەسنادا ھىلىقى باخشى قۇلمۇ:

— مەنمۇ خېنىمنىڭ بۇ بەتقىلىقلىغىنى كوپ قېتىم كورگەن ئىدىم، لېكىن سىزنىڭ ھەرىمىگىزنى يامان ئەخلاق بىلەن زىكرى قىلىشتىن تارتىنغان ئىدىم، — دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ.

ساھىپخان ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپتۇ - دە، خوتۇنىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان خوتۇن دەرھال بىر ئادەمدىن ساھىپخانغا مۇنداق خەۋەر چىقىرىپتۇ:

— ئەي دولەتمەن ئەمىر!

ئولتۇرەرسەنمۇ مېنى ياكى تىرىك ساقلارمۇسەن،
ھەر نىمە پەرمان قىلۇرسەن، ماڭا جارى بولغۇسى.

بۇ ئىشتا ئالدىرىمىغىن ۋە ئويلاپراق ئىش قىلغىن. چۈنكى مەن چاڭگىلىڭدىمەن، ئاقىللار: ھەرقانداق ئىشتا، بولۇپمۇ كىشىنىڭ قېنىنى توكۈشتە تەخىر قىلىشى ۋە كوپىرەك ئويلىنىشى ۋاجىپتۇر، دەپتىكەن. چۈنكى ئىشنىڭ ھەقىقىتى ئېنىقلانغاندىن كېيىن ھېچكىم ئولتۇرۇشنى مەنئى قىلمايدۇ. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر گۇناسىز كىشىنى يېنىكلىك بىلەن ئولتۇرسەڭ، ئىشىڭنىڭ ئورۇنسىز ئىكەنلىگى كېيىن مەلۇم بولسا، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلغىلى بولمايدۇ.

ئالدىراپ كېتىپ بەرسىڭىز ئازار،
يىگەيسىز ئاخىر پۇشايمان بىسيار.

شۇنىڭ بىلەن ساھىپخان خوتۇننىڭ چاقىرىتىپ چىقىپ، ئۇ ئولتۇرۇشقا يېقىنراق پەردە ئارقىسىدا تۇرغۇزۇپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا تۆتىنىڭ سوزلىرىنى بايان قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ مانا بۇلار، كىشىگە قەست قىلىپ غەرەز بىلەن بۇ گەپنى قىلدىمكىن دېگىلى ئادەم جىنسىدىن ئەمەس، بەلكى كورگەنلىرىنى راستى بىلەن ئېيتىدۇ. باخشىمۇ ئەنە شۇنداق گۇۋالىق بېرىۋاتىدىغۇ؟ ئاشۇنداق گۇنانى قىلغان تۇرۇقلۇق بانا كورىتىپ قۇتۇلۇپ كېتىشنى ئويلاۋاتامسەن؟ شۇنداق گۇنا قىلغان ئادەمگە توۋا قىلىشنىڭمۇ پايدىسى يوق.

ــ ساڭا بۇ ئىشنى تەھقىقلەش بەرز بولدى. دۇشمەننىڭ بوھتانى بىلەن مېنى ئولتۇرسەڭ ئۇۋالىم گەدىنىڭدە قالىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ خوتۇن.

ــ بۇ ئىشنى قانداق تەھقىقلەيدىكەنمەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ساھىپخان.

ــ بەلخلىقلاردىن سوراپ باققىن، ــ دەپتۇ خوتۇن، ــ تۆتىلار ئاشۇ ئىككى سوزدىن باشقا سوزنىمۇ بەلخ تىلى بىلەن ئېيتالامدۇ - يوق؟ ئۇلار ئوبدان قۇلاق سېلىپ باقسۇن. ئەگەر ئۇندىن بولەك سوزنىمۇ ئېيتالسا، تۆتىلارنىڭ سوزى راست بولغان بولىدۇ. ئەگەر باشقا سوزنى ئېيتالمىسا، بۇ پىتنە ئاشۇ ھاياسىز قۇلنىڭ ماڭا قىلغان بوھتانى بولىدۇ، چۇنكى ئۇ مەندىن مۇرادىنى ھاسىل قىلالماي، ئۇ قۇشلارغا ئوز تىلى بىلەن ئاشۇ سوزنى ئۇگەتكەن گەپ.

ساھىپخان، تۆتىلارنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ باقسۇن دەپ ئۇ جانۋارلارنى مېھمانلارغا بېرىپتۇ. مېھمانلار ئۇچ كۇنگىچە تۆتىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ساقلاپ تۇرغان بولسىمۇ، ئۇلاردىن ئاشۇ ئىككى ئېغىز سوزدىن باشقىنى ئاڭلىماپتۇ. شۇنىڭ

بىلەن خوتۇنىنىڭ پاك ئىكەنلىگى ئۈچۈنمۇ. ساھىبخان ئۇنىڭغا ئوزرە قويۇپ، قولىنى چاقىرتقان ئىكەن، قول قولىدا بىر قارچۇغىنى كوتەرگەن هالدا كىرىپ كەپتۇ.

ــ هەي مەككار، مېنىڭ خۇدا رىزاسىنىڭ خىلاپىدا ئىش قىلغانلىغىنى كوردۇڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ خوتۇن.

قول "كوردۇم" دىگەن سوزنى ئېيتىشى بىلەنلا قولىدىكى قارچۇغا تۇمشۇغىنى ئۇ مەككارنىڭ يۈزىگە ئۇزىتىپ، بىر چوقۇپلا ئۇنىڭ كوزىنى ئويۇپ ئاپتۇ.

ــ هەرقانداق كوز كورمىگەنىنى كوردۇم دىسە، ئۇنىڭ جازاسى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ! ــ دەپتۇ ئۇ خوتۇن.

كوربولغىنى ياخشى ئۇ كوز، كورمىگەننى كوردۇم دىسە،
ئۇنداق رەزىل كوزگە هەردەم، لەنەت بىلەن نەپرەت ياغار.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، كىشىگە توهمەت قىلماق ۋە كورمىگەن نەرسىگە گۇۋالىق بەرمەك، بۇ دۇنيادا خجالەت ۋە ئاخىرەتتە خارلىق كەلتۈرىدۇ.

دېمىنەنىڭ سوزى تامام بولغاندىن كېيىن، قازى ئۇنىڭ هەممە سوزىنى شۇ يەردىلا پۈتۈپ شىرغا ئەۋەتىپتۇ. شىر ئۇ مەكـ تۇپنى ئوقۇپ بولۇپ، ئانىسىغا كورسىتىپتۇ. ئانىسى ئۇنىڭ مەزمۇـ نىنى ئوقۇغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ــ مېنىڭ نەسىھىتىم ساڭا هىچ كار قىلمىدى ئوغلۇم. بۇ مەلئۇن بەدگۇمان بولدى. ئەمدى ئۇ سېنى هالاك قىلىشقا ۋە هىلەـ مىكىر ئىشلىتىپ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەت ئىشىغا بەرهەم بېرىدىـ غان بولدى. ساڭا شەپقەتلىك مۇخلىس ۋە زېرەك يارەمچى بولغان شەنزەبگە قىلغاندىن ئارتۇقراق قىلغۇلۇقنى قالغان دوـ لەت ئەرباپلىرىغىمۇ قىلىدۇ ئەمدى بۇ مەككار، چۈنكى يامان كـ شىدىن يامانلىقتىن باشقا نەرسە كەلمەيدۇ.

هەرگىز ھۇقۇشتىن ھۆمايۇن خاسىيەتتىن ئىستىمە،
ھىچ قۇشقاچتىن قىلما ئۈمىت قارچۇغىنىڭ خۇلقىنى.
چىقسا ئىززەت كۆرسىتىپ قايسى شۇم ئېپلاس ئەگەر،
ھىچ ئەجەپ يوق ھەر تامان ئۇزاتسا پىتنە ئىلكىنى.

بۇ سوز شىرنىڭ كوڭلىگە بەكرەك تېگىپتۇ،ئۇزۇن ئويلىغاندىن كېيىن سوراپتۇ:

ــ ئېيتقىنا ئانا، دېمىنەنىڭ گېپىنى سەن كىمدىن ئاڭلىغان ئىدىڭ؟ ئەگەر ئۇ كىشى ئوزى كېلىپ ئاشكارا قىلسا، مېنىڭ ئولتۇرۇشۇم ئۇچۇن بانا تېپىلاتتى.

ــ ئوغلۇم بىر كىشى ماڭا ئىشىنىپ سىرىنى ئېيتقان ئىدى. ئۇنىڭدىن ئىجازەت ئالماي تۇرۇپ، ئۇنى پاش قىلىپ قويۇشۇم مۇرۇۋۋەت ۋە شەرىئەتتە ھارامدۇر. مەن ئۇنىڭدىن ئىجازەت سورايى. ئەگەر ئۇ قوبۇل كورسە مەن كېلىپ ئېيتىپ بەرسەم بولىدۇ، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانسى ۋە شىرنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئوز ئويىگە بېرىپ يولۇاسنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا ناھايىتى كوپ ئىززەت ـ ئىكرام كورسەتكەندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

ئاچچىغىڭ ئالەمچە بار، ئەلدە سىنالغان مەرت ئوزەڭ،
شوھرىتىڭ كۇن نۇرىدەك دۇنيانى تۇتقاندۇر سېنىڭ.

ــ سېنىڭ ئوزەڭگىمۇ مەلۇم، پادىشا سېنى ئۇزۇندىن بۇيان قۇۋۋەتلەپ ۋە تەربىيەت قىلىپ كەلدى. شۇنىڭ ئۇچۇن سېنىڭ ئۇنىڭ شۇكرانىسىنى بىلدۇرۇشۇڭ ۋاجىپتۇر. "ھەر كىم شۇكرى قىلسا ئۇنىڭ نېمەتلىرى تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ" دىگەن گەپ بار. ئەگەر سەن شۇنداق قىلساڭ كۇندىن ـ كۇنگە پادىشانىڭ ساڭا ياخشىلىق ۋە مەرھىمەتلىرى ئېشىشى چوقۇم.

ــ پادىشاھى ئالەمنىڭ مەن خاكسارغا قىلغان مەرھىمەت

ۋە تەربىيەتلىرىنىڭ مىڭدىن بىرىنمۇ تىل بىلەن ئىپادىلىيەلمەيمەن. سوز بىلەن ئېيتىپ تۈگىتەلمەيمەن.

سەۋسەن كەبى نۇرغۇن تىللىق بولسامۇ،
شۇكرىنىڭ ئېيتىپ ئادا قىلالمىغايمەن.

— مەن ھازىرغىچە تەرەپتارلىق مەيداندا شۇكرانىلىق قەدىمى بىلەن ماڭدىم. ھىلىمۇ سىز قانداق بۇيرۇسىڭىز شۇنداق قىلىمەن، — دەپتۇ يولۋاس.
— ياخشىلىق ئاخىرىغا يەتمىسە ئۇ ياخشىلىق ھىساپلانمايدۇ.

ئالغان ئىشىڭ مۇشۇ ئىش قەستىدە نام،
سېخىلىق بىرلە ئۇنى قىلغىن تامام.

ئىلگىرى پادىشا ساڭا ئوز كۆڭلىدىكى غەم - غۇسسىلەرنىڭ ھەممىسىنى بايان قىلغان ئىدى. سەنمۇ پادىشانىڭ كۆڭلىگە تەسەللى بېرىپ، شەنزەبنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن ۋەدە بەرگەن ئىدىڭ ۋە ھەرقانداق سوزدىن ۋاقىپ بولدىغان بولساڭ ماڭا كېلىپ بايان قىلماقچى بولغان ئىدىڭ. ئەمدى ئاشۇ ۋەدەڭگە ۋاپا قىلغايسەن ھەم پادىشانىڭ دەرگاھىغا بېرىپ ئاڭلىغان، كۆرگەنلىرىڭنى تولۇق ئېيتقايسەن. ھازىر دېمىنەنىڭ ھىلىگەرلىگى شۇ دەرىجىگە بېرىپ يەتتىكى، پادىشا ئۇنى ئولتۇرمەكتىن ۋاز كېچىدىغاندەك قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر شۇنداقلا بولسا، پادىشانىڭ دەرگاھىدا ھەچقايسىڭلار ئۇنىڭ شۇملۇغىدىن ئېمىن بولالمايسىلەر، ئۇ ئازغىنا پۇرسەتتە ھىلە - مىكىر ئەپسۇنلىرى بىلەن ئەمىر ۋە باشقا بارلىق ئىختىيار ئەھلىنىڭ تىرىكچىلىگىدىن تۇتۇن چىقىرىدۇ ھەمدە كىمكى ئۇنىڭ ئىشىنى تەھقىقلەش ئۈچۈن ھەركەت قىلغان بولسا، توھمەت بىلەن ياكى غەرەزلىك قىلىقلىرى بىلەن ئۇنى

تالاپەتكە ئەۋەتىدۇ، ــ دەپتۇ شىرنىڭ ئانىسى.

ــ ئەي مەلىكەم، ــ دەپتۇ يولۋاس، ــ مەن ئۇ ئىشقا ۋەدە بەرگەن. لېكىن شۇ ۋاقىتقىچە گۈۋالىق بەرمەسلىگىدىكى غەرەز "پادىشاھىمىز دېمىنەنىڭ ئەھۋالىدىن ئازراق ئاگلاپ باقسۇن" دېگەندىن ئىبارەت ئىدى. ئەگەر ئىلگىرى ئېيتقان بولسام، پادىشا ئۇنىڭ ئۇنچىلا يامان ۋە ئەسكىلىگىدىن بىخەۋەر بولغاچقا، مېنى غەرەزلىك گەپ قىلدى دەپ ئويلاپ، ئېتىۋار قىلماسلىغى مۇمكىن ئىدى. ئەمدى ئىش بۇ يەرگە يەتتى، ئېيتسام بولىدىغان ۋاقىت كەلدى. مەن پادىشانىڭ تەرەپتارلىغىدا قىلچە نۇقسان قىلغىنىم يوق. ھىلىھەم مېنىڭ مىڭ جېنىم بولسا، ئۇنىڭ كوگلىنىڭ بىر سائەت خوشال بولۇشى ئۈچۈن جېنىمنى پىدا قىلىشىمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

"بىر مويىنىڭ قىممىتى ئىككى جاھانغا تەڭ" دىسەم،
مەن بولارمەن شەرمسار ئىككى جاھاننىڭ ئىچىدە.

شۇندىن كېيىن يولۋاس شىرنىڭ ئانىسى بىلەن بىللە خىزمەتكە كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا كەلىلە بىلەن دېمىنە ئوتتۇرىسىدىكى ئاگلىغان ماجرالىرىنى تولۇق بايان قىپتۇ ھەم بارلىق لەشكەرلەر ھەم ۋەھشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئاشكارا گۈۋالىق بېرىپتۇ. بۇ گۈۋالىقنىڭ ئاۋازى زېمىنداندىكى ئوغرىسىغمۇ ئاگلانغاچقا ئۇمۇ شىرغا: "مەنمۇ گۈۋالىق بېرەلەيمەن" دەپ خەۋەر ئەۋەتىپتۇ. شىر كىشى ئەۋەتىپ ئۇنى چاقىرىتىپ كەپتۇ. ئۇ ئوغرى گۈۋالىق قائىدىسى بويىچە زېمىنداندا ئولاردىن ئاگلىغىنىنى ئىقرار قىلىپتۇ.

ــ نىمىشقا ئۇ سوزنى ئاگلىغان ۋاقتىڭدىلا خەۋەر بەرمىدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر يولۋاستىن.

ــ بىر گۈۋا بىلەنلا ھوكۇم سۈرگىلى بولماس دەپ تەخىر قىلغان ئىدىم ھەم بىر كىشىنى سەۋەپسىزلا ئازاپقا قويۇشنىمۇ راۋا

گورمىدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ يولۋاس.

يولۋاسنىڭ بۇ سوزى شىرغىمۇ يېقىپ قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئىككى گۈزەللىكنىڭ گۈزەللىغى بىلەن دېمىنەگە سىياسەت ھوكمى ۋاجىپ بولۇپتۇ ـ دە، بارلىق لەشكەرلەر ئوكۇزنىڭ قىساسى ئۈچۈن ئۇلتۇرۇشكە بىردەك قوشۇلۇپتۇ.

كىم تېرىغان بولسا شۇملۇق ئۇرۇغىن،
ئاخىر ئاڭا ئوقۇبەت بولدى ھوسۇل.

شىرنىڭ بۈيرۇغى بىلەن ئۇنى بىرنەچچە ۋاقىت بەنت ئىچىدە تۇرلۇك ئازاپلار بىلەن تۇتۇپتۇ. نەتىجىدە ئۇ ئاچلىق ۋە تەشنالىقتىن ھالاكەتكە ئۇچراپ، زىندان دوزىخىدىن دوزاخ زىندانىغا يېتىپ بېرىپتۇ، زالىملار قەۋمىنىڭ نەسلى قۇرۇپتۇ ۋە خۇدا يەر يۈزىنى زالىملارنىڭ شۇملۇغىدىن قۇتقۇزۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتۈن خالايىقىقا مەككارلارنىڭ ئاقىۋىتى ۋە ئىككى يۈزلىمىلەرنىڭ ئاخىرىتى ئەنە شۇنداق بولىدىغانلىغى مەلۇم بولۇپتۇ.

قۇرساق كىشى يولىغا دامى ئازار،
ئاڭا ئۇزەك ئىلىنارسەن ئاقىۋەت.
گۈل ئۈزمەسسەن ئەگەر تىكەن تېرىساق،
تاپارسەن ياخشى ئىش قىلساڭ سائادەت.
يامان بىلەن ياخشىنىڭ بىلدىڭ جازاسىن،
قىل ئەمدى ياخشىلىقنى رەسىم ئادەت.

ئۇچىنچى باب

دوستلارنىڭ ئىناق بولۇشى ۋە بىر بىرىگە ياردەم بېرىشنىڭ پايدىسى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە مۇنداق دەپتۇ:

ــ يامان غەرەزلىك پىتنىخورلارنىڭ يالغان سوزلىرى بىلەن مۇھەببىتى ئاداۋەتكە ئايلىنىپ كەتكەن دوستلارنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىدىم. ئۇلارنىڭ بىرى بىگۇنا ئولتۇرۇلۇپتۇ. ھىلىقى مەككار-غىمۇ قامىشىغا ياردىشا "مۇكاپات" بېرىلىپتۇ. ئەمدى پۇرسەت يەتسە، سادىق دوستلارنىڭ بىر بىرىگە قىلغان مەدەتلىرى ۋە دوستلۇق دەرىخىنىڭ مۇنىسىدىن يىگەنلىگى، دۇشمەننى يېڭىش ئۈچۈن ھەمىشە بىر بىرىگە ياردەم بېرىپ، دوستلارنىڭ رازىلىغىنى ئوز رازىلىغىدىن ئۈستۈن تونۇغانلىغى توغرىسىدىكى ھىكايەلەردىن سوزلەپ بەرگىن.

بەرەھمەن مۇنداق دەپتۇ:

چادىرۇ تەختىكنى قويدۇك توققۇز پەلەكنىڭ ئۈستىگە،
ئەدلۇ ئىنساپ بىرلە قىلماققا جاھان ئەھلىن سوراغ.
شان قۇچۇپ ئاسماندىكى دۇشمەنلىرىڭنى ئەيلە رام،
تاكى ئايۇ ـ كۈنگە چۈشكەي يۇز ھەسەدلەر بىرلە داغ.

ـــ بىلگىنكى، ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە، ئىخلاسلىق دوستلار ۋە خالىس يارانلاردىن قىممەتلىكرەك ھېچقانداق نەرسە يوق.

ئۇنداق كىشى بىر ئۇمۇر سۈرۈپ دەۋران،
بولمىسۇن ھېچكىمگە مۇھتاج ھېچقاچان.

ھەرقانداق جايدا دوستلارنىڭ مۇھەببەت تەڭگىلىرى ئىخلاس سەررەپخانىسىدا تاۋلانغان بولسا ياكى دوستلۇق دەرىخى ئىختىساس بېغىدا يەكدىللىك سۈيى بىلەن سۇغىرىلغان بولسا، بۇ جاھاننىڭ راھىتى ۋە خوشاللىقىنىڭ مەدىتى بولۇپ، بۇنداق دوستلۇقنىڭ پايدا ـ مەنپەئەتى ھەددى ـ ھىسابسىزدۇركى، ئۇ بەختلىك كۈنلەردە شاتلىق ۋە خوشاللىقتا ئورتاق، قىيىنچىلىق كۈنلەردە ھەمدەم ۋە يار ـ يولداش بولىدۇ.

قولۇڭغا يار كەلتۈرگىلىكى، ھەر كىم،
يولەكسىز قالغۇسىدۇر تاپمىسا يار،
جاھاندا بارچە نېمەتتىن ئىرۇر خوپ،
كىشىنىڭ بولسا بىر دوستى ۋاپادار.

ھېممەتلىك سادىق دوستلار توغرىسىدىكى ھېكايىلەر تارىخ بەتلىرىگە يېزىپ قالدۇرۇلغان. بۇلاردىن بىرى قاغا بىلەن چاشقان، كەپتەر ھەم تاشپاقا ۋە كېيىكنىڭ ھېكايىسى بولۇپ، ھەقىقى دوستلۇققا مۇناسىپ كەلگۈدەك مەسەل، شۇنداقلا ئاجايىپ شىرىن قىسسىدۇر.

ـــ ئۇ، قانداق ھېكايە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ راي.

ـــ كەشمىر ناھىيىسىدە، ـــ دەپ بەرەھمەن سوزلەشكە باشلاپتۇ:

قاغا بىلەن چاشقان ۋە كەپتەرلەرنىڭ ھىكايىسى

كەشمىر دىياردا ئاۋات بىر ئورمانلىق بار بولۇپ، مەنزىرىسى شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى، چىچەكلەرنىڭ كۆپلۈگىدىن يەر يۈزى خۇددى ئاسمان يۈزىدەك چىرايلىق كۆرۈنىدىكەن، رەڭگا-رەڭ گۈللەرنىڭ ئەكسىدىن قاغا قانىتى خۇددى توزنىڭ قۇيرۇغىدەك جىلۋىلىنىدىكەن.

بۇلاقلار ھەر تەرەپلەرگە ئېقىشقان،
لاللەر گۈلزارغا مەشئەل يېقىشقان.
كوكات شەبنەم سۈيىدە يۇز يۇيۇپ پاك،
گۈل ياقاسىن تاڭ شامىلى ئەيلىگەن چاك.
بولۇپ ساقى پەلەكتىن چۈششە شەبنەم،
تۆتۈپ جام غۇنچە - يەكپاي تۇردى شۇدەم.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ ئورمانلىقتا شىكار جانۋارلىرى كۆپ بولۇپ، سەييياتلار (ئوۋچىلار) بۇ يەرگە كېلىپ - كېتىپ تۇرۇشىدىكەن، ۋەھشى ھايۋانلار ۋە قۇشلارنى ئوۋلاش ئۈچۈن توزاقلارنى قۇرۇشىدىكەن. ئورمانلىقتىكى بىر يوغان دەرەخنىڭ ئۈستىدە بىر قاغا ماكان تۇتقان بولۇپ، ئۇ قاغا دەرەخنىڭ يوپۇرماق بەتلىرىدىن "ۋەتىنىنى سويمەك ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىندۇر" دىگەن خەتنى ئوقۇيدىكەن. بىر كۈنى ئۇ دەرەخ ئۈستىدە ئوڭ - سولغا بېقىپ، ئۈستۈن - توۋەنگە قاراپ ئولتۇرۇپ، دۇمبىسىگە توزاق ئاتقان، يېنىغا تورۋا ئاسقان، قولىدا ھاسا تۇتقان ھالدا، ئالدىراپ ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە كېلىۋاتقان بىر ئوۋچىنى كورۈپ قالىتۇ. قاغا قورقۇپتۇ ۋە ئۇز - ئۇزىگە:

"بۇ كىشىگە نىمە بولغاندۇر خۇدا،
ئالدىراپ ھەم ئىزتىراپ ئەيلەپ كېلۇر.
بىلمىدىم مەن كىمدە قەستى بار ئىكىن،
بۇ سۈپەت بىرلە شىتاپ ئەيلەپ كېلۇر.

بۇ ئادەم ماڭا قەست قىلىشى ئېھتىمال. ياخشىسى، مەن ئۆزەمنى يوشۇرۇپ، قاراپ تۇراي،" دەپتۇ ـ دە، دەرەخ شاخلىرىنىڭ ئارىسىغا يوشۇرۇنۇپتۇ. قارسا ئۇۋچى دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ ۋە بىر توزاقنى يەرگە قۇرۇپ، دان چېچىپ قويۇپ، ئۆزى بىر دالدىدا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. بىر سائەتچە ئوتكەندە، بىر توپ كەپتەرلەر ئۇچۇپ كېلىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ باشلىغى مەستۇقە ئىسىملىك بىر كەپتەر بولۇپ، ئۆزى زېرەك ۋە پەملىك، كۆڭلى ئوچۇق بولغانلىقتىن، باشقىلىرى ئۇنىڭ رايىغا قاراپ ئىش قىلىشنى ئۆزلىرىگە ئېتىبار دەپ بىلىشىدىكەن. ھەممىسى ئۇنىڭ ئەمرىدە كۆن كەچۈرۈشىدىكەن. كەپتەرلەرنىڭ كۆزلىرى يەردىكى دانغا چۈشۈپتۇ، ئاچلىق ئوتى نەپەسلىرىدىن شولە چىقىرىشقا باشلاپ، ئىختىيارسىزلىقتا تىزگىننى قۇدرەت كۆچىنىڭ قولىدىن چىقىرىپ قويۇپتۇ. مەستۇقە مېھر ـ شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇلارنى سەۋرى قىلىشقا تەرغىپ قىلىپتۇ.

ھېرىس بىرلە ئالدىراپ دان تەرەپكە بارمىغىل،
ئەقىل بىرلە ئويلىساڭ، بار شۇ دان ئاستىدا دام.

ـــ ھەي ئەزىز، ـــ دېيىشىپتۇ كەپتەرلەر، ـــ ئاچلىقتىن تەڭلىكتە قالدۇق. ئوزۇق تېپىش غېمى خاتىرىسىزنى پەرىشان قىلدى. بىزدە ھازىر نەسىھەت ئاڭلىغىدەك ھال ۋە ئاخىرىنى مۇلاھىزە قىلغۇدەك ماجال قالمىدى. خۇددى بۇزرۇكلار ئېيتقاندەك:

كىشى ئاچ قالسا ئەزىز جاندىن تويار،
ھەر بالاغا بەشىنى قارشى قويار.

مەستۇقە ئۇلارنىڭ ھەرىس ئىچىگە نەسىھەت تۇغى بىلەن باغلاش مۇمكىن ئەمەسلىگىنى چۈشىنىپتۇ.

ھەرىس بويىنۇڭغا بولغاندا كەمەن،
بوشانماقلىغىڭ بولمىغاي ئاسان.

شۇڭا، مەستۇقە ئۇلاردىن ئايرىلىپ بىر تەرەپكە كەتمەكچى بوپتۇ. لېكىن قازا ئۇنى تەقدىر زەنجىرى بىلەن باغلاپ توزاق تەرەپكە تارتىپتۇ.

مەن بارماقچى ئۇ يانغا،
ئۇ تارتىدۇ بۇ يانغا.

شۇنداق قىلىپ، كەپتەرلەر ئېھتىيات قىلماي، ھەممىسى بىرلا يەرگە چۈشۈپتۇ ۋە دان چوقۇشقا باشلىشى بىلەنلا ئوۋچىنىڭ توزىغىغا ئىلىنىپتۇ.

ــ ھەي نادانلار! مەن سەنلەرگە ئالدىراڭغۇلۇقنىڭ ئاقىۋىتى يامان دەپ دىمىدىمۇ؟ مانا كورۇڭلار! ــ دەپ پەريات قىلىپتۇ مەستۇقە.

ئەي كوڭۇل ھەر ياندا كوپتۇر ئىشق يولىنىڭ ئاپىتى،
ئالدىراپ قويسا قەدەم ھەر كىم يېقىلغاي ئاقىۋەت.

بىچارە كەپتەرلەر ھەيران ۋە خىجىل بولۇپ، دېمىنى چىقىرىشالماي تۇرغاندا، ئوۋچى دالدىدىن چىقىپ خوشاللىق بىلەن

لەن ئۇلارنى ئالغلى مېڭىپتۇ. كەپتەرلەر ئۇۋچىسىنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۈپ، تىپىرلىشىپ، ھەرقايسىسى ئۇزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن پۈت تېپىشىپ، قانات سوقۇشقا باشلاپتۇ.

— ھەي بۇرادەرلەر! — دەپتۇ مەستۇقە، — سىلەر ئۇزەڭلارنىلا قۇتقۇزماقنى كوزلەپ باشقا دوستلارنىڭ قۇتۇلۇش - قۇتۇلماسلىغى بىلەن كارىڭلار يوق. بۇنداق ئىشلار دوستلۇقنىڭ شەرتى ئەمەس. مۇھەببەت مەزھىبىدە ئۇزىنىڭ قۇتۇلۇشىدىن دوستىنىڭ قۇتۇلۇشىنى ئارتۇق بىلگەن كىشى ھەقىقى دوست ھىساپلىنىدۇ. بىر قېتىم ئىككى دوست كېمىگە چۈشۈپ دەريادا كېتىۋاتقاندا، كېمە پاچاقلىنىپ ئىككىلىسى غەرق بولۇپ كەتكەن ئىكەن. كېمىچى ئۇلاردىن بىرىنى بولىسىمۇ قۇتقۇزۇۋېلىش ئۈچۈن سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ، ئۇلارنىڭ قايسىسىنىڭ قېشىغا بارسا شۇ:

بۇ بالادىن قۇتقۇزۇشقا ئەي كىشى،
مېنى قويغىل تۇت ئۇ دوستۇم ئىلكىنى.

دەپ پەريات قىلىشقان ئىكەن. ئەگەر سىلەردىمۇ، خۇددى شۇنداق، دوستۇڭلارنىڭ قۇتۇلۇشىنى ئۇزەڭلارنىڭ قۇتۇلۇشىدىن ئەلا بىلىدىغان مۇرۇۋەت بولسا، ھەممەڭلار بىرلىشىپ، بىر ياققا كۇچەپ كورۈڭلار، ئىتتىپاقلىق بەركىتىدىن توزاق يەردىن ئاجراپ، بىر قۇتۇلۇپ كەتسەك ئەجەپ ئەمەس.

كەپتەرلەر بۇ چارە بويىچە ئىش قىلغان ئىكەن. توزاق ئورنىدىن ئاجراپتۇ. كەپتەرلەر توزاقنى كوتىرىپ ئۇچۇپتۇ. ئۇۋچى "ئۇلار ئاخىر ھالسىزلىنىپ يىقىلىدۇ" دەپ تاما قىلىپ، ئاسمانغا قاراپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۇگۇرۇپتۇ.

قاغا بۇ ۋەقەنى كورۈپ، ئوز - ئوزىگە "ياپىر، بۇ جاھاندا بۇنداق ۋەقەدىن يەنە بىرى يوز بەرمەس. ئاۋال بۇلارنىڭ ئارقىسىدىن بېرىپ كورۈپ باقايچۇ، ئىشلار قانداقراق تۈگەركىن. ئۇنىڭدىن تەجرىبە ئالسام، بىر چاغلاردا كارغا ياراپ قالار" دەپتۇ.

زامان تەجرىبىسىدىن ئېلىپ يۇر بەھرە،
بىر زامان كېرەك بولار بالا دەپئىگە.

شۇنداق قىلىپ، قاغا ئۇلارنىڭ كەينىدىن پەرۋاز قىپتۇ. مەستۇقە ئوز قەۋمى بىلەن كېتىۋېتىپ، ئارقىسىغا نەزەر سېلىپ، ئۇۋچىنىڭ تېخى ئۇمىت ئۇزمەي يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپتۇ - دە، ھەمراىلرىغا: "ئاگاھ بولۇڭلار، ئۇ قىزىل كوز ئۇۋچى تېخى بىزنىڭ قەستىمىزدە يۇرۇپتۇ. مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، جاڭگاللىقتىن چىقىپ يۇرت ئىچىگە ئۇچايلى. باغلار ۋە ئىمارەتلەر ئارىسىدىن يول تاپالماي، بىزنى كوزىدىن يوقىتىپ قويسا، نائۇمىت بولۇپ كېتىدۇ" دەپتۇ. كەپتەرلەر ئۇنىڭ ئېيتقىنىغا ئەمەل قىلىپ، كەنتلەر ئىچىگە قاراپ ئۇچۇپ، ئۇۋچىنىڭ كوزىدىن غايىپ بوپتۇ. ئۇۋچى ھەسرەت چېكىپ، ئارقىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ. قاغا بولسا ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېرىپتۇ.

غەيرى كىشىلەردىن پەندى - نەسىھەت ۋە تەجرىبە ئالالىغان كىشى سائادەتمەن كىشىدۇر. باشقىلارنىڭ پايدىلىق ۋە زىيانلىق ئىشلىرىنى سىناپ كورۇپ، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالالىغان، پايدا يەتكەن ئىشنى قىلىپ، زىيان يەتكەن ئىشنى تاشلىيالىغان كىشى ئەقىللىق كىشىدۇر.

كەپتەرلەر ئۇۋچىنىڭ داغدۇغىسىدىن خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن، توزاقتىن قۇتۇلۇش ئۇچۇن مەستۇقەدىن مەسلىھەت سوراپتۇ.

— بۇ ھالاكەتتىن بىر ۋاپادار دوستىنىڭ ياردىمىسىز قۇتۇلغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ توغرا تەدبىرلىك، ئەقىللىق مەستۇقە، — بىر ھەمرا بولمىسا بىلىمەيدىغان يولدا ماڭغىلى بولمايدۇ. بۇ تەرەپتە زېرەك ئىسمىلىك بىر چاشقان بار. ئۇ مېنىڭ مېھرىۋان كونا دوستۇم.

ئىخلاسلىق رەپىق يارى ۋاپادار،
شەپقەتلىك ئۇلپەت ياخشى مەدەتكار.

ئۇنىڭ قېشىغا بارساق، بەلكىم بۇ تۇتقۇنلۇقتىن ئاجرىشىمىزغا يارىدىم بېرەر.

ئۇ چاشقانىنىڭ ئۇۋىسى بىر ۋەيرانلىقتا ئىكەن. ئۇلار شۇ يەرگە چۈشۈپ مەستۇقىنىڭ ئىسمىنى تۇتۇپ ۋاقىرىشىپتۇ. مەستۇقىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاش بىلەنلا زېرەك دەرھال يۇگۇرۇپ چىقىپتۇ ۋە دوستىنىڭ بالا زەنجىرى ئىچىدە ئىكەنلىگىنى كورۇپ، كوز بۇلغىدىن چىققان قانلىق ياش ئېرىغىنى يۇز سەھىسىگە ئاققۇزۇپتۇ؛ كويىگەن جىگىرىدىن چىققان دەرتلىك ئاھىنى توققۇز پەلەككە يەتكۈزۈپتۇ.

نەكۈن چۈشتى بېشىمغا - يۇ بۇ نىمە ھال،
سەۋرى قىلماق ماڭا ئەمدى كەلدى مالال.
تۇرسا دوستۇم بالا ئىچرە چېكىپ ئەلەم،
ئولتۇرالاي نېچۈك بۇندا خاتىرەم جەم.

ــ ئەي بۇرادەر ئەزىز، ئەي ياخشى دوستۇم! قانداق ھىلە بىلەن بۇ توزاقتا چۈشۈپ قالدىڭ؟ نىمە سەۋەپتىن بۇ رەنج ئەلەمگە ئۇچراپ قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ زېرەك.

ــ ياخشىلىق ۋە يامانلىق، پايدا ۋە زىيان قازايۇ - قەدەر دامىغا باغلاقلىق بولىدۇ. ھەرقانداق دانىشمەنمۇ تەقدىرى ئەزەل دېۋانىسىخانىسىدا مەشۇت قەلەم بىلەن مەخلۇقات ئەھۋالى دەپتىرىنىڭ بەتلىرىگە يېزىلغان تەقدىر ئىرادىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ.

ھەرنە ئاچچىق - تاتلىق ئىشنى ھوكمىگە يازدى قەلەم،
سېنىڭ ئاچچىقلانمىغىڭدىن يوق قازاغا قىلچە غەم.

قازا بىرنىڭ كوزىمىزدە داننى چىلۈگە كەلتۈردى. ھەمرالىرىمنى سەۋرسىزلىك قىلمىشتىن ۋە ئالدىراشتىن مەنئى قىلدىم. لېكىن تەقدىر قولى غەپلەت پەردىسىنى مېنىڭ كوزۈمگە تۇتتى.

شۇنىڭ بىلەن ھەممىمىز بىرلىكتە بۇ مۇشەققەت ۋە بالانىڭ ئىلا-كىنگە گىرىپتار بولدۇق، ــ دەپتۇ مەستۇقە.

ــ سەندەك دانا ۋە ھۇشيار كىشى قازا ئۇقىغا تەدبىر قالا-قىنىنى تۇتالمىسا، بۇ ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ زېرەك ئەجەپلىنىپ.

ــ بۇ سوزنى قوي،ــ دەپتۇ مەستۇقە،ــ ئەقىل-ئىدراك، قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە مەندىن ئارتۇقلارمۇ قازايى ئىلاھىدىن باش قايتۇرالمايدۇ. جاھانىدا تەڭرى ھوكمىنى يانىدۇرالايدىغان مەخلۇق يوق بولغىنىدەك، تەڭرى پەرمانىنى كېيىنگە سۈرەلىگۈچىمۇ مەۋجۇت ئەمەس. ئەگەر قازا ھوكمى ئىراده زەنجىرىنى تەۋرەتسە، بېلىقنى دەريانىڭ ئاستىدىن ئاسمانىڭ قەرىگە چىقىرالايدۇ ۋە قۇشنى ئاسمانىڭ ئەۋجىدىن زىمىنىڭ ئۇستىگە چۈشۈرەلەيدۇ. پۈتۈن مەخلۇقاتقا قازايى-قەدەر ئەمرىگە بويۇن سۇنۇش ۋە رازى بولۇشتىن باشقا چارە يوق.

بولسىمۇ گەر زاتى ئالەم ھەر كىمەرسە،
ھەق ھوكمىنى بۇزالمىغاي ھېچ نىمەرسە.
يەتسە ئىنسانغا قازايى ھەق ئەگەر،
بارچە ئاقىل بولغۇسىدۇر كور ۋە گەر.
چىقمۇسى بولسا بېلىقلار تاشقىرى،
كىرگۈسى دام ئىچرە قۇشلارنىڭ بېرى.
ھەق قازاسى خۇددى بىر قاتتىق بوران،
خەلق ئۇنىڭ ئالدىدا گويا كى سامان.

بىلىمەك كېرەككى، قازا كەلگەن ۋاقتىدا، دانا كىشىمۇ نادان بولۇپ قالىدۇ. بۇنداق چاغدا شاھلار بىلەن گادايلار باپ-باراۋەر بولۇپ قالىدۇ.

يانمىغاي بايلىق بىلەن يا كۈچ بىلەن ھوكمى قازا،
پەتكۈزۈپ بولماس قازا پەرمانىغا پەن زادىلا.

ـــ خاتىرەڭنى پەرىشان قىلما، ـــ دەپتۇ زېرەك مەستۇقمگە، ـــ خۇدادىن كەلگەن قازا ئىنسانىنىڭ قەددى ـ قامىتىگە لايىق تىكىلگەن شۇ .داق بىر لىباسكى، خاھ ياقسىغا دولەت تۇگمىسى قادالغان بولسۇن، خاھ ئىشتىگى جاپا پەۋزى بىلەن تىكىلگەن بولسۇن، بۇ ئىنسان ئۇچۇن ئىنايەت ۋە كارامەت ئىكەنلىگى شۇبھىسىزدۇر. شۇڭا ھەچكىم ئۇنىڭ ھەقىقتىنى چۇشىنەلمەيدۇ. سەندە يوق نەرسە ساڭا يەتسە، ئۇنىڭغا شۇكرى قىل. كىمگە قازا ساقىيسىدىن ھەر نەرسە يەتسە شۇ لۇتفىدۇر، دىيىلگەنگە ئوخشاش، ھەرقانداق نەرسە ساڭا توغرا كېلىپ قالسا، ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلساڭ، ئۇ سېنىڭ ياخشىلىغىڭ. بۇزرۇكلار: ھەسەل يىمەكچى بولساڭ ھەرە نەشتىرىدىن قورقماسلىغىڭ كېرەك؛ راھەت گۇلىنى ئۇزمەكچى بولساڭ مېھنەت تىكىندىن قورقما، دەپ ئېيتىشقان. ھەرقانداق مەقسەت كوپ قىيىنچىلىق بىلەن ھەل بولىدۇ.

زېرەك مەستۇقمگە بۇ سوزلەرنى ئېيتقاچ، مەستۇقە باغلىنىپ قالغان يىپلارنى قىيىشقا كىرىشىپتۇ.

ـــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم، ـــ دەپتۇ مەستۇقە، ـــ ئاۋال ھەمراللىرىمنى بوشىتىپ، مېنى خاتىرجەم قىلغىن. ئۇلاردىن كېيىن مېنى بوشات.

چاشقان بۇ سوزگە ئۇنىماي ئوز ئىشىغا مەشغۇل بولىۋېرىپتۇ.

ـــ ھەي زېرەك، ئەگەر مېنىڭ رازىلىغىمنى خالىساڭ سوزۇمگە ئۇنا. مەندىن بۇرۇن ھەمراللىرىمنى بوشاتقىن، ـــ دەپتۇ يەنە مەستۇقە.

ـــ يەنە بۇ سوزنى تەكرارلايسەنغۇ، ـــ دەپتۇ زېرەك، ـــ ئوز جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىمايدىكەن ـ دە! "ھەر ئىشنى ئوزەڭدىن باشلا" دىگەن ھىكمەتلىك سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

ـــ ھەقىتاڭلا مېنى كەپتەرلەرنىڭ چوڭى قىپتۇ. ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتىنى مېنىڭ گەدىنىمگە ئارتىپتۇ، ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ مەستۇقە، ـــ دىمەك ئۇلارنىڭ مەندە پۇقرادارچىلىق ھەققى بار. مېنىڭ ئۇلاردا سەرۋازلىق ھەققىم بار. مەن ھەر دائىم ئۇلارغا

غەمخورلۇق قىلىشىم، شەپقەت كورسەتشىم ۋە ئۇلارنى ئاسرىشىم كېرەك. ھەرقانداق پادىشا ئەگەر ئوزىنىڭ راھىتىنلا كوزلەپ، پۇقرالىرىنى جاپاغا قويسا، تېز-ئارىدا ئۇنىڭ راھەت بۇلىغى تەمىسى، دولىتىنىڭ كوزى قارغۇ بولىدۇ.

ئەگەر خالساڭ ئوز راھىتىڭنى،
ئارام ئالالماس يۇرتۇڭدا ھەچكىم.

ــ پادىشا دىگەن پۇقرالارنىڭ ئارىسىدا خۇددى تەندىكى جانغا ئوخشايدۇ، ــ دەپتۇ چاشقان، ــ شۇڭا جاننى قۇتقۇزۇشنى كوزلەش كېرەك. ئەگەر جانغا ئاپەت يەتسە، پۇتۇن تەنىڭ ساق بولغىنىڭ نىمە پايدىسى. باشقا يەر نىمە بولسا مەيلى، لېكىن باشتىن بىر تال مويمۇ زىيانغا ئۇچرىمىسۇن.

ــ ئەگەر مېنى بالدۇر بوشاتساڭ، ھېرىپ قېلىپ باشقا ھەمراللىرىمنى بوشاتماي قويارسەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن، ــ دەپتۇ مەستۇقە، ــ ئەمما مەن باغلاقلىق بولسام ئۇلارنى بوشاتقىچە ھەرقانچە ھارغان بولساڭمۇ، بەلكىم مېنى باغلاقلىق ھالدا تاشلاپ قويماسلىغىڭ مۇمكىن. ئۇندىن تاشقىرى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن بالا ۋاقتىمدىن تارتىپ بىللە ئوسكەن. ئەگەر قۇتۇلۇش بېغىدىمۇ بىللە بولمسام بۇ ئىنساپسىزلىق بولىدۇ.

سەن دىگەيسەن ئۇ كىشىنى دوست ۋە يار،
بولسا ساڭا شاتلىقۇ ھەم غەمدە يار.
بولمسا ئۇ راھەتۇ مېھنەتتە بىر،
دوست ئەمەس دۇشمەن ئىزۇر ئۇ بى نەزىر.

ــ توغرا، چوڭلارنىڭ كىچىكلەرگە مەرھىمىتى مانا مۇشۇنداق بولۇش كېرەك، ــ دەپتۇ چاشقان، ــ بۇنداق ياخشى ئەخلاقىڭ ۋە

كۆڭۈلدىكىدەك شەرتىڭدىن دوستلارنىڭ ئەقىدىلىرى ۋە پۇقرالار-نىڭ ئىشەنچىسى زىيادە بولىدۇ.

دوستلارنىڭ قەلبىگە لايىق ئۇ كىشى،
باغلىنىپ قالغانىنى يەشمەكتۇر ئىشى.

زېرەك ئالدىراپ يۈرۈپ، ھەممە كەپتەرلەر چىرمالغان يىپ-لارنى قىيىپتۇ. ئاخىردا مەستۇقىنىڭ بوينىنىمۇ بۇ بالادىن خالاس قىلىپتۇ.

كەپتەرلەر چاشقانغا رەھمەت ئېيتىپ، ئۇز ۋەتەنلىرىگە خو-شال-خورام قايتىشىپتۇ. چاشقان بولسا توشۇككە كىرىپ كېتىپتۇ.

قاغا چاشقاننىڭ كەپتەرلەرگە قىلغان ياردىمىنى كۆرۈپ، مەنمۇ ئاشۇ چاشقان بىلەن دوست بولۇشۇم كېرەك، چۈنكى كەپ-تەرلەرگە بولغان ھادىسە مېنىڭمۇ بېشىمغا كەلسە بۇنداق ياخشى دوست ماڭىسمۇ لازىم بولۇپ قالىدۇ، دەپ ئويلاپتۇ.

مەشرىقۇ-مەغرىپتە يار-دوست كوپ ئىرۇر،
لىك ئۇلار ئىچرە ۋاپالىق كەم دۇرۇر.
ھەر كىشى يارىم مېنىڭ دەپ بولما گول،
كىم كوتەرسە ئېغىرىڭنى يارى بول.

شۇنىڭ بىلەن قاغا ئاستا چاشقاننىڭ توشۇگىنىڭ ئاغزىغا كېلىپ قىچقىرىپتۇ، چاشقان سوراپتۇ:

— كىم سەن؟

— مەن قاغا، سەن بىلەن زورۇر ئىشىم بار ئىدى، — دەپ-تۇ قاغا.

زېرەك ھوشيار چاشقان بولۇپ، تىرىكچىلىكىنىڭ ئىسسىق-سوغۇقىنى باشتىن كەچۈرگەچكە ۋە دەۋرانىنىڭ يامان-ياخشىسىنى

تەھلل قىلىپ كورگەچكە، كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى بولۇپ قېلىش ئېھتىمالى بولغان يامان ھادىسىلەردىن قۇتۇلۇش چارىسىنى كوزلەپ، ئۇۋۇسندا ناھايىتى كوپ توشۇكلەرنى كولاپ ۋە بۇ توشۇكلەردىن بىر بىرىگە يول ئېچىپ قويغان ئىكەن. ئۇ قاغىسىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، بىسەرەمجان بوپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— سېنىڭ مەن بىلەن نىمە ئىشىڭ بار؟ بىز بىر بىرىمىزگە تەڭ كەلمىسەك؟

قاغا بولغان ۋەقەنى ئاۋالدىن ئاخىرىغىچە تولۇق بايان قىلىپتۇ ۋە:

— سېنىڭ مۇرۇۋۋەتلىك، ھەقسىزلىگىڭ ماڭا مەلۇم بولدى. كەپتەرلەرنى دوستلۇق ۋە ۋاپادارلىغىڭنىڭ بەركىتى بىلەن بالادىن قۇتقۇزغانلىغىڭنى كورگەچكە، سېنىڭ دوستلۇق رىشتەڭگە بوينۇمنى باغلىدىم. سەن بىلەن بىر دىل - بىر نىيەتتە دوست بولۇشنى خالايمەن، — دەپتۇ.

ئۇلپەتچىلىك سازىڭغا دىل بولدى مايىل،
ۋىسالىڭنى ئىزلىگەندەك خەستە سايىل.

— ماڭا مەن بىلەن ھەمسوھبەت بولۇشقا يول يوق.

كورمىدىم بازار ئىچىدە كوپ زىياندىن ئوزگە نەپ،
بولغىلى كەپسەن ئاراغا كۈن چىقىپ پاتقۇنچە يار.

بىھۇدە كايىسما، مۇيەسسەر بولمايدىغان نەرسىنى تەلەپ قىلما، بۇ قۇرۇقلۇقتا كېمە سورىگەنگە ياكى دەريادا ئات چاپتۇر- غانغا ئوخشاش گەپ، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ چاشقان.

كوتەر دامىڭنىمۇ ئوزگە شىكارنىڭ قەستىدە بولغىل،
بۇ جانۋارنى كورۈپسەن ئۇ كەمەندىڭ دامىغا چۈشمەس.

ـــ ئۇنداق سوزلەرنى قوي، ـــ دەپتۇ قاغا، ـــ سېخىلار مۇھتاج-لارنى قۇرۇق ياندۇرمايدۇ. مەن يۇز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ھادىسىلەرنىڭ جاپاسىدىن سېنىڭ ئالدىڭغا پانا ئىزلەپ كەلدىم.

ئاستانەڭدىن بولەك مەن تاپمىدىم ھېچ بىر پاناھ،
بۇ ئىشىكتىن ئوزگە يوقتۇر بېشىمغا ھاۋالەگاھ.

بوسۇغاڭنىڭ تۆۋىدە خىزمەت قىلىشنى ئوزەمگە ئابروي دەپ بىلىدىغان تۇرسام، ئەمدى قانداقمۇ باش قايتۇرۇپ نېرى كېتەلەيمەن.

گەر قىلىچ بىرلە سىياسەت ئەيلىسەڭ سەن پادىشا،
گەر مېنى بەندەم دىسەڭ ئەمرىڭدە مەن قارا قۇل.

ـــ ئەي قاغا، ـــ دەپتۇ چاشقان، ـــ ئالدامچىلىق قىلىپ، ھىلە دانىلىرىنى چاچما. مەن سىلەرنىڭ سىرىڭلارنى ياخشى بىلە-مەن. سەن مېنىڭ جىنسىم ئەمەس. شۇڭا، سېنىڭ سوھبىتىڭدىن قورقىمەن. ناجىنىسنىڭ سوھبىتى جانغا قاتتىق ئازاپتۇر. مەن ھېچقاچان سەندىن خاتىرجەم بولالمايمەن. بىراۋ بىر كىم بىلەن دوست بولۇپ، ئۇنىڭ زەرىرىدىن خاتىرجەم بولالمىسا، خۇددى كەكلىكتەك زىيانغا ئۇچرايدۇ.

ـــ ئۇ، قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ قاغا.

ـــ بىر كەكلىك، ـــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان.

كەكلىك بىلەن قارچۇغنىڭ ھېكايىسى

بىر كەكلىك تاغ باغرىدا يورغىلاپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇنىڭ سايرىغان ئاۋازى تاغنىڭ ئەكس ساداسى بىلەن قوشۇلۇپ، ئاسـمان گۈمبىزىدە ياڭرايدىكەن. تاسادىپەن بىر قارچۇغا ئاسماندا

پەرۋاز قىلىپ يۇرۇپ، كەكلىككە نەزىرى چۈشۈپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭ چىرايلىق مېڭىشلىرىنى كورۇپ، جان بېغىشلىغۇچى ئاۋازىنى ئاڭلاپ، كوڭلىدە مۇھەببەت قوزغىلىپتۇ.

قارچۇغا ئوزىچە: "بۇ ئالەمدە مۇناسىپ يارسىز ئوتكىلى بولمايدۇ". "كىشىنىڭ يارى بولمسا ئۇ بىماردۇر"، "كىشىنىڭ يارى بولمسا ئۇنىڭ كوڭلى ئېچىلمايدۇ" دېگەن تەمسىلەر بارغۇ. بۇ كەكلىك ھەقىقەتەن شۇنداق بىر دىلنى ئېرىتىدىغۇچى شىرىن ھەركەتلىك ئىكەنكى، بۇنداق رەپىق بىلەن بىللە بولسا كىشىنىڭ روھى تازىلىنىپ، كوڭلى شات ۋە بىغەم بولىدۇ،" دەپ ئويلاپتۇ.

بىر يار كېرەككىم ئانداقكى يارى،
كېرەك چاغدا كىشىنىڭ مەدەتكارى.
يۈزىنى كورمەك بىلەن كەتكۈسى،
دىل ئەينىگىدىن غەمنىڭ غۇبارى.

شۇنىڭ بىلەن قارچۇغا ئاستا كەكلىك تەرەپكە مېڭىپتۇ. كەكلىك ئۇنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ھەزەر قىلىپ، تاشنىڭ كاۋىگىغا كىرىۋاپتۇ. قارچۇغا ئۇ كاۋاكنىڭ ئاغزىغا كېلىپ ئولتۇ-رۇپ، كوڭۈل ماجرالىرىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ:

— ئەي كەكلىك! مەن بۇندىن بۇرۇن، سېنىڭ ھۇنەرلىرىڭ-دىن غاپىل ئىدىم. بۇگۈن سايرىغىنىڭنى ئاڭلاپ، كوڭلۈمگە بىر خوشاللىق ھاسىل بولدى. چىرايلىق مېڭىشلىرىڭ جېنىمنى ئەسىر قىلدى. ئەمدى مەندىن قورقمىغىن. مەن بىلەن ئاشنا بولغىن. مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى مەنپەئەت بىلەن نەتىجىلىنىدۇ.

دوستلۇق شۇنداق دەرەخكى، پىشسا مەقسەت مېۋىسى،
قانچە كوپ ئۇزسەڭ ئۇنىڭدىن، شۇنچە كوپ پەيدا بولۇر.

— هەي قانخور زالىم! — دەپتۇ كەكلىك ئۇنىڭغا جاۋابەن، — مېنى قەستلەيمەن دەپ ئاۋارە بولماي، باشقىلارنىڭ قېشىغا بار - ساڭچۇ. تەلەتىڭنى كورۇشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرگىنىم يوق. مەندە سېنىڭ ۋىسالىڭنى خىيال قىلغۇدەك ماجالمۇ يوق. ئەگەر بىر كىشى ئوت بىلەن سۇنىڭ بىر يەردە قوشۇلغىنىنى كورگەن بولسا، مەن سەن بىلەن ئاشنا بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلالايمەن. كىشى ئاپتاپ بىلەن سايە ئۇلپەت بولغانلىغىنى كورگەن بولسا، سەن بىلەن مېنىڭ ھەمرا بولۇشۇمنى ئويلىشى مۇمكىن. بۇ خام خىيالنى تاشلا. بۇنىڭدىن ھېچ ئىش چىقمايدۇ.

— هەي ئەزىز دوستۇم! — دەپتۇ قارچۇغا، — ئويلاپراق گۇمان قىل. مەندەك زور ۋە كۇچلۇك قۇشنىڭ سەندەكلەرنى ئۇۋلاش ئۈچۈن چاڭگىلىم تۇتالماس بولۇپ قالغىنى يوق؛ تېنىڭنى پارە - پارە قىلغىلى تۇمشۇغۇم جانسىز بولۇپ قالغىنى يوق. ساڭا شۇنداق يۇمشاق سوزلەۋاتسەمەن. بۇنىڭدا ساڭا ئاشنا بولۇشنى ئارزۇ قىلىشتىن باشقا نىمە غەرەز بولسۇن؟ مېنى سەن بىلەن ھەمدەم ۋە ئۇلپەت بولۇش ئارزۇسى مۇشۇ دەرىجىگە كەلتۈردى ئەمەسمۇ؟ ئەگەر مەن بىلەن ھەمسوھبەت بولساڭ ناھايىتى كوپ پايدا كورىسەن. بىراىنچىدىن، مېنىڭ ساڭا بۇنداق ئىززەت - ھورمەت قىلغىنىمنى باشقا قارچۇغلار بىلىشسە، ھەچقايسىسى ساڭا تەھدىت سېلىشقا پېتىنالمايدۇ - دە، سەن تىنچ ۋە خاتىرجەم ھالدا ھەر تەرەپلەرگە بېرىپ يۇرۇۋېرىسەن. ئىككىنچىدىن، سېنى مەن ئوردامغا ئاپارسام شۇنداق ئىگىز جايلاردا ئولتۇرۇپ، باشقا كەكلىكلەردىن مەرتىۋەڭ يۇقۇرى بولىدۇ. ئۈچىنچىدىن، ئوز تائىپەڭدىن بىرەرسىگە ئىشقىڭ چۈشۈپ، مەيلىڭنى بەرمەك بولساڭ، ئۇنى دەرھال ئەپكېلىپ، ساڭا جۈپ قىلىپ قويىمەن. ئۇنىڭ بىلەن كوڭۈل ئېچىپ، مۇرادىڭنى ھاسىل قىلىپ، دەۋر سۈرۈپ يۇرۇۋېرىسەن. ساڭا چەرخىتىن جەۋرە كەلسۇن، نە راھەتتىن مالالىلىق يەتسۇن. مەقسەدىڭ ھاسىل، مۇرادىڭ ۋاسىل

بولىدۇ ئەمەسمۇ؟

— سەن قۇشلارنىڭ پادىشاھى سەن. مەن بولسام پۇقرالار-نىڭ بىرسىمەن. سېنىڭ ئالدىڭدا بىرەڭ پېقىرلەر خۇش كەلمەيمىز ۋە رەسىم - رۇسۇم، ھىلە - مىكىرلىرىڭدىن خالى بولالمايمىز. ئەگەر سېنىڭ ھوزۇرۇڭدا مەندىن بىرەر ناماقۇل ئىش سادىر بولۇپ قېلىپ، سېنىڭ تەبىئىتىڭگە ياقماي قالسا، ماڭا غەزەپلىنىپ قەھ-رىڭنىڭ بەش پەنجىسى ۋۇجۇدۇمدىن تۇتۇن چىقىرىشىمۇ ئېھتىمال. بەس، بىر بۇلۇڭدا خالىغىنە كۇن ئوتكۇزگۇنۇم ئەۋزەل. چوڭلار-نىڭ خىزمىتىنىڭ خەتىرى كوپ بولىدۇ. ئۇنداق ئىشنى ئىختىيار قىلمايمەن، — دەپتۇ كەكلىك.

مەندە ھەد يوقتۇر تاماشا قىلغىلى كۇن يۇزىنى،
سايىدەك قىلسام ماكمان ياخشى ئىرۇر تام تۇۋىنى.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ قارچۇغا، — دوستلۇقنىڭ كوزى ئەيىپنى كورۇشكە قارغۇ ئىكەنلىگىنى بىلمەمسەن. دوستتىن بىرەر يامان ئىش سادىر بولۇپ قالسا، ئۇ ئىش ناھايىتى چىرايلىق كورۇنىدىغۇ. دوستىنىڭ ئەيىۋىنى ھۇنەر، زەھىرىنى شېكەر دەپ بىلىشىدۇغۇ! مەن سېنىڭ بارلىق خۇي - پەيلىڭنى مۇھەببەت كوزى بىلەن كورىدىغان تۇرسام، سېنىڭ ئىشلىرىڭ ۋە سوزلىرىڭنى قانداقمۇ ئەيىپلىيەلەيمەن. مەن ھەرگىزمۇ سېنىڭ ئەيىۋىڭگە قارىمايمەن.

كەكلىك ھەرقانچە مۇڭاپىق ئۇزرىلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ، قارچۇغا ئۇنى ياخشى گەپلەر بىلەن قايىل قىلىپ، ئاخىرىدا كوپ ۋەدىلەرنى بېرىپ، ئۇنى توشۇكتىن چىقىرىپتۇ ۋە بىر - بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ، ئوتتۇرىدا مۇھەببەت رىشتىسىنى مەھكەم باغلىشىپتۇ. قارچۇغا ئۇنى كوتىرىپ ئوردىسىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ئۇ يەردە ئەيش - ئىشرەت بىلەن دەۋر سۇرۇشۇپتۇ. ئارىدىن ئىككى - ئۇچ

كۈن ئوتكەندە، كەكلىك قارچۇغىدىن خاتىرجەم بولۇپ، ئۇنىڭدىن ھېيىقمايدىغان بولۇشقا، تارتىنىشنى يېغىشتۇرۇپ قويۇپ، ھەر خىل سوزلەرنى ئېيتىشقا ۋە غەيرى كۈلكىلەرنى كۈلۈشكە باشلاپتۇ. قارچۇغا ئوزىنى چوڭ تۇتۇپ ۋە ئېغىر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى كورمىگەن ۋە ئاڭلىمىغان بولۇۋاپتۇ. ئەمما ھەر بىر بىئەدەپلىكتىن كېيىن، ئۇنىڭ كوڭلىدە ئاداۋەت ئاز - ئازدىن ئورۇن ئېلىشقا باشلاپتۇ. بىر كۈن سەھەردە، قارچۇغا سەل - پەل ئاغرىپ قالغاندەك - لىقتىن شكارغا چىقالماپتۇ. شۇڭلاشقا ئۇ ئەتىدىن - كەچكىچە ئاچ قېلىپ، ۋۇجۇدىدىن ئاچلىق ئوتى ئورلەپ، نەپس ئەجدىھاسى ئاغزىنى ئېچىپ ھەركەتكە كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ كەچ كىرىپتۇ. شىددەتلىك ئاچلىق كەكلىككە بولغان ھەممە ئاداۋەتلەرنى قارچۇ - غىنىڭ يادىغا كەلتۈرۈپتۇ - دە، ئۇنىڭ كوزىگە قىزىللىق تىقىلىپ، كەكلىك تەرەپكە قاراپتۇ. ئەقىل ئاردىكى ۋەدىلەرنى ئەرز قىلىپ، ھەرقانچە نەسىھەت قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ماقۇل كەلمەپتۇ.

كەكلىك ئۇنىڭ چىھرىسىدە غەزەپ ئەسىرىنى كورۈپ، ئۇنىڭ كوڭلىدىكى غەرىزى ۋە قەستىنى چۈشىنىپ، قورقۇپ تىتـ - رەپ سوغۇق ئاھ چېكىپتۇ:

ــ دوست بولغان چاغدا، مەقسەت گوھىرىنى سۇزىدىغان بولدۇم دەپ ئويلاپتىكەنمەن. بۇ دەريا سۇيىنىڭ بۇنداق چەكسىز دولقۇنلايدىغانلىقىنى نىمە بىلەي. ۋاي دەرىخ! ئاۋدىلىنى كورۈپلا ئاخىرىغا نەزەر سالماپتىمەن. ئوز جىنسىمدىن بولمىغان نەرسە بىلەن ھەمدەم بوپتىمەن. بۇزرۇكلارنىڭ "ناجىنسنىڭ سوھبىتىدىن ھەزەر قىلغىل" دىگەن نەسىھەتلىرىنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن. بۇگۈن ئومرۇمنىڭ كېمىسى شۇنداق بىر گىرداپقا چۈشۈپتىكى، تەقدىر كېمىچىسى ئۇنى ئۇندىن چىقارماقتا ئاجىزدۇر. ئەمدى نەرەپقەد - لىرىمدىن ۋاپا كەلسۇن، نە ھاياتىمدىن ئۈمىت بولسۇن، نە پە - لەكتىن بىر بىشارەت بولسۇن ۋە نە يېڭىدىن دۇنياغا كېلىشىم مۇمكىن بولسۇن!

قارچۇغا ئازار چاڭگىللىنى ئېچىپ، غەزەپ تۈمشۈغىدىن ئوتلار چېچىپ، كەكلىكنى يىمەكچە بانا ئىزلەپتۇ. كەكلىك بولسا ئېھتىيات يۇزىسىدىن ئەدەپ بىلەن مۇئامىلە قىلىپتۇ. قارچۇغا بانا تاپالمايى ئاخىرى مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي بىئەدەپ! مەن ئاپتاپتا تۇرىمەنۇ، سەن راھەتلىنىپ سايىدا ئولتۇرىسىنا؟

— ھەي پادىشاھى ئالەم! بۇ كېچە تۇرسا، پۈتۈن ئالەم سايە ئاستىدا تۇرسا، سىزگە قايسى ئاپتاپنىڭ ئىسسىقى تەسىر قىلغاندۇ؟ — دەپتۇ كەكلىك.

— سەن تېخى مېنى يالغانچى قىلامسەن؟ — دەپ قارچۇغا كەكلىكنى كاپ قىلىپ تۇتۇپتۇ - دە پارە - پارە قىلىپ يەپتۇ.

كەلدى كەكلىككە ئولۇم، يۇرگەچ خىرامان سەير ئېتىپ،
ھەم قازا قارچۇغىسىنىڭ ۋەھىمىدىن غاپىل بولۇپ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەر كىشى ناجىنىس بىلەن ھەمدەم بولسا ۋە زەرەر يەتكۈزىدىغان بىر كىمنىڭ سوھبىتىدە ئۇمۇر كەچۈرسە، ئاخىرى ھالاكەتكە ئۇچرىغۇسىدۇر. مەن سېنىڭ ئوزۇغۇڭمەن. شۇڭا ھەرگىز مەندىن تاما قىلىشىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن. بۇنداق تۇرۇپ، بىزنىڭ ئارىمىزدا قانداقمۇ سوھبەت يولى ئېچىلالىسۇن!

— ياخشىراق ئويلىغىن زېرەك، — دەپتۇ قاغا، — سېنى يىمەكتىن ماڭا نېمە پايدا؛ سەنچىلىك ئاز لوقمىدىن مېنىڭ ئىشتىھايىمغا قانچىلىك مەنپەئەت يېتەر؟ ئەمما سېنىڭ ئۇزۇن ئومۇر كورۇشۇڭدىن ۋە ياخشى سوھبىتىڭدىن ماڭا كوپ مەنپەئەت يېتىشى چوقۇم. مەن سېنى دەپ ئۇزۇن يولدىن مۇشەققەت تارتىپ كەلسەم، سەن مەندىن يۇز ئورۇپ تۇرساڭ راۋا كېلەرمۇ؟ غېرىپلىغىمنىڭ ھەققىنى زايا قىلىپ، مېنى مەھرۇم قويساڭ بۇ سېنىڭ ياخ-

شى ئەخلاقىڭغا ياراشمايدۇ. غېرىپلارغا ياخشىلىق قىلىش كىشىنىڭ ياخشى نامىنى چىقىرىشقا سەۋەپ بولىدۇ. "سەندىكى شۇنداق كوپ مەرھىمەت ۋە تۇگىنىسىز مۇرۇۋۋەتتىن ئۇمىتۋار بولسام ئۇنىڭ قانداق ئەجەپلىنەرلىك يېرى بولسۇن" دىگەن گەپ بارغۇ. سەن مەندەك بىر غېرىپقا رەھىم قىلساڭ ئەجەپ ئەمەس.

چاشقان ئۇنىڭغا جاۋابەن مۇنداق دەپتۇ:

— بىزنىڭ ئارىمىزدا چوڭقۇر، كونا ئاداۋەت بار. چۇنكى ئىككى كىشى ئارىسىدا، يۈزەكى ئاداۋەت بولسا، ئۇ ئازراق ئۇزرە ئېيتىش بىلەن كوتىرىلىپ كېتىدۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ كونا ۋە چوڭقۇر ئاداۋىتى بولسا، ئۇنىڭغا يۈزەكى ئاداۋەتتىن كىچىككىنە قوشۇلۇپ قالسا، ئۇنى ھېچقانداق سەئى-سەۋەپ بىلەنمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. بەلكى ئۇ ئاداۋەت شۇ ئىككى تەننى يوقاتمىسا ئۇزى يوقالمايدۇ. باش كەتمىگىچە باشتىن خىيال كەتمەيدۇ. ھوكۇمالار: چوڭقۇر ئاداۋەت ئىككى خىل بولىدۇ، دەپ ئېيتىشقان. يەنى: زەھەر گاھى دۇشمەنگە يۈزلىنىدۇ؛ گاھى ئۇزگە زەھەر يېتىدۇ. مەسىلەن، پىل بىلەن شىر دۇشمەنلىشىپ قېلىپ جەڭ قىلىشسا، بىردە شىر غالىپ كېلىپ، پىلنى يارىدار قىلىدۇ. بىردە پىل يېڭىپ شىرغا زەخمە يەتكۈزىدۇ. بۇنداق ئاداۋەتنىڭ شىددىتى ھېچ گەپ ئەمەس. چۇنكى رەقىبىنىڭ بىرى يەڭگەنده كوڭۈل يارىسىغا تەسەللىدىن مەلھەم قۇيۇلىدۇ-دە، ئاداۋىتىنىڭ غۇبارى بىر ئاز پەسلەيدۇ. ئەمما يەنە بىرىنىڭ ئاداۋىتى كۈچىيىدۇ. چۇنكى، زىيان-زەخمەت ھەمىشە بىر تەرەپتە بولىدۇ. مەسىلەن، قوي بىلەن بورە، چاشقان بىلەن مۇشۇك ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتتەك، بۇ شۇنداق دەھشەتلىك ۋە مەھكەم ئاداۋەتكى نە چەرخ گەردىشى ئۇنى ئۇزگەرتەلىسۇن ۋە نە زامان ئىختىلاپى ئۇنى بۇزالىسۇن! بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئاداۋەت مۇشۇ سىنىپتىن بولۇپ، بىزنىڭ ھېچقانداق جايىدا يېقىنلىشىشىمىز ۋە دوست بولۇشىمىز مۇمكىن ئەمەس.

گەر سايىگە ئاپتاپ ئارىلاشسا ناگاھ،
كۆن ئوز سەيرىدە تۆن بىلەن بولسا ھەمراھ.
شۇ چاغدىمۇ مەن سەن بىلەن تۆتسام سوھبەت،
ھالىمغا كۆلەر ھەممە گاداي، ھەممە شاھ.

ــ ساڭا باشقا قاغىلار دۇشمەن بولسىمۇ، مەن ھەرگىز ئۇلار - دەك ئەمەسمەن. مېنىڭ كوڭۈل ئەينىگىم دۇشمەنلىك غۇبارىدىن پاك بولۇپ، ئۇنى غەم شولىسى يورۇتقان. "دىلدىن - دىلغا يول بار" دىگەن گەپ بار. مەن سېنىڭ ساپ ۋە روشەن دىلىڭ مېنىڭ سەمىمى سادىق ۋە ئىخلاسلىق ئىكەنلىگىمگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ، دەپ ئۇمىت قىلىمەن. "يارىم كوڭلۇمنىڭ ھالىدىن خەۋەر - دار ئەمەس" دىيىشكە بولمايدۇ، ــ دەپتۇ قاغا.

ــ مۇبالىغە قىلىپ، مېنى ئوزەڭ بىلەن دوست بولۇشقا تەكلىپ قىلىۋاتىسەن، ــ دەپتۇ چاشقان، ــ ئەگەر سېنىڭ تەكلىۋىڭ بىلەنلا دوست بولۇشساق كېچىكمىنە سەۋەپ بىلەن ئارىمىزدىكى دوستلۇق رىشتىسى ئۇزۇلۇپ كېتىشى ھەم سەن ئەسلى ئادىتىڭگە يېنىۋېلىشىڭ ئېھتىمال. بۇ خۇددى سۇنى تۇزلۇققا قۇيسا، ئۇزۇن تۇرۇپ ئۇنىڭ تەمى ۋە رەڭگى ئوزگىرىپ سۇلۇق سۇپىتىدىن چىققان چاغدىمۇ، ئوتقا قۇيسا ئوتنى ئوچۇرەلمىگىنىگە ئوخشايدۇ. چۇنكى سۇپىتى ئوزگەرسىمۇ خۇسۇسىيتى ئەزگەرمەيدۇ. ئەسلىدىن دۇشمەن بولغانلار بىلەن ئۇلپەت بولۇش قەھرلىك يولۋاس ياكى زەھەر - لىك ئىلانغا دوست بولغانلىقتۇر. دانىشمەنلەر "دۇشمەن ھەر - قانچە مۇھەببەت دەۋاسى قىلىپ، ئىخلاسىنى ئىزھار قىلسىمۇ، ئۇ - نىڭغا ئالدانماڭلار" دىيىشكەن.

دوست سۇرەتلىك رەقىپلەردىن مۇھەببەت ئىزدىمەك،
بولغۇسىدۇر بى گۇمان گۇلخان ئوتىنى گۇل دىمەك.

هەرکىم دۇشمەننىڭ ئەپسانىسى ۋە ئەپسۇنىغا قۇلاق سالسا ياكى ئۇنىڭغا مەغرۇر بولۇپ ئىشەنسە، ئۇ خۇددى توگە مىنگەن ئادەمدەك ئىشقا دۇچار بولىدۇ.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ قاغا.

ــ بىر كىشى توگىگە مىنىپ سەپەرگە چىققان ئىكەن، ــ دەپ چاشقان ھىكايىسىنى باشلاپتۇ.

توگە مىنگەن ئادەمنىڭ ھىكايىسى

بىر كىشى توگىگە مىنىپ سەپەرگە چىققان ئىكەن. يول يۇرۇپ بىر يەرگە يېتىپتۇ. ئۇ يەرگە كارۋانلار كېلىپ چۈشۈپ ئوت قالىغان ئىكەن، ئۇلار كوچىكەندىن كېيىن قالغان چوغلارنى شامال ئۇچۇرۇپ بېرىپ ئورمانلىققا ئوت كەتكەن ئىكەن. ئۇ يەردە بىر ئىلان بار بولۇپ، ئورمانىڭ چوڭىسىگە ئوت كېتىپ ئىلان ئوتتۇرىدا قالغان ئىكەن. ئىلان ئوت ئارىسىدىن قېچىپ چىقىشقا يول تاپالماي، كاۋاپتەك كويۇپ، زەھەرلىك بەدىنىدىن تامچە-تامچە قانلار ئېقىشقا باشلىغاندا، ھىلىقى توگە مىنگەن ئادەمنى كورۇپ ئۇنىڭغا زارلىنىپ شۇنداق دەپتۇ:

نە بولغايكىم بۇ ئوت ئىچرە ماڭا شەپقەت سۇيىن چاچساڭ،
تەرەھھۇم ئىلكى بىرلە بۇ گىرە بولغان ئىشىم ئاچساڭ.

ئۇ ئادەم رەھىمدىل ۋە مېھرىۋان ئادەم ئىكەن. ئىلاننىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ بىچارىلىگىنى كورۇپ: "گەرچە ئىلان ئادىمزاتىنىڭ دۇشمىنى بولسىمۇ، شۇنداق ئاجىز ۋە ناتىۋان بولۇپ قاپتۇ. ئۇنىڭغا بىر ياخشىلىق قىلىپ، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپسام ياخشى ئەمەسمۇ" دەپ ئويلاپتۇ ــ دە، نەيزىنىڭ ئۇچىغا تورۇنى چىگىپ ئۇزىتىپتۇ. ئىلان پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ،

دەرھال تورۇنىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ. ئۇ ئادەم ئۇنى تاشقىرىغا ئېلىپ چىقىپ، يەرگە قويۇپتۇ ۋە:

ــ ئەمدى بالادىن نىجات تاپتىڭ. نەنى خالىساڭ شۇ يەرگە بار، لېكىن بۇندىن كېيىن كىشىلەرگە ئازار بېرىشنى قەستلىمە. چۈنكى ئازار بەرگۈچى بۇ دۇنيادا لەنەتكە سازاۋەر ۋە ئاخىرەتتە ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە گىرىپتار بولىدۇ. كىشىگە ئازار بېرىشتىن يىراق بول. بۇ ساڭا خاپىلىقتىن خالاس بولۇشۇڭ ئۈچۈن ئەڭ توغرا يولدۇر، ــ دەپتۇ.

ــ بۇ نىمە دېگەن گەپ. مەن سېنى ۋە توگەكنى چاقمىغچە ھېچ يەرگە بارمايمەن، ــ دەپتۇ ئىلان.

ــ مەن ساڭا ياخشىلىق قىلغان ئىدىم، ــ دەپتۇ ئۇ ئادەم، ــ سېنى ئوتتىن قۇتقۇزۇۋالغىنىمنىڭ جازاسى مۇشۇمۇ؟ مەن ساڭا ۋاپا قىلدىم. سېنىڭ ماڭا جاپا قىلىشىڭ ئەدەپ ـ قائىدىگە سىغمايدۇ!

ــ توغرا، ــ دەپتۇ ئىلان، ــ سەن ماڭا ياخشىلىق قىلدىڭ، لېكىن ئورۇنسىز يەرگە قىلدىڭ، سەن مېنىڭ ئوچۇق ـ ئاشكارا زىيانداش ئىكەنلىگىمنى بىلمەمسەن؟ سەن يامانلىق قىلىدىغان يەرگە ياخشىلىق قىلدىڭ. بۇنىڭ جازاسى شۇكى، سەن ئەلەم چېكىشىڭ ۋە جاپا كورۇشۇڭ كېرەك. چۈنكى يامانلارغا ياخشىلىق قىلىش ياخشىلارغا يامانلىق قىلغانلىقتۇر. ياخشىلارغا يامانلىق قىلىش راۋا بولمىغىنىدەك يامانلارغا ياخشىلىق قىلىشمۇ جايىز ئەمەس، ئۇندىن تاشقىرى، سەلەر بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا كونا ئاداۋەت بار. شۇڭا بەرىبىر ماڭا بىر تەشۋىش ئىدىڭ. ئاندىن، سەن "ئولتۇرۇڭلار ئىلاننىڭ ئەركەك ۋە چىشسىنىكىم، نەسىللىرى قۇرۇسۇن" دېگەن ھەدىسكە ئەمەل قىلىشىڭ كېرەك ئىدى. ھەدىس ھوكمىنى بۇزغانلىغىڭ ئۈچۈنمۇ ساڭا نەشتەر ئۇرۇشۇم كېرەك. باشقىلار بۇنىڭدىن تەنبىھ ئالسۇن.

ــ ھەي ئىلان ئىنساپ قىل، ياخشىلىققا يامانلىق قايسى مەزھەپتە راۋا كېلىدىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئۇ ئادەم.

ـــ سىلەرنىڭ ئادەتتىكىلار شۇنداقتۇ، ـــ دەپتۇ ئىلان، ـــ بۇ ئادەتنى مەن سىلەردىن ئۆگەنددىم. ئۇزەكىلاردىن ئالغانىنى ئۇزەكىلارغا ساتىمەن.

ـــ ئادەمزاتنىڭ ياخشىلىققا يامانلىق مۇكاپاتى بەرگەنلىگى نەدىن مەلۇم؟ ئەگەر بۇ دەۋايىڭنى بىر گۈۋا بىلەن ئىسپاتلساڭ ھەر نىمە قىلساڭمۇ ئۇنىڭغا رازى بولىمەن، ـــ دەپتۇ ئۇ ئادەم.

ئىلان بېشىنى ئۇستۇن كوتىرىپ قاراپ، يىراقتا بىر كالا تۇرغانلىغىنى كۆرۈپ، ئۇ ئادەمگە:

ـــ يۇر، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، بۇ ئەھۋالنىڭ ھەقىقىتىنى ئۇنىڭدىن سورايلى، ـــ دەپتۇ.

ئىككىسى بىللە كالىنىڭ قېشىغا بېرىپ سوراپتۇ:

ـــ ھەي كالا، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نىمە؟

ـــ ئەگەر ئادەمزاتنىڭ مەزھىپى بويىچە سورىساڭ، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق. مەن ئۇلارنىڭ خىزمىتىدە قېرىدىم. ھەر يىلى بىر بالا تۇغۇپ بەردىم. ئويلىرىنى سۈت ۋە ياغ بىلەن تويۇقۇزدۇم. ئۇلارنىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈشى مېنىڭ ياخشىلىغىمدىن بولدى. ئەمدىلىكتە مەن تۇغۇشتىن قالدىم. ئىگەم مېنى سەمرىسۇن دەپ بۇ سەھراغا ئەپچىقىپ قويدى. مېنىڭ سەمرىگىنىمنى كورۈپ، تۇنۇگۈن بىرقاسساپنى باشلاپ كېلىپ مېنى ساتتى. بۈگۈن مېنى قۇشخانىغا ئېلىپ بېرىپ قېنىمنى توكىدۇ. مېنىڭ ئۇلارغا قىلغان ياخشىلىغىمنىڭ مۇكاپاتى شۇ بولدى. مېنىڭ ئەھۋالىم مۇشۇ. بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتاي ئەمدى. شۇڭا ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەن دەپ ئويلىدىم، ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ كالا.

ـــ گۈۋاچىمنىڭ سوزىنى ئاڭلىدىڭ. ئەمدى نەشتەر سالىمەن، ـــ دەپتۇ ئىلان.

ـــ شەرتىمىز بىر گۈۋا بىلەن ھوكۇم قىلىنمايدۇ، ـــ دەپتۇ

ئۇ ئادەم، ــ يەنە بىر گۈڭا كېرەك.

ــ يۈر، ئاۋۇ دەرەخنىن سورايلى، ــ دەپ ئىلان گورۇنگەن دەرەخنى كورسىتىپتۇ.

ئۇلار ئىككىسى بىللە دەرەخنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئىلان دەرەختىن سوراپتۇ:

ــ ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى نىمە؟

ــ ئادەمزاتنىڭ قائىدىسىدە ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دەرەخ، ــ چۈنكى مەن بۇ چول - باياۋان ئوتتۇرىسىدا ئۇنۇپتىمەن. كىشىلەر - كىشىلەر تۇرغۇچىلارنىڭ خىزمىتىدە تىك تۇرىمەن. ئادەملەر ئىستىقلاپ ۋە ھېرىپ كەلسە، سايەمدە بىر پەس ئولتۇرۇپ راھەتلىنىدۇ - دە، ئۇستۈنگە قاراپ شاخلىرىمنى كورۇپ "پالانى شېخى پالتا سېپىغا لايىقكەن، پۇستانى شېخى كەكە دەستىسىگە مۇناسىپكەن، غولىنى كىشىلەر شال تىلسا ئىشىك بولىدىكەن" دېيىشىپ ئۇزىگە يارىغان شاخلىرىمنى كېسىپ ھەم يېرىپ كېتىدۇ. سايەمدىن شۇنداق راھەتلىنىدۇ - يۈ، ئۇزەمگە مۇنداق جاپا سالىدۇ.

مەن ئول ئەندىشىدەكىم باشى ئۇزرە سايە بەرسەم دەپ،
شۇ بۇ غەم بىرلەكىم يىلتىز يەردىن كوتەرسەم دەپ.

ــ مانا بۇمۇ گۈڭالنىڭ ئوتتى، ــ دەپتۇ ئىلان ئۇ ئادەمگە، ــ ئەمدى ساڭا زەھەر سىلىشتىن توختاشقا ھىچقانداق ئاساس قالمىدى.

ــ ھەي ئىلان، ــ دەپتۇ ئۇ ئادەم، ــ گەرچە گۈڭالارنى تاپقان بولساڭمۇ، جان دېگەن ناھايىتى شىرىن نەرسە ئىكەن. ھاياتىنى ئۇمىت ئۇزمەك ناھايىتى مۇشكۈل ئىكەن. شۇڭا يەنە بىر گۈڭا تاپساڭ ھىچ تالاش - تارتىش قىلماي، ئولۇمگە تەن بېرىپ،

قازا تەرەپكە رەزا بويىنىى سۇناي.

شۇ ئەتراپتا بىر تۇلكە ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىنى تاماشا قىلىپ تۇرغان ئىكەن.

— بىرىپ ئاشۇ تۇلىكىدىن سورىغىن. نېمە جاۋاپ بېرەركىن، — دەپتۇ ئىلان ئۇ ئادەمگە.

ئۇ ئادەم تۇلكىدىن سوز سوراپ بولغىچە تۇلكە ۋاقىراپتۇ:

— ھەي ئادەم، ياخشىلىقنىڭ مۇكاپاتى يامانلىق ئىكەنلىگىنى بىلمەمسەن. سەن بۇ ئىلانغا ياخشىلىق قىلغانلىغىڭ ئۈچۈن ساڭا يامانلىق لازىم بولىدۇ.

ئۇ ئادەم بولغان ئەھۋالنى تۇلكىگە بىر - بىرلەپ سوزلەپ بېرىپتۇ. تۇلكە ئۇنىڭغا دەپتۇ:

— سەن ئەقىللىق ئادەمدەك كورۇنسەنۇ، ئەقىلسىزلاردەك سوزلەۋاتسەن.

ياراشماس مەرت ئەقىللىققا سوز ئېيتۇردە خاتا ئېيتماق،
راۋا بولماس بىلىملىككە، خىلاپى ماجرا ئېيتماق.

— راست دەيدۇ. مېنى ئاشۇ غانجۇغسىدا تۇرغان تورۋا بىلەن ئوتتىن ئالدى، — دەپ گۇۋالىق بېرىپتۇ ئىلان.

— بۇ سوزگە قانداق ئىشەنگىلى بولىدۇ؟ بۇنداق چوڭ ئىلان بۇ كىچىك تورۋىغا قانداق سىغىدۇ، — دەپتۇ تۇلكە.

— ئەگەر ئىشەنمىسەڭ، بۇ تورۋىغا يەنە كىرەي، ئوز كوزۇڭ بىلەن كورۇپ ئاندىن ئىشەنگىن، — دەپتۇ ئىلان.

— ئەگەر ئەينى ئەھۋالنى ئوز كوزۇم بىلەن كورسەم، سېنىڭ سوزۇڭنىڭ راستلىغىغا مەنمۇ گۇۋالىق بېرىمەن، — دەپتۇ تۇلكە.

ئۇ ئادەم تورۇنىڭ ئاغزىنى ئېچىپتۇ. ئىلان بولسا تۆلكىنىڭ سوزىگە مەغرۇرلىنىپ تورۇنغا كىرىپتۇ. تۆلكە ئىشارەت قىلىپ دەپتۇ:

دۇشمىنىڭ ئىلكىگە چۈشكەندە بولۇپ ھالى خاراپ،
مەسلىھەت بۇكى ئاڭا بىر دەم ئامانلىق بەرمىگىن.

ئۇ ئادەم تورۇنىڭ ئاغزىنى بوغۇپتۇ-دە، يەرگە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. ئاقۇۋەت ئۇ ئىلان ئولۇپ، دوزاخ ئىلانلىرىغا قوشۇلۇپتۇ. يامانىڭ ئولۇشى خەلقنى خوشال قىلدۇ. بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ئەقىللىق ئادەم ھۇشيارلىقنى تاشلىماسلىغى ۋە ئېھتىياتلىقنى ئۇنتۇماسلىغى كېرەك؛ دۇشمەننىڭ ناله - پەريادىغا ئالدانماسلىغى كېرەك. ھەرقانداق شارائىتتا دۇشمەنگە ئىشەنمەسلىگى كېرەك.

كىشى دۇشمەن سوزىگە بولسا مەغرۇر،
دىل ئويىنىڭ چىراغى نۇرسىز بولغاي.
دۇشمەن ساڭا دوست بولغۇسى ئاشۇ پەيتتە،
تۇن يۇزىدىن قارالغى گەر يۇيۇلغاي.

بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ قاغا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ سوزلەرنى ھىكمەت تىلىدىن ئىزھار قىلدىڭ، مەن ئاڭلىدىم. ئەمما سېنىڭ مەرھەمەت ۋە موروۋۇتىڭگە لايىغى شۇكى، بۇنداق سوزنىڭ كاشىلىسىدىن قېچىپ، ئۇمىدىمىنىڭ يۇزىگە ۋىسال ئىشىگىنى ئېچىشىڭ لازىم. دانىشمەنلەر: "بېخىللاردىن قېچىڭلار ۋە سېخىلارغا دوست بولۇڭلار. چۈنكى سېخىلار دوستلۇق ئۇچۇن بىرسائەتتە مىڭ تۇرلۇك شەپقەت ۋە مېھرىۋانلىق كورسىتىدۇ. بېخىللار بولسا يۇز يىللىق دوستلۇقنىڭ قەدرىنى بىلمەي، ئۇنى بىر پەستە يوق قە-

لۇپتىدۇ" دېيىشكەن. شۇڭا ياخشى كىشىلەر باشقىلار بىلەن دوست بولۇشقا ئالدىرايدۇ، دۇشمەنلىشىشكە ئالدىرىمايدۇ. ئەسكىلەر بولسا بۇنىڭ ئەكسىچە، مەسىلەن، ئالتۇن ئاپىتۇۋا تېز ياسىلىدۇ، لېكىن پات بۇزۇلمايدۇ. كوزا بىلەن ئۇرۇق تېز سۇنىدۇ ۋە پەقەت كارغا كەلمەيدۇ.

ئىستىگىن دوستلۇقنى ھەر جايدا مۇدام،
تائەبەتكە قىلغۇدەك بولسا داۋام.
ئۇ ساراينىڭ تام خىشى گەر بولسا خام،
پات ئۇنى يامغۇر سۈيى بۇزغاي تامام.

مەن شۇ ئىشەنچكە يارايدىغانلارنىڭ جۇملىسىدىنمەن. سېنىڭ دەرگاھىڭغا شۇنداق بىر مۇلازىم بولايكى، مۇنداق كېيىن ھېچقانداق كىشىنىڭ ئىشىگىگە بارمايمەن. سېنىڭ سوھبىتىگە ئۇلىشالماي قالسام تائام تېتىمايمەن ۋە ئارام ئالمايمەن. ئېتىگىڭنىڭ ئۇچىنى ئوڭايلىق بىلەن قويۇۋەتمەيمەن. چۇنكى مەن ئۇنى تولا قان يۇتۇپ قولۇمغا كەلتۈردۇم.

— مەنمۇ سېنىڭ دوستلۇغىڭغا جېنىم بىلەن خېرىدارمەن. لېكىن بايىقى بانىلارنى كۇرستىشىم شۇنىڭ ئۈچۈن ئىدىكى، مۇبادا سەن خىيانەت قىلىپ قالساڭ، مەنمۇ يۇقۇرقى بانىلىرىمنى ئوزرە قىلمەن - دە، سەنمۇ مېنى "بىر جىدىلى يوق يۇۋاش - يۇمشاق دوست ئىكەن" دەپ قالمايسەن. سېنىڭ سوزۇڭ باشلانغاندىن تارتىپ تا ھازىرغىچە سېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىڭ كوڭلۇمدىن ئورۇن ئالغان ئىدى.

بۇ كوڭۇلدە بولسا ئەگەر ئىشقۇ شەۋق،
ئۇ كوڭۇلدە ھەم بىلىڭ بار مەيلۇ زەۋق.
بەرمىسە ئاشىق مۇشەققەتكە چىدام،
قىلمىغاي يار ئوڭا رىغبەت، ئېھتىرام.

چاشقان شۇ گەپنى دەپ بولۇپ، تاشقىرى چىقىپ توشۇكنىڭ ئاغزىدا تۇرۇپتۇ.

— نىمىشقا ئالدىمغا كەلمەيسەن. مۇڭداشمايمزمۇ؟ تېخىچە كۆكلۈكىدە گۇمان بارمۇ نىمە؟ — دەپ سوراپتۇ قاغا.

— ئەگەر كىشى دوستىدىن جېنىنىمۇ ئايىمىسا ئۇنى سادىق دوست دېيىش كېرەك، — دەپتۇ چاشقان، — مەن ساڭا شۇنداق جان دوستۇمەن. ھەرگىز مال دوستى، نان دوستى ئەمەس. چۈنكى بىرىكىم بىر كىشىگە تاما بىلەن ياكى سۇلۇھ ئۈچۈن دوست بولماقچى بولسا، ئۇنداق دوست بولۇش ئاسان. لېكىن بىر كىم بىر كىشىگە ۋەزىيەت تەقەززاسى ياكى نەپسىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن دوست بولغان بولسا، ئۇ خۇددى قۇشلارنى ياخشى كۆرگەنلىگى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇز پايدىسى ئۈچۈن دان چاچقان بىر ئوۋچىغا ئوخشايدۇ. بۇنداق دوستلۇق غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇق بولۇپ، بۇنىڭدىن ئاداۋەت پەيدا بولۇش ئېھتىمالى بار. ھەر كىم دوستلۇق يولىدا جان پىدا قىلسا، ئۇ تەڭداشسىز ۋاپادار دوستتۇر. دوستلۇققا جان ۋە باش بىلەن ئويناشقانلىك دەرىجىسى نان ۋە ئاشقا دوست بولغاندىن مىڭ ھەسسە ئەلا. چۈنكى ئۇز ۋۇجۇدىنى كىشىگە تەقدىم قىلىش ئەڭ چوڭ سېخىلىقتۇر. بۇ جاھاندا كىشىگە پۇل سەدىقە قىلغۇچىلار يۈز مىڭلاپ بولسىمۇ، كىشىگە جېنىنى پىدا قىلغۇچىلار كەم تېپىلىدۇ. مېنىڭ ساڭا يېقىنلىشىشىمدىن ماڭا جان خەتىرى بار. لېكىن مېنىڭ دوستلۇق مۇھەببىتىم شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئەگەر مېنىڭ جېنىمغا ھاجىتىڭ بولسا، جېنىمنى بېشىمدىن ئورۇپ ئالدىڭدا قويىمەن. ئەگەر سەندىن گۇمان قىلدىغان بولسام ھەرگىز ئۇز ئىختىيارىم بىلەن ئۇۋامدىن چىقمايتتىم. سېنىڭ ماڭا دوستلۇغۇڭ شەك - شۇبھىدىن خالى بولغان بولسا، مېنىڭمۇ ساڭا نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئىخلاس ۋە ئېتىقادىم بولغان بولاتتى. ئەمما سەن بىلەن بىر زاتتىن بولغان يارانلىرىڭ ئەخلاق ۋە مېھىر - شەپقەتتە سەندەك ئەمەس. شۇڭا ئۇلاردىن بىرەرسى

مېنى كورۈپ قالسا، جېنىمغا قەست قىلارمىكىن دەپ قورقمەن.

ــ مېنىڭ ۋە يارانلىرىمنىڭ ئارىسىدا شەرتسىز بار. ئۇلار مېنىڭ دوستۇمغا دوست، دۈشمىنىمگە دۈشمەن بولىدۇ، ــ دەپتۇ قاغا.

ــ ھەرقانداق كىشى، ــ دەپتۇ چاشقان، ــ دۈشمىنىڭ دوستىغا ياكى دوستىنىڭ دۈشمىنىگە دوست بولسا، ئۇنداق دوستنى دۈشمەن قاتارىدا ساناش كېرەك.

دۈشمىنىم ئورنىدادۇر ئەقىل ئالدىدا ئىككى كىشى،
دۈشمىنىمنىڭ دوستلىرى ھەم دوستلىرىمنىڭ دۈشمنى.

دانىشمەنلەر دەپتىكەن: "دوست ئۈچ قىسىم بولىدۇ: بىرىنچىسى خالىس دوست؛ ئىككىنچىسى، دوستنىڭ دوستى؛ ئۈچىنچىسى دۈشمىنىڭ دۈشمنى. دۈشمەنمۇ ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: بىرىنچىسى ئاشكارا دۈشمەن؛ ئىككىنچىسى دوستنىڭ دۈشمنى؛ ئۈچىنچىسى دۈشمەنىڭ دوستى". ئاشكارا دۈشمەننى تونۇش ئاسان بولسىمۇ كېيىنكى ئىككى تۈرلۈكنى يەنى دوستنىڭ دۈشمنى بىلەن دۈشمەننىڭ دوستنى بىلىۋېلىش مۇشكۈلرەك.

ــ خۇداغا شۈكرى، ــ دەپتۇ قاغا، ــ ئارىمىزدا مۇھەببەت پەيدا بولدى. بۇندىن كېيىن بۇ دوستلۇقنى مۇستەھكەملەيمەن. ئەمدى كىم ساڭا دوست بولسا ئۇنىڭغا دوست بولىمەن. كىم سېنىڭ دوستلۇغۇڭنى ئىستەپ كەلسە ياكى ھەركىم سەن بىلەن دوست بولسا، ئەگەر ئۇ مېنىڭ دۈشمنىم بولغاندىمۇ مېنىڭ ئۈنىڭ بىلەن دوست بولۇشۇم، ئەگەر كىم سەن بىلەن دۈشمەنلەشسە گەرچە ئۇ مېنىڭ دوستۇم ياكى ئۇرۇق ـ تۇققنىم بولسىمۇ، مېنىڭ ئۈنىڭدىن دوستلۇقىنى ئۈزۈشۈم ماڭا لازىم ۋە زورۇر بولدى. كىمنىڭ يۈزىدە ساڭا قوللۇق قىلىشنىڭ ئەسىرى بولمسا، مۇبادا ئۇ مېنىڭ ئاتام بولسىمۇ، ئۈنى چوڭ دۈشمنىم دەپ تونۇيمەن. ئەگەر تېنىمنىڭ قارا-

ۋۇلى بولغان كوزۇم ۋە كوڭلۇمنىڭ تەرجىمانى بولغان تىلىمۇ ساڭا مۇخالىپ كېلىدىغان بولسا، ئىككىلىسىنى بىر ئىشارەت بىلەن ۋۇجۇدۇمنىڭ ساھىلىدىن يوقىلىش گىرداۋىدىغا تاشلۇۋېتىمەن.

قىلسا دوستلۇق دۇشمىنىڭگە جىسمىڭ ئىچرە بىر بولەك،
ئىككى بولدى دۇشمىنىڭ، جەڭ تېغى بىرلە ئىككى ئۇر.

چاشقان بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ خاتىرجەم بولۇپ، قاغىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۇشۇپ ئۇزۇنارا خوشال بولۇشۇپتۇ.

قاغا بۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپتۇ. چاشقان ئۇنىڭغا ئۇز قۇربىغا تۇشلۇق زىياپەت بېرىپ مېھمان قىلىپتۇ. بىر كۈنى چاشقان مۇنداق دەپتۇ:

— ھەي دوستۇم، سەن ھەمىشە مۇشۇ يەردە تۇرىۋەرسەڭ ۋە بالا - چا قىلىرىڭنىمۇ كوچۇرۇپ ئەكىلىپ ماكان تۇتۇپ قالساڭ بىزنىڭ دوستلۇغىمىز تېخىمۇ كۈچەيگەن بولاتتى. مانا كورۇپ تۇرۇپسەن، مەن ياشاۋاتقان بۇ يەر شۇنداق پاكىز ۋە كوڭۇللۇك جاي.

— ئېيتقىنىڭ توغرا، — دەپتۇ قاغا، — بۇ شۇنداق ياخشى جاي ئىكەن، لېكىن چوڭ يولغا يېقىن ئىكەن. بىز بۇ يەردە تۇرساق يولدىن ئوتكۈچىلەردىن بىزگە زىيان يېتىپ قېلىشى ئېھتىمال. مېنىڭ ئويۇم بار جايدا بىر ئورمانلىق بار. مەنزىرىسى جەننەتتەك پاكىز ۋە چىرايلىق، باغۇ ئىرەمدەك خۇش ھاۋالىق جاي.

لەۋلىرى ئېرىق، ئورتىسى گۈلشەن،
گۈل بىلەن سابا تاڭدا سويۇشكەن.
ساچىنى سۇنبۇل ئەيلىگەچ كەمەندە،
قىلغان بىنەپشە زاتىن ئەسىر - بەندە.

مېنىڭ ئويۇم ئاشۇ جايدا. ئۇ يەردە مۇقىم ئولتۇرۇشلۇق بىر تاش-پاقا بار، ئۇ مېنىڭ دوستۇم. ئۇ يەردە بىز ئۇچۇن ئوزۇق - تۆ-لۈك ئىنتايىن كوپ، ئۇ دىياردا، بىزگە كوكۇلسىزلىك ھەم ۋەھە-مە ئاز بولىدۇ. ئەگەر كوكلۈك تارتسا بىرلىكتە شۇ جايغا بارايلى. قالغان ئومۇمىزنى كوكسىمىز خوشال ۋە قايغۇسىز ھالدا ئاشۇ كو-كۇللۇك جايدا ئوتكۈزەيلى.

— لىباسىمنىڭ ئېتىگىنى ئەجەلنىڭ قولى تۇتمىغىچە، سېنىڭ ئېتىگىڭنى قويۇۋەتمەيمەن، — دەپتۇ چاشقان، — ھەرقانداق بەخت سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن ئارتۇق ئەمەس. سەن ئاپتاپقا ئوخشاش نەگە بارساڭ، مەن سايىگە ئوخشاش ئارقاڭدىن ئەگىشىپ ماڭىمەن. ئەگەر مېڭىپ نەدە توختىساڭ ئايىغىڭدا بىللە بولىمەن. تىرىكلە-گىنىڭ ياقىسىنى ئەجەل پەنجىسى تۇتمىسىلا، سوھبىتىڭنىڭ ئېتە-گىنى قولۇمدىن قويۇۋەتمەيمەن. تەمەننانىڭ ياقىسىنى ۋە سائادەت-نىڭ ئېتىگىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن قويۇۋەتكەن كىشىگە ئەيىپ ئەمەسمۇ؟ مەن بۇ ماكاندا ئوي تۇتۇپ تۇرۇپ قالغىنىم بىلەن بۇ يەر مېنىڭ ئەسلى ۋەتىنىم ئەمەس. بۇ يەرگە بىرەر سەۋەپ بىلەن كېلىپ تۇرۇپ قالغان ئىدىم. سوزلەپ كەلسەم گەپ تولا. ئەگەر ئاڭلاشنى خالىساڭ بارىدىغان يېرىمىزگە يەتكەندىن كېيىن سوزلەپ بېرىمەن.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار شۇ مەسىلەتكە كېلىشىپتۇ، قاغا چاش-قانىنىڭ قۇيرۇغىنى چىشلەپ كوتىرىپ ئۇچۇپ ئوز ماكانىغا يېتىپتۇ. بۇ چاغدا تاشپاقا شۇ جايدىكى بىر بۇلاق لېۋىدە مېڭىپ يۇرگەن ئىكەن. قاغىنىڭ ئۇچۇپ كېلىۋاتقىنىنى ئۇزاقتىن كورۇپ دۇشمەن ئوخشايدۇ دەپ ئويلاپ سۇغا كىرىۋاپتۇ. قاغا ئۇچۇپ كېلىپ چاشقاننى ئاستا يەرگە قويۇپتۇ ۋە تاشپاقىنى چاقىرىپتۇ. تاش-پاقا دوستىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، سۇدىن چىقىپ ئايرىلغىلى ئۇ-زۇن بولغان دوستىنى كورۇپ، شاتلىقتىن بېشى ئاسمانغا تاقاشقان-دەك بوپتۇ.

كەتكەن ئىدى ساق - سالامەت قايتىپ يارى جانان كەلدى،
قارا بەختىم ئاقاردى چۈن گويا ماھى تابان كەلدى.
ئەي كوكۈل غەم ئەسرى بوپ ئوتكەن ئىدىڭ بىرنەچچە كۈن،
ئەمدى شات بول قايتىپ مانا قولغا گۈلى خەندان كەلدى.

ئۇلار بىر - بىرىدىن ھال سورىشىپتۇ. قاغا بولغان ئەھۋالىنى — كەپتەرلەرنىڭ توزاققا چۈشۈپ قېلىپ ئازات بولغانلىغىدىن تارتىپ ئوزۇنىڭ چاشقانغا دوست بولغۇسى كېلىپ ئۇنى ئېلىپ ئوز ۋەتىنىگە كەلگىنىگە قەدەر — ھەممىسىنى بىر - بىرلەپ سوزلەپ بېرىپتۇ. تاشپاقا چاشقاننىڭ دوست بولۇپ كەلگىنىگە سويۈنگەنلىگىنى ئىزھار قىپتۇ ۋە دەپتۇ:
— بەختىمىز سائادىتى سېنى بۇ دىيارغا يەتكۈزدى. تەلىيىمىزنىڭ قۇۋۋىتى جامالىڭ يۈلتۈزىنى بۇ مەنزىلدە تۇغدۇردى.

سەن قېشىمغا كەلدىڭ كوڭلۈم ھوزۇر تاپتى تامام،
ئەي ئەزىز دوستۇم ساڭا ھورمەتتە دەرمەن "ئەسسالام".

— ھادىسىلەر ئاپتوئونىڭ تابىدىن سىزلەرنىڭ مەرھىمىتىڭىزلەرنىڭ سايىسىگە پانا ئىزلەپ كەلگەن ئىدىم. مۇبارەك يۈزىڭىزنى كوردۇم. ماڭا قىلغان بۇ مەرھەمەت ۋە ئىلتىپاتىڭلارغا قايسى تىل بىلەن شۈكرى بايان قىلىشىمنى بىلەلمەيۋاتىمەن، — دەپتۇ چاشقان.
ئۇلار ئولتۇرۇشۇپ يول رەنجىدىن ئارام تېپىشىپتۇ. شۇندا قاغا چاشقانغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:
— ھەي زىرەك! بېشىڭدىن ئوتكەن ئىشلارنى سوزلەپ بېرىمەن دەپ ماڭا ۋەدە قىلغان ئىدىڭ. تاشپاقىغىمۇ سوزلەپ بەر-

گىن. ئوتتۇراڭلاردىكى دوستلۇق تېخىمۇ كۈچەيسۇن. شېكەردەك لېۋىڭنى ئېچىپ، شىرىن سوزلەرنى چېچىپ، كۆڭلىمىزنىڭ تامىغىنى تاتلىق قىلساڭچۇ.

— چاشقان تاشپاقىغا قاراپ سوز باشلاپتۇ:

زاھىت بىلەن مېھماننىڭ ھىكايىسى

— مەن ھىندىستاننىڭ ماروت دېگەن شەھىردە تۇغۇلغان، — دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ چاشقان، — مەن ئۇ شەھەردىكى بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىدا ئۇۋا ياساپ ماكان تۇتقان ئىدىم. بىرنەچچە چاشقانلار مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلىشاتتى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە، زاھىتنىڭ سادىق مۇرىتلىرى ئۇنىڭغا تائاملارنى ئېلىپ كېلىشەتتى. زاھىت ئۇنىڭدىن ئازغىنىسىدا ناشتا قىلىپ، قالغىنىنى كەچلىك تامىغى ئۈچۈن ساقلاپ قويىاتتى. مەن زاھىتنىڭ سىرتقا چىقىپ كەتكەن ۋاقتىنى پايلاپ تۇرۇپ، دەرھال بېرىپ ئۇ تاماقتىن ئىشتىھايىم خالىغان مىقدارچە يەيتتىم ۋە ئېشىپ قالغىنىنى باشقا چاشقانلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرەتتىم. زاھىت مېنى يوقىتىش ئۈچۈن قانچە چارىلەرنى قىلىپ باقتى، ھىلە ئىشلىتىپ كوردى، لېكىن ھېچقانداق پايدا بەرمىدى. بىر كۈنى كەچتە زاھىتنىڭ ئويىگە بىر كىشى مېھمان بولۇپ كەلدى. زاھىت ئۇنىڭغا زىيادەت ئۈچۈن ھەر خىل تاماقلارنى تەييارلاپ ئالدىغا قويىدى. مېھمان جاھاننىڭ ئىسسىق - سوغۇق، ئاچچىق - چۈچۈگىنى باشتىن كەچۈرگەن، ياخشى - يامانىنى كورگەن، دېگىزلاردا ۋە كېمە، سالىلاردا يۈرۈپ باقىقان بىر جاھانكەشت كىشى ئىدى. زاھىت ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان جايى، بارغان شەھەرلىرى ۋە سەپەر قىلىشتىكى سەۋەبلىرىنى سوراشقا باشلىدى. مېھمان قىزىقارلىق جاۋاپلارنى بەردى. لېكىن مېھمان تاماق يېگىلى باشلىغاندا، زاھىت ئاۋازىدىن چاشقانلارنى قاچىسۇن دېگەن غەرەزدە ئىككى قولىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ ئولىتۇردى.

مېهمان بۇ هالنى كورۈپ ئەجەپلەنسەمۇ ئەيمىنىپ سورىمىيالمىدى. ئاخىرى، تاقىتى ـ تاق بولۇپ سورىدى:

ـ ئەي زاهىت، مەن تاغام يېگىچە سىز چاۋاك چېلىپ ئولتۇرىسىزغۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى نىمە؟ ياكى سىز مەسخىرىۋاز يا بىر چاخچاقچى ئادەم بولمىسىڭىز، بوندىق ئىش سىزگە مۇناسىپ ئەمەستۇ؟

هەزىل بىلەن ئويۇنغا سىز مايىل بولماڭ،
ئۇ ئىش لايىق ئەمەس سىزدەك ئازادىگە.
مەسخىرىلىك قىلىق قىلىپ كۈلكە بولماق،
ياراشقۇسى ئەقىلسىزگە يا ساددىگە.

ـ هەرگىزمۇ هەزىل ۋە ئويۇن غۇبارىنى خاتىرىمنىڭ ئۈستىگە يېتىپ يولاتمايمەن، ـ دىدى زاهىت، ـ بۇ هەركەتنى مەن چاشقانلار لەشكىرىنى ئۇركۈتۈش ئۈچۈن قىلىۋاتىمەن. ئۇلار داستىخان مەملىكىتىگە غالىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ بۇلاڭ ـ تالاڭلىرىدىن ئويدە تائاممۇ قالمىدى. ئۇلارنىڭ تەشۋىشلىرىدىن كۆڭلۈم ھېچ ئارام تاپمىدى. ئەگەر بۇلاڭچىلىق قىلىش ئۈچۈن ھۇجۇم باشلاشسا، مەندەك ئادەمدىن يۈزى يىغىلىپمۇ ئۇلارنى يوقىتالمايدۇ.

مېهمان زاهىتتىن سورىدى:

ـ ئۇلارنىڭ هەممىسى شۇنداق يامانمۇ ياكى بەزىسى باشقىلىرىدىن جۇرئەتلىسكەرەكمۇ؟

ـ ئۇلاردىن بىرى شۇنداق يامانكى، كىشىنىڭ ئالدىدىكى داستىخاندىنمۇ تائامنى كوتىرىپ قاچىدۇ، ـ دەپ جاۋاپ بەردى زاهىت.

ـ ئۇنىڭ ئۇنداق جۇرئەتلىك بولۇشىنىڭ سەۋەبى بار، ـ دىدى مېهمان، ـ بۇ خۇددى خوجايىنىنىڭ خوتۇنىغا ئاقلىغان كۈنجۈت بىلەن ئاقلىمىغان كۈنجۈتنى ئوخشاش باھادا ساتقىنىغا ئوخشاش بىر سىر بار ئىش ئىكەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوردى زاهىت.
ـــ سەپەر ئۇستىدە بىر كەنتكە يەتكىنىدە، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلىدى مېھمان.

سېخى ئەر بىلەن بېخىل خوتۇننىڭ ھىكايىسى

سەپەر ئۇستىدە بىر كەنتكە يەتكىنىدە كەچ كىرىپ قالدى. ئۇ كەنتتە بىر دوستۇم بار ئىدى، شۇنىڭ ئۆيىگە چۈشتۈم. ياتار چاغ بولغاندا، ئوي ئىگىسى ماڭا ئورۇن سېلىپ تەكىيە قويۇپ بېرىپ، ئوزى خوتۇنىنىڭ قېشىغا بېرىپ ياتتى. مەن بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر بوردنى پەردە قىلىپ توساپ قويغان ئىكەن، ئەر-خوتۇن ھەرقانداق سوز **قىلىشسا** ماڭا ئاڭلىناتتى. مېنىڭ ئۇيقۇم كەلمەي، ئۇلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سېلىپ ياتتىم. ئېرى شۇنداق دىدى: "ھەي خوتۇن، بۇ ئەزىز مېھمان ھەقىقاتاالانىڭ بىزگە ئەۋەتكەن ئاتاسى، ئويۇڭدە زىياپەت قىلغۇدەك نەرسىلىرىڭ بارمۇ؟ ئەتە ئەتىگەن بىر زىياپەت بەرسەك. بۇ مېھمان تۇپەيلىدىن كەنتىمىزدىكى چوڭلارنىمۇ تەكلىپ قىلساق".

خوتۇنى جاۋاپ بېرىپ: "قولۇڭدا بالا - چاقىلىرىڭنىڭ خەرجىگە يەتكۇدەك پۇلۇڭ يوق. مېھماننى زىياپەت قىلىدىغان پۇلنى نەدىن تاپسەن؟ ئازراق پۇل تاپقىچىلىگىڭ بولسا، باللىرىڭنى باق. ئېشىپ قالغىنىنى باللىرىڭغا ساقلاپ قوي. سەندىن كېيىن قالسا خەققە مۇھتاج بولمايدۇ" دىدى. ئېرى بولسا: "بېخىللار مال يىغىدىيۇ ئوزى يەمەيدۇ. سېخىلار ئوزىمۇ يەيدۇ، خەققىمۇ بېرىدۇ. ئەگەر بىر كىشى كىشىلەرگە ئىنئام بەرسە ياكى كىشىلەرگە مېھمان - شەپقەت قىلسا، ئۇنىڭ دىن ھېچقانداق خاپا بولغۇلۇق ئەمەس. چۈنكى ئۇ سېخىلىقنى ھەقىقەتتە بولسا ئاخىرەتنىڭ دەسمايىسى. ھەرقانداق ئادەم پۇل جۇغلاشقا ھېرىس بولسا، ئۇنىڭ ھېرىسلىق شۇملۇغى خۇددى بورىگە ئوخشاش ئوز جېنىغا زەرەر يەتكۈزىدۇ" دىدى.

"ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟" دەپ سورىدى خوتۇنى.
ئېرى سوزلەشكە باشلىدى.

ئوۋچى بىلەن بورىنىڭ ھېكايىسى

بىر ناھايىتى ئۇستا ئوۋچى بار ئىكەن. ئۇنىڭ يامانلىغىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ كىيىكلەر سەھىراغا قەدەم قويالمايدىكەن. ئۇنىڭ ھىلىسى ۋە مەرگەنلىگىنىڭ قورقۇنچىدىن ھېچقانداق جانۋار ئۇۋىسىدىن سىرتقا چىقالمايدىكەن.

ئوزى چاققان، كوزى ئىتتىك، ئەقلى تېز،
باغرى قاتتىق، قولىغى ساق، ھىلىپەز.

بىر كۈنى ئۇ تۇزاق قۇرغان ئىكەن. بىر كىيىك توزاققا چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇنى كورگەن ئوۋچى كىيىكنى تۇتۇش ئۈچۈن يۈگۈرۈپتۇ. ئوۋچىنىڭ كېلىۋاتقانلىغىنى كورگەن كىيىك جان قورقۇنچىسىدىن پۈتۈن كۈچى بىلەن زورۇقۇپ، توزاقنى ئۈزۈپ تاشلاپ قېچىپتۇ. ئوۋچى دەرھال ياغا ئوقىنى قويۇپ چەنلەپ بىر ئاتقان ئىكەن، كىيىك يىقىلىپتۇ. ئوۋچى كىيىكنى كەمەن بىلەن باغلاپ ئۈچىسىغا ئارتىپ يولغا چۈشۈپتۇ. شۇنداق كېتىۋاتسا ئالدىغا بىر توڭگۇز ئۇچراپتۇ - ده، ئۇنىڭغا ھەمله قىپتۇ. ئوۋچى ئۇنىمۇ ئاتقان ئىكەن، ئوق بېرىپ توڭگۇزنىڭ يۈرىگىگە تېگىپتۇيۇ، جان ئاچچىغى بىلەن چاچراپ كېلىپ، ئوۋچىنىڭ قوسىغىنى يېرىپ تاشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككىسى شۇ يەردە يېتىپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا، بىر ئاچ بورە ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ. قارىسا بىر ئادەم، بىر كىيىك ۋە بىر توڭگۇز ئولۇپ ياتقان ئىكەن. بۇنى كورگەن بورە ھەددىدىن ھىساپسىز خوشال بولۇپتۇ ۋە ئوز - ئوزىگە: "پۈتۈن ئومرۇم بويى يولغا قارىسامۇ، بۇنداق نازۇ - نېمەتنى ھېچقاچان قولۇمغا كەل-

تۇرەلمىگەن بولاتتىم. ماڭا شۇنداق كوپ رىزق ئۇچرىدى. ئەمدى بۇنى كېيىنلىگىم ئۇچۇن ساقلاپ قويۇشۇم كېرەك. بۇگۇنىچە بۇ يانىڭ كىرىچىنى يەپ كۇن ئوتكۇزگەچ تۇراي. چۇنكى ھوكۇمالار:

تۇگەتمە بارۇ يوقنى يەنە كۇن بار،
قېرىغان چاغدا قالما پۇلسىزۇ زار.
تېپىپ ئىككىنى ئاۋال، يە بىرىنى،
يوق ئەتمە بىر يوللا بارىنى.

دەپ ئىبىتىشقان" دەپتۇ ـ دە، ئۇۇچىنىڭ ياسىنىڭ كىرىچىنى چىشلەپ تۇرۇپ باغرىغا بېسىپ تارتىپتۇ. تاسادىپەن يانىڭ بېشى بورىنىڭ كوكرىگىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىپ قالغان ئىكەن، بورىنىڭ چىشلەپ تارتىشى بىلەن كىرىچ ئۇزۇلۇپتۇ ـ دە، ئوق چاچىراپ چەـ قىپ بورىنىڭ يۇرىگىگە قادىلىپتۇ. بورە جان بېرىپتۇ. ھەممە نەرـ سىلەر يىيىلمەي شۇ پېتىچە قېلىۋېرىپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، مال جۇغلاشقا ھىرىس بولۇشـ نىڭ ھەم "ئولمەيمەن" دەپ ساقلاش ۋە يىغىشنىڭ ئاقۇۋىتى شۇمـ لۇق ۋە مەھرۇملۇقتۇر. شۇنىڭ ئۇچۇن ھەر نەرسە بولسا بارىنى يىيىش، ئەتىنىڭ غېمىنى قىلماسلىق كېرەك. چۇنكى ئەتىگە يەتـ كىدەك ئومرى بار كىشىنىڭ ئەتىلىك رىزقىمۇ بىلله بولىدۇ. بەتـ بەخت ئادەملەر ئومرى ئىچىدە ناھايىتى كوپ جاپالارنى تارتىپ، بۇ دۇنيادا پۇل ـ مال جۇغلايدۇ، لېكىن ئاخىرى ھەممىسىدىن مەھـ رۇم بولۇپ، بىھىساپ ھەسرەت بىلەن كېتىدۇ.

سەن يىغارسەن بارچە مالنى ئەي خوجا،
ئولسەڭ ئاخىر قالغۇسىدۇر ھەممە مال.
گەرچە قارۇندەك خەزىنە جۇغلىساڭ،
ئەيلىگەي ھىرىسىڭنى بەتتەر بۇ ھال.

كۆڭلۈڭ ئىچره هىرىس ئوتىن ياندۇرساڭ،
كويدۇروپ قىلغاي ئاخىر ئەقلىڭنى لال.

خوتۇنى ئېرىدىن بۇ ھىكمەتلىك سوزلەرنى ئاڭلاپ قايىل بولدى ۋە مۇلايىملىق بىلەن: "ھەي ئىززەتلىك ئېرىم! پەرزەنتلەر ئۈچۈن ئوينىڭ بىر بۇلۇڭىدا بىر چارەكچە گۈرۈچ ۋە كۈنجۈت ساقلاپ قويغانىدىم. ئەمدى ماڭا مال جۇغلاشنىڭ ياخشى ئەمەسلىگى روشەن بولدى. خۇدا بۇيرۇسا سەھەرلىككە ئون كىشىگە يەتكىدەك تائام تەييارلاي، سەن كىمنى خالىساڭ شۇنى قىچقىرىپ كەلگىن ھەم بۇ مېھماننى تور بېشىدا ئولتۇرغۇزغىن" دىدى.

ئاتتىن تاڭ ئاپتاپ چېچىپ ئوز نۇرىنى،
ئەل كوزىدىن يوقىدى ئۇيقۇ كىرىنى.

خوتۇن ئۇ كۈنجۈتنى ئاقلاپ ئاپتاپتا قويىدى ۋە ئېرىگە: "كۈنجۈت قۇرۇغىچە ئۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن. بىرەر نەرسە زىيان يەتكۈزۈپ قويمىسۇن" دەپ تاپىلاپ قويۇپ، ئوزى باشقا ئىشقا مەشغۇل بولدى.

بىر پەس ئوتكەن ئىدى، ئېرىنى ئۇيقۇ باستى. شۇ ئاندا بىر ئىت كېلىپ ئاغزىنى كۈنجۈتكە تىقتى. خوتۇنى ئۇنى كورۇپ قالدى ۋە: "ئەمدى بۇنى مېھمانغا تاماق قىلغىلى بولمايدۇ" دەپ ئويلاپ، دەس ئورنىدىن تۇردى ـ دە، كۈنجۈتنى يىغىشتۇرۇپ تېگىشىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ ماڭىدى. مېنىڭمۇ ئىشىم بولغانلىغى ئۈچۈن بازارغا بارغان ئىدىم، قاراپ تۇرسام، ئۇ خوتۇن كۈنجۈتنى كۈنجۈت پۇرۇشنىڭ دۇكىنىغا ئېلىپ باردى ۋە ئاقلىغان كۈنجۈت بىلەن باراۋەر مىقداردا تېگىشىپ كەلدى. ئېرى ئۇنىڭغا: ھەي خوتۇن، ئاقلانغان كۈنجۈتنى ئاقلانمغان كۈنجۈتكە ئوستەكسىز تېگىشىشكىدە نىمە سىر بار؟" دەپ ھەيران قالدى.

بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۈمكى، ئۇ چاشقانىنىڭ بۇنداق جۈرئەتلىك بولۇشىدا بىر سەر بار. خاتالاشمىسام مۇنداق گۇمان قىلىمەن: ئۇنىڭ ئويىدە جۇغلىغان مال - دۇنياسىنى بار ئوخشايدۇ. شۇنىڭ قۇۋۋىتى ۋە خوشاللىغىدا ئاشۇنداق قاشاڭلىقۇە گۇستاخلىق قىلغان بولۇشى ئېھتىمال. ئەگەر ئۇ سەرمايىسىز بولغان بولسىدى، ھېچقانداق شوخلۇق قىلالمىغان بولاتتى. شۇڭا كىشىلەر زەرسىز-كىشى پەرىسىز قۇشقا ئوخشايدۇ، دېيىشىدۇ ئەمەسمۇ؟

زەر ئىستىگىن بارچە كار زەر بىرلە بولۇر،
كىشىلەرگە ئېتىۋار زەر بىرلە بولۇر.
زەرسىز بولار ئىختىيار دەپ ئويلىما،
بىلگىنكى ھەر ئىختىيار زەر بىرلە بولۇر.

ــ سىز بىر تىشە كەلتۈرۈڭ، چاشقانىنىڭ توشۇگىنى قېزىپ كورەيلى، ــ دىدى مېھمان.

زاھىت تىشىنى ئېلىپ كەلدى. مېھمان ئۇنىڭ بىلەن تۇشۇگۈمنى كولاشقا باشلىدى. مەن دەرھال باشقا توشۇككە يوتكەلدىم. دەرۋەقە، مېنىڭ ئۇۋامدا مىڭ دىنار ئالتۇن پۇلۇم بار ئىدى. شۇڭا مەن ئۇز بايلىغىمغا ھەر بىر قارىسام خوشلۇغۇم تېخىمۇ زىيادە بولاتتى ۋە تېخىمۇ جۈرئەتلىك بولۇپ كېتەتتىم. مېھمان بىلەن زاھىت توشۇكنى كولاپ، ھىلىقى ئالتۇن بار يەرگە يەتكۈزدى.

ياتاتتى بىر دوۋە ئالتۇن قۇيۇشتەك نۇر چېچىپ چاقناپ،
سۇزۇكلۇكتە گويا جامى جاھاننەما كەبى پارلاپ.
ئۇنىڭ قىزىل يۈزىگە خوپ چىرايلىق نەقىشلەر چۈشكەن،
ئىسىل، قىممەت باھالىقتا ئىدى ئۇ ھەممىدىن ئوتكەن.
ۋە بەزى بېشى ئايلانغانغا يارەمچى بولاتتى ئۇ،

ۋە گاھى گۈل بەدەنلەر قەددىنى يادەك ئېگەتتى ئۇ.
ئۇنى ئىلكىگە ئالسا ھەر پەرىشان تاپقۇسى شاتلىق،
بولۇپ ھاجەتلىرى ھاسىل، ئىشى كەڭرى بايىاشاتلىق.

مېھمان زاھىتقا شۇنداق دىدى:

ــ چاشقانىنىڭ جۇرئىتىنىڭ سەۋەبىسى ۋە قۇۋۋىتىنىڭ دەسـ
مايىسى مانا مۇشۇلار ئىكەن، چۈنكى مال ـ دۇنيا كۆڭۈل ئەينەـ
گىنىڭ سىرى ① ۋە قۇۋۋەتلەرنىڭ يولەنچۈگىدۇر. چاشقانلار بۇنىدىن
كېيىن ئەمدى ھەرگىز داستىخانغا ھۇجۇم قىلالمايدۇ ۋە نانغا قول
ئۇزىتىشالمايدۇ.

مەن باشقا بىر توشۇكتە يېتىپ بۇ سوزلەرنى ئاڭلايتتىم ۋە
ئۇزەمنىڭ ئاجىز ۋە بىچارە ئىكەنلىگىگە ئوكۇنۇپ ھەسرەت چېـ
كەتتىم. ماڭا بۇ بالا ـ قازا كەلگەندىن تارتىپ، چاشقانلارنىڭ نەـ
زىرىدە ئاۋالقى مەرتىۋەم ۋە ئەتىۋارىم قالمىغانلىغىنى، ئۇلارنىڭ
ماڭا بولغان ئېتىقاتلىرىنىڭ ئوتى ئوچكەنلىگى ۋە ئىخلاسلىرىنىڭ
كوزى قارغۇ بولۇپ كەتكەنلىگىنى چۈشەندىم.

خەلقتە ھېچ مېھرۇ ۋاپا قالمىدى،
باغىم ئارا مېھرىگيا قالمىدى.
ئىلگىرى يۇز بەرگى ناۋا ئاز ئىدى،
كۈتتى زەرۇ بەرگى ناۋا قالمىدى.

ئىلگىرى مېنىڭ ئېھسانىمنىڭ داستىخىنىدىن زەللە ئالىدىغان ۋە
ئىنئامىمنىڭ خامسىدىن باش تېرىدىغان ئۇ بىر توپ ھەمرالىرىم
ئەمدى مەندىن مەقسىدى ھاسىل بولمايدىغان بولۇپ قالغانلىقتىن،
ماڭا ئىتائەت قىلىشتىن يانىدى ۋە مېنىڭ غەيۋىتىمگە تىل ئېچىپ
دۇشمەنلىرىم بىلەن بىرلىشىشتى.

① ئەينەككە سۈرتۈلسە ئادەم كورۇنمەيدىغان سىرنى دېمەكچى.

كەلمىگەن چاغدا بېشىغا بۇ بالا،
بار ئىدى قېشىمدا كوپ نەپسى بالا.
سىلكىسەم سۇپرامنى چۈشسە پارچە نان،
ئىت كەبى يەيتتى ھۇزۇر بىرلە شۇئان.

"ھەركىمنىڭ پۇلى ئاز بولسا قەدرى خار بولىدۇ" دېگەن مەشھۇر تەمسىل بارغۇ؟ پۇلى، مېلى يوق ئادەمگە باشقىلار ياردەم ۋە مەدەتكارلىق قىلىشمايدۇ. بۇنداق ئادەملەر خۇددى چولگە ياققان يامغۇر سۈيىگە ئوخشايدۇ. يەنى يامغۇر چولگە ياغسىمۇ ئارقىسىدا مەدەت قىلىدىغان كۆچ بولمىغاچقا ياكى دەريا غا، ياكى ئېرىقتا قوشۇلالماي تۇرغان يېرىدە يوق بولۇپ كېتىدۇ. شۇڭا بۇزرۇكلار: "ھەر كىشىنىڭ بىر تۇققىنى بولمىسا ھەر جايغا بارسا غېرىپ بولۇپ قالىدۇ. ھەركىمنىڭ پەرزەنتى بولمىسا، خالايىق ئوتتۇرىسىدا نامى ئوچۇپ كېتىدۇ. ھەركىمنىڭ پۇلى بولمىسا دوستلاردىن بەھرى ئالالمايدۇ. كەمبەغەلگە بىر كىم دوست بولمايدۇ" دەپ ئېيتىشقان. چۈنكى بىر كىشى ھاجەتمەن بولسا، باشقىلارنى چاقىرسا كەلگەندىمۇ خۇددى باشقا بىر ئىشقا كەلگەندەك كېلىپ، يەتتە بۇرادەردەك ھەر تەرەپكە تاراپ كېتىدۇ①. شۇ سەۋەپتىن جاھان خەلقىنىڭ دوستلۇغى نەپسى ئۈچۈن ۋە غەرىزى دۇنيالىقىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈندۇر. جاھان خەلقى شۇنداقكى،

بولسا مول ئويۇڭ ئىچرە يىمەك - ئىچمەك،
يېپىشقۇسى ھەرلەردەك بولۇپ غۇژمەك.
مۇبادا ئوي ۋە بەختىڭ خاراپ بولسا،

① يەتتە بۇرادەر — بۇ بىر ئاتىدىن بولغان يەتتە ئادەمنىڭ ئوز ئاتىسىدىن قالغان 3 خىل ئىسىل نەرسىنى تالىشىپ ئۇرۇشۇپ، ئاخىرى ئۇ نەرسىدىنمۇ ئايرىلىپ، يەتتە تەرەپكە قاراپ كەتكەنلىگى تەسۋىرلىنىدىغان بىر ھېكايىنىڭ قەھرىمانلىرىدۇر.

قاچاڭنىڭ ئىچى قۇرۇپ راۋاپ بولسا،
قالمىغاي قېشىڭدا بىرەرمۇ دىلدار،
تاپالماسسەن ئىستىسەڭ ھىچ مەدەتكار؛
سېنى بارچە كورگۈسى ئىت كەبى زار،
سوڭەكتىنمۇ كورگۈسىدۇر سېنى خار.

خەۋەرلەردە شۇنداق كەلتۈرۈلۈپتىكى، بىر بۇزرۇك بىر كىشىدىن "نەچچە دوستىڭىز بار؟" دەپ سورىغان ئىكەن. ئۇ كىشى: "بىلمەيمەن. ھازىر دولىتىم پاراۋان، نېمىستىم كەڭرىچىلىك، شۇڭا ھەممە كىشى ماڭا دوستلۇق ئىزھار قىلىدۇ، مەن بىلەن قەلبى بىر ئىكەنلىگى توغرىسىدا لاپ ئۇرىدۇ. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ئىززەتتىڭ كوزىنى مېھنەت قارغۇ قىلسا، شۇ چاغدا ئاندىن كىمنىڭ دوست، كىمنىڭ دۇشمەن ئىكەنلىگى مەلۇم بولىدۇ" دەپ جاۋاپ بەرگەن ئىكەن.

ھەر كىشىكىم يانسا ئۇندىن روزىگار،
قاچقۇسى ئۇندىن خوتۇن پەرزەنت ۋە يار.

ھىكمەت كىتاپلىرىنىڭ بىرىدە شۇنداق يېزىلغان ئىكەن: پازىللارنىڭ بىرىدىن بىر كىم: "خالايىقلارنىڭ مالدار كىشىلەرنى دوست تۇتۇشىدا نىمە ھىكمەت بار؟" دەپ سورىغان ئىكەن، ئۇ پازىل كىشى: "مال ئۇلارنىڭ مەشۇقىدۇر. مەشۇق قەيەرگە بارسا ئاشىق شۇ يەرگە كېلىدۇ، مەشۇق كەتسە ئاشىقمۇ كېتىدۇ" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

ئاچسا ئالتۇن ئېتىگىنى گۈلزارۇ گۈل،
بولغاي ئاڭا سايىراپ چىمەن قۇشلىرى قۇل.

كېلىپ خەزاڭ بۇلاڭچىسى قىلسا تالاڭ،
زىكىر قىلماس خازانلىقتا ھىچبىر بۇلبۇل.

چاشقانلارنىڭ ئىچىدە بىرى مېنى باشقىلاردىنمۇ ئارتۇقراق ياخشى كۆرەتتى. بىر پەس مەن بىلەن بىللە ئولتۇرۇشنى ئۇلۇغ سائادەت سەرمايىسى دەپ ھىساپلايتتى. ھەر دائىم ھەققانىيەت تىلى بىلەن ۋاپادارلىق سوزىنى بايان قىلاتتى:

مەن مۇھەببەتتە ساڭا سادىق ئىرۇرمەن شۇ قەدەر،
توختىغايمەن ھەر قاچان بېشىمنى كەسسەڭ سەن ئەگەر.

قارىسام ئۇمۇ خۇددى مېنى تونۇمايدىغاندەك، ياتلارچە قىلىق بىلەن، ماڭا قاراپمۇ قويماي ئوتۇپ كېتىۋاتىدۇ. مەن ئۇنى قىچقىرىپ:

ــ ماڭا قاراپمۇ قويماي كېتىۋاتسىنا؟ سەۋۈى دەرىجىمۇ بويىنىنى بۇنداق ئىگىز تۇتمايدۇ. ساڭا نىمە بولدى؟ ئىلگىرىكى مېھرىۋانلىقلىرىڭ ۋە شەپقەتلىرىڭ قايان كەتتى؟ ــ دەپ سورىدىم.

ئۇ ماڭا چالۋاقاپ كەتتى:

ــ ھەي ئەبلەخ! ئۇ چاغدا سەندە پۇل بار ئىدى. سەن بىزگە سېخىلىق قىلاتتىڭ. بىز ھەممىمىز ساڭا مۇلازىم ئىدۇق. ئەمدى كەمبەغەل ۋە مۇھتاج بولۇپ قالدىڭ، سېنىڭ سوھبىتىڭدىن بىزگە نىمە پايدا. ھوكۇمالار: "مۇھتاج كىشى بۇ دۇنيانىڭ لەززىتىدىنمۇ بەھرىسىز قالىدۇ، ئاخىرەتتىڭ دەرىجىسىدىنمۇ مەھرۇم قىلىشى ئېھتىمال" دېيىشكەن. بۇنىڭ سەۋەۋى شۇكى، پېقىر كىشى ئۆزىنىڭ ۋە بالا ـ چاقىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى تەمىنلەش مەقسىددە تەقەززا بولۇپ، شەرىئەتتىن تاشقىرى ئىشلارنى قىلىپ قويۇشى ۋە خۇدانىڭ رىزاسىغا مۇۋاپىق بولمىغان ئەمەللەرنى ئىشلەپ قېلىشى مۇمكىن. مۇشۇ سەۋەپ بىلەن بۇ ئالەمدە ئېپلاس ئىشلارغا

گىرىپتار بولۇپ، ئاخىرەت دولىتى مەلۇم بولمىغان ساقا ئوخشاش كىشىلەردىن قاچسا دۇرۇس بولىدۇ!

— بۇ سوزنى قوي! — دىدىم مەن ئۇنىڭغا، — پىقىرلىق دىگەن يادىشالىق. پىقىر كىشى ھاجەتمەن بولمايدۇ.

دەرۋىشلەر قەلبىدۇر پەھمىڭدىن يىراق،
ئۇلارنىڭ ئىشىغا ئىززەت بىرلە باق.
بارچىدىن ئەزىزدۇر خۇدا ئالدىدا،
ئۇلارنىڭ ماكانى ئەرش - ئەلادا.
پىقىرلار جەۋھەردۇر ئەنبىيالاردەك،
پىقىرلار شىپادۇر ئەۋلىيالاردەك.

شۇنداق تۇرۇقلۇق سەن نىمە ئۈچۈن پىقىرنى ھەقىر كۆرىسەن؟ دەرۋىشلەر سوھبىتىدىن نەپرەتلىنىسەن؟

— ھەيھات، ھەيھات! — دىدى ئۇ چاشقان ماقا جاۋابەن، — ھەمە مە ئەۋلىيا - ئەنبىيالار پىقىرلارنىڭ قاتاردا تۇرىدۇ دەپ شۇنداقمۇ دىللىللەرنى كەلتۈرەمسەن؟ سېنىڭ بۇ ئىپلاسلىق ۋە مۇھتاجلىغىڭنىڭ ئۇلار بىلەن نىمە مۇناسىۋىتى بارىكەن؟ پىقىر دىگەن سوزنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەقىقەت يولىغا كىرگەن، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ سەرمايىسىدىن ھىچنىمىنى قوبۇل قىلمايدىغان، بەلكى ھەممىدىن كېچىپ خۇداغا يېتىشكەن كىشىنى پىقىر دەيمىز. دەرۋىشلىك باشقا، گادايلىق باشقا. ئوزلۇكىدىن دۇنيانى تاشلىۋەتكەن كىشىنى دەرۋىش دەيمىز. بىر كىشىنى دۇنيا تاشلىۋەتكەن بولسا ئۇنى گاداي دەيمىز.

گادايلار گۇرۇھى بېلىقتۇر گويا،
سۇرىتى بېلىقۇ دېگىزدىن جۇدا.
نان ئۈچۈن مۇھتاج ئىرۇر ئۇ تەڭرىگە،
قويما ئاش ئولگەن كىشىنىڭ ئالدىغا.

هەقىقى پېقىرلارنىڭ تەرىپى توغرىسىدا "پېقىرلىق خەزىنىسى ئالىلا تاللانىڭ خەزىنىلىرىدىن بولۇپ، ئۇ تەۋھىدنىڭ بېشى ۋە مەرىپەتنىڭ خۇلاسىسىدۇر. ئۇ خىلۋەت چەشمىسىنىڭ سۈيىدۇركى، دىلنىڭ غۇبارىنى روھ چېھرىسىدىن يۇيۇپ پاك قىلىدۇ. ئۇ يالغۇز-لۇق خەزىنىسىنىڭ لىباسىدۇركى، قۇدرەت قولى ئۇنى جان دائىر-رىسىگە كىيگۈزىدۇ" دىگەن سوزلەر بارغۇ؟

پېقىرلىق يولى قاتتىقتۇر گويا كى تاش،
نەھان تۇتماق كېرەك سىرنى قىلماي پاش.
باش كەتسىمۇ مەيلىكى كەتمىسۇن بۇ سىر،
تاپماق كېرەك بىر ئىش بىلەن گالغا نان ئاش.

ئەمما كورۇنۇشى پېقىر بولغان كىشىلەردە ئېھتىياج بولغاز-لىغى ئۈچۈن ئۇنى گادايلىق دىيىلىدۇ. بۇ ھەممە بالالارنىڭ ئەسلى ۋە خەلقە دۇشمەن ۋە خار بولۇشنىڭ سەۋىۋى بولۇپ قالىدۇ. بۇ شەرم-ھايا پەردىسىنى يىرتىپ، مۇرۇۋۋەت ۋە ھىممەت بىناسىنى بۇزىدۇ. ھەر كىم ئېھتىياج يىپىغا باغلىنىپ قالغان بولسا "ھايا ئىمانىنىڭ جۇملىسىدىنىدۇر" دىگەن رەقەم ئۇنىڭ ھالىتىنىڭ ۋارىغدىن ئوچۇپ كېتىدۇ. بۇنداق بولسا ئۇ كىشى ھاياتتىن بىزار بولۇپ، ئىزا ۋە زارغا ئۇچرايدۇ، كۆڭۈل مەملىكىتىدىن راھەت سىپاھلا-رى كېتىپ، ئورنىغا غەم لەشكىرى تولىدۇ. ئەقىل شامى ئوچۇپ، زېھىن ۋە ئىدراكىغا قۇسۇر يېتىدۇ. تۇغرا تەدبىر ئۇنىڭغا زىيان نەتىجىسىنى بېرىدۇ. ئەگەر ھەرقانچە دىيانەتلىك بولسىمۇ خىيانەت توھمىتىگە ئۇچرايدۇ. باشقىلار قىلغان يامان ئىشنىڭ گۇنايى ئۇ-نىڭغا يۈكلىنىدۇ. ئەگەر ئۇ ھەرقانداق ئىش قىلسا ياكى ھەر قانداق سوز قىلسا، ئەيىپلىك سانىلىدۇ. بايلار قىلغان بولسا ماختاشقا سازاۋەر بولىدىغان ئىشلارنى ئۇ قىلغان بولسا، تەنە ۋە ئەيىپلەشلەرگە ئۇچرايدۇ. مەسىلەن، ئەگەر بىر كەمبەغەل جۇرئەت

قىلغان بولسا، "ئوزىنى تونۇمىغان، هەددىدىن ئاشقان" دېيىشىدۇ. ئەگەر خەيرى-ساخاۋەت قىلسا، "ئىسراپخور" دېيىشىدۇ. ئەگەر يۇۋاشلىق قىلسا، "ئاجىز ۋە غەيرەتسىز" دېيىشىدۇ. ئەگەر ئېغىرلىق قىلسا "گاھال" دېيىشىدۇ. ئەگەر ياخشى ھىكايىلەرنى سوزلىسە، "تولا سوزلەيدىغان كاپكى" دېيىشىدۇ؛ سوزلىمىسە "جېنى يوق سۇرەت" دەيدۇ. ئەگەر يالغۇز ئولتۇرۇشنى خالسا "دۇئانە بولغىلى تۇرۇپتۇ" دەيدۇ. ئەگەر كوپچىلىككە قوشۇلسا "بۇنىڭغىمۇ ھەۋەس پەيدا بولغىلى تۇرۇپتۇ" دەيدۇ. ئەگەر كۇلسە "مەسخىرىدۇاز" دەيدۇ. قاپىغىنى تۇرۇپ ئولتۇرسا "كالىدەك ئولتۇرىدۇ،" دەيدۇ. ياخشى يەپ، ياخشى كىيسە "قارنى يامان، ياسانچۇق" دەيدۇ. ئاز يەپ كونىنى كىيسە "پىخسىق، خەسىس" دەيدۇ. ئەگەر بىر يەردە تۇرسا "ئىشقا خام، يارامسىز" دەيدۇ. سەپەر قىلسا "تىنىمسىز، پۇلغا ھېرىس" دەيدۇ. ئەگەر خوتۇن ئالسا "شەھۋەتپەرەس" دەيدۇ. بويتاق يۇرسە "سۇ ننەتنى تاشلىغان" قاتارىغا كىرگۈزىدۇ. ئىشقىلىپ، مۇھتاج بولۇپ قالغان كىشى زامان ئەھلىنىڭ نەزىرىدە ئەيىپدار سانىلىدۇ ۋە ئېتىۋارسىز كورۇنىدۇ، ئەگەر مۇشۇ ھال بىلەن ئۇنىڭدىن تاما سادىر بولسا، ھەممە خالايىقنىڭ كۆڭلىگە دۇشمەنلىك پەيدا بولىدۇ-دە، ئۇنىڭ ھەچقانداق ھاجىتى راۋا بولمايدۇ. چۈنكى كىشىگە ھەر قانداق خارلىق كەلسە، تاما سەۋەبىدىن كېلىدۇ. تاما قىلغان كىشى خار بولىدۇ. شۇڭا قانائەتنىن ئىززەت، تامادىن خارلىق كېلىدۇ. دوستۇم بۇ سوزلەرنى ئېيتىپ، سوزنى تاماملىغاندىن كېيىن مەن شۇنداق دېدىم:

— راست ئېيتىسەن. مەنمۇ "كىمكى ساقايغۇسىز ئاغرىققا گىرىپتار بولۇپ قالغان بولسا، لېكىن ساقىيىش ئۈمىدى بولمىسا ياكى قاتتىق پىراقتا مۇپتىلا بولغان بولسا، لېكىن ۋىسال مۇيەسسەر بولمىسا ياكى غۇربەتچىلىكتە قالسا، ئۇ يەردە نە تۇرۇشنىڭ ئامالىنى تاپالمىسا، نە يانماق جايدۇغىنى تەييارلاشقا مۇيەسسەر بولالمىسا، بۇلاردىنمۇ مۇھتاجلىق ۋە قولى قىسقىلىق مۇشكۈلرەك" دە-

گەن سوزنى ئاڭلىغانتىم. بۇ جاھاندا:

مۇھتاجلىقتىن ئارتۇق دەردى - بالا يوقتۇر.
قولى قىسقا كىشىلەردە ناۋا يوقتۇر.
كىمكى تاما رەنجى بىلەن بولسا زەئىپ،
ھالاك بولغۇسىدۇر ئۇنىڭا داۋا يوقتۇر.

ئېھتىياج زورۇرىيىتىدىن ھەر كىشى مۇھتاجلىقتا قىلىپ، ئۇزى دىمەكلىك بولغان كىشىدىن بىر نەرسە تىلىسە، بۇنداق تىلەمچىلىكتىن ئولۇم ياخشىراق، چۈنكى ئىلاننىڭ ئاغزىدىن زەھەر ئالماق، تاچ شىر ئالدىدىكى ئوزۇقىقا قول ئۇزاتماق ۋە غەزەپلەنگەن يولۋاس بىلەن ھەم تاۋاق بولماق قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى بېخىللارغا ھاجەت ئىزھار قىلىشتىن ئاسانراقتۇر. شۇڭا "ئالماق - نىڭ راھىتى تىلىمەكنىڭ جاپاسىغا ئەرزىمەس" دىگەن گەپ بار.

كىشىگە بۇ ئالەمدىكى ئىشلار ئىچىدە توت تۇرلۇك مەنپەئەت ۋە راھەت بار، لېكىن ئۇ توت تۇرلۇك مېھنەتكە ئەرزىمەيدۇ. بىرىنچىسى، جەننەت، ئۇ ئولۇمنىڭ جاپا - مۇشەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ. ئىككىنچىسى، مەنسەپ راھىتى، ئۇ مەنسەپتىن يىقىلىدىغان ۋاقىت - تىكى ئىزاغا ئەرزىمەيدۇ. ئۈچىنچىسى، گۈنا قىلىپ كۆرىدىغان راھەت، شۇ گۈنا ئۈچۈن دوزاختا كويىدىغان ئازابنىڭ مۇشەققىتىگە ئەرزىمەيدۇ. تۆتىنچىسى، تەڭرىنىڭ ئاتاسى بىلەن كۆرىدىغان راھەت، تەڭرى خارلىقا چۈشۈرۈپ قويغان چاغدىكى جاپا - مۇشەققەتكە ئەرزىمەيدۇ.

شۇ سوزلەرنى قىلغاندىن كېيىن، مەن ئۇ چاشقاندىن يۈز ئۆرۈدۈم ۋە زاھىت تەرەپكە قارىدىم. ئۇ مېھمان بىلەن ھىلىقى ئالتۇنلارنى ئۇلۇشۇۋاتقان ئىكەن، مېھمان يېرىمىنى ئېلىپ ئوز يولىغا راۋان بولدى. زاھىت بولسا قالغان يېرى -

مىنى ھەمياڭغا سېلىپ، ياستۇقنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويدى. مېنىڭ يەنە شۇم تامايىم قوزغالدى ـ دە، ئۇزلۇكسىدىن "ئەگەر ئاشۇ ئالـ تۇننى قولۇمغا كەلتۈرسەم يەنە كوگىلۇمنىڭ قۇۋۇتى، جېنىمنىڭ راھىتى ھاسىل بولىدۇ. خىزمەتسىدىن باش تارتقان چاشقانلارنىڭ ھەممىسى يېنىپ كېلىپ دەرگاھىمدا جەم بولۇشىدۇ ۋە بۇرۇنقى شان ـ شەۋكەت ۋە ھەشەمىتىم ئورنىغا كېلىدۇ" دەپ ئويلىدىم. مەن خەـ يالنى قىلغىچە زاھىتنىڭ كوزى ئۇيقۇغا باردى. مەن ئاستاغىنا ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ، ھەمياڭغا قول ئۇزاتقان ئىدىم. ئۇ دەرھال كوزىنى ئېچىپ، ھاسىنى بىلەن بىرنى ئۇرغان ئىدى. پۇتۇم سۇندى، ئاقساقلاپ قېچىپ، كوپ قېينىچلىق بىلەن توشۇككە كىرـ دىم ۋە بىرەر سائەت ئۇ يەردە ياتتىم. پۇتۇمنىڭ ئاغرىغى سەل بېسىلغاندا، قارىسام زاھىت يەنە ئاۋالقىدەكلا ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بۇـ نى كورۇپ، يەنە ھەۋىسىم قوزغالدى ـ دە، توشۇكتىن چىقىپ پۇـ تۇمنى سورىگەن پېتى ئۇنىڭ قېشىغا شۇنداق يېقىنلاشقان ئىدىم، ئۇ دەس ئورنىدىن تۇرۇپ يەنە بىرنى ئۇرغان ئىدى، بېشىمغا تەگدى، مەن مىڭ ھىلە بىلەن بىر ئامال قىلىپ ئوزەمنى توشۇك ئىچىگە ئالدىم ـ دە، ھۇشسىزلىنىپ يىقىلدىم. شۇ زەخمىلەرنىڭ رەنـ جىدىن شۇنداق بىرى دۇنيا مىلىنىڭ ھىرىسى ۋە مېھرىدىن ۋاز كەچتىم.

يىمگىن غەم، يەتسەڭ گەر كەمبەغەللىك مېھنىتى،
بىل غەنىمەت تەن سالامەتلىك جېنىڭنىڭ راھىتى.

تەھقىق بىلدىمكى، تاما بارلىق جاپا ۋە بالالارنىڭ بېشى ئىكەن. چۈنكى قۇش تاما دېگىنى چوقۇمسا بويىنى توزاق ھالقىسىغا چۈشمەيدۇ. ھەر كىم تاما كەمىرنى باغلىمسا ئىززەت لىباسىنى خارلىق بالاسىغا تېگىشمەيدۇ. ھەر بىر ئەزىز كىشى تاما يولىغا كېرىپ قالسا، تاما تۇپرىغىدىن خارلىق غۇبارى ئۇنىڭ يۈزىگە

ئولتۇرىدۇ - دە، ئەتىۋار تارازىسىدا ئۇ ئەزىزنىڭ قەدرى يەڭگىل كېلىپ قالىدۇ.

تاماخورلۇقنى تاشلا بۇرادەر،
تاما ئادەمنى قىلغۇسىدۇر خار.
گەر تاپاي دىسەڭ ئومۇرىدىن بەھرە،
بۇ ئىككى سوزنى ئۇنتۇما زىنهار.
تاما سۇپۇرىسىن يېغىشتۇر تامام،
قانائەتنى قىل ئوزەڭگە شوئار.

شۇنىسى ئەجەپكى، بەزى كىشىلەر "مال - دۇنيانى كوپ توپلىسام راھەت كورىمەن" دەپ ئويلايدۇ. ئۇلار: دۇنيانى تەرك ئەتكەنچە يۇقۇرى دەرىجىگە ئېرىشكىلى بولمىدىغانلىغىنى بىلمەيدۇ.

تاپتى ئىززەت ھەر كىشىكىم مالىدىن ئۇزسە كوڭۇل.
كوردى راھەت كىمكى سۇندۇرسا تامانىڭ ئىلكىنى.

شۇ ھادىسىدىن كېيىن تاما كوچىتىنى كوڭلۇم يېرىدىن تاماماەن يۇلۇپ تاشلىدىم. رىزا دەرىخىدىن قانائەت مىۋىسىنى قولۇمغا كەلتۇردۇم ۋە خۇدانىڭ قازاسىغا بويسۇندۇم. دەۋران قىسمىتىگە باش قويدۇم، شۇندا ئوز - ئوزەمگە شۇنداق دىدىم: "بۇ ۋەقەلەر ئوتتۇرىسىدا دۇنيا ئوز ئەيىپ - نۇقسانلىرىنى ماڭا كورسەتتى. شۇغىنسى ھىرس رەھىمسىگە ① مۇپتىلا بولغان ئەقىل كوزى ئۇنىڭ نۇقسانلىرىنى كورمەيدۇ. دۇنيادا ئۇنىڭ ھىلە - مىكرىنىڭ ئەسىرى كورۇنمىگەن بىرەرمۇ خاتىرجەم جاي يوق ۋە پەشتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا ئۇنىڭ قەستى يېزىلمىغان بىرەرمۇ قەسىر يوق. ئۇ كىمنى

① رەھىمسىز كوز كېسىلى، كوز قوتۇرى دىيىلىدۇ. يەنى كوز پەرىشتۇرگۇچى پەردىسىنىڭ يالىلۇغى.

يۇقۇرى كوتەرگەن بولسا ئاخىرى يىقىتتى؛ نەدە مۆە تىككەن بولسا ئۇنى ئاخىرى يۇلۇپ تاشلىدى؛ كىمنى سېمىرتكەن بولسا ئاخىرى ئۇنى ئولتۇرۇپ يىدى؛ كىمنى دولەتكە چىقارغان بولسا ئاقمۆەت ئۇنى جاپا-مۇشەققەتكە تاشلىدى.

بىر ھىلىگەر خوتۇندۇركى بۇ دۇنيا،
ۋاپا تاپمىدى ئۇندىن ھىچ بىرەر ئەر.
ئۇنىڭ تەختىگە كىم قويسا پۇتىنى،
بېشىغا يىدى ئۇندىن زەخمى شەمشەر.

بۇنداق بىۋاپا دۇنيا ئۇچۇن سوزلەش ۋە ئۇنىڭ پايدا-زىيىنىدىن غەم يىيىشكە ئەرزىمەيدۇ.

ئىشەنمە بۇ جاھاننىڭ قەدرى-قىممەت ئېتىۋارىغا،
سوزۇمنى ئاڭلىغىنۇ يىمە غەم يوقىغا، بارىغا.

شۇ خىيالىلاردىن كېيىن زاھىتنىڭ ئويىدىن چىقىپ، سەھراغا قاراپ يۇرۇپ كەتتىم. مەستۇقە ئىسمىلىك كەپتەر مېنىڭ دوستۇم ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئاشۇ ۋەتىنىمگە كەلدىم. ئۇنىڭغا قىلغان ۋاپالىرىمنى قاغا كورۇپ ماڭا دوست بولدى. سېنىڭ ياخشى تەرىپىڭ ۋە خۇسۇسىيەتلىرىڭنى ئۇنىڭدىن ئاڭلاپ مانا بۇگۇن ساڭا يېتىشتىم. ئەمدى ساڭا مۇلاقات بولۇش سائادىتىنى تېپىش بىلەن، غۇربەت ۋەھشىتىدىن خالاس بولغۇدەكمەن. چۇنكى تەنھالىق دېگەن ناھايىتى مۇشكۇل ئىش. غېرىپلىق بولسا قاتتىق جاپا، ھىچقانداق خوشاللىق دوستلار بىلەن بىللە ئولتۇرغاندەكدەك لەززەت بەرمەيدۇ ۋە ھىچقانداق غەم دوستلاردىن ئاجرىماقتەك قاتتىق بولمايدۇ. خۇداغا شۇكرى، جاپا تەكسىندىن دولەت گۇلى ئېچىلدى. مۇشەققەت كېچىسى راھەت تېڭىغا ئالماشتى.

پىراق كۆنى، ھىجىر كېچىسى كەتتى،
مېھنەت چېغى ئوتتى، ئەمدى دولەت يەتتى.
يوشۇرۇنغان ئىدى سۇبھى ئۈمىدى،
كوپ نۇر بىلەن بۇدەم يۈزىن كورسەتتى.

ئەمدى مەن ئوز سەزگۈزەشتىلىرىمنى سوزلەپ بولىدۇم. مانا ئالدىڭدا تۇرۇپتىمەن. دوستلۇق ۋە مېھرىۋانلىقلىرىڭدىن ئۈمىد-ۋارمەن.

لۇتپى ئىھسان ياغلىغى بىرلە دىلىم ئەينىگىدىن،
ئەي ئەزىز دوستۇم شۇدەم غەملەر غۇبارىن ئەرتىۋەت.

تاشپاقا چاشقاندىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇ-نىڭغا مەرھەمەت كورسىتىپتۇ ۋە مۇلايىملىق بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

ــ بىرەر ئويىنى سېنىڭدەك خۇش پېئىل مېھمان ماكان ئەتسە، ئەجەپ ئەمەس ھۇمايۇن شۇ ماكاندا ئاشيان ئەتسە.

قايسى بەخت-سائادەت سەن بىلەن ھەمدەم بولۇشقا باراۋەر كېلەلىسۇن؟ قايسى دولەت سەن بىلەن ئۇلپەت بولۇشقا ئوخشىسۇن؟ سەن مېنىڭ دوستلۇق ۋە مېھرىۋانلىغىمدىن ئۈمىتۋار بولساڭ، مېنىڭمۇ سېنىڭ دوستلۇقۇڭغا ئىشەنچىم كامىل. تىرىكلىك چىرىغى يېنىقلىقلا بولىدىكەن، پەرۋاندەك سوھبىتىڭدە بولىمەن.

زەررىدەك بولدۇم قۇياش يۈزۈڭگە زارە
دەرگاھىڭدىن كەتمىگەيمەن تائەبەت.

سېنىڭ ئوز بېشىڭدىن ئوتكەنلەرنى بايان قىلغىنىڭدىن روشەن بولدىكى، ئاقىل كىشى ئازراق مال بولسىمۇ قانائەت قىلىشى لازىم ئىكەن. ئەگەر ئوزىنىڭ باشقىلارغا ھاجىتى چۈشمىگۈدەك دەرىجىدە نېمىتى بولسا، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، ئۇنىڭدىن زىيادىنى ئىزلىمەسلىگى كېرەك ئىكەن. ھىلىقى مۇشۇككە ئوخشاش ھىرىسقا بېرىلمەسلىگى كېرەك ئىكەن ـ دە!

ـ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـ دەپ سوراپتۇ چاشقان.

ـ تاشپاقا ھىكايىسىنى باشلاپتۇ.

ئاچكوز مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى

بىر ئادەمنىڭ بىر مۇشۇگى بار ئىكەن. ئۇنىڭغا ھەركۈنى قوسىغى تويۇپ ئالدىدىن ئاشقىچە گوش بېرىپ ئادەت قىلغان ئىكەن. ئەمما ئۇ خام تاما مۇشۇك ئەزەلدىن ئاچكوز ۋە ھىرىس بولغاچقا، ئوز تەمىناتىغا قانائەت قىلمايدىكەن.

قانائەت قىل كىشىگە بارچە ئىززەت كەلگۈسى ئۇندىن،
تامانى تاشلا ئىنسان ھەر زاماندا خار بولۇر ئۇندىن.

بىر كۈنى مۇشۇك كەپتەرخانا يېنىدىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، كەپتەرلەرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ قاپتۇ ـ دە، ئۇلارنىڭ گوشىنى يەمەك ئۈچۈن ئىشتىھاسى ھەركەتكە كېلىپ، ئوزىنى توڭلۇكتىن تاشلاپ ـ تۇ. كەپتەرۋاز ھەممە ئىشتىن خەۋەردار ئىكەن. ئۇنى دەرھال تۇتۇپ ئولتۇرۇپتۇ، تېرىسىگە سامان تىقىپ ئېسىپ قويۇپتۇ. مۇشۇكنىڭ ئىگىسى ئۇ تەرەپكە بارغان ئىكەن، مۇشۇكنىڭ شۇ ئەھۋالدا تۇرغىنىنى كورۇپ:

ـ ھەي نەپسى يامان، ئەگەر ھەر كۈنى ساڭا بېرىۋاتقان گوشۇمگە قانائەت قىلغان بولساڭ تېرەڭنى تەتۇر سويمايتتى، ـ دەپتۇ.

هەي نەپس قانائەت ئەيلە زىنھار،
ھىرسىڭ سېنى ئاقىۋەت قىلۇر خار.
خەزىنە قانائەت ئىچىدە پىنھان،
بولسىمۇ بىلمىگەن قارۇن ھېچقاچان.
گەر بولسا دىلىڭ ھىرىس پەرۋەر،
چاشقاندەك قاپقاندا ئەدەپ يەر.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، نەپسىڭ ئارام تاپقۇدەك بىر نەرسە تاپقان بولساڭ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپ، ئۇۋاڭدا يېتىۋەر. قولۇڭدىن كەتكەن دۇنياغا تولا غەم قىلما.

ئۇ يوقاتقان مالۇ دۇنيايىڭغا ھەرگىز قىلما غەم،
بول خوشال ئوتكەن ئومۇرلەر ئەرزىمەس يىغلاشقا ھەم.

كىشىلەرنىڭ شان ـ شەرىپى مالدىن ئەمەس، كامالەتكە يېتىشتىن كېلىدۇ. ئىلىم ۋە ھۇنەردە كامال تاپقان كىشى پۇلسىز بولسىمۇ، ھەمىشە ئەزىز بولىدۇ. بۇ خۇددى شىر زەنجىردە باغلاقلىق بولسىمۇ، ھەيۋىتى كېمىيىپ كەتمىگەندەك بىز ئىش. ھۇنەرسىز ئادەم گەرچە زەردار بولسىمۇ، خار ۋە قەدىرسىز بولۇپ قالىدۇ. بۇ خۇددى ئىت ھەرقانچە توق بولسىمۇ ۋە ئىسسىل زىبۇ ـ زىننەتلەر بىلەن جابدۇپ قويۇلسىمۇ يەنىلا خار ۋە بىئېتىبار بولغاندەك بىر ئىش.

بىراۋ كىم جەھلى زىندانىدا بولسا،
گادايدۇر گەرچە كوپ زەر جەمئى قىلسا.
بىراۋ تاپقان بولسا ئەگەر ئىلىمدىن كۇچ،
نەزەر سالماس زەر ـ گوھەر كەلسىمۇ دۇچ.

ئۇنىدىن كېيىن دىمەكچى بولغىنىم: غىبەتچىلىقنىڭ غېمىنى

كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت. ئۇز ۋەتىنىڭدىن ئايرىلغىنىڭغا پۇشايمان قىلما. چۈنكى ئەقىللىق كىشى ھەرقانداق يەرگە بارسا ئۇز ئەقلى بىلەن دوست ۋە يار-يولداش تاپىدۇ. جاھىل كىشىلەر ئۇز يۇرتىدىمۇ غېرىپ ۋە يات بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. شۇڭا ھۇنەرۋەن ۋە ئەقىللىق كىشى ھەچقانداق جايدا غېرىپ بولۇپ قالمايدۇ. يەنە يىقىلغان مال-دۇنيالىرىم بۇلاڭ-تالاڭغا كەتتى دەپ غەم يىمە. چۈنكى دۇنيانىڭ مال-ماتاسىغا ھەرقاچان زاۋاللىق يېتىدۇ. شۇنىڭدەك جاپا-مۇشەققەت بىر كىشىدە توختاپ قالمىغاندەك، دولەتمۇ بىر كىشىگە مەڭگۈلۈك بولمايدۇ.

ھوكۇمالار، "ئالتە نەرسىدىن ۋاپا ئۇمىدى كۈتمەسلىك كېرەك" دەپ ئېيتىشقان: بىرىنچىسى، بۇلۇتنىڭ سايىسى، ئۇ قاراپ بولغىچە ئوتۇپ كېتىدۇ؛ ئىككىنچىسى، غەرىزلىك دوستلۇق، ئۇ ناھايىتى تېزلا چاقماقتەك چېقىپ ئوتۇپ كېتىدۇ؛ ئۈچىنچىسى، خوتۇنلارنىڭ مۇھەببىتى، ئۇ كىچىككىنە سەۋەپ بىلەن سوۋۇپ كېتىدۇ؛ تۆتىنچىسى، چىرايلىقلارنىڭ جامالى، ئۇمۇ ئاخىر ئۆزگىرىپ كېتىدۇ؛ بەشىنچىسى، يالغاندىن تەرىپلەش، ئۇمۇ ئىز بىسىپ تۇرالمايدۇ؛ ئالتىنچىسى، بۇ دۇنيانىڭ مېلى، ئۇمۇ ئاقىۋەت ئىگىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ.

مال-دۇنياسىنىڭ كۆپلۈگى بىلەن خوشال بولۇش ۋە ئازلىغىدىن غەم يېيىش ئەقىللىق كىشىگە يارىشىدىغان ئىش ئەمەس. چۈنكى پۈتۈن دۇنيانىڭ مال-مۈلكى ئالى ھىممەت ئىنسانلارنىڭ ئالدىدا بىر دانە سامان پارچىسىغا ئەرزىمەيدۇ. شۇنداق ئىكەن، دېمەك ئۇ نەرسىنى تەلەپ قىلىپ، ئەزىز ئومۇرخاھىشىنى ئاسمانغا ئۇچۇرغۇلۇق ئەمەس ۋە قولدىن كەتكىنىگە بىر ئارپا چاغلىق غەم-يىگۈلۈك ئەمەس.

گەرچە جاھان يوقالسا ئىلكىدىن،
قىلمىغىن پىغان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.

بارچه ئىقلىم ھەم كەلسە قولۇڭغا،
بولما شاددمان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.
ئوتەر بۇ جاھان، سەنمۇ ھەم ئۆتۈنى،
تاشلاپ ئوت ئۆيان، ئۇ ئاسان ئىشتۇر.

شۇنىڭ ئۈچۈن، ھايات چاغدا ئوز قولى بىلەن سەرپ قىلغان ئەرسە مال ـ دۇنيا بولۇپ ھىساپلىنىدۇ. ئاخىرەتلىگى ئۈچۈن ساقـ لاپ قويۇلغان ئەرسە ماتا دەپ ھىساپلىنىدۇ. دۇنيا مېلىنىڭ پايدـ سى ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرەت ئوزۇغنى تەييارلاش ۋە ئولۇم يولـ نىڭ جابدۇغنى پۈتكۈزۈشتە كورۈلىدۇ. ئەجەل ئوقى تۇيۇقسىز تېگىدۇ. جان ئامانىتىنى بېرىدىغان ۋاقىت تەيىن قىلىنغان ئەمەس.

ئەي گۈزەل، ئەركىس كوزۈڭنى ئاچ شۇدەم ناز ئۇيقۇدىن،
ئوتكۈسىدۇر بۇ ئومۇر گۈل پەسلىدەك كوز ئاچقىچە.

ئەگەر سەندە پانى دۇنيانىڭ مېلى بولمىسا، دىمەك باقى دۇنيانىڭ مېلى پاراۋان دىگەن سوز. چۈنكى ياخشى ھۇنەر ئۈچۈن ئەقىل سەرمايە بولىدۇ. ئەقىل ھىچقاچان بىر سەۋەپ بىلەن كىشىلەردىن ئاجرىمايدۇ. زامان ھادىسىلىرىنىڭ تەسىرۇپ قولى ئۇنىڭغا يەتمەيدۇ. گەرچە مېنىڭ ئەسەتلىرىمگە ئېھتىياجىڭ چۈشمىسىمۇ، ھەرقانداق ئىشنىڭ پايدا ـ زىيىنىنى ھەندىن ياخشى چۈشەنسەڭمۇ، مەن ساڭا دوستلۇق ھەققىنى ئادا قىلىپ، ياخشى ئىشلارنى سوزلەپ بېرىشنى خالىدىم. سەن ئەمدى بىزنىڭ بۇرا ـ دىرىمىزسەن. قولىمىزدىن قانچىلىك مۇرۇۋەت ۋە مەدەت كەلسە، سەندىن ھەرگىز ئايىمايمىز، ئەگەر سەن ئىلتىپات قىلمىساڭمۇ، بىزدىن ساڭا پەقەت ئىخلاس ۋە شەپقەتلا كېلىدۇ.

تاشلىساڭمۇ سەن مېنى، مەن تاشلۇەتمەسمەن سېنى،
مەيلى رەنجىتسەڭمۇ سەن، مەن مۇنتۇماسمەن ۋەدىنى.

تاشپاقنىڭ بۇنداق سوزلەر بىلەن چاشقانغا مەرھەمەت كورسەتكەنلىگنى كورگەن ۋە سوزلىرىنى ئاڭلىغان قاغىنىڭ كوڭلى ئېچىلىپ، ھەددى-ھىسابسىز شاتلىققا چومۇپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي بۇرادەر! مېنى بۇ شەپقەتلىك سوزلىرىڭ بىلەن بەكمۇ شات-خورام قىلۇەتتىڭ. سەن ناھايىتى ياخشى سوزلىدىڭ. دوستلارنىڭ ياخشىسى ھەممە ۋاقىت يار-بۇرادەرلەر ئۇنىڭ مەرھىمىتىنىڭ سايىسىدە ۋە ھىمايىسىنىڭ پاناسىدا كۇن ئوتكۇزەلىگەن، سېخىلىق ۋە ئىنئام ئىشىگىنى دوستلار ئۇچۇن ھەمىشە ئوچۇق تۇتقان، دوستلارنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىش ئۇچۇن ئوز جېنىنىمۇ ئايىمىغاندۇر. كىمكى ئەگەر دوستىغا كېرەكلىك نەرسىنى ئايىسا، ئۇ كىشى دوستلۇقتا يارىمايدۇ. خەۋەرلەردە كەلتۇرۇلۇشىچە، بىر بۇزرۇكنىڭ بىر دوستى بار ئىكەن. بىر كېچىسى بۇ دوستى ئۇنىڭ ئىشىگىگە كېلىپ ھالىنى قېقىپتۇ. ئۇ بۇزرۇك ئوز دوستى ئىكەنلىگنى بىلىپ، "بۇنىڭغا نىمە بولغاندۇ، ئەجەپ تۇن يېرىمدا كېلىپتىغۇ!" دەپ ئويلاپتۇ-دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ بىر ھەمياندا پۇل ۋە بىر قىلىچ ئېلىپ، كېنىزىگىگە چىراق كوتەرتىپ، ئالدىغا چىقىپ دوستى بىلەن كورۇشۇپتۇ ۋە: "بۇرادەر، سېنىڭ بۇ ۋاقىتتا كېلىشىڭنى ئۇچ خىل خىيال قىلدىم: بىرى بىرەر ھادىسە يوز بېرىپ، سېنىڭ خەرج-خىراجەتكە ئېھتىياجىڭ چۇشتى بولغاي؛ ئىككىنچىسى، بىرەر دۇشمەن ساڭا قەست قىلىپ، ئۇنىڭدىن قوتۇلۇش ئۇچۇن ساڭا يار-مەددىكار كېرەك بولدى بولغاي؛ ئۇچىنچىسى، يالغۇزلۇغىڭدىن مالال بولۇپ، ئوزەڭگە ئۇلىپەت ئىزلەپ كەلدىڭ بولغاي، دەپ خىيال قىلدىم،" شۇڭا مەن شۇ ئۇچ ئىشىڭ لازىمەتلىكلىرىنى ساڭا تەييار قىلىپ چىقتىم. ئەگەر

مال كېرەك بولسا مانا ھەمياندا پۇل، ئەگەر مەدەت تىلىسەك مانا مەن قىلىچ ئېسىپ تۇرۇپتىمەن، ئەگەر خىزمەتكار كېرەك بولسا مانا بۇ كېنىزەك خىزمىتىگىنى قىلسۇن، ھەرقانداق تەلىۋىك بولسا بىز تەييارمىز" دەپتۇ. دوستى ئۇنىڭغا ئوزرە ئېيتىپتۇ ۋە ئۇنىك مۇرۇۋۋىتىنى ۋە مېھرىۋانلىغىنى كورۇپ، ئۇنىك دوستلۇغىغا بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك ئەقىدە باغلاپتۇ.

ساڭا بەردى ئوز مۇرادىڭنى خۇدا،
دوستلىرىڭغا سەنمۇ بەرگەيسەن مۇرات.
قىلمىغايسەن دوستلىرىڭنى مۇنتەزىر،
ئەيلىگەيسەن ياخشىلىغىك بىرلە شات.

ئەگەر سېخىلاردىن بىرى ھادىسە گىرداۋىغا چۈشۈپ قالسا، ئۇنىڭغا ياردەم قولىنى سۇنغۇچىلار ئەلۋەتتە سېخىلار بولىدۇ. بۇ خۇددى بىر پىل لايغا پېتىپ قالسا، ئۇنى پىلدىن باشقا ھېچنەرسە تارتىپ چىقىرالمىغاندەك بىر ئىش. ئەگەر چاشقاننىك ھالىدىن خەۋەر ئېلىش يولىدا ساڭا رەنج يېتىپ قالسا، قىلچە غەم قىلما. چۈنكى ئەقىللىق كىشى ياخشى ئىشقا تۇتۇش قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن ئالەمگە ياخشى نامىنى يادىكار قالدۇرىدۇ. ياخشى نام قالدۇرۇش ئۇچۇن بېشى كېتىدىغان بولسا، بېشىدىنمۇ كېچىدۇ. نەمىشقا دەسەك، بۇ ئىش بىلەن پانىنى بېرىپ باقىنى ئالغان بولىدۇ، ئوز قىممىتىنى تېخىمۇ ئۇستۇن كوتەرگەن بولىدۇ.

ياخشى نام تاپقىنىكى، مەقسەتكە يار بولدى جاھان،
ياخشى نامىدىن ئوزگە يوقتۇر بۇ جاھانىنىك مەھسۇلى.

ھەرقانداق كىشىنىك مەئىشىتىگە ھاجەتمەن كىشىلەر شېرىك بولالمايدىغان بولسا، ئۇنداق كىشى باي ھىساپلانمايدۇ. ھەرقان-

داق كشى ئوز هاياتدا ياخشى نام قالدۇرمايدىغان بولسا، ھەم مە ئومرىنى ئولۇم ھساۋىدا باسە بولىدۇ.

ئەل ئىچىدە داڭقى چىققان ياخشى ئادەم ئولمەس ھەرگىز،
ئولۇك شۇ بولغۇسىدۇر، ئەل ئۇنى ياخشى دىمەس ھەرگىز.

قاغا تېخى سوزىنى ئاياقلاشتۇرمىغان ئىكەن، يىراقتىن تېز قېچىپ كېلىۋاتقان بىر كىيىك كورۇنۇپتۇ. ئۇلار "كىيىكنىڭ ئار-قىسىدا قوغلاپ كېلىۋاتقان ئادەم بولۇشى مۇمكىن" دەپ ئويلاپتۇ-دە، دەرھال يوشۇرۇنۇشۇپتۇ. تاشپاقا سۇغا چوكۇۋاپتۇ. قاغا دەرەخ-كە قونۇۋاپتۇ. چاشقان توشۇككە كىرىۋاپتۇ. كىيىك يۇگۇرۇپ كې-لىپ، سۇ لېۋىدە توختاپتۇ. قاغا كىيىكنىڭ كەينىدىن قوغلاپ كې-لىۋاتقان نەرسە بولسا خەۋەر قىلىپ قويماي دەپ قانچە قارىسىمۇ ھېچ نەرسە كورۇنمەپتۇ. تاشپاقا قارىسا كىيىك ھەدەپ سۇغا قا-رىغۇدەك، لېكىن ئىچمەي تۇرغۇدەك.

ــ ئەگەر ئۇسسىغان بولساڭ سۇ ئىچكىن، ئەندىشە قىلما، بۇ يەردە ھېچقانداق خەۋپ-خەتەر يوق، ــ دەپتۇ تاشپاقا.

كىيىك ئۇنىڭ سوزىدىن مېھرىۋانلىق ھىس قىلىپتۇ ۋە يې-قىنراق كەپتۇ.

ــ مەرھابا، ــ دەپتۇ تاشپاقا، ــ ھەي

قەدەم تەشرىپ قەيەردىن قىلدىڭىز، يار جانان،
كېلىپسىز ئاشنادەك، ئەمدى بولماڭ بىزگە بىگانە.

ــ مەن بۇ سەھرادا تەنھا يۈرگەن ئىدىم، ــ دەپتۇ كىيىك، ــ بىرەر كىشى ماڭا بۇ تەرەپتىن قەست قىلسا ئۇ تەرەپكە قاچاتتىم، ناھايىتى ئېھتىيات قىلاتتىم. بۇگۈن دالدىدا ئولتۇرغان بىر ئادەم-نى كوردۇم. مەن قاياقتا ماڭسام شۇ ياقتا قاراۋاتىدۇ. ئۇ ئوۋچى

بولۇشى ۋە مېنى قەستلەپ توزاق قۇرغان بولۇشى ئېھتىمال دەپ پەملەپ، ئۇنىڭ قۇرغان توزىغىغا چۈشمەسلىك ئۈچۈن بۇ جايغا قېچىپ كەلدىم.

ــ قورقمىغىن، ــ دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا، ــ بۇ ماكان ناھايىتى تېچ ـ ئامان، ھەرگىز بۇ يەرگە ئووچى كەلمەيدۇ. ئەگەر خالساڭ سېنى ئۇزىمىزگە دوست قىلايلى. بىز ئۇچەيلەننىڭ سوھبەت بىنا ـ سىنى توتىنچى تامنى قۇرۇش بىلەن تاماملايلى. چۈنكى بۇزرۇك ـ لار ئېيتقاندەك "دوستلار كوپ بولسا بالا ئاز بولىدۇ".

قايسى جايدا بولسا كوپ شەپقەت بىلەن مېھرۇ ـ ۋاپا،
بولغۇسى پەيدا كوڭۇلدە كوپ ھۇزۇر كەيپۇ ـ ساپا.

شۇڭا "دوست مىڭ بولسىمۇ ئۇنى ئاز بىلىش كېرەك. دۇشمەن بىر بولسىمۇ ئۇنى كوپ بىلىش كېرەك" دىگەن سوز بار.

دوست بولماقتا مىڭ كىشى ئازدۇر،
دۇشمەنلىككە بىر كىشى بەسيار.

چاشقان ئۇنىڭغا كوپ سوزلەرنى قىلىپتۇ. قاغىمۇ كوپ سوزلەرنى ئىزھار قىلىپتۇ. ئۇلارنىڭ مىجەزى تۇزۇك، ۋاپادار دوستلار ئىكەن ـ لىگىنى كورگەن كىيىك، ئۇلارنىڭ خۇي ـ پەيلىنى بىلىپ، جان دىلىدىن دوستلۇققا مايىل بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، كىيىكمۇ ئاشۇ ئورمانلىقتا ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قېلىپتۇ. دوستلىرى ئۇنىڭغا: "بىزنىڭ مۇشۇ يايلىغىمىزدىكى ئوتنى يىگەن ۋە مۇشۇ بۇلاق بويىدىن ئىچىغا بارمىغىن" دىيىشىپتۇ. كىيىك ئۇلارنىڭ بۇ نەسىھىتىنى قۇلاقتا تۇتۇپتۇ.

ئۇ ئورمانلىقتا بىر خوش ھاۋا جاي بار بولۇپ، ئۇلار ھەمىشەم شۇ يەرگە يىغىلىپ، بىللە ئويناشىپ بېشىدىن ئوتكەن سەرگۈزەشتـ

لەرنى ئېيتىشىدىكەن. بىر كۈنى قاغا، چاشقان ۋە تاشپاقا ئۈ يەرگە كەپتۇ، لېكىن كىيىك كەلمەپتۇ. ئۇلار بىرەر سائەت ساقلىغان بولسىمۇ، كىيىكتىن ھېچبىر ئەسەر بولماپتۇ. ئاخىرى ئۇلارنىڭ خاتىرى پەرىشان بولۇپ، قاغىغا "سەن بېرىپ خەۋەر ئېلىپ كەلگىن" دەپتۇ.

ئەي سابا بارغىن شۇدەم جانان دىيارىغا بەدەر،
ئاشىقى بىچارىگە كەلتۇر نىگارىدىن خەۋەر.

قاغا ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپتۇ ۋە دەرھال قايتىپ كەپتۇ-دە، ئۇلارغا:

— مەن ئۇنى بالا بەستىگە باغلاقلىق ھالدا كوردۇم، — دەپتۇ.

تاشپاقا چاشقانغا قاراپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلماق ئۈچۈن ئۈمىت پەقەت سەندە، تېز بول، ئىش ۋاقتى ئوتۈپ كەتمىسۇن.

شۇنداق قىلىپ قاغا يول باشلاپتۇ. چاشقان سەكرەپ-سەكرەپ كىيىك قېشىغا يېتىپ بېرىپتۇ ۋە ئونىڭغا:

— بۇ توزاقتا قانداق چۈشۈپ قالدىڭ بۇرادەر، شۇنداق پەم-پاراسىتىڭ بىلەن بۇ خەتەرنى كورمىگەنلىگىڭ ئەجەپلىنەرلىكتۇ؟ — دەپتۇ.

— تەقدىر ئىلاھىغا زېرەكلىكنىڭ نىمە پايدىسى بولسۇن، — دەپتۇ كىيىك، — قازا يەتكەندە ئەقىل-پاراسەت قانداق مەنپەئەت يەتكۈزەلسۇن؟ تەقدىرنىڭ بىزنىڭ تەدبىرىمىز بىلەن نىمە ئىشى بار؟ قازا ھىلىگە بويسۇنمايدۇ-دە!

مەن ئىشىكنىڭ تېشىدا مەغرۇر ئىرۇرمەن ھىلىگە،
بىلمىدىم ئۇ ئېچىرىدە نىمە تەدبىر ئەيلىدى.

ـــ راست ئېيتسەن، ـــ دەپتۇ چاشقان، ـــ

ھەر كىشىگە گەر يۇزلەنسە تەقدىر،
قىلىپ بولماس ئۇنىڭ دەپئىگە تەدبىر.

چاشقان كىيىكنىڭ بەنتلىرىنى كېسىشكە باشلاپتۇ. شۇ ئەسنادا تاشپاقمۇ ئۇ يەرگە يېتىپ بېرىپتۇ ۋە دوستىنىڭ تۇزاقتا گىرىپتار بولۇپ قالغانلىغى ئۇچۇن مالاللىق ئىزھار قىلىپتۇ.

ـــ ھەي مېھرىۋان دوستۇم، ـــ دەپتۇ كىيىك، ـــ سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىشىڭ مېنىڭ تۇزاقتا چۇشۇپ قالغىنىمدىنمۇ قىينىراق ئىش بوپتۇ. چۇنكى چاشقان بەنتلىرىمنى كېسىپ بولدى. شۇ ئانىدا ئۇۋچى كېلىپ قالسا، مەن ئىككى سەكرەپ قۇتۇلسەمەن. قاغا ئۇچۇپ كېتىدۇ. چاشقان توشۇگىگە موكۇنۇۋالىدۇ. سەن نەگە بارىسەن؟ نىمە قىلىسەن؟

يۇزۇڭ خىيالىنى ئەتتىم قانچە تەسۋىر،
بەردى قازا نەقىشدارى ئاڭا تەغىير.
مەن ۋىسالىڭ ئۇچۇن قىلدىم شۇنچە تەدبىر،
نەپ بەرمىدى، شۇنداق ئىكەن ھوكمى تەقدىر.

ـــ ھەي شەپقەتلىك دوستۇم، نىمىشقا كەلمەي، دوستلاردىن ئايرىم ئوتكەن ھايات نىمە لەززەت بېرەلسۇن؟ يارانلاردىن ئايرىلىپ ئوتكەن ئومۇرنى ئومۇر ھىساپلىغىلى بولامدۇ؟

نەچچە كۇن ئوتتىكى مەن ئومۇرسىز يۇردۇم تېرىك،
ئاشۇ ھىجران كۇنلىرىنى مەن دىمەسمەن ئومۇر دەپ.

مەن بۇ يەرگە كەلگىنىمگە پەخىرلىنىمەن. چۇنكى سېنىڭ جامالىڭ

مىنى بۇ مەنزىلگە بىرىختىيار كەلتۈردى ۋە زو-
رۇرىيەتنىن تۇغۇلغان شۇنچىلىك جۇدالىققىمۇ تاقەت قىلالمىدىم.

تەڭرى ئاگاھدۇركى سەۋرىم يوق مېنىڭ ئەي دىلرەبا،
كۆندۈز ئايرىلماقتا يۇ ھەم كېچە بولماقتا جۇدا،—

(۴

دەپ تاشپاقا تېخى سوزنى ئاياقلاشتۇرمىغان ئىكەن، تۈيۇقسىز يىراقتىن ئۇۋچى كورۇنۇپتۇ. ئۇنى كورگەن كىيىك قېچىپتۇ. قاغا ئۇچۇپ كېتىپتۇ. چاشقان توشۇككە كىرىۋاپتۇ. تاشپاقا تۇرۇپلا قاپتۇ.

ئۇۋچى كېلىپ قارىسا توزاقلىرى كېسىلىپ كەتكەن ئىكەن. ئۇ ئوڭ - سولغا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ، بۇ ئىشنى كىمنىڭ قىلغانلىغىنى بىلمەكچى بولۇپ ئاختۇرۇپتۇ. ئۇ تاشپاقىنى كورۇپ قاپتۇ ۋە ئوز - ئوزىگە: "بۇ مەيىنەت بىر نىمە كېسىلگەن توزاق ۋە قاچقان كىيىككە باراۋەر كەلمەسمۇ، لېكىن قۇرۇق قول قايتىش ئۇۋچىسى ئۇچۇن نومۇس" دەپتۇ - دە ئۇنى ئېلىپ، تورۇغا سېلىپ، يېنىغا ئېسىپ، شەھەرگە راۋان بوپتۇ. ئۇۋچى كەتكەندىن كېيىن دوستلار جەم بولۇشۇپتۇ ۋە تاشپاقىنى ئۇۋچىسى ئېلىپ كەتكەنلىگىنى بىلىپ، پەريات - پىغانلىرىنى پەلەك ئەۋجىگە يەتكۈزۈشۈپتۇ.

سايىكىزدىن ئايرىلىپ قالدى بۇ كۈندە باشىمىز،
خۇددى دەريا دولقۇنىدەك ئاقتى كوزدىن ياشىمىز.

قايسى خاپىلىق ئوز دوستىدىن ئايرىلغانلارنىڭ خاپىلىغىغا تەڭ كېلەلىسۇن ۋە قايسى مۇسىبەت ئوز دوستىدىن جۇدا بولغانلارنىڭ مۇسىبىتىدەك قاتتىق بولالىسۇن؟ ئەگەر ئىككى دوست بىر بىرىدىن ئايرىلغان بولسا، پىراق بايا ۋىنىدا ئېزىپ يۇرگەنلەرنىڭ ھەيرانلىغى خۇددى ئايىغى لايغا پېتىپ قالغان كىشىگە

ئوخشاش بولسا، ياردىن ئايرىلىپ ئىشتىياق كۆلىمىسىدە تەنها ئولتۇرغانلار ھەسرەتتىن "ۋاي ئىست" دەپ قولىنى كوكسىگە ئۇرىدۇ.

ئۇزەكدە بولمىسا دەرت، تونۇماسسەن ھىچ دەرت ئەھلىنى، ئېرىق بويىدا تۇرساڭ نەبىلىۋرسەن تەشنالار قەدرىنى.

ئۇلار ھەر بىرى ئوز ھالىغا مۇناسىپ ھالدا يىغىلىشىپ دەرت-ھەسرەت داستانلىرىنى ئوقۇشۇپتۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ سوزلىرىنىڭ ھەممە مەزمۇنى مۇنۇ بىر مەنىگە جەملىنىدىكەن:

ئايرىلىپ ياردىم لېۋىدىن جانغا لەززەت تاپمىدىم،
شۇ ئەزىزىمدىن بولەك بىر ئەھلى ئىززەت تاپمىدىم.

ئاخىرى كىيىك قاغىغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي بۇرادەر، بىز بۇنداق ياخشى يىقىملىق سوزلەرنى ۋە دىلنى ئېرىتىدىغان شېئىرلارنى ئېيتقىنىمىز بىلەن تاشپاقىغا ھىچقانداق پايدىسى يوق. بىزنىڭ بۇ يەردە نالە-زار قىلغىنىمىزنىڭ ئۇنىڭغا يارىمى تەگمەيدۇ. بىزگە زورۇرى ئۇنىڭ قۇتۇلۇشى ئۇچۇن بىر چارە قىلىشتۇر. بۇزرۇكلار: "توت گۇرۇھنى توت ۋاقىتتا سىناش كېرەك. يەنى، باتۇر-باھادىرلارنىڭ شجائىتىنى جەڭدە، خىيانەتسىز-ئىنساپلىق كىشىلەرنىڭ دىيانىتىنى ئىلىش-بېرىش مۇئامىلىسىدە، خوتۇن ۋە پەرزەنتلەرنىڭ ۋاپاسىنى نامراتلىق چاغلاردا، ھەقىقى دوستلارنى بالا-قازا كەلگەن ۋاقىتتا سىناش كېرەك" دەپ ئېيتىشقان.

غەم كەلگەن كۇنلەردە كېرەك بولۇر يار،
خوشاللىق كۇنلەردە دوست دىگەن بىسيار.

ــ مېنىڭ خىيالىمغا بىر ھىلە كەلدى، ــ دەپتۇ چاشقان كىيىككە، ــ

سەن ئوۋچىنى كورگۈدەك يەرگە بارغىن - دە، ئوزەڭنى ياردار بولغان قىلىپ كورسەت، قاغا ئۇچاڭغا قونۇپ يارىلىرىڭنى چوقۇغاندەك بولۇپ كورۇنسۇن، ئوۋچى كورسە سېنى ئاجىزلىشىپ قاپ-تۇ دەپ ئويلايدۇ - دە، تاشپاقنى تاشلاپ سېنى تۇتقىلى يۈگۈرەيدۇ. قېشىڭغا يېقىن كەلگەندە ئاقساقلىغان بولۇپ، ئىلدامراق قاچقىن. ئوۋچى سېنى ئەگىشىپ، نېرىراق ئۇزاپ كەتسۇن. مۇشۇ تەرىقىدە چارە قوللانىساق، دوستىمىزنى قۇتۇلدۇرۇۋالالىشىمىز ئەجەپ ئەمەس.

دوستلار بۇ تەدبىرگە ئاپىرىن ئوقۇشۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كى-يىك ۋە قاغا ئوۋچىنىڭ ئوتەر يولىغا بېرىپ تۇرۇپتۇ. بىچارە خام تاما ئوۋچى ئۇلارغا قارىسا بىر كىيىك جاراھەتلىنىپ ياتقان ۋە بىر قاغا ئۇنى بوزەك تېپىپ يارىلىرىنى چوقۇپ، ھەتتا كوزى-نى چوقۇش ئۈچۈن ھەپىلىشۋاتقان ئىكەن. بۇنى كورگەن ئوۋ-چى دەرھال تاشپاقنى يەردە قويۇپ كىيىككە قاراپ يۈگۈرۈپتۇ. چاشقان ئۇنىڭ ئۇزاپ كەتكەنلىگىنى كورۇپ، دەرھال كېلىپ تورۇنىڭ يېپىنى قىيىۋېتىپتۇ. تاشپاقا تورۇندىن چىقىپ چاشقان بىلەن بىللە قېچىشقا باشلاپتۇ. ئوۋچى كىيىكنى تۇتالماي، ھېرىپ تورۇا قېشىغا كېلىپ قارىسا، تورۇنىڭ يېپى كېسىلگەن ھالدا تۇرغان ئىكەن. ھەيران قالغان ئوۋچىنىڭ كوڭلىگە بىر قورقۇنچ چۈشۈپتۇ - دە، ئوزىچە: "بۇ جاي دۇئا - پەرىلەرنىڭ ماكانى بولى-مسۇن يەنە، بۇ يەرگە ئوزەمچە كېلىپ قاپتىمەن. قاچقان كىيىك ياردار بولۇپ ئالدىمغا ئۇچرىغىنى، ئۇنىڭ كوزىنى قاغا چوقۇغاندەك كورۇنگىنى، تورۇنىڭ يېپىلىرىنىڭ سەۋەبسىز لا ئوزۇلۇپ كەتكىنى ۋە تاشپاقنىڭ يوقلىپ كەتكىنى دۇئالەرنىڭ ئىشى بولماي نىمە؟" دەپ ئويلاپ ئوزۇلگەن توزاق ۋە كېسىلگەن تورۇنىنى كوتىرىپ بەدەر قېچىپتۇ. ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ: "ئەگەر بۇ بايا ۋاقىتتا ساق - سالامەت قۇتۇلۇپ چىقسام، قالغان ئۆمرۈمدە بۇ سەھرانى كېلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەسمەن ۋە باشقا ئوۋچىلارنىمۇ شەپ-

قەت يۇزەسىدىن خەۋەردار قىلىپ، قويۇپ ئۇلارنىمۇ يېقىن كەلتۈرمەسمەن" دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن ئوتكۈزۈپتۇ.

دوستلار ئۇۋچىنىڭ تەشۋىشىدىن ئامانلىق تاپقاندىن كېيىن جەم بولۇشۇپ، ئوز ماكانلىرىغا قايتىپ كېتىپ، شۇنداق خاتىرجەم ۋە خوشال ئۆمۈر كەچۈرۈپتىكى، نە بالا - قازانىڭ قولى خاتىرجەملىك ئېتىگىگە يەتسۇن ۋە نە جاپا - مۇشەققەتنىڭ تىرنىغى ئۇلارنىڭ راھەت - پاراغەتلىرىنىڭ يۇزلىرىنى تاتلىيالمىسۇن؟ ئۇلارنىڭ جەم بولۇشلىرىنىڭ مەنپەئەتىدىن سائادەتلىرىنىڭ چىرىغى ئوچكۈسىز بولۇپ يېنىپتۇ. ئىتتىپاقلىقنىڭ بەركىتىدىن ئىشرەتلىرىنىڭ رىشتىسى ئۇزۇلگۈسىز بولۇپ ئۇلىنىپتۇ.

يېپ يالاڭ قات بولسا ئۇنى قېرى كەمپىر ھەم ئۇزەر،
قوشۇلۇپ بىرنەچچە قات بولسا ئۇزەلمەس ئۇنى ئەر.
گۈلنى تەنها پۇرىسا ھەر چاغ دىماغنى قۇرۇتۇر،
كوپ يىسە تەنها شېكەرنى دىلغا نا خۇشلۇق يېتەر.
جانۇ تەنگە ئىككى تەنها يەرمىگەي كوپ مەنپەئەت،
جانغا لايىق، تەنگە قۇۋۋەت گۈل قەنتدۇر - گۈل شېكەر.

مانا دوستلار بىر بىرىگە مۇناسىپ بولغانلىقى ئۈچۈن، راھەت ۋە جاپا - مۇشەققەتتە بىر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاشۇنداق زەئىپ جانۋارلارمۇ بالا - قازا يەتكەن ۋاقىتتا بىر بىرىگە يولىنىپ ۋاپالىق مۇھەببەتلىرىگە سويۇنۇشۇپ، ئىخلاس بىلەن تۇردى. نەتىجىدە ئاشۇ بىر نىيەت بىر دىلىق بولغانلىقىنىڭ بەركىتىدىن شۇنداق چوڭ بالا ۋە ئاپەتلەردىن قۇتۇلدى، شۇنداق ۋە مۇشەققەتلىك يوللارنى بويسۇندۇرۇپ، پاراغەت ۋە ئىشرەتنىڭ باش مەنزىلىدە شادىمان ۋە خەندان بولۇپ دەۋر سۈردى.

ھەر بىر ئەقىللىق كىشى ئەقىل كوزى بىلەن بۇ ھېكايىنىڭ مەزمۇنىغا نەزەر سېلىشى كېرەك ۋە بىلىشى كېرەككى، ئاشۇ

ئەقىلسىز ھايۋانلارنىڭ دوستلۇقلىرى مۇشۇنداق ياخشى نەتىجە ۋە مەنپەئەتلىك مۇنلەرنى بەرگەن يەردە، ئەگەر ئەقىللىق ئادەم ئەر بىلەن بىرگە يار - مەدەتكارلىق قىلىشسا، دوستلۇقتا ئىخلاس بىناسىنى مۇستەھكەم قىلىپ قۇرۇشسا، ئۇ دوستلۇق قانداقسىگە ئامۇ خاسقا نەپ بەرمەسۇن؟ ئۇ دوستلۇق ۋە مەدەتكارلىغىنىڭ مەنپەئەتىدىن نېمىشقىمۇ چوڭ-كىچىكلەر بەھر ئالالمەسۇن؟

بىلسە كىشىلەر دوستىنىڭ ھەققىنى،
قىلغاي ئاڭا سەرپ بارچە ئومرىنى.
غەمگە پاتارسەن يۇرسەڭ يارسىز،
پۇتمىگەي ئىشىڭ مەدەتكارسىز.
قىلسا كىمكى سەن ئۈچۈن قايغۇ،
ئېتىنگىنى تۇت ئەھلى ۋاپا شۇ.
بالانىڭ ئوقى ياغسا ساڭا گەر،
ئاشۇ دوست پىدا جېنىنى ئەيلەر.
ئەسقاتار ساڭا كەلگەندە جاپا،
سەنمۇ ئۇنىڭغا ئەيلە جان پىدا.

توتىنچى باب

دۇشمەن ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇش ۋە ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكىرلىرىدىن ھۇشيار تۇرۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا

بەرەھمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ:

بىر بىرىگە مۇڭاپىق كېلىدىغان دوستلارنىڭ داستانىنى ۋە كۆڭۈلدىكىدەك ھەمسوھبەتلەرنىڭ تەپسىلاتلىرىنى ئاڭلىدىم، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ ئىتتىپاقلاشمىلىرىنىڭ نەتىجىسى پايدىلىق بولىدىغانلىقىنى بىلدىم.

بۇ جاھاندا يارو دوستى يوق كىشى بەختەم ئەمەس،
تاپمىسا بىر دوست ئۇنىڭ كۆڭلى خوشال - خورام ئەمەس.

ئەمدى مەرھەمەت قىلىپ دۇشمەنلەر توغرىسىدا مەغرۇرلۇق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ تازىم ۋە ئىكرامىلىرىغا ئالدانماسلىق كېرەكلىگىنى بايان قىلغىن، چۈنكى توتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى ئاشۇ ئىدى.

بىدپاي ھېكىم ئۇنىڭغا مۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەقىللىق كىشى ھەر قاچان دۇشمەن سۆزىگە ئىلتىپات

بىلدۇرمەسلىگى لازىم ۋە ئۇنىڭ ھىلە - مىكىر بىلەن يۇغۇرۇلغان ئاشنالىق مىلىغا خېرىدار بولماسلىقى كېرەك. چۈنكى دانا دۇشمەن ئوز ئىشىنىڭ ئوڭۇشاۋق بولۇشىنى كوزلەپ، كورۇنۇشتە بەك يۇۋاش-يۇمشاقلىق قىلىدۇ. لېكىن ئاستىرتىن ئۇنىڭ تەتۇر-سىچە ئىش قىلىدۇ. ئۇنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى قەلبىنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ. لېكىن بۇ ئىشنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش ئۇچۇن باش قاتۇرۇپ، ئاجايىپ تەدبىرلەرنى قوللىنىدۇ. شۇڭا ھۇشيار كىشىلەر شۇنداق بولۇشى كېرەككى، دۇشمەن قانچە مۇلايىملىق كورسەتسە ئۇنىڭ-دىن شۇنچە گۇمان قىلىشى، مۇبادا ئۇ ئىتتىپاقلىق قولىنى سۇنسا، ئوزىنى ئۇنىڭدىن تارتىشى كېرەك. ئەگەر غاپىللىق قىلسا دۇشمەن ھەمىشە قەستلىنىپ يۇرگەچكە، پۇرسەت تېپىپ تەدبىر ئوقىنى مۇرات نىشانىسىغا تەككۇزىدۇ. ئۇ چاغدا چارە ۋە ئىلاج تېپىشنىڭ ۋاقتى ئوتۇپ كەتكەن بولىدۇ - دە، ھەسرەت - نادامەت قىلغان بىلەن ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ. مۇنداق غاپىللىق قىلغۇچىلار خۇددى مۇقۇشلاردىن قاغىلارغا زىيان - زەخمەت يەتكەندەك ئەھۋالغا دۇچ كېلىدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ دابىشلىم شاھ.

— چىن دىيارىدا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بىدپاي ھېكىم.

مۇقۇشلار بىلەن قاغىلارنىڭ ھىكايىسى

چىن دىيارى تەۋەسىدە، بىر ئىگىز تاغ بار ئىكەن، بۇ تاققا يىراقتىن تۇرۇپ قارىسىسا، ئۇنىڭ چوققىسىغا كوز يەتمەي-دىكەن ۋە ئەقىل تەسەۋۋۇرىنىڭ خىيالىدىن شوتا ياسىسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە چىققىلى بولمايدىكەن.

ئاڭا چىقماق بولۇر مۇمكىن پەقەت كوڭۇل كوزى بىرلە،
تۇۋىگە ھەم يېتىش مۇمكىن بولۇر گۇمان پۇتى بىرلە.

ئۇ تاغنىڭ سولەت ۋە ھەيۋىتى باشقا ھەرقانداق تاغدىنمۇ چوڭ ئىكەن. شۇ تاغدا قۇدرەت باغۋىنى بىر دەرەخ ئۇندۇرگەن ئىكەنكى، ئۇنىڭ شاخلىرى ئاسماندىكى سۇرەييا يۇلتۇزىدىن ئوتۇپ كەتكەن، يىلتىزى تەھتى سەراغا يېتىپ بارغان ئىكەن. يىلتىزى مەھكەم، شاخلىرى ئىگىز ۋە ناھايىتى كوپ بولغان بۇ دەرەختە مىڭ ئۇۋۇلۇق قاغا ياشايدىكەن، ئۇ قاغىلارنىڭ قىرۇزە ئىسىملىك پادىشاسى بار بولۇپ، ھەممە قاغىلار ئۇنىڭ پەرمانىغا بويۇن سۇنىدىكەن. بۇ دەرەخ ئۇۋۇدە چوڭ بىر غار بار بولۇپ، بۇ غاردا بىر توپ ھۇقۇشلار ياشايدىكەن. ھۇقۇشلارنىڭمۇ شاباھەڭ دېگەن پادىشاسى بار ئىكەن. بىر كۈنى كېچىسى ئۇ نۇرغۇن لەشكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ، قاغىلارغا كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ، ئۇزلىرىنىڭ كونا دۇشمەنلىكىنى ئاشكارا قىلىپ، ئۇلارنىڭ دىماقلىرىدىن تۇتۇن چىقىرىپتۇ.

قىلىپ لەشكەرلىرى قەھرى بىلەن جەڭ،
قىلىپ دۇشمەن بېشىن تۇپراق بىلەن تەڭ.

شۇنداق قىلىپ، بىچارە قاغىلارنىڭ تەختلىرىنى جەڭ ئوتى بىلەن كويدۇرۇپ قارايتقان ھۇقۇشلار زەپەر غەلىبىسىنگە ئېرىشكەنلىگىدىن شات ۋە مەس بولۇپ قايتىشىپتۇ. ئۇ قاراڭغۇ كېچىدە قاغىلارنىڭ بەزىلىرى ئولۇپ، بەزىلىرى پىتىراپ كېتىشىپتۇ.

كېچىنىڭ قارا قاغىسى يوقلۇق ئۇۋۇسىغا كېتىپ، يۇلتۇزلار لەشكىرى ھۇقۇشلار قوشۇنىدەك خىلۋەتكە كىرگەندە، يەنى تاڭ ئاتقاندا،

چېكىپ كۈن شامى بىسيار زەررىن ئەلەم،
كېچە لەشكەرلىرىن قىلغاندا ھۇلزەم.

فىروزە قاچقان ۋە قالغان لەشكەرلىرىنى يېغىپ، ھۇقۇش چىرىكلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن سوز باشلاپتۇ:

— ئەي قاغىلار!— دەپتۇ ئۇ،— شابەھەڭ لەشكەرلىرىنىڭ كېچىلىك ھۇجۇمىنى كوردۇڭلار، بىر ھۇنچەيلەن ئولدى، بىر ھۇنچەيلەن يارىدار بولدى. ئەمدى ھۇقۇشلارنىڭ بىزنىڭ قېنىمىزغا بولغان ھېرىسلىغى تېخىمۇ ئاشتى. بىرىنچىدىن، ئۇلار بۇرۇن بىزنىڭ ماكانىمىزنى كورمىگەن ئىدى، ئەمدى كورۇۋالدى. ئىككىنچىدىن، بىزگە غالىپ كېلىپ كوڭۇللىرى قۇۋۇۋەتلەندى. ئۇچىنچىدىن، لەشكەرلىرىمىزنىڭ بەزىلىرى ئولۇپ، قالغانلارنىڭ كوپچىلىگى يارىلىق بولغانلىغىنى بىلدى. شۇ سەۋەپتىن ئۇلار بىزنىڭ جاراھەتىمىز ساقىيىپ، جامائىتىمىزنىڭ ئوڭ — سېپىنى تېپىۋېلىشىغا قويماي، پات - ئارىدا ئۇستىمىزگە يەنە باستۇرۇپ كېلىدۇ. ئەمدى يەنە كېچىلىك ھۇجۇم قىلسا، بىرىمىزنىمۇ تىرىك قويمايدۇ. شۇڭا بۇ ئىش توغرىسىدا ياخشى مەسلىھەتلىرىڭلارنى بىرىڭلار ۋە مۇداپىە تەدبىرلىرىنى ئويلاڭلار.

بۇدۇر دۇشمەننىڭ بىرىنچى ھەملىسى،
يەنە باردۇر تېخىمۇ كوپ ھىلىسى.
توسسا بولغاي سەلنى ئاز چاغدا يولىن،
كەلسە ئۇلۇغ توختىتىپ بولماس غولىن.
شۇ بۇگۇنلا چارە قىلساق كۇچ يېتەر،
ئەتىگە قالسا بۇ ئىش ۋاقتى كېتەر.

فىروزە سوزىنى تامام قىلغاندىن كېيىن لەشكەر باشلىقلىرىدىن بەش قاغا ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دۇئا ۋە تازىم رەسىمىتىنى ئادا قىلىپتۇ. ئۇلار قاغىلار ئارىسىدا دانىشمەنلىك ۋە پەزىلەت بىلەن تونۇلغان، تۇزۇك تەدبىر ۋە ياخشى پىكىرلىرى بىلەن مەشھۇر بولغان ئىكەن.

تۇغرا تەدبىر بىرلە ئۇلار ئېرتىشاتتى ھەر قاچان،
روزىگار ئىاينەگىنىڭ يۈزىدە بولسا خەلەل.
ئەيلىشەتتى راست پىكىرلەر ھەم ئۇلۇغ ئەقلى بىلەن،
بىر نەپەس ئىچىدە مىڭ ئالەمچە زور مۇشكۈلنى ھەل.

فىرۇزە ئۇلارنى شاھانە شەپقەت ۋە مەرھەمەت بىلەن ئۇلۇغلاپ سوئال قويۇپتۇ:

— بۇگۈن سىلەرنىڭ ئەقىل ۋە پەزىلىتىڭلارنى ئىمتىھان قىلىدىغان كۈن. كۆڭلۈڭلاردا ئېھتىيات ئۈچۈن ساقلاپ كەلگەن جەۋھەرلەرنى چىقىرىڭلار ۋە ئۇنى بايان يىپىغا ئوتكۈزۈڭلار.
ئۇ بەش قاغا شۇنداق دەپتۇ:

— پادىشاھىم مەملىكەتكە بول پانا،
ياخشى نامىڭ تارقىسۇن ئالەم ئارا.
يانچىلسۇن دۈشمەنلەر بېشى قولۇڭدا،
رەقىپ تۈپراقتا ئايلانسۇن يولۇڭدا.

ئەي پادىشاھىمىز! مەسلىھەت كورىستىشتە جاناپلىرىنىڭ ئەقىل زېھنىلىرىگە قايسى ئەقىل يېتەلىسۇن؟ بىزنىڭ كەم - كۈتە، ناقىس خاتىرىمىزگە كەچكىنى جاناپلىرىنىڭ كامىل زېھنىلىرىگە يەتكەنىنىڭ مىڭدىن بىرى بولالمايدۇ. بىزنىڭ كۈچ - قۇدرىتىمىز ۋە تاقىتىمىزنىڭ يېتىشى چاغلىق بولسىمۇ، قېنى ھەركەت قىلىپ باقايلى!

— بۇ جەھەتتە سەن نېمە دەيسەن؟— دەپ سوراپتۇ پادىشا ئۇلارنىڭ بىرىدىن،— بۇ ھادىسىدىن قۇتۇلۇشقا قانداق چارە قىلماقچىسەن؟

— ئەي پادىشاھىم، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇ قاغا،— بىزدىن بۇرۇنقى دانالار بۇنداق ۋەقەنىڭ چارىسىنى قىلىش تۇغرىسىدا "ئەگەر كىشى كۆچلۈك دۈشمەنگە تەڭ كەلمەكتىن ئاجىز كەلسە،

ئەلۋەتتە مال-دۇنيا ۋە ئەھلى ئايالىرىنى، ۋەتەن ۋە دىيارىنى تاشلاپ، رەقىبىنىڭ ئايىغى يەتمەيدىغان يەرگە كەتسۇن. چۈنكى ئوز يېرىدە تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن جەڭ قىلىش چوڭ خەتەرۋە كاتتا ئاپەتتۇر. بولۇپمۇ ئوزىنى بىلدۇر يەكگەن دۇشمىنىدىن قاتتىق ئېھتىيات ۋە پەرھىز قىلىش لازىم. ئەگەر كىمكى دۇشمەنىدىن زەربە يەپ، يەنە ئۇنىڭغا قارشى چىقماقنى نىيەت قىلسا، ئۇ خۇددى سەل ئاقىدىغان يەردە ئۇجلاپ، سەل كېلىپ باسقاندا، ئېقىۋاتقان سۇنىڭ يۇزىگە خىش بىلەن ئۇرغاندەك ئىش قىلغان بولىدۇ" دەپ ئېيتىشقان.

بولسىمۇ دۇشمەن ھەقسىز قىلغىن ھەزەر،
سەل بولۇر يىغىلسا كوپ قەتىرە ئەگەر.
قارشى تۇرما ئوزەكدىن زور دۇشمەنگە،
ئۇزاتمىغىن ئوز قولۇڭنى نەشتەرگە.

— قېنى سەن نىمىنى ئويلىدىڭ ۋە بۇ ئىش توغرىسىدا قانداق مەسلىھەتنى توغرا كوردۇڭ؟— دەپ سوراپتۇ پادىشا يەنە بىر قاغىدىن.

— بۇ ۋەزىرنىڭ ئېيتقىنى ماڭا ياقمايدۇ،— دەپ سوز باشلاپتۇ ئۇ قاغا،— چۈنكى دۇشمەنىدىن بىر ھەمله كورۇش بىلەنلا تۇغۇلغان ماكان، تورەلگەن يەرنى تاشلاپ كېتىش نومۇسسىزلىق ۋە ھىممەتسىزلىكتۇر. بىر زەخمە بىلەنلا يۇرتنى تاشلاپ كېتىش مەرتىلەرگە ياراشمايدىغان ئىش. ئەڭ لايىق تەدبىر شۇكى، جەڭ ياراقلىرىنى تەييارلاپ، شەۋكەت ۋە ھەشەمەت بىلەن ئۇرۇش مەيدانىغا ئاتلىنىپ، شىددەت كورسىتىشىمىز كېرەك.

ئۇرمىساق دۇشمەن كوكسىگە شەمشەر،
ھەرگىز ئاتمىاس ھىچكىم بىزنى ئەر.
ساقلاپ يۇرەكتە نومۇسىمىزنى،

باتۇرلارچە جەڭ قىلايلى يەكسەر.
يېگىلىگەيمىز دۇشمەننى چوقۇم،
كۈچ ـ قۇۋۋەت بىزگە يار بولسا ئەگەر.

كۈچلۈك پادىشانىڭ مەملىكەت ئۈچۈن كوكرەك كېرىپ چىقىش ۋاقتى كەلدى. ئەمدى دۇشمەن ئىسمىنى تىخ سۈيى بىلەن تىرىكلىك دەپتىرىدىن يۇيۇپ تاشلىساقلا، راھەت شارابىنى مۇرات لېۋىگە يەتكۈزەلەيمىز ۋە دۇشمەن تەمەنناسىنىڭ جامىنى زەپەر تېشى بىلەن ئۇرۇپ چاقالايمىز. ئەمدى مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، قاراۋۇللارنى قويايلى، خەۋپ يېتىدىغان تەرەپلەردىن ئۆزىمىزنى ئېھتىياتتا تۇتايلى، ئەگەر بىرەر تەرەپتىن دۇشمەننىڭ قەست قىلغانلىق خەۋىرىنى ئالساق، ئالدىغا قارشى چىقىپ ئۇرۇش قىلايلى، ياكى جەڭ توزانلىرى ئىچىدە نۇسرەت چېھرىسىنى كورەيلى ياكى نام ـ شوھرەت مەيدانىدا ئاخىرغىچە تىرىشىپ جان پىدا قىلايلى. چۈنكى ياخشى نام قالدۇرۇپ ئولۇشمۇ راۋادۇر. پادىشالار جەڭ قىلغان ئىكەن. ئىشنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلماسلىغى ۋە بۇنداق مۇھىم پەيتتە جان ۋە مال ـ دۇنياغا قارىماسلىغى كېرەك.

باشتىن كېچىپ ئۇرۇشقا قەدەم قويساڭ تاپارسەن،
مۇرات ـ مەقسەت، ئۇمىدىڭ، ئارزۇلىرىڭ كانىنى.
ئەگەر بەختىڭ يۈزۈڭگە باقمىغىنى خالىساڭ،
قەيسەر بولۇپ جەڭ ئارا ئال دۇشمىنىڭنىڭ جانىنى.

پادىشا يەنە بىر قاغىغا قاراپتۇ ۋە:
ـــ سېنىڭ رايىڭ نىمىنى تەقەززا قىلىدۇ ۋە تەدبىرىڭ قانداق تەسەۋۋۇر ياساۋاتىدۇ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.
ـــ ئەي پادىشا! ـــ دەپتۇ ئۇ قاغا، ـــ مېنىڭ باشقىلارنىڭ سوزى

بىلەن ئىشىم يوق. مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، ئەلچى ئەۋەتىپ ئۇلارنىڭ سۇلۇھ قىلىشقا مەيلى بار- يوقلۇغىنى بىلىپ باقايلى. ئەگەر بىزدىن باج - خراج ئېلىپ بىزگە دۇشمەنلىك قىلىشنى تاشلايدىغان بولسا، بىزمۇ سۇلۇھ قىلىپ، تاقىتىمىز ۋە ئىمكانىيىتى- مىزگە بېقىپ، باج - خراج تولەشنى گەدىنىمىزگە ئالايلى - دە، ئۇرۇش مۇشەققىتى ۋە كېچىلىك ھۇجۇملارنىڭ مېھنىتىدىن خاتىر- جەم بولۇپ، ئوز دىيارىمىزدا ئاسايىشلىق تاپايلى.

پۇتەر بولسا ئەگەر تەدبىر بىلەن كار،
مادارا قىل كاتتا دۇشمەنگە ھەر بار.
بولالمىساڭ ئەگەر دۇشمىنىگە زور،
ئەيلە ئۇنى نازۇ- نېمەتكە مەغرۇر.
ئاسايىش تاپاي دىسەڭ جاھاندا،
دۇشمەن تىلىنى ئىھساندا باغلا

پادىشالارغا توغرا كېلىدىغان تەدبىرلەردىن بىرى شۇكى، دۇش- مەننىڭ شان - شەۋكىتى ۋە قۇدرىتىنى ئېنىق كورسە ۋە ئۇنىڭ غالىپ كېلىپ، سەلتەنەت ۋە مەملىكەتكە پىتنە - پاسات يەتكۈزىدىغانلى- غىنى ئېنىق بىلسە، پىتنە - ئىخۋا ئوتىنى ئارىدىن ئوچۇرگۈدەك بىر ھىلە قىلىش كېرەك، چۈنكى دۇشمەننىڭ ئوزىدىن كۈچلۈك ئىكەنلىگىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ئىتتىكلىك قىلماق ئەقىل ھوكمى ۋە تەجرىبە يوسۇنىدىن يىراقتۇر. "جاھان ساڭا باقمىسا سەن جاھانغا باق" دىگەن سوز بار ئەمەسمۇ؟

پادىشا يەنە بىر ۋەزىرىگە قاراپ:

— سەنمۇ مەسلىھەت كورسەت، خىيالىڭغا كەلگەننى ئېيت،— دەپتۇ.

— ئەي پادىشاھىم،— دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇ قاغا،— بىر كىم ئار - نومۇس قىلماي، ئوزىدىن كىچىك دۇشمەن ئالدىدا قول

باغلاپ تۇرغاندىن كېيىن، ۋەتەننى تاشلاپ ئوزدىنى غۇربەت رەنجىگە سالغىنى كوپ ياخشى. ئەگەر ھۆقۇقىدىن ئايرىلغا خىراج بېرىشنى قوبۇل قىلساق، ئۇلار ئاز نەرسىگە رازى بولمايدۇ. بەلكى تېخىمۇ ھەددىدىن ئېشىپ، بىزنى مۇتلەق نابۇت قىلىشقا ئۇرۇندىدۇ، چۈنكى: "كىشى دۇشمىنىگە ئوز ھاجىتىگە تۇشلۇق ئېگىلسە بولىدۇ. ئەمما كىشىنى خارلىق ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويغۇدەك مىقداردا ئىززەت - ئىكرام بىلدۇرۇش توغرا ئەمەس" دېگەن گەپ بار. ئەمدى بۇ دەرتكە چىداپ سەۋرى - تاقەت قىلىپ تۇرايلى، ئەگەر ئۇلار ئۇستىمىزگە باستۇرۇپ كەلسە، زەرەردىن ساقلىنىش ئۈچۈن جەڭ قىلساق بولىۋېرىدۇ. چۈنكى نام - شوھرەتنى تاشلاشتىن كورە ئۆرۈش ۋە ئولتۇرۇشنى باشلاش ياخشىراقتۇر.

قىلمىساڭ گەر نام شوھرەتنى تالاش،
يەنچىلۇر دۇشمەن تېشى ئاستىدا باش.

پادىشا ئاخىرى كارشۇناس دەپ ئاتالىدىغان بەشىنچى ۋەزىرگە قاراپتۇ:

— مەن سېنىڭ مۇشكۇللەرنى يېشىۋېتىدىغان ئەقلىگە كوپرەك ئىشىنىمەن، — دەپتۇ.

مەملىكەتكە چەرخىتىن يەتكەن گىرەنى ئاچقىلى،
ھېچكىشى ئەقلىڭ كەبى مۇشكۇل كۇشايى تاپمىدى.
ھەر كىشى كىرمەس سوزۇكگە تاپمىغاي مەقسىدىنى،
ھىممىتىڭ قىلماي مەدەت ئىشلار تامامى تاپمىدى.

سېنىڭ رايىڭ قانداق؟ ۋەتەننى تاشلاپ كېتىش، جەڭ قىلىش ياكى سۈلۈھ قىلىش يوللىرىنىڭ قايسىسىنى مۇۋاپىق كورىسەن؟

— مېنىڭ تەدبىرىم شۇكى، — دەپ گەپ باشلاپتۇ كارشۇناس، —

زورۇرلىيەت بولمىسا ھۆقۇقسىزلار بىلەن جەڭ قىلىشنى ئىختىيار قىلماسلىقىمىز كېرەك. چۈنكى ئۇلار بىز بىلەن جەڭ قىلىشقا يۈرەكسىز، بىز ئۇلار ئالدىدا ئاجىز، دۈشمەن كۈچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شەۋكىتىتە بىزدىن ئارتۇق. ئۇنى كەمسىتىش مەغرۇرلۇق بولىدۇ. ئەگەر ھەر كىشى مەغرۇر بولسا ھالاكەتكە يۈزلىنىدۇ. ئۇلار ھازىرچە بىزگە قەست قىلمايدۇ. چۈنكى ئۇلارنىڭ ئاۋازىدا ئەندىشە بار. ھۇشيار كىشى ھېچقاچان دۈشمەندىن ئەمىن بولمايدۇ، شىكەستلەنگەن ۋە غەپلەتتىن ئويغانغان دۈشمىنى ئۇستىگە يۇرۇش قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ. يەنە ئۇلار: "ئۇرۇشتا غەلىبە بىر نوۋەتتە بىز تەرەپتە بولسا، بىر نوۋەتتە ئۇلار تەرەپكە يۈزلىنىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ قەستىمىزدە بوكتۇرمىدە كىشى قويغان بولۇشى ئېھتىمال، ھەممىسى جابدۇنۇپ ۋە تەييار بولۇپ، بىزنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ" دەپ ئويلايدۇ. بۇ ئەندىشە بىلەن ئۇلار جەڭ قىلىشنى لايىق كۆرگەن بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئۇرۇشۇشنى خىيال قىلغان بولسا، ئۇلار بىلەن قارشۇ قارشى بولۇشماق بىزگە ياخشىلىق كەلتۈرمەيدۇ. چۈنكى جەڭ جان بىلەن بولىدىغان نەرسە، ئۇنىڭدىن پايدا كەلمەيدۇ.

بولسۇمۇ گەر شىرەڭ كۆچلۈك، پىلەڭ يوغان،
سۈلۈھ قىلماق ياخشىراقتۇر ئۇرۇشماقتىن.

— جەڭنى خوپ كۆرمىسەڭ قانداق قىلىشنى مۇڭاپىق كۆرىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بۇ باپتا ئويلىنىپ پىكىر يۈرگۈزۈش كېرەك، — دىدى كارشۇناس، — چۈنكى پادىشالار خەزىنە ۋە مال- دۇنيالىرىنىڭ كۆپلۈگى ۋە خادىم ھەم لەشكەرلىرىنىڭ سانىناقسىزلىغى بىلەن ئەمەس، بەلكى توغرا تەدبىرلەر بىلەن كۆزلىگەن غەرىزىگە يېتەلەيدۇ.

ئولتۇرەرسەن قىرىق - ئەللىك كىشىنى شەمشەر بىلەن،
يوقىتىش مۇمكىن پۈتۈن لەشكەرنى بىر تەدبىر بىلەن.

مەسلىھەت ۋە كېڭەش قىلغاندا، پادىشانىڭ پىكرى ئاساس، ۋەزىرلەرنىڭ سۆزلىرى بولسا يارداەچى بولىدۇ. بۇ خۇددى دەريا سۈيىگە ئېرىق - ئوستەكلەرنىڭ سۈيى قوشۇلسا، ئۇلۇغ سۇ ھاسىل بولغاندەك بىر ئىش. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىم خالىس نەسىھەتچى لەرنىڭ سۆزىگە كىرمىسە، قىلىدىكى بەخت- سائادەتلىرىمۇ زايا بولىدۇ. ئەگەر كوپنىڭ ئەقلىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئېتىقاتلىق ۋەزىرلەرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىماقنى ئادەت قىلسا، دولىتى مۇستەھكەم ۋە شەۋكىتى ئەبەدى بولىدۇ. خۇداغا شۈكرى، پادىشاھىمىز مىجەزىنىڭ خوپاۋغى ۋە تەدبىرىنىڭ ياخشىلىغى بىلەن تونۇلغاندۇر.

ئوز ئىچىگە ئالدى سانسىز كۆپ ھۈنەرنى ئەقلىڭىز،
بەردى قۇياش يۈزىگە نۇر، نۇرغا تولغان زېھنىڭىز.
قائىدە پەرۋەرلىك ئورناتتى ئادالەت بابىدا،
چارلاەر تۇرغۇزدى ھۇشيارلىق بىلەن تەدبىرىڭىز.
ھەچقاچان گوھەر بولالماس شۇ ئىشەك مۇنچاقلىرى،
پىكرىمىز ھەرگىز يېتەلمەس، شۇنچە چوڭقۇر پىكرىڭىز.

مېنى مەسلىھەت بېرىشكە بۇيرۇدىلا. شۇڭا بىلگىنىمنى ئېيتىشىم لازىم بولىدۇ. بەزىلىرىنى خىلۋەت جايدا ئېيتىمەن ۋە بەزىسىنى خالايىق ھۇزۇرىدىلا دەيمەن. مېنىڭ پىكرىم شۇكى، جەڭ قىلىشنىمۇ توغرا تاپمايمەن. باج - خىراج ۋە سېلىق تولەشنىمۇ ماقۇل كورمەيمەن.

دۇشمىنىمگە بويۇن ئەگسەم خارۇ - زارلىق كەلتۈرگۈسى،
ئاشۇ ھال بىرلە تىرىك يۈرگەندىن ئۆلگەن ياخشىدۇر.

يۇقۇرى ھىممەتلىك كىشىلەر خالايىق ئارىسىدا ياخشى ئاتالماق ئۈچۈن ئوزۇنگە ئۇزۇن ئومۇر تىلىشىدۇ. ئەگەر ھايات خارلىق بىلەن ئوتتىدىغان بولسا، ئۇنداق ئومۇرنىڭ قىسقا بولغىنى ياخشى. خارلىق بىلەن كەچۈرگەن ھاياتتا نىمە نەپ بولسۇن! شۇڭا مەن ئوزلىرىنىڭ ئاجىزلىق ئىزھار قىلىشلىرىنىمۇ راۋا كورمەيمەن. چۈنكى كىشى ئوزىنىڭ خارلىغىغا تەن بەرسە، ئۇنىڭغا بالا ـ قازا ئىشكىلىرى ئېچىلىدۇ، چارە يوللىرى يېپىلىدۇ.

كىشى خارلىقنى قىلسا ئىختىيار،
پەلەك ئۇنىڭغا قەھرى قىلىشۇسى.

قالغان مەسلىھەتىمنى خىلۇەتتە ئېيتاي.

ـــ ئەي كارشۇناس، ـــ دەپتۇ ھازىر بولغانلاردىن بىرى، ـــ كېچىشنىڭ پايدىسى نۇرغۇن ئەقىلنىڭ يىغىلىشى بىلەن بولىدۇ. ھەرقانداق ئىشتا ئاقىلار جەم بولۇپ، مەسلىھەت قىلسا، ھەرقانداق بۇزۇق ۋە توزۇك پىكىرلەر ئوتتۇرىغا چۈشسە، توغرىسى قوبۇل قىلىنىدۇ.

مالامەت بىرلە ھوسۇلۇڭ ئىتتىپاق ئەيلەپ جاھان ئالدى،
شۇ راستۇر ئىتتىپاق بىرلە جاھان ئالماق ئاسان ئىشتۇر.

شۇنداق تۇرۇقلۇق ئوز مەسلىھەتىڭنى خىلۇەتتە ئېيتماقچى بولغىنىڭنىڭ سەۋىۋى نىمە؟

ـــ مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى ئورپ ـ ئادەت ئىشلىرىدەك ھەممىلا كىشى مەسلىھەت بېرەلەيدىغان ئىش ئەمەس، ـــ دەپتۇ كارشۇناس، ـــ "پادىشالارنىڭ سىرلىرى كېچىكىشكە قاتناشقانلار ياكى ئەلچىلەر ئارقىلىق پاش بولۇپ قالىدۇ" دىگەن گەپ بار. ئېھتىمال، بۇ يەردە جاسۇسلار بولۇشى مۇمكىن. ئۇلار ۋاقىپ

بولغانلىرىنى بىرمۇ دۇشمەنگە ئېيتىپ بەرسە، دۇشمەن بىزنىڭ تەدبىرلىرىمىز ئاچقان يوچۇقنى ئېيتۇۋېتىدۇ - دە، ئارزۇلىرىمىزنىڭ ئوقى مەقسەت نىشانىسىغا تەگمەي قالىدۇ. ئارىمىزدا دۇشمەن كىشىلىرى بولمىغان تەقدىردىمۇ ھەمىشە بولغانلاردىن بىرەرسى چىقىپ، ئوتكەن گەپ - سوزلەرنى دوستىغا ئېيتىپ قويۇشىمۇ ئېھتىمال. ئۇ يەنە بىر دوستىغا ئېيتسا، ئۇ يەنە بىر دوستىغا ئېيتىدۇ. شۇ تەرىقىدە ھايت - ھۇيت دېگىچە سىرىمىز پۈتۈن دوست - دۇشمەنگە يېيىلىدۇ. سىر يوشۇرۇش توغرىسىدا:

دېدى بۇ سوزنى بىر ھۇشيار ئەقىلدار،
كېرەك بولسا بېشىڭ، سىر ئېيتما زىنھار.

دېگەن بىيىت بار. ئەگەر كىشى ئوزىگە سىرداش بولمىغان كىشىگە سىر ئېيتسا، ئاقىۋىتى پۈشايمانغا قالىدۇ. سىر يوشۇرۇش پادىشالار ئۈچۈن ھەرقانداق كىشىگە كېرەك بولغانىدىنمۇ ئارتۇق زورۇر. چۈنكى بارلىق خەۋپ - خەتەر پادىشالارنىڭ سىرلىرى ۋە تەدبىرلىرىدىن ئىشەنچسىز كىشىلەر ۋاقىپ بولغانلىقىدىن پەيدا بولىدۇ.

ئەگەر بولسا سىرىڭدىن غەيرى ئاگاھ،
كېلۇر ئاشۇ سىرىڭدىن نالەيۇ ئاھ.

ئۇرغۇن پادىشالار سىرى پاش بولغانلىقتىن، ھاياتى بەربات بولغان. مەسىلەن، كەشمىر پادىشاسى ئوز سىرىنى ۋەزىرىگە پاش قىلىپ قويغانلىقتىن پادىشالىق تەختىدىن خارلىق ئازگىلىغا دومىلاپ چۈشكەن ۋە ئومۇر قۇياشى پانا مەغرىبىگە مەڭگۇ ئولتۇرغان.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ فىرۇزە.

— كەشمىر شەھرىدە بىر پادىشا بار ئىكەن؟ — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس.

كەشمىر پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى

كەشمىر شەھرىدە بىر پادىشا بار ئىكەن. ئۇ مۇسەخخەر① يۈگىنىنى پەلەك ئارغىمىقىنىڭ بېشىغا سالغان ۋە تىرىكچىلىك ئۈچۈنى ئوز ئىختىيارىنىڭ كەمەنگە ئىلدۇرغان بولۇپ، چاقماقتەك شەمشىرى ئوتىنىڭ قورقۇنچىسىدىن شامالمۇ ھاۋا ئۇستىدە راستىلىقىنىڭ قارىمۇ - قارشى تەرىپىگە بارالمايدىكەن؛ جان ئالغۇچ نەيزىسىنىڭ ھەيۋىسىدىن سۇمۇ يەردە ئەگرى ئاقالمايدىكەن.

يالىڭاچلاپ تىغ جىسمىنى ھەرقاچان،
كىيدۇرۇپ خەلقە ئامانلىقتىن لىباس.
ئادالەت بىرلە تۇتقاچ مەملىكەتنى،
ئۇنتۇغان ئىدى زۇلۇمنى ئامۇخاس.

بۇ پادىشانىڭ ھورمەت پەردىسى ئىچىدە بىر مەھبۇبى بار ئىكەن. ئۇ تۇن رەڭلىك زۇلپى ئۇزۇنلۇقتا قىيامەت كېچىسىگە مەدەت بېرىدىغان، جان بېغىشلىغۇچى جامالى ئوزىنىڭ كامالەتكە يەتكەن ھوسنى بىلەن ئون توت كۈنلۈك تولۇن ئايغا ساۋاق بېرىدىغان، كېچىلىرى ئويغاق تۇرىدىغان زاھىتلارمۇ ئۇنىڭ ئاپىتاپتەك يۈزىنى چۈشىدە كورسە، پاكىزلىكتە سۇبھىدەك بولغان پەرھىز جەندىلىرىنىڭ ياقىسىنى چاك ئېتىپ ئاھ ئۇرىدىغان دەرىجىدە گۈزەل ئىكەن.

زىبا قامىتى ئەجەپ كېلىشكەن،
ئىككى قېشى يا، قوش زۇلپى كەمەن.

① مۇسەخخەر — بويسۇندۇرۇش، ئوزىگە قارىتىش.

پەيدا بولغانتى هوسنىدىن گۈلشەن،
ساچىدىن سۈمبۈل، يۈزىدىن سەمەن.

پادىشا ئۇنىڭغا شۇنداق كۆڭۈل باغلىغان ئىكەنكى، ئۇنىڭ جامالىنى كورۈشنى ئوز ئومرىنىڭ هاسىلى دەپ بىلىدىكەن ۋە ئۇنىڭ زۇلپى هەم خالىنى تاماشا قىلىشنى تىرىكچىلىگىنىڭ سەرمايىسى هىساپلايدىكەن. ئۇ مەهبۇبىغا ئوز جېنىنى بەرگىدەك دەرىجىدە ئامراق ئىكەن. كۆڭۈل سەهىنسىدىكى سەۋرى - تاقەت ئۇنىڭ جامالى جازىبىسىگە تارتىلىپ كەتكەن ئىكەن.

ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئوز ئىختىيارىم بىرلە بارماسمەن،
تارتىدۇ تاشلاپ بوينۇمغا زۇلپىنى قىلىپ كەمەن.

غەۋغا تۇغدۇرغۇچى ئۇ شوخ ئايالمۇ پادىشانىڭ كۆڭۈل قۇشى ئوزىنىڭ زۇلپى دامىغا گىرىپتار بولغانلىغىنى بىلىپ، قاش - كوزلىرىنى ئويناتىپ، غەمزە ئوقىنى ئۇنىڭ كوكسىگە ئېتىپ تۇرىدىكەن ۋە سائەتسىرى شىرىن كەرەشمىلەر بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ پۇت - قوللىرىنى چەمبەرچەس باغلۇۋېتىدىكەن.

ئاشىق ئولتۇرمەك ئىشى هەم پىتنە تۇزمەك شۇنىسى،
ئاشۇ جانان قەددىگە لايىق تىكىلگەن بىر لىباس.

ئۇ ئايالنىڭ نازى ۋە شوخلۇغى ئۇستۇن كەلگەنلىگىدىن، يالغۇزلا پادىشانىڭ ئىشقىغا قانائەت قىلماي، باشقىلارنىمۇ سەھىر - لەپ، سەتەڭلىك تىغى بىلەن ئوزىگە قارىتىدىكەن. ئۇ شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ، ئاخىرى پادىشانىڭ مۇلازىملىرىدىن بىر يىگىتنى مۇهەببەت چولۇۋىرى بىلەن باغلۇۋاپتۇ. ئۇ يىگىتمۇ شۇنداق چىرايلىق ئىكەنكى، خۇددى خىزىر ئابىهايات لېۋىدە تۇرغاندەك لەۋلىرى

ئۇستىدە خەت تارتقان قاپ-قارا بۇرۇتى كەۋسەر ئېرىغىنىڭ قىرغىغا ئۇنگەن جەنىتەت سۈمبۈلىغا ئوخشايدىكەن.

لېۋىدىكى بۇرۇتنى كورگەن كىشى دەر ئىدى:
"ئابىھايات قىرغىغا مېھرگىيا ئۇنۇپتۇ".

ئۇ يىگىتمۇ ئاشقىلىقتا تاقتى-تاق بولۇپ، كەيپىياتى بەتلىرىدىكى سەۋرى خېتىنى ھايات سەھىپىسىدىن ئوچۇرۇۋەتكەن ئىكەن.

ئېغىر بىلەر ئاشىق جىسمى جان يۈكىن،
كوتىرەلمەس زەئىپلىك دەرمان يۈكىن.

بۇ ئاشىق-مەشۇقلار ھەمىشە قاش-كوزلىرى بىلەنلا سوئال-جاۋاپ قىلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ. بىر كۈنى پادىشا ئىشرەت تەختىدە ئولتۇرۇپ، ئۇ مەھبۇبى بىلەن ۋىسال سوھبىتىنى قۇرۇپتۇ. بايىقى يىگىتمۇ پادىشانىڭ خىزمىتىنى قىلىپ تۇرغان ئىكەن. پادىشانىڭ ئاگاھ ئىكەنلىگىدىن خەۋەرسىز ئۇ خوتۇن، يىگىتكە قاراپ تەبەسسۇم قىلىپ، ئۇمىت ئېتىگىنى شېكەر بىلەن تولدۇرۇپتۇ. يىگىتمۇ ئۇنىڭ ئۈدۈلىدا تۇرۇپ كوز ئىشارىسى بىلەن ئەركىلەپ قويۇپتۇ.

كوزى بىلەن قىلدى بىر ئىشۋە ئاغاز،
پېرىمى غەمزە ئىدى، پېرىمى ناز.

پادىشا بۇلارنىڭ قىلغىنىنى بىلىپ قېلىپ، ئۇنىڭ جېنىدا غەيرەت ئوتى لاۋۇلداشقا باشلاپتۇ-دە، دىل ئارامى ۋە سوھبەت قىلىش ھەۋىسىنى كوڭلىدىن چىقىرىپ تاشلاپتۇ.

بەرمىگەي سىزگە ۋاپا مۇئمىلىرىنى ئۇ دەرەخ،
ساپىسىنى بەرسە گەر غەيرى كىشىنىڭ باغىغا.

ئەمما پادىشا: "بۇ ئىشتا ئالدىراڭغۇلۇق قىلىش يارىمايدۇ. بۇ ئىككىسىدىن قايسىسى ھەقىقى دۇشمىنىم ئىكەنلىگىنى بىلمەي تۇرۇپ، يېنىكلىك قىلىشقا بولمايدۇ" دىگەن ئويغا كېلىپ، سەۋرى قىلىپ، بۇ ئىشنى كورمىگەن بولۇۋاپتۇ ۋە ئولتۇرۇشقا ھەچقانداق تەسىر بەرمىگەنىنىڭ ئۈستىگە كېچىسىمۇ سەۋرى بىلەن ئوتكۈزۈپتۇ. ئەمما تاڭ ئاتقۇچە كوڭلى خۇددى پەرۋانىدەك تاقەتسىزلىك ئوتىنىڭ شولىسىدا كويۇپتۇ.

ئاشىق بولسا شاھ، مەشۇق بولسا ئۇندىق نازىنىن،
قايسى كوز بىرلە كورەر غەيرىگە مايىل بولغىنىن.

ئەتىسى ئۇرلۇق قۇياش نۇسرەت بايرىغىنى كوپ - كوك پەلەك قەسرى ئۈستىدە كوتىرىپتۇ ۋە سەييارىلەر پادىشاسى قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى ئالەم يۈزىدىن ئېلىپ يوقاتقان ئىلكىگە بېرىپتۇ.

ئاپتاپ قىزى بولۇپ گۈزەل رۇخسار،
پەلەك پەردىسىدىن كورسەتتى دىدار.

پادىشا ئادالەت تەختىگە چىقىپ ئولتۇرۇپتۇ. دادخاھلار قازىلىق ئورنىدا ئولتۇرۇشۇپ، شاھقا ئادالەتتە ئاشنا بولۇپتۇ. پادىشا ۋەزىر بىلەن ئوزىنى خاۋەتكە ئاپتۇ ۋە ئۇ يىگىت بىلەن خوتۇن توغرىسىدىكى سىرلىرىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار كوپ سوزلەشكەندىن كېيىن، يىگىت بىلەن خوتۇن ئىككىسىگە مەخپى زەھەر بېرىپ، ئولتۇرۇشكە مەسلىھەتلىشىپتۇ ۋە: "پادىشا بىلەن ۋەزىردىن باشقا ھەچكىم بۇ سىردىن خەۋەر تاپمىسۇن، چۈنكى ئىز - زەت ۋە شوھرەت پەردىسى ئوتتۇرىدىن كوتىرىلىپ نومۇس يىپى ئۈزۈلۈپ كەتمىسۇن" دەپ قارار قىلىشىپتۇ.

ياخشىدۇر بۇنداق ئىشقا پىنھانلىق،
پاش قىلماق كەلتۈرۈر پۇشايمانلىق.

ۋەزىر پادىشا قېشىدىن چىقىپ ئويىگە بېرىپتۇ. قارىسا قىزى ناھايىتى مالال ۋە پەرىشان ھالدا ئولتۇرغان ئىكەن.
— قىزىم ساڭا نىمە بولدى؟ نىمىشقا غەمكىن ئولتۇرىسەن؟— دەپ سوراپتۇ ۋەزىر.
— بۇگۈن ئوردىغا بارغان ئىدىم، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ۋەزىرنىڭ قىزى، — پادىشانىڭ خوتۇنى ئوز دىمەتلىكلىرىم ئارد-سىدا ماڭا ئىزا قىلدى ۋە ئۇلاردىن مېنى خار كوردى. شۇ سە-ۋەپتىن كوڭلۈم يېرىم بولۇپ ياندىم.
ۋەزىر بۇنى ئاڭلاپ، بەكمۇ كوڭلى ئاغرىپتۇ ۋە قىزىغا تە-سەللى بېرىپتۇ.

تۇتۇگۈننىڭ ئىشى مېنى قىلدى ئاگاھ،
خوشال بولغىن غەمنىڭ كۈنى بولدى كوتا.

— غەم يىمىگىن قىزىم، ئىككى-ئۈچ كۈنگە قالماي، ئۇنىڭ ھايات چىرىغى ئوچىدۇ ۋە تىرىكلىك گۈلى سولىدۇ.
قىزى ھەقىقى ئەھۋالنى بىلمەك ئۈچۈن ئېنىقلاپ سوراپتۇ. ۋەزىرمۇ بايىقى سىرنى قىزىغا ئوچۇق ئىزھار قىپتۇ ۋە: "بۇنى مەخپى تۇتقىن" دەپ تاپىلاپتۇ.
شۇ كۈنلەردە سەلتەنەت خادىملىرىدىن بىر ئايال ئۇ قىزنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە قىزغا يەتكەن ئەلەملەر توغرىسىدا ئوزىدە ئېيتىپ كوڭلىگە تەسكىن بېرىپتۇ.
— ئەگەر مەلىكە ماڭا سەۋەپسىز ئازار بەرسە مەن قىلچە غەم قىلمايمەن، چۈنكى ئۇ پات-پۇرسەتتە جازاسىنى تاپىدۇ. دۇشمەننىڭ كوزدىن يىراق بولىدىغان ۋاقتى يەتتى، — دەپتۇ قىز.

هىلىقى ئايال بۇنى تولۇقراق ئېيتىپ بېرىشنى سوراپتۇ ۋە:
ــ ماڭمۇ ئۇنىڭ سالغان جەۋرى - زۇلمى ئاز ئەمەس. نىمە بولدۇ مېنى ھەقىقى ھالدىن خەۋەردار قىلسىڭىز، كۆڭلۈم خوشال بولاتتى، ــ دەپتۇ.
ــ ئەگەر بۇ سىرنى پىنھان تۇتالساڭ ساڭا ئېيتىپ بېرەي، ــ دەپتۇ قىز.
ئۇ ئايال پاش قىلماسلىققا ۋەدە بېرىپتۇ. قىز ھەمىمە سىرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئايال بۇ يەردىن چىقىپ، پادىشا - نىڭ خوتۇنىنىڭ قېشىغا كېرىپ، ئاڭلىغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. خوتۇن ئۇ يىگىتنى قېشىغا چاقىرىپ، پادىشا ۋە ۋەزىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى سىر - ئەسرارىدىن خەۋەردار قىلىپتۇ ۋە مەسلىھەتلىشىپ، پادىشا بۇلارغا قول سالغىچە خوتۇن بىلەن يىگىت پادىشانىڭ ئىشىنى تۈگىتىش قارارىغا كەپتۇ. شۇ كېچىسى پادىشا راھەت ياستۇغىدا ئۇخلاۋاتقاندا، خوتۇن بىلەن يىگىت ئۇنىڭ تىرىكلىك كېمىسىنى غەرق بولۇش گىرداۋىغا باشلاپتۇ. پادىشا ۋەزىرگە ئوز سىرىنى ئاشكارا قىلغانلىقى تۈپەيلىدىن ھايات تەختىدىن چۈشۈپ، ۋاپات تەختىگە يېتىپتۇ.
بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، پادىشالار ۋەزىرلەر بىلەن كېڭەش قىلىپ، ئۇلارنىڭ تەدبىرلىرىدىن پايدا ئالسا بولىدۇ. لېكىن ئوز سىرىغا ھېچكىمنى شېرىك قىلماسلىقى كېرەك. چۈنكى شۇنداق بەخت - سائادەت ۋە كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن، پادىشالار ئوز سىرلە - رىنى ئوزى مەھكەم تۇتالمىسا، ئەقىلدە ۋە يىراقنى كورۈشتە پادىشا - لاردىن كوپ دەرىجىدە ئاجىز بولغان پاشقىلار قانداقمۇ سىر ساق - لىيالسۇن؟

بولمىسا ئوزەكتىكى كۈچ، تۇتماق ئۈچۈن سىرنى پىنھان، ئوزگىلەر ئۇنداق ئېغىر رەنجىگىنى قانداق ساقلىسۇن.

كارشۇناس بۇ سوزلەرنى ئېيتقاندىن كېيىن كېڭەشتە ھازىر بولغانلاردىن بىرى ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ:

ــ سېنىڭ بۇ پىكرىڭچە كېڭەشنى تاشلاش كېرەككەن ــ دە! ھەر كىم ئۆز ئىشى ئۈستىدە ئۆزى پىكىر يۈرگۈزۈشى لازىمكەن ــ دە؟ ۋاھالەنكى، كېڭەش قىلىش ئادىتىنى يوق قىلىش ئەقىل ۋە ھىكمەت مەزھىدە راۋا ئەمەس. "كىشى ھەرقانداق ئىشنى كېڭەشسىز باشلىماسلىغى كېرەك" دىگەن سوز بارغۇ؟

ھەر كىشى تاشلىسا كېڭەش قىلىشنى،
نابۇت قىلغۇسى ئەقىل ئىشنى.

ــ مەن كېڭەش قىلىشنى يوقتىش كېرەك دىگىنىم يوق، ــ دەپتۇ كارشۇناس، ــ ئەقلى زەئىپلەرگە باشقىلار ئەقلى بىلەن قۇۋۋەت كىرگۈزىدۇ، بۇ خۇددى بىر چىراقتا يەنە بىر چىراق يانداشسا يورۇغى ئاشقاندەك ئىش. سوزلىرىمدىن "كېڭەشنى تەرك قىلماق كېرەك ئىكەن" دەپ پەملەپ قالماڭلار. ھېنىڭ سوزۇمنىڭ مەنىسى شۇكى، ھەرقانداق ئوبدان مەسلىھەت كېڭەشتىن چىقىدۇ. ئۇنى پىنھان تۇتۇش كېرەك. چۈنكى سىرنى يوشۇرۇن تۇتۇشنىڭ ئىككى پايدىسى بار: بىرى، كوزلىگەن ئىشنى ئوز ۋاقتىدا پۈتتۈرگىلى بولىدۇ؛ يەنە بىرى، ئەگەر تەدبىر تەقدىرگە مۇۋاپىق كەلمىگەن بولسا، كۆڭلىدىكى غەرىزى ۋۇجۇتقا چىقمىغان بولسا، دۇشمەنلەر ئۇنىڭدىن بىخەۋەر قېلىشۇبرىدۇ.

گەر بىلسەڭ، رەقىبلەر تەنىسىنىڭ رەنجى قاتتىقتۇر،
ۋىسال دولىتىنىڭ شاتلىغىدىن بىبەھر قالغاندىن.

ــ ئەي شەپقەتلىك نەسىھەتگۈيۇم، ھەقنى سوزلەش بابىدا ساڭا كوپرەك ئىشەنچەم بار. خىيالىڭغا قانداق مەسلىھەت كەلگەن

بولسا ماڭا ئىزھار قىل، ــ دەپتۇ فىروزە.

ــ خادىملارغا شۇ نەرسە ۋاجىپكى، ــ دەپ سوز باشلاپتۇ كارشۇناس، ــ خوجايىنلىرى بىرەر تەدبىر قوللانغاندا، ئەگەر ئۇ تەدبىر ساۋاپلىق بولسا ماختىشى كېرەك، ئەگەر خاتا بولسا مۇلايىملىق ۋە مادارا بىلەن ئۇ ئىشتىن ياندۇرۇشى كېرەك. ھەرقانداق ۋەزىر ئوز خوجايىنى بىلەن كېڭەش قىلىش ھەققىنى ئادا قىلمىسا، ئۇنى دۇشمەن ھىساۋلىغا بىلمەك كېرەك. ئەگەر پادىشا سىرىنى يېشۇرۇن تۇتماقچى بولسا، ئىشەنچلىك ۋەزىر ۋە ۋاپالىق خادىمنى قولىغا كەلتۈرۇشى كېرەك، ئەقىدىلىكلەرگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلىشنى، خىيانەتكارلارغا ئەدەپ ۋە جازا بېرىشنى ئوزىگە ئادەت قىلىشى كېرەك. شۇنداق قىلسىلا مەملىكتى مۇستەھكەم ۋە دولىتى تۇراقلىق بولىدۇ. ھادىسلەر قولى ئۇنىڭدىن بەخت ـ سائادەت سەرمايىسىنى تېز تارتىۋالالمايدۇ.

ساقلىساڭ گەر قولۇڭدا دىن ۋە ئىنساپ،
تۇرغۇسىدۇر قولۇڭدا ئەل، بولۇپ ئاۋات.
ئەيلە رازى خالايىقنى قىلىپ ئېھسان،
ئوزەڭ شات بول ئوزگىنى ھەم قىل شادىمان.

ــ سىر ـ ئەسرارنى قانداق يوسۇن بىلەن يوشۇرۇن تۇتماق كېرەك ۋە كىمدىن يوشۇرماق لازىم؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشا فىروزە.

ــ پادىشالارنىڭ سىرلىرى ئىككى قىسىم بولىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ كارشۇناس، ــ بىرى، ئۇنى پادىشا ئوزىدىنمۇ يوشۇرۇن تۇتۇشى كېرەك، يەنى مەخپى تۇتۇشتا، گويا ئۇنىڭغا پادىشانىڭ ئوزىمۇ مەھرەملىك قىلالمىغۇدەك دەرىجىدە بولۇپ، باشقىلارغا كوڭلىدىكىنى ئىپادە قىلىپ قويماسلىق كېرەك، بۇزرۇكلار بۇ توغرىدا:

سىرىڭنى ئايان قىلما ھېچقاچان،
ساقلىغىن ئۇنى مۇنداقچە پىنھان:
ساقلىساڭ ئۇنى كۆڭلۈڭ ئېچىدە،
كۆڭلۈڭمۇ خەۋەر تاپمىسۇن ھېچ ئان.

دەپ ئېيتىشقان. يەنە بىرى، ئۇنىڭغا ئۆكىسى تەنىنى مەھرەم قىلسا بولىدۇ. بەزىدە ئۇچ كىشى ھەتتا تۆت - بەشكىچە كىشى بولسىمۇ بولىدۇ. ئەمما ھۆقۇشلار توغرىسىدىكى سىر توغرىسىدا شۇ نەرسە خىيالىمغا كەلدىكى، ئۆكىسى باش، تۆت قۇلاقتىن ئارتۇق نەرسە مەھرەم بولمىغى مۇۋاپىق ئەمەس.

بۇ سوزدىن كېيىن پادىشا كارشۇناس بىلەن خىلۋەتكە كىرىپتۇ.

— ئەي دانىشمەن ۋەزىر! — دەپتۇ پادىشا، — بىز بىلەن ھۆقۇشلار ئوتتۇرىسىدىكى ئاداۋەتكە سەۋەپ نېمە؟

— قەدىمقى ۋاقىتلاردا بىر قاغىنىڭ گەپ قىلىپ قويۇشى بىلەن ھۆقۇشلار كۆڭلىدە ئاداۋەت تۇتۇپ كەلگەن. تا بۈگۈنگە قەدەر ئەنە شۇ خۇسۇمەت باقى قالغان.

— ئۇ قانداق ئىش ئىدى؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بىر توپ قۇشلار، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس.

قۇشلار بىلەن قاغىنىڭ ھېكايىسى

بىر توپ قۇشلار ئۇزلىرىگە پادىشا تەيىنلەش توغرىسىدا كېڭەش قىلماقچى بولۇپ، بىر يەرگە يىغىلىپتۇ ۋە بۇ توغرىدا ھەر خىل سوزلەرنى قىلىشىپتۇ. ھەر بىرى بىر خىل قۇشنى ئۆز - لىرىگە پادىشا قىلىشنى ئىختىيار قىلىشىپتۇ ۋە ئاخىرى ھۆقۇشنى پادىشا قىلماقچى بولغان ئىكەن. بىر گۇرۇھ بۇ گەپنى قوبۇل قىلىشماپتۇ. نەتىجىدە ناھايىتى كوپ تالاش - تارتىش ۋە جىدەل

بولۇپتۇ. ئاخىرى ئۇلار: "مۇشۇ جامائەتتىن باشقا بىرىسنى تېپىپ، شۇنىڭدىن سورايلى، شۇ نىمە دېسە ئۇنىڭ سوزىگە ئۇنايلى" دېگەن يەرگە كېلىشىپتۇ. ئۇلار شۇ مەسلىھەتنى قىلىشىپ تۇرغاندا، بىر قاغا كېلىپ قاپتۇ:

— ئۇزى قۇشلار جىنسىدىن بولغان، ئەمما جامائىتىمىزدىن تاشقىرى قۇش مۇشۇ ئىكەن بۇ تائىپەدىنمۇ كېڭىشىمىزگە بىر كىشى لازىم ئىدى، — دېيىشىپ قۇشلار ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەنى ھەم ھۇقۇشنى پادىشا قىلىپ كوتەرمەكچى بولغانلىقلىرىنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

— بۇ نىمە دېگەن قەبىھ پىكىر ۋە يامان خىيال، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ھىلىقى قاغا، — ئۇ شۇم سەلتەنەت ۋە ھوكۇمەتكە ھەرگىز مۇناسىپ كەلمەيدۇ.

ھەددى ئەمەس چۈدىنىڭ سۇمرۇغ ئورنىنى تۇتماق،
راۋا بولماس پاشىغا لاچىن مەنسۈبىنى تاپماق.

قارچۇغا يۇكسەك ھىممەتلىك ۋە يۇقۇرى مەرتىۋىلىك، ئو-زىنى خۇددى پەلەك بۇركۇتى بىلەن تەڭ دەرىجىدە تۇتىدۇ. نىمىشقا ئۇنى لايىق كورمەيسىلەر؟ تاۋۇس زىبا سۇرىتى ۋە رەنا ھەيۋىتى بىلەن گۈلىستانغا زىننەت بېرىدۇ. ئۇنى نىمىشقا مەنزۇر كورمەيسىلەر؟ ھۇما قۇشنىڭ سايىسىدە پادىشالار دولەت تاجىنى ئېپتىخار بېشىغا قويىدۇغۇ؟ نىمە سەۋەپتىن ئۇنى ياد ئەتمەيسىلەر؟ بۇركۇتنى ئالساق، ئۇنىڭ قۇدرەتلىك قاناتلىرىنىڭ ساداسىدىن تاغلارغا لەرزە چۈشىدۇ. نىمىشقا ئۇنى ئويلاپ باقمايسىلەر؟ ئەگەر ھەممە قۇشلارنىڭ ئۇلۇغلىرى جاھاندىن يوقالغان بولسا ۋە سەردار بولۇشقا ھىچكىم قالمىغان بولسا، قۇشلارغا پادىشاسىز كۇن كەچۈرمەك ئەلاكى، ھىچكىم ھۇقۇشنى سۇلتانىم دېيىش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش نومۇسىنى گەدىنىگە ئالمىسۇن. چۈنكى ئۇنىڭ

كورۇنۈشى يېقىمسىز، ئەقلى قىسقا، ئاچچىقى يامان ۋە تەكەببۇر. ئۇنىڭ شۇنچە ئەيىپلىرى بولغانلىقى ئۈستىگە، بارلىق مەئىشەتنىڭ سەرمايىسى بولغان كۈندۈزنىڭ جامالىدىن مەھرۇم ۋە ئالەمگە روشەنلىك بېرىدىغان چىراق بولغان قۇياشنىڭ نۇرىدىن بىبەھرە دۇر. ھەممىدىن يامىنى شۇكى، ناھايىتى ئالدىراڭغۇ ھەم مىجەزى يەڭگىل، ئىنساپسىز نەرسە. بۇنداق خاتا پىكىردىن ۋاز كېچىڭلار ۋە ئىشىڭلارنىڭ بىناسىنى ئەقىل - ئىدراك ۋە ھىكمەت ئۈلىغا قۇرۇڭلار. شۇ چاغدا تىنچ ۋە راھەت - پاراغەتتە ئۆمۈر ئوتكۈزىسىلەر. ئاۋال مۇنداق قىلىڭلار. ئاراڭلاردىن ئەقىللىق، ھۇشيار ۋە زېرەك كىشىدىن بىرنى تەيىنلەپ قويۇڭلار. ھەرقانداق ھادىسە ۋە ئىش توغرا كېلىپ قالسا، ئۇزۇنىڭ كامىل زېھنى ۋە كۈچلۈك تەدبىرى بىلەن بىر تەرەپ قىلسۇن. بۇخۇددى توشقان ئۇزۇنى ئاينىڭ ئەلچىسى قىلىپ كورستىپ، ئۇزۇنىڭ ئوبدان تەدبىرلىرى بىلەن قەۋمىنى كاتتا ئاپەتتىن ساقلاپ قالغىنىغا ئوخشاش ئىش بولىدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سورىشىپتۇ قۇشلار.

— رىزىياد ۋىلايىتىدە بىر جەزىرە بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ قاغا.

توشقان بىلەن پىلىلارنىڭ ھىكايىسى

رىزىياد ۋىلايىتىدە بىر جەزىرە بار بولۇپ، ئۇ يەر پىلىلارنىڭ ماكانى ئىكەن. بىر يىلى ئۇ يەردە ياغۇر ياغماي، بۇلاقلارنىڭ سۇلىرىمۇ قۇرۇپ كېتىپتۇ. پىلىلار تەشنالىقتىن قىينىلىپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا يىغىلىپ ئەھۋال ئېيتىپتۇ. پادىشاھ: "تەرەپتەرەپكە بېرىپ سۇ ئىزلەڭلار، ھەرقانداق جايدىن بۇلاق ياكى ئېرىق تاپساڭلار ماڭا خەۋەر قىلىڭلار" دەپ بۇيرۇپتۇ. پىلىلار تەرەپ - تەرەپكە تارقىلىپ، ئاخىرى "ئايبۇلاق" دەپ ئاتىلىدىغان بىر بۇلاقنى تېپىپتۇ. ئۇ بۇلاقنىڭ سۈيى ناھايىتى كوپ بولۇپ،

ئۇ بۇلاق بويىنى توشقانلار ماكان قىلىشقان ئىكەن. پىل پادە-شاسى بۇنىڭدىن خەۋەر تېپىشى بىلەنلا لەشكىرىنى باشلاپ بېرىپتۇ. پىللار توپ-توپى بىلەن بارغاچقا توشقانلارنىڭ تولىسى ئايىق ئاستىدا قېلىپ پاخشە پولۇپتۇ.

مەيدان تەرەپكە ئاتلىنىپ يۈرمىسەڭ ئەگەر ئاستا،
بولغۇسىدۇر پايمال پاشلار ئېتىڭنىڭ ئاستىدا.

توشقانلار: "پىللار ئەگەر ئىككى-ئۈچ قېتىم كەلسە، بۇ يەردە ھېچكىم قالمايدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپ ھەممىسى بىرلىكتە پادىشاھنىڭ قېشىغا كېلىشىپتۇ ۋە:

— ئەي پادىشا، ئادىل پادىشا دېگەن ئېزىلگەنلەرنىڭ پاناھى ۋە مەھرۇملارنىڭ يولەنچۇگى بولىدۇ. تەختتە ئولتۇرۇش خوشال-خورام بىلەن ئويناپ كۈلۈش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئادالەت ئورنىتىش ئۈچۈندۇر.

ئەيلەپتۇ سېنى بىزگە پادىشا ھەق،
تاكى بولغايسەن يېقىلغانغا يولەك.

بىزنىڭ دادىمىزغا يېتىپ، پىللاردىن ئىنتىقامىمىزنى ئېلىپ بەرگىن، ئەگەر بىر چارىسىنى قىلمىساڭ، پات-ئارىدا ئۇلار يەنە كېلىدۇ-دە، ئۇلارنىڭ ئايىق ئاستىدىن قېچىپ قۇتۇلۇپ قالغانلىرىمىزمۇ تۇغىشىمىز، — دېيىشىپتۇ.

بىر قاراش بىرلە ئالدىڭ ھۇشۇمنى تەندىن،
ئۇزگە نەرسە قالمىدى جاننى ئال مەندىن.

— بۇ ئاساسلىق بىلەن قول سالغىلى بولىدىغان كىچىك ئىش

ئەمەس، ــ دەپتۇ پادىشاسى، ــ ئاراڭلاردا ئەقىللىقلار بولسا ئالدىمغا كەلسۇن، كېڭەش قىلايلى، مەسلىھەت قىلماي تۇرۇپ، ئىشقا قەدەم قويۇش ئاقىلنىڭ ئىشى ئەمەس.

بولسا كىشىنىڭ ئەقلى ـ ھۇشى بار،
مەسلىھەت قىلماي باشلىماس ھېچ كار.

توشقانلارنىڭ ئارىسىدا بەرۇز ئىسىملىك بىرى بار ئىكەن. ھەممىسى ئۇنى ھۇشيار، زېھنىلىك ۋە تەدبىرلىك دەپ ھىساپلايدىكەن. ئۇ پادىشانىڭ تەشۋىشكە چۈشكەنلىگىنى كورۇپ، پادىشانىڭ ئالدىغا كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ بولدىڭىز ئەي پادىشاھىم مەملىكەتكە باشپانا.
ئادالەتكە لازىم ئىدى سىزگە ئوخشاش رەھنۇما.
قىلىسىڭىز پۇقراغا شەپقەت مەرھەمەتلەرنى ئەگەر،
سىزگە بولغاي تائەبەتكە بەختۇ ئىقبال ئاشنا.

ئەگەر سىز ماقۇل كورسەڭىز، مېنى پىللارنىڭ قېشىغا ئەلچى قىلىپ ئەۋەتىڭ، ئەلچىلىك ساھەسىدە ھۇنىرىمنى كورسىتەي.
ــ سىنىڭ راستچىللىغىڭغا ۋە ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدىغانلىغىڭغا مەن ھېچ گۇمان قىلمايمەن، ــ دەپتۇ پادىشا ئۇنىڭغا، ــ مەسلىھەتلىك سوزلىرىڭ ۋە مەنپەئەتلىك ئىشلىرىڭنى ئاڭلىدىم ھەم كوردۇم.

نۇر چاقنىغان ئالتۇنۇڭنى مەن كوردۇم،
ئىمتىھانىم بوتىسدا كوپ قېتىم.

خەيرلىك بىلەن بارغىن، قاچان ۋە قانداق ئىشنى لايىق

كورسەك ئورۇنلىغىن. ئۇزەكنى بىلسەن، پادىشانىڭ ئەلچىسى پادىشانىڭ تىلىدۇر. ئەگەر بىر كىشى بىر كىشىنىڭ ئەھۋالىنى ۋە كۆڭلىدىكى غەرەزىنى بىلەي دىسە، ئەلچىسىنىڭ سوزى ۋە پەيلەدىن پەملەيدۇ. چۈنكى ئەلچىدىن ھۇنەر ۋە پەزىلەت زاھىر بولسا، ئۇنىڭ پادىشاسىنىڭ دانىشمەن ۋە زېرەك ئىكەنلىگىگە دالالەت قىلىدۇ. ئەگەر ئەلچىدىن سەۋەنلىك ۋە غەپلەت سادىر بولسا، ئۇنىڭ پادىشاسىنىڭ نادان ۋە كورلىغى مەلۇم بولىدۇ. بۇ ھەقتە ھوكۇمالار: "ئەگەر پادىشاسى بىر تەرەپكە ئەلچى ئەۋەتمەكچى بولسا، لەشكىرى ئارىسىدىن قايسى دانا، سوزمەن ۋە كامىلراق بولسا، شۇنى ئەۋەتسىن كېرەك" دەپ تەكىتلىگەن. بۇرۇنقى پادىشالار كوپىنچە ھوكۇمالارنى ئەلچى قىلىدىكەن. ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىڭ كوپ چاغلاردا كىيىملىرىنى ئوزگەرتىپ، ئەلچىلىككە ئوزى بارىدىكەن ۋە پات - پات:

ئەلچىلىك ئىشى شىر شىكارىدۇر،
شىرغا بېرىپ شىر سوزىن يەتكۈزۈر.

دەپ قويىدىكەن. بۇزرۇكلارمۇ ئەلچى ئەۋەتىش ئىشى توغرىسىدا مۇنداق دىگەن ئىكەن:

بولۇش لازىمدۇر ئەلچى ئىشقا دانا،
ئوزى قاۋۇل، تىلى ھەم سوزگە ئۇستا.
ھەر تاماندىن سورىسا سوز، بەرگەي جاۋاپ،
ئوزى بىلىپ ئىشنى توغرا باشلاپ.
كوڭۈل سىرىنى قىلغاي ئاشكارا،
قىلۇر بولسا ئۇنى مەجلىس تەقەززا.
بەزى ئەلچى قوپال سوزلەپ سوزىنى،
خاراپ قىلۇر جاھانىنى ھەم ئوزىنى.

يەنە بەزىسى ئېيتىپ ياخشى گۈپتار①،
ئىككى زىتنى بىر بىرىگە قىلۇر يار.

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ بەرۇز، ــ ئەلچىلىك قائىدىسىنى مەنمۇ ئانچە ـ مۇنچىلا بىلەتتىم. ئۇزلىرى مەرھەمەت قىلىپ بۇ توغرىدىكى رەسىم ـ يوسۇنلاردىن ماڭا تەلىم بەرگەيلا، مەن ئۇنى ھەر بىر ئىشىمدا ئۇزەمگە رەھبەر قىلاي.

ــ ئەي بەرۇز، ــ دەپتۇ توشقانلار پادىشاسى، ــ ئەلچىلىك ئەدەپ ـ ئەخلاقىنىڭ ياخشىراغى شۇكى، سوزنىڭ ئېيتىداسىدا تىل تىغىنى پارقىراق شەمشەردەك تېز چەكسەڭمۇ، لېكىن ئاخىرىغا يەتكەندە ئاندىن مۇلايىملىق جەۋھىرىنى ۋە مادارا نۇرىنى ئىزھار قىلغىن. ھەرقانداق سوزۇڭنىڭ بېشىدا قاتتىقلىق پەملەنسۇن، ئاخىرىدا يۇمشاقلىق ئاڭلانسۇن.

ياخشى سوزلەر يوق ئېتەر ئەل قەلبىدىكى گىنەنى،
ياخشى تىل شۇكى يوقاتقاي چېھرىدىن غەم ـ قايغۇنى.

قىسقىسى، ئەلچى سوزى ئاچچىق بىلەن تاتلىقتىن ۋە غەزەپ بىلەن رەھىملىكتىن تەركىپ تېپىپ، شۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ نومۇسىمۇ سۇنماسلىغى ۋە دۇشمەن مەيۇسلىنىپ ئاداۋەت پەيدا قىلماسلىغى كېرەك.

بەرۇز پادىشانىڭ دەرگاھىدىن رۇخسەت سوراپ چىقىپ، سەۋرى قىلىپ تۇرۇپتۇ. پۇتۇن ئەتراپ تۇن لىباسىنى كىيىپ، قاراڭغۇلۇق پەردىسىنى ئاسمان ئايۇننىڭ ئالدىغا سالغان ۋە قۇدرەت باقاۋۇلى پەلەكنىڭ نىل رەڭلىك داستىخىنى يۇزىدە ئاينىڭ كۈمۈشرەڭ تاۋىغىنى نامايەن قىلىشقا باشلىغان چاغدا،

① گەپ ـ سوز.

تۇن چېچى ئالەمگە ئىپار توككەندە،
پەلەك ئوگزىسىن ئاي مۇقام ئەتكەندە.

ئاي مەركىزى ئاسمان دائىرىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ئىكەن. بەرۇز پىلالار جەزىرىسىگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇلارنىڭ مەنزىلىگە يەتكەندىن كېيىن: "بۇ زالىملارغا يېقىن بارسام ماڭا ھالاكەت خەتىرى يېتىشى مۇمكىن. چۈنكى ئۇنداق يوغان نەرسىلەر مەندەك ئاجىز بىچارىنىڭ ئولۇشىدىن پەرۋا قىلمايدۇ" دەپ ئويلاپ تۇرۇپ قاپتۇ.

رەھىم ئەتمىسە ھالىمغا، تۇغۇلمىغاي ئاجايىپ ئىش،
چىراقنىڭ ئوچمىگى بىرلە ئىشى يوقتۇر بوراننىڭ ھىچ.

"ئۇنىڭدىن كورە بىر ئىگىز يەرگە چىقاي ۋە ئەلچىلىگىمنى يىراقتىن مەلۇم قىلاي. ئەگەر قوبۇل قىلسا، كوڭۈلدىكىدەك ئىش بولىدۇ. ئەگەر ئەپسۇنۇم ئۇلارغا كار قىلمىسا، جېنىمنى سالامەت ئېلىپ كېتەلەيمەن" دەپ ئويلىغان بەرۇز ئىگىز دوڭگە چىقىپ، پىللارنىڭ پادىشاسىغا قاراپ ۋاقىراپتۇ:

ــ ئەي پادىشا! مەن ئاينىڭ ئەلچىسىدۇرمەن، ئەلچى ھەر قانداق ئاچچىق - تاتلىق سوز قىلسا، ئۇنى مەزۇر تۇتماق كېرەك. چۈنكى ئەلچىنىڭ دەيدىغىنى ئوزىنىڭ سوزى ئەمەس. ئەلچىنىڭ ئىشى پەقەت سوز يەتكۈزۈشتۇر. گەرچە سوزۇم ساڭا قوپال ئاڭلانسىمۇ قوبۇل قىلىپ قۇلاق سالغايسەن. ھەزرىتى ئاي ماڭا نىمە دىگەن بولسا كەم - زىيادە قىلماي يەتكۈزىمەن، ئوزەڭگە مەلۇم، ئاي كېچە دۇنياسىنىڭ پادىشاسىدۇر. ئەگەر كىم ئۇنىڭ يارلىغا خىلاپلىق قىلسا ۋە سوزىنى ئاڭلىمسا، ئوز ئايىغىغا ئوزى كەكە چاپقان ۋە ئوز قولى بىلەن ئوزىگە شەمشەر ئۇرغان بولىدۇ.

پىللار پادىشاسى بۇ سىياسەتلىك سوزلەرنى ئاڭلاپ ئورنىدىن تەۋرەپ قويۇپتۇ ۋە:

— قانداق یارلیق کەلتۈردۈڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سەلتەنەتنىڭ پاناھى ۋە مەملىكەتنىڭ شاتلىغى ئاي ھەزرىتىم ئېيتىدۇركى، — دەپتۇ بەرۇز، — ھەر كىم كۆچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شەۋكىتىگە مەغرۇر بولۇپ، ئاجىز ۋە يېڭىلگەنلەرنى ئاياق - ئاستى قىلماقنى قەست قىلسا، ئاشۇ سۈرىتى بىلەن ھالاكەت تۈپرىغىغا يەتكۈزۈ ۋە ياكى شۇ سۈپەتتى شۇملۇغىدىن ھالاكەت قۇدۇغىغا تەگكۈزۈ.

تەكەببۇرلۇق قىلما، ئۇدۇر جاھالەت،
كۆڭلۈڭ ئىچرە يول تاپمىسۇن ئاداۋەت.
زالىملىق ئېتىغا توقۇما ئىگەر،
ئاقىۋەت ئىشىنى چۈشەنسەڭ ئەگەر.
بۇ كەلكۈن ئاخىرى قىلار سېنى يوق،
پەلەك ئوقياسىدىن باغرىڭ يىگەي ئوق.
شەۋكىتىڭنى پەلەك ۋەيران ئەتكۈسى،
ئاقىۋەت كارىڭ قولۇڭدىن كەتكۈسى.

سەن ئوزگە ھايۋانلاردىن يوغان ۋە كۈچلۈكمەن دەپ مەغرۇرلىنىپ، مېنىڭ سۈيۈمگە قەست قىلىپسەن، ھەتتا ئۇ يەرگە لەشكىرىڭنى ئېلىپ كەپسەن. سەن بىلمىسەڭ كېرەك، تېز ئۈچىدىغان بۇركۈت ئۇ بۇلاق ئۈستىدىن ئۈچىدىغان بولسا، غەيرىتىمنىڭ ئوتى ئۇنىڭ قاناتلىرىنى كويدۇرىدۇ. ئەگەر سۇ يۇلتۇزى ئاسمان ئورمانلىغىدىن تاما كوزى بىلەن ئۇنىڭغا قارىسا، جۇرئىتىم ئوقى ئۇنىڭ كوزلىرىنى ئويۇپ تاشلايدۇ.

ئولگۈسىدۇر دېۋە ئۇندا بارغاندا،
قۇش قانىتى كويگۈسى ئۇ تاماندا.

گەر ئۇستىدىن ئوتىمەكچى بولسا گەردۇن①،
قورقۇنچىدىن بولغۇسى يۇرىگى خۇن.

مەن ساڭا رەھىم - شەپقەت قىلىپ، بۇ سوزنى ئېيتتۇرۇپ ئەلچى ئەۋەتتىم. ئەمدى ئوز ھەددىڭنى بىلىپ، ئۇنداق بىئەدەپ-لىكتىن يانساڭ توغرا قىلغان بولسەن. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭ، ئوزۇم بېرىپ سېنى تۇرلۇك ئازاپ - ئوقۇبەت بىلەن ئولتۇرىمەن. ئەگەر ئەلچىمنىڭ سوزىگە ئىشەنمىسەڭ ئوزۇڭ كېلىپ مەن بىلەن كورۇشكىن. شۇ تاپتا مەن ئاشۇ بۇلاقتا ھازىرداۇرمەن. مېنى بۇئاستە كورۇش بىلەن ھەيۋەتىم كوكلۇڭگە مەھكەم ئورنىشىپ، بۇندىن كېيىن بۇ بۇلاقنىڭ ئىسمىنى ئاتىيالمايدىغان بولۇپ كېتىسەن.

پالار پادىشاسى ئاشۇ خەۋەر بىلەن بۇلاق لېۋىگە كەپتۇ. قارسا ئاي سۇ ئىچىدە تۇرغان ئىكەن. پىل پادىشاسى ئوزى كورۇپ ناھايىتى قورقۇپ تىترەپ كېتىپتۇ.

— ئەي پىل پادىشاسى، — دەپتۇ بەرۇز، — بۇلاقتىن سۇ ئىلىپ يۇزۇڭنى يۇيۇپ ئايغا سەجدە قىل، بەلكىم ساڭا رەھىم قىلىپ گوناھىڭنى كەچۇرەر.

پىل خارتۇمىنى بۇلاقتا تىقىلان ئىكەن، سۇ چايقىلىپ ئاي تەۋرىنىپتۇ. بىچارە پىل "ئاينىڭ غەزىۋى كەلگەن ئوخشايدۇ، مېنى تۇتۇشقا تەمشەلدى" دەپ ئويلاپ كاللا-سىدىن ھوشى ئوچۇپتۇ.

— پاتراق سەجدە قىلغىن، غەزىۋى بېسىلسۇن، — دەپتۇ بەرۇز.

پىل دەرھال سەجدە قىپتۇ ۋە بىرەمدىن كېيىن بېشىنى كوتەرسە ئاي جىم بولغان ئىكەن، پىل شۇكرىلەر بىجا قىلىپتۇ ۋە "بۇندىن كېيىن بۇ تەرەپكە ھەرگىز كەلمەيمەن ۋە قەۋمىمۇ بۇندىن كېيىن بۇ تەرەپكە ھەرگىز قەدەم

① گەردۇن — پەلەك، ئاسمان، تەقدىر.

باسماڭلار دەپ ۋەسىيەت قىلمەن" دەپ تۇۋا قىلىپ كەينىگە يېنىپ قېچىپتۇ ۋە قۇتۇلغىنىغا بىجانىدىل بىلەن مىننەتدار بولۇپتۇ. بەرۇز بۇ خۇشخەۋەرنى پادىشاسىغا يەتكۈزۈپتۇ. ھەممە توشقانلار شات بولۇشۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، توشقانلار ئەنە شۇنداق ھىيلە بىلەن چوڭ بالا-قازادىن قۇتۇلۇپتۇ. بۇمىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىمۇ ئەنە شۇنداق مۇھىم پەيتتە ئالدىغا چىقالايدىغان ۋە دۇشمەننى بىر تەرەپ قىلىشقا ھەركەت قىلالايدىغان كىشى بولۇشى كېرەك. ئەگەر مۇشۇنداق ۋاقىتتا، جامائىتىڭلاردا كېڭەشلىك كىشى بولغان بولسىدى، سىلەرنى ئاشۇ شۇم قۇشقا ئىتائەت قىلىش خىيالىنى قىلىشقا قويمىغان بولاتتى ۋە: "ھەي قەۋم، ئۇ ناموبارەكنىڭ خىزمىتىنى ئىختىيار قىلماڭلار. چۈنكى ئۇنىڭ يامان ئەيىۋى ۋە ئەسكى سۈپەتلىرى بەكمۇ كوپ، ھەممىدىن قەبىھ قىلىغى شۇكى، ئۇ مەككار ۋە تەبىئىتى ھىيلە-نەيرەڭ بىلەن قۇرۇلغان، پادىشا بولغۇچى ئۈچۈن خىيانەتچىلىك ۋە يالغانچىلىق بەكمۇ ئەيىپلىك، جاھانىدا ۋاپاسىزلىقتەك يارىماس ئىش يوق" دەپ ئېيتقان بولاتتى.

ئەگەر بىركىم كوڭلىدە بولمىسا ۋاپا،
ئۇندا يوقتۇر ئاشنالىق زادىلا.
خىيانەتتىن كوڭۈل تاپقاي قارالىق،
جېمى ئەيىپتىن ياماندۇر بىۋاپالىق.

پادىشالار خۇدايىتائالانىڭ سايىسىدۇر. ئۇلارنىڭ ئادالەت ئاپتۇنى بولمىسا، ئالەم روشەن بولمايدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئىھسانلىرى پانا بولمىسا، خالايىق ئامانلىق تاپالمايدۇ.

ئادالەت بولمىغان بولسا گەر مىئمار ①،
پۇتمىگەن بولاتتى گۈمبەزى دەۋۋار②.

① مىئمار — بىناكار.

② گۈمبەزى دەۋۋار — دەۋر ئەتكۈچى، ئاسمان.

يەرئەھلىنىڭ ئامانلىق رىشتىسى پادىشا ۋۇجۇدىغا باغلىق بولىدۇ. مەككار پادىشا بىلەن مۇئامىلە قىلماق قىيىن. شۇڭا ئۇنىڭغا ھېچ كىم بېقىنمايدۇ. ھېچكىم ئۇنىڭ جاپاسىغا مۇپتالا بولۇشنى خالىمايدۇ. ئۇنداق بولمىسا، روزىدار مۇشۇكتىن كەكلىك بىلەن چىغا بالا-قازا يەتكەندەك ئىش بولىدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قۇشلار.

— مەن پالانى تاغدىكى بىر دەرەخ ئۇستىدە چاڭگا تۇتقان ئىدىم، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قاغا.

كەكلىك، چىل ۋە مۇشۇكنىڭ ھېكايىسى

مەن پالانى تاغ ئۇستىدىكى بىر دەرەختە چاڭگا تۇتقان ئىدىم. ماڭا بىر كەكلىك خوشنا ئىدى. ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۇھبەت بولاتتۇق ۋە ھالىمىزغا يارىشا سەرگۈزەشتىلىرىمىزنى ئېيتىشاتتۇق. بىر كۈنى كەكلىك ئوز ئۇۋىسىدىن غايىپ بولغانلىغىنى كوردۇم. بىر نەچچە ۋاقىتقىچە خەۋەر ئېلىپ تۇرغان بولسامۇ، پەيدا بولمىدى. بىر كۈنى بىر دانە چىل پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇرنىنى ئىگىلىۋالدى. مەن كەكلىكنى ئولگەن ئوخشايدۇ، دەپ چىل بىلەن جەدەل قىلمىدىم ۋە بىرى كەتسە يەنە بىرى كېلىدۇغۇ، دەپ ئويلىدىم. بىر كۈنلەردە كەكلىكمۇ يېنىپ كەلدى ۋە ئۇۋىسىدا ياتقان بىگانىنى كورۈپ:

— ھەي ئور ئورنۇڭدىن، ماكانىمنى ماڭا بوشتىپ بەر، — دەپ پەريات قىلدى.

— بۇ زېمىنىڭ ئىگىسى مەن. بۇ ۋەتەنىنى سېنىڭ دەپ دەۋا قىلساڭ ئىسپاتىڭ بارمۇ؟ — دىدى چىل.

— بۇ سېنىڭ قەدىمىي جايىم، ئۇنىڭغا گۇۋاچىلار كوپ، — دىدى كەكلىك.

ئەتىسىدە تالاش-تارتىش ئۇلغايىدى. مەن ھەرقانچە

سۆلۈھ قىلسامۇ كار قىلمىدى. ئاقىۋەت ئۇلار: ئادىل بىر ھاكىم تېپىپ شۇنىڭغا ئەرز قىلساق، ئۇ راستلىق بىلەن دەۋايىمىزنى سوراپ ئۈزلەشتۈرسۇن، دېگەن يەرگە كېلىشتى.

— بۇ يېقىن ئاردا ھەممىنى ئىبادەت قىلىپ تۇرىدىغان مۇشۇك بار، ئۇ كۈندۈزى روزا تۇتىدۇ. كېچىسى ئۇخلىماي ئىبادەت قىلىدۇ. يەنى ئالتۇن تەختلىك قۇياش ئاسمان ئوردىسىغا چىققاندىن تارتىپ، تۇن قارانغۇسىنى پەلەك سەھنىسىگە يايغىچە ئارىلىقتا نەپسىنى رىيازەت بوتىسىدا ئاچلىق ئوتى بىلەن كويدۇرۇپ، سۇ ۋە گىياھدىن ئوزغە نەرسە بىلەن ئىپتار قىلمايدۇ. يۇلتۇزلار لەشكەرلىرى ئاسمان مەيدانىدا جەڭلان قىلغاندىن تارتىپ، قۇدرەت سۈپۈرگىسى سۇبھى قەندىلىنى پەيدا قىلىپ، جاھان ساريينى يورۇتقىچە ئارىلىقتا، خۇددى شامدەك تائەت پوتى بىلەن تىك تۇرۇپ، ئىشق شولىسى بىلەن يالقۇنسىپ يېشىنى ئاققۇزىدۇ.

بۇ جاھان كوزگۈسىدىن كوزنى يېپىپ،
پېقىرلىقتىن كوكلىگە پەيزى تېپىپ.
ئىككى ئالەمدىن كېچىپ خلۇقەت ئارا،
ئوزىگە يات، ھەققە بولغان ئاشنا.

ئۇ ھېچقانداق جانۇارغا ئازار يەتكۈزمەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئادىل قازىنى ھېچقەيەردىن تاپالمايمىز. شۇنىڭ قېشىغا بارايلى، — دېدى كەكلىك.

ئىككىلىسى بۇ مەسىلىەتكە رازى بولۇپ، مۇشۇكنىڭ قېشىغا ماڭدى. مۇشۇكنىڭ "ئادىللىغى ۋە ئىناۋىنى" تاماشا قىلماقچى بولۇپ مەنمۇ كەينىدىن بىللە باردىم. ئۇ زاھىت مۇشۇك بۇلارنى كورۇپلا ئورنىدىن قوپۇپ، نامازغا تۇردى ۋە تەھرىمە باغلاپ ناماز مېھرابىغا يۈز ئورۇدى. ئۇ ئىبادىتىنى

شۇنداق ئۇزۇنغا سوزدىكى، تائەت-ئىبادەتنى ئاۋالقى رەسمى-قائىدىسىدىن ئۇزۇراپ كەتتى.

جەھەننەمنىڭ ئاچقۇچىدۇر ئۇنداق ناماز،
ئەل ئالدىدا ئوتەر بولساڭ شۇنداق دارراز.
قەلبىڭ ھەممە يامان ئىشنى خىلۋەت ئارا،
خەلق ئالدىدا تەقۋا بولماق نېمە پايدا!

چىل مۇشۇكنىڭ بۇ ئەپئالىدىن ئەجەپلەنىدى، كەكلىك ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن ھەيران بولدى. ئاخىرى مۇشۇك نامازدىن پارىغ بولدى. ئۇلار مۇشۇككە ھورمەت بىلەن ئىلتىماس قىلدى ۋە "قازىلارغا قازى بولغايسەن" دەپ بىرمۇنچە مۇبالىغە قىلغاندىن كېيىن، مۇشۇك قازىلىق كۇرسىدا ئولتۇرۇشنى قوبۇل قىلىپ:

— سوزۇڭلار بولسا ئېيتىڭلار، — دىدى.
كەكلىك دەۋا قىلىپ ئەرزىنى ئېيتتى.
— ئەي يىگىت، — دىدى مۇشۇك، — ماڭا قېرىنداش يەتتى. باش-كوزۇمگە چەرخ تۇگمىنىدىن توزانلار قونىدى. ھادىسىلەر خازانىنىڭ قولى مەندەكى يېڭىلىق ۋە لەتاپەت ئاپىتىنى تىرىكلىگىنىڭ بوستانىدىن تارتىۋالدى. كۇچ-قۇۋۋىتىمنىڭ ئەسۋاۋى بولغان ياشلىق كېچىسى قېرىلىق كۇندۇزى بىلەن ئالمىشىپ قالدى.

يىگىتلىك باھارىم كېتىپتۇ ئوتۇپ،
ئومرۇمنىڭ مەۋسۇمى كېتىپتۇ كوچۇپ.
ھەۋەس ئاز قالدىيۇ نادامەت بىسيار،
ئەزالار قۇۋۋىتى بوپ قالدى بىكار.

يېقىنراق كېلىڭلار، سوزۇڭلارنى ئۇنلۇكرەك ئېيتىڭلار.

دەۋاگەرنىڭ دەۋاسىنى ۋە جاۋاپكارنىڭ جاۋاۋىنى ئېنىق ئاڭلاپ هوكۇم قىلاي. هوكۇم قىلىشتىن بۇرۇن سىلەرگە دوستانە ۋە بىغەرەز هالدا نەسىھەتلەرنى قىلاي. چۈنكى دۇنيادىن كېچىپ، دىن يولىغا كىرگەنلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى هەممىمىزدىن چوڭ بولۇپ قالىدۇ.

سوزۇمدىن گەر بۇگۈن بولساڭ بەدگۇمان،
بو ۋەزىمنى ئەتىكى كۈندە پۇشايمان.

ئەگەر ۋەزلىرىمنى كۆڭۈل قۇلىغى بىلەن ئاڭلىساڭلار مەن مۇرۇۋۋەت هەققىنى گەدىنىمدىن ساقىت قىلغان بولاتتىم.

ئەيلەپ ساڭا نەسىھەت بۇرچۇم ئادا قىلارمەن،
قوبۇل ئېتىش - ئەتمەسلىنى ئۆزەڭ بىلىپ قىلارسەن.

ياخشىسى، هېچقايسىڭلار هەقمۇقەتنى ياپماڭلار، راستىنى ئېيتىڭلار. دۇنيانىڭ ئەسقاتمايدىغان مال - مۈلكى ئۈچۈن يالغان سوزلەپ، ئاخىرەتنىڭ ناز - نېمەتلىرىدىن مەھرۇم بولماڭلار.

— ۋاي ئادىل هوكۇم قىلغۇچى، — دېدى كەكلىك، — ئەگەر هەممە خالايىق راستلىقنى ئادەت قىلغان بولسا ۋە دىيانەت يولىنى تۇتقان بولسا، هاكىم قازىلار قېشىغا بېرىشقا، گۇۋاھلىرىنى ئوتۇشكە ۋە قەسەم ئىچىشكە هېچ هاجەت چۈشمەيتتى. دەۋاگەر ۋە جاۋاپكار ئىككىلىسىنىڭ ئاقىل كوزىنى غەزەپ پەردىسى توسۇۋالغاچقا، ئىلاجىنىڭ يوقىدىن، كوڭلىنىڭ كوزى راستلىق سۈرىسى بىلەن روشەن بولغان قازىغا مۇهتاج بولىدۇ - دە، قازى ئۇلارغا ساۋاپ جامالىنى كورسىتىدۇ. بۇ مەنسىدە كاتتىلاردىن بىرى بىر هېكايىنى نەزمە يېيىغا تىزغان ئىكەن.

— ئۇ قانداق نەزمە ئىكەن؟ — دەپ سورىدى مۇشۇك.

كەكلىك ئېيتىپ بەردى:

بىراۋغا قازى ھوكۈم قىلدى ناگاھ،
لېكىن ئۇ يىغلىدى تارتىپ تولا ئاھ.
بىر كىشى سوزلىدى ئۇنىڭا: "ئەي قازى،
نەھوكۈم بۇ قىلماستىن ئۇنى رازى".
قازى ئېيتتى: "بىلگىنكى بۇدۇر ھالىم،
ئەمەسمەن غەيرىنىڭ سورىغا ئالىم.
گەر كەلسە ئىككى كىشى دەۋا قىلىپ،
ئىككىلىسى ئۇز سۆزىنى ئوزى بىلىپ.
ئىككىلىسى دىسە: "قازى ئەدلى قىل"،
ئاڭا قانداق ھوكۈم قىلاي مەن جاھىل.
گۇمان بىلەن تۇرسام گەر مۇشۇ پەيتتە،
قانداق جاۋاپ بېرىمەن ئاخىرەتتە؟".
سورىخۇچى دىدى يەنە: "ئەي ئالى زات،
گەرچە قويساڭمۇ ئوزەڭگە جاھىل ئات.
لېكىن سەن ئالىمسەن، سەن شامى مىللەت،
ئۇ ئىككى ئالەمدە ساھىبى ئىلمەت.
ئىلىمگە قوشۇلۇپ كەلسە گەر غەرەز،
ئۇ ئىلىم ئەمەستۇر بەلكى بىر مەرەز.
ئېھتىمال رىيادىن سەن پاكى دامان ①
بۇ ئىشىڭ توغرىدا يوقتۇر ھىچ گۇمان.
پارا ئالماقتا ئەگەر بولساڭ مايىل،
جاھىلدىقتا بولغايسەن شۇندا قايىل".
قازى قىلىپ ئوزىنى پارا پەرەست،
ھەقنى بۇزۇپ يەتكۈزەر دىنغا شىكەست.

خۇداغا شۈكرى، سېنىڭ كۈلۈڭ ئەينىگىنى غەرەز زەنگىسى قارايتىۋەتمىگەن ۋە دىيانەتنىڭ كوزى ھارام پارىخورلۇغىنىڭ ھىرىس ئوتى بىلەن خىرە بولمىغان، شۇڭا كىمنىڭ

① پاكى دامان — نومۇسلۇق، پاكىز.

هەق بولسا شۇنىڭغا هوكۇم قىل، قايسىمىز شەرىئەت هوكمىدىن باش قايتۇرساق، ئۇنىڭغا سىياسەت قىل ۋە ئازاپ - ئوقۇبەت كورسەت. كىمكى هوكمىدىن بويۇن تولغسا ئۇنىڭ بېشىنى كەس.

— توغرا ئېيتتىڭ، — دىدى مۇشۇك، — سىلەرمۇ غەرەز كوچەتلىرىنى كوڭۈل سەھىسىدىن يۇلۇپ تاشلاڭلار، شۇنى بىلىڭلارکى، كىمنىڭ راست بولسا، هەقىقەت غالىپ بولىدۇ. ئەگەر ئەمىلىيەتتە مۇددىاسىغا يېتەلمەي يالغانچىلىق قىلسا، شۇ سەۋەپتىن مەغلۇپ ۋە نابوت بولىدۇ. كورۈنۈشتە هەركوم ئۇنىڭ مۇرادىغا هەر قانچە مۇۋاپىق كەلگىنى بىلەن يالغانچى تەھقىق يوقالمۇچىدۇر. شۇڭا:

بېشىم ئۈزرە گەر بۇگۈن ئات سالارسەن،
تاڭلا سەن هەم بالا ئارا قالارسەن.
ناهەق ئىشقا كىشى گەر بولسا راۋان،
ئوز ۋۇجۇدىن قىلغۇسى ئوزى ۋەيران.

دەپ ياخشى ئېيتىلغان. مەن سىلەرگە دەپ قويايى، ياخشى خۇيلۇق بولۇڭلار، ياخشى خۇيۇڭلار ئاخىرەتىنىڭ سەرمايىسى بولىدۇ. ئومۇر دىگەن نەرسە باهار يامغۇرى ۋە گۈلىستان مەۋسۇمىدەك باقاسزدۇر. ئۇنىڭغا ئىشەنمەڭلار. باشقىلارنىڭ زەرەر ۋە مەنپەئەتلىرىنى ئوزەڭلارنىڭ پايدا - زىيىنىڭلاردەك بىلىڭلار. ئوزەڭ ياخشى كورمىگەننى باشقىلارمۇ راۋا كورمەيدۇ!

مۇشۇك ئەنە شۇنداق شىرىن ئەپسانىلەر بىلەن ئۇلارغا ئەپسۇن ئوقۇدى. ئۇلار خاتىرجەم بولۇپ مۇشۇكنىڭ ئالدىغا يېقىن باردى ۋە كوڭۈللىرىنى توختىتىپ ئەرزلىرىنى ئېيتىپ ئولتۇراتتى، مۇشۇك بىر هەمله بىلەن ئىككىلىسىنى تۇتۇۋالدى ۋە گوشلىرىنى مەيدىسىنىڭ قازىنىغا سالدى. ئۇلار ئۇ يەردە هەقىقەتنى تاپتى.

بۇ مىسالىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، بەتقسلىق ئالدامچىغا ئىشەنگۈلۈك ئەمەس. ھۇقۇشنىڭ شۇملۇغى ۋە مەككار-لىغدىن سۆپىتى ئاشۇنداق. ئۇنىڭ ئەيىپلىرى سانسىز ۋە نۇقساد-لىرى ساناقسىز. مەن پەقەت يەتتە دەريادىن بىر تامچە ۋە توققۇز ئاسماندىن بىر زەررىچىلىكلا ئېيتتىم.

ئېيتسام ئەگەر مىڭ يىل ئۇنىڭ ۋەسپىنى،
تەرىپ قىلالماسمەن مىڭدىن بىر قىسمىنى.

مۇبادا ئۇنى پادىشالىققا كوتەرسەڭلار، شاھلىق تاجىنى كىيگىنىدە، جاپاكار پەلەك بەختسىزلىك تېشىنى شۇم بېشىغا ئۇرغۇسى ۋە سەلتەنەت تەختىگە ئايىغى يەتكەندە، غەزەپ ھاسىسى بىلەن ئىنتىقام ئايىغىنى سۇندۇرغۇسى. قىسقىسى، ئۇنىڭ پاسكىنا زاتى تەربىيەتنى قوبۇل قىلمايدىغانلىغى ئۈچۈن ئەمگەك-كىزلار زايا بولىدۇ.

پاك ئىسىل گوھەر كېرەك ئەتكىلى ئالتۇن بېزەك،
گوھەر بىلەن مارجان ئەمەس بەسكى ھەر تاش ھەر كېسەك.

قۇشلار قاغىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ھۇقۇشنى پادىشا قىلىش نىيىتىدىن قايتىپتۇ. ھۇقۇش دېگەن بۇ خاكسارنىڭ قاغىغا ئاچچىغى كېلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي نومۇسسىز قارا يۈز، مېنىڭ كۆڭلۈمنى قاتتىق ئاغرىت-تىڭ. ئىززىتسىمگە توسقۇنلۇق قىلىپ، ماڭا خارلىقنى راۋا كوردۇڭ. ئارىمىزدا شۇنداق گۇناھ-ئاداۋەت پەيدا قىلدىڭكى، بۇنى يۇزمىڭ ئەسىردىمۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. كۆڭلىمىزگە پىتنە ئوتىنى شۇنداق ئۇلۇغ ياقتىڭكى، ھەممە دەريالارنىڭ سۈيى بىلەنمۇ ئۇچۇرگىلى بولمايدۇ. بىلىپ قويغىنكى، دەرەخنى كەسسە

يىلتىزىدىن يەنە ئۇنۇپ چىقىپ يوغىنايدۇ. لېكىن مۇھەببەت كوچىتىنى جاپا پالتىسى بىلەن كەسسە ئۇنىڭدىن مۇتلەق ۋاپا شېخى پەيدا بولمايدۇ. كىشىگە قىلىچتىن جاراھەت يەتسە ئاخىرى تۇزۇلىدۇ. ئەمما كۆڭۈلگە يەتكەن سوز يارىسى ھەرگىز ساقايمايدۇ.

كۆڭۈلگە يەتسە گەر تىلدىن جاراھەت،
ھېچ مەلھەم قىلالماس ئۇنى سالامەت.

بەدەنگە قادالغان ئوقنى تارتىۋېلىش مۇمكىن ۋە لېكىن ئەگرى تىل ياسىدىن كۆڭۈلگە تەككەن ئوقنى چىقارغىلى بولمايدۇ. ھەر قانداق زەھەرلىك نەرسىنى باشقا بىر نەرسە توسالايدۇ. ئوت سۇ بىلەن ئوچىدۇ. زەھەرنى تەرياق باسىدۇ، ئەمما گىنە ـ ئاداۋەت ئاغرىغى ھېچقانداق دورا بىلەنمۇ شىپا تاپالمايدۇ. ئەدى بىزنىڭ جامائىتىمىز بىلەن سىبىرنىڭ قەۋمىڭ ئوتتۇرىسىدا ئاداۋەت تىكىنى شۇنداق ئوندىكى، يىلتىزى تەھتى سەراغا، شاخلىرى سۇرەيياغا يەتتى.

ھوقۇش سوزىنى توگىتىپ، ئەھۋالنى قايغۇلۇق ۋە كوڭىلى سۇنۇق ھالدا ئوچۇپ كېتىپتۇ. قاغا دىگەن سوزلىرىدىن پۇشايمان يەپ، ئوزاق ئەندىشىدە قاپتۇ ۋە ئوز ـ ئوزىگە: "يامان ئىش قىلدىم ۋە ئوز جامائىتىمگە كوچلوك دوشمەن پەيدا قىلدىم. قوشلارغا نەسىھەت قىلىشنى ماڭا كىم قويوپتۇ. باشقا قوشلارمۇ ھوقوشنىڭ ئەيىۋىنى مەندىن ئوبدانراق بىلىدىكەن، لېكىن ئاقىۋىتىدىن ئەندىشە قىلىپ، ھېچ نىمە دىمىگەن ئىكەن. مەنمۇ شوندىق قىلسام بولوپتىكەن. يەنى جەڭ ۋاقتىدىن باشقا چاغدا شەمشەر ئويناش خاتا ئىش. تىل تىغىنى بىمەھەل ۋە زورۇرىيەتسىز ۋاقتىدا چەكسە، بويوڭ كېسىلىپ باش كەتكوسى.

ئەگەر تىل ئويلىماي سۆزلىسە سۆخەن،
تەن ئەمەس ۆەممىدىن تىترەر بولسا جان.

يامانى شۇ بولدىكى، بۇ سۆزلەرنىڭ ھەممىسى روبىرو تۇرۇپ ئېيتىلدى. بۇنىڭدىن ئاداۋەتنىڭ كۆچمىيىشىدە شەك يوق. چۈنكى ياقمايدىغان سۆز غەزەپنى زىيادە قىلىدۇ - دە! ئۇلۇغلار: "ھەر قانداق كىشىنىڭ ئوزىدە كۈچ - قۇۋۋەت ۆە شان - شەۆكەت كوپ بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ، جەڭ ۆە ئاداۋەتنى ئىختىيار قىلماسلىقى كېرەك، چۈنكى تەرياق ۆە باشقا دورىلارغا ئىشىنىپ، زەھەر يېيىش ئاقىللارغا ياراشمايدۇ" دەپ ئېيتىشقان ئىدى.

قاچاڭدا بولسىمۇ ھەر قانچە تەرياق،
ئىشىنىپ زادىلا يىمىگىن زەھەر.

ھوكۇما پەيلاسوپلار: "ھەر كىشى سۆزىدىن ئۆزى خوپ بولسا، ئەلۋەتتە يۇقۇرى مەرتىۋە، ئىگىز دەرىجە تاپىدۇ. نەتۇ - زەنبىلاكى، ئۆزى ناخوپ بولۇپ، ئۆز سۆزىنى ئۆزىلا ماقۇل تېپىپ، گەپلىرىگە رەڭگا - رەڭ ئىبارىلەر ۆە ھەر خىل مىساللار بىلەن پەرداز بەرسىمۇ، ئىشى مالامەت بىلەن ئاياقلىشىدۇ" دەپ ئېيتقان. مەن بولسام سۆزى ئارتۇق، ئۆزى ئوكسۇك ئىكەنمەن. شۇڭا ئىشنىڭ ئاخىرىنى ئويلىماپتىمەن. ئەگەر ماڭا ئاگاھلىقتىن نېسىۋە تەككەن بولسىڭ، بۇرۇنراق بىر كىم بىلەن كېڭەش قىلغان بولار ئىكەنمەن ۆە سۆزنىڭ ياخشى - يامانىنى ئىلغاپ سۆزلىگەن بولار ئىكەنمەن. ھىچ قانداق ئاقىلار بىلەن كېڭىشىپ باقمای، بۇ ئىشقا كىرىشىپتىمەن. بىر مۇنچە ۆەھشەت تۇغدۇرىدىغان ۆە پىتنە پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى تىلىمدىن جارى قىلىپ تاشلىدىم. ئەگەر خالايمقلار مېنى ئەسكى ۆە پىتنە - پاساتچى سانىسا ھەم

نادان جاهىللار قاتاردا بىلسمۇ ئەجەپلىنەرلىگى يوق ئىش بولدى. "كوپ سوز بىكار سوز" دىگەن ماقال توغرا ئېيتىلغان ئىكەن. ئاددىمىزاتىنىڭ ھايۋانلاردىن پەرقى يۇز بىلەندۇر. ھوكۇمالار يامان سوزلۇكلەرنى چاپايدىن پەس دەرىجىدە ساناپتۇ ۋە تىلسىزلارنى يامان سوزلىگۇچىلەردىن ئۇستۇن بىلىپتۇ.

چاپاينىڭ تىلى يوق سوزگە، يىراق،
بىلىكى ئۇنى بەدزۇۋاندىن ياخشىراق.
سوزنى ئېيتار چاغدا سەن باھۇش بول،
گاھىدا ئىشەك كەبى خاموش بول.

قاغا ئوزىگە بۇ مالامەتلەرنى قىلىپتۇ - دە، غەم - قايغۇ بىلەن ئۇچۇپ كېتىپتۇ.

— بىز بىلەن ھۇقۇشلار ئاردىسىدىكى ئاداۋەتنىڭ سەۋىۋى شۇ، — دەپ كارشۇناس سوزىنى تۇگىتىپتۇ.

— ئەي كارشۇناس، ھەممە سوزلىرىڭنى ئاڭلىدىم، — دەپتۇ پادىشا، — سوزلىرىڭدىن نۇرغۇن پايدىلارنى كوردۇم. ھەركىم ئەقىللىق كىشى بىلەن سوھبەت قىلسا ۋە ئۇلارنىڭ گەپ - سوزلىرىدىن بەھرە ئالسا، ھامان ئوزىنى دولەت - ئىقبال مەرتىۋىسى ۋە ساۋادەت - كامالەت دەرىجىسىگە يەتكۇزگۇسى.

ياخشىلارنىڭ سوھبىتى خۇددى ئىپار،
خۇشبۇيىدىن جان ھالاۋەتلەر تاپار.
ئىشلىرى ئىدراكىغا بولغاي گۇۋا،
سوزلىرى ھىكمەتكە بولغاي رەھنىما.

كوڭلۇمنىڭ ئويى سوزلىرىڭنىڭ چىرىغى بىلەن يورۇدى.

ئەمدى قانداق چارە كورۇش كېرەكلىگى تۇغرىسىدىكى مەسىلە لمهمتكنى بايان قىل. لەشكەرىمىز ھۇقۇشلارنىڭ زۇلۇم ئوتىدا پەرۋانىدەك كويدى. خەلقنىڭ قاراغى ۋە قوشۇننىڭ ياراغى ئۇچۇن قانداق تەدبىر كورمەك كېرەك؟

— ئوچۇق پىكىرلىك بىر نەچچە ۋەزىر، سۇلۇھ ۋە تىچلىق تۇغرىسىدا گەپ قىلدى، — دەپ يەنە گەپ باشلاپتۇ كارشۇناس، — ھېچ قايسىسى ماڭا پىسەنت كەلمىدى. تولۇق ئىشەنچىم باركى، ھىلە بىزنىڭ ئىشىمزنى ئوڭلايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەر ھىلە ۋە مادارا يوللىرى بىلەن مەقسەتلىرىگە يەتكەن. جەدەل بىلەن ئىش پۇتمەيدۇ. بۇ خۇددى كەرەكان شەھرىدىكى ھەيىيار جەللىگۇرلەر ئالدام بىلەن زاھىتنىڭ قولىدىن قويىنى ئېلىپ يىگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— كەرەكان شەھرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس.

زاھىت بىلەن ئالدامچىلارنىڭ ھىكايىسى

كەرەكان شەھرىدە بىر نەچچە ھەيىيار، جەللىگۇرلەر بار ئىكەن. بىر كۇنى بىر زاھىت بازاردىن بىر قوي سېتىۋېلىپ يېتىلەپ كېتىۋاتسا، ھىلىگەر جەللىگۇرلەرنىڭ قويىغا كوزى چۇشۇپتۇ. بۇلار "ئۇ ساددا دىل زاھىتتىن بۇ قويىنى ھىلىنىڭ زورى بىلەن ئالىمىز" دەپ تىل بىرىكتۇرۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن جەللىگۇرلەرنىڭ بىرى ئۇدۇلغا كېلىپ:

— ھەي شەيخ، بۇ ئىتنى قايىقتىن ئېلىپ كېلىۋاتسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— بۇ ئىتنى نەگە ئېلىپ كېتىۋاتسەن؟ — دەپ سوراپتۇ بىرئازدىن كېيىن يەنە بىرى كېلىپ.

كېيىن يەنە بىرى باشقا بىر تەرەپتىن كېلىپ:

— هەي بۇزرۇكۇار، شكارغا ماڭدىڭمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇندىن كېيىن توتىنچىسى پەيدا بولۇپ:

— ئەي ئەزىز، بۇ ئىتنى نەچچە پۇلغا سېتىۋالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ، يەنە بىرى كېلىپ تەنە قىلىپ:

— بۇ ئوزىنى مەن زاھىت دەيدۇ. قولىنى ۋە تونىنى بۇ ئىت بىلەن بۇلغاپتۇ، — دىسە، يەنە بىرى:

— ئۇنداق دىمە، بۇ خۇدانى ئىزلىگۈچى كىشى، تەكۇرىنىڭ رازىلىغىنى دەپ، بۇ ئىتنى پەرۋىش قىلغىلى ئالغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

شۇ تەرىقىدە ئۇ مەككارلارنىڭ ھەر بىرى بىر خىل ئەيىۋىن ئوقۇپتۇ. ھەممىسىنىڭ سوزى بىر يەردىن چىقاچقا، زاھىتنىڭ كوڭلىگە شەك چۈشۈپتۇ - دە، "بۇ جانۋارنى ماڭا ساتقان كىشى جادۇگەر ئوخشايدۇ. كوزۇمنى باغلاپ ئىتنى ماڭا قوي كورسىتىپتۇ. بۇ ئىتنى قويۇۋەتمەكتىن ياخشى ئىش يوق. بۇنى ساتقۇچىنى تېپىپ پۇلۇمنى ياندۇرۇۋالاي" دىگەن ئويغا كېلىپ، بىچارە زاھىت ساددىلىقتىن قوينى قويۇۋېتىپتۇ ۋە بازارغا قاراپ مېڭىپتۇ. ھىلىقى جەللىگۇرلەر كېلىپ قوينى توتۇپ، خىلۋەتكە ئېلىپ بېرىپ سويۇپتۇ. زاھىت ئاشۇنداق ھىيلىگە ئالدىنىپ قويدىن ئايرىلىپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، بىزمۇ ھىيلە يولىنى تۇتۇشمىز كېرەك. مىكىر ۋە ئالدام ئىشلەتمىسەك، ھۇقۇشلارغا غالىپ كېلەلمەيمىز.

رەقىبكە قۇۋۇتىڭ يەتمىسە ئەگەر،
مىكىر بىلەن بەر ئۇنىڭ جازاسىنى.
ئەگەر كۈچۈڭ يەتمىسە ئوشاتقايسەن،
ھىيلەرنىڭ زورى بىلەن ياسىنى.

— قانداق ھىيلەرنى ئويلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بۇ ئىشقا ئۆزەمنى پىدا قىلىماقچىمەن، — دەپتۇ كارشۇناس، — نۇرغۇن جاننى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بىر جاندىن ۋاز كېچىشكە توغرا كېلىدۇ. مەسلىھىتىم مۇنداق: ھەممە لەشكەر ئالدىدا ماڭا سىز ئاچچىقلانغان بولىسىز ۋە غەزەپ بىلەن بۇيرۇيسىز - دە، قاغىلار قانات - قۇيرۇقلىرىنى يۇلۇپ تاشلىسۇن. ئەزالىرىم قانغا مىلىنىپ كەتسۇن، مېنى شۇ ھالەتتە دەرەخنىڭ تۈۋىگە تاشلىسۇن. سىز ھەممە لەشكەرلىرىڭىز بىلەن كوچۇپ كېتىپ، پالان يەردە ماكان تۇتىسىز ۋە ماڭا قاراپ تۇرىسىز، مەن دۇشمەنلەرنىڭ ئىشلىرىنى ھىلە بىلەن جايلاپ خىزمىتىڭىزگە كېلىمەن.

پادىشا خىلۋەت ئويىدىن غەزەپ بىلەن چىقىپتۇ. ھەممە خالايىق ۋە لەشكىرى قانداق تەدبىر قىلىپ چىقارىسەن دەپ ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇشقان ئىكەن، ئۇلار پادىشانىڭ چىرايىدىكى غەزەپ ئەسىرىنى كورۇپ، قورقۇپ باشلىرىنى توۋەن سېلىشىپتۇ. پادىشا بۇيرۇق قىلىش بىلەن بىر دەمدىلا كارشۇناسنىڭ پەرقاناتلىرى يۇڭۇزلاپ تاشلىنىپتۇ. قاغىلارنىڭ تۇمشۇقلىرى زەربىدىن ئۇ باشتىن ئايالقىچە قانغا بويىلىپتۇ. كارشۇناسنى دەرەخ تۈۋىگە تاشلاپ، ھەممە خالايىق ۋە لەشكەرلەر پادىشانىڭ كەينىدىن كوچۇپ كېتىپتۇ ۋە تەيىنلەنگەن يەرگە بېرىپ جايلىشىپتۇ. ئۇلار يۇرگەن چاغدا، كۈن ئولتۇرغان بولۇپ، قۇدرەت پەردازچىسى يۇلتۇز كېلىنلىرىنى ئاسمان مەنزىرىدە جىلۋىگە كەلتۈرگەن ئىكەن.

قاراڭغۇلۇق چەرخ ئۇزرە لەشكەر چېكىپ،
يۇلتۇزلار ئالەمگە ئۇز نۇرىن چېچىپ.

شۇ كۈنى ھۇقۇشلار پادىشاسى شاباھەڭ ۋەزىرلىرى بىلەن كەچكىچە مەسلىھەتلىشىپ: "بىز قاغىلارنىڭ ماكانىنى كوردۇق.

بىر مۇنچىسىنى زەخىمىلەندۇردۇق. بۇگۈن ئاخشام يەنە بىرىپ كېچىلىك ھۇجۇم قىلساق، بىر يولى ھەممىسىنى ئولتۇرۇپ تۇگىتىمىز ۋە دۇشمەن نەسلىنى قۇرۇتىمىز ۋە پاراغەت بىلەن كۇن ئوتكۇزىمىز" دەپ قارار قىلىشقان ئىكەن. شۇ تۇندە ھۇقۇشلار شەۋكەت ۋە قۇۋۋەتلىرىگە تايىنىپ، قارا لىباسلىرىنى كىيىپ، ئوزلىرىگە زىننەت قىلىپ، كېچىلىك ھۇجۇم بايرىغىنى كوتىرىپتۇ ۋە شاباھەك ھەممە سىپاھلىرى بىلەن كېچىلىك ھۇجۇم قىلىپ قاغىلارنىڭ تۇرالغۇسىغا يۇرۇش قىلىپتۇ.

ئۇرۇشخۇمار گۇرۇھ ئىدى قانخورلۇغى ھەددىدىن ئاشقان،
قارا كوڭلى پىتىنخورلۇق ئاداۋەتكە تولۇپ تاشقان.

ئۇلار ھىلىقى دەرەخ تۇۋىگە كەپتۇ، لېكىن قاغىلاردىن ھېچ ئەسەر ۋە خەۋەر تاپالماپتۇ. ھۇقۇشلار تەرەپ-تەرەپكە بىرىپ ئىزلەپتۇ. كارشۇناس دەرەخ تۇۋىدە مەجرۇھ ۋە شىكەستە بولۇپ ياتقىدىكەن ۋە قايغۇلۇق ئاۋاز بىلەن ناله قىلىدىكەن. ھۇقۇشلار ئاخىرى ئۇنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ، شاباھەڭنە مەلۇم قىلىپتۇ. شاباھەك بىر قانچە يېقىنلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئۇستىگە كەپتۇ.

— سەن كىم؟ نېمە سەۋەپتىن مۇنداق بولدۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ شاباھەك.

كارشۇناس ئوزىنىڭ ئىسمى ۋە ئاتىسىنىڭ ئىسمىنى قىرۇزىگە ۋەزىر ئىكەنلىگىنى ۋە ئۇنىڭ جاپاسى بىلەن مۇشۇ ھالغا چۈشكەنلىگىنى ئۇلارغا سوزلەپ بېرىپتۇ.

— ھە، ئۇقتۇم، خەۋىرىڭنى ئاڭلىغان ئىدىم، — دەپتۇ شاباھەك، — قاغىلار نەگە كەتتى؟ شۇنى ئېيتىپ بەر؟

— مېنى بۇ ھالغا سالغىنىدىن ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى ھېچ ئۇقالمىدىم، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ كارشۇناس.

— سەن فىروزىنىڭ ۋەزىرى ئىدىڭ. ھەممە ئىشتا ساڭا ئىشىنىدىكەن. نىمە خىيانەت ۋە قايسى جىنايەت بىلەن سېنى خورلىدى؟

— فىروزە دەرگاھىدىكى مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى ماڭا دۇشمەن بولدى. ئۇنىڭ يېنىدا چوڭ مەرتىۋە تاپقىنىمغا ھەسەت قىلدى. تىل بىرىكتۈرۈپ مېنى ئۇنىڭغا چاقتى. شۇ سەۋەپتىن ئۇ مەندىن گۇمانلاندى، مېنىڭ قىلغان ھەممە خىزمەتلىرىمنىڭ ئەجرى بەربات بولدى.

بارچە قىلغان خىزمەتلىرىم بولدى مىننەت،
ھېچ كىشىگە بەرمە تەگرىم بۇنچە كۆلپەت.

— نىمە ئۈچۈن گۇمان قىلدى؟

— سىلەرنىڭ كېچىلىك ھۇجۇمىڭلاردىن كېيىن فىروزە ھەممە ۋەزىرلىرىنى يىغىپ، شۇ ھادىسە توغرىسىدا ھەر بىرىدىن مەسلىھەت سورىدى. نوۋەت ماڭا كەلگەندە "سېنىڭ مەسلىھەتىڭ قانداق؟" دەپ سورىدى. مەن "ھۇقۇش لەشكەرلىرى بىلەن ئۇرۇش قىلغۇچىلىك كۈچىمىز يوق. قۇۋۋەت ۋە شەۋكەتتە ئۇلار بىزدىن ئارتۇق. ئۇندىن قالسا بۇ زاماندا بەخت-دولەت ھۇقۇش پادىشاسىغا بېقىپتۇ. سائادەت ئىگىسى بىلەن بىر نەچچە قېتىم ئۇرۇش قىلماق مۇشەققەتلىك ئىشىگى ۋە بەختسىزلىكنىڭ بەلگىسى بولىدۇ.

ئەگەر ئويدە پەھلىۋان بولسا خوتۇن،
ئوزى ئولۇپ، ئويىنى ھەم بۇزار پۇتۇن.

مېنىڭچە ئەلچى ئەۋەتەيلى، ئەگەر جەڭ ئوتىنى ياندۇرىدىغان بولسا بىر جاھاندا تۇتۇندەك تارقاپ كېتىمىز. ئەگەر ياراشماقچى

بولسا باج - خراجەتتىن نىمىنى تەلەپ قىلسا، شۇنى جان - دىلىمىز بىلەن قوبۇل قىلايلى ۋە ئۇنىڭغا مىننەتدار بولايلى" دىدىم.

ئەگەر بېشىڭ كېرەك بولسا بەرگىل خراج،
بولمىسا ھەم باش كېتىپ، ھەم قالمىغاي تاج.

بۇ تەدبىرگە قىرۇزە ئاچچىقلاندى ۋە قاتتىق كايىدى: "نىمە دەپ ۋالاقشۇاتىسەن، نىمىشقا مۇنداق جۇرئەت قىلىپ ھۇقۇش لەشكىرىدىن ۋە ئۇنىڭ جەڭ قىلىشىدىن مېنى قورقۇتىسەن. مېنىڭ لەشكىرىمنى ئۇنىڭ چېرىكلىرى ئالدىدا ھەقىر ھېساپلاۋاتامسەن؟"

"ئەگەر دۇشمەن قىلىچ بىلەن قىلسا ھۇجۇم،
تىغدىن ئوتكۇر نەيزەم بىلەن قىلارمەن گۇم".

مەن يەنە نەسىھەت تىلىمنى چىقاردىم:
— ھەي پادىشا! ئوز رايىڭ بىلەن ئىش قىلما، ساۋاپ يولىدىن چىقما، تەۋەززۇنى لايىق تۇت، كۇچلۇك دۇشمەننى يالۋۇرۇش ۋە يۇۋاشلىق بىلەن رام قىلغىلى بولىدۇ، سەركەش ئۇۋنى مادارا ۋە مۇلايىملىق بىلەن دامغا چۇشۇرگىلى بولىدۇ.

ئىككى ئالەم راھىتى بۇ ئىككى سوز تەپسىرىدۇر:
دوستلىرىڭغا لۇتپى، دۇشمەنگە مادارا ئەيلىمەك.

مەسىلەن: قاتتىق بوران كەلسە ئاجىز گىيا مادارا ۋە مۇلايىملىق بىلەن ئۇنىڭ زەخمىسىدىن ساق قالىدۇ. دەرەخ بولسا ئوزىنىڭ شاخلىرىنىڭ كوپلۇگى ۋە يىلتىزىنىڭ چوڭلۇغىغا ئىشىنىپ، سەركەشلىك قىلىپ تۇرغاچقا، ئۇنى بىر ھەمىلە بىلەن

قۇمۇرۇپ تاشلايدۇ.

قاغىلار مېڭىك نەسىھىتىمدىن ئاچچىقلىنىپ: "سەن ھۇقۇشلارغا يان باستىڭ ۋە بىزنى كەمستىتىڭ" دېيىشتى. فىرۇزە دۇشمەنلەرنىڭ سوزىگە كىرىپ بۇيرۇق بەردى - دە، بىر دەمدىلا مېڭى بۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدى، ئۇلارنىڭ خۇي - پەيلىدىن قايتىغاندا، ئۇلار سىلەر بىلەن جەڭ قىلىشقا تەييارلىنىۋاتىدۇ.

شاباھەڭ كارشۇناسىنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، ئوز ۋەزىرلىرىنىڭ بىرىدىن:

— قاغىلارنىڭ بۇ ئىشىغا نىمە دەيسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ۋەزىر مۇنداق دەپتۇ:

— ئۇنىڭغا ئەندىشە قىلىپ تۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق؟ تېزرەك ئۇنى ئولتۇرۇپ يەر يۇزىنى بۇلاردىن تازىلاش كېرەك. بۇ ئوچكەن ئوت بولسىمۇ، لېكىن قوقاس، ئىچىدە ئوت بار. مۇبادا بۇ ئوت تۇتىشىپ كەتسە، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش تەس بولىدۇ. ھەر قانداق كىشى دۇشمەن توغرىسىدا پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويسا، ئۇنىڭغا قايتا قادىر بولالمايدۇ. پۇرسەت كەتكەندىن كېيىن نادامەت ۋە پۇشايمان قىلىش پايدا بەرمەيدۇ. ئەگەر ھەر كىم دۇشمەننى ئاجىز ۋە تەنھا كورسە، ئالدى بىلەن ئۇنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇش كېرەك. ئۇ ئۇنىڭدىن خالاس بولۇۋالسا ئاقىۋەت ئۇنىڭغا خالاسلىق بەرمەيدۇ. ئەي پادىشا، ئۇنىڭ سوزىگە ئىشەنمەڭ، ئەپسۇنلىرىغا قۇلاق سالماڭ، ئۇلۇغلار: "سىنالمىغان دوستقا ئىشىنىش ئەقىللىقنىڭ ئىشى ئەمەس" دەپتىكەن. دۇشمەننىڭ مەككارلىقى كورۇنۇپ تۇرسا، ئۇنىڭغا قانداق ئىشەنگىلى بولسۇن.

يوقتۇر ئىشەنچ دوستقىمۇ بۇ زاماندا،
بۇ رەقىپ سوزىگە پۇتمەكلىك خاتا.

كارشۇناس ئۇنىڭ بۇ سوزلىرىنى ئاڭلاپ، ئاھ تارتىپ ناله قىلىپتۇ:

كوڭلۇم جىسمى رەنج بىلەن بولغان ئىدى جاراھەت،
بۇ جاراھەت ئۇستىگە نەشتەر ئۇرماق نە ھاجەت.

شاباھەڭگە بۇ سوز تەسىر قىلىپ يەنە بىر ۋەزىردىن سوراپتۇ:
— سېنىڭچە قانداق قىلساق بولار؟
— مەن ئۇنى ئولتۇرۇشكە قوشۇلمايمەن. چۈنكى مەرتلەر ئەھلى دۇشمەننى ئاجىز ۋە بىچارە ھالدا ئۇچراتقاندا، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشى ۋە ئەپۇ - ئىھسان كۆرسىتىشى كېرەك. رەھىم - شەپقەت ئۇنىڭغا ياردەم قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ. سودىگەرنىڭ خوتۇنى ئوغۇرىدىن قورقىنىلغىدىن، ئېرىگە ئامراق بولغانلىغى بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ، — دەپتۇ ئۇ ۋەزىر.
— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.
— بىر سودىگەر بار ئىكەن، — دەپ ئىككىنچىسى ۋەزىر ھىكايىسىنى باشلاپتۇ.

سودىگەر بىلەن خوتۇنىنىڭ ھىكايىسى

بىر سودىگەر بار ئىكەن، ئۇنىڭ مالىرى ناھايىتى كوپ ئىكەن. لېكىن ئۇ بەختىۋي ۋە بەك قوپال ئادەم ئىكەن. بۇ ئەيىۋىنى ئاز دەپ، تېخى ئاچچىغى يامان، بېخىل ۋە قاتتىق قول ئىكەن.

دوزاقتىكى دىۋىدەك ئىدى تەلەتى شۇنچە سەت،
قاغىدەك كوڭلى قارا، ھەم باغرى تاش، ھەم بەتنىيەت.

بۇ تەلەتى سەتنىڭ بىر خوتۇنى بار ئىكەن. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق ۋە پاكىز ئايال بولۇپ، ئون توت كۈنلۈك ئاي ئۇنىڭ

يۈزىدىن تۆر ئېلىپ، قاراڭغۇ كېچىنى كۈندۈزدىن يورۇقراق قىلىدەكەن. ئاسمان پەشتاقىنىڭ جاھانىنى يورۇتقۇچى قەندىلىدەك جامالىنىڭ شولىسىگە ئاپتاپ تاقەت قىلالمايدىكەن.

قامىتى زىبا ئۇنىڭ رۇخسارى تولغان ئاي ئىدى،
كەم ئىدى ئالەم ئارا ئۇنداق گۈزەل ھوسنى كامال.
ھەر نەمەرسە يازسا تەرىپلەپ، خىيالىم قەلىمى،
ئۇنىدىن ئارتۇقراق ئىدى ئۇ دىلبەرى ساھىپ جامال.

ئېرىنىڭ ئۇنىڭغا بەك كۆڭلى بار ئىكەن. ۋەسلىگە يېتىش ئۈچۈن شۇنچە ئىشق - مۇھەببەت بىلدۈرسىمۇ خوتۇنى ئۇنىڭ چىرايلىق سوزلىرىگە ئالدانمايدىكەن. ئېرى قانچە يېقىنلاشسا خوتۇن ئۇ-زىنى شۇنچە قاچۇرىدىكەن. چۈنكى خوتۇن ئېرىنىڭ بەتخۇي، قاشاڭ ۋە بىشەملىگىدىن بىزار ئىكەن. شۇڭا ئېرىنىڭ قولى ئۇنىڭ چاچ بېغىغا يەتمەيدىكەن. يۈز گۈلىستانىدىن مۇرات گۈلىنى ئېرىنىڭ كۆزىگە كۆرسەتمەي كەلگەن ئىكەن. بىر كۈنى كېچىسى ئۇ-لارنىڭ ئويىگە ئوغرى كىرىپتۇ. سوداگەر ئۇيقۇدا، لېكىن خوتۇن ئويغاق بولغاچقا، ئوغرى كىرگىنىنى تۇيۇپ، ئېرىنى مەھكەم قۇچاق-لىۋاپتۇ. سوداگەر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ كېتىپ "غايىپتىن ماڭا شەپقەت ياغدى" دەپ خوشال بولۇپتۇ ۋە كۆزىنى ئېچىپ ئوغرىنى كورۇپ قاپتۇ - دە: "ئەي مەرت يىگىت، قەدىمىڭ مۇبارەك بولسۇن، مالىرىمدىن قانچە خالىساڭ شۇنچە ئال. چۈنكى بۇ جاپا-كەش بىۋاپا خوتۇن سېنىڭ قەدىمىڭنىڭ بەركىتىدىن ماڭا ئامراق ۋە مېھرىۋان بولدى" دەپتۇ.

بۇ مسالىنىڭ پايدىسى شۇكى، بەزى ھالەت ۋە سۈرەتلەرنى كورگەندە، كىشىگە رەھىم ۋە مېھرىۋانلىق قىلىشتىن بولەك نەرسە لايىق كەلمەيدۇ. بۇ قاغا شۇنىڭ جۈملىسىگە كىرىدۇ.

— بۇ مەسىلدە سېنىڭ پىكرىڭ قانداق؟ — دەپ پادىشا ئۇ-

چىنچى ۋەزىردىن سوراپتۇ.

— ئەي پادىشاھىم، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئۇچىنچى ۋەزىر، — ئۇنىڭدىن تىرىكلىك لىباسىنى سالدۇرۇۋالماڭ، بەلكى ئامانلىق بېرىپ كېيىم-كېچەك كىيدۇرۇپ، ياخشى پەرۋىش كورسىتىڭ ۋە تەربىيەت قىلىڭ، بۇمۇ سىزنىڭ ئىنئام ۋە ئىھسانلىرىڭىزنى كورۇپ، سىزگە خىزمەت قىلىشنى ياقتۇرۇپ، سىزنىڭ ھەقىقىزدە ئىخلاس ۋە ئېتىقات قىلىدىغان بولسۇن. چۈنكى فىرۇزدىگە تەرەپتار بولۇپ، ياخشى كوڭلى بىلەن نەسىھەت قىلغان ئىكەن، سىزگىمۇ جان كويەرلىك بىلەن مەسلىھەتلەر كورسىتىشى مۇمكىن. ئاقىللار دۇشمەنلىرىدىن قانچىنى قولغا كەلتۈرسە، ئۇنىڭغا شەپقەت بىلەن مەدەت قىلىدۇ. بۇنداق مېھرىۋانلىقنى ئاڭلاش بىلەن ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بۇ تەرەپكە مايىل بولۇپ بولۇندۇ. ھەممە دۇشمەنلەر ئىككىگە بولۇنۇپ، ئارىدا بولگۇنچىلىك پەيدا بولسا، ئاندىن دوستلارنىڭ ئىشلىرىغا ئوڭۇشلۇق ۋە خاتىرجەملىك ھاسىل بولىدۇ. شەيتان بىلەن ئوغرىلارنىڭ ئارىسىدا پەيدا بولغان جاڭجال زاھىتنىڭ سالامەت قېلىشى ۋە كوڭلىنىڭ خوشلۇغىغا سەۋەپ بولغان ئىكەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— باغدات شەھىرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ئۇچىنچى ۋەزىر.

شەيتان، ئوغرى ۋە زاھىتنىڭ ھىكايىسى

باغدات شەھرىنىڭ يېنىدا بىر زاھىت بار ئىكەن. ئۇ ناھايىتى پاك تەبىئەتلىك كىشى ئىكەن. ئۇنىڭ كېچە-كۇندۇز قىلىدىغان ئوقىتى ئىبادەت ئىكەن، ئۇ دۇنيا تەئەللۇقاتىنىڭ غۇبارىدىن ئىتتەك قېچىپ، پۈتۈن ھىممىتى ۋە تىلىگىنى تەۋەككۇل ئىلكىگە بەرگەن ئىكەن. چۈنكى ئۇ مەنپەئەت شارابىنى ئىچىش جاپا تې-

كىشىنىڭ سانچىلىشى بىلەن قولغا كېلىدىغانلىغىنى، خەزىنە ۋە مال، دۇنيا رەنج ـ مېھنەت ۋە بالا ـ قازا ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغانلىغىنى بىلمەيدىكەن.

جاھاندا ئاقتۇرۇپ كورسەم تىكەنسز يوق ئىكەن گۈلباغ،
ئەگەر باغ لالىسى بولسا ئۇنىڭ كوكسىدە ھەم يۇز داغ.
ھەرنە قاتتىق دەرت ـ ئەلەمگە كونىدىكەن كىشىلەر،
غەم بىلەن سارغايسا رەڭگى، دەيدىكەن: "بۇ رەڭگى زەر".

شۇڭا ئۇ قانائەت بۇلۇڭىدا پاراغەت ياقىسىغا بېشىنى تىقىپ، ئۇزۇمگە غايىپتىن توھپىلەر يېتىپ كېلىشىنى كۈتۈپ تۇرىدىكەن.

تەڭرى ھەرقانداق بەرسە زىيادە ت،
قىلماق ئەلادۇر ئاڭا قانائەت.

بىر كۈنى بىر كىشى ئۇنىڭغا سۇتلۇك بىر كالا ئېلىپ كەپ تۇ. بىر ئوغرى ئۇنىڭدىن خەۋەر تېپىپ، كالىنى كوزلەپ كېچىسى زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا مېڭىپتۇ. يولدا كېتىۋاتسا، شەيتان ئادەم سۈرىتىدە بولۇپ ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپتۇ.

ـــ سەن كىم؟ نەگە بارىسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ ئوغرى ئۇنىڭدىن.

ـــ مەن شەيتان. زاھىتنى ئولتۇرگىلى بارىمەن، ـــ دەپتۇ شەيتان.

ـــ ئۇنى نىمشقا ئولتۇرىسەن؟

ـــ بۇ ئەۋلىيالارنىڭ تالاۋىتى بىلەن ھەممە كىشى تەۋاقە لىپ ئىنايەت يولىنى تۇتىدىغان بولۇپ كەتتى. مېنىڭ ئىزىتە قىلۇغۇمنىڭ بازىرى كاسات بولۇپ قالدى. مەنمۇ ئۇز ھالىمنى دەپ بەردىم. سەنمۇ ئۇزەڭنىڭ كىم ئىكەنلىگىڭنى ۋە نىمە ئىشنى

كوزلەپ ئويدىن چىقىۋاتقىنىنى ئېيتىپ بەردى.

— مەن ئالدىمچىلىقنى كەسىپ قىلغان ئادەممەن. خالايىقنىڭ مالىلىرىنى پىنھاندا ئېلىۋېلىپ، كۆڭلىگە ھەسرەت ئوتىدىن داغ سالىمەن. زاھىتنىڭ سېمىز بىر كالىسى بار. بۈگۈن شۇنى ئېلىپ، مەئىشىتىمگە سەرپ قىلىش ئۈچۈن كېتىۋاتىمەن.

— سەن مېنىڭ جېنىم ئىكەنسەن، — دەپتۇ شەيتان، — خۇدا-غا شۈكرى، ئارىمىزدا ئوخشاشلىق بار ئىكەن. ئىككىمىز بىر كىشى قەستلەپ كېتىۋېتىپتىمىز. ئۇنداق بولسا ئىككىمىز بىرلىكتە زا-ھىتنىڭ ئىبادەتگاھىغا بارايلى.

ئۇلار شۇنداق گەپلىشىپ ئۇ يەرگە يېتىپ بارغاندا، زاھىت ئىبادەتتىن پاراغ بولۇپ ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. ئوغرى "ئەگەر مەندىن بۇرۇن شەيتان ئولتۇرگىلى كەلسە، زاھىت تۈيۈپ قېلىپ پەرىيات قىلىشى مۇمكىن. ئۇ چاغدا مەن كالىنى ئالالمايمەن" دەپ ئويلاپتۇ. شەيتان بولسا "ئەگەر ئوغرى بۇرۇنراق كېرىپ كالىنى ئالىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ئىشكىنى ئاچىدۇ. ئۇ چاغدا قۇ-ۋۇقتىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ زاھىت ئويغىنىپ قالسا، مەن ئۇنى ئولتۇ-رەلمەيمەن" دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئوغرىغا:

— ھەي بۇرادەر، ئازراق تەخىر قىل، مەن زاھىتنى ئول-تۇرگەندىن كېيىن، ساڭا كالىنى ئېلىش ئاسان بولىدۇ، — دەپتۇ.

— ئاۋال مەن كالىنى ئېلىۋالاي، ئاندىن كېيىن سەن ئى-شىڭغا قەدەم قويغىن، — دەپتۇ ئوغرى.

شۇنداق تالاش-تارتىش قىلىۋەرگەندىن كېيىن ئوغرى:

— ھەي زاھىت، بۇ يەردە بىر شەيتان سېنى ئولتۇرمەكچى بولۇۋاتىدۇ، — دەپ توۋلاپتۇ.

— ئاگاھ بول، كالاڭغا ئوغرى كەلدى، — دەپ شەيتانمۇ ۋاقىراپتۇ.

زاھىت بۇلارنىڭ ئاۋازىدىن ئويغىنىپ غەۋغا كوتەرگەن ئىكەن. ھەممە خوشنىلىرى پەيدا بولۇپتۇ. بايىقى ئىككىسى قېچىپ كېتىپتۇ. زاھىتنىڭ جېنى ۋە مېلى دۈشمەنلىرىنىڭ ئىختىلاپىدىن ئامان قاپتۇ.

لەشكرى دۇشمەن ئىچىدە كورسەك ئەگەر سەن ئىختىلاپ،
ھاجەت بولماس تىغ چېكىش، خەنجەرگە كىيدۇرگىن غىلاپ.

ئۇچىنچى ۋەزىر بۇ ھىكايىسىنى تامام قىلغاندىن كېيىن ئىلـ
گىرىكى ۋەزىرنىڭ ئاچچىغى كەپتۇ.

— كورۇنۇپ تۇرۇپتۇكى، — دەپتۇ ئۇ، — بۇ قاغا سىزنى ھىلە بىلەن ئۇزىگە جەلپ قىلىۋاپتۇ. غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىڭ. بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىدىن ئاگاھ بولۇڭكى، ئاقىللار ئۇزلىرىنى دۇشمەن ھىلە ـ مىكرىدىن ياخشى مۇھاپىزەت قىلىدۇ، دۇشمەنىنىڭ يالغان سوزلىرى بىلەن يولدىن چىقمايدۇ. غاپىل كىشىلەر بولسا دۇشمەنـ نىڭ يالۇۇرۇشى ۋە مۇلايىملىغىنى كورۇپ، ئاداۋەتىنى ئۇنتۇيدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئاشنا بولىدۇ. ئۇلار دۇشمەننىڭ سىرتىنى پەدىزلەپ كورـ سەتكەن بىلەن كوڭلىدە ئاداۋەت ساقلىنىدىغانلىغىنى بىلمەيدۇ.

قاپ ـ قارا زۇلپۇڭغا ئېيتتىمكىم: قاراقچى بولمىغىن،
ئوتسىمۇ يىللار لېكىن تاشلىمىدى ئۇ ئادىتىن.

بىخوتلۇق قىلىپ دۇشمەن سوزىگە مەغرۇر بولماڭلار. يامان خوتۇنىنىڭ سوزىگە گول بولغان ياغاچچىنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالماڭلار يەنە.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.
— سەراندىپ شەھىرىدە بىر ياغاچچى بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر.

ئاخماق ياغاچچىنىڭ ھېكايىسى

سەرائدىپ شەھردە بىر ياغاچچى بار ئىكەن. ئۇ ناھايىتى نادان ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ ناھايىتى مەككار، لېكىن ساھىپ جامال بىر خوتۇنى بار ئىكەن. بۇ خوتۇن ئاھۇ كوزلىرىنى ئويناتىش بىلەن غەزەپلىك شىرنىمۇ شىكار قىلالايدىكەن. رەڭۋازلىق ئۇسۇلى بىلەن جاھان زاھىدلىرىنىڭ كوزىنىمۇ ئالا چەكمەن قىلىۋېتىدىكەن.

كېلىشكەن نازىنىن، ئوزى ھىلىگەر،
ئىدى ئۇ ئىشق ئەھلىن ئوۋلىغان دىلبەر.
زۇلپىدىن خۇشپۇراق ئالاتتى سۇمبۇل،
ھوسنىدىن رەشك ئېتىپ يىغلار ئىدى قۇل.

ياغاچچى ئۇنىڭغا شۇنداق كوڭۈل بەرگەن ئىكەنكى، بىر ساھەت خوتۇنىنىڭ دىدارىنى كورمەي قالسا ئارام تاپالمايدىكەن. خوتۇنى بولسا، پەقەت زورۇرىيەت ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا ناز قىلىپ قويىدىكەن. لېكىن ئىشرەت بەزمىدە مۇرات جامىنى باشقا ئۇلىپەتلەر بىلەن ئىچىدىكەن. ئۇلارغا بىر يىگىت خوشنا بولۇپ، ئۇ بوي-قەدى جان بوستانىدا ئوسكەن سەرۋىدەك زىبا قامەتلىك ۋە يۈزى ھايات سۈيى بىلەن چىھرىسىنى يۇغان گۈلدەك پاكىز تەلەتلىك يىگىت ئىكەن.

ئاي ۋە كۈندە يوق ئىدى ئۇنداق تەلەت،
ئىپار بۇي ھەم سەرۋىدەك قەددى قامەت.

خوتۇنىنىڭ ئۇ يىگىتكە كوزى چۈشۈپتۇ ۋە يىگىتىمۇ كوڭ

لى ئۇتنىڭ مۇھەببەتىگە باغلىنىپىتۇ. ئۇلار بارا - بارا قاش - كوز ئېتىششىتىن ئوتۇپ، سوھبەت تۇزۇشكە باشلىشىپىتۇ ۋە ھەر كۈنى ئەتىگەن - كەچتە ئوزئارا تېپىشىپ، ۋىسال مېيى بىلەن تەشنالىغىنى قاندۇرۇشۇپتۇ. ئۇ ئىككى يار ئوزئارا تېپىشىدىغان چاغدا، روشەن كۈن ئۇلارغا قاراشقۇ تۇندەك كورۈنىدىكەن. ئۇلارنىڭ سوھبەتلىرىنىڭ شامى يورۇغانلىغىنى كورسە ھەسەت قىلغۇچىلارنىڭ كوڭۈللىرى رەشك ئوتىدىكى قۇرۇق ئوتۇندەك كويىدىكەن.

يوق دىلىمدا ھېچ ھەسەت كىشىنىڭ پۇل-مالىغا،
ھەسەت يەرمەن دائىما يارىمنىڭ ۋىسالىغا.

ھەسەتخورلار ياغاچچىغا ئۇ ھالدىن خەۋەر بېرىپتۇ. ئۇ بىچارە غەيرەتسىز بولغانلىغى ئۈچۈن: "ئۇنى ئوز كوزۈم بىلەن كورمەي تۇرۇپ چارىسىنى قىلمايمەن" دىگەن خىيالغا كەپتۇ ۋە بىر كۈنى خوتۇنىغا:

— ماڭا ئوزۇق تەييارلاپ بەرگىن. قىشلاققا بارىمەن. ئۇ يەر ئۇزاق بولمىسمۇ، ئۇ يەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۇپ كەلمەكچىمەن. لېكىن سېنىڭ پىراقىڭدا ئەھۋالىم نىمە بولارىكىن، — دەپتۇ.

زورۇرەتتىن كېتەر بولدۇم سەندىن يىراق،
بىئىختىيار كويدۇرمەكتە دىلنى پىراق.

خوتۇنى ئېرىدىن ئايرىلىغىغا يىغلىغان بولۇپ، مىكىرلىك كوزىدىن شاتلىق ياشلىرىنى توكۈپ، ئوزۇق تەييارلاپ ئۇنى يولغا سالىپتۇ ۋە "ئەمدى ئوي ئوڭچە قالدى. بېغىمغا كەل، گۈل ئېچىلىدى، تىكەن يوقالدى" دەپ ئاشىغىغا خەۋەر قىلىپتۇ. يىگىت بولسا "كېچىسى ئەل ئايىغى بىسىقىغاندا باراي" دەپ ۋەدە قىلىپتۇ. خوتۇن خوشال بولۇپ، مېھماندارچىلىق خىزمەتلىرىنى تەييارلاپتۇ.

سائادەت شۇ ئەمەسمۇ ئۇ قۇياش يۇزلۈك گۈزەل مېهمان،
كېلىپ قاراڭغۇ كۇلبەمگە، ئۇنى بىر ئەيلىسە روشەن.

كېچىسى ياغاچچى ئاستا ئويگە كىرىۋىلىپ، كاتتىك ئاستىغا موكۇنۇۋاپتۇ. بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن يىگىت كەپتۇ ۋە ئاي بىلەن كۇن دۇچ كەلگەندەك خوتۇن بىلەن ئىشقىۋازلىق قىلىشقا باشلاپتۇ. گاھى ئىدا زىبا يۇزلۈك يىگىت يېقىملىق كەرەشمىسى بىلەن بىتاقەتلىك ئۇتىدا خوتۇننىڭ سەۋر - تاقىتىنىڭ ھەۋەس خامىنىنى كويدۇرىدۇ-كەن: گاھىدا ئاي يۇزلۈك خوتۇن ھەييارلىق قىلىغى بىلەن يىگىت كۇكلىنىڭ خەزىنىسىدىن تاقەت ماللىرىنى تالان - تاراج قىلىدىكەن.

ئۇنىڭ ئالماسىغا بۇ قول ئۇزارتىپ،
بۇنىڭ شاپتۇلىسىنى ئۇمۇ تارتىپ.
يۇز تۇرا قېقىشىپ ئەيلەپ شىكەر خەند،
ئۇلار كۇلمەك بىلەن ئويگە تولۇپ قەنت.
ئۇلار ھەردەم بىر بىرىنى قۇچاقلاپ،
شارابى ۋەسلىدىن ئىچەتتى ئوتلاپ.

ئۇلار دەستىبازلىقتىن بوشاپ، كارسازلىققا ئوتمەكچى بولۇپ، چىراقنى ئوچۇرۇپ كات ئۇستىگە چىقىپتۇ. تۇيۇقسىز ياغاچچىدىن بىر شەپە چىقىپ قاپتۇ ۋە خوتۇن ئۇنى ئاڭلاپ قېلىپ: "ئېرىم سەپەر قىلىمەن دەپ قويۇپ، بۇ ھالىنى تەھقىقلىمەكچى بولغان ئوخشەن - دە" دەپ ئويلاپ، ئاشىغىنىڭ قۇلىغىغا: "مەندىن سېنىڭ مۇھەببىتىڭ ماڭا ئارتۇقمۇ ياكى ئېرىڭگىمۇ؟ دەپ ۋاقىراپ سوراڭ" دەپ ئاستا پىچىرلاپتۇ. يىگىت: "ھەي نازىنىن، سەن ماڭا ئامراقمۇ ياكى ئېرىڭگە ئامراقمۇ؟" دەپ ۋاقىراپ سوراپتۇ. خوتۇن: "بۇ نىمە دىگىنىڭىز؟ خوتۇن خەق دىگەن سەھۋەنلىك، غەپلەت ۋە نەپسى شەھۋەت ئۇچۇن ھەر قىسما كىشىنى ئاشنا تۇتىـ

دۇ. شۇڭا نەسەپ ئابرويلىرىغا قاراپ تۇرمايدۇ. ياخشى-ياماناڭلىغىنى ئىلغىمايدۇ. بىر بىلەن نەپسى ھاجىتىنى راۋا قىلسا، يەنە بىرىنىڭ ئىلكىگە چۈشىدۇ.

بىرىدىن ئەيلەپ بولۇپ ھاجەت راۋا،
يەنە بىرىگە بولۇر ئۇ ئاشنا.

ئەمما ئۇزۇنىڭ ئېرى تەندىكى جان ۋە كۆڭلىدىكى ئىمانغا ئوخشايدۇ. ئۇ دىگەن كوزنىڭ نۇرى، يۈرەكنىڭ سەرۋەرى.

زۇرۇرەت بولسا كېچەرمەن جاندىن،
لېكىن زادىلا كەچمەيمەن ئۇندىن.

بىلىپ قويغىنكى، ئېرىنىڭ مەرتىۋىسىنى ئۇز جېنىدىن مىڭ مەرتىۋە ئارتۇق بىلمەيدىغان ۋە پۈتۈن ھاياتىنىڭ سەرمايىسىنى ئېرىنىڭ نەپسىنىڭ راھەت-پاراغىتىگە سەرپ قىلمايدىغان خوتۇنلار ياشلىق ھاياتىدىن ۋە ھاياتىنىڭ نەزى-نېمىتىدىن بەھرىمەن بولماي ئوتۇپ كەتسۇن ئىلاھىم.

ۋاپا كورمەي قالاي ئەگەر ئوزگىدىن ئۇمىد تۇتسام،
بۇ ھاياتىم سەن ئۇچۇن سەرپ بولمىسا بولسۇن ھارام.

ياغاچچى خوتۇنىدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا مېھرىۋانلىغى زىيادە بولۇپتۇ ۋە شەپقەت مەرھىمىتى تېخىمۇ ئېشىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوز-ئوزىگە: "بۇ ماڭا ئاشقى زار ۋە غەمخار ئىكەن. ئەسەتەغپۇرۇللا، مەن ئۇنىڭ ھەققىدە بىكار گۇمان قىپتىمەن. ئۇ ماڭا كۆڭلىدە ئىخلاسمەن ۋە ئېتىقاتلىق ئىكەن ئەمەسمۇ؟ ئەگەر سەۋىر قىلمىغان بولسام، ئۇنىڭغا سەۋەپسىزلا زەرەر يەتكۈزۈپ قويۇپ،

خۇدانىڭ ئالدىدا گۇناكار بولىدىكەنمەن. ئەگەر سەۋەنلىك ۋە غەپلەت تۈپەيلىدىن خاتالىق ئوتكۈزسە، ئوز ئىختىيارى بىلەن قىلغان بولمايدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئېتىۋارى يوق. بۇ جاھاندا شەيتانىنىڭ كەينىگە كىرمەيدىغان ۋە گۇنا قىلمايدىغان كىم بار. جاھاندا ئىتتىگى بۇلغانمىغان ئادەم نەدە؟ ئەگەر ياخشىسى ئۇلارنىڭ ئىشرەتلىرىنى بۇزۇپ بىئارام قىلماي، قىلغان خاتالىغى ئۇچۇن يۇزىنى يەرگە قاراتماي، خوتۇنۇمنىڭ ھۇنىرىگىمۇ ۋە ئەيۋىگىمۇ قارىماي.

بولسا گەرمىڭ ئەيۋىڭ ئىچرە بىر ھۇنەر،
كورمىگەيمەن بىر ھۇنەردىن ئوزگىنى."

دەپتۇ-دە، كات ئاستىدا خاموش ئولتۇرۇپتۇ. ئۇلار ئىشرەت ئىشىدىن پارىغ بولۇپتۇ. كېچىنىڭ قارا تۇغى يېقىلىپتۇ ۋە كۇندۇزنىڭ ئاق بايرىغى كوتىرىلىپتۇ.

بۇ جاھاننىڭ مەنزىلىگە كەلدى كۇن،
تۇتتى شۇدەم يوقىلىش يولىنى تۇن.

ھىلىقى بىگانە يىگىت يولغا راۋان بوپتۇ. خوتۇن ئورنىدا يېتىپ قاپتۇ. ياغاچچى كات تېگىدىن ئاستا خوتۇننىڭ يېنىغا چىقىپتۇ ۋە مەرھەمەت قىلىپ، ئۇنىڭ يۇزىدىن تەرلىرىنى ئېرتىپىتۇ. ئۇ مەككار ئالدامچىلىق بىلەن كوزىنى ئېچىپ ئېرىنى كورۇپتۇ-دە، دەرھال ئورنىدىن قوپۇپتۇ ۋە:

سائادەت سۇبھىسى يورۇتتى دىلنى، يار يېنىپ كەلدى،
مىڭ شۇكرىكى تەگرىمگە، غەمگۇزار يېنىپ كەلدى.

— هارماڭ، قاچان كەلدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن كەلگەن چاغدا سەن بىر بىگانە بىلەن ۋىسال كوچىسىدىن مۇرات مۇئىسنى يەۋاتقان ئىكەنسەن. بۇ ئىشنىڭلار ھاۋايى نەپسى ئېھتىياجىدىن بولغان ئىكەن. سېنىڭ يۈز خاتىرىڭنى قىلىپ، ئۇ يىگىتكە ئازار بەرمىدىم. سەن بولساڭ مەن ئۇچۇنلا ياشايدىكەنسەن ۋە كوزۇڭنىڭ نۇرىنى پەقەت مېنى كورۇش ئۇچۇنلا ساقلايدىكەنسەن. ھەر قانداق يامان ئىش قىلساڭ سەۋەنلىكتىن قىلىدىكەنسەن. ئەمدى ماڭا سېنىڭ ئۇ يارىڭغا ياخشى رەئايە قىلىش لازىم بولدى. ئەمدى قورقما، كوڭلۇڭدىمۇ ساقلىما، سېنىڭدىن بىكارلا گۇمان قىپتىمەن، مېنى كەچۈرگىن. خۇداغا شۈكرى، ئىش مېنىڭ باتىل گۇمانىمدەك ئەمەس ئىكەن. گۇمانىم خاتا ئىكەن، — دەپتۇ ياغاچچى.

خوتۇنىمۇ ھىلىگەرلىك بىلەن بىر مۇنچە چىرايلىق سوزلەرنى قىلغان ئىكەن، ئۇ ياغاچچىنىڭ كوڭلىدىكى كىر كوتىرىلىپ، قەلبى ئاداۋەتتىن تازىلىنىپتۇ ۋە ئوزرە ئېيتىپتۇ:

گۇنايىڭ بولسۇن ھەق ئالدىدا بەربات،
تەڭرى بولسۇن سېنىڭدىن مېنىڭدەك شات.

— بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، — دەپتۇ ۋەزىر ھىكايىسىنى تۈگىتىپ، — سىلەرمۇ ياغاچچى يامان خوتۇنىڭ سوزىگە ئالدىنىپ قالغاندەك مەككار قاغىنىڭ ئەپسۇنىغا ئىشىنىپ قالماڭلار. ئۇنىڭ ھىلە - نەيرەڭلىرىدىن قان ھىدى كېلىۋاتىدۇ. يولدىن ئازماڭلار.

ئۇ سوزىگە دۇشمەننىڭ مەغرۇر بولمىغىن زىنھار،
بولۇپ قالما ئاقىۋەت نادامەتكە گىرىپتار.

ھەرقانداق دۇشمەننىڭ كىشىگە قەست قىلىشقا قۇدرىتى يەتمىسە،

هىلە ئىشلىتىپ يېقىنلىق قىلىپ، نەسىھەت يولىنى تۇتىدۇ ۋە مەھرەم بولۇۋېلىپ، سىرلىرىدىن ۋاقىپ بولىدۇ - دە، پۇرسەت تاپسا ئۇز ئىشىغا تۇتۇش قىلىپ، تۇرلۇك زىيانلار سالىدۇ. ئەگەر ئۇ زىيان سالسا، ئوتلۇق چېقىندەك جان خاپىدىن باشقىسىنى كويدۇرمەيدۇ ۋە قازا ئوقىدەك مۇرات نىشانىسىدىن بولەك نەرسىگە خاتالىشىپ تەگمەيدۇ.

— ھەي بۇرادەر،— دەپ سوز باشلاپتۇ كارشۇناس، — بۇ سوز-لىرىڭ بىلەن ماڭا شۇنچىمۇ دىل ئازار قىلامسەن؟ ماڭا قىلىنغان زۇلۇمنى كورمىدىڭمۇ؟ بۇنىڭ ھىلە - مىكرىگە نىمە مۇناسىۋىتى بول-سۇن. ھەرقانداق ئاقىل كىشى غەيرىنىڭ ئاسايىشلىغى ئۈچۈن ئۆزىنى رەنجىگە سالمايدۇ. بۇ خار - زارلىقنى ئۇز ئىختىيارىم بىلەن قوبۇل قىلغىنىم يوق. ماڭا قىلىنغان بۇ ئوقۇبەت قاغىلارغا مۇخا-لىپ بولغىنىمنىڭ جازاسى ئىكەنلىگىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ ئەمەسمۇ؟

— ھىلە - مىكرىنىڭ بېشى مۇشۇ ئىشىڭدۇر، — دەپتۇ ۋە-زىر ھۇقۇش، — سەن ئۇز خاھىشىڭ بىلەن بۇ ئوقۇبەتكە تەن بەرگەنسەن. كوڭلۇڭدىكى ئىنتىقام تەسەۋۋۇرىنىڭ تاتلىقلىغى بۇ ئا-زابنىڭ ئاچچىقلىغىنى بېسىۋەتكەن. كوپلىگەن كىشىلەر دۇشمەنلىرى-نى ھالاك قىلىش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئولۇمگە تۇتۇپ بېرىدۇ. مايە-مۇنىڭ ئۇز يارانلىرىنىڭ ئىنتىقامى ئۈچۈن ئۆزىنى ئولۇمگە تۇتۇپ بەرگەنلىگى بۇنىڭ مىسالىدۇر.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شاباھەڭ.

— بىر توپ مايمۇنلار،— دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر.

ئېيىقلار بىلەن مايمۇنلارنىڭ ھىكايىسى

بىر توپ مايمۇنلار بىر ئورمانلىقتا ماكان تۇتقان ئىكەن. ئۇ يەردە ھوسۇل ۋە قۇرۇق مېۋىلەر كوپ بولۇپ، سۇ - ھاۋاسى

مايمۇنلارنىڭ مىجەزىگە مۇۋاپىق ئىكەن. بىر كۈنى بىرنەچچە مايمۇن بىر دەرەخ ئاستىدا ھەر تەرەپتىن سوزلىشىپ، پىستە - بادامالارنى چېقىشىپ، ئەنجۈر يېيىشىپ ئولتۇرغانىدا، بىر ئېيىق ئۇ يەردىن ئوتتۇپ قاپتۇ. ئېيىق ئۇلارنىڭ بىر يەرگە جۇغلىشىپ كۆڭۈللۈك ياشاۋاتقانلىغىغا ھەۋىسى كېلىپ ۋە ئۇزىنىڭ چول - جاڭگال كىيىپ تىنىم تاپمايدىغانلىغىدىن كۆڭلى پەرىشان بولۇپ، ئۇز - ئۇزىگە: "بىز ھەمىشە تاغ - تاشلار ئارىسىدا گىيالارنىڭ يىلتىزىنى يەپ، ھايات كەچۈرىدىكەنمىز، بۈلار بۇنداق جەننەتتە خوشاللىق بىلەن ئەتلەستەك چىرايلىق يېشىل ئوت - چوپلەر ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، يېگى مىۋىلەرنى يەپ، كۆلۈشۈپ ئەيش - ئىشرەت بىلەن ئوتىدىكەن، بۇنداق تەڭسىزلىك راۋا بولامدۇ" دەپتۇ - دە، زۇلۇم پالتىسى بىلەن ئۇلارنىڭ راھەتلىرى دەرىخىنى كېسىپ، ئۇلارنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋىتىنىڭ داۋاملىشىشىغا بەرھەم بەرمەكچى بولۇپ، ئوتتۇرىغا ئۇسۇپ كىرىپتۇ. بىر پەستە مىڭغا يېقىن مايمۇن جەم بولۇپ، ھۇجۇم قىلىپ ئېيىقنى تالاپ يارىدار قىلىپ قويۇپتۇ. ئارزۇ مىۋىسىنى بىمەي تۇرۇپلا بىچارە ئېيىقنىڭ ئىشرەت دەرىخى قۇرۇپتۇ؛ راھىتىنىڭ ئوتى ياندى تۇرۇپ، قۇۋۋىتىنىڭ چىرىغى ئۆچۈپتۇ.

ھەئىشەتنىڭ شارابىدىن بىر يۇتۇم ئىچمەي تۇرۇپ،
پەلەك چاقىنى مۇرادىمنىڭ جامىنى تاشقا ئۇرۇپ.

شۇنداق قىلىپ، ئېيىق كوپ زەخمەت چېكىپ، مايمۇنلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن قېچىپتۇ ۋە ئوزى تۇرىدىغان تاققا بېرىپ نەرە تارتىپتۇ. بىرنەچچە ئېيىق يىغىلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ بۇ ھالىنى كۆرۈپ، ئەھۋال سوراپتۇ. يارىدار ئېيىق ئەھۋالىنىڭ جەريانى ۋە ئۇرۇشنىڭ ئەھۋالىنى، ۋەقە قانداق بولغان بولسا ئوز ئەينى بويىچە بايان قىلىپتۇ ۋە:

— بىز شۇنداق چوڭ ۋە كۆچلۈك تۇرۇپ، ئاجىز ۋە كىچىك كىسىنە مايمۇنلاردىن مۇنداق ئاھانەت چەكسەك، بۇ بىزگە نومۇس ئەمەسمۇ؟ قەدىم زاماندىن تارتىپ، ھەتتا ئاتا - بوۋىلىرىمىزمۇ بۇنداق ھالەتكە دۇچ كەلمىگەن ئىدى. ئەگەر بۇنىڭ بىر چارىسىنى قىلمىساقلار بىزنىڭ خاندانىمىزدا تا قىيامەتكىچە بۇ بەتنام قېلىپ قالىدۇ. ياخشىسى شۇكى، ھەممىز بىرلىشىپ، كىچىسى ھۇجۇم قىلايلى، ئۇلارنىڭ ھاياتلىرى ماماتكىچىسىگە ئالماشسۇن. زارلىق توپىسى بىلەن ئۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كوزلىرىنى خىرە ۋە ئىشرەت مەينى قارا قىلايلى، — دەيىشىپتۇ.

پەلەك گەردىشى بەرسە گەر ئامان،
ئامان تاپمىغاي دۇشمەن بەدگۇمان.

ئېيىقلار دەۋەتتىن غەيرەتكە، غەزەپتىن ھەركەتكە كېلىشىپ، پو ئېتىپ، لاپ ئۇرۇشۇپ، نەرە سادالىرىنى پەلەككە يەتكۈزۈشۈپتۇ:

رەقىپ بولسا چۈمۈلە بىز ئەجدىھا،
ئەگەر تۈپراق بولسا دۇشمەن بىز ھاۋا.
بىزنىڭ كارىمىز تىغ ئۇرماق ئىرۇر،
دۇشمەننىڭ ئىشى تاج قويماق ئىرۇر.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار شۇ كېچىسى ئۇرۇش ئوتىنى يانىدۇرۇشنى قارار قىلىشىپتۇ. كۈننىڭ ئالتۇن چاڭگىلى ئاسمان شىرىنىڭ ئورمانلىغىدىن قارا پاتقاق چەشمىسى تەرەپكە يۈزلىنىپ، يۇلتۇزلار ئېيىقلىرى پەلەك تېغىدا قوتىرىشىپ، قاراڭغۇ چۈشكەندە، ئۇ تاغ ئېيىقلىرى بىرىنلا مايمۇنلارنىڭ ئورمانلىغىغا يېتىپ كېلىشىپتۇ. تاسادىپەن، مايمۇنلارنىڭ پادىشاسى دولەت ئەركانلىرى ۋە چوڕىسىدىكى مۇھاپىزەتچىلىرى بىلەن ئوڭغا چىقىپ، ئۇ كېچىسى سەھەر

رادا قونۇپ قالغان ئىكەن. باشقا مايمۇنلار دۇشمەن ھۇجۇمىدىن بەكھۆر ئويلىرىدە ئارام ئېلىپ يېتىشقان ئىكەن. مايمۇنلار ئېيىقلارنىڭ ھۇجۇمىدىن خەۋەر تېپىپ بولغىچە كوپلىرى ئولۇپ، بەزىلىرى يار-يلىنىپ قېچىشىپتۇ. ئېيىقلار ئۇ جاينىڭ ئاۋات ۋە كەڭ-رىچىلىك ئىكەنلىگىنى، دۇشمەندىن خالى بولغانلىغىنى كورۇپ، شۇ جاينى ماكان قىلىشىپتۇ. ھىلىقى مايمۇنلاردىن تاياق يىگەن ئېيىقنى ئوزلىرىگە پادىشا قىلىشىپتۇ ۋە مايمۇنلارنىڭ نەچچە يىل-لاردىن بېرى يىققان مال - مۇلۇكلىرىنى ئوز تەسەررۇپلىرىغا كىر-گۈزۈشۈپتۇ. ئەتىسى، كوكلى قارا ئاسمان مەھبۇبلار يۇزىدەك نۇرانە بوپتۇ، يەنى تاڭ ئېتىپ ئالتۇن قۇياش ئوزىنىڭ فىرۇزە تەختىگە قەدەم قويۇپتۇ.

مايمۇنلار پادىشاسى بۇ ئەھۋالدىن خەۋەرسىز ئورمانلىققا قاراپ يولغا چىقىپتۇ. يول ئۇستىدە ئۇرۇشتا يارىدار بولغان ماي-مۇنلار ئۇچراپ شاھىغا داتلاپتۇ. پادىشا ئەھۋالنىڭ جەريانىنى بىلىپ، قولىنى چىشلەپ، نادامەت قولى بىلەن ھەسرەت كوكسىگە ئۇرۇپتۇ ۋە "ۋاي دەردىخ، مەملىكىتىمىزنىڭ مال - مۇلۇكلىرى قولىمىزدىن كېتىپ، خەزىنىلىرىمىز دۇشمەن قولىغا چۈشۈپتۇ، ئىست! قارا بەختىم مېھنەت ۋە جاپا تۇبرىغىنى بېشىمغا ئۇرۇپتۇ. بىزدىن ئەمدى بەخت ۋە ئىقبال قايتىپتۇ. ئاقۋەت دولەت بىزدىن يۇز ئورۇپتۇ" دەپتۇ.

بۇ جاھان بوستانىدا بەرگى ناۋا كورمەس كىشى،
چېھرەيۇ ئىقبالىدا رەڭگى ۋاپا كورمەس كىشى.
ھىلىدىن پۇتكەن جاھان مۇلكىگە قىلما ئېتىقات،
چۈنكى مۇندا پىتنىدىن ئوزگە جاپا كورمەس كىشى.

بۇ يەردە پادىشانىڭ باشقا ھەمراللىرىمۇ بار ئىكەن. ئۇلار تېپىرلىشىپ، مال - دۇنيا ۋە ئەھلى ئايالىلىرى ئۈچۈن پىغان تار-

قىپ يىغىلىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا، مەيمۇن ئىسىملىك بىر مايمۇن بار ئىكەن. ئۇ پەزىلەتلىك ۋە ئەقىللىق بولۇپ، تەدبىردە ۋە پاراسەتتە داڭلىق ئىكەن. ئۇنى ھەممىسى بەكمۇ ھورمەتلەيدىكەن. پادىشا ۋە پۇقرالار ئۇنىڭ مەسلىھەتىدىن چىقمايدىكەن. مەيمۇن پادىشانىڭ ھەيران، باشقىلارنىڭ پەرىشان ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ مەسلىھەتكە تىل ئېچىپ، مۇنداق دەپتۇ:

بالادا قايغۇ قىلما ئۇنىڭ ئۈچۈن،
كى باردۇر قايغۇ ئىچرە ئىككى زىيان:
بىرى دوستلار بولغۇسىدۇر مالال،
بىرى دۇشمىنىڭ بولغاي شادىمان.

مۇسىبەتلەردە ناله قىلىش ساۋاپتىن مەھرۇم قىلىدۇ ۋە كىشىنىڭ يەڭگىل ئىكەنلىگىنى ئاشكارا قىلىپ قويىدۇ. بۇنداق چاغلاردا ئىككى نەرسىدىن بولەك ھېچ نەرسە پايدا بەرمەيدۇ. ئۇنىڭ بىرى سەۋرە ۋە چىدام. چىداملىق بولغاندىلا سەۋرە دەرىخى مېۋە بېرىدۇ.

مەقسەت خەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچىدۇر سەۋرە.
مەھرۇم كىشىلەرنىڭ ئۇمىدىدۇر سەۋرە.

ئىككىنچىسى، توغرا تەدبىر. توغرا ئىشلىتىلگەن تەدبىر زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىنىڭ كۆڭۈل ئەينىگىدىن قاراڭغۇلۇق كىرلىرىنى تازىلايدۇ. ياخشى تەدبىر كۆڭۈل يارىسىغا مەلھەمدۇر.

پادىشا مەيمۇننىڭ سوزلىرىدىن بىر ئاز تەسەللى تېپىپ:
— بۇ ئىشقا قانداق تەدبىر قىلساق بولار؟ — دەپ سوراپتۇ.
مەيمۇن جايىنى خالى قىلىپ پادىشاغا مەسلىھەت بېرىپتۇ:

ـــ ئۇلۇغ شاھىم، مېنىڭ پەرزەنتلىرىم ۋە قېرىنداشلىرىم بۇ زالىم گۇرۇھ قولىدا ئولۇپتۇ. ئەمدى بۇندىن كېيىنكى ئۇمۇر ماڭا قانداقمۇ لەززەت بەرسۇن، قانداقمۇ راھەت كۆرەلەيسەن!

سېنى كۆرمەستىن يۇرگەندىن ھايات،
ماڭا ياخشىراق بولغىنىم ۋاپات.

بەربىر، بۇ بىۋاپا دۇنيادىن كەتمەك كېرەك. شۇڭا بۇ دۇنيانىڭ تەڭلىگىدىن تېزرەك قۇتۇلۇپ، ئۇ دۇنيانىڭ راھەتخانىسىغا بېرىشنى ۋە ھەقىر جېنىمدىن كېچىپ، ئەزىز دوستلارنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىشنى خالايمەن.

ـــ ھەي مەيمۇن، ـــ دەپتۇ پادىشا ئۇنىڭغا، ـــ ئىنتىقام ئېلىشنىڭ لەززىتى شېرىن، لېكىن ئۆزىمىز تېرىك ھالدا دۇشمەن ئۇستىدىن غەلبە قازىنىش ـــ ھاياتنىڭ تەلۈى. چۈنكى كىشى بولمىسا، دۇنيانىڭ ئاۋات ياكى خاراپ بولۇشى، خاتىرجەم ياكى قورقۇنچلۇق بولۇشىنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بولسۇن؟ ئۆزى ئولۇپ ئۇنى ئولتۇرۇشتىن نېمە پايدا؟

بۇ چىمەندىن بەربىر كەتمەكچىسەن،
خاھى گۈل بول، خاھى ياپراق، خاھ تىكەن.

ـــ ئەي پادىشا، بۇ ھالىمدىن ئولگىنىم ياخشىراق، ـــ دەپتۇ مەيمۇن، ـــ چۈنكى كۆزۈمنىڭ نۇرى پەرزەنتلىرىمنىڭ دىدارىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىدى. ئۇلارنى بولسا تۆپراق ئۆز قوينىغا ئاپتۇ. كۆڭلۈمنىڭ خوشلۇغى قەۋمى ـ قېرىنداشلىرىمنىڭ سوھبىتى بىلەن ئىدى. ئۇلارنىڭ توپلىشىش خامىنى كويۇپتۇ. كىشىنىڭ مەئىشىتى مال ـ دۇنيا بىلەن بولىدۇ. يېقىن مال ـ دۇنيالىرىم تالان ـ تاراجقا كېتىپتۇ. ئەمدى مەن ئۇلارنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىپ، ئۆز جېنىمنى

قۇربان قىلىش بەدىلىگە، دوستلارنىڭ پارە - پارە بولغان يۈرىكىگە راھەت مەلھىمىنى قۇيۇشنى خالايمەن.

شەرەپلىك ئۇلۇم ئۈمىدىم مېنىڭ،
چۈنكى ياخشى نام مەقسىدىم مېنىڭ.

سىز پادىشايىمىزنىڭ مېنىڭ ۋاپاتىمدىن ئەپسۇسلەنمەسلىكىڭىز- نى سورايمەن. پەقەت دوستلار بىلەن ئىشرەت بەزمىسىدە ئولتۇرغان ۋاقتىڭىزدا ۋاپادارلىغىمنى ياد ئېتىپ قويسىڭىز كۇپايە.

مۇرات بوينىغا ئەگەر سالسىڭىز ئۈمىت قولىن،
بۇ خەستە ئەھدى بىلەن سوھبىتىنى ياد قىلىڭ.

— قانداق قىلماقچىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇنىڭدىن پادىشاسى.
— بىر تەدبىر ئويلىدىم، — دەپتۇ مەيمۇن، — ئۇلارنى مەردۇئەزماپىي بايا‌ۋانىدا ھالاكەتلىك ئىسىق شامال بىلەن كويدۇرۇۋېتىمەن. چوقۇم بۇ تەدبىرىم خاتاغا كەتمەيدۇ. مېنىڭ مەسـ لىھەتىم شۇكى، بۇيرۇق بېرىڭ، مېنىڭ چىشلىرىمنى چاقسۇن، پۇت - قولۇمنى سۇندۇرسۇن. بىزنىڭ بۇرۇنقى جايىمىزنىڭ بىر بۇرجىگىگە ئاپىرىپ تاشلىسۇن. ئەي شاھ! سىز بارلىق مۇلازىملار ۋە قاچقۇنلار بىلەن سەھرا ئەتراپىدا تۇرۇپ تۇرسىڭىز، ئىككى كۇن ئوتۇپ ئۇچىنچى كۇنى ئاۋالقى جايىڭىزدا پاراغەت بىلەن ئولتۇ- رالايسىز. كورۇسىزكى، ئۇ چاغدا نەدۇشمەندىن ئەسەر قالسۇن ۋە نە مەندىن خەۋەر بولسۇن.

شۇنداق قىلىپ، پادىشا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئەسكەرلەر مەيمۇ- نىڭ قۇلاقلىرىنى كېسىپ، چىشلىرىنى چېقىپ، پۇت - قوللىرىنى سۇندۇرۇپ، ئورمانلىقنىڭ بىر بۇرجىگىگە ئەكېلىپ تاشلاپتۇ. پادىشا بارلىق ئەسكەرلىرى بىلەن كوڭلى پەرىشان بولغان ھالدا، ئىنتىـ زارلىق بىلەن خەۋەر كۇتۇپ تۇرۇپتۇ.

مەيمۇن تاڭ ئاتقىچە خۇددى تاشلار ئېرىگۈدەك، تاغلار پەريات قاغۇدەك دەرىجىدە ناله - زار قىلىپ چىقىپتۇ. ئېيىقلار پادىشاسى تاڭ ئاتقاندا تاشقىرى چىقىپ، ئۇنىڭ نالىسىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا كېلىپ هالىنى كورۈپتۇ. گەرچە ئۇنىڭ كوڭلى قاتتىق بولسىمۇ، بىر ئاز رەهمى كېلىپ گەپ سوراپتۇ.

مەيمۇن پاراسەت بىلەن ئۇنىڭ ئېيىقلار پادىشاسى ئىكەنلىگىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپتۇ ۋە ماختاشلارنى ياغدۇرۇۋېتىپتۇ. ئېيىق شاهى شاهلارغا لايىق ماختاشلارنى ئاڭلاپ خوشال بولۇپتۇ.

تېنىم كوز - ياش سېلىگه غەرق بولدى بۇ پەيت،
كورۈپ بىتاپلىغىمنى هالىمغا رەهىم ئەت.

ــ ئەي شاه، مەن مايمۇنلارنىڭ ۋەزىرىمەن. مەن شاهىمىز بىلەن شىكارغا بارغانلىغىم ئۈچۈن ئۇرۇش بولغان كېچىسى بۇ جايدا يوق ئىدىم. تۇتۇۋگۈن قاچقانلار قېشىمىزغا يېتىپ باردى. هەزرەتلىرىنىڭ بۇ جايغا كەلگەنلىكلىرىدىن خەۋەردار بولدۇم. مايمۇنلار پادىشاسىنىڭ ماڭا ئىخلاسى بار ئىدى. شۇڭا مەندىن مەسلىهەت سورىدى. مەن ئۇلارغا كويۇنگەنلىگىمدىن "ساۋاپلىق ئىش شۇكى، خىزمەتكارلىق كەمىرىنى مەهكەم باغلاپ، قالغان ئومرىمىزنى ئۇ پادىشاهى ئالەمنىڭ خىزمىتىدە ئوتكۈزۈپ، دولىتىنىڭ ساپىسىدىن بەهرىمەن بولۇپ، زامانىنىڭ جاپاسىدىن قوتۇلغىنىمىز ياخشى" دىدىم.

ئەقىل بولسا ئەگەر سەندە بۇرادەر،
بويۇن سۇن ئەهلى دولەتكە سەراسەر.
ئەگەر گۈلشەندىن ئوتسەڭ گۈل ئالۇرسەن،
مەگەر بوستاندىن سۇمبۇل ئالۇرسەن.

پادىشا مېنىڭ سوزلىرىمدىن خاپا بولدى. كوپچىلىك: "بۇ نەمەشقا سىلىنىڭ قاشلىرىدا تۇرۇپ، سىلىنىڭ شەنىلىرىگە نالايىق سوزلەرنى سوزلەيدۇ" دېيىشتى. مەن يەنە ئۇلارنى توساشقا باشلىدىم. پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن، پادىشانىڭ تەرەپدارلىرى مېنى مانا شۇنداق خورلاپ، بۇ يەرگە ئەكىلىپ تاشلىدى ۋە: "قېنى كورنمەز، بۇنىڭ ھىمايە قىلغان كىشىلىرى قانداق دادىغا يېتەركىن" دەپ مېنىڭ قىلغان خىزمەتلىرىمنى ئۇنتۇپ، مۇشۇنچىۋالا ئازار بەردى، — دەپ مەيمۇن دەرت بىلەن شۇنداق يىغلاپتۇكى، ئېيىقلار شاھىنىڭ ھاياسىز كوزلىرىدىن ياشلار توكۇلۇپتۇ.

ناله قىلسام تاشنىڭ كوڭلى سۇ بولۇر،
گەر دىسەم ھالىمنى كوز قانغا تولۇر.

— ھازىر مايمۇنلار قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ ئېيىق پادىشاسى.

— بۇ يەردە مەردۇئەزمايى دەپ ئاتىلىدىغان بىر باياۋان بار. ئۇلار شۇ باياۋانغا پانا تىلەپ كېتىشتى. ئۇلار لەشكەر يىغىپ، قانخور ئەسكەرلەر بىلەن كېچىسى كېلىپ ھۇجۇم قىلماقچى، — دەپتۇ مەيمۇن.

ئېيىق شاھى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىپتۇ ۋە:

— ئەگەر مېنىڭ پۇتۇم بولسا ئىدى، — دەپتۇ مەيمۇن، — سىز شاھىمىزنىڭ خاتىرجەملىگى ئۈچۈن، سىزنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە باشلاپ بارااتتىم. ئۇ ھەقىقەتنى تونۇمايدىغان نائىنساپلارنىڭ ئەدۇنى بېرەتتىڭىز.

— دېمەك، سەن ئۇلارنىڭ تۇرىدىغان جايىنى بىلىدىكەنسەن، ئەگەر بىزنى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە باشلاپ بارساڭ، بىزنىڭ بويىنىمىزغا مىننەت قويالىغان بولاتتىڭ. ئۇلار سېنى كوپ خارلاپتۇ. ئىنتىقامىڭنى ئېلىۋالاتتىڭ، — دەپتۇ ئېيىق شاھى.

ـــ قانداق قىلاي، ماڭالمايمەن، ـــ دەپتۇ مەيمۇن.

ـــ ئۇنىڭ چارىسىنى مەن قىلىمەن، ـــ دەپتۇ ئېيىق شاھى ۋە بىر نەرە تارتىپ لەشكەر ۋە ئەسكەر باشلىقلىرىنى يىغىپ، ئەھۋالـنى بايان قىلىپتۇ ۋە ئاخىرىدا، "بۇگۈن كىچـە دۇشمەن ئۇستىگە باستۇرۇپ بارىمىز" دەپ بۇيرۇق بېرىپتۇ.

شۇنداق قىلىپ، ھەممىسى ئۇرۇش جابدۇقلىرىنى تەييارلاپ، مەيمۇننى بىر ئېيىقنىڭ ئۇستىگە ئارتىپ، يولغا راۋان بولۇپتۇ. مەيمۇن ئىشارەت بىلەن يول باشلاپتۇ. ئۇ ئولۇم دەشتىسىنى مەردۇئەزمايى دەپ ئاتايدىكەن. بۇ شۇنداق ئىسسىق ۋە سۇسىز چول ئىكەنكى، باھار بۇلۇتى بۇ چولدە ئۇسسىزلىقتىن قۇرۇپ قالىدىكەن. بۇ چولـنىڭ چەك ـ چېگرىسىنىڭ تايىنى يوق بولغاچقا، بۇ چولگە كىرىـپ قالغان ھەرقانداق كىشى چىقىش يولىنى تاپالمايدىكەن. بۇ چولـدە بىر سەمۇم (ئىسسىق شامال) بار ئىكەنكى، ھەرقانداق نەرسـگە تەگسە سۇدەك ئېرىتىۋېتىدىكەن؛ ئۇ شامال قۇم تۇپراقنى تاۋـلىق تونۇردەك قىزىتىۋېتىدىكەن. شۇ سەۋەپتىن ھىچقانداق جانۋار ئۇ يەردە جان ساقلىيالمايدىكەن. ھەرقانداق گىيا باش چىقارـغىچلا يىلتىزىدىن كويۇپ كېتىدىكەن.

ئەجەپ كەڭرى بۇ چول خەۋپلىك ۋە دەھشەت،
يېتەر ھەر بىر قەدەمدە نەچچە ئاپەت.
ھاۋاسى ئوت كەبى، ئوتلار ھاۋادەك،
يېرى تاش، تاشلىرى ئاھەڭرەبادەك.

ـــ چاپسانراق يۈرۈڭلار، ـــ دەپتۇ مەيمۇن ئۇلارنى ئالدىرـتىپ، ـــ تاڭ ئېتىشتىن بۇرۇن يېتىپ بېرىپ، ئۇ بـەتبەختلەرنىڭ چېدىر ـ بارگاھلىرىنى بۇزۇپ، ئومۇر ئەخلەتلىرىنى بوراندەك سۈـپۈرۈپ تاشلايلى، كۇن چىقىشتىن ئىلگىرى، ئۇ بۇزۇقلارنى تىرىكـلىك دەشتىدىن قوغلاپ چىقرايلى.

ئېيىقلار شۇنداق شىددەت بىلەن يول يۇرۇپتۇكى، سەمۇم شامىلى تېزلىكتە ئۇلارغا تەڭ كېلەلمەپتۇ. سەرسەر شامىلى (قاتمۇ قات سوغۇق شامال) ئىتتىكلىكتە ئۇلارنىڭ قەدەملىرىدىن چىققان توزاڭغىمۇ يېتىشەلمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئېيىقلار يۇگۇرۇشۇپ، ئوز پۇتلىرى بىلەن ئوزى ئەجەل مەيدانىغا كىرىپتۇ. ئاپتاپ چىققان بولسىمۇ مايمۇنلاردىن ئەسەر يوق ئىمىش. مەيمۇن ئۇلارنى ئالدىرىتىپ ئاجايىپ چىرايلىق سوزلەپ، ئۇلارنى باشلاپ مېڭىۋېرىپتۇ. ئېيىقلار تېخىمۇ تېز سۇرئەت بىلەن مېڭىپتۇ. كۇن ئاسمان ئۇچىغا ئورلەپ، ئاپتاپنىڭ شولىسى چول قوينىنى شۇنداق قىزدۇرۇۋېتىپتۇكى، كىمكى هاۋاغا قارىسا پەرۋاندەك كويىدىكەن، يەرگە ئاياق قويسا مومدەك ئېرىيدىكەن. ئاپتاپنىڭ قىزىقلىغىدىن ئېيىقلارنىڭ مېڭىسىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ. ئىسسىق شامال يۇزلىرىگە ئۇرۇپ تۇ. بۇ چولنىڭ هاۋاسى بەئەينى تۇتۇنسىز ئوتقا ئوخشايدىكەن.

ــ قانداق چول بۇ؟ هەيۋىتىدىن يۇرەكلىرىمىز كاۋاپ بولۇپ جىگەرلىرىمىز كويۇپ كەتتىغۇ؟ ئوت يالقۇنىدەك تېز ــ تېز بىرگە قاراپ كېلىۋاتقان نىمە ئۇ؟ دەپ سوراپتۇ، ــ ئېيىق شاهى مەيمۇنغا.

ــ هەي زالىملار! ــ دەپتۇ مەيمۇن، ــ بۇ ئەجەل بايراقى، سەنلەرگە كورۇنۇپ كېلىۋاتقىنى ئولۇمنىڭ خەۋەرچىسى. خاتىرجەم بولۇشقىنىكى، ئەگەر يۇز جانلىرىڭ بولسا بىرىمۇ قۇتۇلالمايدۇ. هەممىلى بىر ئىسسىق شامال چىقىپ هەممەڭنى كۇل قىلىۋېتىدۇ.

ئۇنىڭ سوزى تۇگىمەستىنلا ئىسسىق شامال چىقىپ مەيمۇن ۋە ئېيىقلارنى پۇتۇنلەي كويدۇرۇۋېتىپتۇ. ئۇلارنىڭ بىرەرسىمۇ بۇ چولدىن سالامەت چىقالماپتۇ.

ئۇچىنچى كۇنى مايمۇنلار پادىشاسى تەۋەلىرىنى باشلاپ ئوز ماكانلىرىغا كەلسە، ئورمانلىق دۇشمەندىن خالى بولۇپ قالغان ئىكەن، مايمۇنلار ئوز ۋەتىنىدە بەختلىك ياشاپ قېلىشىپتۇ.

كەتتى غەملەر شامى ھەم، ئۇردى پاراغەت سۇبھى دەم،
يوق بولۇپ مېھنەت قىشى، دولەت يېزى بولدى بەھەم.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، پادىشايىمىزغا مەلۇم بولسۇنكى، گەنە - ئاداۋەت ئەھلى ئىنتىقام ئېلىش ئۈچۈن جانلىرىدىن كېچىدۇ ۋە دوستلىرىنىڭ خوشاللىغىنى ئىزلەپ ئۇزلىرىگە ئولۇمنى لازىم تاپىدۇ. مەن كارشۇناسىنى شۇلاردىن دەپ ھىساپلايمەن. بۇندىن ئىلگىرى، قاغىلارنىڭ كوپ ھىلە - نەيرەڭلىرىدىن تەجرىبە - ساۋاق ئالغان ئىدىم. شۇڭا كارشۇناسىنىڭ بۇ ئەۋزايىنى كورۇپ، ئۇلارنىڭ ھىلە - مىكىرىدە كامىل ئىكەنلىگىگە كوزۇم يەتتى.

ئاڭلىغان ئىدىم ئۇنىڭ جانغا ئاپەتلىگىنى،
ئەمدى كوردۇم مىڭ ھەسسە ئۇندىن ئارتۇقلىغىنى.

مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، ئۇ بىزگە ئاخشاملىق بەرگىچە بىز ئۇنىڭغا سەھەرلىك بېرەيلى، ئۇ بىزنىڭ قېنىمىزنى توككىچە بىز ئۇنىڭ بېشىنى كېسەيلى.

شاباھەڭ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ ياقتۇرماپتۇ ۋە:

— بۇ رەھىمسىزلىك ۋە كوڭلى قاتتىقلىقنى بىلدۇرىدۇ. بۇ پەقەر بىزگە تەرەپتارلىق قىلىپ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپتۇ. بىز ئۇنىڭ مەجرۇھ ۋۇجۇدىنى ئوقۇبەت ئوتى بىلەن ئىمتىھان بوتىسدا كويدۇرسەك توغرا كەلمەيدۇ. سەن:

ئۇزەڭگە جاپا كېلىشنى ئەيلىسەڭ ياد،
جاپاكەشلەر كوڭلىنى ئەيلىگىن شاد.

دىگەنىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ — دەپ كارشۇناسىنى ئىززەت - ئىك

رام بىلەن كوتىرىپ قايتىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ شاباھەڭنىڭ ۋەزىرى، ــ مېنىڭ سوزۇمنى قوبۇل قىلمىدىڭىز، ھەر ھالدا ئۇزىڭىزنى ئېھتىياتتا تۇتۇڭ. چۈنكى بۇ قاغىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشى ھۇقۇشلارغا پاسات پەيدا بولۇش ۋە قاغىلارنىڭ مۇھىم ئىشىنىڭ ياخشىلىققا تارتىشىدىن ئۇزگە نەتىجە بەرمەيدۇ.

شاباھەڭ بۇ مېھرىۋان ۋەزىرنىڭ سوزىنى ئېتىۋارغا ئالماپ تۇ. كارشۇناس ئۇنىڭ خىزمىتىگە شۇنداق بەل باغلاپتۇكى، بىر دەمۇ مۇلازىمەت ئەدەپلىرىنى باقى قالدۇرماي ئورۇنلاپتۇ ۋە پادىشانىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ھەر بىرىنى بىر ياخشى ئىش بىلەن خوشال قىلىپ، ئۇزىگە قارىتىۋاپتۇ. مانا شۇ تەرىقىدە ئىش قىلىش نەتىجىسىدە، كۈندىن ـ كۈنگە پادىشا ئالدىدا مەرتىۋىسى ئوسۇۋېرىپتۇ. ئاخىردا پادىشاغا سىرداش ۋە مەھرەم بولۇۋاپتۇ ۋە ئۇزىنىڭ پايدىلىق نەسىھەتلىرى بىلەن ئۇنىڭ پۈتۈن ئىشلاسىنى ئۇزىگە جەلىپ قىلىۋاپتۇ. شۇڭا پادىشا مەملىكەت ئىشىدا ھەممە ئىشنى ئۇنىڭ مەسلىھەتىگە سالىدىكەن ۋە ھەر بىر مۇھىم ئىشنى ئۇنىڭ تەدبىرى بويىچە باشلايدىكەن. بىر كۈنى ھەممەيلەن يىغىلغان ئىكەن، كارشۇناس شۇنداق دەپتۇ:

ــ فىرۇزە ماڭا ناھايىتى كوپ ئازار بەردى ۋە ئەلەم قىلدى، مەن ئۇنىڭغا ھىچقانداق گۇنا قىلمىغان ئىدىم. تاكى ئۇنىڭدىن ئۇچۇمنى ئالمىغىچە گېلىمدىن ھىچنەرسە ئوتمەيدۇ. بۇ مەقسىدىمنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئۇزاق تەپەككۇر ۋە تەسەۋۇرلارنى قىلدىم. ئاخىرى شۇ يەرگە كەلدىمكى، مەن قاغا قىياپىتىدە تۇرۇپ مۇرادىمغا يېتەلمەيدىكەنمەن. مەن ئالىملاردىن: "ئەگەر بىرىكىم زالىملاردىن جاپا كورگەن بولسا، كوڭلىگە ئولۇمنى پۇكۈپ، ئۇزىنى ئوتتا كويدۇرسە، ھەرقانداق دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ" دىگەن سوزىنى ئاڭلىغان ئىدىم. ئەگەر پادىشاھىم، سىز لايىق كورسىڭىز، بۇيرۇق قىلغان بولسىڭىز، مېنى كويدۇرسە، شۇ ئىش

سەلتەنەتكە تەسىر قىلغاندا، "مېنى ھۆقۇش قىلساڭ" دەپ خۇدادىن تىلىسەم، مېنى ھۆقۇش قىلغاندا ھىلە-مىكىر بىلەن ئۇ زالىمغا زور كېلىپ، ئۇنىڭدىن ئىنتىقامىمنى ئېلىۋالسام ئەجەپ ئەمەس ئىدى.

بىراق، شۇ ئەسنادا كارشۇناسنى ئولتۇرۇشنى تەكىتلىگەن ھىلىقى ۋەزىر شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي پادىشا، كارشۇناس يەنە باشقىچە بىر ھىلە-مىكىر ئىشلىتىۋاتىدۇ.

ئۇ ئىرۇر باشتىن-ئاياق زەۋەر بىلەن رەڭ،
ھىلە بىلەن زېھرەكلەرنى قىلۇر دەۋەڭ.

ئەگەر ئۇنىڭ قارا زاتىنى كويدۇرۇپ، كۆلنىنى سۈزۈڭ سۇ بىلەن خېمىر قىلسىمۇ ئۇنىڭ ناپاكلىقى ئۇزگەرمەيدۇ.

سەن ياماندىن ياخشىلىق كۈتمە، بىراق،
زەڭگىنى يۇيغان بىلەن بولمايدۇ ئاق.

مۇبادا ئۇنىڭ پەس ۋۇجۇدى، توز ياكى سۇمرۇغقا ئايلىنىپ قالغان تەقدىردىمۇ ئۇ بەرىبىر قاغىلارغا ئېتىقات قىلىدۇ؛ ئۇ خۇددى ئادەمزات سۈرىتىگە كىرگەن چاغدىمۇ، يەنە ئۇنىڭ ئەسلىگە مەيلى تارتىپ، ئالەمنى قىزىتقۇچى ئاپتاپ، پەيز بېغىشلىغۇچى بۇلۇت، راھەت بەرگۈچى شامال ۋە سۇباتلىق تاغ بىلەن ئۇلپەت بولغان چاشقانغا ئوخشايدۇ.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بىر زاھىت سۇ بويىدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇرغان ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر.

ئوز ئەسلىگە ئايلانغان چاشقانتىڭ ھىكايىسى

بىر زاھىت سۇ بويىدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. بىر سا ئۇچۇپ كېلىپ قاپتۇ. سانىڭ ئاغزىدا بىر چاشقان بالىسى بار ئىكەن. نەق شۇ جايغا كەلگەندە، چاشقان بالىسى سانىڭ ئاغزىدىن ئاجراپ زاھىتنىڭ ئالدىغا چۈشۈپتۇ. زاھىتنىڭ رەھمى كېلىپ ئۇنى ئويگە كوتىرىپ ئېلىپ كەپتۇ. زاھىتنىڭ كوڭلىگە: "ئەگەر بۇ يەنە مۇشۇنداق چاشقان ھالىتىدە تۇرسا ئويگە زىيان يەتكۈزىدۇ" دېگەن ئەندىشە كەپتۇ. ئۇ زاھىت نىمىنى تىلىسە شۇ پەيدا بولىدىكەن. شۇڭا ئۇ دۇئا قىلغان ئىكەن، ئۇ چاشقان بالىسى زىبا سۈرەتلىك، كېلىشكەن قامەتلىك، روشەن يۈزلۈك، چىرايلىق قاشلىق، سۈمبۈل چاچلىق ساھىپ جامال بىر قىزغا ئايلىنىپتۇ. ئۇ شۇنداق گۈزەل ئىكەنكى، ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ ئاپتۇڭ ئاينىڭ خامىنغا غەيرەت ئوتىنى تۇتاشتۇرىدىكەن؛ ئۇنىڭ زۇلپىنىڭ خۇشبۇيى قارا تۇن كوڭلىدىن تۇتۇن چىقىرىدىكەن.

قەددى زىبا سەرۋىگە كوپ تەنىلەر ئەيلەر ئىدى،
ئايغا كۇن يەڭلىغ جامالى خەندىلەر ئەيلەر ئىدى.

زاھىت ئۇنىڭ چىرايلىق ئىكەنلىگىنى كورۇپ: "ئوز پەرزەنتىڭدەك تەربىيەت قىل" دەپ بىر مۇرىدىغا تاپشۇرۇپتۇ. مۇرىدى زاھىتنىڭ ئەمرىنى تۇتۇپ، ئۇنى پەرۋىرىش قىلىپتۇ. ئۇ تېزلا بالاغەتكە يېتىپتۇ. بىر كۇنى ئاخشىمى زاھىت ئۇنىڭغا:

— ھەي پەرزەنت، بالاغەتكە يېتىپسەن، سېنى بىر كىشىگە بەرمەي ئامال يوق. ئەمما بۇ ئىشنى سېنىڭ رازىلىغىڭ بىلەن قىلىمەن. مەيلى ئادەم ياكى پەرى ژە ياكى ھەرقانداق مەخلۇقاتنىڭ يۇقۇرى ياكى تۇۋەن تەبىقىسىدىن كۇيئوللىققا كىمنى ئىخ-

تىيار قىلساڭ شۇنىڭغا بېرەي، ــ دەپتۇ.
ــ مەن قۇدرەتلىك، شەۋكەتلىك ۋە يۇقۇرى مەرتىۋىلىك ئەرنى خالايمەن، ــ دەپتۇ قىز.
ــ ئۇنداق سۇپەتلىك ئەر ئاپتاپتۇر، ــ دەپتۇ زاھىت.
ــ ئۇ پەلەك ئۈستىدىكى ھەممە نەرسىلەرگە غالىپ كېلەلەيدىغان بولسا شۇنىڭغا بەر، ــ دەپتۇ قىز.

تاڭ سەھەر ئاسمانغا چىقىپ زەر قۇياش،
نىلۇپەر راۋاقتا ئۇزىن قىلدى پاش.

ــ ئەي ئاپتاپ، ــ دەپتۇ زاھىت، ــ بۇ قىزنىم بەكمۇ چىرايلىق قىز. بۇ مەندىن قۇۋۋەتلىك كۈيوغۇل تەلەپ قىلدى. شۇڭا بۇ سېنىڭ نىكايىڭدا بولسۇن.
ئاپتاپ بۇ سوزنى ئاڭلاپ خىجالەتتىن يۈزى قارىيىپ كېتىپتۇ.
ــ مەن ساڭا ئوزەمدىنمۇ كۈچلۈكرەكمىنى كورسىتەي، ئۇ بولسا بۇلۇت، ئۇ ھەرقاچان پەيدا بولۇپ يۇزۇمنى توتسا، ھەممە ئالەمنى جامالىم يۇزىدىن مەھرۇم قىلىدۇ، ــ دەپتۇ ئاپتاپ.

گەرچە كۈن شۇنداق ئىگىز جايدا تۇرار،
ئازغىنا بۇلۇت ئۇنىڭ يۇزىن تورار.

زاھىت بۇلۇتنىڭ قېشىغا كېلىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بايىقى ئىلتىماسىنى سوزلىگەن ئىكەن، بۇلۇت ئۈيۇتۇپ يۇزىدىن تەر تامچىلىرىنى تامىزۇپتۇ ۋە:
ــ ئەگەر مېنى كۈچاۋك ۋە قۇۋۋەتلىك جەھەتتىن ئىختىيار قىلىدىغان بولسا، قۇۋۋەتلىك بولۇش جەھەتتە مەندىن بوران كۈچلۈك. ھاۋادا ئۇ قايانى خالىسا مېنى شۇ ياقىقا سۈرۈپ يۇرىدۇ، ــ

دەپتۇ.

زاهىت بۇ سوزگە ئىشىنىپ، بوران قېشىغا بېرىپتۇ ۋە بايىقى ئەرزىنى ئۇنىڭغىمۇ ئىزھار قىلىپتۇ. بورانمۇ ئىزا تارتىپ:

— مەندە نە ئۇنچىلىك قۇۋۋەت بولسۇن! بۇ ھاجىتىڭنى تاقىغا ئېيتقىن. ئۇنىڭ بىلىگى قاتتىق ۋە شان - شەۋكەتلىك. مېنىڭ ئۇنىڭغا زورلۇق قىلغىنىم خۇددى چۈمۈلە تاشقا مۇشت ئاتقانغا ئوخشايدۇ ۋە مېنىڭ پەريادىم ئۇنىڭ قۇلىغىغا خۇددى تۇغما كاسىغا كىشى گەپ قىلغانچىلىك بىر ئىش بولىدۇ.

ھەر تەرەپكە ئۇچۇرۇپ يۈرگەي بۇلۇتلارنى شامال،
يەتسە گەر تاغ ئالدىغا بولغاي ۋۇجۇدى بىماجال.

زاهىت تاغنىڭ يېنىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغىمۇ ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ. تاغ:

— ھەي زاهىت چاشقان ماڭا غالىپ كېلىدۇ. ئۇ مېنىڭ ھەممە يېرىمنى توشۇك قىلۋېتىدۇ. كوكسۇمنى تېشىپ ئوي قىلىۋالىدۇ. جىسمىمغا ھەر تەرەپلەردىن زەخمە ئۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن مۇداپىە قىلىشقا ھېچقانداق چارە قىلالمىسەن، — دەپتۇ.

زاهىت قايتىپ كېلىپ، بۇ سوزلەرنى قىزغا باشتىن - ئاياق سوزلەپ بېرىپتۇ. قىز بولسا:

— تاغ راست ئېيتىپتۇ. ئۇنىڭغا چاشقان غالىپ كېلىدۇ. مېنى شۇنىڭغا بەرگىن، — دەپتۇ.

زاهىت ئۇ قىزنى چاشقانىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بېرىپ، ئەھۋال ئېيتىپتۇ. ئۇمۇ ھەمجىنىسلىق تۇيغۇسىدىن ماقۇل بولۇپتۇ ۋە:

— ئۇزەمگە بىرھەمرا تاپسام دەپ ئارزۇ قىلاتتىم، لېكىن نەقىلاي، جۇپتۇم ئۇز جىنسىمدىن بولسا بولاتتى، — دەپتۇ.

— بۇ ئىش ئاسان، — دەپتۇ قىز، — زاهىت دۇئا قىلسا مەن دەرھال چاشقان بولۇپ، سەن بىلەن ئەيش - ئىشرەت قىلىمەن.

زاهىت ئۇلارنىڭ بىر بىرىگە مەيلى بارلىغىنى بىلىپ، دۇئا قىلغان ئىكەن. قىز يەنە چاشقانغا ئايلىنىپتۇ. دىمەك ھەرقانداق نەرسە ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ. زاهىت ئۇنى ھىلىقى چاشقانغا بېرىپ ئۆز ئىبادەتخانىسىغا قايتىپ كېتىپتۇ.

بولما مەغرۇر بارچە مەۋجۇت يانغۇسى ئۆز ئەسلىگە،
سەنمۇ تۇپراقتىن يارالغان، يەنە بولغايسەن توپا.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەرقانداق نەرسە بىرەر سەۋەپ بىلەن ئۆز ھالىدىن ئۆزگەرگەن بولسا، ئۇ بەرىبىر يەنە ئۆز ئەسلىگە قايتىدۇ. سوز ھىكمەتخانىسىنىڭ دانىشمەنلىرى بۇ مەنىنى نەزمە يېپىغا شۇنداق شىرىن شەكىل بىلەن تىزىپتۇكى:

ئەگەر ئەسلى ئاچچىق بولسا دەرەخنىڭ،
گەر جەننەتكە ئاپىرىپ كوچەرسەڭمۇ؛
گەرچە بەھىش ئېرىغىدا سۇغۇرۇپ،
يىلتىزىغا شىرىن ھەسەل قۇيساڭمۇ؛
سائىتى يەتكەندە ئۇ مېۋە بېرەر،
ئاچچىقلىقنى مېۋىسى ئىزھار ئېتەر.

شاباھەڭ بەدولەتلىك يولىنى تۇتقان بولغاچقا، بۇ نەسىھەتلەرنىڭ بىرىنىمۇ قوبۇل قىلماپتۇ ھەم ۋەزىرنىڭ سوزلىرىنى ھەسەتتىن دەپ بىلىپ، ئاقىۋىتى بىلەن ھىساپلاشماپتۇ، كارشۇناس ھەر كۇنى ئۇلارنىڭ رايىغا مۇۋاپىق ھىكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىپتۇ؛ خاھىشلىرىغا لايىق ئەپسانىلەرنى توقۇپتۇ. نەتىجىدە خاس مەھرەم بولۇپ، ھەممە سىرلىرىدىن خەۋەردار بولۇپتۇ. ئاخىرى پۇرسەت تېپىپ، ئۇلاردىن قېچىپ كېتىپتۇ. ئۇ قاغىلار تەرەپكە بارغانىدا فىرۇزە ئۇنى كورۇپ، بەڭ خوشال بولۇپتۇ ۋە:

دوستلىرىم ئاگاھ بولۇڭ كىم كەلدى ئۇ ئارامى جان،
ياخشى دولەت بىرلە يەتتى بىزگە نۇسرەتتىن نىشان.

ــ ئەي كارشۇناس، قانداق قىلدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.
ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ كارشۇناس، ــ دولىتىڭدە ئەمدى دۇشمەندىن ئىنتىقام ئالىدىغان چاغ كەلدى. چۇنكى قەستلەنگەن ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسنى قىلدىم. جابدۇنۇڭلار.
ــ ئەھۋالنى بايان قىلىپ بەرە، ۋاقىت تاپقاندىن كېيىن پىيىگە چۇشەيلى، ــ دەپتۇ پادىشا.
ــ پالانى يەردە بىر تاغ بار. ھەممە ھۇقۇشلار كېچىسى شۇ يەردە ياتىدۇ. ئۇنىڭغا يېقىن بىر جايدا قۇرۇق ئوتۇن كوپ ئىكەن. قاغىلارنى بۇيرۇسىڭىز شۇ يەردىن غارنىڭ ئاغزىغا ئوتۇن ئەكىلىپ دۇۋىلىسۇن. ئۇ تاغنىڭ ئىتىگىدە قويچىلارنىڭ ماكانى بار. مەن بىرىپ ئۇ يەردىن ئوت ئەكىلىپ ئوتۇنغا ياقاي، ھەممە قاغىلار بىرلىكتە قاناتلىرى بىلەن يەلپۇپ ئوتنى ئۇلغايتسۇن. شۇنداق قىلساق ھەممە ھۇقۇشلار غاردىن چىقىپ كويۇپ كېتىدۇ. چىقماي قالغانلىرى تۇتۇندە بۇرۇقۇپ ئولىدۇ، ــ دەپتۇ كارشۇناس.
پادىشا بۇ تەدبىرنى ماقۇل كورۇپ، شۇ زامان ھەممە قاغىنى باشلاپ بىرىپ، كارشۇناسنىڭ دىگىنىدەك قىلىپتۇ. نەتىجىدە ھۇقۇشلارنىڭ بىرسىمۇ ھايات مەملىكىتىدە باقى قالماپتۇ. قاغىلار بۇ ئۇلۇغ غەلىبە ۋە زەپەر شادلىقلىرىدىن خوشاللىق نەرىسنى ئاسمانغا يەتكۈزۈپتۇ.

ئالەم مۇرادىن ئەمدى راۋا قىلدى روزىگار،
ئىستىقبال ۋەدىسىگە ۋاپا قىلدى روزىگار.
بىزدىن كېتىپ خوشاللىق، دۇشمەن ئىدى شادىمان،
بىر لۇتپى بىلەن ئۇنى ئادا قىلدى روزىگار.

شۇندىن كېيىن ئۇلار پادىشا ۋە سىپاھلار ھەممىسى غالىپ بولۇپ، زەپەر قازىنىپ ئوز ماكانلىرىغا قايتىشىپتۇ ۋە كارشۇناس-نىڭ بۇ ياخشى تەدبىرلىرى ئۈچۈن ئاپىرىن ئوقۇپ، ئۇنىڭغا ھورمەت - ئېھتىرام بىلدۇرۇپتۇ ۋە مەدھىيە ماختاشلارنى ئېيتىشقا باشلاپتۇ:

— ئەي كارشۇناس، — دەپتۇ فىرۇزە ئۇنىڭغا، — ياخشى پىكىر-لىرىڭنىڭ خاسىيىتى بىلەن دۇشمەنلەر ھالاكەت، دوستلار پاراغەت تاپتى. بۇ ئىش ئەجەپ خاسىيەتلىك بولدى.

— ئەي پادىشاھىم، — دەپتۇ كارشۇناس، — ھەرقانداق نۇس-رەت ۋە غەلىبە پەقەت سىزنىڭ دولىتىڭىزنىڭ سايىسىدە قولىغا كەلدى. مەن بۇ زەپەرنىڭ ئالامىتىنى ئوز ۋاقتىدىلا كورگەن ئىدىم، چۈنكى شۇم دۇشمەنلەر زەئىپ - ئاجىزلارغا سەۋەپسىزلا زۇلۇم سېلىپ، ئاتا - بوۋىڭىزدىن قالغان مۇلۇككە تاما باغلاپ، كېچىلىك ھۇجۇم قىلدى.

ئۇ سېنىڭ مۇلكۇڭنى قەستلەپ كوزىنى قىلغان قىزىل،
يۇزى سارغايدى ئاخىر، ئالەم ئاڭا بولدى قارا.

— شۇنچە ئۇزۇن ۋاقىت ئىچىدە ھۇقۇشلار بىلەن ئارا تۇر-ماققا قانداق سەۋرە قىلغانسەن؟ ئۇ ئەسكى پەسلەر بىلەن سوھ-بەتلىشىشكە قانداق تاقەت قىلغانسەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا ئۇ-نىڭدىن يەنە، — چۈنكى "يامان بىلەن سوھبەت قىلماقتىن زەھەرلىك ئىلان بىلەن ئۇلىپەت بولماق ياخشىراق" دىگەن سوز بارغۇ؟

جىنىس ئەمەس بىرلە قەن ھەسەل يىگەندىن،
ھىجرىنىڭ زەھىرىنى ئىچكەن ياخشىراق.

— راست ئېيتىسىز، — دەپتۇ كارشۇناس، — كىشىگە ھىچقانداق

رەنج ـ ئەلەم بىگانە بىلەن ھەمسوھبەت بولۇشتىن قاتتىقراق بول-
مايدىكەن. نامۇناسىپلارنىڭ دىدارىغا قاراپ يۇرۇش دوزاخ ئازا-
ۋىدىن يامان ئىكەن. ئەمما ئەقىللىق كىشى ئۇز ئىگىسىنىڭ خۇش-
لۇغى ۋە راھىتىنى كوزلەپ، ھەرقانداق جاپا دۇچ كەلسىمۇ،
ئۇنىڭغا شاتلىق بىلەن باردۇ! ھىممەت ئەھلى ھەر قانداق جاپا-
مۇشەققەتتىمۇ ئوزىنى غەمگە ۋە بىتاقەتلىككە سالمايدۇ. ئاخىردا
غەلىبە ۋە نۇسرەت بار بولغان ھەرقانداق ئىشنىڭ ئىپتىداسىدا
رەنجى مۇشەققەت چېكىش لازىم بولىدۇ. چۇنكى ھىچقانداق باي-
لىق رەنجى مۇشەققەتسىز يۇز كورسەتمەيدۇ ۋە ھىچقانداق گۇلنى
تىكەن زەخمنى يىمەي تۇرۇپ ئۇزگىلى بولمايدۇ.

چەكمىسەڭ تا تەلەپ يولىدا زەخمەت،
كورمەيسەن مەنزىلى راھەتتە ئىشرەت.

ـــ ھۇقۇشلارنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە ئادەتلىرىدىن كورگەن-
لىرىڭنى بايان قىلىپ بەرگىن، ـــ دەپتۇ پادىشا.
ـــ ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىرلا زىرەك بار ئىكەن. ئۇ مېنى ئولتۇ-
رۇشنى شۇنچە تەشەببۇس قىلدى. لېكىن باشقىلىرى ئۇنىڭ نەسە-
ھەتىگە قىلچە قۇلاق سالمىدى. مەندىن قىلچە ئەندىشە قىلمىدى.
مېنىڭ ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىگانە ئىكەنلىگىمدىن، ئۇز قەۋمم ئىچىدە
ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك، پەم ـ پاراسەتلىك، دانىشمەنلىك ۋە ئەقىل ـ ئىدـ
راكتا مەشھۇر ئىكەنلىگىمدىنمۇ ئەندىشە قىلمىدى. ھىلە بىلەن پىكىر
قىلسامۇ ۋە خىيانەت ئىشلەتسەممۇ ئۇنى سەزمىدى. نەسىھەتـ
چىلەرنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلىمىدى ۋە مەندەك ئوز جىنسىدىن بولمىغان
كىشىدىنمۇ سىرىنى يوشۇرمىدى. ئاقىۋەت، ئاشۇ غاپىللىغىدىن كورگىلـ
گىنى كورۇپ، ھالاكەتكە ئۇچرىدى. "پادىشالار سىر يوشۇرۇشتا بەكمۇ
ئېھتىيات قىلىشى لازىم" دىگەن گەپ بار. خۇسۇسەن نا ئۇمىت بولغان
دوستتىن بەكمۇ ئېھتىيات قىلىش لازىم، ـــ دەپتۇ كارشۇناس.

بولسا مەھرۇم دوستلىرىڭ سەندىن ئەگەر،
ئۇنى مەھرەم ئەيلىمەك قىلما خىيال.
دۇشمىنىڭدىن قورقۇنچلۇق ئۇ ساڭا،
ئۇڭا سىر ئېيتماق ساڭا بولماس ھالال.

ــ مەن ھۇقۇشلارنىڭ ھالاكتى ئۇزىنىڭ زالىملىغىدىن بولدى دەپ چۈشىنىمەن، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ شۇنداق، ــ دەپتۇ كارشۇناس، ــ ھەرقانداق پادىشا زۇلۇمى ئۈل قىلسا، ئۇنىڭ دولەت بىناسى بۇزۇلغۇسى. پادىشا كاپىر بولسىمۇ ئۇنىڭ سەلتەنىتى باقى تۇرىدۇ، لېكىن زالىم بولسا سەلتەنىتى باقى تۇرمايدۇ.

زالىملىق يولى خەۋپلىك يولدۇر،
زالىملارنىڭ ئومرى كوتەدۇر.
شاھنىڭ نىيىتى بولسا گەر يامان،
پۇقرادىن ئايرىلىپ يوقىلار ھامان.

ھەر كىشى توت ئىش قىلسا توت ئەجرە تاپىدۇ: بىرىنچىسى، زۇلۇم قىلسا ھالاكتى يېقىن بولىدۇ؛ ئىككىنچىسى، خوتۇنلار سوھبىتىگە ھىرىس بولسا رەسۋالىققا ئۇچرايدۇ؛ ئۈچىنچىسى، يىمەك ـ ئىچمەككە تولا بېرىلسە كېسەللىككە دۇچار بولىدۇ؛ تۆتىنچىسى، نادان ۋەزىرلەرنىڭ پىكرىگە ئىشەنسە، مەملىكىتى بىلەن ۋىدالىشىدۇ؛ ھوكۇمالار "ئالتە كىشى ئالتە نەرسىدىن تاما ئۇزۇشى كېرەك" دەپ ئېيتقان. يەنى، زالىم پادىشا ھاكىمىيىتىنىڭ داۋام قىلىشىدىن، تەكەببۇر كىشى ياخشى ئادەملەرنى، بەتخۇي ئادەم دوستى كوپ بولۇشتىن، بىئەدەپ كىشى يۇقۇرى مەرتىۋە تېپىشتىن، بېخىل ياخشى بولماقتىن، ھىرىسلىق قىلغۇچى بىگۇنالىقتىن تاما قىلماسلىغى كېرەك. چۈنكى ھىرىس كىشىنى ھارام يولغا سالىدۇ.

ھەرقانداق جايدا ھەرىس ئورۇن تۇتسا، ئۇ يەردىن راستلىق ۋە ئامانەت كۆچۈپ كېتىدۇ. ھۇقۇشلار پادىشاسىنىڭ قاغىلارنى ئولتۇرۇشكە ھەرىسى ئاشقانلىقتىن، ئۇ گۇناسىزلىق ۋە ئىنساپ مۇ-قامىدىن ئوتۇپ، "قاغىلار يىقىلسۇن" دىگەن ھالاكەت ئازگىلىغا ئوزى تىقىلدى.

ھەر كىشىكىم ئوزگىگە قىلدىم دىسە،
دەرھەققەت ئۇنى ئوزىگە قىلۇر.
بۇ مىسال مەشھۇر ئىدى خەلق ئىچىدە،
كىمكى ئورا قازسا ئوزى تىقىلۇر.

— بۇ نېمەت شۇكرانىسىنىڭ ھوددىسىدىن قانداقمۇ چىقار-مىز، سەن كوپ مۇشەققەت چېكىپ، دۇشمەنلەرنىڭ خىزمىتىدە بولدۇڭ. مۇبادا، نەسىھەتچىلەرنىڭ سوزىنى قوبۇل قىلغان بولسا، سېنى تۇرلۇك ئازاپلار بىلەن ئولتۇرۇۋېتەتتى، — دەپتۇ پادىشا.

— بىر ئىشقا قەدەم قويماقچى بولسا، بۇرۇنراق جېنىدىن قول يۇيغان كىشىنى ئەردىسە بولىدۇ، — دەپتۇ كارشۇناس، —

ئاياغ قويماي مەيدانغا كېچىپ باشتىن،
يىگىت تاپماس سائادەت تېگىرقاشتىن.

ئوز ھالىنى ياخشىلاش ئۇچۇن، ئوزىدىن كىچىك كىشىگە مۇ-لازىمەت قىلىشنى ئېغىر كورمىگەن ۋە ئۇنىڭدىن ئار قىلمىغان كىشى ھەرقانداق سەۋەپ بىلەنمۇ مەقسىدىگە يېتەلەيدۇ. بۇ ئىلان ئوز مەئ-شىتى ئۇچۇن پاقىغا خىزمەت قىلىشقا رازى بولغىنىدەك بىر ئىش.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا فىرۇزە.

— بىر ئىلان بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كار-شۇناس.

ئىلان بىلەن پاقىنىڭ ھېكايىسى

بىر ئىلان بار ئىكەن، ئۇ قېرىپ ئاجىزلىشىپ، ئەزالىرى ردا ماغدۇر قالماي، ناتىۋان بولۇپ قالغانلىغى سەۋىۋىدىن شىكار قىلالماي، غىزا تېپىپ يېيىشكە ئامالسىز قاپتۇ. ئۇ ئوز - ئوزىگە: "ۋاھ، رىخا! يىگىتلىك قۇۋۋىتى كېتىپتۇ، خوشاللىق زامانى ئوتۇپتۇ. ئەمدى ياشلىغىمغا يېنىشتىن ئۇمىت قىلىشىم خۇددى سۇدىن ئوت يانداۋرماقچى بولغانغا ئوخشاش ئىش.

كەتتى ياشلىق دەۋرى ھەم كەلدى قېرىلىق نۆۋىتى،
كەتتى قۇۋۋەت بىرلە شاتلىق كۈنلىرى بەك ئالدىراپ.
قېرىلىق ۋاقتىنى ھەم بىلگىن غەنىمەت نەچچە كۈن،
ئۇمۇ ھەم كوز ئاچقىچە قالماي ئوتەر ئەيلەپ شىتاپ.

ئوتكەن ئومۇر قايتىپ كەلمەيدۇ. ئەمدى بىھۇدە ئەپسۇسلىنىشنىڭ ھاجىتى يوق. تىرىكلىك تېنىنى سالامەت تۇتۇشنىڭ غېمىدە بولۇپ، شۇندا ئۇزاق ئومۇر كورۇپ، نۇرغۇن تەجرىبە ھاسىل قىلدىم. شۇنى ئىشقا سالاي ۋە مەئىشەت ئۇچۇن تەدبىر ۋە مادارا يولىنى تۇتاي. بۇ جەھەتتە ماڭا ھەرقانچە خارلىق كەلسىمۇ ئۇنى مىننەتدارلىق بىلەن قوبۇل قىلاي" دەپتۇ - دە، بىر بۇلاق نىڭ بويىغا كەپتۇ. ئۇ يەردە پاقىلار تولا ئىكەن. ئو ئوزىنى ماتەم تۇتقان قىلىپ كورسەتىش ئۇچۇن توپىغا ئېغىناپتۇ. شۇ ئەسنادا، بىر پاقا ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ:

ــ ھەي غېرىپ، نىمىشقا مۇنداق غەمدە قالدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ دىنىڭ كۇتۇم پاقا تۇتۇپ يېيىش بىلەن ئوتەتتى. ئەما ماڭا بىر ۋەقە توغرا كېلىپ قېلىپ، پاقا ئوۋلاپ يېيىش ماڭا

هارام بولدى. بىرەرسنى تۇتۇپ يىمەكنى قەستلىسەم يېتەلمەيمەن، — دەپتۇ ئىلان.

بۇنى ئاڭلىغان پاقا ئوزىنىڭ پادىشاسىغا بېرىپ بۇ ھالنى ئېيتىپتۇ. پادىشا بۇ خەۋەردىن ئەجەپلىنىپ ئىلانىنىڭ يېنىغا كېلىپ:

— ساڭا نېمە سەۋەپتىن شۇنداق ھادىسە كەلدى؟— دەپ سوراپتۇ. ئىلان ئۇنىڭغا:

— ھەر دىسخورلۇغۇم ۋە نەپسى يامانلىغىم مېنى بۇ بالاغا سالدى.

مېنى بىچارە قىلىپ كەلسە بېشىمغا ھەر بالا،
رەنجىمەسمەن غەيرىدىن ئۇ كەلدى پەيلىمدىن ماڭا.

بىر كۈنى بىر پاقىغا قەست قىلغان ئىدىم. ئۇ ئالدىمدىن قاچتى ۋە بىر زاھىستنىڭ ئويىگە كىرىۋالدى. مەن ئۇنى قوغلاپ شۇ ئويگە كىردىم. ئوي قاراڭغۇ ئىكەن، ھىچنىمنى كۆرەلمىدىم ۋە ئاڭلىمىدىم. زاھىستنىڭ ئوغلى شۇ يەردە ئۇخلاۋاتقان ئىكەن. پاقىنى ئىزلەپ يۈرگىنىمدە ئاغزىم بىر نەرسىنىڭ ئايىغىغا تەككەنىدەك بولدى. پاقىنىڭ بېشى ئوخشايدۇ دەپ چىشلىگەن ئىدىم، ئۇ نەرسە ئولدى. زاھىست ئوز ئوغلىنىڭ ئولگەنلىگىنى بىلىپ مېنى قوغلىدى، مەن تالاغا قاچتىم، زاھىست ماڭا يېتەلمەي مېنى: "خار ۋە بىئىبتىۋار بولۇپ، پاقىلار پادىشاسىنىڭ ئۇلۇغى بولۇپ كەت، پاقىلار پادىشاسى ئوز رازىلىغى بىلەن سەدىقە بەرمىسە بىر پاقىنىمۇ يېيەلمىگەيسەن" دەپ قاغىدى. شۇڭا مۇشۇ يەرگە كەلدىم. مەن ئەمدى ماڭا يەتكەن تەقدىرگە رازى بولۇپ، پەلەكتىن كەلگەن ھەر قانداق جاپاغا بوينۇمنى ئېگىمەن دەپ سوزلەپ بېرىپتۇ.

بۇ گەپ پاقىلار پادىشاسىغا يېقىپ قاپتۇ ۋە ئىلاننى ئوزىگە ئات قىلىپتۇ. ھەر قېتىم ئۇنىڭغا منگىنىچە باشقىلار ئالدىدا ئېيتىخارلىق ھىس قىلدىكەن. ئىلان:

ـــ پادىشاھىمىزنىڭ ئومرى ئۇزۇن بولسۇن، مېنىڭ زەئىپ ئومرۇمنىڭ مادارى ئۈچۈن غىزا تىلەيمەن،ـــ دىگەن ئىكەن، پادىشا:

ـــ سەن دىگەن مېنىڭ ئېتىم، ئات بوغۇز يىمىسە بولمايدۇ. شۇڭا ۋەزىپەڭ ئۇچۇن ھەر كۈنى ئىككى پاقا بۇيرۇدۇم،ـــ دەپتۇ. شۇندىن بېرى ھەر كۈنى ئاخشىمى ئىلان شۇ ۋەزىپە بىلەن كۈن كەچۈرۈپتۇ. ئۇ مەنپەئەت كورگەنلىگى ئۈچۈن پاقىغا ئېگىلىشنى ئا كورمەپتۇ.

ھەر ئىشنى كورمەكتىن ئەيلىسەڭمۇ ئار،
بېشىڭغا كەپ قالسا كورمىگەيسەن خار.
ھەر ئىشنى قىلماقلىق بولسىمۇ مۇشكۈل،
زورۇرەت كۈندە كورۈنمەس دېشۇار.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، مەن گەرچە دۇشمەنگە مۇلازىملىق قىلىپ، نۇرغۇن ھاقارەت ۋە خارلىق كورگەن بولساممۇ، لېكىن ئۇنىڭ تېگىدە دوستلارغا ياخشىلىق، دۇشمەنلەرگە ھالەكەت بولغانلىغى ئۈچۈن، ئۇنداق خىزمەت كوڭلۈمگە ئېغىر كەلمىدى. ئىككىنچىدىن، دۇشمەننى مادارا ۋە مۇڭاپىقلىق بىلەن شۇنداق يوقاتسا بولىدۇكى، قەھرى-غەزەپ ۋە جەڭ بىلەن بولغان ئىش ئۇنىڭغا ئوخشمايدۇ. بۇ خۇددى، ئەگەر بىر دەرەخكە ئوت تۇتاشسا غولى ۋە شاخلىرىنى كويدۇرسىمۇ يىلتىزىدىن يەنە ئۇنۇپ چىققانلىغىدەك، ئەمما سۇ ئېقىپ ئۇنىڭ تۇۋىنى بوشاتسا مۇلايىملىق بىلەن ئۇنىڭ پۇتۇن يىلتىزىدىن يۇلۇپ تاشلاپ، ئۇنىڭدىن ھېچ بىر ئەسەر قالدۇرمىغىنىدەك بىر ئىش. دىمەك، تەدبىر شىجائەتتىن ياخشىراقتۇر. چۇنكى باھادىر كىشى شىجائەت بىلەن ھەر قانچە غالىپ بولسىمۇ، ئون ياكى يىگىرمە كىشىگە تەڭ كېلەلەيدۇ. ئەگەر مۇبالىغە قىلسا يۇزگە ھەتتا مىڭ

غمۇ تاقابىل تۇرالايدۇ. ئەمما دانا كىشى تەدبىر ئىشلىتىش بىلەن پۇتۇن بىر پادىشالىق ئىقلىمنى پەرىشان ۋە بەربات قىلىۋېتىدۇ.

پۇتەر تەدبىر بىلەن ئىشلار سەراسەر،
قىلالماس ئۇ ئىشنى بىھىساپ لەشكەر.
بېرەر شەمشەر ئەسلى ئۇچ باشقا بەرھەم،
لېكىن پەم بىرلە قولغا كەلگەي ئالەم.

ــ تەدبىرلىك بىلەن دۇشمەنلەر ئۈستىدىن زەپەر تاپتۇق،ــ دەپتۇ پادىشا فىرۇزە.

ــ بۇ ئىش ھەممەيلەننىڭ پىكرى توغرىلىشىدىن بولمىدى. بەلكى ئۇنىڭغا سىزنىڭ دولىتىڭىز مەدەت قىلدى،ــ دەپتۇ كارشۇناس،ــ ئەگەر كوپچىلىك بىر ئىشقا تۇتۇش قىلسا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن كىم مەرتلىك قىلسا شۇ مەقسىدىگە يېتىدۇ. ئەگەر ھەممەيلەن تەڭ مەرتلىك قىلسا، كۆڭلى مۇرادىغا يېتىدۇ. ئەگەر كىم بۇ سۇپەتكە ئىگە بولسا، ئۇز تەلىۋىگە شۇنداق يېتىدۇكى، ئۇنىڭغا يار- مەدەتكار بولغۇچى كوپ بولىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا پەرق- تاپاۋەت بولمسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى قايسى بىرىگە بەخت، دولەت يار بولغان بولسا، زەپەر ۋە نۇسرەت شۇنىڭ بولىدۇ.

بەختى ئىقبال يۇلتۇزى ساڭا قاراپ تۇققان كۇنى،
بولسا ھەر نە مەقسىدىڭ، ئىلكىڭگە كەلگەي ئۇ ئۇدۇل.
تەلىيىڭ قىلماي مەدەت تەتۇر قاراپ تۇرغان كۇنى،
كولگە بارساڭ كول سۇيى قۇرۇپ شۇئان بولغۇسى چول.

ــ ئۇلار بىزنى سەل چاغلىغان ۋە كىچىك كورگەن ئىدى. شۇڭا ئىنتىقام پىيىدە بولغانلىقىمىزنى خىيالىغا كەلتۈرمىگەن ئىدى،ــ دەپتۇ فىرۇزە.

ـــ توت نەرسە بارکی، ئۇنىڭ ئاز- كوپلۇگى ۋە چوڭ-كىچىك لىگىنىڭ پەرقى بولمايدۇ، ـــ دەپتۇ كارشۇناس، ـــ بىرىنچىسى ئوت، ئۇنىڭ ئاز بولغىنىمۇ كوپىگە ئوخشاش كويدۇرىدۇ. ئىككىنچىسى قەرز، بىر تەڭگە بولسىمۇ، مىڭ تەڭگە بولسىمۇ قەرزدارنى ئوخشاش خجالەتتە قويىدۇ. ئۈچىنچىسى رەنجى- ئەلەم، ئاز بولسىمۇ، كوپ بولسىمۇ ئوخشاشلا كىشىگە تەشۋىش يەتكۈزىدۇ. توتىنچىسى دۇشمەن، ئۇ ھەر قانچە ئاجىز بولسىمۇ ئاخىرى ئوز ئىشىنى قىلىدۇ. ئاجىز قۇشقاچنىڭ كۈچلۈك ئىلاندىن ئىنتىقام ئالغانلىغىنى ئاڭلىغان ئىدىم.

ـــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.

ـــ ئىككى قۇشقاچ، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كارشۇناس.

قۇشقاچ بىلەن ئىلاننىڭ ھىكايىسى

ئىككى قۇشقاچ بىر ئوينىڭ پىشايۋانىدا چاڭگا قۇرۇپ بالا چىقىرىپتۇ. ئۇلار ھەر كۈنى سىرتقا چىقىپ، تاپقان ئوزۇقلۇغىنى ئەپكېلىپ، بالىلىرىنىڭ ئاغزىغا يۇمشىتىپ سالىدىكەن. بىر كۈنى ئەركەك قۇشقاچ سەھراغا ببرىپ كەچ قاپتۇ ۋە قايىتىپ كېلىپ قارىسا چىشسى ناھايىتى بەك تىپىرلاپ، ئۇۋۇسىنىڭ ئەتراپىدا ئوزىنى ئۇرۇپ، ناله - پەريات قىلىپ يۇرگىدەك.

ـــ ھەي نازىنىن، ساڭا نىمە بولدى؟ نىمىشقا ئۇنداق پاراكەندە بولسەن، ـــ دەپ سوراپتۇ ئەركىگى.

گەر تىكەن باغرىمغا سانچىلماس، نىچۇن قان ياش توكەي،
كويمىسە كوڭلۇم، نىچۇن بۇنداق چېكەرمەن ئوتلۇق ئاھ.

ـــ نىمىشقا ناله قىلماي، بىردەم غايىپ بولۇپ كەلسەم، بىر چوڭ ئىلان پەيدا بولۇپ، پەرزەنتلىرىمگە قەست قىلىۋاتقان ئىكەن. شۇنچە زارلاندىم ۋە:

قىل ھەزەر دۇشمەن كىچىك، ھەر قانچە سەن بولساڭمۇ چوڭ، تەككۈسى ئۇ گەر سەھەر كوكسۇكنى چەنلەپ ئاتسا ئوق.

دىگەن بولسامۇ ئاھىم ئۇنىڭغا تەسىر قىلمىدى. ئۇ ماڭا: "مېنىڭ قارا كۆڭلۈمنىڭ ئەينىگىگە سېنىڭ ئاھىڭنىڭ يېلىدىن ھىچ ئەسەر يەتمەيدۇ" دىدى. مەن ئۇنىڭغا: "ئېھتىيات قىل، مەن ۋە بالىلىرىمنىڭ ئاتىسى سېنىڭ پېيىڭگە چۈشۈپ ھالاك قىلىش كويىدا بولمىز" دىدىم. ئىلان كۈلدى ۋە: "چۈمۈلە قاپلانغا ئۈزىتىپ پەنجە، يەتكۈزەلىگەيمۇ ئۇنىڭغا رەنجى" دىدى. ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەي پەريات قىلسام، دادىمغا يېتىدىغان كىشى چىقمىدى. ئاخىرى ئۇ زالىم بالىلىرىمزنى يەپ، چاڭگىمزغا كىرىپ يېتىۋالدى،— دەپتۇ چىشى قۇشقاچ.

ئۇنى ئاڭلاپ ئەركەك قۇشقاچنىڭ جېنىغا ئوت چۈشۈپتۇ ۋە چېكىسىدىن تۆتۈن چىقىپتۇ. شۇ چاغدا ئوي ئىگىسى چىراق ياندۇرماقچى بولۇپ پىلىكنى ياقتا چىلاپ ئۈچىغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ چىراقدانغا قويغان ئىكەن، ئەركەك قۇشقاچ ئۈچۈپ كېلىپ ئوتلۇق پىلىكنى ئېلىپ ئىلان يىتقان چاڭگىغا تاشلاپتۇ. ئۇ زالىم ئىلاننى ھالاك قىلىشنى ئويلىغان ئىكەن. لېكىن ئوي ئىگىسى "ئويگە ئوت كېتەرمىكىن" دەپ قورقۇپتۇ- دە، دەرھال كەتمەن ئېلىپ ئوگزىسىگە چىقىپ چاڭگىنىڭ توشۇگىنى چېپىشقا باشلاپتۇ. ئىلان ئوتنىڭ قورقۇنچىسىدىن ۋە ئۇستىدىكى شەپە ھەيۋىتىدىن تۇرالماي، ئوگزە تەرەپتىكى توشۇكتىن بېشىنى چىقارغان ئىكەن، بويىنى كېسىلىپتۇ.

بۇ مسالنىڭ پايدىسى شۇكى، دۇشمەننى ھەقىر ۋە زەئىپ چاغلاپ، ئۇنىڭدىن غاپىل بولغۇلۇق ئەمەس. قارىماقتا خار كۆرۈنۈپ تۇرۇپ، ئاخىرى قەست قىلغان كىشىنىڭ مىڭىسىدىن تۆتۈن چىقىرىدۇ.

دۇشمىنىڭ گەرچە كۆچلۈك بولغاندىمۇ شۇنچە ھەقىر،
سەن ئۇنى چوڭ دەپ بىلىپ، ئۆز ئىشلىرىڭغا غېمىنى قىل.

ــ بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھەل بولۇپ، دۇشمەنلەرنىڭ يېقىلىشى سېنىڭ پىكرىڭ ۋە ئىخلاسىڭنىڭ بەرگىتىدىن بولدى، چۈنكى ھەر ئىشتا مەن سېنىڭ سوزۇڭگە ئىشەنچ قىلدىم ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىلىق نەتىجىسىنى كوردۇم. شۇنداق، ھەر قانداق پادىشا مۇھىم ئىشلاردا مەسلىھەتنىڭ چۈلۈۋرىنى ۋەزىرىگە بەرسە، ھەرگىز دولىتىنىڭ ئىتىگىگە جاپا ـ مۇشەققەت غوبارى قونمايدىكەن. سېنىڭ تەدبىرلىرىڭ نەتىجىسىدىن مەن شۇنى كوردۇم.

ماڭا سەندەك ئىسىل يارەمچىنى يار ئەيلىدى تەڭرىم،
شۇڭا نەگە ئۇزاتسام قول ئاڭا يەتكۈسدۇر ئىلكىم.

ھەممە ھۇنەرلىرىڭدىن شۇنىسى ئېشىپ چۈشتىكى، دۇشمەنلەرنىڭ ئارىسىدا تۇرغان بولساڭمۇ، يا تىلىڭدىن ئەيپلىك سوز چىقماپتۇ ياكى ئۇزەڭدىن گۇمان تۇغدۇرغىدەك ئىش كورۈلمەپتۇ، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ كارشۇناس، ــ بۇمۇ سىزنىڭ دولىتىڭىزدىن بولدى. ئۇ يەردە قانداق ئىش قىلغان بولسام سىزنىڭ قائىدە ـ يوسۇنىڭىز بويىچە قىلدىم ۋە سىزنىڭ مۇبارەك سوھبىتىڭىزدىن ئۇگىنىپ، ئۇزەمگە كەسپ قىلغان ھۇنەر ـ پەزىلەتنى شۇ يەردە ئىشلەتتىم. خۇداغا شۇكرى، شەرەپلىك زاتىڭىزدا تەدبىر ـ مەسلىھەت ۋە شان ـ شەۋكەت، غەيرەت ـ شىجائەتلەرنىڭ ھەممىسى جەم بولغان، ھىچقانداق ئىشنىڭ ھەقىقتى سىزدىن يوشۇرۇن ئەمەس. ئالدىراش ۋە توختاش ۋاقتىنى ھەم ئاچچىقلاش ۋە رازى بولۇش پەيتىنى ياخشى بىلىسىز. ھەر قانداق ئىشنىڭ باش ـ ئايىغىنى ئېنىق مولچەرلەيسىز. سۇبھى ۋاقتىدا ئاگاھلىقتىن غاپىل

بولمايي، سەلتەنەت نۇمۇسىنى ۋە سىياسەتنىڭ روناق تېپىشىنى تاشلىمايسىز. بۇنداق پادىشا بىلەن دۇشمەنلەشكەن ۋە ئاداۋەتـ نى ئىختىيار قىلغان ھەر قانداق كىشى ئولۇمنى مىڭ سىرتماق بىلەن ئوزنگە تارتقان ۋە تىرىكلىكنى نەچچە مەنزىل ئوزىدىن نېرى قوغلىغان بولىدۇ.

دۇشمىنىڭنى بۇ زامانە قولى سورەپ ئاپىرار،
بۇ ھايات دەرگاھىدىن يوقلۇقسىرى ئەيلەپ راۋان.
سەن كەبى شاھقا كىمەرسە بولسا گەر دۇشمەن ئولۇم،
ئات سېلىپ يەتكەي قېشىغا بىر نەپەس بەرمەي ئامان.

ــ سەن بۇ يەردىن كەتكەندىن كېيىن مەن تائام ۋە شاراپ ھالاۋىتىنى تېتىمىدىم. ئولتۇرۇش ۋە ئۇخلاشنىڭ راھىتىنىمۇ كورمىدىم. تۇرمۇشتىن لەززەتمۇ تاپمىدىم، خۇداغا شۇكرى. مانا ئەمدى:

تاپتى دولەت ئاپتۇم ئەۋجى كامال،
دۇشمنىم كۇنگە خوپ يەتتى زاۋال.

ــ ھەر كىشى دۇشمەنگە مەغلۇپ بولۇپ ئۇنىڭ ئالدىدا خارلىق ۋە ئاجىزلىق كورگەن بولسا، ئۇنىڭ ئىزاسى يوقالمايدۇ؛ تەسىرى ۋۇجۇت سەھنىسىدىن ئېرىمەيدۇ،ــ دەپتۇ كارشۇناس،ــ شۇنداق چاغدا ئۇ قاراڭغۇلۇقنى روشەنلىكتىن، كېچىنى كۇندۇزدىن ئايرىـ يالماي قالىدۇ. بېشى بىلەن پۇتىنى، سەللىسى بىلەن كەشتىنى پەرق ئېتەلمەي قالىدۇ. ھوكۇمالار: "ئاغرىق كىشى ساقايمىغىچە يىمەكلىكتىن لەززەت تاپالمايدۇ. ھاممال ئۇچىسىدىكى ئېغىر يۇكنى قويمىغىچە ئامان تاپالمايدۇ، ئاشىق مەشۇقىنىڭ ۋىسالىغا يەتمىگـ چە ئارام ئالالمايدۇ، سەپەر قىلغۇچى مەنزىلىگە چۇشمىگىچە ئىزـ تىراپتىن توختىيالمايدۇ، قورققان كىشى دۇشمىنىدىن خاتىرجەم

بولمغىچە كۆڭلى تىنمايدۇ" دەپ ئېيتقان.

دۇشمىنىدىن گەر كىشى تاپماس ئامان،
بولمىغاي ھەرگىزمۇ كۆڭلى شادىمان.

ــ ئۇلارنىڭ پادىشاسىنىڭ زاھىر ۋە باتىنىنى قانداقراق كوردۇڭ؟ــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.

ــ ئۇ ناھايىتى تەكەببۇر ئۆزەمچىل ئىكەن. ساۋاپلىق ئوي-پىكىرلەردىن ئۇنىڭغا نىسبەتەن بولمىغان ئىكەن. تۆزۈك تەدبىرنى بۇزۇق پىكىردىن ئايرىيالمايدىكەن. ھەممە مۇلازىملىرىمۇ ئوزىدەك ئىكەن. ھىلىقى ۋەزىرلا مېنى ئولتۇرۇشكە تەرغىپ قىلدى.

ــ ئۇ ۋەزىرنىڭ ھۇشيارلىغىنى نىمىدىن بىلدىڭ؟

ــ مېنى ئولتۇرۇش نىيىتىگە كېلىشى ئۇلار ئۈچۈن ياخشى تەدبىر ئىدى. لېكىن ئۇ ۋەزىر ئوز پادىشاسىنىڭ نەسىھەت ئاڭلىمايدىغانلىغىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىك سوزلەرنى ئايىمىدى. ھەر قاچان نەسىھەت باشلىغاندا، ئەدەپكە رىايە قىلدى.

ــ پادىشاغا نەسىھەت قىلىشنىڭ ئەدەپلىرى قايسى؟

ــ ئۇنىڭ ئەدەپ-قائىدىسى شۇكى،ــ دەپتۇ كارشۇناس،ــ ئۇلارغا سوزنى يۇمشاقلىق بىلەن ئېيتىش كېرەك، ھەرگىز غەزەپ ۋە قوپاللىق قىلىشقا بولمايدۇ. ھورمەت تازىمى ۋە ئىززەت-ئىكرامنى ئۇنتۇماسلىق، جۇرئەت ۋە گۇستاخلىقتىن ئوزىنى تارتىش كېرەك. ئەگەر ئۇنىڭ خۇي-پەيلى ۋە ھەركەتلىرىدىن نۇقسان كورسە، ئۇنى شىرىن سوز ۋە مۇناسىپ مىساللار بىلەن خەۋەردار قىلىش كېرەك. بۇ سۇپەتلەرنىڭ ھەممىسى شۇ ۋەزىردە بار ئىدى. ئۇنىڭ ئوز پادىشاسىغا ئېيتقان نەسىھەتلىرىنى ئوز قۇلىغىم بىلەن ئاڭلىدىم. جاھاندارلىق ئۇلۇغ مەرتىۋە بولسىمۇ، بەخت مەدەت بەرمىگەچە ھېچكىشى ئوز تىرىشچانلىغى بىلەنلا ئۇنىڭغا يېتەلمەيـ

دۇ. شۇڭا سائادەت يار بولۇپ، ئۇ مەرتىۋە مۇيەسسەر بولغان كـ
شى ئۇنىڭ قەدرىنى بىلىشى ۋە ئۇنى ئەزىزلىشى كېرەك. ئۇنىڭ
قائىدىلىرىگە رىسايە قىلىش كېرەك. زۇلۇمنى ئەمەس، بەلكى ئادالەت
يولىنى تۇتۇش كېرەك.

سەن بۇگۈن بولدۇڭ جاھان مۇلكىگە شاھ،
زۇلۇمدىن ئۆزەڭنى تۇتقايسەن ئاگاھ.
يۇز قىلىچنىڭ ئاپىتى ئۇنداقچە يوق،
كۆلپەت چەككەنلەر سەھەردە ئۇرسا ئاھ.

دۇشمەندىن غاپىل بولماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ كۈچىنى سەل
چاغلىماسلىق كېرەك. پادىشالىقنىڭ ئەبەدى بولۇشى ۋە دولەتنىڭ
بەرقارار بولۇشى توت نەرسە بىلەن بولىدۇ: بىرىنچىسى، ھۇشيارلىق،
ئەتە بولىدىغان ۋەقەلەرنىڭ سۇرىتىنى بۈگۈننىڭ ئەينىگىدە كۆرە-
لەيدىغان بولۇش لازىم. ئىككىنچىسى، تىوغرا مۇددىئا، ئۇنىڭغا
سۈسلۇق قىلماسلىق كېرەك. ئۈچىنچىسى، ياخشى تەدبىر، ئەگىر-
لىكىگە مايىل بولماسلىق. تۆتىنچىسى، ئىتتىك شەمشەر، ئۇنىڭ
ئوتلۇق چاقنىشى دۇشمەنلەرنىڭ ئومۇر خامىنىنى كويدۇرىدىغان
بولسۇن.

ئەدلى دەرىخى كوكەرمىگەي سەلتەنەتتە،
يىلتىزىدىن سۇغارمىسا شەمشەر سۈيىدە.

ئۇ ۋەزىر ھەممە سوزلەرنى ئېيتقان بولسىمۇ، ھىچ كىشى ئۇنىڭغا
ئىلتىپات قىلمىدى ۋە نەسىھىتىگە قۇلاق سالمىدى. ئاخىرى ھالاك
بولدى. چۈنكى پادىشا ئۇنىڭ مەسلىھەتىنى ئاڭلىمىدى. باشقىلار-
غىمۇ نەسىھەت تەسىر قىلمىدى. ئۇلارنىڭ بۇ ۋەقەلىرىدە "خەلق
ئىتائەت قىلىدىغان كىشىنىڭ گېپىلا گەپ بولىدۇ" دىگەن سوزنىڭ

سری ئاشکارىلاندى. دىمەك ئوزىنىڭ ئەقلى كورمىسە، ئوزگىلەر-نىڭ ئىدراكى بىھۇدە ئىكەن.

كىشى پىكرى كورۇنمەس ئەلگە توغرا،
سوز قىلىشتىن ئۇنى گەر توسار بولسا.
ھوكۇما ئېيتقانكى: "توغرا نەسىھەت،
خاتادۇر كىشىگە بولمىسا پىسەنت".

دۇشمەننىڭ ھىلە - مىكرىدىن ھەزەر قىلىشنىڭ داستانى مانا مۇشۇ. دۇشمەن تەۋەززۇ قىلسا ۋە يالۋۇرسا ئۇنىڭغا ئالدىنىش ئەقىل يولىدىن يىراق ئىشتۇر. چۈنكى قاغا شۇ ئاجىزلىغى ۋە زەئىپلىگى بىلەن ئاشۇنداق كوپ ۋە كۈچلۈك بولغان ھۇقۇشلارنى ھالاك قىلالىشى ھۇقۇشلارنىڭ غاپىللىغى ۋە نادانلىغىدىن بولدى. ئەگەر ھۇقۇشلاردا ئازراق پەم ۋە ئاقىۋەتنى ئويلايدىغان غەم بولسا ئىدى، ئۇ قاغا ئۇلارنى يېڭىشنى چۈشىدىمۇ كورەلمىگەن بولاتتى. ئەقىللىق كىشىلەر بۇ قىسسىگە ئىبرەت كوزى بىلەن قارىشى، دۇشمەنگە ئىشەنگىلى بولمايدىغانلىغىنى چۈشىنىشى كېرەك. دۇشمەن ھەر قانچە زەئىپ بولسىمۇ، خار كورگۈلۈك ئەمەس، ئۇنىڭ مۇھەببەت ۋە دوستلۇق ئىزھار قىلغىنىغا مەغرۇر بولغۇلۇق ئەمەس ۋە ئالدانغۇلۇق ئەمەس.

مۇھەببەت زاھىر ئەتكەن بىرلە دۇشمەن،
ئۇنى ھۇش ئەھلى ھەرگىز دىمىگەي دوست.
ئىلان ئىلگىرىكى ئادەت بىرلە يۇرگەي،
كورۇنمەككە تاشلىسىمۇ ئەگەر پوست.

بۇ ھىكايىدە يەنە بىر پايدا بارکى، ئىخلاسمەن دوستلار ۋە خالىس تەرەپتارلارنى قولغا كەلتۈرۈش كېرەك. ھەر قانداق

مۇھتىبات سەرمايىسى ئۇنىڭدىن مەنپەئەتلىك ۋە ھېچقانداق تىجارەت ئۇنىڭدىن ياخشىراق بولمايدۇ. چۈنكى كارشۇناسنىڭ قاغىلارغا دوستلۇغى ۋە مەدەتكارلىقى نەتىجىسىدە، ئۇلار ھالاكەت چولىدىن سالامەتلىك مەنزىلىگە يەتتى.

ھۇشيار كىشىلەر بۇ جەھەتتە مۇلاھىزە يۇرگۈزۈشى كېرەك. يېقىن دوستلارنى ئەزىز تۇتۇش ۋە مەككار دۇشمەندىن پەرھىز قىلىش كىشىنى تولۇق مۇرادىغا ۋە ئارزۇسىغا يەتكۈزىدۇ.

ھەمدەم بولغىن بىر ۋاپادار يار بىلەن،
بىردەم ئولتۇرما رەقىپ مەككار بىلەن.

بەشىنچى باپ

غاپىللىقنىڭ زىيىنى ۋە نادانلىق قىلىپ تەلەپنى قولدىن بېرىپ قويغاندىن كېيىن ھەسرەت نادامەتنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىغى توغرىسىدا

بەرەھمەنگە راي شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، دانىشمەن ھەكىم، دۇشمەنلەرنىڭ ھىلە ـ مىكىردىن ھەزەر قىلماق ۋە ئۇلارنىڭ مەككارلىق ئاپىتىدىن ئوزىنى ئاگاھ ـ لىق بىلەن ساقلاش كېرەكلىگى توغرىسىدىكى داستاننى بايان قىلدىڭ. ئەمدى ئوز تەلىۋىنى ھاسىل قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى كوپ مۇشەققەت چەككەن بولسىمۇ، ئۇنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن غاپىللىق قىلىپ قولدىن بېرىپ قويغان كىشىلەرنىڭ مىسالـ لىرىدىن سوزلەپ بەرسەڭ.

بەرەھمەن ماختاشقا تىلىنى ئېچىپتۇ:

ئەي مۇبارەك پادىشاھىم، بارچە يۇلتۇزلار ھامان،
شۇ ئىگىز ئاسماندا بەختىدىن سائادەت تاپقۇسى.
دەرگاھىڭدا بولسا بىر سائەت سېرىق قۇشمۇ ئەگەر،
سايە سالغاي دولىتىڭ ئۇمۇ سائادەت تاپقۇسى.

ـــ دولەت قۇشىغا ئوخشاش كوكۈللىرىگە مەخپى ئەمەسكى، ھەر قانداق نەرسىنى تېپىشقا قارىغاندا ساقلاش مۇشكۈلدۇر. چۈنكى ھەر قانداق نېمەت بەختنىڭ مەدەتكارلىغى بىلەن ھاسىل بولۇر. ئەمما ئۇنى روشەن ئەقىل ۋە ياخشى تەدبىرلەر بىلەن چىڭ تۇتماي تۇرۇپ، مۇھاپىزەت قىلماق مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر ھەر كىشىگە ھۇشيارلىق ۋە ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى كۆرۈش قۇۋۋىتى نېسىپ بولمىغان بولسا، ئۇنىڭ قولىغا كەلتۈرگىنى ئۇزۇن ئوتمەي تالاپەت ۋە بۇلاڭ ـ تالاڭغا كېتىدۇ ـ دە، ئۇنىڭ ئوزىدە ھەسرەت ۋە نادامەتتىن بولەك ھېچنەرسە قالمايدۇ. تاشپاقا مايمۇن بىلەن دوستلۇق ھاسىل قىلغان ئىدى، لېكىن ئەنە شۇنداق نادانلىق ۋە پىكرى قىسقىلىغىدىن ئۇنى زايا قىلۇەتتى.

ـــ ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ـــ دەپ سوراپتۇ راي.

ـــ مەسەل كەلتۈرۈلۇشچە،ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن.

تاشپاقا بىلەن مايمۇننىڭ ھىكايىسى

ھەجەرىل ئەخزەر① جەزىرىسىدە مايمۇنلار كوپ ئىكەن. ئۇلارنىڭ كاردان ئىسىملىك بىر پادىشاسى بارئىكەن. ئۇنىڭ سەلـ تەنتى سىياسەتلىك، ھوكۈمتى ئادالەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ خەيرى ئىھسانىنىڭ بەركىتىدىن پۇقرالىرى ئامانلىق بىساتى ئۇستىدە راھەت سۈرىدىكەن. ئۇنىڭ ئىنئامىغا شۈكرى ئېيتىش يۈزىسىدىن مەملـ كەت ئەھلىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ھەممىسى ئۇنىڭغا دۇئا قىلىدىكەن.

زۇلۇم زىيان، ئادالەت قىلسا پايدا،
ئۇندىن ئىدى ئەل خوشال، خۇدا رىزا.

ئۇ نۇرغۇن يىللار پادىشالىق دەۋرىنى سۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن

① ھەجەرىل ئەخزەر ـــ كوكتاش.

ئۇنىڭ ياشلىق باھارى قەبرىلىق خازانغا بەرمەپ يېتىپتۇ؛ ئۇنىڭ بەدىنىدە زەئىپلىك ۋە ئاجىزلىق ئەسىرى كۆرۈنۈشكە باشلاپ، قۇۋۇتىنىڭ كۆچىتىگە بىچارىلىق شامىلى يېتىشى بىلەن سولىشىپ مەئىشەتتىن قاپتۇ. نەتىجىدە خۇشۇاقىتلىغىنىڭ چىرىغى ئاپىەت بورىنى بىلەن ئوچۇپ، ئىشرەت ئويى قاراڭغۇلۇقتا قاپتۇ.

ئەي قەبرى! سەن ياشراي دەپ ئويلىما،
يانمىغاي ئاققان ئېقىن ھېچ ئارقىغا.
سەن ھەۋەستىن خالى ئەيلە بېشىڭنى،
ئاققۇزار چاغ بولدى كوزدىن يېشىڭنى.
قەبرىلىقتىن قوندى بېشىڭغا غۇبار،
كوزۇڭ بولماس ئەمدى روشەنلىككە يار.

شۇنداق! ئىككى يۈزلىمە ھاياتنىڭ ئادىتى شۇكى، يېگىتلىك گۈلشىنىنىڭ پاراغىتىنى قەبرىلىق تىكەنلىگىنىڭ مۇشەققىتىگە ئالماشتۇرىدۇ ۋە زەردارلىق ئىززىتىنىڭ شان-شەرىپىنى گادايلىق مۇشەققىتىنىڭ خارلىغى بىلەن قارايتىدۇ.

بۇ زامانە ئۇچرە غەمسىز پادىشالىق يوق ئىرۇر،
روزىگار جامىدىكى مەي ساپ ئەمەستۇر ھېچقاچان.
بۇ جاھان بوستانىدا گۈل ئاچسا ھەر نىلۇپەرى،
لالىزار بولدى يۈزى كوزدىن ئېقىپ ياش بىرلە قان.

بۇ دۇنيا ئۇز ئېرىنى ئولتۇرگەن بىر قەبرى خوتۇندۇركى، ئۇ ئوزىنى ياش قىزلارنىڭ لىباسىدا ياساپ-جابدۇپ، جاھان ئەھلىگە كورسىتىدۇ ۋە ئوزىنىڭ ئەبىدى بولمىغان زىننەت، بىمىسىل تۇار پەدازلىرى بىلەن ئاخماق مەغرۇرلارنى مۇھەببەت دامىغا چۈشۈرىدۇ.

بۇ جاھاندۇر گودەكلەرنىڭ ئويۇنچۇقى،
بىئەقىللەر گول بولغۇسى ئۇلار كەبى.

كىمكى ئۇنى نىكايىغا ئالغان بولسا، ئۇنىڭ مۇرات قولى ئارزۇ قۇچىغىغا يەتمىگەن ۋە بىر كېچە ئۇنىڭ بىلەن يېتىپ پاراغەتتە دىل خوشلۇغى ھاسىل قىلالمىغان.

زەپ بىۋاپا ئايجامالدۇر جاھان قىزى،
ھېچ كىشىدە توختىمىدى ئۇمۇر بويى.

ھاياتىنى ئوزىگە دوست تۇتقان گودەك مەجەزلىك كىشىلەر ئۇنىڭغا ئالدىنىدۇ ۋە ئويۇن - كۇلكىدىن ئىبارەت بولغان ئۇنىڭ ئالدامچى سۇرىتىگە كوكۇل باغلاپ، ئۇنىڭ قەلبى ناپاكلىغى ھەم ۋەدىسى يالغانلىغىدىن بىخەۋەر قالىدۇ.

بۇ جاھانىنىڭ دولىتى خۇددى زەھەرلىك ئىلان،
سىرتى خۇشرەڭ كورۇنەر ئىچىگە تولغان زەھەر.
مەيلى باي، مەيلى گادای، گەر ئاڭا بەرسە كوكۇل،
بىر نەپەس بولغاي خوشال، دائىما ھەسرەت چېكەر.

كوڭلىنىڭ كوزى "بۇ دۇنيا بىر ئوتكۇنچىدۇر" دىگەن سۇرمە بىلەن روشەن قىلىنغان كىشىلەر بولسا، ئۇنىڭ زىبۇ - زىننەتلىرىگە ئىلتىپات قىلمايدۇ ۋە پايدىسىز مەنىسەپ ھەم مەنپەئەتسىز مال- دۇنيا تەلىۋىگە كوكۇل باغلىمايدۇ، بەلكى دۇنيانىڭ بىمادارلىغى مال- دۇنياسىنىڭ بىقارارلىغىنى بىلىپ، باقى دۇنيانىڭ دولىتىنى قولغا كەلتۇرۇشكە يۇزلىنىدۇ.

ئۇمۇر باغى دائىم باھار بولماس، خازان تەگمەي ھېچ،
مۇسىبى باقى تۇرارلىق بىر دەرەخ قىل پەرۇبىرىش.

شۇنىڭ بىلەن كاردانىنىڭ قېرىپ قالغانلىقى ۋە زەئىپلەشكەنلىگى خالايىقنىڭ ئاغزىغا چۈشۈپتۇ، ئۇنىڭ سەلتەنىتىنىڭ ھەشەمىتىگە نۇقسان، شان ـ شەۋكىتىنىڭ ھەيۋىتىگە قۇسۇر يېتىپتۇ.

بولسىمۇ گەر كىشىگە يار شاھى جەمشىت دولتى،
چاچ ئاقارسا يەتكىسىدۇر نا ئۇمتىلىك پۇرسىتى.

ئۇنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ئىچىدە چىرايىدىن سائادەت ئەسىرى چىقىپ تۇرغان، ھېكمەت ـ تۇرۇشىدىن دولەت ئالامىتى جىلۋىلىنىپ تۇرغان، چىرايلىق بىر يىگىت بار ئىكەن. مەملىكەت ئەھلى ئۇنىڭ پادىشالىققا لايىق ۋە جاھان پانالىققا ھەقلىق ئىكەنلىگىنى ھىس قىلىشىپ، كۆڭۈللىرىدە ئۇنى دوست تۇتۇشۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئىتائەتىدە بولماقنى خاھىش قىلىشىپتۇ ـ دە، ئوزئارا مەسلىھەتلىشىپ:

باغۇ بوستانلارغا گەر يەتسە شامال،
تەۋرىمەكلىككە يارىشار ياش نىھال.
نوتا شاخلار كوكلىگەي كوكلەم چېغى،
قېرىسا لېكىن توكۈلگەي ياپرىغى.

بۇ يىگىتنىڭ ئومۇر دەرىخى گۈزەللىك ئېقىنىنىڭ بويىدا كوزگە كورۈنۈپ يېتىلىپتۇ. خۇددى سەرۋى دەرىخىنىڭ بەركىتىدىن ئالەم گۈلىستان بولغىنىدەك بۇمۇ مەملىكەت گۈلشىنىگە ئوز دولىتىنىڭ بەركىتى بىلەن بەرگى ناۋا بەرسە ياخشى ئەمەسمۇ، دېيىشىپ ـ تۇ. ئۇ يىگىتمۇ باشقىلارغا شەپقەت ۋە مەرھەمەت كورسىتىپ، لەشكەر ۋە پۇقرالارنىڭ ھەر بىرىگە مۇناسىپ مەنسەپ بېرىش ۋە لايىق ئىنئام قىلىشقا ۋەدە قىلىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بارلىق ئامۇخاسنىڭ ھەممىسى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، ئۇ قېرى پادىشانى سەلتەنەتتىن چۈشۈرۈپ، ھىلىقى شەۋكەتلىك ياش يىگىتنى تەختكە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

سغمىدى خوشاللقتا جېنى تەنگە،
شۇ تاج بىلەن يەتتى بېشى كوككە.

بىچارە كاردان سەلتەنەت لىباسىدىن ئاجراپ، خالايىق ئارىسىدا خارلىقتا قاپتۇ. ئۇنىڭغا بۇ ئىش ئار كېلىپ، كوپ ئويلاپ ئولتۇرمايلا ۋەتىنىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىشنى ئىختىيار قىلىپ، يۇرتىدىن ئايرىلىپتۇ ھەم دەريا ساھىلىدا ئايلىنىپ يۇرۇپ، تېخى ھۇ گۈزەل دەرەخلىرى ۋە خىلمۇ-خىل مۇلىرى بار بولغان بىر جەزىرىگە بېرىپ قونۇپ، شۇ يەردە ماكان تۇتۇپ تۇرۇپ قاپتۇ ھەمدە ئۇ يەردىكى ھەر قۇرۇق يەر-يەرمىلەرگە قانائەت قىلىپ ئۇزىگە تەسەللى بېرىپ:

قانائەت ئەيلىسەم گەر قۇرۇق-ھولگە،
تېپىپ شاتلىق يېتەرمەن ياخشى كۈنگە.—

دەپ يۇرەكۈبرىپتۇ. كاردان شۇ تەرىقىدە، ئەنە شۇ ئورمانلىقتا بىر بۇلۇڭنى ماكان تۇتۇپ ئىبادەت قىلىش بىلەن، پاكىزالىق ۋاقتىدا ئوتكۈزگەن كەمچىلىك ۋە نۇقسانلىرىغا كېچە-كۈندۈز ئىستىغپار ئېيتىپ، ئاخىرەت يولىنىڭ ئۇزۇغىنى تەييارلاش بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ؛ گۈنا كىرلىرى بىلەن خىرەلەشكەن ۋۇجۇدىنىڭ ئەينىگىنى توۋا سىرى بىلەن قايتىدىن سىرلاپ، قەرىلىق سۇبھەسىنىڭ سوغۇق شامىلىنى تەسىر قىلدۇرۇش ئارقىلىق ياشلىق كېچىسىدە ئۇخلاپ قالغان ئەقلىنى ئويغاتماقنىڭ ھەركىتىگە تۇتۇش قىلىپتۇ.

قەرىددىڭ نەمىشقا ئارتقا يانمايسەن،
سۇبھى يەتتى نەمىشقا ئويغانمايسەن.

ئۇ بىر كۈنى بىر ئەنجۇر دەرىخىگە چىقىپ مۇسىنى يەۋاتقاندا، تۈيۈقسىز بىر ئەنجۇر قولىدىن چىقىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپتۇ ۋە سۈدىن چىققان ئاۋاز ئۇنىڭ قۇلىغىغا ئاڭلىنىپتۇ. ئۇ ئاۋازنى ئاڭلاش بىلەن كارداننىڭ كۆڭلى خوشال بولغاندەك بولۇپ، يەنە بىر ئەنجۇرنىمۇ تاشلاپتۇ. ئۇنىڭ ئاۋازىنىمۇ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ خوشاللىغى تېخىمۇ زىيادە بولۇپتۇ. ئۇ ئەنە شۇ تەرەققىدە ئارقا-ئارقىدىن ئەنجۇرلەرنى سۇغا تاشلاپ، ئاۋازىنى ئاڭلاپ ھوزۇرلىنىپتۇ. تاسادىپىەن بىر تاشپاقا دەريانىڭ ئۇ تەرىپىدىن بۇ جەزىرىگە كەلگەن ئىكەن. ئۇنىڭ ھىلىقى دەرەخكە نەزىرى چۈشۈش بىلەنلا بىر مايمۇننىڭ دەرەخ ئۈستىدە سۇغا ئەنجۇر تاشلاۋاتقانلىغىنى كورۈپ، دەرھال سۇ ئىچىگە كىرىپتۇ-دە، چۈشكەن ئەنجۇرلەرنى يېيىشكە باشلاپتۇ. تاشپاقا ئەنجۇرنى يەۋېتىپ ئوزىچىلا: "بۇ مايمۇن بۇ ئەنجۇرلەرنى مەن ئۈچۈن تاشلاۋاتىدۇ. بۇ مەرت قېرى بىلەن ئىلگىرى ئارىمىزدا ھېچقانداق ئاشنالىغىمىز يوق تۇرۇپ، ماڭا بۇنداق مېھىر-شەپقەت كورسەتسۇاتقىنىدىن قارىغاندا، ئەگەر ئۇنىڭ بىلەن دوست بولسام ئۇنىڭدىن ناھايىتى كوپ مۇرۇۋۋەت ۋە مەرھەمەت تاپالايدىغانلىغىم مەلۇم بولۇپ تۇرۇپتۇ. مۇنداق سېخى ۋە خۇشخۇي كىشىنىڭ سوھبىتىنىڭ سىرى كۆڭۈل ئەينىگىمدىن مالالليق غۇبارىنى كوتەرگۈسىدۇر ۋە ئۇنىڭ ھوزۇرىنىڭ ئۈرى كوكسۈم ھاۋاسىغا ئاپەت قاراڭغۇلۇغىدىن نىجات بەرگۈسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ:

خاتىرەم شاھ كوزگۈسى ئىدى لېكىن تاپتى غۇبار،
كاشكى تۇتسامچۇ بىرەر دانا ۋەلىنىڭ سوھبىتىن.

دىگەن سوز بارغۇ" دەپ ئويلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن تاشپاقا كۆڭلىدە كەچۈرگەن ئاشنالىق تەسەۋۋۇرىنى لەۋزىگە كەلتۈرۈپ، مايمۇنغا ئەرز قىلىپتۇ. مايمۇنمۇ ئۇنىڭغا دوست بولۇشقا قىزىقىپ

قەلەپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەيتقانلىرىڭ توغرا. كىشى بىلەن دوست بولۇش كىشىنىڭ ياخشى خىسلەت ۋە ياراملىق سۈپەتلىرىدىندۇر. ھەر كىشىنىڭ ھەقىقى دوستى بولسا ھەر كىمكى جاھاندا بېشى ئۈستۈن، كۆڭلى خوشال بولىدۇ.

ھەر كىشىنىڭ ئىخلاسلىق دوستى بولسا،
تەن بىلەن ۋۇجۇدىغا زىننەت بېرۇر.
گەرچە دەۋران نېمىتى كەڭ بولسىمۇ،
شەپقەتلىك دوست ئۇزگىچە نېمەت ئىرۇر.

— مەن ساڭا دوست بولۇشقا بەكمۇ مەيلىم بار، لېكىن ئۇ ئىشقا قابىلىيىتىم بارمۇ - يوق، ئۇنى بىلمەيمەن، — دەپتۇ تاشپاقا.

— ھوكۇمالار دوستلۇق ئۇچۇن مىزان تۇزۇپ بەرگەن، — دەپتۇ مايمۇن، — ئۇلار "دوستسىز ياشاش مۇشكۈل بولغان ھالەتتىمۇ، ھەركىم دوستلۇققا ياراشۇەرمەيدۇ" دەپ ئېيتىشقان. دوست تۇتۇش توغرا كەلسە ئۇچ تائىپەدىن دوست تۇتماق كېرەك: بىرى ئالىم ۋە ئابىد①. ئۇنىڭ سوھبىتىنىڭ بەركىتى بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى تاپقىلى بولىدۇ؛ ئىككىنچىسى، مەرت ۋە ياخشى ئەخلاقلىق كىشىلەر؛ ئۇلار يار - دوستىنىڭ خاتاسىنى تاپالايدۇ ۋە نەسىھىتىنى ئايىمايدۇ؛ ئۇچىنچىسى، زاتى پاك كىشىلەر، ئۇلار غەرەزسىز ۋە تاماسىز بولۇپ، دوستلۇق بىناسىنى ساداقەت ۋە ئىخلاس ئاساسىغا قويىدۇ. يەنە ئۇچ خىل كىشىلەرنىڭ دوستلۇغىدىن پەرھىز قىلماق كېرەك: ئۇلارنىڭ بىرى پاسىق كىشىلەر. ئۇلارنىڭ ھىممەتلىرى نەپسىنىڭ ئارزۇسىغا سەرپ بولىدۇ، ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىرى نە دۇنيانىڭ راھىتىگە ۋە نە ئاخىرەتنىڭ رەھمىتىگە سەۋەپ بولالمايدۇ؛ ئىككىنچىسى، يالغانچىلار، ئۇلارنىڭ سوھبىتى —

(1) ئابىد — ئىبادەت قىلىپ تۇرغۇچى.

قاتتىق ئازاپ ۋە ئۇلىپىتى — چوڭ بالا. ئۇلار ھەمىشە سەندىن باشقىلارغا يۇز بەرمىگەن ۋەقەلەر ئۇستىدە سوز توشۇيدۇ ۋە باشقىلاردىن ساڭا مىڭدىن بىرى راست بولمىغان، پىتنە ئارىلاشقان خەۋەرلەرنى كەلتۈرىدۇ؛ ئۇچىنچىسى، نادانلار، مەنپەئەت يۇزىسىدىن ئۇلارغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ، ياكى بالا - قازادىن ساقلىنىشتا ئۇلارغا يولەنگىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلار پايدا يەتكۈزدۈم دەپ تۇرۇپ زىيانغا ئۇچرىتىدۇ.

تۇتمىغىن دوست ھىچ ئوزەڭگە نادانىنى،
ئىلغىيالماس ئىشتا ياخشى - يامانىنى.

بۇ مەسىدىن ئېيتقاندا، نادان دوستتىن دانا دۈشمەن ياخشىراق. چۈنكى دۈشمەن ئەقىللىق بولسا يىراقنى كوزلەپ ئويلاپ ئىش قىلىدۇ، پۈرسەت كەلمىسە زىيان يەتكۈزمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ خۇي - پەيلىدىن ئىنتىقام ئەسىرىنى بايقىۋېلىپ، ئوزىنى ئاسراشقا بولىدۇ. ئەمما نادان دوست كىشىگە ھەرقانچە مەدەت بەرگەندەك قىلسىمۇ، ئۇنىڭدىن ھىچقانچە پايدا ھاسىل بولمايدۇ، بەلكى ئۇ ئوزىنىڭ ناقىس تەدبىرى بىلەن كىشىنى خەتەرگە گىرىپتار قىلىدۇ. مايمۇن دوست بولسىمۇ نادان بولغانلىقتىن كەشمىر پادىشاسىنىڭ ھايات كېچىسىنى ئولۇم گىرداۋىغا سالغان ۋاقتىدا، ئوزى دۈشمەن بولسىمۇ دانا دۈشمەن بولغان ئوغرى ئۇڭا يارىدەم قىلدى ئەمەسمۇ؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

— ئاڭلىشىمچە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ كاردان.

كەشمىر پادىشاسى بىلەن مايمۇن ۋە ئوغرىنىڭ ھېكايىسى

ئاڭلىشىمچە، كەشمىر دىيارىدا بىر پادىشا بار ئىكەن. ئۇنىڭ خەزىنىلىرىنى ئەگەر تاققا يۈكلىسە تاغمۇ كوتىرەلمەيدىكەن؛ ئۇنىڭ لەشكەرلىرىنىڭ ھىساۋىنى ئېلىش ئۈچۈن ھىساپنىڭ سانىمۇ يېتىشمەيدىكەن. ئۇ جاھانگىرلىك تۇغىنى پەلەك گۈمبىزىنىڭ ئۈستىدە كوتەرگەن ۋە ئادالەت پۈتىنىڭ نەقىشلىرى بىلەن كۇن ۋە تۇن سەھىپىلىرىگە زىننەت بەرگەن بىر پادىشا ئىكەن.

دەرگاھىنى بوسە ئەيلەپ زامانە،
باش قويارکەن ئۇنىڭ باسقان قەدىمگە.

بۇ پادىشانىڭ بىر مايمۇنى بار بولۇپ، پادىشا ھەممە ئىشتا ئۇنىڭغا ئىشىنىدىكەن ۋە ئۇنى دائىم نەزىنىمەتلەر بىلەن تەربىيەت قىلىپ، ئۇزىگە ئېچكى مەھرەم قىلىۋالغان ئىكەن. ئەگەر پادىشا ئۇخلىسا مايمۇن تاڭ ئاتقىچە قولىدا خەنجەر تۇتۇپ، ئۇنىڭ ياستۇغى بېشىدا ئولتۇرىدىكەن، تاسادىپەن بىر زەرەك ئوغرى بىراق بىر شەھەردىن بۇ يۇرتقا كەپتۇ ۋە بىر كېچىسى تەييارلىق لىباسىنى كىيىپ، پۇل ۋە مال دۇنيا تېپىش ئۈچۈن كوچىدا كېتىۋېتىپ، يەنە بىر نادان ئوغرى بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. ئىككىسى بىر بىرىگە ھەم جىنس بولغاچقا، ئۇلار ھەسۇھبەت بولۇشۇپتۇ. شۇنىدا ھۇساپىر ئوغرى يەرلىك ئوغرىدىن سوراپتۇ:

— بىز قەيەرگە بارايلى بۇرادەر، كىمنىڭ تېمىنى تېشەيلى؟

— رەئىس كالاننىڭ ئاختىخانىسىدا ناھايىتى سېمىز ۋە بەكمۇ ئۇلدام ماڭىدىغان بىر خېچىر بار. رەئىس كالان ئۇنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن خېچىرىنى ھۇھاپىزەت قىلىش

قا ئون نەپەر قۇلنى مۇئەككەل قىلىپ قويغان، ئۇلار خېچىرنىڭ پۇتىنى زەنجىر بىلەن باغلاپ ساقلايدۇ. ياخشىسى شۇكى، بىز ئاۋال بېرىپ خېچىرنى ئالايلى، ئۇندىن كېيىن چاسۇ بېشىدىكى شىشە گەرنىڭ دۇكىنىغا بېرىپ، ئۇنىڭ تېمىنى تېشەيلى ۋە قىممەت باھا شىشىلىرىنى ئېلىپ، خېچىرغا يۈكلەپ يولىمىزغا راۋان بولايلى، — دەپتۇ نادان ئوغرى.

زېرەك ئوغرى ئۇنىڭ بۇ سۆزىدىن ئەجەپلىنىپ، نېمە قىلىشنى بىلەلمەي تۇرغاندا پاششاپ كېلىپ قاپتۇ - دە، زېرەك ئوغرى دەرھال ئۆزىنى دالدىغا ئاپتۇ. نادان ئوغرى تۆتۈلۈپ قاپتۇ.

— نېمە ئادەم سەن؟ — دەپ سوراپتۇ پاششاپ.

— مەن ئوغرىمەن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ نادان ئوغرى، — رەئىس كالانتىڭ خېچىرىنى ئوغرىلاپ، شىشىگەرنىڭ دۇكىنىنى تېشىپ، شىشىلەرنى خېچىرغا يۈكلەپ، ئويۇمگە ئاپىرىشقا قەست قىلغان ئىدىم.

پاششاپ كۈلۈپتۇ ۋە:

— بۇنداقمۇ ئاخماق ئوغرى بولامدۇ، بىر ئېشەكنى بىر مۇنچە ئادەم ساقلاپ ياتسا، ئۆز جېنىنى بالانىڭ ئوتىغا باشلاپ بىر تەڭگىگە ئالمايدىغان بىر مۇنچە شىشە ئۈچۈن ئۆزىنى خەتەرگە تاشلايدىغان؟ ساڭا بىكارغا كەلگەن جان بولغاچقا، قەدرىنى بىلمەيدىكەنسەن - دە. ئەگەر پادىشانىڭ خەزىنىسى ئۈچۈن بۇنداق خەتەرنى ئىختىيار قىلغان بولساڭ مەزۇر بولغان بولاتتى، — دەپتۇ - دە، ئۇنىڭ قوللىرىنى باغلاپ زىندانغا تاشلاپتۇ.

زېرەك ئوغرى ئۇلارنىڭ ماجرالىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان ئىكەن. نادان ئوغرىنىڭ ھىلىگەر بۇزۇق خىيالىدىن ۋە پاششاپنىڭ ئېيتقان سۆزلىرىدىن تەجرىبە ھاسىل قىلىپ، ئۆز - ئۆزىگە "ئوغرى ماڭا دوست بولسىمۇ نادان ئىدى. پاششاپ بولسا دانا دۇشمەن. ئەگەر ئۇ دانا دۇشمەن پەيدا بولمىغان بولسا، بۇنادان دوست مېنى ھالاكەت يېرىگە باشلىغان بولاتتىكەن. ھىلى بولسىمۇ پاششاپ ئېيتقاندەك پادىشا خەز -

ئەسگە بارسام مەقسىدىم ئۇنىڭدىن ھاسىل بولسا ئەجەپ ئەمەس" دەپ- تۇ- دە، ئاستاغىنە پادىشا سارىيىنىڭ تۆۋىگە كەپتۇ ۋە لەخمە كولاشقا باشلاپ، ساراي تېمىنىڭ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ئۇلىنى پولات كەكە بىلەن پارە- پارە قىلغىلى تۇرۇپتۇ.

قانچە تاش باغرىنى ياردى ئۇ ئۇستات،
كورسە ئۇنى شاگىرت بولغاي ئىدى پەرھات.

تېخى ئۇ كېچىنىڭ ئاپتاپ ئەيياري يەر ئاستىدىن لەخمە ئۇرۇپ، مەشرىق تەرەپىگە ئۇلانماي تۇرۇپلا، ئۇنىڭ لەخمىسى ئاخىرىغا يېتىپ، پادىشانىڭ ئارامگاھىنىڭ يېنىدىن باش چىقىرىپتۇ. قارىسا پادىشا ئالتۇن تەختە ئۇستىدە ئۇيقۇغا كەتكەن ئىكەن؛ ئۇنىڭ تەختىنىڭ ئەتراپىدا مال- دۇنيا دېگەن تولا ئىكەن؛ ئۇ- نىڭ بىساتىنىڭ قىرغىدا، جاۋاھىرلار بىلەن بېزەلگەن بىر شام- دانىدا كاپۇردەك ئاپپاق شام زەردار كىشلەرنىڭ يۈزىدەك كۆلۈپ تۇرغان ۋە مىسكىن پەرۋانىلەر نامراتلىق شولىسىدا ئورتىنىۋاتقان ئىكەن.

پەرۋانىلەر كويدۇرسە قانات ۋە پەر،
ئىشق ئەھلى كويدۇرەر جان ۋە جىگەر.

ئۇغرى يەنە قولىغا خەنجەر ئېلىپ، شاھنىڭ ياستۇغى ئۇس- تىدە ئوڭ- سولىغا ئېھتىيات نەزىرىنى سېلىپ تۇرغان بىر مايمۇننى- مۇ كورۇپتۇ. ئۇغرى ئۇنىڭغا ھەيران بولۇپ: "بۇ ۋەھشى ھايۋان قانداقسىگە پادىشانىڭ بىساتى ئۇستىگە چىقىۋالغاندۇ ۋە نېمىشقا شۇنداق ئىتتىك تېغىنى قولىغا تۇتۇۋالغاندۇ" دەپ ئويلاپ تۇرسا، تۇيۇقسىز تورۇستىن بىر نەچچە چۈمۈلە ئۇتتۇرلا پادىشانىڭ مەي- دىسىگە چۈشۈپتۇ. مايمۇن ئۇنى كورۈپ غەزەپ ئوتى ئورلەپتۇ - دە:

"مەندەك پاسۇان قاراپ تۇرغان يەردە ئىگەمىنىڭ مەيدە-سىدىن باسقىلى چۈمۈلسىنىڭ نىمە ھەددى بار ئىكەن" دەپ ۋاقىراپتۇ-دە، ئۇ نادان مايمۇن چۈمۈلنى ئولتۇرمەكچى بولۇپ پادىشانىڭ كوكسىگە قارىتىپ خەنجەر شىلتىپتۇ. ئۇنى كۆرگەن ئوغرى: "ھەي نادان ئەبلەخ، قولۇڭنى تارت! ئۇ ئولسە جاھان ۋەيران بولىدۇ" دەپ ۋاقىراش بىلەن تەڭلا مايمۇننىڭ خەنجەر تۇتقان قولىنى تۇتۇۋاپتۇ. پادىشا ئوغرىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ ھالەتنى كۆرۈپ سوراپتۇ:

ــ نىمە ئادەم سەن؟

ــ دانا دۇشمىنىڭمەن. مېلىڭنى ئالغىلى كەلگەن ئىدىم. ئەگەر بىر پەس غاپىل بولغان بولسام، بۇ نادان مەھرىۋانىڭ سېنى قان دەريالىغا غەرق قىلغان بولاتتى، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئوغرى.

پادىشا بۇ ھالنى كۆرۈپ خۇداغا شۈكرى قىلىپ، سەجدە قىپتۇ ۋە:

ــ ئەگەر تەڭرىنىڭ مەرھىمىتى كىشىگە يار بولمىغان بولسا، ئوغرى پاسۇان ۋە دۇشمەن مېھرىۋان بولمىغانلىغى راست ئىكەن، ــ دەپتۇ-دە، ئوغرىغا ئىلتىپات قىلىپ، ئۇزىنىڭ مەھرەملىرىنىڭ قاتارىغا كىرگۈزۈپتۇ. مايمۇننى بولسا زەنجىر بىلەن باغلاپ ئۇزىدىن يىراق جايغا ئەۋەتىۋېتىپتۇ.

ئوغرى ۋەج ئۇمىدىدە خەزىنە تېمىنى تېشىدىغان بولسىمۇ، دانىشمەنلىك لىباسىنى كىيگەنلىگىدىن بېشىغا دولەت تاجى قويۇلۇپتۇ. مايمۇن بولسا پادىشاغا يېقىنلىق مۇقامىدا تۇرۇپ، بارلىق سىرلارغا مەھرەم بولغان بولسىمۇ، نادانلىق تىكىنى ئۇنىڭ ئېتىگىنى ئىلغاچقا ھورمەت لىباسى ئۇنىڭ تېنىدىن سالدۇرۇلۇپتۇ.

زېرەك دۇشمەن جانغا رەقىپ بولسىمۇ،
نەچچە ھەسسە ياخشى ئۇ نادان دوستتىن.
چۈنكى نادان دوستلۇغىدىن پايدا ئاز،
كەلتۈرەر كوپ زەرەر ئۇ نادانلىقتىن.

بۇ مسالىنىڭ پايدىسى شۇكى، ئاقىل كىشىلەر دانا كىشىلەر بىلەن دوست بولۇشى، نادانلارنىڭ سوھبىتىدىن نەچچە پەرسەڭ يىراقىقا قېچىشى كېرەك.

مەيلى زىندان بولسا بول ئاقىل بىلەن،
بولمىغىن گۈلشەندىمۇ جاھىل بىلەن.
ھەرزامان دانانى تۇتقىن ئاشنا،
بولمىغىن ئەلۋەتتە يار نادان بىلەن.

تاشپاقا بۇ پايدىلىق ھىكايىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:
ــ ئەي، دانىشمەنلىك دەرياسى كوكۇلۇمنىڭ قۇلىغىغا ھىكمەت گوھەرلىرى بىلەن زىننەتلەر بەردىڭ. ئەمدى ئېيتىپ بەرگىنە، دوستلار نەچچە گۈرۇھ بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.
ــ ھوكۇمالارنىڭ ئېيتىشىچە، ــ دەپتۇ كاردان، ــ زامان ئەھلىنىڭ ھەممىسى دوستلۇق دەۋاسىنى قىلىدۇ. ئۇلار ئۈچ قىسىم بولىدۇ. بەزىسى، خۇددى غىزاغا ئوخشاش بولىدۇ، ئۇلارسىز ياشاش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلارنىڭ جامالىنىڭ نۇرى چۈشمەي تۇرۇپ، سوھبەت شامنىڭ شولىسى چىقمايدۇ.

بىلىككى يار يۈزىدۇر كوكۈل ئويىگە چىراق،
قاراڭغۇلۇق بولغۇسى ئۇندىن ئايرىلغان ھامان.

ئۇلارنىڭ بەزىسى خۇددى داۋاغا ئوخشاش بولىدۇ. ئۇلارغا بەزى ۋاقىتلاردا ئېھتىياج چۈشىدۇ. ئۇلارنىڭ يەنە بەزىسى خۇددى دەرتكە ئوخشايدۇ. ئۇلار زەرەردىن باشقا ھوسۇل بەرمەيدۇ. ئۇلار ئىككى يۈزلىمچى ۋە خوجا كوردىلەردۇر. ئۇلارنىڭ ساڭا باشقىچە تىلى ۋە يۈزى بار، دۈشمەنلىرىڭگە ئۇزگىچە مۇھەببەت ۋە ئۇلپەتچىلىكلىرى بار.

چىرايى نۇردەك مۇڭاپىق ئىرۇر،
قەلبى سايدەك مۇناپىق ئىرۇر.
كۆڭلىدۇر بۇزۇق سۇرىتى تۇزۇك،
جىسمىدۇر هايات ئوزىدۇر ئولۇك.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئەقىللىق كىشىلەر بۇنداق دوست يۇزلۇك دۇشمەنلەردىن ڭاز كېچىشى، خالىس دوستلارغا ئۇلىشىشى، يەنى دۇشمەننى تاشلاپ دوستنىڭ قولىنى تۇتۇشى كېرەك.

ــ كىشى قانداق قىلسا دوستلۇق شەرتلىرىنى تولۇق بىجا كەلتۈرگەن بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

ــ هەر كىشىدە مۇنۇ ئالتە خىسلەت بولسا ئۇنىڭ دوستلۇغىدا قۇسۇر يوق بولىدۇ، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ ئەڭۈدلى شۇكى، ئەگەر دوستىنىڭ ئەيىۋىنى بىلسە ئۇنى كىشىگە ئىزهار قىلماسلىق كېرەك. ئىككىنچىسى، دوستىنىڭ هۇنىرىنى كورسە بىرىنى ئون قىلىپ ئېيتىش كېرەك. ئۈچىنچىسى، ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلغان بولسا مىننەت قىلماسلىق ڭە نەزىردە تۇتماسلىق كېرەك. توتىنچىسى، ئۇنىڭدىن مەنپەئەت كورسە ئۇنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. بەشىنچىسى، ئەگەر ئۇنىڭ تەرىپىدىن ئوزى تەرەپكە بىرەر خاتالىق يۇز بەرگەن بولسا، ئۇنى كۆڭلىگە ئالماسلىق ڭە ئەپۇ قىلىش كېرەك. ئالتىنچىسى، ئەگەر ئوزىرە قويسا قوبۇل قىلىش كېرەك. ئەگەر كىشى بۇ سۇپەتلەرگە ئىگە بولمىسا مۇئىلەق دوستقا يارىمايدۇ. ئۇنىڭغا دوست بولغان كىشى ئاخىرى پۇشايمانغا قالىدۇ. زامان ئەهلى ئارىسىدىكى خالىس دوست خۇددى كىميادىن ئوخشايدۇ ڭە رىياسىز ئاشنا خۇددى ئەنقادىن ئوخشايدۇ. بۇلار ئوزلىرىگە يوقلۇقنى ماكان قىلىشقان ڭە تېپىلماسلىققا هوكۇم ئېلىشقان.

بۇ ئالەم ئىچىدە تاپمىدىم يار هەم،
كۆڭلۇمنىڭ غېمىگە مۇڭاپىق مەلهەم.

ئەينەكتەك كوڭلى ساپ نەرسە يوق لېكىن،
ئۇرغىلى بولمايدۇ ئۇنىڭغىمۇ دەم.

سوز شۇ يەرگە يەتكەندە تاشپاقا دەپتۇ:

ــ مەن ساڭا دوست بولۇشقا مەزمۇت قەدەم تاشلىدىم ۋە مەن دوست ـ يارلىق ئەدەپلىرىدىن ھېچ بىرىنى تاشلىمايمەن. ئەگەر مېنى دوستلۇققا قوبۇل قىلساڭ ۋە تا قىيامەتكىچە كوڭلۈمىنىڭ بوينىغا مىنىمەت قويساڭ، سېنىڭ سېخىلىغىڭ ئالدىدا بۇ ھېچقانداق ئەجەپلىنەرلىك ئىش بولمايدۇ.

مايمۇن خۇرسەن بولۇپ دەرەختىن چۈشۈپتۇ. تاشپاقىمۇ سۇدىن چىقىپ دەرەخ تۈۋىگە كەپتۇ. ئۇلار بىر بىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كورۇشۇپ دوستلۇق ۋەدىلىرىنى ئارىغا سېلىپتۇ. ئىككىسىنىڭ كوڭۇللىرىدىن غۇربەت ۋەھىشتى كېتىپ، شادى خورام بولۇشۇپتۇ. مايمۇن پادىشالىغىنىڭ ھەسرىتىنى، تاجىدارلىغىنىڭ ئىززىتىنى ئۇنتۇپتۇ، تاشپاقا ئەھلى ئايال ۋە دېيارىنى ئۇدۇتۇپتۇ.

ماڭا گەر بولسا مۇيەسسەر يار ـ دوستىنىڭ سوھبىتى،
غەم يېمەسمەن بولمىسىمۇ ئوزگە ئىشنىڭ راھىتى.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ جەزىرىدە ئۇلارنىڭ سوھبىتى ئۇزاققا تارتىپتۇ. تاشپاقىنىڭ ئەھلى ئايالىرى ئوز يۇرتىدا قالغان ئىكەن. ئۇلار ئۇنىڭ پىراقىدىن بىتاقەت بولۇشۇپتۇ. بولۇپمۇ تاشپاقىنىڭ جۇپتى بۇرۇنىدىن تارتىپ بىر سائەت ئېرىدىن ئايرىلىشقا تاقىتى يوق بولغاچقا، ئېرىدىن ئۇزۇن ۋاقىت ئايرىلىپ، چەكسىز غەم ـ ئەندىشە ئىچىدە قاپتۇ ۋە ھىجران ئوتى ئۇنىڭ جېنىنىڭ جىگىرىنى كويدۇرۇشكە باشلاپتۇ.

ئەگەر تاغنىڭ جېنىغا ياقساڭ ھىجران ئوتىنى،
كوكسىگە تاش ئۇرۇپ تاغ، ناله پاريات قىلغۇسى.

ئۇ چىداپ تۇرالماي، ئاخىرى پىراق شىكايىتىنى ئوز جەنىسىدىن بىرىگە ئىزھار قىپتۇ:

كەتتى يارىم مەن بۇ يەردە تەلمۇرۇپ قالدىم قاراپ،
مېھرىنىڭ ۋەسلى ئۈمىدى قالدى كوڭلۇمدە نىهان.
پاتتى ھەيرانلىق لېيىغا سەرۋىدەك نازۇك پۇتۇم،
بۇنچە مۇشكۈلدىن نىجات تاپماقلىغىم بولماس ئاسان.

مېنىڭ ئۇ غېرىبىم ئوزۇنى قايسى تەرەپكە ئالغانلىغىنى ۋە قەيەردە قالغانلىغىنى بىلمەيمەن. بۇگۈنكى كۈندە كەلسەڭ كاشكى ئۇنىڭ ۋىسالى سۇبھىنىڭ يورۇقلۇغى پىراق شامنىڭ قاراڭغۇلۇغىنى يوق ئەتكەن بولاتتى. ئۇنىڭ جامالى جىلۋىسى زاھىر بولساء ئىشق خىيالاتىنىڭ جۇنۇنلۇغى مەندىن كەتكەن بولاتتى.

كەلسە ئۇ يارىم سەپەردىن ناگاھان،
تەن ئىچىگە كىرگۈسىدۇر يېڭى جان.

دوستى ئۇنىڭ بۇ ئىزتىرابىنى كورۇپ شۇنداق دەپتۇ:
ــ ئەگەر مېنى يالغانچى دېمىسەڭ ھەم سوزۇمنى ئىبتىۋارغا ئالساڭ ئۇنىڭ خەۋىرىنى ساڭا ئېيتىمەن.
ــ ئەي شەپقەتلىك دوستۇم، ــ دەپتۇ تاشپاقىنىڭ جۇپتى، ــ سېنىڭ سوزۇڭدە ھىچقانداق خىلاپلىق يوق. مەن سېنىڭ راستچىلىغىڭنى كوپ قېتىم سىناپ بېقىپ، ئۇنىڭغا تولۇق ئىشەنگەنسەن. سېنىڭ ئېيتقان ھەر قانداق سوزۇڭدە قىلچە شۇبھە يوق.
ــ مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، ــ دەپتۇ ئۇ تاشپاقا، ــ سېنىڭ ئېرىڭ

بىر مايمۇن بىلەن دوست بولۇپتىمىش ۋە ئۇنىڭ سوھبىتىنى ھېچ نېمەتكە باراۋەر تۇتمايدىغان، ئۇنىڭغا مۇلاقەت بولۇشنى ھېچ لەززەتكە تەڭ كورمەيدىغان بولۇپ كېتىپتىمىش. ئۇ ھازىر سېنىڭ پىراقىڭ ئوتىنى ئۇنىڭ ۋىسال سۇيىنى بىلەن ئوچۇرىدىكەن ۋە ئۇنىڭ جامالىنى سېنىڭ ۋىسالىڭ ئورنىدا ئوزىگە ئولپەت قىلىدىكەن.

تاشپاقىنىڭ جۇۋىتى بۇ سوزنى ئاڭلاش بىلەنلا غەيرەت ئوتى ئىچىدىن بېشىغا ئورلەپتۇ ۋە پەريات قىلىشقا باشلاپتۇ.

نىتەي ئەمدىكى يارىم ئوزگە ئەغيار قوينىدا سولدى،
قۇرۇق قالدى مېنىڭ قوينۇم ۋە قان ياشىم بىلەن تولدى.

ــ ھەي جاپاكار پەلەك! جەمئىيەتنىڭ خامىنى ئايرىلىشىڭ بولمىغا ئۇچۇردۇڭ! ئۇمىدىم زىرائىتىنى غەمنىڭ ئىسسىق شامىلى بىلەن كويدۇردۇڭ! كېچە-كۇندۇز ئۇلپىتىم بولغان يارىمنى باشقىلارغا ئولپەت قىلدىڭ! ئوز تەسەررۇپۇمدىكى نەق جانىنى غەيرىنىڭ قولىغا بەردىڭ! ھەي بۇاپا پەلەك! يارلىغىمنىڭ سەھىپىلىرىدىن مېھرى رەقىمىنى ئوقۇمىغانمىدىڭ؟ ھەي بىگانە! مۇھەببەتىم چىمەنىدىن ئاشنالىق بۇيىنى بوزىمىغانمىدىڭ؟

ئوزۇپ مەندىن كوڭۇل بىگانە قىلدىڭ،
مېنى مۇنداق ئەجەپ دىۋانە قىلدىڭ.

ــ بولدىغان ئىش بولۇپ بوپتۇ، ــ دەپتۇ ئۇنىڭ دوستى بولغان تاشپاقا، ــ ئەمدى بىھوده غەم يىگەننىڭ پايدىسى يوق. تەدبىر بىلەن ئويلاپ ئىش قىلماق كېرەك ۋە ئۇ ئىش بىلەن كوڭۇلگە پاراغەت ھاسىل قىلماق كېرەك.

شۇنداق قىلىپ ئۇلار ھىلە كىتاۋىنى مۇتالىئە قىلىشقا باشلا-

شپتۇ ۋە كوپ مۇلاھىزە قىلغاندىن كېيىن، ھىلىسىنى شۇنىڭغا توختىتىپتۇكى، مايمۇننى ئولتۇرىدىغان بولۇشۇپتۇ. تاشپاقنىڭ جۈپـ تى ئوز دوستىنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئاغرىپ قالغان بولۇپ يېتىۋېلىپ، تاشپاقنىڭ كىشى ئەۋەتىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

ياربا گەر بولسا ئاغرىق يارىنى سورماق ھەۋەس،
تېز كېلىپ كورسۇن بۇنىڭدا بار تېخى سەل - پەل نەپەس.—

دەپ خەۋەر قىلىپتۇ.

تاشپاقا ئوز جۈپتىنىڭ ئاغرىپ قالغانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ، بىرىپ ئوز زەئىپەسىنىڭ ھالىنى سوراپ قايتىپ كېلىش ئۈچۈن مايمۇندىن ئىجازەت سوراپتۇ.

— ئەي غەمگۇزار دوستۇم، — دەپتۇ مايمۇن، — بىرىپ پاتـ راق كەلگىن ۋە مەن غېرىپنى بۇ جاڭگال ياقىسىدا تەنھا ۋە ياردەمسىز تاشلاپ قويما، چۈنكى ماڭا بۇ يەردە پەقەت سېنىڭ پىراقىڭنىڭ كېمىسى ۋە ھىجرانىڭنىڭ دەردىلا ھەمرا بولىدۇ.

كېچىلەر يالغۇزلۇغۇمدا ئۇلپىتىم غەمدۇر ماڭا،
ھەر كىشىنىڭ جېنىغا ژاي، بولسا غەم غەمخور ئاڭا.

— ھەي، روھى راۋانىمنىڭ راھىتى بولغان مېھرىۋان دوسـ تۇم، — دەپتۇ تاشپاقا ئۇنىڭغا، — ماڭا بۇ سەپەر زورۇرىيەت يۇزىسـ دىن توغرا كېلىپ قالدى. بولمىسا سەندىن ئوز ئىختىيارىم بىلەن جۇدا بولۇشنى ۋە سەنسىدىن ئايرىلىشنى خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەن ئىدىم.

شۇنداق قىلىپ، تاشپاقا مايمۇن بىلەن ۋىدالىشىپ، ئوز ئۇـ يىگە قاراپ بېچارىلەرچە يۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئوز ۋەتىنىگە يېقىنـ لاشقان چاغدا، ئۇنىڭ دوستلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇققانلىرى ئۇنىڭ ئالدىغا ھازىر بولۇشۇپ "مەرھابا" ئاۋازىنى ئاسمانغا يەتكۈزۈشۈپـ

تۇ. تاشپاقا ئوز مەھرەمىلىرى بىلەن ئويىگە كىرىپىتۇ ۋە رەنجىيوتقىنىدا ياتقان خوتۇنىنى كورۈپتۇ. قارىسا خوتۇنىنىڭ رۇخسارى گۈلزارىنىڭ لاللىرى زەپىرەڭگە ئالمىشىپ، ھەر بىر مويى بىردىن ناله قىلىپ ياتقان ئىكەن. ئۇ خوتۇنىدىن ھەر قانچە ئەھۋال سوراغان بولسىمۇ ھېچبىر جاۋاپ ئالالماپتۇ. ھەر قانچە مېھرىۋانلىق ۋە دىلجۇيلۇق كورسەتكەن بولسىمۇ، جۇپتى ھېچقانداق ئىلتىپات قىلماپتۇ.

ئەي كوڭۇل كويىي ئۇنىڭكىم نائۇمىتلىك بازارى،
ناله ۋە زارىنىڭ ماتاسى ئۇندا بولغاندۇر كاسات.

تاشپاقىنىڭ جۇپتىنىڭ ھىلىقى دوستى ئوزىنى ئاغرىق باقۇچى قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن. تاشپاقا ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— بۇ ئاغرىق نىمە ئۇچۇن سوزلىمەيدۇ ۋە رەنجىنىڭ كەيپىياتىنى بايان قىلمايدۇ؟

جۇپتىنىڭ دوستى سوغۇق ئاھ چېكىپتۇ ۋە:

— ئەي تۇنۇپ، بۇ دەرت ئىلاجىن قىلغىلى ئاغرىتما باش،
ئىشقى دەردى دەرتكى ئۇ دەرماننى قىلمايدۇ قوبۇل.

بۇ ئىلاج كار قىلمايدىغان ئاغرىق ۋە داۋادىن نائۇمىت رەنجىدەندۇر، شۇنداق تۇرۇقلۇق قايسى ماجالى بىلەن نەپەس ئۇرالسۇن ۋە قانداق قۇۋۇەت بىلەن سوز ئاڭلىيالسۇن، — دەپتۇ.

تاشپاقا بىردەم پىكىريات چېكىپتۇ ۋە سوراپتۇ:

— قانداق دورا بۇنىڭغا نەپ بېرىدۇ ۋە قانداق دەرمان بۇنىڭغا شىپا بولىدۇ؟ تېزرەك ئويلىنىڭ، ئۇنى تېپىش ئۇچۇن تاغ-دەريالارنى كېزەي ۋە ئاشنا ھەم بىگانىلەردىن سورايلى، ئەگەر ئۇنىڭغا جان ۋە يۇرەك سەرپ قىلماق لازىم بولىدىغان بولسىمۇ،

ئۇنى قىلاي. ئۇنىڭغا پۈتۈن ھاياتىمنى، كۈچ-قۇۋۋىتىمنى ۋە سۈ ھەم لايدىن پۈتكەن بۇ جىسمىمنىمۇ ئوتۇنەي.

جان نەچۈك بولماس پىدا، جانان ئەگەر تۇتسا قوبۇل،
خاھلىسا كويىغا نەچۈن بولماس نىسار بۇ كوكۈل.

ــ بۇ ئاغرىق خوتۇنلارنىڭ بالا ياتقوسىغا پەيدا بولىدىغان ئاغرىقتىن، بۇنىڭغا مايمۇن يۇرىگىدىن باشقا نەرسە داۋا بولالمايدۇ، ــ دەپتۇ ئاغرىق باققۇچى.

ــ ئۇ نەرسە ئاسانلىق بىلەن تېپىلمايدۇ، ــ دەپتۇ تاشپاقا.

ــ بۇ دورىنىڭ قولغا كىرىشى مۇشكۈل ئىكەنلىگى بىزگىمۇ مەلۇم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئەنە شۇ مىكىرنى ئويلاپ تاپقان ئاغرىق باققۇچى، ــ سېنى بىز داۋا تېپىش مەقسىدىدە چاقىرىدۇق ۋە يەنە ۋاپادار يارىنىڭ ئاخىرقى پۇرسەتتىكى دىدارىنى كورۇ-ۋالغىن ھەم ۋەدالىشۋالغىن دەپ چىللىدۇق. قارىغىنا، بۇ بىچارىنىڭ ئەھدى يەكجىللەش ئېھتىمالى ۋە ساقىيىش ئۈمىدى قالمىدى.

قاندىن ئۈزگە يوقتۇر بۇ دەردىمگە لايىق شەربىتى،
غەمدىن ئۈزگە يوق بۇ كوكلۈمنىڭ مۇناسىپ راھىتى.

بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغان تاشپاقىنىڭ غېمى تېخىمۇ ئارتىپتۇ ۋە ناھايىتى كوپ تەدبىر ۋە چارىلەرنى ئويلاپ بېقىپ، ئاخىرى دوستى مايمۇننى ئولتۇرۇشتىن باشقا مەسلىھەت تاپالماپتۇ-دە، ئائىلاچ ئۇنىڭغا تاما باغلاپ، ئۇنىڭ جېنىغا قەست قىلماقچى بوپتۇ. ئۇ-نىڭ ئەقلى ئىشاپ يۇزىسىدىن ئۇنىڭغا قانچە نەسىھەت قىلىپتۇ: "ھەي پەست، دوستلۇق ۋە بىرلىك بىناسى سەن-بىلەن مايمۇننىڭ ئوتتۇرىسىدا مۇستەھكەملەنگەن ئىدى. ئۇنى ئۇزرە قولى بىلەن ۋەيران قىلىش مەرتلىك ۋە مۇروۋۋەتلىكتىن ئەمەس."

"ۋاي ئىستكى بىۋاپا دۇشمەن ئۇچۇن،
زايا ئەيلەمسەن ۋاپادار دوستنى".

لېكىن ئۇنىڭ ئەپسى قارا يۈزلۈك بىلەن: "ئوينىڭ ئاۋاتلىغى ۋە مەئىشەتنىڭ سەرەمجاملىغى خوتۇن بىلەن بولىدۇ. ئۇنى تاشلىماق ۋە ئۇزىنى ئۇزىگە ھېچ جۇپلۇگى ۋە تەڭلىگى بولمىغان كىشىنىڭ مۇھەببىتىگە باشلىماق ياخشىلىق ۋە ئەقىللىقلىق ئالامتى ئەمەس.

قاچانمۇ تەڭ بولالىسۇن كونا يارىنىڭ پۇتىغا،
تېخىچە ھېچ تەجرىبىسىز يېڭى يارىڭنىڭ بېشى".

دەپ ۋەسۋەسە قىلىشقا باشلاپتۇ. ئاخىرى خوتۇننىڭ ئىشقى غالىپ كېلىپ، ئۇ ۋاپا قەندىلىنى جاپا تېشى بىلەن ئوشاتماقچى بوپ تۇ. ئەمما بىۋاپالىق دېگەن ئۇنىڭ ئەسىرى بەتبەختىلەر ئەھۋالىنىڭ پىشانىسىدىن ئوزگە جايدا ئاشكارىلانمايدىغان شۇملۇق داغىدۇر. ئوز ۋەدىسىنى سۇندۇرۇش دېگەن ئېپلاسلارنىڭ ۋۇجۇت لەۋھەسىدىن باشقا جايغا يېزىلمايدىغان خارلىق رەقىمىدۇر. ھەر كىشى مەككارلىق ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك سۈپىتى بىلەن شوھرەت تاپسا، ھېچ كىشى ئۇنىڭ يېنىغا يېقىن يولاشقىمۇ ئۇنىمايدۇ ۋە ئۇنداق بىۋاپالىق ھەم ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلىش نامى بىلەن ئاتالغان كىشىنى ھېچكىم خوشلىمايدۇ، بەلكى ھەممە ئادەم ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلماقنى ۋاجىپ دەپ بىلىدۇ.

مەي ئىچەر چاغىمدا ساقى ئېيتتى بۇ سوزنى ماڭا:
تۇتما زىنھار ئەھدى سۇندۇرغان كىشىلەر سوھبىتىن.

تاشپاقا مايمۇننىڭ جېنىغا قەست قىلماقچى بوپتۇ. لېكىن ئۇ تاكى مايمۇننى ئويىگە ئېلىپ كەلمىگىچە ئوز غەرەزى ئىشقا ئاشمايدىغانلىغىنى ئويلاپ، شۇ غەرەزنى كوڭلىگە پۈكۈپ، مايمۇننىڭ قېشىغا

بېرىپتۇ. ئەما مايمۇن ئۇنى كورۇشكە ناھايىتى بەك ئىشتىياق باغلاپ، كوللى جان دەپ ئۇنى كورۇشكە تەلەپكار بولۇپ تۇرغان ئىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ كوزى دوستىنىڭ جامالىغا چۈشۈش بىلەنلا، خوشال بولغانلىغىدىن شاتلىق نەغمىلىرى بىلەن ساز باشلاپ:

ئەلھەمدۇلىللا، يەنە كەلدى قۇياشىم،
قارا تۈندىن خالاس بولدى بۇ باشىم.

دەپتۇ ۋە تاشپاقىنىڭ ئوز ئەھۋالى ۋە بالا-چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ. تاشپاقا ئۇنىڭغا جاۋاپ بېرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— پىراقتىكى رەنجى ماڭا شۇنداق غالىپ بولدىكى، ئۇلارنىڭ ئۇلپەتچىلىگىنىڭ داۋاسى ماڭا قىلچە كار قىلمىدى. ھەر سائەت سېنىڭ تەنھالىغىڭنى يادىمغا كەلتۈرسەم مېنىڭ ئەيش-ئىشرەتكە كوڭلۇم تارتمىدى ۋە ئوز-ئوزەمگە: "ھەي بەمۇرۇۋەت، سەن بۇ يەردە پاراغەت گۈلشىنى ئىچىدە ئەيش-ئىشرەت تەختىدە ئولتۇرساڭ، سېنىڭ ۋاپادار دوستۇڭ غۇربەت تىكەنلىگىدە مېھنەت تۈپرىغىغا پېتىپ، مۇشەققەت تېشىغا باش قويۇپ ياتسا راۋا بولامدۇ؟

ئەجەپ سەن ئولتۇراسەن مۇندا گۈلدەك ئىچىلىپ خەندان،
ۋاپادار يار پۇتىغا سانچىلىپ تۇرسا تىكەن چەندان.

ئىززەت ئىكرامنى ۋاجىپ تۇتۇپ، مەن بىلەن بىللە بېرىپ دىدار-ۋىدالىشىپ ئويۇمنى ئابادان، ئەھلى ئايالىمنى شادىمان قىلساڭ ئىدى دىگەن نىيەت بىلەن كەلدىم. شۇنداق قىلساڭ قەدەم تەشرىپىڭدىن پەرزەنتلىرىم پەخىرلىنىدۇ، ئۇرۇق-تۇققانلىرىم ۋە خۇلۇم-خوشنىلىرىم بۇنى ئوزىگە ئىپتىخار بىلىشىدۇ. ئەگەر ماڭا بۇ مەرھەمەتىنى قىلساڭ مېنىڭ مەرتىۋەم زىيادە بولىدۇ ۋە ساڭا ھىچ كەمچىلىك يەتمەيدۇ.

بولسا تۆكۈلۈكتىن قۇياش نۇرى ئويۇم ئىچره بەھەم،
بولمىغاي كۆڭلىڭ ئەدەسسز نۇرىدىن بىر زەررەكەم.

ئىككىنچىدىن، ھەممە كىشىلەرنى ھازىر قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھۆ-
زۇرىدا سېنى بىر مېھمان قىلىپ، ئۇ ئىش ئارقىلىق دوستلۇقنىڭ
يەزى ھوقۇقىنى ئادا قىلىشنى خالايمەن.

ــ بۇ تەكەللۇپكىنى قويغىنا، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ ئىككىمزنىڭ
ئارىسىدا دوستلۇق زەنجىرى مەھكەم ئۇلاندى، ياتلارغا ئوخشاش
مېھماندارچىلىق رەسمىنى تۇرۇپ، مېھمان ئۇزۇتۇش جاپاسىنى چې-
كىشىڭ ھېچ ھاجىتى يوق. چۈنكى، "دوستىڭنىڭ يامىنى دوستىنى
جاپاغا قويغۇچىلاردۇر" دىگەن گەپ بار ئەمەسمۇ؟ ئوتتۇرىدا تە-
كەللۇپ بولمىسا ئاسان كۆن كەچۈرگىلى بولىدۇ-دە. مېنىڭ سا-
ئا دوست بولغانلىغىمنى سەن ئوزەڭگە ئىپتىخار دەپ بىلسەن.
ئەمما شۇنى بىلگىنكى، سېنىڭ ماڭا دوست بولغانلىغىڭغا ۋە ماڭا
ھەمدەملىك قىلغىنىڭغا مەن ئۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق پەخىرلىنىمەن ۋە
سۆيۈنىمەن. چۈنكى مەن ۋەتەن ۋە دىيارىدىن، مەملىكەت ۋە
پادىشالىغىدىن يىراق چۈشۈپ خارلىق ۋە غېرىپلىق، تەنھالىق
ۋە مېھنەتكە مۇپتىلا بولغان ئىدىم. تەكرىنىڭ تەقدىرى سېنىڭ سوھ-
بىتىڭ لەززىتىنى ماڭا ئاتا قىلدى ۋە مۇھەببىتىڭ نېمىتىنى ماڭا
مەرھەمەت قىلدى. بۇ مەرھەمەت بىلەن روزىگارنىڭ ئازار چاڭگىلىدىن
نىجات تاپتىم ۋە ھىجران مۇشەققىتىنىڭ قولىدىن خالاس بولدۇم.

بۇ غۇربەت كويىدا ئەي يارى ھەمدەم،
ۋىسالىڭ بىرلە بولدۇم شادۇ خۇررام.

شۇنداق تۇرۇقلۇق مۇنچىۋالا جاپانى ئوزەڭگە لازىم تۇتۇشۇڭ
ۋە ئوزەڭنى ئاۋارە قىلىشىڭنىڭ كېرىگى يوق. ئىككىنچىدىن، دوستلۇق-
تا ئىشرەت ئەسۇلىنىڭ تەييارلىنىشى ئەمەس، بەلكى ئەقىدات

ساپاسی موتىۋەردۇر. نەپسىگە يېتىدىغان پايدا ئەمەس، بەلكى مەنىۋى پايدا تەلەپ قىلىندۇ.

ــ ھەي دوستۇم، ــ دەپتۇ تاشپاقا، ــ مېنىڭ سېنى تەكلىپ قىلىشىم پەقەت زىيانپەت ئۇچۇنلا ئەمەس، بەلكى ئۇلۇغ مۇددىا- يىم شۇكى، ئاردىدىن مۇتلەق جۇدالىق كېلىپ، دائىمى ۋىسال ھاسىل بولسۇن دېگەن ئىدىم. مەن بىردەمىمۇ سەنسىز يۇرۇشنى خالـ- مايمەن.

ــ مۇھەببەت يولىدا يېقىنلىق ۋە يىراقلىق دېگەن گەپ يوق، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ ئىككى دوستىنىڭ ئارىسى مەشرىق ۋە مەغرىپتەك بولسىمۇ بىر بىرىنىڭ يادى بىلەن كۆڭلى تەسەللى تاپالايدۇ. كورۇنۇشتىكى يىراقلىق قەلبىنىڭ مۇلاقاتىنى مەنئى قىلالمايدۇ. ئۇلار ھەمىشە مەنا كوزى بىلەن بىر بىرىنىڭ جامالىنى كورۇشۇپ تۇرىدۇ. ئەگەر ئاردىدا كۆڭلىمىزنىڭ يېقىنلىغى بولسا ئىككى جايدا ياشىساقمۇ ھەچبىر زىيان بولمىغاي. بۇ تۇغرىدا بىر ئەزىز مۇنداق بىر رۇبائىنى ئېيتقان ئىكەن:

بولمىسىمۇ گەر ماڭا ۋىسالىڭ يار،
كوزۇم ئىچرە خىيالىڭ بولدى تەيیار.
كورۇنۇشتە جىسمانى ۋىسالىڭ يوق،
لېكىن دىلغا ئورنىغان قامىتىڭ بار.

تاشپاقا زارلاش ۋە يالۋۇرۇش ئوقنى يەنە ئېتىشقا باشلىغان ئىكەن، ئارزۇ نىشانىسغا تېگىپ، مايمۇن شۇنداق دەپتۇ:

ــ دوست رازىلىغىنىڭ تەلىۋى مۇرۇۋىەت شەرتىتىدە پەرزىدۇر. بوپتۇ، سەن قەيەرنى خالىساڭ مەن شۇ يەرگە باراي، لېكىن، بۇ جاڭگال بىلەن سېنىڭ جەزىرەڭنىڭ ئارىلىغىدا بولۇپ قالغان

بۇ دەريادىن مېنىڭ ئوتمىگىنى تەس!

ــ كوكلۇكۇم خاتىرجەم بولسۇن، مەن سېنى ئۇچامغا ئېلىپ دەريادىن ئوتكۈزىمەن، ــ دەپتۇ تاشپاقا.

تاشپاقىنىڭ ئەپسۇنى مايمۇنغا كار قىلىپ، ئۇلار يولغا راۋان بولۇشۇپتۇ ۋە تاشپاقا مايمۇننى يۇدۇپ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا يېتىپ بېرىپتۇ. شۇ چاغدا تاشپاقىنىڭ خاتىرى پىكىر گىرداۋىغا بېرىپ قاپتۇ ـ دە، ئۆزىچىلا: "بۇ مايمۇن بىلەن دوستلاشقا ۋەدە قىلمىشقان ئىدىم. ئەجەپ بىر ۋەدىنى سۆندۈرماق خىيالىغا كېلىپ، بۇنداق يامان ئەمەل بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ بەتنامىلىق يۈكنى گەدىنىمگە ئالدىم ـ ھە!

ھەركىشى يانسا ۋاپا گۈلزارىدىن،
كوكسى داغ بولغاي جاپانىڭ زارىدىن.

ئاشۇ بىر ئەقلى ناقىس خوتۇن ئۈچۈن بىر كامىل دوستىنى ئالداش ياخشىلارنىڭ ئىشلىرىدىن ئەمەس ئىدىغۇ؟ شەيتاننىڭ شات بولۇشىنى كۆزلەپ، تەكرى رىزالىغىنىڭ رىشتىسىنى ئۈزمەك زىيان ۋە نۇقساندىن باشقا نەتىجە بەرمەيتتىغۇ! بۇ ئىش ئاقىلنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس" دەپ ئويلاپ قاپتۇ. ئۇ شۇ خىيالدا بولغاچقا گاھى مېڭىپ، گاھى توختاپ تۇرۇپ قاپتۇ. ئۇنى كورگەن مايمۇننىڭ كوكلىگە گۇمان چۈشۈپ ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ ئەندىشەڭنىڭ سەۋەۋى نىمە بۇرادەر؟ مېنى كوتىرىپ مېڭىش ساڭا ئېغىر كەپ قالدىمۇيا؟

ــ نىمىشقا مۇنداق دەيسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

ــ كوكلۇكىدىكى غەرەزنىڭ ئالامىتى ماڭا ئاشكارا بولۇپ قالدى، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ مېنى ئۇ ئىشتىن ئاگاھ قىلساڭ، ئۇ ئىشنى ھاسىل قىلىشىڭغا ساڭا مەدەتكار بولساممۇ ئەجەپ ئەمەس ئىدى.

ــ نىمە غەرىزىم بولسۇن، ــ دەپتۇ تاشپاقا، ــ لېكىن سەندەك

ئەزىز مېھمان ئويۇمگە ئىلتىپات قىلغىنىڭدا ھەمخانەم ساق سالا-مەت بولغان بولسىمۇ كاشكى، ھەممەيلەن خىزمەتكارلىق مۇقامىدا تۇرۇپ سېنى كۆتكەن بولاتتۇق دەپ غەم قىلمۇاتىمەن. چۈنكى ئۇ ئاغرىپ قالغان. شۇڭا بىزدىن ساڭا مۇلازىمەت قىلىشتا كەمچىلىك سادىر بولۇپ قالارمىكىن دەپ خىجالەت بولۇۋاتىمەن.

ــ سېنىڭ ماڭا ئەقىدە ۋە ئىخلاسىڭ بار ئىكەنلىگى ھەقىقەت، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ شۇڭا يات كىشىلەردەك ئاۋارىگەرچىلىك تارتىپ، بىگانىلەرگە ئوخشاش تەكەللۇپ قىلىپ يۈرمىگىن.

ياتنى ئوز قىلماقتا لازىمدۇر تەكەللۇپ ئەيلىمەك،
مەنكى ئوزدۇرمەن تەكەللۇپقا نەھاجەت بولغۇسى.

تاشپاقا يەنە مېڭىۋېرىپتۇ ۋە كېتىۋېتىپ يەنە خىيال سۈرۈپ قاپتۇ:"خوتۇنلار مېنى ۋەدەمنى سۇندۇرۇشقا سۈيلەۋاتىدۇ. مەن ئۇ-لارنىڭ ۋەدىسىگە تۇرمايدىغانلىغىنى ياخشى بىلىمەن. ئۇلاردىن ۋاپا ئىزلەش ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ ئىشى ئەمەس.

خوتۇنلار ئەھدىگە قىلماڭ تەۋەككۇل،
ھەرگىزمۇ ئۇنىمگەي شورلۇق يەردە گۇل.

شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ ھىلىسىگە ئالدىنىپ بۇۋاپالىق يولىنى تۇتۇش دىيانەت ۋە ئامانەت مەزھىبىدە قائىداقمۇ راۋا بولسۇن" دەپ ئويلاپتۇ ئۇ.

مايمۇن ئۇنىڭ پىكرى بۇزۇلغىنىنى پەملەپ قاپتۇ ۋە بەدتگە-مانلىغى تېخىمۇ زىيادە بولۇپ ئوز كۆڭلىدە ئويلاپتۇ: "كىشىنىڭ كۆڭلىگە دوستىدىن شۈبھە پايدا بولۇپ قالسا، تەدبىرنىڭ پاناھىغا قاچماق كېرەك ۋە ئۇنىڭدىن مادارا بىلەن ئىتتەك تارتىپ، ئوزىنى ساقلىماق كېرەك. شۇنداق قىلسا، ئەگەر ئۇنىڭ مىكرى بار ئىكەنلىگى ئېنىق

بىلىنسە، جاننى سالامەت قۇتۇلدۇرغىلى بولىدۇ، ئەگەر گۈمانى خاتا چىقسا، ئېھتىيات قىلغان بولۇپ ھىساپلىنىدۇ - دە، ئۇ ئەيىپ ئەمەس.

ئۇ ئەگەر يار بولسا كورمەسسەن زىيان،
ئەگەر مەككار بولسا تاپقايسەن ئامان."

ئاندىن تاشپاقىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ساڭا نىمە بولدى؟ ھەمىشە خىيال ئارمىنىڭنى پىكىر مەيدانىغا يۈگۈرتسەن ۋە ۋەھىمە غەۋۋاسىنى ھەيرانلىق دەرياسىغا چوكۈرسەنغۇ؟

— مېنى ئەپۇ قىلغىن بۇرادەر، خوتۇنۇمنىڭ ئاغرىغى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن پەرزەنتلىرىمنىڭ پەرىشانلىغى تۈپەيلىدىن خاتىرەم ئەندىشىلىك بولۇپ قالدى، — دەپتۇ تاشپاقا.

— شۇنداق، — دەپتۇ مايمۇن، — ئويىدە ئاغرىق بولغان كوڭۈلنىڭ غېمى ناھايىتى ئېغىر بولىدۇ. "ئاغرىقلىق بولماقتىن ئاغرىق بولماق ئاسان" دىگەن گەپ ئەلھەق راست ئېيتىلغان ئىكەن. ئويىدە ئاغرىق بار كىشى زادى ساق بولالمايدۇ. ئەمدى ئېيتقىنا! ئۇ قانداق كېسەل بولۇپ قاپتۇ؟ ئۇنىڭ ئىلاجى قانداق ئىكەن؟ چۈنكى ھەرقانداق بىر دەرتكە بىر داۋا مۇقەررەر قىلىنغان ۋە ھەر بىر رەنجىگە بىر سەۋەپ شىپا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى مۇبارەك نەپەس تەۋىپلاردىن سورىماق ۋە ئۇلار بۇيرۇغان ھەر بىر دورىنى تېپىشنىڭ كويىدا بولماق كېرەك.

— تەۋىپلار ئۇنىڭ ئىلاجىغا دورا بويرۇغان ئىدى. لېكىن ئۇنىڭغا قول يەتمەيدىكەن، — دەپتۇ تاشپاقا.

— ئەتتارلارنىڭ دۇكىنىدىن تېپىلمايدىغان ئۇ قانداق دورا ئىكەن؟ — دەپتۇ مايمۇن، — ماڭا ئېيتقىنا قېنى، ئاڭلىغۇنۇم ياكى كورگۈنۇم بولسا خەۋەر بەرسەم ئەجەپ ئەمەس.

— مەن تاپالمايۋاتقان ئۇ دورا مايمۇننىڭ يۈرىگى ئىدى، —

دەپتۇ ساددە دىل تاشپاقا.

مايمۇن شۇنى ئاڭلاپتۇ - دە، سۇنىڭ ئىچىدە ئۇنىڭ يۇرىگىگە ئوت تۇتىشىپ، دىمىغىدىن تۈتۈن ئورلەپتۇ، ئەما ناھايىتى زور كۈچ بىلەن ئەقلىنى توختىتىپ، ئوز نەپسىگە ئوزى مۇنداق دەپتۇ: "ھەي شۇم تەلەت ھىرىس، كوردۇڭمۇ مانا، ھىرىسنىڭ يامانلىغىدىن ھالاكەت گىرداۋنغا چۈشتۇڭ ۋە غەپلەت ئىللىتى بىلەن شۇنداق چوڭ خەتەرگە گىرىپتار بولدۇڭ. مەن دۇشمىنىڭ سوزىگە ئالدىنىپ، مۇناپىقلارنىڭ مىكرى ئوقىنى يۇرىگىگە يىگەن كىشىلەردىن بولۇپ قالدىمۇ نىمە ئەمدى؟ نۇرغۇن كىشىلەر مۇشۇ غۇسسە ئوتى بىلەن كويگەن ئىدىغۇ! ئەمدى ماڭا ھىلىدىن بولەك يارەمچى ۋە تەدبىردىن ئوزگە مەدەتكار تېپىلمايدۇ. ئەگەر تاشپاقىلار جەزىرىسگە بارسامزە ئىشىم رىشتىسگە شۇنداق بىر چىگىك چىگىلىدۇكى، پىكىر قولى ئۇنى يېشىشكە ئاجىز كېلىپ قالىدۇ. ئەگەر يۇرىگىمنى ئۇنىڭغا بەرسەم ئولىمەن، ئەگەر ئۇنىڭدىن قېچىپ يانسام بۇ دەريادا غەرق بولىمەن. مەنمۇ زادى مۇشۇ ئىشنىڭ ئاخىرىنى ئويلاپ باقماي، مۇشۇ تاشپاقىنىڭ ئىختىيارى بىلەن ئوزەمنىڭ خاتىرجەمغىنا ئامانلىق ئورمانلىغىمدىن چىققانلىغىم ئۇچۇن مىڭ چەندان جازا ۋە سازاغا لايىق.

زۇلپىنى قولدىن چىقاردىم مەن قىلىپ دىۋانىلىق،
خوپ مۇناسىپ بولدى باغلانماق ماڭا زەنجىر بىلەن."

شۇنىڭ بىلەن ئۇ تاشپاقىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئۇ مەستۇرەنىڭ رەنجىنىڭ ئىلاجىنى بىلدىم. بولدى، ھىچ غەم يىمە، بىرنىڭ خوتۇنلىرىمزمۇ ئاشۇنداق كېسەل بولۇپ قالغان چاغدا، بىز ئۇلارغا يۇرىگىمزنى ئېلىپ بېرىمز. بىرگە ئۇنىڭدىن ھىچقانداق خاپىلىق يەتمەيدۇ. بىرنىڭ ئادىتىمزدە يۇرىگىمزنى ئىچىمزدىن ئالمىز، يەنە ئورنىغا سېلىپ قويىمز، يۇرىگىمزنى

مىز بىزده يوق بولغان چاغدىمۇ ئوخشاش بۇرۇنقىدەكلا تىرىكلىك قىلىۋېرىمىز. مەن دوستۇمنىڭ بالا-چاقىسىدىن ئۇنچىلىك ھەقىر توھپىنى ھەرگىزمۇ ئايىمايمەن. چۈنكى ئۇلىمالار "توت تائىپىدىن توت نەرسىنى ئايرىغۇلۇق ئەمەس" دەپ ئېيتقان. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، پادىشا ئامۇخاسىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن بىر كىمدىن بىر نەرسە تەلەپ قىلسا ئۇنى بېرىش كېرەك؛ ئىككىنچىسى، ھەقلىق دەرۋىشلەر ھەققۇللاردىن بىر نەرسە تاما قىلسا ئۇلارغا ئاتا قىلىش كېرەك؛ ئۈچىنچىسى، شاگىرتلار ئىلىم تەلەپ قىلىپ ئۇستازلىرىدىن ھەر نىمىنى سورىسا دەرس بېرىش كېرەك؛ تۆتىنچىسى، بىر دىللىق دوستلارغا كېرەك بولغان نەرسە بۇ كىشىدە بار بولسا ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ شاتلىغى ئۈچۈن پىدا قىلىش كېرەك.

نىمىدۇرجان قىلمىسا تا ئۇنى جانانغا پىدا،
نە ئۈچۈن بولماس كۆڭۈل دىلبەر ئايىغىغا نىسار.

ئەگەر مەنزىلىدىكى چاغدا ماڭا ئېيتقان بولساڭ ئىدى، يۈرىگىمنى ئۇزۇم بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەن بولاتتىم. نەتىجىدە مەندىن داۋا ھاسىل بولۇپ جۇپتۇڭ ساقىيىپ قالسا، ماڭا نىمە دېگەن شەرەپ ۋە سائادەت بولاتتى-ھە! مەنمۇ يۈرىگىمدىن تازا زېرىككەن ئىدىم، شۇڭا ھەمىشە ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم. چۈنكى ماڭا ھەرقانداق غەم-ئەندىشە كەلگەن بولسا، ئۇلارنىڭ ماكانى ئاشۇ بولدى. ئاشۇ يۇرەك يوقلىپ كەتكەن بولسۇ كاشكى، پادىشالىق، مال-مۈلكەت ۋە ئەھلى ئايالىمدىن ماڭا پەيدا بولغان خاپىلىقلارنىڭ ھەممىسى شۇنىڭ بىلەن بىللە يوقالغان بولاتتى.

نە بولار يارەب ئاشۇ كانى جاپانى كورمىسەم،
تەلىيى يانغان ئاشۇ بەختى قارانى كورمىسەم.

— يۈرىگىڭ نەدە قالدى؟ — دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.

ـــ ئاشۇ ۋەتەندە قويۇپ كەلگەن ئىدىم، ـــ دەپتۇ مايمۇن، ـــ چۈنكى، دوستلىرىنى كورۇشكە بارماقچى بولسا ۋە ئۇ يەردە بىر نەچچە ۋاقىت تۇرۇپ قالماقچى بولسا يۇرتىنى ئوزى بىلەن بىللە ئېلىپ بارماسلىق بىز مايمۇنلارنىڭ ئادىتىمىز، چۈنكى ئۇ رەنجى مېھنەتىنىڭ قاچىسى، مەككارلىق ۋە ئالدامچىلىقنىڭ ئىگىسى، ئۇ ھەر سائەت بىر ئوزگىچە خىيال پەيدا قىلىپ، كوڭۈللۈك ئەيش ـ ئىشرەتنى قارا قىلىدۇ ۋە روزىگارنىڭ راھەت ـ پاراغىتىدىن زېرىكتۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئاشۇنداق قەللاپلىغىدىن① ئۇنى قەلب دەپ ئاتايدۇ. چۈنكى ئۇ ـ نىڭ بىر ئىسكەتى يوق، ھەر دايىم باشقا جايغا مەيل قىلىدۇ.

ھەر نەپەس ئوزگە كىشىگە مەيىل ئېتەر.
ھەردەم ئوزگە دىلرەبا يارغا كېتەر.

مەن سېنىڭ دىدارى شەرىپىڭ ۋە سېنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققان ـ لىرىڭنىڭ ئەزىز جاماللىرى بىلەن تۇگىگۈسىز پاراغەت ۋە ئۇنتۇل ـ ماس ئەيش ـ ئىشرەت قىلىشنى كوزلەپ، يۇرتىمنى ئۇ يەرگە تاش ـ لاپ كەلگەن ئىدىم. لېكىن سەن ھەرگىزمۇ "مايمۇن يۇرتىگى دوس ـ تۇمغا دورا بولۇپ قالغىنىنى بىلىپ، ئۇنى ئېلىپ كەلمەپتۇ" دەپ ئويلاپ قالمىغىن. سەن بىزنىڭ ئارىمىزدىكى دوستلۇق ۋە ساداـ قەتنى ياخشى بىلىسەن، شۇڭا بۇ بىخەۋەرلىگىمنى ئەپۇ قىلارسەن. ئەمما دوستلار ۋە قەدىردانلار "ئېتىقادىنىڭ سۇسلۇغىدىن يۇرتىنى ئايايتۇ" دەپ ئويلاپ قالماسلىغى ئۈچۈن، ئەگەر قايتىپ بېرىپ ئۇنى تېپىپ كەلسەك ياخشىراق بولاتتى.

تاشپاقا دەرھال ئارقىغا قايتىپتۇ. قىرغاقتا بېقىنلاشقاندا مايـ مۇن بىر سەكرەپلا دەرەخ بېشىغا چىقىپتۇ ۋە خەتەردىن قۇتۇلغىنىغا خۇداغا مىڭلاپ شۈكرىلەرنى بىجا كەلتۈرۈپ، بىر شاختا ئولتۇرۇپتۇ، تاشپاقا بىرەر سائەت ئىنتىزار بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ، كېيىن ۋاقىراپتۇ:

① قەللاپ ـــ ناتوغرا ئىش قىلغۇچى، ئالدامچى.

— هەي ئەزىز بۇرادەر! يۇرىكىڭنى پاتراق ئېلىپ چۈشكىن، ئۇ ئاغرىقنى تېرىك كورۇشنىڭ ۋاقتى ئوتۇپ كېتىدۇ بىكار

رەھىم قىلغىن ماڭا ئەي بىرەھىم يار،
بىر قاراپ قوي ھەددىن ئاشتى ئىنتىزار.

مايمۇن كۈلۈپتۇ ۋە دەپتۇ:

— ئەھدى پەيماننى بىزگە كورگۈزدۇڭ،
مەككارلىق بىلەن ئۇنى سەن بۇزدۇڭ.

مەن ئومرۇمنى پادىشالىقتا ئوتكۈزدۈم. زامانىنىڭ ئىسسىق-سوغۇقىنى تولا كوردۇم. زامان ماڭا ئىمە بەرگەن بولسا، ئاخىرى بەرگەنلىرىنى مەندىن قايتۇرۇۋالدى ۋە ئۇزەمنى پالاكەتكە ئۇچرىغانلارنىڭ قاتارىغا قوشتى، مەن تەجرىبىلەرنىڭ پايدىسىدىن خالى قالغانلاردىن ئەمەسمەن، بەلكى پايدا ئالىدىغان چاغنى زىيان تارتىدىغان چاغدىن ياخشى ئايرىيالايمەن. بۇ سوزۈڭدىن ۋاز كەچكىن ۋە بۇندىن كېيىن ۋاپا ھەم مۇرۇۋۋەتتىن ئېغىز ئاچما. ۋەدىسىنى ساقلىغۇچىلارنىڭ مەجلىسىدە ئولتۇرما.

سەن ۋاپا ئىسمىنى تۇتۇپ ئۇرما ئۇندىن تولا لاپ،
سەن بىلەن ۋاپا ئاردىسى كەتتى ئەمدى بەك ئۇزاپ.

ئەگەر كىشى ھەر ھۇنەردە مەرتىلىك ۋە بىلەرمەنلىك سوزىنى ئېيتسا، ئۇنىڭ گوھىرىنى ياخشى ئويلانغان ۋاقتىدا تونۇغىلى بولىدۇ ۋە جوھىرىنى ئىمتىھان بوتىسى بىلەن تەجرىبە قىلىپ كورگىلى بولىدۇ.

یاخشىدۇر بولسا ئارادا تەجرىبىنىڭ بوتىسى،
سىنىلار ھەر بىر كوچۇلنىڭ قارىلىق يا ساپلىغى.

تاشپاقا پەريات چېكىشكە باشلاپتۇ:
ــ مەندىن قانداق گۇمان قىلىۋاتسەن! ماڭا ناھايىتى يېراق بولغان بىر ئىشنى چاپلاۋاتسەنغۇ! مەن كوچىلۇمدە سېنىڭ رازىلىغىڭنى خىلاپىدا ئىش قىلىشنى ئويلاپمۇ باققىنىم يوق ۋە ساڭا قەست قىلىشنى كوچاۇمگە كەچۈرگىنىمۇ يوق. ئەگەر يۇز مىڭ جاپا تېشىنى بېشىمغا ئاتساڭمۇ ھېچ بويۇن تولغىمايمەن ۋە ئەگەر ئىلتىپاتسىزلىق تىغى بىلەن كوكسۇمنى چاك ـ چاك قىلىۋەتسەڭمۇ ۋەسلىگىدىن كوچۈل ئۈزمەيمەن.
ــ ھەي نادان، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ مەن ھىلىقى تۇلكە "ئۇ-نىڭ يۇرىگى ۋە قۇلىغى يوق ئىكەن" دىگەن ئىشەككە ئوخشاش ئەھمەق ئەمەس.
ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ تاشپاقا.
ــ بىر جاڭگالغا پادىشا بولغان شىر، ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ مايمۇن.

شىر، تۇلكە ۋە ئىشەكلەرنىڭ ھېكايىسى

بىر جاڭگالغا پادىشا بولغان شىر قوتۇر بولۇپ قاپتۇ، پۇتۇن بەدىنى ناھايىتى بەك قېچىشىپ ھېچ ئەزاسىدا ماغدۇر قالماپتۇ ۋە تۇكى چۈشۈپ، ھالى خاراپ بولۇپ قالغاچقا ئوۋغا چىقالماپتۇ. ئۇ-نىڭ خىزمىتىدە بىر تۇلكە بار بولۇپ، ھەمىشە ئۇنىڭ مەرھىمەت داستىخىنىدىن ئوزۇق پارچىلىرىنى تېرىپ يەپ، شۇنىڭ قۇۋۇتى بىلەن ھايات كەچۈرىدىكەن. شىر شىكارنى تاشلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا تەڭلىك ۋە ئاچلىق باشلىنىپتۇ. بىر كۈنى ئۇنىڭ قوسىغى ناھايىتى بەك ئېچىپ كېتىپ، شىرغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە دەپتۇ:

ـــ ئەي پادىشاھىم، ساقسىزلىقلىرىنىڭ ئەدەپسىسى بۇ ئورمان جانۋارلىرىنى مالال قىلدى ۋە زەئىپلىكلىرىنىڭ ئەسىرى ھەممە مۇ-لازىملا ۋە بەلكى بارلىق پۇقرالارغا يەتتى.

جېنىڭىزنىڭ غېمىدىن يوقالغۇسى يۈزىڭ جان،
زاتىڭىزنىڭ خەتىرى قىلدى جاھانىي لەرزان.

نىمشقىمۇ بۇ ئىللەتكە بىر ئىلاج قىلىشنى خىيال قىلمايدىغانلا ۋە بۇ دىلنى غەش قىلدىغان كېسەللىككە داۋا قىلىشنى پىكىر قىلمايدىغانلا!

شىر دەرت يۈزىسىدىن نالە قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ـــ يۈرەككە سانچىلار مىڭلاپ تىكەن، ئەمما جېنىم چىقماس،
يۈرەك قان بولدى، ئەمما نەرە تارتسامۇ قېنىم چىقماس.

ھەي، تۈلكە! نەچچە ۋاقىتتىن بېرى غەم-غۇسىدىن قان يۇتۇۋاتـ-مەن، زەئىپلىكتىن تېنىم موي بولدى، ئەمما تېنىمدە بىرمۇ موي قالمىدى، بۇ مەرەزنىڭ قانداق ئىلاجىنى قىلسام بولىدىغانلىغىنى بىلمەيمەن، لېكىن بىر تۈپ: "بۇنىڭغا ئېشەكنىڭ قۇلىغى ۋە يۈرىگى داۋا بولىدۇ. شۇنى تېپىپ يىمەك كېرەك. ئۇندىن بولەك دورا نەپ بەرمەيدۇ" دىگەن ئىدى. مەن شۇندىن بېرى "ئۇ نەرسىنى قانداق تاپقىلى بولار ۋە ئۇنى قانداق ھىلە بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولار" دىگەن ئەندىـ-شىگە چۈشتۈم.

ـــ ئەگەر پەرمان قىلسىلا، مەن خىزمەتلىرىگە تەييارمەن، ـــ دەپتۇ تۈلكە.

ـــ قانداق خىيال قىلىدىڭ ۋە ھىلە دەپتىرىدىن قايسى مىكىر-نى ئوقۇدۇڭ؟ ـــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ـــ ئەي پادىشاھىم، ـــ دەپتۇ تۈلكە، ـــ خاتىرىمگە شۇ كەلدىكى، سىلە ئۈچۈن بۇ ئورماندىن چىقىش ياخشى ئەمەس، چۈنكى بەدەنـ-لىرىنىڭ موينى توكۈلۈپ يالىڭاچ بولۇپ قاپتىلا، بۇ چىراي بىلەن خالايىقا كۆرۈنسىلە شەۋكەت ۋە ھەيۋەتلىرىگە نۇقسان ۋە زىيان

يېتىدۇ. مەسلىھەتنى شۇكى، سىلە تەلەپ قىلغان نەرسىنى مەن بۇ يەرگە كەلتۈرەي، سىلە ئۇنىڭ قارنىنى يېرىپ، قايسى ئەزاسىنى خالىسىلا شۇنى يەۋېسىلە.

— ئۇنى قەيەردىن كەلتۈردىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— بۇ يېقىن ئاردا بىر بۇلاق بار، — دەپتۇ تۈلكە، — ئۇ بۇلاقنىڭ سۈيىنىڭ كوپلۇگى خۇددى ئۇممان دېڭىزىدەك، شىرىنلىغى ۋە لەتاپىتى خۇددى ئابىھايات‌تا ئوخشاش.

ئۇنىڭ سۈيى تاتلىقلىغى خۇددى جان،
روشەنلىگى گويا جامالى جانان.

بىر شۇستىگەر ھەر كۈنى بىر ئىشەككە كىيىم-كېچەكلەرنى يۈكلەپ، شۇ بۇلاقتا يۇغىلى ئېلىپ كېلىدۇ. ئىشەك ئاخشامغىچە ئارىلىقتا ئاشۇ بۇلاق چوڭىسىدە ئوتلايدۇ. ئۇنى ئالداپ بۇ ئورمانلىققا ئېلىپ كەلسەم ئەجەپ ئەمەس، ئەمما پادىشاھىم شۇنى ئەسلىدە چىڭ تۇتۇپ ۋەدە بەرسىلە، ئۇنىڭ قۇلىغى بىلەن يۇرىگىنىلا يەپ، قالغان ئەزالىرىنى باشقا مۇلازىملارغا سەدىقە قىلغايلا!

شىر "پەقەت ئاشۇ ئىككى ئەزاسىنلا يەپ، قالغان يېرىنى خۇدا يولىدا تەسەددۇق قىلۇېتىش" ئۈچۈن ۋەدە بېرىپتۇ. تۈلكە كەڭرى نەز-نىيەتلەر ھاسىل بولۇشنى كۈزلەپ، خوشال خۇراملىق بىلەن، ئۇ بۇلاق تەرەپكە قاراپ راۋان بولۇپتۇ ۋە ئىشەكنى يېراقتىن كورۇپلا ئۇنىڭغا تازىم ۋە ئىززەت-ئىكرامىلارنى كورسىتىشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئىشەككە قانچە يېقىن كەلگەنسېرى مۇلايىملىق بىلەن تازىملىرىنى شۇنچە ئاشۇرۇپتۇ ھەم قېشىغا يېقىن كېلىپ يۈمشاق سۆزلىگىلى تۇرۇپتۇ.

شىرىن زۇۋان بولسا كىشى ئۈزدىگە رام قىلار پىلنى،
ھەيران ئەيلەپ سورەپ يۈرەر ئاڭا يۇگەن قىلىپ قىلنى.

— ئەي بۇرادەر، نىمىشقا بۇنداق ئورۇقلاپ، ئاجىزلىشىپ كەتتىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ تۇلكە.

— بۇ شۇستىگەر ھەممىشە مېنى ئىشلىتىدۇ، لېكىن ھالىمغا پەرۋا قىلمايدۇ. ھەلەپ غېمىدا ئورۇقلاپ كەتتىم، ئەمما، بوغۇز دېگەن نەرسىنىڭ ماڭا راۋا كورمەيدۇ، ئومرۇمنىڭ خاممىنى ئۇنىڭ ھاۋاسىغا سورىغان بولسامۇ، ماڭا بىر تۇتام سامانمۇ بەرمەيدۇ ئەمەسمۇ.

يىللار ئوتتى تېتىماي ھىچ مەزە ھەم،
قالمىدى جىسمىمدا زەررە گوش ۋە نەم.
ئومرۇم ئىچرە كورمىدىم مەن ناتاۋان،
ئىشتىھايىم قانغىچە ئارپا - سامان.

— ھەي بىچارە، — دەپتۇ تۇلكە، — ماڭىدىغان پۇتۇڭ، تەۋرىگۈدەك قۇدرىتىڭ بار ئىكەنغۇ ئەنە، شۇنداق تۇرۇقلۇق نىمىشقا بۇ مېھنەتنى ئىختىيار قىلدىڭ ۋە بۇنداق بالاغا مۇپتىلا بولدۇڭ؟

— مەن يۇك كوتىردىش بىلەن مەشھۇرمەن، — دەپتۇ ئىشەك، — شۇڭا مەن ھەر يەرگە بارسام ماڭا مۇشەققەت يۇكىدىن خالاسلىق بولمايدۇ. يالغۇز مەنلا ئەمەس، بىزنىڭ جىنسىمىزنىڭ ئەۋلادى - ئەپرادىنىڭ ھەممىسى بۇ مېھنەت يۇكىدىن خالى ئەمەس.

ھەركىشى بىر ئوزگىچە مېھنەت گىرىپتارى ئىكەن،
ھىچكىشى راھەتتە ياتماقلىققا ئىمكان تاپمىدى.

مەن كوپ ئويلاپ ئاخىرى: "ھەر يەردە بولساممۇ بەربىر

چاپادىن خالى بولالمايدىكەنمەن، شۇڭا يېنىكلىك يۇكىنى كوتىرىپ ھەر تەرەپتە يۇرمەي، بىر كىشىنىڭ ئىشگىدە يۇرگىنىم ئەلا" دەپ ئۇزرەمنى توختاتتىم.

ــ غەلەت قىپسەن، ــ دەپتۇ تۇلكە، ــ ئۇز ماكانىم مۇشۇ دەپلا جاپا ـ مېھنەتتە ئوتمەك ياخشىمىكەن؟ يەر يۈزى كەڭرىچىلىك تۇرسا! ھەممە يەردە سەيلى قىلىپ يۇرۇشنى ئويلاپ باقمىدىڭمۇ؟

سەبەر قىلغىن يېرىڭ ناخۇش كورۇنسە،
باشقا يەرلەر بۇ جاي بىلەن بولماس تەڭ.
تۇرغان يېرىڭ ساڭا بولغان بولسا تار،
قىلدى جاھان ئەتراپىنى خۇدا كەڭ.

ــ بۇ يەردىن ئۇ يەرگە بارسامۇ يەنە شۇ ئەسۇددىن ئارتۇق تېپىلمايدۇ، ــ دەپتۇ ئىشەك، ــ سەبەر مۇشەققىتىنى بەرداشتا چېكىش ئەقىل ئىشىدىن يىراقتۇر.

كىمكى سەۋرە ئەتسە خۇدا رىزقىن بېرۇر،
رەنج چەكمەك سەۋرسىزلىقتىن ئېرۇر.
رىزقىنى رەززاقى بەرگەي بىسەۋەپ،
ھەر كىشىكىم قىلمىسمۇ گەر تەلەپ.

ــ بۇ سوزۇڭ تەۋەككۇل مەرتىۋىسىگە لايىق سوز بولدى، ــ دەپتۇ تۇلكە، ــ ئەمما بۇ مۇقامغا ھىچكىم يېتەلمەيدۇ. خۇدايىتائالانىڭ ئادىتى شۇنداق جارى بولۇپتۇكى، ــ ھەر كىشىگە بىر سەۋەپ بىلەن رىزقى يەتكۈزىدۇ، ھەر كىمگە ھەركەت ئارقىلىق مۇرادىنى بېرىدۇ. "كەسپ قىل، كاسىپ خۇدانىڭ دوستىدۇر" دىگەن سوز بارغۇ؟ ئەگەر ئۇنساڭ سېنى بىر ئورمانزارلىققا ئېلىپ باراي، ئۇ يەرنىڭ يۈزى جاۋاھىرپۇرۇشنىڭ دۇكىنىنىڭ يۈزىدەك،

رەڭگا-رەڭ گۈللەرنىڭ تاۋلىنىشى **بىلەن** شۇنداق چىرايلىق بېزەلىگەن، ھاۋاسى ئەتىتارلارنىڭ ساندۇغىنىڭ ئىچىدەك تۈرلۈك خۇشپۇراقلار بىلەن خۇشبۇي بولغان بىر جاي.

ئەجەپ كەڭرى، گۈزەل ئورمان ئىرۇر ئۇ،
گۈل-چېچەك كوپ، ئاقار ئۇندا شىردن سۇ.
قۇشلار ئەيلەپ دەرەخلەر ئۈزرە ئاۋاز،
گۈل كورۈپ بىر بىرىگە بولار دەمساز.

بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ سەندەك بىر ئىشەكنى مۇشۇنداق ئەسھەتلەر **بىلەن** ئاشۇ جەننەتكە ئوخشاش يايلاققا ئاپىرىپ قويغان ئىدىم. ھىلىغچە پاراغەت كۈرسىسدا ئولتۇرۇپ ئارام بىلەن ئوتلاۋاتىدۇ ۋە سالامەتلىك بېغىدا ياخشى سەمرىپ يۈرىدۇ.

ئىشقىلىپ، تۈلكە قانچىلاپ ئەپسۇن يېيىشنى دەم قىلىپ ئەپسانە ئوتنى شۇنداق ياندۇرۇپتىكى، ئاقىۋەت مىكىر-نېيىنى ھىلە تونۇرىدا پىشۇرۇپتۇ. خام تاما ئىشەكنىڭ ئۇ يەرگە بېرىش سوداسى جۇش ئۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— سېنىڭ سوزۇڭ ھەقىقى دوستلۇق ۋە شەپقەتتىن ئېيتىلمۇاتىدۇ. سەندىن يۇز ئورۇمەك ۋە تولۇق مېھىر-مۇھەببەتنى يادلىتىدىغان پەرماڭدىن بويۇن تولغىماق جايىز ۋە راۋا ئەمەس. ھەرقانداق پەرمان بەرسەڭ جان **بىلەن** قوبۇل قىلىمەن.

شۇنداق قىلىپ تۈلكە ئىشەكنى باشلاپ كەپتۇ. شىر ئاچلىغىنىڭ چېكىگە يەتكەنلىگىدىن چاچراپ قوپۇپ ئىشەككە زەخمە ئۇرۇپتۇ. لېكىن تېنى ئاجىز، كېسەل بولغانلىغىدىن ئۇنىڭغا ئەسەر يەتكۈزەلمەپتۇ. ئىشەك قېچىپ بايىقىسى يېرىگە بېرىپتۇ. تۈلكە شىرغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

— ئالدىراشتىن سىلىگە نىمە پايدا چىقتى پادىشاھىم، سەل توختىغان بولسىلا ھەم تۈزۈكرەك ئويلاپ بىر ئىش قىلغان بولـ-

سىلا، بۇنداق پۇشايمانلىق يۈز بەرمىگەن بولاتتى. ئىش قولدىن كەتتى مانا، ئەمدى نادامەت قىلىشتىن نىمە پايدا؟

شىر بۇ سوزدىن خىجالەتكە قاپتۇ ۋە ئوز - ئوزىگە: "ئەگەر ئۇنى بوش تۇتۇپتىمەن دىسەم، بىپەرۋالىغىم بىلىنىپ قالىدۇ. بەك ئېچىرقاپ كەتكەنلىكتىن ئالدىراپ كەتتىم دىسەم نەپسى يامانلىغىم ھەم سەۋرىسىزلىگىم مەلۇم بولۇپ قالىدۇ. ئەگەر زەئىپلىگىمدىن قۇۋۇتتىم يەتمىدى دىسەم ئاجىزلىغىمغا ئىقرار قىلغان بولىمەن. بۇ سوزلەرنىڭ ھەممىسى سەلتەنەتكە نۇقسان يەتكۈزىدۇ. ئۇنىڭدىن كورە تۇلكىگە غەزەپ ۋە قوپاللىق بىلەن جاۋاپ بېرىپ، ئۇنى بۇنداق سوزلەرنى قىلىشتىن مەنئى قىلغىنىم ياخشى" دەپتۇ - دە، تۇلكىگە قاراپ:

— ھەي بىئەدەپ! پادىشالار بىر ئىشنى قىلسا، پۇقرا - لارنىڭ ئۇ سىردىن خەۋەردار بولۇشنى تەلەپ قىلىپ، گەپ سو- راشقا نىمە ھەددى بارکەن!

شاھلار بېشىدا باردۇر كوپ ئەسرار،
سېنىڭ ئۇ بىرلە نىمە ئىشىڭ بار؟

ئۇلاردىن ھەرقانداق ئىش سادىر بولغان بولسا، ئۇنىڭ ھەقىقىتى ھەرگىز كوڭلىگە روشەن بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ كوڭلى تەقەززا قىلغان تەدبىرلەرنى پۇقرالارنىڭ ئەقلى ھەرگىزمۇ چۇ- شىنەلمەيدۇ. پادىشالارنىڭ سىر يۇكىنى ئۇلارنىڭ ئوزىدىن باشقا كىشى كوتىرەلمەيدۇ. ئۇ شۇنداق ئېغىر يۇككى، ئۇنىڭغا ئەقلى كامىل ۋەزىرلەرنىڭ كوڭلىدىن باشقا نەرسە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. چۇنكى كەكلىكتە قارچۇغىدەك ھەپسىلە بولمايدۇ - دە، بۇ سوزنى قويۇپ ئېشەك يەنە كەلگۈدەك بىر ھىلە قىلغىن. بۇ خىزمىتىڭ بىلەن ماڭا ئىخلاس ۋە ئېتىقادىڭ روشەن مەلۇم بولسۇن. ئۇ چاغدا مەن ئوز دەملىكلىرىڭ ئارىسىدا ساڭا مەرھەمەت ۋە تەر -

بىيەت قىلغايمەن.

تۇلكە ئىشەك قېشىغا يەنە بېرىپتۇ ۋە بارلىق خوشامەت ھەم سالام - تازىم قائىدىلىرىنى تولۇق بىجا كەلتۈرۈپتۇ، لېكىن ئىشەك ئۇنىڭدىن يۈز ئوروپتۇ ۋە:

ئىسىت، رەنجى چەكمەك سەندەك يار ئۇچۇن،
جېنىمغا قەست ئەيلىگەن مەككار ئۇچۇن.

— ھەي مەككار، نابۇكار! ماڭا ئاۋال راھەت ۋە پاراغەت ۋەدىسىنى قىلدىڭ. كېيىن شىر پەنجىسى بىلەن رەنج يەتكۈزدىڭا! قانداق كىشى مۇشۇنداق ئىش قىلىدۇ - ھە!؟ — دەپتۇ.

— ھەي قەلبى پاك دوستۇم، سەن نېمىنى خىيال قىلدىڭ ۋە قانداق ئەندىشىنى كوئلۇڭدىن كەچۈردۈڭ - ھە؟ — دەپتۇ تۇلكە ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — سەن كورگەن ئۇ نەرسە ھوكۇمالار بەرپا قىلغان تىلسىم ئىدى. چۈنكى ئۇ ئورمانلىق ھەر تۈرلۈك لەززەتلىك غىزالار، رەڭگا - رەڭ شىرىن مېۋىلەر بىلەن تولغان. ئەگەر تىلسىم بولمىسا ئىدى، ئالەمدە بار بارلىق جانۋارلار شۇ يەرگە جەم بولۇۋالاتتى - دە، ئۇ يەردە قەدىمدىن تارتىپ ياشاۋاتقان جانۋارلارغا يەر قىس بولۇپ قالغان بولاتتى. ئاشۇ تىلسىم بولغانلىقى سەۋەبلىك ئوزگە ھايۋانلاردىن ھېچقايسىسى ئۇ جايغا كېلەلمەيدۇ. ئۇ يەردىكى جانۋارلار ئوز بالا - چاقىلىرى بىلەن راھەت - پاراغەت ۋە كەڭرىچىلىك دەۋرى سۈرىدۇ. بىز بىر كىشىنى دوست تۇتساق بۇ تىلسىم ھەقىقىتىنى ئۇنىڭغا بايان قىلىپ قويىمىز. شۇندىن كېيىن ئۇ خەۋپ - خەتەرسىز ھالدا ئۇ ھەددى-ھىساۋى يوق نېمەتلەر ئىچىدە سەيىر قىلىدۇ.

ئېيتتى تۇلكە: "سېھىر ئىدى بىگۇمان،
شىر سۈرەتلىك كورۇنسىمۇ ناگاھان.

مانا مەن سەندىن كىچىكىمەن ھەم ھەقىر،
ئۇندا قورقماي يۈرىمەن مەنمۇ ھېچىر.
بولمىسا ئىدى ئاشۇ سۈرەت ئەگەر،
ھەممە چەررەندە تۇتاتتى ئۇندا يەر.

باشتا ھېتىك ئېسىمدە بار ئىدى، سېنى ئاشۇ تاسمدىن ئاگاھ قىلىپ قويىمەن دەپ تۇراتتىم. لېكىن سەن بىلەن مۇلاقات بولغىنىمغا بىغايەت خوشال بولۇپ كەتكەنلىگىدىن ئېسىمدىن چىقىپ قاپتۇ. ھىلىمۇ ياخشى ئۇ سۈرەتنىڭ بىمەنە ئىكەنلىگىنى ئۇزەكمۇ ياخشى بىلىدىكەن. ئۇ يەرگە يەنە بارايلى، مەن سېنى ياخشىلىقتىن باشقا نەرسىگە دالالەت قىلمايمەن.

بىچارە ئىشەك ئۇنىڭ ئەپسانىلىرىگە ئىككىنچى قېتىمدىمۇ گول بولۇپتۇ - دە، ھىلىقى ئورمانغا يۈزلىنىپتۇ. تۈلكە ئىلگىرىرەك كېلىپ شىرغا "ئىشەكنىڭ يەنە كەلگەنلىگى" دىن خۇشخەۋەر يەتكۈزۈپتۇ ۋە دەپتۇ:

— ئىشەكنى كورگەندە ئورۇنلىرىدىن تەۋرىمىسىلە ۋە ئۇ قاشلىرىغا ھەرقانچە يېقىن كەلسىمۇ، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىسىلا، تاكى ياخشى پۈرسەت تاپقاندا ئاندىن ئۇنىڭ ئىشىنى قىلغايلا. شىر تۈلكىنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇلقتا تۇتۇپ، خۇددى جانسىز ھەيكەلدەك تۇرۇپتۇ.

— كەلگىن، بۇ سېھىر ھەقىقىتىنى ساڭا ئېچىپ كورسىتىپ بېرەي، ئۇنىڭدىن مۇتلەق ھەركەت ۋە زەرەر كەلمەيدىغانلىغىنى بىلگىن، — دەپتۇ تۈلكە ئىشەككە.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئۇنىڭغا يېقىن بېرىپتۇ. ئىشەك گۇستاخلىق بىلەن قەدەم قويۇپ، شىرنىڭ قېشىدىكى يەرلەردىن ئوت - چوپلەرنى يىيىشكە باشلاپتۇ. لېكىن شىردىن ھېچقانداق ھەركەت كورمىگەچكە ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئۇگىنىپ كېتىپتۇكى، ئۇنىڭ خەۋپىدىن پەرىشان بولغان خاتىرى تامامەن جەم بولۇپ-

تۇ ۋە بىر مەزگىل كالا قوساقلىق ئاللىنىڭە گىرىپتار بولغانلىقـ تىن ئوت يېيىشكە شۇنچىلىك مەشغۇل بولۇپ كېتىپتۇكى، قوسىغى تويمىغۇچە باش كوتەرمەپتۇ. ئۇ ئاخىرى ناھايىتى بەك تويۇپ ئاشۇ تىلسىم ئالدىدا ئۇخلاپ قاپتۇ. شىر ئۇنىڭ غاپىل قالغانلىغىنى كورۇپ، بىردىلا قارنىنى يېرىپتۇ، ئاندىن كېيىن شىر تۇلكىگە قاراپ:

— سەن مۇنىڭدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرغىن، مەن بۇلاققا بىرىپ غۇسلە قىلىپ كېلەي، ئاندىن كېيىن يۇرىگىنى ۋە قۇلىغىنى يەي، تىۋىپ شۇنداق بۇيرۇغان ئىدى، — دەپ بۇلاق بېشىغا كەـ تىپتۇ. تۇلكە ئىشەكنىڭ قۇلىغىنى ۋە يۇرىگىنى ئۇنىڭغا قويماي پۇتۇن يەپتۇ، چۈنكى ئۇ ئوروق بىچارىدە ئۇلاردىن ياخشىراق گوش يوق ئىكەن. شىر غۇسلىدىن پاراغ بولۇپ قايتىپ كېلىپ، قانچە ئىزلەپمۇ ئىشەكتە يۇرەك ۋە قۇلاقنىن ئەسەر تاپالماپتۇ.

— ئىشەكنىڭ ماڭا داۋا بولىدىغان ئۇ ئىككى ئەزاسى نەگە كەتتى؟ — دەپ سوراپتۇ ئۇ تۇلكىدىن.

— ئەي پادىشاھىم! بۇ ئىشەكنىڭ قۇلىغى ۋە يۇرىگى يوق ئىدى، چۈنكى يۇرەك پەم ۋە ئىدراكنىڭ جايىدۇر، ئەگەر بۇنىڭدا يۇرەك بولىدىغان بولسا، مېنىڭ ھىلە-مىكرىمگە ئالدانمىغان بولاتتى، ئەگەر ئاڭلاش ئەزاسى بولغان قۇلىغى بولىدىغان بولسا، مېنىڭ يالغان سوزلىرىمنى راست بىلمىگەن بولاتتى، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ تۇلكە.

شىر ئۇنىڭ بۇ جاۋاۋىغا قايىل بولۇپتۇ ۋە:

— راست ئېيتىسەن، ئەگەر ئۇنىڭدا زەرەر ۋە پايدىنى ئايرىيالىغۇدەك كوڭۈل ۋە پاراسەت ھەم راست-يالغاننى ئاڭلىيالـ غۇدەك قۇلاق بولىدىغان بولسا، بىر قېتىم زەخمە يىگەن يەرگە يەنە كەلمىگەن بولاتتى، — دەپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، بىلىپ قوي، مەن قۇلاقسىز ۋە يۇرەكسىز ئەمەسمەن. سەنمۇ مىكىر دەققىلىردىن

بىرنىمۇ بىكار قويمىدىڭ. مەنمۇ ئۇنى ئەقىل ۋە پەمىم بىلەن بىلىپ، خېلى ھەركەتلەرنى قىلدىم، مانا ئەمدى، مۇشكۈل بولغان ئىشىم ئاسانلىققا ئورۇلدى. ھالاكەت يەتكەن جېنىم قايتىپ، بەدىنىمگە يېڭى ھايات بەردى.

ئەمەس ئىكەن ماڭا سېنىڭ تىغىڭ بىلەن ئۆلۈش تەقدىر،
كۆچۈڭ يەتمىدى ئۆلتۈرمەككە، قىلساڭمۇ كۆچەپ تەدبىر.

بۇندىن كېيىن مەندىن ئاشنالىق تاماسىنى قىلمىغىن ۋە دوستلۇققا قايتىش خىيالىنى خاتىرىڭگە كەلتۈرمىگىن، بىلگىنكى:

ئاي بولساڭ ئەگەر ئاسمانغا باقماسمەن،
سەرۋى بولساڭ گەر بوستانغا باقماسمەن.
تاشلىدىم مەن سېنى بولساڭمۇ گەر جان،
ياندىم مەن سېنىڭدىن بولساڭمۇ ئىمان.

ــ راست ئېيتىسەن، ئەمدى مېنىڭ ئىقرارىم ۋە ئىنكارىمنىڭ پەرقى قالمىدى. مەندىن ساڭا پۈتۈن ئومۇر ئىچىدە مەلھەم قويغىلى بولمىغۇدەك بىر جاراھەت يەتتى، مېنىڭ يۈزۈمگىمۇ ھەرگىز ئېرىتقىلى بولمىغۇدەك ھالدا بەتقىلىقنىڭ داغى چۈشتى. ئەمدى كۆڭۈل تامىغا پىراق زەھىرىنى يۇتمىغىم ۋە ھىجران تىغىغا جان قالقىنىنى تۇتمىغىم كېرەك.

لايىقتۇر ماڭا ئۇزمەگە تىغ ئۇرماق،
تاقىيامەتكىچە قان ئىچرە تۇرماق.
كىم بېرەر مەن كەبى ئۇزىگە شىكەست،
كىم بولۇر مەن كەبى يەر ئۈستىدە پەست.
تائەبەت ئېيتسامۇ ئەگەر ئىستىغپار،
تۇگىمەس گۇناھلار ئۇز زىممەمدە بار.

دەپتۇ تاشپاقا ۋە خىجالەتچىلىكتە شەرمسار بولۇپ، قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇ قالغان ئومرى ئىچىدە ئۇ ئەزىز يار ۋە تەڭداشسىز ۋاپادار پىراقىدا:

يەتتى ئوزەمدىن ئوزەمگە گەرچە چەكسەم ھەر جاپا،
كوپ مۇرۇۋۋەت مېھرىلىك ئىدى لېكىن يارىم ماڭا.

دەپ نالىلەرنى قىلىپ ئوتۇپتۇ.

مانا بۇ مال - دۇنيا ھاسىل قىلىپ، ياكى بىر دوستنى قولغا كەلتۈرۈپ يەنە ئۇنى نادانلىقتىن بەربات بېرىپ قويۇپ، ھەمىشە نادامەتتە قېلىپ بېشىنى تاشقا ۋە تاشنى باشقا ئۇرۇپ، ئۇنىڭدىن ھىچ پايدا كورمىگەن كىشىلەرنىڭ داستانى. ئاقىل كىشىلەر بۇ داستان مەزمۇنىنى ئىشلىرىغا پىشۋا قىلىشى ۋە خاھى دۇنيا ماتايى خاھى ئاخىرەت دوستى بولسۇن، تەلەپ قىلغىنى قولغا كەلسە، ئۇنى قەدىرلىشى كېرەك. چۈنكى ھەرقانداق نەرسە قولدىن كەتسە، تىرىشىش بىلەن يەنە قولغا كەلمەيدۇ ھەم ئۇنىڭغا يىگەن ھەسرەت - پۇشايمانلار پايدا بەرمەيدۇ.

گەرمۇرادىڭ كەلسە قولغا سەن غەنىمەت بىل ئۇنى،
گەر قولۇڭدىن كەتسە يىگەيسەن پۇشايمان بىرلە غەم.
كوپ كىشى غەپلەتتە مالۇ پۇلنى بەربات ئەيلىدى،
قالدى پۇلسىز ئاخىرى چەكتى ھىساپسىز ھەرت - ئەلەم.
قول.ىن ئايرىلغان نىمەرسە يەنە كەلمەس ئورنىغا،
ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ ياقاڭنى پارە قىلغان بىرلە ھەم.

ئالتىنچى باب

ئالدىراشلىقنىڭ ئاپىتى ۋە ئاچچىقنى تىزلىكنىڭ زىيىنى توغرىسىدا

پادىشاھى ئالەم راي روشەن كۆڭۈللۈك بەرەھمەنگە خىتاپ قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ۋاقىپ بولمىش پۈتۈن ئالەم سىرىدىن خوپ يورۇق كۆڭلۈڭ،
ئەسىل كەشپى كارامەتلەر بايانى سوزلىگەن ئىلمىڭ.

ــ ئۇزۇنىڭ مۇرات ـ مەقسەدىگە ئېرىشكەن بولسىمۇ، غاپىللىق بىلەن ئۇنى يەنە قولدىن بېرىپ قويۇپ، ناھايىتى كوپ ھەسرەت ـ نادامەتتە قالغان كىشىلەرنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ. ئەمدى، بىر ئىش قىلىشتا ئالدىراپ قېلىپ، تەدبىر ۋە تەپەككۇرنىڭ پايـ دىلىرىدىن غاپىل قالغان كىشىلەرنىڭ داستانلىرىدىن بايان قىلغىن. قېنى ئاڭلاپ باقايچۇ، ئۇلارنىڭ بۇ پەيلى بىلەن ئىشنىڭ ئاخىرى نەگىچە بارىدۇكىن ۋە ئالدىراڭغۇلۇق ئۇرۇغىنى ئەمەل يېرىگە تېرىسا قانـداقراق ھوسۇل بېرەركىن؟

شاھنىشاھنى ماختاش ئۈچۈن بەرەھمەن تىل شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي شاھنىشاھىم!

بۇ جاھاننىڭ ئىنتىزامى سەن بىلەن قىلسۇن داۋام،
ئامۇخاسىنىڭ ھەممىسى تۇتسۇن پاناھىڭدا مۇقام.

ھەرقانداق كىشى ئىشنىڭ بىناسىنى سەۋرە ۋە چىدام ئۇسسىگە قويمىسا، مۇھىم ئىشلىرىنىڭ داۋامىنى ئېغىرلىق ۋە يۇڭاشلىق بىلەن مۇستەھكەملىمىسە، ئەملىنىڭ ئاخىرى مالامەتكە بېرىپ توختايدۇ، ئەھۋالنىڭ ئاقۇۋىتىدە ھەسرەت - نادامىتى ئارتىدۇ. ئىنسانلار ئۇچۇن ھەممىدىن ياخشىراق بولغان سۇپەت ــ ئاللاتائالا ئادەمنى ياراتقان ۋاقىتدا، ئۇنىڭ بىلەن زىننەت بەرگەن ۋە پۈتۈن ئالەم ئەھلىگە ئۇنىڭ بەركىتىدىن شەرەپ ۋە ئۇلۇغلۇق بەرگەن سۇپەت ــ ئېغىرلىق ۋە يۇڭاشلىقتۇر.

ئەقلى كامىل كىشىلەر يۇڭاش بولۇر،
دوت كىشىلەر يامانلىق شۇملۇق قىلۇر.

"يۇڭاشلىق" دىگەن سوز ئەرەپ تىلىدا "ھەلىم" دىيىلىدۇ. ئەگەر بۇ سوزنىڭ باش ۋە ئاخىرىدىكى ئىككى ھەرپىنىڭ ئورنىنى ئالماشتۇرسا "مەلھ" بولىدۇ. بۇ سوزنىڭ تۇركى تىلىدىكى مەنىسى "تۇز" دىگەنلىك بولىدۇ. يەنى يۇڭاشلىق ھەممە خۇيلار تائامنىڭ تۇزىدۇر. ئەگەر بىركىم تۇز دىمەتلىكلىرىدىن ھىچكىم ئۇنىڭغا يېتەلمىگۇدەك دەرىجىدە شۇنداق ياخشى ۋە كوپ پەزىلەت ھەم ھۇنەرلەرنى پەيدا قىلغان بولسىمۇ ۋە بارلىق زامان ئەھلى ئۇنىڭ تەرىپىنى قىلغۇدەك شۇنداق كوپ ياخشى خۇيلارنى جەم قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ زاتىغا يەكگىلىك ۋە ئالدىراڭغۇلۇق ھەمرا بولغان بولسا، ئۇنىڭ ھەممە ھۇنەرلىرى خۇددى تۇزسىز تائامغا ئوخشاش بىمەزە بولۇپ، خالايىقنىڭ تەبىئىتىگە ياقمايدۇ - دە، ھىچكىم ئۇنىڭغا رىغبەت قىلمايدۇ. ئالدىراڭغۇلۇق ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ سۇپىتى ئەمەس، بەلكى ئۇ شەيتاننىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىدىن كېلىپ چىققان بىر ئىشتۇر.

ئالدىراڭغۇ بولماقلىق پەيلى شەيتان،
ئېغىر بولماق كەلتۈرەر لۇتپى ئېھسان.
تەكرى مەۋجۇت ئەيلىدى بۇ جاھاننى،
ئالتە كۈندە زېمىن ھەم ئاسماننى.
قادىر ئىدى قىلسا گەر پەرۋەردىگار،
بىر دەم ئىچرە مىڭ جاھان قىلماققا بار.
بۇ ئىش ئىدى ئىنسانغا تەلىم ئۈچۈن،
كوپ ئويلىساڭ بولغۇسى ئەقلىڭ پۇتۇن.

ھەر كىشى ئۆز ئىشلىرىدا ئىختىيار تىزگىننى ئالدىراڭغۇلۇق ئىلكىگە بەرسە، چوقۇم پۇشايمانغا قالىدۇ ۋە ھىساپسىز ئوكۇنسىمۇ قىلغان ھەسىرىتى ھېچقانداق پايدا بەرمەيدۇ.

ھەركىشىكىم، ئويلىماي تېزلىك بىلەن قىلسا ئەمەل،
ئاقىۋەت، قىلغان ئىشىدىن كوپ پۇشايمان قىلغۇسى.

بۇ بايقا مۇناسىپ كېلىدىغان ھېكايىلەر خەۋەرلەر سەھىپە-لىرىدە ناھايىتى كوپ يېزىپ قالدۇرۇلغان. ئۇ مىساللاردىن بىرى زاھىتنىڭ ھېكايىسىدۇر. ئۇ ئويلاپ باقمايلا بىلەرمەنلىك مەيدا-نىغا ئالدىراڭغۇلۇق پۇتنى قويدى. نەتىجىدە مولۇننىڭ ناھەق قېنىغا بۇلغاندى.

ــ ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ راي.

ــ بىر زاھىت، ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ بەرھەمەن.

ئالدىراڭغۇ زاھىتنىڭ ھېكايىسى

بىر زاھىت ئۆزۈن ۋاقىتلار بويىتاق يۈرگەندىن كېيىن "نىكاھنىڭ سۈننەتلىك" ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماقچى بولۇپ خاھىش

قىلىپتۇ-دە، يەنە بىر زاھىتقا بۇ غەرىزىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭدىن كېڭەش سوراپتۇ.

— ياخشى پىكىر قىلىپسەن، — دەپتۇ ئۇ زاھىت، — چۈنكى ئويلىنىش دېگەن ياخشى مەنىشەتنىڭ ئوبدانراقىدۇر، ياخشىلىقنىڭ كامالى ۋە دىن ئىشىنىڭ ئىزامىدۇر. ئوي ۋە مال-مۈلۈكنىڭ كوپىيىشى، ئاندىن كېيىن ئەۋلاتنىڭ ئاۋۇشى، شۇنىڭ بىلەن كىشىنىڭ نامى ئوچمەس بولۇشى ئەنە شۇنىڭدىن ھاسىل بولىدۇ.

ئەرگە دولەت چېھرىسىنى روشەن ئەتمەس ھەچقاچان،
تاكى خوتۇن يۈزى بىرلە ياقمىسا ئويگە چىراغ.
غەم بىلەن كۆرمىگە تەرەددۇت ئىچرە كۈن ئوتكۈزمىگىن،
خوتۇن ئالغىن، ئىشرەت ئەتكىن، قالمىسۇن قەلبىڭدە داغ.

ئەمما شەپقەتلىك رەپىق تېپىشقا تىرىشقىن، ھەرگىزمۇ نا-جىنس بىلەن ھەمخانە بولۇپ قالما.

— قانداق خوتۇننى ئىختىيار قىلاي؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت يەنە.

— شۇنداق خوتۇننى ئىختىيار قىلغىنكى، — دەپتۇ مەسلىھەت بەرگەن زاھىت، — ئالدىغان خوتۇنۇڭ "ۋەدۇد، ۋەلۇد ۋە سالىھ بولسۇن". "ۋەدۇد" دېگىنىم، ئەرگە مېھرىۋان، ئامراق بولسۇن دېگىنىم، "ۋەلۇد" دېگىنىم تۇغىدىغان بولسۇن دېگىنىم، "سالىھ" دېگىنىم نىيىتى توغرا، خىيانەتتىن يىراق بولسۇن دېگىنىم. بۇنداق خوتۇن ھەرقانداق ئويگە كىرسە روشەنلىك ئۈستىگە روشەنلىك بولىدۇ.

ئالسا ھەر كىمكى بىر ياخشى خوتۇن،
دىنۇ دۇنياسى تاپار سائادەت.
تاپار ئومۇرلۇك كوڭۈل شاتلىغى،
بولسا ھەركىمگە ئاشۇنداق ئۈلپەت.

ــ قانداق خوتۇندىن ساقلىنىشىم كېرەك؟ ــ دەپ سوراپتۇ زاھىت.

ــ ئۇچ تائىپە خوتۇندىن ئۆزەڭنى تارتىشىڭ كېرەك، ــ دەپتۇ ھىلىقى زاھىت يەنە جاۋاپ بېرىپ، ــ ئۇلار شۇكى، ھەننانە، ھەننانە، ئەننانە. "ھەننانە" دېگىنىم سەن ئېلىشتىن بۇرۇن ئەرگە تەككەن بولۇپ، ئۇ ئېرىدىن تالاق ياكى ئولۇم سەۋەبى بىلەن ئاجراشقانلار، ئۇلار ھەمىشە ئاۋالقى ئېرىنى يادلاپ يۇرىدۇ؛ ساڭا كۆڭۈل بەرمەيدۇ. "ھەننانە" دېگىنىم باي خوتۇنلار، ئۇلار ھەمىشە ئۆزىنىڭ مال ـ پۇلى بىلەن ساڭا مىننەت قىلىدۇ. "ئەننانە" دېگىنىم ھىلىگەر ھالدان خوتۇنلار. ئۇلار ھەمىشە ھېچقانداق كېسىلى بولمىسىمۇ سېنى كورسە خۇددى ئاغرىق كىشىدەك ۋاي سالىدۇ. بۇنداق خوتۇنلارنىڭ دىدارىغا قاراش كىشى ئۈچۈن ئولۇم بىلەن باراۋەر.

خوتۇن ئەگەر بولسا ياماڭ ۋە شاللاق،
بولغۇسىدۇر ئەر ئۈچۈن خوددى دوزاخ.
كورسەتمىسۇن ھېچقاچان ئۇنى خۇدا،
خوتۇن ناملىق ئازاپتىن بەرسۇن پاناھ.

ــ خۇتۇننىڭ ياش قورامى قانچىلىك بولسا ياخشى بولىدۇ، ــ دەپ سوراپتۇ ئۇ يەنە.

ــ بويىغا يەتكەن ياش خوتۇن ئېلىش كېرەك، ــ دەپتۇ ئۇ زاھىت، ــ چۈنكى يېشى چوڭىيىپ قالغان ياكى قېرى خوتۇنىڭ چىرايىغا قاراۋەرسە كىشىنىڭ رەڭگى رويىنى كەتكۈزىدۇ. كىشىگە زەئىپلىك ۋە سۇسلۇق كەلتۈرىدۇ.

بولسا ئەگەر ھەرخۇتۇننىڭ قەددى يا،
بولغۇسىدۇر نەپەسى گويا كى ئوق.

تەنگە قىز ياخشى داۋادۇر، قېرىسا،
قىلغۇسى خۇددى زەھەردەك جاننى يوق.

خوتۇنلارنىڭ يىگىرمە ياشقىچە بولغان مەزگىلى ئارزۇ ۋە ئۈمىت مەھلىدۇر. يىگىرمىدىن ئوتتۇز ياشقىچە بولغان ۋاقتى بولسا، تەلەپكارلار كوچۇللىرىنىڭ راھىتى ۋە رىغبەت قىلغۇچىلار جانلىرىنىڭ لەززىتىدۇر؛ ئوتتۇزدىن تاكى قىرىققىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلار مال ۋە پەرزەنتنىڭ ئىگىسى ۋە ئۇلارنىڭ غېمىنى يىگۈچى بولىدۇ. قىرىقتىن ئەللىككىچە ئارىلىقتا ئۇلار نام ۋە نومۇس پەيدا بولىدۇ. ئەگەر ئەللىكتىن ئوتكەن بولسا، ئۇنى قارا بالا ۋە قاتتىق ئاپەت دەپ بىلمەك كېرەككى، ئۇ چاغدا ئۇلارنى كۆز شاملى ئۇرغان باغ ۋە نۇرى ئوچكەن چىراق قاتاردا سانىماق كېرەك. قۇرۇغان بۇلاق ۋە بۇزۇلغان كەپە خىيال ئەتمەك كېرەك. ئۇنداق چاغدا، ئۇلار شور يەر، مۇنسىز دەرەخ، زەھەرلىك ئىلان، نەشتەرلىك چايانغا ئايلىنىپ قالىدۇ. خوتۇنلارنىڭ يېشى ئەللىكتىن ئاشقاندىن كېيىن ئۇ خۇددى ھىلىگەر زالغا ئوخشاش سېنى "ۋاي روستىمىم" دەپ توروپ ئالداپلا ئەدىۋىگىنى بېرىدۇ.

— ھوسنى جامال بابىدا قانداق بولسا بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ يەنە زاھىت.

— خوتۇنلارنىڭ تەقۋادار بولغىنى ياخشى، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۇ زاھىت، — ئەگەر ئۇنىڭ ئۇستىگە خۇشخۇيلۇق ۋە گۈزەللىك سائادىتى ئۇنىڭغا جەم بولغان بولسا، نۇر ئۇستىگە نۇر بولغان بولىدۇ.

ئاي يۈزۈڭ، نۇردەك جامالىڭ، ھور زاتىڭ ئەسلى پاك،
ئىككى ئالەم ئىچرە ھەر پاكىزلىقتۇر سەندە جەم.

چىرايى سەترەك بولسىمۇ، خانىمانىنى روناق تاپتۇرالايدىغان ۋە مېھرىۋان يار بولغان خوتۇن ئەڭ گۈزەل خوتۇندۇر.

مۇڭاپىق يار ئەگەرچە بولسىمۇ سەت،
ھۇزۇرى بىرلە كوزنى روشەن ئەيلەر.
يىراق بول نامۇڭاپىق رەپىقىگدىن،
جامالى گەرچە ئوينى روشەن ئەيلەر.

توۋەندىكى بىرنەچچە بەيت بىر بۇزرۇكۋاردىن يادىكار قالغان، ئۇنى خاتىرىدە مەھكەم ساقلىماق كېرەك.

خوتۇن ئەگەر ھوكمىگدە بولسا تەقۋا،
دەرۋىش كەبى ئەرنىمۇ قىلۇر پاشا.
سەن غەم يىسەڭ سەن ئۇچۇن ئۇمۇ يەر غەم،
كېچە ـ كۈندۈز غەمگۇزار بولار ھەمدەم.
رەپىقەگگە يار بولسا ياخشى خىسلەت،
غەم قىلمىغىن چىرايى بولسىمۇ سەت.
بولسىمۇ گەر خوتۇننىڭ يۈزى ئاپتاپ،
لېكىن بەتخۇي بولسا ئۇ شۇدۇر ئازاپ.
كورۇنۇشى بولسىمۇ ھورۇ جانان،
قەلبى ئەسكى بولغىنى بەكمۇ يامان.
ئوي ئىچىدە بولغاندىن كوڭلى بۇزغۇن،
زىندان ئىچرە بولغىنىڭ ياخشى تۇتقۇن.
سال پۇتۇگدىن ئايىغىڭ بولمىسا كەڭ،
سەپەر قىلغىن ئويدە گەر بولسا كوپ جەڭ.
خوتۇن ئەگەر غەيرىنىڭ يۇزىن كورۇپ،
ئويدىن چىقسا، گور ئىچرە ياتقىنى خوپ.

بۇ گەپلەردىن كېيىن زاھىت ناھايىتى كوپ پىكىر يۇرگۇزۇپ، جىق مەسلىھەتلەرنى قىلغاندىن كېيىن، بەختىنىڭ مەدىتى بىلەن بىر كاتتا قەبىلىدىن ئويلىنىپ، رۇخسارىنىڭ ئەكسى سۇبھى

يۇزىگە روشەنلىك بېغىشلايدىغان، زۇلپىنىڭ رەڭگى شام قارالىغۇ-لۇغىغا قارىلىق بىلەن مەدەت بېرىدىغان دەرىجىدىكى گۈزەل بىر خوتۇننى قولغا كەلتۈرۈپتىكى، شىشە رەڭلىك ئاسمانىنىڭ يۇزى تېخى ئۇنداق ياخشى سۈرەتلىك گۈزەللىنى ئاپتاپ ئەينىگىدىن ئۇزگە نەرسىدە كورمىگەن، خىيال ئەۋلىياسى بولسا پۈتۈن ئومرى ئىچىدە تەپەككۇر ئۇيقۇسىغا بېرىپمۇ تېخى ئۇنداق زىبا شەكلىنى چۈشىدە كورمىگەن ئىكەن. ئۇنىڭ ھوسنى:

گۈزەل يۇزۇڭ قۇياشى ئالدى جاھان ھوسنىنى،
تەۋە قىلىپ ئوزىگە توققۇز ئاسمان ھوسنىنى.
ياراتمىدى سەرۋى ھەم گۈلنى قەددىڭ ھەم يۇزۇڭ،
ھېچ لەتاپەت گۈلشىنى ھېچبىر بوستان ھوسنىنى.

دىگەندەك شۇنداق چىرايلىق، يۇرۇش - تۇرۇشى يېقىملىق، پۈتۈن خۇي - پەيلى كوڭۈلدىكىدەك يارىملىق ۋە ئوزى ئەدەپلىك ئىكەن. زاھىت بۇ نېمەتكە شۈكرى قىلىش يۇزىسىدىن، ئوز تائەت - ئىبادىتىنى سائەتسىرى ئاشۇرۇپ، ئۇ ھور چىراي يارى بىلەن ئۇزلۇكسىز ئەيش - ئىشرەت قىلىپ، خۇدادىن ئۇزىگە پەر-زەنت تىلەيدىكەن. چۈنكى ھېچ بىر ئەقىللىق كىشى پەقەت شەھۋەت ئۈچۈنلا خوتۇن ئالمايدۇ، بەلكى سەددىقەيى جارىيەنىڭ ياخشىراغى بولغان پەرزەنت كورۇش ئۈچۈن ئوي تۇتىدۇ - دە!

ئاتا بىلەن ئانانىڭ تارتقان مۇشكۈل - جاپاسى،
ياخشى پەرزەنت كورۇشتىن ئىبارەتتۇر غەرىزى.

ئۇ بىرنەچچە ۋاقىت شۇ يوسۇندا ئوتكەن بولسىمۇ مەقسەت ئەسىرىدىن ھېچنەرسە مەلۇم بولماپتۇ. زاھىت نائۇمىت بولۇپ، يالۋۇرۇش يۇزىنى تىلەك تۇپرىغىغا قويۇپ، دۇئا ئوقىنى

ئىخلاس ياسىدىن ئىبتىشقا باشلاپتۇ ۋە تەلەپ يولىدا ئوز ۋۇجۇ-دىنى تامامەن ئۇنتۇپ قاپتۇ. خۇددى:

هەر كىشى پاكلىق بىلەن قىلسا دۇئا،
هەر مۇرادۇ مەقسىدىن بەرگەي خۇدا.
هەر دۇئاسى گەر ئۇنى بەخۇت قىلۇر،
ئوزىدىن ئەمەس، لېكىن هەقتىن ئىرۇر.
چۇنكى ئۇ يوق ئەتسە ئوزنى ئارىدىن،
بەس، ئىجابەت بولغۇسىدۇر تەگرىدىن.

دېگەندەك ئۇنىڭ دۇئا-دەۋەتلىرىنىڭ ئوقى ئىجابەت نىشانىسىگە تېگىپتۇ-دە، ئىنايەت ئىشىگى رەھمان ئاچقۇسى بىلەن ئېچىلىپ، زاھىتنىڭ خوتۇنى هامىلە بولۇپتۇ. زاھىت ئۇنىڭغا خوشال بولغانلىغىدىن، بىر كۇنى خوتۇنىغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي، روزىگارىمنىڭ ئۇلىپىتى! پات ئارىدا، خۇددى شاهانە گوهەردەك، زىبا تەلەتلىك بىر ئوغۇل سېنىڭ بالا ياتقۇڭ سەدىپىدىن يورۇقلۇق ساهىلىغا چىقىدۇ. مەن ئۇنىڭغا ياخشى ئىسىم ۋە كوڭۇلدىكىدەك نام قويسامەن هەم ئۇنى تەربىيەت قىلىش ئۇچۇن تولىمۇ تىرىشىمەن، ئۇنىڭغا شەرئەت ئەهكاملىرىنى ۋە تەرىقەت ئەدەپلىرىنى تولۇق ئۇگىتىمەن، نەتىجىدە ئۇ پات پۇرسەتتە ئالى مۇقاملىق، قەدرى ئۇستۇن بۇزرۇك ۋە كارامەت ئىگىسى، ئىلهام ئىگىسى بولغان شەيخ بولۇپ يېتىشىدۇ. ئۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئوزىگە مۇناسىپ كەلگۇدەك ئىسىم ئازادە ۋە پاكىز مەستۇرە قىزدىن بىرنى نىكايىغا ئېلىپ بېرىمەن. ئۇلاردىن بىزگە نەۋرە پەيدا بولىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئۇلارنىڭ بەركىتىدىن بىزنىڭ نەسلىمىز باقى قالىدۇ ۋە تائەبەت نامىمىز ئوچمەيدۇ.

كەتمىگەي دەۋراندىن كىشىنىڭ نامى،
جاهاندا پەرزەنتى قالسا يادىكار.

چىققاچقا سەدەپنىڭ ئىچىدىن گوھەر،
خالايىق ئاغزىدا داڭقى يادلىنار.

— ئەي شەپقەتسىلىك رەپىقىم، — دەپتۇ خوتۇنى، — سەن ئېيتىۋاتقان بۇ سوزلەر جايىنامازدىن چۈشمەي تەسۋى سېرىپ ئولتۇرىدىغان شەيخكە مۇناسىپ سوز ئەمەس. چۈنكى سەن پەرزەنت ۋۇجۇتقا كەلگىنىگە جەزم قىلىۋاتىسەن. مەندە پەرزەنت پەيدا بولمىغان بولۇشىمۇ مۇمكىن، ئەگەر پەرزەنت بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئوغۇللۇغى نەدىن مەلۇم؟ ئەگەر ئوغۇل بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنىڭ ئومۇر كورەلىشنى ۋە شەيخلىق جايىنامازدا ئولتۇرالىشنى ھەم ئۇنىڭ خوتۇن ئېلىشنى نىمە بىلسەن؟ سەن خۇددى خىيالپەرەس نادانلاردەك تەمەننا ئېتىغا مىنىپ، ئارزۇ مەيدانىدا يۈگۈرۈتۈۋاتىسەن، لېكىن بۇ مەيدانىنىڭ چېكىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىگىنى ئۇزەڭمۇ ئۇقمايسەن.

يۇرۇپ بولماس بۇنداق ھەۋەس بىرلە يول،
قىلىپ بولماس قۇرۇق لاق بىرلە ھىچ كار.
مىڭ كىشى ئارزۇيۇ ئارمان قىلسىمۇ،
بەرمىدى بىرىنىڭ مۇرادىن روزىگار.

سېنىڭ بۇ پىكرىڭ خۇددى باغ بىلەن ھەسەلنى ئوزىنىڭ بېشىغا توككەن تەقۋادار كىشىنىڭ خىيالىغا ئوخشاش ئىش بولۇپ قالدى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت.

— بىر تەقۋادار ئەر كىشى، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ زاھىتنىڭ خوتۇنى.

خىيالپەرەس تەقۋادارنىڭ ھىكايىسى

بىر تەقۋادار ئەر كىشى سودىگەرگە خوشنا بولۇپ، سودىگەر ھەر كۈنى ئەتىگەن - كەچتە ئۇ تەقۋادار كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ، ئۆزى ساتىدىغان سېرىق ياغ ۋە ھەسەلدىن ئۇنىڭغا كىرگۈزۈپ تۇرىدىكەن ۋە ئۇنىڭ بارلىق ھاجەتلىرىدىن چىقىپ، ئۇزىنىڭ سودىگەرچىلىگىنىڭ پايدىسى بىلەن ئۇ دەرۋىشنىڭ كۈنلىنى ئېيلىپ، بۇ دۇنيانىڭ مېلىنى ئۇ دۇنيا ئۈچۈن زەخىرە قىلىپ ساقلاپ قويىدىكەن.

كەلگۈن ئەي باي، دەرۋىشلەر كۈنلىنى ئال،
مالۇ زەرلەر قالماس ئاخىر قولۇڭدا.

تەقۋادار كىشى سودىگەردىن كەلگەن ياغ ۋە ھەسەلدىن ئازراغىنى يەپ، قالغىنىنى بىر شىشىگە ئېلىپ، تەكچىگە قويۇپ قويىدىكەن. ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ ئىككى شىشىسى تولۇپ - تۇ - دە، ئۇنى كورگەن تەقۋادار كىشى خىيالغا چومۇپتۇ: "جۇغلاڭ - غان ھەسەل ۋە ياغ ئون پاتمان چىقىدۇ. ئۇنى ساتسام ئون تەڭگە ئالىدۇ، ئۇنىڭغا ئىككى تەڭگىدىن بەش قوي كېلىدۇ. بۇ قويلارنىڭ ھەر بىرى ئالتە ئايدا ئىككىدىن تۇغسا بىر يىلدا يە - گىرمە بەش بولىدۇ. مۇشۇ تەرتىپتە ئون يىل داۋام قىلسا، ئۇلار - نىڭ سانى ھەددىدىن ئاشىدۇ. بەس، ئۇلارنىڭ بەزىسىنى سېتىپ ئوي بىساتلىرى تەييار قىلىمەن ۋە بىر ئۇلۇغ خانىدانىدىن خوتۇن ئالىمەن. ئۇ خوتۇن توققۇز ئايدا مەندىن بىر ئوغۇل تۇغسا، ئۇنىڭغا ئىلىم ۋە ئەدەپ ئۇگىتىمەن. ئەمما ئۇ كىچىكلىك زەئىپ - لىگىدىن قۇتۇلۇپ چوڭلۇق قۇۋۋىتىگە يەتسە، مېنىڭ پەرمانىمغا ئۇنىماي بويۇن تولغىشى ئېھتىمال. ئەگەر ئۇ شۇنداق قىلسا

قولۇمدىكى مۇشۇ ھاسا بىلەن مۇشۇنداق ئەدەپ بېرىشىم لازىم بولىدۇ".

تەقۋادار كىشى شۇ خىيال بىلەن ئۆزىدىن كېتىپ، مۇستەغرەق ھالدا، ھىلىقى گەردەنكەش ئوغۇل مۇشۇ دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ، ھاسىسى بىلەن ئىگىز تەكچىدىكى شىشىگە بىرنى ئۇرغان ئىكەن، شىشە سۇنۇپ ئىچىدىكى ياغ ۋە ھەسەلنىڭ ھەممىسى توكۇلۇپ، باش، كوز، يۈز، ساقال ۋە تونىنى پۈتۈنلەي بۇلغاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىردەمدىلا ئۇنىڭ بېشىدىن ھەممە خىيال يوقىلىپتۇ. بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ئىش ئېنىق ۋە روشەن بىلىنمىگىچە، بۇنداق سوزلەرگە ئېغىز ئاچقۇلۇق ئەمەس ۋە ئەگەر-مەگەر دېگەن سوزلەرنى ئېغىزغا ئالغۇلۇق ئەمەس. چۈنكى ئەگەر بىلەن مەگەرنى جۇپ قىلسا ئۇنىڭدىن تۇغۇلىدىغان پەرزەنت كاشكى بولغۇسىدۇر. ئەقىلىق كىشىلەر ئىش بىناسىنى خىيال ئاساسىغا قۇرماسلىقى ھەم ۋەسۋەسە ئىسسىمىلىك خام ئەندىشىلەرگە كۆنىدىن يول بەرمەسلىگى كېرەك.

سالسا ھەر ئەندىشىنى قىلدىم پەلەكنىڭ دەۋرىدىن:
"بۇ ئىشىم بۇيان كېلىپ، ئۇ ئىش ئۇيان بولغۇسىدۇر.
يا پالان ئىشنى قىلىپ تاپسام كېرەك دۇنيانى كوپ،
يا پالان ئىقلىم ئۇزە ھوكمىم راۋان بولغۇسىدۇر".
بىلدىم ئاخىر بۇ خىيالنىڭ ھەممىسى باتىل ئىكەن،
ھەر نىمەرسە بۇيرۇسا تەڭرى، ھامان بولغۇسىدۇر.

زاھىت بۇ نەسىھەتلەرنى جان قۇلىغى بىلەن قوبۇل قىلىپ، غۇزۇر ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ بىھۇدە سوزلىرى ئۈچۈن پۇشايمان يەپ خىجىل بولۇپتۇ. ئۇنىڭ خۇتۇنىنىڭ ئاي كۇنى توشقاندا ئۇنىڭدىن بىر ياخشى كورزنۇشاۋك ۋە كوكۇلدىكىدەك تەلەتلىك بىر ئوغۇل تۇغۇلۇپتۇ، كامالەت ئەسىرى ئۇنىڭ چېھرىسىدە

كورۇنۇپ، كارامەت ئالامىتى پىشانىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان ئىكەن. بۇنى كورۇپ زاھىتنىڭ ئۈمىت گۈلى مۇرات گۈلشىنىدە تەبەسسۇم قىلىپ، خۇش بۇلبۇلى شاتلىق چىمەنىدە نەغمە سازغا چۈشۈپتۇ.

پەزلى دەريانى ئىچىدىن بىر ئىسىل گوھەر چىقىپ،
تۇغدى نۇرلۇق يۇلتۇزىنى مۇرات-مەقسەت ئاسمىنى.

زاھىت خوشال بولغىنىدىن ئوزى ۋەدە قىلغان نەزىرلەرنى قىلىپ، كېچە-كۈندۈز ئۇ پەرزەندى-ئەرجىمەندىنىڭ جامالىغا قاراپ، بوشۇكىنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ، ھەممە ئىشلىرىنى تاشلاپتۇ؛ ھەممە ھىممىتىنى ئوغلىنىڭ تەربىيىتىگە ۋە ئۇنىڭ قۇۋۋەتلىنىشىگە سەرپ قىلىشقا باشلاپتۇ.

سابادەك ھىممەت دېمىنى ئۇردۇم يۈزۈڭگە چەندان،
غۇنچەلىكتىن ئېچىلغايسەن بولۇپ گۈل كەبى خەندان.

بىر كۈنى زاھىتنىڭ خوتۇنى ھامىلىغا بارماقچى بولۇپتۇ ۋە ئوغلىنى زاھىتقا تاپشۇرۇپ ئوزى كېتىپتۇ. زاھىت ئوغلىغا ياخشى پەرۋادارچىلىق قىلىپ ئولتۇرغان ئىكەن، تۇيۇقسىز پادىشا قېشىدىن بىر ئىناۋەتلىك كىشى زاھىتنى چىللاپ كېلىپ قاپتۇ-دە، زاھىت بارماسلىققا ھىچقانداق ئىلاج تاپالماپتۇ. زاھىت ئويىدە بىر مولۇن باقىقان بولۇپ، ئۇ مولۇن قولىغا ناھايىتى بەك ئۇگىنىپ كەتكەن ئىكەن. شۇڭا ئوي ئىگىلىرى بىر ياقىقا بارماقچى بولسا، ئوينى شۇنىڭغا تاشلاپ كېتىۋېرىدىكەن. مولۇن ئويدىن ناھايىتى ئوبدان خەۋەر ئالىدىكەن ھەم ئىچكىرى تاشقىرىدىكى بارلىق زىيانداش جانۋارلارنى يوق قىلىشقا تولىمۇ تىرىشىدىكەن. زاھىت ئاخىرى ئوغلىنى مولۇن بىلەن بىرگە

ئويده قويۇپ، ئۆزى پادىشانىڭ ئوردىسىغا كېتىۋېرىپتۇ. زاھىت كېتىپ بېرىر سائەت ئوتمەيلا بىر چوڭ ئىلان پەيدا بولۇپتۇ-دە، بوۋاقنىڭ بوشۇگى تەرەپكە مېڭىپتۇ. مولۇن قارىسا، نەيزە سۇپەتلىك، خىلمۇ-خىل رەڭلىك، تېز يۈرىدىغان دۇشمەن ۋە ئاداۋەتخور رەقىپ بولغان ئۇ ئىلان گاھى ئوقتەك تۆز مېڭىپ تۇيۇقسىزلا يادەك ئېگىلىدىكەن ۋە گاھى ئېپلىپتەك قامىتىنى تۇرغۇچتە قىلىش ئۈچۈن بىر دائىرىدە يۇمۇلاقلىنىدىكەن.

گاھى بولاتتى قالقان، گاھى ئۇزۇن نەيزىدەك،
گاھى كامان سۇپەتلىك ھالقىسى بوپ نامايان.
دەريا ئەمەستۇر، لېكىن باردۇر ئۇنىڭ دولقۇنى،
بۇلۇت ئەمەس بولسىمۇ چاقماق ئۇنىڭدا پىنھان.

ئىلاننىڭ بوشۇكتىكى ئوغۇلىغا قەست قىلىۋاتقانلىغىنى كورۇپ، مولۇن بىرلا سەكرەپ ئۇنىڭ كانىيىدىن مەھكەم چىشلەپتۇ-دە، ئۇنى ئەجەل دامىنىڭ ھالقىسىغا گىرىپتار قىلىپتۇ. مولۇنىڭ مۇھاپىزەت قىلىشى بەرگىنىدىن ئۇ بىچارە گوۋدەك ئۇ بالايى ئەزمىنىڭ خەتىرىدىن نىجات تېپىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە زاھىت قايتىپ كەپتۇ. مولۇن باشتىن-ئاياق ئىلاننىڭ قېنىغا بۇلغانغان ئىكەن. ئۇ زاھىتنىڭ ھاسىسىنىڭ ۋە ئايىغىنىڭ شەپىسىنى ئاڭلاش بىلەنلا: "مەن تازا ياراملىق بىر خىزمەت قىلدىم. زاھىت مېنى مۇشۇ قان يۇقى بىلەن كورسە مىننەتدار بولىدۇ" دىگەن غەرەز بىلەن زاھىتنىڭ ئالدىغا يۇگۇرۇپ چىقىپتۇ. زاھىت ئۇنىڭ قانىغا بۇلانغان ئەپتىنى كورۇپ: "بۇ مولۇن ئوغلۇمنى يىگەن ئوخشىمامدۇ، بۇنىڭ بەدىنىدىكى قان ئوغلۇمنىڭ قېنى ئىكەن" دەپ ئويلاپ، غەزەبنىڭ ئوتى كوڭلىنىڭ ئوچىغىدا لاپلا قىلىپ يېنىپتۇ-دە، تۇتۇنى دېمىغىنىڭ ھوررىسىدىن ئورلەپ،

يېنىكلىكنىڭ ئىسى خۇددى ئاپىتاپنىڭ چىرايىنى بۇلۇت توسقاندەك ئۇنىڭ ئەقلىنىڭ يۇزىنى قارا قىلىۋېتىپتۇ. شۇڭا ئۇ ھېچقانداق ئويلاپ تۇرماي ۋە تەھقىقلىمەيلا قولىدىكى ھاسا بىلەن ئۇرۇپ مولۇننىڭ بېلىنى سۇندۇرۇپتۇ ۋە ھاسا ئۇچىدىكى نەيزىنى مولۇننىڭ كوكرەك سانىدۇغىغا تىقىپ، ئۇنى ھايات ئىقلىمىدىن سۈرگۈن قىلىۋېتىپ، ئاندىن ئۇي ئىچىگە كىرىپتۇ. قارىسا ئوغلى بوشۇك ئىچىدە ساق - سالامەت ياتقان ۋە يوغان بىر ئىلاننىڭ ئولۇگى بىر چەتتە تۇرغان ئىكەن. بۇنى كورگەن زاھىتنىڭ ھەيرەت يالقۇنى كوكسىدىن ئورلەپ، ھەسرەت يامغۇرى كوزلىرى بۇلۇتىدىن يېغىپتۇ. ئۇ نالەزار قىلىپ:

بىلىڭ دوستلار تا قىيامەت بولغىچە بىر - ئىكىكى ھەمدەم،
چېكىپ ئوتەر بولدۇق ئەمدى، غەم ئىلكىدە ھەسرەت - ئەلەم.

— ۋاي ئىسىت! بۇ ھادىسىنىڭ ئوتى ئوزرە سۇيىي بىلەن تەسكىن تاپالمايدىغان بولدى ئەمدى. بۇ ئەمەل تىسخىنىڭ جاراھىتى نادامەت مەلھىمى بىلەن شىپا تاپالمايدىغان بولدى ئەمدى. مەن ئەجەپ بىر نامۇناسىپ ھەركەتنى سادىر قىلىپ قويدۇما؟ مېنىڭ قولۇمدىن كەلگەن نىمىدىگەن نالايىق ئىش بۇ؟

بۇ خىجالەت بىرلە قان يۇتماق ماڭا بولغاي جازا،
بۇ ئۇياتتىن جان بېرەر بولسام ماڭا بولغاي راۋا.

بۇ پەرزەنت يوقلۇقتىن ۋۇجۇتقا كەلمىگەن بولسىمۇ كاشكى، ئۇنىڭ سەۋىۋىدىن مېنىڭ قولۇم بىلەن بۇ ناھەق قان توكۇلمىگەن بولاتتى. مەن ئوز ئويۇمنىڭ پاسىبانى ۋە پەرزەنتىمنىڭ ساقچىسىنى ئوز قولۇم بىلەن بىگۇنا ئولتۇردۇم. ئەمدى خالايىقتا

نسمه دەپ جاۋاپ بېرىسمەن. مەخسۇقىا نسمه دەپ ئوزره ئېيتسمەن؟ بۇندىن كېيىن مالامەت توقى - لەنىتى بويىنۇمدىن ئاجرىمايدىغان ۋە بەتناملىق رەقىبى ئەھۋالىم سەھىپىسىدىن ئوچمەيدىغان بولدى ئەمدى.

ھەر مالامەت ئوقى كوكسۇمنى نىشانە ئەيلىدى،
كاشكى مەندىن ئاشۇ نام - ئەمال يوقالغان بولسچۇ؟

دەپ زار - زار يىغلاۋاتقاندا، خوتۇنى كېلىپتۇ ۋە بولغان ئەھۋالنى تامامەن ئۇقۇپ ئۇنىڭغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

— مەن سېنىڭ بۇنداق يامان زالىم ئىكەنلىگىڭنى بىلمىگەن ئىكەنمەن، قېرىنداش ۋاقتىدا خۇدايىتائالا ساڭا پەرزەنىت نېمىتىنى بەرسە، سەن ئۇنىڭ شۇكرانىسىنى مۇشۇنداق ئادا قىلدىڭمۇ؟ خۇدايىتائالا ئوز پەزلى كەرىمى بىلەن سېنىڭ جىگەر بەندىڭگە ئىلان زەھەرنىڭ ئاپىتىدىن نىجات بەرگىنىگە سەن مۇشۇنداق ھەمدى سانا بىجا كەلتۇردۇڭمۇ؟

زاھىت ئاھ تارتىپتۇ ۋە خوتۇنىغا شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي جېنىمنىڭ ئۇلپىتى، ماڭا بۇنداق سوزلەرنى ئېيتمىغىن. مەن سوئاللاردىن مالاللىقتا قالدىم ۋە جاۋاپ بېرىشكە خىجالەتتىمەن. غاپىللىق قىلىپ تەگرىگە شۇكرى قىلىش يولىدىن تايغانلىغىمنىمۇ چۈشىنىمەن. مانا مۇشۇ ھالدىكى سەۋرسىزلىگىم ۋە ناشۇكۇرلۇگۇم بىلەن مېنىڭ ئىسىم يا سەۋرە قىلغۇچىلار دەپتىرىدە كورۇنمەيدۇ ۋە شۇكرى ئېيتقۇچىلار بەتلىرىگە يېزىلمايدۇ. شۇنداق ھالدا سېنىڭمۇ ماڭا مالامەت قىلىشىڭ يارا ئۇستىگە نەشتەر ئۇرغانغا ۋە جاراھەت ئۇستىگە تۇز قۇيغانغا ئوخشاش ئىش بولدى.

مالامەت قىلغىنىڭ كوڭلۇمگە شۇنداق بىر بىلىنىدىكى،
قىلىچتا زەخمە ئەيلەپ يېگىنە بىرلە يەنە تەككەندەك.

— راست ئېيتىسەن، ئەمدى مالامەت قىلىشتىن ھېچقانداق پايدا چىقمايدۇ، — دەپتۇ خوتۇنى، — ئەمما سەن قىلغان بۇ ئىشتا، ئالدىراڭغۇلۇقىنىڭ ئاقىۋىتى پۈشايمانلىق بولىدىغانلىقى ۋە شەرمىسارلىق كەلتۈرىدىغانلىقى ئىسپاتلاندى، يېنىكلىكنىڭ ئاقىۋىتى مەھرۇملۇق ۋە خارلىق بولىدىغانلىقى تەجرىبە قىلىندى.

ئالدىراش، بىلگىنكى شەيتان پەيلىدۇر،
تەنگە رەنج، جانغا پۈشايمان كەلتۈرۈرۈر.

بۇ نادامەت دامىغا گىرىپتار بولغان كىشى يالغۇز سەنلا ئەمەس، بۇنداق ھادىسە نۇرغۇن كىشىلەردىمۇ يۈز بەرگەن. ئۇلاردىن بىرى قارچۇغىسىنى ئولتۇرگەن پادىشا بولۇپ، ئۇمۇ نۇرغۇن يىللار ھەسرەت ئوتى بىلەن كۆيدۈرگەن ئىكەن.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت.

— قەدىمقى زامانىدا بىر پادىشا بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ خوتۇنى.

پادىشا بىلەن قارچۇغىنىڭ ھېكايىسى

قەدىمقى زامانىدا شىكارغا ناھايىتى ئامراق بىر پادىشا بار بولۇپ، ئۇ ھەمىشە ئۇۋ قەستىگە مۆرات ئارغىمىقىنى يۈگۈرتۈپ، شىكار بوينىغا كەمەن تاشلايدىكەن. بۇ پادىشانىڭ بىر پەرۋاز بىلەن كويىقاپ قەلئەسىدىن سۈمرۈغىنى ئېلىپ چۈشىدىغان بىر قارچۇغىسى بار بولۇپ، ئۇنىڭ قورقۇنچىسىدىن پەلەك بۈركۈتى ئاسمان ئوردىسىنىڭ توققۇزىنچى پەردىسىگە موكىدىكەن.

قانىتىنىڭ شەپىسىدىن ھەر بارە،
ئاسماندىكى زوھرە بولاتتى پارە.
ھەملە قىلسا پەلەك ئەۋجىگە ئەگەر،
چەرخ بۇركۇتى ئۇزىدىن توكەتتى پەر.

پادىشا بۇ قارچۇغىسىنى تولىمۇ ياخشى كورگەچكە شىكارغا چىقىقان چېغىدا، تولا ۋاقىتلاردا ئۇزى كوتىرىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ قارچۇغىسىنى قولىغا ئېلىپ، ئۇۋغا چىققان ئىكەن، بىر كىيىك ئالدىدىن قېچىپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ، شۇنداق تېز يۇرۇپتىكى، سەرسەر شامىلى ئۇنىڭغا ھەمرا بولسا، ئېتىسىنىڭ تۇيىغىغا ئۇلىشالمىغىدەك، خىيال خەۋەرچىسى ئۇنىڭغا ئەگەشسە، ئۇنىڭ چاڭ تۇپىسىنى كورەلمىگىدەك دەرىجىدە تېز چېپىپتۇ.

ئالدىراشنىڭ شەيتىنى ھەمرا بولۇپ،
يۇردى پەلەك ئېتىدىنمۇ شۇنچە تېز.

خادىم ۋە مۇلازىملىرىنىڭ بەزىسى پادىشانىڭ ئارقىسىدىن يۇرۇپ باقالماي بولسىمۇ، بىرپەستە پادىشانىڭ قارىسىنى كوزدىن يوقىتىۋېرىپ قويۇشۇپتۇ. پادىشا لەشكەردىن يىراق ئۇزاپ كېتىپتۇ. ئۇ كۈنى ھاۋا ناھايىتى ئىسسىپ كەتكەن ئىكەن. پادىشا ئۇسۇزلۇقتىن قىينىلىپ، قارچۇغىسىنى چاقىرىپ ئېلىپ، سۇ ئىستەپ ھەر تەرەپكە ئات يۇگۈرتۈپ يۇرۇپ، بىر تاغ ئېتىگىگە بېرىپ يېتىپتۇ. قارىسا تاغنىڭ بىر ئەگمە يېرىدىن تامچىلاپ سۇ تېمىپ تۇرغان ئىكەن. پادىشا دەرھال غىلاپىتىن جامىنى چىقىرىپ، ئۇ سۇغا بىر پەس تۇتقان ئىكەن جام تولۇپتۇ. ئۇنى ئەمدى ئىچمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا، قولىدىكى قارچۇغا بىر تەلپۈنۈپلا قانىتىنى جامغا ئۇرغان ئىكەن، سۇ پۈتۈنلەي توكۈلۈپتۇ. پادىشانىڭ ئاچچىغى كېلىپ، جامنى يەنە تۇتۇپتۇ، جام

تولغاندا قارچۇغا ئۇنمۇ توكۈۋېتىپتۇ. مەينى كورگەن بولسىمۇ تېتىيالماي تەشنا بولغان كىشىلەردەك، تەشنالىق ئىزتىرابى بىلەن تۇرغان پادىشا قارچۇغىنىڭ بۇ ھەركىتىدىن غەزەپكە كېلىپ، قارچۇغىنى تاشقا بىر ئۇرغان ئىكەن، ئولۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا چۈلۈۋۇردار يېتىپ كەپتۇ - دە، قارچۇغىنىڭ ئولۇك، پادىشا - نىڭ تەشنا تۇرغانلىغىنى كورۈپ، غانجۇغىسىدىن ئاپىتۇۋىنى ئېلىپ جامنى يۇيۇپتۇ ۋە پادىشاغا سۇ بەرمەكچى بولۇپتۇ.

— ھەي چۈلۈۋۇردار، بۇ سۇدىن تولىمۇ ئىچكىم كەلگەن ئىدى. بۇ يەردىن جام تۇتسام پات تولىدۇ. سەن ئۇستۇن چىقىپ سۇنىڭ بېشىدىن جامنى تولدۇرۇپ چۈشكىن، — دەپ بۇيرۇپتۇ پادىشا.

چۈلۈۋۇردار ئۇستۇن چىقىپ قارىسا، كوكلى قاتتىق بېخىل - لارنىڭ كوزىدەك بىر قەترە سۇ يۇز ھەسرەت بىلەن تاشقىرى چىقىۋاتقان بىر بۇلاق بولۇپ، بىر ئەجدىھا ئاشۇ بۇلاق يېنىدا ئولۇپ ياتقان ۋە ئۇنىڭ ئېزىلگەن زەھىرى سۇغا قوشۇلۇپ توۋەنگە تامچىلاۋاتقان ئىكەن. چۈلۈۋۇردار ھەيران قاپتۇ ۋە سەراسىمە بولۇپ، پادىشانىڭ قېشىغا چۈشۈپ، كورگەن - لىرىنى پادىشاغا تولۇق بايان قىلىپتۇ ۋە ئاپتۇۋىدىن سۇ قۇيۇپ پادىشاغا بېرىپتۇ، پادىشا سۇنى ئىچىپ بولۇپلا يىغلاشقا باشلاپتۇ.

تەشنالىقنى دەپئى قىلدى ئۇزىدىن،
ئاغزىدىن ئىچكىنى چىقتى كوزىدىن.

چۈلۈۋۇردار پادىشانىڭ يىغلاش سەۋەبىنى سورىغان ئىكەن، پادىشا دەرت تولغان كوكلىدىن ھەسرەتلىك ئاھ تارتىپ:

مەندىكى غەمنى كىشىلەرگە قىلالماسمەن بايان،
تاقەت ئەيلەپ تېخى كوكلۇمدە تۇتالماسمەن نىھان.

ـــ مانا بۇ ۋاپادار جانـۋارنى ئولتـۇرگـنـىـگه پۇشايـمان يەۋاتـمەن هەم شۇنداق نادانلىق، هەم سەۋرسىزلىك قىلـغـنـمـغا نادامەت قىلـۋاتـمەن، ـــ دەپتۇ.

ـــ ئەي پادىـشاھىم، ـــ دەپتۇ چۇلـۋۇردار، ـــ بۇ قارچـۇغا سـىزنى چـوڭ ئاپەتتىن قۇتقـۇزغان ئـكـەن ۋە بۇ مەملـكـەت خەلقىنىڭ غېمىنى يىگەن ئكەن، ئۇنى ئولتۇرۇشكە ئالدىرىـمـغان بولـسـڭىز ۋە غەزەپ ئوتىنى يۇۋاشلىق سۇيى بىلەن ئوچـۇرگەن بولسـڭىز ھەم ھوكۇمالارنىڭ:

ئېتىڭنى تېز چاپتۇرمىغىن ئۇنچىلا،
تىزگىنىنى تارتمىغىڭ بولغاي قىيىن.

دىگەن سوزىـدىن سىرتـقا چـىـقـمـغان بولسـڭىزمۇ بولۇپتىكەن.

ـــ مەن بۇ ناموناسىپ ئىشىمدىن پۇشايـمان پايدا بەرمەي - دىـغان چاغدا، پۇشايـمان قىلـسـپ قالـدىـم. ئەمـدى بۇ مالامەت جاراھىتى ھىچقانداق مەلھەم بىلەن ساقايمايدىغان بولدى. تاكى تىرىكلا بولىدىغان بولـسام، بۇ ھەسـرەت داغى كوڭلۇمـدە ساقلـى - نىدىـغان ۋە ئەھۋالىم يۇزىنى نادامەت تىرنـىـغى بىلەن تاتـىـلاپ ئوتىدىـغان بولدۇم - دە! بۇ ئىشنى ئۇزەم قىلدىم، ئۇزەم قىلـغانـغا نىمە چارە بولسۇن؟ ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ پادىشا.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمـكى، بۇنـداق ئىشلار ئالەمدە ناھايـىـتى كوپ يۈز بەرگەن ۋە نۇرغۇن كـىـشـىـلەر ئالـ - دىراڭغۇلۇقنىڭ شۇملۇغىدىن نادامەت گىردابىغا چۆشۈپ، ھالاۋەت دېڭىزىغا غەرق بولغان.

گوھىرى بار بولسا كىمنىڭ زاتىدا،
ئوپكىسىزلىك قامىغاي ھىچ ۋاقتىدا.

ئۇچمىغاي چۈنى كەبى ھەرخەس بىلەن،
خەس كەبى ئۇچماس يەنە پۈدەش بىلەن.
قويسا ھەركىم ئىشقا چاقماقتەك قەدەم،
ئۇچكۈسى كوپ يورۇماي نۇرى شۇدەم.

ــ ئەي، جېنىمنىڭ ئارامى ۋە روھى راۋانىمنىڭ راھىتى، بۇ ھېكايە بىلەن ماڭا تەسەللى بەرگىڭ ۋە يارا كۆڭلۈمگە مەلھەم قۇيغۇڭ، مەن ئەمدى بىلگىسىكى، بۇ گۈنادا مېنىڭ شېرىكلىرىم ناھايىتى كوپ ئىكەن ھەم ئۇلارنىڭ قىسىلىرى زامان بەتلىرىگە يېزىپ قالدۇرۇلغان ئىكەن. مېنىڭ ھېكايەمۇ ھايات ۋاراقلىرىغا يېزىلىپ قالغۇسىدۇر. ئەگەر ھەر قانداق كىشى ئۇز ئىشىدا غەپلەتكە ئادەتلىنىپ قېلىپ، سەۋرە قىلىش ۋە توختۇۋلىشىنىڭ مەنپەئەتىدىن بەھرىسىز قالسا، ئۇنىڭغا بۇ ھېكايە ۋە رىۋايەتلەر بىلەن ئاگاھلىق يېتىپ، ئىبرەت ھاسىل بولسۇن، ــ دەپتۇ زاھىت.

مانا بۇ بىر ئىشقا ئويلىماي قەدەم قويغانغا ۋە پېكىر قىلماي قول ئۇزىتقانغا كىشىلەرنىڭ داستانى. ئەقىللىق كىشىلەر بۇ تەجرىبىنى ئۇزىگە پىشۇا قىلىشى كېرەك ۋە ئۇز خۇي ـ پەيلىنىڭ ئەينىگىگە ئاقىللارنىڭ نەسىھەتلىرى بىلەن سىر بېرىشى كېرەك. ھەممە ۋاقىتتا ئويلىنىپ ئىش قىلىش تەرىپىگە يۈزلىنىشى كېرەك ھەم ئالدىراڭغۇلۇق يولىدىن يۈز ئورۇشى كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا ياخشىلىق ۋە بەخت ـ سائادەتنىڭ مەدەتكارلىغى ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىدۇ ھەم دولەت ۋە ئىقبالىنىڭ يارلىغى ئۇنىڭدىن ئاجرىمايدۇ.

كوكۈلنىڭ تىزگىنىنى سەۋرىنىڭ ئىلكىگە تۇتقۇزساڭ،
مۇرات ـ مەقسەت ھوسۇلىنى تېرىشماق بىرلە ئالغايسەن.

ئالدىراڭغۇلۇق يولىغا غەپلەت ئېتىنى بۇرىما،
بولمىسا، ھالاكەت يېرىگە ئوزەڭنى چالغايسەن.
ئالدىراش، سېنى شۇنداق يامان خەتەرگە باشلاركى،
يۈز يىللاپ چىقالماي ئۇ خەتەر ئىچىدە قالغايسەن.
يۈڭاشلىقىنىڭ نىقابىنى يۈزۈڭدىن ئالمىغىن، ئالساڭ،
قاباھىتىڭنى پۈتكۈل ئەل كۆرۈپ قالسا ئۈيالغايسەن.

يەتتىنچى باب

تەدبىر ۋە ھىلە - مىكىر بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ سۇيىقەستىدىن قۇتۇلۇش كېرەكلىگى توغرىسىدا

راي بەرەھمەنگە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئويلىماي ئىش قىلىپ، ئۆزىنى ھەيرانلىق ۋە نادامەت دەريياسىغا سالغان ھەم سەۋرسىزلىك بويىنىنى پۇشايمانلىق دامىغا ئالغان كىشىنىڭ داستانىنى ئاڭلىدىم. ئەمدى يەتتىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە، دۇشمەنلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ ھالاكەت پەنجىسىدە تۇرغانلىقىنى كورۇپ، ئۇلاردىن بىرىگە دوستلۇق قىلىپ ۋە ئوتتۇرىدا ۋەدە باغلىشىپ، شۇنىڭ نەتىجىسىدە دۇشمەنلەر قەستىنىڭ بالاسىدىن قۇتۇلغان كىشىلەرنىڭ قىسىلىرىدىن بايان قىلىپ بەرگىن. بالادىن خالاسلىق تاپقاندىن كېيىن، ئۆزىگە ياردەم قىلغان دۇشمىنى بىلەن قىلىشقان ۋەدىسىگە قانداق ۋاپا قىلماق كېرەك؟

ــ كوپەنچە، دوستلۇق ۋە دۇشمەنلىك يۈزەكى بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ناھايىتى تېزلا زاۋال تاپىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ بەرەھمەن، ــ بەزى دوستلۇق ۋە مۇھەببەت

بارا - بارا ئاز قالـــدۇ، بەزى ئاداۋەتـــمـــۇ ئوزگىرىپ شۇبـهە غۇبارى كوڭـۈل لەۋھەسىدىن يوقىلىدۇ، ئالەم ئەھلىنىڭ دوستلۇغى ۋە ئاداۋىتى خۇددى باھار يامغۇرىغا ئوخشاش گاھى ياغىدۇ، گاھى توختايدۇ، ئۇ دائىمى ۋە مەزمۇت بولمايدۇ.

ھەركىم ماڭا دوستلۇقنى قىلسا بايان،
ئۇنى پىنھان دۇشمەن دەپ قىلدىم گۇمان.
خالايىقنىڭ گىنەسى ھەم مېھرىگە،
قىلچە ئىشەنچ يوقلۇغى بولغان ئايان.

بۇ زامان خەلقىنىڭ ئاشنالىق ۋە بىگانىلىقلىرى پادىشانىڭ يېقىنچىلىغى ۋە گۈزەللەرنىڭ جامالى، ياشلارنىڭ ئاۋازى ھەم خوتۇنلارنىڭ ۋاپاسى قاتارىغا كىرىدۇ. شۇنداقلا، دۆانىلەرنىڭ ئىلتىپاتى، مەسلەرنىڭ ساخاۋىتى، ئاسلارنىڭ ئېتىقادىمۇ دۇشمەنلەرنىڭ ئالدىمىغا ئوخشاش بولۇپ، بۇلارنىڭ ھىچ بىرىگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ.

بولسىمۇ بىر چوڭ سائادەت ۋەدىلەشمەك دوست بىلەن،
تۇرمىسا ئۇ ۋەدىسىگە ئوخشىغاي نەق قەست بىلەن.

شۇنىڭ ئۈچۈنـــمـــۇ تـولا دوســـتـلـۇق يەك تەن ۋە يەك جانلىق مەرتۋىسىگە يەتكەنـدىن كېيىن، ئۇنـىڭغا كوز تىگىپ، بىر يولـلا ئۇ دۇشمەنلىككە ئايلىنىپ كېتىدۇ. تولا ئاداۋەتلەرمۇ ياخشىلىق ۋە مۇھەببەتكە ئايلىنىپ كېتىدۇ - دە، ئوتتـۇرىدىكى نىزا مـراسى ئازغىنا سەۋەپ بىلەن يوقلىپ، دوستلـۇق بىناسى مۇستەھكەملىنىدۇ. شۇ سەۋەپتىن، ئەقىللىق كىشىلەر ئوز دۇشمەنلىرى بىلەن ئۇلپەت بولۇشنى تاشلىمايدۇ ھەم ئۇلارنىڭ دوستلۇق مۇقامىغا كېلىشىدىن ئۇمىت ئۇزمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن

بىللە، ئۇلار يەنە ھەر قانداق دوستىغا ئىشەنچ قىلىپ كەتمەيدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ۋاپا قىلىشى مۇمكىنلىگىنى جەزمەنلەشتۈرمەيدۇ. "كىشى بىلەن ئالىدىرماڭ دوست بول، دۇشمىنىڭگە ئالدىرماڭ دۇشمەنلىك قىل" دېگەن سوزدىنمۇ ئەنە شۇ مەزمۇن چىقىدۇ. بۇ گەپنىڭ مەنىسى: "بىركىم بىلەن بەك قىزغىن دوست بولۇپ كەتمىگىن، ئۇنىڭدىن ئاداۋەت يېتىپ قېلىش ئېھتىمالى بار. دۇشمىنىڭگە دۇشمەنلىك قىلىشقىمۇ بەك ئالدىراپ كەتمىگىن، ئۇنىڭدىن دوستلۇق كېلىش ئىمكانىيىتى بار" دېگەنلىكتۇر. دوستلۇق ۋە تەرەپتارلىق، كوپىنچە، كىشىنىڭ ئوزىدىكى تەكىنلىك، خۇي - پەيلىنىڭ ياخشى بولۇشى ۋە گەپ سوزىنىڭ ئورۇنلۇق بولۇشىغا مەنسۇپ بولىدۇ.

بولماسلىق كېرەك دوستلۇقتا ئۇنداق،
ئىككى تارىغا سىغمىغدەك ھوي.
دۇشمەنلىكمۇ ھەم بولمىغاي ئۇنداق،
ئالالمىغدەك مۇھەببەتتىن بۇي.
ئىككى تەرەپنى ئەيلىگەي رازى،
بولسا ھەركىمدە ھوتتىدىراق خۇي.

شۇنىڭ ئۈچۈن زامان ئەھلىنىڭ دوستلۇق ۋە دۇشمەنلىكلىرىنىڭ ئېتىۋارى يوق. ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلايدىغان دانا كىشىلەر، بەزى ۋاقىتلاردا، ئوزىگە نەپ يېتىشىگە كوزى يەتسە، دۇشمەن بىلەن دوست بولۇشتىنمۇ قاچمايدۇ ۋە ۋاقىتنىڭ تەقەززاسىغا قاراپ، ئوزىگە پايدىلىق بولغان ھەر قانداق ئىشنى قىلىدۇ. نەتىجىدە، ئۇلارنىڭ يېراقنى كورۇشى ھەم ياخشىلىقنى ئويلىشىنىڭ بەركىتىدىن ئۇلارغا دولەت ئىشىگى ئېچىلىپ، سائادەت سۇبھىسى يورۇيدۇ. بۇ ئېيتىلغان سوزلەرنىڭ مىسالىرىدىن بىرى چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ قىسسىدۇر.

ـــ ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ راي.
ـــ قىسسىدە بايان قىلىنىشىچە، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھىمەن.

چاشقان بىلەن مۇشۇكنىڭ ھىكايىسى

بەردەڭ ئورمانلىغىدا بىر دەرەخ بار بولۇپ، ئىگىزلىكتە ھەممە دەرەخلەردىن بېشى ئۈستۈن، چوڭلۇقتا بارلىق دەرەخلەردىن كاتتا، سايىسى ھەممىدىن ياخشى ئىكەن.

ھەردەرەخنىڭ كوپ بولسا مۇدىسى،
بەرگى شاخ ئارا بولۇر جىلۋىسى.

ئۇ دەرەخنىڭ تۈۋىدە بىر چاشقان ئۇۋا تۇتقان ئىكەن. ئۇ ھەرىسخور تەبىئەتلىك، ھىلىگەر، پەملىك ۋە ھۇشيار بولۇپ، بىر پىكىر يۈرگۈزۈش بىلەن مۇشكۈل گىرەلەرنى ئېچىۋېتىدىغان، بىردەمدىلا يۇز خىل ھىلىنى كوڭلىگە كەلتۈرۈپ بولىدىغان بىر چاشقان ئىكەن.

تاپار ئىدى مۇشكۈل ئىشقا چارىنى،
بىر نەپەستە قىلاتتى مىڭ مىكرىنى.

ئۇنىڭغا يېقىن جايدا بىر مۇشۇكمۇ ۋەتەن تۇتقان ئىكەن. ئۇلار ماكانلاشقان ئۇ جايغا ئوۋچىلار ناھايىتى كوپ كېلىدىكەن ۋە تۈزاق قۇرىدىكەن. بىر كۈنى، بىر ئوۋچى نەق ئاشۇ دەرەخ تۈۋىگە تۈزاق بېسىپتۇ ۋە بىر پارچە گوشنى ئۇ تۈزاقتا بېكىتىپ قويۇپتۇ. ھىلىقى مۇشۇك تۈزاقتىن غاپىل بولۇپ قېلىپ، گوشنىڭ

پۇرغىنى پۇراپ، گوشنىڭ قېشىغا كېلىپ چىشلەپ تارتىشى بىلەنلا تۇزاقنىڭ ھالقىسى ئۇنى تۇتۇپتۇ.

ھېرىس سالغاي كىشنى دام ئىچىگە،
ھەر قانچە پاكىنىمۇ ھارام ئىچىگە.
گەرچە سەن ئەقىللىق ھۇشيار بولساڭمۇ،
تاشلىغاي ئاقىۋەت قاپقان ئىچىگە.

دەل شۇ چاغدا، چاشقان ئۇزۇق ئىزلەپ تۇشۇكتىن چىقىقان ئىكەن، ئېھتىيات كوزى بىلەن ھەرتەرەپكە نەزەر سېلىپ، تۈيۇقسىزدىن مۇشۇككە كوزى چۈشۈپ قاپتۇ. گەرچە ئۇنى كورۇش بىلەن قورقۇنچىدىن چاشقانىنىڭ كوزىگە ئالەم قاراڭغۇ بولغان بولسىمۇ، لېكىن كوڭلىنى توختىتىپ ياخشى قاراپ ئۇنىڭ تۇزاققا گىرىپتار ئىكەنلىگىنى كورۇپ، ئۇچىغا جان - دىلى بىلەن دۇئا قىلىپ، دۇشمىنىنىڭ بەنتكە چۈش - كەنلىگىگە شۈكرى ئېيتىپتۇ. ئەمما چاشقان يەنە بىر تەرەپكە قارىسا بىر مولۇن ئۇنىڭ قەستىدە تۇرغان ئىكەن. ئۇنى كورگەن چاشقان بىسەرەمجان بولۇپ، دەرەخكە قارىسا بىر قاغا شاخ ئۈستىدە ئۇنى ئالماقچى بولۇپ تىكىلىپ قاراپ تۇرغانلىغىنى كورۇپتۇ - دە، قورقۇنچىسى ۋە ئىزتىرابى تېخىمۇ ئارتىپتۇ.

ئاھ، مېنى شۇم تەلىيىم ھەركۈن كورۇپ،
باشلىغاي ئۇ، قايدا ئاپەت بولسا كوپ.

شۇندا چاشقان ئويلاپ قاپتۇ: "ئەگەر ئالدىمغا ماڭسام مېنى مۇشۇك تۇتۇۋالىدۇ. ئەگەر كەينىمگە يانسام مولۇنىنىڭ چاڭگىلىغا چۈشىمەن. ئەگەر ئوز ئورنۇمدا تۇرىۋەرسەم، قاغا كېلىپ ئالىدۇ. بۇ بالالار ئالدىدا، قانداق قىلسەم ئەمدى؟

بۇلارنىڭ خەۋپىدىن قانداق ھىسلە بىلەن قۇتۇلىمەن، بۇ غۇسسلىق قىسسەمنى كىمگە ئېيتىمەن، بۇ دەردىمگە كىمدىن دەرمان ئىستەيمەن ئەمدى؟

ئۇشبۇ كارىم مەسلىھەتىن سورغىلى يوق ھەمدىمىم،
كۆڭلۈم ئەھۋالىنى ئەرز ئەتمەككە يوقتۇر مەھرىمىم.

ھازىر ماڭا ھەممە بالالارنىڭ ئىشگى ئوچۇق ۋە ھەممە قۇتۇلۇش قوۋۇقلىرى تاقاقلىق تۇرۇپتۇ. شۇنداقتىمۇ مەن كۆڭلۈمنى جەم قىلىپ، ئۇزەمنى خالاسلىق يولىغا سېلىشىم كېرەك. چۈنكى روزىگار ساقىيسى گەرچە قەھرى پىيالىسىنى ئۇزاتسىمۇ، بەزىدە مەرھىمەت شارابىنىمۇ ئىچۈرۈپ قويىدۇ - دە!

بولما غەمكىن تۇرماس بىر ھالەتتە بۇ جامى پەلەك،
گاھى تۇتقاي قەھرىدىن مەي، گاھى قىلغاي مەرھەمەت.

شۇنىڭ ئۈچۈن دولەت لىباسىنى كەيگىنىگە خوشال بولۇپ كۇلۇپمۇ كەتمەيدىغان، مېھنەت پالىزىنى يېپىنغانلىغىغا غەمكىن بولۇپ يىغلاپمۇ كەتمەيدىغان كىشىلەر مۇستەھكەم مەرت كىشىلەر بولۇپ ھىساپلىنىدۇ.

رەنج ۋە راھەت يەتكىنىگە بولمىغىن غەمكىن ۋە شات،
قىلماق جاھاننىڭ رەسمىدۇر گاھى غەمكىن گاھى شات.

بۇ پۈرسەتتە ماڭا ئەقىلنىڭ سايىسىدىن ياخشىراق پانا يوق ۋە دانىشمەنلىگىم ئۇستازىدىن شەپقەتلىكرەك يارەمچى يوق. ئەگەر ھەركىشىنىڭ ئىرادىسى مۇستەھكەم بولسا، ھىچقاچان ئوزى تەرەپكە خەۋپ ۋە ھەيرانلىقنىڭ كېلىشىگە يول بەرمەيدۇ.

ئەقىلسىلىق كىشىلەر: "زېرەكلەرنىڭ قەلبى دەريادەك بولۇشى كېرەك، چۈنكى دەريانىڭ كەڭلىگى ۋە چوڭقۇرلۇغىنى مولچەر - لىگىلى بولمايدۇ. زېرەكلەرنىڭ قەلبىمۇ ئەنە شۇنداق، ھەر قانچە سىر - ئەسرارلار ئۇنىڭغا يوشۇرۇنسا مەلۇم بولمىغىدەك، ھەر قانچە جاپا ۋە بالا كەلكۈنى ئۇنىڭغا كەلسە ئۇنىڭغا سىغىپ كېتىپ، باشقىلارغا ئاشكارا بولمىغىدەك بولۇشى كېرەك. بولمىسا مېھنەت يەتكەن ۋاقتىدا، ئىزتىراپ ھەم ۋەھىمە بىلەن ئەقىلنىڭ يۈزى يېپىسلىپ قېلىپ، تەجرىبە ۋە تەدبىر پايدىلىرىدىن بە- بەھرى قالىدۇ" دىگەن ئىكەن.

مەرت ۋە مۇستەھكەم كىشى تۇرغان يېرىدىن تەۋرىمەس،
گەرچە چەرخىتەك چورگىلىتىپ تۇرسىمۇ دەۋران ئۇنى.
بەلكى تەمكىن كۆيىنىپىدا تۇرار سۇمرۇغ بولۇپ،
ئۇچماس ئۇ قۇشقاچ بولۇپ ئۇچۇرسىمۇ بوران ئۇنى.

ھەركىمەرسە ھەر كۈنى ئەنىدىشە قىلىشۇەرسە ۋە "ئۇنداق بولماس، مۇنداق بولماس" دەپ ۋەسۋەسىگە قېلىشۇەرسە، ئۇنىڭ تەدبىرىنىڭ بىنىاسى پاسات ۋە تەپەككۇرىنىڭ بازىرى كاسات بولىدۇ - دە، ھەر قانچە كوڭۈل ئەينىگىگە قارىغىنى بىلەنمۇ تەلەپ دىدارىنى كۆرەلمەيدۇ. ھەر قانچە ئەقىل لەۋھەسىگە نەزەر سالغىنى بىلەنمۇ ئۇنىڭدىن مەقسەت رەقىمىنى ئوقۇيالمايدۇ. بۇ توغرىدا بىر بۇزرۇك مۇنداق دىگەن ئىكەن:

"ھەركىشى ھەر ئىشقا گەر غەيرەت بىلەن قەست قىلمىسا،
ھەر قاچان ئۇنىڭ تەپەككۇر كەمەنى بولغاي ئۇزۇك.
كوڭۈل تەرەددۇدى بىرلە تۇزۇلمەس ھىچ تەدبىرى،
تىترىگەن سۇ ئۇزرە سۇرەت كۆرۈنمىگەندەك تۇزۇك."

هازىر ماڭا لايىق تەدبىر شۇكى، مۇشۇك بىلەن سۆلۈھ قىلىشىم كېرەك. چۈنكى ئۇ دامغا گىرىپتار بولۇپ قالغان بولغاچقا، هازىرنىڭ ئۆزىدە ماڭا مۇھتاج. ئۇ ئەگەر سوزۇمنى ئەقىل قۇلىغى بىلەن ئاڭلىسا ۋە ماڭا ئىككى يۈزلىمىلىك هەم هىلە ئىشلەتمىسە، ئىككىمىزنىڭ ماسلىشىمىزنىڭ بەركىتىدىن خالاسلىق تېپىلىدۇ هەم مېنىڭ مۇشۇك بىلەن ئىتتىپاق تۈزگەنلىگىمنى باشقا دۈشمەنلەر كورسە، يېنىمدا هەمرايىم بارلىغىنى كورگەندىن كېيىن، مەندىن تامايىنى ئۈزۈپ ئوز يولىغا كېتىدۇ".

مۇشۇ خىيالىلاردىن كېيىن چاشقان مۇشۇكنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن "ئەهۋالىڭ قانداق؟" دەپ سوراپتۇ. مۇشۇك بىچارىلىك بىلەن جاۋاپ بېرىپتۇ:

— بەھەد ئورتەندىمكى كوڭلۈم ئوتىدىن بەرگەي خەۋەر،
ئۇسسىغان لېۋىم، قۇرۇق ئاغزىم بىلەن نەملىك كوزۈم.

تېنىم مۇشەققەت بەندىگە باغلاقلىق، جېنىم مېهنەت ئوتى بىلەن داغلاقلىق.

— كوڭلۈمدە بىر مەخپى سىرىم بار ئىدى. مەن ساڭا پۈرسەت تېپىپ ئېيتالمىغان ئىدىم، — دەپتۇ چاشقان.

مۇشۇك ناهايىتى خۇرسەنلىك بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

— كوڭلۇڭگە نىمە كەلگەن بولسا تەكەللۇپسىز ئېيتىۋەرگىن، هەچنىمنى مەخپى تۇتما.

— بىلگىنكى، — دەپتۇ چاشقان، — مەن هەمىشە ساڭا غەم يەتكىنىگە خوشال بولاتتىم ۋە داۋاملىق ساڭا زەرەر ۋە ئاپەت يەتسە ئىدى دىگەن ئارزۇدا ئىدىم. لېكىن بۇگۈن مەنمۇ خۇددى سەندەكلا بالاغا مۇپتالا بولۇپ قالغانلىغىمدىن، ساڭا دوستلۇق قىلىش ئۈچۈن كەلدىم. شۇنداق قىلساق ئىككىمىز قۇتۇلۇشىمىز مۇمكىن.

بولسمۇ غەرەز لېكىن دوستلۇقتا،
بۇ غەرەز بولغاي كېسەلگە شىپا.

مېنىڭ بۇ سوزۇمده يالغانچىلىق ۋە خىيانەت دېگەن نەرسە يوق. سوزۇمنىڭ راستلىغىغا ئىككى گۇۋاھىم بار. بىرى، ئەنە ئاۋۇ ماراپ تۇرغان مولۇن، يەنە بىرى ئەنە دەرەخ ئۈستىدە مېنى قەستلەپ ئولتۇرغان قاغا. ئەگەر سېنىڭ يېنىڭغا كەلسەم ئۇ ئىككى دۇشمەن ئائۇمت بولىدۇ. سەن مېنى پاناھىڭغا ئالساڭ، مېنىڭمۇ غەرىزىم ھاسىل بولىدۇ، سېنىڭ بەختلىرىڭمۇ كېسىلىدۇ. بۇ ئىشتىن ئىككىمىزگە پايدا بار.

مۇشۇك بۇ سوزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، تەپەككۇرغا چۇ - شۇپتۇ - دە، چاشقانىنىڭ سوزلىرىنىڭ ئاستىن - ئۈستىنى ئۆزۈندىن - ئۆزاق ئويلاپ باقماقچى بولۇپتۇ. چاشقان ئۇنى پەملەپ قاپتۇ ۋە ۋاقتىنىڭ زىق ئىكەنلىگىنى كورۇپ، يەنە شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي مۇشۇك! سوزۇمنى ئاڭلا ۋە قەلبىمىنىڭ پاك ئىكەنلىگىدىن خەۋەردار بول. مەقسەت ھوسۇلىنى يېغىشنى ئارقىغا تارتما. ئاقىل كىشى ئىشلاردا مۇجمەللىك قىلىش ۋە ساقلاپ ۋاقىتنى ئوتكۈزۈۋېتىشنى راۋا كورمەيدۇ. ھازىرقى ۋاقىت غەنىمەت. شۇڭا ئىشقا تېز كىرىشمەك كېرەك. مەن سېنىڭ مەۋجۇتلۇغۇڭ بىلەن كوڭلۇمنى خوش قىلىمەن. سەنمۇ مېنىڭ تىرىكلىگىمدىن خوشال بولغىن. چۇنكى بىزنىڭ نىجات تېپىـ شىمىز بىر بىرىمىز بىلەن بولىدۇ. سەن بىلەن مەن ھازىر كېمە بىلەن كېمىچىگە ئوخشايمىز. كېمە كېمىچىنىڭ ھەركىتى بىلەن دەريا قىرغىغا يېتەلەيدۇ. كېمىچى كېمىنىڭ مەدىتى بىلەن سۇدىن ئوتىدۇ. سوزۇمنىڭ راستلىغىنى كېيىن چۇشىنىسەن، تېز بولغىن، پۇرسەت قولدىن كەتمىسۇن. بولمىسا ئومۇر بىزگە ئامان بەرمەسلىكى دەپ قورقىمەن. مېنىڭ قىلغان ۋەدەمگە ئەلۋەتتە ۋاپا قىلىدىغانلىغىم ساڭمۇ روشەن. سەنمۇ بۇ توغرىدا

بەشىنچى ئىرغاتقىن - دە، بىر سوز ئېيتقىن.

قاشلىرىڭنىڭ ئارىسىغا تەكتىم كوز،
بىر بىشارەت بولارمىكىن ئۇندىن دەپ.

مۇشۇك چاشقاننىڭ سوزى راست ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپ، خوشال بولۇپ كېتىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:
— ئەي چاشقان! سوزۇڭنىڭ ھەقىقەت ۋە دۇرۇسلۇغى مەلۇم بولدى ئەمدى. مەن سۇلۇھ قىلىشنى قوبۇل قىلىمەن ۋە ھەقتائالانىڭ "ئۇرۇشماقتىن سۇلۇھ ياخشى" دىگەن ھوكمىنى جان قۇلىغى بىلەن ئاڭلايمەن. بۇنىڭ تەپسىلى مەزمۇنى مۇنۇ بېيىت ئىچىگە سىڭدۇرۇلگەن.

سۇلۇھ قىلماق مۇمكىن بولسا جەڭ قىلمىغىن،
ئىززىتىڭنى ساقلا، شوھرەت تالاشمىغىن.
جاھان خەلقى بىلەن تۇزگىن سەن مادارا،
ئوز شىشەڭگە ئوزەڭ ھەرگىز تاش ئۇرمىغىن.

ئەگەر مەن بىلەن قىلغان ۋەدەڭگە ۋاپا قىلىدىغان بولساڭ، مەنمۇ سەن بىلەن ۋەدە باغلىشىمەن ۋە ئىككىمىز ۋەدىمىزگە ۋاپا قىلىمىز دەپ ئىشىنىمەن. ئەمدى ئېيتقىنا، مەن ساڭا قانداق ئىش قىلىپ بەرسەم بولىدۇ؟
— ساڭا يېقىن بارغىنىمدا، ماڭا ياخشى ئىززەت - ئىكرام بىلەن تازىم قىلىپ، ھورمەت كورسەتكىن. سېنىڭ ئىلتىپاتىڭنى دۇشمەنلەر كورۈپ، ئارىمىزدا مەھكەم مۇھەببەت ئەقىدىسى ئورنىتىلغانلىغىنى بىلىپ، نائۇمىت ۋە مەھرۇم بولۇپ قايتىپ كەتسە، مەن خاتىرجەملىك بىلەن سېنىڭ بەنتلىرىڭنى كېشىكە مەشغۇل بولىمەن، — دەپتۇ چاشقان.

مۇشۇك ئۇنىڭ تاپىلاشلىرىنى قوبۇل قىلىپتۇ. چاشقان ئەنە شۇ ئۇمىتۇارلىق بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. مۇشۇك ئۇنىڭغا ئىززەت - ھورمەت كۆرسىتىپ، مۇلايىملىق بىلەن كۆڭلىنى ئىستەپ مېھرىۋانلىق قىلىپتۇ. مولۇن بىلەن قاغا بۇ ھالەتنى كۆرۈپ، چاشقانىنى شىكار قىلىشتىن ئۈمىت ئۈزۈپ، ئىككىسى ئىككى تەرەپكە كېتىپتۇ. چاشقان ئۇ ئىككى دۇشمەن غېمىدىن قۇتۇلۇپ، مۇشۇكنىڭ بەنتلىرىنى كېسىشكە كىرىشىپتۇ. لېكىن ئۇ ئىشنى باشلاپلا يەنە ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ: "گەرچە بەزى دۇشمەنلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن قۇتۇلغان بولساممۇ، مانا بۇ مۇشۇكىمۇ ماڭا بىر كاتتا بالا، ئەگەر بۇنى بوشاتسام، مۇبادا ماڭا قەست قىلسا، ئۇنىڭدىن قانداق قۇتۇلمەن"— دەپ ئويلاپتۇ ئۇ.

مۇشۇك ئۇنىڭ بۇ ئەندىشىسىنى پەم - پاراسەت بىلەن بىلىپ قاپتۇ ۋە: "بۇ چاشقان ئۇزۇن پىكىرگە چومىدى، مېنى بەنتتىن ئاجراتماي قېچىپ كېتىش ئېھتىمالى بار ئوخشايدۇ" دەپ قورقۇپ ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ناھايىتى ئاستا تۇتۇش قىلىۋاتسەنغۇ بۇرادەر، نىمە ئۈچۈن ئىتتىكرەك تەڭرىمەيسەن، ھېرىپ قالدىڭمۇ يا؟ سېنىڭ مۇرۇڭنىڭنى بۇنداق بولۇر دېمىگەن ئىدىم مەن؟ سەن ئەمدى ئوز مۇرادىڭ ھاسىل بولۇپلا، مېنىڭ تىرغىمدىكى ۋەدەڭنىڭ ۋاپاسىغا بوشاڭلىق قىلغىلى تۇرىدۇڭغۇ؟ ئۇنداق قىلمىغىن، ۋاپا دېگەن كىشىگە شۇنداق مەنپەئەتلىكتۇركى، روزىگار ئەتتارلىرىنىڭ ساندۇغىدا تېپىلمايدۇ. ۋەدىسىگە تۇرماق دېگەن شۇنداق ياخشى جاۋاھىردۇركى، زامان خەزىنىسىدە مەۋجۇت بولمايدۇ. ۋاي ئىسىت! ۋاپا دېگەن ئۇنىڭ ياخشى نامىنى ئاڭلىغىلى بولسىمۇ، ئۇزىنى كورگىلى بولمايدىغان سۈمرۇغەدەك ئىكەن - دە! سوزىگە تۇرماق دېگەنلىك كىشى ئۇنىڭ ھەقىقىتىدىن نىشانە تاپقىلى بولمايدىغان كىمياەك نەرسە ئىكەن - دە!

بۇ زامانه ئەھلىدىن گەر ئىزلسە ھەركىم ۋاپا،
ئۇ ناداندۇر ئىستىگەندەك خۇددى سۇمرۇغ - كىميا.

— مەن ھەرگىزمۇ ئەھۋالىم يۈزىگە بىۋاپالىق داغىنى سال - مايمەن ۋە ھەرگىز ۋەدىسىگە تۇرماسلىق نامىنى گەدىنىمگە ئال - مايمەن، — دەپتۇ چاشقان، — بەلكى مەن ۋاپانىڭ ئىرادەت كەمەنى ئىكەنلىگىنى بىلىمەن ھەم ۋاپانى ساتادەت يولىنىڭ ئۇزۇغى، قارا تۇپراقنى زەر قىلدىغان كىميا، خىرە كوزنى روشەن قىلدىغان تۇتىيا دەپ بىلىمەن. ۋاپا مىڭىسى يوق باشقا تۇپراق چېچىلسۇن ئىلاھىم.

— ۋاپا دىگەنىنىڭ كامالەت مەھبۇبىلىرىنىڭ پەردازى ۋە ھوسنى جامال رۇخسارىنىڭ زىننىتى ئىكەنلىگىنى سەنمۇ بىلىدە - كەنسەن. ھەر قانداق گۈلزاردا ۋاپا گۈلى ئۇنمەيدىغان بولسا، ھىچقاچان كوڭۈل بۇلبۇلى ئۇنىڭ ھاۋاسىدا ساير نمايدۇ ۋە قايسى رۇخسار ۋاپا خالىدىن خالى قالغان بولسا، ھىچبىر نەزەر ئىگىسى ئۇنىڭ تەرىپىگە قارىمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ:

ھەر قاچان ئۇ بىر تەرەپكە ۋاپا بىلەن قارىماس،
جەننەت ھورى بولسىمۇ گەر بىزگە ھەرگىز يارىماس.

دىگەن گەپ بارغۇ؟ شۇنداق بولغاندىن كېيىن، سەن ۋە - دەڭنىڭ ھوسنىگە ۋاپا زىدىرى بىلەن زىبۇ - زىننەت بېرىشىڭ كېرەك، پەيمانلىرىڭنىڭ يۈزىگە مۇرۇۋەت خالى بىلەن پەدەز بېرىشىڭ لازىم. ھەركىم ئۇزىنىڭ قىلغان ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىسا ئۇنىڭغا خۇددى دېخاننىڭ خوتۇنىغا يەتكەن ھادىسىدەك ھادىسە يېتىپ قالىدۇ، — دەپتۇ مۇشۇك.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ چاشقان.

— پارىس كەنتلىرىنىڭ بىرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ مۇشۇك.

دىخان بىلەن ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ ھىكايىسى

پارىس كەنتلىرىنىڭ بىرىدە، تەجرىبىلىك ۋە پاراسەتلىك بىر دىخان بار بولۇپ، ئۇ روزىگارنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكلىرىنى تولا تارتقان ۋە دەۋرانىنىڭ مۇشكۈل ھەم ئاسان ئىشلىرىنى بىھساپ كورگەن بىر كىشى ئىكەن.

كوپنى كورۈپ ئوزى پىشقان ئەقلى تولغان،
ئوزى زېرەك، دانىشمەن ھەم شىرىن زۇۋان.

ئۇنىڭ بىر خوتۇنى بار بولۇپ، ئۇ ئايالنىڭ يۈزى قاراڭغۇ كېچىنى يورۇتقان شامدەك، لېۋى خۇددى قىزىل مەيدەك، جامالى خۇددى باھار پەسلىدەك خىلمۇ - خىل رەڭلەر جىلۋىلىنىپ تۇرىدىغان، خۇددى روزىگارغا ئوخشاش مىڭلارچە ناز ۋە نەيرەڭ ئۇنىڭ خۇلقىدا كورۈنۈپ تۇرىدىغان ئايال ئىكەن.

ئۇ گۈزەلنىڭ جىسمى، گەر پۈتمىسە جان تەركىبىدىن،
سۇ بىلەن، تۈپراق بىلەن پۈتمەس ئىدى ئۇنداق بەدەن.

ئۇ دىخان زىرائەتكارلىق ئىشىدا تولىمۇ كامىل ئىكەن. شۇنداق بولىسىمۇ ئۇ ئوز ھۈنىرىنى قىلماي سەۋرە - قانائەت بىلەن كۈن كەچۈرۈپ، تەۋەككۈل ئۇرۇغىنى خۇدا بۇيرۇغان يەرگە تېرىيدىكەن. چۈنكى ھۈنەرلىكلەرنى ئوز ھۈنىرىدىن مەھرۇم قىلىپ، ھۈنەرسىزلەرنى مۇرات ئاستىنىغا چىقىرىش ئىككى يۈزلىمە روزىگارنىڭ ئادىتىدۇر. بۇ جاھان:

ئەگىرىلەرگە قىلدى خامانىنى نەسىپ،
توغرىلارغا تەگمىدى لېكىن سامان.

چۈنىلارغا يېدۇرۇپ ھەردەم شېكەر،
ھۇمايۇنغا بەردى دائىم ئۇستىخان.

بىر كۈنى ئۇنىڭ خوتۇنى ئۇنىڭغا تەنە قىلىشقا باشلاپتۇ:
— ھەمىشە ئويىنىڭ بوسۇغىسىدىلا ئولتۇرىسەن. ئەزىز ئومرۇڭنى مۇھتاجلىقتا ئوتكۈزىسەن، "ھەركەت - بەركەت" دېگەن گەپنى بىلمەمسەن؟ گەرچە ھەممە ئادەمنىڭ رىزقىنى خۇدا ئوزى بەرسىمۇ "كاسىپ كىشى خۇدانىڭ دوستىدۇر" دېگەن گەپمۇ بارغۇ؟ شۇنداق بولغاندىن كېيىن، قىلىدىغان كەسپىنى رىزقىنىڭ سەۋىۋى دەپ بىلىپ، كەسپ قىلىپ تۇرۇپ، رىزقىمزنى يەتكۈزۈپ بەرگۈچى تەڭرى تائالانىڭ ئىزنىت ۋە شەۋكىتىنىڭ ھەقىقىتىنى تونۇماق كېرەك - تە!

بىركەسپ رىزقىغا بولسىمۇ سەۋەپ،
تەڭرى ئوزى شۇ سەۋەپنىڭ ئىگىسى.

مەن سېنى كەسىپ قىلىش يولىغا قەدەم قويۇپ، ئوز ھۇنىرىڭ بىلەن ئوزۇق - ئوقەت تاپساڭ ياخشى بولاتتى دەيمەن.
— ئەي ئەزىز يارىم، — دەپتۇ دېخان، — دېگەنلىرىڭغۇ توغرا، مەن ئۇزۇندىن بۇيان مۇشۇ يېزىدا دېخانچىلىق قىلىپ كەلدىم. بۇ يەردىكى ھەممە دېخانلار مېنىڭ چاكارلىرىم ئىدى. ھالا بۇگۈنلۈكتە مېنىڭ دەسمايىلىرىم زايا بولدى ھەم زىرائەتكارلىق جابدۇقلىرى مەندە قالمىدى. چاكارلىق قىلماقتىن باشقا چارە يوق ئەمدى. مەن ئوزەمنىڭ چاكارلىرىمغا چاكارلىق قىلىشىنىڭ خارلىغى ۋە ئارىنى كوتىرەلمەيمەن.

نېنىمغا باقارلارنىڭ نېنىغا باقارمەنمۇ؟
ھاممىلىنىڭ يۈكىنى ئەمدى مەن يۈدەرمەنمۇ؟

ئەگەر كەسپ قىلىمغىم لازىم بولسا، بۇ دېيىلىدىن بىر تەرەپكە كەتمىگىمىز لازىمدۇر. چۈنكى كىشىنىڭ يۈرتىدا دۇش - مەنگە سوز - چوچەك بولمايدۇ كىشى. كەل بولمىسا، باشقا يۈرتقا بارايلى ۋە ئۇ يەردە قانداق قىلساق بىر ئىش قىلىپ كۈن كەچۈرەيلى.

خوتۇن پەقىرلىك ۋە يوقسىزلىقتىن قىينالغانلىغى ئۈچۈن، ۋەتەنىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش بالاسىنى ئىختىيار قىلىپتۇ ۋە ئېرى بىلەن باغدات تەرەپكە سەپەر قىلىپتۇ.

بىر كۈنى ئۇلار يولدا كېتىۋېتىپ ھېرىپ قېلىپ، بىر دەرەخ سايىسىدە ئارام ئاپتۇ ۋە ھەر تەرەپتىن گەپلىشىپ ئولتۇرۇپ دىخان شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي ھورمەتلىك يارىم، بۇ غۇربەت مېھنىتىنى ئىختىيار قىلدۇق ۋە بىزنى ھېچكىم تونۇمايدىغان بىر يۈرتقا كېتىپ بارىمىز، بىزمۇ ھېچكىمنى تونۇمايمىز. خۇدايىتائالا سېنىڭ جاملىڭ سەھىپىسىنى گۈزەللىك رەقىبى بىلەن زىننەتلەپتۇ. ئۇ يۈرتنىڭ ئادەملىرى زالىم ياكى مەككار بولغان بولسا، سېنى زورلۇق ياكى ھىلە بىلەن مەندىن تارتىۋېلىشقا ئۇرۇنۇشى ئېھتىمال. سەنمۇ ئۇلارغا مايىل بولۇپ، مەن ئاجىز ۋە زەئىپنى تاشلاسەن تېخى. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر شۇنداق ئەھۋال يۈز بېرىپ قالسىزە، بۇ ۋەيران بېشىم بىلەن ھىجران ۋادىسىدە قانداق تىرىلارمەن؟

ئولۇمدىن قاچمىغايمەن ھېچ، لېكىن قورقۇنچۇم ئاندىندۇر، مەن ئولسام ئوزگىلەر جىسمىغا سەن بولغايمۇ سەنكىم جان.

ــ نەدىكى سوزنى ئاغزىڭغا ئېلىۋاتسەن! كۆڭلۈڭگە كەچۈرۈۋاتقان نىمە خىيال ئۇ؟

ساڭا چوره بولاي تاكى بولسام هايات،
ئولسەمۇ شۇ يوسۇن بىرله بولاي ژاپات.

ئەگەر مەندە بۇ خيال بولسا، مۇساپىرچىلىق مۇشەققىتىنى تارتىشتى ئىختىيار قىلمىغان ۋە ۋەتەندىن ئاجرىماق داغىنى دەرتىمەن كوڭلۇمگە سالمىغان بولاتتىم. بۇ ۋەدىنى مەن سېنىڭ ئويۇڭگە دەسلەپ كەلگەن ۋاقىتتا قىلغان ئىدىم، تاكى قىيامەتكىچە شۇ ۋەدەمدە تۇرىمەن.

ۋەدەم مەھشەر كۇنىگە ئوزەم بىلەن بارغۇسى،
ئۇ كۇن مېنى "بۇۋاپا" دىيەلمىگەي ھىچ كىشى.

ئەگەر خالايىدىغان بولساڭ مەن يېڭىدىن ۋەدە بېرەيكى، تاكى روھىمنىڭ تاۋۇسى بەدەن بېغدا جىلۋە قىلىدىغانلا بولسا، تىلىم تۇتىسىغا شۇكرۇڭ شېكىرىدىن ئوزگە نەرسىنى تېتىمىغايمەن. تاكى تىرىكلىك ھۇمايۇنىنىڭ سايىسى بېشىمدا بولىدىغانلا بولسا، كوڭلۇم قۇشىنى غەيرىنىڭ دامىغا چۇشۇرمىگەيمەن،ــ دەپ ۋەدە بېرىپتۇ خوتۇنى.

نەچچە كۇن ئىچمىسەم دەۋران ئايىقى،
سېنىڭ بىلەن مېنىڭ ۋەدەم بايىقى.

شۇنىڭ بىلەن خوتۇننىڭ ئەنە شۇنداق ۋەدىلەرنى قىلغىنىغا خوشال بولغان دىخان خاتىرىنى جەم قىلىپ، خوتۇنىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. دەل شۇ پەيتتە، شىكارغا چىققان بىر شاھزادە مۇلازىملىرىدىن ئاجراپ، ئاشۇ جايغا كېلىپ قالغان ئىكەن. ئۇنىڭ نەزىرى ھىلىقى خوتۇنغا چۇشۇپتۇ. خوتۇنىنىڭمۇ ئۇنىڭغا كوزى چۇشۇپ قاپسا، شاھانە لىباسلارنى كىيە-

گەن بىر ياش يىگىت ئاتقا مىنىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ جامالى قارا كىپچىدە كوز قارىغى ئۇنى كورسە كۇندۇزدىكى ئاپتاپمىكىن دەپ خىيال قىلىدىغان، رۇخسارى تولغان گۈلدەك، چاچلىرى تاۋلىنىپ تۇرغان سۇمبۇلدەك، خۇددى گويياكى پەلەك نەققاشى ئوز ھۇنىرى بىلەن يۇز سەھىپىسىگە ئەنبەردىن دائىرە تارتقاندەك ۋە ياكى قۇدرەت دىخنى تەربىيەت بىلەن ھايات مۇئىسى قىرغىغدا دىلنى ئاچىدىغان بىر گۈلزار بەرپا قىلغاندەك گۈزەل ئىكەن.

نازىنىن يار زۇلپىنى يا ماھىتابانغا بېرىپ،
ياكى ئاي-كۇن ھوسنىنى بۇ ياخشى چوكانغا بېرىپ.
قەددىنى كورگەن كىشى يېڭى تىرىكلىك تاپقدەك،
ئابىھايات خىسلىتىنى ئاشۇ جانانغا بېرىپ.
يارىتىپتۇ تەڭرى شۇنداق بىر نازاكەتلىك چىراي،
خۇددى ئاپتاپتەك گۈزەللىكنى ئاشۇ جانغا بېرىپ.

بۇنداق گۈزەل ۋە كوڭۇلدىكىدەك مەھبۇبىنى كورۇش بىلەنلا، يىگىتنىڭ ئىشق سۇلتانى كېلىپ، ئۇ خوتۇنىنىڭ كوڭۇل مەملىكىتىنى سەھرلەپ ئوزىگە قارىتىپتۇ-دە، خوتۇنىنىڭ بەدەن ئويىنىڭ خوجايىنى بولغان ئەقلى ھەممە مېلىنى كوتىرىپ، يوقلۇق دىيارىغا كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ھال تىلى بىلەن:

مەن تەرەپكە قەست قىلىپ ئات سالدىڭىزمۇ ئاتلىغىم،
جان بىلەن كوڭلۇمنى ئوۋلاپ ئالدىڭىزمۇ ئاتلىغىم.

دەپتۇ. ئۇ تەرەپتىن يىگىتمۇ قارىسا، سەنئەت پەدەزچىسى لەتاپەت ئەڭلىگى بىلەن رۇخسارىغا رەڭ بەرگەن، قۇدرەت سىر-چىسى ھۇسن ئېرىتمىسى بىلەن يۇز ئەينىگىگە روشەنلىك بەرگەن بىر مەشۇقە قاراپ تۇرغان بولۇپ، ئاپتاپ نۇرى ئۇنىڭ چېھرى-

سىدىن رەشك قىلىپ پەرىشان بولغۇدەك، خوتەن ئىپارى ئۇنىڭ زۇلپىسىنىڭ خۇشبۇيىدىن كۈنلىگى كېلىپ، باغرى قان بولغۇدەك دەرىجىدىكى بىر گۈزەل ئىكەن.

تېنى ھەم قەددى سەۋرى ھەم سەنۇبەر،
جېمى ئەزاسى لايىق تازا دىلبەر.
سۇ ئىچەتتى ئىككى كوزىدىن جىگەر،
لەۋلىرىدىن شەرۇەت ئىچەتتى شېكەر.
لەۋلىرى گويا كى ھالۋايا ناۋات،
ھالۋا ـ ناۋات ئەمەستۇر ئابىھايات.

شۇنىڭ بىلەن يىگىتنىڭ جان بويىنى خوتۇن مۇھەببىتىنىڭ زەنجىرىگە باغلىنىپتۇ. كوڭۇلنىڭ پۇتى ئۇنىڭ ئىشتىياق كەمەنگە ئىلىنىپتۇ.

ئىشقىڭ ماڭا قوشۇن تارتىپ بىھىساپ،
جانۇ كوڭۇل مۇلكىنى قىلدى خاراپ.

ــ ھەي تولۇن ئايىنىڭ قىبلىسى ۋە پەرىلەرنى رەشىك قىلدۇرغان گۈزەل، سەن كىم بولسەن؟ــ دەپ سوراپتۇ يىگىت،ــ مەن ئاھۇلارنى شىكار قىلىش ئۈچۈن چىقىپ، سېنىڭ ئاھۇ كوزۇڭگە شىكار بولدۇمغۇ؟

قايسى جەننەت ھورى سەن؟
قايسى قۇياش نۇرى سەن؟

ــ ئەي دولىتى ئويغاق يىگىت!ــ دەپ سوغۇق ئاھ چېكىپتۇ ئۇ خوتۇن،ــ ئۇخلىغان بەختىمنىڭ ماڭدىن سوراۋاتامسەن ياكى ئۇيقۇسىز كوزۇمنىڭ قىسمىدىنمۇ؟

مەندە جىسىم باردۇر ئۇنىڭ جانى يوق،
كۆڭلۈمدە باز تولا دەرت، دەرمانى يوق.

ئۇلپىتىم مانا مۇشۇ قېرى ئادەم، كۆڭلۈمدە ناھايىتى كوپ مالاللىق ۋە ئەلەم، سەن مېنىڭ جامالىمنى كورگىنىڭ بىلەن مېنىڭ ھالىم مانا مۇشۇنداق، ئومرۇمدىن لەززەتسىز يۇرۇپ، قاتـ تىقىلىق بىلەن كۈن ئوتكۈزۈۋاتىمەن.

ــ ئەي غەمكىن كۆڭۈلنىڭ شاتلىغى ۋە ۋەيران كۆڭۈلنىڭ ئاۋاتلىغى،ــ دەپتۇ يىگىت،ــ ساڭا ئوخشاش تاۋۇس قەپەزگە چۈشۈپ قالسا راۋا بولامدۇ؟ مۇشۇنداق جامال بىلەن مۇشۇ بىر قېرى ئادەمگە خوتۇن بولۇپ قالساڭ دۇرۇس بولامدۇ؟ سەن شۇنداق بىر ھوسنى خەزىنىسى تۇرۇپ، پېقىرلىق ۋە مۇھتاجلىقتا كۈن كەچۈرەمسەن؟ كەل، مەن سېنى ئىززەت تەختىدە ئولتۇرغۇزۇپ، پۈتۈن مەملىكەتنىڭ مەلىكىسى قىلاي ۋە ھورمىتىڭنىڭ تۇغ ـ ئەلىمنى ھەرەم ئۈستىدە كوتىرەي.

كەل جېنىمنىڭ راھىتى سەن بىلەن مەن،
راھەت ئويى ئىچىدە بولۇپ يەكتەن.
نازىنىن جانىڭغا مەن بىر جان قاتاي،
سەن ئۇچۇن مەن بەلكى بۇ جاننى ساتاي.

خوتۇن بۇ ۋەدىنى ئاڭلاپ، بوۋاي بىلەن قىلىشقان ۋەدىسىنى ئۇنتۇپ، ۋەدە پەيمانىسىنى بۇزاپالىق تېشى بىلەن سۇندۇرۇپتۇ ـ دە، يىگىتنىڭ ئىشارىسى بىلەن دېخانىنىڭ بېشىنى ئاستاغىنا توپىغا قويۇپ قويۇپ، ئالدىراشلىق بىلەن يىگىتنىڭ ئارقىسىغا مىڭىشىپ، ئىشەنچ قولى بىلەن ئۇنىڭ بېلىنى مەھكەم تۇتۇپتۇ. دەل شۇ چاغدا دېخان ئويغىنىپ قېلىپ، بىر ئاتلىق كىشىنىڭ تۇرغانلىغىنى، خوتۇننىڭ ئۇنىڭ ئارقىسىغا مىڭگىشىپ، ۋىسال قولىنى مۇرات بېلىگە

مەھكەم چاپلاپ تۇرغانلىقىنى كورۇپ، جېنىغا ئوت چۈشۈپتۇ ۋە دېمىغىدىن تۇتۇن چىقىپ:

يارىم ماڭا بۇيۇپا بولدى نىتەي،
يات كىشىگە ئاشنا بولدى نىتەي.

ــ ھەي ۋاپاسىز! تېخى بىر سائەت ئۇتمەي تۇرۇپ ۋەدەڭنى بۇزۇپ، ماڭا مۇشۇنداق يۇزسىزلىك قىلىۋاتامسەن؟ــ دەپتۇ.

ــ بىھۇدە ئاغزىڭنى ئۇيراتمىغىن ۋە ئەپسانە ياسىغىن ئەپسۇن ئوقۇنى بىكارلا ئاتمىغىن،ــ دەپتۇ خوتۇن،ــ سەن "چىرايلىقتىن ۋاپا ئىزلىمەك تۇن ئىچىدە كۇن بىلەن ئويۇنى يورۇتماقچى بولغاندەك، گۇلخان ئوتىدا گۇل ئۇرۇغىنى ئۇندۇرمەكچى بولغاندەك ئىش بولىدۇ" دىگەن سوزنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟ يەنە:

سورىدىم مەن: "ئەي گۇزەل، سەندە نىمشقا مېھرى يوق"؟
ئۇ دىدى: "بىزدەك گۇزەلدە يوق ئىرۇر ئۇنداق يوسۇن"

دىگەن گەپمۇ بارغۇ؟

ــ ۋەدىسىدىن قايىتقانلىقىنىڭ مۇكاپاتىغا گىرىپتار بولۇپ قېلىشتىن ۋە بۇۋاپالىغىنىڭ شۇملۇغى تېگىپ قېلىشىنمۇ قورقامسەن؟ ئۇنداق ئىشنى قىلما، ئاخىرى پۇشايمان يەپ قالسەن،ــ دەپتۇ ئېرى ئۇنىڭغا.

خوتۇن ئۇنىڭ سوزىگە ئىلتىپات قىلماي، شاھزادىگە قاراپ:

ــ تېز يۇرگىن، پىراق باياۋاندىن چىقىپ، ۋىسال مەنزىلىگە يېتەيلى!ــ دەپتۇ.

شاھزادە ئىلداملىقتا ئىنتىك شامالمۇ ئۇنىڭغا باراۋەر كېلەلمەيدىغان، يۈگۈرۈك خىيال تېز يۇرۇشتە ئۇنىڭ چېكىمۇ يېتىشەلمەيدىغان:

ئەتتىك شامال ئەمەس ئىدى ئۇنداق تېز،
پەلەك ئۇنداق يۈرەلمەس ئىدى ھەرگىز.
كوزدىن يوقلىشتا ئۇ خۇددى چاقماق،
شەرقتىن غەربكە يېتەر گەر قويسا ئاياق.

تېز چاپقۇر ئېتىنى ئۇ سەھرادا يۈگۈرتۈپتۇ - دە، شۇ زامانلا دىخاننىڭ كوزىدىن غايىپ بولۇپتۇ. بىچارە دىخان "دەرت ئەھلى يولدا يۈرگەيلەر ھەمىشە ئىز بېقىپ" دىگەندەك، ھەم ھارغان، ھەم ئاچقىنىغا قارىماي، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرۈپتۇ ۋە ئوزى بىلەن سوزلىشىپ: "خوتۇنلارنىڭ ۋەدىسىگە ۋاپاسى ھەم ۋاپاسىنىڭ ئاقىۋىتى يوق ئىكەن - دە! مەن بولسام ئۇنىڭ سوزىگە ئىشەنچ قىلىپ، ۋەتەن ھەم دىيارىمنى تەرك ئەيلەپتىمەن. مانا ئەمدى يا كەيىمىگە يانغىلى قۇۋۋىتىم يوق، يا كەينىدىن بارغىلى قۇدرىتىم يوق. ئىشىم نىمىگە سەرەنجام تېپىپ، ئەھۋالىم نېچۇك بولاركىن ئەمدى؟" دەپ ئويلاپتۇ.

يۈردۇم بۇ غەم سەھراسىدا باش - ئاياقسىز،
نە قىلايكى يوق ئىشىمنىڭ باش - ئايىنى.

ئەمما ئۇ ئاشىق بىلەن مەشۇق ئۇچ پەرسەخچە يول يۈرۈپ، "بۇلاق سۇيى ۋە دەرەخ سايىسى بار بىر يەرگە چۈشۈپ، بىرەر سائەتچە ئارام ئالايلى ۋە يولنىڭ ھاردۇغى سەل چىققاندىن كېيىن، تۇرۇپ يەنە ئاتلىنايلى" دەپ دەرەخ سايىسىگە چۈشۈپتۇ ۋە بۇلاق بويىدا بىر دەم ئارام ئاپتۇ. ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ گاھى يىگىت ئۇ دىلرەبانىڭ گۈلرەڭ رۇخسارىسىدىكى ئىپار زۇلپىنى كورۈپ، ياسىمەننىڭ يۇزىگە بىنەپشە گىجەكلەنگەنلىگىنى ياد ئېتىپ:

يېقىپ قارا زۇلپۇڭنى ئاق يۈزىگە،
باغلىدىڭ سەن كۆندۈزلەرنى كېچىگە.

دەيدىكەن. گاھى دىلنى ئازدۇرغۇچى ئۇ نىگار ئۇ ئوغۇلـ
نىڭ زىبا قامىتىگە بېقىپ، ئۇنى ھوسنى جەننىتىدىكى قەددى
كېلىشكەن شەھشات ياكى لەتاپەت بوستانىدىكى دىلكەش سەرۋى
دەپ بىلىپ:

سېنىڭ قەددىڭنى ساز قىلماققا ئوزنى چاغلىدى تەڭرى،
ياساپ يۈز مىڭ نازاكەت بىر بىرىگە باغلىدى تەڭرى.

دەيدىكەن.
شۇ ئەسنادا خوتۇن ھاجەتكە بارماقچى بولۇپتۇ ۋە شاھزاـ
دىدىن ئەيمىنىپ يىراق بېرىپتۇ. ئەسلىدە شۇ يەرگە يېقىن جاڭـ
گال ئىچىدە بىر شىر بار بولۇپ، ئاسمان ئورمانلىغىدىكى يولـ
ۋاس ئۇنىڭ قورقۇنچىسىدىن ماڭالمايدىكەن. ئاسمان ئوكۇزى
ئۇنىڭ پەنجىسىنىڭ خەۋپىدىن پەلەك يايلىغدا دەم ئۇرالمايدىكەن.

غەزەپ بىرلە خىرىلداپ كەلسە ئەگەر،
پەلەك شىرى قىلاتتى ئۇندىن ھەزەر.
يۇرەتتى ئۇ ھەمىشە قەھرى بىلەن،
تىرنىغىنى سۇغۇروپ زەھەر بىلەن.

تاسادىپەن ئۇ شىر چېقىپ قېلىپ، ھېلىقى خوتۇننى كورۇپ
قاپتۇ ۋە دەس كوتىرىپ جاڭگالغا ئېلىپ كىرىپ قارىنىنى يېرىپتۇ.
دەل شۇ پەيتىتە شاھزادە شىرنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، شۇنداق
قاراپ، دىلىبىرىنى بىر ھەيۋەتلىك شىر تۇتۇپ كەتكەنلىگىنى كو ـ
رۇپ ناھايىتى بەك قورقۇپ، بالانى كورۇپلا يارىدىن يۈز

ئورۇپتۇدە، ئېتىغا منىپ چېپىپتۇ. ئۇ ئارقىسىغا قارايمۇ قويماي ناھايىستى تېز قېچىپ كېتىپتۇ، ھەر كىم ئۇزى تېرىغانىنى ئۇزى ئورىدۇ دېگەندەك، ھىلىقى خوتۇن شېرىنكۆ چاڭگىلىدا بۇۋاپالە-غىنىڭ شۇملۇغىنىڭ مۇكاپاتىنى كورگىلى تۇرۇپتۇ. شۇ ئەسنادا، دېخان ئۇلارنى قوغلاپ، يېقىلىپ قوپۇپ يۇرۇپ، بۇلاق بېشىغا كەپتۇ، لېكىن ئۇلاردىن ھېچ ئەسەر تاپالمايى پەريات چېكىپ:

كەتتى يار دەردىمگە ھېچ قىلمايى داۋا،
ۋەدىلەرنىڭ بىرىگە قىلمايى ۋاپا.

ــ ۋا دەريخا! پىراق قاراڭغۇلۇغى ۋسال يورۇقلۇغىنىڭ يۇزىنى ياپتى. شاتلىق باھارى بۇۋاپالىق كوزىگە ئالماشتى.

شامى پۇرقەت ئىچرە قالدىم ماھى تابانىم قېنى؟
بۇ ئولۇك جىسمىمنى تىرگۈزمەك ئۈچۈن جانىم قېنى؟

دەپ ناھايىتى كوپ يىغلاپ، بىھىساپ نالىلەرنى قىلغاندىن كېيىن، خوتۇنىنىڭ ئىزى جاڭگاللىق تەرەپكە كەتكەنلىگىنى كورۇپ قاپتۇ ۋە ئىزلەپ بېرىپ، ھىلىقى يەرگە بېرىپ قاپتۇ. قارسا شىر ئۇنىڭ خوتۇنىنىڭ قارنىنى يېرىپ، بەزى ئەزالىرىنى يەپ، بەزى ئەزالىرىنى شۇ يەرگە تاشلاپ قويغان ئىكەن. ئۇنىڭ يۇزى ساق قالغان ئىكەن. دېخان شۇنىڭدىن ئۇنىڭ ئوز خوتۇنى ئىكەنلىگىنى تونۇپ، سەراسىمگە چۈشۈپ "بۇنىڭغا ئوزىنىڭ بۇۋاپا-لىغىنىڭ شۇملۇغى يېتىپتۇ"، دەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بىر دەم ھەيرانلىق كوزى بىلەن قاراپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ چەككەن مېھنىتى ۋە ئوزىنىڭ غۇربىتىگە قاتتىق ھۇ تارتىپ يىغلاپتۇ.

يەتتى پەريادى تا سۇرەييىغا،
يېشى قوشۇلدى ئېقىپ دەريىغا.

بۇ مسالىنىڭ پايدىسى شۇكى، ھەر كىشى ئەگەر ۋاپا ۋىشتىسىنى قولىدىن بەرسە، ئوقۇبەت كىشىنىنى پۈتىغا سالغان بولىدۇ ۋە جېنىنىڭ بويىنىنى بالا بويۇنتۇرۇغىغا ئالغان بولىدۇ.

ھەر كىمسە ئەگەر بولسا بۇاپا،
كەلگۈسى ئاڭا بھساپ بالا.

— ئىككى يۈزلىمىلىك قىلىش ۋە ھىلە ئىشلىتىشنىڭ ياخشى كىشىلەرگە ياراشمايدىغانلىغىنى چۈشەندىم،— دەپتۇ چاشقان،— ماڭا ھازىر سېنىڭ دوستلۇغۇڭنىڭ مەنپەئەتى يەتتى، شۇنىڭ سەۋەبىدىن دۇشمەنلەرنىڭ تامايىسى مەندىن ئۈزۈلدى. بۇ ياخشىلىغىڭنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن، سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىش ماڭا ۋاجىپ بولدى. شۇڭا مەن سېنىڭ بەنتلىرىڭنى كېسىمەن. ئەمما كۆڭلۈمگە بىر پىكىر كېلىپ قالدى ۋە بىر ئەندىشىنى ئويلاپ قالدىم. تاكى كۆڭلۈمنىڭ ئەينىگىدىن ئاشۇ غۇبار كوتىرىلمىسە سېنىڭ بەنتلىرىڭ كېسىلمەيدۇ.

— مەلۇم بولۇشىچە، مەندىن ۋەھىمە قىلىدىغان ئوخشايسەن،— دەپتۇ مۇشۇك،— ۋاھالەنكى، مەن ساڭا زەرەر يەتكۈزمەسلىككە ۋەدە بەرگەن ئىدىم. ئۇ ۋەدەمنى سۇندۇرۇشۇم مۇمكىن ئەمەسلىگىنى بىلگىن. ئارىمىزدا كونا ئاداۋەت بار بولغان بولسىمۇ، ئەمدى يېڭى ئىخلاس پەيدا بولۇش بىلەن، ئۇ ئاداۋەت پۈتۈنلەي كوتىرىلىپ كەتتى. شۇنداق بولغاندىن كېيىن، ھىلەمىكىر تەرەپكە مايىل بولۇپ قالما؛ رۇخسارىڭ ئەينىگىنى ئالداملىق ۋە مەككارلىق زەنكارى بىلەن قارايتىپ، ئەيىپلىك قىلىپ قويما.

ساپ تۇتقىن دىل ئەينىگىنى ئاڭا ساپلىق ياخشىدۇر،
بۇزمىغىن ئەھدىڭنى، ئەھدىگە ۋاپالىق ياخشىدۇر.

نەزىرى پاك كىشى ئەگەر بىر كىمدىن ياخشىلىق كورسە، ئىخلاس مەيدانىغا قەدەم قويۇپ، دوستلۇق ئەلىمنى ئاسمان ئەۋجىگە كوتىرىشى ۋە مۇرۇۋەت كوچىتىنى داۋاملىق راستچىللىق ئىبقىنىنىڭ سۈيىى بىلەن سۇغۇرۇشى، ئەگەر كوڭلىگە ئەندىشە داغدۇغىسى چۈشسە ئۇنى دەرھال ئۇنتۇشى ۋە خىيالىغا كەلتۈرمەسلىگى كېرەك. بىلمەك كېرەككى، بۇاپالەتنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇق ۋە خارلىقتۇر. يالغان قەسەم قىلماق ئومۇرنىڭ راۋاجىنى ۋەيران قىلىدۇ ۋە ۋەدىگە تۇرماسلىق تىرىكلىكنىڭ ئىمارىتىنى يىقىتىدۇ.

كىشى خۇددى دەرەخ بولسا، ۋەدە يىلتىز،
ياخشى ئاسرا يىلتىزىڭنى قىلىپ پەرھىز.

ئوز ۋەدەڭدە چىڭ تۇرغىنكى بولما ئاخماق،
ۋاپا قىلساڭ تاپالارسەن ئاندىن رونىق.

— مەن سېنىڭ ۋاپادارلىق ھەققىنى ئادا قىلىشىڭدىن ئۈمىتۋارمەن. قىلغان ۋەدەڭدىن قايتىۋالمىغايسەن.
بۇنى ئاڭلاپ چاشقان شۇنداق دەپتۇ:

—ئوزى قىلغان قەسەم ھەم ئەھدىگە كىم قىلماس ۋاپا،
ھادىسىلەر تىغىدىن جانىغا يەتكەي زەخمە-جاپا.

— ئەمما مەن ساڭا ئىيتقان ئەندىشە مېنى ئويلاپراق، سەل توختىۋىلىپراق ئىش قىلىشقا مەجبۇرلاۋاتىدۇ. لېكىن مەن ۋەدەمگە چوقۇم ۋاپا قىلىمەن ۋە سېنى بەنتتىن خالاس قىلىمەن.
— خاتىرجەمگە كەلگەن مەزمۇنىنى ئىيتقىنا قېنى؟ مەن ئۇنىڭدىن سېنىڭ دانىشمەنلىگىڭنىڭ ئەندىزىسىنى ئاڭلاپ باقاي،— دەپتۇ مۇشۇك.

ــ دوستلار ئىككى خىل بولىدۇ،ــ دەپتۇ چاشقان،ــ ئۇلارنىڭ بىر خىلى، تولۇق راستچىللىق ۋە پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن بىر كىشىگە مۇھەببەت باغلايدۇ؛ ئۇلارنىڭ دوستلۇغىدا غەرەز، رىيا ۋە تاما ھەم شۇبھە دەيدىغان نەرسە ھەرگىز بولمايدۇ. ئىككىنچى خىلى، زورۇرەتتىن ياكى تاما ياكى غەرەز بىلەن دوستلۇق قىلىدۇ. ئاۋالقى خىلدىكىلەر ھەممە ھالدا ئىشەنچىكە يارايدۇ. ئۇلاردىن ھەممە ۋاقىت خاتىرجەم بولسا بولىدۇ.

شۇنداق دوستلۇق كىرەك بولغاي ھەممە ھال،
مېھرىۋانلىق ئىشىدا ئەھلى كامال.
ھەممە زەھمىنىڭنى ئۇ بىلگەي شېكەر،
بارچە نۇقسانىڭنى ئۇ بىلگەي ھۇنەر.

ئەمما ئىككىنچىسى گۇرۇھتىكىلەر بولسا، ياكى زورۇرەت يۈزىدىن زەرەرنى دەپئى قىلىشقا دوستلۇقنى سەپەر قىلىدۇ، ياكى مەنپەئەتنى كوزلەيدۇ. شۇڭا ئۇلار ھېچقاچان بىر قارار بىلەن تۇرمايدۇ، يەنى گاھىسى ۋاپادارلىق مەرتىۋىسىدە تۇرىدۇ، گاھى جاپاكارلىق مۇقامىدا بولىدۇ.

گاھى ئۇلپەت بولار شىرىن شېكەردەك،
گاھى زىتلىق قىلار نەيزە-تەبەردەك.

شۇنىڭ ئۈچۈن زېرەك كىشىلەر ئىختىيار تىزگىنىنى ئۇلارنىڭ قولىغا بىر يولىلا بېرىۋەتمەسلىگى كېرەك ۋە ھەمىشە ئۇلارنىڭ بەزى ئىپتىياجلىرىنى راۋا قىلىشنى كەينىگە تارتىشى لازىم. ۋاقتى كەلمىگىچە، ئۇلارنىڭ ئىشىنى تامامىغا يەتكۈزمەسلىگى كېرەك. مانا مۇشۇنداق سۈلكەت قىلغاندىلا ھەم ۋاپا ۋە مۇرۇۋۋەت سۈپىتى بىلەن نامى چىقىدۇ ھەم ئەقىللىق ۋە دانىشـ

مەنلىك بىلەن مەشھۇر بولىدۇ. مەن سەن بىلەن ئاشۇنداق مۇئا-
مىلە قىلىمەن، ھەم سېنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن بەرگەن ۋەدەمنى
ئەملىگە ئاشۇرماي قويمايمەن، ھەم ئۇزەمنى سەندىن ياخشى
ئېھتىيات بىلەن ساقلايمەن. چۈنكى سېنىڭ پاناھىڭغا كىرۈۋلىپ،
ئۇ ئىككى دۇشمەننىڭ زەردىسىدىن قۇتۇلدۇم. لېكىن ئۇلارغا قارد-
ىغانىدا سەندىن بەكرەك قورقىمەن. مەن ئۇلاردىن ئەمەس بول-
ماق ئۈچۈن، سەن بىلەن سۆلۈھ قىلماقنى لازىم تۇتتۇم. سېنىڭمۇ
ماڭا مۇلايىملىق قىلىشىڭ ئوز پايدالىڭ ئۈچۈن ئىدى. شۇنىڭ
ئۈچۈن، مېنىڭ ئىشنىڭ ئاخىرىغا قاراپ بىر ئىش قىلىشىم پەرزىدۇر.

ئىشلىرىڭنىڭ رىشتىسىنى سۇس تۇتما،
ھېچ ۋاخ ھىكمەت سىياقىنى ئۇنۇتما.
يۇرگۈسى ئۇ كىمەرسە شات ۋە بىخەم،
قىلغان بولسا ئىشنى پۇختا - مەھكەم.

دىگەن بىيىتنىڭ مەزمۇنىغا ئەمەل قىلىپ، ئېھتىيات ۋە
ئەندىشە قىلىشنى بىر يوللا تاشلىۋەتمەسلىگىم كېرەك.

— ھەي چاشقان، ناھايىتى زېرەك ۋە دانا ئىكەنسەن.
مەن سېنىڭ بۇنچە دانىشمەنلىگىڭنى بىلمىگەن ئىكەنمەن، بۇ سوز-
لىرىڭ بىلەن مېنى ياخشى بەھرىمەن قىلدىڭ ۋە بۇ ۋەزلىرىڭ
بىلەن مېنى كوپ تەجرىبە ۋە ھىكمەتلەرگە ئىگە قىلدىڭ، ئەمدى
ئاشكارىسىنى ئېيتىۋەتكىنە، قانداق قىلىپ مېنىمۇ خالاس قىلى-
ئۇزەڭنىمۇ ئامان قۇتۇلماقچى بولۇۋاتىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك.

چاشقان كۈلۈپتۇ ۋە دەپتۇ:

— "ھەر قەيەردە بولسا دەرت، دەرمان مۇقەررەردۇر ئاڭا"
دىگەن سوز بارغۇ؟ مەن سېنىڭ بەنتلىرىڭنى كېسىمەن، لېكىن
ھەممىسىدىن مەھكەمرەك بولغان چىگىكنى جېنىم ئۈچۈن گىرە
قويۇپ قويىمەن. ۋاقتى كېلىدۇكى، سېنىڭ ماڭا قارىغۇدەك

پۈرسەتكە قالمايدۇ. ئەنە شۇ چاغدا ئۇ چىگىكنى يېشۋېتىمەن ـ دە، ساڭا بەنتتىن، ماڭا گېزەندىدىن خالاسلىق بولىدۇ.

مۇشۇك چاشقاننىڭ ئوز ئىشىغا كامىل ئىكەنلىگىنى، ئۇنى ئەپسۇن بىلەن ئالدىغىلى بولمايدىغانلىغىنى چۈشىنىپ، ئائىلاج رازى بولۇپتۇ. چاشقان گىرەلەرنىڭ ھەممىسىنى كېسىپ بولۇپ، بىرنى قويۇپ قويۇپتۇ. ئۇ كېچىسى ئۇلار سوزلىشىپ ئولتۇرۇپ تاڭ ئاتقۇزۇپتۇ. ئەتىسى سەھەر ئەنقاسى مەشرىتى ئۇيۇغىدا پەرۋازغا كېلىپ، تۇرلۇق قانىتىنى ئالەم ئەتراپىغا يېيىپتۇ.

قۇياش تىغىنى پەلەك ئالدى قولىغا،
قارا كېچە قېچىپ كەتتى يولىغا.

شۇ چاغدا ئوۋچى پەيدا بولۇپتۇ. ئۇنى كورگەن مۇشۇكنىڭ كاللىسىدىن ھوش كېتىپتۇ ۋە كوكىلىدە ئولۇمدىن بولەك ئەندىشە قالماپتۇ.

— ماڭا ئوز ۋەدەمنىڭ ئەھدىسىدىن چىقىدىغان ۋاقىت ئەمدى بولدى، — دەپتۇ چاشقان ۋە دەرھال قالغان يىپىنىمۇ كېسىپتۇ. مۇشۇك چاشقانغا قارىغۇدەك پۇرسەت تاپالماي قېچىپلا دەرەخكە چىقىۋاپتۇ. چاشقان ھەممە بالادىن خالاسلىق تېپىپ توشۇككە كىرىۋاپتۇ. ئوۋچى كېلىپ تۇزىغىنىڭ يىپلىرىنىڭ ئۇزۇك تۇرغانلىغىنى كورۇپ ھەيران قاپتۇ ۋە كېسىلگەن تۇزاقنى قولىغا ئېلىپ، نائۇمىتلىك بىلەن يولىغا راۋان بولۇپتۇ. بىر پەس ئوتكەندىن كېيىن چاشقان توشۇكتىن چىقىپتۇ ۋە يىراقتا تۇرغان مۇشۇكنى كورۇپ توختاپ قاپتۇ. ئۇنى كورگەن مۇشۇك توۋلاپتۇ:

— كورۇپ تۇرۇپ كورمىگەندەك قىلىپ تۇرىسەنغۇ؟ نېمىشقا قېشىمغا كەلمەي مەندىن يىراق قېچىپ تۇرۇۋاتىسەن؟ ساڭا مەندەك پايدىلىق دوست نەدە بار؟ ماڭا ئاشنا بولساڭ، ئوزەڭ

باشلىق بارلىق ئەھلى ئەۋلادىڭ، ئۇرۇق-تۇققانلىرىڭ بارلىق دۇشمەنلەرنىڭ ئاپەتلىرىدىن ئامان بولىدىغانلىغىنى بىلمەمسەن؟ يېقىن كەل، مەن سېنىڭ ياخشىلىغىڭنىڭ مۇكاپاتىنى ساڭا كۆرسىتەي، مەن قايسى تىل بىلەن سېنىڭ ۋاپادارلىغىڭنىڭ شۆكرانىسىنى ئېيتىپ بولارمەن ۋە مۇرۇۋۋەتكىگە ئۇزۇن ئېيتالارمەن.

شادىمان يۈرسەممۇ دائىم بىر خىجالەت ئىچرەمەن!
"مەرھىمىتىڭ شۆكرىنى قانداقچە قىلغايمەن ئادا."

چاشقان ئۇنىڭ قېشىغا بارغىلى ئۇنىماپتۇ ۋە: "بۇ جاھان ھەق ساقلاشنىڭ ۋاقتى ئەمەس، بەلكى ئازارنىڭ زامانى" دېگەن سوزلەرنى كوڭلىدىن كەچۈرۈپتۇ. شۇڭا ئۇ ئاجىز، بىچارە ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭغا:

تاشلىغاندۇر رەھىم-شەپقەت يولىنى بۇ روزىگار،
مۇرادىمنى بەرمىگى مۇمكىن ئەمەس دەۋران ماڭا.
ياخشىلىقنى قىلمىغايمەن ھىچ كىشىدىن مەن ئۇمىت،
گەر يامانلىق كورمىسەم شۇدۇر ئۇلۇغ ئىھسان ماڭا.

دېگەن گەپ بار. شۇڭا ماڭا ھازىرقى ۋاقىتتا، خىلۋەتتە بولۇش ماقۇل كورۈنۇۋاتىدۇ. مەن ئۇزەمگە ئۇزەم ھەمدەم بولۇپ، كىشىگە قوشۇلماي ئوتمەكچىمەن، — دەپتۇ.

— ئۇنداق بانا قىلما، — دەپتۇ مۇشۇك، — دىدارىڭنى مەندىن ئايىمىغىن، دوستلۇق ھەققى ۋە ئاشنالىق ھورمىتىنى زايا قىلمىغىن. ھەر قانداق كىشى ناھايىتى كوپ تىرىشچانلىق بىلەن بىر دوستىنى قولغا كەلتۈرسەيۇ، ئۇنى ئاسانلىق بىلەن تاشلىۋەتسە ھەم سەۋەپسىز ھالدا ئۇنىڭدىن

مۇھەببەت رىشتىسىنى ئۈزسە، يارانلىق نەتىجىسىدىن مەھرۇم قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن باشقا دوستلارمۇ ئۇنىڭدىن مەيۈسلىنىپ، ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭغا ئىشەنچىسى قالمايدۇ.

بۇ جاھاندا كىشى يارسىز يۈرگىنى شۇنچە ياماڭ،
ياردىن يۈز ئوروگەنلەر ھالى ئۇندىنمۇ ياماڭ.

مېنىڭ ھاياتىم سەن ئۈچۈن پىدا، تا قىيامەتكىچە مېنىڭ جېنىمغا مىننەت قويىساڭ راۋا. مەن ئارىغا كەلتۈرگەن بۇ مۇھەببەت ئەقىدىسىنى ھەرگىز ئۈزۈۋەتمەيمەن.

تائەبەت بويى ۋاپا يەتكەي ساڭا،
بۇ مۇھەببەتلىك كۆڭۈل گۈلزاردا.

ئەگەر ھاياتلا بولىدىكەنمەن، سېنىڭ ھەققىڭنى ئۇنتۇمايمەن ۋە ئىمكان قەدەر ياخشىلىغىڭغا لايىق ياخشىلىق قايتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىمەن.

گۈلگە ئوخشاش قاتمۇ-قات بۇ نېمىتىڭنىڭ شۈكرىنى، خۇددى بىر سەۋسەن بولۇپ يۈز تىل بىلەن ئېيتسام كېرەك.

مۇشۇك بۇ توغرىدا ھەرقانچە سوزلەرنى سوزلەپ قاتتىق قەسەملەرنى قىلغان بولسىمۇ، چاشقانغا ماقۇل چۈشمەپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي مۇشۇك، ئەگەر بىرەر يۈزەكى ئاداۋەت بولغان بولسىڭ، كېچىكمىنە مەرھەمەت ۋە مېھرىبانلىق بىلەن ئارىدىن كوتىرىلىپ كەتكەن بولاتتى. ئەمما چوڭقۇر ئاداۋەت ھەرگىز كۆڭۈلدىن كوتىرىلمەيدۇ. كورۇنۇشتە ھەر قانچە دوستلۇق

بىناسىنى مۇستەھكەملىگەندەك قىلغان بىلەن ئۇنىڭغا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇندىن باشقا ئىككىمىزنىڭ ئارىمىزدا ھەمجەمسلىق بولمىغاچقا، ماڭا ئۇلپەت بولۇشتىن كۆڭۈل ئۇزۇشۇڭ لازىم. مەنمۇ سېنىڭ سوھبىتىڭدىن جېنىم بىلەن قاچىمەن. ھەركىشى ئوزىگە جىنىس بولمىغان كىشى بىلەن ئاشنا بولسا، ئۇنىڭغا ھىلىقى پاقىغا يەتكەندەك ھادىسە يېتىپ قېلىشى مۇمكىن.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك.

— بىر چاشقان، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ چاشقان.

چاشقان بىلەن پاقىنىڭ ھىكايىسى

بىر چاشقان بىر بۇلاق بويىدىكى دەرەخ تۈۋىدە ماكان تۇتقان ئىكەن. بىر پاقا ھەم ئاشۇ بۇلاقتا كۈن كەچۈرىدىكەن ۋە بەزىدە ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالماق ئۈچۈن سۇ لېۋىگە چىقىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ پاقا بۇلاقنىڭ قىرغىغا چىقىپ، دىلىنى غەش قىلىدىغان ئاۋاز بىلەن سادا چىقىرىپ كۈكۈراپتۇ، ئەمما ئوزىنىڭ ئۇ ناخۇش نەغمىسىنى مىڭ بۇلبۇلنىڭ سايرىشىدىن ئارتۇق بىلىپ سۆيۈنۈپ كېتىپتۇ.

زېرىكىشلىك شۇنچە قوپال بولسىمۇ "ساز" غەلۋىسى،
ئۇ خىيالىدا ئۇنى دەر ئىدى داۋۇت نەغمىسى.

چاشقان ئۇنىڭ شورلۇق غوغاسىنى ئاڭلاپ، توشۇك ئىچىدىن چىقىپتۇ ۋە ئۇنى مەسخىرە قىلىپ، ئۇنىڭ نەغمىلىرىنى ياخشى ئاڭلىغان بولۇۋېلىپ، قوللىرىنى بىر بىرىگە ئۇرۇپ چاۋاك چېلىپ، بېشىنى لىڭشىتىپ تۇرۇپتۇ. پاقىغا ئۇنىڭ بۇ تەلەتى بەكمۇ چىرايلىق كورۇنۇپ كېتىپ، مەرغۇلىنىڭ دېپىنى بۇرۇنقىدىن

بەكرەك چېلىشقا باشلاپتۇ ۋە ئوزىگە ئوزى: "بۇ چاشقان بىلەن دوست بولۇشتىن ياخشى ئىش يوق. چۈنكى بۇ چاشقان نەغمىنىڭ قەدرىنى بەكمۇ ياخشى بىلىدىكەن" دەپ ئويلاپتۇ.

كۈن كەچۈرگەيسەن جاھاندا يار بىلەن چىن مېھرىۋان،
چۈنكى ھەمسوھبەت زوقى بەرگەي ئولۇك تەنگىمۇ جان.

شۇنىڭ بىلەن پاقا چاشقاننىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا دوستلۇق خوشامىتىنى كورسىتىپتۇ. نەتىجىدە ئىككى تەرەپتىن شەۋق ۋە مايىللىق پەيدا بولۇپ، ئۇلار ئوزئارا مۇھەببەتلىشىپتۇ. شۇندىن تارتىپ، پاقا چاشقاننىڭ قېشىغا كەلسىلا ئوز قىسسىنى باشلاپ ئېيتىدىكەن، ئۇلار بىر بىرى بىلەن ئەقىدە ۋە ئىشەنچ توغرىسىدا شىرىن رىۋايەت ۋە ياخشى ھىكايەتلەرنى ئېيتىشقا باشلىشىپتۇ.

بىر بىرىنىڭ ھال ئەھۋالىن بىلىشتى،
شەۋقى بىلەن ئاشنالىق قىلىشتى.
پاقا كەلسە چاشقانغا ئوز قىسسەسىن،
باشلاپ ئېيتار ئىدى دەردۇ غۇسسەسىن.
سوزلىمەك ئەيلەر مۇھەببەتنى ئايان،
سوزلىمەسلىكتۇر ئاداۋەتتىن نىشان.

ئۇلار بىر نەچچە زامان شۇ تەرىقىدە دەۋر سۈرۈشۈپتۇ. بىر كۈنى چاشقان پاقىغا شۇنداق دەپتۇ:

— مېنىڭ ھەمىشە سەن بىلەن سوھبەتلەشكىم كېلىدۇ. شۇنداق چاغلاردا، مەن بۇلاق لېۋىگە بارسام، سەن سۇنىڭ تېگىدە تۇرغاچقا، ھەر قانچە قىلسامۇ ئاڭلىمايدىكەنسەن.

مەن جامالكۈنى كورۈشكە يول تاپالماسمەن نەتەي،
دىلدىكى سىرىمنى ساڭا سوزلىيەلمەسمەن نەتەي.

— راست ئېيتسەن، — دەپتۇ پاقا، — مەنمۇ مۇشۇ ئەندىشىدە ئىدىم. مەن دائىم: "ئەگەر دوستۇم سۇ لېۋىگە كەلسە، مەن بۇلاق ئاستىدا تۇرۇپ ئۇنىڭدىن قانداق ئاگاھ بولارمەن، ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن چەككەن ئىنتىزارلىغىنىڭ قانداق ھوددىسىدىن چىقارمەن" دەپ ئويلايمەن. گايى چاغلاردا، مەنمۇ سېنىڭ توشۇگۈڭنىڭ ئاغزىغا كېلىمەن. ئۇ چاغدا سەن يەنە بىر توشۇك بىلەن باشقا بىر يەرگە كەتكەن بولسەن - دە، مەن ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇپ قالىمەن. بۇ سوزنى ساڭا ئېيتىشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. سەنمۇ خۇددى كارامەت ئىزھار قىلغاندەكلا كۆكلۈمدىكىنى تاپتىڭ. ھەرقانداق مۇشكۈل ئىشنىڭ چارىسى سېنىڭ زېھنىڭغا ناھايىتى روشەن. بۇنىڭ تەدبىرىنمۇ ئۆزەڭ ئېيتقىنا، بىر بىرىمزنى خالىغان ۋاقتىمزدا قانداق تېپىشىماق بولار؟

— مېنىڭ كۆكلۈمگە شۇنداق بىر چارە كېلىۋاتىدۇ، ئارىمزدا بىر مۇھەببەت يىپى پەيدا قىلايلىكى، ئۇنىڭ شۇنداق تارتىلىشى بىلەن، بىر بىرىمزنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىدىغان بولايلى، — دەپتۇ چاشقان.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئەنە شۇ مەسلىھەتكە كېلىشىپتۇ. چاشقان ئۇزۇن تانا تېپىپ كېلىپ، بىر ئۇچىنى ئۆز پۇتىغا باغلاپتۇ. يەنە بىر ئۇچىنى بولسا پاقىنىڭ پۇتىغا مەھكەم باغلاپتۇ. قاچانكى چاشقانىنىڭ پاقا بىلەن مۇلاقات بولغۇسى كەلسە، سۇ لېۋىگە بارىدىكەن ۋە تانىنى تارتىدىكەن. پاقا ئۇ ھەركەتتىن ئاگاھ بولۇپ چاشقانىڭ قېشىغا چىقىدىكەن. گاھى پاقىنىڭ چاشقانىنى كورگۈسى كەلسە، توشۇك ئاغزىغا كېلىپ يىپنى سىلكىيدىكەن. چاشقان دوستىنىڭ كەلگىنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، ئۇنى قارشى ئېلىش ئۈچۈن يۈگۈرەيدىكەن. ئۇلار

شۇ تەرىقدە نەچچە زامان ئۇلپەتلىشىپ سوھبەتلىشىپ يۈرۈشۈپتۇ.

بىر كۈنى چاشقان پاقا بىلەن كورۇشمەكچى بولۇپ بۇلاق لېۋىگە كەپتۇ. ئۇ تاننى تارتىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەپتۇ، تۇيۇقسىز ھاۋا - دىن بىر قاغا پەيدا بولۇپ، چاشقاننى ئېلىپلا كوتىرىپ ئۇچۇپتۇ. يېپىنىڭ بىر ئۇچى پاقىنىڭ پۇتىغا مەھكەم باغلانغانلىقى ئۈچۈن، ئۇمۇ سۈدىن تارتىلىپ چىقىپتۇ ۋە چاشقان بىلەن بىللە ھاۋاغا كوتىرىلىپتۇ. خالايىقلار ئاسمانغا قاراپ: بىر قاغا بىر چاشقاننى ئېلىپ ئۇچقانلىقىنى ۋە بىر پاقىنىڭمۇ باغلاقلىق ھالدا چاشقانىڭ ئاستىدا ساڭگىلاپ تۇرغانلىغىنى كورۇپ، ئەجەپلىنىپ: "ۋا ئەجىبا، بۇ قاغا پاقىنىمۇ شىكار قىلىپتىغۇ؟ قاغىنىڭ پاقا يېگەنلىگىنى ھەرگىز كورمىگەن ئىكەنمىز" دېيىشىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پاقا: "مەن قاغىنىڭ شىكارى ئەمەسمەن، لېكىن چاشقانغا دوست بولغانلىقىنىڭ شۇملۇغىدىن بۇ بالاغا مۇپتالا بولدۇم. ھەركىمى ماڭا ئوخشاش ئۇزىگە ناجىنس بىلەن ھەمسوھبەت بولسا، ئۇنىڭغا ماڭا كەلگەندەك مىڭ ئوقۇبەت ئازلىق قىلىدۇ" دەپ پەريات قىلىپتۇ.

جانغا ئاپەت بولغۇسى ناجىنس يار،
نامۇناسىپ بىرلە يار بولما زىنھار.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، كىشى ئۇز جىنسىدىن باشقىلارغا قوشۇلماسلىغى كېرەك. خۇددى پاقىغا ئوخشاش بالا رىشتىسىگە ئېسىلماسلىغى كېرەك. مەن شۇ تاپتا ئۇز جىنسىلىرىدىغىمۇ قوشۇلۇشنى ياقتۇرمايۋاتسام، ساڭا ئوخشاش ناجىنسقا قوشۇلۇپ نىمە قىلاي؟

سەن خالايىق ئۇلپىتىدىن يىراق بول،
ئۇز ئۇلپىتىڭ ئۈچۈن بەرگىن ئۇزەڭ قول.

تەڭھا يۇرگەچ پادىشا بولدى سۈمرۇغ،
بولمىسا ئۇ ئەسلىدە ئىدى بىر مۇرغ①.

— كىشىنىڭ سوھبىتىنى خۇشلىمايدىكەنسەن، خوش، ئۇنداق بولسا، ئىلگىرى ماڭا نىمىشقا ئاشنا بولدۇڭ ئەمسە؟ — دەپتۇ مۇشۇك، — باشتا مەن بىلەن دوستلۇق رىشتىسىنى باغلاپ بولۇپ، ئەمدى نىمىشقا ئۇزىسەن ئۇ رىشتىنى؟

ساقى! ماڭا ئىلتىپاتتىن نەزەر سالدىڭ،
بىردەم تۇرۇپ جامنى يەنە قولدىن ئالدىڭ.
ئەۋۋەلدە ماڭا شىرىن مەي ئىچۈرۈپ،
ئاخىر نەچۈك دىلغا بۇنداق ئەلەم سالدىڭ؟

چاشقان ئۇنىڭغا جاۋاپ بېرىپ شۇنداق دەيتۇ:
— ئۇ مەھەلدە مەن ساڭا مۇھتاج ئىدىم. ئەقىللىق كىشىلەر بالا-قازا ئارىسىدا قالسا، ئۇ ھالدا بىر كىم بىلەن دوستلىشىدۇ ۋە شۇ ئارقىلىق مەقسىدىنى ھاسىل قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ دوستلۇغىدىن زەرەر يېتىپ قېلىشىنى بىلسە، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى تارتىدۇ. ئەمما ئۇ ئىشنى ئاداۋەت قىلغانلىغىدىن ئەمەس، بەلكى ئېھتىيات يۈزىسىدىن ۋە ھۇشيارلىق يوسۇنىدىن دەپ بىلىدۇ. بۇ خۇددى ھايۋاناتلارنىڭ باللىرى سۈت ئېمىدىغان چاغدا، ئانىلىرىنىڭ قېشىغا يۇگۈرۈپ بارسىمۇ، ئەمچەكتىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇندىن ئاجراپ ھەرتەرەپكە يۇرگىنىگە ئوخشاش بىر ئىش. ھەچقانداق ئەقىللىق كىشى ئۇنى "دۇشمەنلىك قىلدى" دىيەلمەيدۇ. لېكىن سەندىن ماڭا دۇشمەنلىك كېلىپ قېلىش ئېھتىمالى بار. شۇڭا پايدا ئالىدىغان ۋاقىت ئوتۈپ كەتكەندىن كېيىن سەندىن بېراق بولمىغىم ئەلا.

① مۇرغ — بۇ يەردە توخۇ، قۇش مەنىسىدە.

هەرکىشكىم كىشىگە بەرسە گەر نەپ،
سوھبىتىنى بىل ئۇنىڭ راھىتى جان.
مەنپەئەتلىك بولمىسا قايسى كىشى،
ئۇنى كورمەك بولغۇسى كاتتا زىيان.

ئىككىنچىدىن، خۇدا بىزنى ياراتقاندا بىر بىرىمىزگە دۇشمەن قىلىپ ياراتقان ئەمەس. ئارىمىزدا ئاداۋەت بارلىقى خەلق ئارىسىدا مەلۇم ۋە مەشھۇر. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھاجەت يۇزىسىدىلا ئارىمىزدا پەيدا بولغان ئۇنداق دوستلۇققا ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدۇ. چۈنكى ھەرقانداق مۇھەببەت بىر غەرەز بىلەن ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. ئەگەر ئۇ غەرەز ئارىدىن كەتسە ئۇ مۇھەببەتمۇ كېتىدۇ - دە، ئەسلىدىكى ئاداۋەت يەنە ئورنىغا كېلىدۇ. بۇمۇ خۇددى قازانغا سۇ قۇيۇپ، ئوتقا قويسا سۇ ئىسسىيدىغان بولسىمۇ ئىسسىق سۇنى ئوتتىن ئېلىپ قويۇپ قويسا، يەنە ئاۋالقى سوغۇقلىغىغا يانغاندەك بىر ئىش. مەن ھازىر سېنىڭ مېنى ناشتىلىق قىلىش ئىشتىياقىڭ بارلىغىنىمۇ بىلۈاتىمەن. سېنىڭ ئەپسۇنكىغا ئالدىنىپ، دوستلۇغۇڭغا ئىشىنىپ قېلىش ماڭا زىيانلىق. جاھاندا چاشقان بىلەن مۇشۇك دوست بولىدىغان ئىشمۇ بولامدۇ زادى؟

— بۇ سوزۇڭنى راست ئېيتىۋاتامسەن ياكى ماڭا ئويۇن، چاقچاق قىلىۋاتامسەن؟ — دەپ سوراپتۇ مۇشۇك.

— جان بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان يەردىمۇ چاقچاق قىلامدىكەن كىشى، — دەپتۇ چاشقان ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — مەن بۇ سوزلەرنى راستىن ئېيتىۋاتىمەن. سەندىن قېچىش، سالامەت بولۇش ئۈچۈن زورۇر ئىكەنلىگىنى ياخشى بىلىمەن. مەندەك ئاجىزغا سەندەك كۈچلۈك بىلەن ھەمسۇھبەت بولۇش يارامايدۇ. ئاجىز كىشى كۈچلۈك دۇشمەندىن قاچمىغى لازىم. ئۇنداق قىلمىسا ئۇنىڭدىن بىرەر زەخمە يېمەستىن قالسا،

ئۇنىڭغا ئىلاج قىلالماي قالدۇ. ھازىرمۇ خۇددى سەن ئوۋچى-دىن قاچقىنىڭغا ئوخشاشلا مېنىڭمۇ سەندىن ھەزەر قىلغىنىم ياخشى ۋە بۇندىن كېيىن بىر بىرىمىزگە شۇنچىلىك ئەقىدە قىلىشىپ، روھى سوھبەت بىلەن كۆڭىلەنگىنىمىزمۇ تۇزۇك. بىزنىڭ بىر بىرىمىز بىلەن قوشۇلۇشنى ئويلىشىمىز مۇمكىن بولمايدىغان خام خىيال، مۇشۇنىچىلىك ئوتكەنگە قانائەت قىلمىغىنىمىز كېرەك.

مۇشۇك ناھايىتى كوپ تېپىرلاپ، يالۋۇرۇپ، ئاجىزانە قىياپەتتە كوزلىرىگە ياش ئالغان بولسىمۇ، ئاخىرى بولماي ئۇ ئىككىسى:

ياردىن ئايرىدى تەقدىر ئىرادە،
بولدى دىلىمنىڭ رەنجى زىيادە.

دېگەندەك بىر بىرى بىلەن ۋىدالىشىپ ئىككىلىسى ئۇز ۋەتىنىگە فاراپ كېتىشىپتۇ.

ئەقىللىق ۋە تەدبىرلىك رايغا بۇ ھىكايىنىڭ پايدىسى شۇكى، سۇلۇھ قىلىدىغان چاغدا دۇشمەن بىلەنمۇ دوست بولۇپ ھاجەتنى راۋا قىلماق كېرەك. غەرەز قىلىنغان مەقسەتكە ئېرىشكەن ھالەتتىمۇ ئېھتىياتنى تاشلىماسلىق كېرەك. مانا بىر ئاجىز چاشقان، شۇنچىلا ئاپەتلەر ئارىسىدا قالغان بولسىمۇ، غالىپ دۇشمەنلەر ۋە زەبەردەست رەقىپلەر ئۇنىڭ پېيىغا چۈشكەن بولسىمۇ، ياخشى چارە-تەدبىرى ئارقىلىق ئۇلاردىن بىرى بىلەن دوست بولۇپ، ئۇنىڭ ئاشنالىغىنىڭ ۋاستىسى بىلەن باشقىلارنىڭ ئوزىگە زىيان سېلىشىدىن ئەمىن بولدى ۋە دەل ۋاقتىدا ئوز ۋەدىسىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ بارلىق ئەقىل ئىگىلىرى ۋە پارا-سەتلىك ئەربابلارغا تەجرىبە يارىتىپ بەردى. ھەركىم ئوزىگە ئېھتىياج بولغان ۋاقتىدا بۇ ئىشارەتلەرنى قوللىنىپ، زورۇر

بولغان چاغدا ئۇنىڭ مەزمۇنلىرىغا ئەمەل قىلسا، ئەقىل ۋە تەدبىرنىڭ قوللىشى بىلەن ھەقىقىي بەخت-سائادەتلەرگە ئېرىشكۈسىدۇر.

قىلسا ھەركىم ئەقىل يولىغا ئەمەل،
ھېچ سەۋەپتىن ئۇ مالامەت تاپمىغاي.
يوقاتسا گەر پېتىنى تەدبىر بىلەن،
ئاقىۋەت ئۇندىن نادامەت تاپمىغاي.
ئىش ئويىگە تەدبىرنى قىلسا تۆۋرۈك،
ئۇ ئىمارەت ھېچ ھالاكەت تاپمىغاي.

سەككىزىنچى باب

ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارغا ئالدانماسلىق ۋە ئۇلارنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىك كېرەكلىگى توغرىسىدا

پادىشايىم ئالەم راي خۇش تەبەسسۇملۇق دانىشمەن ھەكىمگە شۇنداق دەپتۇ:

باشتىن - ئاخىر سۇبھىدەك روشەن ئىرۇر ئاق كۆڭلىڭىز،
بارچىدە تولغان كامالەتلىك ھۇنەردۇر ئەقلىڭىز.

ــ ئەيپ نۇقساندىن خالى ۋە شەك - سۇبھىدىن يىراق بولغان سۆزلەر ئارقىلىق، كۆچلۈك دۇشمەنلەر ھەم زەبەردەست رەقىپلەر تىكلىپ تۇرۇۋالغان چاغدا، قاچماقنىڭ يولى باغلانغان پۇرسەتتە، ئۇلاردىن بىرى بىلەن سۆلۈھ قىلىپ دوستلۇق توغرىسىدا ۋەدىلىشىپ تۇرۇپ، پىتنە ۋە ئاپەتتىن ئەمىن بولغان ۋە ئۇزىنى ئاسراپ تۇرۇپ، پۇرسەت تېپىپ، ئوز ۋەدىسىگە ۋاپا قىلغان كىشىلەرنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ. ئۇلار ئېھتىياتىنى بەرىكىتىدىن ئاپەت گىردابىدىن سالامەت چىقىپتۇ. ئەمدى شۇنى

ئىلتىماس قىلىمەنكى، كىشىلەرنىڭ ئاداۋەتخورلاردىن ساقلانماق ياكى ئۇلار بىلەن دوست بولماقتىن قايسى بىرىنى خالىشى لازىملىغىنى بايان قىلساڭ ئىدى. ئەگەر دۇشمەنلەردىن بىرەرسى مۇلايىملىق بىلەن خۇشامەت قىلسا، ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلماق كېرەكمۇ ياكى ئۇنى نەزەرگە ئىلماسلىق كېرەكمۇ؟
بەرەھمەن شۇنداق دەپتۇ:

سىزدە باردۇر پادىشاھىم خۇددى دۇربۇندەك كوڭۇل،
ھەم يېتىلگەن كوپ كامالەت بىرلە دانىشمەن ئەقىل.

ــ ھەركىمكى روھۇل قۇددۇسنىڭ پەيزىدىن مەدەت ئالغان بولسا، ھەر قانداق ئىشتا ئېھتىيات قىلىشنى ۋاجىپ دەپ بىلىدۇ؛ ياخشىلىق بىلەن يامانلىق پەيتىنى ھەم پايدا بىلەن زىيانىنىڭ ۋاقتىنى ئوبدان بىلىدۇ. يەنە شۇنىسى ئېنىقكى، ئاغرىنىپ قالغان دوستتىن ھەزەر قىلماق، ئۇنىڭ ئېتىقادى ئوزگىرىپ قالغانلىغىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن بەد گۇمان بولماق ئامانلىق ئۈچۈن زورۇردۇر.

سەندىن ئاغرىنغان كىشىدىن دائىما قىلغىن ھەزەر،
ھەرقاچان بىر قەست بىلەن ئۇ ساڭا يەتكۈزگەي زەرەر.

گەرچە كورۇنۈشتە ھازىرچە مەنپەئەت يەتكۈزگەنىدەك قىلسىمۇ، ئاخىرىسىدا ئۇ چوقۇم بىر زەرەر يەتكۈزىدۇ. ھەركىشى ئادا-ۋەت ئەھلىدىن بىرەر ئىش يېتىپ قېلىش ئېھتىمالىنى پەرەز قىلسا، ئۇلارنىڭ تىل ياغلىمىچىلىقلىرىغا ھەرگىز ئالدانماسلىغى كېرەك ۋە ھوشيارلىق قائىدىسىنى تاشلىماسلىغى كېرەك. چۈنكى ئەگەر بۇ ئىشتا ئۇ غاپىللىق قىلىدىغان بولسا، ئوز جېنىغا ئاپەت تېغىنى ئۇرغان ۋە ئوز كوكسىنىڭ ئوچىغىدا بالا ئوتىنى يانىدۇرغان بولىدۇ.

هەر كىشىگە دۇشمىنى كوپ دەردۇ كۇلپەت كەلتۇرۇر،
هەر بالايۇ هەر قازا، هەرياڭزا ئاپەت كەلتۇرۇر.

بۇ توغرىدىكى هىكايىلەر ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ كۆڭۈل دەپتىرىگە پۈتۈلگەن بولۇپ، ئۇلاردىن بىرى ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزەنىڭ قىسسىسىدۇر.

ــ ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ دابىشلىم شاھ.

ــ ئىلگىرىسىدە، ــ دەپ هىكايىسىنى باشلاپتۇ بىدپاي هەكىم.

ئىبنى مۇدەييىن بىلەن قەيزە هىكايىسى

ئىلگىرى، ئىبنى مۇدەييىن ئىسىملىك بىر پادىشا ئوتكەن ئىكەن. ئۇ ئالى هىممەتلىك، بەخت دولەتلىك، تۇغرا تەدبىرلىك بىر پادىشا بولۇپ، سەلتەنەت دەرىجىسىگە لايىق مۇبارەك تەختنى شان-شەۋكەت نەقىشلىرى بىلەن زىننەتلەپ، خۇددى ئاسمان ئايۋانىدەك مۇستەهكەملىگەن ئىكەن ۋە ئۇلۇغلۇق قەسرىنىڭ كۈنگۈرىسىنى هەشەمەتىنىڭ مەدىتى بىلەن پەلەك ئەۋجىدىن ئوتكۈزگەن ئىكەن.

بەشى كوككە تاقاشقان تەختى گويا جەمشىتتەك،
مەرتىۋىسى پەلەكتەك، بەختى ئاي ۋە قۇياشتەك.

ئۇ پادىشا ئۇز ئوردىسى ئىچىدە بىر تورغاينى ساقلىغان بولۇپ، ئۇنىڭغا قەيزە دەپ ئىسىم قويغان ئىكەن. قەيزەمۇ ناهايىتى چىرايلىق ۋە خۇش كورۇنۇشلۇك بىر قۇش بولۇپ، ياخشى ۋە شىرىن سوزلەرنى هەم خىلمۇ-خىل مىسال-تەمسىلەرنى سوزلەپ بېرىدىگەن. پادىشا دائىم ئۇنىڭ خىلمۇ-خىل هىكايىلىرى ۋە رەڭگارەڭ رىۋايەتلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇز كوڭلىنى خوشال قىلىدىكەن.

دانىشمەنلەرگە ھىكايەت خوپ ئىرۇر،
ئاقىللارغا ياخشى سوز مەھبۇب ئىرۇر.
بولسىكىز شىرىن مىسالدىن بەھرىمەن،
سىزگە قىلغاي كاتتا شاھلارمۇ پىسەن.

قەيزە كۇنلەرنىڭ بىرىدە پادىشانىڭ قەسرىدە تۇخۇم قويۇپ بالا چىقىرىپتۇ. پادىشا ئۇنى تولىمۇ ياخشى كورگەچكە، دەرھال بۇيرۇق بېرىپ، ئۇنى ھەرەم سارىيىغا يوتكەتتۇرۇپتۇ ھەم: "بالىسى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەت قىلىڭلار" دەپ پەرمان چۇشۇرۇپتۇ. دەل شۇ كۇنى پادىشانىڭ خوتۇنىمۇ چىرىسى ئاپتۇنىدىن دولەت تۇرى چېچىلىپ تۇرغان، ئەھۋالى سەھىپىلىرىدىن سائادەت شولىسى چاقناپ تۇرغان بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

چىرىسى خۇش مۇبارەك پەرىشتىدەك تەلئىتى،
چاچار ئىدى يۇلتۇزى بەختۇ تەلەي نۇرىنى.
كامال چەرخى ئەۋجىدە ھىچبىر كىشى كورمىگەن،
بۇ سۇپەتلىك تولۇن ئاي رۇخسارىنى - يۇزىنى.

قەيزىنىڭ بالىسى چوڭ بولغۇچە، شاھزادىمۇ ئوسۇپ يېتىلىپ تۇ ۋە ئۇلار بىر بىرى بىلەن پۇتۇنلەي ئۇلپەت بولۇشۇپتۇ. شاھزادە داۋاملىق قەيزىنىڭ بالىسىنى قولىدا تۇتۇپ ئويناپىدىكەن.

قەيزە بولسا ھەر كۇنى تاغلار ۋە ئورمانلارغا بېرىپ كىشى كورمىگەن ۋە بىلمىگەن مۇنىلەردىن ئىككى دانىدىن ئېلىپ كېلىدىكەن ھەم ئۇنىڭ بىرىنى شاھزادىگە بېرىپ، يەنە بىرىنى ئوز بالىسىغا بېدۇرىدىكەن. بۇ مۇنىلەرنىڭ تەسىرى بىلەن ئۇنىڭ بالىسىمۇ كۇندىن - كۇنگە چوڭىيىپتۇ.

زامان زامانلار ئوتۇپ، ئۇلارنىڭ كۇچى ئارتىپ،
باھار مايىسلىرىدەك ھەر دەمىرى باش تارتىپ.

پادشا قەيزىنىڭ بۇ خىزمىتىنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدىكەن ۋە دائىم ئۇنىڭغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىدىكەن. شۇ تەرىقىدە بىر نەچچە زامان ئوتۈپتۇ. بىر كۈنى قەيزە مىۋە ئېلىپ كېلىش ئۈچۈن كەتكەندە، بالىسى شاھزادىنىڭ قۇچىغىغا سەكرەپتۇ ۋە ئوز پەنجىسى بىلەن شاھزادىنىڭ قولىنى مەھكەم قامالـلاپ، ئۇنىڭ قولىنى يارىلاندۇرۇپ قويۇپتۇ. شاھزادىنىڭ غەزىۋى ئورلەپ، ئۇلپەت ۋە دوستلۇق ھەققىنى ئۇنتۇپ، ئۇنىڭ پـۇتىدىن تۇتۇپ يەرگە ئۇرغان ئىكەن، بىچارە قۇش تۇپراق بىلەن يەكسان بولۇپتۇ-دە، روھى بەدەن قەپىزىدىن چىقىپ يوقلۇق مەملىكىتىگە راۋان بوپتۇ.

كۈز بورانى بۇ گۈلشەنگە زور قەھرى بىلەن يەتتى،
بارلىق شاخ يوپۇرماقلارنى بىردىن توكتى - دە كەتتى.

قەيزە قايتىپ كېلىپ بالىسىنىڭ ئولۇك تۇرغانلىغىنى كورۈپ، ھۇشىدىن كېتىپۇ ۋە دەرتلىك پىغانى ئورلەپ، پۇتۇن ئالەم كوزىگە قىزىلمىق كورۈنۈپتۇ. ئۇ ناله-پەريادىنى پەلەككە يەتكۈزۈپ:

كوزلىرىمدە قالمىدى نۇر بۇ قارا ئالەم ئارا،
دىلدە شاتلىق نىمە قىلسۇن ئەمدى بۇنچە غەم ئارا.

دەپتۇ ۋە ناھايىتى كوپ ئىسەدەپ، ئەندىكىكەندىن كېيىن يەنە ئوز-ئوزىگە: "بۇ بالا ئوتنى ئوزەمگە ئوزەم ياندۇردۇم ھەم پاراغەت تەختىنى مېھنەت ماتاسىغا ئوزەم ئالماشتۇردۇم. مەن بىر تـورغاي بولغاندىن كېيىن، يا بىر تىكەن بېشىدا، يا بىر تاغ تېشىدا ئۇۋا تۇتۇپ، بالامنى باقماي پادىشانىڭ سارىيىدا ئۇۋا قۇرۇشـنىڭ نىمە لازىمى بار ئىدى. پادىشانىڭ بالىسىنى تەربىيەت قىلىشىپ بېرىشـنىڭ نىمە ھاجىتى بار ئىدى؟ سەھرادىكى ئۇۋا بىلەن ئوزۇقلا قانائەت قىلغان بولسام بۇنداق بالاغا مۇپتىلا بولمىغان بولاتتىمغۇ؟ ئىلـ

گىرى ئوتكەن دانىشمەنلەرمۇ: "زالىملارنىڭ سوھبىتىدە بولغان كىشىلەرنىڭ ھالىغا ۋاي! چۈنكى ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىنىڭ يېمىلىرى ناھايىتى بوش بولىدۇ. ۋاپالىرىنىڭ بىناسى ناھايىتى سۈس بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا يا ئەقىدە-ئىخلاسنىڭ ئېتىۋارى يوق، يا خىزمەت ۋە مۇلازىمەتنىڭ قەدرى-قىممىتى يوق. ئۇلار گۈنانى ئەپۇ قىلماقنى ھارام دەپ بىلىدۇ. كىشىنىڭ ھەققىنى زايا قىلماقنى بولسا ھالال سانايدۇ. ئۇز ئىخلاسمەنلىرىنىڭ ۋاپادارلىق ۋە تەرەپدارلىقلىرىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان ئۇنداق كىشىلەرنىڭ سوھبىتىدىن كىشىگە نىمە ھاسىل بولسۇن؟" دىگەن ئىكەن.

ھۇشيار بولساڭ قىلما ئۇنداق كىشىلەرنىڭ خىزمىتىن.
خىزمىتىڭ ھەققىگە مىننەتدار بولۇشنى بىلمىسە

دىگەن گەپ بىلەن
ئاتىماق مۇمكىن ئەمەستۇر ئۇ كىشىنىڭ نامىنى،
ئۇنتۇسا ئۇ يار-دوستلار سوھبىتىنىڭ ھەققىنى.

دىگەن گەپنى بىلىپ تۇرۇپ، مەن ئۇزىنىڭ يامان ئىشلىرىنى ياخشى دەپ بىلىدىغان، باشقىلارنىڭ ھۇنەرلىرىنى ئەيىپ دەپ سانايدىغان كىشىلەر بىلەن ئۇلپەت بويتىمەن. ئەمدى مەنمۇ مۇكاپات ۋە جازا ۋاقتىنى ئوتكۈزۈۋەتىمەسلىگىم ۋە بۇ جاپاكار زالىم قانخورلاردىن پەرزەنتىمنىڭ ئىنتىقامىنى ئالماستىن توختىماسلىغىم كېرەك.

مېھىر-شەپقەتنى كۆڭۈلدىن كوتىرىپ،
باشلىغايمەن ئەمدى دۇشمەنلىك ئىشىن."

دەپتۇ ۋە ئورنىدىن ئۇچۇپلا بېرىپ، شاھزادىنىڭ كوزلىرىنى چوقۇپ قارغۇ قىلىۋېتىپتۇ-دە، ئۇچۇپ بېرىپ قەسىرنىڭ كۈنگۈرىسىدە ئولتۇرۇپتۇ. مۇلازىملار بۇ ھالدىن پادىشاغا خەۋەر بېرىشىپتۇ. پادىشا ئوغلىنىڭ كوزى ئۇچۇن كوزلىرىدىن ياشلار ئاققۇرۇپ، بىر ھىلە

بىلەن ئۇ قۇشنى مىكىرداماغا چۈشۈرۈپ، بالا قەپىزدە مەھبۇس قىلىپ، قىلغان گۇناھىغا لايىق جازا بەرمەكچى بولۇپ قەستلىنىپتۇ. شۇڭا پادىشا قەسىرنىڭ تۆۋىگە چۈشۈپ، قەيزىنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي ئۇلپىتىم، مېنىڭ قېشىمغا چىقىشكىن. سەندىن بەرەر يېرىم خاتالىق سادىر بولۇپ قالغان بولسا قالغاندۇر. سەن خاتىرجەم بولۇپ قېشىمغا چىقىشقىن. مېنىڭ سوھبىتىمگە بەرھەم بېرىپ ئەيش ـ ئىشرىتىم كوچىتىنى سولاشتۇرما.

ــ ئەي پادىشا، ــ دەپتۇ قەيزە، ــ ھەقىقەتەنمۇ سېنىڭ خىزمىتىڭنى قىلىش بىرىدەك مۇلازىملارغا پەرز ئىدى. مەن شۇنچە زامانلاردىن بېرى ئاشۇ ئەقىدە بىلەن يۈرگەن ئىدىم ۋە "ئومرۇم ئىچىدە ماڭا سېنىڭ دەرگاھىڭدىن بولەك سائادەت كەلگىسى بولماس ۋە ھېممىتىمنىڭ ئېتىنى ساڭا مۇلازىمەت قىلىش مەيدانىدىن بولەك يەردە يۈگۈرتمەسمەن" دەپ ئويلايتتىم. بۇنداق ئويلاشتا مەن: "مەرھىمىتىڭنىڭ سايىسىدە ھەرەم كەپتەرلىرىدەك خاتىرجەم ۋە خوشال ـ خورام يۈرەرمەن. مۇرۇۋۋىتىڭنى ئاقلاش ئۈچۈن جان ـ دىل بىلەن تىرىشىپ يۈقۇرى مەرتىۋىلەرگە چىقارمەن" دەپ ئۈمىت قىلغان ئىدىم. ئەمدى قارىسام، سەلتەنەت ھەرىسىدىكى ھاجىلارنىڭ قۇربانلىقلىرىدەك پەرزەنتلىرىنىڭ قېنى تۆكۈلۈپتۇ. بۇنداق ھالەتتىمۇ مەندە قانداقمۇ بۇ ئويىنى تاۋاپ قىلىش ئارزۇسى بولسۇن؟ شۇھالدىمۇ شەرىن جاندىن ئۈمىت بارلىغىنى بىلسەم ئىدى، "لەببەي" دەپ خىزمەت ئىھرامىنى باغلىغان بولاتتىم. لېكىن:

بۇ تۇزاقتىن قايسى بىر قۇش قۇتۇلسا گەر،
قايتىپ كەلمەس بۇ تامانغا ئىككىنچى رەت.

دېگەندەك ھەچبىر كىشى تۇشۇكتىن ئىككى قېتىم ئۇزىنى ئىلان ـ چايانغا چاقتۇرمايدۇ ۋە ھەچبىر زېرەك كىشى بىر نەرسىنى ئىككى قېتىم سىنىمايدۇ.

بۇ مسالنى ئەقىل ئەھلى ياخشى ئېيتقان، ئەي بىگىت:
"سىنىغانىنى سىنىماق ھەردەم نادامەت كەلتۈرەر".

سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ روشەنكى، كىشىلەر گۈناكارنىڭ گۈناينى ئەپۇ قىلىشىدۇ، لېكىن ئاخىرى ئۇنى كېچىككىنە بىر بانا بىلەن جازاغا تارتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بەختى يار بېرىپ ئۇزى قۇتۇلسا، پەرزەنت ۋە نەۋرىلىرىگە ئۇنىڭ ئىنتىقامىنى يەتكۈزىدۇ. چۈنكى بۇ سۈپەت ئالىمنىڭ تەبىئىتى مۇكاپاتنى لازىم تۇتقۇچىدۇر. روزىگار-نىڭ تەبىئىتى جازا بەرمەكنى ۋاجىپ بىلىدۇ. بۇ خۇددى سېنىڭ ئوغلۇڭ مېنىڭ پەرزەنتىمگە زۇلۇم قىلغانلىغىدىن، ئىختىيارسىز ھالدا ئۆلدۈرۈشۈڭگا مۇكاپات يەتكەندەك بىر ئىش. ھەركىم زۇلۇم قىلىشىدىن شاراپ ئىچكەن بولسا، ئۇ بالا خۇمارلىغىنىڭ مۇپتىلاسى بولماي مۇمكىن ئەمەس. ھەر كىشى ئاچچىق تاۋۇز تېرىغان بولسا، ناشكەر يەيمەن دەپ تاما قىلماسلىغى كېرەك. سەن تىبخى ھەققى دانادىلىنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسەن ۋە قاراقچىلارغا مۇكاپات يەتكەنلىگى قۇلىغىڭگا چۈشمىگەن ئوخشايدۇ؟

— ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— رەقە شەھرىدە بىر دەرۋىش بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

دانادىل بىلەن قاراقچىلارنىڭ ھېكايىسى

رەقە شەھرىدە بىر دەرۋىش بار بولۇپ، ئۇ ياخشى ئەدەپ ۋە ياراملىق ئەخلاقى بىلەن تونۇلغان، خۇي-پەيلىنىڭ كوچىتى ساپلىق ۋە ياخشى ئادەت يوپۇرماقلىرى بىلەن بېزەلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ كۆڭلى مەرىپەت ھەقىقىتىگە دانا بولغان بىر كىشى ئىكەن. ئۇنى دانادىل دەپ ئاتىشىدىكەن ۋە شەھەرخەلقىنىڭ چوڭ-كىچىك ھەممىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئىخلاس ۋە ئېتىقات قىلىدىكەن.

ھەر كىشىكىم مەرىپەتىنى قىلسا ھاسىل،
بولغۇسىدۇر جانغا راھەت مەلھەمى دىل.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئەزىز كەئبىنى تاۋاپ قىلماقچى بو-لۇپ، سەپەر قىلىپتۇ ۋە يولدا ھەمراسىز كېتىۋاتقىنىدا ئۇنىڭغا بىر توپ قاراقچىلار ئۇچراپ قاپتۇ. قاراقچىلار "ئۇنىڭ پۇلى جىق ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ، ئۇنى ئولتۇرۇشكە قەست قىلماقچى بولۇشۇپتۇ.

ــ مەندە دۇنيالىقتىن ھەج يولىغا ئوزۇق بولالىغۇدەك بىر نەرسە يوق، ــ دەپتۇ دانادىل، ــ ئەگەر مەندە بار نەرسىلەر بىلەن غەرىزىڭلار ھاسىل بولىدىغان بولسا، ھەممىنى ئېلىڭلاردە، قويۇۋې-تىڭلار. مەن تەۋەككۇلغاتايىنىپ، بۇ يولنى داۋاملاشتۇرىمەن ۋە ئىنتىزار-لىق كوزۇمگە ھەرەم ئاستانىسىنىڭ تۇپرىغىنى تۇتىيا قىلىپ تارتىمەن.

ئاستانىگە يەتمەلاي، قاچان بېرىپ بەيتىللاغا،
تۇپرىغىنى مەن قاچان كوزگە قىلاي تۇتىيا.

لېكىن رەھىمسىز قاراقچىلار ئۇنىڭ سوزىگە ئىلتىپات قىل-ماستىن ئۇنىڭغا شەمشەر تارتىپتۇ. بىچارە ھەيران بولۇپ ئوزىگە يار ۋە مەددەتكار تاپماقچى بولۇپ، ھەر تەرەپكە تەلمۇرۇپ قاراپتۇ. لېكىن بۇ ھەيۋەتلىك سەھرا ۋە خەۋپلىك چول ئىچىدە ئۇنىڭغا ھىچبىر ياردەم بەرگۈچى جان ئىگىسى چىقماپتۇ. دانادىل ئاخىرى ئاسمانغا قارىغان ئىكەن، بىر توپ تۇرنىلارنىڭ ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقانلىغىنى كورۇپتۇ. ئۇ تۇرنىلارغا قاراپ: "ھەي جانۋارلار! مەن بۇ بايا‌ۋاندا زالىملارنىڭ قولىغا گىرىپتار بولۇپ قالدىم. بارلىق خۇپىيە-سىرلارنى بىلگۈچى ئاللاتائالادىن باشقا ھىچكىم مېنىڭ ھالىمدىن خەۋەردار ئەمەس، سىلەر بۇ جامائەتتىن مېنىڭ قېنىمنى تىلەڭلار!" دەپ ۋاقىراپتۇ.

بۇنى ئاڭلىغان قاراقچىلار ئۇنىڭ سوزىدىن كۇلۇپتۇ ۋە سوراپتۇ:

ــ ھەي! ئىسمىڭ نىمە؟

ــ مېنى دانادىل دەپ ئاتىشىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دانادىل.

ــ سېنىڭ دىلىڭدا دانالىقتىن قىلچە ئەسەر يوق بىر ئەقىلسىز ئادەم ئىكەنسەنغۇ! كىمنىڭ ئەقلى بولمىسا، ئۇنى ئولتۇرسە ئۆۋالى بولمايدۇ. ئولتۇرۇڭلار بۇنى، ــ دېيىشىپتۇ قاراقچىلار.

ــ مەن ماڭا قىلغان زۇلمىڭلارنىڭ جازاسىغا پات پۇرسەتتە ئۇچراپ قېلىشىڭلارغا ئىشارەت قىلىپ، بۇ سوزنى ئېيتىۋاتىمەن. لېكىن كىمكى ھەققەتنى چۈشىنىشتىن مەھرۇم قالغان بولسا، مېنىڭ بۇ سوزۇمنى چۈشەنمەيدۇ، ــ دەپتۇ دانادىل.

گەرچە دانادىل ھەرقانچە سوزلىگەن بولسىمۇ، قاراقچىلار ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاشماي، ئۇنى ئەلەم خەنجىرى بىلەن ئولتۇرۇپتۇ ۋە مېلىنى بۇلاپتۇ.

كىمەرسىكى بىلگەن بولسا ھەققەتنى،
ئاڭلار ئىدى شۇنداق ياخشى نەسىھەتنى.

ئۇنىڭ ئولگەنلىك خەۋىرى شەھەر ئەھلىگە يەتكەندىن كېيىن، ھەممەيلەن ئەپسۇسلىنىپ مالال بولۇشۇپتۇ ۋە ھەمىشە قاراقچىلارنى تۇتۇشنىڭ پېيىدا يۈرۈشۈپتۇ.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە ھېيت بولۇپ، ھەممە خالايىق نامازغا چىقىش ئۈچۈن ھېيتكاغا يىغىلىپتۇ. دانادىلنى ئولتۇرگەن قاراقچىلارمۇ بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە، ئاسماندا بىر توپ تۇرنىلار پەيدا بولۇپتۇ ــ دە، قاراقچىلارنىڭ بېشىغا كېلىپ شۇنداق يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ۋاقىرىشىپ، ناله ــ پەريات قىلىشقا باشلاپتۇكى، ئۇلارنىڭ غەۋغاسى بىلەن نامازغا كەلگەن بارلىق

كىشىلەر ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشىپتۇ. شۇ چاغدا قاراقچىلاردىن بىرى ئىستەزا بىلەن كۈلۈپ يېنىدىكىلەردىن بىرىگە:

ــ بۇ تۇرنىلار دانادىلىنىڭ ۋەسىيىتى بىلەن بىزدىن ئۇنىڭ قېنىنى تەلەپ قىلىۋاتامدۇ نېمە؟ ــ دەپتۇ.

تاسادىپەن ئۇنىڭ سۆزىنى قاراقچىلارغا يېقىنراق بىر جايدا تۇرغان شەھەر خەلقىدىن بىرى ئاڭلاپ قاپتۇ ــ دە، دەرھال خالايىقا ئاشكارا قىلىپتۇ ۋە خەلقلەر ئۇلارنى تۇتۇپ ھاكىمنىڭ قېشىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. ھاكىمنىڭ سەل ــ پەللاسىياسەت قىلىپ قويۇشى بىلەن ئۇلار ئۆز گۇناللىرىغا ئىقرار بولۇشۇپتۇ ۋە ناھەق قان توككەنلىگىنىڭ مۇكاپاتى يېتىپ، دانادىلىنىڭ قىساسى ئۇچۇن ئولتۇرۇلۇپتۇ.

كىمكى زۇلۇم كامانىغا سالسا زەي،
لەنەت ئۇقىغا ئوزىدن قىلغاي نىشان.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۇردۇمكى، ئەي پادىشا، شاھزادىگە زەخمە يەتكۈزگەنلىگىم مۇكاپات شەمشىرى ۋە جازا ئوقىدىن ئىكەنلىگىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك ۋە يەنە ھەرقانداق بىر ئاجىز جانۋارغىمۇ ئازار بېرىشكە بولمايدىغانلىغىنى بىلىشىڭ كېرەك. ھازىر ماڭا ئەقىلنىڭ ھۆكمى شۇكى، مەن سېنىڭ بۇيرۇغۇڭغا بويۇن سۇنمىغايمەن ۋە چاچقان ھىلە ــ مىكىر دانلىرىڭنى چوقۇمىغايمەن.

ــ ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى راست، ــ دەپتۇ پادىشا ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن، ــ گەرچە سېنىڭ سۆزلىرىڭ ھىكمەت تەقەززاسىدىن بولغان بولسىمۇ، ئەسلىدە بۇ گۇناھىڭنى ئۇغاۋمدىن سادىر بولغانلىغىنى مەنمۇ بىلىمەن! ئۇ سېنىڭ بالاڭنى سەۋەپسىز ئولتۇرگەنلىگى ئۈچۇن، ئوزىنىڭ يامان پەيلىنىڭ جازاسىنى يېدى. ھىلىمۇ ياخشى، ئۇنى ئولتۇرۇشكە قەست قىلماي، كور قىلماق بىلەنلا بەس قىلغانلىغىڭ ئۇچۇن سەندىن مىننەتدارمەن.

ھېچقىسى يوق، سەنمۇ مالال بولما، مەنمۇ رەنجىمەيمەن. بولدى ئەمدى، مېنىڭ سوزۇمگە كىرگىن. مېنىمۇ پىراقلىڭ ئوتىدا بىھۇدە كويدۇرمە. بىلگىنكى، مەن ئىنتىقام ئېلىشنى ئەيىپ بىلمەن، ئەپۇ قىلىشنى ياخشى كورىمەن. مەن ھەرگىز ياخشى ئىشتىن يۈز ئوروپ، ئەيىپ ئىشقا قەدەم قويمايمەن. شۇ تاپتا مېنىڭ سېنىڭ يامانلىغىڭغا ياخشىلىق قىلىش غەرىزىم بار. مەن ئەزەلدىن ھەر كىمدىن بىر زەرە كورسەم، ئۇنىڭغا نەپ يەتكۈزۈپ كەلگەنمەن.

— مېنىڭ يەنە قايتىپ كەلمىگىم مۇمكىن ئەمەس، — دەپتۇ قەيزە، — چۈنكى ئەقىللىق كىشىلەر ئازار تاپقان دوستىنىڭ سوھبىتىدىن قاچقان. بۈزرۇكلار: "ئازارلانغان كىشى ھەرقانچە كوڭۈل ئېزىلەپ مەرھەمەتلەرنى كورسەتسىمۇ، ھەر قانچە ئىززەت - ئىكرام قىلسىمۇ ئۇنىڭغا ئالدانماسلىق، بەلكى بەدگۇمان بولۇپ يىراقراق قاچماق پەرزدۇر" دەپ ئېيتقان.

ئەزىزىم گەر ئازار بەرسەڭ كىشىگە،
قىلما ئۇندىن ھەرگىز ۋاپا ئىشەنچە،
ئارتار ئۇنىڭ گۇمانى بىلەن شۇبھىسى.
خىزمىتىڭنى قانچە قىلساڭ زىيادە.

— بۇ سوزۇڭنى قوي قەيزە، — دەپتۇ پادىشا، — ئۇرۇق - تۇققان، يار - بۇرادەرلىرىڭدىن ھېچكىم سەن ئۇچۇن مەنچىلىك يېقىن ئەمەسلىگىنى سەنمۇ بىلىسەن. مەن ساڭا ھېچقاچان يامانلىق كوزلىمەيمەن. خۇسۇسەن مەن سەندىن ئىنتىقام ئېلىش قەستىدە بولمايمەن. سەن ماڭا پەرزەنتتەك ئەزىز ۋە جاندەك شىرىنسەن.

— ئۇرۇق - تۇققانلار تۇغرىسىدا ھېكۇمالار بىر سوزنى شۇنداق يوسۇندا تەپسىلى بايان قىلغان. ئۇلار: "ئاتا - ئانىلار ھەقىقى دوست، بىر قوساقتىن چىققان تۇققانلار دوست ۋە رەپىق بولىدۇ. تاغىلار ئاشىنىغا ئوخشاش، قىزلار بولسا دۇشمەنگە يېقىنراق

بولىدۇ. باشقا تۇققانلار يات ھىساۋىدا، ئەمما ئوغۇل بولسا يادىكاردۇر ۋە شۇ كىشىنىڭ ئوزىدەك بولىدۇ. باشقىلار بولسا ئىززەت-ھورمەتتە ئوغۇلغا باراۋەر بولالمايدۇ" دەپ كورسەتكەن. مەنمۇ سەن ئوچۇن ھەرگىز ئوغۇل ئورنىدا بولالمايمەن. مەن شۇنى پەرەز قىلالايمەنكى، سەن مېنى ئوغۇل ئورنىدا كورگەندەك قىلغىنىڭ بىلەن بالا كېلىپ، ئاپەت يەتكەن چاغدا تاشلىۋېتىسەن. بىراۋ بىراۋغا ھەرقانچە "مەن ساڭا جېنىمنى پىدا قىلسەمەن" دىگىنى بىلەن، جانغا تاقىلىدىغان بىرەر ھادىسە ياكى بىرەر ھالاكەتلىك ۋەقە يۈز بېرىپ قالمىغان بولسا، يۈزلەرچە تەرەددۇت ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئوزجېنىنى قۇتقۇزىدۇكى، ھەرگىز باشقىلارغا ئوز جېنىنى پىدا قىلالمايدۇ. سەن ھىلىقى كەمپىر بىلەن ئۇنىڭ قىزىنىڭ ھىكايىسىنى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟

— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بىر قېرى كەمپىرنىڭ، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

كەمپىر بىلەن قىزنىڭ ھىكايىسى

بىر قېرى كەمپىرنىڭ ئىپپەت پەردىسى ئىچىدە ئولتۇرغان مۇھتىي ئىسىملىك بىر قىزى بار ئىكەن. تولۇن ئاي ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ تابىدىن رەشك ئېتىدىكەن، ئالەمنى قىزىتقۇچى ئاپتاپ ئۇنىڭ يۈزىدىن كۇنلۇگى كېلىپ خجالەت تەرىگە چۇمۇلىدىكەن.

شىرىن سوزى بېغىشلايىتتى ئەلگە ھۇش،
لەززەتتە ئۇ بولۇپ گويا قەنپۇرۇش.

قازابى قەدەر بىلەن ئۇ گۇل يۈزلۇككە روزگارنىڭ كوزى تېگىپ، كېسەللىك ياستۇغىغا باش قويۇپتۇ ۋە جامالىنىڭ گولشىنىدە

قىزىللىق ئورنىغا زەپىرەڭلىك كوكورۇپتۇ. كۇمۇشتەك ئاق بەدىنى ھارارەت قىزغىنلىسىدىن قۇرۇق-قاخشال بولۇپ، جىڭگىلەك چاچ-لىرى، تەپ ھارارىتىدىن سارغىيىپتۇ.

پۇرلۇشۇپ ئىپار پۇراقلىق زۇلپى،
نۇرسىزلىنىپتۇ نازىنىن كوزى.

كەمپىر قىزنىڭ بېشىدىن ئايلىنىپ، كوزلىرىدىن يالۇرۇش ياشلىرىنى توكۈپ:

— ئەي جېنىم بالام! ئاناڭنىڭ جېنى ساڭا پىدا بولسۇن. بۇ بېشىم سېنىڭ ئايىغىڭ ئاستىدىكى تۇپراق بولسۇن. مەن جې-نىمنى ساڭا تەسەددۇق قىلىمەن. ئەگەر بېشىڭدا كېسەل بولسا مېنى بېشىڭدىن ئايلاندۇرغىن بالام، — دەپ ھەر سەھەرلەردە ناله قىلىپ ئاھ تارتىدىكەن. گاھىدا بولسا خۇداغا ئىلتىجا قىلىپ: "خۇدايا بۇ ياش، تېخى جاھاننىڭ لەززىتىنى كورمىگەن بېچارىگە رەھىم قىلىپ، مەندەك جېنىدىن تويغان كەمپىرنى ئۇنىڭ ئورنىغا قۇربان قىلغىن.

مەيلى ئومرۇم ناز ۋە يا كوپ بولمىسۇن،
ئال مېنىڭدىن، قىل ئۇنىڭ ئومرىن ئۇزۇن.
ئەگىسىمۇ مەيلى مېنىڭ قەددىمنى غەم،
شۇ قىزنىڭ بولمىسۇن بىر مويى كەم".

دەپ تىلەيدىكەن. ئىشقىلىپ، كەمپىر ئانىلىق مېھرى بىلەن كېچە-كۇندۈز زارلىنىپ دۇئا قىلىدىكەن ۋە يۈرەك پارىسى بولغان پەر-زەنتىگە جېنىنى پىدا قىلىشقا تەييار تۇرىدىكەن.

تاسادىپەن بىر كۈنى كەمپىرنىڭ كالىسى پادىدىن كېلىپ

ئاشخانىغا كىرىپتۇ ۋە قازاندىكى تاماقنىڭ پۇرىغىنى ئېلىپ قازانغا بېشىنى تىقىپلا تاماقنى ئىچىپتۇ. تاماق تۆگىگەندىن كېيىن بېشىنى كوتەرگەن ئىكەن، قازاننىڭ گىرۋىگى مۆڭگۈزىگە ئىلىشىپ قېلىپ بېشىنى چىقىرالماي قازاننى بېشىغا كىيگەن پېتىچە ئويناپ ئىچىدە ئۇ بۇلۇڭدىن-بۇ بۇلۇڭغا يۇگۇرۇشكە باشلاپتۇ.

كالا ئويگە كىرگەندە كەمپىر يوق ئىكەن. شۇڭا ئۇ بۇ ھادىسىدىن بىخەۋەر ئويگە كىرىپتۇ ۋە ئوي ئىچىدە غەلىتە شەكىللىك ھەيۋەتلىك بىر نەرسىنىڭ يۇگۇرۇپ يۈرگەنلىگىنى كورۇپ: "مۇھتەرەم جېنىمنى ئالغىلى ئەزرائىل كەلگەن ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ دات-پەريات كوتىرىپ زارلىنىپتۇ:

ئەي ئەزرائىل مەن مۇھتى ئەمەسمەن،
مەن كەمپىرمەن ئۇنىڭغا ئوخشىماسمەن.
كەلگەن بولساڭ ئۇنىڭ جېنىنى ئالغايسەن،
ئوي ئىچىگە كىرىپ ئۇنى تاپقايسەن.
ياش مۇھتى بولسا قەستىڭ، ئال ئۇنى،
ئويگە كىرىپ تاپ ئۇنى، قويغىن مېنى.
گەرچە ئەزىز بولسىمۇ ئوغۇل ۋە قىز،
بولماس ئىكەن كىشىگە جاندەك ئەزىز.

مەن بۇگۈنكى كۈندە سەن بىلەن بولغان ھەممە ئالاقىدىن ئۈزۈلدۇم ھەم خالايىقتىنمۇ ئۆزەمنى تارتىمەن. مەن سېنىڭ خىزمىتىڭدە يۈرۈپ ئۆزەمگە شۇنداق بىر دەرت-ئەلەم تېپىۋالدىمكى، مېنىڭ كۈچ-قۇدرىتىم ئەمدى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئەلەمنى كوتىرەلمەيدۇ. قايسى جانۋارلاردا ئۆزىنىڭ جىگەر پارچىسىنى زۇلۇم ئوتىدا كاۋاپ قىلىپ، ۋۇجۇدىنىڭ مۇسىنى بۇلاڭ-تالاڭ شامىلىدا بەربات قىلىۋېتىشكە، كوزىنىڭ نۇرىنى ۋە كوڭلىنىڭ سەرۋىرىنى يوق قىلىۋېتىشكە تاقەت بولسۇن. شۇنداق ھالەتتە تۇرۇپ، ئۇ قانداقسىگە

باشقىلارنىڭ پەرزەنتىدىن ئەندىشە قىلالىسۇن. ئۇندىن تاشقىرى، مەن ئوز جېنىمدىن ئەمىن ئەمەسمەن. بۇ ھالدا سېنىڭ بۇنداق سالام-تازىم ۋە خوشامەتلىرىڭگە ئالدىنىش ئەقىلدىن ئۇزاقتۇر. ئىككىمىزنىڭ ئارىمىزدا مەغرىپ بىلەن مەشرىقتەك پەرق بار.

ۋىسالدىن ئەگەر بولسا رەنج پەيدا،
ئۇنداق ۋىسالنى تاپمىغان ئەلا.

— ھەر نېمە قىلساڭمۇ قىلىپسەن، — دەپتۇ پادىشا، — ئەگەر قىلغۇلۇقىنى سەن ئاۋال قىلغان بولساڭ قاچساڭمۇ تۇغرا بولاتتى. لېكىن سەن قىساس تەرىقىسىدە ئىش قىلدىڭ. جازا تىوغرىسىدا ئەمەل كورسەتتىڭ. قىلغانلىرىڭ ئادالەت قائىدە-يوسۇنىغا ياتىدۇ. ھەرقانداق ئىنسانىلىق ھاكىم، ئوغلۇمدىن سادىر بولغان ئاشۇنداق گۇنا ئۈچۈن، مۇشۇنداق جازا بۇيرۇغان بولاتتى. شۇنداق تۇرۇقلۇق سېنىڭ نەپرەتلىنىشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ ئويلىساڭچۇ ئاخىر! مېنىڭ پەرزەنتىم تۇغۇلۇشىدىن ئىلگىرىمۇ سەن ماڭا ئۇلپەت ۋە ھەمدەم ئىدىڭغۇ؟ ئوغلۇم يوقلۇقتىن ۋۇجۇدقا كەلگەندىن كېيىن ئاتىلىق مېھرى ئۇنى ياخشى كورۇشنى تەقەززا قىلدى. شۇ ھالدىمۇ بەنە سېنى شېرىك قىلدىم. بىرگە ئولتۇرۇپ بىرگە تۇردۇم. ئومرۇمنى سېنىڭ سوھبىتىڭدە پاراغەت بىلەن ئوتكۇزدۇم. ئەمدىلىكتە زامانىنىڭ كوزى تېگىپ، پەرزەنتىمنىڭ كوزىگە نۇقسان پەيدا بولدى. شۇڭا ئۇنىڭغا ئاۋالقىدەك مېھر-مۇھەببىتىم قالمىدى. ئەمما سەن بىلەن سوزلەشمەك ۋە سوھبەت تۇتماقنىڭ ھۇزۇرى تېخىچە قەلبىمدە ساقلانىماقتا. ئۇنداق قىلما، بۇمۇ ئوتۇپ كېتىدۇ. مېنى بىر ئومۇر ئۇنتۇلمىغۇدەك خاپىلىقتا تاشلىما، مېنى ئەندىشە ۋە غەم-غۇسسە ئىچىدە يالغۇز قويما. سەن بىلەن مېنىڭ ئىشىم ھازىر ھەممىگە پادىشا بىلەن سازەندىنىڭ ئىشىغا تولىمۇ ئوخشايدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ قەيزە.

ـــ بىر پادىشانىڭ بىر سازەندىسى بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايە سىنى باشلاپتۇ پادىشا.

پادىشا بىلەن سازەندىنىڭ ھىكايىسى

بىر پادىشانىڭ بىر سازەندىسى بار ئىكەن. ئۇ شۇنداق خۇش ئاۋاز ۋە نەغمە ـ سازغا شۇنداق ماھىر ئىكەنكى، دىلنى مەپتۇن قىلغۇچى ئاۋازى بىلەن ئەقىلنىڭ تاملىرىغا يوچۇق سالىدىكەن، پادىشا ئۇنى تولىمۇ ياخشى كۆرىدىكەن ۋە ھەمىشە ساز چالدۇرۇپ، ئۇسۇل كورۇپ، شاتلىق بىغىشلىغۇچى ئاۋازلىرىدىن مەست ـ مۇستەغرەق بولىدىكەن.

ئاڭلىساڭ سازەندىنىڭ ئىنسانغا جانبەخش نەغمىسىن،
زىلۋۇ بوم ئاۋازى بىرلە يېڭى روھ ئىنئام قىلۇر.

بۇ سازەندە بىر قاۋۇل قۇلنى تەربىيەت قىلىپ، ساز چېلىش ۋە غەزەل ئېيتىشنىڭ قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئۆگەتكەن ئىكەن. كوپ ئوتمەي قۇل بارلىق ھۇنەرلەردە ئۇستازىدىن ئوتۇپ كېتىپتۇ. ئۇ ئاھاڭسازلىق ۋە نەغمىۋازلىقنى شۇ دەرىجىگە يەتكۈزۈپتىكى، ئۇنىڭ شوھرەت ۋە داڭقى پۈتۈن ئالەمنى قاپلاپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان پادىشامۇ ئۇ قۇلنى تەربىيەت قىلىشقا ئىلتىپات كورسىتىپتۇ. نەتىجىدە ئۇ قۇل ئاستا ـ ئاستا پادىشاغا يېقىنلىق دەرىجىگە يېتىشىپتۇ. پادىشا ھەمىشە ئۇنىڭ دىلنى ئېرىتكۈچى نەغمىلىرىگە مەپتۇن، جاننى تەربىيەت قىلغۇچى ئاھاڭلىرىغا ئاشىق بولغان ھالدا، ئۇنىڭ ناخشا ـ سازلىرىنى تىڭشايدىكەن. ئەمما سازەندىنىڭ كۆڭلىدە ھەسەت ئوتى شولە ئۇرۇپ، قۇلنى ئولتۇرۇۋېتىشىپتۇ. بۇ خەۋەر پادىشاغا يەتكەندىن كېيىن پادىشا سازەندىنى ھوزۇرىغا ھازىر قىلىشقا پەرمان بېرىپتۇ. سازەندە پادىشانىڭ دەرگاھىغاكەلتۈرۈلـ

ندىن كېيىن، پادىشا ھەيۋەت بىلەن تاجچىقلاپ تۇرۇپ، ئۇ-
گا شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي، مېنىڭ كۆڭۈل ئېچىشنى ياخشى كۆرىدىغانلىغىمنى
ەن ياخشى بىلىسەن ۋە مېنىڭ كۆڭۈل ئېچىشىمنىڭ ئىككى
سىل ئىكەنلىگىنى، ئۇنىڭ بىر خىلى، سازەندىلەرنى توپلاپ ساز
چالدۇرىدىغانلىغىمنى، يەنە بىر خىلى غەزەلچىنى يالغۇز ئوقۇتۇپ
ڭلايدىغانلىغىمنى ھەم بىلىسەن. شۇنداق تۇرۇقاۋۇق، نېمە سەۋەب-
ن قۇلنى ئولتۇردۇڭ ۋە مېنى ئىككىنچى خىل كۆڭۈل ئېچىش
سۇلدىن مەھرۇم قىلدىڭ؟ شۇ سائەتتە بۇيرۇق بېرىمەنكى، سەن ئۇ
غا ئېچۇرگەن شەرۋەتنى ساڭمۇ ئېچۇرۇشسۇن. باشقىلار بۇنىڭدىن
رەت ئېلىپ، بۇنىدىن كېيىن بۇنداق جۇرئەت قىلالمايدىغان بولسۇن!

ــ پادىشاھىم! مەن خاتالىدىم، ــ دەپتۇ سازەندە، ــ مەن شاھ-
سىزنىڭ كۆڭۈل شاتلىغىنىڭ يېرىمىغا بەرھەم بېرىستىمەن. ئەمما
پادىشاھىم ئوزلىرى شۇنى ياخشى بىلىلىكى، ئەگەر ھازىر مېنى ئولـ
تۇرۇشكە بۇيرۇسىلا كۆڭۈل شاتلىقلىرىنىڭ قالغان يېرىمىمۇ زايا
بولىدىغۇ؟

پادىشاغا بۇ سوز ماقۇل كېلىپ، كۈلۈمسىرەپتۇ ۋە سازەندىنى
ولۇمدىن ئازات قىلىپتۇ.

بۇ مىسالدىن غەزەز شۇكى، مېنىڭمۇ ئازغىنا بىر كۆڭۈل شات-
پەرزەنتىمنىڭ ئەپىلىك بولۇپ قېلىشى سەۋىۋىدىن بەرھەم
ئەمدى سەنمۇ پىراق سازىنى چالساڭ، ئۇمىدىمنىڭ بىلى
قامىتىدەك پۈكۈلۈپ، رەنجىگەن كوكسۇم ھەسرەت
بىلەن تاتلىنىدۇ. سوزۇمنىڭ خۇلاسىسى، دوستلارنىڭ
ھايىتى كوپ زەرەر كەلتۈرىدۇ. ھىلىھەم، ئىمكانىيەت
دوستلۇق ئىتىگىنى قولدىن بەرمە.

قىلمىغىن بىگانىلىق، بىلگىنكى دەۋران ئاقىۋەت،
يار - دوستلار ئېچىگە نۇرغۇن چۈدالىق سالغۇسى.

ـــ ئوچمەنلىگىڭ كوڭلۇڭنىڭ خلۇەتخانىسىدا يوشۇرۇن تۇر-ماقتا، ـــ دەپتۇ قەيزە ئۇنىڭغا، ـــ ۋە ئاداۋتىڭ كوكرىگىڭنىڭ بايا‌ۋانىدىن ئورۇن ئالغان، لېكىن باشقىلار ئۇنىڭدىن ۋاقىپ بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاغزىڭدىن چىققان سوز ئىشەنچكە يارىمايدۇ. چۈنكى كوڭلۈڭدىكى مەنىلەردىن تىلىڭ بىخەۋەر. دىلىڭدىكىنى تىلىڭ سوزلەپ بېرەلمەيدۇ. لېكىن كوڭۈلدىن كوڭۈلگە يول بولغانلىغى سەۋىۋىدىن سېنىڭ تىلىڭ دىلىڭغا مۇۋاپىق ئەمەسلىگىنى مېنىڭ كوڭلۇم چۈشىنىۋاتىدۇ. ئەي پادىشا، مەن سېنىڭ مەجەزىڭنى بىلىمەن ۋە سېنىڭ سىياسىتىڭدىن قورقىمەن. ھېچقاچان سېنىڭ قەھرىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن. سېنىڭ زەربىڭ خەۋپىدىن بىر نەپەس ئارام ئالالمايمەن. مەن ھىلىقى تۇپ، "ساڭا مەيدە ئاغرىغىنىڭ دورىسىدىن كوز ئاغرىغىنىڭ دورىسى زورۇررەكتۇر" دەپ جاۋاپ بەرگەن گۇرۇھتىن ئەمەسمەن.

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.

ـــ بىر كىشى، ـــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

تۇپ بىلەن ئاغرىق كىشىنىڭ ھىكايىسى

بىر كىشى تۇپىنىڭ قېشىغا كەپتۇ. ئۇ مەيدە ئاغرىغىدىن زارلىنىپ يەرگە يۇمۇلىنىپ ناله قىلىپ، تۇپىتىن داۋا سوراپتۇ. تۇپ ھوكۇمالىق قائىدىسى بويىچە ئالەمەتلىرىنى سوراپ، كېسەلنى پەرق ئېتىپتۇ ۋە ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ـــ نېمە يېگەن ئىدىڭ؟

ـــ ئالقانچىلىك بىر پارچە كويۇك نانىنى يېگەن ئىدىم. يۇرىگىمنىڭ تونۇرىنى قىزىتىۋەتتى، ـــ دەپتۇ ئۇ ساددا كىشى.

تۇپ خادىملىرىغا بۇيرۇپتۇ:

ـــ كوزگە جۇلا بېرىپ روشەنلىكىنى ئاشۇرىدىغان دورىنى ئەپكېلىڭلار، بۇ كىشىنىڭ كوزىنى داۋالاپ قويايلى.

ـــ چاقچاق قىلىدىغان چاغمۇ بۇ، ـــ دەپتۇ ئاغرىق كىشى پەر-
يات قىلىپ، ـــ مەسخىرىۋازلىقنى قويۇڭ. ئىستىھزانى تاشلاڭ، مەن
مەيدە ئاغرىغىدىن ناله قىلىۋاتسام سىز كۆزۈمگە دورا قىلىمەن دەيـ
سىزغۇ. كۆزىنىڭ مەيدە بىلەن نىمە ئوخشاشلىقى بار؟

ـــ مەن ئاۋال كۆزۈڭنى داۋالىسام ئاق بىلەن قارىنى پەرق
ئېتىپ، ئىككىنچى قېتىم كويۇك نان يېمەيدىغان بولىسەن. شۇنىڭ
ئۈچۈن ساڭا كۆزنىڭ دورىسى مەيدە ئاغرىغىنىڭ دورىسىدىن زورۇر-
رەك، ـــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ تەۋسىپ.

بۇ مىسالدىن غەرەز شۇكى، سەن مېنى كويغەن بىلەن كوي-
مىگەننى، پىششىق بىلەن خامنى ئاجرىتالماسسىكىن دەپ تەسەۋۋۇر
قىلما. خۇداغا شۈكرى، ئۆزەمگە چۈشلۈق ئەقلىم بار. ياخشى - يا-
مانىنى پەرق ئېتىپ بىلەلەيمەن.

ـــ دوستلار ئوتتۇرىسىدا مۇنداق ھادىسىلەر بولۇپ تۇرىدۇ.
شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇنداق قارشىلىشىلار پۈتۈنلەي ئوتتۇرىدىن كو-
تىرىلىپ كەتمۇن دېگىلى بولمايدۇ، ـــ دەپتۇ پادىشا، ـــ ئەمما ھەركىم
ئەقىل تۇرى ۋە پەم - پاراسەت زېھنى بىلەن جابدۇلغان بولسا
تاقىتسىڭ بارىچە غەزەپ شولىسىنى ئوچۇرۇشكە ھەركەت قىلىدۇ
ۋە دۇشمەنلىك ھەم پىتنە توپىسىغا كۆچمىڭ يېتىشىچە يۈڭلىق
سۆيىنى سېپىدۇ. چۈنكى ئۇلار ئەپۇ شەرتىنى ئېچىش گەرچە نا-
ھايىتى ئاچچىق بولسىمۇ، يولباشچى بولۇش ھالاۋىتىنى بېرىدىغان-
لىغىنى، مۇشەققەتكە سەۋرە قىلماق گەرچە زەھەردەك ئاچچىق بولسـ
مۇ، تەرياق خۇسۇسىيىتىدە ئىكەنلىگىنى بىلىدۇ.

ـــ "ھەركىم سۇسلۇق قىلسا پايدىسى زىيانغا ئايلىنىدۇ"
دىگەن مەشھۇر مىسال بار، ـــ دەپتۇ قەيزە، ـــ قېيىن ئىشنى ئاسان چاغ-
لىغىلى بولمايدۇ، بۇنداق قاتتىق ئىشتا سۇسلۇق قىلىش يارىمايدۇ.
مەن ئومرۇمنى پەلەكنىڭ ئاپەت يوشۇرۇنغان مېھرىۋانلىغىدا ئوتكۈ-
زۈپتىمەن، ئەزىز ھاياتىمنى زامانىنىڭ ئاجايىپ ئىشلىرىنى كورۇشكە
سەرپ قىلىپتىمەن، نەتىجىدە بەزى تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈ-

رۇپ، پەم-پاراسەت سەرمايىسىنى ئارتتۇرۇپتىمەن. مەن ئىقتىدار ئۇچقۇنى ۋەدە بىناسىنى كويدۇرۇۋۇپتىدىغانلىغىنى، دولەتىمىزنىڭ يېڭىسى ۋاپانىڭ كوزىنى تىكىدىغانلىغىنى تەھقىق بىلىمەن. شىر ھەيۋەت بىلەن ئىنتىقام قۇيرۇغىنى يەرگە ئۇرغان ۋاقىتتا، تۆلكىنىڭ يالۋۇرۇشى قانچە پايدا بەرمەيدۇ. مەن ئۇچۇن تىرىشقاندەك ئۇخلاپ ياتقاندىن كورە يولۋاستىن قورققان كىيىكتەك بايا ۋانلاردا چېپىپ يۇرگىنىم ياخشىراق. چۈنكى ئاجىز رەقىپ كۇچلۇك دۇشمەنگە تەڭ كېلەلمەيدۇ. بىر پادىشا ئۇز دۇشمىنى توغرىسىدا بىر تەمسىل كەلتۇرگەن ئىكەن.

— ئۇ قانداق مىسال ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— تۇركستان دىياردا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ قەيزە.

تۇركستانلىق پادىشانىڭ ھىكايىسى

تۇركستان دىياردا بىر پادىشا بار بولۇپ، ئۇ جاھانىدا تەڭدىشى يوق، ھىممەت چىدىرىنىڭ ياخشىلىق سايىسىنى پۈتۈن ئالەم خەلقىنىڭ بېشىغا يايغان، ئەنقانىڭ قانىتىدەك لەپىلدەيدىغان بايرىغىنىڭ ئۇچىنى پەلەك تاۋۇسىنىڭ ئۇۋۇسىدىنمۇ ئىگىز كوتەرگەن، ئادالەتلىك مەملىكەت باشقۇرۇش ئىزاملىرىنى تۇزۇپ چىقىپ، سېخىلىق ۋە ياخشىلىق بىلەن پادىشالىق تەختىگە زىننەت بەرگەن بىر پادىشا ئىكەن. شۇنداق بولسىمۇ كۇنىلەرنىڭ بىرىدە، دولەت ئەركانلىرىدىن بىرىنىڭ كوڭلىگە غۇبار پەيدا بولۇپ، ئۇنىڭ ئاستانىسىدىن يۇز ئوروپ، دۇشمەنلەرنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە دۇشمەنلەرنى كۇشكۇرتوپ ئۇرۇشقا دالالەت قىلىپتۇ. پادىشا دۇشمەنىڭ ئىتائەت قىلىسىدىن يۇز ئوروپ، ئىسيان ۋەسۋەسىسى بىلەن ئېتىقادىغا نۇقسان يەتكۇزگەنلىگىنى ۋە خام-خىيالىلىق سەۋداسى بىلەن پادىشالىق ئارزۇسى بېشىغا چۈشكەنلىگىنى بىلىپ، شەپقەتلىك سوزلىرى بىلەن نەسىھەت قىلىپ، مەكتۇپ يېزىپ ئەۋەتىپتۇ،

لېكىن دۇشمەن مەغرۇر بولغاچقا، مەكتۇبنىڭ مەزمۇنىغا ئىلتىپات قىلماپتۇ-دە، پاراكەندە لەشكەرلىرىنى يىغىپتۇ. پادىشا ئوزىنىڭ نەسەھەت دوستى بىلەن ئۇلارنىڭ يولدىن چىقىقان مىجەزلىرىنى تۈزىتىشكە بولمايدىغانلىغىنى پەملەپتۇ. شۇڭا ئۇلارغا: "مەن ۋە سەن تاش بىلەن شىشىگە ئوخشايمىز. مەيلى تاشنى شىشىگە ئۇر، مەيلى شىشنى تاشقا ئۇر، بەربىر شىشە سۇنىدۇ، تاشقا ھېچقانداق زەرەر يەتمەيدۇ" دىگەن مەزمۇندا خەۋەر ئەۋەتىپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ئەي پادىشا، مېنىڭ شىشىگە ئوخشايدىغانلىغىم، سېنىڭ تاشقا ئوخشايدىغانلىغىڭ سېنىڭ كۆڭلۈڭگىمۇ روشەن. شۇڭا مەن سەن بىلەن مۇلاقات بولماسلىغىم لازىم. ھازىر سەن ھەرقانچە "ئىلتىپات ۋە مەرھىمەتلەرنى قىلمەن" دىگىنىڭ بىلەنمۇ، غەزىۋىڭ تۇتقان ۋاقىتتا سېنىڭ ئاچچىغىڭنى كەلتۈرۈپ قويغانلارنىڭ ئوزىنى قوبۇل قىلماق ھارام ۋە سەن ئاداۋەت ساقلاۋاتقان كىشىلەرنىڭ سۇلۇھ تەلەپ قىلىشىغا ئىنكار بىلەن جاۋاپ بەرمەك ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ.

ماڭا شۇنداق نەسىھەت قىلغان ئىدى مېھرىۋان دوستۇم:
"دۇشمەن سېنى ئالدار بولسا ھەرگىز ئىشەنمە ئەتمە".

ــ گۇمانىغا ئىشىنىپلا دوستلۇقنى تاشلاش راۋا بولمايدۇ، ــ دەپتۇ پادىشا، ــ سەل-پەللا ۋەھىمە بىلەن كونا دوستلۇقتىن كېچىپ، دوستنى يىراق ئەلىمگە گىرىپتار قىلىشمۇ لايىق ئىش ئەمەس، بارلىق جانۋارلارنىڭ خارراغى ۋە ئاجىزراغى بولغان كۆچۈكىمۇ ۋاپادارلىق دەيدىغان نەرسە تېپىلىدىغۇ؟ سەن نىمىشقا مۇ بۇ ۋاپالىق توغرىسىدىلا سوزلەيدىغانسەن؟ ۋاپا دىگەن شۇنداق ياخشى نەرسىغۇ؟ سەن نىمىشقا مۇھەببەت ۋەدىسىنى ئاخىرىغا يەتكۈزمەيسەن؟

ــ ماڭا ۋاپادارلىق تۇۋرۇگى ئۇ تەرەپتە يىقىلغان تۇرسا،

مەن قانداقمۇ ۋاپادارلىق ئىمارىتىنى سالالايمەن؛ ئۇ تەرەپتە ئەھـ
دۇ پەيماندىن قىلچە ئەسەر قالمىغان تۇرسا، مەن قانداقمۇ ۋاپا
توغرىلىق ئېغىز ئاچالايمەن؟ سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكى ئاداۋەت ۋەھـ
شىتىنى چىقىرىۋېتىشىڭنىڭ ھېچقانداق ئىمكانىيىتى يوق. كۈچ-
قۇۋۋەت بىلەن مېنى بىر تەرەپ قىلالمايدىغانلىغىڭ ئېنىق بولغانلىـ
غى ئۈچۈن، ھىلە-مىكىر بىلەن ئىنتىقام ئېلىشنى ئويلاۋاتسەن!
شۇڭا بۇ ئىشتا پۈرسەتنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشۋاتسەن. پادىـ
شالارنىڭ كۆڭلىدە ئورۇن ئالغان ئاداۋەتتىن قورقماق كېرەك،
چۈنكى ئۇلار سەلتەنەت غورۇرى بىلەن ئىنتىقام ئېلىش قەستىگە
چۈشكەندە، ھېچقانداق دەلىل-ئىسپاتقا قارىمايدۇ ۋە ھېچقانداق
ئوزرىنى قوبۇل قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاداۋىتى خۇددى كومۇرگە
ئوخشايدۇ. گەرچە ھازىرلىقچە ئۇنىڭدا ئوت يوق بولسىمۇ، غەزەپ
ئۈچقۇنى ئۇنىڭغا ئۇلاشقان چاغدا دەرھال تۇتىشىدۇ-دە، ئوچمەنـ
لىك شولىسى ئورلەپ، پۈتۈن جاھاندىكى ھول ۋە قۇرۇقنى تەڭلا
كويدۇرىدۇ ئەمەسمۇ؟ — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۇنىڭغا قەيزە.

— ئەجەپ سەن بۇ ئىشنىڭ بىر تەرىپىنىلا كورۇپ، يەنە
بىر تەرىپىنى مۇلاھىزە قىلىپ باقمايۋاتسەنغۇ؟ — دەپتۇ پادىشا، —
نىمىشقا غەزەپنىڭ ئۇلپەتچىلىككە ئالمىشىش ئېھتىمالى يوق بولـ
دىكەن؟ نىمىشقا كۆڭلىمىزدىن خاپىلىق كېتىپ خۇشلۇق ھاسىل
بولۇشى مۇمكىن ئەمەسكەن؟

— ئەگەر كىشى ئىلتىپات يولىنى تۇتالىسا ۋە دوست رىزا-
سىنىڭ تەلىۋىدە يۈرەلىسە، ياكى ئۇنىڭغا پايدا يەتكۈزمەك ۋە زە-
يىنىنى توساش ھەركىتىنى قىلالىسىغۇ ئىككى تەرەپنىڭ كۆڭلىدە-
كى غەزەپ ۋەھشىتى كوتىرىلىپ، كۆڭۈل شاتلىغى ھاسىل بولۇشى
مۇمكىن بولاتتى. لېكىن مەن كۆڭلىدىن ئاداۋەت كوتىرىلىپ، مې-
ھىر-مۇھەببەت پەيدا بولۇشقا سەۋەپ بولغۇدەك بىر ئىش قىلىشقا
ئاجىزمەن، بەلكى شۇ ئىشنى كۆڭلۈمدىن كەچۈرەلەيمەنكى، ئەگەر
سېنىڭ خىزمىتىڭگە يەنە بارسام ھەمىشە قورقۇنچ ئىچىدە يۈرۈشۈم

ۋە ھەر سائەتتە بىر يېڭى ئولۇمنى كورۇشۇم مۇمكىن. شۇڭا بۇنداق مۇلازىمەت خىيالىنى بېشىمدىن چىقىرىۋېتىپ، پىراق يولىنى كوزلىمىگىم ئەلادۇر.

بەخت شېخىدىن ۋەسلى گۈللىرى ئېچىلغان ھالدىمۇ،
مەن تىكەن دەسسەپ پىراق دەشتىدە يۈرسەم ياخشىدۇر.

دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قەيزە.

ــ ياخشىلىق ۋە يامانلىقتا ھېچكىم تەڭرى ئىرادىسىنىڭ سىرتىغا قەدەم قويالمايدۇ، ــ دەپتۇ پادىشا، ــ ئاز بولسۇن، كوپ بولسۇن، چوڭ بولسۇن، كىچىك بولسۇن، ئىشقىلىپ كىشىگە يەتكەن ھەر بىر ئىش تەڭرىنىڭ ھوكمى ۋە تەقدىرى بىلەن بولىدۇ. ئوغلۇمنىڭ قىلغان ئىشى ۋە سېنىڭ ئۇنىڭغا بەرگەن جازايىڭمۇ تەقدىرى ئىلاھى بىلەن بولدى. سىلەردىن كورۈلگەن سەۋەپ ئاساس بولالمايدۇ. شۇنداق بولغاندىن كېيىن، خۇدايىتائالانىڭ تەقدىرىگە نارازى بولۇپ زارلىنىش راۋا بولمايدۇ!

بولسا گەر كاللاڭدا ھۇش، بول تەڭرى ھوكمىگە رىزا،
سەبرى ئوزرە قۇي پۇتۇڭنى كەلسە ساڭا ھەر بالا.
ھەرنىمەرسە يازسا تەقدىر قەلىمى، بىلگىن ساۋاپ،
"نە ئۇچۇن" دەپ ئويلىما، تەقدىرى ھەق قىلماس خاتا.

ــ بارلىق مەخلۇقاتنىڭ تەڭرىنىڭ قازاسىنى رەت قىلالمايدىغان ئاجىزلىغى ئوچۇق ـ ئاشكارا مەلۇملۇق، ــ دەپتۇ قەيزە، ــ ياخشىلىق ياكى يامانلىق، پايدا ياكى زىياننىڭ يېتىشى تەقدىر ئىرادە بىلەن بولىدۇ. خالايىق ئوزىنىڭ تىرىشچانلىغى بىلەن تەڭرى ھوكمىنى ياكى ئوزگەرتەلمەيدۇ، ياكى قازانىڭ ئالدىنى ئالالمايدۇ، ياكى ھېچكىم ئۇنى ئىلگىرى ياكى كېيىن قىلالمايدۇ، گەرچە بارلىق ئولىمالار:

قازاغا قەلەمنىن ئارتۇقچە گەپ - سوز،
تەكرىنىڭ ئىشىغا گەپ - سوز نە ھاجەت.

دىگەن سوزدە بىرلىككە كېلىشكەن بولسىمۇ، ئۇلاردىن ھېچ بىرى "ئېھتىيات ۋە ھۇشيارلىقنى تاشلاش كېرەك" دەپ ئېيتقىنى يوق. بەلكى ئۇلار: "ھەرقانداق ئىشقا سەۋەپ قىلماق ۋە كېپايەت تاپمىغىنى خۇدايتائالاغا قويماق كېرەك" دەپ ئېيتىشقان.

ھەر نەمەرسىنى ساڭا يەتكۈزسە ھەق،
"بىر سەۋەپسىز يەتكۈزەر" دەپ قىلما گەپ.
تىرىشىپ ھەركەت بىلەن قىلساڭ سەۋەپ،
ھاسىل بولغاي ھەرنە ئىش قىلساڭ تەلەپ.

دىگەن بىيىتىمۇ ئەنە شۇ مەنىنى تەكىتلەيدىغۇ؟

— مەن سەن بىلەن مۇلاقات بولۇشقا ناھايىتى مايىل ۋە سوھبىتىڭگە ناھايىتى ئارزۇلۇقمەن. مەن تەرەپتىن شۇنچە ئىشتىياق كورۈلۈپ تۇرۇپ، سەن تەرەپتىن مالاللىق ۋە ناماقۇللۇق-تىن باشقا نەرسە كورمەيۋاتىمەنغۇ؟

مەن ساڭا ئاشقۇ شەيدا، سەن لېكىن مەندىن مالال،
ئارىمىزدا بۇ يوسۇن بىرلە تېپىلغايمۇ ۋىسال.

دەپتۇ پادىشا.

— سەن مېنى ئولتۇرۇپ، كوڭلۇڭنىڭ رەنجىگە شىپا بېرىشىڭە ئىشتىياق قىلىۋاتسەن، — دەپتۇ قەيزە، — ۋاھالەنكى، مېنىڭ جېسىمنىڭ ئەجەل شەرۇبتىنى ئىچىشكە مەيلى يوق. تاكى مۇرادىمنىڭ تىزگىنى ئوز قولۇمدا بولىدىكەن، مەن سەندىن ئېھتىيات قىلىمەن ۋە ساقلىنىمەن، چۈنكى مېنىڭ بېشىم كېسىۋەتسە يەنە كوكلەيدە-

غان قومۇش ئەمەس، مەن سېنىڭ ئە قىدەڭنىڭ ئەھۋالىنى ئوز كۆڭ
لۈمنىڭ تونۇشى ئارقىلىق بىلىۋاتىمەن. مەن شۇ تاپتا كۆچۈم يەتە
سە سېنى ئولتۇرمەسەم رازى بولمايمەن. سەنمۇ ئوغلۇڭ ئۈچۈن
مېنىڭ ھالاكتىمدىن باشقا نەرسىنى تىلىمەيسەن، مۇسىبەتلىك بول
غانلارنىڭ كۆڭۈللىرىنىڭ ئەھۋالىدىن پەقەت ئەنە شۇ دەرت شارا
بىدىن ئىچىپ باققان كىشىلا خەۋەردار بولالايدۇ. لېكىن راھەت
پاراغەت ئىچىدە ياشاۋاتقان كىشى ئۇنىڭدىن بىخەۋەر.

سەن ئاياغىڭغا تىكەن كىرمەي تۇرۇپ نە بىلسەن،
بېشىغا تېغ زەخمى تەككەن شىرى مەرتلەر ھالىنى.

ئۇنىڭدىن تاشقىرى، ھەرقاچان سېنىڭ ئوغلۇڭنىڭ كوزىنىڭ
كورۇشى سېنىڭ يادىڭغا يەتسە ۋە مېنىڭ پەرزەنتىمنىڭ تىرىكلىگى
مېنىڭ خاتىرەمغا يەتسە، بىزنىڭ كۆكلىمىزدە پەرق ۋە مىجەزىمىز
دە ئوزگىرىش ھاسىل بولىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇنىڭدىن قانداق پاسات
چىقىپ، نېمە ھال يۈز بېرىدىغانلىغىنى بىلگىلى بولمايدۇ. مۇشۇ
دەلىل بويىچە ئېيتقاندىمۇ، ماڭا سەن بىلەن بىللە بولۇشتىن كورە
ئايرىلىپ ئەتكىنىم ياخشىراق.

— نېمە ئۈچۈن كىشى دوستىنىڭ گۇناھىدىن ئوتۇپ، ئۇنىڭ
غا ئازار بېرىش قەستىنى كۆكلىدىن چىقىرىۋېتەلمەيدىكەن؟ —
دەپتۇ پادىشا. — ئاقىللارنىڭ ئوز دوستىنىڭ خاتالىق سۇرىتىنى
كۆكلىنىڭ لەۋھەسىدىن ئومۇر ئىچىدە ئۇ لەۋھەدە ئۇنىڭدىن يەنە
نىشان كورمىگىدەك ۋە ئوزىنى رەنجىتىپ قويغانلارنىڭ ئوزىنى
ئى رىغبەت بىلەن قوبۇل قىلغىدەك قۇدرىتى بولۇشى كېرەك. چۇن
كى ئۇزرە بارلىق ئاداۋەتلەرنى ياپقۇچىدۇر. يامانلارنىڭ يا
مانراغى ئوزرىنى قوبۇل قىلمىغۇچىلاردۇر. مەن ئوزەم ئېيتقان
بۇ سوزلەردە كۆكلۈمنىڭ ساپ ئىكەنلىگىنى، كۆكلۈمدە غەزەپ
ۋە ئىنتىقام سۇرىتىدىن ئەسەر يوق ئىكەنلىگىنى كورۇۋاتىمەن

ۋە گۈنا ھەرقانىچە چوڭ بولسىمۇ ئەپۇ قىلماقنىڭ پەزىلىتى ئۇنـ دىنمۇ چوڭ ئىكەنلىگىنى بىلىمەن.

چوڭ بولسىمۇ كىچىكلەرنىڭ خاتاسى،
ئۇنىدىن چوڭدۇر كاتتىلارنىڭ ئەپۇسى.

ـــ دېگەنلىرىڭىز ھەممىسى راست، ـــ دەپتۇ قەيزە، ـــ ئەمما مەن گۇناكارمەن. گۇناسى بار ئادەم ھەممىشە قورقىدۇ. مەن ھازىر تاپىنىدا يارىسى بار كىشىنىڭ قاراڭغۇ كېچىدە تاشلىق يەردە ماڭغىنـ غا ئوخشاپ قالدىم. ئۇنداق كىشىلەرنىڭ جاراھىتى تاشقا تېگىش بىلەن تېخىمۇ ئېغىرلىشىدۇ ۋە پۈتى ئۈشتىن چىقىپ يۈمشاق تۇـ پىلىق يەردىمۇ ماڭالمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. مېنىڭ سېنىڭ خىزمـ تىڭدە قىلمۇھىرىشىمنىڭ مىزاجى ئەنە شۇنداق. شۇنداق ئىكەن، مەن ئۇنىڭدىن قېچىشنى شەرىئەت ۋە مىللەت قائىدە ـ يوسۇنىدا پەرز دەپ بىلىمەن. ھوكۇمالار "ئۇچ خىل كىشى ھىكمەت رە ـ ۋىشىدىن يىراق ۋە ئەقىل يولىدىن تاشقىرىدۇر" دەپ ئېيتىشقان. بۇنىڭ بىرىنچىسى، ئوزىنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىگە ئىشىنىپ، ھەرقان ـ داق بالا كەلسە قارشى كېتىۋېرىدىغانلار، بۇنداق كىشىلەر ئاقىۋەت ئوزىنى ھالاكەتكە سالىدۇ؛ ئىككىنچىسى، تائام ۋە شاراپنىڭ ئو ـ زىگە يېتەرلىك مىقدارىنى بىلمەيدىغانلار ۋە مەيدىسىنىڭ ھەزىم قىلىشقا ئاجىز كېلىشىدىن قورقماي يەۋېرىدىغانلار، شۇبھىسىزكى، بۇنداق كىشىلەر ئوز جېنىنىڭ دۇشمىنىدۇر. ئۈچىنچىسى، ئاداۋەت ئەھلىنىڭ سوزىگە مەغرۇر بولۇپ، ئۇلارنىڭ خوشامەتلىرىگە ئالدان ـ غانلار، بۇنداق كىشىنىڭ ئىشى ئاخىرى ھەسرەت ـ نادامەت ۋە پۇشايمان كەلتۈرىدۇ.

دۇشمىنىڭنىڭ ھىلىسىدىن بولما غاپىل ھېچقاچان،
قۇدرىتىڭنىڭ بارىچە قاچ ئۇ تاماندىن ھەرقاچان.

ـــ هەي قەيزە، ـــ دەپتۇ پادىشا، ـــ مەن ساڭا ھەرقانچە مەرھەمەت ۋە ئىلتىپات كورسەتسەممۇ ۋە شۇنچە دوستانە نەسىھەتلەرنى ئېيتسامۇ، سەن تارتىنىپ بويۇن تولغاۋېرىسىنا! نەسىھەتنى قوبۇل قىلمايدىغان كىشىگە قىلغان نەسىھەت خۇددى زاھىتنىڭ بورىگە قىلغان نەسىھىتى پايدا بەرمىگەندەك بىر ئىش بولىدىكەن - دە!

ـــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ قەيزە.

ـــ بىر پاك كورۇنۇشلۇك زاھىت بار ئىكەن، ـــ دەپ ھىكايەسىنى باشلاپتۇ پادىشا.

زاھىت بىلەن بورىنىڭ ھىكايىسى

بىر پاك كورۇنۇشلۇك زاھىت بار بولۇپ، ئۇ ھەر كۈنى بەلگىلىك تائەت - ئىبادىتىنى تۈگەتكەندىن كېيىنكى ۋاقتىنىڭ ھەممىسىنى خالايىققا نەسىھەت قىلىش بىلەن ئوتكۈزىدىغان كىشى ئىكەن. بىر كۈنى، سەھرادىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، ھېرىس ئاغزىنى ئېچىپ تاما كوزى بىلەن تەلەپ يولىغا قاراپ، پۈتۈن ھىممىتىنى بىگۇنالارغا ئازار بېرىشكە قارىتىپ جانلىقنى جانسىز قىلىپ، تويماس نەپسىنى خوشال قىلماقتا تەييار تۇرغان بىر بورىنى كورۈپ قاپتۇ.

زالىمنى كور، جاھىللىقتىن كىشىگە،
مىڭ زىيان يەتكۈزگۈسى بىر نەپ ئۈچۈن.

زاھىت شەپقەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ـــ ھەي زالىم، بۇندىن كېيىن ئەمدى ھەرگىزمۇ خالايىققا مىڭ قويلىرى تەرەپكە يېقىن يولىمغىن ۋە ئاجىز ھەم بىچارە-

لەرگە قەست قىلمىغىن. چۈنكى زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتى ئوقۇبەت، ئاخىرى ئاخىرەت ئازاۋى بولىدۇ.

زۇلۇم بىلەن ھەر كىشى بولسا خۇرسەنت،
قولى بىلەن پۈتىغا سالغۇسى يەنت.
كورسەمۇ ئۇ ھازىرچە كاتتا دولەت،
لېكىن تېزدىن يەتكۈسى ئاڭا مېھنەت.

زاھىت يۇقۇرقىدەك ماقالىلار بىلەن سوزلەپ، ئۇنىڭ خەلق قويلىرىغا زىيان سېلىشنى تەرك ئېتىشى ئۈچۈن ۋەز ئېيتىشقا كىرىشىپتۇ. لېكىن:

ــ ھەي شەيخ! نەسىھەت قىسمىنى قىسقا قىل، ماۋۇ جاڭگالنىڭ كەينىدە قويلار ئوتلاۋاتىدۇ. ئۇلاردىن بەزىسىنىڭ قارنىنى يېرىپ، بەزىسىنى ئېلىپ قېچىشنىڭ پۇرستى ئوتۇپ كېتىدۇ بىكار. ئۇ ھالدا ھەسرەت ۋە نادامەت پايدا بەرمەيدۇ ماڭا! ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۇنىڭغا بورە.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن غەرەز شۇكى، مەن ساڭا شۇنچىلا نەسىھەت قىلسامۇ، سەن ئوز پەيلىڭدىن يانمايۋاتسەن ۋە سوزۈمگە ئىلتىپات قىلمايۋاتسەن.

مەن تەرەپكە قارىغىن ئەي باغرى تاش،
ئىلتىپات بىرلە سوزۈمگە سال قۇلاق.

ــ مەن ئەقلىم نەسىھەتچىسىدىن نەسىھەتلەرنى ئاڭلىدىم ۋە پەم ۋائىزىدىن پەنت ئالدىم ھەم ئۇنىڭدىن بەھرىلەندىم. شۇڭا مەن ھەمىشە ھەزەر قىلىشىم، ھەزەر ئىشىگىنى تۇتۇشۇم، تەجرىبە ئەينىگىگە قاراپ تۇرۇشۇم كېرەك. مەن قورقۇنچىدىن شۇ يەرگە كەلدىمكى، شۇ تاپتا مەن، ماڭا كىشىنىڭ قولى يەتمەيدىغان،

كوزى ئۇلۇشالمايدىغان يەرگە كەتمەكنىڭ كويىدا مەن. مېنىڭ بۇ يەردە بۇنىڭدىن ئارتۇق تۇرۇشۇم ھارام. چۈنكى مەن سېنىڭ مې-نىڭ قېنىمنى ھالال دەپ تونۇغانلىغىڭنى ھەم مۇرۇۋەت شەرتىدە جايىز بولمايدىغان ئىشنى قىلىشىنى راۋا كورگەنلىگىڭنى بىلمەن، بەس! بۇنداق ھالدا مېنىڭ بۇ يەردە توختىشىم مەكرۇ ۋە كېتە-شىم ۋاجىپتۇر. بۇ يەردە بۇنىدىن ئارتۇق تۇرۇشۇم خوپ ئەمەس، — دەپتۇ ئۇنى ئاڭلىغان قەيزە.

— بۇ يەردە ساڭا ھەممە مەنسەپەت جابدۇقلىرى تەييارغۇ! راھەت - پاراغەت ئىشكلىرى كوڭلۇڭگە ئوچۇقتۇ! شۇنداق تۇرۇق-لۇق سەپەر مۇشەققىتىنى ئىختىيار قىلىشىڭ ۋە باشقا جايلارغا بېرىپ كۇن كەچۈرۈش ئۈچۈن تەرەددۇت قىلىشقا ھىچقانداق سە-ۋەپ يوقتۇ؟ — دەپتۇ پادىشا.

— ھەرقانداق كىشى مۇنۇ بەش خىسلەتنى ئومۇرنىڭ سەر-مايىسى ۋە يول جابدۇغى قىلسا، ھەر قەيەرگە بارسا غەرىزى ھا-سىل بولىدۇ ۋە ئوزىگە ھەمسوھبەت تېپىپ ئىززەتلىك بولىدۇ، — دەپتۇ قەيزە. — ئۇنىڭ بىرىنچىسى، بەتقىلىقلىقتىن يىراق بولماق؛ ئىككىنچىسى، ياخشى ئىش قىلىدىغان بولماق؛ ئۈچىنچىسى، تۇھ-مەت قىلىدىغان ۋە رىيا قىلىدىغان ئىشلاردىن پەرھىز قىلماق؛ تۆتىنچىسى، ياخشى خۇيلۇق بولماق؛ بەشىنچىسى، ھەممە ۋاقىتتا ئەل بىلەن ياخشى چىقىشماق ۋە ئەدەپ ساقلىماق. بۇ سۇپەتە-لەرنى ئوزىگە جەم قىلغان كىشى ھىچقانداق جايدا غېرىپ بولۇپ قالمايدۇ، بەلكى غېرىپلىقنى يەرلىكلىككە ئالماشتۇرىدۇ. ئەقىللىق كىشى ئەگەر ئوز يۇرتىدا ئۇرۇق - تۇققانلىرىدىن خاتىرجەم بولال-مسا، ئۇلاردىن ئايرىلىپ سەپەر قىلىشى كېرەك، چۈنكى ئۇلارنىڭ ھەممىسىگە بەدەل تېپىلسىمۇ ئوز زاتىغا بەدەل تېپىلمايدۇ.

قىلالمساڭ ئەگەر يۇرتۇڭ ئىچرە كوڭلۇڭنى خوشال،
نە قىلارسەن ئويۇڭ ئىچرە ئەسىر بولۇپ ئولتۇرۇپ.

كەتسەڭمۇ گەر ئۇزگە يۇرتقا تاپالارسەن يارۇ-دوست،
يۇرسەڭ ئەگەر ھەر ماكاندا ئەدەپ-ئەخلاقلىق بولۇپ.

ــ بارغان يېرىڭدە قانچىلىك ۋاقىت تۇرسەن؟ قايسى زامان-غىچە توختايسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.
ــ مېنىڭ بېرىشىمدىن يېنىشىمنى ئۇمىت تۇتمىغىن ۋە كېتىشىمدىن كېلىشىمنى تاما قىلمىغىن، ــ دەپتۇ قەيسەر، ــ سېنىڭ بۇ سوئالىڭ ۋە مېنىڭ جاۋاۋىم، خۇددى ناۋاي بىلەن ئەرەبنىڭ ھېكايىسىغا ئوخشاپ قالدى.
ــ ئۇ قانداق ھېكايە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ پادىشا.
ــ بىر ئەرەپ، ــ دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ قەيسەر.

ئەرەپ بىلەن ناۋاينىڭ ھېكايىسى

بىر ئەرەپ باياۋانلارنى كېزىپ، ئاخىرى باغداتقا كەپتۇ ۋە دەجلە دەريالىسىنىڭ قىرغىغىدىكى بىر ناۋاينىڭ دۇكىنىنى كورۇپ تۇر. قارىسا گىردىلەر تولۇن ئايەك پارقىراپ، ئاق نانلار ئاپتاپتەك يارقىراپ، توقاچلار مەھبۇبلار رۇخسارىدەك ناز قىلىپ، كاكچىلار دىلبەرلەر يۈزىدەك دىلنىڭ زوقىنى تارتىپ تۇرغان ئىكەن.

ناۋاي تونۇرى خۇددى خىلىل گۈلزارىغا ئوخشار①،
ھەرلەھزە چىقار پاكىزە نانلار گۈل كەبى ئاندىن.

ئەرەپ بىچارە نانىڭ پۇرىغىدىن يېڭى ھايات تېپىپتۇ. ئۇ نانىڭ يۇزىنى كورۇپ سەۋرە ياقىسىنى يىرتىپ، ناۋاينىڭ قېشىغا

① نەمرۇدنىڭ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى كويدۇرۇش ئۈچۈن ياققان ئوتلىرى گۈلزارغا ئايلىنىپ كەتكەن ئىكەن. بۇ يەردە ئەنە شۇ تەمسىل ئىشارەت قىلىنغان.

كەپتۇ ۋە دەپتۇ:

ــ ھەي خوجايىن! قانچە پۇل بىلەن مېنى نانغا تويدۇرالايسەن؟ ناۋاي: "ناھايىتى بىر پاتمان ياكى ئىككى-ئۈچ پاتمان نان بىلەن تويار" دەپ ئويلاپ:

ــ يېرىم تىللا بېرىپ، قانچىلىك يەسەك يىگىن، ــ دەپتۇ.

ئەرەپ يېرىم تىللا بېرىپتۇ-دە، دەريانىڭ لېۋىگە ئولتۇرۇپتۇ. ناۋاي نان كەلتۈرۈپ بېرىپتۇ. ئەرەپ نانىنى سۇغا تۇگۇرۇپ يەيشكە باشلاپتۇ. ئەرەپ بىر تىللالىق نان يەپ بولغان بولسىمۇ، يەنىلا نان تەلەپ قىلىپتۇ. ئاخىرى ناۋاي بىتاقەت بولۇپ، شۇنداق دەپتۇ:

ــ ساڭا راسا ئىشتىها بەرگەن ئىكەن-دە بۇرادەر! خۇداھەقى ماڭا ئېيتقىنا، سەن قاچانغىچە نان يەۋېرىسەن؟

ــ ھەي خوجايىن، بىسەۋرىلىك قىلما، تاكى بۇ سۇ ئېقىشتىن توختىمىغىچە مەن نان يېيىشتىن توختىمايمەن، ــ دەپ كۈلۈپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئەرەپ.

بۇ مىسالدىن غەرەز شۇكى، پادىشا مەن ھاياتىم ئىچىدە قورقۇپ ئوتمەن، شۇڭا ۋىسالدىن بەھرە ئېلىشىمىز مۇمكىن ئەمەس دەپ بىلىمەن. روزىگار ئوتتۇرىسىغا شۇنداق جۇدالىق سالدىكى، ۋىسال ئېھتىمالى يوق. مۇنىدىن كېيىن ئەگەر سېنى ناھايىتى بەك سېغىنىپ كەتسەم سەھەر شامىلىغا ئەرز قىلىپ، دىدارىڭنى خىيال ئەينىگىدە كورۇۋالارمەن.

بولمىسمۇ يار ۋىسالى، يادى بىرلە مەن خوشال،
بولمىسا ئاي، شام بىلەنمۇ كۆلبىمىز روشەن بولۇر.

پادىشا كوزىدىن ھەسرەت تامچىلىرىنى ئاققۇزۇپتۇ ۋە ئۇ زېرەك قۇشنىڭ تۇزاققا ئىلىنمايدىغانلىغىنى، ئىنتىقام ئېلىش مۇيەسسەر بولمايدىغانلىغىنى، ھەرقانچە ۋەدە دانىلىرىنى چاچقان بولسىمۇ

مسمۇ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمايدىغانلىغىنى چۈشەنمىتۇ.

ــ ئەي پادىشا، ھەرقانچە مەرھەمەت بىناسىنى ۋە خاتىرە جەملىك خەۋىرىنى قەسەم بىلەن تەكىتلىسەكمۇ، خىزمەت ھالقىسىنى بويۇنۇمغا سالمايمەن، ــ دەپتۇ قەيزە.

پادىشا قەيزىنىڭ پۈتىغا سانچىلغان ئازار تىكىنىنى ھىلە يىڭنىسى بىلەن چىقىرىشقا بولمايدىغانلىغىنى، ئەمدى ئاتىقان ئوقنىڭ قايتمايدىغانلىغىنى چۈشەنىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي قەيزە، ۋىسال بوستانىنىڭ ھىدى جان دېمىغىمغا يەتمەيدىغانلىغىنى ۋە ئۇمىت ئەينىگىمىدە سوھبەت چېھرىسىنى كۆرەلمەيدىغانلىغىنى چۈشەندىم. ئەمما، نەسىھەت سىرى بىلەن كۆڭۈل ئەينىگىمدىكى غۇبارنى ئېرىتىپ، ھاياتىم ئۈچۈن سائادەت كەلتۈرگۈدەك بىر ــ ئىككى ئېغىز سوزنى يادىگار قىلىپ قالدۇرۇشۇڭنى ئۈمىت قىلىمەن.

ــ ئەي پادىشا، ــ دەپتۇ قەيزە، ــ جاھاندىكى ھەممە ئىشلار تەقدىرگە مۇۋاپىق بولىدۇ. شۇڭا ئۇنى يا ئىلگىرى ــ كېيىن ياكى ئاز ــ كوپ قىلغىلى بولمايدۇ. بىر كىشىنىڭ نامى ئەمەلگە سائادەت مەنسىپى ياكى پۈتۈلگەنلىگى ياكى شۇملۇق سەھىپىسى يېزىلغانلىغىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. لېكىن ئېھتىيات شەرتىنى بىجا كەلتۈرۈپ، ساۋاپلىق ئىشلارنى قىلىش ھەممە كىشىلەر ئۈچۈن ۋاجىپتۇر. ئەگەر مۇۋاپىق كېلىپ قالسا، ئۇلۇغلۇق تەختىدە ئولتۇرالايدۇ ۋە دوستلار قېشىدىمۇ مەغرۇر، تەنە قىلغۇچىلارنىڭ تەنىسىدىنمۇ يىراق بولالايدۇ. يەنە شۇنى بىلمەك كېرەككى، نەپ ئالغىلى بولمايدىغان مال ماللارنىڭ ئەڭ ئوسالىسىدۇر. پۇقرالارنى باشقۇرۇشتا بىپەرۋالىق قىلىدىغان پادىشالار پادىشالارنىڭ غاپىللىراقىدۇر. زوروزىيەت ۋەقىتىمىنچىلىق چېغىدا دوستىدىن يۈز ئوروگۈچىلەر دوستلارنىڭ پەست ۋە يامانراقىدۇر. ئوز ئېرىنى ياخشى كورمەيدىغان خوتۇن خوتۇنلارنىڭ ئەسكىراقىدۇر. ئاتا ــ ئانىسىغا ئىتائەت قىلىشتىن بويۇن تارتىدىغان پەرزەنت پەرزەنتلەرنىڭ يامانراقىدۇر. ئەمىر

لىك ۋە ئەرزانچىلىق بولمىغان شەھەر شەھەرلەرنىڭ ۋەيرانرا-
قىدۇر. سوھبەتلەشكۈچىلەرنىڭ كۆڭلى ساپ بولمىغان ئولتۇرۇش
سوھبەتلەرنىڭ ناخۇشراقىدۇر. مەن بىلەن پادىشانىڭ ئوتتۇرىسىغا
شۇنداق ۋە خەرخەشلىك چۈشتى. ئەمدى ۋىدالاشماق ئەلادۇر.

قەيزە شۇ سوز بىلەن ئوز گېپىنى ئاخىرىغا يەتكۈزۈپ، ئاي-
ۋان ئۈستىدىن ئۈچۈپ كېتىپتۇ. پادىشا ھەيرانلىق بارمىغنى چىش-
لەپ، پۇشايمان قىلىپ ئاھ تارتىپتۇ ۋە:

جاننى كويدۇرگەن بۇ دەرتنى كىمگە ئەيلەرمەن ئايان،
تەييارلاندى تۇڭىسۇ شۇ دەم بولماقتا راۋان.
ئىلتىجا قىلسامۇ شۇنچە قىلدى يار ئوز گېپىنى،
ئاخىرى كەتمەكچى بولدى، قەست قىلىپ ئالماقتا جان.

دەپتۇ.

مانا بۇ ھەسەت قىلغۇچى ۋە ئاداۋەت ساقلىغۇچىلارنىڭ
مىكرىدىن ساقلىنىپ، ئۇلارنىڭ غەرەز ئارىلاشقان دوستلۇغىغا ئە-
شەنمىگەن كىشىلەرنىڭ داستانى. ھەقىقەتەنمۇ ئازار تاپقان دۇش-
مەن ئىنتىقام ئېلىشقا بەل باغلايدۇ. ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ روشەن
كۆڭۈللىرىگە مەخپى ئەمەسكى، بۇ سوزلەرنى بايان قىلىشتىن غە-
رەز: ئەقىللىق كىشىلەر زامان ھادىسىلىرى ۋە جاھان ئىشلىرىدا، بۇ
سوزلەرنى پېتەكچى قىلىپ، ئىشلىرىنىڭ يېنىسىنى ئەقىل ۋە تەد-
بىر ئاساسىغا قويۇپ، ئېھتىيات بىلەن ئىش كورۇشى، ھەرقانداق
بىر ئەھۋال ئاستىدىمۇ كۆڭلىدە دۇشمەنلىك ساقلاپ يۈرگەنلەرگە
ئىشەنمەسلىگى، ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكرلىرىنىڭ ئاپىتىدىن ۋە ئىنتى-
قام ئېلىش، ئاداۋەت ساقلاشلىرىنىڭ زەربىدىن خاتىرجەم بولماس-
لىغى كېرەك دەمەكتۇر.

ئەگەر "دىلىم تاپمىسۇن رەنجى" دىسەڭ،
قۇلاغىڭغا بۇ گەپنى تاققايسەن.
دۇشمىنىڭدىن ھەرگىز قىلىپ ئىپتىراز،
قانچە ياخشى كورۇنسىمۇ قاچمايسەن.
ئاداۋەت ئەھلىگە يولەنمەك يامان،
ئىشەنمەك زىياندۇر، زىياندۇر، زىيان.

توقتۇرنىچى باب

ئەپۇقلىش پادىشالارنىڭ ياخشى پەزىلەتلىرىدىن بىرى ئىگەنلىگى توغرىسىدا

دابشلىم شاھ ھورمەت يۈزىسىدىن دانىشمەن قەلب ئىگىسى بەرھەمەنگە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئاداۋەت پەيدا بولغاندىن كېيىن دۇشمەنلىدىن كۆڭلى ئارام تاپمىغان، دۇشمىنىدە گىنە ـ ئاداۋەت ئەسىرىنى كورگەنلىدىن كېيىن ھەر قانچە مەرھەمەت ۋە خوشامەت قىلغىنى بىلەن ئۇنىڭدىن غاپىل بولمىغان كىشىلەرنىڭ مىسالىنى ئاڭلىدىم. ئەمدى كۆڭلۈمگە مۇنداق ئىشتىياق چۈشتى، تىوقتۇزىنچى ۋە ـ سىيەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە، پادىشالارنىڭ ئەپۇلىرىغا مىسال بولىدىغان داستانلارنى بايان قىلغايىمەن. پادىشا ئوز خزمەتـ كارلىرىدا خاتالىقنى كورگەن ۋە ئۇنى ئوتكۇزۇۋەتكەندىن كېيىن ئۇلاردا ئىكىنچى قېتىم ئەيىپ ۋە گۇنا سادىر بولغان بولسا بۇ ئىككىنچىسىدە ئۇلارغا يەنە مەرھەمەت قىلىشى كېرەكمۇ يوقمۇ؟ ئۇلارغا يېڭىدىن مەنسەپ بېرىپ، يەنە ئاۋالقىدەك ئىشىنىش ھۇشيارلىق ۋە ئېھتىيات شەرتىگە مۇناسىپ كېلەمدۇ يوق؟ بۇنىڭغا ئالاقىدار مىسالىلاردىن تەپسىلات سوزلەپ بەرسەك.

بىدپاي ھەكىم جانغا راھەت بەخشىلىغۇچى ئىبارىلەر بىلەن

شۇنداق جاۋاپ بېرىپتۇ: سەل - پەل خاتالىق سادىر بولۇشى بىلەنلا، ئۇنى جازالاشقا ئەمر قىلسا، مۇلازىملارنىڭ ئىختىيارى قالمايدۇ - دە، ھېچكىم پادىشاغا ئىشەنمەيدىغان بولۇپ قالىدۇ، نەتىجىدە، بۇ ھالدىن ئەڭ ئاللەت پەيدا بولىدۇ. ئۇنىڭ بىرى شۇكى، پادىشالىق ئىشلىرى يۇرۇشمەي ۋە پۈتمەي قالىدۇ. ئەككىنچىسى، پادىشامۇ ھەم گۇناھكارلارمۇ ئەپۇنىڭ لەززىتىدىن نېسىۋىسىز قالىدۇ. كاتتا پادىشالاردىن بىرى: "ئەگەر خەلق مېنىڭ جېنىمنىڭ تامغى ئەپۇ چاينالمىدىن قانداق لەززەت تاپىدىغانلىغىنى بىلمىدىغان بولسا، مېنىڭ دەرگاھىمغا گۇنا ۋە خىيانەتتىن بولەك تۇھپە ئېلىپ كەلمىگەن بولاتتى" دىگەن ئەكەن.

ئەپۇ قىلماقتىن ماڭا بەھساپ ۋە بساناق،
لەززەت تېپىلىشنى بىلگەن بولسا گۇناھكار.
ھەر دائىم بىر قەست بىلەن ئوتكۇزۇپ كوپ خاتالىق،
كەلتۇرەتتى ئالدىمغا گۇنالارنى كوپ قاتار.

پادىشالارنىڭ ھاللىرىنىڭ جامالىغا ئەپۇدىن ئوزگە ھېچ - قانداق ياسداق ياراشمايدۇ. ئۇلۇغلارنىڭ قەدرى - قىممىتىنىڭ كامالىتىگىمۇ مەرھىمەتتىن روشەنرەك بىرەر دەلىل يوق. بىر ئادەمنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىنى ئۇنىڭ ئوز ئاچچىغىنى باسالىشى بىلەن بىلمە بولىدۇ. ھوشيارلىق ۋە ئەرلىگىنىڭ ئەسىرىنى غەزىۋىنىڭ قىزىق شەرۋىتىنى ئىچەلىشى بىلەن ئولچىسە بولىدۇ.

مەرتلىگىنى كۈچ بىلەن دەپ، قىلما گۇمان،
غەزەپنى باسساڭ ئىرۇرسەن پەھلىۋان.

پادىشانىڭ خۇي - پەيلىنىڭ ياخشىراغى: "ھادىسە ۋاقتىدا

ئەقلىنى ئۆزىگە ھاكىم قىلغان بولۇش، ھىچ ۋاقىتتا خۇيىنى مەرھەمەت ۋە سىياسەتتىن خالى قىلماي تۇتۇش" تىن ئىبا - رەتتۇر. ئەمما مەرھەمەت بوشاڭلىق بولۇپ قالماسلىقى، سىياسەت زۇلۇم بولۇپ قالماسلىقى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا سەلتەنەت ئىشى گۈزەللىك ۋە ئۇلۇغلۇق بىلەن زىننەت تاپىدۇ ۋە مەملە - كەتنىڭ مادارى خەۋپ بىلەن ئۇمتنىڭ ئارىسىدا بولىدۇ. يەنى ئىخلاسمەنلەرمۇ ئىلتىپاتتىن نا ئۇمىت بولمايدۇ؛ پىتنە - پاساد - چىلارمۇ ئەلنى بۇزۇپ، پىتنە قوزغاشقا سىياسەتتىن ئەمىن بولالمايدۇ.

ئېلىنى شۇنداق تۇتاتتى جەمشىت،
بېرىپ بەزى خەۋپ، بەزىدە ئۇمىت.

ئىسلام ھوكۇمالىرى: "تەڭرى تائالا قۇرئاندا بەندىلەرگە ياخشى خۇيلارنى تەلىم بەرگەن. ئەزەلدە سائادەت يار ۋە مەدەتكار بولغان كىشى قۇرئان ھوكۇملىرىنى كوڭلىگە قىبلە ۋە جېنىغا كەئبە قىلىشى كېرەك" دەپ ئېيتقان. تەرىقەت پىرلىرىدىن بىرى ھەقىقەت تىلى بىلەن مۇنداق دىگەن: "ئاچچىقنى يۇتماق دىگەنلىك ئوقۇبەت قىلىشقا ھەركەت قىلماسلىق دىگەنلىكتۇر. ئەپۇ دىگەنلىك مالالىق ئەسرىنى كوڭلىدىن تامامەن چىقىرد - ۋېتىش دىگەنلىكتۇر. ياخشى ئىش دىگەنلىك گۇناھىنى ئەپۇ قىلغان دوستىغا يەنە بۇرۇنقىدەكلا مېھىر - شەپقەت كورسىتىش دىگەنلىكتۇر".

بۇ سوزنىڭ مەھسۇلى شۇكى، ئىشلار بىناسىنى ئىلتىپات ۋە يۇمشاقلىق ئاساسىغا قويۇپ، ھەممە ئىشلاردا دوستلارغا مۇرۇۋۋەت، دۇشمەن بىلەن مادارا قىلماقنى موتىۋەر بىلىمەك كېرەك. «سۇھاھ» دىگەن كىتابتا: "ئەگەر يۇمشاقلىقنى سۇرەتكە كەلتۇرۇش مۇمكىن بولسا، ئۇنىڭ جامالى شۇنداق نۇرلۇق

ۋە پارقىراق بولغان بولاتتىكى، ھەچبىر كۆز ئۇنىڭغا قاراشقا چىدىيالمىغان بولاتتى. ھېچ كىشى ئۇنىڭدىن كۆزەلىرەك ۋە ئۇنىڭدىن ياخشىراق شەكىلنى كورمىگەن بولاتتى" دەپ يېزىلغان ئىكەن.

پۈرسەت كېلىپ قولۇڭغا چۈشكەن بولسا گۈناكار،
ئەپۇ قىلساڭ سەن ئۇنى، ساڭا كېلىپ باش قويار.
قىلمىشىدىن قورقۇپ ئۇ ئالىلبۇرۇن ئولگەندۇر،
گەر ئەپۇدىن تاپسا ھىد، يېڭىۋاشتىن جان تاپار.
مۇمكىن بولسا ئەپۇنىڭ سۈرىتىنى سىزماققا،
ئەپۇ يۈزى قۇياشتەك، نۇرچېچىپ تۇرغان بولار.

ئەگەر چوڭقۇرراق ئويلاپ باقىدىغان بولسا، كىشى ئىنسانىنىڭ شاراپىتى ئەپۇ ۋە ئىھسان بىلەن ئاشىدىغانلىغىنى بىلە - لەيدۇ. شۇڭا ئاشۇ ئىككى سۈپەتنى تېپىشقا ھەركەت قىلماق كېرەك. ھېچكىمگە مەخپى ئەمەسكى، ئادەم گۈنا ۋە غەپلەت، سەھۋەنلىك، خاتالىقتىن خالى بولالمايدۇ. ئەگەر ھەر بىر گۈناغا ئازاپ - ئوقۇبەت، ھەر بىر سەھۋەنلىككە بىر سىياسەت قىلىۋېرىدىغان بولسا، تېز ئاردا پادىشالىقنىڭ مۇھىم ئىشلىرىغا تۇسالغۇ ۋە نۇقسانلار پەيدا بولىدۇ.

ئاچچىق تېزلىك بىلەن ئالساڭ قولغا تىغ،
يەيسەن ئاخىر ناداممەت بىرلە دەرىغ.
تەپەككۇرلۇق ئىش قىلىشنى قويسا باش،
تاپالمىغاي زىبۇ زىننەت بىرلە تاج.

ئىككىنچى تەرەپتىن، پادىشا گۈناكار بولغۇچىنىڭ ئىخلاسىغا ۋە قابىلىيىتىگە قارىشى كېرەك. ئەگەر ئۇنىڭدىن پادىشالىق

ئىشلىرى ئۇچۇن بىرەر مەسلىھەت چىقىدىغان ياكى بىرەر ھادىسە پەيدا بولغاندا ئۇنىڭغا ئېھتىياج چۈشۈشىنىڭ ئېھتىمالى بولىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا يەنە ئاۋالقىدەك ئىلتىپات قىلىشى ۋە دەرھال ئۇنى تەربىيەت قىلىشنىڭ پېيىگە چۈشۈشى كېرەك. ئۇنىڭدىن كورۇلگەن سەھۋەنلىكنى ئەيىپ كورمەي، ئۇنىڭ كوڭلىگە قۇۋۋەت بېرىشى كېرەك. چۈنكى پادىشالىقنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ باش - ئۇچى ۋە ھەددى - ھىساۋى يوق. پادىشانىڭ ئوز سىرىگە مەھرەم بولالايدىغان قابىلىيەتلىك كىشىلەرگە ناھايىتى كوپ ئېھتىياجى چۈشىدۇ. شۇنداق ئىكەن، جاھاننى سوراشنىڭ شەرتى شۇكى، پادىشالار ئەقىللىق، قابىلىيەتلىك، قەلبى پاك، دىيانەتلىك، ئوزىنى ئايايدىغان، نەسىھەت قىلالايدىغان، قولىدىن ئىش كېلىدىغان، ئوزىگە تەرەپتار بولغان، ياخشى خۇيلۇق كىشىلەرگە تەربىيەت قىلىشى، ئۇلارنىڭ قولىدىن نىمە ئىش كېلىدىغانلىغىنى، ئۇلارنىڭ قايىسى نىمە ئىشقا يارايدىغانلىغىنى بىلىشى ۋە ھەر قىسىم كىشىلەرنى ئوز تۇرىگە قاراپ، لىياقىتىگە يارىشا ئىشقا تەيىنلىشى كېرەك. ئەگەر بىرەرسىنىڭ ئەيىبىنى كورۇپ قالسا ئۇنى يامان كورمەسلىگى كېرەك. چۈنكى مەخلۇقلار ئەيىپسىز بولمايدۇ ۋە ئەل ئارىسىدا "ئەيىپسىز يار ئىزلەيدىغان بولساڭ يارسىز قالىسەن" دىگەن گەپمۇ بار. شۇنىڭ ئۇچۇن، ئەگەر بىر كىم ئوزىگە تاپشۇرۇلغان ئىشنى بېجىرەلمىگەنلىگى ياكى خاتالىق ئوتكۈزگەنلىگىنى بىلسە، گەرچە ئۇ قابىلىيەتلىك ھەم ئەقىللىق كىشى بولغان ھالەتتىمۇ ئۇنى ئىش بېشىدىن يىراق قىلماق ۋە ئەگەر ئۇ نادان ۋە بىئەقىل بولغان بولسا ئۇنىڭدىن پەرھىز قىلىش دەرىجىسىگىچە ئېھتىيات قىلماق ۋاجىپتۇر. بۇ مەنا مەلۇم بولغاندىن كېيىن، ئەمەلدارلارغا ۋە قول ئاستىدىكىلەرگە تاپشۇرغان ئىشلارنىڭ نەتىجىسىدىن مەملىكەتنىڭ باولىق ئىشلىرىدىن بىر قىسل ياكى بىر قارامۇقچىلىق نەرسە ئوزىگە مەخپى قالمىغۇدەك دەرىجىدە

خەۋەردار بولۇش پادىشالار ئۆچۈن پەرزدۇر. بۇنىڭدىن ئىككى تۈرلۈك پايدا ھاسىل بولىدۇ: ئۇنىڭ بىرى، ئەمەلدارلارنىڭ قايسىلىرى خەلقىپەرۋەر ۋە قايسىلىرىنىڭ زالىم ئىكەنلىگىنى مەلۇم بولىدۇ-دە، پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلغانلارنى تەربىيەت قىلىپ، خەلققە جاپا سالغانلارنى مەنسەپ ۋە ئەمىلىدىن ئېلىۋەتكىلى بولىدۇ.

خۇدا ھوكمىنى سەن قويساڭ ئەمەلگە،
كى يۇرتۇڭ ئۇچرىماس ھىچبىر خەتەرگە.
رەقىپتۇر ساڭا ھەر زالىم ئەمەلدار،
ساڭا نەپ ئىزلەپ ئەلگە بەرسە ئازار.
خاتادۇر ئۇ كىشىگە بەرسە مەنسەپ،
ئۇنىڭدىن كورگۈسىدۇر خەلق كۆلپەت.
ياماندۇر تەربىيەت قىلساڭ ئاڭا سەن،
ساڭا بىلسەڭ بولۇر ئۇ كاتتا دۇشمەن.

يەنە بىرى شۇكى، مۇلازىملار پادىشانىڭ ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغانلىقلىرىنى ئاڭلىسا، ھەم ياخشى ئىشقا ۋە ئادالەت قىلغانلارغا ئىنئام بېرىپ تۇرغانلىغىنى كورسە، يامانلىق تەرەپكە ئەسلا قەدەم باسالمايدۇ. بۇ مۇقەددەسكە لايىق كېلىدىغان مسالالاردىن بىرى شىر بىلەن چىلىشورىنىڭ ۋەقەسىدۇر.

— ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.

— ھىندىستان دىياردا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن

شىر بىلەن چىلبورنىڭ ھىكايىسى

ھىندىستان دىيارىدا پۈرەيسە ئىسىملىك بىر چىابىورە بار ئىكەن. ئۇ دۇنيادىن يۈز ئورۇگەن، دۇنيانىڭ تەئەللۇقاتىغا ئارقىسىنى قىلغان ئىكەن. ھەمىشە ئوز جىنسلىرىنىڭ ئارىسىدا يۈرسىمۇ، گوش يىيىش، قان توكۈش ۋە باشقىلارغا ئازار يەتكۈزۈشتىن پەرھىز قىلىدىكەن.

ئەلەم يەتكۈزمەس ئىدى ھىچ جانغا،
بويىماس ئىدى ئاغزىنى قانغا.

يارانلىرى ئۇنىڭغا نارازى بولۇپ:

— بىز سىبىنىڭ بۇ خۇيۇڭىغا رازى ئەمەسمىز، سەن بىز بىلەن بىللە يۈرگەندىن كېيىن، بىزنىڭ سوھبىتىمىزگە قاتناش - قىن، بىزنىڭ ئورۇپ - ئادىتىمىزگە رىايە قىلغىن ۋە ئەزىز ئومرۇڭنى رىيازەت زىمنىدا ئوتكۈزمەي دۇنيا لەززىتىدىن نىسىۋە تاپقىن. بۇ دۇنيادا سىنىڭمۇ نىسىۋەڭ بارلىغىنى ئۇنتۇ - مىغىن، دۇنيانىڭ نىمىتىدىن خالىغانچە يەپ ئىچىپ، خەرج قىلىپ يۈرىۋەرگىن. بۇ دۇنيادا ئەنە شۇ يىنەك - ئىچىمەكتىن باشقا نىمە راھەت بولسۇن؟ تۇنۇگۈنكى ئوتكەن كۈنىنى ياندۇر - غىلى بولماس، تاڭلا كېلىدىغانىنى تاپىماقىقا جەم قىلىش راۋا ئەمەس. شۇنداق تۇرۇقاۋۇق، بۇگۈنكى كۈنىنى زايا قىلماقىنىڭ نىمە پايدىسى بار؟

شات بولايلى، كەل بۇگۈن خىلۋەت ئارا،
تاڭلىنىڭ ئەھۋالىنى كىم بىلگۈسى. —

دېيىشىپتۇ.

ــ تۇنۇگۈنكى كۈنىنىڭ قايىتىپ كەلمەيدىغانلىغىنى ۋە ئەتىكى كۈنگە ئىشەنچ قىلغىلى بولمايدىغانلىغىنى ياخشى بىلىپسىلەر، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ پۈرەيسە ئۇلارغا، ــ ئۇنداق بولسا، بۈگۈن ئەتىنىڭ يولىغا ئوزۇق بولغۇدەك بىر نەرسىنى ساقلاپ قويۇڭلار.

ئىستە بۈگۈن، قالمىسۇن ھەچبىر ماكان،
ئاخىرەت يولىغا ئوزۇق تاپ ھامان.

بۇ دۇنيانىڭ ھەممە ئىشى باشتىن ـ ئاخىر ئەيىپ بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاخىرەتنىڭ زىرائەتگاھى بولۇشتەك ئارتۇقچىلىغىمۇ بار. ئۇنىڭغا ھەرقانداق ئۇرۇقنى تېرىساڭ قىيامەتتە ئۇنىڭ ھوسۇلىنى ئالىسەن.

تېرىمساڭ بولغۇسى ئاخىر يۈزۈڭ،
دان تاپالماستىن سامان كەبى سېرىق.
سەن بۈگۈن گەر قىلمىساڭ تېرىقچىلىق،
تاڭلا خاماندىن تاپالماسسەن تېرىق.

مەرت ۋە ئەقىللىق كىشى ئۆز ھىممىتىنى ئاخىرەت ساۋابىنى جەم قىلىشقا سەرپ ئېتىشى كېرەك. ئۇ خەيىرلىك ئىشلار ۋە سەدىقاتلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئەقىللىق كىشى ئۆز كۈنلىنى باقى دولەت ۋە جەننەت نېمىتىگە قويۇش كېرەك. بۇ مەقسەت بولسا دۇنيانى تەرك ئېتىش بىلەن قولغا كېلىدۇ.

بۇ دۇنيا ئىمارىتىگە بەرمە ددل،
ئاخىرەت بىناسى تەييارداۋر ساڭا.

بۇگۈنكى كۈندۈكته سىلەرنىڭ قۇۋۋىتىڭلارنىڭ بار ۋاقتىدا، رىيازەت تۆلەپلەرنى تەرتىپچانلىق مەيدانىدا يۈگۈرتۈپ، تەن ساقلىق مۇنبىرىدىن پىمارلىق ۋاقتى ئۈچۈن ئېھتىياتچانلىق قىلىپ جۇغلاپ قويۇشۇڭلار كېرەك. قەرىلىق بازىرىنىڭ كاساتلىغىنى كۆزلەپ، يېگىتلىك سەرمايىسىدىن قولۇڭلارغا پايدا كەلتۈرۈشۈڭلار كېرەك. ھايات مائىدىسىدىن① يوقلىش بايا‌ۋانىنىڭ سەپىرى ئۈچۈن ئۇزۇق ئېلىشىڭلار كېرەك. بۇزرۇكلاردىن بىرى: "بۇ - گۈنغۇ قىلالايسىلەر، تاڭلا قىلىش قىلالماسلىقنى بىلەيسىلەر" دىگەن ئىكەن.

بىلمىگەندە بار ئىدى كوپ قۇۋۋىتىم،
بىلگىنىمدە قالمىدى ھېچ قۇدرىتىم.

دۇنيانىڭ راھىتى چاقماقنىڭ روشەنلىگىدەك قىسقا، مېھ - نىتى بولسا بۇلۇتنىڭ قاراڭغۇلۇغىدەك ئۇزۇن. شۇڭا ئۇنىڭ نېمىتىگە شات، ئەلىمگە خاپا بولغۇچىلىگى يوق.

بەرسە راھەت خوشاللىقا ئەرزىمەس،
يوقلۇغىغا ئەقىل كىشى غەم يىمەس.

گەپنىڭ خۇلاسىسى، بۇ مېھنەت كۈلپىسىنىڭ دوستلۇغىغا كوكۈل بەرمەك ئالى ھىممەتلىكتىن ئەمەس؛ بۇ تەۋرەپ تۇرغان جايغا ئىمارەت سالماق دانالىقتىن ئەمەس.

ئولتۇرغىلى بولمىغىدەك سارايىنى،
ياساپ يۈرمەي تاشلىغىن ئوز ھالىغا.

① مائىدە: بۇرۇنقى زاماندا ئاسماندىن مائىدە ئېسىلىپ زىيا - پەت چۈشكەنلىكى ئېيتىلىدۇ.

ـــ هەي پۇرەيسە، ـــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ـــ سەن بىزنى دۇنيا نېمىەتلىرىنى تاشلاشقا تەرغىپ قىلىۋاتمىسەن، لېكىن بىز خۇدايىتائالا بىرگە نېمىەت ئۈچۈن بەرگەن نەرسىلەردىن لەززەت ئېلىۋېرىمىز ۋە مەنپەئەتلىنىۋېرىمىز.

ـــ دۇنيانىڭ نېمىتى دېگەن ئەقىلسىز كىشىلەر ئۈچۈن ئوزۇمگە ياخشى نام كەلتۈرۈش ۋە ئاخىرەت يولىنىڭ ئوزۇقىنى تەييارلاشتىكى بىر ۋاستە؛ ئۇ باشقىلارغا ئازاپ ـ ئوقۇبەت سېلىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئاخىرەت ساۋابىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ۋاستە قىلىنغان. ئەگەر سىلەر ئىككى جاھاننىڭ سائادىتىنى ئىستەيدىغان بولساڭلار، ھەرگىز ئۇ گېلىڭلارنىڭ راھىتى ئۈچۈن باشقا جانۋارلارنىڭ جانلىرىغا زامىن بولماڭلار. ھەر-قانداق بىر لوقما قولۇڭلارغا ئازارسىز كېلىدىغان بولسا، ئۇنىڭغا قانائەت قىلىڭلار، ئەقىل ۋە شەرىئەتكە خىلاپ كېلىدىغان ھەر-قانداق ئىشقا مېنى تەكلىپ قىلماڭلار. چۈنكى ئۇنداق ئىش ماڭا ياراشمايدۇ. ئۇنداق يامان ئىشتا سىلەرگە ھەمكارلاشسام ئۇ ماڭا ئازاپقا سەۋەپ بولۇپ قالىدۇ. ئەگەر مېنى بۇنداق تەكلىپ بىلەن ئازاپ ـ ئوقۇبەتكە سازاۋەر قىلماقچى بولساڭلار ماڭا ئىجازەت بېرىڭلار، مەن سىلەردىن جۇدا بولۇپ، باشقا ـ غەيرىنىمۇ كورمەي، خىلۋەتتىنا بىر بۇلۇڭدا ئولتۇراي، ـــ دەپ پۇرەيسە ئۇلاردىن ئايرىلىپ خىلۋەت جايىنى ماكان قىلىپتۇ.

يارانلىرى پۇرەيسىنىڭ تەقۋادارلىق ۋە زاھىتلىق بىساتىدا مەزمۇت ئورۇن تۇتۇپ ئولتۇرغانلىغىنى كورۈشۈپ، ھەمىسى ئۇنىڭغا ئېتىقات باغلاپ، ئاۋال ئۇنى يولدىن يانىدۇرماقچى بولغانلىغىغا پۇشايمان قىلىشىپتۇ ۋە ئوزرە ئېيتىپ توۋا قىلىشىپتۇ. نەتىجىدە ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە، ئۇنىڭ تەقۋا ۋە رىيازەتىنىڭ ئاۋازى پۈتۈن ئەتراپقا تارقاپ، پەرھىزكارلىغىنىڭ شوھرىتى تەرەپ ـ تەرەپكە يېيىلىپتۇ. پۇرەيسىنىڭ مەنزىلىگە يېقىن بىر جايدا، ئۇنىڭ گۈزەللىگىدىن رەشك قىلىپ، باغى ئېمىرەمۇ يۇزىنى

جاپا نىقاۋىغا ئورايدىغان ۋە راھەتلىك شامىلىنىڭ يەلپۈشى ئولگەن كوڭۈللەرگىمۇ ھايات بېغىشلايدىغان دەرسىدە ئۆزەل بىر ئورمان بار ئىكەن.

ئەجەپ كەڭرى دىيارى شۇنچە ئاۋات،
ئەجەپ ياخشى ھاۋاسى جانغا راھەت.

ئورماننىڭ چوڕىسىدە خۇددى نازىنىنلارنىڭ زۇلپىغا ئوخشايدىغان گۈزەل ئوت - چۆپلەر ئوسكەن بولۇپ، ئۇ جايىنىڭ سۈيى، ھاۋاسى ئوبدان بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇرغۇن ياۋايى ھايۋانلار شۇ جايدا جەم بولغان ئىكەن ۋە ئۇلارغا ھەيۋەتلىك ۋە سولەتلىك بىر شىر پادىشالىق قىلىدىكەن.

نەرسى گۈلدۈردەك ئاۋازى يوغان،
كوزىدىن چاقماقتەك ئوتلار چاقنىغان.

ئۇ ئورمان ئەھلىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىدىكەن ۋە ئۇنىڭ ھەشەمىتىنىڭ پاناھىدا ياخشى كۈن كەچۈرىدىكەن. ھەممەيلەن ئۇ شىرنى كامجۇي دەپ ئاتايدىكەن. ئۇ ئەنە شۇ لەقەم بىلەن پۈتۈن مەملىكەتكە مەشھۇر بولغان ئىكەن.

بىر كۈنى كامجۇي دولەت ئەركانلىرى بىلەن ھەر باپتىن سوزلىشىپ ئولتۇرغاندا، گەپ ئارىسىدا پۈرەيسىنىڭ گېپىگە چىقىپ قاپتۇ ۋە ھەممەيلەن ئۇنىڭ ياخشى تەرىپى ۋە يارامليق ئەخلاقىنى ماختاپتۇ. ئۇنىڭ تۇغرىسىدا ئېيتىلغان سوزلەرنى ھەر تەرەپتىن پادىشانىڭ قۇلىغا يەتكۈزۈشۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پادىشا جان دىلى بىلەن پۈرەيسىنىڭ سوھبىتىگە مايىل بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ پۈرەيسە بىلەن مۇلاقات بولۇشقا كامجۇينىڭ زوق - شوقى ئېشىپ، ئۇنى چاقىرىپ كېلىشكە

كىشى ئەۋەتىپتۇ. ئۇمۇ شاھنشاھنىڭ پەرمانىنى تۇتۇپ، دەرھال ئۇنىڭ قېشىغا ھازىر بولۇپتۇ. پادىشا ئۇنىڭغا ئىززەت ۋە ھۆرمەت كۆرسىتىپ، مەجلىسنىڭ تۆرىدىن ئورۇن بېرىپتۇ ھەم ئۇنى سىناپ كۆرۈپ بېقىپ، ئۇنىڭ پەزىلەت ۋە ئەدەپ-ئەخلاقىنىڭ بىپايان دەرياسى ھەم ھەقسىزلەت ۋە مەرىپەتنىڭ كامالەت گۈھەرلىرى بىلەن تولغان خەزىنىسى ئىكەنلىگىنى كۆرۈپتۇ. ئۇنى ئىش بىلەرمەنلىك، مۇھىم ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش، سوزگە ماھىرلىق ۋە چارە-تەدبىرگە قابىلىق تەرەپلەر-دىنمۇ ئىمتىھان قىلىپ كۆرۈپ بېقىپ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى قوبۇل بولتىسىغا پۈتۈنلەي مۇناسىپ كۆرۈپتۇ.

ئەگەر بولسا ئالتۇن پاك،
بولماس سىناقتىن غەمناك.

كامجۇي ئۇنىڭ بىلەن سوھبەتلىشىشكە خۇشتار بولۇپ، ھەمىشە ئۇنىڭ بىلەن ئۇلپەت بولدىغان بولۇپتۇ. ئاردىدىن بىرنەچچە كۈن ئوتكەندىن كېيىن، كامجۇي جايىنى خالى قىلىپ، پۈرەيسىگە شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پۈرەيسە، مېنىڭ مەملىكىتىم ناھايىتى كەڭرى ۋە ئۇنىڭدا ھەرقانداق مۇھىم ئىشلارغا تولۇق ئىمكانىيەت تەييارلانغان. ماڭا سېنىڭ تەقۋادار زاھىتلىغىڭنىڭ خەۋىرىنى يەتكۈزۈشكەندە، مەن ئۇنى ئاڭلاش بىلەنلا سېنى كۆرمەي تۇرۇپ، سېنى ئىككى كۆزۈمدىنمۇ بېقىن دوست تۇتقان ئىدىم. ئەمدى ئېنىق مەلۇم بولدىكى، سەن مېنىڭ ئاڭلىغىنىمدىنمۇ مىڭ ھەسسە ئارتۇق ئىكەنسەن.

دەيتتى سېنى "يىگانىدۇر ئالەم ئارا"،
ئەمدى كۆردۈم سەن ئىكەنسەن ئۇندىن ئەلا.

بۇگۈن مەن تولۇق ئىشەنچ بىلەن مەملىكەتىنىڭ خەزىنىلىرىنى ۋە مۇھىم ئىشلارنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى ساڭا تەقدىم قىلماقچىمەن. چۈنكى، مېنىڭ تەربىيىتىم بىلەن سېنىڭمۇ دەرىجەڭ ۋە مەرتىۋەڭ ئىگىزلەپ، مەخسۇس كىشىلەر ۋە يېقىن كىشىلەرنىڭ قاتارىدا بولغىن. ئەمدى ئىمكانىيەت ۋە ھوقۇقىنى قولۇڭغا ئالغاندىن كېيىن، ھەمتەكلىرىڭنىڭ ئارىسىدا ئالاھىدە ئىلغىنىپ چىقىشىڭمۇ مۇمكىن بەلكىم.

دولىتىم ئاستانىسىگە قويىڭىز باش،
ھەپتە ئوتىمەي ئاستىڭىزدا بولغۇسى تەخت.

— ئەي پادىشاھىم، — دەپتۇ پۇرەيسە، — پادىشالارنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى ئۈچۈن يارىملىق خىزمەتكارلار ۋە قاۋۇل ھاۋادارلار لازىم بولىدۇ. لېكىن بىر كىشىنى زورلاپ ۋە قاخشىتىپ تۇرۇپ بىر ئەمەلگە قويسىلا، لېكىن ئۇ ئۇنداق ئەمەلنى بېجىرىشكە ئاجىز كەلسە، ئۇزلىرىگە ئۇنىڭ ئۇۋالى يېتىپ قالىدۇ. بۇ سوزدىن غەرىزىم شۇكى، مەن ئۇزلىرى بەرمەكچى بولغان ئۇنداق ئەمەلنى خوشلىمايمەن. مەن ئۇ ئىشتىن بۇرۇن ۋاقىپ بولمىغانمەن ھەم تەجرىبەمۇ يوق. ئۇزلىرى يۇقۇرى مەرتىۋىلىك ئۇلۇغ ۋە شان-شەۋكەتلىك پادىشا. ئۇزلىرىنىڭ خىزمەتلىرىدە ناھايىتى كوپ ئاقىل، يارىملىق، ئامانەتلىك ھەم دىيانەتلىك كىشىلەر بار. ئەگەر ئىلتىپات قىلىپ، ئۇلارنى مەنسەپكە تەيىن قىلسىلا، ئۇلار مۇبارەك خاتىرىلىرىنى ئەنە شۇ مۇھىم ئىشلارنى ھەل قىلىش غېمىدىن خالاس قىلىشىدۇر ۋە ئۇلارمۇ ئەمەلدارلىقىنىڭ شارابىستىدىن تاپقان توھپە ۋە ھەدىسىلەر بىلەن كۆڭلى خوشال، بەختى ئىگىز بولغۇسىدۇر.

— سەن بۇنداق قىلىپ قانچىلىك بىر پايدا تاپارسەن؟

بۇنداق دەيدىغان بولساڭ مەن سېنى ھەرگىزمۇ ئەپۇ قىلمايمەن، مەيلى سەن خالىغىن ياكى خالىمىغا، بۇ مۇھىم ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشىنى سېنىڭ گەدىنىڭگە ئارتىمەن، سېنىڭ قوبۇل قىلىشىڭ ياكى رەت قىلىشىڭ بىلەن ئىشىم يوق، — دەپتۇ كامجۇي.

— ئەي شاھىم! — دەپتۇ پۇرەيسە، — سۇلتانلىق ئىشى ئىككى خىل كىشىگە مۇناسىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ بىر خىلى، باغرى قاتتىق، ئوزى زېرەك. ئوز غەرىزىنى ھىلە بىلەن ھاسىل قىلالايدىغان، ئېتىرازنى ئوزىگە بېقىن كەلتۈرەيدىغان كىشى؛ ئىككىنچىسى، نومۇسۇۋق بولۇشنى ئوزىگە خوي قىلغان كىشى، بۇنداق كىشىلەرگە باشقالار ھەسەت قىلمايدۇ ۋە ھىچكىم ئۇنىڭ بىلەن دۇشمەنلىشىشنى قەستىگە چۇشمەيدۇ. مەن بولسام ياكى خىيانەتكە قول ئۇرالايدىغان ھېرىسى غالىپ تەبىقىدىن ئەمەسمەن، ياكى خارلىق يۇكىنى كوتىرەلەيدىغان بەخىل تەبىەتلىك كىشىلەردىن ئەمەسمەن.

تەكرى ھەققىكى سوزۇم راستىنى ئېيتارمەن ساڭا،
ئىككى ئالەم بەختى بىر خارلىققا ئەسلا ئەرزىمەس.

بۇ خىياللىرىدىن ۋاز كەچسىلە پادىشاھىم، مەن ئۇزۇن مۇددەتتىن بېرى، ھېرىسمەنلىك كوزىنى قانائەت بىلەن تەكشۈەتكەنمەن ۋە ئارزۇيۇمنىڭ رەختىنى رىيازەت ئوتىدا كويدۇرۇۋەتكەنمەن. ئەگەر مېنى قايتىدىن دۇنيا ئىشلىرى بىلەن ئارىلاشتۇرمەن دىسىلە، ئۇ چاغدا مېنىڭ ئىشىم ھېرىس شۇمۇغىدىن ھەسىلگە پېتىپ قالغان ھىلىقى چۇنىلەرگە ئوخشاپ قالىدۇ.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— بىر كۇنى، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ پۇرەيسە.

هالۋاپۇروش بىلەن دەرۋىشنىڭ ھېكايىسى

بىر كۈنى، تەرسقەت يولىغا مەھكەم قەدەم قويغان دەر - ۋىشلەردىن بىرى بازاردىن ئوتۇپ كېتىۋېتىپ، بىر ھالۋاپۇروش ئۇستىسىنى كورۇپ قاپتۇ. ئۇستا ئۇنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولغاچقا، دەرۋىشنى دۇكىنىغا تەكلىپ قىلىپتۇ. دەرۋىشمۇ ئۇس - تىنىڭ كۆڭلىنى ئىزلەپ، ئۇنىڭ دۇكىنىدا بىر پەس ئولتۇرۇپتۇ. ھالۋاپۇروش دەرۋىشنى زىيادە قىلىش ئۈچۈن بىر تەخسە ھەسەل ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. بىر پەستە ھالۋاپۇروشنىڭ دۇكىنىغا جەم بولغان چۈشىلارنىڭ ھەممىسى كېلىپ ھەسەل ئۈستىگە يىغىلىپتۇ - دە، بەزىلىرى تەخسىنىڭ لېۋىگە قونۇپتۇ، بەزىلىرى بولسا ئوزىنى تەخسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئۇرۇۋېتىپتۇ. ھالۋاپۇروش ئۇستا تەخسىدىكى ھەسەلگە ناھايىتى كوپ چۈشىلارنىڭ ھۈجۇم قىلغانلىقىنى كورۇپ، قولىغا يەلپۈگۈچ ئېلىپ ئۇلارنى ئۇركۈتۈۋېتىۋ. شۇندا تەخسىنىڭ قىرغىدىكى چۈشىلار ئوڭايلا ئۇچۇپ قاچقان بولسىمۇ، ئوتتۇرىسىدىكى چۈشىلارنىڭ ئاينىغى ھەسەلگە يېتىپ قالغاچقا ئۇچالمايتۇ. ئۇلار ئۇچماقچى بولۇپ، قانات ئۇرغان ئىكەن، قاناتلىرىمۇ ھەسەلگە يېپىشىپ قېلىپ، ئولۇمگە گىرىپتار بولۇپتۇ. ئۇ ئەزىز دەرۋىش بۇ ھالىنى كورۇپ مەس ۋە بىخۇت بولۇپ بىر نەرە تارتۇ - ۋېتىپتۇ ۋە بىر سائەتتىن كېيىن ئاندىن قەلب دەرياسى دولقۇنلاشتىن بېسىلىپتۇ. بۇنى كورگەن ھالۋاپۇروش ئۇنىڭغا:

— ئەي ئەزىز، بىز ماددى ھالۇنى سىزدىن ھەرگىز ئايىمايمىز. سىزمۇ تەكرى سىزگە ئاتا قىلغان مەنىۋى ھالۇنى بىزدىن ئايماي، شىرىن لېۋىڭىزنى ئېچىپ، ئۇنىڭدىن شېكەر - لەرنى توككەيسىز، — دەپتۇ.

— بۇ پەس دۇنيانىڭ ھەرسىخور تەلەپكارلىرى بۇ تەخسە ئىچىدە ئۇز ھالىنى ماڭا كورسەتتى. شۇندا غايىپ مۇئەللىمى ماڭا: "بۇ تەخسنى دۇنيا دەپ، بۇ ھەسەلنى ئۇنىڭ نېمەتلىرى دەپ بىلگىن، چۈنىلارنى بولسا نېمەتلەرنى يىگۈچىلەر دەپ بىلگىن. تەخسىنىڭ قىرغىغىدا ئولتۇرغانلار بولسا قانائەتسىزلار، ئۇلار دۇنيا نېمەتلىرىدىن ئازغىنا لوقمىغا خۇرسەن بولۇشتى. لېكىن تەخسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشكەنلەر بولسا ھەرىس ئەھلىدۇر. ئۇلار نېمەتنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرسەك نېسىۋە تاپالمىسمكىن دەپ تاما قىلىشىدۇ، لېكىن ئۇلار خۇدانىڭ ھەركىمگە ئوز نېسىۋىسىگە تۇشلۇق رىزق بېرىدىغانلىغىنى بىلمەيدۇ. ئەمما ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام ئولۇم يەلپۇگۈچىنى تەۋرەتكەن چاغدا، "ئاۋۇ قىرغاقتا ئولتۇرغانلار ئاسانلىق بىلەن ئۇچۇپ، ئوزىنىڭ ماكانىغا قايتىدۇ. ماۋۇ ئوتتۇرىدا تۇرغانلار قانچە ھەركەت قىلسىمۇ ئايىغى شۇنچە چوڭقۇر پېتىپ پەسلىك ماكانىدا قالىدۇ" دەپ ئېيتتى، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ دەرۋىش.

نە ئۇچۇن يۇرەرسەن ھەرىس كويىدا،
خارلىقنى يەتكۈزۈپ ئەزىز بېشىڭغا.
قانائەتنى ئوزەڭگە ئەيلە تائەت،
كىشىگە ياخشى بايلىقتۇر قانائەت.

بۇ مىسالنى كەلتۈرۈشۈمدىن غەرەز شۇكى، پادىشاھىم مېنىڭ ئىشلىرىمنىڭ قانات - قۇيرۇغىنى بۇ دۇنيانىڭ ھەسىلىگە بۇلغىمىغايلا. شۇنداق قىلسام روھىمنىڭ ئامانلىقىنى ئىگىسىگە تاپشۇرىدىغان ۋاقتىمدا، ماڭا ئاخىرەت يولىغا يۇرمەك ئاسان بولسا ئەجەپ ئەمەس.

يېنىك تۇتقايسەن ئوزەڭنى ھەرقاچان،
يۇرۇشۇڭدە يۇرمىگىڭ بولغاي راۋان.

— ئەگەر كىشى ھەق تەرەپكە نەزەر تاشلاپ ئادالەت يولىدىن چىقمىسا ۋە مەزلۇملارنى زالىملارنىڭ شۇماۋغىدىن قۇتقۇزسا، مېھنەتكەشلەرنىڭ سوزىنى خوشال - خورامىلىق ۋە ئوچۇق كوڭۇللۇك بىلەن قوبۇل قىلسا، ھەرقاچان ئۇ كىشىنىڭ بۇ دۇنيادا دولىتى ۋە ئىززىتى بەرقارار، ئاخىرەتتە بولسا كارامەت ۋە مەرتىۋىسى ئەبدى بولغۇسىدۇر، — دەپتۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلىغان كامجۇي.

— ئېيتقانلىرى راست، — دەپتۇ پۇرەيسە، — ئەگەر كىمكى ئەمەلدارلىق ئىشلىرىنى شەرئىەت يولىغا مۇۋاپىق بېجىرسە، ئۇنىڭ ئىشى ئاخىرەتتە نىجات تېپىشقا سەۋەپ بولغۇسىدۇر، ئەمما دۇنيا ئىشلىرىنى ئۇ ئاخىرغىچە داۋاملاشتۇرالمايدۇ. چۇنكى كىشى سۇلتانغا يېقىن بولسا، ھەممە دوستلار ھەسەت يۇزىسىدىن ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاداۋەت قالقىنىنى يۇزلىرىگە تارتىدۇ، دۇشمەنلەر ئۇنىڭ جېنىنى بالا ئوقىغا نىشان قىلىدۇ. بىر كىشىگە باشقىلار شۇ يوسۇندا جەم بولۇپ، قەست قىلىشسا، ئۇ كىشى ئەلۋەتتە خاتىرجەم بولالمايدۇ ھەم خوشال - خورام يۇرەلمەيدۇ! بۇنداق كىشى ئەگەر پۇتىنى پەلەك بېشىغا قويالىغان ھالەتتىمۇ بېشىنى سالامەت ساقلىيالمايدۇ.

— مەن سەندىن رازىمەن، ۋەھىمە قىلما، مەن دۇشمەنلەرنىڭ سەن تەرەپكە كېلىدىغان يىتىنە يولىنى باغلاپ، سېنى راھەت - پاراغەت ۋە خاتىرجەملىك دەرىجىسىگە يەتكۇزىمەن. دوست - يارىڭ بولسا، دۇشمەنلىدىن غەم قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ — دەپتۇ كامجۇي.

— ئەگەر غەرەزلىرى مۇشۇ يول بىلەن ماڭا ياخشىلىق قىلىش ۋە ئىززەت - ھورمەت كورسىتىش بولىدىغان بولسا، مېنى مۇشۇ سەھرادا ئوز ئىختىيارىم بىلەن ئەركىن، ئازادە يۇرۇشكە قويۇپ بېرىشلىرىدىن ئارتۇق ئىنئام يوق، — دەپتۇ پۇرەيسە، — مەن دۇنيانىڭ نەز - نېمىەتلىرىدىن سۇ بىلەن

گىياغلا قانائەت قىلىپ، دوست ۋە دۇشمەنلەرنىڭ زەربىسىدىن يىراق بولۇپ يۈرۈشنى خالايمەن. خاتىرجەم ۋە پاراغەت بىلەن ئوتكۈزگەن ئاز ئۈمۈر قورقۇنچ ۋە ئەندىشە بىلەن كەچۈرگەن ناھايىتى كوپ ھاياتتىن ياخشىراق بولۇشى مۇقەررەر.

بىر دەم شات بولۇپ ئولگەنمۇ ياخشى،
غەم - غۇسسە بىلەن مىڭ يىل ياشاشتىن.

— قورقۇنچ داغدۇغىلىرىنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەتكىن، — دەپتۇ كامجۇي، — ئەمدى ماڭا يېقىنلىق مەرتىۋىسىگە ئېرىشىش بىلەن مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنىڭ ھوددىسىدىن چىققايسەن.

— ئەگەر سىلىنىڭ خاھىشلىرى شۇنداق بولىدىغان بولسا، ماڭا ئۇنىسىدىن قېچىشقا چارە تېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ پۈرەيسە، — ئۇنداق بولسا خاتىرىلىرى جەم بولسۇنكى، ئەگەر كېچىكسەڭ مېنىڭ مەنسۇدمنى تاپىماق ئۈچۈن، چوڭلار بولسا ئوز مەرتىۋىلىرىدىن ئاجراپ قېلىشتىن قورقۇپ ماڭا قەست قىلىشسا، ئۇلارنىڭ گەپ - سوزلىرىنىڭ ۋەسۋەسىسى بىلەن ماڭا نىسبەتەن ئوزگىرىپ قالمغايلا، ئۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا كوپرەك ئويلاش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈشنى ۋاجىپ بىلگەيلا!

يامانىنىڭ سوزى بىرلە سەن يەنە بىزگە يامان بولما،
رەقىپ ئېيتقان گۇمان بىرلە كى دوستتىن بەدگۇمان بولما.

پۈرەيسە كامجۇي بىلەن ئەنە شۇنداق ۋەدىلەرنى قىلىشقاندىن كېيىن، كامجۇي مال - دۇنيالىرى ۋە مەملىكەتنى باشقۇرۇش ھوقۇقلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ، ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى ھەممە مۇلازىملارنىڭ دەرىجىسىدىن ئىگىز قىلىپتۇ. بىرىپ - بىرىپ، شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، كامجۇي ھەرقانداق مۇھىم

كېچىلىرىنى ئۇنىڭدىن باشقا كىشى بىلەن قالمايدىغان، پادىشا - لىقنىڭ بارلىق سىر - ئەسرارلىرىنى ئۇنىڭدىن باشقىغا ئاشكارا قىلمايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن كۇندىن - كۇنگە كامجۇينىڭ ئۇنىڭغا بولغان ئېتىقادى كۇچىيىپ، سەلتەنەت بار - گاھىدا ئۇنىڭ ئىززەت - ھورمىتى ئېشىۋېرىپتۇ. ئۇلارنىڭ يېقىنچىلىقلىرى شۇ دەرىجىگە يېتىپتۇكى، يا پۇرەيسە بىر دەم كامجۇينىڭ مۇلازىمىتىنى قىلماي كۇگىلى ئارام تاپمايدىغان، ياكى كامجۇي بىر پەس پۇرەيسىنى كورمىسە ئولتۇرالمايدىغان ھالەتكە يېتىپتۇ. دوستلۇق چېكىدىن ئېشىپ كەتسە ئەنە شۇنداق بولىدۇ - دە. ھەممىسى پۇرەيسىگە قارشى ئىتتىپاق تۇزۇشۇپ، ئۇنىڭغا قەست قىلىشقا ۋەدە قىلىشىپ قەسەم بېرىپتۇ. ئۇلار ئۇنىڭغا بىر شەكەست يەتكۇزۇش غەرىزىدە تەدبىرلەرنى ئويلاپ، كۇندۇزنى كېچىگە ئۇلايدىكەن، ئۇنىڭ دولىتىنىڭ بىناسىنى ۋەيران قىلماقنىڭ ئەندىشىسى بىلەن كېچىنى كۇندۇزگە يەتكۇ - زىدىكەن. ئاخىرى ئۇلارنىڭ مەسلىھەتى: "پۇرەيسە خىيانەت قىلدى دىگەن سوز بىلەن كامجۇينىڭ مىجەزىنى ئوزگەرتسەك، ئۇنىڭ ئەقىدىسىنى ئۇزۇش كېرەك" دىگەن يەرگە قارار تېپىپتۇ.

تاپقۇسى زەپەر رەقىپتىن مىكرىمىز،
تەككۇسى دەل جايىغا يۇ زەربىمىز.

شۇنىڭ بىلەن ئۇلار خۇپتەن ۋاقىتى بولغاندا، بىراۋنى بۇيرۇپ، كامجۇينىڭ ناشتىلىغىغا قويۇپ قويغان گوشنى ئوغۇرلاپ، پۇرەيسىنىڭ ھوجرىسىغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ.

قۇياش شىرى قىلماقچى بولۇپ ئۇرۇش،
پەلەك ئورمانلىغىدا قىلدى يۇرۇش.

بارلىق ئەمىر ھەم ۋەزىر ۋە بارلىق ئەمەلدارلار پادىشانىڭ بارگاھىغا ھازىر بولۇشۇپتۇ. پۈرەيسە بىر چوڭ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن بىر تەرەپكە كەتكەن بولۇپ، كامجۇي ئۇنىڭغا مۇنتەزىر بولۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ياخشى ياراملىق ھۇنەرلىرى ۋە ھەر خىل ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتىكى قابىلىيىتىنى تەئرىپ قىلماقتا ئىكەن.

يار ئىسمى ھەمىشە بۇ خىيالىمغا ئىرۇر ئۇلپەت،
ئۇنىڭ تەكرارىنى ئۇنتۇش دىلىمغا سالغۇسى كۇلپەت.

پادىشانىڭ ناشتىلىق يەيدىغان ۋاقتى بولغاندا، ئىشتىھا-سىنىڭ ئوتى شولە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ. لېكىن ئۇ ناشتىلىققا ئېلىپ قويغان گوشنى ھەر قانچە ئىزلىگەن بولسىمۇ تاپالماپتۇ. دۇش-مەنلەر پۈرەيسىنىڭ يوق ئىكەنلىگى، غەيرەت پۇرىستىنىڭ غەنىمەت ئىكەنلىگىنى كورۇپ، ھەر بىرى ئوز ئالدىغا ئاداۋەت ئارىلاشقان ئەپسانىلىرىنى باشلىشىپتۇ ۋە كامجۇيىنىڭ غەزەپ تونۇرىنىڭ قىزىق ئىكەنلىگىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا ئوزلىرىنىڭ خام خوشامەت پېتىرلىرىنى يېقىشقا باشلاپتۇ. ئاخىرى ئۇلاردىن بىرى:

ــ ئەمدى ئاڭلىغانلىنى ئېيتماسلىققا چارە قالمىدى. بۇ خەۋەر گەرچە بەزىلەرنىڭ تەبىئىتىگە ياقمايدىغان بولسىمۇ، ئۇنى ئاشكارا قىلماي بولمايدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ يەكدىل ۋە توغرا نىيەتلىك مۇلازىملار، ئەسلەت قىلىش ۋاقتىنى ئوتكۈزمەسلىگى ۋە ئاڭلىغان سوزلىرىنى تارتىنماي ئېيتمىغى كېرەك.

ھەر مۇلازىم بولسا ئەگەر ھەقشۇناس ھەم قەدىردان،
تۇتمىغاي ھىچبىر خەۋەرنى پادىشاھىدىن نىھان.

نىمىنى ئاڭلىغان بولساڭ شۇنى ئېيتقىن، نىمىنى كورگەن بولساڭ شۇنى سوزلە، ــ دەپتۇ كامجۇي ئۇنىڭغا.

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ ئۇ مەككار ئالدامچى، ــ مېنىڭ خەۋەر تېپىشىمچە، ئۇ گوشنى پۇرەيسە تويىگە ئېلىپ كېتىپتۇمىش.

ــ مەن بۇ سوزگە ئىشەنمەيمەن، چۇنكى ئۇ بىئازار ۋە دىيانەتنى ئوزىگە شوئار قىلغان كىشى، بۇ ئىشتا ئېھتىيات قىلماق كېرەك، چۇنكى ھەر كىشىنىڭ دوستى ۋە دۇشمىنى بار. بىرەر-سى دۇشمەنلىك قىلىپ ئۇنىڭغا بۇ بەتنامنى چاپلىغان بولۇشى ئېھتىمال، كىشىنىڭ سىرىنى كىشى ئوقۇپ بولغىلى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ يەنە بىرى مەككارلىق بىلەن ھىلە تىلىنى چىقىرىپ.

ــ راست، ــ كىشىنىڭ سىرىنى كىشى بىلگىلى بولمايدۇ، ــ دەپتۇ يەنە بىرى كوڭۈل ئايىغاندەك قىلىپ، ــ ئەمما گوش ئۇنىڭ ئويىدىن چىقىپ قالسىزە، خەقنىڭ دىگىنى راست بولۇپ چىقىدۇ.

ئۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كامجۇينىڭ سەۋرى ـ تاقىتى قالماي شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئۇنىڭ توغرىسىدا نىمە دىيىشۇاتىسەن ھەي خەقلەر! قانداقسىگە ئۇنى خىيانەت قىلدى دىمەكچى بولۇشىسەن؟

ــ ئەي پادىشاھىم، ــ دەپتۇ دۇشمەنلەردىن بىرى، ــ بۇ ئورمانلىق ئىچىدە ئۇنىڭ مەككار ئالدامچىلىغىنىڭ خەۋىرى مەشھۇر بولۇپ بولغان، ئەگەر ئۇ دىگەندەكلا ئالدامچى بولمىغان بولسا، ھەرگىز قۇتۇلالمايدۇ ۋە خىيانىتىنىڭ شۇملۇغى ئوزىگە يانغۇسىدۇر.

ــ كوپ ۋاقىتلاردىن بېرى ئىشەنچلىك كىشىلەردىن كوپ-لىرى ئۇنىڭ دىيانەتسىزلىگىنىڭ خەۋىرىنى ماڭا ئېيتىشقان ئىدى. مەن ئۇنىڭغا تازا ئىشىنەلمەي تۇرغان ئىدىم. ئەمدى بۇ گەپنى ئاڭلاۋاتىسەن، گۇمانىم راستقا ئايلانغىلى تۇردى، ــ دەپتۇ يەنە

بىرى پىتنە ـ پاسات ئاغزىنى ئېچىپ.

ــ مەن ئۇنىڭ مەككارلىغى ۋە قەلبىنىڭ بۇزۇقلۇغىنى ئاڭلاپ، پالانى پالانلارغا "بۇ رىياكار زاھىتنىڭ ئىشى ئاخىرى رەسۋالىققا ئايلىنىدۇ، بىر كۈن ئۇنىڭدىن بىر چوڭ گۇنا ئاشكارا بولىدۇ" دېگەن ئىدىم. ئاشۇ دېگەنلىرىم ئەمدى راستقا ئايلىنىدىغان بوپتۇ ـ دە، ــ دەپتۇ يەنە بىرى.

ــ ئەجەپ ئۇ پاك تەبىئەتلىك، توغرا نىيەتلىك، جەندە كىيىدىغان دەرۋىشلىك دەۋاسىنى قىلىپ تۇرۇپ، بۇنداق خىيانەتنى قىلىشتىن شەرمى ھايا قىلماپتۇ ـ يا!

جەندىنى كىيىمەكلىگىم ئەي دوست دىيانەتتىن ئەمەس،
مەندىكى پىنھان ئەيىپلەر ئۇستىگە ئۇدۇر يوپۇق.

دېگەن بىيىت ئۇنىڭغا راسا باپ كېلىدىغان بوپتۇ ـ دە، ــ دەپتۇ يەنە بىرى.

ــ بۇ پاك، تەقۋادار كىشى كوپ ۋاقىتلاردىن بېرى پادىشانىڭ سەلتەنەتلىك ئىشلىرىنى قىلىشنى قوبۇل قىلماي ئاشكارا ناله قىلغان ئىدى ۋە ئۇ ئىشلارنى ئۆزىگە كاتتا بالا ۋە خاپىلىق ساناپ يۈرەتتى، شۇنداق تۇرۇقلۇق ئەگەر ئۇنىڭدىن خىيانەت سادىر بولدى دىسەكلا، ئۇ ئەقىلنى ھەيرانلىق ۋە تەئەججۇپكە سالىدىغان بىر ئىش بولىدىغۇ، ــ دەپتۇ يەنە بىرى مۇرەسسە قىلغان بولۇپ.

ــ ئەگەر ئۇ پادىشانىڭ ناشتىلىغى بولغان ئاشۇنچىلىك ئۆزۈقتا ھېرىس كۆزىنى ئاچقان بولسا، نى كاتتا مۇھىم ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلغاندا قانچىلىك پارە ئالغانلىغىنى ۋە پادىشانىڭ مالىلىرىدىن قانچىلىك مەبلەغنى تەسەررۇپىغا كىرگۈزۈۋالغانلىغىنى قىياس قىلغىلى بولىدۇغۇ! ــ دەپتۇ يەنە بىرى.

ئوۋچىلار قۇشقاچنى ئوۋلىغان يەردە،
نە قىلۇر كەكلىك ۋ قىرغولنى كورسە.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار غەيرەت مەيدانىنىڭ خالى ئىكەنلىگىنى كورۈپ، بەتنىيەتلىك ئاتلىرىنى جەۋلانغا كەلتۈرۈشۈپتۇ ـ دە، كامجۇينىڭ شۇبھە ۋە گۇمان چاڭلىرىنى توزۇتۈپتۇ. ۋەزىرلەرمۇ بايان تىزگىنىنى شۇماۋۇق تەرەپكە بۇراپ، قانچىلاپ پىتنە ۋە يالغان سوزلەر رەقمىنى پادىشانىڭ كوڭۈل بەتلىرىگە يېزىپتۇ.

ـ ئەي پادىشاھىم، ـ دەيتۇ ئۇلاردىن بىرى، ـ ئەگەر بۇ سوز راست چىقسا، ئۇنىڭ گۇناھى يالغۇز مۇشۇ خىيانەتلا بولماستىن، بەلكى ئۇنىڭ بۇ ئىشى ئۇنىڭ كۇپرانى نېمەتلىگىگە، ساڭا سەل چاغلاپ باشقا بىرەۋلىكلەرنىمۇ جۇرئەت بىلەن قىلغانلىغىغا دالالەت قىلىدۇ.

ـ ھەي بۇرادەر، ئۇنداق ئۇۋالىق سوز بىلەن نام ـ ئەمالىڭنى قارا قىلماڭ، بۇنداق غەيۋەتچىڭنىڭ چىشى بىلەن بۇرادىرىڭنىڭ گوشىنى يېمەڭ. بۇ خەۋەر يالغان بولۇپ چىقىپ، ھەممەڭلار گۇناكار بولۇپ قالساڭلارمۇ ئەجەپ ئەمەس. ئەگەر پادىشاھىم ئۇنىڭ ئويىنى ئاختۇرۇشقا بۇيرۇسلا شۇبھە چاقىتوزانلىرى ھەقىقەت يولىدىن كوتىرىلىپ كېتىدۇ. چۇنكى گوش ئەگەر ئۇنىڭ ئويىدىن چىقسا، خالايىقنىڭ گۇمانلىرى راستقا ئايلىنىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئويىدىن چىقماي قېلىپ، بۇ خەۋەرنىڭ توھمەت ئىكەنلىگى ئىسپاتلانسا، ھەممەڭلار توۋا ئىستىغپار ئوقۇپ پۇرەيسىدىن كەچۈرۈم سورىشىڭلار لازىم بولىدۇ، ـ دەيتۇ بىرى ۋەز ئېيتىپ نەسىھەت قىلغان ئاھاڭدا.

ـ ئەگەر ئېھتىيات قىلماق لازىم بولىدىغان بولسا، پاتراق بىر كىشى بېرىپ باقسا بولىدۇ. چۇنكى جاسۇسلار تولا. ئەگەر ئۇلاردىن بىرى بېرىپ، بۇ يەردە بولغان ماجرانى پۇرەيسىگە ئېيتىدىغان بولسا، ئۇ ھىلە ياساپ قىلغىنىنى قىلمىغانغا چىقىرىدۇ

بىكار، ــ دەپتۇ تۇرغانلاردىن يەنە بىرى.

ــ ھەي يارانلار، ــ دەپتۇ خادىملاردىن بىرى، ــ سىلەر - گە بۇ ھادىسىنى تەپتىش قىلىشتىن نىمە پايدا! يېتەرمۇ؟ بۇ ۋەقەنى ئېنىقلاشتىن نىمە ھاسىل بولۇپ كېتەر؟ بۇ دىيانەتسىز خىيانەتكارنىڭ گۇناھى روشەن بولغان ھالەتتىمۇ ئۇ ئۇستىلىق بىلەن پادىشانىڭ رايىنى قايتۇرۇپ، ئازاپ مۇكاپاتىدىن قۇتۇلدۇ ۋە خادىملار ھەم تاۋابئاتلارغا ھىلە ئەپسۇنلىرىنى ئوقۇپ، ئۇلارنىڭ ئېنىق بىلگەن ئىشلىرىنىمۇ گۇمانغا ئايلاندۇرىدۇ.

ئەپسۇنگەرلەر قىلۇر ئېيتىپ ھەر خىل دەللىل - مەسەل، ئېنىق ئىشنى گۇمانغا ھەم شەكنى ئېنىققا بەدەل.

ئاچ قالغانلىغى ئۈچۈن غەزەپلىنىپ تۇرغانىنىڭ ئۇستىگە بۇنداق يامان گەپلەرنى ئاڭلىغانلىقىتىن: "كىشى بىر گەپ ئاڭلسا كۆڭلى كىر بولىدۇ" دىگەندەك، كامجۇينىڭ كۆڭلىدە پۈرەيسىگە نىسبەتەن بىر گۇمان پەيدا بولۇپتۇدە، تۇرلۇك خىيالىلار كۆڭلىگە كىرىۋېلىپ، دەرھال پۈرەيسىنى ھازىر قىلىشقا كىشى ئەۋەتىپتۇ. دۇشمەنلىك مىكىرلىرىدىن بىخەۋەر بولغان بىچارە پۈرەيسە كامجۇينىڭ قېشىغا كەلگەندە كامجۇي ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

ــ تۇنۇگۈن مېنىڭ بۇگۈن ئەتىگەنلىك ناشتىلىغىمغا مۇقەررەر قىلىنغان گوش نەگە كەتتى؟

ــ ئۇنى مەھرەمگە تاپشۇرغان ئىدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ پۈرەيسە.

كامجۇي مەھرەمدىن سورىغان ئىكەن، ئۇمۇ دۇشمەنلەر قەبىلىسىدىن بولغاچقا:

ــ مەن ئۇنى كورمىدىم ۋە ئۇنىڭدىن ھىچقانداق خەۋىرىم يوق، ــ دەپ تېنىپتۇ.

كامجۇي يىنندىكىلەردىن بىر توپنى بۇيرۇغان ئىكەن، ئۇلار بىرىپ پۇرەيسىنىڭ تۇرغان جايىنى ئاختۇرۇشۇپتۇ ۋە ئۇزلىرى يوشۇرۇپ قويغان گوشنى شۇ هامان تېپىپ، پادىشانىڭ قېشىغا كەلتۈرۈپتۇ. دۇشمەنلىكنى ئۇز دۇشمەنلىگىنى قىلىپ، كوپ ۋاقىتتىن بېرى ئۇزىنىڭ پېيىغا چۈشۈشتىكى غەرىزىنى هاسىل قىلغانلىغىنى چۈشەنگەن پۇرەيسە ئۇز-ئۇزىگە:

تۇتتى ئەندىشە بۇلۇتى نۇر قۇياشىم يۇزىنى،
بىلگەن ئىدىم بۇ بېشىمغا مۇشۇ كۇننىڭ كېلىشىن،—

دەپتۇ.

ۋەزىرلەرنىڭ ئىچىدە بىر بورى بار بولۇپ، بۇرۇن ئۇ مۇتلەق غەيۋەتكە ئېغىز ئاچمىغان ئىكەن، شۇ پەيتتە ئۇ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشاهىم، بۇ بەتبەختىنىڭ دىيانەتسىز خىيانەت-كارلىغى مەلۇم بولدى. بەس ئەمدى، ئۇنىڭغا پاتراق سىياسەت بۇيرۇغايلا! چۈنكى ئۇنىڭ مۇكاپات ۋە ئوقۇبىتىنى كېيىنگە تارتسىلا گۇناكارلار ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، يامان ئىشتىن ۋە كىشىگە زىيان سېلىشتىن قورقمايدىغان ۋە شۇملۇق، بەتقىلىقلىقتا ئامراق بولۇپ قالىدۇ. سىياسەت بولمىسا مەملىكەتنىڭ ئىنتىزامى بۇزۇلىدۇ!

كامجۇي ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ، بۇيرۇق بېرىپتۇ. مۇلازىملار پۇرەيسىنى تۇتۇپتۇ. ئەمما بۇيرۇق بەرگەندىن كېيىن ئۇزۇندىن ئۇزاق خىيالغا چۆمۈپ ئولتۇرۇپ قاپتۇ. ئۇنى كورۇپ، پادىشانىڭ خاس يېقىنلىرىدىن بولغان بىر قارا قۇلاق شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشاهىم! سىلىنىڭ روشەن كۆڭۈللىرىدىن قۇياش نۇر ئالاتتى، مەن شۇنداق ئەجەپلىنىپ قالدىمكى، بۇ مەككار

ئالدامچىنىڭ ئىشى قانداقمۇ ئۇنىڭدىن يوشۇرۇن قالغاندۇ؟ ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ئىپلاسلىقى ۋە تەبىئىتىنىڭ ناپاكلىقىدىن كۆڭۈللىرى قانداقمىگە غاپىل قالغاندۇ؟ ئەجەپ ئۇنى ئولۇمگە بۇيرۇمايدىلىغۇ؟

— غەرىزىڭنى ئېيتقىنا؟ — دەپتۇ كامجۇي.

— ھوكۇمالار: "كىشىنىڭ سىياسىي قاتتىق بولسا سەردارلىقى ئۇزۇن داۋام قىلىدۇ. ئەگەر كىشى سىياسەت تىغىنى ئىنتىقام غىلاپىدىن چىقارسا، پىتنە ئوقىنى ھىمايە قالقىنى بىلەن ئارقىغا ياندۇرالمايدۇ. ئەگەر كىشى قەھرى كەتمىنى بىلەن زۇلۇم ئوتلىرىنى يەر بىلەن يەكسان قىلمىسا، ئامانلىق كوچىتىنى زامان گۈلشىنىدە ئۇندۇرەلمەيدۇ" دەپ ئېيتقانغۇ؟

سىياسەتنى يوق ئەتسە شاھى دەۋران،
ئامانلىق قەسرىنى قىلغۇسى ۋەيران.
قۇرۇغۇسى مەملىكەتتە سەرۋى دىلجۇ،
گەر سىياسەت بۇلغىدىن ئېچىنسە سۇ.

ئەگەر پادىشا ئۇز مەملىكىتىنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى كۆزلەيدىغان بولسا، گۇناكارغا قاتتىق سىياسەت قىلىشى كېرەك. گەرچە ئۇ ھەر قانچە جانغا راھەت، دىلغا ئۇلپەت بولغان ھالدىمۇ، خۇددى ئۇز پۇقرالىرىنىڭ بەختىنى كۆزلەپ، ئۇزىنىڭ خاس مەھبۇبىسىنى ئولتۇرغان باغدات پادىشاسىدەك ئىش قىلىش كېرەك، — دەپتۇ قارا قۇلاق.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— چىن مەملىكىتىنىڭ، — دەپ قارا قۇلاق ئۇز ھىكايىسىنى باشلاپتۇ.

باغدات پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى

چىن مەملىكىتىنىڭ بىر پادىشاسى بار بولۇپ، ئۇ ئادالەت يۈرگۈزۈش ئۈچۈن ئەقلىنىڭ جاھانىنەما جامىنى خۇددى جەمشىد - كە ئوخشاش تىرىكچىلىككە ئەينەك قىلغان ئىكەن؛ مەرھەمەت قائىدىسىنىڭ مۇلاھىزىسى بىلەن، خۇددى ئىسكەندەرگە ئوخشاش ئىنساپ ئابىھايات‌نى تىلەيدىكەن.

سىياسەت ئەيلىمەك لازىم زۇلۇمغا،
ئۇنى قوغلاپ يوقال دەپ چول - قۇمغا.

ئۇنىڭ زىبا يۈزلۈك، ياخشى خۇيلۇق، مەرھەمەت كەمەنىنى پۈتۈن خەلقنىڭ كۆڭلىنىڭ بويىنغا سالغان، ئىھسان دانىلىرى بىلەن بارلىق ئامۇخاسىنىڭ جانلىرىنىڭ قۇشىنى مۇھەببەت تۇزىغا ئىلغان بىر ئوغلى بار ئىكەن.

تۇغمىغان دۇنيادا ھەچكىم ئۇ كەبى پاكىزە زات،
ئۇ كەبى ساھىپ كامالنى كورمىگەن دەۋران كوزى.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ئوغۇلغا ھەرەمنى كورمەك ھەۋىسى پەيدا بولۇپتۇ ۋە زىيارەتكە بارماقچى بولۇپ، ئاتىسىدىن رۇخسەت ئىلىپتۇ، دەريا يولى ئارقىلىق ماڭماقچى بولۇپ، ھەممە مۇلازىم - لىرى بىلەن بىرلىكتە كېمىگە چۈشۈپتۇ. ئۇ كېمىلەر شۇنچىلىك كاتتا ئىكەنكى، ئۇنىڭ چاقىلىگىنىڭ كاتتىلىغى ئالدىدا پەلەك كىچىككىنە كورۇنىدىكەن. توققۇز ئاسمانىنىڭ سەھىپىسى بۇ كېمىنىڭ ئۈستىدىن كېچىكرەك ئىكەن. ئۇلار تورۇسلىرى تۇۋەن ۋە تۇۋرۇكلىرى ئۈستۈن بولغان ئەنە شۇ ياغاچ ئويىدە ئولتۇرۇپتۇ

ۋە يەرگە دەسسىمەي ماڭىدىغان ئەنە شۇ پۇتى يوق ئاتلارغا مىنىپ، ئاتلارنىڭ تىزگىنىنى شامالنىڭ ئىلكىگە تۇتقۇزۇپتۇ.

ئەي كەبى سۇ ئويىنى ئەيلەپ ماكان،
بولدى سەييارە كەبى بولغا راۋان.

شۇ تەرىقدە يول يۈرۈپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى كوپ مۇساپىلەرنى بېسىپ ئوتۇپتۇ ۋە مەككىگە يېرىپ ھەجىنىڭ قائىدە - يوسۇنلىرىنى بىجا كەلتۈرۈپتۇ. ئۇندىن كېيىن ھەزرەت مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇقەددەس قەۋرىسىنىڭ بوسۇغىسى تەرەپكە يۈزلىنىپ، ئاشۇ شەرەپلىك بوسۇغىنى بوسە قىلىش سائادىتىگە ئېرىشىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، شاھزادە زىيارەتنى تۈگىتىپ، خوراسان كارۋانلىرىغا قوشۇلۇپ، باغدات تەرەپكە كەپتۇ. باغدات پادىشاسى شاھزادىنىڭ كېلىدىغانلىغىدىن خەۋەر تېپىپ ئالدىغا چىقىپتۇ ۋە ناھايىتى كوپ ئىززەت - ئىكرامىلار بىلەن تەكلىپ قىلىپ شەھەرگە ئەپكىرىپ چۈشۈرۈپتۇ. پادىشا، كوڭۈلگە ياققىدەك مۇناسىپ جاي، كەڭ كەڭرى ۋە ئالى نەزىرى-نېمەت، ئىسىل مەيلەرنى تەييارلاپ، شاھزادىنى بىر نەچچە ۋاقىت تۇرغۇزۇپتۇ. شاھزادە يول رەنجىدىن قۇتۇلۇپ ھاردۇغىنى چىقارغاندىن كېيىن، ئۇز يۇرتىغا قايتماقچى بولۇپتۇ ھەم "باغدات پادىشاسىغا توھپە" دەپ ناھايىتى كوپ مەبلەغ بىلەن بىر چىن كېنىزىگىنى تەقدىم قىلىپ، ئۇز يولىغا راۋان بوپتۇ. باغدات پادىشاسى ئۇنى ئۇزىتىپ بولۇپ، ئوردىسىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كېنىزەكنى قېشىغا ھازىر قىلىشقا بۇيرۇپتۇ. كېنىزەك كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا قاراپتۇ ۋە شۇنداق بىر گۈزەل سۈرەتنى كورۈپتۇكى، قۇدرەت نەقاشى ۋۇجۇت لەۋھەسىگە ئۇنداق زىبا نەقىشنى سىزمىغان ئىكەن. پىكىر كوزى خىيال سەھىپىسىدە ئۇنداق رەنا شەكىلنى كورمىگەن ئىكەن. ئۇنىڭ

دىلنى بويسۇندۇرغۇچى زۇلپىي پىتنە كەمەنى بىلەن ئالەمنى زەنجىرگە ئىلغان ئىكەن. جاھاننى يورۇتقان ئاي ئوز مەنزىلىدىن چۈشۈپ، ئۇنىڭ پىشانىسى ئالدىدا بېشىنى سەجدىگە قويۇپ تۇرغان ئىكەن. گۈزەللەرنىڭ نازۇكلۇق دەۋالىرىنى ئۇ ئوزىنىڭ نازى بىلەن پارامۇشلۇق تاشلىغان ئىكەن. جەندە كىيىدىغان زاھىتلارنى ئۇنىڭ مەس كوزى ئىبادەتخانىدىن ئەپچىقىپ شاراپخانىغا باشلىغان ئىكەن.

يۈزلىرى خۇددى قۇياشنىڭ نۇرىدەك،
لېۋى ھەم سوزى گويا ئىدى شېكەر.
قامىتى راست، بەختى ئىقبالى ئىگىز،
ھالقىدەك زۇلپى كوكۈلنى بەنت ئېتەر.
سوزىدىن قەن قالىدۇ تەكىلىك ئىچىدە،
لېۋىدىن ھەقىق ئوزىدە شەرم ئېتەر.

ئۇ گۈزەل سەرۋىنىڭ جامالىنى كورۈش بىلەنلا باغدات پادىشاسىنىڭ كوكۈل پۇتى ھەيرانلىق لېيىغا پېتىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ مەيگۈن لېۋىنىڭ ئۇزلۇغى ئۇنى قاتتىق مەسلىك ۋە خاراپلىققا ساپتۇ.

كوكۈل مۇلكىنى ئىشقىنىڭ سپاھى كوپ خاراپ ئەتتى،
بۇ مېھنەتكەشكە بىلمەسمەنكى، ئەمدى نە بالا يەتتى.

پادىشا يۈگۈرگەن كوكۈلنى قولىغا كەلتۈرمەك ئۈچۈن ناھايىتى كوپ ھەركەت قىلغان بولسىمۇ، ھەپسىلىسى ھېچنىمىگە يەتمەپتۇ، ئىشقىنىڭ ئوتىغا ئۇنىڭ ئەقلى ھەرقانچە نەسىھەت سۇيىنى قۇيغان بولسىمۇ ھېچقانداق پايدا بەرمەپتۇ.

بۇ پەرياد - ۋىغانىنى ئاشلىماسمەن تەنە قىلغانغا،
بېسىلماس دەردى ئىشق ھەرگىز مالامەتلەرنى قىلغانغا.

شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ كېنىزەك بىلەن ئەيىش - ئىشرەت قىلىشقا بېرىلىپ كېتىپ، مەملىكەت ۋە پۇقرالارغا غەمخورلۇق قىلىشنى بىر يولىلا ئۇنتۇپ كېتىپتۇ.
ھەرقاچاندا بولمىسۇن، پادىشا ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولسا، ئۇ ۋە قالۇن نەغمىسىگە قۇلاق سېلىپ، دادخاھلارنىڭ نالىسىنى ئاڭلىمىسا، ئازغىنا ۋاقىتتا مەملىكىتى ئىچىدە پىتنە - پاسات پەيدا بولۇپ، خالايىقنىڭ ئىشى غەم - قايغۇ ۋە ھەسرەت چېكىشلا بولۇپ قالدۇ.

كوركىدىن ئايرىلار نادان پادىشا،
خارلىقا ئالمىشار بەختۇ ئىقبالى.

پادىشا بىر نەچچە كۈن ئەنە شۇ ھال بىلەن ئۆتۈپتۇ. دولەت ئەركانلىرى پادىشانىڭ بۇ بىپەرۋالىغىدىن تەڭلىكىگە قېلىشىپتۇ. ئۇلار يۇرت ئەھۋالىنىڭ خاراپلىشىۋاتقانلىغىدىن ئەدى - دىشە قىلىپ، خەيىر - سەدىقىلەرنى بېرىشىپ، ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇش بىلەن بىللە، دەرۋىشلەردىن دۇئا تىلەپ، پادىشانىڭ ئەھۋالى ياخشىلىنىشىغا ئاتاپ نەزىرلەر بېرىشىپتۇ. ئاخىرى ئۇلارنىڭ خالىس نىيەتلىك دۇئالىرى ئىجابەت بولۇپ، بىر كېچىسى پادىشا چۈش كورۈپتۇ. چۈشىدە بىر كىشى ئۇنىڭغا:

— "ئەي پادىشا، ئىشىكىدىن تاكلا بولماسمۇ سوراق،
نىمە دەرسەنكىن سېنى سوراق قىلسا ئاشۇ چاغ.

سەن قىلىۋاتقان نىمە ئىش بۇ؟ ئەجەپ، بىچارىلەرنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى نەزىرىڭدىن چۈشۈرۈۋېتىپسەنا؟ ئەمدى سېنىڭ

ئىشك قولۇڭدىن كېتىشكە ۋە دولىتىڭ يېقىلىشقا يېقىنلاشتى. ھەرقانداق پىتنە كورسەڭ ئوزەڭدىن كورگىن ئەمدى! قوپقىن، بۇرۇنقى ئىشكىنىڭ پېيىدا بولغىن!" دەۋاتقانىمىش. پادىشا بۇ ۋەقەنىڭ ھەيۋىتى بىلەن ئۇيقۇدىن ئويغىنىپتۇ ۋە غۇسسىلە قىلىپ توۋا ئىستىغپارغا مەشغۇل بولۇپتۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن يەنە بۇرۇنقىدەكلا خەلق ئەھۋالىنىڭ غېمىستى يەپتۇ ۋە ئوز-ئوزىگە: "ئەمدى كېنىزەك مېنىڭ سوھبىتىمدە بولمىسۇن" دەپ ھوكۇم قىلىپتۇ. گەرچە ئۇ كېنىزەكنى بىر نەپەس كورمىسە تاقەت قىلالمايدىغان ھالدا بولغان بولسىمۇ، ئەمما خۇدانىڭ غەزىۋىنى كەلتۈرۈپ قويۇپ ئازاپ-ئوقوبەتكە دۇچار بولۇشتىن قورقۇپ، ھەم پادىشالىغنىڭ زاۋال تېپىشىدىن خەۋپ قىلىپ، نائىلاج كېنىزەكنىڭ پىراقىغا چىداپتۇ. ئۇ سۇ تەرىقىدە ئىككى-ئۈچ كۈن سەۋرە قىلىپتۇ. لېكىن كېنىزەك پادىشانىڭ سوھبىتىنى سېغىنىپ، بىر كېچىسى ئوزى پادىشانىڭ بارگاھىغا كەپتۇ. پادىشا تاڭ سەھەرنىڭ شامىلى بىلەن پورەكلەپ ئېچىلغان گۈلىستانىنى كورۈپ، سۇمەن ۋە سۇمبۇلىلەرنىڭ ئەتىرى بىلەن جېنىنىڭ دېمىغىنى يەنە خۇشبۇي قىلىپتۇ.

شاھ كوردىكى، تۇراتتى بىرخامان گۈل،
سۇمەن ئوزرە بىنەپشە بىرلە سۇمبۇل.
ئۇندىن ئارتۇق نەرگىستەك ئىككى جادۇ،
مەستانىلىق ئىلكىدە ئىشى ئۇيقۇ.

شۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ بېشىغا يەنە بۇرۇنقى سەۋدا چۈشۈپتۇ-دە، ئىشق لەشكىرى ئۇنىڭدىكى ئەقىل-ئىدراك ماللىرىنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىۋېتىپتۇ.

كەلدى ئىشقىنىڭ لەشكىرى قىلدىم يەنە دىۋانلىق،
جانغا ئۇرغاچ غەمزە قىزى ئىشق ئاپەت نەشتىرىن.

بۇ قېتىمدىمۇ پادىشا بىرنەچچە كۈنگىچە كېڭىشەكىنىڭ زۇلپىي بىلەن خالىغا ئالدىنىپ، جامالى بىلەن ئاۋارە بولۇپ، ئەيش-ئىشرەت قىلىپتۇ ۋە يەنە ئىككىنچى قېتىم غايىپ ئاۋاز ئۇنى توغرا يولغا ئۈندەپتۇ. شۇندا پادىشا: "بۇ بالانى مۇتلەق بىر تەرەپ قىلماي تۇرۇپ، مېنىڭ دەردىمگە ئىلاج تېپىلمايدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپ ياساۋۇلغا:

— بۇ كېڭىشەك يارلىق ئالماي تۇرۇپ بارگاھقا ئۇزىچە كىردى. بۇنى ئەپچىقىپ دەريانىڭ تاشلىۋەت، — دەپ پەرمان بېرىپتۇ. ياساۋۇل كېڭىشەكنى ئېلىپ چىقىپتۇ ۋە: "بۇ پادىشانىڭ مەھبۇبىسى. ئەتە يەنە پۇشايمان قىلىپ مەندىن سوراپ قېلىشى ئېھتىمال، بۇنى ساقلاپ قويۇشتىن ياخشىسى يوق" دەپ ئويلاپ، كېڭىشەكنى دەريانىڭ تاشلىۋەتمەي، ئۇز ئويىگە يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. لېكىن بۇ سىرنى مەخپى تۇتۇپ ھېچكىمگە ئېيتماپتۇ. بىر كۈن ئوتەر-ئوتمەي پادىشا ئۇ ئىشىدىن پۇشايمان قىلىپتۇ. لېكىن غەمدىن باشقا چارە تاپالماي، كوڭلىدىكى مالاللىقنى تۇگىتىش ئۈچۈن شاراپ ئىچىپتۇ. مەس بولغاندىن كېيىن كوڭلىدىن ئىلھامى ئىلاھى كوتىرىلىپ كېتىپتۇ-دە، دىلىنى مەپتۇن قىلغان كېڭىشەكنىڭ خىيالى بېشىغا كىرىۋېلىپ، ياساۋۇلنى چاقىرتىپ ئۇنىڭدىن دادارنىڭ خەۋىرىنى سوراپتۇ ھەم بەكمۇ قاتتىق تەھدىت بىلەن:

— ئەگەر بۇگۈن كېچە ئۇنى كەلتۈرمىسەڭ سېنى ئازاپلايمەن، — دەپتۇ.

— ئۇنى دەريانا تاشلىۋەتكەن ئىدىم، بۇ چاقچىچە بەلىقلارغا يەم بولغاندۇ، — دەپتۇ ياساۋۇل.

ئەمما ئۇ كورسەتكەن بۇ ۋەجە پادىشاغا ماقۇل چۈشمەپتۇ. ياساۋۇل پادىشانىڭ ناھايىتى قاتتىق تەكىتلەۋاتقانلىغىنى كورۇپ، ئامالسىز ئۇ ئاينى بارگاھقا ھازىر قىلىپتۇ. پادىشا بۇ قېتىمقىمۇ شاتلىق بەزمىسىنى تۇزەپ ئىشرەت ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپتۇ.

شۇكرى ئەمدى بىرگە يار بولدى پەيدا،
جام بىلەن مەي خۇشكۆڭار بولدى پەيدا.
يوقالدى شۇم تىكەن، گۈل بولدى ھازىر،
كەتتى قىش، نەۋ باھار بولدى پەيدا.

شۇنداق قىلىپ، پادىشا ئۇچ قېتىم بۇ كېنىزەكنى ئولتۇرۇشكە ھوكۇم قىلغان بولسىمۇ، ياساۋۇل ئوز قورقۇنچىسىدىن ئۇنى ئامان قالدۇرۇپ، پىنھان جايدا ساقلاپتۇ. نەتىجىدە مەملىكەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرى ھەل قىلىنماي تاشلىنىپ قاپتۇ. پادىشا شۇنىدا بۇ بالانىڭ چارىسىنى ئوزىدىن بولەك كىشى قىلالمايدىغانلىغىنى، بۇ ئىش باشقا كىشىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغانلىغىنى چۈشىنىپتۇ. چۈنكى ئۇ كىمگە بۇيرۇمىسۇن بەرىبىر ئۇ كىشى ئىشىنىڭ ئاخىرىدىن ئەندىشە قىلىپ ئولتۇرەلمەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن پادىشا بۇ ئىشنى ئوزى قىلماقچى بولۇپ، ئىشنىڭ پەيىگە چۈشۈپتۇ. بىر كۈنى ئۇلار قەسرىنىڭ ئوگزىسىدە تۇرۇپ دەريا تاماشاسى قىلىۋاتقاندا، پادىشا يېنىدا تۇرغان كېنىزەككە بىر قاراپلا ھىلىقى ئىلھامى ئىلاھى خاتىرىغا يېتىپ قورقۇپ كېتىپتۇ-دە، ئوز-ئوزىگە: "ئەمدى كېنىزەكنى ئولتۇرۇش ۋاقتى يەتتى. گەرچە بىگۇنانىڭ قېنىنى توكۈپ گەدىنىمگە ناھەق خۇن ئارتىشىدىغان بولسامۇ، مېنىڭ بىپەرۋالىغىمدىن قانىدا غەرق بولغان يۇز مىڭ كوكۇلىلەر دەرمان تاپىدۇ. بۇ كېنىزەك ماڭا ھەرقانچە جان بولغان ھالەتتىمۇ، پۇقرالارنىڭ يۇز خاتىرىسىنىڭ مۇلا-ھىزىسى ماڭا ئۇنىڭدىن ئوبدان" دەپتۇ-دە، كېنىزەككە ئىشارەت قىلىپ:

— ماڭا يېقىن كەلگىن، ئەنە ئاۋۇ كېمىنى تاماشا قىلغىن، — دەپ چاقىرىپتۇ.

كېنىزەك يېقىن كەپتۇ. پادىشا ئۇنى تۇتۇپلا كوتىرىپ قەسر ئۇستىدىن دەريانا تاشلىۋېتىپتۇ ۋە ناھايىتى كوپ

پۇشايمان ۋە هەسرەت-نادامەت ئىزھار قىلىپ خالايىقىقا ئۇنى "سۇغا ئوزى يەقىلىپ چۈشكەن" قىلىپ مەلۇم قىلىپتۇ ھەم دەرھال ئۇنى سۇدىن سۇزۇپ، دەپنە قىلىشقا بۇيرۇپتۇ. ئوزى بولسا تەزدىيە تۇتۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، پادىشا ئوز مەملىكىتىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئوز قولى بىلەن ئوز جانىنىڭ جېنىنى ئاپتۇ. پادىشالار بىر مەقسەتنى كوزلەپ، يۈزلەپ كىشىنى يوق قىلىدۇ-دە!

بۇ مسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، خىيانەتكار بىلەن كېلىشىپ ئوتكەندىن كورە، پۇقرالارنىڭ يوز خاتىرىسىنى كوزلىگەن ياخشىراق ۋە جانىنى ئاغرىتىشاندىن كورە، بىرنى جانسىز قىلماق ئەقلىغا مۇۋاپىق ئىشتۇر.

قارا قۇلاقنىڭ بۇ كۇشكۇرتۇشى بىلەن كامجۇيىنىڭ غەزەپ ئوتى ئورلەپ، پۇرەيسىنىڭ قېشىغا كىشى ئەۋەتىپ سوراتتۇرۇپتۇ:

— بۇ گۇنايىڭغا نىمە ئوزرە ئېيتسەن؟

پۇرەيسە بىگۇنا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا دەلمۇ-دەل قارشى تۇرۇپ قوپاللىق بىلەن:

— كىمنىڭ قولى قىسقا بولسا شۇنىڭ تىلى ئۇزۇن بولىدۇ. بىگۇنا كىشى غەيرەتلىك كېلىدۇ، — دەپ جاۋاپ قايتۇرۇپتۇ.

كامجۇي ئۇنىڭ مەنسىتمەسلىك بىلەن بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلىغانلىقى ئۈستىگە، ئوپىچورىسىدىكىلەرنىڭ پىتنە ئارىلاش خوشامەتلىرى قوشۇلۇپ غەزىۋى ئورلەپتۇ-دە، ئوتتۇرىسىدىكى ۋەدىلەرنى ئۇنتۇپ، پۇرەيسىنى ئولتۇرۇشكە ھوكۇم قىلىپتۇ. بۇ خەۋەرنى كامجۇيىنىڭ ئانسى ئاڭلاپ، ئوغلىنىڭ ئالدىراپ كەتكەنلىگى ۋە سەۋرىچانلىق بىلەن ئويلاپ ئىش كورۈشىنى بىر يوللا تاشلىۋەتكەنلىگىنى چۈشىنىپ، ئوز ئوزىچە ئەندىشە قىلىپ: "پەرزەنتىم قېشىغا پاتراق ببرىپ، ئۇنى نەسىھەت بىلەن شەيتان ۋەسۋەسىدىن قۇتقۇزۇشۇم كېرەك، چۈنكى ھەرقاچاندا پادىشالارنىڭ غەزىۋى كەلسە، ئۇلارغا لەنتى شەيتان مەسلىھەتچى بولىدۇ-دە،

نىمىنى خالىغان بولسا شۇنى قىلىشىنى بۇيرۇيدۇ. پادىشانىڭ ئاچچىقلانغان ۋاقتى شەيتاننىڭ ئۇنىڭغا غالىپ كېلىدىغان ۋاقتى" دەپ ئويلاپتۇ.

غەزىۋىڭ كەلتۈرگەن چېغىدا شەيتان،
ئىش قىلساڭ، قىلارسەن ئاخىر پۇشايمان.

شۇنىڭ ئۈچۈن كاھىجۇيىنىڭ ئانىسى دەرھال جاللات قېشىغا كىشى ئەۋەتىپ "بىر دەم ئولتۇرمەي تۇرۇپ تۇرسۇن، مەن ئوغلۇمغا گەپ قىلىۋالاي" دەپ خەۋەر قىلىۋېتىپتۇ. ئوزى بولسا شۇ ھامان كاھىجۇيىنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— پۇرەيسىنى ئولتۈرۈشكە بۇيرۇق قىلغانلىغىڭنى ئاڭلىدىم، ئوغلۇم، ئۇنىڭ نىمە گۇنايى بار ئىدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

كاھىجۇي بولغان ۋەقەنى تولۇق بايان قىلىپ بېرىپتۇ.

— ئەي ئوغلۇم، — دەپتۇ شاھنىڭ ئانىسى، — ئوزەڭنى ھەيرانلىق بايا‌ۋاندا سەرگەردان قىلما، ئەپۇ ۋە ئىھسان شارا‌پىتىدىن بەھرىسىز قالما. بۇزرۇكلارنىڭ ئېيىتىشىچە سەككىز نەرسە سەككىز نەرسىگە باغلىق بولىدۇ. ئۇلار مۇنۇلار: خوتۇننىڭ ئىززىتى ئەر بىلەن، بالىنىڭ ئىززىتى ئاتا بىلەن، شاگىرتلارنىڭ ئەقلى‌ـ‌ھوشى ئۇستاز بىلەن، لەشكەرنىڭ قوۋزىتى سەردار بىلەن، زاھىتلارنىڭ كارامىتى تەقۋادارلىق بىلەن، پۇقرالارنىڭ خاتىرجەملىگى پادىشا بىلەن، پادىشالىق ئىشىنىڭ نىزامى ئادىللىق بىلەن، ئادىللىقنىڭ روناق تېپىشى ئەقىل ۋە ھوشيارلىق بىلەن باغلىق بولىدۇ. پۇرەيسىنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئىككى نەرسىگە دىققەت قىلىشىڭ لازىم. بىرى، قول ئاستىڭدىكىلەرنىڭ ئەھۋالىنى ياخشى بىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئوز قەدرى‌قىممىتى ۋە ھۇنەر‌قابىلىيىتىگە ياردىشا تەربىيەت قىلىشىڭ لازىم؛ ئىككىنچىسى شۇكى، ئەگەر ئۇلاردىن بىرى يەنە بىرىنىڭ يامان گېپىنى

قىلسا، ئۇنى ئېتىۋارغا ئالغۇلۇق ئەمەس. چۈنكى، ھەمىشە بىر بىرىگە بوھتان قىلىش، يامان دېيىشىنىڭ قەستىدە يۈرۈش پادىشانىڭ يېقىن كىشىلىرىگە ئادەت بولۇپ قالغان ئىش. شۇنداق تۇرۇقلۇق، پادىشا ئۇلارنىڭ بىرەرسىنىڭ قىلغان ئەنە شۇنداق مەككارلىق ھەرىكەتلىرىگە تەستىق قىلىدىغان بولسا، ئۇنىدىن كېيىن پادىشاغا ھېچكىمنىڭ ئىشەنچىسى قالمايدۇ. نەتىجىدە شۇنداق ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇكى، بىگۇناھلار بالا گىرداۋىغا چۈشىدۇ. گۇناكارلار نىجات ساھىلىدا خاتىرجەم ۋە سالامەت يۈرۈپ بېرىدۇ.

گۇناكارلار يۈرگۈسى شاد ـ خەندان،
بىگۇنالار ماكانى بولۇر زىندان.

بۇنىڭ نەتىجىسىدە، نەخ بار كىشىلەر ئەمەلنى قوبۇل قىلىشتىن ئۆزىنى تارتىدۇ. ئۇزى ھازىرچە يوق بولغان كىشىلەر ئۇز خىزمىتىدە بوشاڭلىق، سۇساۋۇق قىلىدۇ. پادىشانىڭ ھوكمى ئاقمايدىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇ سەۋەپتىن سەلتەنەت ئەركانلىرىغا دەخلى يېتىدۇ ۋە زەرەرلەر پەيدا بولىدۇ.

غەرەزلىكلەر سوزنى ئاڭلىمغىن،
ئۇندىن يېتەر مەملىكەت، ئەلگە شىكەست.
چېقىمچىنىڭ بېشىنى قىلساڭ ئېگىز،
قىممىتىڭنى قىلغۇسى ئاخىرى پەست.

— مەن پۈرەيسىنىڭ خىيانىتىنى ئېنىقلىمايلا ھوكۇم قىلمىدىم. گۇناھىنى تەھقىقلەپ، ئۇزىنى ئىقرار قىلدۇرۇپ ئولۇمگە بۇيرۇدۇم، — دەپتۇ كامجۇي.

— تولۇق ئېنىقلىماي تۇرۇپ، مىجەزىنى ئوزگەرتمەك

پادىشالارغا راۋا ئەمەس، — دەپتۇ ئانىسى، — خىيانىتىنى ئېنىقلىدىم دېگىنىڭمۇ تېخى شۇبھىلىك. ئىش ھەققىتىنىڭ يۈزىدىكى پەردە كوتىرىلسە ئاندىن ھەققىي ئەھۋال مەلۇم بولىدۇ. باشقىلار بىر نامەلۇم گۇنا بىلەن ئۇنىڭغا بوھتان قىلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمال. ئۇ ھالدا سەن غەزەپ قىلمىغان بولساڭ ۋە ئۇنىڭ قىلغان خىزمىتىنى ھەم ئىخلاسىنى ياد ئەتكەن بولساڭ، نادانلارنىڭ سوزى بىلەن دانالارنى سىياسەت قىلمىغان بولساڭ بولار ئىكەن.

نادانلار كىشىگە شاتلىق بېرەلمەس،
خەس بىلەن شاھانە بەزمە يورۇماس.
ھاماقەر قىلغۇسى ئەقىلسىز كىشى،
تا "كېيىن قالسۇن" دەپ ئاقىللار ئىشى.

ئەي ئوغلۇم، ھەرقانداق ئىشقا دۇچ كەلگىنىڭدە، ئەقىلنى ئادىل ھاكىم ۋە كامىل مەسلىھەتچى بىلىپ، كۆپرەك ئويلاپ ئىش قىلىش كېرەك. چۈنكى ئادەم ئۆزىدىكى جەۋھەر بولغان ئەقىلنىڭ ساپلىقى بىلەن ئەزىزدۇر.

ئەقىل - دانىش ھەر كىشىگە بولسا يار،
ئۇ تاپار ئەلنىڭ ئىچىدە ئېتىۋار.

پۇرەيسە سېنىڭ دولىتىڭدە ئۇلۇغ كىشى بولۇپ، ئىگىز مەرتىۋە ۋە كاتتا ئورۇنغا ئېرىشكەن ئىدى. ھەرقاچان مەجلىسىدە ئۇنى ياخشى سۆيەتلەر بىلەن ياد ئېتەتتىڭ. خىلۋەتتە ئۇنىڭ بىلەن سىردىشاتتىڭ. ئەمدى سەن ئۇزەڭنىڭ سوزۇڭنى ئۇزەڭ بۇزماسلىغىڭ، ئۇزەڭ سالغان ئىمارەتنى ئۇزەڭ ۋەيران قىلماسلىغىڭ، ھەم ئۇزەڭنى، ھەم ئۇنى خالايىق ئارىسىدا بەتنامغا قويماسلىغىڭ لازىم. سەن ئۇز ھالىڭ ۋە قەدرى-

قىممىتىگە بېقىپ، ئۇنىڭ ئىشىنى ياخشى تەھقىق ۋە تەپتىش قىلىشىڭ لازىم. شۇنداق قىلساڭ ئەقىل ئالدىدىمۇ ئۇزۇن-مەزگىل كورستەلىگەن، ئاقىللار قېشىدىمۇ توھمەتتىن يىراق بولالىغان بولاتتىڭ، ئۇنى دىيانەت ئېتىگىنى خىيانەت لېيىغا بۇلغىدى دىسە، بۇ ئەقىلغا سىغمايدىغان سوزدۇر. ھەرقىس ۋە ئاچكوزلۇك ئۇنىڭ تەقۋالىغى ۋە قانائەتچانلىغى ئۇستىدە غالىپ كېلەلمەيدىغانلىغىنى مەن ياخشى بىلىمەن. پۈرەيسە مۇشۇ دەرگاھىڭ مۇلازىمى بولغاندىن بېرى گوش يەپ باقمان ئەمەس. ئۇنىڭ-دىن ئىلگىرىمۇ گوش يىمەك ۋە ھايۋاناتقا ئازار يەتكۈزمەك ئۇنىڭ كوڭلىدە بولغان بولسىدى، ئۇ بۇنداق پاك دامانلىق بىلەن مەشھۇر بولمىغان بولاتتى. بەلكى بىر بەتنامغا قالغان بولاتتى، ئوچاقتا ئوت كويسە تۇتۇن چىقماي قالامدۇ؟ مەن ئۇ گوشنى پۈرەيسەڭ ئويىگە ئۇنىڭ دۇشمەنلىرى قويۇپ قويىدى بولغاي دەپ بەكرەك گۇمان قىلىمەن. ھەسەت ئەھلىنىڭ بۇنداق ھىلە-مىكرلەرنى قىلىشى ھېچ ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى ھەسەت ئەھلىنىڭ بەزىلىرى كىشىگە ئازار يەتكۈزمەك ئۈچۈن، ھىلىقى ئۇزۇنىڭ قۇلىغا بۇيرۇپ ئۇزۇنى ئولتۇرگۈزگەن خوجايىنغا ئوخشاش، ئۇزۇنىڭ ئولۇمىگىمۇ رازىلىق بېرىدىغان بولسىدۇ تېخى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

— باغدات شەھرىدە، — دەپ كامجۇينىڭ ئانىسى ھېكايىسىنى باشلاپتۇ.

زاھىت بىلەن ھەسەتخورنىڭ ھېكايىسى

باغدات شەھرىدە ناھايىتى ھەسەتخور بىر كىشى **بار** ئىكەن. ئۇنىڭ ناھايىتى پەرھىزكار تەقۋادار ياخشى بىر خوشنىسى بار ئىكەن، ئۇ كىشى كۈندۈزنى روزا بىلەن شامغا، كېچىنى ناماز بىلەن سەھەرگە ئۇلاشتۇرىدىكەن.

ئۇ ئىدى بەندىلىك مۇقامىن تۇتقان،
خۇدادىن ئۇزگىنى ئەسلا ئۇنتۇتقان.

پۇتۇن باغدات ئەھلى ئۇنىڭغا ئېتىقات قىلىدىكەن ۋە ياخشى يىمەكلىك ۋە قىممەتبаھا رەخت قاتارلىقلارنى ئۇنىڭ ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئالىدىكەن. مەجلىس ۋە ئولتۇرۇشلاردا چوڭ - كىچىك خالايىق ئۇنى ياخشى سۆيەت بىلەن يادلايدىكەن. ھىلىقى ھەسەتخور بولسا، مۇشۇ جەھەتتىن ئۇ پاك مەرت كىشىگە ھەسەت قىلىدىكەن ۋە تۈرلۈك ھىلىلەر بىلەن ئۇنىڭغا قەست قىلىدىكەن. ئەمما ئۇ ھەر قانچە مىكىر ئوقلىرىنى شۇملۇق ياسى بىلەن ئاتسىمۇ، ئۇنىڭ ياخشىلىق قالقىنىغا كار قىلمايدىكەن. ئاخىرى ئۇ بۇ خىل ئۇرۇنۇشتىن تەڭلىككە قېلىپ غەمگە چۆمۈپتۇ. ئۇ بىر قۇل سېتىۋاپتۇ ھەم ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەتلەرنى قىلىپتۇ. ئۇ ھەر دائىم قۇلىغا:

— ھەي ئوغلۇم، سېنى مۇھىم بىر مەسلىھەت ئۈچۈن پەرۋىش ھەم بىر ئۇلۇغ ئىش ئۈچۈن تەربىيەت قىلىۋاتىمەن. كۆڭلۈمنى غەم يۇكىدىن خالاس قىلىشىڭ ھەم پەرىشان خاتىرەمنى بۇ ئەندىشە بىلەن مەشغۇل بولۇشتىن پارىغ ئېتىشىڭدىن ئۈمىتۋارمەن، — دەيدىكەن.

شۇنىڭ ئۈچۈن ساقلارمەن كۆز يېشىمنى،
كى ئوتۇمنى ئۆچۈرگۈسى بىر كۈنى.

بىرنەچچە ۋاقىت ئەنە شۇ يوسۇندا ئوتۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇل خوجايىنىدىن بۇ ھىساپسىز شەپقەتلەرنىڭ سەۋەبىنى سورىماقچى بولۇپ:

— غوجام، مەن قۇللىرىغا تۈرلۈك ئىلتىپاتلارنى كۆرسەتتىلە، بۇ كوتا تىلسىم ئۇنى شەرھىلەپ بولالمايدۇ. ھەر كۈنى مەن بىچارىگە قىلىۋاتقان بۇ مەرھەمەتلەرنى بايان قىلىپ بولالمايمەن.

سوسەن كەبى يۇزلەپ تىلىم بولسىمۇ،
ئېيتالماسمەن بۇ نېمەتلەر شۇكرىنى.

كۆكلىمدە، ماڭا قىلغان بۇ ياخشىلىقلىرى ئۈچۈن ئۇزلىرىگە جېنىمنى قالقان قىلارمەن دېگەن ئۇمتتىممەن، — دەپتۇ.

خوجايىن قۇلنىڭ ئوزىگە ھاۋادارلىق قىلىپ، تۇز ھەققىنى ئاقلاشقا مەيلى بارلىغىنى ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن كۆكۈل سىرىنىڭ ئاغزىنى ئاچقانلىغىنى كورۇپ:

— بىلگىن ۋە ئاگاھ بولغىنكى، مەن بۇ خوشنامدىن ناھايىتى خاپا. ئۇنىڭدىن ھەر سائەت مېھنىڭ جېنىمغا ھەسەت ئوتى تۇتىشىدۇ-دە، بۇ ھاياتمۇ كوزۇمگە كورۇنمەيدۇ. مەن ئۇنىڭ غەم-غۇسسىسى بىلەن جېنىمدىن تويدۇم ۋە ئومرۇمدىن بىزار بولدۇم. شۇڭا ئۇنىڭغا زەرەر يەتكۈزمەك ئۈچۈن قانچە ھىلىلەرنى قىلغان بولساممۇ، ھېچ بىرى پايدا بەرمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ساڭا شۇنچىلا تەربىيەت قىلدىم. بۇگۈن كېچە مېنى بۇ خوشنام-نىڭ ئوگزىسىگە چىقارغىن ۋە شۇ يەردە تۇرغۇزۇپ بېشىمنى كەسكىنده ئوز يولۇڭغا ماڭغىن. ئەتىسى كىشىلەر مېنى ئۇنىڭ ساريىنىڭ بېشىدا ئولۇگۈمنى كورسە، چوقۇم مېنىڭ قېنىمنىڭ توھمىتى بىلەن ئۇنى تۇتۇپ، جېنىنى قىساقا ۋە مېلىنى تالان-تاراجغا بۇيرۇيدۇ. ئەگەر ئۇنداق قىلمىغان تەقدىردىمۇ پۈتۈن ئەلنىڭ ئېشقادى يانىدۇ-دە، تەقۋادارلىق ۋە ياخشىلىغىنىڭ شوھرىتى ئەل ئارىسىدىن يوقىلىدۇ. ئۇندىن كېيىن ھەرگىزمۇ تەقۋالىغى ۋە سوپىلىغى توغرىسىدا لاپ ئۇرالمايدۇ. ئۇ چاغدا ئۇنىڭغا:

"ھەددىدىن ئاشۇردى زاھىت يوشۇرۇن پاسقلىغىن،
پەردىسىن ئاچقىن خۇدايا سىرى بولسۇن ئاشكار"

دېگەن دۇئانىڭ مەنىسى ئۇنىڭغا تازا باپ كېلىدىغان

بولىدۇ، — دەپتۇ.

— ئەي غوجام، — دەپتۇ قۇل، — بۇ خىيالدىن كەچسىلە ۋە ئىشىنىڭ چاردىسىنى باشقا يوسۇندا قىلىسىلا، ئەگەر مۇرات-مەقسەتلىرى زاھىتنى يوق ئېتىش بولىدىغان بولسا، مەن ئۇنى ئولتۇرەي ۋە كۆڭۈللىرىنى ئۇنىڭ غېمىدىن خاتىرجەم قىلاي.

— ئۇنداق بولۇشى ناتايىن، — دەپتۇ خوجايىن، — سەن ئۇنىڭغا قۇدرەت تاپالماي قېلىشىڭمۇ مۇمكىن ياكى ئۇنى ئولتۇرۇشۇڭ كېچىكىشىمۇ مۇمكىن. مېنىڭ ئەمدى بۇندىن ئارتۇق چىداشقا تاقىتىم يوق. مېنىڭ ھېچ سەۋرى-تاقىتىم قالمىدى. قويقىن، مۇشۇ خىزمەتنى بىجا كەلتۈرگىن، ئەگەر مېنى بۇ ئىشتا خوشال قىلساڭ سېنىڭ قولۇڭغا ئازاتلىق خېتى بېرىمەن ۋە بىر خىش ئالتۇن ئىنئام قىلىمەن. قالغان ئومرۇڭنى ئاشۇ ئالتۇن بىلەن راھەت-پاراغەتتە كەچۈرسەن.

— ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى سىلە قىلغاندەك بۇنداق پىكىرنى قىلمايدۇ غوجام، — دەپتۇ قۇل، — چۈنكى كىشى ئۆز دۈشمىنىڭ بالاغا گىرىپتار بولغىنىنى ئۆزى تىرىك ۋاقىتىدا كۆرگىنى ياخشى، چۈنكى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرىدۇ ۋە قۇلىغى بىلەن ئاڭلايدۇ. ئۆزى ئولگەندىن كېيىن دۈشمىنىڭ ئولگىنىدىن نېمە لەززەت تاپاتتى، دۈشمىنگە يەتكەن ئەلەم ۋە زەرەرنى نەدىن بىلەتتى.

گۈل ئېچىلغاندا نە پايدا مەن چىمەندە بولمىسام،
سەرۋىدىن نە پايدا مەن بوستان ئىچىدە تۇرمىسام.

قۇل بۇنداق سۆزلەرنى قانچە كۆپ ئېيتقىنى بىلەنمۇ خوجايىنى ماقۇل كۆرمەپتۇ. قۇل خوجايىنىڭ رىزالىغى ۋە ئىشتىلا ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ، ئامالاج ئۇنى زاھىتنىڭ ئوگزىسىگە ئېلىپ چىقىپ بېشىنى كېسىپتۇ ۋە خوجايىنى بەرگەن بىر خىش

ئالتۇن بىلەن ئازاتلىق خېتىنى ئېلىپ ئىسپاھانغا كېتىپتۇ. ئەتىسى كىشىلەر ھىلىقى بەتنىيەت خوجايىنىنىڭ زاھىتنىڭ ئوگزىسىدە ئولۇك ياتقانلىغىنى كورۈپ، زاھىتنى باغلاپ زىندانغا ساپتۇ. گەرچە زاھىتنى زىندانغا سالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئۇ ھەسەتخورنى ئولتۇرگەنلىگىگە ھېچقانداق ئىسپات بولمىغاچقا، زاھىتنى ئولتۇرمەي زىندانىدا ساقلىشىپتۇ. باغداتنىڭ كاتتىلىرى ھەرقانچە ھەرىكەت قىلىپ، زاھىتنىڭ پاكلىغى ۋە دىيانەتلىگىنى ئىسپاتلاپ، پادىشاغا ئىلتىماس قىلغان بولسىمۇ پادىشانىڭ ئۇنىڭغا بولغان شۇبھىسى تېخىمۇ كوتىرىلىپ بولمىغاچقا، ئۇنى زىندانىدىن خالاس قىلماپتۇ. نەتىجىدە زاھىت زىندانىدا بىر نەچچە ۋاقىت يېتىپ قاپتۇ.

ئىسپاھانغا تىجارەت ئۈچۈن بارغان باغداد سودىگەرلىرىدىن بىرى تاسادىپەن قۇلنى ئۈچرىتىپ قاپتۇ. قۇلمۇ ئۇنى كورۈپ تونۇپ، قېشىغا كەپتۇ ۋە جوجايىنىنىڭ بالا-چاقىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپتۇ. ئۇلار ھەر تەرەپتىن سوزلىشىپ ئولتۇرغاندا، گەپ ئارىسىدا ھىلىقى زاھىتنىڭ گېپىنى چىقىپ قاپتۇ.

— ئۇ بىگۇنا كىشى ئەجەپ زۇلۇمغا ئۇچراپ كېتىپتۇھە! ۋاھالەنكى، خوجامنى ئوزىنىڭ پەرمانى بىلەن مەن ئولتۇرگەن ئىدىم. ئۇ مەرت ياخشى كىشى بىزنىڭ بۇ ئىشىمىزدىن بىخەۋەر ئىدى، — دەپتۇ قۇل.

سودىگەر باشقا سودىگەرلەر جامائىتىنى قۇلنىڭ ئىقرارىغا گۇۋا قىلىپتۇ ۋە باغداتقا كېلىپ ھادىسىنىڭ ئوتمۇشىدىن خەۋەر بېرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن زاھىت خالاسلىق تېپىپتۇ. ئولگەن ھەسەتخورنىڭ روھى خالايىقلار ئارا لەنەت ئوقىغا نىشانە بولۇپتۇ. زاھىت شۇندىن بېرى پازىللاردىن بىرى بولۇپ يازغان توۋەندىكى نەزمىنى ھال تىلى بىلەن ئوقۇيدىغان بولۇپتۇ.

ئەيسۇن ئوقۇپ ھەسەتخوردىن بىر نەچچىسى،
ھىلە ئوتىنى تۇتاشتۇردى راسا ماڭا.

ياساپ پىتنە، قىلىپ ماڭا باغرىنى تاش،
مېنى ئولتۇرمەككە خەنجەر قىلدى پەيدا.
ئاخىرى تاپتى يامان ئەمەللىرىگە خوپ جازا،
ھەربىرىگە يەتتى بىردىن ئوزگىچە دەردۇ بالا.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، ھەسەت ئەھلىنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئىشنىڭ كېلىدىغانلىغىنى، ئوزلىرىگە ئەنە شۇنداق قىلغان يەردە باشقىلارغا نىمىلەرنى قىلىشى مەلۇم ئىكەنلىگىنى بىلىشىڭ كېرەك ئوغلۇم. سېنىڭ خىزمەتكارلىرىڭنىڭ ھەممىسى دەرىجىدە پۇرەيسىدىن پەس ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇرۇن ئۇلارنىڭ مەرتىۋىسى يۇقۇرى ئىدى. شۇ تۈپەيلىدىن ئاشۇنداق ھىلە-مىكرىنى ئويلاپ چىقىرىپ، ئۇنى مەرتىۋىسىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەركەت قىلغان بولۇشىمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس. شۇڭا ئالدىراپ كەتمىگىن ۋە سەۋرى قىلغىن، بۇ ئىشنى ياخشى ئويلاپ بىر تەرەپ قىلغىن. بۇ ئىشنى ئوزەڭنىڭ ئولۇغلۇغۇڭغا يارىشا ھەل قىلغىن. بۇگۈن سەن سىياسەتنىڭ تىزگىنىنى تارتىڭ ۋە ئالدىراپ كەتمىسەڭ ئەتە-ئوگۈن ئۇنىڭ گۇناھى بار ياكى يوق ئىكەنلىگى مەلۇم بولىدۇ. ئەگەر ئۇ خىيانەت ئۇنىڭدىن ئوتمىگەن بولسا، سەن ئوز ھەققىدە مەرھەمەت قىلغان، ناھەق قانىنى گەردىنىڭگە ئالمىغان بولىسەن. ئەگەر ئۇ ئىش ئۇنىڭدىن ساددىر بولغانلىغى ھەقىقى رەۋىشتە روشەن بولسا، ئۇنى ئولتۇرۇشتىكى ئىختىيارىڭ ھەرقاچان ئوز قولۇڭدا.

تىرىكنى ھەر قاچان ئولتۈرسە بولغاي،
لېكىن ئولگەننى تىرگۈزگىلى بولماس.

كامجوي ئانسىنىڭ نەسىھىتىنى ياخشى دىققەت بىلەن ئاڭلاپ، ئۇنىڭ كوڭۈلدىكىدەك نەسىھەت ۋە پايدىلىق ۋەز

ئىكەنلىگىنى چۈشىنىپ، ئاچچىغىدىن يېنىپتۇ ھەم بۇيرۇق بېرىپ پۈرەيسىنى قېشىغا ھازىر قىلغاندىن كېيىن، ئۇنى خىلۋەت جايغا ئىلىپ كېلىپ، ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ھەي پۈرەيسە، بۇندىن بۇرۇن سېنى ناھايىتى كوپ سىناپ كورگەن ئىدىم. سېنىڭ ياخشى سۈپىتىڭ ۋە پاكلىغىڭ مەلۇم بولغان ئىدى. ھىلىمۇ دۇشمەنلەرنىڭ سوزىدىن كورە ساڭا بەكرەك ئىشىنىمەن. بولدى ئەمدى، ئوز ئورنۇڭدا ئولتۇرغىن، ساڭا ئۇلار ئاشۇنداق بوھتانلارنى قىلىشىپتۇ. ئۇنىڭدىن كوڭاۋدە كىر ساقلىما.

— ئەي پادىشاھىم، — دەپتۇ پۈرەيسە، — گەرچە بۇ ئىشتا ماڭا ئىلتىپات ۋە مەرھەمەت قىلۇاتقان بولسىلىمۇ، تاكى بۇ ئىشنى ياخشى تەھقىق قىلىپ، تېگىنى-تەكتىگە ياخشى يەتمەيدىغان بولسىلا، مەن بۇ توھمەتنىڭ كۈلپىتىدىن ئەسلا ئوتىمەيمەن. ئەگەر بۇنى تەپتىش قىلىپ ھەقىقەتنى ناھەقچىلىقتىن ئايرىسىلا، سىلىگە ئىخلاسىم ئېشىپ، نەسىھەتكوي‌ىلۇغۇم تېخىمۇ زىيادە بولىدۇ. مېنىڭ ئىشىمنىڭ ياخشىلىنىشى ۋە تىرىكچىلىگىمىنىڭ ئوبدان بولۇشى مۇشۇ ھادىسىنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىغا باغلىق.

تەنە قىلىمۇ دۇشمەن كوپ غەم يىمە ئەي كوڭلۇم،
ھېچ ئەجەپ ئەمەس ئۇندىن ساڭا مەنپەئەت يەتسە.

— ئۇنداقتا بۇ ئىشنى قانداق ھىلە بىلەن تەھقىقلىگىلى بولىدۇ؟ قانداق قىلىپ بۇ ئىشنىڭ تېگىگە يەتكىلى بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ كامجوي.

— ماڭا بوھتان چاپلىغان جامائەتنىڭ ھەممىسى يىغىپ، قاشلىرىغا ھازىر قىلسىلا، — دەپتۇ پۈرەيسە، — ئۇلاردىن بىر-بىرلەپ، بۇ ماجىرانى ئايرىم-ئايرىم سۈرۈشتۈرسىلە، ئەگەر بۇنى تەپتىش قىلىشقا ئوزلىرى مەشغۇل بولسىلا ئۇلار ناتىلاج

راستنی ئېيتسا ئەجەپ ئەمەس. ئەگەر كونىسسە قورقۇتۇپ كوندۇرگىلى بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ بىلەنمۇ مەقسەت ھاسىل بولمىسا، ئۇنىڭغا ۋەدە بېرىپ، ئۇمتۇار قىلىپ تۇرۇپ، ھەقىقەت يۈزىدىن شۇبھە نىقابىنى كوتەرگىلى بولىدۇ. مۇشۇ تەرىقىدە ئىش قىلسىلا، مېنىڭ دېيانىتىم ۋە پاكلىغىم بارلىق ئامۇخاسقا روشەن بولغۇسىدۇر.

بولسا ھەر سىر تۇن پەردىسىدە پىنھان،
كۈندۈز بولسا بولار بارچىگە ئايان.

— مەن ئەھۋالنى، ئۇلاردىن سىياسەت قىلىش يولىي بىلەن تەھقىقلەيمەن، — دەپتۇ كامجۇي، — ئۇنى ئەپۇ ۋە مۇلايىملىق بوسۇنى بىلەن تەھقىقلەشكە بولمايدۇ. چۇنكى سەندەك بوزرۇك ۋە ئىشەنچلىك كىشىگە ھەسەت يۈزىسىدىن قەست قىلغانلارغا ئەپۇ مۇناسىپ ئەمەس.

— ئازاپ - ئوقۇبەت قىلىش ۋاجىپ بولغان كىشىنىڭ ھەقىقەتە ئەپۇ قىلىش دۇرۇس، قولغا چۈشۈپ ئاجىز بولغان بىچارىنىڭ گۇناھىدىن كەچمەك كاتتا ھۇنەر. چۇنكى ئەپۇ قىلىش قۇدرەت تاپقان ۋاقتىدا قىلىدىغان ئىش. بىلىمەك كېرەككى، دۇشمەن ئۇستىدىن قۇدرەت تاپماق كاتتا نېمەتتۇر. ئۇنىڭ شۇكرانىسى بولسا ئەپۇدىن بولەك نەرسە ئادا تاپمايدۇ.

گۇناكار ئۇستىدىن تاپقاندا قۇدرەت،
ئەپۇ ئەيلەپ ئۇنى شۇكرانە بىلدۇر.

كامجۇي پۇرەيسىنىڭ سوزىنى تاكلاپ، ئۇنىڭ سوزلىرىنىڭ سەھىپىلىرىدە راستلىق ئەسىرىنى ئەينەن كورۇپتۇ ۋە ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە قىلىپ، پۇرەيسىگە بوھتان چاپلىغانلارنى ئايرىم - ئايرىم

قېشىغا چاقىرتىپ كېلىپ، ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىتىنى لازىم بولغان ئۇسۇل بويىچە سوراپتۇ:

— قايسىڭلار ۋەقەنىڭ راستىنى ئېيتساڭلار گۇناھىڭلار ئەپۇ سۇيى بىلەن يۇيۇلىدۇ. مەن ئۇنداقلارغا شاھانە ئىنئامىلارنى قىلىمەن، — دەپ ۋەدە بېرىپتۇ پادىشا.

شۇنداق تەپتىش قىلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ بەزىلىرى شۇ زامانلا ئىقرار قىلىپتۇ، بەزىلىرى سەل قىستىغاندا ئىقرار قىلىپتۇ، ئىشقىلىپ، پۈرەيسەنىڭ خىيانەتسىزلىگى گۇمان بۇلۇتى ئاستىدىن چىقىپ، يېقىنلىق كوزىدىن شەك غۇبارى كوتىرىلىپتۇ.

— ئوغلۇم، — دەپتۇ كامجۇينىڭ ئانىسى كامجۇيغا قاراپ، — بۇ جامائەتنىڭ گۇناھىنى ئەپۇ قىلدىڭ. ئەمدى يەنە ئۇلارغا سىياسەت قىلىشىڭ راۋا ئەمەس. ئەمما بۇ جەھەتتە ساڭا ھاسىل بولغان تەجرىبىلەردىن ئىبرەت ئېلىپ، مۇندىن كېيىن ھەچقانداق چېقىمچىنىڭ ئەپسانىسىنى ئاڭلىمىغىن، تاكى روشەن دەلىل ۋە ئېنىق ئىسپات بولمىغىچە، غەرەز ئەھلىنىڭ سوزلىرىگە ئىشەنمە. ئەگەر بىر كىم بىر كىشىنىڭ ئەيىۋى تونۇرىسىدا سوزلىگەن بولسا، ئۇنى ھەر قانچە ئىشەندۇرۇپ ئېيتقان ھالىدىمۇ قەبۇل قىلمۇلۇق ئەمەس. چۈنكى ئاز گەپمۇ بارا-بارا دېيىلىۋەرسە، يوغىناپ مۇكەممەللىشىپ قالىدۇ-دە، ئاخىرى ئۇنى رەت قىلغىلى بولماي قالىدۇ. بۇ خۇددى بۇلاقلارنىڭ سۇيى يىغىلىپ چوڭ دەريانى ھاسىل قىلغاندا، ئۇنىڭدىن كېمىگە چۈشمەي تۇرۇپ ئوتكىلى بولمىغاندەك بىر ئىش. شۇڭا غەرەز بىلەن قىلىنغان سوزلەر ئاز ۋە كىچىك ۋاقىتىدىلا، ئۇنى رەت قىلماق كېرەك. شۇنداقلا باشقىلارنىڭمۇ سوزلەيدىغان يولى باغلىنىپ، ئىشنىڭ ئاخىرى پىتنە-پاساتقا ئايلىنالمايدۇ.

چەشمە سۇيى باغلىنار بىر پارچىلا تۇپراق بىلەن،
بولسا دەريا توختىتىپ بولماس ئۇنى بىر تاغ بىلەن.

ـــ بۇ نەسىھەتنىڭنى قوبۇل قىلدىم ۋە روشەن دەلىل بولماي تۇرۇپ، كىشنى توھمەت زىندىسى قىلىش ياخشى ئەمەس ـ لىگىنى چۈشەندىم، ـــ دەپتۇ كامجۇي.

ـــ ئەي ئوغلۇم، ـــ دەپتۇ ئانىسى، ـــ ھەرقانداق كىشى سەۋىۋى ئوچۇق ـ ئاشكارا بولماي تۇرۇپ دوستلىرىدىن ئاغرىنسا، ئۇ كىشى ھوكۇمالار ھەمسوھبەت بولۇشتىن پەرھىز قىلىشنى بۇيرۇغان سەككىز خىل كىشىلەرنىڭ قاتارىدا بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، ياخشىلىق ھەققىنى بىلمەيدىغان ۋە ياخشىلىق قىلغاذ ـ لارغا مىننەتدارلىق بىلدۇرمەيدىغانلار؛ ئىككىنچىسى، سەۋەبسىز ئاچچىغى كېلىدىغان، غەزىۋى يۇقاشلىغىنى بىسىپ چۈشىدىغانلار؛ ئۈچىنچىسى، ئۆزۈن ئومۇر كورۇشنى جەزملەشتۇرىدىغان، لېكىن ئۆزى خۇدا ۋە خەلقنىڭ ھەققى ھەم ھوقۇقلىرىنى ئادا قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق دەپ قارايدىغانلار؛ تۆتىنچىسى، ئۆز ئىشىنىڭ بىناسىنى ئالدامچىلىق ۋە مەككارلىق ئاساسىغا قۇرغان، ئۇنىڭدىن باشقا ئەمەلنى ئۆز نەزىرىدە سەل چاغلايدىغانلار؛ بەشىنچىسى، سوزلەشكە ئامراق، لېكىن راست سوزلەشتىن قاچىدىغانلار؛ ئالتىنچىسى، شەھۋەت مەيدانىدا نەپس ئاغامچىسىنى ئۆزۈن قويۇۋەتكەن، ھاۋايى ھەۋەسنى مەقسەت قىلىسى ۋە مۇرات كەئىسى دەپ تونۇيدىغانلار؛ يەتتىنچىسى، شەرم ـ ھايانى يوق، بىئەدەپ بولغانلار؛ سەككىزىنچىسى، كىشىلەرنىڭ ھەققىدە بىسەۋەپ بەدگۇمان بولىدىغان، دەلىل ـ ئىسپات بولمىسىمۇ ياخشىلارنى توھمەت زىندىسى قىلىدىغانلار. ھوكۇمالار يەنە مۇنداق سەككىز خىل كىشىنىڭ سوھبىتىنى ۋە ئۇلىپەتچىلىگىنى غەنىمەت بىلمەك كېرەك دېيىشكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، ھەر دائىم كورگەن ياخشىلىق ـ لىرىغا شۇكرى قىلىپ يۇرىدىغان، ياخشىلىق ھەقسىتىنى تونۇيـ ـ دىغانلار؛ ئىككىنچىسى، روزىگارنىڭ ھادىساتلىرىغا ئۇچرىغان بىلەنمۇ مۇھەببەت رىشتىسى ئۈزۈلمەيدىغانلار؛ ئۈچىنچىسى، ئۆزىنى تەربىيەت قىلغان ۋە ئىززەت قىلغانلارغا ھورمەت قىلماقنى

ۋاجىپ دەپ بىلگەن، سوزى ۋە ئىشى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قايتۇرۇشنىڭ كويىدا بولىدىغانلار؛ توتىنچىسى، مەككارلىق ۋە بەتقىلىقتىن يىراق بولغانلار؛ بەشىنچىسى، غەزىۋى كەلگەن چاغدا ئۆزىنى توختىتىۋېلىشقا قادىر بولالايدىغانلار؛ ئالتىنچىسى، ساخاۋەت ئەلىمنى كوتەرگەن ۋە ئۇنىڭدىن تاما قىلمۇچىلارنىڭ مەقسەتلىرىنى قۇدرىتىنىڭ بارىچە ھاسىل قىلىشنىڭ پېيىدا يۈرىدىغانلار؛ يەتتىنچىسى، شەرم-ھايالىق بولغان، ياخشىلىق قىلىشنىڭ پېيىغا چۈشكەن، ئەدەپ يولىدا يۈرگەنلەر؛ سەككىزىنچىسى، ياخشىلار ۋە پاك كىشىلەرنىڭ دوستلۇغىنى ئىتىگەن، پاسىقلاردىن ۋە قىلىغى سەت كىشىلەردىن يىراق بولغانلار، ھەرقانداق كىشى بۇ سەككىز خىل كىشى بىلەن ئۇلىپەت بولسا ۋە ئىتتىپاق بولسا، ئىلگىرىكى سەككىز خىل كىشىدىن ئۆزىنى تارتسا ۋە ساقلانسا، يامان خۇيلىرى ياخشى سۈپەتكە ئالمىشىدۇ. ئەھۋالى ۋە مىجەزى ئېتىدالغا كېلىدۇ. چۈنكى سىركە ئەسلىدە ئاچچىق نەرسە بولسىمۇ، ھەسەل بىلەن قوشۇلسا، ئاچچىقلىغى كېتىپ ناھايىتى كوپ ئىللەتكە داۋا بولىدۇ.

بولساڭ ئەگەر سىركىدەك، قوشۇل ھەسەلگە شۇندا سەن،
بولغايسەن دەرتكە داۋا ھەم راھىتى روھى راۋان.
بولمىغىن كۆڭلى ئولۇك ھەركەت قىلىپ جانغا قوشۇل،
ھەمدەم بولساڭ جان بىلەن سەنمۇ بولارسەن بەلكى جان.
قەلبى ساپلارغا مۇلازىملىقتا بولغىن سايىدەك،
شۇندا بولغايسەن قۇياشتەك تاكى مەشھۇرى جاھان.

كامجۇي بۇ ۋەقەلەردە ئانىسىنىڭ شۇنداق مېھرىبانلىق ۋە رەھىمدىللىك قىلغانلىغىنى كورۈپ، شۈكرىلەرنى بىلدۈرۈپ، مىننەتدارلىقلارنى ئىزھار قىلىپ:

ــ ئەي زامانىمىزنىڭ مەلىكىسى! سېنىڭ نەسىھەتىڭنىڭ بەركىتى بىلەن:

قاراڭغۇ يول نامايەن بولدى ئاخىر،
مۇشكۇل ئىشىم بەك ئاسان بولدى ئاخىر.

نەتىجىدە يەنە، بۇ دانىشمەن پۇرەيسىمۇ تۇھمەتتىن خالاس بولدى. مەنمۇ ھەر بىر مۇلازىمنىڭ ھالىدىن ئاگاھ بولدۇم. ئەمدى مەن ئۇلار بىلەن قايسى تەرىقىدە ئىش تۇتۇماق كېرەكلىكىنى، ئۇلارنىڭ سوزىنى قايسى يوسۇندا ئاڭلىماق لازىملىقىنى بىلىۋالدىم، ــ دەپتۇ.

شۇندىن كېيىن كامجۇينىڭ پۇرەيسىگە بولغان ئىشتىقادى ۋە ئىشەنچىسى تېخىمۇ زىيادە بولۇپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى قېشىغا چاقىرىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ سەن بۇ توھمەتنى مېنىڭ ساڭا بولغان ئىشتىقادىمنىڭ ئېشىشىغا سەۋەپ بولدى دەپ چۈشەنگىن. كوڭلۇڭگە ھېچ قانداق تەشۋىش يەتكۈزمىگىن. ئەمدى بۇرۇنقىسى مەنسۇخدە ئولتۇرۇپ، ئىشىڭغا مەشغۇل بولىۋەرگىن.

ــ مەن بۇ سوزگە ئانچە ئىشەنچ قىلمايمەن، ــ دەپتۇ پۇرەيسە، ــ بۇ ئىلتىپات بىلەن مېنىڭ كوڭلۇمنىڭ گىرەلىرى ئېچىلىپ بولالمايدۇ. چۈنكى سىلى دۈشمەنىنىڭ بوھتانلىرىغا ئىشىنىپ، ئوتتۇرىمىزدا باغلانغان ۋەدىلەرنى سۇندۇردىلا!

ئەمدى بىلدىم كوڭلىڭىزنىڭ ھېچ ۋاپاسى يوق ئىكەن،
شەنىڭىز بىمەرھەمەت، غەيرى جاپاسى يوق ئىكەن.
قىلمىدىڭىز دوست بىلەن دۈشمەننى سىز ھەرگىزمۇ پەرق،
ئەقلىڭىزنىڭ مىكرىدىن ئوزگە ساپاسى يوق ئىكەن.

ــ بۇ سوزلەرنى كوڭلۇڭدىن چىقىرىۋەتكىن، ــ دەپتۇ كامجۇي، ــ چۈنكى سېنىڭ خىزمىتىڭدە ھېچقانداق كەمچىلىك ئوتمىدى، مېنىڭ مەرھەمىتىمدىمۇ قۇسۇر كورۇلمىدى. كوڭلۇڭنى

توق تۇتۇپ ئىشكىنى قىلىۋەرگىن.

ــ بۇ توھمەتنىن خالاسلىق تاپقىنىم بىلەن، جاھان ھەسەتخور ۋە بەتنىيەتلەردىن خالى ئەمەس، ــ دەپتۇ پۇرەيسە، ــ سىلە ماڭا مەرھەمەتلەرنى قىلىۋەرسىلە، ئۇلاردىكى ھەسەتمۇ ساقلىنىپ تۇرىۋېرىدۇ. چۈنكى سىلە بىر قېتىم توھمەتخورلارنىڭ سوزلىرىنى ئاڭلىدىلا. ئۇلارمۇ سىلىنى سوز بىلەن ئازدۇرۇش ئاسان ئىكەنلىگىنى بىر قېتىم بىلدى. ئەمدى ئۇلار ھەمىشە ياماں نىيەتلىك سوزلىرىنى سىلىگە ئېيتىۋېرىدۇ ۋە ھەر سائەت ئازىمزغا بولگۈنچىلىك سالىدۇ. ھەرقانداق پادىشا توھمەتخورلارنىڭ ۋە چېقىمچىلارنىڭ سوزىنى ئويلاپ باقمايلا ئاڭلايدىغان بولسا، ئۇنىڭ خىزمەتىدە بولماق جان بىلەن ئويناشقانلىق بولىدۇ. جان بىلەن ئوينىشىش ئاقىللارنىڭ ئىشى ئەمەس. چۈنكى ھەر كۈنى بۇ تەڭگە يېگۈدەك جان كىرىپ تۇرمايدۇ دە! ئەگەر قوبۇل كورسىلە، مەن ئۇزەمنىڭ ئەمەلنى قوبۇل قىلماسلىغىمدىكى ئۇزرەمنى بىر ئېغىز سوز بىلەنلا روشەن قىلىپ بېرەي.

ــ ئېيتقىن، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم، ــ دەپتۇ پۇرەيسە، ــ سىلىنىڭ بۇ ھادىسىدە ماڭا رەھىم قىلىپ، ئىشەنچ ۋە ئېتىقاتلىرىنى تېخىمۇ زىيادە قىلغانلىرى مەن ئۈچۈن گەرچە ئۇلۇغ ئىنئام ۋە كاتتا ئېھسان بولسىمۇ، مەن سىلىنىڭ ئالدىراپ كەتكەنلىكلىرى ۋە تەپتىش قىلمايلا مېنى سىياسەتكە بۇيرۇغانلىقلىرىدىن بەدگۇمان بولدۇم. شۇڭا سىلىنىڭ بۇ ھىساپسىز مەرھەمەتلىرى ۋە چېكى يوق شەپقەتلىرىدىن ئۇمىت ئۈزدۇم. چۈنكى ماڭا قىلىغان تەربىيەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىرەمنىڭ ئىچىدىلا زايا قىلىۋەتتىلە، ئەگەر تېگى ـ تەھتىگە يېتىپ قارىسا ھېچقانچە بىر كايىخۇچىلىگى يوق بولغان كىچىككىنە بىر توھمەت بىلەنمۇ ماڭا ناھايىتى چوڭ جازا بۇيرۇدىلا. پادىشا دېگەن، ئوز ياساۋۇلىنىڭ شۇنداق كاتتا گۇناھىنى كورۈپ تۇرۇپمۇ ئۈنى رەسۋا قىلماي، ئۇنىڭ

يامان قىلغىنى سېخىلىق پەردىسى بىلەن ياپقان يەمەن پادىشاسىغا ئوخشاش، خېلى چوڭ خىيانەتلەرنىمۇ ئاسان ئەپۇ قىلىدىغان بولۇشى كېرەك ئىدى.

ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

ــ يەمەن دىياردا، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ پۇرەيسە.

پادىشا بىلەن ياساۋۇلنىڭ ھىكايىسى

يەمەن دىياردا بىر پادىشا بار بولۇپ، ئۇ دولەت سۈيىمىسىنىڭ ئاقلىغى يېشانىسىدىن چاقناپ، ئىنساپ نۇرى ئەھۋالىنىڭ چېھرىسىدە كورۇنۇپ تۇرغان بىر پادىشا ئىكەن.

ئۇ پادىشانىڭ بېشىدىن ئاسمان،
يۇلتۇز گوھىرىن چاچاتتى ھەرئان.

بىر كۈنى ئۇ پادىشا ئوزىنىڭ ياساۋۇلىنىڭ بىر گۈنا قىلغانلىغى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭغا غەزەپلىنىپ: "ئەمدى ئۇ مېنىڭ دەرگاھىمغا كەلمىسۇن" دەپ ھوكۈم قىلىپتۇ. شۇ سەۋەپتىن بىچارە ياساۋۇل پادىشانىڭ قېشىغا كېلەلمەپتۇ، ئەمما ئۇ شەھەر-دىن چىقىپ باشقا يەرگە كېتىشنىمۇ خالىماپتۇ. ئۇ بىر مەزگىل ئويدە ئولتۇرۇپ قېلىپ، ئوز ھالىنىڭ خاراپلىشىپ قالغانلىغىنى ئويلاپ، گاھى يىغلاپ كېتىدىكەن، گاھى بولسا زامانىنىڭ ئاجايىپلىغىغا قاراپ كۈلۈپ كېتىدىكەن.

ھەر كېچە يەكپاي تۇرۇپ، كويمەك بىلەن تاڭ ئاتقۇچە، خۇددى شامدەك، ھالىغا گاھ يىغلار ئىدى، گاھ كۈلۈپ.

ئاخرى ئۇ مال-دۇنياسى ئاز، بالا-چاقىسى كوپلۇكىدىن، تەڭلىكتە قېلىپ: "بىر ھىلە بىلەن پادىشانىڭ قېشىغا بارايچۇ، يا بويىنۇم سىياسەت تىغى بىلەن كېسىلەر، ياكى بېشىم راھەت تاجىسىنى كىيەر" دەپ ئويلاپ، ئەل-ئاغىنىلىرىدىن سەرۇپا تىلەپ كېيىپ، ئات تىلەپ مىنىپ، ئوردا ئىشىگىگە بېرىپتۇ. ئىشىك باققان ياساۋۇللار ئۇنىڭ جابدۇلغان ئات مىنىپ، قىممەتبаھا تون كىيىپ كەلگەنلىكىنى كورۇپ: "پادىشا ئۇنىڭ گۇناھىدىن كېچىپ ئۇنىڭغا ئىنئام قىلغان ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ، دەرۋازىدىن توسىماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ گۇناكار ياساۋۇل پادىشانىڭ بارگاھىغا كىرىپ، لايىق بىر جاي تېپىپ، پادىشانىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ تۇرۇپتۇ. ئۇ كۇنى پادىشانىڭ ئالدىغا ناھايىتى كاتتا مېھمانلار كەلگەن بولۇپ، ئۇلار بىلەن شاراپ ئىچىپ ئولتۇرغان ئىكەن. ئۇنىڭ ھىلىقى ياساۋۇلىغا كوزى چۈشۈشى بىلەن دەرھال ئاچچىغىنىڭ ئوتى شولە ئۇرۇپ، قەھرىنىڭ زورى ئۇنى بىتاقەتلىككە ساپتۇ. لېكىن ئۇ يەنە بىر ئاز ئويلاپ، قېلىپ ئوز-ئوزىگە: "بولدىلا، ئۇنى دەپ ئەيىش-ئىشرەت بەزمىسىنى بۇزۇپ، شاراپ شاتلىغىنى غەزەپ ئەندىشىسىگە ئورۇمەيلا قويماي" دەپتۇ-دە، ئۇنىڭ سېخىلىغى ئەپۇنى تەقەززا قىلىپتۇ، ياخشىلىق تەبىئىتى ئۇ ياساۋۇلنىڭ قىلغان گۇناھىنى كورمەسلىككە بولۇپ تۇرۇپتۇ. ياساۋۇل پادىشانىڭ چىرايىدا غەزەپ ئەسىرىنى كورمەپتۇ-دە، كوڭلى توختاپ ھەرقانداق ئىشقا بۇرۇنقىدەكلا قول ئۇزىتىۋېرىپتۇ. تارتىنماي ھەرقانداق ئىشقا ئارىلىشىۋېرىپتۇ. شۇنداق قىلىپ يۇرۇپ ئۇ ئارىلىقتا بىر ياخشى پۇرسەت تېپىپ، ۋەزنى مىڭ مىسقال كېلىدىغان بىر ئالتۇن تاۋاقنى قويىنىغا يوشۇرۇۋاپتۇ. لېكىن ئۇنى ئېلىپ قويۇقچە ئارىلىقتا ئۇنى پادىشا كورۇپ قېلىپ ئوزىچە: "بۇ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى مېنىڭ غەزىنەمدىن قورقۇپ ئويمدىن چىقالمىغاچقا، بالا-چاقىلىرىغا ئوزۇقلۇق تېپىپ بېرەلمىگەن ئوخشايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تۇرمۇش

كەچۈرۈشتە تەكلىكتە قېلىپ ئىلاجسىزلىقتىن بۇ جۈرئەتنى قىلدى بولغاي" دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭ بۇ ئەيىۋىنى سېزىشلىق پەردىسى بىلەن يېپىپتۇ. بەزمە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، تاۋاقچىلار ئۇ تاۋاقنى ئېلىپ ھېچ يەردىن تاپالمىغاچقا، ئۇنى تەپتىشلەپ بىر مۇنچە خالايىقنى تۇتۇپ، ئۇرۇپ - سوقۇپ يۈرگەندە، پادىشا ئۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ ئۇلارنىڭ بىرىدىن سوراپتۇ:

تاۋاقچى ئەھۋالنى بايان قىلىپتۇ.

— قويۇپ بېرىڭلار ئۇ كىشىلەرنى، تاۋاقنى ئۇ كىشىلەر ئالمىدى، تاۋاقنى ئالغان كىشى ئەمدى بەرمەيدۇ. ئالغانىنى كورگەن كىشىمۇ ھەرگىز ئېيتىپ بەرمەيدۇ، — دەپتۇ پادىشا.

ياساۋۇل بۇ ماجىرادىن كېيىن، چىقىپ ئويىسىگە بېرىپتۇ ۋە ئۇ تاۋاقنى خىراجەت قىلىپ مەئىشىتىنى پاراغەت بىلەن ئوتكۈزۈپتۇ. كېيىنكى يىلى شۇ ۋاقىتتا پادىشا ئوردىسىدا يەنە بىر قېتىم كاتتا زىياپەت ئوتكۈزگەن ئىكەن، ياساۋۇل ئوردىغا يەنە بېرىپتۇ ۋە پادىشانىڭ نەزىرىدە تۇرۇپتۇ. پادىشا ئۇنى كورۈپ قېشىغا چاقىرىپتۇ ھەم ئۇنىڭغا ئاستاغىنا دەپتۇ:

— ھىلىقى تاۋاقنى پۈتۈنلەي خەرج قىلىپ بولدۇڭمۇ؟

ياساۋۇل يالۇۇرۇش يۈزىنى ھاجەت يېرىگە قويۇپ تۇرۇپ:

سىز ئىكەنسىز پادىشاھىم لۇتپى ئىھسان ئىچرە تاق،
دولىتىڭىز دائىما بولسۇن يامان كوزدىن يىراق.

— ھەر نىمە قىلغان بولسامۇ قەستەن قىلىدىم، — دەپتۇ ياساۋۇل، — كۆڭلۈمدە: "مۇشۇ خىيانەتنى بىر قىلاي، ئەگەر ھەچكىم تۇيمىسا بىرنەچچە ۋاقىت بالا - چاقامنىڭ كۈنىنى راھەت - پاراغەتتە ئوتكۈزەرمەن، ئەگەر بىر كىم كورۈپ قېلىپ پادىشاغا خەۋەر بەرسە، بىر يولىلا دەرىجىسىنى تېپىپ، بۇ تەڭلىك ۋە غەم - غۇسسىدىن قۇتۇلارمەن" دەپ ئويلىغان ئىدىم. مېنىڭ

هالىم قانداقلىغىنى مانا ئوزلىرىگە راستى بىلەن بايان قىلدىم. بۇ سىرلارنىڭ ئوزلىرىگە مەلۇم ئىكەنلىگىنى ئەمدى بىلدىم.

جېنىم ئورتەنگىنىنى دىلىنى ئورتىگەن شامىم بىلۇر،
ئۇشبۇ دەۋادا گۇۋاھىم يەنە روشەن كۆكلىدۇر.

ــ راست ئېيتىسەن، ساڭا رەھىم قىلمىغىم لازىم، ــ دەپتۇ پادىشا ۋە ئىلتىپات قىلىپ، ئۇنى يەنە بۇرۇنقىدەك مەنسەپتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

بۇ مىسالدىن غەرەز شۇكى، پادىشانىڭ كۆڭلى كاتتا دەريادەك كەڭ بولۇشى ۋە ھېچقانداق ئىغۋانىڭ خەس ـ خەشەكلىرى ئۇنى كىر قىلالمايدىغان بولۇشى كېرەك. يۇۋاشلىغى بولسا ھېچقانداق غەزەپ بوراسىنى بىلەن ئورنىدىن تەۋرىمەيدىغان دەرىجىدە مەزمۇت بولۇشى كېرەك.

ياخشىلارنىڭ مۇلايىملىق خۇيى بار،
بولمىغاي غەزەپ ئۇلار كۆكلىگە يار.
ئۇچقۇسى خەس، ئاڭا يەل تەككەن زامان،
تەۋرىمەس ئوز ئورنىدىن تاغ ھېچقاچان.

ــ ئېيتقان سوزۇڭ راست، ــ دەپتۇ كامىجۇي، ــ نەسىھەت دورىسى دېگەن مانا مۇشۇنداق ئىچىشنى كىشىنىڭ كۆكلى تارتىدىغان دەرىجىدە تاتلىق بولۇشى لازىم. ئەگەر دورا ئاچچىق بولسا، ئاغرىق كىشى ئۇنىڭ ھەرقانچە ساقىيىپ كېتىشىنى بىلسىمۇ ئىچمەي قويۇپ، سالامەتلىك نېمىتىدىن مەھرۇم قېلىش ئېھتىمالى بار.

تاكى ئىمكانسىلا بولسا بىرگە شىرىن سوزلىگىن،
تاتلىق ئاغرىقنا مۇناسىپ بولمىغاي ئاچچىق جاۋاپ.

— مېنىڭ ھەق سوزنى ئېيتقانغان ۋاقتىتىكى سوزۇمنىڭ قوپاللىغىدىن سىلىنىڭ ناھەققە ھوكۇم قىلغانغان ۋاقتىتىكى كۆڭۈللىرىنىڭ قاتتىقلىقىنى ئارتۇقراق. شۇنىڭ ئۈچۈن سىلە كۆڭلىنىڭ يالغان ۋە بوھتانلىرىنى ئاڭلىغان چاغدا، باشقىلار ھەق سوزنى قوپالراق ئېيتىپ قويسىمۇ ئېغىر ئالمىغايلا، — دەپتۇ پۈرەيسە.

— ئۇغۇ شۇنداق، — دەپتۇ كامجۇي، — ئەما سېنى بۇ بالا دېگەندىن خالاس قىلىپ، ساڭا ناھايىتى كاتتا ئىلتىپات قىلدىم ۋە ساڭا سىياسەت بۇيرۇغىنىمدىن كېيىن غەزىۋىمدىن يېنىپ، ساڭا قىلغان بوھتانىنى تەھقىقلەشتىن بۇرۇنلا سېنى ئەپۇ قىلۇەتتىمغۇ ئەنە!

— مەن پۈتۈن ئومرۇمدىمۇ سىلىنىڭ بۇ ئېھسانلىرىنىڭ شۈكرىنى ئېيتىپ بولالمايمەن، — دەپتۇ پۈرەيسە، — سىلىنىڭ ئولۇمگە بۇيرۇغاندىن كېيىن ئەپۇ قىلغانلىرى ھەممە نېمەتلەردىن ئۈلۈغ نېمەت. چۈنكى بۇ ھادىسىدىن بۇرۇنقى ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسى تەن نېمىتى ئىدى. ئەما بۇ ئىلتىپات جان نېمىتى بولدى.

قىلدىڭىز جانۇ دىلىمغا كوپ نەزەرۇ ئىلتىپات،
تاپتى جانىم بۇ ھۇزۇرنى، بولدى كۆڭلۈم كوپ كۈشات.

مەن بۇرۇنىدىنلا سىلىگە ئىخلاس ۋە ئېتىقات قىلىپ، جان ۋە تېنىمنى پاراغەتلىرىنىڭ پىداسى قىلىپ كېلىۋاتىمەن. ھىلىمۇ بۇ سوزنى قىلىشتىن غەرىزىم بۇ ھادىسىدە سىلىدىن ئۇتكەن خاتالىنى ئىسپاتلاش ياكى كورگەن تەدبىرلىرىدىن ئەيىپ تېپىش ئەمەس، بەلكى جاھىللارنىڭ ھۇنەر - پەزىلەت ئەھلىنىڭ ئۈستىدە ھەسەت قىلىشلىرى بىر خىل ئادەت ئىكەنلىگىنى، ئۇلارنىڭ ھەسەت يولىنى باغلاش ماڭا تەس كېلىدىغانلىغىنى سىلىگە ئۇقتۇرۇپ قويۇشنى مەقسەت قىلىۋاتىمەن. چۈنكى پەزىلەت ۋە دانىشمەنلىك

گۈلى ھەسەت تىكىنسىز بولسايدۇ. بۇ توغرىدا بۇزرۇكلاردىن بىرى:

ھەسەتخورلار بىزنى يامان دىسە نە ئەيىپ،
ھەسەتخورلار كوپ بولسىمۇ يوقتۇر ئەجەپ.
ئۇلار چەككەن بىلەن قانچە ھەسرەت - ئەلەم،
بولماس بىزدە پەزىلەتتىن بىر زەررە كەم.

دىگەن ئىكەن. ھوكۇماللاردىن بىرى يەنە: "ئولدىغان بولساڭ راسا كامالەتكە يېتىپ، خالايىقنى ئوزەڭدىن ھەسەت يىدۇرۇپ ئولگىن" دىگەن ئىكەن.

— دۇشمەنلەرنىڭ ھەسەت قىلىشلىرىدىن ساقما نىمە زىيان؟ يالغان سوز دىگەن بەربىر ئىز باسمايدۇ - دە! نادانلارنىڭ ھەر - لىسى دانالارنىڭ پەزىلىتى ئالدىدا خۇددى قۇياش نۇرى ئالدىدا بۇلتۇزلارنىڭ يورۇقلۇغى يوقالغاندەكلا نابۇت بولىدۇ ۋە ھەمىشە خارزارلىق ئورۇنىدا تۇرىدۇ. ھەقىقەت ھەمىشە غالىپ بولىدۇ. ھەسەتخورلار شىكەست يەتكۈزگىنى بىلەن ئاقىللارنىڭ روناق تېپىشى توختاپ قالمايدۇ. بەتنىيەتلەر ئەيىپ قىلغان بىلەن ھۈ - نەرۋەنلەر ئەيىپلىك بولۇپ قالمايدۇ.

ھەيلى دۇشمەن سېنى يامان دىسە، ئۇ ھىچ گەپ ئەمەس،
ھەددى يوق مىسىنىڭ كېلىپ قىلماقتا زەرنىڭ غەيۋىتىن.
شەپەرەڭنىڭ تەنىسىدىن يەتمىگەي كۈنگە زەرەر،
سۈندۇرالماس قارا تاش ئەلۋەتتە گوھەر قىممىتىن.

— بۈندىن كېيىن سەن ھەسەتخورلارنىڭ پىتنىلىرىدىن خاتىرجەم بولغىن. مەن ئۇلارنىڭ غەرەزلىك سوزلىرىنىڭ ھەقىقىتىگە يېتە - لەيمەن ۋە ئۇنى قوبۇل قىلمايمەن، — دەپتۇ كامجۇي.

ـــ دۇشمەنلەر يەنە باشقا بىر خىل يول بىلەن سىلىنىڭ مەنجەزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتەرمىكىن دەپ قورقىمەن، ـــ دەپتۇ پۇرەيسە.

ـــ ئۇ قانداق يول ئىكەن؟

ـــ ئەگەر ئۇلار: "پالانىنىڭ كوكىلىگە بىر ۋەھشەت چۈشۈرۈتۇ. ئەسلىدە ئۇنى سىلە ئوقۇبەتكە بۇيرۇغان بولسىمۇ ھازىرقى كۈندە ئۇنىڭ دىمىغىدا تەكەببۇرلۇق ۋە مەنمەنلىك پەيدا بولۇپ قاپتۇ. چۈنكى ئۇنىڭ تەربىيىتىنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋەتتىلە. بۈگۈن ئەمدى ھەزرەتلىرىدىنمۇ ئاغرىنىپ ھەم بەدگۇمان بولۇپ يۈرىدۇ. ئەمدى يا بىر ئىشەنچكە، ياكى خىزمەتكە يارىمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇ كىشىدىن ھەرگىز غاپىل بولمىسىلا، بۈرۈن بىر قېتىم ئۇنى ئاغرىتىپ قويغان ئىدىلە، ئۇ بىر ئىش چىقارمىسۇن يەنە" دېگىلى تۇرسا، ماڭا يەنە بەدگۇمان بولۇپ قېلىشلىرىمۇ ئېھتىمال، ـــ دەپتۇ پۇرەيسە.

ـــ ئۇنداقتا ئۇنىڭ ئىلاجىنى قانداق قىلىش كېرەك؟ ـــ دەپ سوراپتۇ كامجوي.

ـــ ئاۋال ئۇلارنىڭ سوزلىرىگە قۇلاق سېلىش كېرەك، ـــ دەپتۇ پۇرەيسە، ـــ ئەگەر ئۇلارنىڭ سوزىدىن چېقىمچىلىق قىلىۋاتقانلىقىنى پەملەنسە، ئۇنىڭغا شۇنداق قاتتىق پەندى ـ نەسىھەت بېرىشلىرى كېرەككى، باشقىلار ئۇنى كورۇپ ئىبرەت ئالىدىغان بولسۇن. مۇشۇ يوسۇندا ئىش قىلسىلا ھەم ئۇلارنىڭ تىلى باغلىنىدۇ، ھەم سىلىنىڭ قۇلاقلىرى تىنىدۇ. مۇشۇ قائىدىنى بەرپا قىلىدىغان بولسىلا ھەم سىلە مۇلازىملاردىن بەدگۇمان بولىدىغان، ھەم مۇلازىملار سىلىدىن رەنجىيدىغان ئىش بولمايدۇ.

قەھرى ئوقى بىرلە تىككىن پىتنە ـ ئىغۋا ئاغزىنى،
قونمىسۇن دىل ئەينىگە ئۇ نەپەستىن قارا كىر.

ـ قانچه خىل چاكارلار پادىشادىن بەدگۈمان بولىدۇ؟ـ دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

ـ ئۇچ قىسىم چاكارلار بار، ـ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ پۈرەيسە،ـ بىرىنچىسى، مەنسۇي بار بولۇپ، پادىشانىڭ بىپەرۋالىغىدىن مەنسۇي زايا بولغانلار؛ ئىككىنچىسى، پادىشانىڭ ئۇنىڭغا ئىلتىپات قىلمىغانلىقى سەۋدۇسىدىن دۈشمنى ئۇنىڭغا غالىپ كەلگەنلەر؛ ئۈچىنچىسى، كوپ مال ـ دۇنيا جۇغلىغان بولسىمۇ پادىشانىڭ ئىلتىپاتسىزلىغى تۈپەيلىدىن دۇنياسى قولىدىن كەتكەنلەر.

ـ ئۇنداقتا بۇنىڭ چارىسىنى قانداق قىلماق كېرەك؟ ـ دەپ سوراپتۇ كامجۇي.

ـ ھەممىسىنىڭ چارىسى بىرلا، ـ دەپتۇ پۈرەيسە، ـ ئۇ شۇكى، پادىشا ئۇلاردىن رازى بولۇپ، ئۇلارغا بولغان ئىشەنچىسىنى يېڭىلسىلا، ھەم كەتكەن مەنسەپلىرى قولىغا قايتىپ كېلىدۇ، ھەم غالىپ بولغان دۈشمەنلىرى مەغلۇپ بولىدۇ، ھەم يوقالغان مال-دۇنياسى قولىغا كېلىدۇ. ئەگەر سىلە بىر كىمدىن رازى بولۇپ، ئۇنىڭغا يېگىدىن ئىشەنچ بىلدۈرسىلە، ئۇنىڭغا باشقا كىشى قانداقچە ئازار يەتكۈزەلىسۇن؟ دۈشمەنلەر ئۇنى يامان دېيىشكە قانداق جۈرئەت قىلالىسۇن؟ شۇنچە كوپ مەرھەمەتلىرىنى كورگەنلىگىم ئۈچۈن، ئەمدى: "مېنى يەنە ئاپەت دامىغا سالماي قويۇپ بەرسىلە، باياۋانلار ۋە جاڭگاللىقلاردا ئوز ئارامىم ۋە ئوز ئىختىيارىم بىلەن يۈرسەم ئىدى" دىگەن ئۈمىتىمەن. مەن ھەرقانداق جايىدا بولسام سادىقلىق ۋە ئەقىدە بىلەن دۇئاگۈيلۇق قىلغايمەن.

ھەر كۈنى ماختاپ يۈرۈپ دائىم سېنى،
ھەر كېچە تەكرار ئېيتەرمەن مەدھىيە.

ـ كوڭلۇڭنى تىندۇرغىن پۈرەيسە، ـ دەپتۇ كامجۇي، ـ سەن

ئوزىنىڭ يامان گېپىنى ئاڭلىسا ۋە توھمەتلەرنى تەكشىسا راستىمـ كىن دەپ ئىشىنىپ قالىدىغان كىشىلەرنىڭ قاتارىدا ئەمەسسەن، مەن سېنى ياخشى سىناپ كورگەنىمەن. سەن مېھنەتكە سەۋرە قىلغۇچى ۋە نېمەتكە شۈكرى ئەيلىگۈچى كىشىسەن. مۇرۇۋۋەتسىز، دىيانەتسىز كىشىلەردىن قاچمىسەن. مەرتلىكنى ۋە ئامانەتكە رىايە قىلىشنى ئۇزەڭگە پەرز دەپ بىلىسەن. بولدى ئەمدى، مېنىڭ مەرـ ھەمەتلىرىم ۋە يۈز خاتىرە قىلىشىمدىن ئۇمىتۋار بولغىن. سېنىڭ راستلىغىڭ ۋە پەرھىزكارلىغىڭ بابىدا مېنىڭ ساڭا ئەقىدەم زىيادە بولدى. ئەمدى ھېچقانداق سەۋەپ بىلەنمۇ دۇشمىنىڭنىڭ سوزىنى ئاڭلىمايمەن. بۇنىڭدىن كېيىن ھەرقانداق پىتنىخورنىڭ سوزىگە ھەرگىز قۇلاق سالمايمەن.

ــ جاناپلىرىدىن مۇنچىۋالا ئىلتىپاتنى كورۈپ تۇرۇپ، ماڭا ئەمدى دۇشمەنلەرنىڭ يامانلىقلىرىدىن غەم قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىدى، ــ دەپتۇ پۇرەيسە، ــ مەندىن سىلە رازى بولسىلا، باشقا دەۋاگەرلەر خوشال بولمىسىمۇ ئۇنىڭدىن نېمە غېمىم.

ھەسەتخورلار ئەگرى ئوقىن بىزگە ئاتسا نېمە غەم،
ئەمدى نىگار قاشلىرىنى ئەيلىدۇق يا بىزمۇ ھەم.

شۇندىن كېيىن پۇرەيسە تولۇق قىزغىنلىق بىلەن ئوزىنىڭ بۇرۇنقى ئىشىغا مەشغۇل بولۇپ، كامچۇينىڭ ئالدىدا كۇندىن ـ كۇنگە مەرتىۋىسى ئېشىۋېرىپتۇ. پادىشامۇ ھەرقانداق ئىشتا ئۇنىڭغا تولۇق ئىشەنچ قىلىدىغان بولۇپ، مەملىكەت ۋە خەزىنىنىڭ بارـ لىق ئىشلىرىغا ئۇنى مەھرەم قىلىپتۇ.

ياخشىلىق ئاسمانىدا تاپتى راۋاج،
كوككە يەتكەن بېشىغا ئۇ كېيدى تاج.

مانا بۇ پادىشانىڭ قول ئاستىدىكىلەر ئارىسىدا ئوتكەن ھادىسىلەرنىڭ داستانى. پادىشانىڭ تەۋەلىرىدىن ھەرقانداق سەۋەبلىك ياكى غەپلەت سادىر بولسا، ياكى ئۇنىڭغا كەمچىلىك يا توھمەت چاپلانسا، پادىشا ئۇنى ئەپۇ قىلىشى ۋە ئۇلار توغرىسىدا رازىلىق ھەم مۇلايىملىق مۇقامىغا كېلىشى كېرەك. ئاقىل كىشىلەر بولسا ھەم تەرىقەت شىپاخانىسىنىڭ تەۋپىلىرىدىن كۆڭلىدىكى غەملەرنى كەتكۈزۈپ، دىلىنى خوشال قىلىدىغان ھەقىقەت مەجۇنىنى تەلەپ قىلىپ، روھ ھوكۇمالىرىنىڭ داۋالىشىنىڭ بەركىتى بىلەن جاھالەت ۋە نادانلىق ئىللىتىدىن ساقىيىشى كېرەك.

ئال ئىلىنىڭ دورىسىنى دانىشمەنلىك تىببىدىن،
بولغۇسىدۇر ساڭا بىر چوڭ رەنج نادانلىق ئىللىتى.
بولسا ئەينەك قارا ئۇندا كورۇنمىگەي ھىچقاچان،
گەرچە كۈندەك بولسىمۇ نۇرانە، ئىنسان سۈرىتى.
سوپى-زاھىت ياكى تەقۋا ھەممىسى بولغاي گودەك،
بولمىسا ئالەمدە بىر يولباشچى مەرتىنىڭ ھىكمىتى.

ئونىنچى باب

ھەركىمنىڭ ئوز قىلمىشىغا يارشا مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغانلىغى ۋە جازاغا ئۇچرايدىغانلىغى توغرىسىدا

دابىشلىم تازىم ئاداسىدىن كېيىن بىدپاي ھەكىمگە شۇنداق دەپتۇ:

ــ سەن ئېيتقان پۇرەيسە ۋە كاھجۇي داستانلىرىنى ئاڭلىدىم. بۇلار مىسلى كورۇلمىگەن دەرىجىدە ياخشى ھىكايىلەر ئىكەن. پادىشا ئوز قول ئاستىدىكىلەر ئوتتۇرىسىدا كورۇلگەن زىددىيەت ۋە خىيانەتلەرنى ئەيۇ قىلىش ۋە جازالاشنى، كەڭچىلىك قىلىش ۋە ئازاپلاشنى ھەق ـ ناھەقنى ئايرىغان ھالدا ئوز يولى بىلەن ئېلىپ بېرىپ، تولۇق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك ئىكەن. ئەمدى ئوز نەپسى ئۈچۈن باشقىلارنى ئىزاغا قويۇشتىن ۋە زىيانغا ئۇچرىتىشتىن يانماي، ئەقىلىق كىشىلەرنىڭ نەسىھەتلىرىنى ئاڭلىماي، ئاقىۋەت ئوزى قىلغان ئىشقا ئوخشاش جازاغا مۇپتىلا بولغان كىشىلەرنىڭ ھىكايىلىرىدىن بايان قىلغىن.

ــ پەقەت جاھىل كىشىلەرلا باشقىلارنى ئىزاغا قويىدۇ ۋە زىيانغا ئۇچرىتىدۇ. چۈنكى بۇ كىشىلەر ياخشىلىق ۋە يامانلىقنى،

پايدا ۋە زىيانىنى پەرق ئېتەلمەيدۇ. ئۇلار ئازغۇنلۇق بايا‌ۋاندا سەرگەردان بولۇپ، ئوز ئىشىنىك ئاخىرىدىن غاپىل قالىدۇ-دە، ھەر ئىشنىك ئاقىۋىتىگە كوزى يەتمەيدۇ، ھەقىقى مۇكاپات ۋە جازاغا ئەقلى يەتمەيدۇ. ئەمما ئەقلىنىك كوزىگە تەۋپىق سۇرمىسى تارتىلىپ روشەن قىلمىغان، كوڭۈل چىمەنىدە ئىنايەت گۇللىرىدىن گۇلشەن بەرپا قىلىنىپ خۇشپۇراق بولغان كىشىلەر بولسا، ئوزىگە راۋا كورمىگەن ھەرقانداق نەرسىنى باشقىلارغا راۋا كورمەيدۇ، ئوزى خالىمىغانىنى باشقىلارغا تاڭمايدۇ، شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، بىرەر يامانلىق قىلغۇچى كىشى ئوزىنىك ھازىرچە جازاغا ئۇچرىمىغانلىغى بىلەن مەغرۇر بولمىسۇن، ئۇ ئاقىۋەت جازاغا ئۇچرايدۇ. خۇدا ئۇنداقلارغا بىر مەھەل زامان بېرىمۇ، ئاقىۋەت ئامان بەرمەيدۇ. كىشى ھەرقانداق ئۇرۇقنى ئەمەل بېرىدە تېرىيدۇ ۋە ئاقىۋەت ئۇنىنىڭ ھوسۇلىنى يىغىدۇ. شۇڭا ياخشىلىق قىلغەنلەر ياخشىلىق ئۇرۇغىدىن باشقىنى تېرىماسلىغى كېرەك.

ياخشى مۇكاپات تاپماق بولسا ئەگەر خاھىشىڭ،
بارچە كىشىگە ھامان ياخشىلىق بولسۇن ئىشىڭ.
قىلغان ھەر ئىش ئەلۋەتتە قىلغۇچىسىغا يانغاي،
يەنە زۇلۇم قىلسەن، شۇ بولدىمۇ بىلىشىڭ.

ئەگەر كىشى يامان ئىش قىلمىغان بولسا، لېكىن كورۇنۇشتە ياخشى ئىش قىلغان بولۇپ يۇرسە، خالايىقلار ئۇنىڭ ئىچكى ئەھۋالىدىن بىخەۋەر بولۇپ، ئۇنى ياخشى سۈپەتلەر بىلەن تەرىپلەپ، پۈتۈن جاھانغا مەشھۇر قىلغان ھالەتتىمۇ، ئاشۇ مەخپى قىلغان يامان ئىشلىرىنىڭ يامانلىغى ئۇنىڭغا يانماي قالمايدۇ. ئۇنداق ئادەمنىڭ خۇددى دېخانىدەك يەرگە ھەنزەل (ئاچچىق تاۋۇز) تېرىسا ۋە ئۇرۇغىنى توپا بىلەن كومۇۋېتىپلا خالايىقلارغا "بۇ

يەرگە ناشكەر تېرىدىم" دىسە، ئۇنىڭغا ھەممە ئادەم "ناشكەر ئۇندۇ" دەپ ئىشىنىدۇ. ئەمما ۋاقتى كەلگەندە، ئۇ يەردىن ناشكەر ئەمەس، بەلكى ھەنزەل ئۇندۇ - دە.

كىم يامان قىلسا ياماڭلىق كورگۈسى،
ئۇ ئۇرۇغدۇر ھەق ئۇنى ئۇندۇرگۈسى.

شۇنىڭ ئۈچۈن بىر كىشى ھەرقانداق ئىشقا ئۇزىگە يارىشا مۇكاپات بېرىلمىدىغانلىغىنى چۈشىنىدىغان بولسا، يامان ئىشلاردىن يېنىپ، ياخشى ئەمەل بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەك. زۇلۇم ۋە دىل ئازارلىقىتىن توۋا قىلىپ، شەپقەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتۇشى لازىم. بۇ توغرىسىدىكى مىساللاردىن بىرى كۇچىتىنگىر شىر بىلەن مەرگەن ئەر توغرىسىدىكى ھىكايىدۇر، — دەپتۇ ھەكىم.

— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.

— ھەلەپ دىيارىدا بىر ئورمان بار ئىكەن، — دەپ سوزلەشكە باشلاپتۇ بەرەھمەن.

زالىم شىر بىلەن قارا قۇلاق ھىكايىسى

ھەلەپ دىيارىدا بىر ئورمان بار بولۇپ، دەرەخلىرى ۋە گۈل - چېچەكلىرى تولا؛ تاغدىكى بۇلاقلاردىن ھەر تەرەپكە ئېرىقلار ئېقىپ تۇرغان، سەرۇى ۋە شەمشاد دەرەخلىرى بىلەن سوگەت ۋە گۈللەرنىڭ شاخلىرى بىر بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن گۈزەل جاي ئىكەن. ئۇ جايدا بىر چىشى شىر بار بولۇپ، داۋاملىق جەڭ بىلەن ئومرى ئوتىدىغان، ئەگەر خالسا پىللارنىمۇ ئۇۋلايدىغان شىر ئىكەن. يەلەك شىرى بۇ شىرنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ، ئۇنىڭ شەۋكىتىدىن قېچىپ، خۇددى يەرنى كوتىرىپ تۇرغان ئوكۇزدەك تەھتى سەرادا تۇرىدىكەن.

غەزەپلەنگەندەك چىقارسا چىشىن،
تومۇر ئېرىيىتتى كورۇپ ھەيۋىتىن.
كوزىدىن شۇملۇق ئوتى چاقنار ئىدى،
چىشلىرى خەنجەر، ئاغزى غار ئىدى.

ئۇ، ھەمىشە قان توكۈپ جان يۇتىدىكەن، ئاغزى ۋە پەنجىسى داۋاملىق قانغا مىلىنىپ تۇرىدىكەن. ئۇنىڭ مۇلازىملىرىنىڭ ئارىسىدا بىر قارا قۇلاق بار ئىكەن، قارا قۇلاق شىرنىڭ بۇ زالىملىغىدىن ئەندىشە قىلىپ قورقۇپتۇ ۋە ئۇزىچە: "بۇنىڭ زۇلمىنىڭ شۇملۇغى ئاخىرى ماڭىمۇ تەسىر قىلىشى ئېھتىمال. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى بۇ زالىمنىڭ خىزمىتىدىن قېچىشىم كېرەك" دەپ ئويلاپتۇ.

نەسىھەت شۇكى، زالىملارغا ھەرگىز بولما ئۇلپەت - يار،
كىشى ئوتقا يېقىلاشسا كويۇشىنىڭ ئېھتىمالى بار.

قارا قۇلاق مۇشۇ خىيالىنى قىلىغاچ مېڭىپ، بىر تاغنىڭ ياقىسىغا بېرىپ قاپتۇ. قارىسا بىر چاشقان چىشى بىلەن بىر دەرەخنىڭ يىلتىزىنى قىرقىۋاتقان ئىكەن، دەرەخ بولسا ئۇنىڭغا ھال ئېيتىپ: "ھەي زالىم دىل ئازار، نىمىشقا جاپا پالتىسى بىلەن جېنىمنىڭ رىشتىلىرىنى كېشىسەن ۋە ۋۇجۇدۇمنى قۇرۇتۇپ خالايىقنى سايەم ۋە مېۋەمنىڭ مەنپەئەتىدىن مەھرۇم قىلىسەن؟" دەۋاتقان ئىكەن.

يامانلىق قىلما ئۇ ئىشنىڭ جازاسى ھەم يامانلىقتۇر،
يامانلىق قىلغۇچىنىڭ كورمىشى ھەر دەم يامانلىقتۇر.

چاشقان بۇ نالىگە ئىلتىپات قىلماي، دەرەخكە جاپا سېلىشنى

داۋاملاشتۇرۇۋاتقان ئىكەن، تۈيۈقسىز بىر يىلان پەيدا بولۇپ، ئۇنى دەم تارتىپ يۇتۇپتۇ، قارا قۇلاق بۇ ئەھۋالدىن ساۋاق ئاپتۇ ۋە ئازار بەرگۈچى ئازاردىن باشقىنى كورمەيدىغانلىغىنى، تەكەن تېرىغان كىشى ھەرگىز گۈل ئۇندۇرەلمەيدىغانلىغىنى چۈشىنىپتۇ.

كورمىگەي نەپ ھەر كىشى سالسا زىيان،
تاپمىغاي ھىچ ياخشىلىق ھەر بىر يامان.

ئىلان چاشقاننى يۇتقاندىن كېيىن، دەرەخ سايىسىدە تۇگۇلۇپ ياتقان ئىكەن، بىر كىرپە كېلىپ ئىلاننىڭ قۇيرۇغىنى چىڭ چىشلەپ، بېشىنى قوسىغا تىقىپ تۇرۇۋاپتۇ، ئىلان تېرىلاپ ئوزىنى كىرپىگە ئۇرۇشقا باشلاپتۇ ۋە بىر دەمدىلا كىرپىنىڭ تەكىندىن ئىلاننىڭ بەدىنى يارىلىنىپ ئولۇپ قاپتۇ. قارا قۇلاق بۇ ۋەقەدىن يەنە بولەكچە ئىبرەت ئاپتۇ. كىرپە بېشىنى چىقىرىپ ئىلاننىڭ ئولگىنىنى كورۇپتۇ - دە، دەرھال قوسىغىنى يېرىپ، قوسىغى تويغىچىلىك ياخشى يەرلىرىدىن يەپ يەنە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ئاشۇ يەردە يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، شۇ پەيتتە بىر تۈلكە شۇ جايىغا كېلىپ، كىرپىنى كورۇپ قاپتۇ - دە، ئوزىچە: "بۇ ماڭا لايىق لوقما ئىكەن. ئەمما ئارزۇ ئىشىگى مەھكەم تاقىلىپتۇ، ئۇنىڭغا ھىلە ئاچقۇچىنى سالماي تۇرۇپ ھەرگىز ئېچىلمايدىغانىدەك تۇرىدۇ. مۇرات گۈلى جاپا تىكەنزارلىغىدا پىنھان بولۇپتۇ. مىكىر شامىلى بىر تەرەپتىن يەلپۇمسە، ئۇ غۇنچە ئوز خۇش پۇرۇغىنى پۇراتمايدىغان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپتۇ - دە، يېقىن كېلىپ، كىرپىنى ئوڭدىسىغا ئورۇپ، ئۇستىگە ئاستا - ئاستا سىيىپتۇ، كىرپە "يامغۇر يېغىۋاتقان ئوخشايدۇ" دەپ ئويلاپ بېشىنى چىقىرىپتۇ، شۇ پەيتكە ئىنتىزار بولۇپ تۇرغان تۈلكە كاپ قىلىپ كىرپىنىڭ تۇمشۇغىدىن چىشلەپلا ئۇزۇۋاپتۇ ۋە قالغان ئەزاسىنى شۇنداق يەپتۇكى، تېرە ۋە تىكىنىدىن باشقا ھىچنەرسە

قالماپتۇ، دەل شۇ چاغدا، بىر ئاچ ئىت كېلىپ قېلىپ، تۆلكىنى قوچىشقا پۇرسەت بەرمەي تۇتۇپتۇ ۋە قوسىغىنى يېرىپ زوق - شوقى بىلەن يەپتۇ ۋە بىر بۆلۈكىغا كىرىپ يېتىپتۇ. قارا قۇلاق بۇ مۇكاپاتلارنى تاماشا قىلىپ تۇرۇشقا، بىر يولۋاس چىقىپ كەپتۇ - دە، ئىتنى كورۇپ قېلىپ، ئورنىدىن قوپقىچە پارە - پارە قىلىپ يىگىلى تۇرۇپتۇ. تاساددىيەن بىر ئۇۋچى قولىغا ئوق ۋە يا ئېلىپ، يولۋاس ئاتقىلى چىققان ئىكەن، شۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ - دە، بىر دالدىدا تۇرۇپ يولۋاسنىڭ ھەرىكىتىدىن بىخەۋەر گوش يەۋاتقانلىقىنى كورۇپ، ئوقىنى ياغا قويۇپ كۇچەپ تارتىپ چەنلەپ بىر ئاتقان ئىكەن، ئوق بېرىپ يولۋاسنىڭ ئوڭ تەرىپىدىن كىرىپ سول تەرىپىدىن چىقىپتۇ.

بۇ ئېتىشقا چەرخ ئەيلەپ ئاپىرىن،
بۇ تېگىشكە قىلدى تەھسىنلەر زىمىن.

ئۇۋچى ئولۇك يولۋاسنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭ تېرىسىنى سويۇپتۇ ۋە تېرىسىنى ئېلىپ قايناي دەپ تۇرۇشقا، بىر ئاتلىق كىشى ئۇنىڭ قېشىغا كەپتۇ، يولۋاسنىڭ نەقىشلىك قىممەتباھا تېرىسىنى كورگەن ئاتلىق كىشى ئۇنى تارتىۋېلىش كويىغا چۈشۈپتۇ ۋە ئۇۋچى بىلەن تېرە تالىشىپ جىدەل چىقىرىپتۇ. بارغانسېرى جىدەل ئۇلغىيىپ، ھىلىقى ئاتلىق كىشى تېغ تارتىپتۇ - دە، شەمشەر بىلەن ئۇۋچىنىڭ بېشىنى كېسۋېتىپ، تېرىنى ئېلىپ يولىغا چۈشۈپ تۇ. ئۇ ئادەم تېخى يۇز قەدەم نېرى بارمىغان ئىكەن، ئېتى مۇدۇرۇپ كېتىپ ئاتتىن يىقىلىپ بوينى قارىلىپ ئولۇپتۇ.

بۇ مۇكاپاتنى كورۈڭ دەۋرى زامان،
ئىككى سائەت بەرمىدى ئاڭا ئامان.

قارا قۇلاق بۇ تەجرىبىلەرنى كورۇپ ياماناتلىق ئۈچۈن ئاخىرى جازا بېرىلىدىغانلىقىنى ئېنىق چۈشىنىپ يەتتى. ئۇ شىرنىڭ قېشىغا كېلىپ تاغدىن كېتىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن رۇخسەت سورىدى.

— دولىتىمىزنىڭ سايىسىدە راھەتلىنىپ ياشاۋاتىسەن، سېخىلىغىمىزنىڭ داستىخىنىدىن قانچىلىك بەھرىلىنىۋاتىسەن، شۇنداق تۇرۇقلۇق ھېلىمۇ خىزمىتىمىزنى تەرك ئېتىپ، بۇ مەنزىلدىن بىر تەرەپكە كېتىشىڭدىكى سەۋەپ نېمە؟ — دەپ سورىدى شىر.

— ماڭا بىر خىيال پەيدا بولدى، — دەيدۇ قارا قۇلاق، — ئەگەر ئۇنى پىنھان تۇتسام تاقەت قىلالمايمەن، بايان ئەيلەي دىسەم ھېشىمنىڭ كېتىشىدىن قورقىمەن.

ماڭا مۇشكۇل كۆڭۈلنىڭ ھالىنى سەندىن نېھان قىلماق،
رەقىبلەر خەۋىدىن تەستۇر ئۇنى ئېيتىپ ئايان قىلماق.

ئەگەر سەن ھېنىۋالمايدىغان ۋەدە بەرسەڭ، ئەھۋالىمنىڭ جەريانىنى ساڭا راستى بىلەن ئېيتاي!

شىر ۋەدە بېرىپتۇ.

— قارىشىمچە، سەن خەلقتە ئازار بېرىشكە نىيەت باغلاپسەن، — دەيدۇ قارا قۇلاق، — سېنىڭ ھېممىتىڭ گۇناسىزلارغا زۇلۇم سېلىشلا بولۇپ قالماي. ھەممىنىڭ كوكسى سېنىڭ زۇلمىڭنى ئەشىرى بىلەن يارا، بارچە كۆڭۈللەر جەۋرى - جاپايىڭنىڭ تىغى بىلەن پارە - پارە بولۇۋاتىدۇ.

جەۋرۇ جاپالار قىلدىڭ ھەمىشە،
روزى مەھشەردىن قىلماي ئەندىشە.

شىرغا بۇ سوز ئېغىر كەپتۇ. لېكىن ئۇزى ۋەدە بەرگەنلىگى

ئۇچۇنلا ئىلاجسىز ئۇزىنى بەسەپ ئولتۇرۇپ، شۇنداق دەپتۇ:
— مەندىن ساڭا ھېچقانداق يامانلىق كەلمىگەن ئىدىغۇ؟ كېتىشنى ئىختىيار قىلىشىڭدىكى سەۋەپ نىمە؟
— سەندىن ئۇزەمنى چەتكە ئېلىشىمدا، ئىككى سەۋەپ بار: بىرىنچىسى، مېنىڭ زۇلۇمنى كورۇشكە تاقىستىم ۋە مەزلۇملارنىڭ نالىسىنى ئاڭلاشقا سەۋرىم يوق.

كوڭۇللەر بارچىسى سەندىن پەرىشان،
زىمىن ئەھلى قىلار زۇلمىڭدىن ئەپغان.
ئۇز ھالىمدىن ھېچ ئەيلىمەسمەن غەم،
بولماقتىمەن ئەل غېمىگە ھەمدەم.

يەنە بىرى شۇكى، مۇبادا بۇ خۇي - پەيلىڭنىڭ شۇملۇغى يەتسە، مەنمۇ ساڭا قوشۇلۇپ ئازاپ - ئوقۇبەت ئوتىدا كويىدىغان ئوخشايمەن. چۇنكى بىر جايغا ئوت كەتسە ھول - قۇرۇق ئوخشاش كويىدۇ - دە، — دەپتۇ قارا قۇلاق.
— سەن يامان ئىشنىڭ شۇماۋغىنى نەدىن بىلدىڭ ۋە ياخشى ئىشنىڭ بەركىتىنى كىمدىن ئاڭلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.
— ھەر كىشى ئەگەر ئەقىل گۇلزارىدىن بۇي ئالغان بولسا، ئازار ئۇرۇغىنى تېرىغان كىشىنىڭ زەھەردىن باشقا ھوسۇل ئالالمايدىغانلىغىنى بىلىدۇ؛ مەنپەئەت دەرىخىنى تىككەن كىشى راھەت مېۋىسىنى يەيدۇ. بۇ جاھان بىر مۇكاپات يېرىدۇر، ئۇ بىر تاقىما ئوخشايدۇ، ئۇنىڭغا ھەرقانداق ياخشى ياكى يامان سوز قىلساڭ ئۇنىڭ ئەكس ساداسىدا يەنە شۇنى ئاڭلايسەن.

بۇ جاھان تاغدۇر، پەيلىمىز نەدا،
قانداق توۋلىساق كېلۇر شۇ سادا.
تام سايە سالار زىمىن ئۇستىگە،
سايە ئاخىرى قايتار ئۇزىگە.

ـــ مەن بۇگۈن جازا سۈرەتلىرىنى ئوز كوزۇم بىلەن كوردۇم ۋە مۇكاپات قائىدە - يوسۇنىنى ئوز بويىچە چۈشەندىم، ـــ دەپتۇ قارا قۇلاق شىرغا جاۋابەن ۋە چاشقان، ئىلان، كىرپە، تۈلكە، ئىت، يولۋاس، ئۇۋچى ۋە ئاتلىق كىشىلەرنىڭ قىسقىسىنى شىرغا بايان قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئاخىرىدا نەسىھەت قىلىپ شۇنداق دەپتۇ:

ـــ ئەي پادىشا! چاشقان دەرەخ يىلتىزىنى قىرقىدى، ئىلانغا لوقما بولدى، ئىلان ئۇنى يىدى، كىرپىنىڭ ئازارىغا ئۇچىرىدى، كىرپە ئىلاننى ئولتۇردى، تۈلكە ھىلىسىنىڭ دامىغا چۈشتى، تۈلكە ئۇنى يىگەن ئىدى، ئىت ئۇنىڭ مىڭىسىدىن تۇتۇن چىقاردى. ئىتمۇ شۇ زۇلۇم توپەيلىدىن يولۋاسنىڭ ئالقىنىدا ھالاك بولدى. يولۋاس زالىملىغى ئۈچۈن ئەجەل ئوقىغا نىشانە بولدى. ئۇۋچى ئۇنى ئولتۇرۇپ ئوز بېشىدىنمۇ ئايرىلدى، ئاتلىق ئادەممۇ ناھەق قان توككەنلىگى ئۈچۈن بويىنى سۇندى ۋە تىرىكلىكتىن كوڭلى تىندى. مانا بۇلارنىڭ ھەر بىرى باشقىلارغا زەرەر يەتكۈزۈپ ئوزىمۇ زەرەر تاپتى، شۇڭا ئاقىل كىشىلەر "يامان ئىشلاردىن پەرھىز قىلىشى، يامان ھەمسوھبەتلەردىن قېچىشى، ياخشى ئىش - ئەھمەللەرنى قىلىشى ۋە ياخشى خۇي - پېئىللىق بولۇشقا نىيەت باغلىشى كېرەك ئىكەن.

شۇ كىشىنى دىسە بولار: دىلى ئاق،
بولسا ئۇ دائىم يامان ئىشتىن يىراق.

شىر ئوزىنىڭ كۇچ - قۇۋۋىتى ۋە شان - شوھرىتىگە مەغرۇر بولغانلىغى ئۈچۈن، قاراقۇلاقنىڭ بۇ ۋەز - نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سالماپتۇ، بەلكى قاراقۇلاق ئۇنى باشقىلارغا ئازار بەرمەسلىككە قانچە دالالەت قىلغانسېرى ئۇنىڭ كوڭلىدىكى ھېرىس ئوتى شۇنچە زىيادە بولۇشقا باشلاپتۇ.

مېنى جۇنۇن ئىشىدىن مەنئى قىلمىغا ئەي ۋائىز،
سەن سوزلىسەڭ ئىشق ئوتى مەندە بەتتەر بولۇر تېز.

قارا قۇلاق خۇددى پولات تاختايغا چۈمۈلىسىنىڭ پۈتى زەربە يەتكۈزەلمىگەندەك ياكى بىر كىم تىكەننى تاشقا قارشى نەيزە قىلىپ ئاتسا تىكەن تاشقا ئوتمىگەندەك بىر ئىش بولۇپ، ئۇزىنىڭ نەسىھتى شىرنىڭ كۆڭلىگە قىلچە تەسىر قىلمىغانلىغىنى سېزىپ، شىرنىڭ قېشىدىن قېچىپ، ناھايىتى چوڭ بىر تىكەنزارلىققا بېرىپ دوكۇپتۇ. شىر غەزەپلىنىپ ئارقىسىدىن قوغلاپ بېرىپ، ئىزلەپ تاپالماي، ئۇنىڭ چىڭ يەرگە ھوككەنلىگىنى پەملەپتۇ ۋە نېرىراق بېرىپ قارىسا ئىككى كىيىك بالىسى ئوتلاپ يۈرگەن، ئانىسى ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ يۈرگەنلىگىنى كورۈپ، ئۇنىڭغا ھەملە قىلىپتۇ، كىيىكنىڭ ئانىسى دات - پەريات قىلىشقا باشلاپتۇ:

ــ ھەي پادىشا! بۇ ئىككى نارىسىدىنى يىمەك بىلەن ساڭا قانچىلىك قۇۋۋەت ھاسىل بولۇپ كېتەر؟ پەريادىسىغا يەتكىن، ئۇلارنىڭ بىر قوشۇق قېنىدىن كەچكىن! مېنى پەرزەنتلىرىمنىڭ پىراق ئوتىغا تاشلىما ۋە ئوزەڭنىمۇ بۇنىڭغا كېلدىرىغان مۇكاپاتىنىڭ ھەلەكچىلىگىگە باشلىما، سېنىڭمۇ پەرزەنتلىرىڭ باردۇر، بۇلارغا زىيان يەتكۈزسەڭ سېنىڭ بالىلىرىڭغىمۇ زىيان - زەخمەت يېتىپ قېلىشنى بىر ئويلىساڭچۇ! سەن ئوز بالىلىرىڭدىن ئايرىلىشنى خالىمىساڭ، مېنىمۇ بالىلىرىمدىن ئايرىۋەتمىسەڭچۇ؟

شىر بۇ ناله - زارغا قاچە ئىلتىپات قىلماي، كىيىكنىڭ بالىلىرىنى تۇتۇپ يەپتۇ. شىرنىڭمۇ ئىككى بالىسى بار ئىكەن. شىر بالىلىرىنى بىردەم كورمىسە ئالەم كوزىگە قاراڭغۇ كورۈنىدىكەن، ئۇ دائىم بالىلىرىنىڭ دىدارىنى تاماشا قىلىش ئۈچۈن ئوز كوزىنىڭ روشەن بولۇشىنى تىلەيدىكەن. دەل شىر كىيىكنىڭ بالىلىرىغا قەست قىلغان ۋاقتىدا، بىر ئوۋچى شىرنىڭ بالىلىرىنىڭ پېيىغا چۈشكەن ئىكەن. شىر كىيىك بالىلىرىنىڭ گوشى بىلەن تويغاندا

ئۇۋچىمۇ شىر بالىلىرىنىڭ تېرىسىنى سويغان ئىكەن.

ياخشىراق قۇلاق سالغىن بۇ سوزگە،
كىشىگە قىلغان قىلۇر ئوزىگە.

كىيىك شىردىن قېچىپ بالىلىرىنىڭ پىراقىدا ناله - پىغان قىلىپ، سەراسىمە بىلەن يۇگۈرۈپ يۈرۈپ، قارا قۇلاقنىڭ قېشىغا بېرىپ قاپتۇ. قارا قۇلاق ئۇنىڭدىن ھال سوراپتۇ. كىيىك ئوز بالىلىرىغا شىرنىڭ زۇلۇم يەتكۈزگىنىنى ئۇنىڭغا بايان قىلىپتۇ. قارا قۇلاقمۇ ئۇنىڭ ھالىغا ئېچىنىپ زار - زار يىغلاپتۇ.

يار يادىدا يىغلىسام زار - زار،
يىغامغا قوشۇلۇپ تاملارمۇ يىغلار.

— ھەي بۇرادەر، يىغلىما، غەم يىمىگىن، ئۇزاقىقا قالماي ئۇمۇ ئوز زۇلمىنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ، — دەپتۇ قارا قۇلاق كىيىككە.

پەرۋانىلارنى كويدۇرسەمۇ شام،
كويەر ئاخىرى ئوز يېغى بىلەن.

شىر كىيىك بالىلىرىنى يەپ بولۇپ، ئوز مەنزىلىگە قايتىپ كېلىپ، كوز نۇرى بولغان بالىلىرىنىڭ تەنلىرى جانسىز، گوشى تېرىسىز ھالدا ياتقىنىنى كورۇپ، پەريات ۋە نالىسىنى ئاسمانغا يەتكۈزۈپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

بىھىساپ دەرت يەتتى - بۇ كوڭلۇمدە راھەت قالمىدى،
ئىزتىرابىم ئاشتى ھەم جانىمدا تاقەت قالمىدى.

ئۇ شۇنداق پىغان چېكىشكە باشلاپتۇكى، ئۇنىڭ تەسىردىن شۇ تاغدىكى ھەممە جانۋارلارمۇ يىغا - زارە قىلىشىپتۇ. ئۇ شۇنداق ئوتلۇق ئاھ ئۇرۇپتىكى ئۇنىڭ ئاھىنىڭ شولىسىدىن ھاۋادىكى ئۇچۇۋاتقان قۇشلارنىڭمۇ تېنى كويۇپتۇ.

دوستلىرىم كورسە بۇ ھالىمنى پاراۋان يىغلىغاي،
دوست تۇگۈل دۇشمەنلىرىم ھەم كورسە قان - قان يىغلىغاي.

شىرغا بىر چىلبورە خوشنا بولۇپ، ئۇ ئىشتىگىنى دۇنيا تەئەللۇقاتىنىڭ توپىسىدىن قاققان ۋە ئۇزىنى تەۋەككۇلغا تاشلىغان، قانائەتلىك، تەۋەككۇل ئىززەتىنىڭ ئېتىنى مىنگەن، قانائەت دۇنياسىنىڭ تاجىسىنى كىيگەن بىر جانۋار ئىكەن. ئۇ تەزىيەت ئۇچۇن شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە سوراپتۇ:
ــ ئەي پادىشا، بۇنچىۋالا پىغان چېكىشىڭنىڭ سەۋەبى نىمە؟

شىر ئەھۋالنى بىر - بىرلەپ بايان قىلىپ بېرىپتۇ.
ــ سەۋرە قىلغىن، ــ دەپتۇ چىلبورە، ــ ھېچقانداق پادىشا ئەلەم گۇلشىنىدىن ۋاپا ھىدىنى پۇرىغىنى يوق ۋە ھېچقانداق ئېغىز دەۋران ساقىيىسىنىڭ قولىدىن جاپاسىز شاراپ ئىچكىنى يوق.

بۇ دەۋر مەككارىسىدە ھېچقاچان يوقتۇر ۋاپا،
روزىگار ئاينەسىدە ھېچقاچان يوقتۇر ۋاپا.

باغرى قان بولغان كوگۇللەر زەخمى ئۇچۇن، سەۋرىدىن ياخشىراق مەلھەم يوق. بىر پەس ئۇزەكنى بېسىۋال، ھۇشۇڭنى يىغ ۋە قۇلىغىڭنى ئاچ. مەن ساڭا ھىكمەت دەپتىردىن ئىكىكى - ئۇچ ئېغىز ھىكمەتلىك سوزلەرنى ئېيتاي. بۇ ئىكىكى يۇزلىمە دۇنيانىڭ ئىش - كۇشلىرىنىڭ ھەقىقىتىنى كوگاۋىنىڭ كوزىگە كورسىتەي.

شىرنىڭ قەلب دەرياسى دولقۇنلاشتىن سەل بېسىلىپ، نەسىھەت ئاڭلاشقا مايىل بوپتۇ ۋە چىلبورە ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشا! ھەر باشلىنىشنىڭ بىر ئاياقلىشىشى بولىدۇ ۋە ھەر ئاۋالىنىڭ بىر ئاخىرى بولىدۇ. ئەگەر ئۇمۇرنىڭ مۇددىتى توشۇپ، ئەجەل ۋاقتى يەتسە، كوز ئاچقىچە مۇھلەت بەرمەيدۇ. ھەر گۈرۈھقا ئولۇم ۋە ئازاپ ۋاقتى تەيىن قىلىنغان. ئەگەر شۇ ۋاقىت كېلىدىغان بولسا، ئۇندىن كىچىكىنە ۋاقىتنىمۇ تىلەپ ئالالمايدۇ. شۇڭا ھەر غەمنىڭ ئارقىسىدىن شاتلىقنى تىلەش كېرەك ۋە ھەر تويىدىن كېيىن كېلىدىغان ماتەمنىمۇ كورۈش كېرەك.

بۇ جاھان باغىدا كوكلۈم شوخ سابادەك سەير ئېتىپ،
تاپتى كوپ گۈللەرنى يۇ، لېكىن تىكەنسىز تاپمىدى.

ھەرقانداق ھالدا، خۇدادىن كەلگەن قازاغا رىزا بولۇش ۋە بۇنداق ناله ـ پەريادتلارنى قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى ئۇنىڭ ھېچ قانداق پايدىسى يوق.

ئېتىلسا گەر قازادىن ئوق جېنىڭنى ئەيلىگەن قالقان،
قازا ئوقى خاتا تەگمەس، ۋەھىمە ئەيلىمە زىنھار.

— بالىلىرىمغا بۇ بالا نەدىن كەلگەندۇ؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.

— ئوزەكىدىن كەلگەن، — دەپتۇ چىلبورە، — چۈنكى سەن ئۇۋچى سېنىڭ بالىلىرىڭغا قىلغاندەك ئېكىكى ھەسسە قىلىغۇلۇقنى باشقىلارغا قىلغان بولغىيتتىڭ. ئوز ئەملىكىڭنىڭ مۇكاپاتى ئاخىرى يەنە ئوزەڭگە يېنىپتۇ. سەن باشقىلارنى جازالىغاندەك جازا ئوزەڭگىمۇ كەپتۇ. سەن بىلەن بولغان بۇ ۋەقە ئوتۇنچىنىڭ ۋەقەسىگە

ئوخشايدىكەن. ئۇمۇ "ئوتۇنۇمغا بۇ ئوت نەدىن چۈشتى" دىگەن ئىكەن.

ــ ئۇ قانداق ۋەقە ئىكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ شىر.

ــ ئوتكەن زامانىدا بىر زالىم بار ئىكەن، ــ دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ چىلبۇرە.

زالىم ئوتۇنچىنىڭ ھىكايىسى

ئوتكەن زامانىدا بىر زالىم بار ئىكەن. ئۇ كەمبەغەللەرنىڭ ئوتۇنلىرىنى زورلۇق بىلەن تارتىۋېلىپ، يېرىم باھادا پۇلىنى بېرىدىكەن ۋە شۇ يوسۇندا جۇغلىغان ئوتۇنىنى قىشىچە بايلارغا توشۇپ بېرىپ، ئۇلاردىن ئىككى ھەسسە تارتۇق پۇل ئالىدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنىڭ جەۋرىدىن كەمبەغەللەر ناله ـ زار قىلىدىكەن ھەم بايلارغا قاخشايدىكەن.

جەۋرىدىن ھەر بىر جىگەر بولغان كاۋاپ،
زۇلمىدىن بارچە كۆڭۈل بولغان خاراپ.

بىر كۈنى ئۇ بىر دەرۋىشنىڭ ئوتۇنىنى كۈچ بىلەن تارتىۋاپتۇ ۋە ھەتتا ئوتۇنىنىڭ يېرىم باھاسىغىمۇ توغرا كەلمەيدىغان ئازغىنا پۇل تاشلاپ بېرىپتۇ. دەرۋىش دۇئا قولىنى ئاسمانغا كوتىرىپ، يېلىنىش يۈزىنى تەلەپ قىلىسىگە كەلتۈرۈپتۇ.

قالما ئەي زالىم دۇئالار ئوقىدىن غەپلەتتە سەن،
قىلسا زار يىغلاپ دۇئا، شۇنداق دۇئادىن قان تامار.

شۇ چاغدا، بىر شەپقەتلىك كىشى ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ۋە ئۇ زالىمغا مالامەت قىلىشقا باشلاپتۇ:

زەئىپ ئەلنىڭ ساڭا ئاتقان ئۇقىدىن كوپ ھەزەر قىلغىن،
كى زەئىپى قانچە ئارتۇق بولسا، ئۇق زەخمى بولۇر قاتتىق.

— بۇ بىچارىلەرنىڭ خۇدادىن باشقا پاناھى يوق. بۇلارغا ئۇنداق زۇلۇم قىلما! بۇ كىشىلەر ھەر كىچىسى خۇددى شامدەك كۆڭۈل كوزىدىن ياش ئاققۇزىدۇ. بۇلارغا بۇنچىۋالا جاپا سالما، بۇ غېرىپلارنىڭ كوكرەك ئويىنى زۇلۇم بالاسى بىلەن ۋەيران قىلما. گەرچە سېنى قاتتىق مەي خۇمارى تۇتقان بولسىمۇ، يىتىملارنىڭ يۇرەك قېنىنى شاراپ ئورنىدا ئىنتىقام جامىغا قۇيما!

بۇ ئەزىزنىڭ سوزى ئۇ تەكەبۇر زالىمغا خوش ياقمايتۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئەخمەقلىق ۋە جاھالىغى چېكىدىن ئاشقان ئىكەن. شۇڭا نەسىھەتنى قوبۇل قىلمايتۇ:

ماڭ يولۇڭغا ئەي ۋەزىچى ساڭا قۇلاق سالماسمەن،
بىر خامان نەسىھەتنى بىر ئارپىغا ئالماسمەن.

دەرۋىش ئۇنىڭدىن يۇز ئوروپ، بىر خىلۋەت جايغا كىرىپ كېتىپتۇ. تاسادىپەن شۇ كۈنى كىچىسى ئوتۇن جۇغلانغان ئويگە ئوت كېتىپ، پوتۇن ئوتۇننى كويدۇروپ، ئوتۇنچىنىڭ ئولتۇرغان ھويلىسىغىمۇ ئوت تۇتىشىپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ بارلىق بايلىغىنى كويدۇروپ كۈل قىلىۋېتىپتۇ، ئۇ ئوز جېنىنى ئاران قۇتۇلدۇرۇۋالىپتۇ. ئوتۇنچى ئەتىسى خوشنىلىرىغا "بۇ ئوت ئويۇمگە نەدىن تۇتاشقاندۇر؟" دەپ تۇرۇشقا، ھىلىقى نەسىھەت قىلغان ئەزىز ئۇ يەرگە كېلىپ قاپتۇ ۋە ئۇنىڭغا:

— ئۇ ئوت دەرۋىشلەرنىڭ ئاھلىرىنىڭ شولىسىدىن ۋە دىلى ئاغرىغانلارنىڭ كۆڭلىنىڭ كويۇشىدىن چۈشتى، — دەپتۇ.

قىلما دەرتمەنلەرنىڭ ئوتلۇق كوكسىنى ھەرگىزمۇ چاك،
ئىنتىك ئوتنى يارسا ئۇ ئوت تېخىمۇ ئۇلغايغۇسى.

زالىم بېشىنى توۋەن ساپتۇ ۋە:

— بۇ جاپا ئۇرۇغىنى ئوزەم تېرىغان. ھوسۇلى بۇنىڭدىن ئوزگە نىمە بولسۇن؟ — دەپتۇ.

ناله قىلما، غەيرىدىن سەن ئوز ئىشىڭدىن بول مالال.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەنمۇ باشقىلار-نىڭ بالىلىرىغا قىلغان ئىشلىرىڭ ئۈچۈن ئۇلارغا كەلگەن جازا ۋە ئىزتىراپلارنىڭ مۇكاپاتى سۈپىتىدە بۇ كەلگۈلۈك سېنىڭ پەر-زەنتلىرىڭگىمۇ كەلگەنلىگىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. باشقىلار سەندىن كەلگەن رەنج - ئەلەملەرگە سەۋرە قىلغان ئىدى. سەنمۇ شۇلارغا ئوخشاش باشقىلاردىن كەلگەن كەلگۈلۈككە سەۋرە قىلغىن ئەمدى.

— بۇ سوزلىرىڭنى دەلىل - ئىسپات بىلەن سوزلىگىنە قېنى؟ — دەپتۇ شىر.

— نەچچە ياشقا كىردىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ چىبۇرە.

— قىرىق ياشقا كىردىم.

— شۇنچە ئۇزۇن مۇددەت ئىچىدە نىمە بىلەن ئوزۇقلاندىڭ؟

— ئادەم ۋە ياۋايى ھايۋانلارنى شىكار قىلىپ ئوزۇقلاندىم.

— ئۇلارنىڭمۇ ئاتا - ئانىسى بار بولغىيتتى، سەن ئوز بالا-لىرىڭغا قانچىلىك ئېچىنىپ پەريات قىلغان بولساڭ، ئۇلارمۇ پەر-زەنتلىرى ئۈچۈن شۇنداق ناله چەككەندۇر. ئەگەر شۇ ۋاقىتلاردا بۇگۈنكى كۈننى كوز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ، قان توكۈشتىن پەرھىز قىلغان بولساڭ، بۇ ۋەقە يۈز بەرمەس ۋە بۇ مۇسىبەت بېشىڭغا كەلمەس ئىدى.

ئەلگە قىلمىساڭ ياخشىلىق ھەردەم،
قانداقمۇ راھەت كورىسەن بىردەم.
سەن ئۇرساڭ ئەلنىڭ جېنىغا نەشتەر،
كىم قويار سېنىڭ زەخمىڭگە مەلھەم.

ئەگەر قانخورلۇق ۋە جاپاكارلىغىنى داۋام قىلدۇرساڭ، بۇنىڭ-دىنمۇ يامان بالالارنى كورۇشۇڭ چوقۇم، بەس! بۇ يامان پەيلىنى تاشلا، كوڭاۋنى بىئازارلىق يولىغا باشلا. چۈنكى ئازار بەرگۈچى ھىچقاچان راھەت يۈزىنى كورمەيدۇ، زالىم ھەرگىز مۇرات - مەقسىدىگە يېتەلمەيدۇ، زالىمنىڭ تەدبىر يۈرگۈزۈشىدىن ئېتىلىغان ئوق ھىچقاچان مەقسەت نىشانىغا تەگمەيدۇ.

شىر بۇ سوزلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھەقىقى ھال ئۇنىڭغا بىر ئاز روشەن بولۇپتۇ، شۇنىڭ بىلەن ئورنىدىن ئىش - ھەركەت بىنا-سىنى زار ۋە ئازار ئۈستىگە قۇرغانلىغىنى، ئۇنىڭ نەتىجىسى ئاپەت ۋە ئازاپ - ئوقۇبەت بولىدىغانلىغىنى چۈشىنىپتۇ. شىر ئويلاپ - ئويلاپ ئاخىرى "ياشلىغىمنىڭ باھارى قېرىلىقىمنىڭ خازانىغا ئالماشىش ئالدىدا تۇرىدۇ. ئەمدى قەدەمبۇ - قەدەم پانا يولىغا مېڭىشىم كېرەك. ئولۇم سەپسىرىم يېقىنلىشۋاتىدۇ. ئەمدى ئاخىرەت بازىرىنىڭ سەرمايە ۋە جابدۇغىنى قىلىپ، ئازار ۋە زۇلۇم سېلىشنى تەرك ئېتىپ، ئازراق غىزاغا قانائەت قىلىپ ئوتكىنىم ھەممىدىن ياخشى" دىگەن قارارغا كەپتۇ.

بارۇ يوقۇ، ئازۇ - كوپتىن قىمانچىلىكىمۇ غەم يىمە،
ئاخىرەت سەرمايىسىن تاپ، ھەممە پايدا شۇنىدىدۇر.
بۇ پايانسىز مەنزىل ئىچرە سەن تاپالماسسەن نىجات،
ئاخىرەت مەنزىلىگە يۈر، بارچە ۋاپا شۇنىدىدۇر.

شۇنىڭ بىلەن، شىر گوش يېيىشنى تاشلاپتۇ ۋە مۇۋە بىلەن ئوزۇقلىنىشقا قانائەت قىلىپتۇ. شىر مۇۋىلەر بىلەن ئوزۇقلىنىشقا باشلىغان ئىكەن، چىلبورە غەمگە قاپتۇ، "بۇ تاغنىڭ مۇۋىلىرى چىلبورىلەرگە تەئەللۇق ئىدى. ئەگەر شىر ئۇنى يىگىلى تۇرسا، بىزنىڭ بىر يىلىغىمىزنى ئون كۈندە يەپ تۈگىتىدۇ - دە، مۇۋە تۈگىگەندىن كېيىن بىز نىمە يەيمىز ۋە نەگە بارىمىز؟" دەپتۇ

ئوز - ئوزىگە ۋە مۇشۇ خىيال بىلەن مېڭىپ شىرنىڭ قېشىغا كەپتۇ.

— ئەي پادىشاھ، نىمە ئىش قىلىۋاتىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ چىلبورە.

— دۇنيادىن ئىتىگىمنى سىلكىدىم ۋە رىيازەتكە بەل باغلىدىم، — دەپتۇ شىر.

بۇ بىمەزە بەھرىنى ئۇنۇتتۇم،
يوقلۇق سۇيىدىن كۆڭۈل سويۇتتۇم.

— ئۇنداقتا تېخىمۇ بولمايتۇ. خەقتە بۇرۇنقىدىنمۇ بەكرەك زىيان سالغىلى تۇرۇپسەن، — دەپتۇ چىلبورە.

— ئاغزىمنى قانغا بۇلغىمىسام، يا چاڭگىلىم بىلەن كىشىگە ئازار بەرمىسەم، باشقىلار مەندىن قانداق زەرەر كۆرىدىكەن؟ — دەپتۇ ھەيران بولغان شىر.

مىڭ كىشى تالاش قىلسا جېنىمنى،
ئەمدى بەرمەسمەن ھېچكىمگە ئازار.

— سەن ئوز قوسىغىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن، باشقا جانۋارلارنىڭ زىمزىقىغا كوز ئالايتىپسەن، بۇ تاغنىڭ مۇڭىسى ساڭا ئون كۈنلۈكمۇ ئوزۇق بولالمايدۇ. باشقا ياۋايى ھايۋانلارنىڭ تىرىك چىلىگى مۇشۇ مۇۋىلەر بىلەن ئىدى، ئەمدى ئۇلار قەھەتچىلىكتىن ئولسە، ئۇلارنىڭ ئۇۋالى سېنىڭ گەدىنىڭگە چۈشىدۇ - دە، مۇشۇ جاھاندا بۇ ئىشنىڭ مۇكاپاتى تەرىقىسىدە ساڭا بىر ئوق تېگىشىمۇ ئېھتىمال، ئۇ چاغدا سېنىڭ ھالىڭ خۇددى مايمۇننىڭ مۇڭىسىنى غەزەپ قىلىپ تارتىۋىلىپ، ئاخىرى ئوزى ھالاك بولغان تۆگىنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالىدۇ، — دەپتۇ چىلبورە.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ شىر.
— بىر مايمۇن بار ئىكەن، — دەپ ھېكايىسىنى باشلاپتۇ چىلبۇرە.

مايمۇن بىلەن توڭگۇزنىڭ ھېكايىسى

بىر مايمۇن تەۋپىق تېپىپ، ئۆزى ئايرىم ياشاشنى ئىختىيار قىپتۇ ۋە مايمۇنلارنىڭ ئارىسىدىن چىقىپ، بىر تاغنىڭ بۇرجىگىدە ماكان تۇتۇپتۇ، ئۇ يەردە بىرنەچچە تۈپ ئەنجۈر دەرىخى بار بولغانلىقتىن، مايمۇن ئەنجۈر يەپ كۈن ئوتكۈزۈپتۇ. بىر كۈنى مايمۇن ئۆزىچىلا "ھېچ جانۋار غەزاسىز كۈن كەچۈرەلمەيدۇ. بۇ بەردە مۇشۇ ئۈچ - تۆت تۈپلا ئەنجۈردىن باشقا يېگۈلۈك يوق ئىكەن. ئەگەر بۇلارنىڭ ھەممىسىنى يازدا يەسەم زېمىستان قىشتا نېمە يەيمەن؟ شۇڭا بۇلارنىڭ بىر قىسمىنى ھازىر يەي، يەنە بىر قىسمىنى قىشلىغىم ئۈچۈن قۇرۇتۇۋالاي" دەپ ئويلاپتۇ.

كەلدى گۈل ياز ياتما غەپلەت ئۇيقۇدا،
قىش غېمىنى راسلىغىن ياز ۋاقتىدا.

ئۇ، ھەر كۈنى ئەنجۈرنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، ئىرغىتىپ يەرگە چۈشكەن مۇلەرنىڭ بەزىسىنى يەپ، بەزىسىنى قىشتا يېيىشكە ساقلاپ قويۇش ئۈچۈن ئاپىتاپقا سېلىپ قۇرۇتۇپ قويۇپتۇ. ئۇ تەرىقىدە ئىشلەپ، بىر كۈنى ئۇ ئەنجۈر ئۈستىدە ئىشقا مەشغۇل بولۇۋاتقاندا، ئۈۋچىسىدىن ئۇركۈپ قېچىپ كەلگەن بىر توڭگۇز مايمۇن چىقىقان دەرەخنىڭ تۈۋىگە تۈيۇقسىز كېلىپ قاپتۇ ۋە قۇرۇتۇپ قويغان ئەنجۈرلەرنىڭ ھەممىسىنى يەپتۇ. مايمۇننىڭ كۆزى توڭگۇزغا چۈشۈشى بىلەن كۆگلى پەرىشان بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

قايسى جايدىن بولدى پەيدا بۇ بالايى ناگاھان،
بەر جېنىمغا ئەي خۇدايا بۇ بالايىئەدىن ئامان.

توڭگۇزمۇ دەرەخ ئۇستىدىكى مايمۇننى كورۇپ، ئۇنىڭغا تازىم بىلەن ھورمەت بىلدۇرۇپتۇ ۋە:
ــ ھەي بۇرادەر، مېھمانىنى قارشى ئالامسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ. مايمۇن ناتىلاج ئۇنىڭغا شۇنداق دەپتۇ:

ئۇمىت باغىمغا كەلگەندەك بولۇپ گويا گۈزەل سەرۋى،
ھەقىر كۆلبەمگە غايىپتىن يېتىپ كەلدى ئىسىل مېھمان.

ــ بولدىن ئاچ ۋە ئۇسساپ كەلدىم، زىيادە تەخاناڭدا نىمە بولسا شۇنى تەكەللۇپ قىلماي ئەپكەل. كوڭلۇم مەزەنى بەكمۇ تارتىۋاتىدۇ، ــ دەپتۇ توڭگۇز.
بىچارە مايمۇن توڭگۇزنىڭ زورلۇغىغا تەڭ كېلەلمەي، شاخ-لارنى قېقىپ بېرىپتۇ. چۈشكەن ئەنجۇرلەرنى بولسا توڭگۇز نا-ھايىتى زور ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلاپتۇ. شاخلاردا مۇۋە ۋە يەردە ھېچنەرسە قالمىغاندا توڭگۇز يەنە مايمۇنغا قاراپ:
ــ ھەي ساھىپخان، توختاپ قالدىڭىز! تېخى ئىشتىھايىمنىڭ ئوتى يالقۇنجاشتىن توختىمىدى. سېنىڭ مەزلىرىڭ نەپسىمنىڭ ئارزۇسىغا كۇپايە قىلمىدى. ئەگەر بۇ دەرەختە قالمىغان بولسا يەنە بىرنەگە قەدەم قوي. مېنىڭ قوسىخىمنى تويغۇزۇپ، بوينۇمنى مىننەت كەمىرى بىلەن باغلا، ــ دەپ بۇيرۇپتۇ.
مايمۇن يۇزىنى كۆلدۇرۇپ، كوزىنى يىغلىتىپ، يەنە بىر دە-رەخكە چىقىپ، ئۇنى ئىرغىتىشقا باشلاپتۇ. بىردەمدىلا ئۇنىڭدىمۇ ھېچنەرسە قالماپتۇ. ئۇنى كورگەن توڭگۇز مايمۇننى يەنە بىر دەرەخكە چىقىشقا ئىشارەت قىپتۇ.
ــ ھەي ئەزىز مېھمان! ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ بىر ئاز ئىنساپ

قىلغىن. مۇرۇۋىتىڭنى تاشلىما. ساڭا بەرگەنلىرىم مېنىڭ بىر ئايلىق ئوزۇقۇم ئىدى. مەندە يەنە ساڭا بىر نەرسە بەرگۈدەك تاقەت يوق. ئەمدى بۇندىن ئارتۇق سېخىلىق قىلالمايمەن.

توڭگۇز ئاچچىقلىشىپتۇ:

ــ بۇ جاي ھازىرغىچە سېنىڭ قولۇڭدا ئىكەن، ئەمدى بۇ جاينى ئوز قولۇمغا كىرگۈزمىگىنىمنى كور! ــ دەپ خىقىراپتۇ.

ــ كىشىنىڭ ماكانىنى تارتىۋېلىشنىڭ مۇكاپاتى بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ، ــ دەپتۇ مايمۇن، ــ زۇلۇم بىلەن ئېلىپ يىگەن نەرسە، گەرچە تاتلىق بولسىمۇ، ئاخىرى غايەت ئاچچىقتا ئايلىنىدۇ. ماڭا جاپا سېلىشتىن ۋاز كەچكىن. بىچارىلەرگە جاپا سېلىش ياخشى ئەتىجە بەرمەيدۇ، ئاجىزلارغا ئازار بېرىش ياخشى ئىش ئەمەس.

مېنىڭ چىشلىمىڭ رەنجۇر ئېتەرسەن،
چىشىڭنىڭ ئاغرىغى تۇتسا نېتەرسەن.

بۇ سوزنى ئاڭلىغان توڭگۇزنىڭ تېخىمۇ قاتتىق ئاچچىغى كەپتۇ:

ــ ئاۋال دەرەخ ئۇستىگە چىقىپ، سېنى يەرگە چۈشۈرەي، ئاندىن كېيىن قارشىلىق قىلىشنىڭ پايدىسىنى ساڭا بىر كورسىتىپ قويايي. توختاپتۇر! ــ دەپ دەرەخ ئۇستىگە چىقىپتۇ. توڭگۇز تو-ۋەندىكى شاختا چىقىشىغىلا شاخ ئۇشتۇلۇپتۇ ۋە توڭگۇزنىڭ بېشى تۇۋەن، پۇتى ئاسمانغا بولۇپ يەرگە يىقىلىپ، سوڭەكلىرى چۈل-چۈل چېقىلىپ، نەپسىنىڭ غېمىدىن بىر يولى كوڭلى تىنىپتۇ. بۇ مەسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن كىشىلەرنىڭ مۇلىرى-نىمۇ تارتىۋېلىۋاتسەن ۋە ئۇلارنىڭ رىزقىلىرىنى ئوزەڭگە ئوزۇق قىلىۋاتسەن. ئەگەر بۇ جامائە ئاچلىقتىن ئولسە، ئۇلارنىڭ يەر-زەمىنلىرى سېنى دۇشمەن تۇتۇپ قالىدۇ-دە، تا قىيامەتكىچە ھەممەيلەن سېنىڭ يامان سۆپەتىڭنى قىلىشىدۇ. بۇرۇن زالىملىق

بىلەن مەشھۇر ئىدىك. ئەمدى زاھىتلىق بىلەن توتۇلدۇك. لېكىن ئىككىلا ھالدا جانۋارلار سېنىڭ جەۋرىڭدىن قۇتۇلالمىدى. ھەمىشە بەدىنىڭگە قۇۋۋەت بېرىدىغان ئوزۇقلارنى يەۋەرسەڭ قانداقمۇ دەر-ۋىش بولالايسەن؟ بىلىگىنكى، جىسمانى ھالاۋەت بىلەن روھى ھەقىقەتنىڭ لەززىتىگە يەتكىلى بولمايدۇ.

قۇل بولۇپسەن بۇ جاھاندا ئوز تېنىڭنىڭ لەززىتىگە،
ئۇ دۇنيادا ئوز جېنىڭنىڭ پېتىلمەسسەن راھىتىگە.

شىر چىلىشىۋىرىدىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ مىۋە يېيىشتىنمۇ ئوزىنى تارتىپتۇ. ئۇ شۇندىن ئېتىۋارەن سۇ ۋە گىيالارغىلا قانائەت قىلىپ، تائەت-ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپتۇ. ئۇ گاھى-گاھىدا بۇ بېيىتلار مەزمۇنىنى تەكرار قىلىدىكەن:

كەل ئەي كوڭلۇم، بۇ دۇنيانىڭ كوڭۇل ئازارىدىن ئوتكىن،
پاراغەت كوزلە ئۇشبۇ زالىمى مەككارىدىن ئوتكىن.
ئەمەس لايىق جاھانىڭ ئىشلىرى كوزلۇك كىشىلەرگە،
قىلىپ مەردانىلىك بۇ مەنپەئەتسىز كارىدىن ئوتكىن.
ساڭا گەر بولسا مۇمكىن گۇلشەنى روھانىغا يەتمەك،
تىرىشقىن، بۇ تىكەنلىك يول بۇ ۋەھشەت غارىدىن ئوتكىن.

جاھان خەلقىنە زۇلۇم سېلىپ، زۇلۇمنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ شۇملۇغىدىن ئەندىشە قىلماي، ئاخىرى خەقنە سالغان زۇلمىغا ئوخشاش بالاغا ئوزىمۇ ئۇچرىغاندىن كېيىن، تىوغرا يولنى تۇتۇپ، ساۋاپلىق ئىشلارنى قىلىشقا تۇتۇنغان زالىملارنىڭ داستانى مانا شۇ. ئۇنداقلار خۇددى شىرنىڭ ئىككى يۇرەك پارچىسىنىڭ مۇكاپات ئوندا كاۋاپ بولغىنىنى كورگىنىدەك تەجرىبىلەرنى ھاسىل قىلىپ، قانىخورلۇق ۋە زۇلۇم سېلىشتىن توختىمايدۇ؛ بۇ ئىككى

يۇزلىمە ئالەمدىن يۇز ئورۇپ، ئۇنىڭ ھەقىقەتسىز مۇئامىلىلىرىگە ئىلتىپات قىلىشتىن تەوختاشمايدۇ. پەقەت شىرەڭ ساۋاقلا ئىگە بولغاندىلا، ھېچقانداق بانا بىلەن بۇ بۇاپا جادۇگەرنىڭ نازـ لىرىغا خېرىدارلىق قىلمايدىغان بولىدۇ.

جەننەت ئايۇانىغا زەر بىرلە يېزىلغانمىش بۇ سوز،
كىم سېتىپ ئالسا بۇ دۇنيا نەزىنى ھالىغا ۋاي.

ئەقىللىق كىشىلەر بۇ ئىشارەتنى پەھم ئېتىشى، بۇ تەجرىـ بىلەرنى ئەستايىدىل ئېسىدە ساقلىشى، دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ بىناسىنى مۇشۇ نەسىھەت ئۇستىگە قۇرۇشى كېرەك. ھەر كىشى ئۆز ئىشىنىڭ باشتىن ـ ئاخىر ياخشى سۇپەتلەر بىلەن زىننەت تېپىشىنى خالىسا، ئۆز پەرزەنتلىرىگە ۋە ئۆز يېقىنلىرىنا راۋا كورمىگەن ئىشنى باشقىلارغىمۇ راۋا كورمەسلىگى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە يامانلىق ھەم زالىمـ لىقنىڭ شۇملۇغىغا ئۇچرىمايدۇ.

جاھاننى دەپ كىشىگە رەنجى يەتكۈزمەك ئېرۇر باتىل،
يامانلىق قىلمىغىنكى قىلمىغاي بۇ ئىشنى ھېچ ئاقىل.
بۇ دۇنيا بىر دېگىز گويا، لەھەڭلەر ئۇندا بەك كوپتۇر،
بۇنى بىلمەك ئوتەرسەن تېچ، سېنىڭدىن رەنجىمەس ھېچ دىل.

ئون بىرىنچى باپ

ھەر كىشى ئوز ئىھتىياجىدىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلىسا زىيان تارتىدىغانلىغى ۋە بۇرۇنقى ئىشلەنمۇ قۇرۇق قالىدىغانلىغى توغرىسىدا

پادىشاھى ئالەم دىلغا نەسىھەت قىلغۇچى بۇ داستانىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ئەي ئەقىللىق بوۋاي، بۇ ھىكايىلەرنى ماڭا ناھايىتى ياخشى دەللىلەر بىلەن بايان قىلىپ بەردىڭ. بۇ مەسەللەردىن مەلۇم بولدىكى، ھەر كىشى باشقىلارغا ئازار بېرىدىغان بولسا، ئۇنىمۇ خۇددى ئۇزى قىلغانىدەك جازاغا ئۇچرىغاندىن كېيىن تەۋەنىڭ پاناھىغا قاچىدىكەن. ئەمدى ئون بىرىنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىغا مىسال بولىدىغان داستانلاردىن بايان قىلىشىڭنى، ئۇز ھالىغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان ئىشقا قەدەم قويۇپ، ھەيرانلىق ۋە سەرگەردانلىقتا قېلىپ، بۇرۇنقى ئىشلىرىدىنمۇ قۇرۇق قالغان كىشىلەرنىڭ ھەققىنى ئېچىپ كورسىتىپ بېرىشىڭنى ئۈمىت قىلىمەن، — دەپتۇ.

سوزنىڭ پاكلىغى گوھەردىن ئارتۇق،
يەنە شىرىنلىغى شېكەردىن ئارتۇق.
ئاڭلىسا بىر ئېغىز ئۇنىڭ سوزىدىن،
كېتەر ئىدى پىلاتون① ھەم ئوزىدىن.

دىگەندەك، ساپلىغى ۋە لاتاپىتى ئابىھايات-تەك، يېگىملىغى ۋە شىرىنلىغى شەرۋەت-ناۋاتتەك، مۇكەممەل ئىبارىلەر بىلەن ھەكىم شۇنداق دەپتۇ:

پەلەك قىلسۇن دەرگاھىڭغا بەندىلىك-قۇللۇق،
روناق تاپسۇن ئومرۇڭ ھەم سەلتەنەت قۇتلۇق.

قەدىمقى زاماندا ئوتكەن دانىشمەنلەر: "ھەر ئىشقا لايىق ئادەم، ھەر جايغا مۇناسىپ سوز بار" دېيىشكەن، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەزى ئىشنى بەزى ئادەملەردىن باشقىسى قىلالمايدۇ؛ بەزى چاغدا بولەك سوزنى قىلسا ياراشمايدۇ.

تاۋۇس پەيلىنى چىۋىن قىلالماس،
چىكەتكە سۈمرۈغ ئىشىن بىلەلمەس.
تىكەندە نەشتەر خاسىيىتى يوق،
ھەم ئۇندا گۈلنىڭ خۇش ھىدى يوق.

تەقدىرى ئەزەل ساقىيسى ئوز نەسۇە مەيخانىسىدىن ھەر كىشىگە ئوز قۇۋۋىتىگە ۋە ئېھتىياجىغا لايىق مەي بېرىپ شادىمان قىلىدۇ. ئۇ ھىچكىمنى ئوز ئىنايىتىنىڭ شەرىتىدىن بەھرىسز ۋە مەھرۇم قويغىنى يوق.

① پىلاتون — ئەپلاتون. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 427 - يىلى تۇغۇلۇپ، 348 - يىلى ئولگەن يۇنان پەيلاسوپى.

ئۇ جۇغىغا يارىشا يا بىر يۇتۇم يا جام بىلەن.
بارچە ئىنسان بۇ شاراپتىن بەھرە تاپماي قالمىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئىنسان ئاللاتائالا ئاتا قىلغان ئۆز ھۈ-نىرىگە مەشغۇل بولۇشى ۋە ئۇنى دەرىجىمۇ-دەرىجە تەرەققى قىلدۇرۇپ كامالەتكە يېتىشى كېرەك.

بورىچى گەر ھۈنەرگە ئۇستا بولسا ھەرقاچان،
ھۈنىرىگە نا ئۇستا چەكمەنچىدىن ياخشىراق.

ئەگەر ھەر كىشى ئۆز ھۈنىرىنى تاشلاپ، ئوزىگە تونۇشلۇق بولمىغان ئىشنى باشلىسا، ئەلۋەتتە ھەيرانلىقتا قالىدۇ، ئۇ يولدىن مەنزىلگە يېتەلمەيدۇ؛ بۇرۇنقى يۇرگەن يولىغمۇ يېنىپ كېلەل-مەيدۇ. يەنى ئالدىغمۇ باسالمايدۇ، كەينىگىمۇ يانالمايدۇ. شۇڭا ئاقىللار ئۆز يولىدا مەزمۇت قەدەم بىلەن مېڭىشى، ئارزۇ-ھەۋەس بىلەن باشقا شاخقا قول ئۇزاتماسلىغى، ئوز ئېھتىياجىدىن ئار-تۇقنى تەلەپ قىلماسلىغى كېرەك. چۈنكى بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتىدىن زىيان كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە كوپ نەپ ۋە ياخشى نەتىجە بېرىدىغان ئىشلارنى ئاساتلىق بىلەن قولدىن بەرمەسلىك كېرەك. ھەر كىشى قايسى ھۈنەردىن رىزقى تاپقان بولسا، ئۇنى تاشلە-ماسلىغى كېرەك. چۈنكى بۇ پەرىشانلىق ۋە سەرگەردانلىقتىن نىجات تېپىشنىڭ يولىدۇر. مەۋلۇي ھەزرەتلىرىنىڭ مەنىلەر گوھەرلىرى بولغان سوزلىرى ئىچىدىن مۇنۇ بەيت مۇشۇ ھالەتكە دالالەت قىلىدۇ.

ئەنجۇر سېپتىشنى كەسپ ئەتكەن كىشى،
ئوز ئەنجۇرىنى ساتقىنى ياخشى.

بۇ مۇقەددىمگە لايىق كېلىدىغان مىسالارنىڭ بىرى ــ زاھىد-
نىڭ مېھمىنى توغرىسىدىكى ھېكايە، ئۇ زاھىدنىڭ ئەجرى تەلىنى
ئۇگىنىمەن دەپ ئاۋار بولغان.

ــ ئۇ قانداق ھېكايە ئېكەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ راي.

ــ قۇنۇھ دىيارىدا بىر زاھىد بار ئېكەن، ــ دەپ ھېكايە-
سىنى باشلاپتۇ بەرەھمەن.

زاھىد بىلەن مۇساپىرنىڭ ھېكايىسى

قۇنۇھ دىيارىدا، ناھايىتى مۇلايىم، پەرھىزكار، پاكىزە ۋە
خۇش تەبىئەتلىك، ئىبادەت ۋەزىپىلىرىنى ھەممە شەرتلىرى
بىلەن مۇكەممەل بىجا كەلتۇرىدىغان، تائەت رەسم-رۇسۇملىرىنى
ئىخلاس قائىدىسى بىلەن ئىجرا قىلىدىغان دىندار بىر زاھىد بار
ئېكەن. ئۇ قەلبى جاھان قايغۇسىنىڭ كىرلىرى بىلەن كىرلاشمە-
غان، كوز ئالدىنى ھاۋايى ھەۋەس پەردىسى توسالمىغان، جاينا-
ماز نىڭ قىرغاقلىرى غايىپ پەيزى فۇتۇھاتىنىڭ مەنزىلى بولغان،
ئېتىكاپخانىسىنىڭ بوسۇغىسى ئۇنىڭ غەيرەت ۋە ئىرادىسىنىڭ
تۇگۈنى بولغان:

بېشىغا كىيگەنى شەرىئەتنىڭ تاج،
بولغان كوڭلى ئەرش، سەجدىسى مىراج.
ئىدى شەيتانكەش پەرىشتە مۇقام،
يۇرەتتى قويۇپ ھاۋاغا قەدەم.

دۇنيا جاپاسىنىڭ قۇشلىرى ئۇنىڭ كوڭلىگە ئۇۋا سالالمىغان،
قەلبىنىڭ ئاپتۇى ئىلتىپات نۇرى بىلەن كوكرەك قەپىزىنى نۇر-
لاندۇرغان، يەنى، ئۇنىڭ قەلب ئاپتۇى جاھانىنىڭ ھاۋايى
ھەۋەسلىرىگە قىلچىلىكمۇ يورۇق چۈشۈرمىگەن بىر كىشى ئېكەن.

شۇنداق تەقۋالىق بىلەن تۇرۇپ، ئۇنىڭغا ھەرکىم قانداق نەسۋە كەلتۈرگەن بولسا، ئۇنى ئېلىپ قويۇپ، ئەتىسىگەنىدە ۋە كەچتە دەرۋىشلەر ۋە ئوزىگە مۇناسىپ كىشىلەرنى مېھمان قىلىدىكەن.

ساخاۋەت قولىدا يۇلتۇزنى پەلەك سەھىنگە كوپ چاچقان،
ساخاۋەت ھەقىدە بۇزرۇكلار تەرىپلەپ ئەسەر يازغان.

بىر كۈنى، بىر مۇساپىر ئۇنىڭ ئويىگە مېھمان بوپتۇ، زاھىت بارلىق مېھماندارچىلىق رەسىم-رۇسۇملىرىنى بىجا كەلتۈرۈپ، ئۇنى مېھمان قىلىپتۇ ۋە مېھماننىڭ ئوز ئويىگە چۈشكەنلىگىگە كوپ خۇرسەنىدىچىلىكلىرىنى بىلدۈرۈپتۇ. تاماقتىن كېيىن سوز باشلىنىپ، زاھىت ئۇنىڭدىن سوراپتۇ:

— مېھمان قەيەردىن كەلدىڭ؟ قەيەرگە بارماقچىسەن؟

— مېنىڭ قىسمىم ئۇزۇن، ئەگەر مۇبارەك كوڭۈللىرى ئاڭلاشنى خالىغان بولسا مەن ئوز قىسمەتىدىن كېچىكىنە سوزلەپ بېرەي، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ مېھمان.

— ئەگەر كىشى ھۇش قۇلىغىنى ئاچسا ھەر بىر سوزدىن بىر پايدىلىق ھىكمەت تاپالايدۇ. ھەر بىر چاقماقتىمۇ بىر ئىشارەت بار، ھەر بىر ئەپسانىدىنمۇ بىر پەيزى ئېلىشقا بولىدۇ. سەن ئوز سەرگۈزەشتىڭنى تارتىنماي بايان قىلىۋەرگىن، — دەپتۇ زاھىت.

مېھمان ئوز سەرگۈزەشتىسىنى بايان قىلىشقا باشلاپتۇ.

مۇساپىر مېھماننىڭ ھىكايىسى

— ئەي زامانىدا تەڭدىشى بولمىغان زاھىت، مەن ئەسلى پەرەڭ دىيارىدىن بولىمەن. مەن ئۇ جايدا ناۋايىلىق قىلاتتىم. ھەر كۈنى ھېرىس ئوتنى بىلەن تونۇر قىزىتىپ، نان يېقىپ، مىڭ مۇشەققەتلەر بىلەن دەسمايىدىن ئاشۇرۇپ بىر نان تاپاتتىم.

يۇرىگىمنى كويدۇرۇپ بىر گىردىنى،
مەن ئالاتتىم رىزقىنىڭ تونۇرىدىن.

مېنىڭ بىر دىخان دوستۇم بار ئىدى. ئۇ دائىم ماڭا بۇغداي بېرەتتى. مەن ئۇنى دەسمايە قىلاتتىم، پۇلىنى تاپقاندا بېرەتتىم. بىر كۈنى ئۇ مېنى ئۆز بېغىغا باشلاپ باردى ۋە زىياپەت بېرىپ مېھمان قىلدى. تائام يېيىلىپ بولغاندا، ئۇ مەندىن: "سېنىڭ كەسپىڭدىن ساڭا قانچىلىك مەنپەئەت بولىدۇ؟" دەپ سورىدى. مەن "دۆكىنىمنىڭ دەسمايىسىدىن ئاشىدىغان پايدىسى ئون نەچچە نەن بىر نان، بۇ بالا-چاقىلىرىمنىڭ يىمەك-ئىچمىگە ئۆتىۋېرىدۇ.

بىزگە ھەقتىن بۇنداق ئارتۇق رىزقى يوق،
شۇ رىزقى بىرلە ئۇمۇر ئۆتمەكتە توق"

ــ دەپ جاۋاپ بەردىم مەن. "سۇبھانالا!ــ دىدى دىخان دوستۇم،ــ سېنىڭ كەسپىڭ نەپ تېگىدىغان كەسپ ئەمەسكەن ئەمەسمۇ؟ بۇنىڭدا پايدا دېگۈدەك ھېچنىمە يوقكەن. مەن تېخى ساڭا كەسپىڭدىن ناھايىتى كوپ پايدا-مەنپەئەت بېرىدۇ دەپ ئويلاپ يۈرۈپتىمەن. دىمەك مەن خاتا چۈشەنگەن ئىكەنمەن-دە!". "سىز كەسپىڭىزدىن قانچىلىك ھوسۇل ئالىسىز؟" دەپ سورىدىم مەن. "مېنىڭ ئىشىمنىڭ دەسمايىسى ئاز، پايدىسى كوپ،ــ دەپ جاۋاپ بەردى دىخان دوستۇم،ــ مەن ئون دانە دان چاچسام يۈز دانە ھوسۇلغا قانائەت قىلمايمەن."

مەن ھەيران قېلىپ سورىدىم: "بۇ قانداق گەپ؟" "ئەجەپلەنمە،ــ دىدى دىخان دوستۇم،ــ بۇنىڭدىنمۇ جىق پايدا ئالىدىغان ئىشلار بولىدۇ. مەسىلەن، كوكنارنىڭ ئۇرۇغى ھەممە ئۇرۇقلاردىن كىچىك بىر نەرسە، ئەگەر ئۇنى ياخشى يەرگە تېرىسا بىر

تال ئۇرۇقتىن يىگىرمىگە يېقىن شاخ ئايرىلىپ چىقىدۇ. ھەتتا ئۇنىڭدىن ئارتۇق شاخ بولۇشىمۇ مۇمكىن، ھەر بىر شاخ ئۇچىدا بىردىن غوزا تۇگۈلدۇ، ھەر بىر غوزا ئىچىدىكى ئۇرۇقىنىڭ ھەر-ساۋىنى ئالغىلى بولمايدۇ. مېنىڭ ئىشىمنىڭ پايدىسى ھەددى ھىسابسىز ئىكەنلىگىنى مۇشۇنىڭدىن قىياس قىلساڭ بولىدۇ. ھىكمەت دېخانلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، دېخانچىلىق دېگەن سوزنى ئەرەپچە زەرە (زَ رَ عْ) دېيىلىدۇ. بۇ جەمئى ئۇچ ھەرپ. بۇنىڭ ئالدىنقى ئىككىسى (ز بىلەن ر) قوشۇلسا زەر دەپ ئوقۇلىدۇ، بۇ ئالتۇن دېگەننى بىلدۈرىدۇ. ئۇچىنچى ھەرپ ئەين (ع) ئەلا دېگەننى بىلدۈرىدۇ. دېمەك زەرەع دېگەن خەت زەر ئۇستىگە زەر دېگەننى بىلدۈرىدۇ.

ئىككى خەت مەنىسى زەردۇر، ئەين خېتى زەر ئەمەسدۇر،
بەس بىلىڭ، دېخان كىشى زەر ئۇستىگە زەرلەر تاپقۇر.

دېخانچىلىق كارخانىسىنىڭ كىمىياگەرلىرى مۇشۇنداق دېگەن ئىكەن:

كىمىيا ئىستەپ جاھاندا قىلما ئومرۇڭنى خاراپ،
بەس، قارا تۇپراقنا تەر توكسەك ئاشۇدۇر كىمىيا!①

دېخانىدىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، كوكلۇمگە دېخانچىلىق قىلىشنىڭ ھەۋىسى چۈشتى-دە، شۇ زامان ناۋايىلىقنى تاشلىدىم. قولۇمدا بار پۇللار بىلەن دېخانچىلىق ئەسۋابلىرىنى تەييارلاپ، شۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەييارلاندىم. بىزنىڭ مەھەللىمىزدە كامالەتكە يەتكەن، مۇقام تاپقان پاك بىر دەرۋىش بار ئىدى.

① كىمىيا — بۇرۇنقى زامانىدا كىشىلەرنىڭ تونۇشىچە ئالتۇن پەيدا قىلىدىغان ئىلمىي ھۈنەر.

خەلق ئاراسىدىن چىقىپ خىلۋەتتە ئۇ تۇتقان ماكان،
ئەيلىگەن سەۋرى ـ قانائەت تاپسا ئازراق ئاشۇ نان.

ئۇ مېنىڭ ئوز كەسپىمنى تاشلاپ، باشقا ئىشقا تۇتۇش قىلغانلىغىمنى ئاڭلاپ، مېنى چاقىرتىپ شۇنداق دېدى:

ــ ھەي ئۇستا، ھەزرىتى ھەق سۇبھان ۋە تائالا ساڭا رىزقى بېرىپ تۇرغان كەسپىڭنى تاشلىما ۋە ئوزەڭگە ئېھتىياجلىقتىن ئارتۇقنى تەلەپ قىلىپ ئوزەڭنى ھېرىس يولىغا باشلىما، چۈنكى ھېرىسنىڭ ئاقىۋىتى شۇملۇققۇر، ھەرقانداق كىشى قانائەتلىك بولسا، ئۇنى دەۋران پادىشاھى دەپ بىلمەك كېرەك، ھېرىسمەن بولغان ئادەملەرنى بولسا زامانىدىكى قارا يۇزلەر دەپ چۈشەنمەك كېرەك.

ئارپا نانغا قانائەت ئەيلە بولغىن سەۋىرچان،
يېمە بۇغداي، ئالدىغان ئادەمنى ئۇ ئوتكەن زامان.

ــ ئەي شەيخ! ــ دېدىم مەن، ــ مەن ئوزەمنىڭ ئاجىزلىغىمدىن قىلمۇاتقان كەسپىمدىن تۇزۇكرەك كۇن كەچۈرگۈدەك پايدا تاپالمىدىم. ئەمدى دېخانچىلىقنىڭ پايدىسى ناھايىتى كوپ ئىكەنلىگىنى بىلدىم. دېخانچىلىق قىلسام كەڭ كۇشادىرەك كۇن كەچۈرەرمەنمىكىن دەپ ئۇمىد تۇتقان ئىدىم.

ــ خېلى ئۇزۇندىن بۇيان مەن ناۋايلىق بىلەن ئوڭاي كۇن كەچۈرۇپ كەلگەن ئىدىك. ئەمدى دېخانچىلىققا قول قويۇپمەن، بىلگىنكى، بۇنىڭ لازىمەتلىكلىرى بەكمۇ كوپ ئىش. مەن ھەممە لازىمەتلىكلەرنى تېپىش ئۇچۇن ئاجىز كېلىپ قالارسەنمىكىن. ئۇندىن قالسا، بۇ ئىش بىلەن مەن ئوزەڭنىڭ ئارزۇ قىلغىنىڭغا يېتەلەمسەن ۋە مۇرادىڭنى ھاسىل قىلالامسەن، بۇنى كىم بىلىۋېن؟

تەمەننا كويىدىن مەقسەت بازارغا يەتمەككە،
بولۇپ ئاگاھ قۇلاق سالغىن، بۇ بەكمۇ ئۇزۇن يولدۇر.

ئوز كەسپىڭنى تاشلىما، بۇ ئىش سېنىڭ ھالىڭغا لايىق ئىش ئەمەس، بۇ ئىشنى قىلساڭ ئۇقاغا يەتكەن ھادىسىدەك ساڭمۇ بىرەر ھادىسە كېلىپ قالىسۇن يەنە، ــ دىدى ئۇ مەرت دەرۋىش.
ــ ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ ــ دەپ سورىدىم مەن.
دەرۋىش ئۇقانىڭ ھېكايىسىنى سوزلەپ بېرىشكە باشلىدى.

ئەخمەق ئۇقانىڭ ھېكايىسى

بىر شۇستىگەر ئېرىق لېۋىدە ئولتۇرۇپ، ئوز ئىشىغا مەشغۇل بولۇۋاتقان ئىكەن. ئۇ ھەر كۇنى شۇ يەردە ئىشلەپ ئولتۇرۇپ، بىر ئۇقانىڭ سۇدىن قۇرۇت ـ قۇمۇسقىلارنى تېرىپ يىگەنلىگىنى كورىدىكەن، ئۇقا ئوزىنىڭ تاپقان ئاشۇ ئوزۇغىغا قانائەت قىلمىدىكەن، ئۇقا بىر كۇنى ئادەتى بويىچە دانلاۋاتىپ، بىر لاچىنىڭ بىر ئۇدەكنى پارە ـ پارە قىلىپ يەپ، ئېشىپ قالغىنىنى تاشلىۋېتىپ كەتكەنلىگىنى كورۇپېتۇ. ئۇقا ئوزىچە ئويلاپ: "بۇ كىچىككىنە جانۋار ئوزىدىن چوڭ نەرسىنى ئالىدى ۋە يىدى. مەن ئۇنىڭدىن چوڭ تۇرسام، نىمىشقا ئوزەمگە مۇناسىپ شىكار قىلماي، ئاشۇ سېپىق قۇرۇتلارغا قانائەت قىلىپ، ئومۇر ئوتكۇزمەن؟ بەس، ئەمدى، ئالى ھىممەتلىكنى باشلىشىم ۋە قەستىم كەمىنىنى ئاسمان بېشىغا تاشلىشىم كېرەك" دەپتۇ.

قايسى قۇشنىڭ ھىممىتى گەر بولسا يار،
قۇۋۋەتتىنىڭ بارچە ئۇستۇن ئۇچار.
ئىبرەت ئالغىن موردىن چىققان تۇتۇن،
ئورلىگەي ئاسمان تەرەپكە كۇنۇ كۇن.

شۇنىڭ بىلەن، ئۇنىڭ قۇرۇت تېرىپ يېيىشتىن كۆڭلى سوۋۇپ كېتىپتۇ - دە، شىكار قىلىش ئۇچۇن ھاۋاغا پەرۋاز قىلىپتۇ. قارىسا بىر كەپتەر ئۇچۇپ يۇرگەن ئىكەن، ئۇنى ئوۋلىماقچى بولۇپ، مولجاللاپ ئۇچۇپ ئۇنىڭ ئۇستىگە كەلگەندە، توۋەنگە قاراپ بىر ئېتىلغان ئىكەن، ئۇنى كورگەن كەپتەر سەللا ئوزىدىن قاچۇرۇشى بىلەن، ئۇقا ئوزىنى توختىتالماي پەسكە شوڭغۇپ كېتىپ، شۇستىگەرنىڭ ئالدىدىكى پالچىق لايغا موللاقلاپ چۈشۈپتۇ - دە، يۇتى ۋە قانتى لايغا پېتىپ قاپتۇ، شۇستىگەر ئۇرنىدىن تۇرۇپ ئۇقانى ئېلىپ ئويىگە قايتىپتۇ، بولدا ئۇنىڭ بىر دوستى ئۇچراپ: "بۇ نىمە؟" دەپ سوراپتۇ. "بۇ ئۇقا پوقاق، لاچىنى دوراپ كەپتەرنى ئوۋلىماقچى بولدى. لېكىن ئوزى مېنىڭ قولۇمغا چۈشتى" دەپتۇ شۇستىگەر.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۈردۇمكى، سەن ھەر كىشىنىڭ ئوزىنىڭ ھۈنىرىنى قىلىشى ۋە ئوزىگە لايىق بولمىغان ھۈنەرنى قىلماسلىغى لازىملىغىنى چۈشىنىشىڭ كېرەك.

دەرۋىش بۇ مىسالنى كەلتۈرگەن بولسىمۇ، مېنىڭ دېخانچىلىق قىلىشقا بولغان ھەۋىسىم تېخىمۇ زىيادە بولدى. ئۇ ھەقىقەتەن شەپقەت يۇزىدىن ماڭا بۇ نەسىھەتنى قىلغان بولسىمۇ، قىلچە-لىك قۇلاق سالمىدىم ۋە ئوز دېگىنىمنى قىلىپ ئازراق سەرمايە بىلەن دېخانچىلىق جابدۇقلىرىنى قەدىر ئەھۋال تەييارلاپ، بىر پارچە يەرگە ئۇرۇق چاچتىم ۋە ئىنتىزارلىق بىلەن "خامان ۋاقتىدا ھوسۇلنى كورىمەن" دەپ كۇتتۇم، ئەمما بۇ ئەھۋالدا بالا-چاقىلىرىم قېينىچىلىقتا قالدى. چۈنكى ناۋايىلىق كەسپىدىن ئۇزۇلۇق، كۇندىلىك يىگىلى تاماق تېپىلىپ تۇراتتى. بۇ دېخانچىلىقتا بىر يىل ئىنتىزار بولۇپ تۇرغاندا، ئاندىن نەتىجە قولغا كېلىدىغان ئىش ئىكەن. شۇڭا مەن: "بىراۋدىن پۇل قەرز ئېلىپ، يەنە ناۋايىلىق دۇكىنىنى تەۋرىتىپ، يەردىن ھوسۇل چىققىچە كۇن كەچۇرگەچ تۇرسام بولغىدەك" دەپ ئويلىدىم.

ئىشمنى قويۇپ بېشىم ئايلاندى،
ئىشمنى تېپىپ بېشىم ئوڭلاندى.

شۇنىڭ بىلەن شەھەردىكى خوجايىنلاردىن بىرىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن پۇل قەرز ئېلىپ ناۋايلىق دۇكىنىنى ماڭدۇردۇم، تېرىغان زىرائەتلەرگە پەرۋىش قىلىش ۋاقتى كەلگەندە بىر كىشىنى نىمكارلىققا ئېلىپ دۇكانىدا قويۇپ قويۇپ، ئۆزەم زىرائەت بېشىغا باردىم. گاھى ئېتىز بېشىغا بېرىپ، گاھى دۇكانغا كېلىپ يۈرۈپ، ئىكىكى-ئۈچ ئاي ۋاقىت ئوتتى. قارىسام دۇكانىغا قويغان ئادەم خىيانەت قىلىپ، دەسمايىنىمۇ چوكۇرۇۋېتىپتۇ. زىرائەتكە ئاپەت چۈشۈپ، قىلغان چىقىمنىڭ ئوندىن بىرىمۇ قولغا كەلمىدى. ھەيران قىلىقتا بېشىم ئايلىنىپ، ھىلىقى ئۇقانىڭ ھىكايىسىنى سوزلەپ بەرگەن دەرۋىشنىڭ قېشىغا بېرىپ، ئىككى ئىشىمدىن بولغان زىيانلارنى بايان قىلىپ بەرگەن ئىدىم. ئۇ كۈلۈپ كېتىپ: "سەن ھازىر ئىككى خوتۇنى ساقلىنى يۈلۈپ تۇگەتكەن ئادەمگە ناھايىتىمۇ ئوخشاپ قاپسەن" دىدى.

— "ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟— دەپ سورىدىم مەن.

دەرۋىش سوزلەپ بېرىشكە باشلىدى:

چا ساقال ئادەمنىڭ ھىكايىسى

بىر ئادەمنىڭ ساقلىنىڭ بېرىمىغا ئاق كىرگەن، يېرىمى تېخى قارا بولۇپ چا ساقال ئىكەن، ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى بار ئىكەن، ئۇ خوتۇنلارنىڭ بىرى قېرى، بىرى ياش ئىكەن، ئۇ ئادەم ئەگەر ئۈيقۇسى كەلسە خوتۇنىدىن بىرىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاشقا ئادەتلەنگەن ئىكەن، بىر كۈنى ئۇ قېرى خوتۇنىنىڭ ئويىگە كىرىپتۇ ۋە ئۇنىڭ قۇچىغىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قاپتۇ، قېرى خوتۇن ئۇنىڭ ساقلىنىڭ بەزىسى ئاق، بەزىسى قارا

ئىكەنلىگىنى كورۇپ، ئوز-ئوزىگە "بۇنىڭ ساقلىنىڭ قارىلىرىنى بىر يۇلۇۋېتەي، ئاقلىرى قالسۇن، ساقلىنىڭ قارىسى بولمىغاندىن كې-يىن، ئەمدى ئاق ساقال بولۇپتىمەن، ماڭا مۇشۇ قېرى خوتۇنۇم لايىق ئىكەن دەپ ئويلاپ، مېنى ياخشى كورۇپ ياش خوتۇنىدىن كەچسۇن" دەپىتۇ-دە، قۇدرىتىنىڭ يەتكىنىچە ئېرىنىڭ ساقلىنىڭ قارىلىرىنى ئاستا-ئاستا يۇلۇپتۇ.

خوتۇنلار قولىغا چۈشكەندە ساقال،
يۇلۇنماقتىن ئوزگە نە بولغۇسى ھال.

يەنە بىر كۈنى ئۇ ئادەم ياش خوتۇنىنىڭ تىزىغا بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغان ئىكەن، ئۇمۇ "بۇنىڭ ئاقلىرىنى يۇلۇۋېتەي، ھەم-مىسى قارا كورۇنسە، مەن تېخى ياش ئىكەنمەن، ماڭا ياش خو-تۇن مۇناسىپ ئىكەن دەپ قېرى خوتۇنىنى تاشلاپ، مەن بىلەنلا بولىدۇ" دەپ ئويلاپ، ئىمكان قەدەر ئاق مويىنى يۇلۇشقا باش-لاپتۇ. مۇشۇ تەرىقىدە بىرنەچچە كۈن ئوتكەن ئىكەن، بىچارىنىڭ ساقلى يۇلۇنۇپ تۈگەپتۇ. بىر كۈنى ئۇ ساقلىنى سىلىغان ئىكەن، ئىككىنچى باشقا ھېچنىمە قولىغا ئۇرۇنماپتۇ، ئۇ ھەرقانداق ناھە-پەريات قىلغان بولسىمۇ ھېچقانداق پايدا بەرمەپتۇ. سېنىڭ ھا-لىڭمۇ ئاشۇ كىشىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاش بولۇپتۇ، سەرمايىنىڭ بەزىسىنى دېخانچىلىققا سەرپ قىپسەن، بەزىسىنى ناۋايىلىققا ئىشلە-تىپسەن، مانا ئەمدى يا مەئىشتىڭ تونۇرىدا نان، يا ئوزۇق-ئوقەت خامىنىڭدا دان تاپالمىدىڭ.

بىر كۈنى تۇتتۇڭ ئۇنى كۈن ساڭا يۇز ئاچتى بۇ،
ئەمدى بىلدىڭكى قولۇڭ ئىچرە نە بۇ قالدى، نە ئۇ.

دەرۇشتىن بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىنىڭ ھەم-

مىسى ھەقىقەت ۋە راست ئىكەنلىگىنى چۈشەنمىدىم. ئۇنىڭ ئېيتقىنىدەكلا ماڭا بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ۋە نادامەتتىن باشقا ھېچقانداق مەنپەئەت يەتمىدى. قورالۇمىدىكى مال-پاللىرىنى ھەممىسىنى قەرزگە يېتىشمىگۈدەك. شۇڭا "تاقەت قىلالمىغۇدەك نەرسىدىن قېچىش ۋاجىپتۇر" دىگەن سوز بويىچە قېچىشنى مۇۋاپىق كۆردۇم-دە، بىر كۈنى كېچىسى شەھەردىن چىقىپ قاچتىم. يۈرتۇمۇ-يۇرت ئارىلاپ قېچىپ كېلىۋاتسام، يولدا ماڭا بىر كىشى ئۇچرىشىپ قېلىپ: "ھەي پالانى، بارۇ يوقۇڭنى قەرزدارلىرىڭ ئالدى. بالا-چاقىلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئولدى" دىدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يۈرتۇمدىن ئۈمىت ئۈزۈپ، نەدە بىر دانىشمەن ئادەمنى تاپسام، ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمگە تەسەللى بېرىپ يۈرۈەردىم. ھالا بۇگۈن ئۇزلىرىنىڭ سوھبەتلىرىگە مۇيەسسەر بولدۇم.

مېڭىپ بۇ يولدا ھاردىم ھەددىدىن ئارتۇق،
سېنى كوردۇمكى ئەمدى چىقتى ھاردۇق.

بۇ مېنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىمنىڭ بىر قىسمى، ئۇزلىرىگە ئەرز قىلدىم، — دەپ ھىكايىسىنى ئاخىرلاشتۇرۇپتۇ مۇساپىر مېھمان.

— سوزۇڭنىڭ راستلىغىنى بىلدىم. بۇ جەريانداغا گەرچە كوپ مۇشەققەت تارتقان بولساڭمۇ ياخشى تەجرىبىلەرنىمۇ ھاسىل قىلىپسەن. ئەمدى خاتىرەڭنى جەم قىل. جاپا-مۇشەققەتنىڭ دەۋرى ئوتۇپ، راھەت-پاراغەتكە يېتىشىپسەن. غەم شامى كېتىپ شاتلىق سەھەرى يېتىپ كەلدى، — دەپتۇ زاھىت.

مېھمان بىلەن ساھىبخان ئۇزئارا سوھبەتلىرىدىن خۇشۋاخ بولۇشۇپتۇ. زاھىت بەنى ئىسرائىل قەۋمىدىن بولۇپ، ئىبرى تىلى ئۇنىڭ ئاتا-بوۋىسىنىڭ تىلى بولغاچقا، زاھىتمۇ بۇ تىلنى ياخشى سوزلەيدىكەن، زاھىتنىڭ ئوي ئىچى، بالا-چاقىلىرىغا بۇ تىل بىلەن سوزلىگەنلىگىنى ئاڭلىغان پەرەڭ مېھماننىڭ قۇلىغىغا بۇ تىل

ناھايىتى چىرايلىق ئاڭلىنىپ، كېتىپتۇ-دە، زاھىتتىن بۇ تىلنى ئۇگىنىشنى تاما قىلىپ ئولتۇرۇپتۇ. زاھىتمۇ مېھمانىنىڭ بۇ تىلغا قىزىقىپ قالغانلىغىنى كورۇپ، تېخىمۇ پاساھەت بىلەن سوزلىگىلى تۇرۇپتۇ.

گويا قەندەك سوزلەيتتى شىرىن سوزلەر،
كۇلكە بىلەن لېۋىنى ئەيلەپ شېكەر.
شېكەرنى يىيىشلىك كورگەچكە مېھمان،
تۇتى كەبى خېرىدار بولدى شۇئان.

ئاردىدىن بىرنەچچە كۇن ئوتۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى تارتىنىش پەردىسى كوتىرىلىپ، ئۇلارنىڭ ياتلىقلىرى دوستلۇققا ئايلىنىپتۇ.

قالمىغان بولسا تەكەللۇپتىن غۇبار،
شادىمانلىق تاپقۇسى ھەر ئىككى يار.

شۇنىڭ ئۇچۇن مېھمان تارتىنمايلا زاھىتقا مۇراجىەت قىلىپتۇ:

لەۋزىڭىز ئاچقۇ كامالەت ئويىگە،
ھەنسى ئىسپات تەڭرى ھوكمىگە.

— بۇ نىمە دىگەن يارىشىملىق ۋە چىرايلىق ئاڭلىنىدىغان تىل-ھە، تىلشۇناسلارنىڭ ئەقىل قۇلىغى تا ھازىرغىچە بۇنداق گۇزەل سوزلەرنى ئاڭلاپ باقمىغان بولغىيدى، ھەممىنى كورگەن بىلىملىك زاتلارنىڭ ئەقىل كوزىمۇ ئوزلىرىدەك بۇنداق پاساھەتلىك سوز-لەيدىغان كىشىنى كورمىگەن بولغىيدى.

بىلمىدىم مەن قايسى جىنس، قايسى تۇردىنكىن بۇ سوز،
سېھىرگەرلەر سوزى دەيمۇ ياكى پەيغەمبەر سوزى.

ئەمدى مەن بۇ تىلسىنى ماڭا ئۆگىتىشلىرىنى ئۈمىت قىلىمەن ۋە بۇ پاساھەتلىك تىلنىڭ تەلىمىنى مەندىن ئايىماس دەپ ئىشىنىمەن. ئەگەر ئىلتماسىمنى قوبۇل كورسىلە ئولگىچە بۇ ئىھسانلىرىنى ئۇنۇتۇماي بۇ ئىنئاملىرىنى زىكرى قىلىپ ئوتكەيمەن.

كوپ كوردۇممەن مەرھەمەتۇ ئىھسانىڭنى،
ئىيتمغايمەن ئەمدى شۇكرىڭدىن بولەك سوز.

ــ مەن بۇ تىلسنى ئۆگىتىشنى سەندىن ئايىمايمەن، ــ دەپتۇ زاھىت، ــ ئەمما ئىسرى تىلى بىلەن پىەرەڭ تىلى بىر بىرىدىن ناھايىتى كوپ پەرقلىنىدۇ. سەن ئۆگىنىمەن دەپ ناھايىتى كوپ ئەقسل ئىشلىتىپ، كوپ جاپا چىكىپ قىلىشىڭ ئىھتىمال، شۇڭا ئۆگىنەلمەي سېنىڭ ئومرۇڭ زايا بولۇپ، مېنىڭمۇ ۋاقتىم ئىسراپ بولۇرمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن.

ــ ھەركىم بىر ئىشنى كوزلەپ قەدەم قويغان بولسا، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقۇش ئۇنىڭغا ياراشمايدۇ.

كەئبگە بارماق ئۈچۈن قويدۇم بايا ۋۇجۇدۇمغا قەدەم،
تاش پېتىپ پۈتتا تىكەن سانجىلسىمۇ بوق مەندە غەم.

مەن بۇ نىيتىمدە شۇنداق قەتئى تۇرمەنكى، ئەگەر بېشىمدىكى ھەر بىر مويۇم ماڭا قارشى بىردىن تىغ بولسىمۇ، بۇ ئىشىمدىن يانمايمەن. چۈنكى، بىر كىم بىر خەزىنىنى قولغا كەلتۈرمەكنى ئارزۇ قىلسىدىغان بولسا، جاپا ـ مۇشەققەت چېكىشتىن قورقماسلىغى كېرەك. مەن ئىلىم تەلەپ قىلىۋاتىمەن. خۇددى بىر ئوۋچى ئىلىم تەلەپ قىلىپ، ئازغىنا جاپا تارتىپ ناھايىتى كوپ دولەتكە ئېرىشكىنىگە ئوخشاش، ئىلىم ئۈچۈن چەككەن ھەر بىر جاپا ئاخىرىدا راھەتنىڭ خېرىدارلىرىغا ئايلىنىدۇ ئەمەسمۇ؟ ــ دەپتۇ پەرەڭ مېھمان.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ زاھىت.
— بىر كەمبەغەل ئوۋچى بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ مېھمان.

ئوۋچى بىلەن تالىپلار ھىكايىسى

بىر كەمبەغەل ئوۋچى بار بولۇپ، ئۇ ئوۋ ئولاش بىلەن كۈن كەچۈرىدىكەن. ئۇ ئوز كەسپىگە شۇنداق كامىل ئىكەنكى، تۈزاق قۇرۇپ ۋە تور تاشلاپ، ھاۋادىكى قۇشلارغا تېچ ئامانلىق ياكى دەريادىكى بېلىقلارغا كۈن بەرمەيدىكەن. ئۇ بىر كۈنى تۈزاق قۇرۇپ قويۇپ، مىڭبىر ھىلىگەر بىلەن ئۇچ قۇشنى ئالداپ، تۈزاق تەرەپكە ئۇچۇرۇپ، ئوزىنى دالدىغا ئېلىپ، قۇشلارنىڭ تۈزاققا چۈشۈشگە تەقەززا بولۇپ ئولتۇرسا، بىر تەرەپتىن قاتتىق ۋاقىراشقان ئاۋازلار ئاڭلىنىپتۇ. "ئابلا! بۇ ئاۋازدىن قۇشلار ئۇركۈپ كېتىپ، قېچىپ كەتمىگەي ئەمدى" دەپ ئەنسىرىگەن ئوۋچى ئولتۇرغان يېردىن قويۇپ قارىسا، ئىككى نەپەر مەدرىسە تالىپى ھوللىلىق توغرىسىدا سوز تالىشىپ، بەس - مۇنازىرە قىلىشۋاتقان بولۇپ، ئاڭلانغان ئاۋازلار شۇلارنىڭ ئاۋازى ئىكەن. ئوۋچى ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ يالۋۇرۇپتۇ:
— ئاۋازلىرىنى پەسەرتىڭلا ھوللىدىرىم. بىكار، قۇشلار ئۇركۈپ كېتىپ، ئەجرىم زايا بولۇپ كەتمىسۇن.
— ئەگەر قۇشنى تۇتقان ۋاقتىڭدا، بىرىمىزگە بېرىدىن بەرسەك غوغا قىلمايمىز، — دەيىشىپتۇ تالىپلار.
— ھەي ئەزىزلەر، — دەپتۇ ئوۋچى، — مەن كەمبەغەل ۋە بالا-چاقىلىق ئادەم. خوتۇن، بالا - چاقامنىڭ يېمەك - ئىچمىكى مۇشۇ مەن قىلىۋاتقان ئوۋغا قاراشلىق. ئەگەر سىلەر ئىككىنى ئېلىۋالساڭلار قالغان بىرى بىلەن بالا - چاقىلىرىمنى قانداق رازى قىلىمەن.
— سەن دېگەن ئوۋچى، — دەپتۇ ئۇلار، — ھەر كۈنى شىكار

قىلىپ تۇرسەن. ھەر خىل قۇشلارنى قولۇڭغا چۈشۈرسەن. بىز بولساق ئومرىمىز ئىچىدە شىكار دېگەننى كورۈپ باققىنىمىز مۇشۇ. شۇڭا ھەرگىز بۇ غەنىمەتنى قولدىن بەرمەيمىز. ئەگەر بىرىشكە ۋەدە قىلمىساڭ غوغا باشلايمىز، قۇشلىرىڭمۇ ئۇچۇپ كېتىدۇ.

ئوۋچى چارە تاپالماي، ئۇلارنىڭ شەرتىنى قوبۇل قىلىپتۇ. لېكىن قۇشلار تۇزاقنا چۈشكەندىن كېيىن، بەرگۈسى كەلمەي، تەر - خەشلىك قىلىشقا باشلاپتۇ:

— قۇشنى مەندىن ئېلىپ نېمە قىلىسلەر؟

— مەدرىسىگە ئېلىپ بېرىپ، مۇدەررىسنىڭ ئالدىغا قويىمىز، دوستلىرىمىزنى مېھمان قىلىمىز.

— مېنىڭ تۇزدىكىمنى سىلەرنىڭ مەدرىسەڭلەردىكىلەر توقۇمىغان، يېپىلىرىنى ھوللىلار ئەشمىگەن، تۇزاقنى مەن ۋەخپە يەرگە قۇرمىغان، ۋەخپە غەللىدىن دان چاچمىغان: يا مەن كۈچۈمنى مەدرىسگە ۋەخپە قىلمىغان، مېنى قورقۇتۇپ قۇشنى ئېلىۋالساڭلار شەرىئەتكە راۋا كېلەمدۇ؟ — دەپ ۋاقىراپتۇ ئوۋچى.

— بىز سېنى قورقاتمىدۇق. پەقەت ئۇزەڭ ۋەدە قىلغان ھەققىمىزنى تەلەپ قىلدۇق. قۇشنى بەرمىسەڭ شەرتىڭ بۇزۇلىدۇ. ۋەدىگە ۋاپا قىلىشىڭ كېرەك - تە، — دېيىشىپتۇ تالىپلار.

ئوۋچى تەڭلىكتە قاپتۇ. بىرىگە بىردىن قۇش بېرىپتۇ ۋە ئۇنداق دەپتۇ:

— زېيانىنى مەن تارتتىم، سىلەرگە توھپىمۇ بەردىم. ئەمدى ھىلىقى بىر بىرىڭلار بىلەن بەسلىشىۋاتقان گېپىڭلارنى ماڭمۇ ئۇقتىپ قويۇڭلارچۇ، كۈنلەرنىڭ بىرىدە پايدىسى تېگىپ قالسا ئەجەپ ئەمەس.

— بىر خۇنسە توغرىسىدا مۇنازىرە قىلىشقان ئىدۇق.

— خۇنسە دېگەن نېمە ئۇ؟

— نەركەكمۇ ئەمەس، چىشىمۇ ئەمەس نەرسىنى خۇنسە دەيدۇ، — دەپتۇ تالىپلار.

ئوۋچى بۇ گەپنى ئېسىدە مەھكەم تۇتۇۋاپتۇ ۋە بىر دانە قۇشنى ئېلىپ بالا - چاقسىنىڭ قېشىغا بېرىپ، ناھايىتى تەڭلىك بىلەن بىر كۈننى ئوتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى خۇددى زەررىن توخۇ ئوز پەرلەرىنى تۆزاق ئىچىگە تاشلىغاندەك، قۇياش پۈتۈن ئالەمگە نۇر ياغدۇرغاندا، ئۇ، ئوۋچى تورنى كوتىرىپ دەريا لېۋىگە كەپتۇ - دە، تەۋەككۈل قىلىپ دەريانىڭ تور تاشلاپتۇ. تاسادىپەن تورغا بىر بېلىق ئىلىنىپتۇ. ھەيران، ئۇ شۇنداق چىرايلىق بىر بېلىق ئىكەنكى، ھېچقاندىق سۇ ئۇنداق رەڭمۇ - رەڭ تاۋلىنىدىغان بېلىقنى تەرىپلەپ قىلمىغان ۋە ھېچبىر سۇ خەلقىنىڭ كوزى بۇنداق ئاجايىپ شەكىللىك بېلىقنى كورمىگەن ئىكەن.

قوسىغى كۈمۈشتەك ئاق ھەم پارقىراق،
كوزلىرى ئاپتاپتەك روشەن ۋە ئويناق.
دۇمبىسى رەڭمۇ - رەڭ گۈزەل تاۋلانغان،
گويا كى ئالەمنى پۈتۈن يېپىنغان.

ئوۋچى ئۇنى كورۈپ، ھەيران ھەس قاپتۇ ۋە: "مەن بۇ يېشىمغا كەلگىچە بۇنداق چىرايلىق بېلىقنى كورمەپتىكەنمەن. ياخشىسى، بۇنى پادىشاغا سوغا قىلاي. ئەگەر پادىشانىڭ نەزىرىگە يېقىپ قالسا، مېنى ئېھتىياجدىن چىقارسا ئەجەپ ئەمەس" دەپ ئويلاپ، بېلىقنى كوتىرىپ پادىشانىڭ دەرگاھىغا كەپتۇ. دەل شۇ كۈنى پادىشا ئوزىنىڭ خاس مەنزىلىدە ئولتۇرغان ئىكەن. پادىشا ئۇ جايغا مەرمەردىن بىر كول ياساتقان ۋە ئۇ كولگە خىلمۇ - خىل بېلىقلارنى سالدۇرغان ئىكەن.

بارلىدى كۈمۈش تەنلىك بېلىقلار،
قۇلاقلىرىدا مەرۋايىت - ھېقىقلار

پادىشا يەنە يېڭى چىققان ئويدەك بىر قېيىق ياسىتىپ سۇغا چۈشۈرگەن ئىكەن.

يەنە بىر كەچمك قېيىق بار ئىدى ئۇندا،
ئاي ئاسماندا ئۇزگەندەك ئۇزەتتى سۇدا.

دەل شۇ چاغدا، پادىشا ئۇ كولگە نەزىرىن تاشلاپ، بېلىقلار رەڭ-گىنى تاماشا ئەيلەپ تۇرغان ئىكەن. ئۇۋچى بېلىقنى ئۇنىڭغا تەق-دىم قىلىپتۇ. پادىشا ئۇنى كورۈپ، خۇرسەن بولۇپ كېتىپتۇ ۋە ئۇۋچىغا مىڭ دىنار ئىنئام بېرىشكە بۇيرۇپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ۋە-زىرلەردىن بىرى پادىشاغا ئاستاغىنا ئىلتىجا قىلىپتۇ:

— پادىشاھى ئالەم!

نۇر چۈشۈرسۇن تاجى تەختىگە بولۇپ بەختىك چىراق،
دولىتىك بولسۇن ھەمىشە بارچە ئاپەتتىن يىراق.

بۇ چاغاندا ئۇۋچى دىگەن تولا گەپ. بېلىق دىگەننىك ھەددى ھىساۋى يوق. ئەگەر سىلە بىر بېلىققا مىڭ دىنارىدىن پۇل بېرىۋېرىدىغان بولسىلا، ئۇنىڭغا خەزىنە تۇشامدۇ؟ خەرج - خىراجەت يېتىشەمدۇ؟ بېلىق دىگەننىك باھاسى تايىنلىق نەرسە، ئۇۋچىنىڭ بېلىقنىك باھاسىغا چۈشلۈق ئىنئام بەرسىلە كۆپايە. ھەر كىشىگە ئۆز ھالىغا چۈشلۈق مەرھەمەت قىلىش كېرەك!

يۈز پاتمان سۇ سىغدىغان كولگە ئەگەر،
ئۇچ يۈز پاتمان سۇ باشلىسا ۋەيران بولۇر.

— مەن ئۇنىڭغا مىڭ دىنار بېرىشكە ۋەدە قىلدىم. ئەمدى سوزۇمدىن يېنىۋالسام توغرا كەلمەيدۇ، — دەپتۇ پادىشا.

— مەن بىر ھىلە ئويلىدىم، — دەپتۇ ۋەزىر، — شۇنداق قىلـ

ساق پادىشاھىمنىڭ ۋەدىسىگىنى خىلاپ كەلمەيدۇ ھەم خەزىنىگە زىيان يەتمەيدۇ.

— قانداق ھىلە ئويلىدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— ئۇۋۇچىدىن، "بۇ بېلىقنىڭ ئەركەكمۇ، چىشىمۇ؟" دەپ سورايمىز، — دەپتۇ ۋەزىر، — ئەگەر ئەركەك دىسە، "چىشىنى تېپىپ ئەكىلىپ بېرىڭ، مىڭ دىنارنى ئالغىن" دەيمىز، ئەگەر چىشى دىسە، "ئەركىگىنى تېپىپ ئەكىلىپ بېرىڭ ئالتۇننى ئال" دەيمىز. شۇنداق قىلساق ئۇ تېپىپ ئەكىلىشكە ئاجىزلىق قىلىدۇ - دە، ئاندىن كېيىن ئازراق بىر نەرسە بەرسەك رازى بولۇپ كېتىدۇ.

— ھەي ئۇۋۇچى، — دەپ سوراپتۇ ۋەزىرنىڭ مەسلىھىتىنى ماقۇل كۆرگەن پادىشا، — بېلىقنىڭ ئەركەكمۇ - چىشىمۇ؟

ئۇۋۇچى تەجرىبىلىك ۋە زېرەك كىشى ئىكەن. ئۇ پادىشا ۋە ۋەزىرنىڭ بۇنداق سوئالىنى سوراشتىكى غەرەزنى چۈشىنىپتۇ - دە، پىكىر غەۋۋاسىنى تەدبىر دەريالىغا چۈشۈرۈپ، ئۇنىڭدىن جاۋاپ گوھىرىنى ئاختۇرۇپ، تۇنۇگۈن ئولىمالاردىن ئۆگىنىۋالغان سوزنى تېپىپ چىقىپتۇ:

— بېلىقنىڭ خۇنىسى، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ئۇ.

پادىشاغا ئۇنىڭ جاۋاۋى ماقۇل كېلىپ، دەرھال خەزىنىدىن مىڭ دىنار ئەپچىقتۇرۇپ، ئۇنىڭغا بېرىپتۇ ۋە ئۇنى ئوزىنىڭ خاس خادىملىرىدىن قىلىپ تەينىلەپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، ئۇۋۇچى ئولىمالارغا ئىككى قۇش بىلەن خىزمەت قىلىپ، بىر ئېغىز ئىلىم ئۆگەنگىنىگە بەرگىنە - دىن مىڭ دىنار پۇل تاپتى ۋە پادىشالىقنىڭ مەرھەمىتى بىلەن غېمى تۈگەپ بېشى ئۇستۇن بولدى. دىمەك ئىلىم ئۆگىنىش ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەت چېكىش ۋە ئالىملارغا خىزمەت قىلىشتىن كىشىگە ناھايىتى كوپ پايدا - مەنپەئەت ۋە بەرىكەت ھاسىل بولىدىغانلىقىدۇر.

ئىلىم تاپساڭ بولۇرسەن ئەلگە پىسەنت،
دانىشىڭ بىرلە بولۇر قەدرىڭ بەلەنت.
ئىلىم ئىستەپ كوپ جاپا چەكسەڭ ئەگەر،
ئەيلىگەيسەن قارا تۇپراقلارنى زەر.

زاھىت مېھمانىنىڭ سوزلىرىدىن ئۇنىڭ ئىبرى تىلىنى ئۇگەنىشكە ھەقىقەتەنمۇ چىڭ بەل باغلىغانلىغىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا تەلەم بېرىشكە باشلاپتۇ، لېكىن بىر نەچچە ۋاقىت ئۇنىڭغا ناھايىتى ئىخلاس بىلەن ئۇگەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ھىچ تىلى كەلمەپتۇ. زاھىت ئۇنىڭغا ھەر قانچە كوپ ئۇگەتكىنى بىلەن پايدىسى بولماپتۇ. زاھىت ئۇنىڭ كوڭۇل باغچىسىغا سوز دەرىخىنى تىككەن بولسىمۇ، مەھرۇملىقتىن باشقا ھىچقانداق مېۋە بەرمەپتۇ.

كىشىگە تەۋپىق مەدەتكار بولمىسا،
پايدا بەرمەس تىرىشىش ھەم ئىلىنجا.

بىر كۈنى زاھىت مېھمانغا شۇنداق دەپتۇ:
ــ ھەي قىممەتلىك مېھمان! بۇ قىيىن ئىشنى ئۇزەڭ پەيدا قىلدىڭ ۋە كوڭلۇڭنى رەنجىتىپ بىر مۇنچە جاپاغىمۇ قالدىڭ. شۇنداقتىمۇ بۇ تىلغا ھىچ ئاغزىڭ كەلمەيۋاتىدۇ، ئەمدى ھەپسەلەڭ كەلمىگەن ئىشنى قىلمەن دەپ ئاۋارە بولماي، بۇ تىلنى ئۇگىنىشتىن ۋاز كەچسەڭ بولۇرمىكىن؛

بىلسەڭ ئەگەر مۇرادىڭ كەلمەس بولسا قولۇڭدىن،
ئۇنىڭ ئۇچۇن ئارتۇقچە چەكمىگەيسەن رەنج ئەلەم.
يۇرگەن يولۇڭ ئەگەردە يەتكۇزمىسە مەنزىلگە،
يۇرمىگەيسەن ئۇ يولغا قويۇپ بېھۇدە قەدەم.

هالىڭغا مۇناسىپ كەلمەيدىغان تىلنى ئۇگىنىمەن دەپ، ئانا تىلىڭنى تاشلاپ قويۇشۇڭمۇ ياخشى ئىش ئەمەس.

— ئاتا - بوۋا، ئەجدادلىرىنىڭ جاھىللىق ۋە بىلىمسىزلىكلىرىنىمۇ ئەتۋارلاش ئەخمەقلىقتۇر، — دەپتۇ مېھمان، — بۇ توغرىدا مەن ھەرگىز دوراملىق قىلمايمەن، بەلكى ھەقىقەت يولىغا ماڭمەن. ئەجدادىنىڭ نادانلىقلىرىغا تەقلىت قىلغۇچىلار ھېچقاچان گۈمان باياۋانىدىن چىقىپ، ھەقىقەت مەنزىلىگە يېتىپ بارالمايدۇ.

ئەي دوراملىق، تاشلىۋەتسەڭ پەردىنى،
كورگەيسەن ھەق نۇرى بىرلە بارچىنى.
ھەقنى قىلغىن ھەممە تەقلىتتىن جۇدا،
ھەقنى داۋۇت بىل، ئۇ تەقلىتنى سادا.

— مەن ساڭا نەسىھەت قىلىش بىلەن ئوز بۇرچۇمنى ئادا قىلدىم، — دەپتۇ زاھىت، — لېكىن ساڭا ماقۇل كەلمىدى. سەن ھازىر پەرەڭ تىلى بىلەن ئوزەڭنىڭ خالىغان سوزۇڭنى ئېيتالايسەن، ئەمما ئىبرى تىلنى تولا تەكرارلاش نەتىجىسىدە پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ كېتىپ، ئۇنىمۇ بىلەلمەي، بۇنىڭدىنمۇ قۇرۇق قالۇرسەنمەكىن دەپ ئەنسىرەيمەن. سېنىڭ ئەھۋالىڭ خۇددى كەكلىكنىڭ مېڭىشىنى ئۇگىنىمەن دەپ ئوزىنىڭ مېڭىشىنىمۇ ئۇنتۇپ قالغان قاغىنىڭ ئەھۋالىغا ئوخشاپ قالمىسۇن يەنە!

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ مېھمان.

— بىر كۈنى بىر قاغا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ زاھىت.

دوراملىق قاغىنىڭ ھىكايىسى

بىر كۈنى بىر قاغا ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، يەر ئۇستىدە نەزەر

سالغان كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك دەرىجىدە ناھايىتى چىرايلىق يورغىلاپ يۈرگەن بىر كەكلىكنى كورۈپ قاپتۇ.

ئەجەپ خۇشخۇي قەدەم تاشلاپ دىلىمنى بىقارار قىلدىڭ،
يەنە بىر جىلۋە قىلغىن بۇ جېنىمنى ھەم قىلاي قۇربان.

كەكلىكنىڭ شۇنداق چىرايلىق قەدەم تاشلاشلىرى قاغىغا ياراپ قاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ مېڭىشلىرىنى ئۆگەنمەكچى بولۇپ، ئۇمىت قىلىپ داۋاملىق ئۇنىڭ كەينىدە يۈرۈپ، ھۆلازىمەت قىلىشقا باشلاپتۇ ۋە ئۇنىڭ يورغىلاشلىرىنى تاماشا قىلىپتۇ.

خىرامان يورغىلاپ گۈلشەندە جەۋلان ئەيلىسەڭ كەكلىك،
بۇ ئاقساق پۇتۇم بىرلە سېنى قانداق قىلاي تەقلىت.

بىر كۈنى كەكلىك قاغىغا شۇنداق دەپتۇ:
ــ ھەي دىۋە تەلەت قارا يۈز، نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ماڭا ئەگىشىۋېلىشىڭدىكى غەرىزىڭ نىمە؟
ــ ئەي گۈزەل كۆلگۈنچەك كەكلىك:

مېڭىشىڭ كۆڭلۈمنى ئالدى، مەن كۆڭلۈڭنى كەيندىن،
نالەيۇ پەريات قىلىپ تىنماي يۈرەرمەن بىقارار.

ماڭا سېنىڭ مېڭىشىڭنى ئۆگىنىش ھەۋىسى پەيدا بولدى. شۇڭا نەچچە ۋاقىتتىن بېرى ئارقاڭدىن قالماي يۈرۈۋاتىمەن. سېنىڭ مېڭىشىڭنى ئۆگىنىپ ئۇزەمگە پەخىر پەيدا قىلاي دەيمەن.
ــ ھەيھات، ــ دەپ كۈلۈپ كېتىپتۇ كەكلىك، ــ سەن نەدە، مەن نەدە؟ سېنىڭ مېڭىشىڭ ۋە سېنىڭ يورغىلىشىم ئوزىمىزگە خاس ئىككى خىل تۇغما خۇسۇسىيەت تۇرسا، خالىغىنىڭ

قىلغان ئىشنى مەخلۇق ھەركەت قىلىپ ئۆزگەرتكىلى بولامدىكەن؟ بۇ خىيالدىن ۋاز كەچكىن، بۇ ئىش سېنىڭ قابىلىيىتىڭگە لايىق ئىش ئەمەس.

ــ بۇ ئىشقا قەدەم قويغان ئىكەنمەن، نەسىھەت ۋە تەنبىھ بىلەن ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمەيمەن.

مەن تەۋەككۈل كېمىسىن سالدىم بۇ غەم دەريالىغا،
يا ئولۇمگە ئۇچرىغايمەن ياكى تاپقايمەن مۇرات.ــ

دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ قاغا.

شۇنداق قىلىپ بىچارە قاغا بىرنەچچە ۋاقىت كەكلىكنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپتۇ، لېكىن ئۇنىڭ مېڭىشىنى ئۇنىڭغا لەمگەنلىكىنى ئۇستىگە ئۇزۇنىڭ مېڭىشىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ ۋە ھەرقانچە تىرىشىپ باقسىمۇ بۇرۇنقى ئادىتىنى تاپالماپتۇ.

بۇ مەسىلىنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، سەن ئۆزەڭنى بىر ۋۇدە جايىغا سالغانلىغىڭنى ۋە ناموۋاپىق ئىشنى باشلاپ قويغانلىغىڭنى چۈشىنىشىڭ كېرەك. خۇددى دىخانچىلىق قىلىمەن دەپ ناۋايىلىغىنىمۇ زابا قىلىۋەتكىنىڭدەك، ئاخىرى ئېرى تىلىنى ئۆگەتمەن دەپ پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ قالسەن ئەمدى.

بېرىپ جاننى ۋەسالىغا يېتەرمەن دەپ ئۇمىت تۇتتۇم،
جېنىمنى بەردىمۇ ئەما ۋەسالىدىن قۇرۇق قالدىم.

مېھمان زاھىتنىڭ نەسىھىتىنى قوبۇل قىلماي، ئېرى تىلىنى تەكرارلاشقا باشلاپتۇ. ئاقىۋەت ئۇ تىلىنى ئۇنىتىپ قويۇپ پەرەڭ تىلىنىمۇ ئۇنتۇپ قاپتۇ.

مانا بۇ ئۆز ئىشىنى تاشلاپ، ئۆزگە لايىق بولمىغان ئىشنى باشلاپ، زىيان تارتقان كىشىلەرنىڭ داستانى. بۇ باپ پادىشالار-

نىڭ دىققەت قىلىشى ۋە ئەھمىيەت بېرىشىگە تەئەللۇقتۇر. ئەگەر پادىشا ھاكىمىيىتىنىڭ ئەبەدى بولۇشىنى، پۇقرالىرىنىڭ تۇرمۇشى پاراۋان، دۇشمەنلىرى يەر بىلەن يەكسان، دوپىلىرى شاد-خەنـ دان بولۇشىنى خالايدىغان بولسا، بۇ باپتىكى سوزلەرنى چوڭقۇر ئويلاپ بېقىشى كېرەك ۋە بۇنىڭدىن بەھرە ئالغانلىغىنىڭ نەتـ جىسى سۈپىتىدە، بىلىمسىز نادان كىشىلەرنى بىلىملىك ئالىملار بىلەن باراۋەر كورمەسلىگى كېرەك. چۈنكى نادان كىشىلەر ھەمىشە ئوزىنى چوڭلار ۋە بىلىملىك كىشىلەر بىلەن باراۋەر كورىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەھۋالى خۇددى ئارغىماقنىڭ قېشىغا كېلىپ قالسا ئۇنىڭ بىلەن چېپىشقىسى كېلىدىغان توكۇر ئېشەككە ئوخشايدۇ. ۋاھالەنـ كى ئۇلار چېپىشىپ قالىدىغان بولسا، ئېشەك ئارغىماقنىڭ ئايىغى ئاستىدىن چىققان چاڭغىمۇ يېتىشەلمەيدۇ.

كوزىغا قويسا ئەگەر كوز لەئلە ۋە گوھەر بىلەن،
ئوخشىماس ھىچ ۋەجە بىرلە ئەسلى جەمشىت جامىغا.

ئەگەر ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرق - تاپاۋەت يوقالسا، نادانلار ساۋاتلىقلارنىڭ ئورنىغا ئولتۇرۇشسا، ساۋاتلىقلار ئوزىنى ئالىملار بىلەن سېلىشتۇرۇپ لاپ ئۇرۇشسا، نەتىجىدە پادىشانىڭ شان - شەۋكىتى سۇنىدۇ، مەملىكەتكە خەۋپ يېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنـ ھۇ، بۇرۇنقى ئوتكەن پادىشالار بەدئىسىل ۋە نادانلارغا ئىلىم ۋە خەت قىلدۇرمىغان، ئەگەر كاسىپلار پەزىلەت تېپىپ ئەھلى دولەتكە ئايلانسا، مولا ئالىملار كاسىپلارنىڭ ئورنىغا چۈشسە مولا ئالىملار - قانداقمۇ كاسىپـ لارنىڭ ھۇنىرىنى قىلالىسۇن؟ كاسىپلاردىن قانداقسىگە ئالىملارنىڭ بىلـ مى چىقسۇن؟ ئۇنداق بولىدىغان بولسا، بۇنداق ئەھۋالنىڭ پۈتۈن مەمـ لىكەتكە زىيىنى تەسىر قىلىپ، بارلىق ئامۇخاسىنىڭ مەئىشىتى بۇزۇلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن، بارلىق ئەقىللىق كىشىلەر ئولىمالارنىڭ ۋەزـ نەسىھەتلىرىگە قۇلاق سېلىپ، ئۇنى كوڭلىگە ئورنىتىشى، ئۇنىڭدىن

ئالغان بەھرە بىلەن تەجرىبە ھاسىل قىلىپ، ئەدەپ - تەخلاق، قائىدە - يوسۇننى ئەيىپ نۇقسانلاردىن تازىلىشى كېرەك.

ئۇنى دىگەن جاھاندا مەرد - ئاقىل،
نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ بولسا كامىل.
گويا سوز گوھەردۇر، ئېيتقۇچى غەۋۋاس،
سەن ئالغايسەن ئۇنىڭدىن گوھەرى خاس.

ئون ئىككىنچى باب

يۈۋاش بولۇش، ئېغىرلىق قىلىش ۋە ئويلاپ ئىش كۆرۈشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا

دولەتمەن شاھنشاھ داڭدار ھەكىمگە قاراپ، ئۇنى ماختاپ شۇنداق دەپتۇ:

ئەي ئالەم ئىچرە بىر يېگانە ھەكىم،
كورمىدى زاماندا سەندەكنى ھېچكىم.

ــ ئۇز كەسپىنى قويۇپ باشقا بىر ئىشقا تۇتۇش قىلىپ، ئۇنىمۇ قولغا كەلتۈرەلمەي، بۇنىمۇ قولدىن كەتكۈزۈپ قويغان كىشىنىڭ داستانىنى بايان قىلدىڭ. ئەمدى پادىشالارنىڭ قايسى سۈپەتلەرى ياخشىراق ۋە قايسى خىسلەتلىرى يېقىملىقراق ئىكەنلىگىنى ئېيتىپ بەرسەڭ ئىكەن. مەن ئون ئىككىنچى ۋەسىيەتتە: "پادىشالار يۈۋاشلىق ۋە ئېغىرلىقنى ئۆزلىرىگە لازىم تۇتۇشى كېرەك" دېگەنىنى كۆرگەن ئىدىم. شۇنداق كېيىن مەندە: "پادىشالار ئۇچۇن يۈۋاشلىق ياخشىمىدۇ ياكى ساختاۋەت، ياكى شىجائەت ياخشىمىدۇ؟"

دىگەن شۇبھە پەيدا بولدى. مۇشۇ شۇبھىنىڭ تۈگۈنىنى كۆڭلۈمدىن يېشىپ، بۇ ئۇچ سۈپەتنىڭ قايسىسى ياخشى ئىكەنلىگىنى تاللاپ بەرسەڭ.

شىرىن سوزلۈك بەرەھمەن گوھەردەك ئىبارىلەر بىلەن شۇنداق دەپتۇ:

ئەي شاھىم ھەممىگە سەنسەن ھوكۈمران،
تۈتار ھەر ھوكمىڭنى زىمىن ۋە ئاسمان.

ــ بىلگىنكى، پادىشانى ئۇلۇغ ۋە ھەيۋەتلىك كۆرسىتىدىغان، ۋۇقارالارنىمۇ پادىشادىن خوشال بولدىغان سۈپەت يۈۋاشلىق ۋە خۇشخۇيلۇقتۇر. سەن قايسىسى ياخشى ئىكەنلىگىنى ئايرىيالمايۋاتقان ھىلىقى ئۇچ سۈپەتنىڭ ھەممىسى پادىشالارغا كېرەك بولىدىغان خىسلەتلەردۇر. ئەمما شىجائەت ئاندا ـ ساندا كارغا يارىماي قالىدۇ، ساخاۋەت بىلەن يۈۋاشلىق بولسا ھەممە ۋاقىت زورۇردۇر. شۇنداق بولغاندىن كېيىن، سېخىلىق ۋە يۈۋاشلىق شىجائەتتىن ياخشىراق بولىدۇ ـ دە! ئىككىنچىدىن ساخاۋەتنىڭ پايدىسى پادىشانىڭ ئىئانىدىن بەھرە تېپىشقاسالاھىيىتى بار بولغان كىشىلەرگىلا يېتىدۇ. لېكىن يۈۋاشلىقنىڭ مەنپەئەتى بارلىق ئامۇخاسقا، لەشكەر ھەم ۋۇقارالارنىڭ ھەممىسگە يېتىپ بارىدۇ. بۇنىڭدىن يۈۋاشلىقنىڭ ئۇ ئىككىسىدىنمۇ ئەۋزەل ئىكەنلىگى مەلۇم بولىدۇ.

بولسا كىمنىڭ قەلبى ياخشى ھەم مەجەزى خۇشپېئىل،
سەن ئۇنى شەكسىز دىگىنكى كىشىلەرنىڭ ياخشىسى.

بۇزرۇكلاردىن بىرى: "ئەگەر بىر تال قىلنىڭ بىر ئۇچىنى مەن تۇتسام، يەنە بىر ئۇچىنى ھەممە خالايىق تۇتۇپ تارتىپ ئۇزەكچى بولسا، ھەرگىزمۇ ئۇزىلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار كۆچ بىلەن تارتسا،

مەن ئۇلار تەرەپكە بارسەمەن. ئەگەر ئۇلار كۆچمىسە، مەن ئاستا تارتىپ، ئۇلارنى ئوز تەرىپىمگە ئەكېلىمەن. يەنى مېنىڭ يۇڭاشـ لىغىم ۋە خۇشخۇيلۇغۇم شۇ دەرىجىدىكى ئالەم ئەھلىنىڭ ھەممىسى بىلەن ياخشى چىقىشىمەن" دىگەن ئىكەن.

مەن ئۇنى ئىستەرمەنتۇ ئۇ ئوزگىنى كوزلەر ھامان،
كەلمىسە ئۇ مەن تەرەپكە مەن بارۇرمەن ئۇ تامان.

بىلمەك كېرەككى، ئېغىرلىق ۋە يۇڭاشلىق پادىشالار ئۈچۈن زىيۇ-زىننەت بولىدىغان ياخشى خىسلەت. چۈنكى ئۇلارنىڭ ھوكۇملىرى جاھان ئەھلىنىڭ جانلىرى ۋە مالىرى ئۈستىدە يۈرگۈزۈلىدۇ. بەس، ئۇلار ئەگەر خۇيلىرىنى يۇڭاشلىق ۋە دىيانەت بىلەن زىننەتلىمسە، بىر قوپاللىق بىلەن خالايىقنىڭ ھاياتلىغىنى بەربات قىلىۋېتىدۇ-دە، مەملىكەتنىن نىزام ۋە كوڭۈل ئارامى يوقىلىدۇ.

ھوكۇم سۈرمەك كېرەكتۇر شاھى دەۋران،
قىلىپ چوڭقۇر پىكىرلەرنى پاراۋان.
پىكىر قىلماي راۋان قىلسا سىياسەت،
دەخلىگە ئۇچرىغاي پۈقرا ۋە دولەت.

ئەگەر پادىشا ساخاۋەت سۇيى بىلەن جاھان يۈزىدىن ئېھتىياج غۇبارىنى يۇيسا ياكى شىجائەت ئوتى بىلەن دۇشمەنلەر ئومرىنىڭ خامىنىنى كويدۇرسە، شۇ سۇپەتلەر بولۇپ تۇرۇپ، ئەگەر خۇيى قوپال بولسا، بىر جاپا بىلەن ساخاۋىتىنىڭ بۇلغىنى تىندۇرۇۋېـ تىدۇ؛ بىر غەزەپ بىلەن مىڭلاپ كىشىنىڭ جانلىرىنى قىرىۋېتىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ساخاۋىتىدە نۇقسان ۋە شىجائىتىدە كەمچىلىك بولـ مىسۇ، دوستلۇق، كوڭۈل ئىزلەش، يۇڭاشلىق ۋە خۇشخۇيلۇق بىلەن پۈقرالار ۋە لەشكەرلەرنى ئوزىدىن خوش قىلالايدۇ - دە،

پۈتۈن جاھان ئەھلىنى تەرەپتارلىق ۋە خىزمەتكارلىق رىشتىسىگە باغلىيالايدۇ.

گۈل يۈزۈڭ ئەلگە ياخشى ئېچىلسا،
جان دىماغىنى بۇيى خۇش قىلسا.
بەرسە جاھانغا خۇلقۇڭ ئارايىش،
بولغۇسى ئاندىن ئەلگە ئاسايىش.

ئاندىن، پادىشا يۈۋاش بولۇشىڭ ئۈستىگە، ئېغىر بېسىق بولۇشى كېرەك. چۈنكى چىدامسىز يۈۋاشلىق ئەيىپتىن خالى ئەمەس. ئەگەر كىشى يۈۋاشلىق قىلىپ، نۇرغۇن كۆلپەتلەرنى كوتەرگەن ھالەتتىدۇ، ئاقۇۋىتىدە يەڭگىللىك قىلىپ قويسا، بارلىق بەرداشلىقلىرىنىڭ ھەممىسى زايا بولىدۇ!

بەرداشلىق يېرىگە قويساڭ گەر ئاياق،
شەۋكىتىڭ يېنىڭدا تۇرغاي مىسلى تاغ.

پادىشالار غەزەپتىن يىراق بولۇشى لازىم. چۈنكى ئۇنىڭ ئاقىۋىتى پۇشايمانلىق كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ: "يۈۋاشلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ خۇيى، ئاچچىقلانماق ئىنسانىڭ ئىشى" دىگەن گەپ بار. ھەقىقەت ئەھلىنىڭ ئالدىدا شۇ ئىش ئېنىق ۋە مۇقەررەركى، ھەركىشى ئۆزىنىڭ غەزىۋى ئۈستىدىن غالىپ كېلەلمىسە، ساداقەتلىك دەرىجىسىگە يېتەلمەيدۇ. «ناۋادىرۇل كەلىمات» ① دىگەن كىتابتا شۇنداق يېزىلغان ئىكەن:

بىر كىشى بىر بۆزرۇكۇاردىن: "بارلىق ياخشى خۇلۇقنى كىشىنىڭ يالدا تۇتۇشى ئاسان بولغان بىر سۈپەتكە يېغىنچاقلاپ بەرسەڭ؟" دەپ ئاتاماس قىلغان ئىكەن. ئۇ بۆزرۇك كىشى:

① ناۋادىرۇل كەلىمات — "نادىر سۆزلەر".

"غەزەپنى تەرك ئەتمەك ھەممە ياخشى خۇيلارنىڭ ئاتىسى، ئاچچىق-لانماق بارلىق يامان خۇيلارنىڭ ئانىسى" دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

گەنە - ئاداۋەت ئەمەس ئىنسانىنىڭ ئىشى،
بەلكى ئۇ شۇمنىڭ، يامانىنىڭ ئىشى.
ئالەم ئىچرە شۇم ئاداۋەتچى بولۇر،
كى بۇلارنىڭ ئەسلى دوزاختىن ئىرۇر.
گىنەخور دوزاخ ئارا تاپقاي قارار،
چۇنكى كۇل ئازگال ئىچىگە تاشلىنار.

پادىشالارغا ۋەزىر شۇنىڭ ئۈچۈن لازىمكى، ئەگەر پادىشا-لار سەلتەنەت غۇرۇرى بىلەن يۇقاشلىق يولىدىن چىقسا، ۋەزىرنىڭ نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارنى توختىتىۋېلىشى ھەم چىدام مۇقامىغا كەلتۈرۈشى ئۈچۈن زورۇردۇر. مۇشۇ تەۋپىقنىڭ بەركىتىدىن ئۇلار ھەممە ئىشتا غالىپ بولالايدۇ. شان - شەرەپ ۋە غەلبە ئۇلارغا ھەمىشە يار - مەدەتكار بولىدۇ. ئەگەر تاسادىپەن پادىشا نەپس ھاۋانىڭ كەينىگە كىرىپ، غەزەپ يۇزىسىدىن بىر ئىشقا ھوكۇم سۈرىدىغان بولسىمۇ، ئۇنى ۋەزىرگە بۇيرۇيدۇ، ۋەزىر بولسا توغرا تەدبىرى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشى چۈشەنچە بېرىدۇ. تاقەتسىزلىگى ۋە يەڭگىللىگىنىڭ زەربىسى چۈشىنىپ بولۇشتىن بۇرۇن، پۇشايمانىنىڭ ساقايماس كېسىلگە گىرىپتار بولماسلىقى ئۈچۈن چارە - تەدبىر قىلىدۇ. بۇ ئىش ھىندىستان پادىشاسى بىلەن ئۇنىڭ ۋەزىرىنىڭ ئارىسىدىمۇ يۈز بەرگەن ئىدى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.

— ھىندىستان شاھەنشاھىنىڭ بىرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باش-لاپتۇ بەرھەمەن.

ھندىستان شاھى بىلەن مەلىكە ۋە ۋەزىرنىڭ ھىكايىسى

ھندىستان شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە ھېلىار ئىسىملىك بىر پادىشا بار بولۇپ، ئۇ خەزىنىسى ھەددى ـ ھىسابسىز، لەشكەرلىرى سان-ساناقسىز پادىشا ئىكەن.

سايە سالغان نەيزىسى ئەل ـ ئاھالە بېشىغا،
دىن ۋە دۇنيانى ئېلىپ تېخى ئۇز پ ناھىغا.

ئۇنىڭ ئىككى ئوغلى بار بولۇپ، نۇرلۇق قۇياش ئۇلارنىڭ يۈزىدىن نۇر تەلەپ قىلىدىكەن: تولۇن ئاي ئۇلارنىڭ رۇخسارىنىڭ گۈزەللىگىدىن ھەيران ئىكەن. بىرىنىڭ كېلىشكەن قامىتىنى كورۇپ، سەرۋىنىڭ پۇتى ھەسرەت لېيىغا پېتىپ قالىدىكەن؛ يەنە بىرىنىڭ يارىشىملىق مېڭىشىنى كورۇپ، كەكلىك ئۇز مېڭىشىنى ئۇنتۇيىدىكەن.

بىرىنىڭ لالىدەك چىرايلىق يۈزى،
بىرى جۇپ ئېچىلغان گۈزەل گۈل ئوزى.

ئۇلارنىڭ تاشقى كورۇنۇشى قانداق ياخشى بولسا، ئىچكى دۇنيا-سىمۇ شۇنداق بىزەلگەن، چىرايى قانداق چىرايلىق بولسا، قەلبىمۇ شۇنداق گۈزەل ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرىنىڭ ئىسمى سەھلى يەمەن ئىكەن، ئىككىنچىسىنىڭ ئىسمى ماھى خوتەن ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئانىسىنىڭ ئىسمى ئىران دۇخت ① ئىكەن. ئۇمۇ شۇنداق ساھىپ جامال ئىكەنكى، ئاپتاپ كېلىنى ئۇنىڭ نازىنىن يۈزىدىن رەشك ئېتىپ، ئوزىنى پىنھانلىق پەردىسىگە ئورايدىكەن، جىگىلەك زۇلپىنى كورۇپ، سۇمبۇل خىجىلچىلىقتا ئىزتىراپقا چۇشىدىكەن.

① ئىران دۇخت ــ ئىران قىزى دىگەن مەنىدە.

ھوسنی ئىقلىمىدا ئۇ تاپقان كامال،
نازىنىن يۈزلۈك گۈزەل ساھىپجامال.
ئىككى قارا زۇلپى ھەم باشقا - باشقا،
كەمەندىنى سالغان ئىدى قۇياشقا.
بارمۇ ھېچ جاھاندا شۇنداق لاتاپەت،
گۈلگە سۈمبۈل چىرماشقان كەبى ھالەت.

بۇ گۈزەل سەدەپ بىلەن ئىككى ئىسىل گوھەرگە پادىشا ناھا - يىتى ئامراق ئىكەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ جامالىنى بىردەم كورەل - مىسە ئارام ئالالمايدىكەن. ئۇنىڭ بىر ۋەزىرى بار بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى پىلار ئىكەن. ھىندى تىلىدا پىلار دىگەن سوزنىڭ مەنىسى "يۇزى مۇبارەك" دىگەن بولىدىكەن. ئۇ ئۇزىنىڭ توغرا پىكرلىرى بىلەن خالايىق ئارىسىدا مەشھۇر بولغان. تۇزۇك تەدبىرلىك، ئەل تىلىدا داڭقى ئاتالغان دانىشمەن ھەم ئەقىل - پاراسەتتە يەككە - يىگانە، ھاۋادارلىق ھەم ئەقىداتتا تەڭدىشى يوق بىر بۇزرۇكۋار كىشى بولۇپ، زامان تىلى ئۇنىڭ كامالىتىنى ماختاپ مۇنۇ بەيىتنى ھەمىشە تەكرار قىلىدىكەن.

قويالماس سەن تۇرۇپ دەۋراندا ھېچكىم،
ۋەزىرلىك تەختى ئۇستىگە قەدەمنى.
سېنىڭ كاتىپلىرىڭدىن ھەر كىمەرسە،
ئاتاروت ئىلكىدىن ئالۇر قەلەمنى.

بۇ ۋەزىرنىڭ كامال ئىسمىلىك بىر مىرزىسى بار ئىكەن، ئۇنىڭ لاتاپەتلىك قەلبىنىڭ تىلى پاساھەت سىرلىرىنىڭ خەزىنىسى ئىكەن. ئۇنىڭ مۇكەممەل ئەسەرخانىسىنىڭ ئەۋجى بالاغەت نۇرىنىڭ پار - قىرىغى ئىكەن. ۋەزىر زىمىنىنىڭ ئالماسى ھەرقانداق بىر مەنا جەۋھىرىنى تېپىشدىغان بولسا، ئۇنىڭ كامىل زېھنى شۇ ھامان ئۇنى

ياخشى ئىبارىلەر يېپىغا تىزىدىكەن. ھەرقانداق بىر ھەقىقەت مېلىنى ۋەزىرنىڭ ئەقلى - تەدبىر تارازىسىدا تارتىدىغان بولسا، ئۇ - نىڭ ئىدراك دالالەتچىسى ياراملىق تەرىپلىرى بىلەن دىققەت قىلغۇچىلار بازىرىنىڭ خېرىدارلىرىغا ئۇنى ماختاپ بېرىدىكەن.

جانغا راھەت ئىدى تەقرىرى،
دىلنى شات قىلاتتى تەھرىرى.
ئىشقا سالسا گەر قەلەم تىلنى،
بىلدۈرەر ئىدى ۋاقىئە سىرىنى.

ئۇ پادىشانىڭ بىر ئاق پىلى بار بولۇپ، ئۇ پىل جەڭ مەيدانىغا خۇددى بوراندەك ئېتىلىپ، تاشلارنى تېشىۋېتىدىغان چىشى بىلەن باغرى تاشلارنىڭ كوكسىدىن توشۇك ئېچىۋېتىدىكەن. تومۇر تاغنىڭ ئىچىدە بولىدىغان بولسىمۇ بۇ پىل گويا تومۇر ئىچىدىكى تاغدەك، گەرچە توت پۇتى بىلەن ماڭسىمۇ خۇددى پۇتى يوق تاغدەك ھەيۋەتلىك كورۇنىدىكەن.

چوڭلۇغى بىلەن تاغدىنمۇ ئاشقان،
ئىدى بەلەككە بېشى تاقاشقان؛
يوغان خارتۇمى بىر ئەجدىھادەك،
دۇشمەن بېشىغا كاتتا بالادەك.

پادىشانىڭ ئۇنىڭدىن باشقىمۇ يەنە ناھايىتى زور ھەم يامان ئىككى پىلى بار ئىكەن، ئۇلار يوغان خارتۇملىرىنىڭ مۇشتۇمى بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ باشلىرىنى مەيداندىن توپتەك دۇمىلىتىدىكەن؛ ئۇ - مۇتقا ئوخشاش پۇتلىرى بىلەن بويۇنتاۋلىق قىلغۇچىلارنىڭ بويۇن - لىرىنى ئۇشتۇپ - ئۇشتۇپ تۇپراققا چەيلىۋېتىدىكەن.

قورقۇپ تۇرار ئىدى پەلەك گەردىشى،
ئۇلار جەڭ قىلغاندا ئېگىپ بېشىنى.
بىرى مىرىخ ئوزرە خارتۇم ئۇزاتسا،
سانچىيتتى زۇھەلگە بىرى چىشىنى.

ئۇندىن باشقا، ئۇ پادىشانىڭ يەنە ئىككى دەشتكە لىق تولغان توگىلىرى بار بولۇپ، چاڭ - توزاڭلارنى توزۇتۇپ بىر ماڭىدىغان بولسا، بىر كېچىدە ئىقلىمنى كېسىپ ئوتۇپ، بىر قەدەمدە ئالەمنى مالەم قىلۇېتىدىكەن. ئۇ توگىلەر بويۇن بىلەن قوللىرىنى يا ۋە ئوق قىلىپ، كوكرەكلىرى بىلەن پۇتلىرىنى قالقان ۋە گۇرزا قىلىپ، يەر يۇزىنى ئوزىگە قارىتىپ بولغان ۋە سەپەر يوللىرىنى ئاستىن - ئۇستۈن قىلۇەتكەن ئىكەن.

قەلبى كەڭ دەرۇىش كەبى ئەيلەپ گېيا تاغدەك چىدام،
ئورۇن تۇتقان بايا ۋاندا، قىلغان تىكەننى ئۇ تاتام.

ئۇ پادىشانىڭ يەنە شۇنداق تېز چاپىدىغان بىر ئېتى بار ئىكەنكى، ئەگەر ئۇنىڭ تىزگىنىنى قويۇۋېتىدىغان بولسا، تېزلىكتە سابادىن يۇز ھەسسە ئېشىپ كېتىدىكەن، ئۇنداق چاغدا، ئىتتىك شامال ئۇنىڭ ئايىغىدىن چىققان چاڭلىرىنىڭ چېڭىغىمۇ يېتىشەلمەيدىغانلىغىغا ھېچكىمۇ گۇمان قىلمايدىكەن. پەلەكنىڭ كوك ئارغىمىقى جاھان سەھنىسى ئۇستىدە ئەزەلدىن تائەبەتكىچە ئايلانىسىمۇ، ئۇنداق چاپقۇر ئارغىماقنى كورەلمەيدىكەن؛ روزىگار دەۇران مەيدانىنى ئاۋالدىن تا ئاخىرغىچە كەزسىمۇ، ئۇنداق تېز يۇرىدىغان ئاساۋ ئاتقا يېتەلمەيدىكەن.

بىردەمدە كېزەر ئىدى جاھاننى،
يەرنىڭ يۇزىدە بەلكى ئاسمانىنى.

دائىم بولاتتى ئۇنىڭ سۆلىغى.
پەلەك يايلىغى قۇياش بۇلىغى.
غەرق بولغان چاغدا ئۇ تەر ئىچىگە،
دەيتتىكەن "چاقماق يامغۇر ئىچىدە".

پادىشانىڭ يەنە جاۋاھىرلار بىلەن زىننەتلەپ، گوھەرلەر بىلەن كوز قويغان بىر قىلىچى بولۇپ، قارىغان كىشىگە خۇددى يوپۇرماقلار يۇزىنى شەبنەم تامچىلىرى بىلەن بېزەگەندەك ياكى ئاسمان سەھنىسىنى يۇلتۇز گوھەرلىرى بىلەن زىننەتلىگەندەك چەرايلىق كورۇنىدىكەن. زاتىدىكى جوھىرى ساپ بولغانلىغى ئۈچۈن، قارىغاندا، خۇددى ئالماس يۇزىدىكى چۈمۈلىنىڭ ئىزىدەك، ياكى پولات تاختايغا قونغان چىۋىنىڭ قانىتىدەك مەۋجىلىنىپ، كوزنى چاقنىتىپ تۇرىدىكەن. ئۇنى شەمشەر دىمەك مۇۋاپىق ئەمەس، بەلكى ئۇ يامغۇر ئورنىغا قانلارنى چاچىدىغان بۇلۇت ياكى شولە مەيدانىدا چوغلارنى ئاچىدىغان چاقماق ئىكەن.

ئۇ گويا كى بەرگسز بىر شاخ بولۇپ،
قىزىرىپ تۇراتتى جەڭ سورۇنىدا.
خۇددى نىلۇپەر بولۇپ ئۇچلۇق ئۇچى،
قانىنى يوشۇرغان ئىدى ئوز قارنىدا.

پادىشا بۇ نەرسىلىرىدىن ناھايىتى بەك پەخىرلىنىدىكەن ۋە ئۇ نەرسىلىرى بىلەن ھىندىستانىنىڭ باشقا پادىشالىرىنىڭ ئالدىدا ماختىنىدىكەن. ئۇنىڭ دىيارىدا بىر توپ مۇشرىكلەر بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىر چوڭ بەرھەمسىنى بار ئىكەن، ئۇلار شۇ بەرھەمىنىگە بويسۇنىدىكەن ۋە ئۇنى پەيغەمبەر ئورنىدا كورۈپ، ئۇنىڭ كەينىگە كىرىپ گۇنا ۋە جاھالەت باياۋانىدا يۇرۇشىدەكەن. پادىشا ھىلار ھەر دائىم ئۇلارنى ئۇ خاتا يولدىن مەنئى

قىلغان بولسىمۇ، ئۇلار قايتىقىلى ئۇنىمىغاچقا، ئاخىرى پادىشا ئىسلام دىنىنى كۆچلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۇلاردىن ئون ئىككى مىڭ كىشىنى ئولتۈرۈپ، مال-دۇنياسىنى تالان-تاراج قىلدۇرۇپ، ئاياللىرى ۋە پەرزەنتلىرىنى ئەسىر قىلىۋاپتۇ. ئۇ جامائەتنىڭ ئالىملىرىدىن توت يۈز كىشى كورۇنۈشتە ئىمان كەلتۈرگەن بولۇۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئوز دەرگاھىدا ساقلاپتۇ. ئەمما ئۇ مۇناپىقلار ئۈنىڭغا نائىلاجلىقتىن بىچارىلەرچە خىزمەت قىلدىكەن. لېكىن پۈرسەت تېپىپ پادىشادىن ئىنتىقام ئېلىشنىڭ قەستىدە يۈرۈشىدىكەن. بىر كېچىسى پادىشا چۈشىدە بەتتە قېتىم قاتتىق ۋاقىرغان ئاۋازنى ئاڭلاپ، سەسكىنىپ ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇ ئاۋازنىڭ ھەيۋىتىدىن بىر پەس تەپەككۇرگە چۈشۈپتۇ. ئەمما ئۇيقۇسى غەلىبە قىلىپ ئۇخلاپ كېتىپتۇ ۋە چۈش كورۇپتۇ: قارىسا ئىككى قىزىل بېلىق پەيدا بولغانمىش، ئۇ بېلىقلار شۇنداق نۇرلۇق ئىكەنكى، ئۇنىڭدىن چاچرىغان نۇرلار كوزنى چاقارمىش، پادىشا يەنە ئويغىنىپتۇ ۋە ئۇزۇندىن-ئۇزۇن ئەندىشگە چۈشۈپ تۇرۇپ، كوزى يەنە ئۇيقۇغا كېتىپ، يەنە چۈش كورۇپتۇ: قارىسا ئىككى ئودەك بىلەن بىر غاز بىر بىرىنىڭ ئارقىسىدىلا ئۇچۇپ كېلىپ، پادىشانىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭغا دۇئا قىلىۋاتقانمىش. پادىشا يەنە ئويغىنىپ ھەيران بولۇپتۇ، لېكىن ئۇيقۇنىڭ مەسلىگىدىن بېشىنى ياستۇققا قويۇپلا يەنە چۈش كورۇپتۇ: قارىسا سىرىق ۋە ئاق خاللىرى بار بىر يېشىل ئىلان كېلىپ، پادىشانىڭ ئايىغىغا چىرماشقانمىش. بۇنى كورۇپ يەنە ئويغىنىپتۇ ۋە بۇ ھالاكەتلىك چۈشتىن غەمگە چومۇپ بىردەم تۇرۇپتۇ. بۇ نوۋەتمۇ ئۇيقۇ ئۇنىڭ بېشىنى ئېگىپتۇ، يەنە قارىسا ياشتىن-ئاياق پۈتۈن بەدىنى قانغا بۇلغانغانمىش؛ پۈتۈن بەدىنى خۇددى مارجاندەك قىزىل كورۈنەرمىش. پادىشا قاتتىق قورقۇپ ئويغىنىپتۇ ۋە مۇلازىملارنى چاقىرماقچى بولۇپتۇ، ئەمما ئۇيقۇنىڭ زورى ئۇنىڭغا يول قويماي، بېشىنى

بېسىپتۇ. قارىسا ئۇ ئۇچقاندەك تېز يۈرىدىغان ئاق خېچىرغا مىنىپ، چاقماقتەك تېز چېپىپ كېتىپ بارارمىش، ئەمما ئۇنىڭ خەۋپىدىن يەنە سەسكىنىپ ئويغىنىپتۇ ھەم كوز يۇمۇپ يەنە چۈش كورۈپتۇ: قارىسا بېشىغا ئوت تۇتاشقانمىش، ئوتنىڭ يالقۇنى پۈتۈن ئەتراپنى چۈلغۇالغانمىش، پادىشا قاتتىق تىترەپ ئويغىنىپتۇ. لېكىن ئۇيقۇ ئۇنىڭغا يەنە غالىپ كېلىپ يېتىپتۇ. بۇ نوۋەت چۈش كورسە، بىر قۇش كېلىپ، ئۇنىڭ بېشىغا قونۇپ ئولتۇرۇپ، مىڭىسىنى چوقۇۋاتقانمىش. بۇ نوۋەت پادىشا شۇنداق نەپرە تارتىپ ئويغىنىپتۇكى، ئۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ بارگاھىنىڭ ئەتراپىدىكى مۇلازىملارنىڭ ھەممىسى ئويغىنىپ سەراسىمگە چۈشۈشۈپ، يۈگۈرۈپ تەختىنىڭ ئالدىغا يېتىپ كېلىشىپتۇ. پادىشا ئۇلارغا ئەنسىرىمەسلىك توغرىسىدا چۈشەنچە بېرىپ، ئوز ئورۇنلىرىغا ياندۇرۇپتۇ - يۇ، ئوزى يالغۇز قالغاندىن كېيىن، كورگەن ھەيۋەتلىك چۈشلىرىنىڭ ئىزتىرابىدىن خۇددى ئىلان چاققان كىشىدەك تولغىنىپ، ئوز-ئوزىگە سوئال قويۇپتۇ: "ئارقىمۇ-ئارقا نەزىرىمدىن ئوتكەن نىمە دىگەن خەۋپلىك سۈرەتلەر بۇ؟"، "پەيدىن-پەي قولۇمغا بېرىلگەن نىمە دىگەن ئاچچىق شەرۋەتلەر بۇ؟"

پىتنە پەسەيمەي تۇرۇپ يەتتى ئاپەت،
قورقۇنچ كەتمەي تۇرۇپ كەلدى كۇلپەت.

"بۇ ۋەقەلەرنى كىمگە ئېيتقىلى بولار؟ بۇ مۇشكۇللۇكنى كىم ھەل قىلالار؟ بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتىپ دوستىنى كىمدىن ئىزلەي ئەمدى؟" دەپ كېچىنىڭ قالغان يېرىمىنى مىڭ غەم-غۇسسە بىلەن ئويغاق ئوتكۈزۈپتۇ ۋە تۇنىنىڭ ئۇزۇنلۇغىدىن يۇز تىل بىلەن شىكايەت قىلىپتۇ:

"ماڭا ئەي كېچە - رەھىم ئەتسەڭ نە بولغاي،
بېشىمدىن بىردەم كەتسەڭ نە بولغاي.
تەلەتكىنى قارايتىپ ھېچ ئۇياتماي،
تۇرارمۇسەن قىيامەتتەك تاڭ ئاتماي.
دەم ئۇرغىن بولسا سەل جېنىڭ ئەي سۇبھى،
خۇداغا بولسا ئىمانىڭ ئەي سۇبھى."

سۇبھىنىڭ روشەن يۈزى كېچىنىڭ قارا زۇلپى ئىچىدىن ئېچىلىپ، ئۇنىڭ ئەنىرى ئورنىغا جاھان ئەتراپىغا كۈنىنىڭ كاپۇرى چېچىلىپ:

ئاپتاپنىڭ چەشمىسى سۈيىن چاچقاندا،
ئۇيقۇدىن بارچىنىڭ كوزىن ئاچقاندا.

پادىشا ھىلقى توت يۈز مۇناپىق بەرەھمەننى قېشىغا چاقىرتىپتۇ. چۈنكى ئۇلار تەبىر ئىلمىدە كامىل ئىكەن. پادىشا كورگەن چۈشلىرىنى ئۇلارغا بىرمۇ - بىر بايان قىلىپتۇ. بۇ ۋەقەنى ئاڭلاپ، ئۇلار پادىشانىڭ چىرايىغا قاراپتۇ ۋە پادىشانىڭ بەكمۇ خەۋپىسىرەپ تۇرغانلىغىنى كورۈپ، پادىشانىڭ غەمكىنلىگىدىن ئۇلارنىڭ كوڭلىگە شاتلىق پەيدا بولۇپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھى ئالەم! ــ دېيىشىپتۇ ئۇلار، ــ بۇ چاقچەچە ھېچكىم بۇنداق چۈش كورگەن ئەمەس ۋە ھېچبىر تەبىرچى بۇنداق گەپنى ئاڭلاپ باققان ئەمەس. ئەگەر ئىجازەت بەرسىلە تەبىرنامىسىلەرنى مۇتالىئە قىلىپ، جاۋاپ ئېيتايلى ۋە ياخشىسى بىكىر يۇرگۈزۈپ تەبىر بېرەيلى.

پادىشا ئىجازەت بېرىپتۇ. ئۇلار بارگاھتىن چىقىپ، خىلۋەتكە كىرىپ مەسلىھەتلىشىپتۇ:

"بۇ زالىم جاپاكار بىزنىڭ قەۋمىمىزگە نىمە زۇلۇملارنى قىل-

مىدى ۋە كۆڭلىمىزگە نىمە ئەلەملەرنى يەتكۈزمىدى ـ ھە؟ بۈگۈن ئەمدى ئۇنىڭ تىزگىنى بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپتۇ. ئۇ ئۇزىنىڭ چۈشى توغرىسىدا بىزنىڭ ئېيتقانلىرىمىزگە ئىشىنىپ ۋە ئېتىقات باغلاپ تۇرىدۇ. ئەمدى پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، قولىمىزدىن نىمە كېلىدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا بىر كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ دولىتىنىڭ رىشتىلىرىنى باشتىن ـ ئاخىرغىچە ئۆزۈڭىتەپلى!

دۈشمەننىڭ كۆكرىگى كۆيۈكتۇر بۈگۈن،
ۋاقىت شۇ، چىقارغىن ئۇنىڭدىن تۈتۈن.

مەسلىھەتىمىز شۇكى، بۇ توغرىدىكى سوزنى ئۇنىڭغا تارتىنمايلا ئېيتىپ، ناھايىستى كوپ تەھدىتلەر بىلەن ئۇنى قورقۇتايلى. بۇ يەتتە چۈش ھەربىر‌سىدە جان ئاپىستى بولغان يەتتە خەتەرگە ئىشارەتتۇر، بۇ زەرەرلەرنىڭ مۇداپىسەسىنى كورۇش ئۈچۈن دولەت ئەركانلىرىدىن بەزىسىنى، ھەم ھىلىقى مەخسۇس پىلانلارنى، تۈگىلەرنى ۋە ئاتنى بايىقى گۇمبەزلەر بىلەن بېزىتىلگەن شەمشەر بىلەن ئولتۇرمەك كېرەك. ئاندىن ئۇلارنىڭ قانلىرىنى بىر قاچىغا ئېلىپ، ئۇنىڭغا سۇ قوشۇپ، پادىشانى ئۇ قاچىنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغۇزماق كېرەك. شۇ چاغدا بىز پادىشاغا ئەپسۇن ئوقۇپ دەم سالىمىز، قاچىدىكى قالغان قانىدىن ئازراق ئېلىپ پادىشانىڭ ئەزاسىغا سۈرتىمىز. بىر پەس تۇرغۇزغاندىن كېيىن يەنە خالىس سۇ بىلەن يۇيىمىز" دەيلى. بۇ ھىلە بىلەن ئۇنىڭ يېقىن كىشىلىرىنى ھالاك قىلىۋەتسەك ئۇزى تەنها قالىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئىشىنى بىر تەرەپ قىلىش ئاسان بولىدۇ. گەرچە ھازىر بىزنىڭ كۆڭلىمىزنىڭ پۈتى ئۇنىڭ ئازارىنىڭ تىكىنى بىلەن جاراھەتلىك بولسىمۇ، ئەمما ئۇمىت بارىكى، ئازۇ قولى بىلەن مۇرات گۈلىنى ئۇزەلەيمىز ۋە كۆچلۈك دۈشمىنىمىزنى ئاخىر زەئىپ ھالدا كورەلەيمىز."

قورقمسا كىم جەبرۇ جاپا تىكسىدىن،
مەقسەت گۈلىن ئۈزگەي مۇزات گۈلشىدىن.

شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئەنە شۇ مەككارلىق ھىللىرىنى تۈزۈپ، كۆپرانى نېمەتلىككە ئىتتىپاق تۈزۈشۈپ، پادىشانىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە دەپتۇ:

ئەبىدى بولسۇن شاھىم سېنىڭ بەختىڭ،
خوشاللىقتا ئوتسۇن ھەممە ۋاقتىڭ.

— نۇرانە كوكۈللىرىگە بۇ مەنا شۇنداق ئاشكارا بولۇنكى، بىز سىلىنىڭ چۈشلىرىنىڭ تەبىرى توغرىسىدا باشتىن-ئاخىر بالا ۋە مېھنەتلەرنى مەلۇم قىلدۇق. ئەمما ئۇلارنىڭ دەپتىنى ياخشى ئۇسۇل بىلەن ئويلاپ كوردۇق، ئەگەر سىلە ھەقىقى دولەتخاھلىق يۈزىسىدىن ئېيتىلۇاتقان بىزنىڭ سوزلىرىمىزنى قوبۇل قۇلىغى بىلەن ئاڭلىسلا، بۇ چۈشلەرگە تەئەللۇق تاپقان ھەرقانداق بالا-قازا بولسا ھەممىسى تېز پۈرسەتتە بەربات بولغۇسىدۇر. ئەگەر بىزنىڭ بۈيرۇغىمىزغا ئۇنمىسىلا، چوڭ بىر ئاپەتكە ئىنتىزار بولۇپ تۇرۇشلىرى كېرەككى، پادىشالىقلىرىنىڭ زاۋال تاپقىغى ۋە ئوزلىرىنىڭ ھالاك بولماقلىرىنى يېقىن بىلگەيلا!

— بۇ سوزنى تەپسىلى بايان قىلمىلارچۇ؟ ھەقىقتىگە ئاگا بولۇپ، ئىمكانىيەتىنىڭ بارىچە چارىسىنى قىلىشقا مەشغۇل بولايلى، — دەپتۇ پادىشا قورقۇپ ۋە ھەيرانلىقتا قېلىپ.

ئۇلار ھىلىسىنىڭ تونۇرى قىزىغانلىغىنى كورۇپ، مىكرىنىڭ پېتىر نانلىرىنى ئۇنىڭغا يېقىشقا باشلاپتۇ:

— قۇيرۇغى بىلەن تۇرغان ئۇ ئىككى بېلىق ئىككى پەرزەنتلىرى، — دەيىشىپتۇ ئۇلار ۋە سوزىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ، — پۇتلىرىغا چىرماشقان ئىلان بولسا خوتۇنلىرى ئىران دۇخت، ھىلىقى غاز

ئاق پللىرى، ئىككى ئوده‌ك بولسا يه‌نه قالغان ئىككى پللىرى‌ خېچىر ئاتلىرى، ئىككى پىيادە پەرراش بولسا توگىلىرىدۇر. باشلىرىدا كويگه‌ن ئوت ۋەزىرلىرى پىيلار، باشلىرىنى چوقۇغان قۇش بولسا ۋەزىرنىڭ مىرزىسى كامالىدۇر، پۈتۈن به‌ده‌نلىرى بۇلغانغان هىلىقى قان بولسا گوهه‌ركوز قويۇلغان شه‌مشه‌رنىڭ ئه‌سىرى بولۇپ، باشلىرىغا ئه‌نه شۇنىڭ بىله‌ن چاپسا قانلىرى بىله‌ن ته‌نلىرى بويىلىدىكه‌ن. بىز بۇ زەره‌رنى ده‌پئى قىلىش ئۈچۈن مۇنداق بىر چاره كوزلىدۇق، يه‌نى ئىككى پەرزەنتلىرىنى، ئانىسىنى، ۋەزىرنى، كاتۇنىنى، پىل، ئات ۋه توگىلەرنى ئاشۇ شه‌مشه‌ر بىله‌ن ئولتۇرۇپ، هه‌رقايىسىنىڭ قېنىدىن ئالغاندىن كېيىن، شه‌مشه‌رنى ئۇشتۇپ، هىلىقى ئولۇكلەر بىله‌ن ده‌پنه قىلماق كېره‌ك. بىز ئۇ قانىنىڭ يېرىمىنى بىر چوڭ قاچىغا ئېلىپ، ئۇستىگه ده‌ريا سۇيىدىن قۇيۇپ، سىلىنى ئۇ سۇدا ئولتۇرغۇزغايمىز ۋه باشلىرىدىن ئاياقلىرىنغىچه دۇئا ۋه ئه‌پسۇن ئوقۇپ ده‌م سالغايمىز. قانىنىڭ قالغىنى بىله‌ن پىشانىلىرىگه تىلسىمات پۈتكه‌يمىز هه‌م ئىككى دوللىرىغا هه‌م كوكسىلىرىگه سۇرتكه‌يمىز. تاكى ئۇچ سائه‌ت تۇرغاندىن كېيىن بۇلاق سۇيى بىله‌ن به‌ده‌نلىرىنى يۇيۇپ قۇرۇتقاندىن كېيىن هه‌مىه ئه‌زالىرىنى زەيتۇن يېغى بىله‌ن ياغلاش كېره‌ك. يۇقۇرىدا ئېيتىلغانلارنى قىلدۇرسىلا كه‌لگه‌ن بالا پۈتۈنلەپ ده‌پئى بولغۇسىدۇر. بۇ توغرىدا بۇندىن باشقا چاره كارغا يارىمايدۇ.

بۇ گه‌پنى ئاڭلىغان پادىشانىڭ ئىزتىراپ ئوتى جېنىغا تۇتۇشۇپتۇ ۋه سه‌ۋرى-تاقىتىنىڭ ره‌خىتى ئورتۇنۇپ تۇتۇنى دىمىغىدىن چىقىپتۇ.

— هه‌ي دوست يۇزلۇك دۇشمه‌نلە‌ر! — ده‌پتۇ ئۇ، — ماڭا بۇ ته‌دبىرىڭلاردىن ئولۇم ياخشىراقتۇ؟ چۈنكى بۇلارنىڭ به‌زىسى جېنىم بىله‌ن باراۋه‌ر، به‌زىلىرى مه‌ملىكه‌ت ۋه مال-دۇنيايىمنىڭ ماداري تۇرسا، ئۇلارنى ئولتۇرسه‌م تىرىكلىكتىن ماڭا نىمه راهه‌ت قالىدۇ. ئومۇردىن ماڭا نىمه پايدا بولىدۇ؟

يارىنىڭ ۋەسلىنى تاپماقدۇر تىرىكلىكتىن غەرەز،
گەر بۇ دولەت بولمىسا ھەر بىر نەپەستۇر بىر مەرەز.

سىلەر سۇلايمان بىلەن بۇتمارنىڭ ھىكايىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ سوئال - جاۋاپلىرىنى ئاڭلىمىغان ئوخشايسىلەر؟

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ بەرەھمەنلەر ئىلتىماس قىلىشىپتۇ.

— سۇلايمان ئەلەيھىسسالام، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ پادىشا ھىيلار.

سۇلايمان بىلەن بۇتمارنىڭ ھىكايىسى

سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنى ئاللاتائالا بارلىق ئىنسان ۋە جىن ھەم بارلىق ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۇچار قاناتلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۈستىدە ھوكۇمرانلىق قىلىشقا بۇيرۇغان بولۇپ، جاھان مەيدانىدىكى جېنى بارلىكى بولغان بارلىق تەن ئۇنىڭغا خىزمەت قىلىش كەسىرىنى بېجىلىگە باغلىغان، قازا كاتېۋى ئۇنىڭ سەلتەنىتى ئەسىرىنى تەۋپىق بىلەن ئوقۇغان، قەدەر مىرزىسى ئۇنىڭ تەمكىنلىك ئىگىرىنى شامال ئېتىنىڭ ئۈچىسىغا توقۇغان ئىكەن. يەنى جاھانىدا سۇلايمان ئەلەيھىسسالامغا نىسىپ بولغان پادىشالىق ئۇنىڭدىن كېيىن ھىچقانداق كىشىگە مۇيەسسەر بولمىغان ئىكەن. ئۇ شامال ئېتىغا مىنىپ ئەتىگەندىن چۈشكىچە بىر ئايلىق يول باسىدىكەن، چۈشتىن كەچكىچە بىر ئايلىق يول باسىدىكەن. دىمەك بىر كۈن ئىچىدە ئىككى ئايلىق سەپەر باراۋىرىدە يول باسىدىكەن.

پەلەك ئاڭا بەندە ئىدى، كۈن ئىدى قۇل،
بۇتكۈل جاھان ئاڭا تەۋە ئىدى تۈگۈل.

ئىنسۇ جىنلار دەرگاهى ئوزره تۇرۇپ،
قۇشلار بىلەن ياۋايىلار بىر سەپ قۇرۇپ.

بىر كۈنى ئۇنىڭ قېشىغا بىر پەرىشته كەپتۇ. ئۇ بىر قەدەھته هايا تلىق شەرۇبتى كەلتۇرگەن ئىكەن. پەرىشته سۇلايمان ئەلايهىسسالامغا: "پۇتۇن جاهاننىڭ پەرۋەردىگارى بولغان ئۇلۇغ تاللاتائالا ساڭا: ئىختىيارىنى سۇلايمانىڭ ئوزىگه بەردىم، خالىسا بۇ قەدەھتىكى شەرۇبتنى ئىچىپ، بارلىق جاندارلار ئىچىدىغان ئولۇم شەرۇبتنى تېتىشتىن ئەمىن بولسۇن، ئەگەر خالىسا بۇ ئالەمنىڭ زىندانىدىن پاتراق چىقىپ، ئۇ ئالەمنىڭ بوستانىغا ئۇلاشسۇن، دەپ ۋەھىي ئەۋەتتى" دەپتۇ.

سۇلايمان ئەلەيهىسسالام ئەندىشىگه چۇشۇپتۇ: "ئومۇر دىگەن ئۇنىڭ بىلەن قىيامەت بازىرىدا پايدا تېپىشقىلا بولىدىغان سەرمايىدىن ئىبارەت، تىرىكلىك دىگەن ئۇنىڭدا ئاخىرەت دولىتىنىڭ ئۇرۇغىنى تېرىشقىلا بولىدىغان زىرائەتگاهدۇر.

ئۇشبۇ قىسقا كۈن قولىكىم ئاقىۋەت،
ئۇ ئۇزۇن دولەت ئاياغىغا يېتەر.

بەس، شۇنداق بولغاندىن كېيىن، ھەرقانداق هالدا تىرىكلىكنى ئولۇمگه ئالماشتۇرغىنىم ئەۋزەل. ئىككى - ئۇچ كۈن بولسىمۇ دولەت تىزگىنى ئىقتىدارىمنىڭ قولىدا ئىكەن، مەن پەرۋەردىگارىنىڭ رىزاسىغا بويۇن سۇنمىغىم لازىمدۇر. چۇنكى پەقەت يار كويىدا كەچكەن ئومۇرنىلا ئومۇر دىگىلى بولىدۇ" دەپ ئويلاپتۇ ئۇ. ۋە "دەرگاهىمدا ئادەملەر، جىنلار، ۋەهشى هايۋان ۋە قۇشلارنىڭ ھەممىسى بار بولغاندىن كېيىن، ئۇلار بىلەن كېڭەش قىلىپ كورۇپ، ھەممىسىنىڭ رايىغا ياققان ۋە پىكرى بىرلىككه كەلگەن ئىشنى ئىختىيار قىلاي" دىگەن پىكرىگه كېلىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ جەن-پېرى، ئادەم ۋە قۇش ھەم باشقا جانۋارلار بىلەن بۇ مەسلىھەتنى ئوتتۇرىغا سېلىپ، مەسلىھەتلەشكەن ئىكەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى "ئۇنىڭ ھايات تۇرۇشى بىلەن پۈتۈن جاھان ئەھلىنىڭ توغرىلىق ۋە ياخشىلىغى ئەبەدى تۈرىدۇ" دېگەن مەسلىھەتنى بېرىپ، ھاياتلىق شەرۇتىنى ئېچىشكە ئىشارەت قىلىپتۇ.

تەرىك يۈرگىن جاھان ئىچرە دائىما،
بۇدۇر جەمى ياش-قېرىغا مۇددىئا.

— مەلىكىتىمىزنىڭ ئەھلىدىن بۇ يىغىندا ھازىر بولمىغان كىشىلەردىنمۇ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام.

— بار، بۇتمار بۇ يەرگە كەلمىدى. ئۇنىڭ بۇ كېڭەشتىن خەۋىرى يوق، — دەپ جاۋاپ بېرىشىپتۇ باشقىلىرى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئاتقا بۇيرۇپتۇ:

— بارغىن، ئۇنى بۇ يەرگە كەلتۈرگىن. ئات بېرىپ پەيغەمبەرنىڭ يارلىغىنى يەتكۈزگەن ئىكەن، بۇتمار قوبۇل قىلماپتۇ. ئات قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئىستىنى بۇيرۇپتۇ. ئۇ بارغان ئىكەن، بۇتمار ئۇنىڭ سوزى بىلەن دەرھال كەپتۇ.

— ئەي بۇتمار، سەن بىلەن كېڭەش قىلىدىغان ئىشىم بار. ياخشى جاۋاپ بەرگىن، — دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام.

— گەرچە ئۇلۇغ زاتلارنىڭ كىچىكلەرگە ئىلتىپات قىلىشى ھەچقانداق ئاجايىپ كورۇنمىسىمۇ ۋە گەرچە ھېنىڭ ئوزلىرىگە يارىغۇدەك خىزمەت قىلىش نېيىتىم بار بولسىمۇ، مەندەك ئاجىز بەندىدە ئوزلىرىدەك ئۇلۇغ شان-شەۋكەتلىك پادىشا بىلەن كېڭەش قىلىغۇدەك ۋە مۇشكۇللىرىنى ھەل قىلالىغۇدەك سالاھىيەت يوقتۇر.

سەن گويا نۇرلۇق قۇياشسەن مەن گويا بىر زەررىچە،
نەئەجەپ قىلسا قۇياش ئۇز زەررىسىگە پەرۋەرىش.

ئەگەر ئىنايەت قىلىپ ماڭا مەسلىھەتلىرىنى ئىزھار قىلسىلا، شىكەستە خاتىرەمگە ئۇ توغرىسىدىن نىمە يەتكەن بولسا ئۇنى ھەرگىز ئايىمىغايمەن، ــ دەپتۇ بۇتمار.

ــ ئاۋال سەندىن بىر سوئال سورايمەن، ــ دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام، ــ ئەگەر ئۇنىڭغا مۇۋاپىق جاۋاپ بېرەلىسەڭ ساڭا سىرىمنى ئېيتىمەن.

ــ ئۇ سوئاللىرى قايسىكىن؟ ــ دەپ سوراپتۇ بۇتمار.

ــ ئادەمدىن قالسا ھايۋاناتنىڭ مۇتۇھرراغى ئات، جانۋارلارنىڭ پەس مەرتىۋىسىدىكىسى ئىت تۇرسا، ــ دەپتۇ سۇلايمان ئەلايھىسسالام، ــ بەس، مۇتۇھر مەرتىۋىدىكىنىڭ سوزىنى قوبۇل قىلماي، پەس مەرتىۋىدىكىنىڭ چىللىشى بىلەن كېلىشكىدىكى ھىكمەت نىمە؟

ــ گەرچە ئاتنىڭ مۇتۇھرلىگى ۋە كامالىتى ھەممىگە ئايان بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ۋاپا يايلىغدا ئۇتلاپ، ھەقسۇناسلىق بۇلغىدىن سۇ ئىچكىنى يوق.

دانىش ئەھلى بۇ سوزنى ئېيتتى ماڭا،
ئات، خوتۇن ھەم قىلىچتا يوقتۇر ۋاپا.

ئىت گەرچە پەس دەرىجىلىكلەر سۇپىتى بىلەن ئاتالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئەلۇەتتە ۋاپادارلىق لوقمىسىنى تاناۋۇل قىلىپ، ھەق سوزلۇك سوڭگىنى چاينايدۇ.

ئىت مېھرۇ ۋاپا ئىشىغا تۇردى،
ۋاپا ھالقىسىن بوينىغا ئۇردى.

ئۇ هەرگىز جاپا يولىنى تۇتماس،
بىر لوقما بەرسەڭ هەرگىز ئۇنتۇماس.

مەن هەزرەتلىرىنىڭ ۋاپاسىنىڭ مەنبەئى ۋە ساپانىڭ مەجمۇئەسى بولغان دەرگاهلىرىغا بۇۋاپانىڭ سوزى بىلەن كېلىشىنى راۋا كۆرمىدىم ۋە ۋاپادارنىڭ ئىشارىتى بىلەن كەلدىم، ــ دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ بۇتمار.

بۇ جاۋاپ سۇلايمان ئەلەيهىسسالامغا ياراپ قاپتۇ ۋە ئوز سۆزىنى ئاشكارا قىپتۇ.

ــ ئۇ سۇنى ئوزلىرى يالغۇز ئىچەمدىلا ياكى دوستلارنىمۇ شېرىك قىلامدىلا؟ ــ دەپ سوراپتۇ بۇتمار.

ــ ماڭا خاس قىلىپ ئەۋەتىپتۇ، باشقىلارنىڭ ئىچىشىنى مەنئى قىلىپتۇ، ــ دەپتۇ سۇلايمان ئەلەيهىسسالام.

ــ ياخشىبۇللا، ــ دەپتۇ بۇتمار، ــ ئوزلىرى هايات تۇرۇپ ۋەرسلىرىگە، هەممە هەمدەملەر ۋە ئۇرۇق ـ تۇققان، پەرزەنت، خىزمەتكار ۋە هاۋادارلىرى سىلىدىن ئىلگىرى ئولۇپ كەتسە بۇ قانداق بولغىنى؟ ئەلۋەتتە ئۇنداق هاياتتىن سىلىگە لەززەت بولمايدۇ ـ دە! ئەگەر ئومۇرلىرى باشتىن ـ ئاياق پىراق بىلەن ئوتسە، ئۇنىڭدىن قانداق راهەت تاپالايدىلا؟

تىرىكلىك هاسىلى بۇدۇركى تۇتقىن،
نەچچە كۈن ئاشنالار بىرلە سوهبەت.
ئۇزۇن بولسا ئومۇر خۇشتۇر، لېكىن بىل،
ئۇنى هەم دوستلىرىڭ بىرلە غەنىمەت.

سۇلايمان ئەلەيهىسسالام ئۇنىڭ سوزىنى ئاڭلاپ، پىراق شەرـ ۋەتتى بولغان ئابىد هاياتنى ئىچمەپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۇچۇن كەلتۈردۇمكى، مەن ئۇلارسىز

ئوتكەن ئومرۇمنى قاتتىق ئولۇم ھساۋىدا بىلمەن. ھەرقانداق دولەتنىڭ ئاخىردا زاۋالى بولىدىغانلىغىدا گۇمان يوق. ئاقىۋەت ئولۇم يولىغا كەتمەك ۋە لەھەتنىڭ ۋەھشەتخانىسىدا ياتماق لازىم بولىدۇ. شۇنداقلىغىنى بىلىپ تۇرۇپ، مۇشۇ ئىككى كۈنلۈك پانى ئومۇر ئۈچۈن بۇنداق قەبىھ ئىشلارنى ھەرگىز قىلمايمەن ۋە ئوز قولۇم بىلەن سەلتەنىتىمنىڭ بىناسىنى ۋەيران قىلمايمەن. ئەگەر قىلالىساڭلار بۇنىڭدىن بولەك چارىنى ئويلاپ كورۈڭلار ۋە باشقا تەدبىر تۇزۇڭلار. ئۇنداق گەپنى ئاغزىڭلارغا ئالماڭلاركى مەن ھەرگىزمۇ ئۇنداق قىلالمايمەن.

ــ پادىشاھى ئالەمگە يەنە مەلۇم بولسۇنكى، ھەق سوز ئاچچىق ئاڭلىنىدۇ. غەرەزسىز نەسىھەت قوپال تۇيۇلىدۇ. ئەجەپ سىلە، باشقىلارنىڭ ۋۇجۇدىنى ئوزلىرىنىڭ زاتىدىن ئەلا بىلىۋاتىدىلا ۋە ئوزلىرى ئولۇپ باشقىلارنىڭ تىرنىك قېلىشىنى ماقۇل كورۈۋا- تىدىلا! ــ دېيىشىپتۇ بەرەھمەنلەر، ــ بىزدەك شەپقەتلىك كىشىلەر- نىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاپ، شەرەپلىك ۋۇجۇتلىرى ۋە كەڭرى مەملىكەتكە ئۇلارنى پىدا قىلسىلا. بىر كىشىنىڭ قولىغا پادىشالىق دىگەن ناھايىتى كوپ رەنج - مۇشەققەت بىلەن مۇيەسسەر بولىدە- غانلىغى ئوزلىرىگىمۇ مەلۇم. ھازىرلىقتا سىلىدە ئولۇغ سەلتەنەت ۋە ئېغىر مال ۋە مەملىكەت بار، ئونى زايا قىلمۇەتمىسلە، جاھاد- نىڭ ئىنتىزامى سىلىگە باغلىقتۇر. گەرچە ئوز غەملىرىنى يىمىسلىمۇ خالايىقنىڭ غېمىنى يىسىلە ۋە بىرنىڭ ماقۇل كورگىنىمىزگە ئۇنە- سىلا، باشلىرى ئامان بولسىلا، خوتۇن، پەرزەنت، خىزمەتكار ۋە باشقا كېرەكلىك ئەسۋاپلار كېمىپ قالماس. سىلىلا بولسىلا باشقا يوقنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ ئەمەسمۇ؟

پادىشا بەرەھمەنلەردىن بۇ سوزنى ئاڭلاپ، سوز ئاخىرلاش- قاندىن كېيىن ناھايىتى ھالى پەرىشان بولۇپ، بارگاھتىن چىقىپ خىلۋەتگاھقا كىرىپتۇ.

ئەگەر مەھرەم تاپالمسام ئوزەمگە،
خىلۇەت ئارا سىرىم ئېيتاي ئوزەمگە.

ئۇ خىلۇەتخانىسىدا يۇزىنى تۆپراقتا قويۇپ زار-زار يىغلاپتۇ ۋە كۆڭلىنى ئائۇمىتلىك ئوتىدا كويدۇرۇپ، سەۋرى تاقىتىنى بوراڭغا ئوچۇرۇۋېتىپتۇ: "بۇ بالا ياھۇرىنى ياغدۇرۇۋاتقان پىتنە بۇلۇتى نەدىن پەيدا بولدى زادى؟ باشتىن-ئاخىر تىرىكلىك ماتالىرىنى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىۋاتقان بۇ غەم لەشكىرى نەدىن كەلدى؟

يار بىلەن خىلۇەتتە خوپمۇ ياخشى ئەيشىم بار ئىدى،
غەمنى كىم چىللاپ كېلىپ ئاپەتكە كىم بەردى خەۋەر.

ئاخىر، ھەمدەملىرىمنىڭ ئولۇملىرىگە قانداق تاقەت قىلالايمەن؟ ئۇلپىتىم ۋە پەرزەنتلىرىمنىڭ جامالىدىن ئايرىلىپ بۇ ھاياتتىن قانداق لەززەت تاپالايمەن؟ ھاياتىمدا كوزۇمنىڭ روشەنلىگىگە ۋە ۋاپاتىمدا نام-نىشانىمنىڭ ئەبەدىلىگىگە مادار بولىدىغان ئوغۇلىرىمىز بۇ پادىشالىقنى نىمە قىلاي؟

ئاتا ئۇچۇن مالۇ دۇنيا بەختۇ دولەت خوپ ئىرۇر،
شۇندىمۇ بىر ياخشى پەرزەنت ئوزگىچە مەھبۇپ ئىرۇر.

قۇياش نۇرىنىڭ بۇلغى ئىران دۇخىتىنىڭ مەكزىدىكى زىناقتىن بىر تامچىگە ياكى نۇرلۇق قۇياش ئۇنىڭ نۇرلۇق يۇزىنىڭ سايىسىگە ئوخشايدۇ.

يۇزى كۇنىڭ يۇزىدىن خوپراق ئۇنىڭ،
ئەگمە قاشى يېڭى ئايدىن تاق ئۇنىڭ.
ھوسنىدىن ئاي قۇياش بولغاي خىجىل،
لېۋىدىن ياقۇت بولۇر خۇنابە دىل.

ئۇنىڭسىز مەن قانداق ھايات كەچۈرەلەيمەن؟ پىيلارنىڭ تەدبىرلىرى بولسا، ھادىسە كېچىسىدە چېچىلغان ئاپتاپ نۇرىغا ئوخشاش، ئۇنىڭ قەلبى خۇددى ۋاقتىلا قاراڭغۇلۇغىدىكى زۇلمەتنى يورۇتقان شامغا ئوخشاش ئىدى.

تاپمىغاندا ئۇنىڭ ئەقلىدىن مەدەت،
بەختىم پۈتى بولماس ئىدى بەر قارار.

ئۇنداق بىر ئادەم دائىم نەزىرىمدە تۇرمىسا، مەملىكەتنىڭ شاتلىغى ۋە خەزىنەمنىڭ ئاۋاتلىغى نەدە بولسۇن؟

كامالنىڭ تەھىرلىگى ئالدىدا پەلەك كاتىپلىرى گويا شاگىرتقا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ سوزلىرىنىڭ يوسۇنىنى پەلەك كاتىپلىرى مەشق ئورنىدا ئۇگەنسە ئەرزىيدۇ.

بىرلەشتۇرۇپ لەۋزى، ئوتنى سۇ بىلەن،
جەم قىلغان خېتى زۇلمەتنى نۇر بىلەن.

ئۇنىڭ تەدبىر سەھىپىلىرىنى نەزىرىمدىن يوقاتسام، مەملىكىتىمىنىڭ ئەھۋالىنىڭ قانداقلىغى، دىيارىمنىڭ ئەتراپىدىكى ھادىساتلارنى قانداق بىلەلەيمەن، رەقىپلەرنىڭ پىتنىسى ۋە دۇشمەنلەرنىڭ قەستلىرىدىن قانداق ۋاقىپ بولالايمەن؟

بەدىنى تولغان ئايدەك، ھەر بىر يۇرۇشى پەلەكنىڭ بىر ئايلانغىنىدەك،

شەھەر كىم ئۇ تومۇرلەر ئىچرە پىنھان،
جەڭگە كىرسە شەھەرنى قىلۇر ۋەيران،

سۇپەتلىك ئاق پىلىم بولمىسا، قانداقمۇ دۇشمەنگە قارشى ئاتىلىنالايمەن؟ جەڭ ۋاقتىدا دۇشمەن سېپىگە سەلدەك ئىنتىك

ھەمله سالىدىغان، يېڭىنىڭ پەلۋانلىرىنى خۇددى قۇيۇن خەسنى كوتەرگەندەك مەيداندىن كوتىرىۋېتىدىغان،

قەلبىم خارتۇمىلىرىنى خۇددى كەمەن،
سالار رەقىب گەردىنى ئۇستىگە بەند،

ئۇ ئىككى پىلىم بولمىسا، ئۇرۇش بولۇپ قالغان چاغدا، قانداقمۇ دۇشمەنلەرنىڭ قاتارىدىن چاقچۇتۇپ، سەپلىرىنى سۇندۇرالايمەن؟ سەيىر قىلغان چېغىدا تاڭ ساباسىمۇ يىراقتىن تۇغلىرىنى كۆرەلمەيدىغان، شامالمۇ يولدا قالغان چاڭلىرى بىلەن ھەمرا بولۇشنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرەلمەيدىغان،

تىكەن يەپ ئوت كەبى سەرگەش يۈرەر،
سەپەر چاغدا يۈرەر خۇددى سەرسەر،

توغلىرىم يوقالسا، مەملىكەت ئەتراپىدىن قانداق ۋاستە بىلەن ۋاقىپ بولالايمەن؟ دەۋەتىنامە ۋە بۇيرۇقنامەلىرىمنى جاھان ئەتراپىغا نىمە بىلەن يەتكۈزىمەن؟ تېز چېپىشتا رۇستەمنىڭ ئارغىمىغىنىڭ يۈرىگىگە رەشك ئوتىنى ياقىدىغان، چىرايلىق يورغىلىشىنى كورسە خىراۋ تۇلپارىنىڭ رەشك كوزىدىن گۈلگۈن ياشلار ئاقىدىغان ئۇ ئۇركەكەك ئېتىمنى مىنمەي تۇرۇپ، قانداقمۇ گە شاتلىق مۇقامغا يۈرۈش قىلىپ، خۇشخۇللىق مەيداندىن ئەيش-ئىشرەت مۇرادىنى تاپالايمەن؟

سۇ شەكلىنى كورسىتىپ پىتنە ئوتىنى ئوچۇرىدىغان، ئادالەت خۇيىنى ئىزھار قىلىپ مەملىكەتنىڭ ئابرويىنى ساقلايدىغان،

گۈل بەرگىدەكى قەترە شەبنەمدەك،
سەھىپسىدە گوھەر نامايان،

بولغان تۇتكۇر شەمشىرىم قولۇمدا بولمىسا، جەڭلەردە نېمە ئىش قىلالايمەن؟ ئەنە شۇ كىشىلىرىمدىن ئايرىلسام، ئەنە شۇ تەئەللۇقاتلىرىمنى ئوز قولۇم بىلەن زايا قىلۇەتسەم پادىشالىقتىن نېمە بەھرە تاپارمەن ۋە ئومۇردىن نېمە لەززەت ئالارمەن؟ ئەگەر ئومۇر ئاشۇنداق ئوتىدىغان بولسا، بۇنداق ھاياتتىن كورە يۇز قېتىم ئولگەن ياخشى ئەمەسمۇ؟"

ئەنە شۇلارنى ئويلاپ، پادىشا ئۇ كۇندۇزى ۋە شۇكچىسى ھەيرانلىق دەريياسىدا ئەنە شۇنداق غەۋۋاسلىق قىلغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ياخشىلىقنىڭ باش رىشتىسى قولغا كەلگۇدەك بىر تەدبىر گوھىرىنى ئەسلا تاپالماپتۇ. ئاخىرى ئۇنىڭ مۇنداق تەپەككۇرگە چۇشۇپ قالغانلىغى سەلتەنەت ھەرىمىنىڭ باشقا مەھرەملىرىگە ۋە بەلكى دولەت ئەركانلىرىنىڭ ھەممىسگە مەلۇم بولۇپ قاپتۇ.

"پادىشا تەرىپىدىن ئىشارەت بولماي تۇرۇپ بۇ سىرنى سورىشىم ئەدەپتىن ئەمەس، لېكىن تەخىر قىلسىپ تۇرىدىغىنى، بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلمىشنىڭ ھەركىتىنى قىلمىسام، ئىخلاس ۋە ئىختىساس يولىدىن يىراق ئىش قىلغان بولىمەن"، — دەپ ئويلاپتۇ ۋەزىر پىيلار. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىران دۇخت قېشىغا كىرىپتۇ ۋە دەپتۇ:

پاكلىق ئاسمانىدا سەن ھوسنى لەتاپەت ئاپتىۋى،
جەبرەئىل ھورمەت بىلەن خانەگدە بولسۇن پەردەدار.

— كۇڭۇللىرىگە مەخپى ئەمەسكى، بۇ بارگاھنىڭ مۇلازىمىتىدە بولغان كۇندىن تارتىپ تا مۇشۇ زامانغىچە پادىشانىڭ سىرلىرىدىن ماڭا ھېچ نەرسە مەخپى ئىدى. ھېچقانداق مۇھىم ئىشقا ئۇ مېنىڭ مەسلىھەتىمسىز تۇتۇش قىلمايتتى. تۇنۇگۈن مەن ئۇنىڭ بىر - ئىككى نوۋەت بەرەھمەنلەرنى قېشىغا چاقىرغانلى-

لمغنى كوردۇم. بىلمىدىم ئۇلار بىلەن نېمە كېڭەش تۇزدىكىن؟ شۇنداق بېرى خىلۋەتكە كىرىپ ئولتۇرىدۇ ۋە ئۇ يەردە ناھايىتى خاپا ھالدا يىگىر يۇرگۈزۈۋاتىدۇ. مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، ئۇزلىرى ئۇنىڭ قېشىغا كىرىپ ۋەقەنىڭ ئوتمۇشىنى ئاغلاپ، ئۇ سىردىن كەمىنە-نىمۇ خەۋەردار قىلغايلا. بىز تېزرەك ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا مەشغۇل بولايلى. چۈنكى بەرھەمەنلەر مەككار ۋە بەتنىيەت. مۇبادا ھىلە ۋە غەرەز يۇزىسىدىن ئۇنى زەرەرلىك ئىشقا تەرغىپ قىلغان بولسا، ئۇ ئىشىنىڭ ئاخىرى ھەسرەت - نادامەتكە تارتىلىپ قېلىپ، ئۇنىدىن كېيىن پۇشايمان قىلىش پايدا بەرمەي قالمىسۇن يەنە!

— پادىشا بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا كىچىككىنە دىل غۇبار بولىدىغان ئىش ئوتكەن ئىدى، — دەپتۇ ئىران دۇخت، — بۇ ھالەتتە پادىشانىڭ قېشىغا بارمىقا شەرم قىلىمەن ۋە ئۇنىڭدىن سوز سوراشقا خىجالەت بولىمەن.

— ئەي جاھانىي يورۇتقان قۇياشقا ئوخشىتىپ مەدھىيىلەشكە مۇناسىپ كېلىدىغان مەلىكەم! — دەپتۇ ۋەزىر، — نېزىقاش — دوستلارنىڭ توھپىلىرىدۇر. ئانچە - مۇنچە كايىپ قويۇش مۇھەببەت بىناسىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگە سەۋەپ بولىدۇ.

سەندە بولسا ناز - نېزىقاش، ئۇندا بار كايىش خۇيى،
نازلىماي ھەم كايىماي بولماس ئىكەن دوستلۇق بۇيى.

لېكىن، ئۇزۇن بىر ئەندىشە ھازىر پادىشانىڭ خاتىرىسىنى پەرىشان قىلىپ قويۇپتۇ. بۇ مۇشكۇلنى سىلە بېرىپ ھەل قىلىسىلا، باشقا كىشىنىڭ ئۇنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىنىڭ تەپسىلاتىنى سوراشقا ھەددى يوق. مېنىڭ ئاغلىشىمچە پادىشا ھەمىشە:"ھەر-قاچاندا ئىران دۇخت مېنىڭ قېشىمغا كەلسە، ھەر قانچە غەملىك بولسامۇ خوشال بولىمەن ھەم ئۇنىڭ بەختۇ دولەتتەك جامالىنى كورسەم غەم - ئەندىشىنىڭ بەنتىدىن ئاجرايمەن" دەيدىكەن.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىران دۇخت پادىشانىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ھەم دۇئا تىلىنى ئېچىپ پادىشاغا قاراپ شۇنداق دەپتۇ:

خاتىرىڭدىن رەنجۈغەم كەتسۇن تامام،
كەلسۇن ئۇنىڭ ئورنىغا راھەت - ئارام.

— ھەيرانلىق ئىلكىدە قېلىپ، تەپەككۇرغا چوكۇپ كېتىشتىڭ سەۋەۋى نىمە؟ ئەگەر بەرھەمەنلەردىن بىرەر گەپ - سوز ئاڭلاپ پەرىشان بولۇپ قالغان بولسىڭىز بىزگە ئېيتىڭ. غەم بولسا تەڭ بولۇشۇۋاپتۇ، چارىسىنى قىلىشنىڭ پىكرىگە چۈشەيلى.

— جاۋاۋىنى ئاڭلىسا كۆڭلگە غەم چۈشىدىغان نەرسىدىن سوئال قىلغۇلۇق ئەمەس، — دەپتۇ پادىشا.

— ئەگەر باشقىلارغا كەلگەن رەنج تۆپەيلىدىن غەم قىلىپ قالغان بولسىڭىز، سىزنىڭ مۇبارەك زاتىڭىزنىڭ سالامەتلىگى مۇلازىملارغا كەلگەن ئاپەتلەرنىڭ چارىسىنى قىلىدىغانلىغىدا، شەك يوق، — دەپتۇ ئىران دۇخت، — شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىزنىڭ بىر جېنىڭىزغا مىڭ جاننى پىدا قىلمۇەتسە ئەرزىيدۇكى، ئەگەر بۇ غېمىڭىز ئۇزىڭىزگە تەئەللۇق بولسا، ئىزتىراپ ۋە غەم - ئەندىشە قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. بەلكى مەردانىلىق بىلەن سەۋرە قىلماق ۋە چىداملىق بولماق كېرەك. چۈنكى ئىزتىراپ ۋە بىتاقەتلىك رەنجنى زىيادە، غەمنى ئارتۇق، دوستلارنى ھالى خاراپ، دۈشمەننى خوشال قىلىدۇ. ئەگەر كىشى ھەر بىر ھادىسىدە سەۋرى ئەينىگىگە قارىسا، ئەلۋەتتە ئۇنىڭدا مۇرات يۈزىنى كۆرەلەيدۇ.

يەتسە ئاپەت سەۋرى قىلغىن ئەي كۆڭۈل،
سەۋرى بىرلە ئىش سەرەنجام تاپقۇسى.

شۇنىڭ ئۈچۈن سىزگە ھەرقانداق ئىش دۇچ كەلگەن بولسا،

ئۇنىڭ چارىسىنى قىلىشقا تۆتۈش قاماق مۇناسىپ كېلىدۇ. چۈنكى ھەرقانداق قىلاي دىسىگىز كۈچ قۇدرىتىگىز بار ھەم ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا كېرەكلىك نەرسىلەر سىزدە تەييار.

سەندە تۇرسا مالۇ دۇنيا، كۈچ ھەمىشەم،
ئۇنچىلىك بىر ئىشقا يەمسەن شۇنچە غەم؛
چىق بۇ خىلۋەتتىن تىرىشچانلىق بىلەن،
مۇشكىلاتنى ھەل قىلىشقا قوي قەدەم.

— بەرھەمىلەر ئېيتقان سوزدىن ئەگەر بىر ھەرپنى تاغنىڭ قۇلىغىغا ئېيتسا، خۇددى تۇر تېغىغا نۇر چۈشكەندە پارە - پارە بولۇپ كەتكەندەك كوكسىدە يورۇقلار پەيدا بولۇپ، تاغنىڭ ۋۇجۇدى ھاۋاغا توزۇپ كېتىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن بىر جۈملىنى روشەن كۇندۇز ئاڭلاپ قالسا، ئۇ ھامان ئۇنىڭ رەڭگى زۇلماتىنىڭ قارا رەڭگىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

ئاي بۇ غەمدىن قارا كىيمەس، بولغۇسى يۇزى قارا،
گەر بۇلۇت بۇغۇسسىدىن قان يىغلىماس، ئۇ بىھايا.

— سەنمۇ ئۇنى ئاڭلمايلا قوي ھەم ئۇنى تەھقىقلەشنى ئىستىمە، چۈنكى مەنمۇ ئۇنى ئېيتالمايمەن، سەنمۇ ئۇنى ئاڭلاشقا تاقەت قىلالمايسەن، — دەپتۇ پادىشا.

ئىران دۇخت ئۇنىماي ئۇ سىرنى يەنە سوراۋەرگەنىكەنن پادىشا ئۇنىڭ كوڭلىنىڭ رىزاسى ئۈچۈن ئۇ سىردىن كېچىكىنە ئىزھار قىلماقچى بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئوتىكەن كېچە مەن ئاجايىپ ۋەقەلەرنى كورگەن ئىدىم. ئۇنىڭ تەئىسىرىنى بەرھەمىلەردىن سورىسام ئۇلار: "ئوغۇللىرىڭنى، ۋەزىرىڭنى، خوتۇنۇڭنى، پىل، توگە ۋە ئاتلىرىڭنى، گوھەر كوز

قويۇلغان شەمشەر بىلەن ئولتۇرسەك چۈشۈڭنىڭ زەربىسى سەئىدىن دەپئى بولىدۇ" دېيىشتى.

بۇ سوزنى ئاڭلاپ ئەندىشە تۈتۈنى ئىران دۆختىنىڭ دىماغىدىن ئورلەپ‌ئۇ - دە، كوز بۇلاقلىرىدىن ھەيرانلىق ياشلىرىنى توكۈۋەتكىلى تاس - تاسلا قاپتۇ. لېكىن ئۇ ئوزىنى زور تەمكىن بىلەن تۈتۈپ، ئۇ جاننى كويدۇرگۈچى غەم - غۇسسىنى ئىچىگە يۇتۇپ، كوڭلىنى توختىتىپ شۇنداق دەپتۇ:

مەن يوقالسامۇ غېمىم يوق، سىز سالامەت بولسىڭىز،
جېنىڭىزغا مەن كەبى مىڭ جان پىدا بولسۇن پىدا.

— بۇ ئىش ئۈچۈن غەم يىمەك لازىم ئەمەس. چۈنكى بەندىلەرنىڭ جانلىرى سىزنىڭ ئامان - ئېسەنلىكىڭىز ئۈچۈن پىدا بولسا، ئۇنداق جاننىڭ نېمە كېرىكى بار؟ ئەگەر مۇبارەك زاتىڭىز ئامانلا بولسا ئەھلى ئەۋلات، خىزمەتكار ۋە زىمنەت ئەسۋاپلىرى يەنە تېپىلىدۇ. ئەمما قۇلىغىزدا تۇتۇڭكى، چۈشىگىزنىڭ يامانلىغى دەپئى بولغاندىن كېيىن ئۇ ئالدامچىلارغا ھەرگىز ئىشەنمەك. يەنە ئەگەر سىزنى باشقىلارنى ئولتۇرۇشكە تەرغىپ قىلسا ئويلاپ باقماي تۇرۇپ ئىش باشلىماڭ. چۈنكى قان توكۈش دېگەن ناھايىتى قىيىن ئىش، خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر ناھەق قان توكۈلۈپ قالسا، ئاخىرى رەسۋالىق ۋە شەرمسارلىق كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ چاغدا ھەسرەت - ندامەت پايدا بەرمەيدۇ. ئوتكەن زامانىنى كەينىگە ياندۇرۇش ۋە ئولگەننى تىرىلدۇرۇش مەخلۇقنىڭ قۇدرىتى يېتىدىغان ئىش ئەمەس. شۇڭا سىز بىلەن بىز ئۇنداق ئىشنى قىلالمايمىز. بەرھەمىلەر سىزنى ھەرگىزمۇ دوست تۇتمايدۇ. سىز ئۇلارنى ئالىم دەپ، ئۇلارنىڭ دانىشمەنلىگىگە ئېتىقات باغلاپسىز. ئەمما ئىسلام ھوكۇمالىرى بولسا: "بەدئىسىل ۋە پەس تەبىەتلىك ياخشىلىق كىشىلەر ھېچقانداق ۋەج بىلەنمۇ ئىسىللىق ۋە

ياخشىلىق هالىغا كەلمەيدۇ" دىگەن ھوكۈمدە بىر پىكىرگە كېلىشكەن، ئۇنداقلارنى ئىلىم ۋە مال - دۇنيامۇ ھەرگىز ۋاپا ھەم ياخشىلىق سۈپىتى بىلەن زىننەتلىيەلمەيدۇ. چۈنكى ئىنسانلىق بويىنىغا ئۇنچە - گوھەرلەرنى ئاسقان بىلەنمۇ ئۇنىڭ نەجىسلىغى كەتمەيدۇ. تۇغۇلۇزنىڭ چىشلىرىنى ئالتۇندا قاپلىسىمۇ ئۇنىڭ ئىپلاسلىغى پاكلىققا ئالماشمايدۇ. جەمئىيەتلەرنىڭ تەرەققىياتىنى كۆتەرگەن بولسىمۇ يەنە ئۇنى تاشلىۋەتكەنلىگىنىڭ مىسالى ئەنە شۇ مەنىنى قۇۋۋەتلەيدىغان دەلىلدۇر. ئۇلارنىڭ مىسالى خۇددى ئېشەككە ئوخشايدۇ. يەنى ئېشەك سەپەر يۈكلىرىنى كۆتەرسىمۇ، ئۇ يۇك ئۇنىڭغا جاپا - مۇشەققەتتىن بولەك تەسىر يەتكۈزمەيدۇ ۋە پايدا بەرمەيدۇ.

تەنگە ئەلەم ئۇرسا يۈك بولغاي ئېغىر،
گەر كۆڭۈلگە ئۇرسا بولغاي دەستىگىر.

دانىشمەن دىگەن ئۇنىڭ بىلەن ھەرقانداق نەرسىنى ئولتۇرغىلى بولىدىغان ئوتكۇر قىلىچتۇر. گەرچە ئۇلارنىڭ كورۇنۈشى گۈزەل ۋە ئەيپتىن پاكىتەك كورۇنگىنى بىلەن، قىلىچ دىگەن ئادەم ئۇچۇن ئەڭ يامان دۇشمەن بولغان نەپسى ھاۋانىمۇ ئولتۇرىدۇ؛ كورۇنۈشى كورۇمسىز ۋە پاكلىغىنى بىلگىلى بولمىسىمۇ، ئىنسانىنىڭ پۈتۈن شان - شەرىپىنى ۋۇجۇتقا چىقىرىدىغان ئەقىل بىلەن روھنىمۇ ھالاك قىلىدۇ. قىلىچ دىگەن ئەسلىدە دۇشمەندىن مۇداپىلىنىدىغان قورال بولغان بولسىمۇ، بۇ يەردە ئۇ دوستلارنىڭ ئازارىغا ئىشلىتىلىدۇ. پازىل ۋە ھەقىقى كامىل كىشىلەر بۇ مەنىگە ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دىگەن ئىكەن:

بەد ئىسىلگە ئىلىم - پەن بىلدۇرمە ھىچ،
كىم قاراقچى ئىلكىگە بەرمە قىلىچ.

مەيلى مەس زەڭگىگە تىغ بەرگىن، لېكىن،
ئەسكى ئادەمگە ئىلىم ئۆگەتمىگىن.

ئۇلارنىڭ بۇنداق تەبىر بېرىشتىكى غەرىزى ئۇزلىرىنىڭ قەۋمىگە سىزدىن ئوتكەن ۋەقەلەرنىڭ ئىنتىقامىنى ئېلىشتىن ئىبارەت. ئۇلار ئالدى بىلەن سىزنىڭ مۇبارەك زاتىڭىزنىڭ ئورنىنى باسىدىغان پەرزەنتلىرىڭىزنى كوز ئالدىڭىزدىن يوتتۇرۇپ تاشلاپ، ئىككىنچى قېتىمدا دولەتنىڭ ئاۋاتلىغى ۋە خەزىنىنىڭ مەمۇرلىغىنى بارلىقىغا كەلتۈرىدىغان شەپقەتلىك بۇزرۇك كىشىلەرنى زايا قىلىپ، ئۇچىنچى قېتىمدا جاھاندارچىلىق ئەسۋاپلىرى بولغان پىلىلار، توگمىلەر ۋە ئاتىنى نابۇت قىلىشنى ئويلاپتۇ. تاكى سىز ئىگە-چاقسىز ۋە تەنها قالغان چېغىڭىزدىلا سەلتەنىتىڭىزنىڭ نىزامىغا نۇقسان يېتىدۇ-دە، ئۇلار سىزنى يالغۇز تېپىپ، ئاستا-ئاستا سىزنىڭ قەسىتىڭىزگە چۇشىدۇ. شۇندىلا ئۇلار نەچچە يىلدىن بېرى كوڭلىدە قىلغان تەسەۋۋۇرلىرىنى ئاشكارا ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ. ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ سىزگە زەرەر يەتكۈزەلمەسلىگى ئۇلارنىڭ ئاجىزلىغىدىن بولغان. بۇگۈنكى كۈنلۈكتە سىز ئاشۇ چۇش تۇپەيلىدىن ئىختىيارىڭىزنى ئۇلارغا بېرىپ قويۇپسىز. ئۇلار پۈرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، قۇدرىتىڭىزنى يەتكىنىچە پادىشالىققا ۋە مەملىكەتكە غەۋغا سېلىپ، پىتنە ئىشىگىنى ئېچىشقا باشلاپتۇ. سىز ئەمدى ھۇشىڭىزنى بىلەن تۇرۇڭ، ئۇلارنىڭ ھىلە-مىكىرىگە ئالدىنىپ قالماڭ.

زامان دۇشمەنلىرىدىن بولما غاپىل،
ئۇلارنىڭ ھەربىرى مىكىرگە كامىل.
كورۇنمەككە قىلۇر ئۇ ئاشنالىق،
لېكىن كوڭلىدە باردۇر بۇاپالىق.

شۇ تۇرقىدا، ئەگەر بەرەھمەنلەرنىڭ سوزى سىزگە ساۋاپ

ۋە ماقۇل كورۇنسىمۇ، ئۇلارنىڭ سوزىگە ئەمەل قىلماڭ. ئەگەر ئاڭ-لاي دىسىڭىز مەن قۇلىڭىزنىڭ كۆڭلىگىمۇ بىر مەسلىھەت كېلە-ۋاتىدۇ.

ــ سوزۇڭنىڭ ھەقلىگىگە مەندە شۇبھە يوق. كۆڭلۈڭگە كەل-گەننى ئېيتقىن، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ كاردۇن ھەكىمنىڭ تەبىئىتى سىر-ئەسرار نەپەسلىرىنىڭ خەزىنىسى، ــ دەپتۇ ئىران دۇخت، ــ ئۇنىڭ زېھنى نۇرلۇق جاۋا-ھىرلارنىڭ كانى. بۇگۈنكى كۈنلۈكتە ئۇ بىر غارنىڭ بۇلۇڭسىنى ئوزىگە ماكان قىلغان. گەرچە ئۇنىڭ ئەسلى نەسەبىدە بەرەھىمەد-لەرگە يېقىنچىلىغى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ راستچىللىقتا ۋە دىيانەتتە ئۇلاردىن ئەلا ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەگەر خالىسىڭىز ئۇنىڭدىن چۈش-لىرىڭىزنىڭ تەبىرىنى سوراڭ. ئۇ ئەلۋەتتە راستى بىلەن تەبىر بېرىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ سوزى بەرەھىمەنلەرنىڭ ئېيتقىنى بىلەن بىر كەلسە شۇبھە كوتىرىلىدۇ-دە، ئويلاپ ئولتۇرمايلا ئۇنىڭ ئېيتقە-نىغا ئەمەل قىلماق كېرەك. ئەگەر ئۇلارنىڭ ئېيتقىنىدىن باشقە-چىرەك تەبىر ئېيتسا، روشەن ئەقلىڭىز ئۇ ئىككى سوزنىڭ بىرىنى تاللىۋالار ۋە توغرىنى خاتادىن ئايرىۋالار.

بۇ سوز پادىشاغا ماقۇل كېلىپتۇ ۋە دەرھال ئاتلىنىپ كاردۇن ھەكىمنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ. ئۇ ھەكىمگە ئىززەت-ئىكرام-لىرىنى بىجا كەلتۈرۈپتۇ، ھەكىمۇ پادىشاغا تازىم بىلەن ھورمەت كورسىتىپ شۇنداق دەپتۇ:

كۆلىمىز بولدى بەھىشت ئاڭا ھور رىزۋان كېلىپ،
بولدى روشەن كوزىمىز يۈسۈپى كەنئان كېلىپ.

ــ بۇ ياقتا كەلمەكلىرىگە نىمە سەۋەپ بولدىكىن؟ ئەگەر پەرمان ئەۋەتكەن بولسىلا مەن خىزمەتكارلىرى دەرگاھلىرىغا ھازىر بولغان بولاتتىم.

بەددىلىك، خىزمەت ۋە ياكى ساڭا قۇللۇق ئەيلىمەك،
بارچىسىنى ماڭا قويغىن، چۈنكى سەن سۇلتان ماڭا.

مۇبارەك پىشانىلىرىدە غەم-ئەندىشە نىشانىسى تۇرىدۇ. ئەھۋال قانداق ئىدىكىن؟ بايان قىلغان بولسىلا!

پادىشا كورگەن چۈشلىرىنى ۋە ئۇلارغا بەرەھىمەنلەرنىڭ بەرگەن تەبىرلىرىنى ھەم چارە ئۇچۇن بۇيرۇغان ئىشلىرىنى تەپسىلى بايان قىلىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان كاردۇن ھەيرانلىق بېشىنى چايقاپ تەئەججۇپ قولىنى چىشلەپتۇ.

ــ ھەي پادىشا! ــ دەپتۇ كاردۇن، ــ سىلە بۇ ئىشتا خاتا قىلىپتىلا. چۈنكى بۇنداق سىرنى ئۇنداق تائىپەگە ئېيتىش ھىكمەتتىن ئەمەس. ھەممە قۇلاق ئەسرار ئاڭلاشقا مەھرەم بولالمايدۇ ئەمەسمۇ؟ يەنە شۇمۇ مەخپى قالمىسۇنكى، ئۇ تەبىرچىلەر بۇ ۋەقەگە تەبىر ئېيتىشقا سالاھىيتى يوق. چۈنكى ئۇلاردا يا سۇزۇك ئەقىل ياكى تۇزۇك دىيانەت يوق. مېنىڭ بىلىشىمچە، بۇ چۈشلىرىدىن سىلىگە شاتلىق كېلىدۇ، دەممۇ-دەم ئىشلىرى مەقسەتلىرىگە مۇۋاپىق كېلىپ، سائەتمۇ-سائەت دولەتلىرى ئۇلغايىۋىدۇر.

پەلەك بولۇپ ئىتائەتمەن، دەۋرانمۇ قۇل بولغاي ساڭا،
دۇنيا گوي بولسا پۈتكۈل ئەل، زامان باققاي مۇرادىڭغا.

ئەمدى مەن سىلىنىڭ ئۇ چۈشلىرىگە باشتىن-ئاخىر ياخشى تەبىرلەرنى بېرەي ۋە ئۇ ئالدامچىلارنىڭ مىكرى ئوقىنى ھىكمەت قالقىنى بىلەن رەت قىلاي، ئۇ چۈشلىرىنىڭ تەبىرى مۇنداق: ھىلىقى قۇيرۇقسىز بىلەن ئوره تۇرغان ئىككى قىزىل بېلىق، ئىككى پىل ۋە بىر دانە ياقۇت بولۇپ، ئۇلارنى سەراندىپ پادىشاسىنىڭ ئەلچىسى ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇ ياقۇت شۇنداق چوڭكى، ئۇنىڭ ۋەزنى توت يۈز رىتلە چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە شۇنداق خۇشرەڭكى،

ئانارنىڭ كۆكلى ئۇنىڭ قىزىللىغىدىن رەشك ئېتىپ ھىساپسىز قانغا تولغۇدەك، ئوتنىڭ شولىسى ئۇنىڭ قىزىللىغىدىن كۈنلۈگى كېلىپ تاش ئارىسىغا يوشۇرۇنغۇدەك گۈزەل. ھىلىقى ئىككى ئوـ دەك بىلەن بىر غاز ــ ئىككى ئات ۋە بىر خېچىر بولۇپ، ئۇنى دېھلى پادىشاسى ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئىككى ئات شۇنداق ياراملىق چاپقۇر ئاتلارکى، خۇددى ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك كىشنەيدۇ، چاقـ ماقتەك تېز چاپىدۇ. ئوزى ھۇشيار ۋە قۇلىغى ئوتكۇر.

پۇتلىرى گويا ئىرۇر زىبا كوچەت،
قۇلىغى تۇرغاي ھاۋادا نەيزىدەك.
تۇتسا قامچا، لازىم ئېتىلمەس پەقەت،
مىنسە ئۇ يۇرگەي كۆڭلىنىڭ رايىدەك.

خېچىر شۇنداق شوخ ۋە ئوت مىجەزلىككى، ئوي ـ دوڭ، چوڭقۇردىن خۇددى چاقماقتەك تېز چېپىپ ئوتۇپ، تۇۋاقلىرىنىڭ زەربى بىلەن تاشتىن ئوت چىقىرىۋېتىدۇ.

كۇمۇش ئىگەر، زەر يۈگەن سېلىنغان ئۇ چاپقۇرغا،
چەرخ بېغدۇر ئوتلىغى، كۇن بۇلغى سۇلىغى.

ھىلىقى پۇتلىرىغا چىرماشقان ئىلان بولسا بىر ئوتكۇر ۋە ئوتلۇق شەمشەر بولۇپ، جەڭ كۇنىدە ئۇنى شۇنداق ئۇزىتىدىغان بولسىلا، پەلەك دەريا سىدىن قان ئاققۇزىدۇ. ئاسمانىنىڭ ئالماس رەڭلىك سەھىپىسىگە ھېقىق ۋە مارجان پارچىلىرىنى چاچىدۇ.

يېڭىش ـ زەپەر تاپارسىز شۇ تىغ بىلەن،
ياق، شۇ قىلىچ ئوزى زەپەر تاپقۇچى.

چۈشلىرىدە كورگەن ھىلىقى پۇتۇن بەدەنلىرىنى قاپلىغان قان بولسا، بىر قىزىل تون بولۇپ، ئۇنىڭغا جاۋاھىرلاردىن تۇگمىلەر قادالغان، ئۇنى ھىلىقى شەمشەر بىلەن بىللە ھەزنە پادىشاسىنىڭ ئەلچىسى ئېلىپ كېلىدۇ.

چۈشلىرىدە مىنگەن ھىلىقى ئاق خېچىر بولسا، بىر ئاق پىل بولۇپ، لەشكەر سىپىدە زەبەرجەت خارتۇمنى باھادىرلارنىڭ قېنى بىلەن خۇددى قىزىل ياقۇتتەك بويايدۇ. خۇددى تومۇر تاغدىن چىققان مىخقا ئوخشاش ئەجدىھا سۈپەتلىك چىشلىرى بىلەن بىر-دەمدە ئالەمنى نابۇت قىلىۋېتىدۇ. ئۇ پىل ئەمەس گويا كى بىر توت تۇۋرۇك بىلەن ماڭىدىغان تاغ. ئۇنى ھىجارەگەر سۇلتانى ئەۋەتىدۇ. ھىلىقى باشلىرىدا كويگەن ئوت سىلگە سەيلان شاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلىدىغان بىر تاج بولۇپ، ئۇ تاجنىڭ يۇقۇرقى قىسمىدىكى كۈنگىرىسى ئاسمان قەسرىنىڭ باش يېپى بىلەن باغلاۋېر تۇرىدۇ، ئۇنىڭغا كوز قويۇلغان گوھەرلەرنىڭ نۇرى ئۇنىڭ كېيگەن كىشىنىڭ بېشىدىكى ھەر بىر تال مويىنى ئۇنچىلەردىن ياسالغان رىشتىگە ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ.

بېزەلگەن تاج ئىرۇر ئۇ باشتىن - ئاياق تۇرۇ،
ئۇنىڭ نۇرى يەردىن تا ئايغا ئۇلىنۇر.

ھىلىقى باشلىرىنى چوقۇغان قۇشنىڭ ئەھۋالى ئازراق بىر ئىچ پۇشۇغىنىڭ يۇز بېرىشىنى كورسىتىدۇ. بىرنەچچە كۈن سىلە بىلەن مېھرىۋان يارلىرىنىڭ ئارىسىغا دىل غۇبارى پەيدا بولىدىكەن، ئەمما يەنە تېز ئارىدا ياخشىلىنىپ قالىدىكەنسىلەر. كورگەن چۈشلىرىنىڭ راست تەبىرى يۇقۇرىدا مەن ئېيتقاندەك. يەنە ئۇ چۈشىنى بولۇپ كورگەنلىرى بولسا، ئۇ ئەلچىلەرنىڭ يۇقۇرىدا مەزكۇر بولغان توھپىلەرنى يەتتە نوۋەتتە ئەكېلىپ تامام قىلىدىغانلىغىنىڭ دەلىلى. سىلە ئۇ ھەدىيىلەرنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، شاد-

لىقلىرىنى ئىزھار قىلىدىلا. دولەتلىرى ۋە ئومۇرلىرى داۋاملىق بەرقارار تۇرىدۇ. ئەمما مۇنداق كېيىن ھەر قانداق ياماق، نائەھلىنى سىرلىرىغا مەھرەم قىلماسلىقلىرى ۋە سىناڭغان ئەقىللىق، كىشىنى تاپمىسلا ھېچ كىشىگە سىر ئاغزىنى ئاچماسلىقلىرى كېرەك.

يۈز قېتىم سىنىماي كىشىنى، زىنھار،
قىلماسلىق كېرەكتۇر ساھىبى ئەسرار.

بۇنداق كېيىن قەلبى ئەگرى كىشىلەرنىڭ سوھبىتىدىن مۇتلەق پەرھىز قىلىشنى ئۆزلىرىگە پەرز قىلغايلا.

سۇنى كورگىنىكى نالەلەر ئەيلەر،
ئاقار يېرى گەر بولسا نالايىق.

پادىشا ئۇ بۇزرۇكۋار پىردىن بۇنداق ياخشى تەبرلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن كوڭلى شات ۋە غەم كىشەنلىرىدىن ئازات بولۇپ، دەرھال شۇكرانە ئۇچۈن سەجدە بىجا كەلتۈرۈپتۇ ۋە ھەكىمگە ئۆزرە بىلەن مىننەتدارلىق تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەقتائالا ئىنايەت قىلىپ، مېنى ھىكمەتلەرنىڭ كانى بولغان سىزنىڭ شەرەپلىك زاتىڭىزنىڭ قېشىغا كەلتۈرۈپتۇ. نەتىجىدە، مانا سىزنىڭ نەپىسىڭىزنىڭ بەركىتىدىن مېھنىتىم راھەتكە ئايلاندى.

شۈكرىكىم ساقايدى كوڭلۈم دەردۇ ئەلەم رەنجىدىن،
ئەيسا نەپەس شۇ ھەكىمنىڭ دېمىدىن يەتكەچ شىپا.

شۇنىڭ بىلەن، پادىشا كوڭلى شادىمان بولغان ھالدا ئورنىدىغا قايتىپتۇ. ئەتىسىدىن تارتىپ يەتتە كۈنگىچە پەيدىن - پەي

ئاشۇ ھەكسم بىشارەت بىلەن پادىشالاردىن ئەلچىلەر كېلىپ، ھەكسم ئېيتقان توھپىلەرنى ھەچبىرىنى كەم قىلماي پادىشانىڭ نەزىرىگە يەتكۈزۈشۈپتۇ.

بىر كۈنى پادىشا ئىران دۇختنى، پەرزەنتلىرىنى ۋە پىيلار بىلەن كامالنى بىر خىلۋەت جايغا چاقىرىپ شۇنداق دەپتۇ:

— چۈشۈمنى ئۇ دۇشمەنلەرگە ئېيتىپ ئاجايىپ بىر چوڭ خاتا قىلغان ئىكەنمەن. ئەگەر تەڭرىنىڭ مەرھىمىتى ۋە ئىران دۇختنىڭ نەسىھتى بولمىغان بولسا ئۇ مەلئۇنلارنىڭ ھىلە - مىكرى ھەممىزنى ھالاك قىلىدىكەن. ھەر قانداق كىشىگە ئالىلا بەرگەن سائادەت مەدەتكارلىق قىلسا، شەپقەتلىك كىشىلەرنىڭ ۋەزىلرىنى قوبۇل قىلىپ، تەپەككۇر قىلىپ، خىيال سۈرۈپ بېقىپ، ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى كوزلەپ، ئېھتىيات شەرتلىرىنى بىجا كەلتۈرىدىغان گەپ ئىكەن. ئەگەر ئىش تەدبىرسىزلىك بىلەن قىلىنغان بولسا ئاخىرى ۋەيرانلىق بولغان بولاتتى. ئەمدى، ماڭا كەلگەن ئاشۇ توھپىلەردىن ھەر قايسىلار ئوزەڭلار خالىغانىنى ئېلىڭلار. ئەگەر ئۇلار كەلمىگەن بولسا، چېنىڭلارغا خەتەر يېتىش ئېھتىمالى بولۇپ قالغان ئىدى.

— ئەي پادىشاھىم، — دەپتۇ پىيلار، — بىز قۇللىرى ھادىسات ئوقى يەتكەندە سىلىنىڭ ئەزىز جانلىرىغا سىپەر بولۇشىمىز كېرەك. مەن بۇ بېشىمنى پەقەت سىلىنىڭ چوگەنلىرىگە توپ بولۇپ بېرىش ئۈچۈنلا ساقلايمەن. بۇگۈن ئەمدى ئۇ تەۋەرۈكلەر بىلەن بىزنىڭ بېشىمزنى كوككە يەتكۈزىدىغان بولدىلا. ئۇنداقتا بۇ زامانىمىزنىڭ مەلىكىسىنى بىزدىن بۇرۇنراق خوشال قىلغايلا. چۈنكى بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا كوپىرەك شۇ سەۋەپ بولدى. ھەدىيىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرى بېزەكلىك تاج ۋە چىرايلىق تون ئىكەن، مەلىكە ئۇلاردىن قايسىسىنى خالىسا شۇنى بەرگەيلا.

پادىشا ئۇنىڭ سوزىنى قوبۇل قىلىپ، خىلۋەتخانىسىدىن

چىقىپ ھەرەم ساراىيغا كىرىپتۇ. ھەرەمدە پادىشانىڭ بەزم ئەپرۇز ئىسملىك بىر كېنىزىگى بار ئىكەن. ئۇ شۇنداق ساھىپجامال ئىكەنكى، قۇياش ئۇنىڭ چىرايىدىن شەرم-ھايا قىلىپ، مەغرىپ پەردىسىگە يوشۇرۇنىۋالىدىكەن؛ گۈل ۋاراقلىرى ئۇنىڭ يۈزىدىن خىجالەت بولۇپ، زۇمرەت نىقابى ئىچىگە پىنھان بولىدىكەن.

ئاغزى زەررە، يۈزى كۈن، قاشى ھىلال،
ھوسنى ئىدى خۇددى گۈلزارى جامال.
كۆلكىسى قەنت ئىدى ھەم سوزى شىكەر،
قامىتى ئىكەرقومۇشتىن ھوتىۋەر،
نازى بىرلە خۇشخۇيلۇغى شۇنچە ئۇز،
قويماتتى ئۇ كۆڭۈل ياراشقا تۇز.

ئۇنىڭغىمۇ پادىشانىڭ ناھايىتى كوپ مەيلى بار ئىكەن. ئەگەر ئىران دۇخت ھوسنى-لاتاپەتتە جاھانغا پىتنە سالغان دىيىلسە، بۇ كېنىزەكمۇ ياخشىلىق ۋە خۇش پېئىللىقتا زامانغا توپىلاڭ سالغان ئىكەن. شۇڭا پادىشا بىر كېچە ئىران دۇختنىڭ يېنىدا قونىسا، يانا بىر كېچىسى بەزم ئەپرۇزنىڭ قېشىدا قونىدىكەن. ھىلەقى ھەدىيىلەرنى بېرىدىغان ۋاقتىدا پادىشا:

— تاج بىلەن تونىدىن بىرىنى ئىران دۇخت، بىرىنى بەزم ئەپرۇز ئالسۇن، — دەپتۇ.

ئىران دۇخت پادىشادىن بۇ ئىجازەتنى ئالغاندىن كېيىن: "ۋەزىر قايىسىغا ئىشارەت قىلسا شۇنى ئالاي" دىگەن نىيەتتە ۋەزىرگە قارايتۇ. پىيلار كوز ئۇچى بىلەن تون تەرەپكە ئىما قىپتۇ. ئىران دۇخت تونىنى ئالماقچى بولۇپ، پادىشاغا قارايتۇ ۋە ۋەزىرنىڭ ئىشارەت قىلغىنىغا پادىشانىڭ كوزى چۈشۈپ قالغانلىغىنى پەملەپ، پادىشانى "بەدگۇمان بولۇپ قالمىسۇن" دەپ ئويلاپ دەرھال توندىن ۋاز كېچىپ ياندۇرۇپ تاجنى ئايتۇ. پىيلارمۇ

تون تەرەپكە كوزىنى ئالغاي قىلىپ قاراپ تولتۇرۇپتۇ. ئۇنىڭمۇ غەرەزى: "ئىران دۇختقا قىلغان ئىشارەتنى پادىشا كورمىسۇن" دېگەن ئىكەن. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن پىيلار قىرىق يىل ھېيلار-نىڭ مۇلازىمىتىنى تۇتقان بولسىمۇ ھەر قېتىم ئۇنىڭ خىزمىتىگە كەلسە، پادىشا ئاشۇ ۋاقىتتىكى ئىشتىن گۇمان قىلىپ قالمىغدەك دەپ، ئالغاي قاراپ ئولتۇرىدىكەن. ئەگەر مەلىكە بىلەن ۋەزىر شۇ قېتىمدا ئاقىللىق ۋە زېرەكلىك ئىشلەتمىگەن بولسا ئىككىلىسى-نىڭ جېنى بەربات بولۇپ كەتكەن بولاتتىكەن. ئىران دۇخت تا-جىنى كىيىپ بېشى ئۇستۇن بولۇپتۇ. بەزم ئەپىرۇز قىزىل تون بىلەن يۇزىنى گۈلرەڭ قىلىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ئۇلار ئىككىلىسى ئوز كۆڭلى خالىغانىنى ئاپتۇ.

بىر ئاخشىمى ئىران دۇختنىڭ نوۋىتى ئىكەن، پادىشا ئۇنىڭ ھوجرىسىغا كىرىپتۇ. دىلىنى ئوزىگە باغلىغۇچى زۇلپىنى چۈۋۈپ:

چېچىمدىن چېچىپ ئىپارنىڭ بۇيىنى،
تامغۇزۇپ يۈزىمدىن ھايات سۇيىنى،

ئولتۇرغان ئىران دۇخت بېزەكلىك تاجىنى بېشىغا قويۇپ، ئالتۇن تاۋاقتا ئاش ئەكېلىپ پادىشانىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ. پادىشا ئۇ تاۋاقتىن بىرەر لوقما يەپ تۇرۇشىغا، بەزم ئەپىرۇز قىزىل تونىنى كىيىپ، ھوسىنىنى گۈلدەك ئېچىلدۇرۇپ، چىرايىنى ئىككى ھەپتىلىك ئايدەك نامايەن قىلىپ كىرىپ كەپتۇ.

قىزىل رەڭلىك لىباسنى كىيىدى دىلبەر،
دىگىنكى لالىدىن تون كىيىدى ئەر ئەر①،
كوزلىرى گەر كامان ئاتسا كۆڭۈلگە،
ئىككى قاشى ئوق ئاتاتتى جىگەرگە.

① ئارچا دەرىخى.

پادىشا ئۇنى ئەنە شۇنداق كېلىشكەن ھوسىن - چىراي بىلەن كورۇپ ئىختىيارسىز تەزگىنىنى قويۇپ بېرىپتۇ - دە، ئەھسەن تىلى بىلەن ئۇنىڭغا:

ئەي يۈزۈڭ خۇددى قىزىل گۈل، قەددىڭ گويا سەرۋى بەس،
سەرۋى بىرلە گۈل تاپالماس كوزلىرىڭ كەبى نەرگەس.

— بۇ كېلىشىڭ بىلەن شاتلىق ئىشىگىنى كوكلۇمگە ئېچىپ، سەۋرىم خامىنى يەلگە سورۇدۇڭ، سېنىڭ كەلگەنلىگىگە بەختىمۇ "مەرھابا" دەۋاتىدۇ، — دەپتۇ، شۇئان ئىران دۇختقا قاراپ يەنە: — سەن كېيگەن بۇ تاج ئەسلىدە بەزم ئەپرۇزغا لايىق ئىكەن، ئۇنى ئوز دەربىجەڭگە قارىماي ئاپسەن، — دەپتۇ.

ئىران دۇخت بۇ سوزنى ئاڭلاپ، رەشك ئوتى ئۇنىڭ كوڭلىگە تۇتۇشۇپتۇ ۋە تاقىتىڭ خامىغا ئوت تۇتۇشۇپ، دىماغىدىن تۇتۇن چىقىپتۇ. ئۇ خۇددى بىلمەي قولىدىكى ئاشنى پادىشانىڭ بېشىغا توكۇۋېتىپتۇ. پادىشانىڭ يۈزى ۋە ساقالىلىرى بۇلغىنىپ كېتىپتۇ. پادىشا كورگەن يەتتىنچى چۈشىنىڭ ھەكىمىنىڭ تەبىر بېرىشىچە "ئازراق ئىچىڭ پۇشىدۇ" دىگىنى ئەنە شۇ بولۇپتۇ. بۇ ھالنى كورۇپ پادىشانىڭ غەزىۋى ئورلەپ سەۋرى - تاقىتى قالماپتۇ. ئۇ دەرھال پىيلارنى چاقىرىپ:

— بۇ بىشەدەپ نادانىنى ئەپچىقسىپ ئولتۇرۇۋېتىڭ. بۇ بىر پەندى - نەسىھەت بولۇپ خوتۇنلار بۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلمايدىغان بولسۇن، — دەپ بۇيرۇپتۇ.

پىيلار مەلىكىنى ئېلىپ چىقىپ كېيىن ئەندىشە قىلىپ تۇرۇپ قاپتۇ: "بۇ ئىشتا ئالدىرىشىم ياخشى ئەمەس. چۈنكى بۇ خوتۇننىڭ دانىشمەنلىك ۋە ئەقىل - پاراسەتتە تەڭدىشى يوق. بىز بىرنەچچە كىشى بۇنىڭ تەدبىرىنىڭ بەركىتى بىلەن بالادىن

نىجات تاپتۇق. پادىشانىڭ يات ئاردىدا بۇ ھوكمىدىن پۇشايمان قىلىپ، ئوز بۇيرۇغىدىن تېنىۋېلىشىمۇ ئېنىق گەپ، شۇڭا ئۇنىڭ بۇ ئەمرىنى ئىجرا قىلىشنى تەخىر قىلىپ، ئوبدان ئويلاپ بىر تەرەپ قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق.

تەپەككۇر بىرلە ئىش قىلغايسەن ئۇدا،
كېيىنكى مەنپەئەت كەلمەس ئالددا.

ئەمدى مەن بىرنەچچە كۇن توختىۋالاي. ئەگەر پادىشا نادامەت-كە قالسا ئەينى مۇددىئاڭ ئوزى شۇ. ئەگەر ئوز پەرمانىدا مەھكەم تۇرسا ئۇنى ھەرقاچان ئولتۇرسە بولىۋېرىدۇ. بۇ تەخىر قىلىشتا ماڭا ئۇچ مەنپەئەت بار. بىرى، كىمدە-كىم بولمىسۇن بىر كىشىڭ تىرىك قېلىشىغا سەۋەپ بولسام ساۋاپ تاپىمەن. ئىككىنچىسى، ئەگەر پادىشا پۇشايمان قىلىپ قالسا ئۇنىڭ رازىلىغىنى ئالغان بولىمەن. ئۇچىنچىدىن، شۇنداق ئەقىللىق مەلىكىنى سالامەت ساقلىيالسام پۇتۇن مەملىكەت ئەھلىنىڭ ھەممىسىنى مىننەتدار قىلىمەن. چۇنكى ئۇنىڭ دانا تەدبىرلىرىنىڭ مەنپەئەتى ۋە ياخشى ئەخلاقىنىڭ ئىھسانى ھەممە خالايىققا يېتىدۇ" — دەپ ئويلاپتۇ ۋەزىر.

شۇنىڭ بىلەن، ئۇ مەلىكىنى ئوزىگە مەھرەم بولغان خىزمەتكارلىرى بىلەن بىللە ئوز ئويىگە ئېلىپ بېرىپ، ھويلىسىدىكى بىر مەخپى ئويگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ ۋە خىزمەتكارلىرىغا: "بۇ زامانىمىزنىڭ مەلىكىسىنى ياخشى ئېھتىيات بىلەن ساقلاپ، ئوبدان ئىززەت-ئىكرام قىلىڭلار" دەپ تاپىلاپتۇ. ئوزى بولسا بىر قىلىچنى قانغا بوياپ پادىشانىڭ قېشىغا بېرىپ:

— ئۇ بەندەڭنى مۇشۇ شەھەر بىلەن ئولتۇردۇم. پەرمانلىرىنى نۇقسانسىز بىجا كەلتۇردۇم، — دەپتۇ.

ۋەزىر بېرىپ كەلگۇچىلىكىنىڭ ئاردىلىغدا پادىشانىڭ كوڭلى

سەل تەسكىن تاپقان ئىكەن. ئۇ ۋەزىردىن مەلىكىنىڭ ئولگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ ۋە قانلىق قىلىچنى كورۇپ، ئۇنى ئولتۇرگىنىگە پۇشايمان قىلىپتۇ ھەم ناھايىتى بەك ئىچى ئاغرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئوز - ئوزىگە: "جاھانىڭ ئىشى شۇ ئىكەن - دە! ئۇ ھوسنى جامالدا بىمسال، ئەقىل ئىدرەكتە بەر كامال ئىدى. ھەي بەختۇي نەپس، سېنىڭ ئىشىڭ مۇشۇ! يۇۋاشلىق ۋ، يۇمشاقلىقنى ئۇنۇتۇرۇپ، كىچىككىنە بىر گۇنا بىلەن مەھبۇبىمنى زايا قىلدۇرۇ- ۋەتتىڭ، ۋاي دەربغ، ئۇنىڭ بۇنچىلىك بىر جۇرئىتى ئۇچۇن، ئو- لۇمگە بۇيرۇماي، يۇۋاشلىق سۇيى بىلەن غەزەپ ئوتىنى ئوچۇرگەن بولساممۇ بوپتىكەن!"

غەزەپ ئوتىنى ئوچۇرگى شولە ئۇرسا گەر،
ئەقىل - دانىشنى بىگۇمان ئورتەر.
قايسى بىر ئوتكى ئوتۇننى پۇتۇن،
چىقرار ياكى چىغارماس تۇتۇن.

دەپ نادامەت چېكىپتۇ. لېكىن كوڭلىدىكىنى سىرتقا بىلىندۇرمەپتۇ. ئاخىرى ۋەزىر ئۇنىڭ چېھرىسىدىن نادامەت ئالامىتىنى ئاشكارا كورۇپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي شاھىم، نىمە ئۇچۇن غەم يەۋاتىدىلا؟ ئاتقان ئوق- نى ياندۇرغىلى ۋە زەر - زېۋەر① سەرپ قىلىپمۇ ئولۇكنى تىرىل- دۇرگىلى بولمايدۇغۇ؟ بىھۇدە غەم جانىنى كاۋاپ، تەننى خاراپ قىلۇبتىدۇ. جاھاندا: "پادىشا ئوزى قىلغان ھوكمىدىن پۇشايمان قىلىپتۇ" دىگەننى ئاڭلىغان ئادەم بارمۇ؟ بۇ زەرەر كورۇلمەستە سەۋەب - تاقەت ۋە چىدام بىلەن بولغان بولسىلمۇ كاشكى ۋە ياكى يەمەن پادىشاسىغا ئوخشاش غەزەپنى پەس قىلىشقا قۇدرەت- لىرى يەتكەن بولسىمۇ كاشكى. ئەگەر ئاڭلىغىلىرى كەلسە مەن

① زېۋەر — بېزەك، يارىشىق.

سلىگە ئۇنىڭ قىسسىنى ئېيتىپ بېرەي.
— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا ھەيران.
— يەمەن پادىشالىغدا، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر پەيلار.

يەمەن پادىشاسىنىڭ ھىكايىسى

يەمەن پادىشالىغدا ئوزى قېرى، لېكىن بەختى ياش، ئەقلى روشەن، تەخى ساق بىر پادىشا بار ئىكەنكى، پۈتۈن دۇنيانى ئوراپ تۇرغان ئاسمان شۇنچە كوپ كوزى بولۇپ تۇرۇقلۇق ۋە شۇنچە ئوزۇن ئومۇر كورگەن تۇرۇقلۇقمۇ ئۇنىڭغا ئوخشايدىغان جاھان ئاپتۇنى كورمىگەن ئىكەن. بۇ كونا روزىگارمۇ شۇنداق قېرى قولاق بولۇپ تۇرۇقلۇقمۇ زامان سەھىنىسىدە ئۇنىڭدەك يەنە بىر جاھاندار بارلىغنى ئاڭلىمىغان ئىكەن.

بەزمە ۋاقتىدا قۇياشتەك گويا،
ئۇرۇش ۋاقتىدا خۇددى ئەجدىھا.
جاھاننى قىلغان ئەدلى بىرلە رام،
چەرخ ئاڭا بەندە، زامانە غۇلام.

ئۇ پادىشا شىكارغا ناھايىتى ئامراق ئىكەن. شۇڭا تولا ئومرىنى شىكار بىلەن ئوتكۇزىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ شىكارغا چىققان ئىكەن، ئوۋ جانۋارلىرىنى ئىزلەپ ھەر تەرەپكە چېپىپ باققان بولسىمۇ ھېچبىر جانۋار نەزىرىگە يولۇقمايتۇ. شۇڭا ئۇ ئاشۇ ھەيرانلىق بىلەن كېزىپ يۇرۇپتۇ. تاسادىپەن شۇ كۈنى ناھايىتى نامرات ۋە يوقسۇللۇغىدىن كىيىكنىڭ تېرىسىنى ئوچىسىغا يېپىنىۋالغان بىركىشى، سېپتىپ ئوزۇق ئېلىپ يېيىش ئۈچۈن، تىكەن ئېلىپ

كېلىشكە جاڭگالغا چىققان ئىكەن، ئۇ كىشى ئۇ دەشت تە تىكەننى يۇدۇپ كەلگۈچە ھەرىپ قېلىپ، ئۇچىسىدىكى يۇكنى يېنىدا قويۇپ يەردە ياتقان ئىكەن. يىراقتىن پادىشانىڭ ئوڭىغا كوزى چۈشۈپ "كىيىك ياتقان ئوخشايدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ، دەرھال ساغداقتىن كوكرەكنى بوسكۇچى ئوقنى ئېلىپ ئۇنىڭ تەرىپىگە راۋان قىلىپتۇ.

قىلدى خاتا، ئوقى خاتا قىلمىدى،
باردى بالا كەبى، ھايا قىلمىدى.
بەرىپ گويا كوكتىن چۈشكەن چاقماقتەك،
بولدى شەپەق دېگىز ئىچىگە غەرق.

پادىشا چېپىپ بېرىپ، بىر بىچارىنىڭ ئوق بىلەن جاراھەتلىنىپ ياتقانلىغىنى كورۈپ، ناھايىتى كوپ غەم قىلىپ كوزلىرىنى نەملەپتۇ ۋە مالامەت تىرنىغى بىلەن نادامەت يۇزىنى تاتىلاپتۇ. ئۇندىن كېيىن ئۇ تىكەنچىگە ناھايىتى كوپ ئوزرە ئېيتىپ، داۋالىنىش خەجىي قىلىشى ئۈچۈن مىڭ دىنار پۇل بەرىپ، خىجىل بولغان ۋە ئۇيالغان ھالدا شەھەرگە قايتىپ كېتىپتۇ. يول ئۇستىدە، ئوزىنىڭ تەقۋالىغى ۋە تائەت - ئىبادىتى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، ئوزىنىڭ تەۋپىق ۋە كارامىتى بىلەن تونۇلغان بىر زاھىتنىڭ ئىبادەتخانىسىغا چۈشۈپ، زاھىتتىن بۇ دۇنيانىڭ سائادىتى ۋە ئاخىرەتنىڭ نىجاتىغا سەۋەپ بولغۇدەك بىر نەسىھەت بېرىشنى تىلەپتۇ.

— ئەي پادىشا، بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ دولەت - سائادىتىگە سەۋەپ بولىدىغان سۇپەت ئاچچىقنى يۇتماق ۋە سەۋرە قىلماقتۇر،

غەزىۋىگە كىم گەر بېسىق بەرمەس،
ئىنسان رەسمىدە ئۇ ئادەم ئەمەس.

ئاچچىغىڭنىڭ ئاساۋ ئېتى بولسا شاش،
تىزگىنىنى تارت، ئۇنى قىلغىن يۇڭاش.—

دەپتۇ زاھىت خۇددى كەشپى كارامەت قىلغاندەكلا.

— سەۋرە قىلىش ۋە ئېغىرلىق قىلىشنىڭ ياخشى سۈپەت ئىكەنلىگىنى بىلدىم، — دەپتۇ پادىشا، — ئەمما غەزىۋىم كەلگەن چاغدا ئەقىلمىنىڭ يوزى يېپىلىپ قېلىش ئېھتىمالى بار. شۇنداق چاغدا يۇڭاشلىقنى غەزەپنىڭ ئۈستىدە غالىپ قىلالماسمەنمىكىن؟

— ئۇنداق بولسا مەن ساڭا ئۈچ پۇتۇك پۇتۇپ بېرەي، — دەپتۇ زاھىت، — ئۇلارنى بىر ئىشەنچلىك خاس كىشىگە بەرگىن. ئۇ كىشى ئۇنى ساقلىسۇن. قاچانكى سېنىڭ بىر ئىشقا غەزىۋىڭ كەلسە، ئۇلاردىن بىرىنى كوز ئالدىڭغا كەلتۈرسۇن. ئەگەر ئۇنى كورۇپ ئاچچىغىڭ بېسىلمىسا، يەنە بىرىنى كورسەتسۇن. ئەگەر ئۇنىڭ بىلەنمۇ ئىنساپقا كەلمىسەڭ ئۈچىنچى پۇتۇكنى كوزۈڭنىڭ ئۇدۇلىدا تۇتسۇن. مۇشۇ ۋاستە بىلەن ئاچچىق ۋە غەزىۋىڭ شەپىسىنى تەكە ۋە مۇلايىملىققا ئالمىشىپ، غەزىۋىڭنىڭ قارا ئۆڭۈغى كېتىپ، يۇڭاشلىغىڭنىڭ روشەنلىگى كەلسە ئەجەپ ئەمەس. چۈنكى دىۋە كەتسە پەرىشتە كېلىدۇ ئەمەسمۇ؟

بۇ سوزدىن پادىشانىڭ كوڭلى بەك خۇش بولۇپتۇ. شۇ ئەسنادا زاھىتمۇ ئۈچ پارچە پۇتۇكنى يېزىپ بېرىپتۇ. پادىشا ئۇلارنى مۇلازىملىرىدىن بىرىگە بېرىپتۇ. بىرىنچى پۇتۇكنىڭ مەزمۇنى: "قۇدرىتىڭنىڭ باردا ئىختىيارىڭنىڭ تىزگىنىنى نەپسى ھاۋانىڭ ئىلكىگە بەرمە، چۈنكى ئۇ سېنى ئەبىدى ھالاكەتكە تاشلايدۇ" دىگەن ئىكەن. ئىككىنچى پۇتۇك: "ئاچچىق ۋاقتىدا ئالدىڭدا ئاجىز بولۇپ تۇرغانلارغا رەھىم قىلغىن، شۇنداق قىلساڭ ئاخىر بىر كۈنى ساڭا ھۇ رەھىم قىلىنىدۇ" دىگەن مەزمۇندا ئىكەن. ئۈچىنچى پۇتۇك: "ھوكۇم يۈرگۈزۈشتە شەرىئەتنىڭ سىرتىغا چىقما ۋە ھەرقاچان ئىنسانىي تاشلىما" دىگەن مەزمۇندا ئىكەن.

لەچچە كۈن ياشساك جاھاندا، زىنھار،
يۈڭاشلىق قىلغىنكى بولما دىل ئازار.
كىشىنى يىغلىتىپ بولمىغىن خەندان،
سېنىڭمۇ كوزلىرىڭ بولغۇسى گىريان.
قەسرىڭگە كوڭلۈڭنى مەغرۇر ئىتەرسەن،
نە پايدا، ئاخىرى تاشلاپ كېتەرسەن.

پادىشا زاھىت بىلەن خوشلىشىپ، ئوز ئوردىسىغا قايتىپ كېتىتۇ. شۇنىدىن تارتىپ ئۇ ھەر قېتىم بىر كىشىگە غەزىسۇى كېلىدىغان بولسا، مۇلازىملار ئاشۇ پۈتۈكنى ئۇنىڭغا كورسىتىدىكەن، ئۇ ئاچچىغىدىن يانىدىكەن. شۇ سەۋەپتىن يەنى ئاشۇ پۈتۈكلەر بولغانلىغى سەۋدۈىدىن ئۇ پادىشانى كىشىلەر "پادىشايى زىلزىقاع" ① دەپ ئاتىشىدىغان بولۇپتۇ.

ئۇ پادىشانىڭ ناھايىتى چىرايلىق، خۇيى يېقىملىق، سەرۇى قەدلىك، ياقۇت لەۋلىك، كۈمۈش تەنلىك، تۇتى تىللىق ۋە كەكلىكتەك چىرايلىق ماڭىدىغان بىر كېنىزىگى بار ئىكەن.

جاننى ئالغان دىلىرەبا ـ مەھۇەش ئىدى،
خۇش چىرايلىق مۇشكىبۇي دىلكەش ئىدى.

چىن دىلبەرلىرى ئۇنىڭ زۇلپىنىڭ بەندىگە گىرىپتار ئىكەن، كەشمىر سەتەڭلىرى ئۇنىڭ غەمزە ئوقىى بىلەن دىلى جاراھەت ئىكەن.

① زىلزىقاع ــ پۈتۈك ئىگىسى، مەكتۇپ ئىگىسى دىگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

كىم كورۈپتۇ ئۇ مالاھەتنى، يۈزۈڭدە بولمىسا،
قايدا باردۇر ئۇ لاتاپەتكىم سوزۈڭدە بولمىسا.

ئۇنىڭ هوسنىنىڭ ئەھۋالى ئېيپەت بېزىگى بىلەن زىننەتلەنگەن، ئەخلاقىنىڭ جامالى پاكىزلىك زىننىتى بىلەن جابدۇلغان بولغاچقا، پادىشانىڭ كۆڭلى ئۇنىڭغا شۇ قەدەر مايىل بولغان ئىكەنكى، بىر دەملىك ئىشرەتكىمۇ ئۇنىڭسىز كىرىشمەيدىكەن. كېچە - كۈندۈز ئۇنىڭ بىلەن بولغانلىغىنى كورگەن پادىشانىڭ خوتۇنى رەشكىتىن تاقىتى تاق بولۇپ، ئىزتىرابى هەددىدىن ئېشىپ، هەسەتىنىڭ يامانلىغىدىن، تولا ۋاقىتلاردا، بىر هىلە ئىشلىتىپ يا پادىشانى، ياكى ئاشۇ كېنىزەكنى ئولتۇرۇش خىيالىنى قىلىدىكەن. شۇڭا ئۇ ئاخىرى، بۇ سىرىنى پەدەزچىگە بايان قىلىپتۇ.

— بۇ ئىشنىڭ چارىسىنى مەن قىلىمەن، — دەپتۇ پەدەزچى، — مېنىڭ مەسلىھەتىم شۇكى، پادىشانى ئولتۇرۇشىمىز كېرەك. چۈنكى كېنىزەكنى ئولتۇرسەك پادىشا تەپتىش قىلىپ، ئۇنىڭ قاتىلىنى تېپىپ قىساس ئالىدۇ. ئېيتقا، پادىشا كېنىزەكنىڭ قايسى ئەزايىغا كوپرەك مەيىل قىلىدۇ؟

— مەن كوپرەك ئۇنىڭ ئىشىگىگە سۆيىدىغانلىغىنى كوردۇم ۋە

نە قىلاي جەننەتنىڭ ئالمىلىرىنى،
ماڭا بەس، بولسا بۇ ئالمىدەك ئىكەك.

دەپ بەيت ئوقۇغانلىغىنى ئاڭلىدىم، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ پادىشانىڭ خوتۇنى.

— ئۇنداق بولسا ئىش ئاسان ئىكەن، — دەپتۇ پەدەزچى، — ماڭا بىر پارچە زەھەر بېرىڭ ۋە يەنە كىچىككىنە نىل بېرىڭ. مەن زەھەرنى نىل بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېزىپ، بىر قوتىچىغا سېلىۋالاي. كېنىزەكنىڭ قېشىغا بارغاندا ئۇ زەھەر ئارىلاشقان نىلدىن ئۇنىڭ ئىشىگىگە بەش - ئالته خال چېكەي، پادىشا مەس كېلىپ ئاشۇ زەھەرگە ئاغزىنى تەككۈزىدۇ - دە، جان بېرىدۇ. سەن غۇسسىدىن خالاس بولىسەن.

بۇ تەدبىردىن خوتۇنىنىڭ كۆڭلى شات بولۇپ پەدەزچى كەمپىرنىڭ لازىم دېگەن نەرسىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ. ئۇ ھەققار قېرى ئۇزى ئېيتقاندەك قىلىپ كېنىزەكنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا پەدەز قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىگەك سەھىپىسىگە ھىلىقى قۇتىچىدىن ئالغان نىل بىلەن بىرنەچچە خال چېكىپتۇ.

ئالمىدەك خۇشرەڭ ئىگەككە بولدى پەيدا نەچچە خال،
شۇ ئىگەكنى ھەر بالادىن ئاسرىغايسەن يا خۇدا.

پادىشانىڭ ھەرەمگە قارايدىغان بىر قۇلى بار ئىكەن. ئۇ تاسادىپى ھالدا خوتۇن بىلەن پەدەزچى ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ - سۆزلەرنى بىر دالدىدا تۇرۇپ ئاڭلاپ قالغان ئىكەن. كېيىن يەنە پەدەزچىنىڭ كېنىزەككە خال چەككەنلىگىنىنى كورگەن ئىكەن. ئۇ بۇ ئەھۋالنى پادىشاغا ئېيتاي دەپ قەستلەنگەن بولسىمۇ پادىشا ھەس بولغاچقا ئېيتالماپتۇ. ئەمما ئۇ پادىشانىڭ كېنىزەكنىڭ ئىگىگە سويىمەكچى بولۇۋاتقانلىغىنى كورۇپ دەرھال بېرىپ، كېنىزەكنىڭ ئىگىگىنى ئېرتىشقا باشلاپتۇ. ئۇنى كورگەن پادىشا "قۇل كېنىزەك بىلەن ئويناشىپ ئۇنىڭ ئىگىگىنى تۇتۇۋاتىدۇ" دەپ گۇمان قىلىپ رەشك ئوتى جېنىغا تۇتۇشۇپتۇ - دە، شەمشەرنى ئېلىپ قۇلغا تەگلەپ بولغىچە قۇل قېچىپ ئىشىكە چىقىپتۇ. پادىشا قولىدا شەمشەرنى كوتەرگەن ھالدا كەينىدىن قوغلاپ چىقىپتۇ. خاس ئىشەنچلىك كىشىلىرى قولىدا پۇتۇكلەرنى تۇتقان ھالدا تۇرغان ئىكەن، ئۇلار پادىشانىڭ غەزەپلىك ھالىنى كورۇپ بىر پۇتۇكنى ئۇنىڭغا كورسىتىپتۇ. پادىشانىڭ ئاچچىغى بېسىلمىغان ئىكەن. ئىككىنچى پۇتۇكنى تۇتۇپتۇ. ئۇنىڭ بىلەنمۇ تېخى غەزەپ ئوتى پەس بولمىغان ئىكەن، ئۈچىنچى پۇتۇكنى كورسىتىپتۇ. بۇنىڭ بىلەن پادىشانىڭ غەزىۋى پەسىيىپتۇ ۋە يۇمشاق ئاۋاز بىلەن قۇلنى ئالدىغا چاقىرىپ سوراپتۇ:

— نېمە ئۈچۈن بۇنداق جۇرئەتنى قىلدىڭ؟

قۇل ۋەقەنى راستى بىلەن بايان قىلىغان ئىكەن، پادىشا خوتۇنىدىن ئۇنداق زىيانكەشلىك قىلىشنىڭ ئەھۋالىنى تەپتىش قىلىپتۇ. خوتۇن ئوز قىلمىشىدىن تېنىۋاپتۇ ۋە پادىشاغا:

— ئۇ ئەبلەخ يالغان ئېيتىپتۇ. مەن سېنى ئولتۇرىمەن دەپ ئوز دولىتىمنىڭ بىناسىنى ئوزەمدىن يىراقلاشتۇرىمەنمۇ؟ مەنمۇ ئۇ ئېپلاس قۇلنىڭ شۇ كېنىزەك بىلەن ئويناشقانلىغىنى كوپ قېتىم كورگەن ئىدىم. ئەمما باشقىلارنىڭ: "بۇ ئىشنى ئوز قوسىغىدىن چىقىرىپ ئۇنىڭغا بوھتان قىلدى" دېيىشىدىن قورقۇپ، ساڭا ئېيتالمىغان ئىدىم. خۇداغا شۈكرى، ئەمدى ئۇ ئىشنى كورۈپسەن. بەس ئەمدى قۇل بىلەن كېنىزەكنى ئولتۇرۇشۇڭ لازىم بولدى. ئەمدى ھەرگىز تەخىر قىلماسلىغىڭ لازىم. چۈنكى سىياسەتنى تەخىر قىلىش پادىشالارنىڭ ھەيۋىتىگە زىيانلىق.

تىكەنىڭ بار ئىرۇر ئازارى چەندان،
ئۇنى سەن قىلمىغىن قوينۇڭدا پىنھان،—

دەپتۇ.

— پادىشاھىم، ھىلىقى زەھەر ئارىلاشتۇرۇلغان نىل ھىلىمۇ بار. ئەگەر ئۇنى تاپتۇرسىلا كىمنىڭ سوزى توغرىلىغى ئايرىلىدۇ، — دەپتۇ قۇل.

پادىشا پەدەزچى كەپىرنى قۇتىچە بىلەن بىللە تېپىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. كەپىر كەلتۇرۇلگەندىن كېيىن قۇتىدىكى نىلدىن ئازراق يىدۇرگەن ئىكەن، پەدەزچى ئۇنى يېيىش بىلەنلا ئولۇپ تۇ. ئىش ھەقىقىتى ئايان بولغاندىن كېيىن پادىشا مەلىكىنى زىنە دانىغا ساپتۇ، قۇلنى ئازات قىلىپ ئۇنىڭغا بىر شەھەرنى بېرىپتۇ. ئەنە شۇ ئالەمگە پانا بولغان پادىشا يۇڭاشلىق ۋە بېسىقلىقنى ئوزىگە كەسىپ قىلغانلىغى ئۈچۈن، بەتنىيەتلەرنىڭ ئەنە شۇنداق

هىلە - مىكىرلىرىدىن ئاگاھلىق تېپىپ، خەتەردىن ئەمىن بولۇپتۇ.

بۇ مىسالنى شۇنىڭ ئۈچۈن كەلتۈردۇمكى، پادىشا بولغان كىشى ھېچقانداق ئىشتا ئالدىرىماسلىغى ۋە ئويلاپ كورمەي، تەپەككۇر قىلماي تۇرۇپ ھوكۇم سۇرمەسلىگى كېرەك.

شاھ يارلىغى سۇ ۋە ئوتتەك جاھاننى،
قىلغۇسىدۇر بىر دەم ئىچىدە خاراپ.
ھوكۇم ئەگەر شۇنداق بولسا، سۇلتانغا،
جايىز ئەمەس ئىش قىلىشتا ئىزتىراپ.

— مەن تازا ئاچچىغىم كەلگەن ۋاقتىدا ئۇنى ئولۇمگە بۇيرۇپ خاتا قىلىدىم، — دەپتۇ پادىشا، — شۇنى بىلگەنىدىن كېيىن سەن بولسائىمۇ ئالدىرىمىغان بولساڭ، ئۇنى ئولتۇرۇشتە تەخىر قىلغان بولساڭ بوپتىكەن.

— بىر خوتۇننى دەپ مۇنچىلا خاپا بولۇپ كېتىشلىرىڭ نىمە ھاجىتى، ئەمدى كېنىزەكلىرى بىلەن كوڭۈل ئېچىپ ئوتىسۇ ۋەرمەملا.

سەرۋى قەد يوقالسا نازىنىن يار بار،
گەرلالە توزۇسا ياسىمەن ھەم بار، —

دەپتۇ ۋەزىر.

پادىشا ۋەزىرنىڭ بۇ سوزىدىن ئىران دۇخت ھەقىقەتەن ئولۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ پەملەپ، سوغۇق بىر ئاھ چېكىپتۇ ۋە بىر چوڭ ئەندىشە گىرداۋىغا چۇشۇپ قېلىپ ئوزىگە:

"پىراق ئوتىدا كوپ كويمەك ماڭا پەرز بولدى ئەي كوڭلۇم،
بۇ ئىش ئوزرە يۇرەك ھەم يەتتە يەردىن باغلىدى بەلنى.

ۋاي ئۇ روناق تاپقان ياشلىق گۈلزارىغا ئىست، ئۇنىڭ ئومرى خۇددى گۈل پەسلىدەك قىسقا ئىكەن. ئەپسۇس ئۇ شاتلىق بېغىنىڭ كوچىسىگە، ھىجران كوزىنىڭ ئاپىتى بىلەن **باھار** ياپراقلىرى توكۈلۈپ كەتتى.

ياتتى تۇپراق ئاستىدا سەرۋى راۋانىم، دەرىخ،
كىردى يەرنىڭ ئاستىغا ماھى تابانىم، دەرىخ،" —

دەپتۇ ۋە ئۇندىن كېيىن ۋەزىرگە قاراپ:

— مەن ئىران دۆختىنىڭ ئولگىسىدىن ناھايىتى بەك غەملىك بولدۇم پىيلار، — دەپتۇ.

— ئۇچ كىشى ھەمىشە غەم - ئەندىشىنىڭ ئىلكىدە ئەسىر بولۇپ تۇرىدۇ، — دەپتۇ ۋەزىر، — بىرىنچىسى، ھەمىشە ياماق ئىشىنىڭ قەستىدە يۈرگەن كىشى؛ ئىككىنچىسى، قۇدرىتىنىڭ باربىدا ياخشى ئىش قىلمىغان كىشى؛ ئۈچىنچىسى، نادانلىق بىلەن ئويلىماي ئىش قىلىپ، ئاخىرىدا ھەسرەت - نادامەتكە قالغان كىشى.

— ئىران دۆخت سېنىڭ خاتا ھەرىكىتىڭ نەتىجىسىدە ئۆلدى، گەرچە مەن ھوكۇم قىلغان بولساممۇ سەن توختۇمالساڭ بولماسمىدى، — دەپتۇ پادىشا.

— ئۇچ خىل كىشىنىڭ مۇنداق ئۇچ ئىشنى قىلىشى خاتا، — دەپتۇ ۋەزىر، — بىرىنچىسى، ئومۇرچىنىڭ ئاق تون كىيىپ دۆكىنىدا ئىش قىلىشى؛ ئىككىنچىسى، شۇستىگەرنىڭ قىممەت باھالىق لىباس كىيىپ سۇ ئىچىدە بوز يۇيۇشى؛ ئۈچىنچىسى، سودىگەرنىڭ ساھىپ جامال خوتۇن ئېلىپ، ئۇنى ئويىدە تاشلاپ ئوزى سەپەرگە كېتىشى خاتادۇر. مەن خاتا ئىش قىلىدىغان بۇ ئۇچ تائىپەدىن ئەمەسمەن. بەلكى مەن مۇنداق ياخشى ئىش قىلدىمكى، سىلىنىڭ يارلىقلىرىنى بىجا كەلتۈردۈم. بۇ توغرىدا سىلە ئوزلىرىنى مالامەت

قاسىلا، چۈنكى ئاخىرىنى كوزلەپ ئىش قىلغان بولسىلا، سىلىگە بۇنداق نادانلىق كەلمىگەن بولاتتى.

ئويلاپراق بېجىرگەن بولسىلا گەر ئىش،
كەلمىگەن بولاتتى بۇنچە غەم - ئەندىش.

— بولدى، مالامەت قىلمۇەرمىگىن، — دەپتۇ پادىشا، — ئەمدى كوڭۈل غېمىدىن ۋېنى خالاس قىلالىغۇدەك بىر ئىش قىلساڭچۇ!

— بۇ چارىسىنى قىلغىلى بولىدىغان ئىش ئەمەس، بۇ داۋاسىنى قىلغىلى بولىدىغان كېسەلمۇ ئەمەس. سىلىنىڭ بۇ ئەھۋالىلىرى خۇددى ئوز جۇپتىنى ئالدىراپ ئولتۇرۇپ قويۇپ، نادامەتنىڭ ساقايغۇسىز رەنجىگە مۇپتىلا بولغان كەپتەرنىڭ ھالىغا ئوخشاپ قالدى.

— ئۇ قانداق ئىش ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— بىر جۇپ كەپتەر، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر.

ئالدىراڭغۇ كەپتەرنىڭ ھىكايىسى

بىر جۇپ كەپتەر ياز كۈنى قىشلىق ئوزۇقنى ئوچۇن مەلۇم مىقداردا دان جۇغلاپ، ئۇۋۇسىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا زاپاس قىلىپ ساقلاپ قويغان ئىكەن. بىر كۈنى كەپتەرلەرنىڭ ئەركىگى ئاشۇ داننى ياخشى ساقلاشنى تاپىلاپ قويۇپ سەپەرگە كېتىپتۇ. دانلار جۇغلانغان ۋاقتىدا نەم ئىكەن، شۇڭا كوپۇشۇپ تۇرغاچقا كوپ بولۇپ كورۇنگەن ئىكەن. ئەركەك كەپتەر سەپەردىن قايتىپ كەلگىچە ھاۋانىڭ ھارارىتى بىلەن ئۇ دانلار قۇرۇپ كەتكەچكە، جىمىقىپ ئاز كورۇنىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئەركەك كەپتەر سەپەردىن كېلىپلا داننىڭ ئاز قالغانلىغىنى كورۇپ چىشىغا شۇنداق دەپتۇ:

ـــ بۇ داددىن نىمىشقا يىدىڭ؟ بۇنى قىشلىغىمىز ئۈچۈن زاپاس قىلىپ قويىماپمىدۇق؟ ھوكۇمالارنىڭ مۇنۇ سوزىنى ئاڭلىمىغانمۇسەن؟

بۇگۈن بولسا سەندە بەھەد بەرگۈناۋا،
زەخىرە① قوي تاڭلا بولارسەن بىناۋا.

ـــ ئىلا بىللا، ـــ دەپتۇ چىشى كەپتەر، ـــ مەن ئۇ داددىن يىمىش تۇگۈل، يىمىش دىگەن خىيالنى خاتىرەمگىمۇ كەلتۈرمىدىم.
ئەركەك كەپتەر ئۇنىڭ سوزىگە ئىشەنمەپتۇ ۋە غەزىۋى ئىبشىپ ئۇنى تۇمشۇغى بىلەن بىرنەچچىنى چوقۇپ قانتى بىلەن بىرنەچچىنى سوققان ئىكەن ئولۇپ قاپتۇ. كېيىن ئىككى - ئۈچ كۈن يامغۇر ياقماقان ئىكەن، دان نەم تارتىپ يەنە كوپۇشۇپ بۇرۇنقى ھالىغا كېلىپ كوپىيىپ قاپتۇ. شۇ چاغدا ئەركەك كەپتەر دانلارنى ئۇنىڭ جۈپتى يىگەن بولماي، بەلكى قۇرۇغانلىغى ئۈچۈن ئاز كورۇنگەنلىگىنى چۈشىنىپ، ئوز جۈپتىگە ئىچى ئاغرىپ، ئىزتىراپ بىلەن ئوزىنى يەرگە ئۇرۇپ ناله قىلىپ:
ـــ مېھرىبان يارنىڭ پىراقى قاتتىق رەنج ئىكەن، نادامەتنىڭ پايدا بەرمەسلىگى ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىق ئىكەن، ـــ دەپتۇ.

ئالدىراپ ئىش قىلساڭ زىيان يەتكۈسى،
زىيانكىم ھەرگىزمۇ چىقماس پايدىسى.

بۇ مسالنىڭ پادىسى شۇكى، ئەقىللىق كىشىلەر كىشىگە ئوقۇبەت قىلىشتا ئالدىرىماسلىغى كېرەك. شۇنداق قىلمىغاندىلا ھەم لىقى كەپتەردەك ھىجران بالاسىغا مۇپتىلا بولمايدۇ.
ـــ مەن سوزدە ئالدىرىغان بولسام سەن ئىشتا ئالدىرىدىڭ

① زەخىرە ـــ زاپاس، ئېھتىياج قىلىپ ساقلاپ قويۇش.

ۇه مېنى مۇشۇنداق رەنجىگە سالدىڭ، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ ئۇچ خىل كىشىلەر ئوزىنى رەنجىگە سالىدۇ، ــ دەپتۇ ۇە-زىر، ــ ئۇنىڭ بىرى، جەڭ ۋاقتىدا ئوزىدىن غاپىل بولغانلار، بۇلار زەخمە يەيدۇ. يەنە بىرى، ھارامدىن مال جۇغلىغانلار، بۇلارنىڭ مېلى تالان-تاراجغا كېتىپ، ئوزىدە ئۇۋالدىن باشقا نەرسە قالمايدۇ. يەنە بىرى، ئوزى قەبرى تۇرۇپ ياش خوتۇن ئالغانلار، ئۇلار ئۇنىڭ بىلەن كوڭۇل ئاچالمايدۇ.

ــ بۇ ئىشتا ئەقىلسىزلىق قىلدىڭ، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ ئىككى خىل كىشى ئاقىل يوسۇنى بىلەن ئىش قىلىمغان ھىساپلىنىدۇ، ــ دەپتۇ ۇەزىر، ــ ئۇنىڭ بىرى، ئوزىنىڭ پۇل ۇە مېلىنى يات كىشىنىڭ قېشىدا ئامانەت قويغانلار؛ ئىككىنچىسى، كىشى بىلەن خۇسۇمىتى بار بولغان بولسا، نادان كىشىنى ئوز دەۋاسىنى ئايرىپ قويۇشقا تەكلىپ قىلغان ۇە ئۇنىڭ ئالدىدىلا سوزلىشۇەرگەنلەر. مەن ئەقىل قائىدىسىدىن تاشقىرى ئىش قىلا-مىدىم، بەلكى پەرمانلىرىنى ئىجرا قىلدىم.

ــ ئىران دۇختىنىڭ دەردىدە ناھايىتى كوپ غەمگە چومدۇم، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ بەش خىل خوتۇن ئۇچۇن غەم يىمەك راۋا، ــ دەپتۇ ۇەزىر، ــ ئۇنىڭ بىرىنچىسى، نەسىبى ئۇلۇغ، ئوزى ساھىپجامال ۇە پاك بولغان خوتۇنلار؛ ئىككىنچىسى، ئوزى دانا، ئېغىر بېسىق، ئەقىدىلىك ۇە بىر كوڭۇلاۇك بولغان خوتۇنلار؛ ئۇچىنچىسى، ھەمىشە تەرەپدارلىق ھاۋادارلىق قىلىدىغان، نەسىھەتكۇي ھەم شەپقەت-لىك خوتۇنلار؛ تۇتىنچىسى، يۇزى قۇتلۇق، سوزى مۇبارەك ۇە ئايىغى يارىشىدىغان خوتۇنلار؛ بەشىنچىسى، ئوزىگە خاھى زىيان يەتسۇن، خاھى پايدا كەلسۇن، ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي، قانداق يول بىلەن بولمىسۇن ئېرىگە پايدا يېتىشىنى كوزلەيدىغان خوتۇنلار. مانا مۇشۇ سۇپەتلەرنىڭ ھەممىسى ئىران دۇختىتا بار ئىدى. ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن قانچە غەمگە چۇشكەن بولسىلا تېخى ئاز. چۇنكى ئۇنىڭسىز ئەمدى نە دولەتلىرىدىن راھەت تاپالايلا ۇە نە ئومۇر-

لىرىدىن لەززەت؟

ــ ھەي پىيلار، سوزدە ھېيتقماي، تولا بىئەدەپلىك قىلغىلى تۇردۇڭغۇ؟ بولدى ئەمدى، مەندىن يىراقراق تۇرغىن.

ــ ئىككى خىل كىشىدىن يىراقلاشماق زورۇر. ئۇنىڭ بىرى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى ئوخشاش ھىساپلايدىغان، ئاخىرەتنىڭ ساۋابىغا ۋە ئازاپ ـ ئوقۇبىتىگە ئىشەنمەيدىغانلار. ئىككىنچىسى، تۇرقىنى يامان خۇي ـ پەيلىدىن، قەلبىنى ئۇۋاللىق پەيدا قىلىدىغان نىيەتتىن پاك تۇتمىغانلار، ــ دەپتۇ ۋەزىر.

ــ مەن كوزۇڭگە ھەقىر كورۇنۇۋاتقان ئوخشىمايمەنمۇ؟ نەزىرىمدە، بارغانسېرى كوپرەك يامان سوز ئېيتىشقا جۈرئەت قىلۋاتسىنا؟ ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ ئۇلۇغ كىشىلەر ئۇچ تائىپىنىڭ كوزىگە ھەقىر كورۇنىدۇ، ــ دەپتۇ ۋەزىر، ــ ئۇنىڭ بىرى، ئەتە ـ ئاخشام ئولتۇرۇش ـ قوپۇشتا خوجايىنىغا باراۋەرلىك قىلىدىغان قۇل بولۇپ، خوجايىنى ئۇنىڭ ئەھۋالىنى تەگىمسە، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن ئويۇن ـ چاقچاق قىلسا، ئۇنىڭ كوزىگە خوجايىنى ھەقىر كورۇنىدۇ. ئىككىنچىسى، خوجايىنىدىن ئېلىپ، ئوز مېلىنى كوپەيتكەن خىزمەتكار بولۇپ، ئۇنىڭ مېلى خوجايىننىكىگى بىلەن تەڭلەشكەندە ياكى ئۇنىڭدىن ئېشىپ كەتكەن ۋاقىتتا، ئوز خوجايىنىنى سەل چاغلايدىغان ۋە خار كورىدىغان بولۇپ قالىدۇ. ئۇچىنچىسى، خوجايىن ئوبدان سىناپ باقماي تۇرۇپ، ئوز سىرلىرىغا مەھرەم قىلغان مۇلازىم بولۇپ، ئۇ ناھايىتى ئاسانلىق بىلەن بۇ مەرتىۋىنى تاپقانلىغىغا مەغرۇرلىنىپ، ئۇنىڭغىمۇ خوجايىنى كىچىك ۋە ھەقىر كورۇنىدۇ.

ــ مەن سېنىڭ بۇنچىلىك ئىكەنلىگىڭنى بىلمىگەن ئىكەنمەن. سېنى ئەمدى چۈشەندىم، ــ دەپتۇ پادىشا.

ــ سەككىز خىل كىشىنى سەككىز ۋاقىتتا سىناش كېرەك، ــ دەپتۇ ۋەزىر، ــ يەنى شىجائەتلىك كىشىلەرنى جەڭدە، دىخانلارنى

تېرىقچىلىقتا، ئۇلۇغلارنى غەزىۋى كەلگەندە، سودىگەرلەرنى ھەر ساپ - كىتاپتا، دوستلارنى ھاجەت چۈشكەندە، ئەسىل ياخشىلارنى مېھنەت يەتكەندە، زاھىتلارنى ئاخىرەت ئىشلىرىنى مەھكەم تۇتۇشتا، ئالىملارنى بايان ۋە ئەمر مەرۇپلاردا سىناش كېرەك.

ئىشقىلىپ، پادىشا ۋەزىرگە ھەرقانداق سوز قىلسا ۋەزىر ئۇنىڭ سوزلىرىگە خەنجەرىدىن ئىتتىك ۋە زەھەرىدىن ئاچچىق سوزلەر بىلەن جاۋاپ بېرىۋېرىپتۇ. پادىشا يۇڭاشلىق بىلەن چىداپ تۇرىۋېرىپتۇ.

بولسا ھەركىشى سەل - پەل ئەقلى بارە،
غەزەپ چېغىدا ئاچچىقنى باسار.
ئاچچىق بولسىمۇ چىداش، دەرمەھەل،
لېكىن ئاقىۋەت بولغۇسى ھەسەل.

ئاخىرى ۋەزىر دۇئا ۋە سانا تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي پادىشاھىم، تەڭرىنىڭ سايىسى بولغان دولەتلىرىنىڭ سايىسى ئالەم ئەھلىنىڭ بېشى ئۇستىگە ئەبىدى چۈشۈپ تۇرسۇن ۋە ئۇلۇغاۋۇقلىرىنىڭ ئاپىتىڭى شەرەپ ئەۋجىدە ھەمىشە پارلاپ تۇرسۇن. مەن قۇللىرىنىڭ بۇنداق بىئەدەپلىك قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىم ھەزرەتلىرىنىڭ ماختاشقا لايىق زاتلىرىنىڭ سۈپىتىنى سىناپ بېقىش ئۈچۈن ئىدى. خۇداغا شۈكرى، ماڭا شۇنداق مەلۇم بولدىكى، خۇشخۇيلۇقتا سىلىگە ئوخشاش كىشىدىن يەنە بىرى يوق ئىكەن. ھەرقانداق كىشى سىلىدەك سەۋرىلىك كىشىنىڭ ئۇلۇغاۋۇغىغا تەسلىم بولىدۇ. ھوكۈمرانلىق سىلىگە ئوخشاش يۇڭاش كىشىگە ياخشى يارىشىدۇ.

سوزدىكى لاپ بىلەن بولماس ئۇلۇغاۋۇق،
ھەم ئازار يەتكۈزۈش ئەمەستۇر شاھلىق.

دىگىلى بولغۇسى "خۇيى ياراملىق"،
چىراينى تۇرمىسەك كەلگەندە ئاچچىق.

— سەنمۇ بىلسەن پىيلار، — دەپتۇ پادىشا، — مەن پادىشا-لىق ئىشىنىڭ بىناسىنى شەپقەت ۋە بىمارلىق ئاساسىغا قۇرغان-مەن. ئەگەر مەندىن كىشىگە سىياسەت ۋە جاپا سادىر بولسا، ئۇ باشقا ئىش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى مەملىكەتنى چىڭ ئىدارە قىلىش، جاھانىڭ ئىنتىزامىنى ساقلاش ئۈچۈندۇر. مېنىڭ ھېممىتىمنىڭ دەريا-سى سېنىڭ ئۇ سوزلىرىڭنىڭ سوغۇق شامىلى بىلەن غەزەپ مەۋجىنى پەيدا قىلدىغان دەرىجىدە ئەمەس.

مەن ئەمەسمەن ھەر شامالدا شېخى تەۋرەنگەن تېرەك،
خەس ئەمەسمەن ياكى كويدۇرگەي مېنى بىر پارچە ئوت.
تاغ ئەمەسمەن ۋاقىراشقا بەرگىلى ئەكسى سادا،
ھەر ھاۋادىن توككىلى ياش مەن ئەمەسمەن يا بۇلۇت.

مەن ئىران دۆختىنى ئولتۇرۇشكە بۇيرۇشتا بىئىختىيار بولۇپ قېلىپ خاتا قىلدىم. مەن خۇددى "ياخشى ئاتەۋ گايىدا ھودۇرۇپ كېتىدۇ" دىگەندەك ئىش قىلىپ قويدۇم.

— ئۇ ئىش شۇنداقلا بىر يۇز بېرىپ قالدى، — دەپتۇ ۋەزىر، — شۇڭا گايىدا يۇز بېرىپ قالغان ئىشنى يوق ھېساۋىدا بىلىمۇ بولىدۇ. ھېچقانداق يۇۋاشلىق ۋە سەۋرىنىڭ قىممىتى قۇدرەتلىك ۋە ئىقتىدار ئىگىسى بولغان پادىشانىڭ ئوز ئالدىدا ھەددىدىن ئېشىپ بىئەدەپلىك قىلغان ئاجىز ۋە قابىلىيەتسىز خىزمەتكارنىڭ ئەدەپسىزلىگىنى تەمكىن قۇۋۋىتى بىلەن كوتىرىپ، چىرايىنى تۇرۇپ قويمىغانلىغىغا يەتمەيدۇ. چۈنكى تارىخلاردا ھېچقانداق پادىشا بۇنداق ئۇلۇغ ئەپۇ ۋە بۇنداق ئۇلۇغ ئېغىر-بېسىقلىق ھەم يۇۋاشلىق خۇسۇسىيىتى بىلەن زىكىر قىلىنغان

ئەمەس.

— ئەگەر بەندە گۈنايىغا ئىقرار بولۇپ، ئۇزرە قويىدىغان بولسا، مەرھەمەتلىك كىشىنىڭ ئۇنىڭ ئۇزرىسىنى قوبۇل قىلماسلىقىغا چارىسى يوق. مەرت كىشىلەر ئالدىدا ئەلۋەتتە ئۇزرە قوبۇل بولىدۇ، — دەپتۇ پادىشا.

— ئۇنداق بولسا مەن گۈنايىمغا ئىقرار قىلىمەن، — دەپتۇ ۋەزىر، — مېنىڭ گۈنايىم شۇكى، سىلىنىڭ پەرمانلىرىنى تەخىر قىلدىم. تا ھازىرقى ۋاقىتقىچە ئىران دۇخىنى ئولتۇرمىدىم. ئەمدى ھەر نىمە قىلسىلا ئىختىيار ئۇزلىرىدە.

خاھى لۇتپى كورىستىڭ، خاھ قەھرىلىك خەنجەر ئۇرۇڭ،
ئالدىڭىزدا باش قويۇپدۇرمىزكى قۇدرەت سىزدىدۇر.

پادىشا بۇ سوزنى ئاڭلاپ شاتلىق ئەسرى چېھرىسىدە زاھىر بولۇپتۇ، شۇكرى سەجدىلىرىنى بىجا كەلتۈرۈپ، شاتلىق نەئرىسىنى پەلەكتىن ئاشۇرۇپ:

خۇشخەۋەر كەلدى كوڭۇل سۇلتانلىغىغا ناگاھان،
خەستە بولغان تەن ئىچىگە كىردى گويا يېڭى جان.
غۇنچە ئىچرە ئۇ ئۇمىدىمنىڭ گۈلى پىنھان ئىدى،
ئېچىلىپ ئەمدى مېنى — غەمكىنىنى قىلدى شادىمان.

— سوزلىرىڭدىن ئىران دۇخىنىڭ ئولگەنلىگىنى پەملەتكىنىڭدە گەرچە مەن ئەجەپلەنگەن بولسامۇ، يەنە مېنىڭ كوڭلۇمنى ئىزلەپ ئۇنى تىرىك ساقلىغان بولۇشى مۇمكىن **دەپ** ئەقىدە قىلغانتىم، — دەپتۇ پادىشا.

— مېنىڭ سىلە بىلەن بۇنداق ئۇزۇن سوزلىشىشىمدىكى غەرەز سىلىنىڭ ئاشۇ ھوكۇملىرىدە مەھكەم تۇرغان - تۇرمىغانلىقى

لىرنى بىلىش ئۈچۈن ئىدى. ئەگەر ئاشۇ يارلىقلىرىدا چىك تۇر-غانلىرى مەلۇم بولسا، شۇ زامان بېرىپ ئۇنى ئولتۇرگەن بولاتتىم. ئۇ يارلىقتىن پۇشايمان قىلغانلىرى مەلۇم بولغاندىن كېيىن، گۇناھىمنى ئىزھار قىلىپ، تەخىر قىلغانلىغىمغا ئوزرە ئېيتتىم، — دەپتۇ ۋەزىر.

— سېنىڭ دانىشمەنلىگىڭ، ھۇشيارلىغىڭ، ئەقل - پاراسەتلىگىڭ ۋە ئىشىنىڭ ئاخىرىنى كورۇش قابىلىيىتىڭ ماڭا ئەمدى بۇرۇنقىدىن ئارتۇقراق مەلۇم بولدى، — دەپتۇ پادىشا، — سەن ماڭا بۇ خىزمەتنى قىلدىڭ، پات پۇرسەتتە ئۇنىڭ ئەجرىنى كورسەن، ئەمدى تېز بېرىپ ئىران دۇختقا يېتەرلىك دەرىجىدە ئوزرە قويۇپ، ئۇنى بۇ يەرگە قايتىپ كېلىشكە ئۇندىگىن.

كەلگىن جېنىم ئەمدى ماڭا ئەيلە يارلىق،
بولدى قۇلاق خەۋەردە، كوز ئىنتىزارلىق.

پىيلار ھىيلارنىڭ قېشىدىن چىقىپ ئىران دۇخت تەرەپكە بېرىپتۇ ۋە ئۇنىڭغا ئەپۇ قىلىنغانلىغىنى ئېيتىپ ۋىسال دولىتىدىن بىشارەت بېرىپتۇ.

غۇنچىدەك باغلانغان ئىشتىن ناله قىلما ئەي كوڭۇل،
كىم، سەھەرنىڭ سالقىنى كەلدى گىرە ئاچماق ئۈچۈن.

ئىران دۇخت شۇ زامان پادىشانىڭ خىزمىتىگە يېتىپ كەپتۇ ۋە قۇللۇق شەرتىنى بىجا كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئەپۇ تاپقىنىغا مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلىپتۇ.

— بۇ سۆيۈنچىنى پىيلاردىن كەلدى دەپ بىلىش كېرەك، — دەپتۇ پادىشا، — چۈنكى ئۇ بىزنىڭ بەختسىزنى كوزلەپ، سېنى ئولتۇرۇشنى تەخىر قىلغانلىقتىن نىجات تاپتىڭ.

— مەن سىلىنىڭ ئۇلۇغ، سېخىلىقلىرىنى بىلگەچكە ۋە تۇغ-
مەس مەرھەمەتلىرىگە ئىشەنگەچكە، ئىشنى كەينىگە تارتتىم. بول-
مىسا مەن قوللىرىدا سىلىدەك ئالى شان-شەۋكەتلىك سۇلتانىنىڭ
پەرمانىنى تۇختىتىپ تۇرغۇدەك ھەد نىمە قىلسۇن؟ — دەپتۇ
ۋەزىر.

— خۇشال بولغىن پىلار، — دەپتۇ پادىشا، — ھازىردىن
تارتىپ ساڭا مەملىكەتتە مېنىڭ پەرمانىم بىلەن ئوخشاش پەرمان
يۈرگۈزۈش ھوقۇقىنى بەردىم. ئەمدى مەملىكەتنى باشقۇرۇشتا قان-
داق ئىشنى قىلىشنى خالىساڭ ئوز ئىختىيارىڭ.

— مەن بۇ قىلغان خىزمىتىم بىلەنمۇ تېخى ئاگىرىكى مەر-
ھەمەتلىرىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىپ بولالمىغان ئىدىم، — دەپتۇ
پىلار، — ئەمدى يەنە مىڭ يىل ئومۇر كورۇپ مىڭ تىل بىلەن
ئېيتساممۇ بۇ قىلغان شەپقەتلىرىنىڭ شۇكرىنى ئادا قىلالمايدىغان
بولدۇم.

گەر سوسەن ھسايسز تىل چىقارسىمۇ،
ھىچ ئېيتىپ بولالماس باھار شۇكرىنى.

پېقىر قوللىرىنىڭ سىلىدىن تىلەيدىغان ھاجىتى شۇكى، بۇندىن
كېيىن ئىشلارىدا يېنىكسلىك قىلمىغايلا. ھەر بىر مۇھىم ئىشنىڭ
ئاخىرىنى تەپەككۇر كوزى بىلەن كورمىگىچە ھوكۇم سۇرمىگەيلا.

— بۇ نەسىھەتىڭنى قوبۇل قۇلۇغىم بىلەن ئاڭلايمەن. ئەمدى
ئېيتقىنىڭدەك ھەر بىر ئىشقا ھوكۇم قىلسام سەندىن كېڭەش
سوراپ، ئىجازەت ئالماي تۇرۇپ قىلماي، — دەپتۇ پادىشا.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ۋەزىرگە ھەم ئىران دۇختىغا ئوز دەرىجە-
سىگە لايىق سەرۇپالارنى كىيدۇرۇپتۇ. شۇندىن كېيىن پادىشا
پىراق كۇلبىسىدىن چىقىپ ۋىسال سارىيىغا ئولىشىپتۇ ۋە ئۇ
يەردە ئىشرەت مەجلىسىگە زىننەت بېرىپتۇ.

پادىشا ھازىرلاپ كاتتا زىياپەت،
ئىشرەت گۈلزارىغا بەردى زىننەت.

گۈل بەدەنلىك ساقىيلار كۆمۈش قەدەھلەردىكى سۈزۈك مەيلەرنى ئۇلاپەتلەرنىڭ ئاغزىغا قويۇشقا باشلاپتۇ. ئىسىل شاراپلار كوكرەك ئېقىنلىرىدا ئېقىپ بېرىپ، شاتلىق كوچەتلىرىنى سۇغۇرۇپ كوكەرتىپتۇ.

خۇشاللىق بېغىشلاپ ئىسىل مەي - شاراپ،
قىزىتتى ئويۇندا بازارنى قاپلاپ.

خۇش ئاۋاز سازەندىلەر ھەر خىل سازلار ناۋاسىنىڭ نالىسى بىلەن كۆڭۈل قۇشلىرىنى سايرىتىپتۇ. ھەر تۈرلۈك نەغمىلەرنىڭ سادالىرى مىڭ تىل بىلەن جەننەت ئەيش - ئىشرەتلىرىدىن بىشارەت بېرىپتۇ: ئۇد يۇز داستانلىق لاتاپىتى بىلەن مىڭ داستان نەغمىسىدىن نىشان بېرىپتۇ. قالۇن دىلكەش ئاھاڭلىرى بىلەن مەسلەرنىڭ كۆڭۈل ئەينىگىدىن كۈدۈرەت كىرلىرىنى ئەرتىپتۇ.

سازچىلار زوھرەدەك ئىدى خۇشناۋا،
ئاھىڭى مۇشتىرى كەبى ئەجەپ ساز.
چىقاتتى قالۇندىن شاتلىق مۇقامى،
ھەر تارى بېرەتتى يېقىملىق ئاۋاز.

ئۇ كېچىسى ئۇلار ئەنە شۇنداق ئەيش - ئىشرەت بىلەن كۈن ئوتكۈزۈپتۇ.

پادىشا بارلىق ئامۇخاسىنى يىغدۇرۇپ، ئۆزى ئادالەت تەختىدە بەرقارار بولۇپ ئولتۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا ۋەزىر پىيلار ئۆزىگە، ئىران دۇختقا ۋە پەرزەنتلىرىگە ھەم كامالغا ۋاكالىستەن، پادىشا-

نىڭ ئالدىدا يۈگۈنۈپ ئولتۇرۇپ، بەرھەممەنلەرنىڭ ئۇستىدىن داتلاپتۇ. ئۇنى ئاڭلىغان پادىشا: "دەرھال كاردۇن ھەكسىنى ھازىر قىلىڭلار، ئۇ نىمە قىلىشنى لايىق كورسە شۇنى قىلايلى!" دەپ پەرمان بېرىپتۇ. مۇلازىملار بېرىپ كاردۇن ھەكسىنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ.

— بۇلارنىڭ بەزىسىنى دارغا ئاسماق كېرەك، بەزىسىنى پىلىنىڭ ئاستىغا تاشلاپ يەنچىپ ئولتۇرمەك كېرەك، — دەپتۇ كاردۇن ھەكسم.

پادىشا كاردۇن ھەكسىنىڭ ھوكمىگە ئەمەل قىلىپتۇ.

كىمكى زۇلۇم شەمشىرىنى چىقاردى،
ئاشۇ شەمشەر ئۇنىڭ كوكسىنى يارىدى.
سەندەلنى كور قاتتىق قىلغاچ يۇزىنى،
يىدى سانسىز بولقىلارنىڭ زەربىنى.

دۇشمەننى بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن، پادىشا مەملىكەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى ۋەزىرگە تاپشىلاپ قويۇپ، ئوزى ئىران دۇخت بىلەن ئىشرەتكە مەشغۇل بولۇپ، بەخت-دولەتنىڭ كەيپىنى سۇرۇپتۇ.

تۇت غەنىمەت بۇ كېچە ئىشرەتىنكىم،
تاڭلىنىڭ ئەھۋالىنى كىم بىلگۇسى.

مانا بۇ يۇڭاشلىق ۋە ئېغىرلىقنىڭ پەزىلىتىنىڭ داستانى ۋە ئۇنىڭ باشقا خۇلۇق - مىجەزلەردىن ئەۋزەللىگىنىڭ بايانى. ئەقىللىق كىشىلەرگە مەخپى ئەمەسكى، بۇ ھىكايەتلەرنىڭ پايدىسى ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاڭلىغۇچىلارنىڭ ئىبرەت ئېلىپ، ھۇشىنى تېپىشى ئۈچۈندۇر. ئەقىللىق كىشىلەر بۇرۇن ئوتكەن كىشىلەرنىڭ يۇقۇرقىدەك تەجرە-

بىلىرمىنى ۋە ھوكۇمالارنىڭ ئىشلىرىتلىرىنى ئوز ئىشلىرىغا پىشۇا قىلىشى، ئەل ۋە دۇنيا ئىشلىرىنى ياخشىلاش بىناسىنى ھىكمەت ۋە ئىسلام - بىسلىم ئاساسىغا قويۇشى، غەزەپ ۋە يەڭگىلمىكىتىن يېنىپ، سەۋرە ۋە چىدامغا توختىشى كېرەك. ئەگەر ھەر كىم تەڭرىنىڭ ئەنە شۇنداق مەرھەمىتىگە ئېرىشكەن بولسا، ئۇنىڭ ھىممىتىنىڭ بېشى تەۋەززۇ تاجى بىلەن زىننەت تېپىپ، سۇپىتىنىڭ قامىتى يۇڭاشلىق لىباسى بىلەن جابدۇندۇ. بىلمەك كېرەككى، تەۋەززۇ ۋە يۇڭاشلىق دۇشمەننى دوست، دوستنى تۇققاندىنمۇ يېقىن قىلىدىغان سۇپەتتۇر.

گەر تەۋەززۇ كورستىپ بولساڭ يۇڭاش،
دۇشمىنىڭمۇ بولغۇسىدۇر ساڭا يار.
ھېچ كىشىگە قىلمىساڭ قەھرۇ غەزەپ،
مەقسىدىڭ بويىچە يۇرگەي روزىگار.

ئون ئۈچىنچى باب

ئەگەر يۈزلەپچىلەر ۋەخىيانەتكارلارنىڭ سۆزلىرىدىن پەرھەز قىلمىش كېرەكلىگى توغرىسىدا

بۇ داستان تامام بولغاندىن كېيىن، بىدپاي ھەكىمگە راي دابشلىم سانا تىلىنى ئېچىپ شۇنداق دەپتۇ:

قىلدى روشەن بۇ ئەقلىمگە بارچە مەسەل زىكرىڭىز،
ھەممە قىيىن - مۇشكۈلۈمنى يەشتى ئوتكۇر زېھنىڭىز.

— يۇقۇاشلىق ھەم چىداملىقنىڭ پايدىلىرى ۋە ئاچچىقنى تېزلىك بىلەن يەڭگىلدىكنىڭ زەرەرلىرى توغرىسىدىكى، شۇنىڭدەك ئېغىر - بېسىقلىق قىلىشنىڭ پادىشالار ئۈچۈن ھەممە سۇيىقەستلەردىن ياخشى ئىكەنلىگى توغرىسىدىكى بايانلارنى ئاڭلىدىم. ئەمدى ئىلتىماسىم شۇكى، پادىشالارنىڭ ئوزىگە ئىشەنچلىك مۇلازىملارنى ساقلىشىغا ئائىت سوزلەرنى چۈشەندۈرۈپ بەرسەڭ ئىدى. ئايىسى تائىپە تەربىيەتنىڭ قەدرىنى ياخشى بىلىدۇ ۋە نېمەتلەرنىڭ شۈكرىنى ئوبدان بىجا كەلتۈرىدۇ؟

بەرھەمەن ئۇنىڭ سانا‌سىغا جاۋابەن دۇئا باشلاپتۇ:

— ھەقتائالانىڭ مەدىتى بىلەن نۇسرەت سارىيىدىن يۇز ئۇرسۇندىغان بارلىق دولەت توھپىسى ۋە خۇدانىڭ يار - مەدەت - كارلىغى بىلەن ئىقبال مەنزىرىدە جىلۋە قىلىدىغان ھەر بىر سائادەت ھەدىيىسى پەقەت جانابىڭىنىڭ سەلتەنەت تەختىگىلا خاس بولسۇن.

ئەرتقۇسى چاڭنى ساباڭنىڭ ۋاستىسى بىرلە چىمەن،
ھەم قىزىل گۈل يۈزىدىن ھەم لالىنىڭ رۇخسارىدىن.
بۇيى جەننەت ئۇندا بولغان دولىتىڭ رۇخسارىنى،
ئاسرىسۇن تەڭرىم خازانىنىڭ ئاپىتى - ئاسارىدىن.

پادىشالار ئۆز مۇلازىملىرىنىڭ ئەھۋالىنى سىناق بوتىسىغا سېلىپ، ھەر بىرىنىڭ ئىخلاس ۋە ئەقىدە، چارە - تەدبىر ۋە نەسەھەتلىرىنىڭ دەرىجىسىنى ئولچەپ بېقىشى كېرەك. قايسىسى پەرھىزكار ۋە ئامانەتدار بولسا، ئۇنىڭغا ئىشەنچ باغلىشى كېرەك. چۈنكى پادىشانىڭ خىزمەتكارلىرىنىڭ سەرمايىسى راستچىللىقتۇر. لېكىن دىيانەت بولمىسا راستچىللىق ۋۇجۇتقا كەلمەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا دانىشمەنلىكنىڭ ھەقىقىتى تەڭرىدىن قورقماقتۇر - تەڭرىدىن قورقمىغان كىشى ھەرقانچە ئەقلى بولسىمۇ ئالىم ئەمەس. ھەرقانداق مۇلازىم تەڭرىدىن قورقمىغان بولسا ئۇنىڭغا ھەم پادىشانىڭ ئىشەنچى زىيادە بولىدۇ، ھەم پۇقرالارنىڭ ئۇمىتۋارلىقلىرى ئاشىدۇ.

پۇقرالار ياشىسا تەڭرىدىن قورقۇپ
مەملىكىتىڭ كەتكۈسى ئاۋات بولۇپ.
ۋەزىر بولسا تەڭرىدىن ئەندىشە ناك،
رەنجىمەس ئەل، بولمىغاي سۇلتان ھالاك.

لېكىن ھەرگىزمۇ قەلبى ئەگرى ۋە يالغانچى كىشىلەرنى پادىشالىقنىڭ سىر - ئەسرارلىرىغا مەھرەم قىلغۇلۇق ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭدىن دەخلى يېتىدۇ؛ مەدەت قىلدىم دەپ قىلغان ئىشلىرىدىن زەرەر كېلىدۇ.

— بۇ توغرىدىكى سوزلەرنى تەپسىلى سوزلەشكە تېگىشلىك، — دەپتۇ پادىشا، — چۈنكى بەد ئىسىل كىشىلەر كوپىنچە ھاللاردا دەسلەپتە ياخشى سۆيەتلەر بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. لېكىن ئاخىرىدا ئۇ ياخشى خۇيلىرىدىن يېنىۋېلىپ، يامان خىسلەتكە تۇتۇش قىلىش بىلەن كىشىنىڭ تەربىيىتىنى بەربات قىلۋېتىدۇغۇ؟

بەد ئىسىللار گەرچە باشتا قىلسىمۇ مېھرۇ ۋاپا،
ئاخىر يېنىپ ئۇ پەيلىدىن قەست قىلىپ ئەيلەر جاپا.

— بۇ گەپنىڭ تەپسىلاتى شۇكى، — دەپتۇ بەرھەمەن، — پادىشاغا خىزمەت قىلىدىغان كىشىدە ئۈچ سۈپەت بولۇشى كېرەك. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، ئامانەتكارلىق، ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدىغان كىشى خۇدانىڭمۇ ۋە بەندىنىڭمۇ نەزىرىدىن ئوتەلەيدۇ. ئۇنداق كىشىلەر سەلەتەنەت ئەسرارلىرىغا مەھرەم بولۇشقا ۋە مەملىكەت ئىشلىرىغا ئۇرۇتاقلىشىشقا يارايدۇ. ئىككىنچىسى، راستكۆيلۇق، چۈنكى يالغانچىلىق كاتتا ئەيىپتۇر. پادىشا بولغان كىشى يالغان ئېيتقۇچىلاردىن پەرھېز قىلىشى كېرەك. ئەگەر كىشى ھەممە ياخشى سۆيەتلەرنى ئۆزىگە جەم قىلغان بولسىمۇ، يالغان سوزلەشنى تاشلىمايدىغان بولسا ئىشەنچىكە يارىمايدۇ. ئۈچىنچىسى، ئىسىللىق، پاكلىق ۋە ئالى ھىممەتلىك. چۈنكى خەسىس ۋە ھىممەتسىز كىشى ئىنئام ۋە ئىززەت - ئىكرامىنىڭ قەدرىنى بىلمەيدۇ. شامال قايسى تەرەپكە چىقسا شۇ يانغا بۇرىلىدۇ، كۆڭلى قاياقتا باشلىسا شۇ تەرەپكە كېتىۋېرىدۇ. بۇنداق بىۋاپالار توغرىسىدا ئېيتىلغان بېيت بار:

دوستلۇقنىڭ يولىدا باسقىل توپىدەك مەزمۇت قەدەم،
يەل كەبى تاكى يۈرەرسەن ھەردەم ئۇزگە كوي بىلەن.

پادىشالارمۇ مۇلازىملارغا مۇئامىلە قىلىشتا دانا تەۋپىتەك بولۇشى، يەنى تەۋپ بىمارنىڭ ھەقىقى كېسىلىنى كورۈپ، ئالا-مەتلىرىنى سوراپ بىلمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىشقا مەشغۇل بولمىغىنىدەك، ھەر بىر مۇلازىمنى ياخشى سىناپ كورمىگىچە ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلماسلىغى كېرەك، ياخشى سىناپ تەكشۈرۈپ كورۈپ، ئۇنىڭ ياخشى خۇيلۇق ۋە دىيانەتلىك ئىكەنلىگىنى، ئىخلاسىنى ھەم چىن كوڭۇللۇكلۇگىنى بىلگەن زامان ئۇنى تەربىيەت قىلىشقا مەشغۇل بولۇپ، كۇندىن-كۇنگە ئۇنىڭ مەرتىۋىسىنى كوتۇرۈشى، ئاستا-ئاستا ئۇنى سىر-ئەسرارلىرىغا مەھرەم قىلىپ، يېقىنلىق دەرىجىسىگە كەلتۈرۈشى كېرەك. لېكىن كىشىگە ناھايىتى تېزلا ئىشىنىپ كەتسە ئۇ ئاقىۋەت ھەسرەت-نادامەت كەلتۈرىدۇ. شۇڭا پادىشانىڭ مۇلازىملىرى ھەم مال-دۇنيا ۋە مەملىكەت ئىشلىرىنىڭ ئەسرارىدىن غەيرى كىشىلەر ۋاقىپ بولالمىغۇدەك، ھەم لەشكەر ۋە پۇقرالار ئۇنىڭدىن زەرەر ۋە ئازار كورمەيدىغۇدەك دەرىجىدە ئىشەنچلىك، ئامانەتدار ۋە دىيانەتكار بولۇشى كېرەك. خۇدا ساقلىسۇن، ئەگەر يېقىن كىشىلەردىن بىرەرسى دىيانەتسىز ۋە بىۋاپا بولۇپ قالسا، ئەگەر پادىشا ئۇنىڭ سوزىنى قوبۇل قۇلىغى بىلەن ئاڭلايدىغان بولسا، ئۇ يالغان سوز بىلەن بىگۇنا كىشىلەرنى ھالاكەتكە يەتكۈزىدۇ. نەتىجىدە بۇ ئىشنىڭ شۇملۇغى پادىشانىمۇ بەتنام قىلىدۇ. ھەم ئۇزىنىڭ ناپاك زاتىغىمۇ ئەسەر يەتكۈزىدۇ. بۇ سوزلەرگە مۇناسىۋەتلىك تەپسىلاتلاردىن بىرى زەرگەر ۋە سەييياھنىڭ ھىكايىسىدۇر.

— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ راي.

— ھەلەپ شەھىرىدە بىر پادىشا بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بەرھەمەن.

هەلەپ پادىشاسى ۋە زەرگەر بىلەن سەييياھنىڭ ھىكايىسى

هەلەپ شەھرىنىڭ بىر پادىشاسى بار بولۇپ، ئۇ ناھايىتى نامدار ۋە سائادەتلىك پادىشا ئىكەن. زامان سۇلتانلىرىنىڭ كوپلىرى ئۇنىڭ خىزمەت ھالقىسىنى جان قۇلىغىغا سېلىشقان، دەۋران خاقانلىرىنىڭ نۇرغۇنلىرى ئۇنىڭ مۇلازىمەت تونىنى ئۇچىسىغا كىيىشكەن ئىكەن.

زەمىن يۈزى ئەدلىدىن زىننەت تاپقان بىر سەرۋەر،
زامان ھوسنى رايىدىن بىزەك ئالغان بىر قەيسەر.
ئۇ زەڭگىگە پۈت قويۇپ قىلسا يۇرۇش ھەر تامان،
ھەر قەدەمدە بىر يېڭىش ــ زەپەر بولاتتى ئايان.

بۇ پادىشانىڭ ناھايىتى گۈزەل بىر قىزى بار بولۇپ، ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ نۇرى كۈننىڭ چېھرىسىنى نۇرلۇق قىلىۋەتكەن ۋە زۇلپىنىڭ خۇشبۇيى روزىگارنىڭ دىماغىنى خۇشپۇراق قىلىۋەتكەن ئىكەن.

يۈزىنىڭ كۈنلۈگى ئايغا داغ سالغان،
چېچىنىڭ رەشكىدىن ئىپار ئىچى قان.
ئاغزى گويا بىر كىچىك ئۈزۈككە تەڭ،
لېۋى ئۈگا ياراشقان لەئلى خۇشرەڭ.
يۈزى ئوت ئىدى ئۈزگە، تېنى كۈمۈش،
لېكىن يوق ئىدى ئوتتىن ھىچ قورقۇنچ.

پادىشا بۇ يالغۇز گوھىرىنى غەيرىنىڭ كوزىدىن ئاسراپ

پىنھاندا ساقلايدىكەن. بىر كۈنى ئۇ قىزغا ياسداق ئەتتۈرمەكـ
چى بولۇپ: "ئوز ھۈنىرىدە كامىل بولغان بىر ئۇستا زەرگەر
تېپىلىدۇ. بۇ كوزۈمنىڭ نۇرى ھەم كوڭلۈمنىڭ سەرۋىرى ئۇچۇن
زىننەتلىك تاج، كىيىم ـ كېچەككە قادايدىغان بېزەكلەر، سىرغا
ھۇقۇقە، ئۇزۇك، بىلەيزۈك ھەم پۇت بىلەيزۈكلىرىنى، ئىشقىلىپ
ئۇنىڭغا كېرەكلىك بولغان جابدۇقلارنىڭ ھەممىسىنى ئەتـــۈن"
دەپ بۇيرۇپتۇ.

ئۇ شەھەردە بىر زەرگەر بار بولۇپ، ئالەمنى يورۇتقان
ئايتاپ ئۇنىڭ ئالتۇن ئېرىتىدىغان ئوچىغى ئىكەن، نۇر چاچقان
ئاي ئۇنىڭ كۈمۈش ئېرىتىدىغان بوتىسى ئىكەن. جوھەرشۇناسلىقتا
شۇ دەرىجىدە ئىكەنكى، سەدەپنىڭ ئاغزىنى ئاچماي تۇرۇپ ئىچـ
دىكى گوھەرنىڭ قىممىتىنى تونۇپ بولالايدىكەن؛ ئالتۇن ـ كۈمۈشـ
نىڭ سۈپىتىنى بوتىغا سالماي تۇرۇپلا بىلىپ ئالالايدىكەن.

زېھنى ـ ئىدراكى ئىدى ئەينى ھۈنەر،
ئېتىۋارلىق ھۈنىرىگە كېتەتتى زەر.
كىشى بىلمەس كوپ ئىشلارنى ئۇ بىلەتتى،
ئەقىل يەتمەس كوپ ئىشلارنى ئۇ قىلاتتى.

ھۇلازىملار ئەنە شۇ زەرگەرنى تېپىپ كەلتۈرۈشۈپتۇ. پادىشا
ئۇنى ھەرەم سارىيىغا چاقىرتىپ، ياسداق جابدۇقلىرىنى ياساش
توغرىسىدا ئۇنىڭدىن بەزى سوئاللارنى سوراپتۇ. ئۇ بولسا ئوز
جاۋاۋىدا ناھايىتى لاتاپەتلىك ۋە دىلنى مەھلىيا قىلدىغان سوز ـ
لەرنى سوزلەپتۇ. ئۇ مەرت زەرگەرمۇ ناھايىتى خۇشچىراي ۋە
شىرىن سوزلۈك كىشى ئىكەن، شۇڭا پادىشا ئۇنى دوست تۇتۇپتۇ
ۋە داۋاملىق ئۇنىڭ بىلەن سوزلىشىپ پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرىدىـ
غان بولۇپ قاپتۇ. ئۇمۇ پادىشانىڭ بۇ رىغبىتىنى چۈشىنىپ، كۈنـ
دىن ـ كۈنگە ئاجايىپ ھۈنەر ۋە غارايىپ ئەپسانىلەر بىلەن ئۇنىڭ

كۆللىنى ئازدۇرۇپ ئۆزىگە قارىتىۋاپتۇ. پادىشا ئۇنىڭ يۈزىگە ئاچچىق سوزلىرى ۋە قىزىق ماقاللىرىنى تولا ئاڭلىغانلىقتىن، ئۇنىڭغا جاۋابەن، ھەر سائەتسېرى ئۇنىڭغا بولغان ھورمەت ۋە ئىلتىپاتىنى ئارتتۇردۇرىپتۇ. نەتىجىدە، بىرىپ-بىرىپ، ئۇ سەلتەنەت ھەرىمگە ئىچكى مەھرەم بولۇپتۇ-دە، ئاپتاپ ۋە ئاي يېشىغا تېخى سايە سالمىغان پادىشانىڭ قىزى ئۇنىڭغا پەردە ئىچىدىن جاي بېرىپتۇ.

گەر بولسا كىمەرسە مەھرەمى دىل،
دىلبەر ھەرىمدە تۇتقاي مەنزىل.

بۇ پادىشانىڭ بىر ۋەزىرى بار بولۇپ، سۇزۇك ئەقىل ۋە تۇزۇك تەدبىرگە ئىگە بولغانلىغى تۈپەيلىدىن، پۈتۈن دولەت ئەھلى ئۇنىڭ روشەن رايىغا پۈتۈنلەي ئىشەنچ باغلىغان ئىكەن. ئۇنىڭ قەلبىنىڭ ئۇچىدىكى سىياسىنىڭ بىر تامچىسى مىڭلاپ ھايات بۇلغىنى پەيدا قىلىدىكەن. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئۇنىڭ ھايات بېغىشلىغۇچى خاسىيەتكە ئىگە بولغان قەلبىنى تىرىكلىكىنىڭ مەدىتى دەپ بىلىدىكەن. بۇ ۋەزىر پادىشانىڭ زەرگەرگە قىلىۋاتقان تەربىيەتلىرىنى تېگىشلىك دەرىجىدىن ئاشۇرۇۋەتكەنلىكىنى كورۇپ، پادىشاغا ھاۋادارلىق ۋە دولەتخاھلىق يۈزىسىدىن نەسىھەت باشلاپتۇ:

— ئەي پادىشاھىم، — دەپتۇ ئۇ، — بۇرۇن ئوتكەن پادىشالار ھۇنەرۋەنلەرنى خادىملىرى ۋە يېقىن كىشىلەرنىڭ قاتارىغائالمىغان ھەم ئۆزىگە، ھەم سوھبەت قىلىپ سوزلىرىگە قۇلاق سالمىغان. ۋاھالەنكى سىلە بۇ كىشىنى ھەرەملىرىگە مەھرەم قىلىپتىلا ھەم ئۇنى ھەچىسىر سىناپ باقمايلا ئوز سىرلىرىغا شېرىك قىلىپتىلا. مېنىڭ بايقىشىمچە، بۇ ئادەم خەسىس ھەم قەلبى ناپاك ئادەمدەك قىلىدۇ. چۈنكى مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ سوز بىلەن كىشىنىڭ زەربىدە-

گه ۋه ئازاربغا ئشاره‌ت قىلغانلىغنى كوردۇم. ئۇ خۇدايىتائالانىڭ ئەمرى ۋە نەھىلىرىنى مۇلاھىزە قىلمايدىكەن. بۇنداق كىشىلەر - دىن ۋاپادارلىق ۋە ھەق ساقلاشنى ئۈمىت قىلغىلى بولمايدۇ.

تاما قىلسا كىم ۋاپا خەسىتىن،
ئىشىگەن بولار مىۋە سوگەتتىن.

مەن يەنە، ئۇنىڭ سىلە بىر كىمگە ئىنئام ۋە ئېھسان قىلغان ۋاقىتلىرىدا، ھەسەت قىلىپ ئۇزىگە ئولۇم تىلىگۈدەك بولغانلىغىنىمۇ كۆپ كوردۇم. ھوكۇمالار: "تەبىئى پەس، بېخىللارنىڭ ئالامىتى شۇكى كىشىنىڭ كىشىگە سېخىلىق قىلغىنىنى كورەلمەيدۇ" دىگەن ئىكەن.

ئىنئامنى كورسە ئەگەر ھەسەتخور،
جېنى كويۇپ دۇت ئورلىگۈسىدۇر.
ئاشقا چىللىساڭ يامان نىيەتنى،
ئاشتىن تولاراق يىگەي ھەسەتنى.

پادىشالار ئۇز سوھبەتلىرىدە، ئۇز ئىززىتىنى بىلىپ، ئىسىللىقنى پەزىلەت قىلغان كىشىلەرنى سوھبەتداش قىلىشى، بەد ئىسىل ۋە جاھىل كىشىلەردىن پەرھىز قىلىشى كېرەك. چۈنكى بۇ تائىپە دىيانەتسىز بولىدۇ. ھەرقانداق كىشىدە دىيانەت ۋە ئامانەت سۈپىتى بولمىسا، ئۇنىڭدىن ھەرقانداق ئەيىپ ۋە ھەرقانداق يامان قىلىق سادىر بولىدىغانلىغىنى كوز ئالدىغا كەلتۈرمەك كېرەك.

كىشىدە يوقتۇر دىيانەتتىن نېسىپ،
گەر يامان ئىش قىلسا ئۇ بولماس ئەيىپ.
ئالەم ئىچرە يا نىھان يا ئاشكار،
ھەر يامان ئىش بىدىيانەتتىن چىقار.

— بۇ يىگىت چىرايلىقكەن، — دەپتۇ پادىشا، — سۇرىتىنىڭ زىبالىنى قەلبىنىڭ پاكىزلىگىگە دالالەت قىلىدۇ. ھەر نەرسىنىڭ سىرتقى كورۈنۈشى ئىچكى دۇنياسىنىڭ بەلگىسى بولىدۇ. بۇزرۇك-لار: "ماۋزۇنىڭ ياخشىلىغى قىسسىنىڭ قىزىقلىغىدىن خەۋەر بېرىدۇ" دېيىشكەنغۇ؟

نامەنىڭ ئىنشاسىدىن مەلۇم ھامان،
كى ئۇنىڭدا ياخشى سوزمۇ يا يامان.

— ھىكمەت مەكتەپخانىسىدا سۇرەتنىڭ خۇپلۇغىنىڭ سۇرىتىنى ئۇتۇمايدۇ ۋە ياخشى سەنئەتنىڭ① باشقىنى كامالەت ئايىتى دەپ بىلمەيدۇ، — دەپتۇ ۋەزىر، — چۈنكى جاھانىدا نۇرغۇن كە-شىلەر بارىكى، ئۇزىنىڭ زىبا سۇرىتى بىلەن خالايىقنىڭ كوڭۈل-لىرىنى ئۇتۇۋالىدۇ، ئەمما قەلبىنى ئىمتىھان قىلىدىغان بولسا ھەچ نەرسىگە ئالغۇسىزدۇر. بىر ھوكۇمانىڭ كەلتۈرگەن بىر مىسالىدا شۇنداق دېيىلىدۇ: "بىر ھەكىم ناھايىتى چىرايلىق بىر جۇۋانىنى كورۈپتۇ ۋە كوڭلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ قېشىغا بېرىپتۇ. لېكىن ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى كورۈپ، ئۇنىڭدىن بىر زەررىگە ئەرزىگۈدەك مەنا تاپالماپتۇ. شۇندىن كېيىن ئۇ: "ئەجەپ ياخشى ئوي ئىكەن. ھەي ئىست، ئىچىدە كىشى يوق ئىكەن دەپتۇ." بەس، بۇنىڭدىن مەلۇم بولدىكى، سۇرەتكە پىرىپتە بولغۇلۇق ئەمەس ۋە كىشىنىڭ ياخشى - يامانلىغىنى ئۇنىڭدىكى مەنىنى ئولچەپ باققاندىن كېيىن بىلمەك كېرەك.

سۇرىتى ئوخشاش لېكىن مەنىسى بولغاچ ئوزگىچە،
بىر قۇمۇشتىن بورىيا ھاسىل بولۇر بىردىن شېكەر.

① بۇ يەردىكى سەنئەت ھۈنەر قابىلىيىتى، ئەخلاقنىڭ ياخشىلىغى، ئىلىم - بىلىمدە كامالەتكە يەتكەن بولۇشتەك خۇسۇسىيەتلەرنى كورسىتىدۇ.

— سۈرەتنىڭ خۇپلۇغى مىزاجىنىڭ موتەدىل ئىكەنلىگىگە گۇۋا بولالايدۇ، — دەپتۇ پادىشا، — مىزاجى موتەدىل كىشىگە قىلغان تەربىيەت زايا كەتمەيدۇ. مەن ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلىۋاتقان ئۇ ياخشى سۈپەتلەرنى ئۇگىنىدۇ. سەن تەربىيەت قىلىشنىڭ نەتىجىسى قارا تاشنى لەئلى ياقۇت، قارا قانىنى ئىپار ۋە يامغۇر قەترىسىنى گوھەر قىلىدىغانلىغىنى بىلمەمسەن؟

گەر تەربىيەت تاپسا قەترە گوھەر بولغاي،
قانمۇ كىندىك ئىچرە تۇرۇپ ئىپار بولغاي.
تومۇرگىمۇ گەر ئەيلىسە كوپ تەربىيەت،
قارىلىغى كېتىپ ئومۇ ئاق زەر بولغاي.

— ئەي پادىشاھىم! — دەپتۇ ۋەزىر، — تەربىيەت دېگەنمۇ ئوز زاتىدا ئىسىللىق بار بولغان كىشىگە لايىق كېلىدۇ. چۈنكى ھەممىلا تاش گوھەرگە ئايلىنىۋەرمەيدۇ. ھەممە قان ئىپارغا ئوزگەرمەيدۇ. ئەسكىلەرنى مىڭ يىل تەربىيىلىگەن بىلەنمۇ ئۇنىڭدىن ياخشىلىق تاما قىلىش راۋا ئەمەس.

سوغەتكە قىلساڭمۇ ئۇددەك پەرۋىش،
ئۇدنىڭ بۇيىنى بەرمىگەي ئۇ ھىچ.

بېخىلنى مىڭ قېتىم ئوزگەرتسىمۇ ئۇنىڭ زاتىدىكى جوھەر ئوزگەرمەيدۇ. بۇ توغرىدا بىر ئەزىز كىشى:

بىلىكى جاھان ئىچرە ھىچ ھايۋان،
نەسىھەت بىلەن ئادەم بولمىغاي.
ئىت چۈنى گەر ئۇگەنسىمۇ سوز،
قەلبى ئوزىدىن غەيرى بولمىغاي.

— دەپ تۇغرا ئېيتقان. ئەگەر بۇ ئوزلىرى ئۇچۇنمۇ ھەقىقەت بولىدىغان بولسا، مۇنداق ناچىنىس بىلەن مۇئامىلە قىلمىغايلا، چۇنكى شاھزادىگە يەتكەن ھادىسە سىلىگىمۇ يېتىپ قالمىسۇن يەنە.

— ئۇ قانداق ھادىسە ئىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا.

— پارىس شەھەرلىرىدىن بىرىدە، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ ۋەزىر.

پارىس شاھزادىسىنىڭ ھىكايىسى

پارىس شەھەرلىرىدىن بىرىدە، قەلبى ياخشى، مەجەزى ئوبدان بولغان بىر پادىشا بار ئىكەن، ئۇ جاھاندارچىلىق بىناسىنىڭ ئۇلىنى خەلقپەرۋەرلىك ئاساسىغا قۇرغان ۋە پەرمان يۈرگۈزۈش تەختىدە ئادالەت ۋە مەرھەمەت يولىنى تۇتقان پادىشا ئىكەن.

ئاچقان ئىدى ھەشەمەتلىك ئەدلى قولىن ئالەم ئۇزرە،
جەبرۇ زۇلۇم پۇتلىرىنى باغلاپ ھەيۋەت زەنجىرىدە.

كۇنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ پادىشانىڭ خوتۇنى شاھىنشاھلىق ئەسىرى پىشانىسىدا، جاھانپانالىق ئالامىتى چېھرىسىدە جىلۋىلىنىپ تۇرغان بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ.

مۇشتىرى بۇ پەرى يۈز يۇلتۇز تۇغۇلغانىنى كورۇپ،
قىلدى ئىنساپ، دىدى شۇدەم: "ياخشى سائەت شۇ ئىكەن".

بۇ گۇدەكنىڭ دولىسىدا ئالقانچىلىك چوكۇلۇقتا قارا خال بار ئىكەن. پادىشا ئۇنى كورۇپ ھوكۇمالاردىن:

— بۇ ئالامەتنىڭ خاسىيىتى نىمە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— كىتاپتا كورۇشمىزچە، ھەر كىشىدە بۇنداق ئالامەت بولسا خەتەرلەرگە ئۇچرار، ئەمما پۈتۈن ئالەمنى ئوزىگە قارىتىدىغان جاھانگىر پادىشا بولۇر، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ھوكۇمالار.

پادىشا ئۇ بىشارەتتىن خوشال بولۇپ، ئۇنىڭغا ياخشى تەربىيەتلەرنى قىلىپتۇ. ئۇ پادىشانىڭ باغلىرىدىن بىرىنىڭ تۈۋىدە بىر موزدۇز بار ئىكەن. ئۇ ناھايىتى دىيانەتسىز، كوڭلى ئەگرى ئادەم ئىكەن. پادىشا ھەقەمسايىلىق ھەققى ئۈچۈن ئۇنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىپ تۇرىدىكەن. شاھزادە توت ياشقا كىرگەندە ئويدىن چىقىپ ھەر تەرەپلەرگە بېرىپ ئويناشقا باشلاپتۇ. ئۇ كوپىنچە موزدۇزنىڭ دۇكىنىغا كىرىپ ئويناىدىكەن. پادىشانىڭ ۋەزىرى بۇ ھالدىن خەۋەردار بولۇپ پادىشاغا ئەرز قىلىپتۇ:

— ئەي پادىشاھىم! شاھزادىنى موزدۇز بىلەن سوھبەتلىشىشتىن مەنئى قىلماق كېرەك، شاھزادە موزدۇزنىڭ يامان خۇيلىرىنى ئۆگىنىپ قالمىسۇن. چۈنكى گودەكلەر قايسى تائىپەگە قوشۇلسا شۇنىڭ رەسمىنى ئۆگىنىپ قالىدۇ. سۇمۇ نىمىگە قوشۇلسا شۇنىڭ رەڭگىگە كىرىپ قالىدۇ ئەمەسمۇ؟

— بۇ بالا تېخى كىچىك. ئۇ ھازىر موزدۇزغا ئىچكىپ قاپتۇ. ئۇنىڭدىن ئايرىۋەتسەم كوڭلى پەرىشان بولىدۇ. ھازىرچە سەۋرە قىلايلى. چوڭ بولۇپ ئەقلىگە كەلگەندە، نەسىھەت قىلىپ ئۇنىڭ مەيلىنى ياندۇرايلى! — دەپتۇ پادىشا.

ۋەزىر خاموش بولۇپ قاپتۇ. پادىشا موزدۇزنى چاقىرىپ ئۇنىڭغا ناھايىتى كوپ ئىلتىپات كورسىتىپتۇ، جىق ۋەدىلەرنى بېرىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ پەرزەنتىم سەن بىلەن ئۇلپەتلىشىپ قاپتۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى ساڭا تاپىلاپ قويايى. سەن بۇنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغىن. مەن ساڭا كاتتا ئىنئاملارنى بېرىمەن.

موزدۇز توققۇز پۈكۈلۈپ تازىم قىلىپتۇ ۋە دەپتۇ:

— هەممە تۇنلەر ئەچرە بولمۇن كۈن چىرىغلىق،
يەر - جاھانىي يورۇتقۇچى گۈلزار بېغىلىق.

پېقىر قۇللىرى گەرچە بۇ ئىشتا ئۆزەمنى قابىل دەپ بىلمە - سەمۇ، ئەمما سىلىنىڭ نەزەرلىرى قارا تۇپراقنى زەر، قارا تاشنى گۆھەر قىلىدىغان كىمىيادۇر.

جان كىرەر تۇپراققا سەن دەسسەپ ئاڭا ئوتسەڭ ئەگەر،
تاشلار ئالتۇن بولغۇسىدۇر گەر ئاڭا قىلساڭ نەزەر.

مەن بارلىق ھىممىتىمنى ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىشقا سەرپ قىلىمەن. ھەممە ھاياتىمنى ئۇنىڭ تەربىيىتىگە ئىشلىتىمەن.
شۇنداق قىلىپ، مۇزدۇز شاھزادىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ۋەدە بېرىپتۇ ۋە ئەتىسىگەن - كەچتە ئۇنى پەرۋىش قە - لىشقا مەشغۇل بولۇپتۇ ھەم بۇ خىزمىتىنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئور - دىغا كىرىپ چىقىدىغان بولۇپتۇ. بېرىپ - بېرىپ، پادىشاغا يېقىن - لىق مەرتىسۇغا ئېرىشىپتۇ.

ئەگەر قىلسا ھەر كىشى ياخشى خىزمەت،
تاپار تەكتۇشلىرىدىن ئارتۇق ئىززەت.

مۇزدۇز شاھزادىنى كۈندۈزى باغلارنى تاماشا قىلغىلى ئاپىرىدىكەن. كەچتە ئەپكېلىپ ئوز ئويىدە قوندۇرىدىكەن. گاھىدا باغلاردىمۇ قونۇپ قالىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشا سەپەرگە چىقماقچى بولۇپ قاپتۇ. شۇڭا ئۇ مۇزدۇزنى چاقىرتىپ كېلىپ، ئوغلىنىڭ مۇھاپىزەت ئىشى ئۈچۈن ئۇنىڭغا يەنە بىرمۇنچە سۆز - لەرنى تەكىتلەپ ۋەسىيەت قىلىپتۇ. شۇندىن كېيىن بارلىق خاس مۇلازىملىرى بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

پادىشانىڭ شەھەر ئەتراپىدا بىر چاربېغى بار بولۇپ، تالڭ شامىلى ئۇ باغنىڭ بىنەپشىسىنىڭ زۇلپىدىن ئالەم خەبىرىدارلىرىغا مۇشكى زەپەر ئاچىدىكەن؛ شامال ئەتتارى نەسرىن گۈللەرنىڭ خۇشبۇيىدىن پۇراق تىلەيدىكەن. تۇبى ۋە سەدرە دەرەخلىرىنىڭ گۈلى ئېچىلغان ۋاقىتىدا بۇ باغدىكى بېشى ئاسمانغا تاقاشقان دەرەخلەرنىڭ چىچەكلىرىدىن لەتاپەت قەرز ئالىدىكەن.

رەشك ئېتەر ئۇ باغدىن جەننەت بوستىنى،
خۇددى ھور ئىدى ئۇنىڭ ھەر رەيھىنى.
نەرگىس زەرجام، ياسىمەن ساقى بولۇپ،
گۈل سۇرۇق مەي ئىچىپ تۇرغان مەس بولۇپ.
بار ئىدى يەنە چىرايلىق غۇنچىلەر،
قۇيۇلغان ئىچگە لالىرەڭ مەيلەر.
قۇيىلى جاملارغا شاراپ سۈيىنى،
ھەممە تۇتۇشقان توۋەن بېشىنى.
بۇلبۇللار چېلىشقان ئۇندا نەغمە ساز،
چىقىرىپ خۇش ناۋا بىرلە شات ئاۋاز.

پادىشا سەپەرگە كەتكەندىن كېيىن شاھزادە مۇزدۇز ۋە يەنە بىرنەچچە مەخسۇس قوللىرى بىلەن بىللە باغ سەيلىسىگە بېرىپتۇ. مۇزدۇز شاھزادىنىڭ بېشىغا بىر ەكلىك قىممەت باھا تاج، ئۇستىگە قىممەت باھالىق مەخسۇس تىكىلگەن لىباسلارنى كىيگەندىكىنى كۆرۈپ، خەسلىق جوھىرى ۋە پەسلىك تەبىئىتى ھەركەتكە كېلىپ ئۆزى بىلەن ئۇزى ئويغا چۆشۈپتۇ: "بۇ تاج بىلەن تۇن، بۇز سودىگەرگە دەسمايە بولىدىكەن. ھازىر ئاتىسى سەپەرگە كەتتى. ئانىسى شەھەردە كۆڭلى خاتىرجەم ئولتۇرۇپتۇ. مەسلىھەت شۇكى، بۇنى يىراق بىر يۇرتقا ئېلىپ قېچىپ ئۇ يەردە كىيىم - كېچەك ۋە تاجىنى ئېلىۋېلىپ، ئۆزىنى قۇل قىلۋالغىنىم ياخشى" — دەپ ئويلاپتۇ ئۇ.

بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىل غەنىمەت،
قولدىن كەتسە ھەرگىز كەلمەس بۇ دولەت.

شۇنىڭ بىلەن، ئۇ بۇ سىرنى قۇللارنىڭ ئىچىدىكى ئۇزۇنگە سىرداش بولغان بىرىگە ئېيتىپتۇ - دە، ئىككىسى ئىتتىپاق تۈزۈشۈپتۇ. يېرىم كېچە بولغاندا، ئۇلار شاھزادىگە ۋە قۇللارغا بىھۇش قىلىدىغان دورا بېرىپ، ھەممىسىنى ھۇشىدىن كەتكۈزۈپتۇ. شۇنىدىن كېيىن، شاھزادىنى ساندۇققا سېلىپ توگىگە تېڭىپتۇ. ئۇلار شۇنداق تېز مېڭىپتۇكى، پەلەكتە ئايلانغان ئاي ئۇنىڭ يۈرۈشىگە ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. جاھاننى ئوراپ تۇرغان ئاسمان ئۇنىڭ ئايىغى تېزلىگىگە تەھسىن ئېيتىپتۇ.

پەلەكتىمۇ يوق ئىدى ئۇنداق چورگۈلۈش،
قىلالماس ئىدى ئايمۇ ئۇنداق تېز يۈرۈش.
چىقار ئىدى ئۇ ئىگىز تاققا بۇلۇتتەك،
چۈشەر ئىدى ئۇ توۋەنگە خۇددى سەلدەك.

موزدۇز ئومۇردەك تېز كېتىدىغان، ئەجەلدەك پات يېتىدىغان، ئىتتىك ئوق ئۇنىڭ تېزلىگىنىڭ رەشكىدىن ئوق يەيدىغان، كوزنى يۇمۇپ ئاچقىچە ئوتوپ كېتىدىغان چاقماقمۇ ئۇنىڭ چاپسانلىغىدىن رەشك ئېتىپ ئورتىنىپ كېتىدىغان دەريىجىدىكى بىر چاپقۇر ئاتقا مىنىپتۇكى، بۇ ئات ئەگەر تىزگىننى بوشىتىدىغان بولسا خىيال خەۋەرچىسىدىن مىڭ ھەسسە تېز ئوتوپ كېتىدىكەن؛ ئەگەر قامچا بىلەن بىرنى سالىدىغان بولسا توققۇز پەلەكتىن بىر سەكرەشتە ئوتوپ كېتىدىكەن.

ئاي يۇزىگە زەخمە ئۇرۇپ قۇلىغى،
يەر ئويىگە زەربە ئۇرۇپ تۇۋۇغى.

يۇرۇشىگە يېتەلمەيتتى پەلەك ھەم،
غۇبارىنى كۆرەلمەيتتى سابا ھەم.

قۇلنىمۇ شۇنداق بىر ئاتقا مىندۈرۈپتۇكى، ئۇ چېقىنداق سۈپەت، شامال يورغىلىق، چاقماق يۈرۈشلۈك، گۈلدۈرمامدەك كىشنەيدىغان بىر ئات ئىكەن.

ھۇشى خۇددى يەرشارىدەك ئون ھەسسە تېز - تېز قەدەم،
بىر نەپەستە ئەيلەر ئىدى يەر يۈزى سەيرىن تامام.

ئۇلار يەنە ئاشۇنداق ئىككى ئاتنى يانداپ ئېلىپ يولغا چىققان بولۇپ، ئازغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئۇ پادىشانىك مەملىكىتى تەۋەسىدىن چىقىپ باشقا مەملىكەتكە يېتىپ بېرىپتۇ. باغدا بەھۇش بولۇپ يېتىپ قالغان قۇللار تاكى ئەتىسى ئاش ۋاقتىغىچە ئاشۇنداق يېتىپتۇ. ئۇلارنىك ھالىدىن خەۋەر تاپقان باغۋەن ئۇلارنىك قېشىغا كېلىپ، ھەرقايسىسىنىك دىمىغىغا كونا سىركە بىلەن بادام يېغى پۈرىتىپ، ئۇلارنى ھۇشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ئۇلار ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىن شاھزادە ۋە موزدۇزنىك يوق ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ، شۇ زامان مەلىكىگە خەۋەر بېرىپتۇ. مەلىكە دەرھال ئاتلىنىپ باققا بېرىپ ھەرقانچە ئىزلىگەن بىلەنمۇ ئۇ رەنا گۈلدىن ددىمىغا بۇيى كەلمەپتۇ.

ئاپىمدىم سەرۇى خىرامانىمنى باغ ئىچرە كۆرمىدىم،
كۆرمىدىم ئۇ غۇنچە خەندانىنى چىمەنگە كوز سېلىپ.
ھەر تامانغا بۇلۇتتەك ياش قەترىسى توكتى كوزۈم،
نۇر قۇياشىمنى كۆرەلمەستىن ھامان كوككە بېقىپ.

مەلىكە ئۇ كۇنى پۈتۈن باغنىك ئەتراپىنى ۋە باغ ئوپچو-

رسىدىكى سەھرالارنى ھەم شەھەرنى ئەتكەن بولسمۇ، ئۇلە بارغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى كەچتە نائۇمىت بولۇپ قايتىشىپ شۇنداق كېيىن مەلىكە پەرزەنت پىراقىدا بىتاقەت بولۇپ، ھەر ران ئوتىدا شامدەك كويۇپ، ياشلىرىنى ئاققۇزۇشقا باشلاپتۇ سۇبھى يورۇغاندىن كېيىن مەلىكىنىڭ رەنجى چېكىدىن ئېشىپتۇ ئۇ دەرتلىك كوكسىدىن ئاھ تارتىپتۇ:

بىر نەپەس قالدى ئۇنى ھەم شۇبھىدەك بەربات ئېتەي،
كۇن يۇزلۇگۇنىڭ دەردىدە شام كەبى كويۇپ كېتەي.

شۇ يوسۇندا، يىغلاپ يۇرۇپ ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ شولىسى يوقلىش بورىنغا ئۇچۇپتۇ. مۇلازىملار دەرھال پادىشاغا چاپار مەن ئەۋەتىپتۇ. پادىشا بۇ ۋەھىشەتلىك خەۋەرنى ئاڭلاپ قايتىپ كېلىپ، ئوز تەختىدە قارار تېپىپتۇ ۋە خوتونى بىلەن پەرزەنتىنىڭ پىراقىدا ناله - پەريات قىلىپتۇ، لېكىن ئاخىرى سەۋرە خەتىگە باش قويۇپ رىزانىڭ پىشىنى تۇتۇپتۇ.

مەن ئەقىلگە بۇ مۇسىبەت شىددىتىن ئېيتسام، ددى:
"سەۋرە قىلغىل ھەم دىگىل - ئىننا ئىلەيھى راجىئۇن".①

بۇ چاغدا، موزدۇز شام ۋىلايىتىگە بارغان ئىكەن. ئۇ يەرد موزدۇز شاھزادىنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى سالدۇرۇۋېلىپ ئوزىنى بىر سودىگەرگە سېتىپتۇ. قۇلنىمۇ يەنە بىر كىشىگە سېتىۋېتىپتۇ شاھزادە ئۇ سودىگەرنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ، ئون يىل تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ ھوسنى كامالەتكە يېتىپتۇ. ئۇ شۇنداق گوزەل ئىكەنكى، مىسىردىكى يۇسۇپ ئەلەيھىسسالامنىڭ ھوسنى بازىرىنمۇ

① بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: بىز خۇدانىڭ بەندىسى. ئۇنىڭ تەرىپىگە قايتىۋۇچىدۇرمىز.

كاسات قىلىۋېتىپتۇ. قاچانىكى، ئۇ نازىلىق سەرۋى ئويدىن چىقىپ قەدىخان بولسا مىڭلاپ كىشى ئەقىلى - ھۇشىنى يوقىتىپ، ئۇنىڭ يولىغا جېنىنى سەدىقە قىلىۋېتىدىكەن ۋە خالايىقلار تەرەپ - تەرەپتىن ئۇنىڭ سالامەتلىگىنى تىلەپ دۇئاغا قول ئاچىدىكەن.

ناز بىلەن چىقساڭ تالاغا ،
قول كوتىرەر ھەركىم دۇئاغا.
ھىجىر يامان كوز تىكمىگەي،
ھەم يامان تىل تەككۈزمىگەي.

سودىگەر ئەقىللىق ۋە ھۇشيار كىشى ئىكەن. ئۇ ئوزىچە: "بۇ قۇلنى ئەمدى ساقلاۋېرىشىم ياخشى ئەمەس. چۈنكى ئۇنى ئويدە مەخپى ساقلىسام ماڭا پايدا يوق. ئەگەر تاشقىرى چىقىۋەرسە، ئۇنىڭ كورۇپ خالايىقلار ئارىسىدا پىتنە پەيدا بولىدۇ.

دىلبەرىم يەتتى، كوزۈڭنى باغلا، ئەي كوز سالغۇچى،
ساڭا لازىم بولسا شىرىن جان، يەنە بىرنەچچە كۇن.

شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى ئاپىرىپ پارىس شەھرىنىڭ پادىشاسىغا تۇھپە قىلىشتىن ياخشى ئىش يوق. چۈنكى ئۇ ھەممەتىلىك پادىشا، ماڭا بۇ قۇلنىڭ باھاسىغا ئىككى باراۋەر ئىنئام قىلىۋەتسىمۇ ئەجەپ ئەمەس" دەپ ئويلاپ، شاھزادىنى ئاپىرىپ پارىس شاھىغا تۇھپە قىلىپتۇ. پادىشامۇ سودىگەرنى خىسراۋغا خاس تۇھپىلەر بىلەن خوشال قىلىپ بېشىنى كوككە يەتكۈزۈپتۇ. شۇ چاغدا شاھزادە ئۇن توت ياشقا كىرگەن ئىكەن.

كىردى ئۇن توت ياشقا دىلبەر ھىچ ئەجەپ يوقكى شۇ چاغ،
قىلسا ئون توت كۇنلۇك ئاي ئوزىنى شۇ دىدارغا قۇل.

ئاتىسى ئۇنى تونۇماي ئوزىنىڭ خاس قوللىرىنىڭ قاتارىغا قوشۇپتۇ. بارا - بارا ئۇنىڭ بىلىملىك ئىكەنلىگى ۋە ئەقلى جاۋابىدا ئىكەنلىگى مەلۇم بولغاندىن كېيىن، پادىشا ئۇنى ياخشى تەربىيەت قىلىپتۇ ۋە باشقا قوللارغا قارىغاندا ئۇنى ئوزىگە يېقىنراق تۇتۇپتۇ. ئۇ بىر نەچچە ۋاقىت ئەنە شۇنداق يۈرگەن ئىكەن، پادىشانىڭ خەزىنىچىسىنىڭ مۇلازىمى بولغان ۋە ھەمىشە خەزىنە ئىشىگىدە خىزمەت قىلىدىغان بىر جاۋاھىرشۇناس شاھزادە بىلەن دوست بولۇپ قاپتۇ. جاۋاھىرشۇناس بۇ قوللۇقنىڭ پادىشاغا ناھايىتى يېقىن ئىكەنلىگىنى كورۈپ، ناپاك ۋە خەسىسلىك تەبىئتى خاھىش قىلىپ: "بۇ قوللۇنى ئالداپ، پادىشانىڭ قولىدىكى بارلىق خەزىنە ئىشىكلىرىنىڭ موھىرى نەقىشلەنگەن ئۇزۇكنى قولغا چۈشۈرسەم، خەزىنە ئىشىكلىرىنى ئېچىپ قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك مال - دۇنيانى ئالسام، ئاندىن كېيىن يەنە ئاشۇ ئۇزۇك بىلەن ئىشىكلەرگە موھۇر باسسام بۇ خىيانەتنى ھىچ كىشى بىلمەيدۇ" دەپ ئويلاپتۇ - دە، شاھزادىگە: "ئەي يىگىت، مۇشۇ مەملىكەتكە پادىشا بولۇشنى ۋە پۈتۈن خالايىقنىڭ مۇتلەق ھوكۇم يۈرگۈزۈشنى خالامسەن؟ ئەگەر مەقسىدىڭ ئەنە شۇنداق بولسا ھىلە بىلەن پادىشانىڭ قولىدىكى ئۇزۇكنى ئالغىن. ئۇ ئۇزۇكنىڭ خاسىيىتى شۇكى، كىم ئۇنى قولغا كىرگۈزسە پۈتۈن جاھان ئۇنىڭغا قارايدىغان بولىدۇ.

بەختلىك ئىنسان ئاشۇكى كىرسە ئىلكىگە موھۇر،
بىگۇمان بىلگىنكى پەرمانغا بار ئالەم كىرۇر.

ئۇنى ئېلىشتىكى ھىلە شۇكى، پادىشا ئىستىراھەت ئۇيقۇسىغا بارغاندا ئاستا كېلىپ، يۇمشاق دەسسەپ بىرىپ ئۇزۇكنى قولىدىن تۇيدۇرماي ئېلىپ، ماڭا بەرسەڭ، سەن ئۇچۇن مەن ئۇنى ياخشى ساقلاپ بېرىمەن. لېكىن شۇ شەرت بىلەنكى، سەن پادىشا بولغىچە

ئىگدا مېنى ۋەزىر قىلىسەن. چۈنكى ئاپتاپ بولغىنىگدا بىزدەك زەرىلەرنىمۇ ئۇنتۇماي ئىسسىتىپ قويۇش كېرەك" دەپتۇ.

شاھزادە ئۇنىڭ سوزىگە ئالدىنىپ قاپتۇ ۋە پادىشا ئۇخلاپ قالغان چاغدا، بېرىپ ئۇزۇكنى ئاستاغىنا تارتىشى بىلەنلا پادىشا ئويغىنىپ كېتىپتۇ.

— نىمىشقا بۇنداق جۇرئەت قىلدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشا قۇلدىن.

پادىشانىڭ ھەيۋىتىدىن شاھزادىنى سۇر بېسىپتۇ - دە، ئۇ ھېچقانداق سوزلىيەلمەي قاپتۇ. پادىشانىڭ غەزىۋى ئورلەپ جاللاتنى چاقىرىپ، ئۇنى ئۇزىنىڭ ئالدىدا چېپىپ تاشلاشقا بۇيرۇپتۇ. جاللات ئۇنى يالىڭاچلاپ ئۇنىڭ كاللىسىنى ئالماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ تونى ۋە كويىنىگىنى سالدۇرغان ئىكەن، ئۇنىڭ دولىسىدىكى قارا خالغا پادىشانىڭ كوزى چۈشۈپتۇ - دە، شۇ زامان ھۇشىدىن كېتىپتۇ. جاللات پادىشانىڭ بۇ ھالىنى كورۈپ بىردەم توختاپ تۇرۇپتۇ. ئانچىچە پادىشا ئورنىدىن تۇرۇپ ئوغلىنىڭ باش كوزىگە سويۇشكە باشلاپتۇ.

— ئەي كوزۇمنىڭ نۇرى، — دەپتۇ پادىشا، — ئۇ مەككار موزدۇزنىڭ يېقىنچىلىغى بىزنى مانا شۇنداق پىراق ئوتىغا تاشلىدى ئەمەسمۇ؟

— مەنمۇ جاۋاھىر شۇناسنىڭ دالالىتى بىلەن بۇ جۇرئەتنى قىلىپ سالدىم، — دەپتۇ شاھزادە ئۇزرە ئېيتىپ.

پادىشانىڭ بۇيرۇغى بىلەن جاللات ئاشۇ قىلىچتا جاۋاھىر-شۇناسنى ئولتۇرۇپتۇ.

شۇندا پادىشا شاھزادىگە:

— ئەي ئوغلۇم، ئەسكى ئادەملەرنىڭ سوھبىتى مانا شۇنداق ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرىدىغانلىغىنى سەنمۇ بىلدىڭ. ئەمدى ھەرگىز بەدئىسلارلار بىلەن مۇئامىلە قىلمىغىن ۋە پەسلەرنى ئوز سوھبىتىگدە تۇتمىغىن.

ئىززەت تەختى ئوزرە ئولتۇرغانتى تاشلار ئاقۇەت،
خار - زارلىق تۇپرىغىغا، ئەسلى يامانىڭ سوھبىتى.

شەيتاننىڭ سوھبىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى جەننەتتىن يەر يۈزىگە چىقارغانلىغىنى ئاڭلىغان بولغىيدىڭ؟ — دەپ نەسىھەت قىلىپتۇ.

بۇ مىسالنىڭ پايدىسى شۇكى، بەدئىسللارنىڭ سوھبىتى شاھنى قۇل، قۇلنى جاندىن جۇدا قىلىدىغانلىغىنى چۈشەنگەيلا. زەرگەرمۇ ئەنە شۇ توپقا كىرىدىغانلاردىن. شۇڭا ئۇنىڭ سوھبىتىدىن پەرھىز قىلغايلا، ئۇنىڭدىن چارە قىلىش تەس بولغان پىتنە - پاساتتىن بىرەرسى ۋۇجۇتقا كەپ قالمىسۇن يەنە.

پادىشا ۋەزىرىنىڭ بۇ سوزىگە ئىلتىپات قىلمايتۇ.

— ئادەمنىڭ ياخشى سۈپەتلىك بولۇشىغا ئالى نەپەسلىك بولۇشىنىڭ نىمە ئالاقىسى بار؟ كىشىنىڭ ئەدەپلىك ۋە پەزىلەتلىك بولۇشى تەربىيە ۋە ئىززەت - ئىكرام تېپىشتىن بولىدۇ، ھەرگىز ئىسىللىق ۋە نەسەپلىك بولۇشىدىن ئەمەس.

سوزلە ھىساپتىن، نەسەپتىن دىمە،
پېكىنى تۇت، كونىنى ئىزلىمە.
گوھەر شولىسى بىلەن كوز يورۇر،
ئۇمۇ كونىرىسا يۇزى سارغىرۇر.

قاچانلا بولمىسۇن پادىشانىڭ ئۇلۇغلىشىغا ئېرىشەلىگەن كىشى شەرەپلىك بۇزرۇكۋار كىشىدۇر ئالى دەرىجىلىك شاھنشالاردىن بىرى: "بىز خۇددى زامانغا ئوخشايمىز. كىمنى تاشلىۋەتسەك ئۇ پەس بولىدۇ. كىمنى كوتەرسەك شۇنىڭ بېشى پەلەكتىن ئاشىدۇ" دىگەن ئىكەن.

ئەگەر سۇلتان بىراۋغا قەھرى قىلسۇر،
ئۇ پەلەكتە بولسا يەرگە يىقىلسۇر.
ئەگەر چاچسا كىشىگە سۇبھىدەك نۇر،
كېچىدەك ئەختى كۇندۇزدەك ئاقسۇر.

مەن بۇ يىگىتنى دولەت دەربىسىگە كوتەردىم ۋە ئۇنىڭغا هورمەت ئەۋجىدە ئورۇن بەردىم. مەن ئۇنىڭ تۇزۇكلۇگىگە قىلغان گۇمانىم خاتا چىقمايدۇ دەپ ئۇمىت قىلىمەن، ــ دە پتۇ پادىشا.

ۋەزىر پادىشانىڭ ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلىشقا مەزمۇت قەدەم قويغانلىغىنى كورۇپ، دېمىسى ئىچىگە يۇتۇپ. قايتا ئۇ تىز غىردا سوز قىلماپتۇ. ئاردىدىن يەنە بىر نەچچە كۇن ئوتۇپتۇ. زەرگەر ئىختىيار قولىنىڭ بوش ئىكەنلىگىنى كورۇپ، پۇتىنى ئىنساپ دائىرىسىنىڭ سىرتىغا قويۇشقا باشلاپتۇ. ئۇ بەزىدە ۋەدە بېرىپ، بەزى ئالداپ يۇرۇپ، كىشىلەرنىڭ مال ـ دۇنيالىرىنى قولىغا كىرگۇزۇۋېلىشقا باشلاپتۇ. بىر كۇنى ئۇ پادىشانىڭ قىزىنىڭ زىنەت بۇيۇملىرىنى ياساپ ئولتۇرۇپ، بىر نەچچە دانە جاۋاهىرغا هاجىتى چۇشۇپتۇ. ئەمما ئۇ خىل جاۋاهىردىن يا پادىشانىڭ خەزىنىسىدە ياكى جاۋاهىرچى ئۇرۇشلارنىڭ بازىرىدا تېپىلماپتۇ. ئۇ شەهەردە كاتتا بىر سودىگەر بار ئىكەن. زەرگەر ئۇنداق جاۋاهىر هەرقاچان ئاشۇ سودىگەرنىڭ قىزىنىڭ بېزەكلىرى ئارىسىدا بار دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا كىشى ئەۋەتىپ سوراتقان ئىكەن، ئۇ قىز "مەندە ئۇنداق جاۋاهىرلار يوق" دەپ جاۋاپ ئەۋەتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان زەرگەر ئۇ قىزنى پادىشانىڭ قىزىنىڭ قېشىغا چاقىرتىپ كەپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي مەلىكەم، بۇ سودىگەرنىڭ قىزىدا شۇنداق شاهانە گوهەرلەر باركى، پەلەك جوهەرداری يۇلتۇز جاۋاهىرلىرىنى زەبەرجەت رەڭلىك تاۋۇغىغا تىزىسىمۇ ساپلىق ۋە روشەنلىكتە ئۇنىڭدەك ئىسىل مەرۋايىتىنى تاپالمىغان. دەريا ئىنىگىنىسى ئالەمدە يەككە

گـوهەرلەرنى سەدەپ بوشۇكىدە پەرۋىش قىلىسىۋ، بۇنىڭدا باز
بولغان گوهەرلەردەك يىگانە دۇرلار غەۋۋاسىنىڭ نەزىرىگە چۈشمىگەن

زوهرەدەك ھەممىسى پارقىراق نۇرلۇق،
ئاي كەبى بارچىسى چاچار يورۇقلۇق.

ئۇنىڭ يەنە شۇنداق ياقۇتلىرى بارىكى، ئاپتاپ ئانىسى كان قويىنىدا جىگەر خۇنى بىلەن تەربىيىلىگەن، تاغ بولسا ئوزىنىڭ تاش يۈرەكلىگى بىلەن ئۇلارنى ئوز كوكسىدە ساقلىغان.

خۇددى گۈلرەڭ مەيگە ئوخشاشتۇركى، ئۇ قىش ۋاقتىدا،
لەئلى قەدەھ ئىچرە سوغۇق شىددىتىدىن مۇزلىغان.

يەنە نۇرغۇن يېشىل زۇمرەتلىرى بار. كوزى خىرە بولۇپ قالغانلار ئۇنى كورۇش بىلەن كوزىنىڭ نۇرى ئاشىدۇ.

زۇمرەت رەڭ خالىگىدىن قاراقىم ئالدى بىھەد نۇر،
شۇنداق سەبزە كورمەك بىرلە كوزىنىڭ نۇرى كوپ بولغاي.

ئۇنىڭ جاۋاھىرلارنى سالىدىغان قۇتىسىدا ئوز شولىسى بىلەن ئاتەشپەرەسلەرنىڭ كوزلىرىدە ئوت ياندۇرۇۋېتىدىغان رۇم لەئلىلىرى بار. يەنە ئۇنىڭغا شىشە رەڭلىك ئاسماننىڭ ئەتراپلىرى ئۇلاردىن ساپلىق ۋە لەتاپەت ئۇگىنىدىغان دەرىجىدىكى پىروزە لەر سېلىنغلىق.

لەئلىسىدىن ئالدى سۇھەيلى ھېقمەتتەك خۇش چىراي،
ئالدى يېشىل رەڭنى پىروزىسىدىن چەرخ ئاسمىنى.

ئەمدى مەلىكەم ئەمرى قىلسىلا، ئاشۇ جاۋاھىرلىرىنى مۇشۇ يەرگە ھازىر قىلسۇن.

مەلىكە ئۇ قىزدىن سۇرۇشتۇرگەن ئىكەن، ئۇ قىز:

— ئەي زامانىمىزنىڭ زۇلەيخاسى ۋە دەۋرانىمىزنىڭ بىلقىسى، مەندە ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى يوق، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ.

— ئەي مەلىكەم، بۇ ئىختىيارى بىلەن ئىقرار قىلمايدۇ. بۇنىڭغا سىياسەت قىلماق كېرەك، — دەپتۇ زەرگەر.

شۇنىڭ بىلەن "خوتۇنلار كەم ئەقىلدۇر" دېگەن شاراپ بىلەن مەس بولغان پادىشانىڭ قىزى ئۇزىنىڭ غۇرۇرى ۋە زەرگەرنىڭ ۋەسۋەسە قىلىشىنىڭ مەدىتى بىلەن: "ئۇنى قىينىڭلار" دەپ بۇيرۇپتۇ. ئۇنى بىرەر سائەت قىينىغان بولسىمۇ قىز ھېچ نىمىنى ئېيتماپتۇ. ئۇنى كورگەن زەرگەر: "قاتتىقراق ئازاپلاڭلار" دەپ ئىشارەت قىلىپتۇ. ئۇ يەردىكى زالىملار غەزەپ ئىسكەنجىسىنى راسا چىڭىتقان ئىكەن، بىچارە قىزنىڭ تېنى تاتلىق جاندىن بوشاپتۇ. ئۇنى كورگەن سودىگەرنىڭ قىزىنى ئەگىشىپ كەلگەن ئۇرۇق - تۇققانلىرى پەريات - پىغان كوتىرىپتۇ. زەرگەر شۇ ھامان قېچىپتۇ. پادىشا بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تېپىپ، ناھايىتى پەرىشان بولۇپتۇ ۋە سودىگەرنىڭ قىزىنىڭ ئولگەنلىگى ئۈچۈن ناھايىتى كوپ ئوزرە ئېيتىپ، جىق مال - دۇنيا بېرىپتۇ. ئۇزىنىڭ قىزىنى بولسا ئاشۇ ئىشى تۈپەيلىدىن يامان كورۈپ قېلىپ، نەزەردىن تاشلاپتۇ. پادىشانىڭ خوتۇنى ئويلاپ كورۈپ: قىزىنى بىر نەچچە ۋاقىت ئۇزىنىڭ چار بېغىغا ئاپىرىپ قويماقچى، دادىسىنىڭ غەزىۋى بېسىلغاندا ئاندىن قايتۇرۇپ كېلىپ، بۇزرۇك كىشىلەردىن بىر نەچچىنى ۋاستە قىلىپ، قىزىنىڭ گۇناھىنى تىلىمەكچى بولۇپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قىز ئانىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن چارباقتا بېرىپتۇ. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان زەرگەرمۇ چارباقتا بارغان ئىكەن، ئۇنى كورگەن پادىشانىڭ قىزىنىڭ بىغايەت ئاچچىغى كەپتۇ:

— هوي ئېپلاس، بەتقىلىق، شۇم تەلەت، بەتبەخت! يەنە يەتتە - پاسات تېرىش ئۈچۈن كەلدىڭمۇ؟ يەنە ھىلە ئىشلىتىشنى كوزلىدىڭمۇ؟ يوقال! ئەمدى ھەرگىز سەن بىلەن بىللە ئولتۇرمايمەن! — دەپ ۋاقىراپتۇ ئۇ.

زەرگەر چىرىغىدىن چىقىپ باياۋانغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ كېتىۋاتقاندا كەچ كىرىپتۇ ۋە ھاۋا بۇزۇلۇپ ئاسمان يۈزىنى بۇلۇت بېسىپ، يۇلتۇزلارنىڭ روشەنلىكلىرى يوقلىپ، جاھاننىڭ چېھرىسى قارىيىپتۇ.

ھاۋا سەيناسىغا ئېغىر چېچىلدى،
ئېغىر ئەمەس دۇت ئىشىگى ئېچىلدى.

ئۇ دەشتىدە بىر چوڭقۇر قۇدۇق بار بولۇپ، ئۇ قۇدۇقتا بىر يىلپىز، بىر مايمۇن ۋە بىر ئىلان چۈشۈپ كېتىپ، بىر تىقىلىپ قالغان ئىكەن. ئۇلار ئۇز دەردى بىلەن قالغاچقا، باشقىلارغا ئازار بەرگۈچىلىك ھالى قالمىغان ئىكەن. نەق ھىلىقى باشقىلارنىڭ يولىغا بالا قۇدۇغىنى قازىدىغان زەرگەر قاراڭغۇ كېچىدە كورمەي قېلىپ، ئاشۇ بالا قۇدۇغىغا چۈشۈپ كېتىپتۇ.

يار بولۇپ دولەت ساڭا بولساڭ ئۇلۇق،
زۇلۇم بىلەن كىشىگە قازما قۇدۇق.
گەر بىر كىم قەستىدە قازساڭ سەن چۇقۇر،
ئاقىۋەت بولغاي سېنىڭ ئوزەڭگە گور.

زەرگەرنىڭ يىقىلمىشى بىلەن قۇدۇق ئىچىدىكى ئۈچ جان توت بولۇپتۇ. شۇ كۈنلەردە بىر سەييياھ ئۇ شەھەردىن چىقىپ، باشقا يۇرتقا بېرىش يولىدا ئاشۇ قۇدۇقنىڭ قېشىغا كېلىپ قاپتۇ ۋە قۇدۇقىغا چۈشۈپ كەتكەنلەرنىڭ ئەھۋالىنى كورۈپ، زەرگەر

ئۇچۇن ناھايىتى كوپ غەم يەپتۇ ۋە: "بۇ كىشى ئادەم پەرزەنـ تىدىن تۇرىدا، قانداق ھادىسە بىلەن بۇ قۇدۇقتا چۈشۈپ، بۇنداق زەھەرلىك ھايۋاناتلار بىلەن قوشۇلۇپ قالغاندۇ؟ بۇ بىچارىنى قۇدۇقتىن چىقىرىپ قويۇپ، بىر ياخشىلىق قىلىپ قويسام، بۇ ئەمىلىمنىڭ ساۋابى ئاخىرەت ئۇچۇن زەخىرە بولۇپ قالار" دەپ ئويلاپ، قۇدۇقتا ئاغامچا سالغان ئىكەن، ئۇنىڭغا مايمۇن ئېسىلىپتۇ. سەييياھ ئاغامچىنى تارتىپتۇ. مايمۇن چىققانلىغىنى كورگەن سەييياھ "بۇنى چىقارغىنىمۇ ياخشى بولدى، چۈنكى بۇمۇ خۇدانىڭ بەنـ دىسى" دەپ، ئاغامچىنى يەنە تاشلاپتۇ. بۇ قېتىم يىلپىز چىقىپتۇ. ئۇچىنچى نوۋەت سالغان ئىكەن ئىلان چىقىپتۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ ئۇچ جانۋار تار ئالەمدىن كەتكۈ جاھانغا كەپتۇ ۋە ئۇچىلىسى سەييياھقا دۇئا قىلىپ: سەن بىزگە ناھايىتى كوپ ياخشىلىق قىلىپ گەدىنىمىزگە چوڭ ھەق ئارتىپ قويدۇڭ. بۇنىڭ ئەجرىنى ئاخىر بىر كۇنى يەتكۇزەلىسەكمۇ ئەجەپ ئەمەس، — دىيىشىپتۇ.

— مەن بۇ شەھەرگە تۇتاش بولغان تاغنىڭ ئېتىگىدە ئولـ تۇرۇشلۇق، ئەگەر ئىلتىپات قىلىپ بارساڭ قولۇمدىن كېلىشىچە ساڭا خىزمەت قىلىمەن، — دەپتۇ مايمۇن.

— مەن بۇ شەھەرگە يېقىن جايدىكى پالانى جاڭگالدا ۋەتەنـ تۇتقانىمەن. ئەگەر مەرھەمەت قىلساڭ ۋە ئۇ يەرگە بارساڭ قوـ لۇمدىن كېلىشىچە مېھمان قىلاتتىم، — دەپتۇ يىلپىز.

— مەن بۇ شەھەرنىڭ سېپىلىدا ماكان قىلغان ئىدىم. ئەگەر ئىختىيارىڭ ئىجازەت بېرىپ، ئۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلساڭ، ئالدىڭدا ئىمكانىنىڭ يار بېرىشىچە ھەققىڭنى ئادا قىلىشقا تىرـ شىمەن، — دەپتۇ ئىلان ۋە يەنە شۇنداق دەپتۇ، — بىز ساڭا بىر نەسىھەت قىلايلى. ئۇنى ئەلۋەتتە قوبۇل قىلغىن. بىزنىڭ نەسـ ھىتىمىز شۇكى، قۇدۇقتا قېپقالغان بۇ كىشىنى چىقارمىغىن. چۈنكى ئادەمزات دېگەن ۋەدىسىگە تۇرمايدۇ. ياخشىلىق قىلغانلارغا يامانلىق قىلىش ئۇلارنىڭ رەسمى - قائىدىسى. ئۇلارنىڭ كورۇـ

نۇشتىكى جاماللىغا ئالدىنىپ، قەلبىنىڭ قەبىھلىگىدىن ئۆمىن بولۇغۇلۇق ئەمەس.

ئادەم ئەۋلادىدا ھەر شۇمدىن يامانلار بار ئىرۇر،
سۇرىتى زىبا، ئىچى دودىن يامانلار بار ئىرۇر.

روزىگار ئەھلىنىڭ كوپچىلىگى سىرتقى كورۇنۇشكىلا ئېتىۋار بېرىدۇ، ئەمما ئىچكى دۇنياسىدىن بىخەۋەر قالىدۇ. بەزىلەر كوزگە كورۇنۇشتە خۇددى يۇسۇپتەك كورۇنسىمۇ، كوڭلى بورىگە ئوخشايدۇ. بولۇپمۇ بۇ كىشى بىز بىلەن بىر نەچچە كۈن بىللە بولىدى. بىز ئۇنىڭ تەلەتىدىن مۇرۇۋەت ئالامىتىنى كورمىدۇق ۋە ئەھۋالى گۇلشىنىدىن ۋاپا پۇرىغىنى پۇرىمىدۇق.

ۋاپانى كوزلىمە، ھۇسن ئەھلىدىنكى كەلمىگەن ھەرگىز،
زامانە گۇلشىنىدىن ھىچ بۇرۇنغا شۇ ۋاپادىن بۇي.

ئەگەر بۇ سوزىمىزگە ئۇنىمىساڭ ئاقىۋەت پۇشايمان قىلىپ قالىسەن.

ئۇلار شۇ سوزنى ئېيتقاندىن كېيىن سەييىاھ بىلەن ۋىدالىشىپ ھەرقايسىسى ئوز ماكانىغا قايتىپ كېتىپتۇ. لېكىن سەييىاھقا ئۇلارنىڭ سوزى تازا ياقمىغانلىقتىن قۇدۇققا يەنە ئاغامچا تاشلاپ زەرگەرنى تارتىپ چىقىرىپتۇ. زەرگەرمۇ سەييىاھقا ناھايىتى كوپ رەھمەتلەرنى ئىزھار قىلىپ، پادىشادىن قورقۇپ بۇ يەرگە كەلگەنلىگىنى تەپسىلى بايان قىلىپتۇ ۋە:

— بۇ ياخشىلىغىڭىزنىڭ مۇكاپاتىنى چوقۇم كورسىتىمەن بۇرادەر، — دەپتۇ.

— مەن يەنە سەپەرگە چىقماقچىمەن. ئەگەر تىرىك قايتىپ كەلسەم سىز بىلەن مۇلاقات بولىمەن. ئولمىسەك ئاخىر بىر كۈن كورۇشۇپ قالىمىز، — دەپتۇ سەييىاھ.

ئۇلار ئەنە شۇ سوزلەر بىلەن ۋىدالىشىپتۇ. سەييىاھ ئوز يولىغا راۋان بوپتۇ. زەرگەر شەھەرگە مەخپى ھالدا كىرىپ، بىر

بۇلۇڭدا يوشۇرۇنۇپ يېتىپتۇ.

پادىشا زەرگەرگە ئىشنىپ ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلغانلىغىغا ۋە ۋەزىرنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلىمىغانلىغىغا كوپ پۇشايمان قىلىپ نادامەت يەپتۇ. مەملىكەت كاتتىلىرى قانچە قېتىم كېلىپ، قىزىنىڭ گۇناھىنى تىلىگەن بولسىمۇ پادىشا ماقۇل كورمىگەنلىكتىن قىز چارباغدا بىر يىل تۇرۇپ قاپتۇ. بۇ ۋاقىت ئىچىدە سەييياھ ناھايىتى كوپ شەھەرلەرنى كېزىپ ئۇچ يۈز دىنار پۇل تېپىپتۇ. ئاقىۋەت، "ۋەتەن سويىمەك ئىمان جۇملىسىدىندۇر" دىگەن سوز ئۇنىڭ كوڭلىگە كېلىپ، ئوزى بىلەن ئوزى مەسلىھەتلىشىپ: بۇ غېرىپ لىقتا يۇرگەن چاغلىرىمدا ھەرقانچە ئىشلىرىم مۇرادىمغا مۇۋاپىق بولۇپ، ھەر سائەتتە ماڭا بۇ دۇنيا دولىتى ۋە ئاخىرەت سائادىتىنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلىغان ھالەتتىمۇ، ئانا ۋەتەننىڭ ھاۋاسى بەدەنگە باشقىچىلا ياقىدۇ ۋە سۇيى مىجەزگە بولەكچىلا خوش كېلىدۇ، دىگەن يەرگە كەپتۇ.

گۇلنى ئالتۇن جام ئىچىگە كوچۇرۇپ قويغاندىمۇ،
تەبىئتى خالىغاي ئۇنگەن يېرىنىڭ تۇپرىغىن.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئوز يۇرتى ــ ھەلەپكە قاراپ يولغا چىقىپ، ھىلىقى مايمۇن ۋەتەن قىلغان تاغ ئېتىگىگە كەلگەندە كەچ كىرىپ قېلىپ، ئاشۇ جايدا قونۇپتۇ. تۇننىڭ يېرىمى ئوتكەندە ئۇ جايغا ئىكى ئوغرى يېتىپ كەپتۇ. ئۇ ئوغرىلار شۇنداق قانخور ۋە شۇنداق يامان ئىكەنكى، خەنجەرۋاز مىرىخمۇ ئۇلارنىڭ كوكرەك بوسىرى ئوقالىرىدىن ھەزەر قىلىپ، بەشىنچى پەردىگە موكۇۋالغان ئىكەن: نەيزىۋاز زۇھەلمۇ ئۇلارنىڭ جاننى ئوۋلىغوچى تىغلىرىنىڭ ھەيۋىتىدىن قورقۇپ، يۇزىگە يەتتە قات سىپەر تۇتقان ئىكەن.

نىگارىم كوزىدەك ھەر بىرى خۇنرىز،
خالايىق جانلىرىغا تىغ ئۇرار تېز.

ئوغرىلار سەييياھنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇنىڭ پۈت - قوللىرىنى باغلاپ تاشلىۋېتىپ، مال - دۇنياسىنى پۈتۈنلەي ئېلىپ، يولىغا چۈشۈپېتۇ. سەييياھ بىچارە ئۇ كېچىسى ئۇ يەردە باغلاقلىق ھالدا، ھەسرەت ياشلىرىنى كوزلىرىدىن ئاققۇزۇپ، قازا ھوكمىگە رىزا بولۇپ، ھايات قالغىنىغا شۈكرى قىلىپ يېتىۋېرىپتۇ. تاڭ ئاتقاندا بولسا قول - پۇتلىرىنىڭ ئاغرىپ كەتكىنىگە چىدىماي پەريات ۋە پىغان باشلاپ:

ئۇشبۇ جايدا قانچە پەريات ئەيلىسەممۇ، نە قىلاي،
بۇ ماكان دادىمنى ئاڭلار دادخاھ جايى ئەمەس.

— ۋاھ، ئەجەپ بۇ جاننى كويدۇرىدىغان دەرتكە گىرىپتار بولۇپ قالدىم، لېكىن ئۇمىدسىزلىك دېڭىزىغا داۋا پۇرىغى كەلمىدى، ئەجەپ بۇ قانخور بايۋاچىنىڭ ئولۇۋاتسامۇ ھېچ كىشى ھالىمدىن خەۋەردار بولمىدى.

كويدى بالا ئوتىدا جانىم، لېكىن،
كويگۈچى يوق بولەك ئاڭا كۆڭلۈمدىن.

دەپ ناله قىلىشقا باشلاپتۇ.

دەل شۇ پەيتتە مايمۇن ئوزۇق ئىزلەپ ئۇۋۇسىدىن چىقىپ، ئۇياق - بۇياقنى ئىزلەپ يۈرگەن ئىكەن. ئۇنىڭ قۇلىغىغا سەييياھنىڭ پەريادى ئاڭلىنىپ، ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە قاراپ يۈرۈپ، ئۇ بىچارىنىڭ قېشىغا بېرىپ نەزەر سالىتۇ ۋە ئوز دوستى ئىكەنلىگىنى تونۇپ دەرھال يېنىغا كېلىپ، كوز بۇلىغىدىن قىزىل سەللەرنى راۋان قىلىپتۇ ۋە:

— ھەي ئەزىز دوستۇم! قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ، بالا بەندىگە گىرىپتار بولۇپ قالدىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— هەي مېهرىۋان دوستۇم، — دەپتۇ سەييياھ، — بۇ جاپاكەش دۇنيادا كىشىگە ھېچقانداق راھەت ھاجەتسىز كەلمەيدىكەن. بۇ روزىگار ۋەيرانىسىدىكى ھېچقانداق خەزىنە رەنج - مېھنەتسىز يۇز كورسەتمەيدىكەن.

يىمىدى ھېچكىم ھەسەل، تەگمەي تۇرۇپ ئاغزىغا نىش،
ئۇزمىدى ھېچكىمسە گۇل، قىلماي تىكەن ئىلكىنى رىش.

ھەر كىمكى بۇ ھىكمەتنى چۈشىنىدىغان بولسا، زامانىنىڭ ئازارى تەككىنىگە خاپا بولۇپ، كۆز بۇلۇتىدەك مالال للق قەترە سىنى چېچىپمۇ كەتمەيدۇ. دەۋراننىڭ راھەت گۈلى ئېچىلغىنىغا ۋە جاۋە كورسەتكىنىگە خوشال بولۇپ، باھار مەۋسۇمىدەك شاد - لىق چېھرىسىنى ئېچىپمۇ كەتمەيدۇ.

سوزلىگىدەك ھىچ يېرى يوق، ئۇشبۇ جاھان،
ساڭا قىلار گاھى قەھرى، گاھ ئېھسان.
گاھى سېنى يەرگە ئۇرۇپ، گاھ كوتەرگەي،
گاھى سەندىن ئالغاي، گاھى ساڭا بەرگەي.
"كۇلدۇرۇرمەن" دەپ تۇرۇپ ئۇ، قىلار گىريان،
ساڭا بەزى كورسىتىپ مەي، ئىچۇرەر قان.
مانا شۇدۇر بۇ ھىلىگەر جاھان ئىشى،
ئادەم ئوغلانىغا ئۇنىڭ ئىش قىلىشى.

شۇندىن كېيىن سەييياھ ئوغرىلارنىڭ كەلگىندىن ئارتىپ، ئۇزىنى باغلاپ ئالتۇنلىرىنى ئېلىپ كەتكەنلىرىگىچە ھەممىنى باشتىن - ئاياق بايان قىلىپتۇ.

— غەم يىمىگىن، مەن ئەمدى سېنىڭ ئىشىڭنى ئوڭشاش ئۇچۇن ھەركەت قىلىمەن، — دەپتۇ مايمۇن.

قارايغان بولسا بەختىك تېز ئاقىرۇر،
چۈنكى تۈن ئارقىسىدىن سۈبھى يورۇر.

ئۇ شۇ سوزلەر بىلەن سەييياھنىك كۆڭلىنى ياساپ قويغاندىن كېيىن، سەييياھنىك باغلاقلىرىنى يېشىپ، ئۇنى ئۆزىنىك خەس - خەشەكلەر بىلەن ياسالغان ئويىگە باشلاپ بېرىپتۇ ۋە ئۆزىنىك زەخىرە قىلىپ ساقلاپ قويغان ھول ۋە قۇرۇق مېۋىلىرىنىك ھەممىسىنى ئۇنىڭ ئالدىغا توكۈپ:

— بۇ مېۋىلەردىن خالىغىنىڭچە يەپ، بۇ يەردە ئىستىراھەت كۆرپىسى ئۈستىدە يېتىپ ئارام ئالغىن، — دەپ ئىلتىماس قىلىپ، سەييياھنى ئۆز ماكانىدا قويۇپ، ئۆزى ھامىلى ئوغرىلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئوغرىلار تاڭ ئاتقىچە يول مېڭىپ هارغانلىقتىن ئۇيقۇسى كېلىپ، بىر بۇلاق بويىدا يېتىپ قاتتىق ئۇخلاپ قالغان ئىكەن. مايمۇن ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ پۇرسەتىنىڭ غەنىمەت ئىكەنلىگىنى كۆرۈپ، دەرھال ئۇلارنىڭ يۈدۈپ ماڭغان يۈكلىرىنى ئېچىپ، دىنارلارنى ئېلىپ، بىر بۇلۇڭغا بېرىپ توپىغا كومۇپ يوشۇرۇپ قويۇپتۇ ۋە يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ تېخى ئويغانمىغانلىغىنى كۆرۈپ سەييياھتىن ئالغان سەرۇپا ۋە باشقا جابدۇقلارنى ئېلىپ بېرىپ، يەنە بىر يەرگە كومۇپتۇ، يەنە كېلىپ ئوغرىلارنىڭ ئوز مالىرىنى ئېلىپ يەنە بىر جايغا يوشۇرۇپ قويۇپ، دەرەخ بېشىغا چىقىپ شاخ دالدىسىغا يوشۇرۇنۇپ، ئوغرىلارغا قاراپ ئولتۇرسا، ئوغرىلار ئويغىنىپتۇ ۋە ئوزىدە ھېچقانداق مال قالمىغانلىغىنى كۆرۈشۈپ ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشۈپتۇ، لېكىن ھېچنىمىنى تاپالماي بىر بىرىگە: "بۇ يەردە ئادەمزات ئەسىرى يوق تۇرسا، تاينىلىق بۇ ئىش پەرىلەرنىڭ قىلغان ئىشى، بۇ بۇلاق ئەسلىدە ئۇلارنىڭ ئىكەن - دە، بىز بۇ يەردە بىئەدەپلىرچە پۈت - قولىمىزنى سۇنۇپ يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمىز، ئۇلار بىزگە ئاچچىقلاپ مېلىمىزنى ئالغان ئوخشايدۇ. ھىلىھەم ئەزالىرىمىزغا ئاپەت يەتكۈزمەي جېنىمىزنى سالامەت قويۇپتۇ. شۇنىڭغىمۇ مىننەتدار بولمىغىمىز كېرەك.

ئەمدى بۇ يەردىن تېز قېچىپ، هايات ۋاقتىمىزدا جېنىمىزنى ياقىغا ئالغىنىمىز ياخشى.

ئۇشبۇ ماكان مەنزىلى ئازاردۇر،
ئەھمەرازۇ مېهنىتى بىسياردۇر.
كىمكى قىلسا بۇ ماكاننى سەيلىگا،
قالمىغاي جىسمدا باش، باشتا كۆلا."

— دەيىشىپ قورقۇپ قېچىشقا باشلاپتۇ. مايمۇنىڭ ئۇلاردىن كوڭلى خاتىرجەم بولغاندىن كېيىن دەرەختىن چۈشۈپ ئىككى - ئۈچ سەكرەپلا سەييياهنىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئۇنىڭغا بولغان ۋەقەلەرنى بايان قىلىپ بېرىپتۇ هەم ئۇ كۆنى كېچىسى ئۇنى ئوز ئويىدە قوندۇرۇپ ئۇنىڭغا خىزمەتكارلىق قىلىپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە تۈن ئوغرىسى قارا لىباسى بىلەن كۆن چەشمىسىنىڭ قېشىدىن قېچىپ كېتىپتۇ، سۇبهى مايمۇنى ئاپتاپ سەييياهنى مەشرىق زىندانىدىن ئازات قىلىپتۇ.

قۇياش ئالتۇنى بولغان ئىدى پىنهان،
يەر ئاستىدىن چىقىپ بولدى نامايان.

مايمۇن سەييياهنى هىلىقى بۇلاق بېشىغا باشلاپ بېرىپتۇ ۋە ئوغرىلاردىن ئالغان مالنىڭ هەممىسىنى ئېچىپ ئەپكىلىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. سەييياه پەرهىزكار كىشى بولغاچقا ئوز هەققىنىلا ئېلىپ، شۇنىڭغا قانائەت قىلىپتۇ ۋە ئوغرىلارنىڭ ئەشيالىرىدىن هېچنىمىنى ئالغىلى ئۇنىمايى، مايمۇن بىلەن ۋىدالىشىپ شەهەر تەرەپكە قاراپ يۇرۇپتۇ. ئۇ يولدا كېلىۋېتىپ ئوزى قۇتۇلدۇرۇپ قويغان هىلىقى يىلپىز ماكان تۇتقان جاڭگالدىن ئوتۇپ قاپتۇ. ئۇ قارىسا بىر يىلپىز شىرەڭ غارقىراپ يۇگۇرۇپ كېلىۋاتقۇدەك.

سەييياھ قورقۇپ تىترەشكە باشلاپتۇ ۋە قېچىش ئۈچۈن جاي ئىز-
لەپ ئۈياق - بۇياققا قاراپ تۇرسا، ئۇ يىلپىز كېلىپ، سەييياھنى
تونۇپ قېلىپ ۋاقىراپتۇ:

— قورقمىغىن، ھەي مۇھتەرەم دوستۇم! خاتىرجەم بولغىن.
مەن سەن قۇدۇقتىن چىقىرىپ قويغان مۇخلىسىڭ بولىمەن. سېنىڭ
قىلغان ياخشىلىغىڭنىڭ ھەققىنى ئۈنتۈپ قالمىدىم تېخى!

شۇنىڭ بىلەن ئۇ سەييياھنىڭ ئالدىغا كېلىپ، يۈزىنى سەي-
ياھنىڭ پۈتىغا سۈرتۈپ، ئۈنىڭغا ھورمەت شەرتلىرىنى بىجا كەل-
تۈرۈپتۇ.

— ئەي ئەزىز، بۇ يەردە بىر سائەت تۇختاپ تۇرغىن.
ياخشىلىغىڭنىڭ مۇكاپاتىنى قايتۇرۇش ئۈچۈن ھال - قۇدرىتىمنىڭ
يېتىشىچە يۈگۈرۈپ باقاي، — دەپتۇ ئۇ.

يىلپىز ئۈنىڭغا مۇناسىپ توھپە ئىزلەپ ھەر تەرەپكە يۈ-
گۈرۈپ يۈرۈپ، پادىشانىڭ چار بېغىدا، زەرگەر ئېتىپ بەرگەن
بېزەكلەرنى باش ۋە بويۇن - قۇلاقلىرىغا ئاسقان ھالدا كول بو-
يىدا ئولتۇرغان پادىشانىڭ قىزىنى كورۈپ قاپتۇ - دە، ئۇچقاندەك
بېرىپ ئۇنىڭ قارشىنى يېرىپ، ياسداق بېزەكلىرىنىڭ ھەممىسىنى
ئېلىپ قايتىپ كېلىپ، ئۇ نەرسىلەرنى سەييياھقا بەرگەنىڭ ئۈس-
گە، يەنە بىر مۇنچە ئۇزرە ئېيتىپتۇ. سەييياھمۇ بىرمۇنچە رەھمەت
ئېيتىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنى ياساپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالە-
شىپتۇ ۋە شەھەرگە قاراپ مېڭىپتۇ. ئۇ شەھەرگە كىرگىچە يولدا
كېتىۋېتىپ ئويلىنىپ: "مەن بۇ ياۋايى ھايۋانلاردىن مۇنچىلىك
ئەجرى كوردۇم، ئۇلار ئۇز ۋەدىلىرىگە تۇرۇپ ماڭا شۇنچىلا
ۋاپادارلىق قىلدى. ئەمدى شەھەرگە كىرىپ ئاشۇ زەرگەر دوستۇم
بىلەن تېپىشسام، ماڭا ئۇلاردىن ئوبدانراق ياخشىلىق يەتكۈزۈشى
چوقۇم. چۈنكى ئۇ ۋەھشىلەردىن نەچچە ھەسسە ئەۋزەل بولغان
ئادەمزات ئەمەسمۇ؟" دىگەنلەرنى كوڭلىدىن كەچۈرۈپ مېڭىپتۇ.
ئۇ شۇ ئۇمىت بىلەن شەھەر دەرۋازىسىدىن كىرگىنىچە: "دوستۇم

قايسى تەرەپتىن ئالدىمغا چىقارگىن" دەپ ھەممە تەرەپكە تەڭ نەزەر سېلىپ ماڭغان بولسىمۇ زەرگەر ئۇچرىماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئوز ئويىگە چۈشۈپ يېتىپ ئارام ئاپتۇ.

دەل ئاشۇ ۋاقىت پادىشانىڭ قىزىنىڭ ئولگەنلىك خەۋىرى پۈتۈن شەھەرگە ئاڭلىنىپ، خالايىقلار ئۇنىڭ ئولتۇرگۇچىسىنى تاپماق ئۈچۈن غوغا سېلىشىپ يۈرگەن پەيت ئىكەن. ئەتىسى سەھەردە سەييياھ كوچىغا چىقىپ كېتىپ بارسا، ھىلىقى غوغىنىڭ ھەقىقىتىنى ئاڭلاش ئۈچۈن يوشۇرۇنغان جايدىن چىققان زەرگەر ئۇنىڭ ئالدىغا ئۇچراپ قاپتۇ. ئىككىسى بىر بىرىنى تونۇپ سالاملاشىپتۇ. زەرگەر سەييياھنى ئوزىنىڭ يوشۇرۇنغان جايىغا باشلاپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئالدىغا قويىدىغان مەزەر ئورنىدا كوز ياشى لىرىنى توكۈپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي ھورمەتلىك دوستۇم، سەن مېنى قۇدۇقتىن قۇتۇلدۇرۇپ قويغاندا، مەن ساڭا پادىشانىڭ ئەزىزىدىن مەھرۇم بولغانلىغىمنى ۋە قولۇمدىكى بارلىق مال ـ دۇنيالىرىمنىڭ تالان ـ تاراجغا كەتكەنلىگىنى بايان قىلىپ بەرگەن ئىدىمغۇ، ئەنە شۇ ۋاقىتتىن بېرى تا ھازىرغىچە مۇشۇ بۇلۇڭدا مەخپى يېتىۋاتىمەن. ئەمدىلىكتە مەئىشىتىم ناھايىتى تەڭلىكتە قالدى. يا كىشىگە قوشۇلۇشقا ھالىم، ياكى ئوزۇق ـ تۇلۇككە سەرپ ئېتىشكە مېلىم قالمىدى.

ــ غەم يىمىگىن بۇرادەر، ــ دەپتۇ سەييياھ، ــ مەن سەپەردىن بىر ئاز ئالتۇن ۋە ناھايىتى كوپ جاۋاھىرلىق زىننەت ئەسۋاپلىرىنى تاپتىم. سەن جاۋاھىرلارنى ياخشى تونۇيسەن ۋە ھەر بىرىنىڭ قەدرى ـ قىممىتىنى بىلىسەن. ئۇلارنى ساڭا ھاۋالە قىلاي. سەن ئۇلارنى باھاسىغا چىقىرىپ ساتقىن. ئۇنىڭدىن تۇرمۇشۇڭغا قانچىلىك كېتىدىغان بولسا سەن ئۇنى ئېلىپ قېلىپ ئىشەتسەڭ، مەن ئۇنىڭغا رازى بولىمەن.

ــ ئەكەلگىن ئەمىسە، مەن كورۇپ باقاي، ــ دەپتۇ زەرگەر. سەييياھ سەپەردىن ئېلىپ كەلگەن ماللىرىنىڭ ھەممىسىنى

چىقىرىپتۇ. زەرگەر ئۇلارنىڭ ئارىسىدا پادىشانىڭ قىزىنىڭ زىننەت جاۋدۇقلىرىنى كورۇپ، ئوزى ياسىغان بېزەكلەر ئىكەنلىگىنى توغۇپتۇ، ئۇ خوشاللىق بىلەن سەييياھقا شۇنداق دەپتۇ:

— بۇ بېزەك ئەسۋاپلىرىنىڭ قىممىتى شۇ دەرىجىدىكى، ھازىر بېرىپلا ئۇنى خەجلەپ تۇگىتىپ بولالمىغۇدەك باھاغا سېتىپ كېلىمەن.

زەرگەر زىننەت بۇيۇملىرىنى ئېلىپ، سەييياھنىڭ قېشىدىن چىقىپتۇ ۋە ناپاك كوڭلىدە: "ئەجەپمۇ ئوبدان نەرسىنى قولغا چۈشۈردۇم، ھازىر پادىشا قىزىنىڭ قاتىلىنى تاپالماي تۇرغان ۋاقىت، پادىشانىڭ ئالدىغا ھازىرلا بېرىشتىن ياخشى ئىش يوق. مەن ئۇنىڭغا: "قىزىڭنىڭ كۆشەندىسىنى تاپتىم" دەپ زىننەت بۇيۇملىرىنى ئالدىدا قويسام، بۇ خىزمىتىم بىلەن مېنىڭ گۇناھىمدىن ئوتۇپ، يەنە بۇرۇنقىسى مەرتىۋەمنى ئەسلىگە كەلتۈرسە ئەجەپ ئەمەس" دەپ ئويلاپ، دەرھال ئوردا ئىشىگىگە بېرىپتۇ ۋە پادىشانىڭ قېشىغا: "مەلىكىنى ئولتۇرگەن كىشىنى بارلىق ياسىداقلار بىلەن قولغا چۈشۈردۇم" دەپ خەۋەر كىرگۈزۈپتۇ. پادىشا ئۇنى قېشىغا چاقىرتىپ، زىننەت ئەسۋاپلىرىنى كورۇپتۇ ۋە سەييياھنى ھازىر قىلىشقا بۇيرۇپتۇ. بىچارە سەييياھ پادىشا ھوزۇرىغا ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن ئىشنىڭ ھەقىقىتىدىن خەۋەر تېپىپ، زەرگەرگە قاراپ تۇرۇپ شۇنداق دەپتۇ:

دوستقا ئوخشاش جان بېرەتتىڭ سەن ماڭا،
بۇگۈن لېكىن جاننى ئالدىڭ دۇشمەندەك.

— مېنىڭ ساڭا قىلغان ياخشىلىغىنىڭ جازاسى مۇشۇ بولدىمۇ؟ ئەسكىگە دوستلۇق قىلغانىنىڭ مۇكاپاتى مانا شۇنداق بولدىكەن - دە!

— بۇ گۇناكار بولغاچقا ئولۇمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مۇشۇنداق

گەپ ياساۋاتىدۇ. بۇنى ئەپچىقىپ شەھەرنى ئايلاندۇرۇپ زىندانغا سېلىڭلار، ھازا ئىشنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن قىساس ئالماز،— دەپ بۇيرۇپتۇ پادىشا.

سەييياھ بىچارىنى شەھەر ئايلاندۇرغان ئىكەن، سېپىل بېشىغا چىققان ئىلان قوللىرى باغلانغان، باش تاق، پۇت يالاڭ ھالدا خالايىقلار ئالدىغا سېلىپ يۇرگەن دوستىنى ئاشۇ ھالدا كورۇپ تونۇپ، تاقىتى قالماپتۇ. ئۇ ئىگىز يەرگە چىقىپ قاراپ تۇرسا سەييياھنى شەھەر ئەتراپىنى ئايلاندۇرۇپ ئاپىرىپ زىندانغا سالغانلىغىنى كورۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىلان سېپىلدىن چۈشۈپ، زىندانغا بېرىپتۇ ۋە سەييياھقا سالام بېرىپ:

— ئەي ياخشى دوستۇم! نىمە بولۇپ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالدىڭ؟— دەپ سوراپتۇ.

سەييياھ زەرگەرنىڭ چېقىمچىلىغى بىلەن بۇ بالاغا گىرىپتار بولۇپ قالغانلىغىنى تەپسىلى بايان قىلىپتۇ.

— مەن ساڭا! "بەد ئىسىل ئادەمزات ياخشىلىققا يامانلىق يەتكۈزىدۇ" دەپ ئېيتمىغانمىدىم. ئاشۇ كۈن بىز ساڭا نەسىھەت قىلدۇق، ئەمما بىزنىڭ نەسىھىتىمىز ساڭا ياقمىدى،— دەپتۇ ئۇلار،— شۇ چاغدا بىز سېنىڭ ئاخىرى نادامەتكە قالىدىغانلىغىڭنى بىلگەن ئىدۇق.

ئاشۇ چاغ ئۇزگەن ئىدىم پەرھات ئىشىدىن مەن ئۇمىت،
ئۇ كوڭۈل مالىنى بەرگەن ئىدى شىرىن لېۋىگە.

— مېھرىۋان دوستۇم! ئۇنىڭسىزمۇ جاراھەت كوڭلۈمگە مالامەت تۇزىسى قۇيمىساڭچۇ؟ بۇ پەقەت جاننى كويدۇرۇش ۋە كوڭۈلگە ئىزتىراپ سېلىشتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدىغۇ؟ مېنىڭ زەخمەمنىڭ ئۈستىگە مەلھەم قويماي، نەشتەر ئۇرغىنىڭ نىمىسى؟ ئەگەر ماڭا دوستلۇق قىلىدىغان بولساڭ بىرەر چارە ئويلاپ، مېنى بۇ مېھنەت

زىندانىدىن خالاس قىلساڭچۇ! ــ دەپتۇ سەييياھ.

ــ تۇنۇگۈن پادىشانىڭ ئانىسىغا زەخمە ئۇرغان ئىدىم، ــ دەپتۇ ئىلان، ــ ھازىر ھەممە تىۋىپلار ئۇنىڭغا ئىلاج قىلىشتا ئاجىز كېلىۋاتىدۇ. بۇ گىيانى سېنىڭ چارەڭ ئۇچۇن ئېلىپ كەلدىم. بۇنى ساقلىغىن، سېنى ئاخىرى ئۇنىڭ ئىلاجىنى قىلىش ئۇچۇن ئېلىپ باردىم. ئۇلار ئىلتىماس قىلىشسا، بۇ گىيانى ئۇنىڭغا يەدۈرگىن. ئەلۋەتتە شىپا تاپىدۇ. مۇشۇ ۋاستە بىلەن بۇ بوھتان سەندىن ئېرىپ كەتسە ئەجەپ ئەمەس.

شۇ سوزنى ئېيتقاندىن كېيىن ئىلان سەييياھ بىلەن ۋىدالەشىپ، توشۇككە كىرىپ يېتىپتۇ، سۇبھى ۋاقتىدا پادىشانىڭ سارىيىنىڭ ئۇگزىسىگە چىقىپ تۇڭلۇكتىن: ئىلان چاقماقنىڭ ئىلاجىنى زىندانىدا ياتقان بىگۇنا سەييياھ قىلىدۇ. تېز بېرىپ ئۇنى كەلتۈرمەك كېرەك. بولمىسا ئىلاج قىلىشنىڭ ۋاقتى ئوتۇپ كېتىدۇ، ــ دەپ ۋاقىراپتۇ. پادىشا ئانىسىنىڭ بېشىدا ھەم ئۇنى ئىلان چاقماقنىڭ، ھەم قىزى ئولگەنىنىڭ غېمىدە سەراسىمە بولۇپ ئولتۇرغان ئىكەن، ھىلىقى ئاۋازنى ئاڭلاپ قېشىدىكى داۋالاشقا ئاجىز كېلىپ تۇرغان تىۋىپلاردىن:

ــ نىمە ئاۋاز بۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ بۇ غايىپ ئالەمنىڭ ئىلھامى بولۇشى مۇمكىن، بولمىسا سەھەر ۋاقتىدا پادىشانىڭ قەسرىگە چىقىپ بۇنداق قىلالايدىغان قانداق كىشىكەن ئۇ؟ ــ دېيىشىپتۇ ئۇلار.

كىشىلەر ئوگزىگە چىقىپ قارىغان بولسىمۇ ھېچكىم كۆرۈنمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن "تىۋىپلارنىڭ جاۋاۋى توغرا ئوخشايدۇ" دېيىشىپتۇ، پادىشا دەرھال بۇيرۇق بېرىپتۇ. سەييياھنى زىندانىدىن ئېلىپ كېلىشىپتۇ. ئۇنىڭدىن ئىلاج سورىغان ئىكەن، ئۇ:

ــ پادىشاھىم، ئىلان چاقماقنىڭ داۋاسى مەندە بار. ئەگەر خانىكەمگە يىدۈرسەم بىر سائەتتە تولۇق سەھەت تېپىپ كېتىدۇ. ئەمما پەرىشان ھالىمدىن كېچىكىنە ئەرز قىلسام ئاڭلارمىكىن

دىگەن ئۇمىتتىمەن. چۈنكى پادىشالارنىڭ ئادالىتىگە ئاجىزلار ۋە زۇلۇمغا ئۇچرىغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار بولۇش بەكمۇ يارىشىدۇ، ــ دەپتۇ.

ئەگەر ئۇخلاپ تۇرغانىدىمۇ پادىشاھ،
ئاغلاش كېرەك قايسى دەرتىمەن چەكسە ئاھ.
بۇ تەخت ئۈزرە بولمىسا كىمكى بىدار،
پادىشالىق بولماس ئاڭا سازاۋەر.

ــ قانداق گېپىڭ بولسا قورقماي ئېيتىۋەرگىن، ــ دەپتۇ پادىشا.

سەييياھ ئۇز قىسمىنى باشتىن ـ ئاخىرغىچە تولۇق بايان قىلىپتۇ ۋە ھىلىقى گېيانى سۆت بىلەن ئىزىپ پادىشانىڭ ئانىسىغا ئېچۈرگەن ئىكەن، دەرھال ساقىيىپ كېتىپتۇ. پادىشا سەييياھنىڭ قىلغان چارىسى شېپا بەرگەنلىگىنى كۆرۈپ: "بۇ ئىش غايىپ ئىلھامغا مۇۋاپىق كەلدى" دەپ قاراپ، ئۇنىڭ بارلىق سوزلىرىنىڭ راستلىغىغا ئىشىنىپتۇ ۋە شۇ ھامان ئۇنىڭغا شاھانە كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ: "سەييياھنىڭ ئورنىغا زەرگەرنى ئولتۇرۇڭلار" دەپ بۇيرۇپتۇ. زەرگەر: "پادىشا سەييياھنى ئولتۇرسە ئۇنىڭ دىنارلىرى ماڭا قالىدۇ" دەپ تاما قىلىپ تۇرغان ئىكەن. ئۇ زامانىدا، ئەگەر بىر كىشى بوھتان بىلەن بىراۋنى بالاغا قويسا، كېيىن ئۇنىڭ توھمىتى مەلۇم بولۇپ غەرىزى ئاشكارىلىنىپ قالسا، توھمەتكە ئۇچرىغۇچىغا لايىق بولغان جازا توھمەت قىلغۇچىغا بېرىلىدىغان قائىدە بار ئىكەن. شۇڭا جاللاتلار كېلىپلا ئۇ بەتقىلىق مەككارنى دارغا ئېسىپتۇ ۋە مەملىكەت يۈزىنى ئۇنىڭ ناپاك ۋۇجۇدىدىن پاك قىلىپتۇ، شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئوزى تېرىغان پىتنە-پاسات ۋە شۇملۇق ئۇرۇغىنىڭ ھوسۇلىنى ئوزى ئورۇپتۇ.

دەۋرى پەلەك مۇكاپاتىغا سازاۋار،
قىلغىنىڭنى ئوزەڭگە تېز يانىدۇرار.

تاپارسەن یاخشىلىق قىلساڭ یاخشى كار،
خەتەرگە ئۇچرارسەن بولساڭ دىل ئازار.

مانا بۇ پادىشانىڭ ئوز مۇلازىملىرىنىڭ ئەھۋالىدىن ئاگاھ بولۇشى لازىملىغىنىڭ داستانى ۋە بەد ئىسىل، قەلبى ئەگرى كىشىلەردىن پەرھىز قىلىشى كېرەكلىگىنىڭ مىسالى. ئەگەر ھەلەپ پادىشاسى ئۇ بەد ئىسىل بىئەدەپ زەرگەرگە تەربىيەت قىلمىغان بولسا، بىگۇنا قىزىنىڭ ئولۇمىگە سەۋەپ بولۇپ، قىزىنى يىلپىزىنىڭ پەنجىسىگە دۇچار قىلدۇرمىغان بولاتتى. ئەگەر پادىشا ئۇ راست سوزلۇك، روشەن كوزلۇك سەييياھىنىڭ سوزىگە ئىنساپ قۇلىغىنى ئاچمىغان بولسا، توغرىنى خاتادىن ئايرىپ، ئاخىرەت ساۋابىنى قولغا كەلتۇرەلمىگەن بولاتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن پادىشالار بىر كىشىنى ياخشى سىناپ كورمىگىچە ئۇنىڭغا تەربىيەت قىلماسلىغى، ئوبدان چۇشىنىپ يەتمىگىچە كىشىنى يۇقۇرى كوتەرمەسلىگى كېرەك. بىلمەك كېرەك كى، ياخشىلىقنىڭ ئەجرى ھەرگىز زايا كەتمەيدۇ. يامانلىقنىڭ جازاسىمۇ يەتمەي قالمايدۇ. بۇگۇنكى كۇنلۇكتە قازا ئەلچىسى ئۇلارنىڭ دولەتلىرىنىڭ بارگاھىنى ئىگىز كوتىرىپ، قەدەر تەقسىماتچىسى سائادەتمەنلىك نوۋىتىنى ئۇلارغا بەرگەن ئىكەن، ئۇلار بۇ دۇنيادا ياخشى ئاتىنىشقا، ئاخىرەتتە نجات تېپىشقا سەۋەپ بولغۇدەك ئىشلارنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش ئۇچۇن ھەركەت قىلىشى كېرەك.

ھەر مۇددەتتە بىركىمگە نەزەر قىلۇر بۇ پەلەك،
ھەر نوۋەتنى بىراۋغا بىرۇر زىمىن ۋە زامان.
بىرنەچچە كۇن بولسا گەر قولۇڭدا شۇ دولىتىڭ،
جەننەت نېسىپ بولغۇدەك ئىش قىلغايسەن سەن ھامان.

ئون توققۇزىنچى باب

زامان ھادىسىلىرىگە ئىلتىپات قىلماسلىق ۋە بارلىق ئىشلارنى قازا يېقىرگە قويۇۋېتىش كېرەكلىگى توغرىسىدا

پادىشاھى ئالەم راي ئۇ كامىل ھەكىمدىن ھىكمەت جاۋا-ھىرلىرى تولغان خەزىنە ۋە نەسىھەت گوھەرلىرى تولدۇرۇلغان ساندۇق بولغان بۇ داستاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن بىجا-نىدىل مىننەتدار بولۇپ شۇنداق دەپتۇ:

ئەي، بايانىڭ نەھرىسىنىڭ ساپ سۈيىدىن چىقسا مەۋج،
قەترىسى يۇز تەشنا لەپ بولغان كىشىنى قاندۇرار.
ۋاي، زۇۋانىڭدىن كورۇنگەن گەپ ئىبارەتلەردىكى،
ھەر ھەرپ مىڭ سوز جامالىنىڭ نىقابىنى ئاچار.

— پېقىر جانابىڭىڭ بېشىنى كوپ ئاغرىتىپ، نۇرغۇن ھىكـ-مەتـلەرنى سوزلىتىپ، سانسىز بىئەدەپلىـكلەرنى قىلغان بولساممۇ، ئىلتىپات قىلىپ ئۇن ئۇچ ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىنى بايان قىلدىڭ. ئەمدى سوزنىڭ قىسقىرىدىغان ۋاقتى يېقىنلاشتى. مەرھەمەت قىلىپ،

تۇگەنچى ۋەسىيەتنىڭ مەزمۇنىنى تەپسىلى بايان قىلىپ بەرسەڭ، بۇ ھىسچقاچان سېنىڭ سېخىلىغىڭ ئالدىدا ھىچقانچە ئاجايىپ كۆرۈنمەيدۇ. زادى بۇ جاھاندا ئاقىل ۋە كامىل كىشىلەرنىڭ تەڭلىكتە قېلىپ مېھنەتكە گىرىپتار بولۇپ يۈرۈشى، لېكىن جاھىل ۋە غاپىل كىشىلەرنىڭ راھەت - پاراغەتتە ھايات كەچۈرۈشىنىڭ سەۋەبى نىمە؟ نىمە ئۈچۈن ئاقىل كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ ئەقلى ۋە ئىلىم - بىلىملىرى يار - يولەك بولالمايدۇ؟ نىمە ئۈچۈن غاپىل كىشىلەرنى ئۇلارنىڭ جاھىللىق ۋە ھاماقەتلىكلىرى پۈتىدىن يەتمەيدۇ؟ ئىككىنچىدىن، قانداق چارە بىلەن زەردىن ۋە نەسىلىكتىن ساقلانغىلى بولىدۇ ۋە قانداق ئىش بىلەن پايدا ۋە سائادەتكە ئېرىشكىلى بولىدۇ؟ مانا مۇشۇ مەسىلىلەرنى روشەن بايان قىلىپ بەرسەڭ.

ــ ئەي، پادىشاھ ــ دەپتۇ بەرەھمەن، ــ ھەرقانداق كىشى ئەسىلىدە دولەت ۋە سائادەتكە سەۋەپ بولىدىغان ئەسۋاپلارنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىززەت ۋە ھورمەتكە سازاۋەر بولالايدۇ. ئەمما تەقدىر ئۇنىڭغا مەدەتكار بولمىسا، ئۇنىڭ ئىستىداتىدىن ھىچقانداق پايدا ۋە نەتىجە چىقمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بەندىنىڭ ھەركەت ۋە سەۋەپلىرى ھەممە ئىشنىڭ ئاساسى بولغان تەڭرىنىڭ قازاسى ۋە ئىرادىسىگە مۇۋاپىق چۈشمىسە، ھەممىسى باتىل ۋە زايا بولۇپ كېتىدۇ. چۈنكى نۇرغۇن دانالار دولەت كورۇشكە لايىق تۇرۇپمۇ بىر كۈنلۈك ئوزۇق تاپالماي يۈرسە، كوپىنچە نادانلار قىلچە قابىلىيىتى يوق تۇرۇپمۇ يولباشچىلىق توردە ئولتۇرىدۇ.

نەزۇ نېمەتلەرنى كوپ تاپتى نادان،
يوق، لېكىن دانا قولىدا پارچە نان.
تورنى ئالدى پەس خۇلۇق ئاخماق كىشى،
تەگدى ئالمىغا شۇ ئوي بوسۇغىسى.

بۇ ئىشلاردا ھەممىسى ھەقىقاتالانىڭ تەقدىرىگە باغلىق. ئەگەر كىشىنىڭ ھەرقانچە ئەقلى كامىل بولسا ۋە شۇ ئارقىلىق تۇرمۇش قانۇنىيەتلىرىنى ئوبدان ئىگىلىگەن بولسا، ياكى چوڭ بىر ھۈنەرى بار بولۇپ، ئۇنى ئىشلىتىپ، دۇنيالىق ئەسۋاپلىرىنى كەڭ كۇشادە جەم قىلالىغان بولسا ۋە ياكى شۇنداق چىرايلىق بولغان بولۇپ، ئەنە شۇ جامالىنىڭ كەمەنى بىلەن كوڭۇللەرنى باغلاپ مەنپەئەتلەرنى ئۇڭلىيالايدىغان بولسىمۇ، ئەمما تەڭرىنىڭ تەقدىرى ئۇلارغا يار بولمىسا، ھېچقانداق نەپ كۆرەلمەيدۇ. بۇ مەزمۇنىنى رۇم شاھزادىسى نەستۇر شەھرىنىڭ دەرۋازىسىغا يېزىپ قالدۇرغان ئىكەن. ئۇ خەت ئەنە شۇنىڭدىن يادىكار قالغان. ئۇنىڭ قىممىتى ناھايىتى شۇنچە ۋە كۆڭۈلگە ياقىدىغان قىسمدۇر.

— ئۇ قانداق قىسسە ئىكەن؟— دەپ سوراپتۇ راي.

— رۇم شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە،— دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ بەرھەمەن.

رۇم شاھزادىسىنىڭ ھىكايىسى

رۇم شەھەرلىرىنىڭ بىرىدە، ناھايىتى سائادەتمەن ۋە داڭلىق بىر پادىشا تەختكە ئولتۇرغان ئىكەن.

ھىممىتى چوڭ، دانىشى بىسيار ئىدى،
كۆچى زور ھەم كوڭلى بەك ھۇشيار ئىدى.

ئۇنىڭ ياخشى ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ۋە تۇزۇك بەزىلەتلىك ئىككى ئوغلى بار ئىكەن.

بىرى لۇتپى بىلەن ئەل كوڭلىن قىلىپ شات،
بىرى ئەدلى بىرلە قىلغان ئەلنى ئاۋات.

كۆنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ پادىشا تەكسرى يارلىقىنى قوبۇل قىلىپتۇ. شۇنىدىن كېيىن چوڭ ئوغۇل كۈچ بىلەن ئاتىسىنىڭ زەرلىرىنى قولغا كەلتۈرۈپتۇ ۋە ھەممە دولەت ئەركانلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئوزىگە قارىتىپ، ئاتىسىنىڭ ئورنىدا تەختتە ئولتۈرۈپتۇ.

بولۇپ يارۇ - مەدەتكار دولەت - بەخت،
ئاڭا بولدى مۇقەررەر تاج بىلەن تەخت.

كىچىك ئوغلى سەلتەنەتنىڭ دولەت قۇشى ئاكسىنىڭ بەشىغا قونغانلىقىنى كورۈپ: "بۇنىڭ غالىپلىقىدىن ماڭا ئاپەت يەتمىگەي" دەپ قورقۇپ، كوڭۈل غېمىنى ئوزۈق، كوز يېشىنى سۇ قىلىپ، يۇرتىنى تاشلاپ سەپەرگە چىقىپتۇ.

چۈنكى بولدۇم ئىشقىڭ ئىچرە رەقىپلەردىن مالال،
غەمنى مەن ئوزۈق قىلىپ، قىلدىم سەپەرنى ئىختىيار.

ئۇ يولدا يالغۇز كېتىۋاتقىنىدا كەچ كىرىپتۇ. ئۇ بىر مەزىلدە قونۇپتۇ ۋە تاڭ ئاتقىچە يالغۇزلۇقىدىن غەمناك بولۇپ يىغلاپتۇ:

ئىككى كۈن ماڭماق بىلەن يىغلاپ كوزۈمدىن ئاقتى قان،
نەقىلارمەن، مەن كېيىن ئاۋالقى مەنزىل بۇ تېخى.

شۇ يوسۇندا ئۇ كېچىنى يالغۇز ئوتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى كۈنىنىڭ زىيا يۈزلۈك دىلبىرى تۇنىڭ نىلۇپەر پەردىسىدىن يۈز كورسىتىپتۇ ۋە نىگار قۇياشى مەشرىق مەنزىرىدە جىلۋە قىلىپتۇ.

قۇياش ئىشىگىن ئېچىپ، پەلەك گەردىشى،
چاچتى پۈتۈن ئالەمگە ئوز نۇرىنى.

شاهزاده مېڭىشقا تەمشىلىپ تۇرغانىدا، بۇرۇتلىرى ئەمدى خەت تارتقان چىرايلىق بىر يىگىت كېلىپ، ئۇنىڭغا ھەمرا بولۇپ-تۇ. ئۇلار ئىككى كىشى بولۇپ يولغا چۈشۈپتۇ. شاهزاده ئۇنىڭغا قاراپ، ئۇنىڭ تولىمۇ كېلىشكەن ۋە ناھايىتىمۇ لاتاپەتلىك يىگىت ئىكەنلىگىنى، مىيىغىدىكى بۇرۇتلىرى، خۇددى گۈلشەن قىرغىغىدا ئۇنگەن بىنەپشىلەر گۈلشەنگە ياراشقاندەك، ياكى لاله ۋاراقلىرىنىڭ بەتلىرىگە چېكىلگەن خاللار لالىگە ياراشقاندەك، ئوز هوسنىگە شۇنداق ياراشقانلىغىنى كورۈپتۇ.

يۈزى تازا ئېچىلغان قەپ-قىزىل گۈل،
چېچى گۈلگە چىرماشقان گويا سۈمبۈل.
ئىككى زۈلپى ئارىسىدا ئايدەك يۈزى،
تۇرمىلەنگەن قارا زۈلپىنىڭ ئۇچى.
قېشى ئىرۇر هوسنى ئايۋاندا تاق،
تاماشاسىغا جانلار كوزى مۇشتاق.
بېلى هەم ئاغزىنى ئېيتارغا تىل لال،
كەلتۇرەلمەي ئۇنىڭغا هەچبىر مىسال.

شاهزاده بۇ كېلىشكەن قەددى-قامەت ۋە ئاتەشتەك يۈزنى كورۈپ ئوز-ئوزىگە:

ئۇ جامال مەهبۇبىسىنىڭ يۈزىدەكى قارا خال،
خۇددى خېلىل ئوتى ئىچرە كويىمگەن نازۇك نىهال.

ئۇ ئوز-ئوزىگە "بۇ زىبا يۈزلۈك دوست بىلەن هەمرا بولغان كىشى هەرقانچە سەپەر مېهنىتىنى تارتسىمۇ، بۇ گۈلئوزار سەرۋىنىڭ سايىسىدە، بايا‌ۋاتقان هارارىتىدىن قوتۇلۇپ، جېنىغا راهەت يەتكەندەك بولۇپ قالدۇ-دە! شۇنداقلا بولسا، هەرقانچە ئاۋارە

بولسمۇ ئەرزيدۇ" دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ئىككى ياسىمەن بىر بىرىنىڭ سوھبىتى خوپ كېلىپ، ياخشى چىقىشىپ كېتىۋاتقاچقا، مۇشەققەت تىكەنلىگىنى جەننەت گۈلىشەنلىگى دەپ خىيال قىلىشىپتۇ.

بولالىسام دوزاخ ئىچرە زۇلپۇڭغا يار،
جەننەت ئەھلىدىن ئەلۋەتتە قىلارمەن ئار.
ئەگەر كەڭرى بەھىش ئىچرە سەنسىز يۇرسەم،
شۇ كەڭلىگى بىلەن كېلەر كوڭلۇمگە تار.

ئىككىنچى مەنزىلدە، ئۇلارغا بىر سودىگەرزادە ھەمرا بولۇپتۇ. ئۇ شۇنداق ئىش بىلەرمەن، ھۇشيار ۋە پىكرى چوڭقۇر ھەم تەدبىرلىك ئىكەنكى، پەيتى كەلسە كامىل ئەقلى بىلەن تۇن رىشتىسىنى كۇننىڭ بوينىغا باغلىيالايدىكەن؛ مۇئامىلە ۋاقتىدا چاپسانلىق بىلەن ئاسمان بازىرىدىن قۇياشنىڭ خىش ئالتۇننىي قولغا كەلتۇرەلەيدىكەن.

ئوزى چاققان، سوزى شىرىن، سەرۇى قامەت،
خۇيى ئوبدان، ئىش بىلەرمەن ياخشى ئۇلپەت.

ئۇچىنچى قونۇشتا، ئۇلارغا بىر دىخان ئوغلى قوشۇلۇپتۇ. ئۇمۇ باي، كۇچلۇك بىر يىگىت بولۇپ، دىخانچىلىق ئىشلىرىدا ھەممىگە ماھىر، زىرائەت بابىدا بارلىق ئىشقا كامىل، باغۋەنلىك ساھىسىدە شۇنداق سەلىقىلىق ئىكەنكى، ھەرقانداق بىر كونا ياغاچنى تۇپ-راقتا تىكسە، ياشىرىپ يېڭى مىۋە بېرىدىكەن. دىخانچىلىقتا سەنئىتى شۇ دەرىجىدە ئىكەنكى، ھەر بىر ئوچۇم داننى شور يەرگە چاچسا ياخشى يەردىكىدەك ئوبدان ھوسۇل بېرىدىكەن.

باغلىرىدا ئۇنگەن ئىدى تۇبى سەدرە كەبى نىھال،
تېرىقچىلىق ئىشلىرىدا كەتمەن كۇن، ئوغاق ھىلال.

بۇ توتەيلەننىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ھەمرالىق ئويى تامامەن پۈتۈپتۇ ۋە بۇ مېھرىۋان يارانىلار بىر بىرىنىڭ سوھبىتىنىڭ شاد-لىغى بىلەن ئۇز شەھەرلىرىنىڭ مۇھەببىتىنى ۋە يار-دوستلىرىنىڭ يادىنى ئۇنتۇپ، مەنزىلىلەردىن ئوتۇپ، يولىلارنى بېسىپ، بىر بىرلىرىنىڭ دىدارىنى كورۇپ ماڭغىنىغا كوڭلى خوشال بولۇپ كې-تىۋېرىپتۇ.

ياخشى دوستقا ئۇلپەت بولساڭ ئەگەرسەن،
چولدە بولساڭ ئۇنى گۇلشەن دىگەيسەن.
تىل دىيەلمەس، قول قىلالماس ئىش بولۇر،
شۇ مۇرادىڭ سوھبەت ئىچرە تېپىلۇر.
ھەر سوھبەتداشتىن كوڭۇل يىسە غىزا،
ھەر بىراۋدىن جان ئالۇر ئىلىم ساپا.
ئىككى يۇلتۇز بىر بىرىگە ياندىشۇر،
ئىككىنىڭ نۇرى بىلەن ئالەم يورۇر.

ئۇلار بىر نەچچە كۇندىن كېيىن نەستۇر ۋىلايىتىگە يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇلار بىردەم ئارام ئىلىش ئۇچۇن، شەھەرگە يېقىن بىر جايدىكى پاكىز بىر يەرنى تېپىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. ئەمما ئۇلارنىڭ ئوزۇقلىرى تۇگىگەن ئىكەن.

— ياخشىسى شۇكى،— دەپتۇ ئۇلارنىڭ ئىچىدىن بىرى،— ھەرقايسىمىز ئوز ھۇنىرىمىزنى ئىشلىتىپ، شۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئوزۇق تېپىپ، بۇ جايدا بىرنەچچە زامان كۇن ئوتكۇزەيلى!

— دۇنيا دىگەن مۇراتتۇر، — دەپتۇ شاھزادە، — ئۇنى تەـ
لەپ قىلغۇچىغا دۇشمەن ناھايىتى كوپ، ھىچقانداق ئاقىل كىشى
ئۇنداق نەرسىنى تىلەپ ئەزىز ئۆمرىنى ئۇنىڭ ھەركىتىگە بولىدا
خار قىلمايدۇ.

ئوخشىغاي بىر ئەسكى تاپقا بۇ دۇنيا
قاغىلار ئۇنىڭ قېشىدا بەكمۇ كوپ.
تالىشىپ بىر بىرىگە چاڭگال سالار،
يۇرۇشەر بىر بىرىنى دائىم چوقۇپ.
ئاخىرى ئۇ تاپ قالۇر ئوز ئورنىدا،
قاغىلارنىڭ ھەممىسى كەتكەي ئۇچۇپ.

خۇدا تەرىپىدىن تەقسىم بولغان رىزق ھىرىس ۋە ھەركەت
سەۋدىسى بىلەن ئارتۇق بولۇپ قالمايدۇ.

تولا يىغماق بولسىمۇ نەپسىڭ ئىشى،
تەقسىماتتىن ئوزگىنى بىلمەس كىشى.
ھەممە تاپقانىنى كىشى ئوزى يىمەس،
بەس، ئۇنى كوپ ئىستىمەكلىك خوپ ئەمەس.
تەڭرى بۇيرۇقلىرىدىن بولۇپ خۇرسەن،
سەۋرە رىزا يولىدىن بول بەھرىمەن.

— نەزـ نىمەت تېپىشقا سەۋەپ بولىدىغان ھەر قانداق سەـ
ۋەپ ھوسۇنىڭ ئالدىغا ئوتمەيدۇ، — دەپتۇ چرايلىق يىگىت، —
مال جۇغلاشقا بولىدىغان ھىچقانداق شەرت جامالغا يەتمەيدۇ.
ھەر قانداق كىشىدە جامال چىمەنى جىلۋە قىلغان بولسا، مالـ
دۇنيا ئۇنىڭغا ئوزـ ئوزىدىن تەۋە بولىدۇ. ھەر قانداق ۋاقىتتا
ھوسن ۋە لاتاپەت جىلۋە قىلىپ، مەرھەمەت ۋە مېھرىۋانچىلىق

ئۇنىڭغا قوشۇلسا، مۇھەببەت تۇغۇلىدۇ ـ دە، تاقالغان ئىشكلەر ئېچىلىدۇ، باغلانغان تۇگۈنلەر يېشىلىدۇ.

چېھرىسىن كورسەتسە گەر ساھىپ جامال،
تاپقۇسى ئالتۇن، كۈمۈش، گوھەر ۋە مال.

ـــ ھوسىن سەرمايىسى مۇئامىلە بازىرىدا كەم باھا مالدۇر،ـــ دەپتۇ سودىگەر زادە،ـــ ئازغىنا ۋاقىت ئۇتسە ئۇ دەسمايىسىۋ، ئۇنىڭ پايدىسىمۇ قولدا قالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق ئىشنىڭ پايدىلىقراغى ئىش يولىنى بىلىش ۋە مۇئامىلىشۇناسلىقتۇر. ھەر-قانداق كىشىنىڭ مەئىشىتىنىڭ پۈتى پەقەرلىق تېشىغا مۇدۇرۇلسە، ئۇنىڭغا ئەقىلدىن باشقا قولداش تېپىلمايدۇ. ھەر قانداق كىشـ-نىڭ قولىدا تىرىكچىلىك سەرمايىسى قالمىسا، تەدبىردىن بولەك نەرسە ئۇنىڭ چارىسىنى قىلالمايدۇ.

دانىشمەنلىك ئۇستىگە قويساڭ ئىشىڭ بىناسىنى،
بىلكى ئاسان قىلغىنىڭدۇر ئۇزەڭگە ھەر قىيىن ئىشنى.

ـــ ئەقىل ۋە تەدبىر ھەممە يەردە كارغا ياراۋەرمەيدۇ ۋە ھەممە ۋاقىتتا پايدا بېرىۋەرمەيدۇ،ـــ دەپتۇ دىخان ئوغلى،ـــ ئەگەر بىر كىشىگە ئۇنىڭ دانىشمەنلىگى دولەت ۋە نېمەت بېرە-لەيدىغان بولسا، ھەر بىر دانا كىشى پادىشالىق تەختىدە سولەت بىلەن ئولتۇرالىغان بولاتتى. ۋاھالەنكى، بىز كوپلىگەن دانىش-مەنلەرنىڭ پەم ۋە ئىدراك گۈلزارىدىن بۇي ئالمىغان كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئېھتىياج زىندانىدا مەھبۇس بولۇپ ياتقانلىغىنى، مالدارلىق ۋە ھوزۇر ـ ھالاۋەت بوستانىدا تاماشا قىلۋاتقانلىغىنى كوردۇق. شۇ سەۋەپتىن:

ھەممە نادان كىشىگە بەرگەي پەلەك دولەت ۋە بەخت،
سەن ئەقىل ئەھلى ئىزۇرسەن شۇ گۇناھىڭ ساڭا بەس.

ساڭا كەسپكارلىق ھەم تىرىشچانلىق ياخشىدۇر، چۈنكى ئادەمزاتقا سائادەت ۋە كەڭ-كۇشادە پاراۋانچىلىق ئەنە شۇنىڭ بەركىتى بىلەن كېلىدۇ.

بولما بىكار، ئۆگەنگىن كەسىپ ھۇنەر،
كەسىپ قىلساڭ كىرگۈسى قولۇڭغا زەر.
پادىشادا بولسىمۇ تەخت بىرلە تاج،
لېكىن بولار ھۇنەرۋەنگە ئۇ مۇھتاج.

بۇنى ئاڭلىغان شاھزادە يەنە شۇنداق دەپتۇ:
— مەن ئاشۇ تەۋەككۈل مەزھەبىدە چىڭ تۇرىمەن. مەن شۇنى تەكىتلەيمەنكى، ئەگەر قازا چامالى پەردە ئارقىسىدا جىلۋىگە كەلمىسە، ھوسن مۇسىسى سائادەت بۇلۇڭىدىن چىقالمايدۇ. تەقدىر سودىگىرى مەنسىپەت دۇكىنىنىڭ ئىشىگىنى ئاچمىسا، دانىشمەنلىك ھېلى قوبۇل بازىرىدا راۋاج تاپالمايدۇ. كەسىپنىڭ پايدىسى كاسىپلارنىڭ قولىغا تەقدىرى ئەزەلنىڭ ھاۋالىسى بىلەن كېلىدىغان ماڭدە. شۇنداق ئىكەن، خۇدانىڭ خاھىشى يار بولماي تۇرۇپ، كىشىنىڭ كوڭلى ھەر قانداق رەقەمنى خىيال لەۋھەسىگە يازسا، ئۇ بۇزۇلىدۇ. تەكرى ئىرادىسى مەدەت قىلماي تۇرۇپ، تەدبىر دۇئاگويى ھەرقانداق ئەپسۇننى ئوقۇسا، ئۇ ئاقىۋەت بىھۇدە ئەپسانگە ئايلىنىدۇ.

شۇنچە قىلدىم تەسەۋۋۇرلەر، بولمىدى مەۋجۇت بىرى،
يۇ كوڭۇل ئەپسۇنلىرىم بولدى ئەپسانە بىرى.

شۇنىسى ھەقىقەتكى، ئەگەر ھەقتائالا خاھىش قىلسا، ھەر كىشىنىڭ مەقسىدى رەنج ۋە مۇشەققەتسىز قولىغا كېلىدۇ. ئەگەر تەكرى خاھىشى ئۇنىڭ ھاسىل بولۇشىغا تەئەللۇق بولمىسا،

تىرىشچانلىق ھەچقاندىاق پايدا بەرمەيدۇ. شۇڭا قازايى ئىلاھقا بويۇن ئەگمەك كېرەك ۋە تەڭرىنىڭ تەقدىر خېتىگە باش قويماق لازىمدۇر. چۈنكى پۈتۈن جاھاندىكى ئىشلارنىڭ چارىسى قازاغا رىزا بولماقتۇر. ھىلىقى دېخانمۇ ئوز ئىشىنى تەڭرىنىڭ تەقدىرىگە ھاۋالە قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئازغىنا ۋاقىتتا تەلەپ قىلغان نەرسىلىرىنى تېپىپ، جاپا زىندانىدىن ئازات بولغان ئىكەن.

— ئۇ قانداق ھىكايە ئىكەن؟ — دەپ سورىشىپتۇ دوستلار.

— ئەندەلىس شەھرىدە بىر دېخان بار ئىكەن، — دەپ ھىكايىسىنى باشلاپتۇ شاھزادە.

ئەندەلىسلىق دېخاننىڭ ھىكايىسى

ئەندەلىس شەھرىدە بىر دېخان بار بولۇپ، ئۇ تېرىقچىلىق ئىشلىرىدا كامالەتكە يەتكەن، قولى ئوچۇق، كۆڭلى - كوكسى كەڭرى ئادەم ئىكەن. بىرىپ - بىرىپ ئۇنىڭ تاپاۋىتى خىراجىتىدىن ئېشىپ قالىدىغان بولۇپتۇ ۋە قولىغا ئۇچ يۈز دىنار پۇل جۇغلىشىپتۇ. ئەمما روزىغارى ئۇچۇن ئۇ پۇلدىن سەرپ قىلمايدىكەن ۋە ھەر كۈنى ئۇلارنى ھەمياندىن چىقىرىپ سانايدىكەن، پۇلى بارلىغىغا خوشال بولىدىكەن.

سېرىق ئالتۇن قىلىپ ئۇنى شادىمان،
خۇددى خۇرسەن قىلغىنىدەك زەپىران①.

بىر كۈنى ئۇ ئادىتى بويىچە پۇلىنى يەنە بىر قېتىم سانايتۇ ۋە ھەمىيانغا سېلىپ، ئاغزىنى بوغۇپ تۇرۇپ، مەزمۇت بىر يەردە قويۇپ قويۇشنى ئويلاپ تۇرۇشىغا بىر ئەزىز دوستى ئوي ئىشە-

① بۇ يەردە زەپەرنىڭ ئىچىلگەندە كۆڭۈلنى خۇرسەن قىلىدىغان خۇسۇسىيىتى كوزدە تۇتۇلىدۇ.

گگه کېلىپ قاپتۇ ۋه ئۇنى چاقىرىپتۇ. دېخان: "ئۇ ئويگه كـ-
رىپ بۇ ئالتۇنلارنى كورۇپ قالمغيدى" دەپ تېپىرلاپ كېتىپ-
تۇ - دە، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ "ئالتۇنۇڭنى، بارىدىغان يېرىڭنى
ۋه مەزھىبىڭنى كىشىلەردىن يوشۇرغىن" دىگەن سوزنىڭ ھوكـ-
مىگه ئەمەل قىلىپ، ئالتۇننى ھەميان بىلەنلا بىر كوزىغا ساپتۇ
ۋه دوستىنىڭ ئالدىغا چىقىپتۇ. دېخاننىڭ دوستى بىلەن بىللە
سەھرادا قىلىدىغان ئىشى بار ئىكەن، شۇ ئىشقا كېتىۋېرىپتۇ.
دېخاننىڭ خوتۇنى ئېرى كەلگۈچە ئاش ئېتىپ قويماقچى بولۇپ،
كوزىنى ئېلىپ، سۇ ئەكەلگىلى چىقىپتۇ. خوتۇن كوچىغا چىقىپ
تۇرۇشقا ئۇنىڭغا بىر قاساپ ئۇچراپتۇ. قاساپ دېخانغا يېقىن
دوست ئىكەن. ئۇزى سەھرادا ئولتۇرۇشلۇق بولۇپ، شەھەرگه
كالا سېتىۋالغىلى كىرگەن ئىكەن. ئۇنى كورگەن خوتۇن: "مەن
بىر ئايال كىشى تۇرسام، كوچىدا نامەھرەملەرنىڭ ئارىسىدا يۇرۇ-
شۇم ياخشى ئەمەس. كوزىنى بۇ ئونۇشقا بېرەي، سۇنى مۇشۇ
ئادەم ئەكېلىپ بەرسۇن" دەپ ئويلاپ كوزىنى ئۇنىڭغا بېرىپتۇ.
قاساپ ئۇنى ئۇچىسىدا يۇدۇپ كېتىۋاتقاندا ھەركىتىنىڭ تەسىرى
بىلەن كوزا ئىچىدىن بىر نەرسىنىڭ شەپىسى قۇلىغىغا ئاكىلىنىپتۇ.
ئۇ شۇ زامان كوزىنىڭ ئاغزىنى توۋەن قىلغان ئىكەن، ئىچىدىن
ئالتۇن بىلەن توشقان بىر ھەميان يەرگه چۈشۈپتۇ. قاساپ
ناھايىتى خوشاللىق بىلەن ئۇنى قولىغا ئاپتۇ:

قولغا مۇت دولەت مۇشۇنداق كەلگىنىدىن شۇ ئېنىق،
سەئى سەۋەپ بىرلە جەننەتكه كىرىش ھېچگەپ ئەمەس.

"خۇدايىمتائالاغا شۈكرى، شۇنداق كوپ نېمەتنى ماڭا رەنج-
مۇشەققەتسىز بەردى. بۇنىڭغا يەنمۇ كوپ شۈكرى قىلىشىم
كېرەك. ئەمدى مەن بۇ زەرنى كورۇپلا ئوز كەسپىمنى ئۇنتۇپ
قالماسلىغىم لازىم. بەلكى بۇنى ياخشى ساقلاپ، بۇرۇنقى ئىشىمنى

قىلىۋېرىشىم كېرەك" دەپ ئويلاپ، خوشاللىقتا سۇ ئەكىلىشنى ئۇنتۇپ قېلىپ، دەرھال بازارغا بېرىپتۇ ۋە قولىدىكى ئىلگىرىكى پۇلغا بىر سېمىز كالا ئاپتۇ ۋە ئويمگە راۋان بولۇپتۇ. لېكىن ئۇ شەھەردىن چىقىپلا ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ: "بۇ ئالتۇننى ئويگە بېرىپ بولغىچە قاراقچىغا تارتقۇزۇپ قويۇشۇم مۇمكىن. ئەگەر بىر يەرگە كومۇپ قويساي دېسەم، ئۇنىڭدىن خاتىرجەم بولالمايمەن. بىر كىمنىڭ قېشىدا ئامانەت قويساي دېسەم بىرەر دوستۇمغا ئىشەنچىم يوق. چۈنكى بۇ زامانىنىڭ دوستلىرىغا ئىشەنگىلى بولمايدۇ. ئەڭ ياخشىسى شۇكى، بۇ ئالتۇننى ھەمياندا بىلەنلا مۇشۇ كالىنىڭ گېلىغا تېڭىۋەتسەم، بۇ يۇتقاندىن كېيىن، ئويگە بارغاندا ئولتۇرۇپ ئېچىدىن ئالالايمەنغۇ؟" دەپ ئويلاپتۇ ئۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەمياننى ئالتۇن بىلەنلا ئۇ بىچارە كالىنىڭ گېلىغا تېڭىپ يۇتقۇزۇپتۇ. شۇندىن كېيىن كېتىۋاتقىنىدا ئوغلى ئۇچراپ قاپتۇ. قاساپنىڭ شەھەردە يەنە بىر زورۇر ئىشى بار ئىكەن. شۇڭا كالىنى ئوغلىغا تاپشۇرۇپ بېرىپلا، ئۆزى ھىلىقى ئىشىغا يېنىپتۇ. ئوغۇل كالىنى ھەيدەپ ئوز سەھراسىغا ئەكىتىۋاتقىنىدا، ئىشنى پۈتتۈرۈپ قايتىپ كېلىۋاتقان دېخان بىلەن ئۇچرىشىپ قاپتۇ. دېخاننىڭ بىر كالا ئولتۇرۇپ نەزىر قىلىش نىيىتى بار ئىكەن. شۇڭا ئۇ سېمىز كالىنى كورۇپلا: "بۇ كالا سويۇشقا يارايدىكەن، ھەم دوستۇمنىڭ مېلى ئىكەن، بۇنى ئېلىپ ئاشۇ نەزىرىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىۋالاي" دەپ ئويلاپ ياخشى باھا بېرىپ قاساپنىڭ ئوغلىنىڭ قولىدىن سېتىۋېلىپ ئويمگە ئېلىپ كەپتۇ ۋە پۈت قولىنى بوغۇپ بوغۇزلاپتۇ. تېخى تېرىسىنى سويماي تۇرۇپلا، كوزىغا سېلىپ قويغان ھەمياندا يادىغا يېتىپ، دەرھال قارىغان ئىكەن، كوزىنىڭ ئوز ئورنىدا يوقلۇغىنى كورۇپتۇ. خوتۇنىدىن سورىغان ئىكەن، ئەھۋالنى بايان قىلىپتۇ. شۇندا دېخان دىنارلىرىنى قاساپ ئېلىپ قاچقانلىغىنى بىلىپ كوڭلىدىن ھەسرەت ئوتى ئورلەپ ئۇ. ئۇنىڭ شۇم ھەرىسى نادامەت بىلەن يىغلاپتۇ.

ئاقۇەتنى كورەر ئەقلى ئۇنىڭ رەسۋالىغىغا كۆلۈپتۇ.

مال ـ دۇنيا ھەسرىتىدە يىغلىسا ھەر بىر كىشى،
يىغا دېمەك، كۆلگىنىدۇر رەسۋالىغىغا ئوزى.

دىخان بىرەر سائەت ھەيرانلىق قىرغىغىغا بېرىپ پۈشايمان كەلكۈنلىرىدە ئېقىپتۇ ۋە ئاقۇەت قازاغا رازى بولۇپتۇ. شۇنىدىن كېيىن ئۇ كالىنىڭ تېرىسىنى سويۇپتۇ ۋە قارنىنى يېرىپ ئۇچەي-قېرىنلىرىنى تۆككەن ئىكەن، قېرىنىڭ ئىچىدىن ھىلىقى ھەمیان چىقىپتۇ. ئۇنى كورگەن دىخان شاتلىقتىن ھۇشىدىن كېتىپتۇ. ھۇشىغا كەلگەندىن كېيىن ھەمياننى مەيىنەتتىن تازىلاپ ئالتۇننى ساناپ باققان ئىكەن، ئۇچ يۈز دىنار ئىلگىرىكى پېتىچە ساق چىقىپتۇ. ئۇ ساناپ بولغىچە ھەر بىر دىنارنى كوزىگە بىر سۈرتۈپ، لەۋلىرى بىلەن سويۇپ تۇرۇپ: "خۇدايا، ئەمدى مېنى بۇنىڭدىن مەھرۇم قىلمىغىن!" دەپ ئىلتىجا قىلىپتۇ ۋە "بۇنىدىن كېيىن بۇ ئالتۇنلارنى بىلىمگە تېگىپ ساقلايمەن ۋە ھەرگىز يېنىمدىن ئايرىمايمەن" دەپ ئەھدى قىلىپتۇ.

قېشىڭدىن ھىچ يىراقلىق ئەيلىمەسمەن ئەي گۈزەل دىلبەر،
كىشى ئوز ئىختىيارىدە جېنىدىن ھىچ جۇدا بولماس.

شۇ ۋەقەدىن كېيىن دىخان ھەمياننى ئوز يېنىدىن ئاجراتمايدىغان بولۇپتۇ. خوتۇنى بولسا ئۇنى ھەمىشە مالامەت قىلىپ: "ھەي نادان سېنىڭ بۇ ئىشىڭ تەۋەككۇل يولىدىن يىراق. چۈنكى زەخىرە يىغىش خۇدانىڭ رىزق بېرىدىغانلىغىغا ئىشەنمەسلىكتىن كېلىپ چىقىدۇ. ھەرقانداق كىشى ئوزىنىڭ رىزقىنى خۇدانىڭ سېخىلىق خەزىنىسىدىن ئىزلەپ كېرەك. كامىل ئاقىل بولغان كىشى مال جۇغلاشقا ھىرىس بولمايدۇ، بەلكى خۇداغا تەۋەككۇل قىلىدۇ.

چۈنكى ئەزەلدە تەقدىر بىلەن پىشانىگە پۈتۈلگەن رىزق ھەچقاچان داق سەۋەپ بىلەن ئارتۇق ياكى كەم بولۇپ قالمايدۇ، تەقدىر پىيالىسىگە قۇيۇلغىنى ئازلىقمۇ ياكى كوپلۇكمۇ قىلمايدۇ" دەيدىكەن.

ــ ھەي خوتۇن، ــ دەپتۇ ئۇنىڭ گېپىنى تولا ئاڭلىغان دەخان، ــ بۇ سەۋەپنىڭ ئالدىدا ئاز ـ تولا سەۋەپ قىلماي بولمايدۇ. سىرتقى جەھەتتىن سەۋەپ قىلىش كېرەك، ئىچكى جەھەتتىن تەۋەككۇل قىلىش كېرەك.

بولما غاپىلكى بۇ ئالەم بىل سەۋەپنىڭ ئالىمى،
شۇڭا قولدا قىل سەۋەپ، دىلدا لېكىن تەۋرىگە باق.

خوتۇن جىم بولۇپ قاپتۇ ۋە مالامەت تىلىنى يىغىپتۇ.

بىر كۈنى دېخان غۇسلا قىلماقچى بولۇپ، بىر بۇلاقنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يېشىپ يالىڭاچلىنىپ، غۇسلا قىلىپ بولغاندىن كېيىن، كىيىملىرىنى كىيىپتۇ ـ دە، يولغا راۋان بولۇپتۇ. ھەمىيان بولسا بۇلاق بېشىدا ئۇنتۇلۇپ قاپتۇ. بىرەر سائەت ئوتمەي، بىر قويچى قويلىرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن بۇلاق بېشىغا كەپتۇ ۋە ئالتۇن بىلەن تولغان ھەمياننى تېپىۋاپتۇ. ئۇ ھەددى ـ ھىسابسىز خوشال بولۇپ، ئۆز مەنزىلگە قايىتىپ كەپتۇ. ئالتۇننى ساناپ ئىكەن، ئۈچ يۈز دىنار چىقىپتۇ. قويچى: "بۇ جىق پۇل ئىكەن، ئەگەر بۇنىڭدىن خەجلىسەم كېمىپ كېتىدۇ، مېنىڭ ئۇنى ئاۋالقىسىغا يەتكۈزۈشۈم كېرەك. شۇڭا بۇنىڭغا نۇقسان يەتكۈزمەي ساقلىغۇم ياخشى. ئەڭ زورۇر بولغان ۋاقىتدا ئېھتىياجىمغا لايىق سەرپ ئېتەرمەن" دەپ ئويلاپ، قوينىغا مەھكەم تىقىپتۇ ھەم قوي بېقىش ئىشىغا مەشغۇل بولۇپبېرىپتۇ. ئەمما دېخان بىر ئاز يول ماڭغاندىن كېيىن ھەمىيان يادىغا كېلىپ ئىككى سەكرەپلا بۇلاق بېشىغا كەلگەن بولسىمۇ، ھەمياندىن قىلچە ئەسەر كورۇنمەپتۇ. شۇ زامان ئۇنىڭ كوز بۇلۇتىلىرى قارىيىپ،

ھەسرەت ھاۋاسىدىن يامغۇر يېغىشقا باشلاپتۇ. ئۇ خۇددى گۈل-دۇرمامدەك پەريات چېكىپ، چاقماقتەك ئوتلۇق ئاھ ئۇرۇپ ئىز-لىگەن بولسىمۇ، مەھرۇملۇقتىن باشقا ھېچنىمنى تاپالماپتۇ. ئۇ ئاخىرى تىلى گەپكە كەلمىگەن پەرىشان ئەھۋالدا ئويىغە قايتىپ كېلىپ، مىڭلىغان غەم ـ غۇسسە بىلەن خوتۇنىغا ئەھۋالنى سوزلەپ بېرىپتۇ. ئۇ گەپنى ئاڭلىغان خوتۇن يەنە مالامەت قىلغىلى تۇرۇپتۇ.

ـــ ھوي، ئاقۇبتىنى بىلمىگەن، سەن ئاشۇ ئالتۇننى شۇنداق بېخىلىق بىلەن ساقلىدىڭ. بىزگە خەجلەپ بەرگىلى ئۇنماي مەئىشىمىزنى تەڭلىكتە قويدۇڭ، خوپ بوپتۇ. ئاشۇ ئالتۇننىڭ ھەسرىتىدە ئولگىچە غەم قىلىپ يىغلاپ يۇرگىن ئەمدى.

ـــ راست ئېيتسەن، ـــ دەپتۇ دېخان، ـــ

ھىجر دەردى بىرلە ئولمەككە سازاۋەرمەن شۇدەم،
چۈنكى ۋىسال ئىچرە نېمەت قەدرىنى بىلمەپتىمەن.

زەخىرە يىغىمەن دەپ كوپ خاتا قىلغان ئىكەنمەن. ھېچقانداق ئەقىللىق كىشى مەندەك كېچە ـ كۈندۈز ئالتۇننى ھىرىس كەمىرىدە ساقلاپ، ئۇنىڭدىن يا ئوزىگە، ياخوتۇن، بالا ـ چاقىسىغا نەپ يەتـ كۈزۈشنى راۋا كورمەي، ئاخىرى، تەقدىر ئىلاھىدىن كەلگەن ئاپەت بىلەن نابۇت بولمىغاي. زادى ساقلىغۇچى دىگەنلىك نىمى راھەتنى دەپ نەخ ئاپەتكە ئۇچرىغانلىق ئىكەن!

ھەر بېخىل ئەگەر زەخىرە قىلسازەر،
ئاشۇ زەرنى ئاقىۋەت بىگانە يەر.
لالە رەڭلىك مەي شاراپ سەندە تۇرۇپ،
يۇرمە ئىمساك جامى بىرلە خۇن يۇتۇپ.
زەر تېپىشنىڭ كويىدا چەكمە زەرەر،
تۇت قانائەتنى ئاشۇدۇر ياخشى زەر.

شۇنداق قىلىپ دىخان توۋا قىلىپتۇ ۋە ئەمدى مال يىغماي ئىلاھى خەزىنىدىن قولغا نىمە كەلسە، شۇنى توختاتماي سەرپ قىلىشقا ئەھدى قىلىپ، شۇ نىيىتىگە تەۋەككۇل قىلىپ، ئۆز ئىشىنى ئاللاغا ھاۋالە قىلىپ، قازاغا رازى بولۇپ، تەقدىرگە بويۇن ئېگىپتۇ.

قوينىچى ھەمياننى كېچە - كۈندۈز قوينىدىن ئالمايدىكەن. بىر كۈنى ئۇ قويلىرىنى بىر قۇدۇقنىڭ ئەتراپىدا ئوتلىتىپ يۈرسە، يىراقتىن كېلىۋاتقان بىرنەچچە ئاتلىق كىشىلەر كورۇنۇپتۇ. ئۇ: "ئەگەر ئاتلىقلار يېقىن كېلىپ قالسا ئالتۇنۇمنى ئېلىۋالىدۇ" دەپ ئەندىشە قىلىپ، ھەمياننى قوينىدىن ئېلىپ قۇدۇققا تاشلاپتۇ ۋە ئاتلىقلار نېرىراق كەتكەندە ئالتۇننى قۇدۇقتىن ئېلىۋالماقچى بولۇپ ساقلاپ تۇرۇپتۇ. لېكىن ئۇ ئاتلىقلار تۇرغان يېرىدىن تېز قايتماپتۇ. ئۇ ئارىلىقتا كەچ كىرىپ قاپتۇ. ئۇ ئاخىرى "ھازىرچە قوينى ھەيدەپ ماكانىمغا قايتىۋالاي، ئەتە كېلىپ ئېلىۋالارمەن" دەپ ئويلاپ ئوز مەنزىلگە قايتىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ قارىسى يو - قىلىشى بىلەن، ھىلىقى دىخان تۇيۇقسىزدىن بىر تەرەپكە بارماقچى بولۇپ قېلىپ ئاشۇ قۇدۇق بېشىدىن ئوتۇپ قاپتۇ. دەل شۇ پەيتتە بىر قاتتىق شامال چىقىپ ئۇنىڭ سەللىسىنى ئۇچۇرۇپ قۇدۇق - قا تاشلاپتۇ. دىخان سەللىسىنى ئالماقچى بولۇپ قۇدۇققا چۈشۈپتۇ. ئۇ قۇدۇقنىڭ ئىچىنى سىپاشتۇرۇپ سەللىسىنى ئىزلىگىن ئىكەن، قولىغا ھىلىقى ئالتۇن بىلەن توشقان ھەميان ئۇرۇنۇپتۇ. ئۇ ھەميانىنى ئاپتۇ ھەم سەللىسىمۇ تېپىپتۇ. ئۇ قۇدۇقتىن چىقىپ ئويىگە قايتىپ كەپتۇ. ئەمما ئۇ ئالتۇن ئوزىنىڭ ئىكەنلىگىنى بۇ نوۋەت بىلمەپتۇ. ئۇ ئالتۇن تېپىۋالغانلىغىنىڭ جەريانىنى بالا - چاقىلىرىغا سوزلەپ بېرىپتۇ. ھەممەيلەن خۇداغا شۈكرى قىلىشىپتۇ. دىخان ھەمياندىكى ئالتۇننى ساناپ باققان ئىكەن، ئۇچ يۈز دىنار چىقىپتۇ. ئۇ: "قولۇمدىن كەتكەن ئالتۇنىڭ باراۋىرىدە، بۇنى خۇدايىتائالا ئوزىنىڭ سېخىلىق خەزىنىسىدىن ماڭا يەتكۈزۈپ بەردى.

ئەمدى ئاشۇ نىيەت قىلغان ۋەدەمگە ۋاپا قىلىمغىم لازىم" دەپتۇ ۋە ئاشۇ پۇلدىن بىر قىسمىنى بالا - چاقىلىرىنىڭ خەرجىگە ئىشلىتىپتۇ. بەزىسىنى خۇدا يولىدا نەزرە قىلىپتۇ. نەتىجىدە ئىككى يۈز دىنار قولدىن كېتىپ يۈز دىنار قاپتۇ. قويچى بولسا ئەتىسى ئورنىدىن سەھەر تۇرۇپتۇ ۋە قويلىرىنى ھەيدەپ قۇدۇق بېشىغا بېرىپتۇ. لېكىن ئۇ روشەن يۈزلۈك يۈسۈپنى قۇدۇقتىن تاپالماي، خۇددى ياقۇپتەك پەريات ۋە پىغان چېكىپتۇ: "بۇ زىياندىن كېيىن ماڭا ئومۇر سەرمايىسىدىن نىمە پايدا؟ ئۇ مەھبۇبنىڭ چېنى ھەسرىتىدە ماڭا تىرىكلىكتىن نىمە لەززەت يەتسۇن؟

بۇ كۆزنىڭ نۇرىنى دوستلار تىلەپ ئەمدى نەقىلغايمەن،
كى دىلبەرنىڭ ئاشۇ روشەن يۈزىدىن ئايرىلىپ قالدى."

ئۇ بىرمۇنچە ۋاقىت ئەنە شۇنداق ناله - پەريات بىلەن ھەيرانلىقتا يۇرۇپتۇ. بىر كۈنى ئۇ دىخانىنىڭ ئويىگە كەپتۇ. مېھماندوست دىخان ئۇنى ئادىتى بويىچە زىيادە قىلىپتۇ. تائام - دىن كېيىن ساھىبخان مېھماننىڭ كۆڭلىنى ئېچىش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن سوزلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. گەپ ئاردىدا دىخان قويچىنىڭ چىرايىدا مالاللىق ئەسىرى بار ئىكەنلىگىنى، گايى گەپ قىلىۋېتىپ كوزىگە ياش كەلتۈرۈۋاتقانلىغىنى كورۈپ، ئۇنىڭدىن كۆڭلىنىڭ بىئارام، غەملىك كوزىنىڭ نەملىك بولۇشىنىڭ سەۋەۋىنى سوراپتۇ.
— قانداقمۇ دىلىم شىكەستە بولمىسۇن؟ قانداقمۇ خاتىرەم پەرىشان بولمىسۇن؟

كەتتى مەندىن شۇنچە، گەر كەتسە سۇلايمان ئىلكىدىن،
يىغلار ئىدى ھالىغا ھەم ئادەمۇ، ھەم دو - پېرى.

ئۇچ يۈز دىنار پۇلۇم بار ئىدى. كۆڭلۈمنىڭ قۇۋۋىتى، جېنىمنىڭ

راهتی، کوزۇمنىڭ نۇرى، خاتىرىمنىڭ سەرۋەرى ئەنە شۇ پۇل ئىدى. بىر كۈنى بىرنەچچە زالىلاردىن قورقۇپ ئۇنى ھەميان بىلەنلا پالانى يەردىكى قۇدۇققا تاشلىغان ئىدىم، ئەتىسى كېلىپ ئىزلەپ ئۇنىڭدىن ھېچ ئەسەر تاپالمىدىم، ــ دەپتۇ قويچى.

دىخان بۇ سوزنى ئاڭلاپ، كوڭلى بۇزۇلۇپتۇ ۋە خوتۇنى قېشىغا كىرىپ:

ــ مېھرىۋان يارىم، مەن قۇدۇقتىن تاپقان ھىلىقى ئالتۇن مۇشۇ مېھمانىنىڭ ئىكەن ئەمەسمۇ؟ بىز تېخى ئۇنى ھالال مال دەپ سەرپ قىلىپتىمىز. ئەمدى قالغىنىنى ئۇنىڭغا ھەدىيە تەرىقە- سىدە بېرىۋېتىشىمىز كېرەك. خەجلەپ قويغانلىرىمىزنى ئاشكارا قىلمايلى. بولمىسا تولەپ بەرگىن دىسە ئاجىزلىق قىلمىز، ــ دەپتۇ.

ــ شۇنداق قىلايلى. قولىمىزدا بارىنىڭ ھەممىسىنى ئۇنىڭغا بېرىپ، قىيامەت قەرزىنىڭ بىر قىسمىدىن بولسىمۇ قۇتۇلۇشىمىز كېرەك. خۇدايىتائالا بىزگە ئەجرى ئەزىم بەرسە ئەجەپ ئەمەس، ــ دەپ خوتۇنىمۇ بۇ ئىشقا قوشۇلۇپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن دىخان ئۇ يۇز دىنارنى ئەپچىقىپ قويچىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ.

ھەر كىشى تۇتسا تەۋەككۇل رىشتىسىن،
كورگۈسى تېزدىن مۇرادى چېھرىسىن.

ــ بۇرادەر! ــ دەپتۇ دىخان، ــ بۇ سىزگە مېنىڭ تۇھپەم، ئاپىرىپ كوڭلىڭىزنىڭ جاراھىتىگە مەلھەم قىلىڭ.

قويچى مەمنۇن بولۇپتۇ. ئۇ ئالتۇننى ئېلىپ ئويىگە بېرىپ سانىغان ئىكەن، يۇز دىنار چىقىپتۇ. "بۇ تېخى ئىشىنىڭ مۇقەددىمىسى، ــ دەپتۇ ئۆز ئۆزىگە، ــ خۇدايىم يەنە قالغىنىنمۇ بېرەر، ئەمدى بۇ ۋەجىنى ياخشى ساقلىشىم كېرەك. بۇنىمۇ يوقۇتىپ قويۇپ

بۇنىڭ ئۈچۈن غەم - غۇسسە چېكىپ يۈرمەي يەنە". قويچىنىڭ قوي
ھەيدەيدىغان بىر يوغان تايىغى بار ئىكەن. ئۇ تاياقنىڭ ئىچىنى
كاۋاك قىلىپ ئويۇپ، دىنارلارنى ئۇنىڭ ئىچىگە سېلىپتۇ ۋە تو-
شۇكىنىڭ ئاغزىنى مەھكەم بېكىتىپتۇ. ئۇ بىر كۈنى قويلىرىنى
سۇغارماقچى بولۇپ بىر چوڭ ئېقىنىڭ بويىغا كەپتۇ ۋە قويلىرى-
نى سۇغا ھەيدەپ قويۇپ ئوزى سۇنىڭ ئۇرۇنۇشىدا ئولتۇرغان
ئىكەن، تاياق قولىدىن چىقىپ كېتىپ سۇغا چۈشۈپ كېتىپتۇ - دە،
ئېقىپ كېتىپتۇ. قويچى ھەرقانچە ھەركەت قىلىپ باقمان بولسىمۇ
ئۇنى تۇتالماي كوزدىن يوتتۇرۇپ قويۇپتۇ ۋە پەريات - پەرىان
چېكىپ ساراسىمگە چۈشكەن پېتىچە قالىۋېرىپتۇ. ئۇ سۇ شەھەر
دەرۋازىسىنىڭ ئالدى بىلەن ئاقىدىكەن. تاسادىپەن دىخانمۇ شۇ
چاغدا ئاشۇ سۇنىڭ بويىدا يۇيۇنۇۋاتقان ئىكەن. ئۇ يۇقۇرى تە-
رەپتىن بىر تاياقنىڭ ئېقىپ كېلىۋاتقانلىغىنى كورۈپ، ئۇنى ئاپتۇ
ۋە يۇيۇنۇپ بولۇپ، ھىلىقى تاياقنى تاينىپ ئويگە بېرىپتۇ. ئۇ-
نىڭ خوتۇنى ئاش پىشۇرۇۋاتقان ئىكەن. ئوتۇن تۇگەپ قالغاچقا
خوتۇن ئېرىنىڭ قولىدىن ھىلىقى تاياقنى ئېلىپ، ئوچاقتا سالماق-
چى بولۇپ كەكە بىلەن يېرىپتۇ. دىخاننىڭ نەزىرى ئاشۇ تاياقتا
ئىكەن. ئۇ تۇيۇقسىزدىن تاياقنى ئوتقا سالماي تۇرۇپ، ئۇنىڭ
ئىچىدىن شوللىق چوغلار چېچىلغانلىغىنى كورۈپ، ئالتۇننى دەر-
ھال يىغۋاپتۇ ۋە سانىغان ئىكەن، يۇز دىنار چىقىپتۇ. دىخان
شۇ زامان شۇكرانە ئۇچۇن سەجدە قىلىپ، پۇلنى يەنە خەجلەشكە
باشلاپتۇ. ئىككى - ئۇچ كۈن ئوتكەندىن كېيىن قويچى يەنە دىخا-
نىڭ قېشىغا كەپتۇ ۋە ئىلگىرىكىدىن ئارتۇغراق پەرىشانلىق بىلەن،
ھاسىسىنى ئالتۇن بىلەن بىللە سۇغا ئاقتۇزۇپ قويغانلىغىنى بايان
قىلىپتۇ.

ــ ئېيتقىنا، ئاشۇ قۇدۇقتىن يوقاتقان ئالتۇننى نەدىن تاپقان
ئىدىڭ؟ قانداق كەسپ بىلەن جۇغلىغان ئىدىڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ
دىخان.

— ئۇنى پالانى ۋاقتىدا پالانى بۇلاقنىڭ بويىدىن تاپقان ئىدىم، — دەپ ئىنساپ بىلەن جاۋاپ بېرىپتۇ قويچى.

— بارلىق ماختاش ۋە مەدھىيىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇلۇغ خۇداۋەندە كېرىمگە بولسۇنكى، ھەقىقەتنى ئوز مەركىزىدە توختاتتى، — دەپتۇ دېخان كۇلۇپ تۇرۇپ، — بىلگىنكى، ئاشۇ بۇلاق بويىدا ئالتۇننى ھەمياں بىلەن مەن قويۇپ ئۇنتۇپ قالغان ئىدىم، ئۇنى ئاشۇ قۇدۇقتىن يەنە مەن تېپىۋالغان ئىدىم، ئۇنىڭدىن قالغان يۇز دىنارنى ساڭا بەرگەن ئىدىم. سۇ ئىچىدىن ھاسا بىلەن يەنە ئوز قولۇمغا كەلدى. مانا ھازىر ئۇنى خەجلەۋاتىمەن.

— بۇ ھىكايىنىڭ بۇنداق ئاجايىپلىغىدىن شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى، كىشىنىڭ رىزقىنى كىشى ھەرگىز يىيەلمەيدىكەن، — دەپ جاۋاپ بېرىپتۇ ھەيران قالغان قويچى.

بۇ مىسالنى كەلتۇرۇشۇمدىن غەرەز شۇكى، سىلەرمۇ قانائەت مەنزىلىدە تۇرۇشۇڭلار ۋە تەۋەككۇلنىڭ پايدىسىدىن تاشقىرى قەدەم قويماسلىغىڭلار كېرەك. قازا ۋە قەدەرنىڭ نەتىجىسى بولغان بۇ زامان ئاجايىباتلىرىدىن غاپىل قالماڭلار. بۇ تىرىكلىك ئىچىدە خۇدايىتائالاغىلا ئىشىنىڭلار. ھەرگىز ھوسنى جامال، ئەقىل ۋە كەسپكە ئىشەنمەڭلار. چۇنكى ھەر نەرسىنىڭ ھەقىقىتى قازا پەردىسى ئىچىدە يوشۇرۇنىدۇ. ئۇ ئىشنىڭ قانداق سەرەنجام تاپىدىغانلىغىدىن ھېچكىم ۋاقىپ بولالمايدۇ.

ئۇ كۇنى شۇ گەپلەر بىلەن كەچ كىرىپتۇ. ئۇلار كېچىسى ئوبدان ئارام ئېلىشىپتۇ. ئەتىسى قۇدرەت دېخنى ئاپتاپ گۇل دەستىسىنى مەشرىق چىمەنىدە يۇز خىل رەڭ بىلەن جاۋە قىلىدۇرۇپتۇ. كېچىنىڭ سۇمبۇلى ئاسمان بىنەپشەزارىدا يۇزىنى يوشۇرۇپتۇ.

كۇن لالىسى ئېچىلىدىيۇ يۇز كورسەتتى،
يۇلتۇزلارنىڭ گۇلدەستىسى توزۇپ كەتتى.

سەھەردە دىخان بالىسى ئورنىدىن تۇرۇپتۇ:

ــ سىلەر بۇگۈن خاتىرجەم ئولتۇرۇپبرىكلار. مەن شەھەرگە كىرىپ بىر سەۋەپ قىلىپ باقاي ۋە ئۇنىڭ بىلەن بىرەر نەسىۋە تېپىپ نەزىرىڭلارغا كەلتۈرەي. تاكلا ۋە ئوگۈنلۈككىمۇ ھەرقايسىڭلار نوۋەت بىلەن تىرىكچىلىك ئۈچۈن كۈچۈكلارنىڭ يېتىشىچە تىرىشچانلىق قىلىپ باقارسىلەر، ــ دەپتۇ ئۇ.

دوستلار بۇ مەسلىھەتكە قوشۇلۇشۇپتۇ. دىخان ئوغلى شەھەر دەرۋازىسىغا بېرىپ بىر كىشىدىن:

ــ بۇ شەھەردە نىمىنى كوپرەك پۇلغا ئالىدۇ؟ ــ دەپ سورايتۇ.

ــ بۇ شەھەردە ئوتۇن ئەتىۋا، شۇڭا ئوتۇننى جىقراق پۇلغا ئالىدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بېرىشىپتۇ كىشىلەر.

دىخان ئوغلى دەرھال جاڭگالغا بېرىپتۇ ۋە قۇۋۇتىگە تۇشلۇق قۇرۇق ئوتۇن يۈدۈپ، شەھەرگە ئەپكىرىپ ئۇنى ئون تەڭگە سېتىپتۇ. ئۇ پۇلغا لەززەتلىك تائاملاردىن ئېلىپ دوستلىرى تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ. شەھەر دەرۋازىسىغا كەلگەندە، دۇۋۇەت قەلەم چىقىرىپ دەرۋازا قووۇغىغا: "بىر كۈناۋۇك كەسپىنىڭ نەتىجىسى ئون تەڭگە" دەپ يېزىپ قويۇپ تائامنى ئېلىپ بېرىپ، دوستلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇپتۇ. دوستلار ئۇ كۈننى شۇنىڭ بىلەن ئوتكۈزۈپتۇ. ئەتىسى قۇياشنىڭ جاھان ئارا ھوسنى قاراڭغۇ ئالەمنى كاماللەتكە يەتكەن جامالىنىڭ نۇرى بىلەن روشەن قىلىپتۇ.

ئاجايىپ كورىكەم يۈز بىلەن قۇياش،
ئاسمان دەرىزىسىدىن چىقاردى باش.

ــ ئەمدى بۇگۈنلۈك مەئىشەتىنىڭ ھوددىسىدىن سەن چىققىن، جامالىڭنىڭ ۋاستىسى بىلەن بىرگە بىر نەرسە تېپىپ كەلگىن، ــ دېيىشىپتۇ دوستلار چىرايلىق يىگىتكە.

چرايلىق يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ۋە يولغا راۋان بولۇپلا ئەندىشىگە چۈشۈپ خىيال سۈرۈپتۇ: "مېنىڭ قولۇمدىن ھەچقانداق ئىش كەلمەيدۇ. مەقسەتنى قولغا كەلتۈرمەي تۇرۇپ تېخى يانغىلى بولمايدۇ. بېشىمغا ئەجەپ مۇشكۈل بىر ئىش چۈشتى - دە! ئۇنى قانداقمۇ ئاسان قىلالارمەن؟ چارىسىنى قانداقمۇ كىشىلەردىن سورىيالايمەن ئەمدى؟

زۇلپىدىن چۈشتى ئىشىمغا بىرگىرە، مەن نەيلەيىن،
ئۇشبۇ مۇشكۈل ئىشنى ئەل ئالدىدا ئاچماق بەك قىيىن."

ئۇ شۇ خىياللار بىلەن شەھەرگە كىرىپتۇ ۋە ئەندىشە بىلەن بىر كوچىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپتۇ. دەل شۇ پەيتتە، چاچلىرى جىڭگىلەك، چرايلىق بىر خوتۇن شۇ كوچىدىن ئوتۇپ قاپتۇ ۋە تۇيۇقسىزدىن ئۇ يىگىتنىڭ زىبا يۈزىنى ۋە دىلىنى ئېرىتكۈچى رۇخسارىنى كورۇپ، سەۋرە خامىنى ئىشق بورىنىغا ئۈچۈرۈپتۇ.

ئۇرۇپ كوكلىدە جۇش شىرىن مۇھەببەت،
چىقتى ھەر مويىدىن قاينىاق ھارارەت.
يۈزىدىن شۇ ھامان چۈشتى نىقابى،
چېكىدىن ئاشتى شۇ دەم ئىزتىرابى.

— قارىغىنا، — دەپتۇ ئۇ خوتۇن كەينىدىن كېلىۋاتقان كېنىزىگىگە، — بۇ خۇشرەڭ رۇخسارغا قارىغىنا! قىزىلگۈل ئۇنىڭ رۇخسارىنىڭ قىزىللىقىدىن خىجالەت بولۇپ، خۇددى سېرىق سۇھەندەك سارغىيىپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ رەئىنا قەددىنى تاماشا قىلغىنا، سەرۋى ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددىنى كورسە، پۈتى ھەسرەت لېيىغا پېتىپ قالىدۇ. بوستان سەرۋىسىمۇ بۇنداق كېلىشكەن بولماس. لېۋىگە قارىغىنا، لېۋىگە! خۇددى شېكەر تېمىپ تۇرغان

ياقۇت، يۈزىنىڭ قىزىللىغى كۆڭۈلگە پىتنە سالىدىغان بىر بالا ئىكەن.

خۇدا ئۇچۇن قاراڭ ئۇنىڭ يۈزىگە ھەم قەددىگە،
ئۇ خۇدانىڭ لۇتپىدىن پۈتكەن ئىسىل بىر گۈل ئىكەن.

بۇ يىگىت ئادەمزات ئەمەس، بەلكى بىر پەرىشتە ئىكەن. چۈنكى ئادەمنىڭ جىسمىغا بۇنچىلىك ھوسنى جامال سىڭمىغان بولاتتى، ھەي كېنىزەك، بۇ ھۇمايۇن قۇشنى دامغا چۈشۈرگۈدەك بىر تەدبىر تاپ ۋە بۇ نازىنىن نىگار قولغا كەلگۈدەك بىر ھىلە قىلغىنا!

كېنىزەك يىگىتنىڭ قېشىغا بېرىپتۇ ۋە شۇنداق دەپتۇ:

ئەي كوزۇمنىڭ نۇرىمۇسەن، ئارزۇيى جانىمۇ سەن؟
شىرىن شېكەر لېۋىڭ بىلەن يا شېكەرىستانىمۇ سەن؟
تۇردۇڭ ھوسنى بازىرىدا شۇنچە لاتاپەت بىلەن،
نەزۇ ـ نېمەت ئىزلىگەنگە ياكى دەستۇرخانىمۇ سەن؟

ـــ نازىنىن يىگىت، بىرنىڭ خېنىم ساڭا يۈز ئىشتىياق ۋە مىڭ ئارزۇمەنلىك بىلەن سالام ئەۋەتتى. بىرنىڭ خېنىم: "بۇ يىگىت مۇساپىر ئوخشايدۇ. مۇساپىرنىڭ كۆڭلى سۇنۇق بولىدۇ. ياخشى مەنزىلىمىز ۋە پاكىز ئوي ـ جايىمىز بار. ئۇ يەرگە قەدەم تەشرىپ قىلسىپ، بىرەر سائەت بىزگە ھەمدەم بولغان بولسا" دەيدۇ. ئەگەر بارساڭ بىز ئۇنىڭدىن تۇگەتكۈسىز ئۇمۇر تاپىمىز، ساڭىمۇ ھېچقانداق زىيان بولمايدۇ.

يىگىت ئۇنىڭ سوزىنى قوبۇل قىلىپتۇ ۋە خوتۇنىنىڭ ئويىگە بېرىپ تاكى ناماز دىگەرگىچە ئۇنىڭ بىلەن سوھبەت تۇتۇپتۇ.

بىناگاه كوردى بىر پاكىزه مەھبۇب،
ئۇنىڭ كوڭلىگە ھەم بۇ كەلدى مەرغۇب.
قىزىق كوردى تونۇرىن تاكى باقتى،
ئۇڭا بىر نەچچە پارچە نانىنى ياقتى.

گەچ كىرگەندە ئۇ يارانلىرىنىڭ قېشىغا بارماقچى بولغان ئىكەن، خوتۇن ئۇنىڭ ئالدىغا يۈز تەڭگە پۇل قويۇپتۇ ھەم بىرمۇنچە ئۇزرە ئېيتىپتۇ. يىگىت تەڭگىلەرنى ئېلىپ بەزىسىگە بازاردىن ئوزۇق - تۈلۈك سېتىۋاپتۇ ھەم شەھەر دەرۋازىسىغا بېرىپ قوۋۇقتا: "بىر كۈنلۈك جامالىنىڭ باھاسى يۈز تەڭگە" دەپ يېزىپ قويۇپ، ئالغان نەرسىلىرىنى ھەمراھلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ.

ئەتىسى ھىكمەت دۇكانچىسى ئاسمان ئەتلىسى ئۈستىگە ئاپتاپ زەرباپلىرىنى ئېچىپ، دۇنيا بازىرىنىڭ خېرىدارلىرىغا كور - ستىپتۇ.

خېرىدار ئىستەپ پەلەك دۇكانچىسى،
ئۇيۇق دۇكىنى ئوزرە قويدى ئالتۇن.

— يۇگۈن بىز سېنىڭ ئەقىل ۋە دانىشمەنلىگىڭگە مېھمان بولىمىز، — دەپتۇ دوستلار سودىگەرزادىگە.

— ياخشى بولىدۇ، — دەپتۇ ئۇ ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ شەھەر ئالدىغا بېرىپتۇ. ئۇ يەرگە دەريا يولى ئارقىلىق ھەر تەرەپتىن سودىگەرلەر كېمىلەردە تۇرلۇك نەپىس ماتالارنى كەلتۈرگەن ئىكەن. شەھەر ئەھلى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ ماتالىرىغا خېرىدارلىق قىلىۋاتقان ئىكەن. لېكىن تېخى ھېچقايسىسى بەيئى قىلىشمىغان ئىكەن. سودىگەرزادە ئۇ ماللارنى كورۇپ، كوڭلىدە باھالىرىنى مۇقەررەر قىلىپتۇ - دە، بىر كىمدىكى مالنى نېسىگە ئاپتۇ. ئۇ كۈنلا نامازدىگەرگە قويماي ھەممە مالنى سېتىپ بولۇپتۇ. ئۇنىڭ -

دىن قولغا كىرگەن پۇللاردىن قەرزنى چىقىرىۋەتكەندە، مىڭ تەڭگە پايدا چىقىپتۇ. ئۇ پۇلدىن بىر قىسمىنى خەجلەپ دوستلىرى ئۈچۈن كېرەكلىك ئوزۇقلارنى بازاردىن ئاپتۇ ۋە شەھەر دەرۋازىسىغا: "بىر كۈنلۈك ئەقىلىنىڭ ھوسۇلى مىڭ تەڭگە" — دەپ يېزىپ قويۇپتۇ. ئاندىن تاپقانلىرىنى دوستلىرىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىپتۇ.

ئەتىسى توتىنچى قەلئەنى تەختىگاھ قىلغان پۇلتۇز سىپالەرنىڭ شاھى قۇياش مەشرىق مەيدانىدا سەلتەنىتىنىڭ زەررىن ئەلىمنى كوتىرىپتۇ.

كۈندۈز كۈننىڭ بەختى تېپىپ ئاندىن رىۋاج،
تەييارلىدى ئالتۇن تاج ۋە تەخت بىلەن تاج.

— سەن ھەمىشە تەۋەككۇل قىلىش توغرىسىدا لاپ ئۇراتىڭ، قازا - قەدەرگە بېقىپ تۇراتتىڭ، ئەگەر مۇشۇ سۇپىتىڭ بىلەن بىرەر مىۋە تاپالىساڭ، بىزنى مەنمۇن قىلىمغىڭ كېرەك، — دەپتۇ دوستلار شاھزادىگە.

شاھزادە ئۇلارنىڭ سوزىنى قىزغىن ۋە رىقابەت بىلەن قوبۇل قىلىپتۇ ھەم ئالى ھىممەت، يۇقۇرى غەيرەت بىلەن شەھەرگە راۋان بولۇپتۇ. تاسادىپەن ئۇ كۈنى شەھەرنىڭ پادىشاسى ئولگەن بولۇپ، ھەممە خەلق تەزىيەت ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل ئىكەن. شاھزادە ئوردىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، بىر بۇلۇڭدا تاماشا كورۇپ ئولتۇرۇپتۇ. ئىشىك باقارلار ھەممە كىشىنىڭ يىغا - زارە بىلەن بولۇۋاتقانلىغىنى، لېكىن بىرلا كىشى تەزىيەت تۇتماي خامۇش ئولتۇرغانلىغىنى كورۇپ، ئۇ جاسۇس ئوخشايدۇ، — دەپ گۇمان قىلىپ، ئۇنىڭ قېشىغا بېرىپ ئۇنىڭغا كوپ جاپا ۋە ئەلەم يەتكۈزۈپتۇ. لېكىن ئۇ بىچارە ئۇنىڭغا سەۋرە قۇۋۋىتى بىلەن چىداپتۇ.

ئومۇسسىزلىق قىلسا ساڭا يامان كىشى،
سەن ئېغىرلىق قىلساڭ ياخشى ياراشتۇسى.
بەدنىيەتلىك بىرلە قايناپ قىلسا ئۇرۇش،
ئاغزىڭنى يېغ، سەۋرە قىلغىن بولۇپ خاموش.

بىردەمدىن كېيىن جىنازىنى ئەپچىقىپ كېتىشىتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئوردا خالى قاپتۇ. شاھزادە ئورنىدىن تۇرۇپ قەسرىنىڭ ئەترابىنى تاماشا قىلىۋاتسا ساقچىلار يەنە كۆرۈپ قېلىپ، بېرىپ تۇتۇۋېلىپ، ئىلگىركىدىن كۆپرەك زۇلۇم قىلىپتۇ ھەم باغلاپ زىندانغا تاشلاپتۇ. شاھزادە زىندانغا چۈشكەندىن كېيىن كەچ كىرىپتۇ.

ــ ھىلىقى پېقىر تەۋەككۇل يولىنى تۇتۇپ كەتكەن ئىدى. قانياقتا بارغاندۇ؟ ئۇ تەۋەككۇلدىن پايدا تاپالمايۋېرىپ بالاغا ئۇچراپ قالغانمىدۇر يا؟ بىر ئۇنى ئىشقا تەكلىپ قىلىپ كۆڭلىنى ئۇنداق پاراكەندە قىلمىغان بولساقمۇ بوپتىكەن، ــ دېيىشىپتۇ دوستلار. بۇ چاغدا شاھزادە كۆڭۈل تىلى بىلەن خىيال خەۋەر-چىسىدىن دوستلىرىغا:

شۇ چىمەننىڭ قۇشلىرىغا ئەي شامال ئېيتقىن بېرىپ:
"قالدى بالا ئىچرە گىرىپتار بولۇپ بىر ھەمدىمىڭ".

ئەتىسى شەھەر كاتتىلىرى كېچەش ئوتكۈزۈپ بىر كىشىنى ئۇ شەھەرگە پادىشا قىلماقچى بولۇشۇپ بىر يەرگە يىغىلىشىپتۇ. ئولگەن پادىشانىڭ ۋارىسى يوق ئىكەن. شۇڭا ھەممەيلەن ھەر تەرەپتىن سوزلەشكىلى تۇرغان ئىكەن، ساقچى بېشى كىرىپ شۇنداق دەپتۇ:

ــ ھەي خالايىق، بۇنداق گېپىڭلارنى قويۇپ تۇرۇڭلار، بىر جاسۇسنى تۇتۇۋېلىپ زىندانغا سالدىم. بۇنىڭدىن قارىغاندا بۇ شەھەرگە دۇشمەن كەلگەن بولۇشى ئېھتىمال. ئەگەر ئۇ دۇشمەن

سلەرنىڭ بۇنداق جىدەل بىلەن پاراكەندە بولۇۋاتقانلىغىڭلاردىن خەۋەر تاپسا، ئۇ چاغدا بۇ يۇرتقا نۇرغۇن خەۋپ - خەتەر پەيدا بولىدۇ.

— ئۇ كىشىنى بۇ يەرگە كەلتۈرۈش كېرەك، بىز ئۇنىڭدىن گەپ سورايمىز، — دېيىشىپتۇ يۇرت كاتتىلىرى.

شۇ زامان كىشى بۇيرۇلۇپ شاھزادىنى ئېلىپ كېلىشىپتۇ. ھەممەيلەننىڭ كوزى ئۇنىڭ جامالىغا چۈشۈشى بىلەن ئۇنىڭ جاسۇس ئەمەسلىگىنى بىلىپتۇ ۋە بۇنداق مۇبارەك يۈزلۈك ۋە شىرىن سوزلۈك كىشى جاسۇس بولمايدۇ دېيىشىپتۇ. شۇڭا ئۇلار ھورمەت بىلەن سوراپتۇ:

— قايسى دىيارىدىن بولسىز يىگىت، نىمە بولۇپ بۇ شەھەرگە كېلىپ قالدىڭىز؟

ئېيتىڭىز قايىدىن كېلۇرسىز كىم، خىرامان ئېيتىڭىز؟
بۇ خاراپ بولغان كوڭۈللەر شەھرىن ئاۋات ئېتىڭىز؟

شاھزادە ئۇلارغا شەھەر ۋە يۇرتنى ھەم ئەسلى - تېگىنى بايان قىلىپتۇ. ئاتىسى ئولگەنلىگىنى، ئاكىسى ئۇنىڭغا غالىپ كەلگەنلىگىنى تەپسىلى سوزلەپ بېرىپتۇ. ئۇ مەجلىستە ئولتۇرغان يۇرت كاتتىلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ خىزمەتىدە بولغان ۋە كوپىنچە ۋاقىتلاردا تەختىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭ ئاتىسىغا ياندىشىپ ئولتۇرغانلىغىنى كورگەنلەرمۇ خېلى كوپ ئىكەن. شۇڭا ئۇ سوزلەپ بېرىشى بىلەنلا دەرھال ئۇنى تونۇشۇپتۇ ۋە باشقا مەملىكەت ئەركانلىرىغا ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ كاتتىلىغىنى، ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ پۈشتىنىڭ ھەممىسى پادىشا بولۇپ ئوتكەنلىگىنى سوزلەپ بېرىشىپتۇ. شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ[10] بەختىيار دىدارى مەملىكەت كاتتىلىرىنىڭ كوزىگە ئىسسىق كورۇنۇپتۇ ۋە ھەممەيلەن: "بۇ يىگىت بىزنىڭ مەملىكىتىمىزگە پادىشا بولۇشقا تازا لايىق ئىكەن. چۈنكى ئۇ ئادالەت

ۋە پۇقراپەرۋەرلىك جەھەتتە ئاتا-بوۋا ئەجداتلىرىنىڭ قائىدە-يوسۇنىنى تۇتىدۇ. مەملىكەت ئەھلىنى شەپقىتى ۋە مەرھىمىتىنىڭ سايىسىگە ئالىدۇ. پىشانىسىدىن ئوچۇق كورۇنۇپ تۇرغان شاھلىق ئالامىتى ۋە ئالەمپانالىق بىشارىتىدىن ھەممە كىشى ئۇنىڭ جاھانپانالىغى ۋە مەملىكەتنى سوراش تەختىگە سازاۋەرلىك بولالايدىغانلىغىنى بىلۋالالايدۇ، دىگەن يەرگە كېلىشىپتۇ.

گەر سۇلايمان شاھلىغىغا ھەر كىشى كەلتۇرسە شەك،
كۇلگۇسىدۇركى ئۇنىڭ ئەقلىگە بارچە ئىنسۇ جىن.

يۇرت كاتتىلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭغا بويۇن سۇندىغانلىغىنى دەرھال بىلدۇرۇشۇپتۇ. تەۋەككۇل قىلغانلىغىنىڭ بەركىتىدىن ئەنە شۇنداق كاتتا پادىشالىق ئۇنىڭ قولىغا شۇنداق ئاسانلىق بىلەن كىرىپتۇ. ھەرقانداق كىشى تەۋەككۇل يولىغا مەزمۇت قەدەم تاشلىسا ۋە ئۇنىڭ نىيىتى قازا ۋە قەدەرنىڭ پەرمانىغا ئويغۇن كېلىپ قالسا، بۇ ئىشتىن نەتىجە ھاسىل بولۇپ، ھەر ئىككى جاھاندا مۇرادىنى تاپقۇسىدۇر.

كىشى تۇتسا تەۋەككۇلنىڭ كىلىتىنى،
ئاچقۇسىدۇر سائادەتنىڭ ئىشىگىنى.

ھەر كىشى مەيداندىن مۇرات كاللىگىنى راستلىق چوگىنى بىلەنلا ئالالايدۇ. ئۇ شەھەردەپادىشا بولغان كىشى تەختكە ئولتۇرغان كۇنى ئۇنى ئاق پىلغا مىندۇرۇپ، شەھەرنى چوگىلىتىدىغان قائىدە بار ئىكەن، شاھزادىنىمۇ ئاق پىلغا مىندۇرۇپ شەھەرنى ئايلاندۇرۇۋاتقان چاغدا، دوستلىرى خەت يېزىپ قويغان دەرۋازىغا يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇنىڭ دەرۋازا قۇۋۇغىغا يېزىلغان رەقەملەرگە كوزى چۈشۈشى بىلەنلا شۇ تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ ۋە ئۇ خەت-

لەرگە یانداش قىلىپ: "كەسپ ۋە جامال، ئەقىل ۋە كامال پەقەت قازايى ئىلاھى ئۇلارغا مۇۋاپىق كەلگەن شەرت ئاستىدىلا نەتىجە بېرىدۇ. بۇ سوزگە، بىر كۈنى ئەتىگەندە زىنداندا ياتقان، ئاخشامدا سەلتەنەت تەختىگە ئولتۇرغان كىشىنىڭ ئەھۋالى روشەن دەللىلدۇر" دەپ يېزىپ قويۇپ، قايتىپ بېرىپ تەختكە ئولتۇرۇپتۇ. پۈتۈن مەملىكەت ئەھلى ئۇنىڭغا بويۇن سۇنۇپتۇ.

ئۇنى تەخت ئۈستىدە كورۇپ دىدى بەخت:
"مانا شاھلىق ساڭا بولدى سازاۋار،
بېلىڭنى باغلىغىن، ئالەمنى ئالغىن،
ئىشىك قەستىدە بول ئولتۇرما بىكار."

ئۇ كىشى ئەۋەتىپ دوستلىرىنى چاقىرتىپ كېلىپ، سودىگەر زادىنى ئوزىگە ۋەزىر قىلىپتۇ. دىخان بالىسىنى بارلىق مال - مۈلۈك ۋە خەزىنىگە مەسئۇل قىلىپ تەيىنلەپتۇ. ساھىپ جامال يىگىتكە شاھانە سەرۇپا ۋە مال - دۇنيا بېرىپ ئۇنىڭغا: "سەندەك ئەزىز دوستتىن ئايرىلىش ھەرقانچە قىيىن بولسىمۇ، سېنىڭ بۇ دىيارىدا تۇرۇشۇڭ ياخشى ئەمەس. چۈنكى خوتۇنلار سېنىڭ كامالەتكە يەتكەن جامالىڭنىڭ رىشتىسىگە باغلىنىپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن گۇنا ۋە پىسقى پاسات پەيدا بولۇش ئېھتىمالى بار" دەپ ئۇنى ئوز شەھرىگە قايتىپ كېتىشكە بۇيرۇپتۇ. ئۇندىن كېيىن شۇ مەجلىستە ئولتۇرغان مەملىكەت ئەركانلىرىغا قاراپ:

— سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا نۇرغۇن كىشىلەر ئەقىل ۋە شىجائەتتە، ھۈنەر ۋە قابىلىيەتتە مەندىن ئارتۇق، ئەمما بىر كىشىگە كېلىدىغان پادىشالىق تەڭرىنىڭ مەرھىمىتى ۋە ئىرادىسى بويىچە كېلىدۇ. يەنى ئالىلاتائالا پادىشالىقنىڭ ئىگىسىدۇر. ئۇ پادىشالىقنى كىمنى خالىسا، شۇنىڭغا بېرىدۇ. كىمدىن خالىسا شۇنىڭدىن ئالىدۇ.

خۇداۋەندە يوقتۇر سېنىڭ تەڭدىشىڭ،
خۇداسى سەن جاھاننىڭ شاھلىقىنىڭ.
بىراۋنى شاھ قىلساڭ يا قىلساڭ گادا،
دېيەلمىگەي ھېچ كىشى چېنۇ چارا.
كىشىگە بولمىسا سەندىن ئىنايەت،
نەتىجە بەرمىگەي ئەقىل كېپايەت.

مانا مۇنۇ ھەمراىلرىم كەسپىكە تۇتۇش قىلىشقان ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر قايسىنىڭ بىردىن ۋەسلىسى بار ئىدى. ئۇلار شۇنىڭغا ئىشىنىشەتتى. ئەمما مەن يا ئەقلى قۇۋۋىتىمگە ئىشەنمەيتتىم، ياكى كىشىنىڭ مەددىتىگە تايانمايتتىم. بەلكى ئىشىمنىڭ بىناسىنى تەۋەككۇلگە قويغان ئىدىم. قازايى ئىلاھىغا ۋە تەڭرىنىڭ تەقدىرىگە رىزا بولۇپ تۇرغان ئىدىم. مەن ھەمىشە:

شادىمانلىق بىرلە قىلغايسەن تەۋەككۇل، ئەي كوڭۇل،
چۈنكى ھەقتىن بىزگە يەتكەن ھەر نىمەرسە ئەدلىدۇر.

دېگەن سوزنى ئېيتاتتىم، ــ دەپتۇ.

ــ ئەي پادىشاھىم! ــ دەپتۇ ئولتۇرغانلاردىن بىرى، ــ ئېيتقانلىرى شۇنداق مۇبارەك سوزكى، ئۇ گويا ئەقىل ئالمىسى بىلەن تېشىلگەن گوھەر ۋە ياكى ھىكمەت بوتىسىدا سىنالغان ئالتۇندۇر. جاھاندارلىق ئۇچۇن ھەرقانداق لايىقەت تەۋەككۇلدىن لايىقراق ئەمەس. بۇ سوزلىرىدىن بۇ يەردە ئولتۇرغانلارغا شۇ نەرسە مەلۇم بولدىكى، پادىشالىققا سىلىدىن مۇناسىپراق كىشى يوق ئىكەن. دىمىسىمۇ كىمنىڭ قانداق ئىشقا قابىلىيىتى بارلىغىنى خۇدا ئوزى بىلىدۇ.

تەڭرى مەرھەمىتىدۇر ھىساۋى يوق بىغايەت،
ھەر كىمنىڭ ئوز جۇغىغا بېقىپ كەلگۇسى نېمەت.

سلدەك قەدىمى مۇبارەك پادىشانىڭ سەلتەنتى بۇ دىيارنى ئوز تەسەررۇپىغا ئالغانلىغى بۇ مەملىكەتنىڭ بەخت - سائادىتىدۇر. سلىگە ئوخشاش شاراپەت ئاسمىنىنىڭ بەخت قۇشنىڭ بۇ دىيارنىڭ بېشىغا سايە سالغانلىغى بۇ يۇرتنىڭ بەختى - تەلىيىدۇر.

هەر زىمىنغا سەن كەبى رەنا گۈلى بولسا بەهەم،
ياشنىغاي ئۇ جاي خوشاللىقتىن بولۇپ باغى ئېرەم.

ئولتۇرغانلاردىن يەنە بىرى ئورنىدىن تۇرۇپ ئوز تىلىنى ئۇ بەختلىك ياش پادىشانىڭ ساناسى بىلەن زىننەتلەپ شۇنداق دەپتۇ:

پۇتۇن جاهان هوكمىڭنى تۇتتى شاهىم،
پەلەكنىمۇ كەمەن بىلەن باغلىۋالدىڭ.
خالايىقنا هادىسلەر ئاپىتىدىن،
ئامان بەردى سېنىڭ چېدىر بارگاهىڭ.

شۇ يوسۇندا يۇرت كاتتىلىرى بىر - بىرلەپ، ئەنە شۇ تەختى ئاسمانغا تاقاشقان پادىشانى مەدھىيىلەپ، هالى قۇدرىتىنىڭ يېتىشچە سوزلەرنى ئېيتىپتۇ. ئاخىردا روشەن كوڭۇلاۋك، ياخشى سوزلۈك بىر مويسپىت بىر كىشى پادىشانىڭ ئالدىدا ئورنىدىن تۇرۇپتۇ ۋە دۇئا قىلىپ بولغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي سائادەتلىك پادىشاهىم! گوهەر چېچىلغان ئېغىزلىرىدىن قازايۇ قەدەر توغرىسىدا سوزلەر چىقتى. مەندە شۇنىڭغا مۇۋاپىق سەرگۈزەشتىلەر بار. ئەگەر پەرمان بەرسىلە ئۇنى بايان قىلغان بولسام.

— ئېيتقىن قېنى ئاڭلايلى! — دەپتۇ پادىشا.

مۇيسىپىتتىكى ھىكايىسى

مەن بىر دۇنيادار كىشىنىڭ خىزمىتىدە ئىدىم. بارا - بارا دۇنيانىڭ بىۋاپا ئىكەنلىگىنى كوردۇم ۋە بۇ ئەر بەدىگى خوتۇنىنىڭ، ئۇنىڭ مۇھەببىتىگە باغلانغان نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ مۇرادىنى بەرمەي نائۇمىت قىلغانلىغىنى، بۇ قولىنىڭ ئۇچىنى تۇتقۇزمايدىغان مەككار مەشۇقىنىڭ قانچىلىغان ئاشقىلىرىنى پۈتىدىن يىقىتقانلىغىنى چۈشىنىپ، ئۇز - ئۇزەمگە شۇنداق دىدىم: ھەي ئەبلەخ! سەن يۇز مىڭلىغان پادىشالارنىڭ كوكرىگىگە ئوق ئاتقان ۋە كوپلىگەن شاھىنشاھلارنىڭ جەمىيەتلىرىنىڭ خامىنىنى يوقاتقۇق بورىنىغا ئۇچۇرغان بىر مەككارنىڭ دوستلۇغىغا كوڭۈل بەردىڭ. بۇ ئىشتىن ئەمدى ۋاز كەچكىن، بۇ ئوتەڭگە ئوي سالمىغىن،

بۇ جاھاننىڭ تېگىگە كىم ياخشى يەتتى،
دەرھال ئۇنىڭ مۇھەببىتىن تەرك ئەتتى.
ئۇشبۇ كونا ئوتەڭ ئىچرە ماكان تۇتماڭ،
ھەر كىم ماكان قىلغان بولسا تاشلاپ كەتتى.

ئەمدى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغان، چۈنكى ۋاقىت قىس ۋە ئەمەل ئارغىمىغىڭ ئاقساقتۇر. قىسقا ئومرۇڭدىن ئوزۇق ئالغىن، چۈنكى يولۇڭ ئۇزۇن. كوز يېشىدىن سۇ كوتەرگىن، چۈنكى باياۋان ھارارىتى ناھايىتى قاتتىق.

ئەي مۇساپىر نىمىشقا سەن بولدۇڭ غاپىل،
تۇرماي، سەپەر جابدۇغىنى ئەيلە ھاسىل.
ھەركەت قىلىپ ئوزۇق راسلاش پىكىردە بول،
چۈنكى بەھەد مۇشەققەت ھەم ئۇزۇن بۇ يول."

ئاقۇەت بۇ پىكرىم بىلەن ئەپسىم يۇڭاشلىدى. شۇندىن كېيىن پۇتۇنلەي خوشاللىق ۋە رىغبەت بىلەن ئاخىرەت ئىشىغا تۇتۇش قىلدىم. بۇ دۇنيانىڭ خىزمىتى ۋە دۇنيا ئەھلىنىڭ سوھبىتىدىن يۈز ئۇرۇدۇم. شۇ كۈنلەرنىڭ بىرىدە بازاردا كېتىۋىتىپ، سېتىش ئۈچۈن ئىككى ھويۇپتى تۇتۇپ تۇرغان بىر ئۇۋچىنى كوردۇم. ئۇ ئىككى ھويۇپ ھال تىلى بىلەن بىر بىرىگە ئوز غەملىرىنى ئېيىتىشىۋاتاتتى ۋە خۇدايىتائالاغا مۇناجات قىلىپ تۇتقۇنلۇقتىن ئازات بولۇشنى تىلەۋاتاتتى. مېنىڭ ئۇلارغا رەھىمىم كەلدى. مەن ئاخىرەتلىگىنىڭ نىجاتى ئۈچۈن، ئۇلارنى سېتىۋېلىپ تۇتقۇنلۇقتىن خالاس قىلماقچى بولدۇم. ئۇۋچىنىڭ قېشىغا بېرىپ ھويۇپكە خېرىدار بولغان ئىدىم، ئۇۋچى ئۇلارغا ئىككى تەڭگە باھا قويدى. مەن ئىككى تەڭگىنى بېرىپ ھويۇپلەرنى ئالدىم ۋە شەھەرنىڭ تېشىغا ئەپچىقىپ قويۇپ بەردىم. ئۇلار ئۇچۇپ بېرىپ، بىر تاماقنىڭ بېشىغا قوندى ۋە ماڭا: "سەن بىزگە چوڭ ياخشىلىق قىلدىڭ، ئۇنىڭ مۇكاپاتى ئۈچۈن ساڭا نەپ يەتكۈزۈشىمىز كېرەك. كەل مۇنۇ تامنىڭ تۈۋىگە بىر ساندۇقتا جاۋاھىر تولدۇرۇپ كومۇپ قويۇلغان. ئۇنى ئېچىپ ئالغىن ـ دە، ئوز يولۇڭغا ماڭ" دىدى.

مەن ئۇلارنىڭ بۇ سوزىدىن ئەجەپلەندىم:

ــ يەر ئاستىدا چوڭقۇر كومۇلگەن ساندۇقنى جاۋاھىرى بىلەن كورەلىگەن يەردە ئۇۋچىنىڭ تۇپراقتا سەل ـ پەللا يوشۇرۇپ قويغان توزىغىدىن غاپىل قىلىپ، توزاقتا چۈشۈپ قالغىنىڭلار ئەجەپلىنەرلىكتۇ؟ ــ دەپ سورىدىم مەن.

ــ قازايى ئىلاھى يەتسە ئەقىلنىڭ كوزى خىرە ۋە تەدبىر ئەينىگى قارا بولۇپ قالىدۇ. ئۇ چاغدا ئاقىلنىڭ كوزىمۇ كورمەي قالىدۇ، دانانىڭ ئەقلىمۇ ئىشلىمەي قالىدۇ. قازا ئوقىنى ھېچقانداق قالقان توسالمايدۇ، ــ دەپ جاۋاپ بەردى ئۇلار. سىلىنىڭ قازايۇ قەدەر بابىدا ئېيتقان سوزلىرىنىڭ راستلىغىغا ئادىل گۇۋا بولسۇن ۋە خالايىقلار ئالەم ئىشلىرىنىڭ باشتىن ـ ئاياق تەڭرى

ئاقدىرىگە باغلىق ئىكەنلىگىنى بىلىۋالسۇن دەپ، بۇ سەرگۈزەشتەمنى سۆزلەپ بەردىم. ھوكۇمالار شۇنداق دەپتىكەن:

كەلمىگۈسى ساڭا دولەت ھېچقاچان تەدبىر بىلەن،
يەنە كەلمەس جەبرۇ مېھنەت سەندىكى تەقسىر بىلەن.
سەن ئەگەر كورسەك جاھاندا قانچىلىك پايدا - زىيان،
بولغۇسى ھەق ئەمرى بىلەن ــ ھەممىسى تەقدىر بىلەن.

مويسىپىت بۇ ھىكايىنى تامام قىلغاندىن كېيىن يەنە شۇنداق دەپتۇ:

ــ ئەي جاھانپانا پادىشاھىم! مەن ئۇ جاۋاھىرنى ئېچىپ ئالغان ئىدىم. مەن ئۇنى دەرھال سانىدۇغى بىلەنلا كەلتۈرەي، خەزىنىگە ئېلىشقا بۇيرۇق بەرگەيلا!

ــ سەن ئۇنى ئۇز سەئى سەۋىۋىك بىلەن تېپىپسەن. ئۇنىڭغا ھېچكىشىنىك شېرىكچىلىگى يوق. بىزگە مۇشۇ مەجلىستە بايان رىشتىمگە تىزغان ئەنە شۇ ھىكمەت جاۋاھىرىڭنىك ئوزى بەس. چۇنكى ھېچقانداق گوھەر ياخشى سوز خەزىنىگە يەتمەيدۇ. ئادەم مىسنى سوز كىمنياسىدىن باشقا نەرسە ئالتۇن قىلالمايدۇ، ــ دەپتۇ پادىشا ۋە مۇنۇ شېئرنى ئوقۇپتۇ:

ئەيا سوز گوھەرمۇسەن، زەرمۇدۇرسەن،
ۋە ياكى بىر كىمىياگەرمۇ دۇرسەن.
كىمەرسىكى ساڭا قىلسا جىگەر خۇن،
ئەگەر ئۇ مىس بولسىمۇ بولدى ئالتۇن،
بىلەلمەسمەنكى سەن پەلەكمۇ سەن يا،
يوقلىش دەشتىدە تۇپراقمۇ سەن يا.
ھەرنە بولساڭ ماڭا بىر دوست ئىكەنسەن،
دىلىمغا باپ تىلىمغا رۇست ئىكەنسەن.

هایاتمم ئىچره بولدۇك غەمگۇزاردىم،
ئولۇپ كەتسەم يەنە بول يادىگاردىم.

ئۇ يەردە هازىر بولغانلارنىڭ هەممىسى پادىشانىڭ سوزىگە ئاپىرىن ئېيتىسپتۇ. ئۇنىڭغا بويسۇنۇشقا تېخىمۇ بەكرەك ئىرادە باغلاپتۇ. تا ئولگىچە هىچقايسىسى ئۇنىڭ پەرماندىن باش قايتۇرماپتۇ. مانا بۇ تەۋەككۇل قىلىشنىڭ مەنپەئەتى ۋە قازايى قەدەرگە ئىشىنىش كېرەكلىگىنىڭ داستانى، ئەگەر كىشىنىڭ سەل-پەل ئەقلى بولمىغان بولسا، جاهاندىكى ئىشلارنىڭ هەممىسى تەڭرىنىڭ تەقدىرىگە باغلىق ئىكەنلىگىنى چۈشىنىدۇ. ئەگەر ئىختىيار تىزگىنى بەندىنىڭ ئوز قولىدا بولغان بولسىدى، كىشىنىڭ هەر-قانداق ئىشى ئوز مۇرادىنىڭ ئەكسىچە بولىمغان بولاتتى. ۋاهالەنكى:

پەيدا قىلغۇسى زامانە ئىشنى كوپ،
لېكىن كەلمىگەي بىرى كوڭلۇمگە خوپ.

شۇنىڭ ئۈچۈن:

جاهان ئىشلىرى كوپتۇر ئۇڭا بەھۇدە بەرمەك سوئال:
"كوڭۇل مۇرادىغا نى چۈن مۇۋاپىق بولمىدى" دەپ هال.

دىگەن سوز ناهايىتى ياخشى ئېيتىلغاندۇر.

بەرەهمەن ئەنە شۇ تەرىقىدە سوزلەپ، هۇشەك شاهنىڭ ۋەسىيەتلىرىنىڭ مەزمۇنىنى مۇشۇ داستان بىلەن تامام قىلىپتۇ. دابىشىلىم شاه ئۇنىڭغا هورمەت بىلەن تازىم قىلغاندىن كېيىن شۇنداق دەپتۇ:

— ئەي دانىشمەن هەكىم! سېنىڭ هەممىتىڭنىڭ ئۇستۇنلۇكى نەتىجىسىدە مەقسەت چېھرىسى ئوز يۈزىنى كورسەتتى. سوهبىتىڭنىڭ بەركىتىدىن تەلىۋىم هاسىل بولدى، خۇداغا شۈكرى، ئەمگىـ

گىم زايە بولۇپ كەتمىدى، ئەمدى ئىلتىماسىم شۇكى، ئالدىڭغا كەلـ
تۇرگەن توھپىلىرىمنى قوبۇل قىلغايسەن، مەن ساڭا مەنزۇر بولۇشـ
نى ئارزۇ قىلىۋاتقان ھەدىيىلىرىمنى رەت قىلمىغايسەن.

ــ ئەي پادىشا! ــ دەپتۇ بەرھەمەن، ــ مەن دۇنيادا مۇشۇ
كىچىككىنە جايغا ۋە ئازغىنە ئوزۇققا قانائەت قىلىپ ئوتۇۋاتىمەن،
كوڭلۇمنىڭ ئېتىگىنى تەئەللۇقاتىنىڭ مەيىنىتىدىن پاك قىلغانمەن.
مېنىڭ ئەمدى يەنە دۇنيا مېلىدىڭ ناپاك نەرسىلەر بىلەن ئۇنى
بۇلغىشىم مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر ماڭا خىزمەت قىلىپ مىننەتدار
قىلماقچى بولغان بولساڭ، بۇ ھىكمەتلىك سوزلەرنى كوچۇرگۈزۈپ
ساقلىغىن ۋە ئۇنى بارلىق ئىشلىرىڭغا پىشۇا قىلغىن. شۇ ۋاستە
بىلەن مېنىمۇ خاتىرىڭگە يەتكۈزۈپ، نىجات تېپىشىم ئۈچۈن دۇئا قىلىپ
قويغىن. چۈنكى ئادىل پادىشالارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولىدۇ.

راي دانىشلىم ئۇنىڭ سوزلىرىنى قوبۇل قىلىپتۇ ۋە بەرھەمەن
بىلەن ۋىدالىشىپ ئوز پادىشالىغىغا قايتىپ كەپتۇ. ئۇ قايتىپ
كېلىپلا بەرھەمەندىن ئاڭلىغان سوزلىرىنى تولۇق يازدۇرۇپ، كىتاپ
قىلىپ قالدۇرۇپتۇ ۋە ھايات تەختىدە ئولتۇرغان پۈتۈن ئومىدە
مەملىكەتنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ئەنە شۇ ھىكمەتلەرنى قىسىلىنامە
قىلىپ يۇرت سوراپتۇ.

كىمكى ئاقىلالار سوزىدىن ئوزىگە رەھبەر ئەيلىسە،
يەتكۈسى ئاخىر مۇرات مەنزىلىگە ئۇ بىگۇمان.
توغرا سوزنىڭ ئارقىسىدىن ماڭمىسا ھەر بىر نادان،
يولدىن ئازغاي، تاپمىغاي مەتاۋىدىن ھەرگىز نىشان.

خۇجەستە راي بۇ چوڭقۇر مەنىلىك ھىكايىلىرىنى باشتىن
ئاخىرىغىچە بايان قىلغاندىن كېيىن، ھۇما يۇپنال شاتلىق بىساتىدا
خۇددى بىر گۈلدەستىدەك ئېچىلىپتۇ ۋە ئۇنىڭ ھالىنىڭ نىھالى
ئىقبال چىمەننىدە بېشىنى ئىگىز كوتىرىپتۇ. ئۇ ۋەزىرىگە شاھانە

ئىشاملارنى بېرىشكە ۋەدە بېرىپ، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ كوزىگە مەقسەت-لىرىنىڭ ھاسىل بولىدىغانلىغىنى كورسىتىپتۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

بۇ بايانىڭ بىرلە روھ تاپتى قۇۋۋەت،
يەتتى كۆڭلۈمگە راسا پەيز مۇشۇ پەيت.

ــ بۇ شىرىن قىسسىنى ئېيتىپ بېرىپ، جېنىسمىنىڭ تاسىغا ھالاۋەت بەردىڭ ۋە بۇ ھىكمەتلىك سوزنى بايان قىلىش بىلەن كۆڭلۈم يېرىگە سائادەت ئۇرۇغىنى تېرىدىڭ. بۇنىدىن كېيىن بۇ نەسىھەتلەرنى ھوكۈمرانلىق دەستۇرى قىلىپ، خۇي پەيلىمنىڭ قائىدىسىنى بۇ ۋەزلەردىن ئايرىمايمەن. بۇ سوزلەر كۆڭلۈمگە ناھايىتىمۇ تەسىر قىلدى. بۇ ھالەت سېنىڭ ماڭا ئىخلاسىڭنىڭ ئۇستۇنلۇگى ۋە نىيىتىڭنىڭ دۇرۇسلۇغىدىن بولدى. چۈنكى سوز ھەرقانچە ياخشى ۋە نەپىس بولسىمۇ ئېيتقۇچى ئۇنى ياخشى ئېيتالمىسا، ئۇ ھىچقانداق پەيزى بەرمەيدۇ. ۋەز ـ نەسىھەت گەرچە ھەق بولسىمۇ، ئېيتقۇچىنىڭ كوڭلى ناپاك بولسا ئاڭلىغۇچىغا تەسىر قىلمايدۇ.

كىشىگە ھەرگىز قىلالماس تەسىر،
قەلبى قارىلار سوزلىسە ھىكمەت.
پاك دىلدىن ئالۇر خالايىقلار پەيز،
قىلالمىسىمۇ ئەپلىك نەسىھەت.

ۋەزىر پادىشاغا دۇئا قىلىپتۇ ۋە دەپتۇ:
ــ سىلىنىڭ ھىكمەتتىن نىشان بېرىپ تۇرىدىغان تىللىرىدىن ئىپادىلەنگەن بۇ سوزلەرنىڭ ھەممىسى راست ۋە توغرىدۇر. ئۇ ھەلىگەر ۋە خوجا كوردىلەرنىڭ سوزلىرىگە ئوخشاش، خۇددى خەس-خەشەكلەرنىڭ ئوتى بىرەمدىلا ئوچۇپ كۈلى توزۇپ كەتكەندەك

ئۇچۇپ كېتىدىغان يالغان-ياۋىداق سوزلەر بولماستىن، بەلكى ئۆز-زىنىڭ ھەقىقەتلىكى بىلەن خۇددى سۇبھىدەك ھەر دەمسېرى رو-شەنلىكى ئېشىپ بارىدىغان ۋە ياكى قۇياش شولىسىدەك ھەر سا-ئەتسېرى نۇرى كۈچىيىپ بارىدىغان سوزلەردۇر.

غەرەزلىك سوز كىشىگە ھىچ قوبۇل بولماي تۇرۇپ قالغاي،
خالىس سوزنى جان دەرھال ئۇز قوينى ئارا ئالغاي.

ھۇمايۇنپال خۇجەستە رايغا يەنە ئىلتىپات كورسىتىپ ۋە ئۇنىڭ دولىتىنىڭ تۇغىنى ئاسمان بېشىغا كوتىرىپتۇ. خۇجەستە رايمۇ يەنە ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپتۇ:

شاھىم! ھاسىل قىلىپ كوپ ياخشى ئەخلاق،
ئەيلىدىڭ ئۇزەڭنى شاھلار ئارا تاق.
بۇ ئەقىل، دىيانەت، شاھلىق، ئادالەت،
ساڭا پايەندە بولسۇن تا قىيامەت.

مۇشۇ گەپ بىلەن بۇ يەردىكى ئولتۇرۇشمۇ تامام بولۇپتۇ. شۇندىن كېيىن ھۇمايۇنپال، خۇددى دابىشلىم قىلغانىدەكلا، بۇ ھىكايىلەرنىڭ كورسەتمىسىنى ئۇزىنىڭ ئىش-ئەمەلىنىڭ ۋاراقلىرىغا كوچۇرۇپ يېزىپ، ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا باشلاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ روزىگار سەھىپىلىرىدە ئۇزىنىڭ ياخشى نامى ۋە ئوبدان تەرىپلىرىنى يادىگار قىلىپ قالدۇرۇپتۇ.

كىشىگە بەرمىگىن ئازار، ھەمىشە ياخشىلىق قىل،
تاپاي دىسەڭ ئەگەر ئالەم سائادىتىنى ئاسان.
بۇ يۇسۇنلارنى ھاياتىڭدا ھامان غەنىمەت بىل،
ئىشەنمە زادى ئومرۇڭگە كۇلاۋن مەن ئەلەيھاپان.

* *

زامانىنڭ تەقەززاسى بىلەن قەلەم تىلىدىن جارى بولغان بىر نەچچە ئېغىز سوز مانا شۇلار. كەمىنە مۇللا مۇھەممەت تومۇر ئېھتىرام بىلدۇرۇش ۋاجىپ بولغان پازىل زاتلارنىڭ يارامليق ئەخلاقلىرىدىن ۋە ئالى مۇقاملىق ئەمىر (مۇھەممەت ئىمام بەگ) نىڭ ياخشى خۇي - پەيلىدىن شۇنى ئۇمىت قىلمەنكى، كەمىنىڭ نالايىق سوز ۋە يارامسز ئىبارىلىرىگە ئەپۇ ئېتىگىنى يېپىپ، كىچىك لەرگە پەرۋەردارچىلىق ۋە ھەقىرلەرنىڭ بېشىنى سىلاش يۇزىسىدىن، باشتىن - ئاياق ئەيىپلىك بولغان بۇ سوزلەرگە شەپقەت نەزىرىنى سالغاي.

كوكسۇمدە بار ئىدى نەچچە سىر پىنھان،
ئۇلارنى مەن ساڭا ئەيلىدىم ئايان.
ئېيتايكى دىلدىكى سوزدىن بىرىنى،
ياپقايسەن پەقىرنىڭ بارچە ئەيۇبىنى.
غەرىزىم ئېيتىلىپ بولغاچقا تامام،
تۇگەتتىم سوزۇمنى ئەمدى ۋەسسالام.